

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

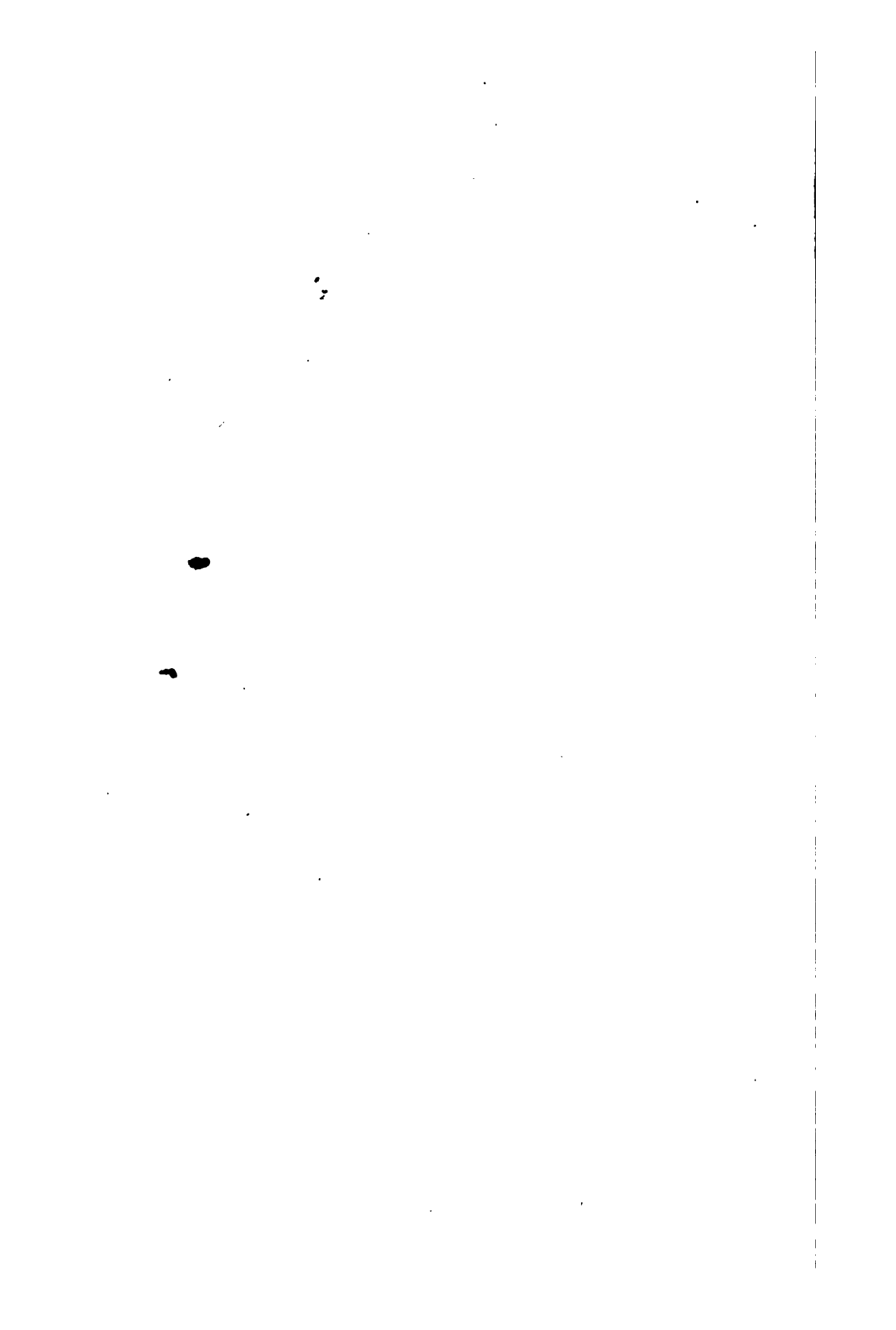
- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

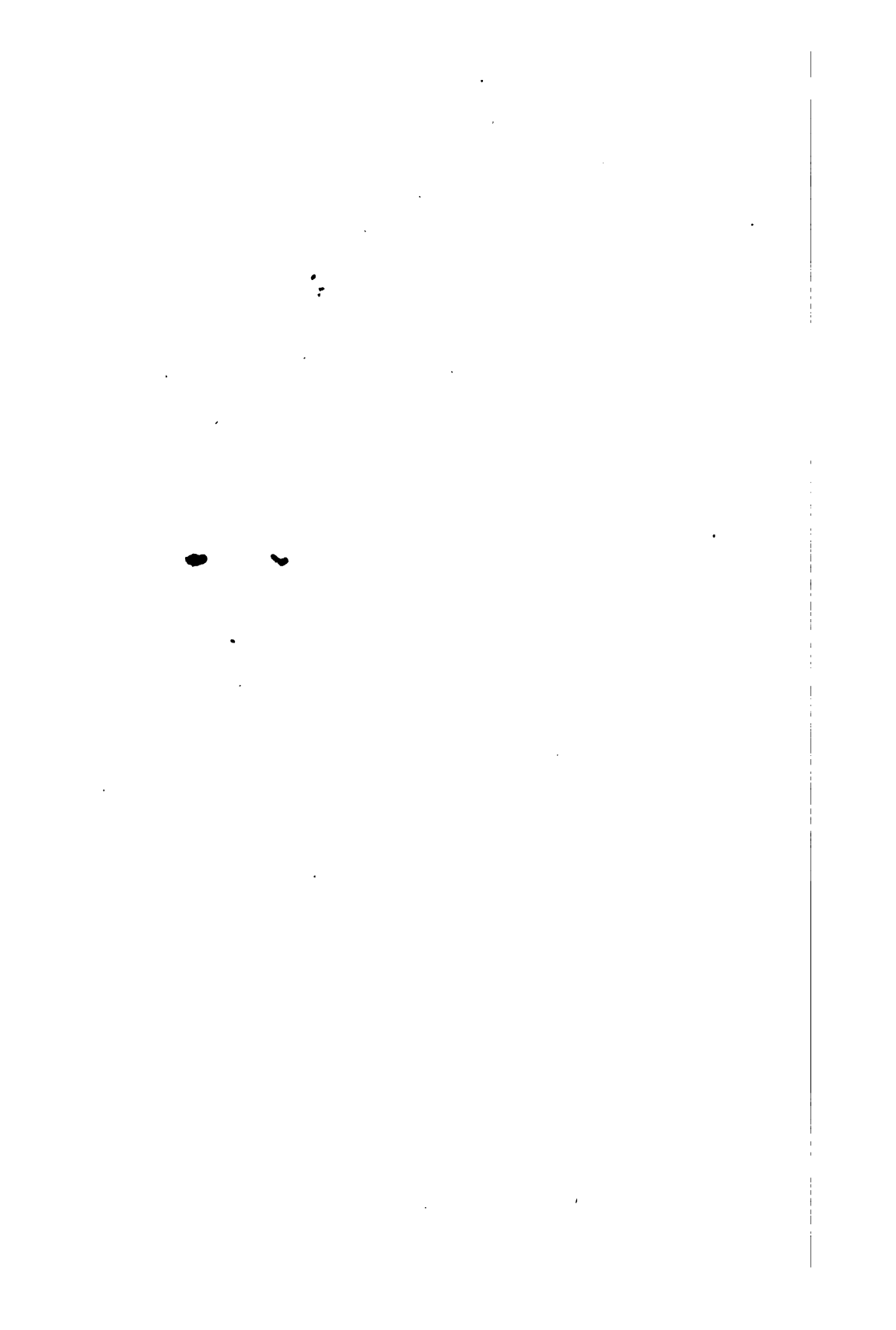

3 3433 07438022 5

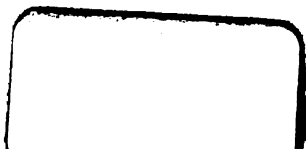

1/1/20
2/1/20

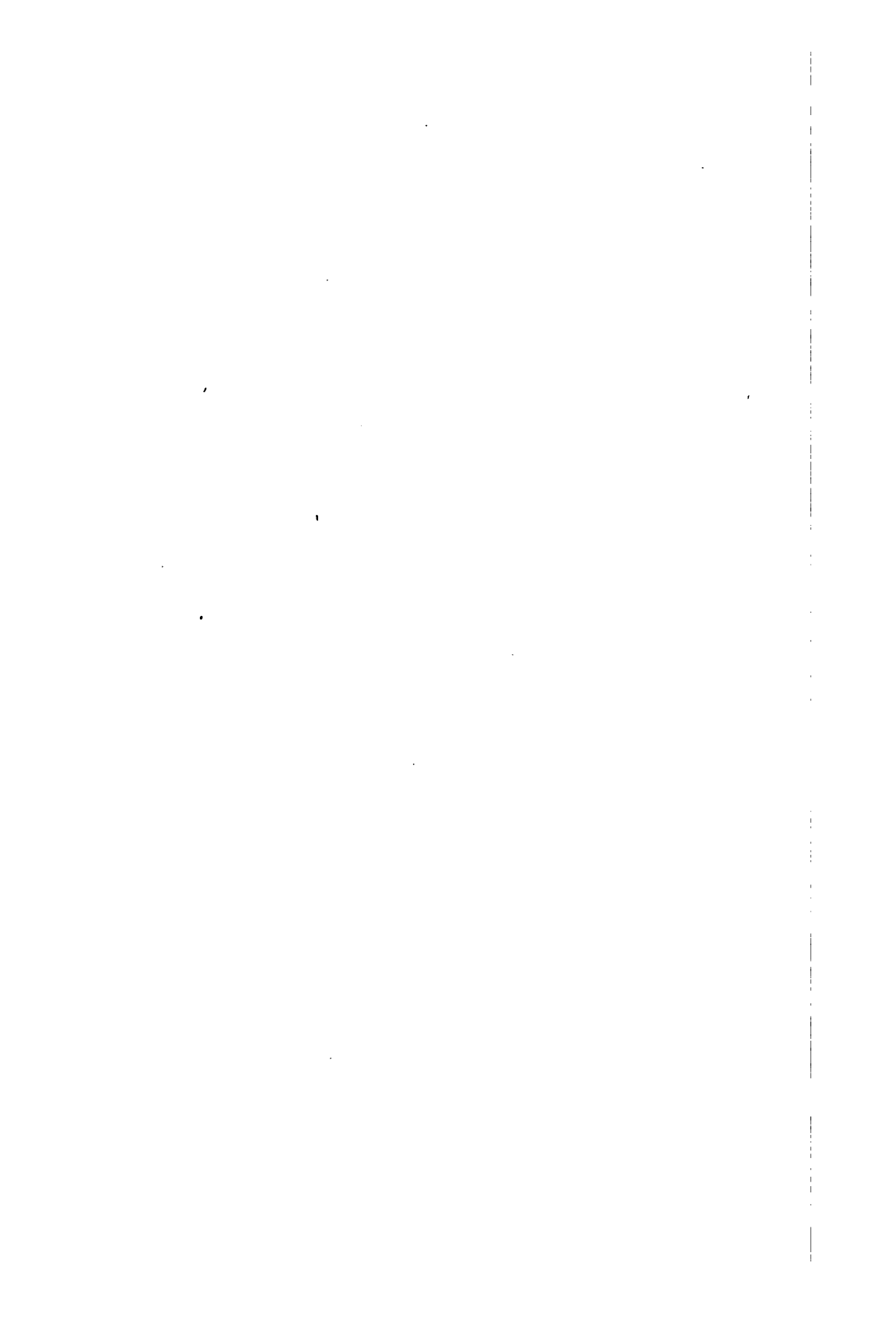
RAI

Nordi

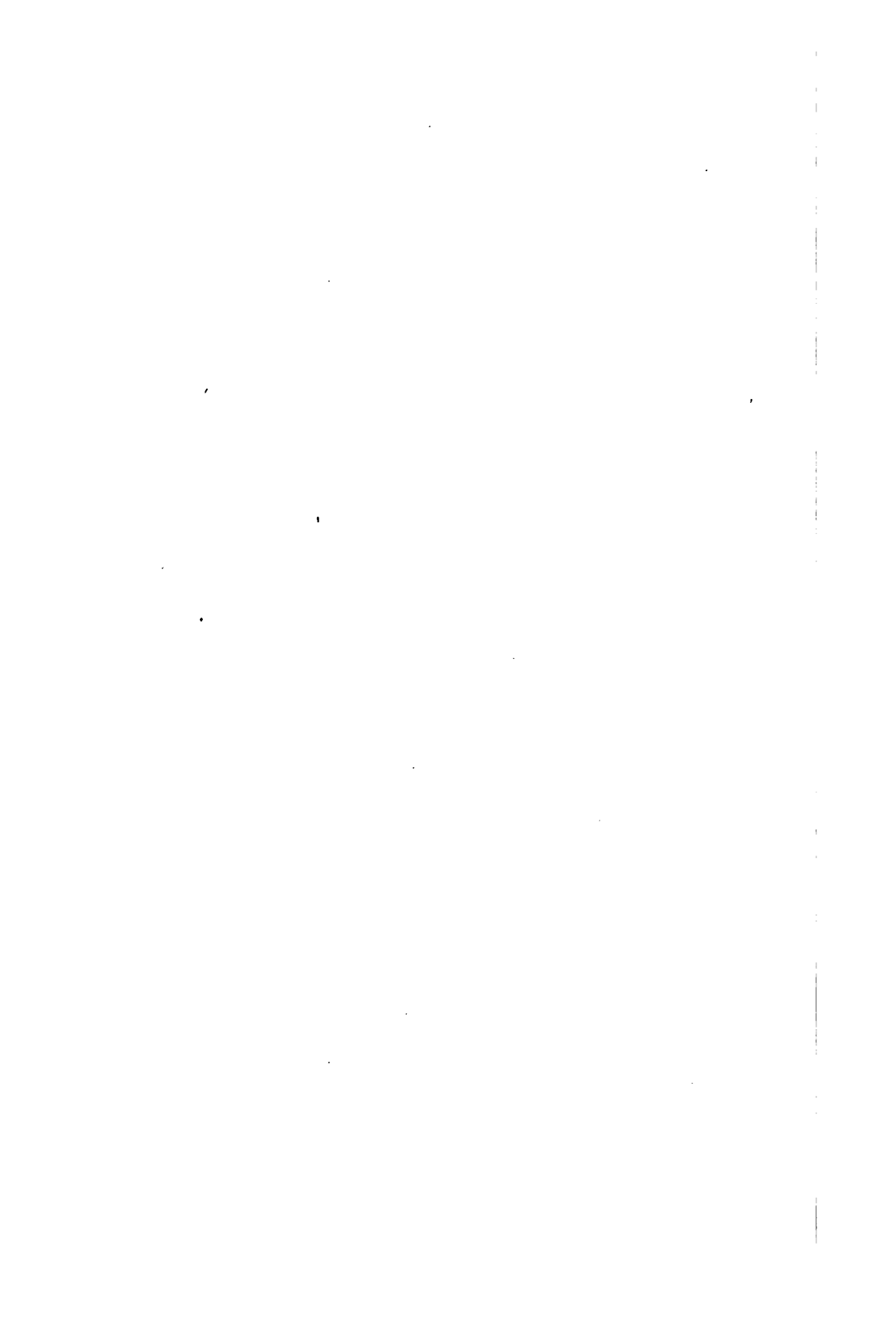

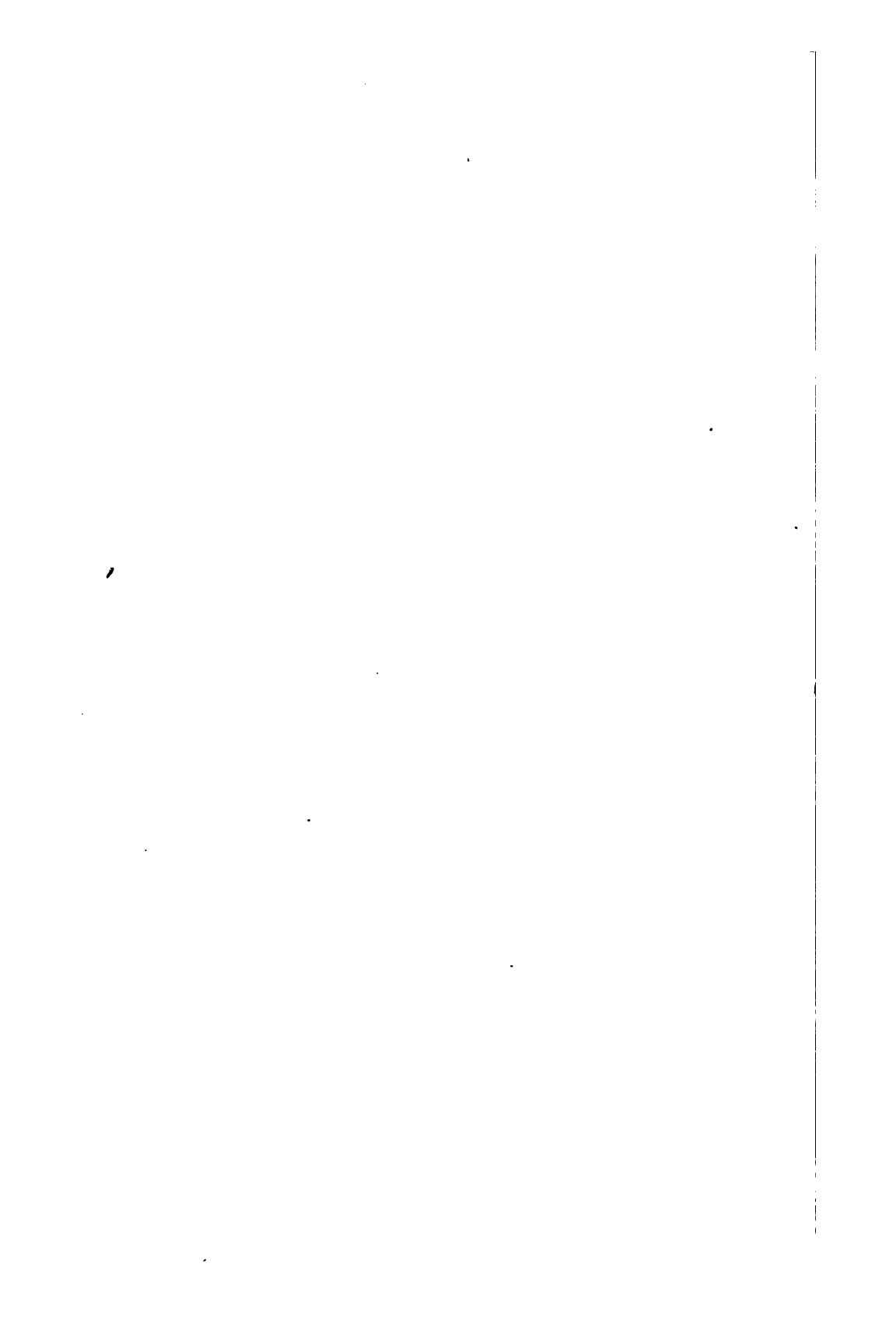
1000
No. 1000

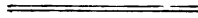
Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Syvende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1866. 1867.

Indhold.

---

	side
Til Plautus. (Textkritiske Bemærkninger II. Gamle Ordformer.)	
Af <i>Sophus Bugge</i>	1.
Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland. I. (Ord- samlings og Prøver af Almuemaalet paa Syra.) Af <i>Jean Pio</i> .	88.
Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucreti. Af <i>J. L. Ussing</i> .	81.
I anledning af Capitain <i>E. Madsens</i> afhandlinger om danske stednavne. Af <i>F. Dyrland</i>	94.
Kritiske Bemærkninger til Tacitus. Af <i>P. Voss</i>	101.
De Epicharmo Pythagoreo. Opusculum postumum <i>Frederici Nutzhorn</i>	114.
Til textbehandlingen i Ciceros Cato major. Af <i>G. Lund</i> . . .	183.
Det magyarske sprog og dets stammeslægtsskab. Af <i>Vilh. Thomsen</i>	149.
Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog. Af <i>Ch. Beissel</i>	174.
Nogle Bemærkninger om Quintus Smyrnæus' Diction. Af <i>F. Nutzhorn</i>	183.
Et Par Bemærkninger til Euripides. Af <i>J. P. Bang</i>	200.
Bidrag til Tydning af de sædste Runeindskrifter. I. II. Af <i>Sophus Bugge</i>	211. 312.
Harpestrengs håndskrifter. Af <i>G. Lund</i>	252.
Til Dialogus de oratoribus. Af <i>P. Voss</i>	263.
Om Fremstillingen af Verbernes Bøjning i franske Skolegram- matiker. Af <i>Jean Pio</i>	294.

Anmeldelser.

	Side
<i>J. Kok</i> : Det danske Folkesprog i Sønderjylland, 2den Del, 1867. Af <i>O. Nielsen</i>	256.
<i>C. Iversen</i> : Oldnordisk Læsebog, 1867. Af <i>B. Hoff</i>	259.
<i>J. Løkke</i> : Engelsk Grammatik, 1867. Af <i>K.</i>	368.
<hr/>	
En Erklæring. Af <i>S. B. Smith</i>	262.
<hr/>	
Indholdsangivelse af nye Skrifter	100. 365.
<hr/>	
Bøger indsendte til Redaktionen	366.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexicalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

	Side		Side
Cicero. Cato major . . .	133.	Miles gloriosus 592—594	6.
Dialogus de oratoribus	263.	637. 655—660 . . .	8.
c. 2	102.	678	11.
Euripides.		700—701	11.
Androm. v. 547 ff. . . .	200.	715	12.
Hekabe 1183—86 . . .	200.	775—776	12.
Herakleid. 819—822 .	205.	779	13.
Iamblichos § 241	128.	881—884	15. 37.
Lucretius I, 190	88.	888	31.
454	89.	893—896	17.
873 f.	86.	1220	18.
1085	83.	1314	19.
IV, 206	87.	Mostellaria 288	19.
V, 878 ff.	87.	Persa 703	20.
1456	87.	Poenulus I, 2, 101 . . .	37.
VI, 113 ff.	87.	III, 1, 30—32	20.
459 f.	88.	IV, 2, 62	21.
512	93.	Pseudolus 16.	33.
954	90.	397	21.
1247—51.	86.	398	22.
Plautus.		514—518	22.
Mercator v. 716—718 .	83.	676—677	23.
760—767	3.	710—711	23.
890—891	4.	Rudens II, 7, 20—21 . .	24.
Miles gloriosus 186 . .	4.	Stichus 302—303	24.
223—225	5.	330—331	25.
259—260	5.	354	26.
438	2.	420	26.
553	33.	446—448	27.

	side		side
Stichus 615—618	27.	Tacitus.	
624—626	28.	Annal. II, 87	101.
638	29.	IV, 40.	102.
Trinummus 948	29.	German. c. 2 Slutn.	103.
Truculentus prol. v. 19-20	30.	14, 3	111.
I, 1, 37—39	30.	16, 3	111.
II, 6, 38—39, ...	30.	17, 3	112.
Sallustius.		18, 2	112.
Jugurtha 113, 3	109.	20, 4	113.
		27, 3	113.

Behandlede Runeindskrifter.

	side		side
(Aars 250. 331.)		(Kallerup . . . . . 220.)	
Berga . . . . . 244. 313.		[Müncheberg . . . . . 362.]	
Björketorp . . . . . 323.		(Skjern . . . . . 345.)	
Etelhem . . . . . 246.		Stentofte . . . . . 323.	
Gallehus . . . . . 215. 312.		Sölvesborg . . . . . 349.	
Gommor . . . . . 347.		Tanum . . . . . 248. 361.	
Himlinghöie . . . . . 251.		Tune . . . . . 225. 312.	
Istaby . . . . . 314.		Varnum . . . . . 237. 360.	

R e t t e l s e r.

Til 7de Aargang.

Følgende Ord tilføjes i den nygræske Ordsamling:

- Side 47. γομαῖρι, τὸ; og *Dimin.* γομαραῖκι, τὸ; Last; Dragt.
— . δῖρον *Aor.* ἔθειρα; prygler.
— 48. ἔθγα, τὸ, Udgang.
— 54. λουλούδι, τὸ, Blomst.
— 55. μητίρα, ἡ, Moder.
— 59. πελιστέρη, τὸ, Due.
— 64. φίλος, ὁ, Ven.
- 59. tilføjes for πᾶγων og πηγαίων den *transit.* Betydning «bringer».
— 53, Lin. 28. κρεματάρια læs: κρεμαστάρια
— 60, — 11. πίτυλα — πίτυρα
— 62, — 23. (στρίφομας); *Aor. Imp.* σιγῆφου læs: (στρίφομας); *Aor.*
Imp. σιράψου
- 119, — 3. Pythagoræ læs: Pythagora
— 126, — 11. allo — alla
— 151, — 36. folk der — folk, der
— 167, — 13. alla — alla (for *al-na)
— — 14. alle — alle (for *al-ne)
— 168, — 25. approx. — allativ
— 172, — 37. *sanom — *sanom
— — — ord ende — ord kan ende
- 226, — 14. Præpositionen «efter» læs: Præpositionen «efter», hvor den
angiver Følge i Tid eller be-
tegner «efter en Afdød»,
— 17. det tilsvarende Ord — det tilsvarende Ord ogsaa i
denne Betydning

Til 6te Aargang.

- Side 262, Lin. 8. konungr læs: konungr
— 313, — 1. 18, 371 — 16, 371

Til Plautus.

Textkritiske Bemærkninger.

Af *Sophus Bugge*.

Tillæg og Rettelser til første Artikel.

Jeg skal ikke rette alt, hvad jeg nu kunde ønske anderledes, men kun indskrænke mig til enkelte Bemærkninger.

S. 8. Mercator 524. A. Spengel har nu i sit indholdsrige Skrift «T. Maccius Plautus. Kritik, Prosodie, Metrik», Göttingen 1865, S. 55—62 givet et langt fuldstændigere Bevis, end jeg havde formaaet, for at *mihī, tibi, sibi* bruges hos Plautus i alle Komedier og i alle Versemaal. Foruden de der anførte Steder har jeg mærket mig følgende:

Merc. 365:

Sollicitus mihī nescio qua ré videtur. Ch. Attatae;
ii *nescio* danner her vistnok en Spondé, ikke en Creticus; jvfr.
Merc. 369. Trin. 880.

Merc. 463:

Mélius te, quae sūnt mandatae ré s tibi, praevórtier.

Most. 886:

Ph. *Mihī molestus né sies. Adv. Vide sēmia ut fastidit.*

Pseud. 280:

Quia tibi mīnds viginti pró amica etiam nōn dedīt.

Stich. 611 (ogsaa af Spengel S. 110 anført i følgende Form):
Pér hanc tibi cenam incenato, Gélasime, esse hodiē licet.

Truc. II, 2, 17:

Quia tibi suaso infecisti, própudiosa, pállulam;
her læste dog allerede i gammel Tid andre *insuasos*.

Truc. IV, 3, 40:

Ét tibi quidem hércle idem [vir] áttulit magnúm malum.

Cornicularia hos Non. 134, S. 92, L. 32 (Gerl. og Roths Udg.):
Mihī Laverna in fúrtis celebrassís manus (efter Scaligers Conjectur).

Stich. 435 bør man ikke scandere som Spengel, men:
Age abdūce hasce intro. hūnc tibi dedō diem
 med Hiatus; jvfr. V. 418.

Ogsaa i Brudstykker af andre gamle Dramatikeres Værker (Cæcilius, Turpilius, Ennius) forekomme i de simplere Versemaal de her omhandlede Dativer med lang Slutningsvokal; Stederne vil let kunne findes i Ribbecks Samlinger.

Ogsaa *ibi* bruger Plautus baade i Senarer og Septenarer:
 Bacch. 756:

Atque ibidem, ubi nūnc sunt lecti strati, potētis cito.

Pseud. 425:

Proficisci, ibi nunc oppido opsaeptist via.

S. 9. Merc. 886. Jfr. Mil. gl. 668 *antque* i Hskrr. for *atque*.

S. 10, L. 13. *braccium* læs *bracium*.

S. 11. Mil. gl. 438. Mit Forsøg til dette Sted tager jeg nu tilbage, efterat jeg har sét A. Spengels skarpsindige Forslag (Plautus S. 30):

*Adixos es tu, nōn dixata et mēo ero facis inidriam.

Kanské man dog snarere tør tænke paa:

*Adixata es tu, nōn Dixata;

uagtet der ikke var noget Adjektiv **adixaios*, saa kunde vel Digteren danne et **Adixata* i Modsætning til Navnet *Dixata*, i Lighed med **Ampos* — *mpos*.

S. 13. Mil. gl. 1377. Allerede Acidalius tænkte tvilende paa: *sed iam sensi*.

S. 17. Formen *periero* er støttet ved flere Vidnesbyrd af Usener i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 226 f.; men Stich. 192 omtaler han ikke.

S. 18. Trin. 598. Brix læser: *Ibit statim aliquo*.

II.

Mercator v. 760—767 (IV, 4, 20—26):

Cocus.

*Nempe uxor rurist tūa, quam dudum dīxeras
Odisse te aequē atque anguis.*

Lysimachus.

Egone istūc tibi?

Cocus.

Mihī quidem hercle.

Lysimachus.

*Ita me amabit Iuppiter,
Vxor, ut ego illud nūquam dixi.*

Dorippa.

Etidē negas?

Palam istaēc fiunt tē me odisse.

Lysimachus.

Quā nego.

Cocus.

*Non tēd odisse, vērūm uxorem aibdt suam:
Et uxōrem suam ruri esse aiebat.*

Lysimachus.

Haēc east.

Cocus.

Nempe mētuis tu istanc.

Lysimachus.

Sōpio: nam mīhi unīcast.

I V. 762 og 766 har jeg med A. Spengel, Plautus S. 57 og 206 beholdt Hskrr's *Mihī* og *Et uxōrem suam ruri esse aiebat* imod Ritschls Forandringer. I 765 er *Non tēd odisse* en Conjectur af Ritschl istedenfor *Non non te odisse* i **B**, hvilket Umpfenbach Meletem. Plaut. p. 41 beholder, *Non te odisse* i de andre Hskrr. Maaské kunde man ogsaa tænke paa *Noenum te odisse* eller med A. Spengel, Plautus S. 229 paa: *non te [se] odisse*; dog kan jeg ingenlunde indrømme, at Umpfenbach har godtgjort, at Accusativformerne *med*, *tēd* er uplautinske (se nedenfor).

Men i 767 synes *Nempe metuis tu istanc* hverken at passe til den forudgaaende eller til den efterfølgende Replik. Hskrr. har

Ni metuis tu istanc. Jeg formoder:

Nimfrum odisti hanc.

I Modsætning til *odisti* siger Lysimachus i Svaret *mihi unicast*; *unicus* er her brugt ligesom f. Ex. i Capt. I, 2, 47 (150): *Tibi ille unicus, mihi etiam unico magis unicast. hanc* er ogsaa i Kokkens Mund det naturlige; jvfr. 754: *Haecne tuast amica.*

Mercator v. 890—891 (V, 2, 49—50):

Eutyclus.

Pótin' ut animo sis tranquillo?

Charinus.

Quid, si mi animus fluctuat?

Eutyclus.

Égo [tibi] istunc in tranquillo et tuto sistam: né time.

si mi animus er her skrevet efter Bücheler (Rhein. Mus. XV, 443) for Hskrr's *sint antimus B. sintantimus C. sint animus D (si animus FZ)*; Bothe og Ritschl læser: *si autem animus.* — I V. 891 er Gjentagelsen af Adjektivet *tranquillus* efter mit Skjøn ikke heldig, især da *in tuto* træder til. *B* har *intranquieta ofistam*, de øvrige Kilder *in transquieta tuto ifistam*; heraf udleder jeg følgende Text:

Égo [tibi] istunc in quieto, tuto sistam: né time.

Jeg tror, at Skriven havde *tranquillo* fra foregaaende Vers i Tankerne og derved feilagtig kom til at skrive *INTRAN*; men da han var kommen saa langt, mærkede han Feilen og fortsatte *QUIETOTUTO*.

At indsætte *et* mellem *quieto* og *tuto* er neppe nødvendigt, ti Asyndeton forsvares ved Steder som Capt. II, 3, 46 (406): *rebus in dubiis, egenis*; Most. 730: *piscatu probo, electili*; Rud. prol. 23: *lovem se placare posse donis, hostiis.*

Miles gloriosus v. 186 (II, 2, 30).

Istedenfor det ene Vers i Ritschls Udgave har codex Ambrosianus to Vers, hvis Ægthed Fleckeisen epist. crit. p. XXIII sq. og Crain Plaut. Cantica S. 16 i det væsentlige har hævdet og som Spengel, Plautus S. 113¹⁾ bibeholder uforandrede:

Próflecto ut ne quaquam de ingenio dégradiatur miliebrī

Éarumque artem et disciplinam optíneat colere . . .

¹⁾ Ogsaa første Fod kan beholdes uforandret; til de af Spengel anførte Steder jvfr. endnu Poen. IV, 2, 85:

Próflecto ad incitda lenonem rédiget, si eas abdúzerit.

Det er mig ubegribeligt, at flere Kritikere (Ritschl Mil. gl. praef. p. XXVI sq.; Fritzsche; jvfr. Fleckeisen ep. crit.) har kunnet tage Anstød ved *muliebri*; og dog har vi her en ganske almindelig constructio ad synesim, som de fleste udførlige Grammatiker omtale. Heller ikke for Plautus er den fremmed; netop i Mil. gl. har vi et fuldkommen tilsvarende Sted, 752 f.:

Próletarió sermone núnc quidem, hospes, útere.

Nam é solent, quando áccubuere, ubi céna adpositast, dícere.
Ligesaa Rud. III, 1, 6—8:

Ad hírúndíninum núdum visast stímia

Ascénsionem ut fáceret admoltrier:

Neque eás eripere qutbat inde.

Væsentlig forskjelligt er heller ikke Stich. 744 f.:

nám ita ingenium múliebrest:

Béne quom lauta, térsa, ornata, fictast, infectást tamen.

Den samme Sprogbrug har Forfatteren af Prologen til Casina fulgt, V. 12 f.:

Nos póstquam populi rúmóre intelléximus

Studióse expetere vós Plautinas fábulas,

Antíquam [aliquam] eius édidimus comoédiam

(dette Sted og Exemplet af Rudens anføres af Holtze Syntax. I, 354.)

Miles gloriosus v. 223—225 (II, 2, 68—70):

Interclúde cómmeatum inimicis, tibi munt víam,

Quá cibatus cómmeatusque dd te et légionés tuas

Túto possit pérvenire.

Ritschl har med god Grund fundet *commeatum* i 223 stødende saa nær ved *qua cibatus commeatusque* etc.; hvis den her efter Ritschls Udgave aftrykte Text var den rette, vilde det ogsaa være vanskeligt at begribe, hvorledes den Læsemaade, vi finde i Hskrr., var opstaaet. **BCD** har *Intercludite inimicis commeatum tibi*. Herefter vover jeg at foreslaa:

Interclúde íter inimicis, cóntra tibi munt víam.

At den sidste Stavelse i *íter* her staar som første korte Stavelse af den opløste Arsis, kan ikke vække Tvil.

Miles gloriosus v. 259—260 (II, 2, 104—105):

Palaestrio.

Et quidem ego íbó domum,

Atque homini investigando operam huic dissimulabo me dare.

For *dissimulabo me dare* har **A** DISSIMULAB . . , men saaledes at dette fortsættes i Slutningen af følgende Linje, hvor dog intet kan læses; alle de øvrige Hskrr. *dissimulando* (og ikke mere).

For Tanken er her *homini investigando operam dare* Hovedbegrebet; dertil træder *dissimulare* som en Bibestemmelse: «jeg vil, uden at lade mig mærke dermed, gjøre alt for at opsnuse —». Et dermed overensstemmende Udtryk vil man faa ved at skrive:

Atque homini investigando operam huic dissimulabundis dabo.

Dette slutter sig desuden nærmere til Læsemaaden i **BCD**, end den af Ritschl indsatte Text.

Plautus bruger ogsaa ellers Participia paa *bundus*: Aul. II, 4, 38: *deplorabundus*; Stich. 288 har Hskrr. *lascivibundus*, hvorfor Scaliger og Ritschl, vistnok med urette, har indsat *licabundus*; Epid. III, 3, 32: *ridibundus*; Stich. 444 *verberabundus*. Gell. XI, 15 giver videre Oplysning om saadanne Participiers Forekomst hos førklassiske Forfattere.

Miles gloriosus v. 592—594 (II, 6, 109—111):

Rodeo in senatum risum. nam Palaestrio

Domus nunc apud me, Sceledrus nunc autem foris:

Frequens senatus poterit nunc haberi.

Flere Kritikere har alt gjort opmærksom paa den Modsigelse, hvori V. 593 staar med V. 585, hvor Sceledrus, idet han gaar, siger:

Verum tamen, de me quidquid est, ibo hinc domum.

Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 597) søger at rede denne Vanskelighed ved at stryge V. 585, som efter hans Mening heller ikke lader sig forene med V. 582:

Nam iam aliquo aufugiam et me occultabo aliquot dies.

Ladewig (Philol. XVII, 260 Anm.) har herimod indvendt, at V. 582 godt lader sig forene med V. 585, og han forklarer Sammenhængen saaledes: Paa det første Sted udtaler Sceledrus sin Beslutning at løbe bort og gjemme sig et eller andet Sted, paa det andet bestemmer han dette nærmere saaledes, at det er i en Krog af Krigsmændens Hus, han vil forstikke sig. Men da Sceledrus neppe vilde kalde det at skjule sig hjemme i

Krigsmandens eget Hus *anfugere*, er det vel simplere at lægge stærk Vægt paa *hinc* i 585 og oversætte med Høegh Guldberg: Men hvad end skal skee, gaar dog jeg hjem først. — I ethvert Fald er det naturligt, at Sceledrus's Raadvildhed og Ubestemt-
hed er udtrykt i hans Ord, og man maa derfor i disse ikke søge logisk Stringents.

Hertil kommer den Omstændighed, hvorom Ribbeck selv minder, at Palaestrio i Begyndelsen af tredje Akts anden Scene (V. 816) raaber paa Sceledrus, som om han var i Krigsmandens Hus, hvorpaa Lucrio kommer frem og fortæller, at Sceledrus ligger drukken og snorker i Kjælderens. Ladewig har derfor fuldkommen Ret, naar han tager Anstød ved 593 og ikke ved 585. Men Knuden overhugger han paa en saa voldsom Maade, at jeg ingen Lyst har til at følge ham: han vil nemlig stryge V. 586 — 595¹⁾. — Heller ikke tør man hjælpe sig ved i 593 at oversætte med Høegh Guldberg: Sceledrus er udenfor.

Jeg tror at rette Feilen ved at læse:

nam Palaestrio

Domus nunc apud meum, miles nunc autemst foris.

me sceledrus i de fleste Hskrr. (i *A* synes blot **MEST** at kunne læses) er da rimelig en Forvanskning af **MESTMEILES**.

At Krigsmandens Fravær var nødvendig for, at der kunde holdes *frequens senatus*, sé vi af V. 479 f., hvor Palaestrio siger til Sceledrus: *ad hunc ibo vicinum . . . Erus si veniet, si me quaeret: hinc me accessito*.

Derimod skjønner jeg ikke, hvorfor ei Periplecomenus, Pleusicles og Palaestrio kunne holde Raad sammen ligegodt, enten Sceledrus er hjemme eller ude; der var dog kun liden Grund til at frygte for, at han, efter hvad der var hændt, skulde lure paa dem²⁾.

¹⁾ Man vil kunne læse hos ham selv, hvor svage de fra Indholdet hentede Grunde er. Dertil kommer en høist besynderlig sproglig Grund for Versenes Uægthed. Ladewig tager Anstød ved *ne* efter *adeo* i V. 588; men da Ritschls Conjectur *qui adeo admittitur* fjærner sig meget vidt fra Sporene i Hskrr., saa er dog den eneste rimelige Slutning ved Ladewigs Præmisses den, at denne Conjectur er falsk, hvilket jeg ogsaa tror.

²⁾ Ved Bemærkningerne til Mil. gl. 593. 678 og 779 har jeg benyttet Meddelelser af Overlærer E. Schreiner, der her var kommen til de samme Resultater om den rette Textform.

Miles gloriosus v. 637. 655—660 (III, 1, 54—56. 63—66).
 Periplecomenus opregner i V. 639—654 med godmodig
 Snaksomhed alle sine ypperlige Egenskaber. Ritschl har med
 fuld Grund antaget, at denne Tale ikke oprindelig, saaledes som
 i vore Hskrr., kan have begyndt med 639:

Vt apud te exemplum experiundi habeas neu roges foris;
 foran dette Vers maa der være et Hul. Derimod er det efter
 min Mening aldeles uberettiget, naar han stiller V. 637: .

Plūs dabo quam praedicabo ex me venustatis tibi,
 som i Hskrr. følger efter V. 656, i Spidsen for den hele Tale. —
 Den indbyrdes Rækkefølge og Ægtheden af flere Vers i denne
 Tale kan være tvilsom; Ribbeck fremsætter skarpsindige Be-
 mærkninger derom i Rhein. Mus. XII, S. 601 ff. Men det turde
 være nogenlunde sikkert, at Gamlingens Tale ender med V. 653.
 654 (af hvilke Vers jeg her giver det andet i den Form, som
 Bücheler i Fleckeisens Jahrb. 1863, S. 775 foreslaar):

Venerem, amorem amoenitatemque decubans exerceo:

Póst, Ephesi sum ndtus, noenum in Apulis, noenum Animulas.

Det er vistnok, som alle nyere Kritikere har anerkjendt,
 feilagtigt, naar i Hskrr. V. 639—648 er blevne skilte fra V.
 649—654 derved, at 655. 656. 637 er komne imellem (654 er
 skrevet til i Randen i **B**, saa at man ikke tydelig sér, om det
 skal følge efter 648, som i **CDFZ**, eller efter 655). Jeg
 tror da ogsaa, at Ritschl har Ret, naar han efter 654 lader
 følge 655. 656:

Ó lepidissimum senem, si quas memorat, virtutis habet:

Atque quidem [pol] pláne eductum in nutritatu Venerio.

Umiddelbart efter, at Periplecomenus har sluttet Opregnin-
 gen af alle sine fortræffelige Egenskaber, følger naturlig dette
 Udbrud fra en af hans Tilhørere. Versene tillægges hos Ritschl
 Pleusicles, men i Hskrr. Palaestrio. Jeg kan her ikke andet
 end holde med Hskrr.: det djærve folkelige Udtryk i 656 svarer
 langt bedre til Trællens Charakter. Den indskrænkende Sæt-
 ning *si, quas memorat, virtutis habet* er desuden for lidet artig
 for Pleusicles, den Mand, der forhen (V. 636), da Periplecome-
 nus har sagt:

*Immo, hospes, magis quóm periculum facies, magis noscés
 meam*

Cómitatem ergá te amantem,

har ytret: *Quíd opust nota nōscere?*

Uden tilstrækkelig Grund stryger Ribbeck (Rhein. Mus. XII,

601 f.) 655 og 656. — I 655 har Ritschl vistnok ikke restitueret det oprindelige Udtryk, heller ikke Ribbeck ved sit: *Lepidum senecionem*. I Hskrr.'s *O lepidum femifemne si CD*. *O lepidum femine si B*. (*O lepidum femifenem ne si F*) har alt Lipsius fundet *O lepidum senicem si*. Dog er dette ikke tilstrækkeligt, da der herved mangler en Fod i Verset (hvorfor Ritschl i Anmærkn. foreslog *Edepol lepidum senicem si*) og da Stavelsen *ne* i Hskrr. (foran *si*) derved ikke bliver forklaret. Jeg læser:

Ó lepidum senicem, ómnis si, quas mémorat, virtutis habet.

omnes (saaledes var skrevet i Stammehskr.) kunde let miste om efter *em* i *senicem* og *s* foran *si*. Formen *senicis* (eller efter andre Hskrr. *senecis*) anfører Priscian (ed. Hertz) III § 38, I, S. 111 og VI § 94, I, S. 280 af Plautus's Cistellaria.

Efter 656 følger i Hskrr. følgende Replik af Periplecomenus:

Plis dabo quam praedicabo ex mé venustatis tibi.

Da Verset i denne Form ikke giver rigtig Mening, hvor det staar i Hskrr., saa har det maattet lide haard Medfart af Kritikerne: Ritschl har, som før sagt, skudt det langt tilbage og sat det i Spidsen for Periplecomenus's Tale umiddelbart efter 636. Ribbeck, som stadig har en Dittographi paa rede Haand, vælger det letteste Parti; han stryger det (R. M. XII, S. 603), fordi Tanken er beslægtet med den, som er udtrykt i 635. Men der behøves blot en ganske liden Forandring for at faa Verset til at passe, hvor det staar; jeg læser:

Plis dabo quam praedicavi ex mé venustatis tibi.

praedicavi er blevet forandret ved Indflydelse af det foranstaaende *dabo*, hvilket saameget lettere kunde ské, hvis det — som rimeligt kan være — i Stammehskr. var skrevet *praedicabi*.

Palaestrio har erklæret Periplecomenus for en høist elskværdig Gubbe, NB hvis han virkelig har alle de gode Egenskaber, han har opregnet; heraf tager da den Gamle Anledning til at henvende sig til Pleusicles med Forsikring om, at han i Gjærningen mod ham skal udfolde endnu mere Elskværdighed, end han i sin Tale har rost sig af at besidde.

Hertil knytter sig Pleusicles's artige og anerkjendende Replik (V. 659):

Tui quidem edepol ómnes mores ad venustatém valent;

venustatem har her aabenbart Hensyn til Periplecomenus's

venustatis. (Ogsaa Ritschl, der har forandret Versfølgen, og Ribbeck tillægge Pleusicles denne Replik, som i Hskrr. gives Palaestrio.)

Saa kommer Palaestrio (efter Hskrr. og Ribbeck; efter Ritschl med urette Pleusicles) med det kjække Udraab (V. 660):

Cédo tris mi homines aurichalco contra cum istis moribus.

Herefter følge i Hskrr., som udtalte af Pleusicles, V. 657. 658 (af hvilke det sidste hidtil neppe har faat sin Form restitueret; jvfr. A. Spengel, Plantus S. 80):

At quidem illuc aetatis qui sit, non invenies alterum

Lepidiorem ad omnes res, nec qui amico sit amicis magis.

Der er ingen Grund til med Ritschl at frakjende Pleusicles disse Vers. Ribbeck bemærker, at de nogenlunde sige det samme som 660, kun tammere og bredere; han stryger dem derfor. Men selv om Ribbecks Bemærkning angaaende Forholdet mellem 660 og 657. 658 var rigtig, kunde det stemme vel overens med Pleusicles's Charakter, at han til Palaestrios kraftige Udraab søiede disse spagfærdige Ord. Dog i én Henseende siger han jo her mere end Trællen; denne har udraabt: «Skaf mig tre slige Folk, om du kan!»; dette vil den unge Herre overbyde ved sit «I hans Alder vil du ikke finde en Eneste, som er mér forekommende»; *alterum* corresponderer vistnok med *tris*, som ogsaa det indledende *at* viser. Jeg øiner ikke Skygge af Bevis for, at 657. 658 skulde være uægte.

Jeg ordner og læser altsaa de her omhandlede Vers paa følgende Maade:

Palaestrio.

Ó lepidum senicem, ómnis si, quas memorat, virtutis habet:

Atque quidem [pol] pléne eductum in nutritatu Venerio.

Periplecomenus.

Plis dabo quam praedicavi ex mé venustatis tibi.

Pleusicles.

Tui quidem edepol ómnes mores ad venustatém valent.

Palaestrio.

Cédo tris mi homines aurichalco contra cum istis moribus.

Pleusicles.

At quidem illuc aetatis qui sit, non invenies alterum

Lepidiorem ad omnes res, nec qui amico sit amicis magis.

Miles gloriosus v. 678 (III, 1, 84):

Liberas sunt aedes, liberum autem esse egomet me volo.

Om Hskrr.'s Text for den anden Sætnings Vedkommende giver Ritschl følgende Oplysninger: *liber sum autem ego me. uolo libere cum ras. Ba*, sed *egomet uolo Bb*, et l. [o: vel] *bibere B* mrg. *liber sum autem ego me tuuolo libere C* et, nisi quod *me tu uolo, D.* (*liber sum autem ego me uti uolo libere FZ*). Ved intet af de fremsatte Emendationsforsøg, der vel alle tør kaldes lidet overbevisende, er der taget Hensyn til *bibere* i Randen af *B*, uagtet den rette Læsemaade paa flere Steder netop er skreven til paa denne Maade. Allerede ydre Grunde tale for *bibere*, ti da *liberas* og *liber sum* gaar lige i Forveien, er det sandsynligere, at *bibere* blev forvansket til *libere*, end omvendt. Da Hskrr. mangfoldige Gange skrive *b* for *v* (se f. Ex. i Ritschls Udgave ved Mil. gl. 414. 1108; Most. 218. 416; Pers. 588; Pseud. 19), saa tror jeg, at *bibere* her skal betyde *vivere*. Naar man holder fast ved dette, vil følgende Text let tilbyde sig:

*Liberas sunt aedes, liber autem egomet volo vivere*¹).

sum efter *liber* er i Hskrr. rimelig kommet ind i Lighed med det foranstaaende *sunt*, efter at *vivere* var forvansket. — Med Udtrykket *liber volo vivere* kan jævnføres Trin. 390: *Lepidus vivis*; Bacch. 614: *inlepidus vivo*; Men. 202: *una vivis meis morigera moribus*; Men. 908: *edepol ne ego homo vivo miser*; Rud. II, 1, 1 (290); V, 1, 1 (1281).

Miles gloriosus v. 700—701 (III, 1, 107—108):

Palaestrio.

Di tibi propitii sunt: hercle, si istam semel amiseris

Liberatatem, hau facile eundem risum restitués locum.

hercle, si istam semel amiseris (med Kolon foran *hercle*) har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 604) med rette indsat efter cod. Ambr. istedenfor Ritschls *hercle: nam istam semul amiseris* og Fleckeisens *hercle: nam si istam amissis semel*.

Men endnu nærer jeg Tvil om Ordene *Di tibi propitii sunt*. I det foregaaende har Periplecomenus fremsat de Grunde, som

¹) Lidt fjærnere ligger:

Liberas sunt aedes, liberum autem ego me volo vivere.

bestemme ham til ikke at gifte sig, idet han livlig har udmalt de Fortrædeligheder, for hvilke han derved vilde udsætte sig. Nu kommer da Palaestrio med sin Replik *Di tibi propitii sunt* &c. Den nævnte Sætning synes i og for sig alene at kunne betyde «Du er lykkelig»; men dette passer ikke i den Forbindelse, i hvilken Ordene staa. Sammenhængen kræver, saavidt jeg skjønner, her med Nødvendighed «Du er en klog, betænkt Mand», men derfor vilde *Di tibi propitii sunt* være et altfor søgt og utydeligt Udtryk. Hertil kommer, at det bedste Hskr. ikke kan have havt denne Læsemaade; Ritschl bemærker: (PROFITII)CAUT . . . RCLE in *A* apparuit: quo quid faciam nescio». Jeg formoder, at den Bogstav, der hos Ritschl sér ud som Halvdelen af en R, i Virkeligheden har været en U, og udfylder i *A CAU(TERE)RCLE*. Har jeg Ret heri, saa maa *Di tibi propitii* være forvansket. Jeg læser:

Tu tibi prospicis caute: hercle &c.

Herved faa vi et Udsagn, som i alle Maader passer vel til Sammenhængen; jvfr. v. 702. 716. Med Hensyn til Stillingen af Adverbiet *caute* jvfr. f. Ex. Bacch. 1068:

Hoc est incepta efficere pulcre;

Most. v. 4: *Ego pol te ruri, si vivam, ulciscdr probe.*

Paa samme Maade bliver *c* foran *i* i Hskrr. ofte forvansket til *t*; saaledes har i Trin. 1108 *D moratii ambula* for *morae. Cito ambula.*

Miles gloriosus v. 715 (III, 1, 121):

Bona mea inhiant: dt certatim nutritant et minnerant.

at har Ritschl indsat. *A* har INHIAANT . . CERTATIM «quam fortasse tribus litteris (SET) spatium sufficit.» I de øvrige Hskrr. følger *certatim* umiddelbart efter *inhiant*. Jeg læser:

Bona mea inhiant: mé certatim nutritant et minnerant.

bona mea stilles her i Modsætning til *me*, og dette kan derfor ikke vel mangle. Asyndeton gjør Udtrykket mér pointeret. Hvad Ritschl anfører om *A*, taler for, at dette Hskr. har havt ME.

Miles gloriosus v. 775—776 (II, 1, 180—181):

Erus meus ita magnus moechus milierumst, ut neminem

Fuisse adaeque neque futurum credam.

I 776 har Hskrr.: «*Fuisset atque BCDA. Fuiffe acque Do. Fuiffe atque FZ. Fuiffe acque* 'prisca exemplaria' Pii.» Herefter læser jeg:

Fuiffe acque neque futurum credam.

I Hskrr. af Mil. glor. er mangfoldige Gange *t* feilagtig føiet til i Slutningen af Ord efter *e*; jeg skal nævne ét aldeles tilsvarende Exempel: i 1357 har kun *Do FZ esse*, som er det rette, men *BCDA esset*. — *aeque* er her forvansket til *atque* ligesom i Pseud. 358. Merc. 335 (i *B*) og ligesom *aequei* til *atque* i Mil. gl. 784. *fuiffe* maa her læses med lang Vokal i Stammestavelser; denne lange Vokal er den oprindelige i alle Former, som høre til Perfectumstammen af Roden *FU*, og har vedligeholdt sig saaledes i mange Vers hos Plautus. Se Ritschl Parerga Pl. I, 375. 379; Corssen Aussprache d. lat. Spr. II, 159; til de der nævnte Exempler fra Plautus kan føies Mil. gl. 754 (Fleckeisens Udg.) *fuit*; 1364 *fuerim*.

Miles gloriosus v. 779 (III, 1, 184):

Édepol qui te de isto multi cupiunt nunc mentirier.

Ritschl og Fleckeisen har med Acidalius indsat *nunc* for Hskrr.'s *non*, og Ritschl bemærker derhos, at Acidalius rigtig har opfattet Meningen. Acidals Ord er følgende: Cum ambigua locutione Palaestrio sectari omnes ultro mulieres in Epheso militem dixisset, hic bonus senex esse quidem ita subiicit, et verum se scire, sed esse multos vel hic nunc in isto theatro, qui mentiri eum cupiant, optentque falsum utrumvis, sive ab uxoribus eorum appeti herum, sive contra ab hoc illas praedicasset. Nolint omnino militem talem, qualis memoratur, uxori- bus suis atque etiam vel amicis et filiabus metuentes.»

Den her fremsatte Opfatning synes i flere Henseender høist betænkelig, for ikke at sige urimelig. Palaestrios Udsagn i V. 778 kan ikke kaldes tvetydigt; ti vel vise ikke de grammatiske Former, hvilket Ord (enten *se* eller *mulieres*) er Subjekt, men den hele Sammenhæng, Ordet *ultro* og Forbindelsen med det foregaaende Vers ved *itaque* tilsteder dog kun én Fortsættelse. Periplecomenus's Ord i V. 779 i den Form, hvori Acidalius og de nyeste Udgivere har dem, kunde da alene betyde: Mange ønske, at det ikke maa være sandt, hvad du siger om Krigsmanden, nemlig at han roser sig af at være skjønnere end Alexander og at han fortæller, at Fruentimmerne

i Ephesus løbe efter ham. Men dette synes mig meningsløst. Pyrgopolinices er jo gennem hele Stykket fremstillet som en Løgnhals og en fuldendt Karrikatur; kraftigst udtales dette af Palaestrio i V. 89—92, hvor han ender med: *Is deridiculost, quaquu incedit, omnibus*, og i V. 1043 f., hvor han forsikrer: *Non hercle humanust spurcus¹⁾: Nam volturio plus humani credost*; i V. 1392 omtales han af en anden Træl som den, *quem omnes oderunt qua viri qua mulieres*. — Det vilde da være urimeligt at forudsætte, at nogen, endsige nogen «in theatro», skulde fæste den mindste Lid til hans Fortællinger om, at Fruentimmerne løb efter ham, og ansé ham for virkelig farlig for nogen Kvindes Dyd.

En til Sammenhængen passende Mening vil man derimod faa ved at læse:

Édepol qui te de isto multi suspicant mentrrier.

non har da feilagtig trængt sig ind i Hskrr. her, ligesom i V. 1175. Det active *suspicare* bruger Plautus ogsaa i Cas. II, 6, 42; det svagere *suspiciant* danner Modsætning til det stærkere *teneo pulore* i følgende Linje.

Den foreslaade Læsemaade, hvorefter Gamlingen til Palaestrio ytrer, at mange har en Mistanke om, at det er Løgn, hvad Trællen fortæller om Krigsmanden, styrkes meget ved de Ord, Palaestrio henvender til Publicum i V. 1130 f., da Office-ren har forladt Skuepladsen efter den fornøielige Scene med Milphidippa:

Numquid videtur demutare, atque ut quidem²⁾

Dixi esse vobis didum hunc moechum militem?

Omtrent den samme Mening kunde man i V. 779 faa frem ved følgende Forandring: *multi opinant nunc mentrrier*; men denne vil jeg ikke anbefale.

Om Forsikringspartikelen *qui* (af Camerarius og Ritschl forandret til *quisin*) henviser jeg til Fleckeisen, Kritische Miscellen, S. 28—33.

¹⁾ Ritschl har ved denne sin Formodning istedenfor Hskrr.'s *humanumst orgeo* vistnok ikke restitueret Plautus's Ord.

²⁾ Hskrr. har *demutare aut utique*. Jeg tror, at der bør læses *demutare, atque uti*. Hiatus er her tilstedelig, hvor der er Indsnit mellem Oversætning og Undersætning; jvfr. A. Spengel, Plautus, S. 221 f.

Miles gloriosus v. 881—884 (III, 3, 8—11):

Acroteleutium.

Meretricem commoneŕi

*Quam sãne magni rãferat, mihi clamst. quid, egone frustra,
Postquam adhibere aurẽs meas tuas lãream oratĩonis,
Tibi dixi, miles quemadmodum potãsset deascidri?*

*mih*i er en i alle nyere Udgaver optagen Conjectur af Lambin; alle Hskrr. har *nihil*. Jeg tror, at dette bør beholdes. *mih clam est* er en Udtryksmaade, der, saavidt jeg vød, ingensteds ellers kan paavises. Den af Hskrr. hjemlede Text giver derimod rigtigt Udtryk og passer vel til Sammenhængen: *nihil* er som ofte væsentlig det samme som *non*; *quam magni* er et relativt Udtryk, der her med ironisk Farve er brugt for «hvor lidet». Fuldkommen ensartet Udtryksmaade har vi hos Terents: Andr. 287 f. (I, 5, 52 f.), hvor Bentlei og Fleckeisen skriver: *Nec clam te est, quam illi utraque res nunc utiles Et ad pudicitiam et ad rem tutandam sient* (her har dog de fleste Hskrr. *inutiles*, som Klotz beholder); Andr. 810—812 (IV, 5, 15—17): *nunc me hospitem Litis sequi, quam id mihi sit facile atque utile, Aliorum exempla commonent.*

quid, egone frustra er en Conjectur af Bothe, som Ritschl har optaget; men vi faa en klarere og simplere Tankeforbindelse ved det af Gulielmus foreslaade *quin ego ultro* eller Acidalius's *quin egomet ultro*. De to Partikler er paa samme Maade forbundne i Aul. IV, 10, 22: *Quin tibi ultro supplicatum venio ob stultitiam meam*; om Betydningen af *ultro* henviser jeg til Aubert, Tskr. f. Philol. I, S. 112—115. *quin ego ultro* nærmer sig mér end de af Bothe foreslaade Ord til *quin ego infustro* i *B*; jeg formoder, at Gangen i Forvanskningen omtrent har været følgende: *egom ultro*; *egom fustro*, jvfr. Mil. gl. 713 *misfer summum C* for *miserrumum*, Mil. gl. 654, hvor *non sum* i Hskrr. efter Bùcheler er en Forvanskning af *noenum*; *ego infustro*, jvfr. Mil. gl. 1325 *ego inquit BCD* for *ego quid*. Læsemaaden i *B*, hvori det rette endnu temmelig tydelig skimtes, er videre forvansket til *quin ego infrustro* i *C* (*quin ego frustro FZ*). Ritschl siger intet om *D*).

Men

Quam sãne magni rãferat, nihil clamst. quin ego ultro vækker i metrisk Henseende Tvil, ti efter A. Spengel, Plautus S. 73 f., og Brix i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 72 danner

nihil hos Plautus aldrig en lambe¹⁾; derfor optager jeg Aci-
dals *egomet*.

Istedenfor *meas tuas loream* i følgende Vers har Hskrr.: *meas
tuam moram B. meae et tuam moram C. mea etuā morā D (meas ad
tuam moram FZ)*. Gruters *loram*, Ritschils *loream* giver vistnok
god Mening, da *adbibere* kræver Navnet paa en Drik og, eftersom
Acroteleutium her udtrykker sig med stor Overlegenhed, Navnet
paa en flau Drik; men jeg tror, at Hskrr. pege andensteds hen.
Dog har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 609) ved sit *tuam murrām*
ikke fundet det rette; fra *murriola* = *murratum vinum* eller
murrina kunde man i det høieste slutte til *murria*, ikke til
murra. Jeg mener, at alle Kritikere har været paa Vildspor,
naar de i *moram* har søgt Navnet paa Drikken, og jeg læser:

Poscam ut bibere aurēs meas tuas mōrae oratiōnis.

poscam er i Mil. gl. 836 ligeledes fordreiet til *postquam* i
BFZ; denne Fordreielse laa saameget nærmere, fordi man i
gamle Dage ofte brugte Formen *posquam* for *postquam*; mulig
har ogsaa *posca* havt Sideformen *posqua*, ligesom man finder
baade *tesca* og *tesqua*. Ogsaa ellers bruger Plautus *posca*,
medens derimod *lora* og *lorea* ikke findes hos ham. — *mora
oratio* siger Plautus her, ligesom andensteds *mores mori*, *sermones
morologi*; i Græsk, hvor Ordet egentlig hører hjemme, har det,
ialfald i senere Tid, ogsaa Betydningen «usmagelig, flau af
Smag» (*οἰζας γευσάμενον ποσκα* Diosc.), og hvis vi antage, at
Plautus kjendte Ordet ogsaa i denne Betydning, passer det saa-
meget bedre som Epitheton til *oratio* paa nærværende Sted, hvor
Periplecomenus's Tale sammenlignes med *posca δξύχρατον*, hvis
Smag vel kunde kaldes flau.

Endnu kan nævnes, at Fleckeisen Krit. Misc. S. 46 med
rette forsvarer Hskrr.'s *potisset* i V. 884, og at det Hskr., hvor-
fra de bevarede Codd. stamme, i samme Vers maa have havt
deasciarei.

Jeg læser altsaa:

Meretricem commonēri

*Quam sōne magni rēferat, nil clāmst. quin egomet ūltro,
Poscam ut bibere aurēs meas tuas mōrae oratiōnis,
Tibi dixi, miles quemādmodum potisset deasciarei.*

¹⁾ Poen. III, 2, 10 vil Spengel med rette ikke lade gjælde som Bevis for
nihil som en lambe. *A* har, som nu kan sees af Gepperts Udgave,
dette Vers i følgende ulastelige Form:

Quam hī sunt, qui si nū est, quicum litigent, litēs enunt.

Miles gloriosus v. 893—896 (III, 3, 20—22):

Acroteleutium.

Dum né scientes quid bonum faciamus, ne formida.

Mala nulla mulier est

né pave, peioribus convéniunt.

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Hvad hos Ritschl er to fra hinanden adskilte Brudstykker af forskellige Vers (894. 895), er i Hskrr. sammenhængende: *PE. Mala mulier est. A. ne pauet peioribus convéniunt B. PE. Mala nulla mer est A ne pauet peioribus convéniunt C. PE. Mala nulla merefta ne pauet peioribus convéniunt D*; dette er vilkaarlig forandret til: *Per. Mala nulla meretrice est. Acrot. Ne pave peioribus convéniunt i FZ.*

Ritschl har sat Tegn til Lacune «quod uno versu comprehensa sententia vix ullo modo e librorum memoria . . . eruitur». Altsaa ophører al Grund til at antage, at der her er et Hul, hvis man, uden at sjerne sig allfor meget fra de forvanskede Ord i Hskrr., formaar at finde ét fuldstændigt Vers, som passer i Sammenhængen. — Udgiverne er komne paa Vildspor, fordi de ikke har holdt fast ved, at det Vers, hvis rette Form det gjælder at restituere, er fordelt paa to Personer, hvorom alle Hskrr. er enige; i *D* er *A* ∅: *Acroteleutium* urigtig fœiet til det foregaaende Ord *mereft* (lignende i V. 898), men det aabne Rum derefter viser ogsaa her, at der er Personskifte.

Jeg tror, at det rette er:

Acroteleutium.

Dum né scientes quid bonum faciamus, ne formida.

Periplecomenus.

Malas mulieres!

Acroteleutium.

Né pave: peiores inventbis.

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Man vil vanskelig kunne negte, at dette giver en passende Mening; og at Plautus her virkelig har brugt de samme (eller omtrent de samme) Udtryk, som de, jeg ovenfor har indsat, synes at fremgaa af et Vers i en senere Scene, hvor de to raffinerede Kvindfolk komme frem for at drive Komediespil med Officeren; da *Acroteleutium* der faar Øie paa ham, siger hun (i V. 1218): *edepol nunc nos tempus est malas peiores fieri.*

Denne Ytring slutter sig naturlig til hendes Replik i 895: *peiores invenibis* i Anledning af Periplecomenus's Udbrud *malas mulieres!* Jeg tror ikke, at man vil savne et *nos* foran *peiores invenibis*. — Et beslægtet Sted er Persa 153 f.: Parasiten Saturio udtaler sig om sin Datter, hvem Toxilus skal bruge til at narre Kobleren: *Ter tanto peior ipsast, quam illam tu esse vis*; dertil svarer Toxilus: *Lepide hercle dicis*.

Med Udraabet *malas mulieres* kan sammenlignes f. Ex. Udraabet *mortalis malos* Poen. III, 3, 40. *mulierest* blev forvansket til *mulier est* i **B** (dette videre til *milla mer est* i **C**, *nulla mereft* i **D**), ligesom *rest* til *rest est* i V. 910; *curest* til *cureft CD*, *cur ē B* i Trin. 192; *vincerest* til *vincerest est* i Truc. II, 6, 20; *ad deif* til *adift* i Stich. 296. Det feilagtige *mulier* bevirkede derpaa, at *malast* blev til *mala*. Med det forvanskede *peioribust* kan sammenlignes i 660 *hominib.* **Ba** for *hominif.* I *conueniuit C*, som aabenbart er rettere end *conueniunt* i de andre Hskrr., stikker vistnok den velkjendte gamle Futurumform: *u* (*v*) skrives utallige Gange for *b*; *t* i Enden antager jeg for falskt, ligesom *strax* foran i *pauet* og i *mulier est*; det har da fortrængt den rette Endekonsonant *s*, jvfr. Mil. gl. 673 *fumat* i alle ikke interpolerede Hskrr. for *fumas*; Stich. 759 *eduxerit* for *eduxerif*; Most. 591 *eripit* i alle Hskrr. undtagen **A** for *eripif*; Most. 1157 *ignoscat Ba* for *ignoscaf*.

Endnu maa mærkes, at **BCD** i 893 har *nescientif* = *nescientes*, og at *peioribust* i 895 viser tilbage til en Form *peioris* (som Hskrr. har i 1218), ikke til *peiores*. Saadanne Former paa *is* for *es* i Nomin. pl. af *i*-Stammer og i Nomin. Acc. pl. af konsonantiske Stammer har Ritschl (Proll. in Trin. XC) og Fleckeisen (ep. crit. p. XX) efter min Mening med urette betegnet som Skrivfeil. De er vistnok virkelig gamle Former; hertil skal jeg kanské en anden Gang komme tilbage.

Miles gloriosus v. 1220 (IV, 6, 5):

Cum ipso pol sum locuta.

Istedenfor *locuta* har Hskrr. *secuta*. Endnu Curtius Grundz. d. griech. Etym. (1ste Udg.) II, S. 55 forsvarer *sum secuta* paa samme Maade, som flere ældre Fortolkere, f. Ex. Pareus i Lexicon Plautinum. Han henfører *secuta* ligesom *resecuta est* = *respondit* hos Ovid til Roden *sec*, sige, hvoraf *inseca*, *insexit*, *insectiones* o. s. v., det latinske Sidestykke til græsk *σεν* i *σενετα*,

irvare, vort *segja* sige, litau. *sakgti*. Men *resecuta est* kan ikke høre hid: det er allerede meget voveligt hos Ovid at ville finde en Lævning af et ellers aldeles forældet Verbum; men afgjørende taler imod denne Forklaring den Omstændighed, at *resecuta est* forbindes med Personens Akkusativ; *resequi* maa derfor være en Sammensætning af *sequi*; følge, og betyder egentlig «slutte sig umiddelbart til En med Svar» (jvfr. *excipere*).

Nu staar *sum secuta* hos Plautus ganske ene. Formen taler, ligesom ved *resecuta est*, imod den af Curtius bibeholdte Forklaring: hverken i Latin eller Græsk forekommer af *sec*, *σπ* sige nogensinde mediale Former; og efter *insectiones* skulde man ialfald snarere vente *secta*, end *secuta*. Endelig viser Betydningen, at *sum secuta* i Hskrr. af Plautus ikke kan have noget at gøre med *insece*, *ἔρυσσε*, *ἄσπασα*, *segja*, *sakgti*; ti i alle disse er Betydningen «sige, forkynde, fortælle», ikke «tale med En». — Jeg tviler derfor ikke om, at i det nævnte Sted af Plautus *sum locuta* er det rette.

Miles gloriosus v. 1314 (IV, 8, 4):

Quin iubés tu efferri dóna quae ego isti dedi?

Denne Læsemaade har Ritschl indsat i Texten, men i Noterne ytrer han: «Nisi forte coll. v. 1338 placet *quin iubes tu efferri huc intus, isti quae*». Begge Læsemaader afvige altfor meget fra Hskrr.'s *quin tu iubes efferri omnia quae isti (qui intus iubes et fori omnia? isti B)*. I det af Ritschl jævnførte Vers 1338:

Éxite atque eferre huc intus ómnia, isti quae dedi

har Hskrr. Ordstillingen *omnia quae isti*. Det ligger derfor meget nær i 1314 at formode:

Quin iubés tu efferri ómnia, isti quae dedi?

En saadan Hiatus i Cæsuren i trochaisk Septenar kan ikke vække nogen Betænkelse; se Spengel, Plautus S. 178—189. Ensartede Exempler er navnlig Capt. IV, 2, 67 (846) og IV, 2, 82 (861).

Mostellaria v. 288 (I, 3, 130):

Púrpura aetas ócultandast: áurum turpest múlieri.

Paastanden *aurum turpest mulieri* uden Epithet til *mulieri*

er altfor omfattende, og denne Sætning danner ingen rigtig Mod-sætning til det følgende Vers:

Pūlcra mulier nūda erit, quam pūrpurata, pūlcrior.

Dette har ogsaa Lambinus følt, naar han formoder *auro turpe mulieris*. De fleste Hskrr. give: *Purpura aetate occultanda est aurum turpi mulieri*; dog har **B** i Randen *l* (d. e. *vel*) *aetaf* og *turpe* istedenfor *turpi*. Jeg formoder:

Pūrpura aetati occultandae et aurum turpi mulierist.

«Purpur og Guld tjener til at skjule Alderen for stygge Kvindfolk»; «Purpur og Guld er nyttigt for stygge Kvindfolk til dermed at skjule sin Alder». Jeg kjender ikke hos Plautus noget ensartet Exempel paa, at *esse* er forbundet med et Substantiv og Gerundiv i Dativ i Betydning «tjene til»; men saaledes siger Livius XXX, 6: *ea, quae restringendo igni forent* (jvfr. Aubert, Beitr. z. lat. Gr. S. 14 f.); og Plautus bruger ofte *esse* med Substantiv og Gerundiv i Dativ, hvor der til *esse* staar et Adjektiv som Prædicatsord, f. Ex. Amph. I, 1, 132: *Haec novæ scitast exercendo scorto conducto male*.

Persa v. 703 (IV, 6, 21).

Det tredje af de opdigtede Navne, som den falske Perser giver sig ligeoverfor Kobleren, skrives i Ritschls Udgave efter Forslag af Bothe *Nugipalamloquides*; dog ytrer Ritschl: «quo tamen poetae manum restitutam esse non credo». — Ritschl tror, at Cod. Ambros. har *NUGIEPILOQUIDES*, dog betegner han 4de, 5te og 7de Bogstav som usikre; **BCD** har *Nugipiloquides*. Jeg formoder *NUGIMERILOQUIDES*; *nugas merae* er en sædvanlig Forbindelse, se f. Ex. Curc. I, 3, 43. Poen. I, 2, 135.

Poenulus v. III, 1, 30—32 (524—526).

Jeg læser:

An vero non iūsta caussast, quó curratur céleriter,

Vbi bibas, edds de alieno quántum velis usque dffatim?

Quód tu invitus nūmquam reddas dómīno, de quoio éderis.

Om *velis* se A. Spengel, Plautus S. 91. — I V. 32 har **B** *de qui oederis*, **C** *de quo ederis*. Hskrr. skrive meget ofte *qui*, *quius* o. s. v. for *quoi* eller *cui*, *quoius* eller *cuius*; saaledes *quia* Trin. 45 i **A** og Merc. 720; *quili^{tes}* = *cuiatis* Poen. V, 2, 34 i **C**; *qui* = *cui* Poen. II, 33 i **C**; Bacch. 543; Pseud. 397 i **BCD**; Pers. 489 i **A**. Det rette foreligger altsaa fuld-

stændig i **B**; blot Orddelingen er, som saa ofte, feilagtig (jvfr. f. Ex. Pseud. 97: *Quo in ec B* for *Quoi nec*).

Poenulus v. IV, 2, 62 (874):

Milphio.

Quid est, quod metuas?

Suncerastus.

Dum ero insidias paritem, ne me perduim.

paritem har Geppert udgivet efter det interpolerede Pariser-Hskr.; **C** har *parilem*, **A** *pariter*. Da dette sidste passer fortrinlig her, skriver jeg:

Dum ero insidier, pariter ne me perduim.
insidiari bruger Plautus ogsaa Pseud. 1241.

Pseudolus v. 397 (I, 4, 4):

Quoi neque paratast gutta certi consili.

paratast gutta har Ritschl skrevet efter *parata gutta* i **BCD**, medens derimod **A** har **PARATUSTQUICQUAM**. Naar man har at vælge mellem *gutta* og *quicquam*, kan man vel heller ikke andet end foretrække det første som mér folkeligt og friskt. Dog vækker det Betænkelighed, at det oprindelige *paratast gutta* netop i det ældste og bedste Haandskrift skulde være fortrængt af en forklarende Tilsætning *paratumst quicquam*. Jeg tror derfor snarere, at begge Læsemaader er Forvanskninger af en tredje og at Plautus har skrevet:

Quoi neque paratumst ciccum certi consili.

For denne Formodning taler Alliterationen. *ciccum* har Plautus ogsaa brugt i Rud. II, 7, 22 (580): *ciccum non interduim*; Plautus hos Varr. l. l. VII, 5, 98: *quod volt densum, ciccum non interduo*.

End mere turde min Formodning støttes af gamle latinske Ordsamlinger: *nec cicerim, nihil* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 486); man maa her vistnok indsætte *neo ciccum* (anderledes Döderlein Synom. VI, 63), jvfr. *cicum* γῆϋ, κόκκος Glossæ H. Steph. (hvilke jeg ikke selv har sammenlignet). At dette *nec ciccum* virkelig har Hensyn til det her behandlede Sted af Pseudolus, turde ikke være usandsynligt, saameget mere som Glossar. vetus ap. A. Mai auct. class. VI, 505 har *Aeque quic-*

quam, nihil. Denne meningsløse Glosse er efter min Formodning forvansket af *Neque quicquam*, og vi har da her den Læsemaade, som *A* giver i Pseud. 397.

Af Sillographen Timon anfører Sextus Empiricus (adv. math. XI, 171) et meget ligt græsk Udtryk: *νόον δέ μοι οὐκ ἐνὶ κόπρῳ.*

Pseudolus v. 398 (I, 4, 5).

Alle Hskrr., ogsaa *A*, har dette Vers i følgende Form: *Neque adeo argenti: neque nunc quid faciam scio.* Disse Ord kan Plautus ikke have skrevet; navnlig er *scio* uforeneligt med *habes* i V. 399. Ritschl sér her med rette en Interpolation, som har udtrængt det oprindelige, hvilket han tænker sig omtrent saaledes:

Neque adeo argenti inveniundi ulla spes adest.

Nærmest ligger kanské følgende Udfyldning:

Neque adeo argenti númmus usquam géntium.

Jfr. V. 97. 98: *Quoi néc paratus númmus argentí siet, Neque libellai spés sit usquam géntium* (Bergks Bemærkninger om disse Vers i Philol. XVII, 42 synes mig ikke overbevisende); V. 404. 405: *viginti minas Quas nusquam nunc sunt géntium, invenidm tamen.*

Pseudolus v. 514—518 (I, 5, 99—103).

(Pseudolus.)

Set quid, si apstulero?

Simo.

Dó Iovem testém tibi,

Te aetdtem inpune habitúrum.

Pseudolus.

Facito ut mémineris.

Simo.

Egon' ut cavere nequeam, quoi praedictur?

Pseudolus.

Praedíco, ut caveas. díco, inquam, ut caveas. cave.

En, tatis tu hodie máribus mi argentim dabis.

Umiddelbart efter Pseudolus's Ytring *Facito ut memineris* synes Simos Replik: *Egon' ut cavere nequeam, quoi praedicitur?* umotiveret; heller ikke er der, naar Simo har udtalt disse Ord,

for Pseudolus nogen Grund til at gjentage sin Advarsel. Jeg omstiller derfor Versene og læser:

Pseudolus.

Facito, ut memineras.

Praedico, ut caveas. dico, inquam, ut caveas. cave.

Simo.

Egon' ut cavere nequeam, quoi praedicatur?

Pseudolus.

Em, istis mihi tu hodie manibus argentum dabis.

Først herved synes det at blive tydeligt, at *praedico* og *praedicatur* correspondere med hinanden.

Pseudolus v. 676—677 (II, 3, 10—11):

*Iam instituta, ornata cuncta mi ordine, animo ut volueram,
Certa, deformata habebam.*

mi ordine er Conjectur af Ritschl, som i Noterne tilføier «nisi ex ordine malueris». Hskrr. har *in ordine*. «Ceterum vix tantum spatii in **A** est, quantum capiendis ornata cuncta in ordine verbis satis fuerit». Herefter synes der at være al Grund til at antage, at det rette er:

Iam instituta, ornata cuncta ordine, animo ut volueram,

og at **A** har havt *ordine* umiddelbart efter *cuncta*. — Saaledes har i Pers. 91 **B** alene *in ordine* for det rette *ordine* i de andre Hskrr., og i Mil. glor. 875 har den samme Feil trængt sig ind i alle Hskrr. — Mod Hiatus i Pseud. 676 er intet at indvende.

Pseudolus v. 710.—711 (II, 4, 20—21).

Caludorus.

... *sed quid actumst? quid taces?*

Attuli hunc.

Hskrr. har: «*sed quid actum est? Ps. quid actū?* || **Ca.** Attuli **C.** *sed quid actum est? Ps. quid times?* || **Ca.** Attuli reliqui, nisi quod Attulit **D**, Attuli tibi **F.** SEDQUIDACTUMST QUID— || **ATTULI A.**»

Mod Ritschls Text taler den Omstændighed, at der efter alle Hskrr. med det andet *quid* begynder en Replik af en anden Person (Pseudolus). Heller ikke synes det naturligt, at Caludorus, efter at have spurt Pseudolus om, hvad der er udrettet, og

uden at have faat noget som helst Svar herpaa, giver Oplysning om, at han selv har gjort, hvad Pseudolus har paalagt ham.

Jeg formoder:

Caludorus.

séd quid actumst?

Pseudolus.

Quid tibi?

Caludorus.

Attuli hunc.

Quid tibi? (jeg foretrækker dette for *Quid tibi?*) •Hvad har du udrettet?• vil være rigtigt Udtryk her, uagtet Caludorus ikke specielt har sagt: *Quid tibi actumst?* — *actum* i Pseudolus's Spørgsmaal i *C* er snarere ved Skrivfeil gjentaget fra det foregaaende end sat til som Forklaring.

Rudens v. II, 7, 20—21 (578—579):

Eho, an te paénitét,

*Ín mari quom [hac nóctu] elavi, ne híc in terra iterum
éluam?*

De af Fleckeisen indskudte Ord *hac noctu* er overflødige for Meningen, og der kan ikke paavises nogen Anledning til, at de skulde falde ud. Jeg læser:

Ín mari quom [sémel] elavi, ne híc in terra iterum éluam.

Man vil strax sé, hvor let *semel* kunde falde bort mellem *quom* (istedenfor hvilket Hskrr. synes at have *quod*) og *elavi*. Ligesom *híc in terra* modsættes *in mari*, saaledes kræver *iterum* næsten med Nødvendighed sin Modsætning *semel*.

Stichus v. 302—303 (II, 1, 30—31):

*Nón enim possum quin revortar, quón loquar, quin édissertem,
Éramque ex maerore éximam.*

Istedenfor *Eramque ex* har Ritschl læst i cod. Ambros. *ERAMQU . . . x*, hvilket sikkert maa udfyldes *ERAMQUINEX*. Jeg tror, at man bør beholde det bedste Haandskrifts Læsemaade og skrive:

Eram quón ex maerore éximam.

I første Fod er en lambe brugt istedenfor én lang Stavelse; se herom A. Spengel, Plautus S. 107—114.

Stichus v. 330—331 (II, 2, 6—7):

Philumena.

Quisnam loquitur hic tam prope nos?

Gelasimus.

Pinacium.

Philumena.

Vbi is est?

Pinacium.

Respice

Ad med et relinque egentem p̄rasitum, Philumena.

Her har Ritschl efter mit Skjøn med urette fjærnet sig for langt fra Hskrr's Text: **UBIISST** || **RESPICEADME A. ubi is est** || *Respice me B. ubi is est. Di. respice me* de øvrige Kilder (dog mangler *is* i *F*). — Endnu mere afviger Umpfenbach (Melet. Plaut. p. 27) herfra ved at begynde V. 331 med:

Huc ad me et relinque. Jeg formoder:

Philumena.

Quisnam loquitur hic tam prope nos?

Gelasimus.

Pinacium.

Philumena.

[Pinacium?] ubi isst?

Pinacium.

Respice ad me et relinque egentem p̄rasitum, Philumena.

Naar Philumena endnu ikke har faat Øie paa Pinacium, falder det naturligt, at hun i spørgende Tone gjentager hans Navn. — *A* skriver her **ISST** = *is est*, ligesom i Pseud. 717 **ALLATUSST** = *allatus est*. Begyndelsen af følgende Vers kan beholdes aldeles, som *A* har den: *ad* kan maales som kort Stavelse, ogsaa hvor en Konsonant følger efter, idet *d* enten slet ikke eller kun utydelig høretes i den gamle Udtale; saaledes Stich. 127: *Sét hoc est, quod ad vos vénio*; Ter. Adelp. II, 2, 28 (236): *Iamne énumerasti id quód ad te rediturúm putas*. Jfr. Corssen Aussprache II, 91; dog stille mange af de hos ham anførte Exempler sig nu i et andet Lys efter hvad A. Spengel, Plautus S. 107—114 har oplyst om metrisk Frihed i første Versfod.

Det er langt sandsynligere, at de to copulerede Verber, der begge begynde med Partikelen *re*, skal — saaledes som i Hskrr. — følge efter hinanden i samme Vers, end at de skulde deles

paa to forskjellige; jvfr. Trin. 1015: *Récipe te et recurre petere ré recentí*; Pseud. 244: *Redi ét respice ad nos*.

Stichus v. 354 (II, 2, 30):

Térge humum, conspérge ante aedis.

Ritschls *Terge* fjærner sig formeget fra Hskrr's *Pinge*. Jeg formoder *Finge humum*.

fingere er samme Ord som det enstydige got. *deigan*, sanskr. *dih*, stryge (Salve) paa, rimelig ogsaa græsk *διγγάνω*, rører ved; det har intet at gjøre med græsk *σφιγγω*, hvormed Corssen (Krit. Beitr. S. 186 f.) sammenstiller det. *fingo* har væsentlig samme Grundbetydning som *tergeo*, nemlig stryger, visker, og denne Betydning foreligger endnu i det romerske Litteratursprog: *effingo* betyder udvisker; Cato r. r. 67, 2 siger *fuscinas spongia effingere*, ligesom Plinius *fuscinas spongia tergere*; Cic. pro Sest. c. 35 *e foro spongiis effingere sanguinem*; jvfr. *exfigurari* (læs *exf—are?*), *expurgare est* Gloss. Plac. (A. Mai class. auct. III, 461). Nær ved «stryge» ligger Betydningen «røre ved», «beføle» i Udtrykkene *fingere manus* Ovid. Fast. V, 409; *effingere manus* Ovid. Heroid. XIX (XX), 134.

Herefter antager jeg, at Plautus i det anførte Sted har brugt *finge* i samme Betydning som *terge*.

Stichus v. 420 (III, 1, 19):

Quam multas tecum miseras mulcedverim.

Det sidste Ord gives saaledes i alle Hskrr. (dog kan i *A* intet læses). Kritikerne har ment, at det var forvansket, og fremsat forskjellige, lidet heldige Conjecturer; mod Acidals *anflaverim*, som har tiltalt flere nyere, strider allerede Alliterationen. Ritschl bemærker: «Emendationem exspectat verbum haud dubie corruptum». Men man synes ikke at have lagt Mærke til følgende Glosse: *Mulcantem erumnas, misere viventem. Erumna est miseria* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 484). Denne Glosse slutter sig rimelig til et tabt Sted hos en gammel Komiker, hvilket ogsaa maa have været Ribbecks Mening, da han har optaget Glossen blandt *Excerpta ex glossariis veteribus i comicorum Latinorum reliquiae*. Dette Sted maa have været analogt med det af Stichus anførte, og

mulcaverim er da her visselig det rette Udtryk. Derimod er min Formodning om, hvorledes denne Betydning af *mulcare* skal forklares, for usikker til, at jeg her vover at nævne den.

Stichus v. 446—448 (III, 1, 37—39):

Atque id ne vos mirémini, homines sérvolos

Potére, amare atque ad cenam condócere:

Licet hoc Athenis nobis.

Intet paalideligt Hskr., kun *F*, har *hoc*, derimod *A* HÆC, *CD* *hec*, *B* *hec*. Flertalsformen passer ogsaa her bedre som omfattende de tre foran nævnte Handlinger. Jeg læser derfor:

Licent hæc Athenis nobis.

I første Fod er her en lambe sat istedenfor én lang Stavelse, se A. Spengel, Plautus, S. 107—114. Jfr. navnlig *Habent déspicatu. Solent éssa. Student fácere* i Begyndelsen af Vers hos Terents (anferte hos Corssen, Auspr. d. lat. Spr. II, 104).

Stichus v. 615—618 (IV, 2, 35—38):

Epignomus.

Quid ais, Gelasime?

Gelasimus.

Oratores tu dccipis: habes tibi.

Epignomus.

Tua pol refert.

Gelasimus.

Énimvero si meá refert, opera útere:

Pósc.

Epignomus:

Edepol tibi opinor etiam unú locum unum cónspicor,

Vbi accubes.

Pamphilus.

Sané faciundum cénseo.

Gelasimus.

O lux óppidi.

V. 616 har jeg her skrevet saaledes, som det findes hos Fleckeisen, der har fulgt de bedste Haandskrifter, kun med den

Afvigelse, at han har strøget *quidem* efter *si*, medens Ritschl har fjernet sig betydelig fra dem. I 618 har Ritschl indsat *Vbi cubes* for *Vbi accubes*, hvilket sidste A. Spengel, Plautus S. 113 forsværer.

Men i 617 er den rette Form efter min Mening hidtil ikke funden. Fleckeisens Text afviger her fra Ritschls alene deri, at han istedenfor *unum* indsætter *esse*; endnu en anden Formodning hos Umpfenbach, Meletem. Plaut. p. 37. — *opinor* synes ikke at passe godt sammen med *conspicor*; dernæst forudsætter *Sane faciundum censeo* et Handlingsverbum med Betydning «finde», «indrømme» ell. lign. i Epignomus's Replik, ti Pamphilus's Ytring kan ikke vel vise tilbage til Gelasimus's Ord: *opera utere: posce*; ogsaa vilde *posce* staa for nægent. Endelig lode Haandskrifterne paa anden Vei: **BCDFZ** har: *Posse edepol tibi opinor etiam uni locum conspicor*; foran *Posse* har **CD** aabent Rum, **FZ EP.**; ingensteds er nogen Antydning til, at *Posse* skulde høre til Gelasimus's Replik. I **A** har Ritschl istedenfor *conspicor* troet at sé **CONCII**—; dog har han mærket **c** (efter **n**) som usikker. Jeg tror, at vi i **A** har Spor af det rette, og læser:

Epignomus.

Posse edepol tibi opinor etiam uni locum concédier.

Stichus v. 624—626 (IV, 2, 44—46):

Epignomus.

Dixi equidem in carcerem tres.

Gelasimus.

Quin si iusseris,

Éo quoque ibo.

Epignomus.

Di immortales, hte quidem pol summam in crucem Cēna aut prandiō perduci pōtis.

I 625 har alene **A** *pol*; derimod **B** *iu*, **CD** *ui*. Heri kan ikke (ialfald ikke umiddelbart) skjule sig en Forvanskning af *pol*, men *ui* maa vistnok være opstaaet af *ut*, d. e. *vel*. Dette *vel* synes mig her at give vel saa god Mening som *pol*; jvfr. f. Ex. Bacch. 902:

Cleomachus.

Adeo ad forum igitur.

Chrusalus.

Vel tu hercle in malām crucem.

Stichus v. 638 (IV, 2, 55):

*Nūmquam edepol me vivom quisquam in diē¹ prospiciet
crāstinum.*

in diem prospiciet crastinum er Ritschls Omsætning for *in crastinum prospiciet diem* i **CDFZ** og tillige i **A**. Bothe derimod fulgte **B**, som har *in crastinum inspiciet diem*. Ritschl Parerg. Pl. I, p. 275 sq. siger, at denne Læsemaade er imod al Sprogbrug; men at den er den rette, synes at godtgjøres ved det tilsvarende Sted Rud. V, 2, 1 (1288):

Numquam edepol hodie ad vesp̄erum Gripum inspicietis vivom.

Jeg tør ikke foreslaa paa begge Steder at indsætte det usammensatte Verbum: *spiciet, spicietis*.

Trinummus v. 948 (IV, 2, 106):

Sucophanta.

*Dimittam, ut te velle video. sed mostra hosce hominēs mihi,
Quos ego quaero.*

Brix forklarer: «*dimittam (te)*, «ich will dich loslassen», als ob er auf ein gutes Recht verzichtete». Men *dimittam*, saaledes brugt, har neppe nogen Analogi i Plautus's Sprogbrug, og *te* kan i denne Forbindelse ikke vel undværes. *Dimittam ut te* er en Forandring, som Udgiverne har optaget fra **FZ**, istedenfor de ikke interpolerede Hskrr's *Mit aut te B. mit aut te CD*. Ritschl viser, at Begyndelsen af dette og de nærmest foregaaende Vers i Stammehaandskriftet maa have været afrevet eller udslettet; **CD** betegne ved aabent Rum, at der er Hul. For Tydeligheds Skyld skal jeg stille Begyndelsen af V. 945—949 efter **CD** ved Siden af Ritschls Text:

<i>Mande porro . . .</i>	<i>Deinde porro . . .</i>
<i>o hercle si . . .</i>	<i>Taceo ego hercle si . . .</i>
<i>ere oportet . . .</i>	<i>Praedicare oportet . . .</i>
<i>mit aut te . . .</i>	<i>Dimittam ut te . . .</i>
<i>Hos ego quaero . . .</i>	<i>Quos ego quaero . . .</i>

Herefter synes der at mangle flere end to Bøgstaver foran *mit*. Jeg formoder:

Cdtamitum hau te velle video.

Dette slutter sig naturlig til Charmides's Replik:

Nam pudicum neminem

Praedicare oportet, qui aps terra ad caelum pervenerit.

velle er brugt paa samme Maade i Aul. II, 4, 7. Hskrr. har

ofte Formen *haut*, og denne forvanskes flere Gange til *aut* (saaledes Trin. 362; Stich. 59 og Pers. 11, hvor alene *A* har bevaret det rette *hau*, som i *BCD* er forvansket til *aut*).

Truculentus prol. v. 19—20.

Udgiverne skrive:

*Ea se peperisse puerum simulat militi,
Quo citius rem ab eo avertat cum pulvisculo.*

Men *cum pulvisculo* viser, at det rette er:

Quo citius rem ab eo averrat cum pulvisculo.

Jfr. Rud. III, 6, 7 (845):

*Convórret iam hic me totum cum pulvisculo.
averrat* ligger desuden nærmere ved Hskrr's *auferat*. — *averrere* er ogsaa brugt af Licinius Macer hos Priscian.

Truculentus I, 1, 37—39 (58—60):

*Atque haec celamus nos damna, una industria
Cum rem fidemque nosque nosmet perdimus,
Ne quid parentes neque cognati sentiant.*

For *Ne quid* har Hskrr. *neque*. Derefter læser jeg:

Ne qui parentes neque cognati sentiant.

damna bliver da Objekt for *sentiant*. Jfr. Trin. 1145: *Nei qui rem ipsam posset intelligere*; Rud. IV, 1, 5: *Ne qui significem quidpiam mulierculis*.

Truculentus II, 6, 38—39 (515—516).

BC har:

*Quicum ibi magni doloris per voluptatem tuam
Condidisti in corpus, quo nunc etiam morbo misera sum.*

Dette er i V. 38 i det interpolerede Pariser Hskr. forandret til *Quique mihi magnos dolores*, hvilket Geppert optager. Andre har foreslaat: *Quique vim magni doloris*. Jeg læser:

*Quisque mihi magni doloris per voluptatem tuam
Conplevisti corpus.*

Jfr. Amph. IV, 1, 8 (1016):

Quis fuerit, quem propter corpus suum stupri compleverit;
Amph. I, 2, 8—9 (470—471); Men. 901.

Gamle Ordformer.

Dativ EAE.

Den feminine Dativform *eae*, som ogsaa er brugt af Cato, har Ritschl efter sikre Spor i Hskrr. indsat i Mil. glor. 348 (*hic eae proximumst* Ritschl. HIC.A.PROX . . . . *A. hic ea proximumst Ba. hic ea proximumst CD. hic ei proximumst Bc*). Ogsaa i V. 889 f. skriver Fleckeisen vistnok med rette: *eadem eveniet Obliviosa extemplo uti fiat, meminisse nequeat*; her har *BD eadē, C eade*. Men ligeledes i V. 888, hvor Ritschl skriver: *Ibi ei immortalis memoriast* maa denne Form erkjendes for den oprindelige, ti *Ea sibi BD, Eea sibi C* er sikkerlig Forvanskning af *Eae ibi*.

Akkusativformerne MED TED.

Umpfenbach har i Meletmata Plautina (Giessen 1860) givet os en lærerig Undersøgelse om Akkusativformerne *med, ted*. Alle Vidnesbyrd for disse Former prøves, og det godtgjøres tilfulde, at Kritikerne har indsat disse Former paa mange Steder, hvor de ikke høre hjemme. Men det Hovedresultat, hvortil Forfatteren kommer, at de hverken er plautinske eller overhoved latinske, er efter min Mening afgjort feilagtigt. Jeg skal her ikke følge Forfatteren gennem hele hans Bevisførelse, men kun røre ved nogle Punkter. For at fjærne to Vidnesbyrd paa Indskrifter om Akkusativformer paa *d* maa han søge fortvilede Udveie. Anderledes kan det dog ikke betegnes, at han erklærer *apud sed* paa den bantinske Tavle for en Skrivfeil og om Indskriften paa den prænestinske Cista *Novios Plautios med Romai fecid* fremsætter den Mening, at Kunstneren, der efter Mommsen var af campansk Æt, ikke skjønte saameget Latin, at han kunde skjelne mellem Akkusativ og Ablativ. Ligesaa utilfredsstillende finder jeg *T*'s Behandling af et Sted hos Charisius og et hos Diomedes, hvori man har fundet Vidnesbyrd om Akkusativ *ted*. Charisius's Ord (p. 112 K.) er: *«Haud similiter D littera terminar[i] apud antiquos] coepit, quibus mos erat D litter[am omnibus] pæne vocibus vocali littera finitis adjungere, ut [Quo ted] hoc noctis dicam proficisci foras. sed et per T scribi sonus vocis admittit»*. Stedet hos Diomedes lyder hos Keil (p. 441): *«De paragoge. Paragoge est, cum ad ultimam simplicis dictionis clausulam aut littera adjungitur aut syllaba; littera ut apud Plautum: quo ted*

hoc noctis pro te (*quod et hoc tis pro te* **ABM.** *quod est hostis pro hostis* ε).

U. indvender mod den almindelige Læsning og Opfattelse (p. 10), at i Hskr. af Charisius netop de to Ord, hvorpaa det her kommer an, mangle, og at i Hskrr. af Diomedes Paragogen gjælder Adverbiet *quo* og ikke det personlige Pronomen. — I det af de to Grammatikere citerede Sted af Plautus (Curc. I, 1, 1) holder han (p. 29): *Quo te istoc noctis* for det rette, og han maa da selvfølgelig hos Diomedes læse: *Quod te istoc noctis pro quo te* og hos Charisius ligeledes: *Quod te istoc noctis* (dette sidste siges dog ikke med bestemte Ord p. 10).

Men 1) hos Diomedes fjærner dette sig mere fra de bedste Hskrr's Læsemaade: *quod et hoc tis pro te*, end det hos Keil indsatte *quo ted hoc noctis pro te*; 2) staar *hoc*, ikke *istoc*, ogsaa hos Charisius, som efter Umpfenbachs egen Bemærkning har øst af samme Kilde som Diomedes; 3) afviger den af U. foreslaade Læsemaade aldeles fra Plautus-Hskrr's Text paa dette Sted; 4) er der ellers intet Spor til en Form *quod* for *quo* (hvorhen).

Akkusativformerne *med*, *ted* forekomme i de bedste Hskrr. af Plautus — bortset fra **A** — paa mange Steder, hvor der ellers ingen Grund er til at antage Corruption og hvor Formerne *me*, *te*, hvis ellers ingen Forandring foretages, spille Verset. U. har paa alle disse Steder forandret Hskrr's Text. Alt kan jo forandres; men mig forekommer det at være Vilkaarlighed at omgjøre f. Ex. Bacch. 357: *Med ét Mnesilochum* til: *Me [hinc] et Mnesilochum*, naar sligt Sted ikke staar ene, men Hskrr. frembyde mange tilsvarende, og naar Vidnesbyrd fra Indskrifter og Grammatikere kommer til.

U. lægger stærk Vægt paa, at det ældste Hskr. af Plautus, den ambrosianske Skindbog, ikke kjender (*spernit*) disse Former. Jeg skal her ikke beraabe mig paa den af Ritschl paa-pegede Omstændighed, at dette Hskr. ofte har mindre antike Ord-former, end det, hvorpaa **BCD** grunde sig. Men det fra **A** hentede Vidnesbyrd svækkes eller gjøres ugyldigt derved, at intet Sted, paa hvilket **B**, **C** eller **D** har *med* eller *ted*, er bevaret i **A**, ialfald ikke i de af Ritschl udgivne Komedier; paa de Steder, hvor Udgg. har indsat *med* eller *ted*, medens **A** har *me* eller *te*, har hverken **B**, **C** eller **D** Formen paa *d*. Men endelig er der i codex Ambrosianus virkelig Spor af Akkusativformen *med*. U. p. 10 anfører selv et usikkert Spor. Pers. 280, hvor Ritschl læser:

Servam operam, linguam liberam, erus iussit me habere,
 har **B** *iussit me habere*, **DC** *me iussit habere*, **A** *IUSSIT ME HABERE*;
 «*ET ut visum est*». Det er vanskeligt at skjønne, hvad andet
 end *me habere* der skulde ligge til Grund for Læsemaaden i **C**;
 den bliver uforklaret ved det af U. p. 45 forsvarede: *erus me*
iussit habere. Jfr. Asin. I, 1, 5, hvor nogle Hskrr. har *met erga*,
 for *me erga*¹⁾.

Jeg skal her paapege to andre sikrere, som det synes hid-
 til upaaagtede, Spør i **A**. Til Pseud. 16: *Licéne id scire quid*
sit? nam. tu me antidhao anfører Ritschl **ME. OANTIDHAC** af **A**.
ME er meningsløst, hvilken Bogstav man end sætter ind imellem;
 jeg tror derfor, at vi i **A** har følgende Text uden *tu* (som ikke
 udtrykkelig anføres af **A** og som da kanské ikke har staat der):

Licéne id scire quid sit? nam meo antidhao.

Ligesaa har i Mil. gl. 558:

Et meo despete ad te per impluviu tuum

A efter Ritschl **ME. ODESPEXE**. Heri finder jeg *meo despete*;
d har her holdt sig foran *d*, ligesom i *reddo*, *redduco*.

At **D** paa disse Steder er bleven forvæxlet med **O**, bliver
 næsten til Vished, naar vi sé, at Ritschl i Pseud. 869 af **A** anfører
ME. OAPPELLIAM for *Medea Peliam* og i Mil. gl. 355 **QUO. SUPERF**—
 for *quod superfit*, og endelig at **BCD** i Men. 492 har *meo*
absenti, hvori allerede Salmasius med rette saa *meo. absenti*.
 Paa Ligheden mellem **D** og **O** grunder sig ogsaa Forvæxningen
 i Men. 169 *Difacta BCD* for *Olfacta*.

NUMQUID (ne-umquid).

Mercator v. 716—718 (IV, 3, 17—19):

Lysimachus.

Numquam delinquent rustici?

Dorippa.

Ecastor minus

Quam urbani: et multo minus mali quaerunt sibi.

Lysimachus.

Quid autem urbani deliquerunt? dico mihi.

¹⁾ Most. 609: *Non edepol nunc tu me istis verbis territas* tror jeg, det lig-
 ger nærmere efter **ME. ISTIS A. me tu istis B. me tu istis CD** at læse:
Non edepol nunc meo istis verbis territas.

Numquam har Ritschl indsat for *Num quid* i *B*, *nunquid* i de øvrige Hskrr.; men naar det i Spørsaaleet heder «aldrig», skulde man i Svaret snarere vente «sjældnere» end «mindre». Tidligere havde Lambin foreslaat *An non*, Guyet *Num non*. Jeg skal her gjøre et voveligt Forsøg paa at forsvare Hskrr's *Numquid*.

Bergk har i Philol. XVII, 52 draget Opmærksomheden hen paa Glossen *Nec umquam, nec umquam quemquam* hos Festus p. 162 og derefter indsat i Bacch. 121: *An non putasti esse umquam?* for Hskrr's *umquam*. — Fra *nec umquam* tør man slutte til *nec umquid*; og naar man i gamle Dage sagde *nec umquam, nec umquid* for *nec umquam quemquam, nec umquam quidquam*, saa tør man videre slutte, at man fordum udtrykte *numquam quemquam, numquam quidquam* ved *numquem, numquid*, istedenfor *ne-umquam, ne-umquid*, ligesom *numquam* istedenfor *ne-umquam*. Dette *numquis* blev senere opgivet maaské, fordi det i Lyd faldt sammen med Sammensætningen af det spørgende *num* og *quis*. — Paa det anførte Sted i Mercator vover jeg da at tyde *Numquid* (= *ne-umquid*) som *Numquam quidquam*.

QUOQUO = COQUO.

Ordbøger opføre for «koger» i Almindelighed *coquo* som den eneste Ordform; nævnes undertiden en Sideform, saa er det for at forkastes, saaledes finder jeg hos Forcellini under *coquus*: «Si qui vero sunt, quibus *quoquus* aut *goquus* scribere placeat, vix ullis placeant». Sprogsammenlignere gaa ogsaa gjerne ud fra *coquo* med *c* i Fremlyden som den oprindelige latinske Form, sammenstille *c* i *coquo* umiddelbart med *k* i litau. *kepù* og mene, at dette *c, k* er bevaret uforandret fra det fællesjaphetiske Standpunkt; saaledes Schleicher, der Compend. d. vgl. Gram. S. 195 opfører *coo* som latinsk Rodform.

Men allerede en nøiagtig Sammenligning med de beslægtede Sprog maa vise, at den oprindelige latinske Form har været *quoquo*, ti ligesom

lat. *quinque* svarer til skr. *pañcān*, gr. *πέμπτε*, saaledes

lat. *quatuor* til skr. *pac'*, gr. *τετ*.

Af den oprindelige Fremlyd *qu* maa ogsaa Rodvokalen *o* i *coquo* forklares. Ti naar lat. *lego* svarer til gr. *λέγω*; *lac-tus* til *λεχ*, *λέκ-τρον*; *insequo*, *inseco* til *ἔννεπε*; *sequor* til *ἔπομαι*;

clero til *κλέπτω*, o. s. v., og i Modsætning dertil lat. *coquo*, *coctus* (ikke *cequo*, *cectus*) staar ligeoverfor *πέσσω*, *πείπτός*, saa kan vi kun forklare det afvigende *o* som fremkommet ved Indflydelse af den oprindelige Fremlyd *qu*, der ligesom *v* (f. Ex. *vomare* — *ρῆμειν*) forandrer et følgende *e* til *o*¹⁾. Denne Fremstilling havde jeg allerede nedskrevet, da jeg hos Ebel i Kuhns Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XIV, 78 fandt den hermed overensstemmende Ytring, at *coquo* tyder paa *quequo*.

At den oprindelige Form er *quoquo*, viser ogsaa *popina*. Det er almindelig anerkjendt, at dette er en Sideform til *coquina*, ligesom det er rimeligt, at hin Form ikke oprindelig er latinsk, men optagen fra en nærbeslægtet italiisk Dialekt. Men *popina* kan kun gennem en Form *quoquina* forenes med *coquina*.

Denne Form *quoquo*, hvortil Sprogsammenligningen leder os, er ikke forsvunden i den romerske Litteraturs Sprog, men er kjendt endnu i den klassiske Tid. Da den kun er optagen af enkelte Udgivere, som af Lachmann i Lucretius, derimod ikke af Ritschl i Plautus, og da den i det hele synes lidet paaagtet, skal jeg her paavise dens Forekomst i Haandskrifter for enkelte Forfatteres Vedkommende; Kredsen vil være let at udvide.

Hos Plautus findes den nævnte Form paa flere Steder i de bedste Haandskrifter: Pseud. 382 *quoquo(s)* **A. quouqf B. quouqif CD.** (*quouqif Z*, kun i **F coquuf**). Pseud. 853 *quoquinatum* **A** (alle andre Hskrr. *coquinatum*). Pseud. 854 *quoquas* **B** alene. Pseud. 890 *quoque* **BCD**. Men. 141 *quocus* med Rasur foran **B. quocus C.** Men. 214 *quoquitur* **BCD**. Men. 218 *quoquum* **BCD**. (Men. 388 *quoquere* i **Z** alene). Om de af Ritschl ikke udgivne Stykker kan vi her intet sikkert dømme, men Forholdet har naturligvis ved dem i det hele været det samme; og saaledes anfører Pareus, at **B** i Aul. II, 5, 20 har *quoqui*. Paa andre Steder hos Plautus har derimod alle Hskrr. Formen med *c* i Fremlyden, saaledes f. Ex. Pseud. 851 *coquom* **A. coquam B. coqum CD. coquum FZ**; Mostell. 277 *cocus* uden Afvigelse.

Det er vanskeligt at afgjøre, hvilke Former Plautus selv har brugt. Vi har her næsten kun Alliterationen at holde os til, og denne giver for det meste kun Sandsynlighed, ikke Vis-

¹⁾ Med urette paastaar Ritschl i Rhein. Mus. XII, 109, at *e* i Latin aldrig gaar over til *o*.

hed, da den hos romerske Digttere ikke anvendes regelret som i den gamle nordiske og tyske Digtning. Det tør dog være vist, at Plautus kun har brugt *coxi*, *coctus*, ikke *quoxi*, *quoctus*, (jvfr. nedenfor). Af Steder som Rud. IV, 7, 18 (1264): *cenam continuo coqui*, Stich. 609: *celeriter cenam coqui*; Pseud. 848: *coquom carissimum*, hvortil flere lignende kunde føies, slutter jeg, at han ogsaa allerede har brugt Formerne *coquo*, *coquom*. Dog synes Pseud. 853: *An tu coquinatum te ire quoquam postulas*; Pseud. 893: *Nam hic quoque scelestus est coqui sublingio* at gjøre det sandsynligt, at han ved Siden deraf har brugt *quoquo*, *quoquom*.

quoquo er ogsaa hjemlet hos Lucretius; se Lachmann in Lucr. V, 1102: «*QUOQ;UKRE. Quadratus coq.vere.*». VI, 962: «*EXQUOQUIT . . . excoquit corrector oblongi. idem in versu 858 fecit Perquocere, ubi quid a prima manu fuerit perspicere non possum: quadratus ibi habet Percoquere.*».

At Cicero har kjendt Formen *quoquo*, viser sig af en Anekdote om ham: Quintil. Inst. VI, 3, 47: (*Cicero*) *dixit, cum is candidatus, qui coci filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret: Ego quoque tibi favebo.* Donat til Terent. Adelph. III, 3, 69: QUOD QUEO] *A coquendo sumpsit παρόμοιον . . . Et Ciceronis dictum refertur in eum, qui coqui filius secum causis agebat: Tu quoque aderas huius causas. Nam apud veteres coquus non per C litteram, sed per Q scribatur.* — Men i Ciceros Værker har jeg paa flere Steder, som jeg har eftersét i Baiters og Halms Udgave, ikke i Hskrr. fundet nogen Form med *qu* i Fremlyden.

Ogsaa hos Vergil er den gamle Form sløttet ved gode Haandskrifter (men er ikke bleven optagen af Ribbeck. Wagners orthogr. Vergil. kan jeg her ikke benytte): Georg. I, 295 *dequo- qu.* . . . *it γ. dequoquit. c.* Georg. I, 88: *exquoquitur γ.* Georg. IV, 279: *inquoque γ* Prob. inst. I, 6, 8, Æn. VII, 636 endog i cod. Mediceus *requoquont. regoquunt c.* Andre Steder har rigtignok alle Hskrr. Former med *c* i Fremlyden.

Endelig har jeg mærket mig nogle Steder hos Grammatikerne. Det bedste Hskr. af Nonius (cod. Guelferb.) bruger stadig Former med *qu* i Fremlyden: i Gerlachs og Roths Udg. 85 *quoquendum*; 195 *quoquinari*; 509 *quoquendum*. Hos Priscian 504, 1 (ed. Hertz): «*coquo vel, ut alii, coco coxi*» skriver *D quoquo* og den gode Bamberger-Cod. har «*quoco uelut alii quoco quoxi.*».

Det synes rimeligt, at *qu* i Fremlyden først er gaat over til *c* i de Former, i hvilke det andet *qu* foran *t* eller *s* var forandret til *c*, og at *c* i disse har fæstet sig før den Tid, da det 'ainske Sprog blev et Litteratursprog. Jeg finder altid kun *coxi*, *coctus*, endog hvor Former som *quoquas*, *quoquendum* staa lige ved Siden; det eneste netop anførte *quoxi* i et Hskr. af Priscian synes feilagtigt.

SORDERUM.

Poenulus I, 2, 101 (307).

Geppert skriver:

pleni oculi sordorum qui erant, iam splendēt mihi.

Til en Stamme *sordo*, hvoraf Genitiven *sordorum*, er ellers intet Spor; *sordist* i V. 102 er = *sordis est*. Heller ikke i Hskr. har denne Form nogen Støtte. **BC** har *sorderunt*, i **A** har Geppert læst **SORD.RUM**. I disse Spor er tydelig at søge:

pleni oculi sorderum qui erant.

Vi har altsaa i *sorderum* en Ordstamme *sordis* istedenfor den almindelige *sordis* i *sordium*. Ogsaa ved *fames* og *plebes* har vi Exempel paa Overgang fra *s*-Deklinationen til *t*-Deklinationen; og ved det her omtalte Ord er jo endnu i klassisk Latin Nominativformen *sordis* Vidne om, at det, ligesom alle Substantiver med samme Bøining, oprindelig har tilhørt *s*-Deklinationen (jvfr. Corssen Krit. Beitr. S. 467).

Efterskrift til Mil. glor. V. 882 (S. 15): *Quam sone magni referat, nil clāst.* Et Sidestykke hertil hos Plautus selv henter jeg fra Brix's Udgave af Men. 752: *Sed id quam mihi facile sit, haud sum falsus (quam facile sit mihi Hskrr.; quam mihi non sit facile Ritschl).*

Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland.

Af *Jean Pio.*

I.

Ørdsamling og Prøver af Almuemaalet paa Syra.

Hermupolis paa Syra er Kongeriget Grækenlands vigtigste Handelsstad og tillige Centralpunktet for den græske Dampskibsfart. Af denne sidste Aarsag kom jeg paa mine Udflugter i det græske Arkhipel i 1864—65 oftere dertil, og tre længere Ophold i Byen i den østrigske Konsul Dr. v. Hahn's¹⁾ gæstfri Hus benyttede jeg til at gøre mig bekendt med Øens Almuemaal. Dens Indvaaneres Antal udgør nu omtrent 24,000 Sjæle, hvoraf 16 til 17,000 er græsk-katholske og lever i Hermupolis, medens de øvrige, der bekender sig til den romersk-katholske Religion, hovedsagenlig bor i det egenlige Syra (*ἡ ἄνω Σύρα, ἡ παλαιὰ Σ.*), en gammel By, anlagt i Middelalderen, formodentlig af Frygt for Piraterne, noget inde i Landet paa en høj, stejl Klippe, omtrent ti Minuters Gang fra Hermupolis. Noget over tusinde Mennesker bor spredte i de faa Landsbyer og enkelte Huse ude paa Øen. Selve Byen Hermupolis er, som bekendt, opstaaet under Frihedskrigen, da Øen, fordi Indvaanerne var Katholiker, stod under fransk Beskyttelse og holdt sig neutral, og derved blev et Tilflugtsted for Flygtninge fra de andre Øer, navnlig Khios og Psara. Den er følgelig ny og i Sammenligning med andre græske Byer velbygget, og har paa Grund af sin Havn og hel-

¹⁾ Hahn er indført i den danske Literatur ved Chr. Winther's Oversættelse af hans *neugriech. und albanes. Märchen*. Hans *albanesische Studien*, Rejser i Tyrkiet og Udgravninger i Troja har gjort hans Navn bekendt i den lærde Verden, og hans nøje Kendskab til Grækenland og dets Indvaanere fra et trediveaarig Ophold i Landets forskellige Egne gør ham til en uskatteleglig Hjælper og Vejleder for Alle, der søger noget videnskabelig Udbytte af deres Rejse dernede. For Sprogforskere vil det være af Interesse at erfare, at H. forbereder Udgivelsen af den nygræske Originaltext til sine *neugriech. Märchen*, samt at denne er bleven gennemseet og forsynet med forklarende Oplysninger af Dr. Mavrophrydis, vistnok den eneste af Nutidens Grækere, der med grundig og omfattende lingvistisk Dannelse forbandt en varm Interesse for sit Modersmaal i dets virkelige Skikkelse. Desværre var denne Recension den brave M.s sidste Arbejde; hans for faa Uger siden indtrufne Død er et stort Tab for den nygræske Philologi.

dige Beliggenhed paa Routen mellem alle Levantens store Stæder i kort Tid faaet et efter evropæiske Forhold saare hurtigt og betydelig Opsving. — Sproget i denne Handelsstad har naturligvis paa Grund af Befolkningens forskelligartede Sammensætning ikke noget Kharakteristisk ved sig; derimod har de oprindelige Indvaanere (*οἱ Σεσαυοί*), som lever i den gamle By og paa Landet, bevaret deres Dialekt ublandet, dels fordi de fleste er Agerbrugere og Vingaardsmænd og derfor mindre end de søfarende og handeldrivende Hermupoliter færdes om i andre Egne af Grækenland og Tyrkiet, og dels fordi de, som overalt iblandt Grækerne de Romersk-katholske, betragtes med Ringeagt paa Grund af deres Tro af deres indvandrede Landsmænd og lever meget afsondret fra disse. De selv antager — hvad forøvrigt er almindelig i Grækenland — deres Dialekt for «meget gammel», og de Enkelte, der kender Noget til Oldsproget (deriblandt ogsaa de Mænd, hvem jeg især skylder ikke alene stor Hjælp til nøjagtig Forstaaelse af Sproget, men ogsaa min rige Lejlighed til at færdes med de Indfødte, DHrr. nuværende Fredsdommer paa Naxos, Frederikos Privilengios, og Pater Georgios Brindisis), fremhæver blandt Andet med Stolthed deres ofte forekommende 3dje Person i Flert. paa *-σ** istf. vulg. *-ν*!

Saa meget er vist, at det i Gammel-Syra talte Almuemaal forekommer mig at være det mest kharakteristiske af alle dem, jeg har hørt paa Cykladerne, særlig paa Grund af den stærke Anvendelse af Palataler, navnlig *ξ* og *ζ*. En ganske lignende Lydudvikling har jeg kun fundet i nogle af Landsbyerne paa Tinos¹⁾; paa de andre Cyklader er det, ligesom hos den oprindelige Befolkning i Athen, næsten kun *κ* (= *κξ*), hvis Udtale er forskellig fra den almindelige græske.

Jeg meddeler først en Ordsamling hentet fra mine idelige Noteringer under mine Samtaler med de Indfødte og fra en betydelig Samling Historier nedskrevne efter Indfødtes Fortælling, og hvoraf jeg dernæst lader følge et Par samt nogle Ordprog til Prøve paa sammenhængende Stil. Forstaaelsen heraf vil være let ved Hjælp af Ordsamlingen; med Hensyn til Nominers og Verbers Bøjning behøver man kun at efterse mine to smaa Afhandlinger: «Om Deklinationen i Nygræsk» i dette Tidsskrift's Vte Bind 4te Hefte, og «Konjugationen i Nygræsk» Kbhvn. 1865. Jeg har for at

¹⁾ Saavidt jeg kan forstaa af den uklare Lydbetegnelse i Gustave Deville's *Étude du dialecte Tzacouien*, Paris. 1866, p. 85 findes den palatale Udtale af *σ* og *ζ* ogsaa i den tzakoniske Dialekt.

gøre Sammenligningen med Oldgræsk lettere for Øjet beholdt den etymologiske Skrivemaade med meget faa Ændringer, men forudsikket en Forklaring af den anvendte Lydbetegnelse ved Hjælp af det Lepsius'ske System, som jeg derfor maa forudsætte Lærerne bekendte med. Mit Forsøg i denne Retning er for græsk Almuesprogs Vedkommende, saavidt jeg ved, det første; men da det er det letteste Middel til at tydeliggøre den virkelige Udtale samtidig med ikke at „donner à des mots grecs un air barbare“, vil jeg vedblive at benytte den samme Fremgangsmaade i fremtidige Studier af denne Art.

a) Det anvendte Alphabet forklaret ved Lepsius's Lydbetegnelse.

(1: C. R. Lepsius, Standard Alphabet. 2. ed. 1863.)

α	lig	α
β, θ	-	v
γ	-	γ , foran E - og I -Lyd γ' .
δ	-	δ
ϵ	-	ϵ ; saaledes ogsaa $\alpha\epsilon$.
ζ	-	z , foran E - og I -Lyd z' .
η	-	i
θ	-	θ
ι	-	i
κ	-	k ; foran de bløde Vokaler $i\delta^1$.
λ	-	l , foran I -Lyd l' .
μ	-	m
ν	-	n , foran I -Lyd n' .
ξ	-	$k\delta$
$\omicron$	-	o
ϕ	-	o
π	-	p
ρ	-	r
σ	-	δ ; ζ derimod som s , hvor det ikke i Udtalen nøje forbindes med det følgende Ords Forlyd.
τ	-	t
υ	-	i ($\alpha\upsilon, \epsilon\upsilon, \eta\upsilon = \alpha\upsilon, \epsilon\upsilon, i\upsilon$; $o\upsilon = u$).
φ	-	f

¹⁾ en sjelden Gang hørte jeg endog ts (hvilket derimod er almindelig paa den lille Ø Astropaljá).

χ lig χ' ; foran *E*- og *I*-Lyd ξ eller maaske ξ^1).

ψ - $\psi\xi$

ω - ω

φ - φ

ϵ , $\epsilon\epsilon$, $\omega\epsilon$, ν , $\nu\epsilon$, η , $\eta\epsilon$, der alle ellers = ϵ ; betegner ligesom *E*-Lydene ϵ , $\omega\epsilon$, naar de ved $-$ er forbundne med en anden Vokal, γ (derfor læses $\kappa\alpha\iota\ \epsilon\lambda\chi\epsilon\ \tau\acute{\iota}\delta\gamma\iota\delta\epsilon$ eller rettere $\tau\acute{\iota}\delta\iota\delta\epsilon$).

$\nu\pi$ og $\mu\pi$ = b ; $\nu\delta$ og $\nu\tau$ = d ; $\nu\kappa$ og $\gamma\kappa$ = g .

Dobbelte Konsonanter udtales lig enkelte; dog $\gamma\gamma$ = g , foran bløde Vokaler = dz .

Længde er betegnet ved $-$ over Vokalen.

De forskellige Akcenter er anvendte som i Oldsproget; dog er $-$, $'$ og $`$ nu ganske ensbetydende. Spiritusbetegnelsen er etymologisk og betyder Intet for Udtalen. Ved $\alpha\nu$, $\sigma\nu$, $\eta\nu$ gælder alle de over ν satte Tegn kun Vokalerne.

b) Begyndelsen af det meddelte Æventyr omskrevet efter Lepsius's System.

Τὸ Ἰγνάντισι τῆς Σίρας.

Ἄριστι τὴν πῶρανιθύμῳ· καλὴ σπέρῃ τὴν ἀφ᾽ ἐδῶν ἴασι. Μνῦν ὠλῆ τῆν ἐνᾶς βάσιλῆς τῆς ἰσθμῆς ἐνᾶν ἀναί μισθῶ. Τὴν δὲ τῶ τῆν δᾶ, τῶ νότιον δᾶ, τῶ λάδι δᾶ, μᾶ ὁσᾶ πύλυ ἰσθμῶ, ἐπρῆπῆ νᾶ τᾶ πῆνι σὺ ὠσῆ. Μνῦν μῆρᾶ σᾶν ἰθῆλῆ ἰγᾶ νᾶ πᾶν ἰ τᾶ ὠσῆ τᾶ πύλυ, ἐπρῆπῆ νᾶ πῆρᾶσι ἀπὸ τᾶ νῆτρι. Ἰρῆν, ὁδῶν τᾶν ὁ νῆτρις ἐφῆς μῆ τῶ νόσ ἰδᾶν πῆσῆμῆνδῶ, ὁδῆ δᾶ τᾶ δὲν. Ὁ νῆτρις τᾶ ἀγῆρῶπαθῆς δὲν τᾶ τῆς ἰγῆρῶσῆς μ ὁῦ τῶ τῶν δῶρῆσι, ἰγᾶ νᾶ τῶν ἰγᾶσι.

¹⁾ For mine Øren led stadig, med Undtagelse af Forskellen i Betonning, $\beta\epsilon\lambda\chi\epsilon$ (det regner) ens med $\beta\epsilon\ \sigma\acute{\iota}$ (hør Du!).

Ordsamling*).

- ἄβι**, τὸ (tyrk. *av*), Jagt.
ἄβυζος, Jæger.
ἄβουθῶ, ἄβ, ἄβ, hjælper (oldgr. βοηθῆω).
ἀγαπῶ, ἄ; df. *Aor. Pass. ἀγαπήθηκα*; elsker.
ἀγγισιό, τὸ, Potte.
ἀγγιζέω, det sømmer sig, tilkommer (vulg. ἐγγιζέω).
ἀγγόνι, τὸ, *Dimin. ἀγγονάκι*, Barnebarn (oldgr. ἄκγονος).
ἀγελάδα, Ko.
ἀγέρας, ὁ, Luft, Vind (oldgr. ἀήρ).
ἀγκάθι, τὸ, Torn (oldgr. ἄκανθα).
ἀγρίμι, τὸ, vildt Dyr (oldgr. ἀγρέμιον, Bytte, Fangst).
ἀγροικῶ, ἄ (df. *verb. Adj. ἀγροικηστός*), hører, erfarer; = γροικῶ.
ἄδεια, ἡ, Tilladelse, Frihed.
ἄδειάζω, tømmer, gør fri for.
ἀδερφός, ὁ, og ἡ ἀδερφή, Broder og Søster; τὰ ἀδέρφια, Sødskende.
ἀστονίχι, τὸ, en Art Druer paa Syra.
ἄθές (ο: ἄν θέλης), hør! smlgn. μαθές.
(ἀ)ζιγγάνος, Smed (ogs. γύφτος; begge eg. Navne paa Zigeunerne).
ἀδιβολή, ἡ, Samtale; δὲ σοῦ ἴπα ἀδιβολή, «jeg sagde ikke et Muk til Dig». (oldgr. ἀντιβολέω, træffer; ἀντιβολή i Betydning. «Samtale» findes allerede hos Apollon. *Dysk. Conj.* [i Bekker's *Anecd.*] 479, 26).
ἄθροπιά, ἡ, Menneskelighed.
ἄθροπινός, menneskelig.
ἄθροπος, Menneske; οἱ ἀ. τον χωριῶ, Landsbyens Indvaanere.
ἄτι = ἄγιος, ved Helgeners Navne; f. Ex. ὁ Ἄτ-Θόδωρος.
αἰτία, ἡ, Grund til Beskyldning.
ἀκαμᾶτης, ὁ, Dovenkrop.
(ἀ)καρτερῶ; *Aor. ἀκαρτέρεψα*; venter (af oldgr. καρτερέω).
ἀκέραιος, hel, uskadt.
ἀκουμπῶ, ἄ; og -ίζω, støtter (af lat. *accumbo*; allerede hos Konstant. Porphyrog. og Svidas).
ἀκούω, ἔς; ἡκουα; ἡκουσα; hører.
ἄκρια, ἡ, yderste Ende.
ἀκριθια, ἡ, Gerrighed.
ἀκριθός, gerrig.
ἀκρωτήρι, τὸ, Forbjerg.
ἀλᾶνι, τὸ, udstrakt Mark.
ἀλάργο og ἀλάργα, bort (af Italiensk, smlgn. *ντελόγκο*).
ἀλεποῦ, ἡ, Ræv (oldgr. ἀλώπος og ἀλωπά = ἀλώπηξ).
ἀλεκάτη, ἡ, Ten (oldgr. ἡλακάτη).
ἀλέτρι, τὸ, Plov; og ἀλετροχέρι, τὸ, Haandgrebet paa Ploven (oldgr. ἄροτρον).
ἀλευρόνω, tilmeler.
ἀλήθεια, ἡ, Sandhed.
ἀλλᾶζω, ἡλλαξα; skifter.
ἄλλοι og ἀλλοίμονο, ak! ἄλλοι σ' ἴονε, ve over ham!
ἀλλοίθωρίζω, skeler; ἀλλοίθωρος, skelende.
ἄλλος, η, ο; *Genit. Mask. ἀλ-*

*) Parenthes om en Ordform betegner, at denne ikke er aldeles sikker; et indklamret Bogstav angiver en Lyd, der ofte bortfalder i den hurtige Tale.

- λονοῦ; anden; ἄλλος ἕνας, en anden.
 ἄλογο, τὸ; Pl. -γα og -γατα;
 Hest (ἄλογον allerede alm. for ἵππος i byzant. Græsk).
 ἀλυσίδα, ἡ, Lænke (oldgr. ἄλυσις).
 ἄμπε, gaa!
 ἀμέ og ἀμή, men.
 ἀμοίρι, τὸ, Bundfaldet ved Olivenpresning (oldgr. ἀμόρη).
 ἀμῶνι, τὸ, Ambolt (oldgr. ἀκμῶν og ἀκμόνιον).
 ἄν ell. alm. foran Konson. ᾶ; dersom; ᾶ θὰ περάσῃ, om der vil gaa osv.
 ἀνάβω; ἀνάψα; antænder (oldgr. ἀνάπτω).
 ἀνάγγη, ἡ, Nødvendighed.
 ἀναιβαίνω; ἀναίθηκα; ἀναιθῶ; stiger op.
 ἀναιβροχία, ἡ, Tørke (af βροχή, Regn).
 ἀναιβρουχῶ, sprudler frem, (oldgr. ἀναβραχεῖν?).
 ἀναιγαλλιᾶζω, jubler (oldgr. ἀγαλλιάω).
 ἀναιγορεύω, taler igen om (af oldgr. ἀγορεύω).
 ἀναικαρόνω, tænder (Hd) op.
 ἀναικατόνομαι, -τώθηκα; blander mig i (af ἄνω og κάτω).
 ἀναιπετώ, flyver bort, forsvinder.
 ἀναιστενᾶζω, sukker. (ἀναιτρέφω), ἀναιτρέψα, ἡναι-
 τράφηκα; opdrage, fostre.
 ἄνδρας, Mand.
 ἀνδροῦνο, τὸ, et Par, Mand og Kone; vulg. ἀνδρόγυνο, τὸ.
 ἀνέμη, ἡ, Garnvinde (allerede hos Byzant.).
 ἀνήλως τωνε, vulg. ἀναμεταξὺ των, indbyrdes (af oldgr. ἀλήλως).
 ἀνοίγω, ἀνοίτε; ἤνοιξα ell. ἄνοιξα; verb. Adj. ἀνοιχτός; aabner, aabner mig.
 ἀνεμοστρίγλας, ὁ, Hvirvelvind (oldgr. στρόφιλος).
 (Ἄ)νεραΐδες, ἡ; en Art Kildenympfer; Børn skræmmes med: θὰ σε πᾶρω ἢ ἀνεραΐδες! (oldgr. αἱ Νηρηΐδες).
 ἀντιβουῶ, ᾤ, lyder, toner; smlgn. βεΐσμός (oldgr. βομβέω).
 ἀνδριά, ἡ, Tørke.
 ἀνώφλιο, τὸ, Stykket over Døren (af oldgr. ἡ φλιά).
 ἀξάργου, med Flid (af εἶξ ἔργου)
 ἄξαφνα, pludselig (smlgn. ὄξαφνα; oldgr. ἐξαίφνης).
 ἄξι(ι)ος, istand til.
 Ἄξιᾶ, ἡ, Naxos.
 Ἄουστός, ὁ, Maaneden August.
 ἀπάνω, over, oven paa; ἀπᾶνω κάτω, op og ned.
 ἀπανδέχω, venter (af oldgr. ἐνδέχομαι).
 (ἀ)πίδι, τὸ, Pære (oldgr. ἄπιον).
 ἀπλόνω, griber fat i (af oldgr. ἀπλόω).
 ἀπό, af, fra; end (πὶὸ παλλικάρι ἀπο μᾶς, større Helt end vi); ἀπο τέσσαρες ὥραις, hver fjerde Time. Df. ἀπᾶνω; ἀποδῶ, ἀποκεῖ, herfra, derfra; ἀπομπρός, foran; ἀπόπου, hvorfra; ἀπόξω, udvendig, ἀπόξω ἀπό, udenfor.
 ἀποβγάλλω, ἀπόβγαλα; glemmer.

- (ἀποκρινομαι) ἀποκριθήκα; sva-
rer.
ἀπόκρισι, ἡ, Svar.
ἀπολιπίδα, ἡ, Haabløshed.
(ἀπολιπίρομαι) -ολπίστηκα; ta-
ber Haabet.
ἀπομένω, bliver, har Ly; ligger
død.
(ἀ)πομονεύομαι, ell. ὑπομονεύ-
ομαι, holder ud (oldgr. ὑπο-
μένω).
ἀπόφασι, ἡ; Kendelse, Beslut-
ning.
(ἀ)ποφασίζω, ἠποφάσισσα; be-
slutter.
ἀπόψε; Adj. ἀποψερνός; iaften.
ἀράδα, ἡ, Rad, Række.
ἄρα ἐς, mon?
Ἄραπις, Neger.
ἀργαστήρι, τὸ, Verksted (oldgr.
ἐργαστήριον).
ἀργᾶτης, Arbejder.
ἀργῶ, εἶ, tøver.
ἀρέσκω ell. ἀρέσω; behager.
ἀρετή, ἡ, Dyd, særegen Egen-
skab.
(ἀ)ριθάρω (ell. ἀριθαίρων), ἀριθά-
ρῖσα; ankomme (ital. *arrivare*).
ἀρίζικος, ulykkelig (af ital. *rischio*).
ἀρέμω ell. ἀλέμω, malker
(oldgr. ἀμέλω).
ἀρμυρός, salt (oldgr. ἄλμυρός).
ἀρνεύω, beroliger, stiller til-
freds (oldgr. εἰρηνεύω).
ἄρνι, τὸ, Lam (oldgr. ἄρνιον).
ἄρρωστος, syg.
ἀρσενικός, mandlig.
ἀρχή, ἡ, Begyndelse.
ἀρχηνίζω; ἤρχεψα og ἄρχεψα;
begynder.
ἄρχοντας, Raadsherre.
ἄρχος, Herre; ἕνας μεγάλος
ἄρχος, en stor Herre.
ἀρωτῶ, ἀρώτηξα; spørger (oldgr.
ἄρωτάω).
ἄς, Opfordringspartikel: ἄς ἀφή-
κωμε, lad os slippe, forbigaa.
ἄσημι, τὸ, Sølv (oldgr. ἄσημον
sc. ἀργύριον, upræget Sølv).
ἀσκέρι, τὸ (tyrk. *assker*), Hær.
ἀσπρίζω, er hvid; af
ἄσπρος, ἡ, ρ; hvid (alm. hos
Byzant.).
ἄστάχι, τὸ, Ax (oldgr. ἄσταχος =
στάχυν).
(ἀστράφω), ἀστραψε; lyner.
ἀστραπή, ἡ, Lyn.
ἀστυνομίτα, ἡ og ὁ ἀστυνόμος,
de nye Navne for Politi og
Politimester, der idelig af
Folket ombyttes med ἀστρονο-
μίτα og ἀστρονόμος.
ἀτίμητος, ἡ, ρ; meget kostbar.
αὐγή, ἡ, Morgenrøde; ἡ βα-
θραῖς αὐγαῖς = vulg. ὄρθρο).
αὐγὸ, τὸ, Æg (af oldgr. ὠόν, τὸ;
smlgn. αὐτί).
αὐλάκι, τὸ, Kanal (af oldgr. αὐ-
λαξ).
αὐτί eller rettere (ἀ)φτί, τὸ; Øre,
Hank (af oldgr. οἶς, ὠτός).
(ἀφάλι, τὸ, ell.) ἄφαλος, ὁ, Navle
(oldgr. ὀμφαλός).
ἄφέντης, ὁ; Dim. ἀφεντικό, τὸ;
Herre (oldgr. αὐθέντης).
ἀφεντιά, ἡ, Herskab.
ἀφικριέμαι (eller ἀφικριῖμαι);
ἀφικριᾶται; hører (af oldgr.
ἀπό og ἀκροάομαι).
ἀφίνω, ἤφιννα; ἄφησα, ἄφηκα
og ἔφηκα; Κοπῆ. ἀφήνω;
Imper. ἄφησε; forlader, til-

lader, holder op (oldgr. ἀφί-
ημι).

ἀφνίδια, pludselig (af oldgr.
ἀφνίδιος).

ἀφοῦ, efterat, da.

ἀφοῦ, der; om ἀφώς og Gen.
-ουνοῦ s. ἐφωῦ οσν.

ἀχιλάρες, ἦ, store Læber (af
oldgr. χεῖλος).

ἄχνη, ἦ, Støv (af Mel).

ἄχνος, ό, Damp, Dunst.

ἄχερο, τὸ, Straa (oldgr. ἄχρον).

ἄχοροι, τὸ, (tyrk. achor), Stald.

ἄψά; hurtig.

ἀψάχη, ἦ; Vrede: τοῦπιασε με-
γάλη ἀψάχη, han blev meget
vred paa ham.

(βαθείος), βαθεία; dyb.

(βάλλω); ἔβαλα; sætter. Det
Samme som

βάνω; ἦθανα.

βάρδια, ἦ; pl. ἦ βάρδιαις; Vagt
(ital. guardia).

(βαρῶ); Imperf. ἦθάρη; vejer;
deraf

βαριέμαι; ἦθαρέθηκα; bliver
ked af.

βασιλέες og βασιλέας; pl. βασι-
λίδες; Konge.

βασιλείο, τό; Rige.

βασιλικός, kongelig.

βασιλόπουλο, τὸ og ἦ βασιλο-
πούλα; Kongesøn og Konge-
datter (om det romanske pul-
lus. Diez, Etym. Wb. 2. Ausg.
I. p. 334.

(βασιλένγω); ἔβασιλέψε; gaar
ned (om Solen).

βασιαῖ, -ᾶς-ᾶ; holder paa (oldgr.
βασταίω).

ἔβγαίνω; ἦθγαίνα; ἔθγηκα ell.
ἦθγα; gaar ud (af oldgr. ἐκ-
βαίνω).

ἔβγάνω, tager ud, bringer frem
(af oldgr. ἐκβάλλω; smlgn.
βάνω = βάλλω).

ἔβγοδόνω, skynder mig (af oldgr.
εὐδοῖω).

βέβαιο, visselig.

βερεσές, ό; Kredit (πίνω βερεσέ,
drikker paa K.); af tyrkisk
veressi.

βῆχας, ό, Hoste (oldgr. βῆξ,
βηχός).

βιδιά, ἦ; godt Vejr (oldgr. εὐδία).

Βιντερίκος, Federigo; *Vok.* -ο.

βλογάω, βλοᾶ; velsigner (oldgr.
εὐλογέω).

βοήθεια, ἦ, Hjælp.

βολά, ἦ, = φορά.

βόλι, τὸ; Kugle.

βοτάνι, τὸ; Gift (af oldgr. βο-
τάνιον).

βότυρο, τὸ, Smør (oldgr. βοῦ-
τυρον).

βουθός, η, ό; stum (byzant.
βωβός).

βούδι, τὸ; τὰ βούδια; Ko.

βουῖμός ell. -σμός, ό; Summen,
Støj (af vulg. βουῖω = oldgr.
βομβίω).

(βουλῶ), βουλᾶ; gaar under.
βουλῆ, ἦ; Raad, Mening.

(ἦ)θουλῆθηκε (enestaaende Aor.)
vilde (af oldgr. βούλωμαι).

βουρβούλακας, ό; Monstrum til
at skræmme Børn med; Var-
ulv (vulg. βουρκύλακας; De

rivationen af oldgr. *μορο-
λίκειον* er usandsynlig; hænger
vist sammen med *vlükū*,
gammelbulg. Navn paa Ulven).
βραδεία, ἡ; Aften.
βράζω; ἤθραζα; koger; *verb.*
Adj. *βραστός*, sydende.
βρακί, τὸ, Buxer (oldgr. αἰ
βράκαι).
βρέχει; ἔθρεξε; det regner.
ῥεῖός, s. *Ἰθρεῖός*.
ῥεῖσκω; ἤθρεσκα; ἤθρα; ἔθρε-
θηκα; finder.
βροντᾶ; ἔβροντησε; tordner.
βροντή, ἡ, Torden.
βρύσι, ἡ, Kilde (byzant. *βρύσις*).
βρωμᾶ, ᾗ; stinker (smlgn. oldgr.
βρωῶμος og *βρωμώδης*).

γάιδαρὸς, ὁ, Æsel.
γαίμα(ς), τὸ, Blod (oldgr. αἷμα).
γαμβρός, ὁ, Svigersøn, Brud-
gom.
γάμος, ὁ, Bryllup.
γάτης, ὁ, Kat (ital. *gatto*).
γαυγίζω, at gø.
ἡγαστρομένη, frugtsommelig (eg.
Perf. Partic. af *ἡγαστροῦνω*,
gør frugtsommelig; byzant.
ἡγαστροῦω).
ἡδέρνω; flaar (oldgr. *ἡδέρνω*).
γδυμνός = *γυμνός*.
γθεντίζω; stiller i Gabestok (af
ital. *giubetto*, fransk *gibet* (s.
Diez, Etym. Wörterbuch. 2.
Ausg. I. p. 216); deraf
γθεντισμα τὸ, en slig Straf.
γείτονας, ὁ; *Gen. Sing.* -όνος;
Gen. Plur. -όνω; Nabo.

γειτονία, ἡ; Naboskab.
γελοῦ, ᾗ; gør Nar af.
γεμάτος, η, ο ell. *γεομάτος*; fuld.
γεμίζω ell. *γεομίζω*; *ἐγέμισα*;
fylder.
Γενάρης, ὁ; Januarmaaned.
γενάτι ell. *γινάτι*, τὸ (tyrk. *ınad*);
Hævn, Lyst til at skade; deraf
γενατεύ(γ)ω, tager Hævn.
γενεά, ἡ; Familie; *εἶνε γενεά*
μου, han er i F. med mig.
γένεια, τὰ; Skæg.
γένομαι; ἡγένηκα, *ἐγένηκα* ell.
ἔγεννα; bliver.
(*γεράζω*), *ἐγέρασα*; bliver gam-
mel.
γερατιά, τὰ, Alderdom.
γεροντάτος, meget gammel.
γέρος, η, ο, gammel.
γήλιος = ἡλιος, ὁ, Sol.
γῆς, ἡ, Jord. σ' *τη* ἡς, paa
Jorden.
για, ¹⁾ = *διὰ*; for, formedelst,
ved; *γιατί*, hvorfor? fordi;
²⁾ *για* ofte = *γιατί*, fordi
(*διότι*); ³⁾ eller; *ποῖό νικᾶ* ἡ
ἀλήθεια για τὸ *ψέμμα*;
για, hej!
γιαγιά, ἡ; Bedstemoders Søster.
γιαίνω; ἡγιανα; helbredes,
kommer mig (af oldgr. *ὑγιαίνω*).
γιαλός = *αἰγιαλός*.
Γιάνκι, τὸ; *Dimin.* af *Γιάνης*,
Hans.
γιδρός s. *ιδρός*.
ἡγαλιάζω, omfavner (smlgn.
oldgr. *ἀγκαλίζομαι*).
γωνιά = *κοντά*; nær.

ἄγνος, bliver tykmavet (af oldgr. ὄγκος, ὄγκω).
 γκουτούρα, τὸ; Tøffel (af oldgr. κόθορνος?).
 γκουτουράς, ὁ; οἱ γκουτουράδες; Skomager.
 γλασιράκι, τὸ; Potteskaar; *Dim.* af γλάστρα, ἡ, Potte.
 γλέπω; sér. *Præs. Partic.* γλέπωντας.
 γλείω, slikker (smlgn. oldgr. λείω).
 γλυκιά, ἡ, Sødme.
 γλυκός, sød.
 γλιτόνω, slipper bort; τήνε ἄγλωσε, han slap fra det; φτηνὰ τήνε ἄγλωσσα, jeg slap billig (ell. godt) fra det (af oldgr. εὐλωτος; byzant. εὐλωτός, befrier).
 γλώσσα, ἡ, Tunge, Sprog.
 γνέω, nikker (oldgr. νένω).
 γνωρίζω ell. γνωρίζω; kender.
 γνωριμία, ἡ, Kendskab.
 γνωστική, *Adj. Fem.*; klog (Kone).
 γονιός, Fader (oldgr. γονεύς).
 γοργός, ἡ, ὁ; hurtig.
 γούνα, ἡ, Pels (allerede hos Byzant. s. Diez, Wb. I. p. 221).
 γόφος, ὁ; Hofte.
 γραμματικός, ὁ; Skriver.
 γρήγορα ell. γλήγορα, *Adv.* hurtig.
 γρά, ἡ; gammel Kone (oldgr. γράτα).
 ἄγραμι, s. ἀγράμι.
 γροικῶ; *Imperf. 3 Pers.* ἐγροίκα; *Præs. Partic.* γροικῶντας; s. ἀγροικῶ.
 γρόσι, τὸ (tyrk. *ghurusih*); en Ment, Piaster.

γνωρίζω, s. γνωρ.
 γυάλι, τὸ, Glas (oldgr. ὑαλος).
 γυαλίτσω, skinner.
 (γ)γυναίκα, ἡ, Kone.
 γυρεύ(γ)ω; ἡγύρευγα; ἡγύρευσα; søger, forlanger (eg. gaar rundt; saaledes i Oldgr., men allerede hos Byzant. med hin Betydn.); af γῦρος kommer ogsaa
 γυρίζω, ἐγύρισα; vender, vender mig.
 δά; *deikt. Partikel*: τόσο δά, saa stort som det; νὰ ἴπῃς δά, sig det nu da.
 (δακρύζω), ἡδάκρυσσα; græder (oldgr. δακρύω).
 δαμάλι, τὸ (= δάμαλις); Kvie.
 δανείζομαι, laaner selv.
 δαχτύλι, τὸ, Finger.
 δαχτυλίδι, τὸ, Fingerring.
 δέ eller δέν; ikke (oldgr. οὐδέν).
 (δείχνω); ἔδειξα; viser; og
 δείχτω, viser mig (af oldgr. δείκνυμι).
 δέκα, ti.
 δέκατρο, τὸ, Tiende, Afgift.
 δένω; ἔδισσα; *Perf. Partic. Pass.* δεμένος; binder (oldgr. δέω).
 δεσπότης, ὁ; *Pl. -άδες*; Biskop.
 δέφτερος, η, ϑ; anden; deraf ἡ δεφτέρα, Mandag.
 δέχομαι; *Aor. Imper.* δέξου; modtager.
 διάβα, τὸ, Gang, Forbivandring.
 διαβάζω, læser.
 διαβάτης, ὁ; Forbigaaende.
 (ἡ)διάγχε (ο: ἡδιάθηκε); gik over.

διακόσιοι, -αις, -α; tohundrede.
διαλαλᾶ, forkynder, bekendtgør.
διαλέ(γ)ω; **ἐδιάλεξα**; udvælger.
διαμάντι, τὸ; Diamant (oldgr. ἀδάμας).
διάολος, Fanden; **διάολε στοματάκι**, Fanden til Mund!
διαρμενεύω; **ἠδιαρμήνευσα**; forklarer (oldgr. διαερμηνεύω).
διάστημα, τὸ, Mellemlum.
διατάζω; **ἠδιάταξα**; prædiker.
διάταξι, ἡ, Prædiken.
διάφορος, η, ο; forskellig.
(διηγᾶμαι); **διγᾶται**; **διήσθηκα**; fortæller.
δικός, ἡ, ὁ; egen (oldgr. ἰδικός).
δίνω, 3 Plur. δινοῦσι; **ἔδυνα**; **ἔδωκα** ell. **ἔδωσα**, Imper. **δός** og foran Konson. **δός** (δός μου τά, giv mig dem); giver.
διπλός, ἡ, ὁ (Neutr. ogs. hørt -ε); dobbelt.
διστάκι, τὸ; ogs. **βιστάκι**; Mantelsæk (smilgn. oldgr. σακκίον; fransk *bissao*).
διχομεριᾶ, ἡ, Sænderlemmelse (af oldgr. δίχα og μέρος).
δίχως, uden.
(διψᾶζω), 3 Sing. διψᾷ; **ἐδιψασα**; tørster; **διψασμένος**, tørstlig (oldgr. διψάω).
δοκάρει, τὸ, Bjælke (oldgr. δοκός).
δόντι, τὸ, Tand (oldgr. ὀδούς).
δουλείω; **ἠδούλευγα**; **ἠδούλευσα**; arbejder.
δουλιᾶ, ἡ, Arbejde.
δουλιῶ (= δειλιῶ); er fejj (oldgr. δειλιῶ).

δοῦλος, Tjener.
δράκος, Uhyre; Drage.
δρακοπούλα, ἡ, Dragedatter.
δράμι, τὸ, et vist Maal ell. Vægt (ital. *dracma*).
δρόμος, ὁ, Vej.
ἠδρώνω, sveder (oldgr. ἰδρώω).
δύναμι, ἡ; Plur. -αμεις; Kraft.
δυνατά, Adverb.; dygtig.
δύνεται, kan.
δυνό, το.
δύσκολος, η, ο; vanskelig.
δυστυχία, ἡ, Ulykke.
ἴδω = **ἔδω**; her; **ἔλα ἴδω**, kom hid!
δαίδεια, τοιν.
δαδεδάδα, ἡ, (Tylvt); Kongens Raad (i Æventyr).

ἐβγαίνω, s. **βγαίνω**.
ἐβδομάδα, ἡ, Uge.
ἐγνοια, ἡ, Bekymring; med udeladt Nægtelse **ἐγνοια σου**, det skal Du ikke bryde Dig om!
ἐγώ; **ἄκκ.** (ἐ)μένα; **μου Gen.** og **Dat.**; jeg.
εἶδα, s. **ἴδα**.
εἰ δέ(ν), hvis ikke.
εἶροσι, tyve.
εἶμαι, εἶσαι, εἶνε, 2 Plur. εἶσι; Imperf. ἤμουνε; er.
εἶπα, ες, ε, εἶπασι; **Κοιηκτικῶ** πῶ, πῆς, πῆ; sagde.
ἐκατό, hundrede.
ἐκεῖνος; **Genit. Femin.** ἐκεῖνης; hin.
ἐκκλησιᾶ, ἡ, Kirke.
ἔλα, kom!

ἑλευθερία, ἡ, Frihed.

ἔλλπω, haaber.

ἐμεις; μᾶς brugt som *Akk.*, *Dat.*
og *Gen.*; vi.

ἐμένα s. ἐγώ.

ἕνας, μινιά, ἕνα; *Gen. Mask.*
ἐνούς; en.

ἐξαστίας; for — Skyld; ἐξαστίας
σου.

ἐξυπνος, η, ο; opvakt, klog.

ἐρημο, ἡ, Ørken.

ἐρχομαι, ἔρχονται; 3 *Imperf.*

ἔρχονται; *Aor.* ἔρχα, 3

Plur. ἔρχασσι; kommer.

ἐσεις; σᾶς (s. ἐμεις); 1. *Plur.* af

ἐσύ; ἐσένα; σου (s. ἐγώ); *Du.*

(ἐ)σπέρα, ἡ, Aften.

ἔτσι, saaledes; ἔτσι και ἔτσι,
saa og saa.

ἐτοιμάζομαι; 3 *Imperf.* ἔτοιμα-
ζονται; bereder mig.

(ἐ)τούτος, η, ο; denne.

(ἐ)φκαιρόνω, tømmer (byzant.
εὐκαιρος i Betydningen: tom).

(ἐ)φκαιριστώ; takker (oldgr. εὐχα-
ριστέω).

ἐφκή, ἡ; Bøn, godt Önske (oldgr.
εὐχή).

ἐφτός, ἡ, ο; *Gen. Mask.* ἐφ-
τουνοῦ; han.

ἐφτοῦ, der.

ἐχω, εἶχα, εἶχασσι; har; τί ἔχεις,
hvad fejler Du? ἔχει, δὲν
ἔχει, en adverb. Talemaade
= με κάθε τρόπο, ved alle
mulige Midler.

ἐαλίω; ἐξαλιστηκα; bliver for-
tumllet (af oldgr. ζάλη).

ζάφτω (af tyrk. *caf*); τον κάνω

ζάφτω, jeg gør ham rolig.

ζεστός, ἡ, ο; varm.

ζευγαρίζω, pløjer (af oldgr. ζευ-
γάριον, et Spand).

ζευγάς, ὁ; *Plur.* -άδες; Driver,
Plovkudsk.

ζεύγλις, ἡ; den Del af Aaget,
der sidder om Kørnes Hals.

ζητώ, ἐζήταγα; ἐζήτησα og ἐζή-
τησα; søger.

ζέλια, ἡ; Jalousie (af oldgr.
ζῆλος).

ζυγός, ὁ, Aag.

(ζῶ), ζῆς, ζῆ; ζῆια; ζῆησα; lever;
ernærer.

ζωή, ἡ; Liv.

ζωντανός, ἡ, ο; levende.

(ζῶρ, τὸ); *Plur.* ζᾶ; (vulg. Husdyr;
specielt paa Syra om) Geder.

ἦλιος, ὁ, Sol.

ἦσυχάζω, stiller til Ro.

θαμάζω og θαμάζομαι, be-
undrer; forundrer mig over.

θαραπνύω, betjener; hjælper
(oldgr. θαραπνύω).

θαρόω, θαρόειτε; ἡθαρόδια,
tror, mener (oldgr. θαρόέω).

θαίρδος, τὸ, Tro; ἦτανε το
θαίρδοι μου, det var min Tro,

Mening.

θειότη, ἡ; Guddom; Gud.

θέλω, θές, θέλει ell. θέ, θέμε,

θέτε, θέσι; ἡθέλα; ἡθέλησα;

vil, skal; θέσι ζεστά, de skal
(nydes) varme.

Θεός, Gud; ὦ **Θεέ** μου!
Θερίζω, høster.
Θερίο, τὸ; alm. om giftige Slinger
 (= φίδι); **γιά** το **Θερίο**, en
 Ed.
Θλιμμένο ὄσπιτι, Sørgehus.
Θόδωρος, Theodor.
Θολόνω, bliver plumret, smudsig
 (oldgr. **Θολόω**).
Θυατέρα, Datter.
Θυμός, ὁ, Vrede.
Θυμώντας, erindrende; af
Θυμᾶμαι; ἡ **Θυμήθηκα**; husker
 (oldgr. **ἐνθυμέομαι**).
Θυσιάζω, ofrer.
Θωρῶ ell. **Θουρῶ**, εἰς, εἶ; ser,
 betænker (oldgr. **Θεωρέω**).

(**ἰατρειύω**); **ἰατρειῶνα**; helbreder.
ἰδα, ἰδεις, ἰδεις ell. ἔδεις, ἔδανε;
 ἴδω ell. ἴδιω, ἴδιῃ, ἴδιῶν; saa
 (af oldgr. **εἶδα**).
ἰδρός, ὁ, Sved.
ἵντα, hvad? **γιαῖντα**, hvorfor?
ἴσια μὲν, lige indtil.
ἴσκιος, ὁ; Skygge; ogs. **τὸ σκίον**
 (oldgr. **σκιά**).

καβαλλικεύω, rider (af lat. **ca-**
ballus).
κάβουρας, ὁ; Krebs (ital. **gam-**
bero).
κάκαρα, τὰ, Dörhængsler.
καζάνι, τὸ, (tyrk. **qazan**), Kedel.
καθάριος, ren.
κάθε, **ἰνδεκλίν.**; enhver; ogs.
καθένας, **καθεμιά**, **καθένα**;
Genit. Mask. **καθενούς**.

καθημερινά ell. **καθημερινῶς**,
 daglig.
κάθουμαι, **κάθεται**; **ἐκαθάντα-**
νε; sidder.
καθίζω; ἡ **κά(θ)σα**, ἡ **κάσασι**,
Imper. **κάσσε**; sætter mig ned.
καθού, eftersom.
καθώς; som; idet.
καί, og; træder ofte istedenfor
 vort «at»: **γλέπει και ἡκα-**
θούντανε σαράντα δράκοι,
 han ser, at der sad 40 Uhy-
 rer; **γλέπει ἕναν ἄθροπτο**
και ἔρχεται; ἡ **καμα τη μάννα**
και ἤριξε το παιδί της σ' το
νερό, jeg bevirkede, at Mo-
 deren kastede sit Barn i Van-
 det; ἡ **καμα και ἐμίλησε**, jeg
 bevirkede, at han talte.
καιρός, ὁ, Tid, Vejr.
κακιά, ἡ, Ondskab.
κακόμοιρος, og **-μοίρης**, ὁ;
 ulykkelig; ἡ **κακομοῖρα**, den
 ulykkelige (Kone).
κακονδυνμένος, slet klædt.
κακός, ἡ, ὁ; ond.
καλάθι og **Διπλῖν.** **καλαθάκι**,
 τὸ; Kurv.
 (**καλῶ**); ἡ **κάλσσα**; kalder.
καλλεργῶ, dyrker (Jorden, **τη γῆς**).
καλόμοιρος, lykkelig.
καλοπίχερτος, omgængelig.
καλοπλερώνω, betaler godt.
καλοσγυρισμένος, godt klædt.
καλός, ἡ, ὁ; god; **καλη σπέρα**,
 godaften; **καλό σ' το παλλι-**
κάρι, hil være den Kæmpe;
Αδυντῶ. **καλά**; **Κομπάρ.** **κα-**
λίτερα ell. **καλλιότερα**, ogsaa

κάλλα: **καλλιά** 'χομη, det er bedre for os, vi foretrækker.
καματερός, slittig, ivrig.
καμήλαις, ἡ, Kameler.
καμπούρης, puklet (af oldgr. **καμπή**).
κάμπος, ὁ, Mark.
καμπόσος, η, ρ; nogen.
κά(μ)ωμα, τὸ; Gerning; *Pl.* ogsaa Verktøj.
κανάλι, τὸ; Kanal (ital. *canale*).
κανείς eller **κανένας**, *Genit.* **καγενοός**, *Akk.* **κανεῖ**; *Femin.* **καμνιά**; *Neutrum* **καμένα**; nogen; ofte med udel. Nægtelse: ingen.
καντάρι, τὸ (tyrk. *qantlar*; ital. *cantaro*), Centner.
κατηλιέρι, τὸ, Lampe (af ital. *candela*).
κάνω; ἡ **κίανα**; ἡ **κίαμα**; *Konj.* **κίμω**, *Plur.* **κά(μ)ωμε**; *Pass.* *Aor.* **ἡκαμώθηκα**; gδr; lader som om; befinder mig; siger (af oldgr. **κίμνω**).
Κάπαρόδη, ἡ, et Bjerg paa Syra, hvorfra Anerajderne antages at komme sammen og danse.
καπνιά, ἡ, Sod.
καπνοδόχος, ὁ, Skorsten.
καπνός, ὁ, Røg.
καραθοκύρης, ὁ, Baadfører (af **καράβι**, τὸ, Baad; byzant. **κάραθος** og **καράθιον**).
καρδιά, ἡ, Hjærte.
καριζω, giver Frugt.
καρσί, *Adverb.* (tyrk. *garchy*); imod; **καρσί σέ**, op til.
καριερώ; *Impf.* **ἡκαριτέρα(γ)α**, 3 *Pers.* -τέρα; venter; varer.

καρύδι, τὸ, Nød (oldgr. **κάρυον**).
καρφί, τὸ, Nagle (byz. **καρφίον**).
κασίδης, ὁ, En, der er befængt med **κασίδα**, Skurv, Udslæt paa Hovedet.
κάστελα, med Flid, med Vilje.
κάστρο, τὸ; Borg; specielt om Byen Syra, der ligger paa et Bjerg og i Middelalderen har været befæstet; derfor **οἱ καστριανοί**, Byens Indvaanere, i Modsætn. til **οἱ χωριανοί**, Landfolket.
(καταιβάζω), **καταίθασα**; tager ned.
καταιβαίνω, gaar ned.
(καταιδέχμαι); **καταιδέχτηκα**; antager; værdiger.
καταιλῶ; ødelægger (af oldgr. **καταλύω**).
καταλλαγᾶζω, beroliger (af oldgræsk **καταλλαγή**).
κατάρα, ἡ, Forbandelse.
καταφέρνω; ἡ **κατάφερα**; bringe; gδr Noget imod Nogen; **του** **κατάφερε μινιά** (neml. **ξυλιά**), han bibragte ell. gav ham et Slag.
κάτι ell. **κάτι τι**; Noget.
κατοικιά, ἡ; Bolig.
κατοικῶ; **ἐκατοίκησα**; bor.
(κατουριῶμαι) eller **κατουρέμαι**; lader mit Vand paa mig (oldgr. **κατρεύω**).
κάτω, nede; ἡ **κάτω πατωσιά**, det nederste Stokverk.
καυμένος, η, ρ; ulykkelig.
(καφκίῶμαι), **καφκίσαι**; praler (oldgr. **καυχάομαι**).

καφενέδες, οἱ, Kaffehuse.
πέτομαι, ligger.
κελλι, τὸ; Kælder; Celle (lat. *cella*).
κερά, ἡ (vulg. *κυρά*); Kone, Frue.
κεράσι, τὰ, Kirsebær.
κερδίζω; *ἐκέρδισα* og af en anden
 Stamme *ἡκέρδεψα*; *κερδεμ-
 μένος*; vinder.
κερί, τὸ; Kerte, Voxlys (oldgr.
κηρίων).
κεφαλή, ἡ og τὸ *κεφάλι*; Hoved.
 (κινῶ); *ἐκίνησα*; *Imperf. Med.*
ἐκουνιούμουνε; sætter mig i
 Bevægelse.
κιδλας (ο: καὶ ὄλας); desuagtet.
κλαίγω; *ἡκλαγα*; græder.
κλάνω; *ἡκλασα*; slipper en
 Vind (af oldgr. *κλάω*, bryder).
κλέθγω, stjæler (oldgr. *κλέπτω*).
κλέφτης, ὁ; *Plur.* *κλέφταις*;
 Røver.
κλοισῶ, sparkes, slaar (om Æsler).
κλωστή, ἡ, Traad, Garn (af
 oldgr. *Verbum κλώθω*).
κόθγω, *κόθγει*; *ἐκοψα*; hugger;
 plager.
κοιλιά, ἡ; *Dit.* *κοιλίτσα*, ἡ; Mave.
 (*κοιμιῖμαι*); *ἡκοιμούντανε*; *ἡκοι-
 μήθηκα*; hviler (oldgr. *κοι-
 μάομαι*).
κόσμος ell. *κόσμος*, ὁ; Verden.
κοιτάζω; ligger (om Høns).
κόκκαλο, τὸ, Ben.
κόκκινος, η, ρ; rød.
κολληγιά, ἡ, Fæsteskab; bru-
 ges om Forholdet mellem den
 græske Bonde og den Jords
 Ejer, han dyrker. Fæsteren
 hedder paa Øerne i Arkhi-
 pelet og i Attika ὁ *κολλήγας*
 (paa de ion. Øer ὁ *σέμπρος*).

κολυμπητής, ὁ; Svømmer (af
 oldgr. *κολυμβάω*).
κομμάτι, τὸ, Stykke; *κομμαίτε
 ῶρα*, en lille Stund.
κομματιάζω, sønderhugger.
κοντά eller *γκοντά*, nær.
κοντάρω, fortæller (ital. *contare*).
κοντεύω, er nær ved; er i
 Færd med.
κοντροσκύβγω, bukker mig ned
 (af oldgr. *κίπτω*).
κοντρολογῶ; forkorter Udtrykket,
 siger Noget i en kortere Form.
κοντός, ἡ, ὁ; lille (byzant.).
κοπαντζῶ; slaar, støder (af
 oldgr. *κόπανον*).
κοπέλα, ἡ, Pige; *Dimin.* *κοπε-
 λάκι*, τὸ, Tjenestepige.
κόπος, eller *κόμπος*, ὁ; Møje,
 Arbejde.
κοπριά, ἡ, Møg.
κόρακας, ὁ, Ravn.
κόρη, Datter.
κορκός, ὁ, Æggeblomme (af
 oldgr. *κρόκος*).
κορνιαχτός, ὁ, Støv (oldgr. *κο-
 νιορός*).
κόσσιφας, ὁ, Drossel.
κουβάς, ὁ, Spand.
κουβέντα, ἡ, Samtale (af byzant.
κομβέντος, det latinske *convens-
 tus*); ogsaa i Albanesisk findes
κουβέντι, Samtale; s. Ca-
 mardī, Saggio di Gramma-
 tologia compar. sulla lingua
 Albanese 1864. p. 340).
κοῦκος, ὁ, Gøg (oldgr. *κόκ-
 κυξ*).
κουκκουβάτα, ἡ, Ugle.
κούμενος (ο: *οἰκούμενος*); be-
 boet, befolket.

κομπάνια, ἡ, Selskab (ital. *compagnia*).

κομπανιάρω, ledsager.

κομπάρως, Fadder (ital. *compadre*).

κουντενιάρω, fornøjler (ital. *contentare*).

κουντραστιάρω, gør imod, fortrædiger (ital. *contrastare*).

κουντιῶ eller γκουντιῶ, støder.

κουτί, τό, Aare (oldgr. *κωπίον*).

κουρέλι, τό, Pjalt.

κουρελιαζιμένος, pjaltet.

κουρεύω, klipper (af oldgr. *κουρεύς*).

κουρούνα, ἡ, Krage (oldgr. *κουρώνη*).

κουτσός, ἡ, ὁ; halt (byzant. i Betydningen »afstumpet«).

κουτρούλης, ὁ; *Plur.* -ηδες; skallet.

κουτός, ἡ, ὁ; døv (oldgr. *κωτός*).

κραζῶ; ἡκραζα; kalder.

κρασί, τό, Vin (af oldgr. *κρασις*).

κρεβάτι, τό, Seng (oldgr. *κρεβάτιον*).

κρεματόρια, τό, Ranker med Druer, som hænges op for at gæmmes til Vintren.

κρέμα, τό; brugt som *Interjekt.*

κρέμα ὁ το νεό, Skade for den unge Mand!

κρίσι, ἡ, Dom.

κριτήριον, τό, Domstol.

κρουμμένος, *Perf. Partic.* (af *κρούω*), skjult.

(κυλίω), κύλισα; vælter, ruller.

κυνῆ(γ)ο, τό, Jagt; af

κυνηγῶ, ᾤ, jager (af oldgr. *κυνηγέω*).

κυπαρίσι, τό, Cyprestræ.

κύρης, Herre; Fader (af *κύριος*).

κυριακή, ἡ, ell. hyppigere *κυριακή*; Søndag.

κυπαζῶ, ser, betragter (af oldgr. *κυπιάω*).

κῶλος, ὁ, Bagdel (smlgn. oldgr. *κωλή*; hos Svidas *κῶλος* = *πρωκτός*).

κυλοστριφιζομαι, drejer mig omkring En.

κυλοσύρομαι, væltes afsted.

λαβαίνω; ἔλαθα; tager (oldgr. *λαμβάνω*).

λαγαρίζω, renser.

λαγός, ὁ, Hare.

λάδι, τό, Olie (oldgr. *ἐλάδιον*).

λαλά, ἡ, Bedstemoder.

λαμπρή, ἡ, Paaske.

λαρέζος, ὁ; egentl. Egennavn (Lavrentius) for en bestemt Person i Syra; deraf alm. Benævnelse for en Keltring; df.

λαρεζιά, ἡ, Skurkestreg.

(*λαχάινω*); ἡλαχα; tilfalder, træffer sig.

λείπω, fattes; er borte.

λειψός, ἡ, ὁ; mangelfuld.

λεμόνι, τό, Citron.

λεμονιά, ἡ, Citrontræ.

λέξι, ἡ, Ord.

λέω, λές, λέει ell. λέ, λέμε, λένε ell. λέσι; ἡλέ(γ)α, ἡλέγασι; siger.

- ἡλιός, udsætter for Solen (af ἡλιος).
- ἡλίαι (ο: δλιγάκι); lidt; ἀίπο ἡλίαι ἡλίαι, lidt efter lidt.
- λίμνη, ἡ, Sø.
- λίτριβη (ο: oprind. ἐλαιοτριβήτων), τὸ; Oljepresse.
- λογαρισμός, ὁ, Beregning; Regning.
- λόγος, ὁ; Tale; Ord. *Plur.* λόγια, Ord; γία λόο σου, for Dig.
- λοιπό(ν), ell. τὸ λοιπό(ν); nu (*jam*); derpaa.
- λόρδος, rig Rejsende.
- λουθα, ἡ, Udslæt, Spedalskhed (af oldgr. λώβη).
- λουθαίω; ηλούθιασα; λουθιασμένος; er spedalsk.
- λούνω; ἐλούστηκα; bader (mig). (λπιῖμαι); λπιῖσαι; er bedrøvet.
- λωλός, ὁ, ὁ; taabelig.
-
- μά, men.
- μαγάλων, bliver stor (istf. μεγ.).
- μαγειρεῖα, ἡ; Mad; tilberedt Spise.
- μαγειρεύω; ἐμαγεύεσσα; til-laver.
- μαγειρεῖο, τὸ, Køkken.
- μάγειρας, Kok (oldgr. μάγειρος).
- μαζύ, med; μαζύ μου.
- μαζώνω; ἐμαζόχηκα; samler.
- μαθαίνω; ἡμαθα; lærer (baade διὰ og δόξο).
- μαθήεις; brugt i Tiltale som *In-terjektion* (ligesom *Vokativen* καλέ) med Betydning: •min Gode• ell. desl. Formodentlig opstaaet af μά ἃ θες (ο: ἀλλὰ ἄν θελής); smlgn. ἀθεεις.
- μακαρόνια, τὰ, Makaronier.
- μακρὰ, langt, bort.
- μαλλί, τὸ; Haar (oldgr. μαλλός).
- μανίω; ἐμάνισα; bliver vred (af oldgr. μανία).
- μα(ν)τικια, τὰ, Ærmer.
- μάννα, Moder.
- μάνταλος, ὁ, Slaa; og μανταλὼν, lukker med en Slaa (oldgr. μάνδαλος og μανδαλώ).
- μάντρα, ἡ, Fold; Hjord (ital. mandra).
- μαντρί, τὸ, Hjord.
- μαντύλι, τὸ, Klæde, Dug (ital. mantile).
- μάς; s. ἐμεεις.
- μάτι, τὸ, Øje; τα μάτια som Kælenavn: min Øjesten (oldgr. ὀμμάτιον).
- μαραχός, Snedker (ital. marangone).
- μαρῖνος, ὁ; ligesom λαρέζος eg. Egennavn, derpaa Skældsord; df.
- μαρολίκια, ἡ, Slethed.
- Μάρτης, ὁ, Martsmaaned. (μασῶ), 3 *Plur.* μασοῦ, *Imper.* μᾶσις; tygger (oldgr. μασάομαι).
- μάστωρης, ὁ, Mester, Haandverksmand.
- μαῦρος, η, ρ, sort.
- μαχαλᾶς, ὁ (tyrk. mahall); Naboskab.

- μῆ**, med; **μὲ τὸ γὰ** ell. **πῶς**, derved at.
μεγάλος, η, ο; stor; **ὁ πῖο μ.**, den største. Df. *Adverb.* **μεγάλα**, meget; højt; og *Komparativten* **μεγαλύτερος** (ogs. som *Subst.* Overmand).
μεζές, ὁ (tyrk. *meze*); Formad til at vække Appetit eller Tørst med (salte Varer, som Sardeller o. desl.).
μεθύστακας, ὁ, Drukkenbold. (*μεθῶ*), **ᾗ**; **ἐμέθυνα**; bliver fuld.
μέλει, vedkommer; **δέ σε μέλει**.
μελισσοργός, ὁ; den, der driver Biavl.
μέλλεται, det er bestemt af Skæbnen.
μένω, bliver.
μέρα, ἡ, Dag (oldgr. *ἡμέρα*).
μερῆται; det tilkommer (af ital. *meritare*).
μερί, τὸ; Laar (oldgr. *μηρίον*).
μεριά, ἡ; Bred (af Floder).
μερόνω, beroliger (oldgr. *ἡμερόω*).
μέρος, τὸ, Sted; Del.
μέσα, ind; hjem; **μέσα του**, ved sig selv; **μέσ' σ' τη κάψα**, midt i den hede Tid.
μεσάνυχτα, τὰ, Midnat (oldgr. *τὸ μεσονύκτιον*).
μέση, ἡ, Midte, Liv.
μεσημέρι, τὸ, Middag (oldgr. *τὸ μεσημβρινόν*).
μετάξι, τὸ, Silke (oldgr. *μετάξα* og *μετάξιον*).
μεταξωτός, ἡ, ὁ; af Silke. (*μετρῶ*); **ἡμέτρηση**; maaler.
μηγάρις, mon ikke. **μή(ν)**, at ikke; ikke; **μὴν ἀρωταῖς**, Du maa ikke spørge.
μῆνας, ὁ; *Plur.* -εις; Maaned. (*μηνῶ*), **ᾗ**, kalder (oldgr. *μηνύω*).
μήτε, ikke engang; **μήτε — ρήτε** = **ἔτε — ἔτε**.
ῥμιλιά, ἡ, Tale (oldgr. *ῥμιλία*).
ῥμιλῶ, -εις, -σι, -ῆ; **ἔμιλησα**; **ἔμιλησα**; taler.
μίλι, τὸ, Mil (ital. *miglio*).
μινίστρος, ὁ, Gesandt.
μισεύγω; **ἐμίσειψα**; rejser (byz. *μισεύω*, hæve (en Forsamling), sende fra hinanden).
μισιτρα, ἡ, Skerost.
μισός, ἡ, ὁ; halv (oldgr. *ἡμισυς*).
μνιά; s. **ἔνας**; **μνιά**, *Adverb.* istedetf. **μνιὰ κοπανιὰ** («*tout d'un coup*»), med ét Slag, med Et.
μόδι, τὸ, Skæppe (oldgr. *μόδιος*).
μόδος, ὁ; **μὲ το ὁμοιο μόδο**, paa samme Maade (Latin. *modus*).
μοιάζω, ligner (oldgr. *ὁμοιάζω*).
μοῖρα, ἡ, Skæbne.
μονάχος, η, ο; alene (ogs. med tilf. *pers. Pron.* **μονάχος μου**, **του** osv.).
μόνο(ν), alene; men.
μονοπάτι, τὸ, Sti (oldgr. *μονοπάτιον*).
μορφή, ἡ, Skikkelse.
μοσχάρι, τὸ, Kalv (oldgr. *μοσχάριον*).
μουγαλιέμαι, brøler.
ῥμουδιάζω; **ῥμουδιαίμενος**; bliver stiv, følelsesløs (oldgr. *αἰμωδιάω*).

- μῆλλος, η, ρ; stille, rolig.
 μπαζάρ, τό; Bazar; Handel
 (tyrk. *bazar*).
 μπαίνω, 3 *Plur.* μπαίνου; *Aor.* μπαήκα, έμπα; *Imper.*
 έμπα; - gaar ind (μέσα); af
 oldgr. *εμβαίνω*.
 μπάλα, ή, Kugle (ital. *palla*).
 μπαλιάς, ό, *Plur.* -άδες (tyrk.
balta); Øxe.
 μπαλόνω, tapper.
 μπαρμπέρης, ό; *Plur.* -ηδες;
 Barber (ital. *barbiere*).
 μπαρούτι, τό, Krudt (tyrk.
barut).
 μπαξήσι, τό, Drikkepenge; Gave
 (tyrk. *bakshish*).
 μπαΐς, kanske (spørgende); iste-
 detf. μή πώς.
 μπαχτσές, ό, Have (tyrk. *bagh-
 tcha*).
 περέτα, ή, Hue (ital. *berretta*).
 μπίριμος, ό (= vulg. *μπιρ-
 μπάντης*); Skælm; Skurk (ital.
birbone og *birbante*).
 μπορώ, εις, ει; ήμπόρια; ήμπό-
 ρεσα; kan, er i Stand til
 (vistnok af oldgr. *ειπορέω*).
 μποζάνι, τό, Skaal (af tyrk. *boza*).
 μπόσικος, η, ρ; tom, forfæn-
 gelig; *Adv.* μπόσικα, for-
 gæves (af tyrk. *bosh*).
 μπουκουνιά, ή, Mundfuld (ital.
boccone).
 μπράβο; jo; det skulde jeg mene!
 (af ital. *bravo*).
 μπρέ (af *μωρέ!*) hør! ogsaa βρέ;
 μπρέ 'ου! eller βρέ ου!
 μπροστά, foran (oldgr. *εμπρο-
 στα*).
 μαροσιά, ή (det Mods. af 'πι-
 σιά); Fordelen af Sadlen paa
 paa et Æsel.
 μπρουτζίκος, η, ρ; af Bronze
 (*μπρούτζος*; ital. *bronzo*).
 μυαλός, ό, Hjerne (oldgr. *μυε-
 λός*).
 Μύκρο, ή, Øen Mykonos.
 μυρωδικά, τά, duftende Trær
 og Blomster (af oldgr. *μύρον*).
 μυρολόγι, τό, Klagesang over
 Afdøde (af oldgr. *μύρω*).
 μωρός, ή, ό, taabelig.
 να (ο; *να*), at.
 να; *Interj.* se der! να 'τός!
 ναί; ja.
 ναγκου, idetmindste; ihvert-
 fald (paa Astropaljá *μάγκου*,
 det ital. *almanco*).
 νεάτα, τά, Ungdom.
 νεέ, ή, Moder.
 νεότη, ή, Ungdom.
 νερό, τό, Vand (byzant. *νερόν*;
 oldgr. *νηρόν* og *ναρόν*).
 νησί, τό, Ø.
 νικῶ, ᾤ, sejrer, overvinder.
 Νιό, ή, Øen los.
 νοικοκύρης, ό; Husejer, Vært
 (af *οίκος* og *κύριος*).
 (νοιάθω); *ενοιώσα*; tænker.
 νομάτοι, οί, Personer (af *ὄνομα*,
 -ατα).
 νταμόνω, ήνταμόνα; ήνταμώ-
 θηκα; møder (af *άντάμα ο*;
έν τῷ ᾄμα, byzant., «sam-
 men».)
 ντελόγο, strax (ital. *da* og
luogo).

γεμιστος — δεμένος, af δένω.
 νένδρο ell. νδένδρο, τὸ; Træ.
 ἰτόπιος, indfødt (oldgr. ἀντό-
 πιος).
 ἵκτεπομαι; Aor. Pass. Κοη.
 ἵκροπισσῆ; skammer mig
 (oldgr. ἐντρεπομαι).
 ἵκροπή, ἡ, Skam.
 ἵκτνω ell. νδτνω; ἐντυσα; klæ-
 der paa.
 νύφη, Brud, ung Kone (oldgr.
 νύμφη).
 ἵκτι, τὸ, Negl (oldgr. ὄνυξ).
 νύκτι, ἡ, Nat (oldgr. νύξ).
 ἴμος, ὁ, Skulder (oldgr. ἄμος).

ἱεραρχος, Skriftefader (af
 byzant. ἱεραρχεῖω).
 ἱεκολουθῶ, ἄς, ᾧ; ἱεκακολούθησα;
 følger (oldgr. ἱεκακολουθῶ).
 ἱεναγλέπω, ser igen.
 (ἱεναρχομαι); 2 Pers. Aor. Κοη.
 ἱεναρχής; kommer igen.
 ἱεναρωιῶ, ᾧ, spørger igen.
 ἱεπλδνω, nedkaster (af oldgr.
 ἱεπλόω).
 ἱεπολιῶ, ἄς, ᾧ; 3 Imperf. ἱεπο-
 λούσε; forlader (af oldgr. ἱε-
 ἀπο—λύω).
 ἱεγαναχτιῶ, er fortrydelig (ἱε-
 γαναχισμένος).
 ἱελακκίζω, gør en Grube (λάκ-
 κος) rundt om Vinstokken.
 ἱελογιαίζω, gør forrykt (af oldgr.
 ἱε og λόγος).
 ἱεμουδιαίζω, forfriskes; det Mods.
 af ἱεμουδιαίζω.
 ἱενοδουλεύω, arbejder for Frem-
 mede.

ξένος, η, ο, fremmed; df. ξενι-
 τειᾶ, ἡ, fremmed Land.
 (ἱενηχίζω); ἱενηχισα; sover,
 tilbringer Natten.
 ἱεριζόνω, oprykker med Rod
 (oldgr. ἐκριζώω).
 ξερός, ἡ, ὁ; tør.
 ἱερω; ἱερα, 3. Plur. ἱερασι;
 ved, forstaar (af oldgr. Aor.
 ἱερευειν).
 ἱερουπόνω, viser mig pludselig
 (smlgn. oldgr. ἐκρουπάω).
 (ἱετυλίγω); ἱετυλίεις; opvikler
 (oldgr. ἐκτυλίσσω).
 ἱεφάντωσις, ἡ, Fornøjelse.
 ἱεφεγγει, det bliver Dag (af
 oldgr. φέγγω).
 ἱεφεντροδνω, spirer (af oldgr.
 φύτρα).
 ἱεχωριζω, skilles fra.
 ἱεηγῶ, εις, ει; ἱεήγησα; for-
 klarer.
 (ἱεημερόνει); ἱεημέρωσε; det bli-
 ver Dag.
 ἱειδι, τὸ; Eddike (eg. ὄξειδιον,
 af oldgr. ὄξος).
 ἱεπιπάζομαι, bliver forskrækket.
 ἱεροδιαίζω, udgiver Penge (mods.
 ἱεροδιαίζω).
 ξουράκι, τὸ, Barberkniv (oldgr.
 ξουράκιον).
 ξουριζω, barberer (oldgr. ξουρίζω).
 ξυλαράκι, τὸ, Dimin. af
 ξύλο, τὸ, Træ, Ved; df. ξυλό-
 τικος, af Træ, og
 ξυλιά, ἡ, Slag.
 ἱεπνω; ἱεπνα(γ)α; ἱεπνησα;
 vaagner.
 ἱεπόλυτος, η, ο; barfodet.

ὁ, ἡ, τὸ; οἱ, αἱ, τὰ; *Akk. Plur. Mask. og Fem. alm. ἑς. Artikel og Pronom. Demonstr.*
 Ὁβριός, ὁ, Jøde.
 ὄγιος, hver som.
 ὄγρός, ἡ, ὁ = ὑγρός.
 δαάς, ἡ; *Plur. -άδες*; en Vægt, 2½ Pund (tyrk. *okka*).
 ὀλίγο, lidt; με ὀλίγο, om lidt.
 ὄλος, η, ο; hel, al; ὄλο ἴσια, ligestrax.
 ὄμοιος, α, ο; lignende.
 ὄμορφος, η, ο; skøn (oldgr. *εὐμορφος*); *df. ἡ ὄμορφιά*, Skønhed.
 ὄμπρός, foran; ὄμπροστά = ἴμπροστά.
 ὄνομα, τὸ, Navn.
 ὄντας, mens, naar, da.
 ὄξα(φ)να, pludselig.
 ὄξοδα, τὰ, Udgifter (oldgr. *ἔξοδος*).
 ὄξω, ude; ὄξω ἀπό, foruden.
 ὄποιος, hvilken; som.
 ὄπου ell. (ὁ)ποῦ, *Adv. og Pron. Relat.*, hvor; som, hvem.
 ὄριά, ἡ = οὐρά, Hale.
 ὄρεξι, ἡ, Appetit.
 ὄρεῖω, befaler; ὄριστέ! Svar til den, der kalder.
 ὄρισμός, ὁ, Bestemmelse; Forordning.
 ὄρνια, ἡ, Høne.
 ὄρτύκι, τὸ, Vagtel (oldgr. *ὄρτύγιον*).
 ὄσος, η, ο; hvilken; *Plur. alle, som. ὄσο*, idet, alt eftersom.
 ὄ,τι; *indekl. hvilket*; som; τὰ ὄ,τι, det som; μὲ ὄ,τι κρόπο

ἴμφορση, paa hvad Maade han kan bedst.
 (ὀ)τότες, derpaa.
 οὐρανός, ὁ, Himmel.
 οὐφ! fy!
 ὄχι; ikke (oldgr. *οὐκ*).
 (ὄχτροπαθῶ); ὄχτροπάθησα; bliver vred.
 ὄχτροός, ὁ, Fjende (oldgr. *ἐχθρός*).

πα(γ)δνω, fryser (af oldgr. *πάγος*).
 παιγνίδια, τὰ, Musik, Musikchor.
 παιδάκι, τὸ, *Dimin.* af παιδί, τὸ, Søn, Barn.
 παίζω ell. *μπαίζω*; *ἐπαίξα*; leger.
 ἴπαινω, roser.
 ἴπαιρω; *Aor. ἤπηρα* ell. *ἤπῆρα, Konj. πάρω, Imper. ἐπαρε*; *Perf. Partic. παρμένος*; tager (byz. *ἐπαιρω* og *ἐπαίρω*).
 παλαιός, ἄ, ὁ, gammel.
 παλάμη, ἡ; *Plur. -μες*; Haand.
 παλάτι, τὸ, Slot.
 πάλι, atter.
 παλλικάρι, τὸ, Helt (af byzant. *παλλικάριον*; oldgr. *πάλληξ*).
 παλλικαριά, ἡ, Heltegerning.
 πανη(γ)ύρι, τὸ, Fest (oldgr. *πανηγυρίς*).
 ἴπανδρεία, ἡ, Ægteskab.
 ἴπανδρεύομαι, gifter mig (af oldgr. *ἴπανδρος*).
 πάντα, altid.
 παξιμάδι, τὸ, Tvebak (byzant. *παξαμαῖς* og *παξαμάδιον*).

πανώρα, ἡ; som *Adj.* om et overstadig, ustyrlig Fruentimmer.

παπᾶς, Fader; Præst.

παπούτσι, τὸ, Sko (tyrk. *parush*).

παρὰ; ¹⁾ end; π. νά, end at; ²⁾ men.

παραγγελιά, ἡ, Raad.

παράδεισος, ὁ, Paradis.

παρακαλῶ; ἐπαρακάλεσα; opfordrer.

παρακάτω; underneden.

παρακεῖ; videre frem.

παραλῶ; opløser; ødelægger.

παραμονεύω; ligger paa Lur efter.

παραμύθη, τὸ, Æventyr.

παράς, ὁ; *Plur.* -άδες, en Mønt (tyrk. *para*).

παράξενος, ἡ, ο; løjerlig.

παραχώρησι, ἡ, Godhed, Føjelighed.

παραχωρῶ; ἐπαραχώρησα; indrømmer.

παρεφύς; strax.

Πάρο, ἡ, Øen Paros.

παροιμία, ἡ, Ordsprog.

παροστία, ἡ; Ildsted (*vulg.* πυρροστία).

παρουσιάζομαι; παρουσιάζω; fremstiller mig.

παρωάδι, τὸ; Stump; Stykke (af ital. *partire*).

πατέρας, Fader.

πατηῆροι, τὸ; Perse; Trædekar.

πάτος ell. μπάτος, ὁ; Bund.

πατωσιά, ἡ, Stokverk.

πά(γ)ω, πάσι, πᾶς, πᾶτε, πᾶν(ς); *Imperf.* ὑπῆε; gaar (af oldgr. ὑπάγω).

πέδουλο, τὸ; Skorem.

πεθεριά, Svigermoder (oldgr. πενθεριά).

πεθερός, Svigerfader (oldgr. πενθερός).

πέρα; hinsides.

περβόλι, τὸ; Have (af oldgr. περιβολος).

περγελῶ, ᾧ; 3 *Imperf. Sing.* ἡπεργέλα; spotter.

πέρικα, ἡ, Agerhøne (oldgr. πέριδιξ).

περιγιαλιά, ἡ, Strand (oldgr. παραλία).

περιμένω; ἡπερίμενα; oppebier, venter.

περισσότερο; *Adv.* mere.

(περνῶ), ᾧ, ᾧ(ν); ἡπέρασα; gaar forbi; tilbringer (oldgr. περάω).

περσύνω; er overflødig, tilovers (vulg. περισσεύω).

πέταλο, τὸ; Hestesko (af oldgr. πέταλον).

πετεινός, ὁ, Hane.

πετιέμαι; farer afsted (s. πετώ).

πέτρα, ἡ; *Plur.* πέτραις; Sten. (πετώ) *Imperf.* ἐπέτα; fløj.

πε(τ)σί, τὸ, Skind (byz. πετζίον). πέφτω; ἔπεσα; falder.

πη(γ)αίνω; ἡπήαινα; πηαινάμενος; gaar.

πηῆχυν, ἡ; *Plur.* πηῆες; Alen.

πιά; nu (*jam*); endelig! δε-πιά, ikke længer.

πιάνω; ἔπιασα; tager (oldgr. πιάζω).

πικραῖμενος; fornærmet.

πίνω, πίνε; *Aor.* ἤπια, Κοπῆ. πιῶ, πιούμε; drikker.

πιό, mere; πιότερο, i højere Grad.

πιπεράτο, τὸ; det Krydrede;
af πιπέρι, τὸ, Peber.

πιστεύ(γ)ω; ἐπίστυα; πιστεμ-
μένος; trog.

ἴπιστιά, ἡ (ο: ὀπισθία); den
bageste Del af Sadlen paa
Æselet.

ἴπίσω; bag, tilbage.

ἴπιηδέιος; skikket.

ἴπιηδειοσύνη, ἡ, Nethed.

πίτυλα, τὰ; Skaller; Svinemel.
πλαζώ; former (ψωμιά, Brød).
(πλαγιαζώ); ἐπλάγιασα; lægger
mig.

πλακόνω; nedslaar (af oldgr.
πλακόω).

πλαταιά, ἡ, Torv.

πλεξούδα, ἡ, Fletning.

πλερόνω; ἐπλέρωσα; ἐπλερώ-
θηκα; betaler (af oldgr. πλη-
ρόω).

πλιτίζω; bliver rig.

πλύνω; vadsker.

ἴπογράφω, ἐπόγραψα; under-
skriver, bifalder.

ποδάρι, τὸ; Fod; σ' το ποδ.
του πατέρα σου, i Din Faders
Sted.

(ποθαίνω); ἡπόθανα; dør (af
oldgr. ἀποθνήσκω).

ποιός; hvo? hvilken?

πόλεμος, ὁ, Krig.

πολεμῶ, ἔ(ν); 3 Imperf. ἐπο-
λέμα; kæmper; arbejder for.

Πόλις(ς), ἡ; Byen, Konstantinopel.
πολιτεία, ἡ; By.

πολλοί, πολλά; mange.

πονηρός, ἡ, ὁ; ond.

ποπόνι, τὸ; Melon (oldgr. πέ-
πων).

πορνό, τὸ; *adverbiale*: om
Morgenen (af oldgr. πρωϊνός).
(πορπατῶ); ἐπορπάτιε; spad-
serer (af oldgr. πορπατῶ).

πόρτα, ἡ, Dør.

πόρτος, ὁ, Havn (ital. porto).

ποτάμι, τὸ, Genit. τοῦ ποταμ-
νιᾶ; og ὁ ποταμός; Flod.

πότε πότε, fra Tid til anden.

ποτέ(ς); μὴν ell. δὲ(ν) — π.,
ingensinde.

πογγί, τὸ, Pung (byzant. πογγ-
γιον. smign. Dies, Wb. II,
p. 53).

πυλάρι, τὸ; Føl (oldgr. πωλά-
ριον).

πουλί, τὸ, Fugl (af lat. pullus).

πουλιολός, ὁ, Fuglefænger.

πούπετις ell. πούμπετις; et el-
ler andet Sted.

(ἴποφαινομαι); ἴποφάνηκα; frem-
stiller mig for; gaar hen til.

ἴποφασίζω; ἐποφάσισα; beslut-
ter (af oldgr. ἀπόφασις).

πρᾶμμα, τὸ, Ting.

πρέπει; ἔπρεπε; det sømmer
sig; bør; maa.

πρινάρι ell. πουρνάρι, τὸ, Steneg
(oldgr. πρίνος).

πρινιζιπόπουλο, τὸ, en Førstes
Søn.

πριχού, ἴδρ.

(προκόβω); ἡπρόκοψα, ἴδρ Frem-
skridt; προκομμένος, dannet.

προστάζω; ἐπροσταξα; befaler.

πρόσωπρ, τὸ, Ansigt.

πρωῖ; το πρωῖ; om Morgenen.

πρωτοπάω; gaar først.

πρωτοφανούσιμα, τὰ, Første-
grøde.

πρῶτος, η, ρ; første. *Αἶθρ.*
 πρωτα, først.
 πύργος, ὄ, Taarn; som Egen-
 navn et Bjerg paa Syra.
 πυρομάχος, οί, to Stene til at
 danne et Ildsted med.
 πῶς; hvorledes; πῶς, at; eg-
 saa ὅτι πῶς.

ἄσθι, τὸ, Stok.
 ἄσφαταιης, Skræder (af oldgr.
 ἄσπαιω).
 ῥεσκήσανε = ἤρεσαν, af ἄρῆσκω.
 ῥημάζω (ο: ἔρημάζω); gdr øde.
 ῥιβαίρω; 3 Aor. Κοη. ῥιβαίρω;
 ankommer (ital. arrivare).
 ἱεπάλια, τὰ; (tyrk. rija); de
 Store; højeste Embedsmænd
 i Staten.
 ῥίχτω; ἔρῥιξα, 3 Plur. ῥίξασι,
 Κοη. ῥίξω; kaster.
 ῥίφι, τὸ, Kid (oldgr. ἔρφιον).
 ῥόδο, τὸ, Rose.
 ῥομάνο, τὸ, Skov (tyrk. orman).
 ῥουσσία, ἡ, Rusland.
 ῥουθούνη, τὸ, Næsebor (oldgr.
 ῥῶθων).
 ῥουφῶ; ἔρῥουφῆξα; indsøber
 (oldgr. ῥουφέω).
 ῥουῖχο, τὸ, Klædningsstykke
 (middelald. Lat. hrocus ell.
 rocus, af ght. hroch).
 ῥοχαλιζω; snorker (af oldgr.
 ῥόγχος).

σαββατο, τὸ, Lördag.
 σαίτια, ἡ, Pil (ital. saetta).
 σακί, τὸ, Sæk, Pose (oldgr.
 σακίον).

σακκῆλι, τὸ, lille Pose.
 σάλι, τὸ, Spyt (oldgr. σάλιον).
 σαματαῖς, ὄ, Larm (tyrk. sha-
 mata).
 σὰ(ν), (ο: ὡς ἄν); ¹⁾ ligesom;
 m. *Ακκ.* σὰν και σαῖς, lige-
 som ogsaa I; σὰν νὰ, som
 om: σὰν να ποῦμε, som om
 vi kunde sige; ²⁾ naar, da.
 σανίδι, τὸ, Planke (oldgr. σα-
 νίδιον).
 σαρακοστή, ἡ (ο: τεσσαρακοστή);
 den store Faste (paa 40 Dage).
 σαράντα; fyrgetyve.
 σαῖς, s. ἔσεις.
 σθουρέζω, s. σφουρέζω.
 σὲ; til (oldgr. εἰς).
 σελωτός, ἡ, ὄ; svejrygget (af
 oldgr. σέλλα ell. ἔλλα; smign.
 Curtius Gr. Etym. I, 280).
 σερραῖά, ἡ (tyrk. shera'it); Om-
 svøb, Kneb.
 σεριαντζω (tyrk. seyran); spad-
 serer; gaar om i.
 σηκῶν; ἐσηκῶσα; σηκῶνομαι;
 ἐσηκῶθηκα; hæver; rejser
 mig (af oldgr. σηκῶ).
 σημεῖο, τὸ, Tegn.
 σήμερα; idag (oldgr. σήμερον).
 σιμῶν, ἐσίμωσα; nærmer mig.
 σιχλί, τὸ; Kar; Maal for fly-
 dende Varer (oldgr. σικλος).
 σκαλιζω; kradser, oproder.
 ῥσάρα, ἡ, Arne (oldgr. ἐσχάρα).
 σκέδιο, τὸ, Maal (af oldgr. σχέδη).
 σκιαζω; ἐσκίαξα; skræmmes
 bort, forsvinder.
 σκίζω; ἐσκισα; kløver (oldgr.
 σχίζω).
 σκληριά, Kulde, daarlig Vejr
 (af oldgr. σκληρία).

- σχοινί, τὸ, Reb (oldgr. *σχοῖνος*).
 σκολεύω; hviler mig.
 σχολειό, τὸ, Skole (oldgr. *σχολή*).
 σκόνη, ἡ; Støv (oldgr. *κόνις*).
 σκορδιαλός, ὁ, Lærke (*πορ-
 δαλλός*).
 σκόρδο, τὸ, Løg (oldgr. *σκόρδον*).
 σκορφίζομαι; slaar mig for
 Hovedet (af oldgr. *κορυφή*).
 σκορπών; *ἐσκότωσα*; *ἡσκοτώ-
 θηκα*; dræber (af oldgr. *σκο-
 τώω*).
 σκοντουμπῶ, *ᾤς, ᾤ*; snubler
 (byz. *κοντάπτω* og *σκοντάπτω*).
 (*σπιθγω* ell.) *σπιθγω*; *σκυμμένος*;
 bukker mig (af oldgr. *κύπτω*).
 σκυλάκι, τὸ, Hund (af oldgr.
σκυλάκιον).
 σμίγω, *σμίεις*; blander; blander
 mig med, omgaas med (af
 oldgr. *μίγνυμι*).
 σπιτίβδος, Politibetjent (ital.
spittiro).
 ὀσδιάζω; tager ind (oldgr. *εἰ-
 σοδιάζω*).
 σομάρι, τὸ, Paksaddel (tyrk.
semer).
 σοφᾶς, ὁ, Sofa (tyrk. *soffa*).
 σπηλιά, ἡ, Hule (oldgr. *σπή-
 λαιον*).
 ὀσπίτι, τὸ; Hus (lat. *hospitium*;
 df. byzant. *ὀσπίτιον*); *πάω
 ὀσπίτι*, jeg gaar hjem.
 σ' πολλὰ ἔτη! (vulg. *σ' ἔτη πολλά*).
 et Ønske om et langt Liv.
 σταματῶ; *ἡσταμάτηξαι*; standser
 (af byzant. *τὸ στάμα*, Ophør).
 σταμνί, τὸ, Krukke (oldgr. *σταμ-
 νίον*).
- σταυῖλος, ὁ, Stald (byzant.; lat.
stabilium).
 σταυρός, ὁ, Kors; *γὰ τὸ σταῶ
 (ἰ: σταυρό)*, en Forsikringsed.
 στάχτη, ἡ, Aske.
 στειβάζω; sammenpakker; op-
 stabler, ophober (oldgr. *στει-
 βω*).
 (*στέκω*); *ἐστάθηκα*; staar.
 στέρνω; *ἡστέρνω*; *ἡστειλα*; sen-
 der (oldgr. *στέλλω*).
 στέφανος, ὁ, Krands.
 στεφανώνω; bortgifter.
 στοιχημα, τὸ, Væddemaal; *βάνω
 ἓνα σ.*, indgaar et V.
 στοματάκι, τὸ, Mund.
 (*στοχάζομαι*); *ἐστοχάστηκα*; me-
 ner, tænker paa, beslutter.
 στραβός, ἡ, ὁ; blind.
 στρατα, ἡ, Vej (ital. *strada*); df.
 (*στρατεύω*); *ἡστράτιστα*; van-
 drer.
 (*στρέφομαι*); *Aor. Impr. στράφου*;
 vender mig; henvender mig.
 (στρόνω); *ἔστρωσα*; reder (oldgr.
στρώννυμι).
 συγυρισμένος, ἡ, ο, velklædt.
 συκολός, ὁ, Indsamler af *σῦκα*,
 Figner.
 συ(μ)βιβασμός, ὁ, Overenskomst.
 συ(μ)βουλή, ἡ, Raad.
 (*συλλογιζομαι*), *-γάται*; *ἐσυλ-
 λογίστηκα* eller *-γιάστηκα*;
-γισμένος ell. *-γιαῖμένος*; be-
 tænker.
 συμπάθιο, τὸ; *με συμπάθειο*,
 «med Respekt at sige».
 συμπεθεριάζω; indgaar Svoger-
 skab.

συνανήλωρ; s. ἀνήλωρ.

Σύρα, ἡ; Byens Navn; Ind-
vaanerne hedder οἱ Σερρανοί.

σύρμα; Ἄδν. lige ud.

σφαλιζῶ, σφαλαῖ; ἐσφάλιξα;
lukker, lukker mig. *Verb.*

Adj. σφαλιχτός.

σφουρίζω, σφουρά; ἐσφουρίζα;
bringer til at larme.

σφρός, ὁ, Hob, Dynge.

τά; det (τὰ ὅτι, det som); hvad.

ταβέρνα, ὁ, Kro (ital. *taverna*).

τάβλα, ἡ, Bord (ital. *tavola*).

τάδε; το ταῦτε μέρος, den og
den Del, det og det Sted.

ταῖνι, τὸ, Underhold; Foder
(byzant. *ταγή*; vulg. *τα(γ)ίζω*,
fodrer).

τάλαρο, τὸ, Daler (ital. *tallero*).

ταλιάρω; afhugger, afskærer
(ital. *tagliare*).

τάξι, ἡ, Skik, Orden.

ταράζω; ἐτάραξα; plumrer.

τάχατες; maaske.

ταχύν, τὸ, Morgen.

τελειδωνω; ἡτελειώσω; ender;
endes (oldgr. *τελειόω*).

τεμπέλης (tyrk. *tenbel*); doven.

τέντα, ἡ, Telt (ital. *tenda*).

τέσσερεις, α; fire.

τέταρτη, τὸ, Fjerdedel, Part.

τέτοιος, α, ρ; saadan.

τεφτέρι, τὸ, Brevtaske; Doku-
ment.

τέχνη, ἡ, Konst; Haandtering.

τί; hvad? τί ἄθροπος εἶνε;

hvad for et Menneske er det?

τίμπροτας ell. -ις; Noget.

τόπος, ὁ, Sted.

τόσο; saa; τόσο πολλά, saa
meget.

τότες, derpaa.

τουφέκι, τὸ, Gevær (tyrk. *tuφέk*).
(τραβῶ), ἐτραβήξα; gaar, drager
(af romansk *travar*? s. Diez,
Wb. I. p. 420).

τραουδάω, εἶς, εἶ; synger (byzant.
τραυφάω).

τραντάζω; sitrer; ryster; larmer.

τραπέζι, τὸ, Bord; Gilde (oldgr.
τραπέζιον).

τραχηλιά, ἡ, Hals; Nakke (af
oldgr. *τραχήλος*).

τρεις, τρία; tre.

τρέχω; ἡτρεχα; løber.

τρέζω; ἐτριξα; bringer til at
knarke, larme.

τρεις, η, ρ; tredje.

τριχα, ἡ, Haar (oldgr. *τριξ*).

τρομάζω; ἡτρόμαξα; skælver,
frygter; skræmmer (oldgr. *τρο-
μέω*).

τρομάρα, ἡ, Frygt.

τρόπος, ὁ, Maade; με χίλιοι
τρόποι, paa tusinde Maader.

τρογόνι, τὸ, Vagtel (af oldgr.
τρογών).

τρίπα, ἡ, Hul.

(τρῶ(γ)ω); τρῶς; τρῶνε; ἔτρωα;
τρῶμαι; spiser; opæder;
opslider.

παγγάρος, Skomager.

πασμές, ὁ (tyrk. *cheshta*), Kilde.

πίλια, τὰ (tyrk. *chali*), eg. Torne;
Skandaler.

πομπάνης, Hyrde (tyrk. *cho-
dan*).

τυλιχτός, ἡ, ὁ; snoet, drejet
(*verb. Adj.* af oldgr. *τυλίσσω*).

πυρανιῶ; plager.
τυρί, τὸ, Ost (oldgr. *τυρίον*).
τύφλα, ἡ, Blindhed.
(τυχαίνε); *ἔτυχε*, *τύχη*; træffer
 sig.
τύχη, ἡ, Lykke.
ἴωρα (ο: τῆ *ῶρα*); nu.

υἰός, Søn.

ὑπῆς; s. *πά(γ)ω*.
ὑπνος, ὁ, Søn.
ὑπόθεσι, ἡ, Sag, Spørgsmaal.
ὑρεύ(γ)ω ο: *γυρεύ(γ)ω*; søger.
ὑστερα; σ' τα *ὑστερα*, og *ὑστερας*,
 tilsidst.

φατ, τὸ, Spise (oprind. oldgr.
Inf. φαγῆν).

φαίνω (ο: *υφαίνω*); væver.
(φαίνω ubrug.); *φαίνομαι*; *εφαίνω*
νηκα; synes.

φανερῶνω, *εφανέρωσα*; aaben-
 bærer (oldgr. *φανερῶω*); df.

Φανερωμένη, ἡ; Tilnavn til
 Guds Moder paa de Steder,
 hvor hendes undergørende
 Billeder er fundne efter en
 Aabenbaring.

φάντασμα, τὸ, Spøgelse.

ἤφα(γ)α; *φά(γ)ω*, *φᾶμε*, *φᾶσι*;
Aor. tñ *τρῶγω*.

φαρδιομάνικα, τὰ, vide *Ærmer*
 (af vulg. *φαρδύς* ell. *φαρδειός*,
 bred).

φασούλι, τὸ, Bønne (oldgr. *φασήολος*).

φεγγάρι, τὸ, Maane (af oldgr.
φέγγος).

φεγγίτης, ὁ, Vindue, Lys-
 aabning.

φέρνω; *ἤφερα*; fører.

φέσι, τὸ (tyrk. *fess*); rød Hue,
 Fes.

φεύ(γ)ω, *φεύε*, *Imper. φεύγα(ς)*;
 3. *Plur. Aor. εφύασε*, flyr,
 flygter.

ῥεύρεσι, ἡ, Opfindelse, Paa-
 fund.

ῥίδι, τὸ, Slange, Snog (oldgr.
δφίδιον).

φιλος, ὁ, Elephant (arab. og tyrk.
fil; smign. isl. *fill*; s. ogsaa
Diez, Wb. II. p. 149 s. v. *marfil*).

φιλῶ, *στ*; *ἠφίλησα*; kysser.

ῥκαιρῶνω; tømmer (af byzant.
εῦκαιρος, tom).

Φλεβάρης, ὁ, Februar.

φλορί, τὸ, en Mønt (ital. *florina*).
(φοβοῦμαι), *φοβᾶται*; frygter.

φόβος, ὁ, Frygt.

φορσιά, ἡ, Klædning (oldgr.
φορσιᾶ).

φορέ, ἡ, Gang; *πέντε φοραίς*,
 5 Gange.

φορεῖνω, *ἠφόριωσα*, *ἠφορεῖ-*
σασε; læsser (*φ. το δράκο τα*
τάλαρα, l. Dalerne paa Uhyret).

φορεῖνα, ἡ, Storm.

Φραγκιά, ἡ, Evropa.

φταιχτης, ὁ og ἡ *φταιχτρια*;
 Synder og -inde; af

(φταῖω), *φταῖε*; *εφταιγε*, for-
 ser mig, synder (oldgr. *πταίω*).

φτάνω, *ἠφταξα*; ankommer
 (oldgr. *φθάνω*).

φταρνίζομαι; nyser (af oldgr. πτάρνυμαι).

φτερός, ἡ, ὁ, fln, ringe (af oldgr. εὐφτερός).

πτέρνα, ἡ, Hæl (oldgr. πτέρνα).

πτερό, τὸ, Vinge (oldgr. πτερόν).

πτῶ, πτωεῖ, πτωοῦ; spyttler (oldgr. πτύω).

πτωχός, ἡ, ὁ; fattig (oldgr. πτωχός).

πύια, τὰ, Tang, Søgræs (oldgr. πύιον).

πυλά(γ)ω, -άει, -άου; εἰθύλαγα, εἰθύλαε; εἰθύλαξα; bevogter.

πυλακή, ἡ, Fængsel.

πύλλο, τὸ, Blad.

πυτεῖ(γ)ω; εἰπυτεψα; planter.

πυράζω; εἰπυράξα; raaber, kalder (φ. κανενῆς, kalder paa En).

πυρή, ἡ, Stemme.

πυτιά, ἡ, Ild (af oldgr. πυῖς).

πῶς, τὸ; Syn, det at se.

χαζιρη(ς), alm. *indekl.* (tyrk. *hazir*), beredt; df.

χαζιρέυγομαι; bereder mig.

χαλάζει, τὸ, Hagl (oldgr. χαλάζιον).

(χαλω); εἰχάλασα; εἰχάλαστηκα; ødelægger (oldgr. χαλάω).

χάλι, τὸ (tyrk. *hal*); Sinds-tilstand.

χάμο, paa Jorden; til Jorden: εἶνε χάμο, δέχτει χάμο (af oldgr. χαμαί).

χάνι, τὸ, Herberge (tyrk. *khane*).

χάνω; εἰχανα, εἰχάνασι; εἰχασα; ødelægger, mister, spilder; df. *Pf. Part. χαϊμένος* (ο: χασμένος), ødelagt (smign. oldgr. χαώω).

χαρά, ἡ, Glæde.

χαράζει; det bliver Dag (byzant. χαράσσομαι).

χάρι, ἡ, Tjeneste (κάμε μου τη χάρι).

χαρμλίκι, τὸ (tyrk. *kharmlık*); Smaamønt.

χαροκόποι, οἱ, Vellystlinge.

Χάρος, ὁ, Døden, Dødsengelen; νὰ σε πάρη ὁ Χάρος; den oldgr. Χάρων).

χαρτί, τὸ, Papir (oldgr. χαρτίον).

χατήρι, τὸ (tyrk. *khahir*); Gemyt, Venskab, Ænske.

χεῖλη, τὰ, Læber.

χειμῶνας, ὁ, Vinter.

χειρότερος, η, ο; værre.

χέρι, τὸ, *Plur. χέρια*; *Dimin.*

χεράκι, τὸ; Haand; Hank;

ἦτανε του χεριῶ του, var

ham god; εἶνε ἄθροπος του

χεριῶ του *N.*, *N.* kan gøre

med ham, hvad han vil.

χερόμυλος, ὁ, Haandmølle.

χῆρα, ἡ, og ὁ χῆρος; Enke, og Enkemand.

χιάρο (νερό), klart (Vand) af ital. *chiaro*.

χίλιοι, *ιας*, *ια*; tusinde; δέκα χιλιάδες, titusinde.

χλωμός, ἡ, ὁ; bleg (om Mennesker), af oldgr. χλόη; df.

χλωμάζω, bliver, er bleg.

- χοῖρος, ὁ, Gris.
 χορεύ(γ)ω; danser.
 χορός, ὁ, Dans.
 χρεῖα, ἡ, Nødvendighed; δὲν
 εἶναι χρεῖα; δὲ κάψει χρεῖα.
 χρειάζομαι; behøves.
 χρόνος, ὁ, Aar; *Plur.* τὰ χρό-
 νια; dog ἓνα παλλικάρη εἰκοσι
 χρόνων (*Gen. Plur.*).
 χρίζω, ἤχτισα; anlægger, bygger
 (oldgr. κτιζω).
 χτικιό, τὸ, Svindsot (af oldgr.
 ἐκτικός).
 χτυπῶ, ᾶ, *Imper.* χτύπα; slaar
 (af oldgr. ἐκτυπέω).
 χύνω; ἐχιθῆκα; udgyder (oldgr.
Bif. χύνω til χέω).
 χῶμα, τὸ, Muldjord.
 χῶρα, ἡ, By.
 χωρατεύ(γ)ω; ἐχωράτεια; spø-
 ger, driver Spøg (σε κανένα,
 med En).
 χωρισό, τὸ, Landsby; df.
 χωριανός og χωριάτης, ὁ, Bonde.
 χωροῶ; ἐχωροῦσα; gaar i, rum-
 mes.
- ψάρι, τὸ, Fisk (af oldgr. ὀψά-
 ριον); df.
 ψαῖς, ὁ, Fisker.
 ψάχ(ν)ω; ἤψαχα; ἤψαξα; ψάχ-
 νοντας; famle, beføle (oldgr.
 ψήχω).
 ψέμμα, τὸ, Løgn (oldgr. ψεῦμα).
 ψέφτης, ὁ, Løgner (oldgr.
 ψεύστης).
 ψονίζω, køber ind (af oldgr.
 ὄψον).
 ψοφῶ, ψοφοῦ; ἠψόφησα; kre-
 pere (om Dyr) (af oldgr. ψοφέω).
 ψυχή, τὸ, Almisse (oldgr.
 ψυχικὰ δῶρα).
 ψωμί, τὸ, Brød (oldgr. ψωμός).
 ψωριάζω; smittes, befænges
 med Fnat ell. desl. (af oldgr.
 ψώρα).
-
- ὦρα, ἡ, Time; ὦρα καλή!
 God Dag! ell. Far vel!
 ὡς πον, indtil at.

To Fortællinger.

1. Το Γιανάκι της Χήρας.

Ἀρχὴ τῆ παραμυθιοῦ· καλὴ σπέρα τὴν ἀφεντιά σας. ¹⁾ Μιὰ βολά ταν²⁾ ἕνας βασιλῆς καὶ εἶχεν ἕναν ἀβζῆ μιστωτό τοῦ δινε το ταῖνιντου, το βότυρόντου, το λάδιντου, μα ὅσα πουλιὰ εἶχε σκοτώση, ἔπρεπε νὰ τα πηαῖνῃ σ' το βασιλέ. Μιὰ μέρα σαν ἤθελε γιὰ νὰ³⁾ πάῃ σ' του βασιλέ⁴⁾ τα πουλιὰ, ἔπρεπε νὰ περάση ἀπο του βεζίρη. Γυρεύοντας τοῦτα ὁ βεζίρης, ἐφτός⁵⁾, με τὸ πως ἦτανε πιστεμμένος, δὲν του τὰ δινε. Ὁ βεζίρης, τῆ ὀχτροπάθησε δυνατά, καὶ ἐγύρευε μ' ὅ,τι τρόπο μπόρῃση, γιὰ νὰ⁶⁾ τόνε χαλάση. Μὰ ὁ ἀβζῆς ἦτανε προκομμένος, καὶ δὲν τοῦ ἔβρισκε αἰτία. Ἦρχε λοιπὸ καιρὸς καὶ ἐγέρασε καὶ ἠκόντευγε νὰ προθάνη. Ὅτότε φωνάζει εἰς γυναίκας του, καὶ εἰς λέει· «γυναῖκα! ἐγὼ θὰ προθάνω μόνον το παιδί μου καὶ τα μάτια σου, νὰ το ἔξακλουθῆς νὰ τὸ ἔχης⁷⁾ σ' το σκολειό· καὶ σα ἠρωτήξῃ καμνιὰ φορὰ, εἰ τέχνη ἦκαν ὁ πατέρας του, νὰ μὴν του το φανερώσης· γιὰτὶ μπόρεῖ ὁ βεζίρης γιὰ γενάτι μου νὰ ἔβρῃ αἰτία καὶ το χαλάση». Καὶ σὰν τῆς εἶπεν ἐφτά, ἠπόθανε. Τώρα το παιδί, ὥσπου το ἔζηεν⁸⁾ ὁ πατέρας του, ἠπήαινε συγυρισμένο σ' το σκολειό· σαν ἠπόθανε, με τὸ νὰ κοψεν ὁ βασιλῆς τὴν πάγα⁹⁾ του πατέρα του, ἠπήαινε ἔξυπόλυτο καὶ κουρελιαῖμένο. Ἐγροῖκα λοιπὸν τῶ γειτόνω¹⁰⁾· «ἄραες ἐφτὸ παιδί, ἂν ἔζηεν ὁ πατέρας του, εἶσι ἠθελε νὰ νῆ¹¹⁾ κακονδυμένο;» Τὴν ἄλλη¹⁰⁾ ἐρώτηξε λοιπὸν τὴ μάγναν του, ἵντα τέχνη ἦκανε ὁ παπᾶς του· μὰ κείνη θυμώντας τὴν παραγγελιάν τῆ ἀνδρός¹¹⁾ τῆς, λέει του, γιὰ νὰ εἰ ἀποβγάλλῃ, πὼς ὁ

¹⁾ Ofte indledes Æventyr med følgende Vers:

Ἄσπρη, κόκκινη κλωστή, σ' τὴν ἀνέμην τυλιχτή,
 Ἄδὸς εἰς κλώτσο νὰ γυρίσῃ, παραμύθι ν' ἀρχινίσῃ.

²⁾ ε: ἦτανε. ³⁾ γιὰ νὰ her = almind. νὰ. ⁴⁾ underforst., ligesom kort efter ved του βεζίρη, το σπίτε. ⁵⁾ absol. Partcp.-Konstruktion; overs. «Da V. forlangte disse, vilde han ikke give ham dem». ⁶⁾ «Du maa vedblive at holde det (τὸ ἔχης) i Skole». ⁷⁾ af ζᾶ. ⁸⁾ ἠ πᾶγα, Ital. paga, «Løn». ⁹⁾ Genetiv, «af Naboerne». ¹⁰⁾ = ἦνε. ¹¹⁾ neml. «μέρα». ¹²⁾ Gen. af ἄνδρας; saaledes γυναικός; κανρός ell. κανενός, o. a. sjældne Levninger af Oldsprogets Genetiv i 3dje Dekl.

παπάς του ἦτανε ζάφτης. Πηαινάμενος πάλι σ' το σκολειό, πάλι τα ἴδια ἐγροίκα· και ἔξαναρωτᾶ τη νενέν του, τί τέχνη ἤκανεν ὁ πατέρας του. Ἐκεῖνη ἤκαμε χίλιοι τρόποι¹²⁾ γὰ να το ἡσυχάση· μὰ σα δὲν ἔμπόριε, πιάνει και του λέει· «ἢ τέχνη τσ πατέρα σου ἦτανε το ἄβι, και ὁ βασιλῆς μας εἶχε¹³⁾ το ταῖν και την πάγα μας, και ἡπερνούμα¹⁴⁾ καλά.» Τώρα γι' ὄλην την ἐβδομάδα ἐπῆς σ' το σκολειό, και τη κισριακή λέει τ'ς μάννας του να του δώκη τ'ς σαῖτταις του πατέρα του γὰ να πάη να σεργιαντίση. Ἐφυε¹⁵⁾ λοιπὸν το πρωτὶ και ἐπῆς σ' το κυνήγι. Ἡ τύχη του ἦτανε να σκοτώση πολλὰ πουλιά· τα φέρνει και τα πάει του βασιλέ¹⁶⁾. Ἠκολούθησε λοιπὸν καθημερινῶς και ἐπήανε. Τὸ ἔλεε το κυνήγι¹⁷⁾ και ἡσκότουμε πολλὰ πουλιά και ὀλότσια τα πήαινε σ' του βασιλέ. Ὅτιότες λοιπὸν ὁ βασιλῆς ἀρωτᾶ τί ἄθρωπος εἶν' ἐφτός, ὅπου φέρνει τα πουλιά του λένε, πῶς εἶνε το Γιανάκι της χήρας, ὁ υἱός του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχε. Ὅτιότες τότε κράζει· «δού'σαι¹⁸⁾ του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχα, ὁ υἱός·; Λέει· «ναί». Λέει· «ἐγὼ θα σε πάρω σ' το ποδάρι του πατέρα σου», και τοῦ κοψε*) μεγάλην πάγα. Μνια ἔμερα περνώοντας ἀπο του βεζίρη, τα πουλιά του ῥεσκήσανε και τα του ἔρύνει¹⁹⁾. μὰ το παιδί, πιὸ πιστεμμένο ἀπο τον πατέραν του, δὲν του τὰ δωσε· μόνον τα πῆς του βασιλέ. Τοῦ πιασε λοιπὸ μεγάλη ἀψάχη ὁ βεζίρης και πολέμα με πολλοὶ τρόποι να του βρη αἰτία γὰ να το χαλάση. Μνια ἔμερα του μηνᾶ ὁ βασιλῆς, και του λέει· «ἐφτήν την ἐβδομάδα να πᾶς ὄξω να σταθῆς, να μὴν ἔρχης σ' τη χώρα ἴσια με το σάββατο, και ὅσα πουλιά σκοτώσης να τα φυλάξης να μοῦ τα φέρης, γιατί τη κισριακή θα δώσω τραπέζι τω μινίστρω²⁰⁾. Ἐφυε λοιπὸν το παιδί την δεσφτέρα και πῆς ὄξω. Ὅλη ἐφτήν τη ἔμερα ἐγύριζε ἀπάνω κάτω· δὲν ἔμπόριε ναύρη τιμποτα. Να τα κοντολοῦμε, ἴσια

¹²⁾ *Nom.* brugt som *Akkusativ* ikke sjældent: ἡσκότουμε χίλιοι ἀθρόποι.

¹³⁾ «gav». ¹⁴⁾ *Imperf. 1. Plur.* af *περνῶ*. ¹⁵⁾ af *φεύγω*. ¹⁶⁾ *Gen.*

som *sædvn.* til at *udtr. Dat. Commodi.* ¹⁷⁾ «gik godt for ham». ¹⁸⁾ *ο*: εἶσαι. *) her: = *tildelte ham*, af *κόβω*. ¹⁹⁾ = *γυρεύει*; *smlgn. ἐναίκα* for *γυναίκα*.

²⁰⁾ *Gen. Plur.* = til *Ministrene, Gesandterne*.

με το σάββατο ἐγίριζε, μὰ ὄχι μόνον πουλί δὲν ἠσκότωσε, μὰ μήτε φτερό. Τὸ σάββατο πιά, μέσ' σ'το μεσημέρι, ἀπολιπίστηκε και λέει: «ὦ Θεέ μου! τί δυστυχία εἶνε σε ἴμένα, και με τί πρόσ-ωπο θα παρυσιασῶ σ' το βασιλέ! κάλλιά ἄγω νᾶθγαίν' ἕνα ἴριμι, να μέτρωσ²¹⁾, παρὰ να πάω με νδεμένα χέρια σ'τον βασιλέ». Ἐἴσι που ἴμιλιε, του παρυσιάζεται ὄξανα ἕνα ἴριμι πὸν σ'τον κόιμο δὲν ἦτανε. Το πεσί του ἦτανε ὄλο πέτραις ἀίμηταις. Ὠρωίντας τὸ, το παιδί ἔλαθε τρομάρα μεγάλη και ἠρχεψε²²⁾ πιά με τ'ς σαίταις²³⁾. Ἐπολέμα περ' σσίερο ἀπο δὸ ὠραις γιά να το σκοτώση, και ἀφοῦ το σκότωσε, πῆε κοντά, και το πεσί του ἀγριμῆ τοῦ παίρνει το φῶς ἀπο τα διαμάντια και ἀπο τ'ς ἀίμηταις πέτραις, ὅπῃ ἔχε²⁴⁾ ἀπάνω. Πιάνει και το γδέρνει και παίρνει το πεσί, και σα δὲν εἶχε πουλιά, φεύγει και πάει σ'τη χῶρα ὀλοῖσια σ'τον βασιλέ. Περωνώντας ἀπο του βεζίρη, ἐφτός του το ἴγρεψε, μὰ το παιδί δὲ ἤθελε να του το δῶση. Βγάνει²⁵⁾ να του δῶκη πενήντα χιλιάδες γρόσσια, μὰ το παιδί ἐμάνισε και ἔφυε και το πῆε σ'το βασιλέ. Γλέποντάς το ὁ βασιλές, ἕνα τέτοιο πρᾶμμα, πὸν ποτὰς δὲν ἰθρισκούντανε σ'τον κόιμο, ἐπρόσιαξε το βεζίρη να του δῶση μπαξῆσι²⁶⁾ δέκα χιλιάδες γρόσσια. Ὁ βεζίρης του δίνει μόνον ἑκατό. Ἐκραξε λοιπὸν ὁ βασιλές ὄλα τα δετσάλια γιά να τὸν δεῖξη. Εἶπαν ὄλοι, πῶς κανένα βασιλεῖο δὲν ἔχει τέτοιο πρᾶμμα· ὁ βεζίρης μόνον λέει: «ἐφτό το πεσί εἶνε πολλὰ ὄμορφο· μόν' ἄ λάθης και τὼ φίλω τα κόκκαλα, να χιτῆσης μνιὰν ἐκκλησιά· θα παρυσιάζονται ὄλοι οἱ βασιλιάδες να τῆνε σεργιανίζουνε, να γλέπου και το πεσί». Λέει ὁ βασιλές: «μα πῶς μπορῶμε ἐμεῖς να χαλάσουμε ἐφτοῖ τ'ς φίλοι, ὅπου ἔχουμε δέκα χιλιάδες ἀσκέρι και τ'ς φυλάει²⁷⁾, γιά να μὴν ἔρχε και μας(ε) φᾶνε τ'ς ἀθρόωποι»; Του κάνει ὁ βεζίρης: «δῶ, το Γιανάκι της

²¹⁾ «at der vilde komme et vildt Dyr ud, og at det vilde spise mig.

²²⁾ s. Ordfortegn. u. O. ἀρχηνίζω. ²³⁾ neml. να το χτυπᾶ. ²⁴⁾ ὄπου εἶχε. ²⁵⁾ «tager frem». neml. «af Pungen». ²⁶⁾ «som Løn, Gave». ²⁷⁾ «som vi har en Hær paa 10,000 Mand (alene) til at passe paa, at de ikke kommer og æder os vore Folk.»

χήρας ἦταν' ἄξος να σκοτώσῃ ἅνα τέτοιον ἀγρόμι, και δὲ θα ἴνε ἄξος
 να φέρῃ και τῶ φίλῶ τα κόκκαλα;· Τόνε κράζει ὁ βασιλῆς και
 τοῦ το λέει· μὰ το Γιανάκι τοῦ ποικρῖθηκε· «πάω και με ὀλίγο
 σου δίνω ἀπόκρισι». Φεύγει, πάει σίτι συλλογαῖμένος· τόνε
 γλέπει ἡ μάγνα του· λέει· «ἔλα να φᾶμε!» — λέει· «δὲν ἔχω
 ὄρεξι!» — λέ· «μὰ τί ἔχεις;» Δὲν ἤθελε να τῆς το πῆ, μὰ
 τον ἐπαρακάλεσε τόσο πολλά, ποῦ καθίξει και τῆς το κοντάρει.
 Λέει· «ἔγνωια σου! κάσε²⁸⁾ να φᾶμε· θα σου διαρμηνήσω ὅπ'
 ἔχω ἀγροικησιὰ ἀπο το κῆρη σου». Ἐκρίσασι, τρώνε· σὰν
 ἠφράανε, του λέει ἡ μάγνα του· «να πῆς του βασιλέ να σου
 δώκῃ χίλιοι ἀθρώποιοι με τ'ς μπαλαδάδες, χίλιοι με τ'ς κουβά-
 δες, χίλια ἀλόγατα φορτωμένα κρασί, και ἄλλα χίλια φορτω-
 μένα μπαροῦτι, και τα ὄξοδα να ἦνε του βεζῆρη». Το λέει του
 βασιλέ· και ἐτοῦτος ἐδιάταξε παρεφτύς το βεζῆρη σε τρεῖς ἡμέ-
 ραις, με ἔξοδα ὀδικά του, να ἴνε χαζῆρη ὁ βεζῆρης εἶπε μέσα
 του· «ἄς πάῃ! μόνο να χαλαστῆ, και ἐγὼ τα πλερώνω!» Ἦγνε
 το Γιανάκι και πάει σ' τῆς μάγνας του, και την ἀρώτηξε, πῶς
 θα τ'ς σκοτώσῃ ἐφτοῖ τ'ς φίλοι. Λέει· «παιδί μου! ἐφτοῦ
 ποῦ θα πᾶς εἶνε σαράντα φίλοι, και κάθε μεσημέρι, ποῦ θα
 διψάσου, καταβαίνου σ' τον κάμπου, ἴπου²⁹⁾ ἴνε ἡ λίμνη, και
 πίνου νερό. Θα πᾶς τη νύχτα να βάλῃς χίλιοι με τ'ς κου-
 βάδες, να ἀδειάσου τη λίμνη και να χύσουν το κρασί με το
 μπαροῦτι μέσα να το ταράξου καλά, και να ἀκαρτερέψετε και
 μέσ' σ' το μεσημέρι θα ἴρχουν, μέσ' σ' την κάψα, διψασμένοι,
 και θα πέσου³⁰⁾ σ' τη λίμνη να πιούνε, θα μεθύσου, θα ζαλιστοῦ
 και θα πέσου σ' τον ὑπνο· και ὁτότεσ νὰ ἴνε χαζῆρη με τ'ς
 μπαλαδάδες νὰ τῶ ἔμπου³⁰⁾, νὰ τ'ς κομματιάσε, να πᾶρε τα
 κόκκαλα, νὰ τα φορτώσου και νὰ τα φέρῃς του βασιλέ». Ἐφτο
 ἦκαμε και το Γιανάκι, και σὰν τὰ ἴδε³¹⁾ ὁ βασιλῆς, ἠδιάταξε τε
 βεζῆρη να του δώκῃ πενήντα χιλιάδες χρόσσια· ὁ βεζῆρης τοῦ-
 δωκε μόνο πεντακόσια.

²⁸⁾ af καθίζω. ²⁹⁾ ο: ὅπου εἶνε, «hvor ... er». ³⁰⁾ af ἔπεισα, Aor. til
 πέφτω. ³⁰⁾ «til at gaa løs paa dem»; af ἠμπαίνω. ³¹⁾ = σὰν τὰ εἶδε.

Ἄρχεψε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς να χτίσῃ την ἐκκλησίαν, και σὺν ἡτέλειωσας, ἔκραξε τ'ς μινίστροι, το βεζίρη, τα ἑπιστάλια γιὰ να τήνε ἴδιοῦ²³⁾. Ἐγινε λοιπὸ μινιὰ ἑκκλησιά, πού δὲν ἠδρισκάντανε σὲ κανένα βασιλεῖο. Μὰ ὁ βεζίρης του λέει· «ἡ ἐκκλησία εἶνε πολλὰ ὁμορφη και θὰ ἔρχονται ἀπο ὄλα τα μέρη να τήνε σεργιανέζον· μὰ να σου ἴπῳ ἕνα πρᾶμμα· σε το τάδε μέρος εἶνε μινιὰ δρακοπούλα και ἔχει σαράντα ἀδέρφια και τήνε φυλάει, γιὰτ' ἀφτή, ὅξω ἀπο την ὁμορφιάν της, ἔχει μινιὰ ἀρετή, και ὄγιος τήνε φιλήσῃ, γένεται εἰκοσι θνὸ χρῶνω. Πολλοὶ βασιλιάδες ἠθέλανε γιὰ να τήνε πάρου· μόνο ἡ Ρουσσία ἔχει πεντακόσιες χιλιάδες ἀσκέρι χαϊμένο γιὰ λόγου της²⁴⁾». Λέει του ὁ βασιλεὺς· «Πῶς γένεται να τήνε πάρωμεν ἑμεῖς, ἀφοῦ ἡ Ρουσσία δὲν ἠμπόρεσε να τήνε πάρῃ;» — «Σὲ θαμάζομαι, βασιλέ μου, να μου ἴπῃς τέτοιο λόγ, ὅπου γλέπεις τὸ Γιανᾶκι τ'ς χήρας και ὑπῆς και ἠφερε τῷ φίλῳ τα κόκκαλα, ἀφτός εἶν' ἄξος να φέρῃ και τη δρακοπούλα». Ὁ βασιλεὺς ὅπου ἔτανε γεροντάτος και ἠθνούντανε τη νεότην του πῶς ἦτανε γλυκειά, παρεφτὺς μηνᾶ του Γιανᾶκιου, και τότε διατάζει να πάῃ να τήνε φέρῃ. Ἐφνε τὸ Γιανᾶκι, πάει σ' της μάννας του συλλογιαμένο· λέει του ἡ μάννα του· «μπρέ, παιδάκι μου! δὲ μου λές ἴντᾶ χεις.» — «Τί να σου ἴπῳ, νενέ μου; πού ἔτσι και ἔτσι ὁ βασιλεὺς²⁴⁾». Λέει· «Ἐγγοῖα σου, και ἐγὼ θὰ σε διαρμηνέψω, γιὰτι ἀφτὰ εἶνε τσίλια του βεζίρη, μόνο να πῆς του βασιλέ, πῶς· «ἔφτουῦ με πόλεμο δὲ θὰ μπερέσωμε γιὰ να τήνε πάρωμε· μὰ να μου δῶχης ἕνα ἄλογο καλὸ, και ἐγὼ πιά θὰ πάω, μ' ὅτι τρόπο μπερέσω γιὰ να την πάρω». Του ἔδωκε την ἄδεια ὁ βασιλεὺς, γιὰ να πάῃ σ' το ἀχόρι μέσα να διαλέξῃ ὅποιο θέλει. Πηγαίνει λοιπὸ, γένεται χαζήρης, και του λέει ἡ μάννα του· «παιδάκι μου, ἔδῳ πιά γιὰ να ξανάρχῃς δὲ θὰ μπερέσῃς²⁵⁾· γιὰτι πάντα θὰ σε χαλάσῃ ὁ βεζίρης· μόνο πάρε ὅσα γρόσσια ἔχομε και πήαινε σε μινιαν ἄλλη χώρα να κατοικήσῃς. Το παιδί

²³⁾ s. *ειδα*. ²⁴⁾ «for hende», «for hendes Skyld». ²⁵⁾ «efterdi Kongen (forlanger) saa og saa», istedetfor omstændelig at gentage det i det Første Fortalte. ²⁶⁾ «her vil Du aldrig mere kunne komme igen».

ἐφίλησε το χέρι της μάννας του, ἐπῆρε την ἐφκήν της και ἔφυε. Ἐπορπάτιε λοιπὸ μεσ' σ' το θρομάνι πεντέξι ἔμέραις. Ἐκεὶ πού πῆαινε ἦτανε ἓνα ποτάμι πολλὰ πλατὺ. και δὲν ἤμπόριε γιὰ να περάσῃ· μὰ ἦταν' ἐκεὶ ἓνας ἀράπης σκυμμένος και εἶχε τα χεῖλη του, το ἓνα σ' τη μιὰν ἄκρια του ποταμινοῦ και τᾶλλο σ' την ἄλλη. Διάρλε στοματιᾶκι! Τον κουντᾶ μὲ το ποδάρι του και του λέει· «τί κάνεις ἐδῶ»; — «Νὰ, ὀδῶ κάθομαι, και σὰν περάσῃ κανεῖς, ζουγῶ το ποτάμι και τον ἀφίνω και περνᾶ.» — Λέει· «γιὰ ζούφηξέ το!» παρεφτίς το ῥούφηξε και ἐπέρασε την πέρα μεριὰ του ποταμινοῦ το Γιανᾶκι, και κάνει τ' ἀράπη· Χαρὰ σ' το παλλικάρη, τέτοιο ποτάμι να τὸ ζουφηξῆ.» Λέει του ὁ ἀράπης· «δὲν εἶμαι παλλικάρη· μόνον το Γιανᾶκι της χῆρας ὁ υἱός.» — Λέει· «και ἐγώ ἔμαι το Γιανᾶκι.» — Λέει· «καλὸ σ' τον ἀφέντη· ἔχεις ἀνάγγη νὰ ἔρχω μαζὺ σου»; Γλέφοντας το Γιανᾶκι ἓνα τέτοιο ἀνδρα λέει· «ἔλα!» Ἐσηκωθήκανε λοιπὸ και οἱ δυὸ και πηγαῖναι· ἐκεὶ πού ἤπηγαῖναι, γλέπου ἄν ἄθροπο και ἠθάστα δυὸ βονὰ σ' τα χέρια του και τὰ παῖζε (δὲν ἦτανε μεγάλα, τὸ νὰ ἔτανε σὰν τον Πύργο και τ' ἄλλο σὰν την Κάιπαρη²⁶⁾). Του λέει· «βρε, τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει· «τα δαχτυλῖα μου εἶνε μουδισιμένα και θέλω να ξεμουδιάσουν.» — Λέει· «Χαρὰ σ' το παλλικάρη να βασιτᾶ τέτοια βονὰ, γιὰ να ξεμουδιάσουν τα χέρια του.» — Λέει σὰν τον ἀράπη, και το Γιανᾶκι τον ἐπῆρε, και ἐφύασι. Παρακεῖ βρίζκει ἄν ἄλλο και εἶχε καμινὰ ἑκατοστή νδένδρα ξεριζωμένα και τα ἴστειθαζε. Λέει· «Τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει· «πολεμῶ να κάμω ἓνα γομαράκι») ξύλα να τα πάω τ'ς μάνναῖ μου να κάμη φατ.» — Λέει· «χαρὰ σ' το παλλικάρη, νὰ ἔχει ἄν βονὸ ξύλα γιὰ να κάμη γομάρη.» — Λέει σὰν τ'ς ἄλλους και ἠγενήκασι τέσσαρεις. Πηγαίνοντες ἄνταμόνον ἓναν ἄλλο κοντὸ και ἠτρεχεν ἀπο ὀδῶ, ἠτρεχεν ἀπο ἄκεῖ, και ἄκεῖ ἄν του τον ἐγλέπασι τον ἐχάνασι ἀπο ἄμπροστά τωνε, και πάλι τονε ξαναγλέπασι και ἠρχοῦντανε· σὰν ἦσταμάτηξε, τον ἀρωτᾶ το Γιανᾶκι· «τί κάνεις;» — Λέει· «πότε εἶμαι

²⁶⁾ iron. Bemærkning, da de to nævnte Bjerge er de to højeste Punkter paa Øen. *) Dimin. til γομάρι; betyder ligesom dette: «Last», «Dragt» (af oldgr. γόμος).

σ' τη Πόλι, πότε εἶμαι σ' τη Φραγκιά, ὅπου θέλω, ντελόχο». —
 Λέει: «χαρὰ σ' το παλλικάρι». — Λέει: «ὄν εἶμαι παλλικάρι
 μόνο εἶνε το Γιανάκι τ' ς χήρας ὁ υἱός». — «Και ἐγὼ ἔμαι το
Γιανάκι της χήρας ὁ υἱός». — Λέει: «καλό σ' τον ἀφέντη! ἔχεις
 ἀνάγγη νά ἔρχω μαζί σου;» — «Ἐλα!»

Ἡπαινάσι λοιπὸν ὄλοι των ἕνα δρόμο και βρίσκουν ἕνα και ἦτανε
 χῆμο και εἶχε τ' αὐτὶ του σ' τη γῆς τον ἀρωτᾶ: «μπρέ, τί κά-
 νεις ἀρωτᾶ;» Του γνέφει: «σκόλαζε!» Τον κουντᾶ με το πο-
δάρι του: «τί κάνεις;» — «Ἀφικριέμαι τί γένεται σ' τον κάτω
κόσμο». — «Χαρὰ σ' το παλλικάρι να γροικᾶ ἔντα γένεται
 σ' τον κάτω κόσμο». — «Λὸν εἶμαι παλλικάρι κτλ.» — Λέει:
 «ἔλα». Ἐπαινάσανε λοιπὸν ἕνα μῆνα, δυὸ μῆνες, τρεῖς μῆνες·
 δὴν ἠγλέπανεν ἄλλο παρὰ οὐρανὸ και γῆς. Μνια ἄ μῆρα γλέπαν
 ἕνα πρᾶμμα και ἤσπριζε σὰν πελιστέρι· ἠπαινάσανε λοιπὸν
 ὅσον ἠπαινάσαν κοιτᾶ, ὄλο και ἐμαγάλωνε⁸⁴⁾· σὰν ἠσιμώσανε,
 γλέπαν ἕναν πύργο και ἀπ' ὄξω ἕνα τσεσμέ, και ἠκάσασι. Σε
 κομματί ὦρα ἀρχέψανεν ἡ γῆς και τα βουνά και ἠντραντάζανε,
 και γλέπε σαράντα δράκοι και διθέρονου. Σὰν ἴδιανε τ' ς
ἀθρῶποι οἱ δράκοι, λένε: «καλὸς μεζὲς μας ἔλαχε· τί θῆτε
 ἴδω;» — Λέει: «ἤρχαμε γιὰ να πάρωμε τη δρακοπέλα». —
 «Ἄν ἦστε ἄξι να κάμετε τριὰ στοιχήματα ὀπου θὰ σᾶς(ε)
πούμε, τότες τη δρακοπέλα τήνε παίρνετε! εἰ δέ, και χάσετε
το ἕνα, θα σᾶς τρώμε!» — «Και ποιὸ εἶνε το πρῶτο;» —
 Ἐχασιν οἱ δράκοι ἕνα καζᾶνι σὰν τη μισὴν πλατειά, και εἶχε
σαράντα ἀφτιά. Μέσα σ' ἀφτὸ το καζᾶνι ἠβράζανε σαράντα βεδία.
 Λέει λοιπὸν οἱ δράκοι: «ἂν ἦστε καλοὶ να το καταιβάστε ἀπο
την παροστιά και να φᾶτε το φατ, ἔου ἔχει μέσα, κερδίζετε το
ἕνα στοίχημα». Ὅτῳτες κάνει το Γιανᾶκι: «ἐσὺ ἔπε ροῦφῆξες
τον ποταμό, εἶσαι καλὸς να το φᾶς ὄλο ἀφτὸ το φατ;» —
 Λέει: «μπράβο». Πάει μνια⁸⁵⁾ ὁ καλός σου⁸⁶⁾ ἀράπης και περνᾶ⁸⁷⁾
το ἕνα του δαχτύλι σ' το ἕνα ἀφτὶ και τ' ἄλλο σ' τ' ἄλλο,

*) «Due», af oldgr. περιστέριον, smilgn. athen. παλεθούρι, «Vindue», af παραθύριον. ⁸⁴⁾ «jo nærmere de kom, desto mere tiltog det i Størrelse.

⁸⁵⁾ = διὰ μιάς, «med Et». ⁸⁶⁾ Denne Apostrophe til Tilhøreren er meget almindelig i Fortællinger; Istedensfor som vi vilde sige «vor brave Neger».

⁸⁷⁾ transitiivt, «stikker ind».

για δὲν ἐχωρῆσανε ἢ παλάμες του· σηκῶνει το καζάνι και το βασιτᾶ σ' τον ἀγέρα· και λέει του Γιαναικῆ· «με το καζάνι νὰ το φάω³⁹⁾; για μόνο το φαί;» — «Μόνο το φαί.» — Ἄνοίτει τ'ς ἀχειλᾶρες του και ἔφκαιρῶνει το καζάνι μέσ' σ' το στόμα του και τ' ἀφτίνει ξερό. Του κᾶνει ὁ πιὸ μέγᾶλος δράκος· «ἠκέρδειψες τό νὰ στοίχημα». Λέει· «ποιὸ εἶνε τ' ἄλλο;» — Ὁ πύργος εἶχε μνιαν πόρτα μπρουντζίτικη, και ἄ δὲν ἤθελε να πᾶνε και οἱ σαράντα δράκοι, δὲ ἔμπορούσανε να την ἀνοίξῃς. «Να νοίξετε την πόρτα, εἶνε το δέφτερο στοίχημα», λέειν οἱ δράκοι. Λέει το Γιανάκι· «ἔ! ἐσὺ 'που ἠθάστας τα βανά για να ξεμουδιάσῃς τα δαχτύλια σου, εἶσαι ἄξος να νοίξῃς την πόρτα;» — «Ναί, ἀφέντη!» Ἐφτὸς ἠθάρῃδε, πὼς δὲ θὰ την ἀνοίξῃ, και πῆρε με δρόμω· της δίνει μνιᾶ³⁹⁾, και πάει⁴⁰⁾ μέσα με τα κάγκαρα μαζι. Ἄρωιᾶ πάλι το Γιανάκι· «ποιό'νε τ' ἄλλο στοίχημα;» — Ἡ δρακοπέλα εἶχε δυὸ ἀρεταίς· ἠγεινούντανε πελισιτέρι και πετιᾶ σ' τον ἀγέρα· ἐγενούντανε και μπαχτσῆς με τα λουλούδια⁴¹⁾, με τ'ς λεμονιαίς, με ὅλα τα μυρωδικά. Τῶνε λένε λοιπὸν οἱ δράκοι· «σ' το τᾶδε μέρος εἶνε μνιὰ βρόσι· να πάρετε⁴²⁾ δυὸ μπουζάκια, να πάρετε νερό· και ὄγιος πρωτοπάη, κερδίξει το στοίχημα». Λέει τὸ Γιανάκι· «μὰ ποιὸς θὰ 'νε ἐκεῖ να γλέπει;» — Ἐφτοῦ ὄγιος πρωτοπάη, το νερό, 'που θὰ πάρῃ, θὰ 'νε χιᾶρο, και ὑστερις ταράζει⁴³⁾ και θολῶνει. — Λέει το Γιανάκι ἐκεῖνς 'που ντελόγκω ἐπήαινε ἐκεῖ 'πού ἤθελε· «εἶσαι καλός;» — «Μπράβο, εἶμαι.» Του δίνου το μπουζάκι σ' το χέρι του· παρεφτὸς ἠγένηκε ἕνα πελισιτέρι ἢ δρακοποῦλα, και παίρνου δρόμω ἐκείνη και το κονιό, ὥσπου να σκιαῖξῃ. Ἦτανε ὄλον⁴⁴⁾ το κοντὸ ὀμπροστά· σὰν ἠσκιάξανε, ἠπρόσταξε⁴⁵⁾ ἐκείνου 'πού ἔθανε τ' ἀφτι του σ' τη γῆς, για να ἀφικριέται, τί λένε σ' τον κᾶτω κόμω, να διῆ, ποιὸς εἶνε ὀμπρός. Βάνει τ' ἀφτι του σ' τη γῆς, και λέει· «ἢ δρακοπέλα ἐγένηκε μπαχτσῆς, και

³⁹⁾ neml. θέλεις; ·vil Du have jeg skal spise det med samt Kedelen, eller osv.?. ³⁹⁾ neml. κωπανιά, Slag. ⁴⁰⁾ Subjektet er ἢ πόρτα. ⁴¹⁾ ·hun blev ogsaa til en Have med Blomster osv.· ⁴²⁾ neml. den Ene af Kæmperne og ἢ δρακοποῦλα. ⁴³⁾ her intrans. ·plumres.· ⁴⁴⁾ sandaynl. = πάντα, ·hele Tiden.· ⁴⁵⁾ Subjektet er τὸ Γιανάκι.

τον κοιντό ἐπήρεν ὁ ἵππος· τῶρα φεύγει ἢ δρακοπέλα». Ὅποτε φωνάζει το Γιανάκι· βρῶ σὺ, ὅπου ξερίζονες τα κυπαρίσια· σφοίριξε κανένα, γιὰ να κάμης σαματᾶ· μπᾶς και ξοπνήση τριξε τα κυπαρίσια! Ξυπνᾶ τον κοιντό· ἐπήρε το δρόμο· περνᾶ τη δρακοποῦλα και πάει σ' τη βρύσι· γιομίζει το μποζάκι πιὸ ἀψὰ ἀπο τη δρακοποῦλα· ἐρχεται, και τα τριά στοιχήματα ἦταν κερδεμένα. Ἐπήρανε τη δρακοποῦλα και ἤρχονταν· μὰ σαν ὑπῆαν(ε) μιᾶς ὥρας δρόμο ἀλάργο, λένε οἱ δράκοι· «δὴν εἶνε ἔντροπή μας, σαράντα ἀδέρφια, και νὰ ἔρχου να μᾶς πάρε την ἀδεροφή μας ἐφτὰ νομάτοι! πᾶμε, να τήνε πάρωμε!» Ἐπινῆσαν και ἤπηναιναν νὰ τοῖς φᾶνε και να πάραν τη δρακοπέλα. Γροικώντας το Γιανάκι το σαματᾶ, γυρῶζει πτόω και γλέπει και⁴⁶⁾ ἔρχεσαν οἱ δράκοι· βᾶνει και πᾶνε⁴⁷⁾ σφαρῶ καμπόσα κυπαρίσια κείνος, ἔπου τα ξερίζονε γιὰ να κάμη γομάρι· και ἤκολουθήσαν το δρόμον τωνε. Πηναιάμενοι σ' το μέρος ὅπου ἦταν⁴⁸⁾ σκυμμένος δετός, ἔπου εἶχε ἔ ἀφτί του σ' τη γῆς, ἤθελε να ἔπομένη τον ἀφίνε, και ὅσον ἤρχόντανε σ' τον τόπον του καθενός, τον ἐξαπολοῦσε, ὥσπου και ἠπόμενε το Γιανάκι μονάχο με τη δρακοπέλα. Πιάνει και τῆς κοιντάρει τη ζωὴν του· σαν ἠτέλειωσε, του λέει· «ἔγνοια σου, και ἐγὼ σου τότε κοινταντάρω, τον καλό σου το βεζιρη!» Σαν ἠφτάξανε σ' την πολιτεία, ἤστειλαν ὁ βασιλῆς τα παιγνίδια να κομπανιάρουν τη δρακοπέλα, και τήν ὑπῆανε⁴⁹⁾ σ' τε βασιλῆ· και λέει⁴⁹⁾ πον· ἐγὼ ἔμαι ἔδική σου· μόνο θέλω να κάμης ἕνα τραπέζι, να καλέσης τη δωδεκάδα, το βεζιρη, τ'ς μινίστροι και τα ἔιτσάλα, γιατί ἔχω να κάμω μιὰ ὀμιλτα». Ἐκάλεσαν ὁ βασιλῆς ὄλες ἐατούς, και λέει ἢ δρακοπέλα· «σὴν ἕνας ἄθρωπος ἐχη ἕνα δῆλον πιστεμμένο και ἔπη του γραμματικῶ του· «δός' του ἐκατὸ γρόσσια», και ὁ γραμματικὸς δῶκε μόνο δέκα, τί μερετᾶρε;» — Ὅλοι ἠπογράψανε, πῶς ἀγγίξει να τότε δένου σε κίσερα ἄλογα και να δίνε δρόμο των ἀλόγω να τότε σκίξεν. Λέει πάλι ἢ δρακοποῦλα· «ἀγγίξει και τον βεζιρη, γιατί ἔτσι

⁴⁶⁾ s. Ordfortegn. s. v. και. ⁴⁷⁾ «mod dem». ⁴⁸⁾ «hvor han l sin Tid laa osv.» ⁴⁹⁾ trans. «de første hende». ⁵⁰⁾ Subj. er ἢ δρακοποῦλα.

και ἔτσι ἔκαμε του Γιαναιουῦ. Ὅποτες σου⁵⁰⁾ τόνε βάνε, τον καλό σου το βεζιτη, σε τέσσερα ἀλόγατα· χτυπῶν των ἀλόγω, και γένεται τέσσερα τετάρτια· ἐφίλησε και ὁ βασιλῆς τη δρακοπέλα και ἦκαμε το Γιανάκι το βεζιτην τον
 και ἦκαμαν γάμους και χαραίς,
 και ξεφάντωσε καλαίς.

2. Οἱ φίλοι^{*)}.

Μνιά φορὰ ἦτανε δυὸ παλλικάρια, μὰ ἦτανε πολλὰ φίλοι, πού ὁ ἓνας τον ἄλλο δὲν ἐξεχώριζε, μόνο το καιρό, πού ἔθελε να κοιμηθῶν. Μὰ ἦρχε καιρός, πού ὁ ἓνας ἠπανδρέφτηκε και ἀπ' ὁποτες ἄρχεψε τη ζούλια· και σὰν ἠντάμονεν το φίλον του, τότες δὲν τοῦλες¹⁾ πάρα μιὰ καλημέρα, γιὰ να μὴν τύχη και τόνε πάρη σ' το σπῆτι του, και του ξελογιάση τη γυναίκαν του. Ἰντὰ ἔκαμε λοιπὸν ἐφτός; πιάνει και χιτῆ²⁾ ἓνα σπῆτι με τρεῖς πατωσιαίς, και βάνει τη μάνναν του σ' την κάτω πατωσιά, την πεθεριάν του σ' τη δέφτερη, και τη γυναίκαν του σ' την ἀπάνω, και ἠπρόσταξε τη μάνναν του, μὴν τύχη και πάη ἀρσενικὸς γάτης και του ἀνοιξῆ και ἔμπη μέσα³⁾. Τί του καταφέρνει λοιπὸν ὁ φίλος του; Πάει και ἀλλάζει τη φορεσιάν του, και ἐνδύνεται σὰ λόρδο, και σὰν ἦξερε, πὼς ἐκεινηὸς ὁ ἄνδρας ἦτανε σ' τη δουλιά, πάει και χτυπᾷ σ' το σπῆτι ἐφτό· βγαίνει ἡ μάννα του φίλου του. «Ἐ» — λέει — «ῶρα καλή, κερά!» — «Καλὸ σ' το παλλικάρη!» Τον ἀρωτᾷ λοιπὸν «τί θὰς ἐδῶ;» — «Ἐγὼ» — λέει — «κερά μου! εἴμ' ἓνας λόρδος· το σπῆτι ἀφτὸ μου ἀρέσκει πολλὰ, και θὰ μου κάμης τη χάρι ν' ἀφῆγης νᾶμπω μέσα να πάρω το σκεδῆ». — «Θεὸς φυλάξη, παιδάκι μου, δὲν ἔχω την ἄθεια ἀπο το νῖό μου ν' ἀφῆσω μέσα

⁵⁰⁾ Dativ. ethicus; smlgn. ³⁶⁾.

^{*)} «Vennerne». ¹⁾ ο: τοῦ ἔλεγε. ²⁾ «at der ej tilfældigvis skulde komme en Hankat, og hun aabne for ham, og han gaa ind.»

καὶ· — «Σε δίνω ἑκατὸ γρόσια, καὶ ἄφησέ με νᾶμπω.»
 Σαν ἤκισεν ἐφτὴ ἢ κακομοῖρα τα ἑκατὸ γρόσια, τα πῆρε καὶ
 τούπεν· «ἄμπας! μὰ γλίγωρα να φῆης, να μὴν ζιθάρη ὁ υἱός
 μου.» Λοιπὸν, εἶχε δὲν εἶχε³⁾, ἐφτὸς ἀναιθαίνει, καὶ σ'τη δέ-
 φτερη πατωσιά τόνε γλέπει ἢ πεθεριά. Λέει του· «τί θὰς
 ἰδῶ;» — Λέει· «ἦρχα να σεριανίσω το σπίτι.» Ἐφτὴ ἐγύρευσε
 νὰ του κουντραστάρη, καὶ δὲν τον ἔφινε⁴⁾ νᾶμπη μέσα· βγάνει
 καὶ τ'ς δίνει ἄλλα ἑκατὸ γρόσια. Ἐστοχάστηκε ἐφτὴ νὰ τα
 πάρη, καὶ ἀφοῦ τον ἄφηκε ἢ μάννα του, ἰντᾶ φταίε ἐφτὴ; Νὰ
 τα κοντολογοῦμε· ἀναιθαίνει καὶ σ'την ἀπάνω πατωσιά. Σὰν τον
 ἴδῃ ἢ κοπέλλα, ἠτρόμαξε καὶ τον ἀρωτᾷ, ἰντα θέλει. «Το
 σκέδιο θὰ πάρω του σπιτιού.» Τί θελε να κάμῃ τον ἄφηκε
 καὶ ἠπηρε το σκέδιο, καὶ σαν τό'πηρε, καταιθαίνει σ'τη δέφ-
 τερη πατωσιά καὶ κάθεται. Του λέει ἢ πεθεριά· «φεύγα γλί-
 γωρα, να μὴν ἔρχη ὁ γαμβρός μου.» Λέει· δὲ φεύγω, ἃ δὲ μου
 δῶκης τα ἑκατὸ γρόσια.» Ἰντᾶ θελε να κάμῃ ἠφοθόνταε,
 μὴν ἔρχη ὁ γαμβρός της· του δίνει τα ἑκατὸ γρόσια, καὶ
 σαν τᾶ'πηρε, καταιθαίνει σ'την κάτω πατωσιά, καὶ με το ὅμοιο
 μόδο παίρνει καὶ ἀπο· κεί τ' ἄλλα ἑκατὸ καὶ φεύγει, καὶ πάει,
 καὶ σταματᾷ σ' ἕνα μέρος ἀπ' ὅπου ἤξερε, πῶς θὰ παράση ὁ
 φίλος του, καὶ ἠκαρτέρα. Ὁ φίλος του ἠπέρασεν ἀπ' ὀμπρός
 του τον ἴδῃ καὶ του λέει· «καλήμέρα!» — Τί εἶπες;» —
 «Καλήμέρα.» — «Καὶ δὲν ἤκισες τον ὄρισμό, ποὺ ἔθαλεν ὁ
 βασιλῆς, να μὴν λέγε καλήμέρα, μόνο «καλήμέρα καὶ ἡμαθά
 το;» — «Λοιπὸν! καλή σου μέρα καὶ ἡμαθά το!» καὶ
 φεύγει καὶ πάει σ' το σπίτι του· λέει τ'ς μάννας του· «κα-
 λήμέρα καὶ ἡμαθά το.» Ἐφτὴ δὲν ἠμίλησε· ἀναιθαίνει σ'τη
 δέφτερη πατωσιά, βρίσκει την πεθεριάν του· της λέει· «καλή-
 μέρα, πεθεριά! καὶ ἡμαθά το.» — «Καὶ σαν τό'μαθες», —
 λέει — «ἢ μάννα σου τα φταίει, γιατί τῶ'ροιξε καὶ ἦμπε μέσα!»
 Τρέχει λοιπὸν κάτω σ'της μάννας του· λέει· «ποιού ἠνοιξες
 καὶ ἦμπε μέσα;» — «Ἦτανε, παιδάκι μου, ἕνας λόρδος,
 καὶ ἠθελε να πάρη σκέδιο ἀπο το σπίτι σου.» Τρέχει ἀπάνω,

³⁾ s. Ordfort. s. v. ἔχω. ⁴⁾ = ἦγινε, af ἀγίνω.

βρίσκει τη γυναίκαν του την ἀρωγᾶ. Λέει· «τί να σου πῶ· ὁ φίλος σου ἦτανε πικαρισμένος, πῶς δὲν του μιλεῖς, και δὲν ἤξερε με τί τρόπο νὰ σε λατρέψῃ.» Τότες πιά ἤκαμε την ἀπόφασιν, πῶς, ὅσο και ἂν ἔχη κανεὶς σφαλιχτὴ τη γυναίκαν του, εἶνε μπόσικα, και της εἶδωσε την ἐλεφτερτζα, και σὰν ἡντᾶμονε και το φίλον του, ἦτανε πιὸ καλά παρα πρῶτα.

Παροιμίαις (Ordsprog).

1. Κάλλια πέντε και σ' το χέρι πάρα δέκα και καρτέριε.
2. Δύλευγε τ'ς ἄσπραις ἡμέραις, νὰ ἤχης τ'ς μαύραις.
3. Ὅσα δὲ φταν' ἢ ἀλεσωῦ, τα κάνε κρεμαστάρια.
4. Ἐσὲ τα λέω, πεθεριά, γιὰ να τα κόυη ἢ νύγη.
5. Ὅπου φτυεῖ σ' τον οὐρανό, σ' το πρόσωπόν του πέφτει.
6. Ὅπου δὲ μπορεῖ να δείρη*) το γάιδαρο, δέρνει το σομάρι.
7. Τα καλά παρμένα¹⁾ παίρνει ὁ διάλογος τα μισά·
αμε τα κακά;
8. Ὅγιος δὲν ἔχει καλὸ νοῦ, πρέπει νὰ ἤχη καλὰ ποδάρια.
9. Γῆ' ὄση θωρεῖς και σπῖτε ὄσο χωρεῖς!
10. Ὅ,τι κἀν' ἢ κεφαλὴ τ' ἀθρώπου, δὲν το κάνου χίλι' ὄχτροί.
11. Βαθειὰ βρονητή, γοργὸ νερό.
12. Ἄπο μωρό και ἄπο λωλό μαθαίνεις την ἀλήθεια.
13. Το πολὺ Κίριε Ἐλέησον, και ὁ παπᾶς βαριέται το.
14. Το καλύτερο σῦκο ἢ κουροῦνα τρώει το.
15. Μάθε τέχνη και ἄς (ἰ: ἄφῃσε) τηνε, και σὰν πεινάσης
πιάσ' τηνε.
16. Ἡ πανθρειά και τα μακαρόνια θέσι²⁾ ζεστά.
17. Ἡ καλὴ ἡμέρα ἄπο το πορνὸ δείχτει.
18. Ὅπου' νε πολλοὶ πετεινοὶ, ἄργει να ξημερῶση.
19. Ὁ λόδος σ' την ὠραν του, χίλια φλουριά ἀξίξει.
20. Δανεῖσου, καλοπλέρωσε, και πάλι στράψου³⁾ και ἔπαρε.

*) *Locust* af *derne*, ·*prygler*.   1) af *pårnen*.   2) s. *θῆλω*.   3) *Loc.*
Imper. af *στρέφωμαι*. Ved en Trykfejl staar i Ordforlegtn. *στράψου*.

21. Ἄν ἤκουε ὁ θεὸς τῷ κουρουινῶ, ἤθελε να προφοῦν ὄλ' οἱ γαῖδαροι.
22. Ἄ δὲν ἤμοιάζαμε, δὲν ἤσυμπεθεριάζαμε.
23. Ποιὸς βασιτᾶ μέλι και δὲ γλείφει τα δαχτύλια του;
24. Ὁ κλέφτης το γεθέντισμα για πανηῦρι τὸ ἔχει.
25. Ὁ καλὸς καρaboκῦρης σ' τη φορτῦνα φαίνεται.
26. Ὅγιος τρέχει, σκοντουμπᾶ.
27. Δυὸ κεφαλαῖς σε μιὰ μπερέτα δὲ χωροῦνε.
28. Ὅγιος ἀναικατωθῆ με τα πίτυρα, οἱ χοῖροι τότε τρώσι.
29. Σὰ γεράσ' ὁ διάβολος, γίνεται καλόγερος.
30. Κάλλια ἴνας κακὸς συμβιθασμὸς πάρα μνια δίκαια κρίσι.
31. Ἄπ' τε διάθλου το μαντρι μῆδ' ἀρνὶ μῆθε μαλλί!
32. Μὲ το μεγαλιτερό σου σκόρδα μὴ φωτέψης.
33. Ὅντας εἶσαι σφύρα, χτύπα, και ὄντας εἶσ' ἀμῶνι, δέχου!
34. Σ' τῷ λωλῶ τα γένεια μαθαίνουν οἱ μπαρμπέρηδες.
35. Ἄλλοι σπέρνου και θερτζου και ἄλλοι τραουδοῦ και πίνου.
36. Ἄν τα δαχτυλίδια πέσου, πάντα τα δαχτύλια μένε.
37. Ὁ κάθουρας σ' την τρύπαν του μεγάλος ἄρχος εἶνε.
38. Ὅγιος ἔθάνει και δὲ βάνει, γλιγορα τον πάτο φτάνει.
39. Ὅγιος πάει σ' το μῦλο, θ' ἀλευρωθῆ.
40. Ὁ καλὸς κολουμπιστής σ' τὸ ἔβγα⁴⁾ φαίνεται.
41. Ἡ πέτρα σ' τον τόπον της ἀξίζει.
42. Το γαῖμα(ς) νερό δὲ γίνεται.
43. Σε ξένον κῶλο ἕκατὸ ξηλιαῖς, ἰντὰ ἴνε;
44. Ἐκεῖ ποῦ ἴνε τα δόντια, λείπει το παξιμάδι.
45. Μνὰ φορὰ ἤκαθαλίκεψε και ὄθριός, και ἤλαχεν και Σάββατο.
46. Ὁ ἄθριός ὄντας φτωχάνη, τα παλαιὰ τεφτέρια πᾶνει.
47. Ὅπου διατάζει σ' την ἐρημο, μόνο τα λόγια του χάνει.
48. Μεγάλη μπουκουνιὰ φάε, μὰ μεγάλο λόφο μὴν ἴπῃς!
49. Καθαρός οὐρανός ἀστραπαῖς δὲ φοβᾶται.
50. Σ' την ἀνδριά καλὸ και το χαλᾶζι.
51. Τον ἀκριβοῦ τα πράγματα, τα τρών' οἱ χαροκόποι.
52. Καθου στρώσης, θὰ κοιμηθῆς.
53. Ὅγιος κυνηγᾶ πολλοὶ λα(γ)οί, καένα δὲν πιάνει.

⁴⁾ «Udgang», ο: «Opdukning af Vandet»; af ἔβγαίνω; smilgn. τὸ διάβα.

54. Άλλοί σ' έκεινο το χωριό, 'που το πολεμοῦν οί άθροῦποι του.
55. Της νύχτας τὰ κα(μ)ώματα, ἡ 'μέρα τα 'περγέλα.
56. Κάλλια μαῦρο πρόσωπο, πάρα μαύρη καρδιά.
57. Καλύτερα φανερός όχτρος, πάρα ψέφτης φίλος.
58. Κάλλια ξέρει ό λωλός νοικοκύρης άπο το φρόνιμο διαβάτη.
59. Όπου 'νε άπ' όξω άπ' το χορό, πολλά τραγούδια ξέρει.
60. Πιό δύσκολο δέν εινε να γένη τρέχα λαγού μετάξι,
Παρά χωριάτη το παιδί να 'χ' άθροπια και ταξι.
61. Άπο δόδο 'θαίν' άγκάθι και άπ' άγκάθι 'θαίνε δόδο.
62. Παπα παιδιά, διάλου άγγόνι.
63. Παπούτσ' άπο τον τόπο σου, και άς ἦνε και μπαλωμένο!
64. Τὰ σου πῆ ό παπας σου, κάνε, και τὰ κάνει, μη γυρεῖς!
65. Άπο μουλλον ποταμό άλάργο τα δούχα σου!
66. Όπου κοιμηθῆ με το στραθό το πορνό άλλοιθωρῖζει.
67. Σμίξε καλό να γένης καλύτερος, και σμίξε κακό, να γένης χειρότερος!
68. Άπο την κεφαλή βρωμᾶ το ψάρι.
69. Το ξύλο⁵⁾ ἦθγε άπο τον παραδεισο.
70. Ξέρει και ό χωριάτης ποιό 'νε το πιπεράτο⁶⁾;

⁵⁾ το ξύλο, hvormed man giver ξυλαίς. Et pædagogisk Mundheld!
⁶⁾ det Samme som Vort: •Hvad forstaar en Bonde sig paa Agurkesalat?•

Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucreti.

At *J. L. Ussing.*

Lucreti har havt en lignende Skjæbne som flere latinske Forfattere, at der er gjort saare Lidet, saavel for Textkritiken som for Fortolkningen af hans Skrifter fra Laminus' Tid og indtil vore Dage; men de sidste Decennier synes at have villet oprette, hvad de foregaaende Aarhundreder have forsømt. Madvig har her, som paa saa mange andre Punkter, brudt Banen (ved et Program fra 1832). Efter ham fulgte Bernays, med en Afhandling i *Rheinisches Museum* 1847, og Lachmann, hvis Udgave af Lucreti (1850) for Fremtiden maa danne Udgangspunktet for enhver kritisk Behandling af denne Forf. Ved sin omhyggelige Collation af de to Leydenerhaandskrifter lagde han et sikkert Grundlag, medens hans Kundskab til det latinske Sprog og hans kritiske Talent og Övelse satte ham i Stand til at forbedre ikke faa corrupte Steder. Men Lachmann er som bekjendt ikke af de beskedne Kritikere. Tidt ledede en ufuldstændig Iagttagelse ham til af enkelte Facta at uddrage Regler, for hvilke der ingen indre Grund kunde gives, og som ogsaa ved nærmere Undersøgelse have viist sig falske; men han har ikke været bange for at lægge saadanne Regler til Grund for sin Kritik. Hertil kommer, at hans Rettelser ikke sjelden ere smagløse, og overhovedet ofte ere saa dristige, at de kun kunne betegnes som løse Indfald. Bernays har den Fortjeneste i sin lille Udg. af Lucreti (Teubner 1852) at have bortkastet en stor Deel af disse Vilkaarligheder og paa flere Steder selv fundet et rigtigere Spor; men i det Hele taget er han dog altfor afhængig af Lachmann. Større Ære tilkommer vistnok Munro, der i sin Udgave (Cambridge 1864) har leveret et af de Værker, der maae betragtes som en Prydelse for den klassiske Philologie. Den kritiske Behandling udmærker sig ikke mindre ved Omhyggelighed end ved skarp Forstand, og i den fortrinlige engelske Oversættelse og den udtømmende Fortolkning har han ydet Læseren al den Hjælp, han efter Videnskabens nuværende Standpunkt kan vente. Dog er der naturligviis endnu Meget at gjøre. Jeg skal forsøge paa at give et lille Bidrag til at føre Forskningen videre.

Som bekendt, mangler Lucret's Digt en egentlig Slutning. Der er derfor Grund til at troe, at det ikke er ganske færdigt fra Forfatterens Haand. Den samme Tanke paatrænger sig ogsaa ofte under Læsningen af Digtet. Der findes Gjentakelser, der see ud som forskjellige Forsøg paa at udtrykke den samme Mening, og andre Mangler, som man let kan tænke sig at en sidste omhyggelig Gjennemgang vilde have fjernet. Dette har ogsaa fundet et bestemt Udtryk i den hos Hieronymus opbevarede Notits, at Lucret's var bleven vanvittig paa Grund af en Elskovsdrik, og havde taget sig selv af Dage, men i de lyse Öieblikke, der afbrød Vanvidet, havde han skrevet nogle Böger, som Cicero siden rettede. (*Amatorio poculo in furorem versus, cum aliquot libros per intervalla insanie conscripsisset, quos postea Cicero emendarit, propria se manu interfecit anno ætatis XLIV.*) Denne Estfærdning bærer imidlertid tydelig Præget af at være lavet i en seen Tid, maaskee af en eller anden christelig Grammatiker, der søgte en Forklaring for hans glimrende, men forargelige Lovtaler over Venus og Skildringer af hendes Virksomhed, og hvad Cicero angaaer, støtter den sig sikkert ene paa det bekendte, desværre forskrevne Sted i hans Brev til hans Broder Quintus (II, 11), hvoraf man rigtignok ikke kan udlede Andet, end at begge Brødrene havde læst Lucret's Digt, og at det paa den Tid (Aar 54) nylig var udkommet. Det gaaer naturligviis ikke an at give Suetonius Æren for alle de literaturhistoriske Notitser, der findes hos Hieronymus, eller at tillægge en Notits, som den anførte, nogen synderlig historisk Betydning. Lachm. har imidlertid ikke blot antaget den for fuld Sandhed, men han vil endog vide, at det ikke var Marcus, men Quintus Cicero, der gjennemsaae Lucret's ufuldendte Digt — et urimeligt Indfald, som med Rette er afviist af Munro; det følger af sig selv, at naar man i det 4de eller 5te Aarh. eft. Chr. sagde «Cicero» uden at tilføie noget Fornavn, meente man kun den berømte Taler og Philosoph — og han vil undertiden bestemt kunne angive, hvad Q. Cicero har tilføiet, skjönt Hieronymus ei engang taler om at der skulde være tilføiet Noget. Hertil regner han saaledes den pragtfulde Begyndelse af 4de Bog (Vs. 1—25: *Avia Pieridum peragro loca* etc.), der er en Gjentagelse fra 1ste Bog, 926 ff., og Bernays og Munro tiltræde hans Mening. Mig forekommer det langt sandsynligere, at Lucret's selv har gjentaget disse smukke Vers, end at den første Udgiver skulde have havt den Dristighed at

paadutte ham Sligt. Lucreti besad et virkeligt Digtalent; hans Billeder have ofte en plastisk Fuldendthed og hans poetiske Sprog en imponerende Skjønhed og Kraft, men det synes at have kostet ham ikke liden Umage at forme sine Tanker saaledes i det endnu lidet bearbejdede Sprog. Han har været glad, hvergang det var lykkelig overstaaet, og i de homeriske Digte troede han at finde en Retfærdiggjørelse for at benytte det samme Vers flere Gange. Det er bekjendt, at han saaledes utallige Gange gjentager sig selv i halve eller hele eller flere Vers. Gjentakelsen af et større Stykke, som dette, er ganske vist langt mere stødende, og det kunde vel være, at Digteren, hvis han selv havde lagt den sidste Haand paa sit Værk, vilde have sat noget Andet i Stedet enten i 1ste eller i 4de Bog; men der er ingen Grund til at tvivle om, at det har staaet saaledes i hans eget Haandskrift.

Men ikke blot ved saadanne Gjentakelser, ogsaa i andre Tilfælde mener man at spore Tilsætninger, som Forf. havde tilføjet i Randen af sit Exemplar, og Udgiveren sat ind i Texten. Jeg troer man skuffer sig selv. For at anføre eet Exempel blandt mange, Munro antager, at Vs. I, 1085 er en saadan senere Tilsætning, der bør springes over. Lucreti omtaler Stoikernes Mening, at de to Elementer, Jord og Vand, efter Tyngdens Lov stræbte til Universets Midtpunkt, medens de to andre, Luften og Ilden, ingen Tyngde havde og stræbte til Peripherien. V. 1083 ff.: *Præterea quoniam non omnia corpora fingunt In medium nitii, sed terrarum atque liquoris Et quasi terreno quæ corpore continentur, Umorem ponti magnasque e montibus undas.* Hvad enten man med de ældre Udgaver ombytter de to sidste Vers, eller man beholder Haandskrifternes Orden, bliver Forbindelsen med *Et* meningsløs, da det, der følger bagefter, slet ikke er Andet, end det nærmest Foregaaende. Udelader man Verset som Munro, bliver det uforklarligt, hvorfor Digteren har troet at burde forklare *liquor* ved en vidtløftig Apposition, medens *terra* intet saadant Tillæg faaer; og desuden er Forklaringen aldeles ufuldstændig. Det forekommer mig klart, at der mangler et Vers efter 1084. Lucreti nævner Jord og Vand som de to Elementer, der synke nedad; men Vandet er baade det, som falder ned fra Himmelen (Regn og Sne), og det, der ligesom indesluttet i Jorden (Havet og Floderne). Det første af disse to Led er tabt. Vi kunne tænke os det Hele saaledes: *Corpora fingunt in medium nitii terrarum atque liquoris,*

Et quæ nubibus ex in terram præcipitentur, Et quasi terreno quæ corpore contineantur, Umorem etc.

Et andet Spor af den antagne Udgivers Virksomhed har man troet at finde i den urigtige Orden, hvori visse Stykker i Digtet synes at staae. Det maa indrømmes, at i Haandskrifterne af Lucret's ikke faa Vers ere komne paa urigtig Plads. Feilen er i mange Tilfælde ðiensynlig, og deels angivet ved Mærker i Haandskrifterne selv, deels opdaget allerede af de ældste Udgivere, som Avantius, Marullus og Lambinus. Det kommer i Almindelighed deraf, at Afskriveren har sprunget nogle Vers over og, naar han har mærket det, sat dem til efter dem, han havde skrevet. Men hvor der mangler en bestemt ydre Angivelse af en saadan Feil, bør man kun tillade sig at omflytte Versene, naar den grammatiske — i sjeldne Tilfælde maaskee ogsaa den logiske — Sammenhæng gjør Sagen aldeles utvivlsom. Der gives efter min Mening intet farligere kritisk Middel, og intet, som er blevet mere misbrugt, end Omflytning af Vers; og i de fleste Tilfælde, hvor man har forsøgt det, som ved Propert's, Horat's, Plautus, vil en uhildet Betragtning foretrække Haandskrifternes Orden for den «Forbedring», man har troet at kunne frembringe ved et saa voldsomt Middel. Større Forstyrrelser kunne hidrøre fra, at eet eller flere Ark eller Blade ere blevne forsatte — saaledes som det var Tilfældet i det Haandskrift, hvorfra Cod. Leid. quadratus og Havniensis nedstamme, hvor 4 oversprungne Blade fra forskjellige Steder i Digtet vare samlede i Slutningen af Bogen — eller ogsaa fra, at et Blad er blevet vendt forkeert, saa at den sidste Side er kommen først og omvendt. Dette synes at være skeet i 5te Bog, hvor de 35 Vers, 509—33, vistnok have deres rette Plads efter 563. Lachmann har seet det (p. 295), men ikke selv troet derpaa; i Texten har han betegnet disse 35 Vers som en senere Tilføining, og Bernays og Munro følge ham.

Saadanne Feil røbe sig oftest ved et Brud i Sætningen; men dette Kjendetegn kan mangle, thi det er jo ingen Umulighed, at en Side baade kan begynde og ende ved et Punctum. Der findes hos Lucret's Steder, hvor en Ombytning af hele Stykket saa fuldstændig synes at hjælpe paa Forstyrrelsen i Tankegangen, at man bliver meget fristet til at troe, at der er foregaaet en Omsætning i Haandskrifterne. Baade Lachmann og Munro antage flere saadanne Omsætninger. Munro omtaler dem Vol. II, p. 22. Han bemærker med Rette, «at det synes høist

usandsynligt, at en Afskriver af blot Skjødesløshed saa ofte skulde forbytte Vers, der fulgte efter hinanden, og som altid dannede en fuldstændig Mening for sig. De fleste af disse Steder synes ham at ligne mulige Tilføielser, der, om de end indeholde en Forbedring, dog ikke ere nødvendige for Textens Sammenhæng. Han mener, det er Tilføielser, som Lucreti selv har gjort i Randen af sit Haandskrift, og som den første Udgiver, trofast bevarende Alt, hvad han fandt fra Forf.s Haand, men ikke altid omhyggelig for at finde den rette Plads dertil, har indsat paa urigtige Steder.*¹⁾ Skulde Cicero, eller hvem det nu var, der overtog Udgivelsen af Værket, virkelig have været saa skjødesløs? Eller behøves der nogen anden Forklaring af dette, end den, at Forf. ikke har lagt den sidste Haand paa sit Værk? Lucreti staaer som Philosoph lavere end som Digter, uagtet Størstedelen af hans Værk snarere maa kaldes Philosophi end Poesi. Han er ingen skarp Logiker og hans Beviser ere ofte temmelig uordentlig sammenhobede. Med en saadan Forfatter maa man ikke være altfor nøieregnende, især naar det synes, som om det sidste Gjennemsyn mangler. Jeg vil saaledes gjerne indrømme, at der ikke er nogen vel sammenføiet Forbindelse imellem de enkelte Stykker i 4de Bog V. 766—875; men jeg seer ikke, hvorfor Forfatteren ikke ligesaagodt ved den første Bearbejdelse af sit Stof har kunnet nedskrive disse forskjellige Beviser, som han senere kunde falde paa at tilføie dem i Randen. Den Grund, der anføres for Berettigelsen til at foretage saadanne Omsætninger, er altsaa aldeles uholdbar, om end maaskee Omsætningerne selv kunne være rigtige.

De Exempler, Munro anfører, synes for det Meste ganske heldige, men maae dog næsten alle betegnes som tvivlsomme. Angaaende eet af dem (5, 175 f.) kan jeg henvise til min Fortolkning til Madvigs *Carmina Selecta*, S. 33. Et saa voldsomt Middel som en Omsætning, bør i alt Fald ikke anvendes, naar det dog ikke hjælper, uden der ogsaa foretages andre Forandringer i Texten. Jeg troer, man maa anbefale Kritikerens stor Varsomhed i denne Henseende. Man kan oftere have en sandsynlig Formodning om, at eet eller flere Vers ere komne

¹⁾ Smlg. Lachm. p. 222: *Itaque manifestum est Lucretium, cum alterum genus a se prætermissum esse intellexeret, hæc in chartas ita coniecit ut ea nullo certo loco reponeret, correctorem autem poematis ne id quidem curasse ut partes dispersæ coniungerentur.* (!)

til at staae paa en urigtig Plads, end bestemt angive, hvor de høre hen, eller om Feilen ikke har en anden Aarsag. Jeg troer man tjente Læseren bedst ved en saadan simpel Angivelse af sin Tvivl, uden virkelig at foretage Omflytningen i Texten.

Havde jeg større Tillid til dette kritiske Middel, vilde jeg foreslaae det anvendt i Slutningen af Digtet. Versene VI, 1247—51 (*Inque aliis alium* etc.) staae hverken i grammatisk eller logisk Henseende i Forbindelse med det Foregaaende eller det Efterfølgende. Lachmann har prøvet at rette det ved foran dem at indsætte et Vers, som staaer tidligere i Haandskrifterne (1225: *Incomitata rapi cernebant funera vasta*); men han har maattet foretage en betydelig Rettelse i dette; thi Haandskrifterne have *certabant*; og han har endda hverken kunnet tilveiebringe nogen sandsynlig grammatisk Construction, eller gjøre Rede for Tankefølgen. Munro har klogere indskrænket sig til blot at angive en Lacun foran disse Vers; men vist er det ligefuldt, at Tankegangen synes afbrudt, og at V. 1252 særdeles naturligt følger efter 1246. Flyttes disse 5 Vers derimod hen til Slutningen af Digtet (naturligviis med Udeladelse af Interpunctionen efter *certantes*) synes de at staae ganske paa deres Plads, og det afbrudte Digt faaer tilmed en passende Slutning. Men jeg maa, som sagt, kun bede dette betragtet som en henkastet Tanke, hvilken jeg selv ikke vilde vove at indføre i Texten.

Følgende Steder synes at kunne rettes ved en lempelig Conjectur.

I, 873 f. *Præterea tellus quæ corpora cumque alit, auget Ex alienigenis quæ lignis oriuntur*. I den sidste Linie har der staaet: *Ex alienigenis, alienigenisque oriuntur*. Lachmann var paa Sporet, men hans Læsemaade, *Ex alienigenis, quæ alienigenis oriuntur*, giver en urigtig Mening. Lucret's siger, at Alt hvad der voxer frem af Jorden, næres af forskjelligartede eller sammensatte Stoffer, og ikke af Stoffer, der kun bestaae af eensartede Dele (Anaxagoras' Homöomerier). Hvoraf disse Stoffer ere opstaaede, kommer Beviset ikke ved; Epikur vilde heller ikke paastaae, at de kom af andre sammensatte Stoffer; han vilde kun sige, de bestod af de forskjelligste Atomer. Feilens Oprindelse er tydelig. Efterat Afskriveren var kommen til at skrive *alienigenis* een Gang i Stedet for 2 Gange, har han tilsat det oversprungne Ord enten imellem Linierne eller i Randen, naturligviis med mindre Skrift og derfor mindre tydeligt. Den følgende Afskriver har læst det urigtigt som *a lignis*, og feilagtig indsat dette efter *quæ* (*ou*) i Stedet for *est*.

IV, 206, hvor Cod. obl. har *Quo neque*, rettet *Quo ne*, Cod. quadr. *Quone*, rettet *Nonne*, bør der naturligviis staae *Nonne*, som Marullus optog; thi man maa hverken lade sig imponere af Lachmanns dristige Paastand (p. 226), at *Quone citius eunt* er *rectissime dictum* i Stedet for *Nonne c. e.*, eller med Munro troe, at *Quone uides citius debere et longius ire* kan siges i Stedet for *Quo*, i. e. *quanto, citius et longius (uidesne?) debent ire*. — Ligesaa forkeert er det, naar Lachm., hvem ogsaa her baade Bernays og Munro følge, foran dette Vers indsætter et andet (v. 195: *Quod superest . . .*), som ganske vist ikke er godt at forklare der hvor det staaer, med mindre man underkaster det en Rettelse, men som er endnu mere uforstaaeligt her, hvor han har sat det hen.

V, 878 ff. *Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo Esse queunt duplici natura et corpore bino Ex alienigenis membris compacta, potestas Hinc illinc paruis ut non sit pars esse potissit.* I Stedet for det sidste corrupte Vers skriver Lachm. *Hinc illinc partis ut si par esse potissit*, Bernays: *Hinc illinc parilis quis non superesse potissit*, Munro: *Hinc illinc vique ut non sat par esse potissit*. Jeg vilde foreslaae temmelig nær ved Læsemaaden i Cd. quadr., der har *sat* i Stedet for *sit*: *Hinc illinc parilis ut non satis esse potissit*. Stedet bliver da at oversætte saaledes: »Men der har ikke været Centaurer til, og der kan aldrig existere Væsener med en dobbelt Natur og med to Legemer, sammensatte af neensartede Lemmer, saaledes at der ikke kan være (rettere er) tilstrækkelig lige Evne (eller Kræfter) i dem begge.» Men dette, tilføjer han, er ikke Tilfældet med Centauren, som er en Blanding af en Hest og et Menneske; Hesten er voxen, naar den er tre Aar gammel, da Mennesket endnu er et lille Barn o. s. v. Det overflødige *posse (esse potissit for sit)* findes ogsaa 1, 97 og 220 a. a. St.

V, 1456: *Namque alid ex alio clarescere corde videbant.* I Stedet for de hidtil forsøgte, voldsomme Rettelser, forandre man blot *corde* til *corda*: »Thi Menneskene (egentlig Sjælene) saae det ene Lys (den ene Opdagelse) bryde frem efter det andet.»

VI, 113 ff.: *Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis, Aut ubi suspensam uestem chartasque uolantis Uerberibus uenti uersant planguntque per auras.* I den anden Linie retter man *que* til *ue* og forklarer det: *ubi aut suspensam uestem aut chartas uolantes*, en aldeles urimelig Forklaring.

Aut . . . *ve* kan ikke sættes i Stedet for *Aut* . . . *aut*; de af Munro anførte Steder ere meget forskellige. Ogsaa Ordstillingen er umulig; thi vel tillader Lucret's sig meget store Friheder i denne Henseende, men Friheden kan ikke drives saa vidt, at Forstaaeligheden gaaer tabt; man kan ikke vælge en Ordstilling, som medfører en anden Mening end den tilsigtede. Og selv om disse to Umuligheder ikke var, var Talen dog usammenhængende; der mangler et nødvendigt Relativ efter *Id*. Der skal formodentlig staae *Quale* i Stedet for *Aut*. Lucret's siger: «Tordenen har undertiden ogsaa den Charakter, som naar Vinden pidsker ophængte Klæder og flagrende Papirstykker og slaar dem i Luften.»

VI, 459 f.: *Fit quoque uti montis vicina cacumina cælo Quam sint quoque magis, tanto magis edita fument.* Udtrykket *quam quoque magis* er aldeles uforstaaeligt, og det hjælper ikke, at man til Sammenligning anfører det særdeles eiendommelige, men aldeles forskellige *tanto quique magis* (3, 700 og 5, 343). Lachmann's Oversættelse: «um je wie viel mehr, um je so viel mehr» er lige saa godt og lige saa forstaaeligt Tydsk, som hiint er Latin. Der skal aabenbart staae *quæque* i Stedet for *quoque*; saa er Alt rigtigt.

Paa nogle Steder bør Haandskrifternes Læsemaade hævdes, i det Mindste imod de Rettelsesforsøg, som hidtil ere gjorte.

I, 190. Lucret's bekæmper Forestillingen om en Skabelse af Intet, og bemærker bl. A., at hvis Tingene kunde opstaae af Intet, vilde de ikke behøve Tid til at voxer; V. 186 ff.: *Nam fierent iuvenes subito ex infantibus paruis, E terraque exorta repente arbusta salirent; Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando Paulatim crescunt, ut par est, semine certo, Crescentesque genus seruant, ut noscere possis, Quicque sua de materia grandescere alique.* «Thi det spæde Barn vilde strax blive Yngling, og Træerne vilde hæve sig pludselig, saasnart de kom frem af Jorden; men det er klart, at Intet af dette skeer, siden Alt voxer lidt efter lidt, som rimeligt er, naar det har en bestemt Spire (der skal udvikles), og under Væksten bevare Væsenerne deres Art, saa at man kan see, at enhver Ting voxer af sit eget Stof.» I Stedet for *crescentes* (v. 190) havde man paa Grund af det foregaaende *omnia* ventet *crescentia*; men Lucret's har her nærmest tænkt paa levende Væsener, *iuvenes*, som han havde ovenfor, og brugt en *Constructio ad ōυνεσις*, ligesom I, 352:

Crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt, Quod cibus in totas usque ab radicibus imis Per truncos ac per ramos diffunditur omnes, hvor der staaer *totas* og ikke *tota*, som om der forud gik *arbores* og ikke *arbusta*. Lachm. tager, som sædvanligt, paa Veie imod Creech og Wakefield, der have beholdt Haandskrifternes Læsemaade, og kalder dem *magnos soloecismorum patronos*: et passende Udtryk i hans Mund efter de ovenfor anførte Exempler! Skal Stedet rettes, maa man helst følge Marullus og skrive *crescendo*; de andre Forsøg ere mislykkede.

I, 454. Lucreti udvikler Epikurs Lære om at der kun existere to Ting, Atomerne, hvoraf alle Legemer ere sammensatte, og det tomme Rum; Alt hvad man ellers kan nævne, er Egenskaber ved disse, enten væsentlige, der ikke kunne adskilles derfra, eller tilfældige, enten *συμβεβηκότα (ἀόδιον παρακολουθούντα)* eller *συμπτώματα*.¹⁾ Dette Sidste udtrykkes saaledes V. 449 ff.: *Nam quaecunque client, aut his coniuncta duabus Rebus ea inuenies aut horum euenta uidebis. Coniunctum est id, quod nusquam sine perniciali Discidio potis est seiungi seque gregari, Pondus uti saxis, calor ignis, liquor aquai, Tactus corporibus cunctis, intactus inani; Seruitium contra, paupertas diuitiaeque, Libertas, bellum, concordia, cetera, quorum Aduentu manet incolumis natura abituque, Hæc soliti sumus, ut par est, euenta uocare.* Man stödes over den Vexlen af Dativ og Genitiv, der findes i V. 453 f. (*saxis, ignis, aquæ, corporibus, inani*). Skulde man virkelig ansee det for umuligt, at Lucreti, der har saa mange Haardheder og Uregelmæssigheder i sine Constructioner, ogsaa havde skrevet dette, da var der ikke Andet at gjøre, end med Lambin at rette *ignis* til *ignibus*; men dette vil Lachm. paa ingen Maade. Den oplöste Form *aquai* for *aquæ* kan efter hans Paastand kun være Genitiv og ikke Dativ, skjönt der ikke er tænkelig Grund til at gjøre nogen saadan Forskjel, og Indskrifterne lige saa godt have *AI* i Dativ som i Genitiv (s. Corp. Inscr. Lat. n. 191 og 189). Han forandrer derfor *saxis* til *saxist*, og bortkaster hele det fölgende Vers som uægte. Som Grund dertil anföres yderligere, at Nominativen *intactus* er ulatinsk; disse Substantiver paa *us*, der dannes af et Participium med foransat *in* privativum, bruges kun i Ablativ (som *injussu*). Dette

¹⁾ Munro p. 150 har Uret i sin Paastand, at *συμβεβηκότα* ere Synonymer. Hos Epikur ere de det ikke.

er ganske vist den virkelige Sprogbrug; men skulde Lucret's, som har vovet saa mange nye Forsøg, der stride imod Sprogets Aand, ikke ogsaa kunne tillade sig at bruge Nominativen *intactus*, naar han behøvede et Ord, der skulde betegne det Modsatte af *tactus*? Og det behøvede han her. Verset kan paa Grund af Sammenhængen ikke undværes. Lucret's har i V. 449 f. (*his duabus rebus . . . horum*) talt om væsentlige og tilfældige Egenskaber ikke blot ved Atomerne, men ogsaa ved det tomme Rum; det gaaer ikke an at lade ham anføre en stor Mængde Exempler paa det Første, men ikke et eneste paa det Andet. Man lade altsaa Texten staae med den i Grunden slet ikke hæslige Skjødsløshed, den har.

VI, 954. Lucret's udvikler, at ingen Ting er aldeles fast og uigjennemtrængelig; Alt er aabent eller porøst; Alt har Noget, der kan gjennemtrænge det. Saaledes trænger Lyden igjennem Steenmure; Lugt, Kulde og Hede ligeledes. Det Sidste udtrykkes saaledes V. 952 ff.: *frigusque uapoque Ignis, qui ferri quoque uim penetrare sueuit, Denique qua circum cæli lorica coeracet*, d. e. «Ildens Hede, der endog pleier at gjennemtrænge Jernets Kraft, ja selv der, hvor Himmelens Pantser slutter omkring.» Unægtelig en haard Udtryksmaade i Stedet for «selve Himmelens Pantser, der omslutter Alt», men dog næppe umulig for Lucret's. Billedet *cæli lorica* kan ikke have det mindste Paafaldende for dem, der endog vare vante til Ennius' *cæli palatum* (Cic. Nat. D. II, 18); Lucret's selv taler om *flam-mantia moenia mundi* (I, 73 og 1094). Men hvad menes der med at Ilden gjennemtrænger Himmelhvælvingen? Det er sagtens Lynene, der tænkes paa, skjøndt jeg ikke kan anføre noget positivt Vidnesbyrd for denne Anskuelse; thi Lachmanns Læsemaade I, 489: «*transit enim fulmen cælum*» er en falsk Conjectur; Munro har med Rette hævdet Haandskrifternes Læsemaade: *Transit enim fulmen cæli per sæpta domorum Clamor ut ac voces*. Stedet er saaledes ikke uden Vanskelighed, men synes snarere at trænge til Forklaring end til Rettelse. Lachmann er imidlertid af en anden Mening, og Bernays og Munro følge ham. Han retter *cæli* til *Galli*. *Galli lorica* er for ham det Samme som *Gallica lorica*, og han henviser til et Sted hos Varro (V, 116), hvorefter Gallerne have brugt Jern-Ringbrynjer. Sæt altsaa at man kunde forstaae det Latin, han faaer ud, saa kunde jeg spørge, om Ilden er det Vaaben, man pleier at anvende ligeoverfor en brynjeklædt Fjende; men jeg vil hellere

spørge, om Lucret's virkelig ikke kjendte Jernet i nogen mere uigjennemtrængelig Form end som en Ringbrynje? Det var næppe muligt at finde noget mindre passende Exempel.

Iblandt de mange Haardheder hos Lucret's, som man maa være fortrolig med, hvis man vil forstaae ham, er en af de meest fremtrædende hans store Frihed i Ordstillingen. Jeg skal anføre nogle af de mærkeligste Træk. 1) Conjunctioner, der nødvendig maae staae i Begyndelsen af Sætningen, sætter han ofte langt ind i denne, som VI, 140: *Hic, ubi lenior est, in terra cum tamen* for *Cum hic* . . .; VI, 789 f., hvor Munro har interpungeret rigtig; Kommaet skal staae efter *surgunt* og ikke efter *rerum*, o. m. a. *Quæ* sættes ofte paa den tredie i Stedet for paa den anden Plads (s. Munro til II, 1050), som VI, 1007: *fit utque* for *et fit ut*. IV, 1009 f.: *Accipitres somno in leni si proelia pugnans Edere sunt persectantes visæque uolantes*, hvor Munro feilagtig har henført *que* til *uolantes*; det hører til *persectantes*; Constructionen er: *Si accipitres persectantesque volantes* (∴ *et aliae volucres persectantes*) *in somno visæ sunt proelia pugnansque edere*. VI, 1084 ff.: *Quorum ita textura ceciderunt mutua contra, Ut caua conueniant plenis hæc illius illa Hujusque inter se, d. e. ut hæc caua conueniant plenis illius et illa huius inter se*, «saaledes at det ene Legemes Fordybninger passe til det andets Ophøininger og omvendt». 2) Præpositioner stilles ofte bag efter deres Casus, s. Munro til I, 841. Saaledes IV, 804: *Præterea pereunt, nisi si quæ ad se ipsa parauit*, for *ad quæ*. Ligesaa *ante* og *prius* efter Sætningen med *quam*, s. III, 973; IV, 882; VI, 979 f.: *Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re Adgredior quod dicendum prius esse uidetur*. 3) Præpositionen skilles ofte langt fra den Casus, den styrer, som III, 603: *extra prodita corpus*, ∴ *prodita extra corpus*. IV, 836: *Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata*, d. e. Synet var ikke til før Öinenes Lys blev skabt. Ligesaa skilles en Genitiv fra det Ord, der styrer den, s. III, 279: *nominis hæc expers vis*. III, 196 f.: *Namque papaveris aura potest suspensa leuisque Cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus*, hvor *papaveris* er styret af *acervus*. V, 1382: *Zephyri cava per calamorum sibila*, hvor *Zephyri sibila* hører sammen. V, 1169 f.: *diuom mortalia sæcla Egregias animo facies vigilante videbant*, d. e.: *mortalia sæcla animo vigilante videbant diuom egregias facies*. Efter Grækernes Exempel tillader han sig ogsaa at adskille de egentlig uadskillelige Partikler fra deres S

mensætning (Tmesis), som *seque gregari* I, 452 (s. Munro), *inter quæcunque pretantur* IV, 830, *rareque facit* VI, 233, hvorfra han endnu gaaer videre og forandrer Ordenen, i *facit are* VI, 962. 4) Hoved- og Mellemsætning betragtes som een og slynges underlig sammen, idet Hovedsætningens Verbum sættes ind i Bisætningen, f. Ex. VI, 158: *Ventus enim cum conferebat franguntur in artum*, ☉: *Nam cum ventus in artum conferebat, franguntur*. III, 843 f. *Et si iam nostro sentit de corpore postquam Distractast animi natura*, ☉: *Et si iam animi natura, postquam de corpore nostro distracta est, sentit*; til hvilket Sted Munro anfører flere Exempler. Sjeldnere er det et Ord fra Mellemsætningen, der sættes ind imellem Hovedsætningens Ord, som VI, 176: *Fecit ut ante cavam docui spissescere nubem*, ☉: *Fecit, ut ante docui, cavam sp. n.* Ligesaa i et af Munro misforstaaet Sted, I, 649: *si partes ignis eandem Naturam quam totus habet super ignis haberent*, ☉: *si partes ignis eandem naturam, quam totus ignis habet, super haberent*, hvis Ildens Dele bestandig vedblev at beholde den samme Natur, som hele Ilden har; *super* har samme Betydning som i *super esse*, at være tilovers.

En anden Haardhed ligger i den Løshed og Unøiagtighed i Sætningsforbindelsen, hvori Lucret's ikke sjelden gjør sig skyldig. Thi medens man paa den ene Side mærker, at Udtrykket ofte har voldet ham stort Besvær, finder man paa den anden Side tidt en Overflødighed i Udtrykket og en flydende Tunge, der har ondt ved at sætte Punktum og holde op. I disse lange Sætninger fremtæde ofte smaa Unøiagtigheder ved Overgangen fra een Construction til en anden, som i de ovenfor omtalte Exempler I, 190 og 454. Særdeles stor er hans Vaklen imellem Forbindelse ved copulative Conjunctioner og uden saadanne. Han har paaafaldende Asyndeta, saavel imellem Substantiver (som *proelia pugnas* II, 118, s. Lachm. p. 80), som mellem Adjectiver (*spatium vacuum inane* I, 523) og Verber (*decedere abire* I, 680) eller mellem hele Sætninger (som I, 802: *sic alias . . .* I, 884: *cum lapidi . . .*). Og naar han fremfører en længere Række af parallelle Begreber, lader han ofte denne Construction vexe med en copulativ Forbindelse, som I, 715: *Ex igni terra atque anima procreare et imbri*; smlg. I, 680 f. II, 1063. V, 1190. Derved synes endog undertiden den Form at fremkomme, som er den vedtagne i de nyere Sprog, men ikke brugtes af Romerne, at de to sidste Led i en Række af tre eller flere Led forbindes med *et* eller *ac* (Madv. Gram. 434, Anm. 1), saasom IV, 229:

Cernere odorari licet et sentire sonare. IV, 516 f.: *Omnia mendose fieri atque obstipa necesse est Prava cubantia prona supina atque absona tecta*, hvor man maaskee kunde sige, at Ordene *prava . . . supina* vare tilføiede som Forklaring til *obstipa*. Et Par Steder have Udgiverne bragt denne Form ind ved en urigtig Conjectur, som i II, 875: *Vertunt se fluvii in frondes et pabula laeta in pecudes*, hvor Udgiverne have strøget *in*, og VI, 512, hvor man skriver: *Urget, de supero premit ac facit effluere imbris*. Haandskrifterne have *Urgete supero*; der skal staae: *Urget et e supero*.

Som en løs og anakoluthisk Sætningsforbindelse maa ogsaa følgende Sted forklares. I, 221 ff.: *Quod nunc, aeterno quin constant semine quosque, Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu Aut intus penetret per inania dissolvatque, Nullius exitium patitur natura videri*. Meningen er klar; Alle ere enige om at oversætte: »Hvorimod nu o. s. v.» Fortolkerne have heller ikke Æret i at bemærke, at *Quod* tjener til at forbinde denne Sætning med den foregaaende; men naar de søge at forklare det ved at henvise til Udtryk som *quod si, quod quoniam, quod quia* (Madv. § 449), overseer de, at det her ikke staaer foran en relativ Conjunction, men foran det demonstrative *nunc*. Ligesaa lidet passer Sammenligningen med I, 82: *Quod contra*, hvor *quod* aabenbart er styret af *contra*. Det er en Anakoluth. Sætningen er begyndt, som om der blot skulde følge: *Quod nunc fit*; men i Stedet for denne Antydning af Prædicatet, er det fuldstændig udført i V. 224: *Nullius . . . Correct* havde der staaet: *Quod nunc fit, ut, donec vis . . . obierit, nullius exitium patiatur natura videri*; men de to Sætninger ere blevne til een. Lignende Ting findes hos Thukydid, som IV, 125: *οἱ μὲν Μακεδόνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εἰθὺς φοβηθέντες, ὅπερ φιλεῖ μεγάλα στρατόπεδα ἀσπαιῶς ἐκπλήγνυσθαι*, hvor vi oversætte *ὅπερ* som om det var *ὡσπερ*, men Sætningen i Virkeligheden er en Anakoluth: *ὅπερ φιλεῖ γίνεσθαι· φιλεῖ γὰρ μεγάλα . . .*, hvilke to Sætninger ere slaaede sammen til een. Smlg. VI, 33 Slutn.: *ὅπερ καὶ Ἀθηναῖοι . . . ηἰξήθησαν*.

I anledning af Capitain E. Madsens afhandlinger om danske stednavne.

At *F. Dyrlund.*

Hr. Capitain Madsen i Generalstaben har nylig skenket os tvende indholdsrige afhandlinger: den ene, „om Retskrivningen af Stednavne“, i sjette årgang af Tidsskrift for Philologi og Pædagogik, den anden, „sjælandske (og samsøske) Stednavne, undersøgte med Hensyn til Betydning og Oprindelse“, i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1863. Den første afhandling vil sikkert læses med interesse af enhver, og har særlig vigtighed, fordi den tildels giver nøglen til stavningen af navnene på de berømte Generalstabskort. For al følgestridighed kan denne rigtignok ikke frikendes, således når der skrives: Snoldelev, Maaløv, Vallø; Sallev, Ledøv, Ishøj, Himlingøje¹⁾, uagtet de tre første navne efter de ældre skrivemåders og den nuværende almueudtales sammenlagte vidnesbyrd, hvad sidste led angår, have fælles udspring; de fire sidste af samme grunde (bonden siger også: Saløje, Ledøje, Isøje) have en hel anden, men alle samme oprindelse, nemlig fra flertal af høj d. e. nærmest gravhøj (ikke en naturlig bakke). Jeg skønner ikke, at hin række står meget over den på Videnskabernes selskabs kort: Snadeløv (der i første stavelse stemmer med den nuværende bondeudtale), Maaløv, Valløe, Salløv, Ledøye (eller Leedøye), Iishøy, Himlingøye. På den ene side synes man ikke altid at have fundet den rette folkelige udtale, på den anden side har man næppe altid været heldig med at overføre denne i skriftsprogets form. Undertiden er man derfor, bortset fra rene misforståelser (Maaløv, Sallev), bleven stående ved en gammelagtig form (Ledøv²⁾), undertiden har man havnet i en yderlig modernisering (Ishøj). De følgestrænge former måtte uden tvivl blive: Snoldelev, Maalev, Vallev; Salhøje, Ledhøje, Ishøje, Himlinghøje.

¹⁾ På Mansas kort (anden udgave) stemmer rækken med Generalstabens. Capit. Madsen skriver Maalev, Ledøle.

²⁾ Det ældre slægtnavn *Lidøe*, der stammer fra denne by, viser hen på en sådan uhistorisk form (Lidøv); er altså dannet efter en falsk overensstemmelse med Vallø for Valløv, oprindelig Valleve.

Også Captain Madsens anden afhandling kan læses til bejærelse på mange punkter og uden fare af enhver, der er stiv nok i sine nordiske grammaticalia til ikke at lade sig lokke på afveje af de lygtmænd, som her stadig ville blinke ham i møde. Det er i virkeligheden mange og temmelig forskelligartede krav, der stille sig til den, som vil give sig i kast med stednavnenes fortolkning. Imidlertid må det indrømmes, at for tiden vil ingen være i stand til at fyldestgøre dem alle, eftersom de — også i andre henseender højst fornødne eller dog særdeles ønskelige — hjælpemidler endnu ikke ere tilstede. Vi savne således hårdt et dansk diplomatarium; hvad der haves af den art er, som bekendt, enten upålideligt (Thorkelins) eller kun brudstykker (Volbechs og Petersens) eller særlige samlinger (flere i Langebeks Scriptor., Seidelins „diplomatarium Flensborgense“), tildels for et sent tidsrum (Knudsens „diplomatarium Christierni primi“). Vi mangle en udførlig og dokumenteret fortegnelse over gammel-danske personnavne, såvelsom en pålidelig liste over folkelige plantnavne; men begge disse ordklasser må antages at spille en rolle i vore stednavne. Det skorter os endvidere på en grammatikalsk fremstilling af øernes sprogsarter, — der ingenlunde tør sammenblandes indbyrdes eller skæres over *en* kam med halvøens, — hvilken ofte vilde betegne grænsen for de mulige lydændringer i stednavnene. Endelig have vi ikke nogen dansk rodordbog, hvad der for stednavnernes vedkommende navnlig torde være af vigtighed ved sjældne, måske ældgamle ord, som havde holdt sig i dem. En ulempe er det også, at håndskrifterne til to af de allervigtigste kilder, nemlig til Valdemars og Roskilde bispestols jordebøger, nu findes i Sverrig; ti derved bliver det vanskeligt i de enkelte tilfælde at kontrollere aftrykkene. Er det f. e. Langebek, der har oversat eller selve skriveren, der har udeglemt forkortelsestegnet for *n* i Tengslemarke? (se Annalerne s. 297, jf. 241, hvor „Slauethorp“ må være en læsefejl for slancethorp).

Der gives dog andre fordringer, som man allerede nu er berettiget til at stille til vedkommende forfatter. Han bør være så fortrolig med det ældre sprog, at han kender betydningen af dets former (bøjningsendelser) og ikke lader sig vildlede af retskrivningen (f. e. af *y* eller *i* brugt for *j*; Krægh-om, ikke Kræghom), og han må have en sikker forestilling om de sproglige overgangslove. Han bør også have undersøgt beskaffenheden af sine kilder så nøje, at han ej lader sig vildlede af et rent ydre

skin. Ved en sådan granskning vilde det snart vise sig, at formen løv (for lev) ikke er så gammel, som det nu stundom kunde se ud til¹⁾. Han tør ikke være ubekendt med stednavnenes form hos vore nærmeste stammefrænder, og da allermindst hos Svenskerne og Normændene. En teoretisk behandling haves af P. A. Munch i „Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge“, adskillige gamle former findes i Thams „Beskrifning öfver Sveriges rike“. Historisk kundskab om de indre forholds, navnlig landbosforholdenes, udvikling vil ofte vise sig nødvendig for navnefortolkeren. Jo større stedkundskab han endelig har, des bedre; ti det er vist, at ingen forklaring kan tages for gyldig, der bestemt strider imod de stedlige forhold, således som disse kunne antages at have været i fortiden; hvorhos det dog må erindres, at en forklaring ikke er bevist, alene fordi den kunde passe på stedforholdene. Således vilde henførelsen af endelsen rød til det angelsaksiske *rið* (*ryð*) ikke være godtgjort, selv om der lod sig påvise et vandløb ved enhver by med denne endelse (bebyggelsen knyttede sig i det hele naturlig til vandene).

Anlægge vi nu den antydede målestok på Capit. Madsens behandling af stednavnene, så vil såvel dennes skyggesider som dens lyssider være iøjnefaldende for enhver nogenlunde sagkyndig. At den ærede forfatter ikke har fundet lejlighed til at efterse de af ham på anden (eller egenlig tredie) hånd benyttede kilde-

¹⁾ „Herløff 1211“ betyder kun, at denne form under dette år findes hos Thorkelin; men, vel at mærke, i aftryk efter Codex Esromensis (e donatione variorum 140 i 4 på Universitetsbibliot.), der er fra omtrent år 1500, og ved sin brug af begge former (herløff og witheløff blad 43 a ved 1211, herleff og witheleff bl. 45 a samme år, sigersløff bl. 51 a ved 1268, herleuæ bl. 98 a ved 1250) netop viser, hvorledes den har sammenblandet sin tids udtale og den i de afskrevne dokumenter foreliggende skrivemåde. Ikke bedre går det med de vidnesbyrd for ælden af hin form, der hentes fra aktstykker vedrørende Eskilsø og Ebelholt kloster (Script. rer. Dan. VI, 132—218), ti disse skrive sig fra et håndskrift på Universitetsbibl. (Additamenta e donat. Rantzoviana 51 i fol.), hvori man rigtignok f. e. blad 3 a læser frethersløff ved 1176, blad 5 b særsløuæ ved 1193 (hos Thorkelin 1197), bl. 30 b og 31 a sjersløff og syersløff ved 1250 og 1255, blad 60 b herløffue ved 1263, men hvis ældste del hel og holden består af afskrifter fra det 15de hundredår. — Henimod slutningen af det 13de hundredår synes formen løv dog virkelig at trænge sig frem, således i et latinsk diplom fra 1285 i Michelsens „Urkundensammlung“ 1,125 (Suhms Danmarks Historie 10, 1024 f.), jf. på efterstikket af det danske diplom fra 1329 i Annal. for nord. Oldkynd. 1846 personnavnet *gærlof* (-leifr).

skrifter, beklager han selv højlig. Men i filologisk henseende lader hans afhandling overhovedet meget tilbage at ønske, navnlig når henses til N. M. Petersens i den retning ypperlige fremstilling i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, andet bind (1833) og til "sprogvidenskabens fremskridt siden den tid. Den ærede forfatter lægger idelig yderst naive forestillinger for dagen om sprogforhold og lydovergange (f. e.: Annal. s. 182, 214, 284 f. om forholdet mellem *g*, *gg* og *v*), hvorfor de mest uensartede ting stilles sammen og hvorved de umuligste forklaringer blive mulige (Benløse fortolkes ved hjælp af den — ikke tilværende — „oldnordiske forstavelse" *bún*; Niverød udledes af *ny*, Trøjeborg af *træ*; Nærum skal være *nörreum*, uagtet de ældre former klart vise, at det er Njords hjem; endelsen løse sættes lig det angelsaksiske ord *læsu*). Han er kommen ind på en art „angelsaksisk" teori, der dog for ham stiller sig ganske anderledes end for afdøde prof. J. H. Larsen. Denne fik nemlig engang det indfald af angelsaksisk at udlede endel danske stednavne, som han tænkte sig hjembragte af Danske fra England, Skotland og „måske Irland" (!). Han blev imidlertid vedbørlig tilrettevist af Rask; stridsartiklerne findes i „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn" for 1825. Capit. Madsen antager derimod (Tidsskriftet s. 297 og især Annalerne s. 183—84 og 325), at der tidligere end den nuværende befolkning har levet i Danmark „en anden gotisk stamme, der dannede et mellemed mellem de germanisk-gotiske og de skandinavisk-gotiske stammer". Det er imidlertid et selvbedrag, når den ærede forfatter mener at kunne drage en sådan slutning udaf stednavnene; og hvad han anfører til støtte for sin påstand, er enten misforståelse eller vilkårlighed. Når han siger, at forbindelsen *vr* i begyndelsen af ord (*ørð*) ikke er noget nyt i Dansk, så har han deri fuldkommen ret (skönt det ikke synes at stemme særdeles godt med hans forklaring under *Rð*); men dette betyder kun, at Dansk (og Svensk) i denne henseende står på et ældre standpunkt end Islandsk og Norsk i deres almindeligst fremtrædende skikkelse (ti i det ældste Islandske kan påvises spor af *vr*, der endnu haves i visse norske sprogarter). Det af ham anførte angelsaksiske ord *hlæw* (gotisk *hlaiw*, latin *clivus*) vilde på oldnordisk, som Munch rigtig bemærker¹⁾, hedde *hlæ* (*læ*) og har intet at gøre

¹⁾ Historisk-geograph. Beskriv. over Konger. Norge Fort. XV.

med endelsen lev, hvis oprindelse er sikker¹⁾, og hvis grundbetydning bl. a. er given ved benævnelsen konungleif i Valdemars Jordebog, når det f. e. hedder²⁾: „vor herre kongen ejer en trediedel af Rersø (rethærso) ifølge egen erhvervelse (habet de sua acquisitione). Resten er konungleif“; ti her skelnes tydelig mellem hvad der var kongens private særeje og hvad der tilkom (var tilfaldet, levnet) ham som konge (krongodset). Den ærede forfatters angelsaksiske kærlighed får ham i det hele ofte til at gå over åen for at hente vand. Skovnavnet Møsten (Holmstrup sogn i det nordvestlige Sjælland), hvori Larsen ser en voldsom sammentrækning³⁾, siges at være et angelsaksisk ord, medens det ikke er andet end den i Holbæks amt herskende udtale af navneordet *mīste*⁴⁾ (i bestemt form), der naturligvis kommer af udsagnsordet at miste (*mōste*). Ved Holbæk har jeg hørt *møster* bruge om de uafgræssede pletter mellem køernes „tøjrs-lag“, og i Butterup (Mærløse Herred) kaldes en fraskilt, afsides liggende jordstrækning, hvori hver bymand har sin part, for Møsten (den enkelte bonde taler også om sin Møst eller Møstelod). For nærmere at kunne bestemme anledningen til, at Navnet er blevet tillagt den omtalte skov, måtte man sandsynligvis kende mere til de Skarresøen omkredsede skoves historie, end jeg gör.

Det højeste, den ærede forfatter vil kunne udlede af stednavnene, er, at der i dem muligvis findes enkelte sproglevninger bevarede, der ellers ere forsvundne ikke alene i Dansk, — et sådant fund lader det til, at forfatteren har gjort i ordet *bo(de)* ved Samsø, — men måske over hele Norden, fordi de ere ældre end alle hidtil læste skriftlige mindesmærker, men som dog på en naturlig måde måtte finde deres plads på et tidligere udviklingstrin af vort eget „gotisk-skandinaviske“ oldsprog. Vi tilføje: at ligesom der intet er kommet ud af de forskellige forsøg på

¹⁾ Se Egilssøns Lexicon under *leif*. Overgangen i *leif* — *lev* — *løv* er den samme som i *sleif* — *slev* — *sløv* (en grydeske). — „Købeløv“ på Låland hedder i Valdem. Jordeb. Kæpæleif, jf. Larsens „Laaland og Følster“ 1. Bind s. 49.

²⁾ Script. rerum Danic. VII, 526.

³⁾ Holbæks amt 1ste bind s. 221. — En sådan sammentrækning finder Capit. Madsen (Annal. 202) i „Flængseng“ ved herregården Mørup. Men dette navn kommer simpelthen af det almindelige ord (*i*)*flæng*, der af bonden bruges i sammensætninger som *flængsarbæde* (-arbejde), *flængspart*.

⁴⁾ Se Molbechs Dial.-Lex. og Hagerup Om det danske Sprog i Angel s. 4.

at finde finske, eller keltiske ord i vore ældste stednavne (Samsø er jo godt nordisk, ikke lappisk), således betyde de par vendiske småstænk, der muligvis kunne findes indsprængte på enkelte af småøerne, i folkehistorisk og sproghistorisk henseende lige så lidt som de langt sildigere tyske nybygder på halvøens højderyg. Alle provinsielle forskelligheder uagtet ere vi virkelig et grundigt ensartet folk.

I den topografiske side af fremstillingen er det derimod, som man kunde vente det, at forfatteren har sin styrke. Han har i så henseende givet et fyldigt og pålideligt grundlag. For blot at nævne et par eksempler, så stemmer hans beskrivelse af de terrænformer, som føre navnene „flasken“ og „vindkilde“ (fordrejet vinkelderøen) ganske med min erfaring fra andre steder, end de af ham nævnte¹⁾. Hans oplysninger om beliggenheden af byerne på løse: langs randen af de større åløb og mosestrækninger, er uden tvivl af vigtighed for fortolkningen. Man synes derefter, med Estrup, ved denne endelse snarest at måtte tænke på „land, som er fravundet (fraløst)“ disse vanddrag²⁾.

Også den store, overskuelig ordnede, samling af stednavne i ældre og nyere former har naturligvis i sig selv værd som opfordring til fortsat indsamling og til videre drøftelse. Forfatterens omhyggelighed og samvittighedsfuldhed fortjener overhovedet al påskønnelse.

¹⁾ Annalerne s. 203 og 287. — „Flasken“, eng under Kaldrødgård, Bregninge sogn; „Vinkelderøen“ i en lille kløft mellem Butterup mølle og Borup. Begge steder i Holbæks amt.

²⁾ Annal. 223 f. Estrup „Tygestrup“ (1838) s. 2 øverst. Estrups og andres forklaring af Mærlose er især sproglig umulig. De gamle former myærløse (som herredsnavn) og myætheløse (som bynavn) må læses som Mjærlose, Mjædeløse, og jeg antager, bestemmelsesordet i begge kun er en forskellig udvikling af samme grundform *mjæthær* (*mjæðar*), der ikke kan være andet end ejeform af *mjðthær* (*mjððr*, vort *mjød* udt. *mød*), snarest brugt som personnavn. Samme brydningsform forekommer i flere stednavne: byærnæwith (af björn), vistnok også i hyerthebyerg på Møn (Annal. 272), der således vel kun er en ældre form for hjortebjerg, en bakke i Skamstrup sogn, Holbæks amt. Lige så i *gjæf* (oldn. *gjöf*, ejf. *gjafar*) f. e. i Valdemars sjæl. Lov 1, 2 og Eriks 3, 63.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Rationem quam I. Bekker in restituendo digamma secutus est examinavit A. Leskien. Lipsiae 1866. 53 S. 8.

Dette lille Skrift undersøger og bedømmer den Fremgangsmaade, som I. Bekker har fulgt ved i sin 2den Udg. af de homeriske Digte (1858) at føre Digamma tilbage. Oldtidens Grammatikere vidste intet om Digamma hos Homer; Evad de meddelte om Dig., vedkom alene den aioliske Dialekt; hele Læren om Digamma hos Homer tilhører nærværende og foregaaende Aarhundred. R. Bentley var den første, der lagttog Spor af Digamma i de homeriske Digte, og han bemærkede, hvor han vilde have det indført, i Randen af et Exemplar, der senere blev bragt til Heyne. Siden den Tid have flere udviklet Læren om Spor af Dig. i de homeriske Digte, medens Spitzner (de versu Graecorum heroico maxime Homericō, 1816) frakjendte Homer Brugen af det; endelig har I. Bekker, efter at der tidligere var sket et mislykket Forsøg af Payne Knight, indført det i Texten. Leskien giver en Liste paa de Ord, i hvilke B. har indsat *ϕ*; i nogle bekræftes det dels af græske Dialekter, dels ved Sammenligning med andre Sprog; men der ere andre, hvis Etymologi er usikker eller taler imod Dig.; *εινάτιρες* (B. *εινάτιρες*) har saaledes vel begyndt med en Medlyd, men det har været *j* og ikke *ϕ*, smlgn. lat. *janitricēs*; i en Del Ord, som ifølge Etymologien maa have begyndt med Dig. (som *όρᾶω*), har B. med rette udeladt det, da der ingen metriske Spor ere deraf. B.'s Lære, at Dig. kun er vedblevet at være Medlyd udadtil, idet det fremkaldte Position og fjærnedede Hiatus, men at det indadtil er blevet til en Spiritus, der i Begyndelsen af Præteriterne kunde nøjes med temporalt Augment og med Længde, bliver bekæmpet af Leskien; naar B. i Perf. dels har skrevet *είρορην*, *είρολπα*, dels *είρορην*, *είρολπα* (hvor *s* skulde være et Forslag), da forkaster Leskien de sidste Former, man maa i disse Ord enten sætte *ϕ* 2 Gange eller helt udelade det; naar B. i Impf. har skrevet *f*. Ex. *ήνασας*, forkastes det af Leskien, da Dig. ikke kan findes ved det temporale Augment, man maa enten skrive *ήνασας* eller ændre det til *είνασας*. B. har aldrig sat Dig. foran Medlyd; der eftervises Spor af det i *όγγυμι* (Rod *τραγ*) og beslægtede Ord. De metriske Virkninger af Dig. ere undersøgte af Hoffmann (Quaestiones Homericae, I. 1842, II. 1848); hans Fremgangsmaade er den, at han i Forvejen undersøgte, under hvilke Betingelser Hiatus og korte Stavelers Forlængelse kan taales, hvor Dig. ej er tilstede (Hiatus kan taales efter trochaisk Cæsur i 3dje Fod, i Enden af 4de Fod, i 1ste Thesis); paafaldende er det, at man sjælden hos Homer finder korte Stavelser i Thesis forlængede paa Grund af et følgende Dig.; Leskien efterviser, hvorledes disse Tilfælde sandsynlig ere fjærnedede ved Forandringer i Texten. Dersom man vil indsætte Dig., maa man gjøre som Bekker, sætte det, ej blot hvor det af metriske Grunde maa staa, men overalt hvor det kan staa. Men paa mange Steder er Hensynet til Dig. tilsidesat; for at kunne indsætte det har B. foretaget Rettelser, fjærnet *ϕ* *εγελκων*, udkastet Smaoord og mellem sideordnede Former valgt den, der gav Lejlighed til at anvende Dig. Andre Steder blive tilbage, der ikke kunne rettes, som *P* 279: *Αίας, δε περι μὲν εἶδος, περι δ' ἔργα τίτυκτο*, hvor man ikke kan sætte *ϕ* *εργα*, og disse Steder fremkaldte Tvivl om dem, hvor Rettelse er mulig. Leskien mener, at efter Digammas Tab har den Sædvane holdt sig, at foran visse Ord kunde Hiatus taales og korte Stavelser paa en Medlyd forlænges; hvor man har havt Dig. selv og hvor man har haft Efterligningen deraf, kan næppe afgjøres; Alexandrinerne have ikke kjendt Exemplarer med Dig. og det har ikke været til Stede i den pisiatratiske Recension; skrive vi det, faa vi et Exemplar, som Grækerne aldrig have havt Mage til; ved at rette Texten for at faae Dig. anbragt, udslætte vi de Spor, der vise sig, af at Sproget og Metrikken efter Digammas Bortkastelse efterhaanden have forandret sig.

K. L.

Kritiske Bemærkninger til Tacitus.

At *P. Voss.*

Tac. Ann. II, 37.

En forarmet Senator M. Hortalus, Sønnesøn af Taleren Hortensius, som af August ved Gave af 1000000 Sestertier er bleven bevæget til at indgaa i Ægteskab, henvender sig i Senatet til Tiber med Bøn om en Understøttelse, — for sine Børns Skyld. Anmodningen motiveres ved Forfædrenes Fortjenester og derved, at Hortalus ikke af egen Drift, men ifølge kejserlig Tilskyndelse har stiftet Familie. Foran Curiets Tærskel staar hans fire Sønner. Til Slutning heder det: *En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum.* — *Adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende.* Her er Tillægget *florente te* örkesløst og upassende: 1) overflödigt, ifald Meningen er at betegne Sönnernes eventuelle Hædersposter som udspringende fra Kejserens Magtfulde, da Relativsætningen *Caesar quos dederis honores* tilstrækkelig udsiger, at alle deres Udsigter for Fremtiden beror paa Cæsars Naade, 2) usmagelig som Compliment, da Henførelsen af Participiet *florente* til Futuret *adsequentur* enten henskyder Kejserens Florissance til Fremtiden, som om han for nærværende *non floret* (=erlangen werden sie ja in der Blüthe deiner Macht. Bötticher og Anonymen hos Engelmann ¹⁾) eller sætter denne Blomstrings Vedvaren i Fremtiden som en Betingelse for, at Kejseren skal kunne bortskjænke Hædersposter. Men den servile Supplikant undgaar overhovedet endog blot at antyde Muligheden af en mindre lykkelig Eventualitet. — Derimod tyder den foranskudte Stilling af det følgende *interim* paa en tydelig udtalt Modsætning; videre savner man en Begrænsning af det ubestemte Futurum *adsequentur*. Man faar ingen ret Afslutning paa det interimistiske, medmindre man læser: *adsequentur florente etate, Caesar quos dederis honores: interim* etc. 3: naar de bliver voksne, kan de forsörges ad den

¹⁾ Both unöjagtigt: „unter deiner beglückten Regierung“. Fortolkerné rörer, mig bekjendt, ikke ved Stedet.

almindelige Embedskarriere, indtil da maa Kejseren beskytte dem imod at lide Mangel.

Ann. IV, 40.

I Tibers Svar paa Sejans Brev, hvori denne udbeder sig Livia tilægte, heder det: *vis tu quidem istum intra locum* (o: equitis Romani) *sistere: sed illi magistratus et primores, qui te invite* (corr. invito) *perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium — non occulti ferunt.* I *qui — consulunt, excessisse* maa ligge en Fejl. Man savner en Bestemmelse til *perrumpunt*, fremdeles et Object for *consulunt*, videre et Subject for *excessisse*. Alle disse Savn kan man ikke hjælpe paa ved et «scilicet» (Nipperdey: *perrumpunt* «zu dir drängen», *consulunt* «natürlich te», om det manglende Subj. for *excessisse* forlyder intet). Heinsius har conjiçeret *te invito perrumpunt*, og saaledes Halm. Men hvor siges ellers *perrumpo aliquem* anderledes end ved en nærliggende Forkortning, som Hist. III, 2 *duae alae perrupere hostem* o: ordines (aciem) hostium. Ann. III, 15 *ne quo adfectu perrumperetur* (Tiberius) gjør vel den transitive Brug (*aliquem*) endnu mulig i en anden Betydning, nemlig «at komme til Gjennembrud hos en», men *perrupere aliquem* udsagt om et personligt Subject bliver lige uforstaaeligt. Ritters vilkaarlige Rettelse *qui ad te invito te* etc. afhjælper kun ufuldstændig Mangelen. Fejlen er simpelthen den, at Endebogstavet i *consulunt* og Begyndelsesbogstavet i *excessisse* er skreven én istedenfor to Gange, altsaa: *qui te invito perrumpunt omnibusque de rebus consulunt te, excessisse* etc. o: som meget mod din Vilje (o: uagtet de Hindringer, du lægger dem ivejen), bryder sig frem og i alle Ting raadspørge dig osv. *perrumpunt* absolut ved taciteisk Korthed og dog ved Sammenhængen tilstrækkelig tydelig for *omnia obstacula vi perrumpunt*; hvorhen og i hvad Øjemed forklares nu ved det med *que* tilføjede *consulunt te*; derved at Objectet for *consulunt* rykkes hen til sidst i Sætningen, opnaaes paa engang en forøget Vegt (— dig, og ingen anden), og Subjectet for *excessisse* kan med Lethed underforstaaes paa Grund af dets umiddelbare Nærhed. Ogsaa ellers undgaaes ved denne Ordstilling en besværlig Gjentakelse af et for paa hinanden følgende Sætninger fælles Ord, f. Eks. Ann. II, 51 *quomodo etiam cum valerent leges vincebantur*.

Dial. d. or. c. 2: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur,*

tanquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset etc. Bebrejdelsen maa have været netop den modsatte, at det ikke havde været M. blot om den historiske Cato at gjøre, men at han havde benyttet Catos Person som en Maske for, at udtale sine egne antiimperialistiske Anskuelser. Denne Indvending fører dog ikke nødvendig til det af Sauppe Phil. XIX, 263 foreslaaede *tanquam non*. Læser man *quamquam*¹⁾ etc. faar man baade en (indirekte) Betegnelse af, hvad det er for en Opfatning af Digtet, der har foranlediget de mægtiges Anstød, og Forf. udtaler tillige selv sin Dom over denne Opfatning, idet han stempler den som faktisk ugrundet. Først efter en saadan Udtalelse forekommer det mig, at han i det flg. (c. 3) kan lade Secundus ytre sig ganske i Forbigaaende (uden nogen nærmere Indgaaen paa Sagen): *si qua pravae interpretationi materiam dederunt*. En Forveksling af *tanquam* og *quamquam* er tænkelig. Fejlen er maaske ikke blot tilfældig. Det er værdt at lægge Merke til, at Ruodolfus Fuldensis, der hvor han udskriver Tac. Germ. c. 4, ogsaa ombytter *quamquam* med *tanquam*, se Ritter Praef. XVII (Leipzigiger Udg. af 1864): *unde habitus quoque ac magnitudo corporum comarumque color, tanquam in tanto hominum numero, idem pene omnibus*.

Germ. c. 2 Slutn. (Sall. Jug. 113. 3).

Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ut nunc Tungri, tunc Germani vocati sunt. Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur. Jeg anfører Stedet i sin Helhed, uagtet jeg væsentlig kun vil behandle den sidste Sætning *ut — vocarentur*. J. Grimm har foreslaaet *a victo* istedenfor *a victore*, udenat Grimms Rettelse har fundet nogen Indgang blandt Fortolkerne. Ritter læser *e victore* og videre *mox a se ipsi*, vel rigtigt for *ipsis*, forøvrigt uden Betydning for Stedets Forstaaelse. Flerheden af Udgiverne synes at være blevne enige om at lade Haandskrifternes Teks, staa uanfegtet, dog vel snarere fordi det ikke har lykkedes Kritiken at finde en paa engang tilfredsstillende og evident Lösning, end fordi man i Virkeligheden har ment at

¹⁾ Dette Rettelsesforslag havde jeg noteret mig, endnu Inden Sauppes Behandling af Stedet kom mig for Öje.

kunne acquiescere ved den gjængse (og vel ene mulige) Fortolkning af det overleverede. Stedet er monografisk behandlet af H. Schweizer i et Zürcher Program for 1860. Jeg har kun havt Anledning til at se et Referat af dets Indhold, og ifølge dette skal Behandlingens Resultat være det negative, at det vanskelige Steds Forstaaelse endnu ikke er bragt paa det rene.

Af Teksten, som den foreligger, fremgaar med Klarhed : 1) at Tacitus antager Navnet Germaner for oprindelig at have tilhørt en enkelt Stamme og først senere at være gaaet over til at blive en Betegnelse for det hele Folket, 2) at han tænker sig dette Stammenavns Udbredelse til at omfatte den hele Gruppe af beslægtede Stammer, hvis Slægtskab ikke tidligere har fundet sit Udtryk i noget Fællesnavn, foranlediget ved Sammenstødet med en fremmed Nationalitet, nemlig Gallerne, 3) at det er den enkelte Stamme blandt Germanerne, der først gik over Rhinen og altsaa først kom i Berøring med disse Fremmede, hvis Navn er bleven overført paa samtlige Stammefrænder. Saavidt er alt i Orden.

Jeg gaar videre i Fortolkningen af den foreliggende Tekst. Det er klart, at *victor* gjenoptager det foregaaende *qui — expulerint* og som Synonym til *expulsor* betegner den enkelte Stamme Tungrerne eller som de tidligere hed med Stammenavnet Germaner¹⁾, at det altsaa, efter Tekstens Mening, er denne germaniske Stamme selv, som med Bevidsthed og i den reflekterede Hensigt at imponere sine galliske Fiender i sit Samkvem med disse har undladt at betjene sig af de ellers gjængse Stammenavne (Kherusker, Katter osv.) og istedenfor disse Specialnavne har tillagt alle Stammer sit eget Navn som Fællesnavn. Igjennem det fælles Navn antydodes en fælles Nedstammen, en vedvarende Sammenhørighed og et nært Forhold, der i eventuelle Krige mellem Tungrer og Galler maatte bringe Gallerne til at frygte en Alliance imellem Tungrerne og deres Navnefætters store Sværm paa den anden Side Rhinen. Tungrerne har attraaet og opnaaet (man tænke paa Tyskernes Stilling Nord for Ejderen som «der verlassens Bruderstamm») ialfald i Navnet at støtte sig til det fælles «grosse Vaterland» med dets talrige Folkesværme, og omend Tungrernes utvivlsomme Kjendskab til de germaniske Stammers Splittelse og Mangel paa national Solidaritet neppe tillod dem

¹⁾ At man har kunnet falde paa noget andet, viser kun, til hvilke Urimegheder Desperationen kan føre.

at vente noget reelt Udbytte af dette Navnepaafund, kunde det dog være dem tjenligt til at kaste Gallerne Blaar i Øjnene og bidrage til at gjøre dem selv saa meget frygteligere i deres Tanker.

At den her udviklede Forestilling om Maaden, hvorpaa Germanernavnet har udbredt sig til det hele Folkefærd, uanset om den tilhører Tacitus eller ikke, er ganske uholdbar, derom kan der vel nu neppe være delte Meninger. Historiske Folkenavnes større eller mindre Omraade antyder en Folkeejendommeligheds Udbredelse eller Indsnævring; de beror derfor paa en Sum af historiske Kjendsgjæringer og laves ikke i noget Fiffgebodens Øjemed. Allermindst tør man forudsætte en saadan Hyperreflexion hos et primitivt Folk. Et Folks, en Stammes Navn er tillige dens Æresnavn, og allerede Nationalforføngeligheden vil nok sørge for, at Navnet ikke tildeles andre end strengt berettigede. Videre er det, som Grimm Gesch. d. d. Spr. I, 107 bemærker, Regelen, at ikke nogen tillægger sig selv sit Navn, men at han faar det af en anden. Ligesom det nyfødte Barn faar et Navn ved Forældre og Venner, saaledes er det ogsaa ved Forklaringen af Folkenavne af Vigtighed at antage, at de er blevne givne ved Nabofolk ¹⁾. Trangen til at benævne en Tredje er til enhver Tid stærkere end til at benævne sig selv, man kunde tilføje: især i Folkeslagenes Barndom, saalænge Folkebevidstheden endnu kun er lidet udviklet.

Det er derfor a priori urmeligt, naar det heder: *ut omnes primum a victore* (selv Germaner) — *Germani vocarentur*.

Disse Ord er ogsaa i Modsigelse med Historien. Det synes at være en Nationaliteternes Udviklingslov, som Historien har godtgjort, at der under Stammeforgreningen altid indtræder en Splittelsens Periode, hvor Partikularismen gjør sig gjældende og den oprindelige Identitet tabes af Sigte. Synet for den nationale Enhed gaar tabt over de mange Differenspunkter og Rivninger, som Stammelivet i afsondrede Bygdelag udvikler. Over Forskjellene glemmes Ligheden, især af dem, der selv staar midt oppe i de partielle Nationaliteters Rørelser og kun ser dem paa nært Hold. Et mægtigt Stød fra uden (som Persernes Angreb paa Hellas, den puniske Invasjon i Italien) kan bringe Folkebevidstheden til atter at samle sig, vække den nationale Enhedsfølelse, saaledes at denne konstaterer sig gjennem en Fællesbetegnelse. Krigene

¹⁾ Saaledes som Grimm f. Eks. antager Svevernes Navn udgaaet fra deres slaviske Naboer.

med Rom blev ikke en saadan Vækkelse for Germanerne, Angrebet fra uden var ikke istand til at overvinde Sondringstensdenderne i det indre. Hvor ser man paa denne Tid (eller selv langt senere) Tegn til, at en pangermanisk Folkeaaend begynder at røre sig i Historien? En mythisk Tradition, der tilmed er i Modsigelse med sig selv (*quidam—pluris deo ortos plurisque gentis appellationes—affirmant*) kan ikke gjælde som Bevis herfor. Tacitus bevidner oftere det modsatte, og Fællesnavnet Germaner kan derfor fornuftigvis ikke være opstaaet blandt dem selv som Affödning af en saadan endnu ikke eksisterende Folkeaaend. Navnet Germaner har, som bekjendt, heller ikke nogen sinde vundet anderledes Borgerret blandt Germanerne selv, end saaledes at paa Tacitus's Tid og senere de (mere dannede) Germaner, som kom i Beröring med Romerne, i Betegnelse af sin Nationalitet accommoderede sig efter romersk Sprogbrug. Sætningen *ut omnes primum a victore — Germani vocarentur* er bevislig uhistorisk.

Men maaske har Tacitus ikke tænkt ud, hvad han her har sagt, og man vil ikke i Ytringens Uholdbarhed erkjende et afgjørende Bevis for Nödvendigheden af en Tekstrettelse. Man kunde möde med den Paastand, at det dog, som ogsaa andre har bemærket, for Tac. selv maatte være paafaldende, at de selvsamme Tungrer, som det tidligere havde været saa magtpaaliggende at skabe et kunstigt Navnefæterskab, atter om en föje Tid lod dette falde. Det synes at ligge nær, at Tacitus havde spurgt sig selv om Foranledningen hertil og gjort sine Læsere Rede for Forklarligheden eller Uforklarligheden af denne Besynderlighed. Videre savner man Beviset for, at *ob metum* kan være = *ob metum incutiendum*. Betydningen af en Hensigt, som man her ialmindelighed indlægger i *ob*, trænger til at støttes ved en Styrelse, der ligger Handlungsverbet nær (*ob prædam* = *ob prædandum*), eller hvis Begreb lader noget aktivisk, paa andre indvirkende træde utvetydig frem (f. Eks. *ob terrorem*). Man faar dog ogsaa se hen til, hvorledes *ob metum* ellers bruges af Tac. f. Eks. Hist. II, 49: *quidam militum—interfecere se, non noxa, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate principia*. De af Kritz anförte Steder beviser intet, da de samtlige indeholder et Gerundiv. Bevisende for Tilstedeværelsen af en Tekstfejl er den Maade, hvorpaa «de selv» (Germanerne) ved *mox a se ipsi* skarpt udhæves som de, af hvem först senere

Benævnelsen Germaner er bleven accepteret ¹⁾. *mox a se ipsi* i andet Led fordrer med Nødvendighed som Modsætning: «først af andre, fra dem selv forskjellige», og kræver et logisk Subject i første Led, som helt og udelt er Ikke-Germaner, men *victor* (Tungreerne) baade er Germaner og heder Germaner ²⁾. *Mox a se ipsi* og *a victore* kan derfor umulig bestaa ved Siden af hinanden. Herved er det klart, at enten *a victore* eller *a se ipsi* maa bero paa en Tekstfejl, og naar nu, som før paavist, *a victore* lider af apriorisk Urimelighed og historisk Urigtighed, er man berettiget til at slutte, at *victore* enten maa være en Forvanskning for det rette logiske Subject eller at dette maa være udfaldet foran *victore*.

Imod Grimms Rettelse (*a victo*: Gallerne) kan kun indvendes, at den mangler kritisk Sandsynlighed. Stedets historiske Udbytte er i det væsentlige sikret af Grimm, men man ser ikke, hvilke ydre eller indre Grunde der kan have foranlediget en Afskriver til at ombytte det i sig selv klare *victo* med det uforstaaelige *victore*. Paa den anden Side har ogsaa *victor* (den enkelte sejerrige Stamme) sin Plads i denne Sammenhæng, da det er efter dens Stammenavn, at det hele Folkefærd er bleven opkaldt. Ritters sindrige Conjectur *e victore* bringer ikke den fornødne Lægedom, da man ligesaa lidt ganske kan undvære et *mox a se ipsi* modstillet logisk Subject, som man kan nøje sig med et, der ikke indeholder en tilfredsstillende Modsætning. Der maa læses — ved en Combination af Grimms og Ritters Rettelse —: *ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, ob metum, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*. Man har her det sædvanlige Fænomen, at den fremmede, der paa Afstand betragter en Samling Frændefolk, netop omvendt af de beslægtede Stammer selv overser de mindre væsentlige Uligheder over den væsentlige Lighed. — Nu kan man forstaa *ob metum* : den besejredes opskræmte Fantasi bringer ham til at forflere sine Fienders Tal, til at se lutter fiendtligsindede «Germaner» (alias Tungrer)

¹⁾ Selv har de først ved en fra andre laant Brug kaldt sig med det forefundne Navn Germaner.

²⁾ Saa har ialfald Tac. ment, om med rette, eller Urette, er det kritiske Spørgsmaal uvedkommende.

i samtlige Stammer hinsides Rhinen, Frygten identificerer den enkelte Stamme med det hele Folkefærd¹⁾.

Man vil maaske indvende, at Sætningens symmetriske Bygning lider ved de mange Komplementer i 1ste Led (*a victis, e victore, ob metum*), men læser man sammen: *ut omnes primum a victis e victore — mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, tror jeg, at man skal indrømme, at de modsvarende Led i Form og Indhold paa det ønskeligste korresponderer med hinanden, og at den foreslaaede Rettelse i ethvert Fald ikke indbringer det usymmetriske. Finder man, at det tilkommende *ob metum* forstyrrer Symmetrien, da kan dette ikke mistænkeliggjøre en ellers fornøden Rettelse, og skulde end en nøjere Eftervisning af Lovene for Compositionens Symmetri hos Tac. gjøre et saadant Brud paa Ledenes Parallelisme uantageligt, maatte Mistanken snarest vende sig mod det vistnok i enhver Henseende undværlige *ob metum*. *a victis e victore* giver i første Led enhver fornøden Oplysning og netop den samme Oplysning, som *a se ipsi invento nomine* i andet Led: af hvem Navnet Germaner er brugt, og hvor vedkommende har faaet dette Navn fra²⁾.

¹⁾ At Tac. efter Grimm (og andre) skulde alludere til en appellativisk Betydning af Ordet *Germani*, er allerede af den Grund en Umulighed, at denne Allusjon vilde være aldeles uforstaaelig for hans i det Keltiske vistnok meget uvidende Læsere, i det Øjeblik, han ikke selv oplyser, hvilken denne appellativiske Betydning er. Oprindelsen til Stammenavnet Germaner, ogsaa dets *Γερμανοι* ligger øjensynlig udenfor Tac.'s Undersøgelse. Det er kun den udvidede Anvendelse deraf, som beskæftiger ham. Iøvrigt tør dette *ob metum* af andre Grunde være Tvivl underkastet, hvorom nedenfor.

²⁾ Det forekommer mig, at baade *ob metum* her og *non gentis* ovenfor, hvilket sidste Ritter har indklamret, vilde have en meget passende Plads som en Interpretators forklarende Randbemærkning. Begge Tilføjelser synes at røbe en uberettiget Mistillid til Forstaaeligheden af det allerede sagte, men om man end kan finde det lidt rimeligt, at Autor skulde anse det fornødent paa den Maade at fortolke sig selv, kan man dog ikke uden videre benegte Muligheden deraf, og Tilstedeværelsen af et Glossem lader sig derfor vanskelig bevise, hvor ikke andre Grunde, som Fejl mod det sproglige Udtryk, Urigtigheder i det faktiske eller en paa-viselig Mængde af Interpolationer forresten, kommer til. Mod *ob metum* kan indvendes, at Forklaringen er for snæver, da den lader⁴⁾ lade af Betragtning de mange andre Omstændigheder, der kan have fremkaldt den omhandlede Forveksling blandt Gallerne. Om Interpolationernes Mængde hos Tac. har man vanskelig for at sige noget bestemt, da de Kritikere,

At, nu den foreslaaede Rettelse af rent ydre Grunde anbefaler sig fremfor Grimms Conjectur, bevises vel tilstrækkelig ved Hyppigheden af denne Art Fejl i Haandskrifterne. Medens en Antithese som den mellem *victi* og *victor* er ret i Tac.'s Maner (forekommer, f. Eks. ogsaa Hist. IV, 1 og 11; II, 46), snubler, som bekendt, hans Afskriivere idelig, hvor ligelydende Ord følger nær paa hinanden og springer over fra det ene til det andet. Det tør være nok at citere Ritter Praef. XIII: Ego in Annalibus 211 lacunas retexi et quantum potui explevi, in Historiarum libris 161, in Germania 12, in Dialogo 24. Har end Herr Ritter af og til fundet Lacuner, hvor der ingen er, fremgaar det dog som Resultat af hans og Forgjængeres Kritik, at Haandskrifterne af Tac. i særlig Grad er hullede og trænger til at heles igjennem Udfyldningens kritiske Bodmiddel.

Istedenfor at citere bekendte Eksempler af Tac. og andre Forfattere, skal jeg anføre et Sted af Sallust, hvor jeg tror at kunne paavise en lignende Art af Fejl.

Jug. 113. 3. Sallust karakteriserer den vankelmodige Maurer (Bochus). De fleste og bedste Haandskrifter («*plerique atque optimi libri*» Dietsch) har *vultu corporis pariter atque animo varius*. Iøvrigt med forskjellige Interpolationer. Dietsch har heraf ganske vilkaarlig gjort: *corpore pariter atque* osv. (med Udeladelse af *vultu*).

Hvad er *vultus corporis*? Kritz har ment, at *corporis* er tillagt af Sall. for stærkere at udhæve Modsætningen til *animo*, men Bemærkningen vilde kun have sin Rigtighed under Forudsætning af, at der gaves et *vultus animi*. *vultus* og *animus* danner en i sig selv klar Modsætning¹⁾. Som Bestemmelse til *vultus* kan kun træde den specielle Del af Legemet, hvorpaa *vultus* væsentlig beror, f. Eks. *oris*, og den haandskriftlige Autoritet

---

der især har gjort det til sin Opgave at fremdrage Glossemær, som Wex (til Agricola) og Ritter i ethvert Fald synes at være gaaet langt videre end en nøgtern Kritik kan være med. Jeg mener derfor, at det maa henstilles som et aabent Spørgsmaal, om Tac. har skrevet: *ita nationis nomen evaluissse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, eller med de sædvanlige Tilføjelser.

¹⁾ Selv den pointerende Filosof har ikke Brug for noget *vultus corporis*, cfr. Sen. cons. ad Polyb. 24: *Indus dissimilem animo tuo vultum*; straks efter *da operam, ut fratres tui te imitentur — animumque ex tuo vultu sumant*.

kan kun angive Udgangspunktet for den kritiske Revisjon, ikke bevise, at Sall. har skrevet noget meningsløst.

Er det blot i Minespillet (Blikkets) Usikkerhed, at Karakterløsheden råber sig? En Forfatter med Sallusts psykologiske lagttagelsesevne kan ikke have overseet, at den samme Usikkerhed præger den hele legemlige Habitus: Bevægelse, Gang, Holdning¹⁾, og man sporer tydelig en Bestræbelse hos Forfatteren for at skildre, hvorledes det ydre i et og alt (*pariter atque*) afspejler det indre. En Betegnelse af Personens legemlige Fremtræden kan derfor her ikke undværes. Dette i Forening med Umuligheden af at forbinde *vultu corporis* beviser Tilstedeværelsen af en Lacune, hvad der ogsaa har foranlediget Afskriverne til Interpolationer eller Conjecturer. Foran *corporis* er udfalden et Substantiv i Ablativ, sideordnet *vultu*, efter *vultu* en Genitiv, der er nødvendig for Parallelismens Skyld.

Dietsch har videre anført Serv. ad Verg. Aen. VII, 251: *Intentos volvens oculos: cogitantis est gestus: sic de Bocho Sallustius: vultu et oculis pariter atque animo variis*. Man ser, at Servius citerer frit og kun, hvad han har Brug for til Belysning af det vergilianske Udtryk. Imidlertid gjør Forbindelsen af de to nærliggende Begreber *vultu et oculis* det sandsynligt, at Serv. hos Sall. har læst *vultu* sammen med et andet nærliggende Begreb, i hvis Sted han har substitueret *et oculis*; et saadant er nu netop *os (oris)*.

Heraf mener jeg — med den Sikkerhed, som i saadanne Tilfælde overhovedet kan naaes, — at maaatte slutte, at Sall. har skrevet: *vultu oris, habitu corporis pariter atque animo variis*. Det enslydende (*oris — corporis*) har foraarsaget en aberratio calami. *habitu corporis* slutter sig som et asyndeton summativum til det foregaaende; derfor ikke den ved Opregningen af et Par spredte Træk, især i Skildringen af en varietas, nærliggende Khiasme. Khiasmen (f. Eks. *vultu oris, corporis motu*) kan her ikke gjøres kritisk sandsynlig, altsaa et omfattende og afsluttende Begreb som *habitu*.

¹⁾ Cf. de af Dietsch citerede Steder: Hieron. Comm. in Ezech. lib. III T. V p. 85 ed. Vall. *vultuque et oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa et lasciva mens lucet in facie et secreta cordis motu corporis et gestibus indicantur*. Comm. in Math. 15, 19 T. VII p. 115: *sed ex corporis habitu et gestibus aestimare quid versemus intrinsicus*.

Germ. c. 14, 3. *exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum* etc. Forbindelsen af *liberalitate* som formidlende Ablativ med Verbet *exigunt* er umulig. *liberalitate* forudsætter et Krav, der kan afslaaes, men *exigere* absolut (uden Henførelse til nogen Person) «inddrive» kan kun siges om noget jeg ubetinget ifølge Ret eller Magt kan fordre. En andens *liberalitas* kan ikke berettige mig til at optræde som *exactor*. Det er ifølge Conveniensens Ret, at den germaniske *comes* kan rette et Krav til sin Høvdings *liberalitas*, deri ligger endnu ikke Kravets nødvendige Opfyldelse. Altsaa maa læses: *exigunt enim principis sui liberalitati* etc. Constructionen *exigere alicui aliquid* efter Analogien *extorquere alicui aliquid* kan ikke vække Anstød ved Tac.'s bekjendte Forkjærlighed for Dativen. Det for- og efterklassiske *exigor aliquid* (se Friends Lex.) beror dog vel netop paa det aktive *exigunt mihi aliquid*, cfr. *invidetur* for *invidetur mihi, temperatus = qui sibi temperat* o. lign. Om den hyppige Forbytning af det lange *i* i Dativer af 3dje Decl. med Ablativer paa *e*, maaske fremgaaet af en ældre Skrivemaade (-ei), derfor især foran et andet *i*, jfr. Wilh. Schmitz zu Sallust Rhein. Mus. XIX, 476 fig.

Germ. c. 16, 3. *Quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur*. At det Billede, som frembringes ved en *terra pura ac splendente* kun kan være et Spejlbillede, bevirket ved Jordartens Gjennemsigtighed (∩: dens Farveløshed), at her altsaa ikke kan være Tale om «*lineamenta quae aliis coloribus in picto pariete fiunt*» (Kritz), at videre *colorum* efter al Rimelighed maa indeholde den forvanskede Betegnelse af Spejlbilledets Object, har vel Nipperdey Rhein. Mus. XVIII, 342 fig. gjort tilstrækkelig indlysende. Men det af Nipperdey foreslaaede *locorum* kan ikke uden Tilsnigelse oversættes med «der Umgebungen». *locorum* uden nærmere Forklaring maatte henvise til det foregaaende *loca*, men det er dog vel neppe den Tanke, som først frembyder sig, at Spejlet afspejler det Rum, hvori det er opstillet, og tænker man sig disse med større Omhu behandlede Rum, som Tac.'s Udtryk kunde lade formode, helt overstrøgne med denne Jordart, reduceres Forfatteren til den tarvelige Bemærkning, at den ene Spejlvæg afspejler den anden. Den naturlige Tanke er dog vel den, at Jordarten giver et Billede af hvilkensomhelst Ting, som kommer foran dens Sp...

locorum er derfor for snævert. Den samme Indvending gjælder ogsaa Köchlys *corporum*. Endvidere er enten det nøgne *lineamenta* ved Siden af *picturam* overflødig som allerede indeholdt deri; det Hele og Delsn kan ikke afgive en correct Copulation. Eller, ifald det andet Led skal tjene som Forklaring af det første, da er *lineamenta* utilstrækkeligt, thi til et Maleri hører nødvendig to Ting, Omrids og Farver. Jeg foreslaar derfor *picturam ac lineamenta colorata rerum* (eller *coloresque rerum*): et Maleri af Gjenstandene med deres Farver og Omrids; *rerum* er de i disse Rum forhaandenværende Gjenstande og *lineam. coloresque* kan ved *ac* slutte sig explikativt til *picturam*. Fejlen maa antages opstaaet ved Abreviation.

Germ. c. 17, 3. *partemque vestitus superioris in manicas non extendunt* kunde udsiges i samme Mening som *nullam partem — extendunt*, og vilde være rigtigt under Forudsætning af, at Ærmer kunde tænkes anbragte paa forskjellige Dele af den øvre Klædning. Den (bestemte) øvre (Del af) Klædningen heder enten *pars superior vestitus* eller blot *vestitus superior. superioris* er Assimilationsfejl, og Tac. har skrevet *partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt*:

Germ. c. 18, 2 læser jeg: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus munera offert* (saaledes at jeg flytter Haandskrifternes overflødige *munera* i næste Linje). Tac. begynder med at fortælle, hvad Hustruen blandt Germanerne ikke gjør, naturligvis fordi Modsætningen til de romerske Forhold, som saa ofte, foresvæver ham. Det er da nødvendigt at opfatte *dotem*, som desuden stilles i Spidsen, skarpt efter sit romerske Begreb, og et Zeugma (*dotem* i andet Led for *munera*) synes mindre vel anbragt. De Gaver, en Ægtemand kunde falde paa at skjænke Hustruen, heder nu engang ikke *dos*, og Forholdet er jo aabenbart det, at, hvad Romeren forstaar ved *dos*, overhovedet ikke eksisterer blandt Germanerne. Det vilde være besynderligt, om alligevel Tac. skulde have anvendt *dotem* paa germaniske Forhold, som han jo gjør, naar den foreliggende Tekst lader ham sige *maritus dotem offert*. Videre kan bemerkes, at til Khiasmens Fuldstændiggjørelse vil et Object i 2det Led vel passe, og — hvad der vel vil veje mest — paa samme Tid, som den upassende Gjentakelse af *munera* i næste Linje hæves, paa en

Maade, der er ligesaa lempelig som enhver anden, der har været forsøgt, fjernes tillige en anden Urimelighed.

Germ. 20, 4. Det heder om Søstersønnernes Forhold til Morbroderen: *Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et in animum firmitus et domum latius teneant.* in (foran *animum*) kan være Dobbeltskrift af *in* i foregaaende Linje. Muligt er det ogsaa, at *in* er en Rest af et forøvrigt udfaldet Ord. En med Sammenhængen og Tac.'s Stil vel stemmende Vending giver: *tamquam et inligent animum firmitus et domum latius teneant.*

Germ. c. 27, 3. Efter at Verkets almindelige Del er afsluttet, heder det: *Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.* Heimsoeth og efter ham Ritter har indklamret *quae — commigraverint*, og vistnok er Fremstillingen af disse migrationes i det følgende kun af underordnet Betydning, men der staar dog noget derom, og disse Ord synes passende at berede Overgangen til c. 28. Mere paafaldende forekommer det mig, at Tac., naar han vil orientere sig Læser ved en foreløbig Indholdsangivelse, orienterer ham urigtig, eller ialfald højst ufuldstændig. Enhver Læser af Germania vil erindre, at Skriftets specielle Del gaar ud paa at give et fuldstændigt Stammekart. Forfatteren gjør sig i det følgende øjensynlig Flid med Bestemmelsen af de enkelte Stammers Bopæle, deres geografiske Grænser, og han dvæler derved med mindst ligesaa megen Omhu som ved deres *instituta ritusque*. Er det rimeligt, at Indholdsangivelsen ikke har nævnt et Ord herom? Ogsaa den upassende Asyndeton *quatenus differant, quae* etc. (som har foranlediget Halm til Rettelsen *quaeque*) tyder paa en Lacune. Tac. kan f. Eks. have skrevet *quae suae cuique sedes, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint*, og en Afskriver har sprunget over fra *quae* til *quae*.

De Epicharmo Pythagoreo.

Opusculum postumum *Fredertci Nutzhorn.*

Ante paucos menses editus est liber de Epicharmo¹⁾, cujus auctor, operibus Grysari, Krusemanni, Welckeri, Ahrensii nisus, totam materiam tanta diligentia conguessisse videtur, ut facile credam, nullum omissum esse fragmentum, nullum veterum testimonium, quod ad rem pertineat. De vita Epicharmi et genere scribendi idem auctor quum copiose disputet, unam quæstionem magis attigit quam ad finem perduxit. Difficile enim est intellectu, quomodo fieri potuerit ut Epicharmus, quem summum *καμφοδοποιόν* atque inventorem comoediæ fuisse constat, idem Pythagoreus esset et scriptor librorum quum ad philosophiam tum ad medicorum artem pertinentium. Apud nostros sane homines atque omnino ubicunque a doctis viris ad imitationem veterum excoluntur litteræ et magis renascuntur quam ex integro gignuntur, haud raro fit ut idem in variis generibus scribendi excellat. Sed Homerum quis unquam audivit didacticam epopoeiam composuisse, aut Æschylum vel Sophoclem præter tragoedias etiam comoedias docuisse aut historiam belli Persici scripsisse? Quis Herodotum aut Thucydidem carminum lyricorum auctores fuisse comperit? Quis denique Aristophanem *γραμματοδιδάσκαλον* aut *ῥήτορα* aut *σοφιστήν* unquam vidit? Paullatim emergunt ejusmodi scriptores, quales Italici hodie *dilettantes* vocant, cujusmodi Critias Atheniensis, Dionysius Syracusarum tyrannus, alii multi fuerunt. Hi, quæ genera alii excoluerant, satis scite fortasse imitati sunt, sed novi nihil crearunt, superiorum vestigia presse secuti; quod quum tantam animi intentionem non requirit, varia scribendi genera facile imitari poterant. Similiter Alexandria quum litteræ renascebantur, iidem sæpe et docti grammatici erant et varia genera poesis excolebant. Apud Romanos antiquiores poetæ haud raro iidem et tragoedias et comoedias et epicam poesin Græcorum imitati sunt; post Virgilius Bucolica ad imitationem

¹⁾ Leben und Schriften des Koers Epicharmos. Nebst einer Fragmentensammlung. Von Aug. O. Fr. Lorenz. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1864.

Theocriti scripsit, Georgica ad exemplum Nicandri, in *Æneæ* rebus enarrandis etsi Apollonium Iasonis et Medæ fata canentem facile superat, totum tamen genus Homeri imitandi ab Apollonio didicit. Cicero quot vias secutus sit, ut litteras Græcas diversissimorum generum in solum Latinum transferret, longum est enumerare. Illud tenendum, hoc ipsum, ut tot et tam varias vias ingressus sit, minime factum esse ad normam antiquiorum Græcorum. Illi, qui singula quæque genera litterarum, singulas formas vel invenerunt vel ad summam perfectionem excoluerunt, ita cum his ipsis formis coaluisse videntur, ut ab iis revelli non possent. Quamvis variis metris iidem poetæ sæpe uterentur, nunquam tamen factum est ut Simonides aut Pindarus tragoedias docerent neque ut Aeschylus aut Sophocles hymnos aut nœnias componerent. Unus omnium inventus est Epicharmus, qui et comoediæ inventor et philosophus et medicus et, si placet, rei culinariæ esset peritus.

In hoc non illud mirandum, auctorem dramaticum etiam philosophandi quodam studio teneri. Non modo apud Euripidem, sed etiam apud Shakespearium et alios recentiores dramaticos multa philosophice dicta reperiuntur. Sed, qui sapientiæ altiori ita operam dederit, ut, quo tempore perpauca scribebant atque omnino ars librorum componendorum et sententiarum in ordinem redigendarum pæne inculta atque adeo vix inventa erat, tamen sprete rei difficultate libros profundissimæ scientiæ scripserit, eundem jocandi atque personas alienas induendi adeo studiosum fuisse, ut ejus rei causa novum poesis genus a nullo antea tractatum excogitaverit, in hominem cadere vix potest. Quo magis dolendum, utriusque generis fragmenta tam pauca exstare, ut iudicium de indole scriptoris facile perturbetur. Sed tamen nihil desperandum, modo recte atque ordine scrutemur.

Magna autem cautio adhibenda est, quoniam Pseudoepicharmea multa satis antiquo tempore in manibus hominum fuerunt. Jam Aristoxenus, Philochorus, Apollodorus docuerunt, τὴν Πολιτείαν non ab Epicharmo, sed a Chrysogono tibicine, τὸν Κανόνα et τὰς Γνώμας ab Axiopisto quodam composita esse, nec minus Χείρων inter libros numeratur, qui falso ad Epicharmum referrentur (Athen. XIV, 648). Diogenes Laertius postquam commemoravit, Epicharmum scripta reliquisse, ἐν οἷς φυσιολογεῖ, γνομολογεῖ, ἰατρολογεῖ, hæc addit: καὶ παρασχιζίδια, inquit, τοῖς πλείστοις τῶν ὑπομνημάτων πεποίηκεν, οἷς διασαφεῖ, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶ τὰ συγγράμματα. Sed hoc ipso indicio deprehenditur

falsarius; qui enim *acrosticho* indicavit, carmen esse Epicharmi, eum satis apparet non fuisse Epicharmum, sed multo posterioris ætatis nugatorem.

Pendet hæc fraus ex illa superstitione, qua homines sæculi quarti a. Chr. n. de Pythagora atque Pythagoreis omnia fingebant et credebant. Neque enim Neoplatonicus aliquis illam fabularum farraginem congessit, quam apud Jamblichum et Porphyrium reperimus. Hi, ubi Pythagoram non mortali patre genitum, sed ipsius Apollinis filium fuisse narrant, Xenocratis et Eudoxi auctoritate nituntur, atque omnino et hi et Diogenes Laertius omnibus fere paginis Aristoxenum, Heraclidem Ponticum, alios satis antiquos auctores laudant.

Constat, Platonem non pauca a Pythagoreis didicisse, Xenocratem etiam magis excoluisse illam de numeris symbolice disputandi rationem. Inde magna apud illius sæculi homines orta est admiratio Pythagoræ, et, quod ignota atque remotissima quæque maxime vulgo extollunt homines, propiora contemnunt, fuerunt etiam, qui crederent, Platonem omnem suam de rerum natura scientiam ex libris Pythagoreis hausisse. Inde factum est, ut ii, qui aut sui exercendi causa, aut ut alios deciperent, subditivas epistolas Platonis verbis scripserunt, Platonem ad Dionem scripsisse fingerent, centum minis tres Philolai libros se emisse (Diog. VIII, 15 et 84). Ex his libellis totum Timæum dialogum pendere, vulgaris erat hominum opinio, quare sillographus:

*Πολλῶν ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο μολπὴν,
ἐνθεν ἀφορμηθεὶς τιμαιογραφεῖν ἐπεχείρηεις.*

Nec multo post Timæus historiarum scriptor etiam illud narravit, Platonem a Pythagoreis *ἐπὶ λογοκλοπιᾷ καταγνωσθῆναι* (Diog. VIII, 54).

Ex hac Pythagoreorum admiratione ortum est apud illius ætatis homines summum studium cognoscendi profundam illam sapientiam. Sed satis moleste acciderat, ut præter illos tres Philolai libellos nulla omnino Pythagoræ ipsius aut veterum Pythagoreorum scripta exstarent. Vulgo dicebatur Pythagoras ipse vetuisse discipulos, ne quis disciplinam vulgaret. *Οὕτε λέγειν οὕτε συγγράφειν ἤξιον, ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτηχοῦσιν κατάδηλα εἶναι τὰ νοήματα· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο πρῶτον διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοὺς αὐτῶ προσφοιτῶντας, ὅπως ἀκρασίας ἀπάσης καθαρῶσόντες ἐν ἐξερημοσύνῃ (= ἐξεμνήδιᾳ) φυλάττωσιν, οὗς ἂν ἀκροάσωνται λόγους* (Jambli. vit. Pythagoræ § 246). Qui

vel minimam partem disciplinæ iis, qui initiati non erant, tradidissent, his velut mortuis cenotaphia exstructa esse, nec Pythagoreorum quemquam eos pro vivis habuisse; quin etiam deos gravissimis poenis eos vindicasse, qui magistri verba profanis prodidissent, sæpius traditum, ut omnis spes cognoscendæ veræ Pythagoreorum disciplinæ vana esse videri deberet.

Sed ut vulgo non libenter ignorantiam fatentur homines, ita ne illius quidem temporis ludimagistri atque philosophantes, tam præclaram sapientiam occultam sibi esse, tulerunt, nec quieti se dabant, antequam apud alios scriptores Italicos, quorum scripta exstabant, vestigia Pythagorea ostendissent. Inter alios Parmenides, Xenophanis discipulus, etiam Pythagoreos audisse dicebatur. Quid is, cui præter unitatem nihil verum erat, qui numerum ne esse quidem contendebat, ab iis discere potuerit, qui numero totum mundum contineri putabant, non facile intelligitur. Sed tamen: *ἐκοινωνήσας δὲ, inquit, καὶ Ἀμεινίᾳ καὶ Διοχαιτῇ τῷ Πυθαγορικῷ (ὡς εἶφη Σωκράτης), ᾧ καὶ μᾶλλον ἠκολούθησας* (Diog. IX, 21). Similiter Empedoclem Pythagoreorum disciplina imbutum fuisse tradebant; *τίνος μέντοι γε αὐτῶν ἔκουσεν, οὐκ εἶπεν ὁ Νεάνθης· τὴν γὰρ προφερομένην πρὸς Τηλαγοῦς ἐπιστολὴν, ὅτι μετέσχεν Ἰππιάσου καὶ Βροনীνου, μὴ εἶναι ἀξιόπιστον.* Etiam Hermippi et aliorum testimonium afferitur, Pythagorea in carmine suo tradidisse Empedoclem, postquam aut Pythagoram aut discipulum Pythagoræ aliquem audisset. Peccasse igitur contra legem Pythagoreorum dicitur, quibus litteris deposita mandare non licuit. Hinc nova fabula orta est: *ἐπεὶ οὕτως διὰ τῆς ποιήσεως ἐδημοσίευσεν αὐτὰ, νόμον εἶδεντο μηδενὶ δόσειν ἐποποιῶ.* Quasi vero non nisi in hexametro versu locum habere posset «arcani fides perlucidior vitro». Ac tamen etiam Timæus hæc credidit: *Ἀκούσαι δ' αὐτὸν Πυθαγόρου Τιμαῖος διὰ τῆς ἐνάτης ἱστορεῖ, λέγων ὅτι καταγνωσθεὶς ἐπὶ λογοκλοπιᾷ τότε καθάπερ καὶ Πλάτων τῶν λόγων ἐκωλύθη μετέχειν.* Sed videbant nonnulli, etsi in rebus minoribus exillis quædam similitudo intercederet, vestigia tamen certa Pythagoreismi in carminibus Empedoclis nulla reperiri, physiologiam Anaxagoræ magis similem esse, formam carminis Parmenidem quodammodo referre. Quid igitur? Excogitavit Alcidas quidam, Empedoclem primo Parmenidem, deinde Anaxoram et Pythagoram audisse, ab Anaxagora argumentum sumpsisse, Pythagoræ *τὴν σεμνότητα τοῦ τε βίου καὶ τοῦ σχήματος ζηλώσας* (Diog. VIII, 56). Etsi in verbis poetæ nihil, quod Pythagoreismum oleret.

reperit, negare tamen ausus non est, Pythagoræ eum discipulum fuisse. Nam et Empedocles et Abaris Scythæ et Epimenides Cretensis magi putabantur, et, sprete chronologia, Pythagoræ discipuli fuisse dicebantur. Nec minus Charondas, qui Catanensibus leges scripsit, Zaleucus et Timares Locrensiū legislatores, οἱ τε τὰς Ρηγιδικὰς πολιτείας συστήσαντες inter Pythagoreos numerabantur (ne quid de Numa Romanorum rege dicam). Quin etiam propter Pythagoreos Magnam Græciam appellatam esse credebant (Iamblich. vit. Pyth.).

Has nugas excogitarunt scholastici illius ætatis, ut sibi et aliis persuaderent de Pythagoreis aliquid saltem sibi compertum esse. Paullatim crescebat scientia; emergebant enim hic illic libri, qui ab ipsis illis antiquis compositi esse dicebantur, eo tempore, quo magna sectæ parte Crotonæ necata periculum esset, ne plane periret disciplina. Τότε δὴ οὖν συνεπιλιπεῖν συνέβη τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπισταμένοις, ἅτε δὴ ἀρῶντων ἐπ' αὐτῶν ἐν τοῖς στήθεσι διαφυλαχθεῖσαν μέχρι τότε. Tum eorum, qui effugissent, nonnulli disciplinam litteris mandasse dicebantur, ita tamen ut nihil evulgarent, sed ut pater moriens filio vel filiæ aut uxori ea, quæ scripsisset, clam traderet, ἐπισκήψας μηδενὶ διδόναι κῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας· αἱ δὲ μέχρι παμπόλλου χρόνου τοῦτο διετήρησαν ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν ταύτην ἐντιολὴν ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιγόνοις (Iambli. 253). Hinc copia librorum, qui a Theano, uxore, a Telauge, filio Pythagoræ, ab Hippaso, ab Alcæone, ab aliis multis scripti esse dicebantur; sed omnes, æque atque ipsius Pythagoræ scripta, spurii erant. Fuerunt etiam postea illi quidem, qui persuadere sibi non possent nihil omnino scripti reliquisse summum philosophum, nullum genuinum sapientiæ ejus monumentum ad se pervenisse. Diogenes Laërtius, credulus ille scriptor, Heraclitum testem citat, Pythagoram litteratum fuisse hominem; dixisse enim Heraclitum, οὗ Πυθαγόρης ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων· καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς, ἐποίησατο ἐναντῶ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην. Sed hinc nullo modo efficitur, quod Diogenes vult, scripsisse quidquam Pythagoram; illud tantum intelligitur, ab Heraclito vituperatum esse, quod multos libros frustra legisset. Nullum omnino vestigium apud antiquiores scriptores reperiebatur, unde colligere quis posset, scripta Pythagoræ exstare; omnes docebant, quod idem Diogenes sæpius (VIII § 15, § 55, § 85) dicit: Μέχρι Φιλολάου οὐκ ἦν τι γινώ-

ναί Πυθαγόρειον δόγμα· οὗτος δὲ μόνος ἐξήνεγκε τὰ διαβόητα τρία βιβλία.

Fortasse homines sæculi quarti de Pythagoræ et primis Pythagoreis re vera nihil pro certo sciebant. Fieri potest, ut omnia, quæ de taciturnitate Pythagoreorum tradebantur, de poena eorum, qui fidei commissa vulgassent, de interdicto, ne quis poeta aut scribendi studiosus in societatem adscisceretur, fieri potest, ut hæc omnia sæculo demum quarto ficta sint. Sed si ficta sunt, illa ipsa fingendi licentia, illud ipsum, quod homines ad ejusmodi res fingendas impellebantur, documento est, illis temporibus nulla antiqua scripta Pythagoreorum in hominum manibus fuisse, neque omnino de libris Pythagoreis innotuisse quidquam præter illos tres libros, quos edidisse dicebatur Philolaus.

Illo igitur tempore, quum undique reliquias disciplinæ conquirebant homines, quum ubique apud antiquos scriptores Siciliae atque Magnæ Græciæ vestigia Pythagoreismi deprehendere se posse putabant, Epicharmus non minus quam Empedocles et Parmenides inter Pythagoreos numerari coeptus est. Sed quamvis ingeniosam interpretationem adhiberent homines, ut dogmata Pythagorea ex comoediis ejus elicerent, non nimis multa tamen reperisse videntur. Legimus enim apud Iamblichum (§ 266): *τῶν ἐξωθῆεν ἀκρασιῶν γενέσθαι καὶ Ἐπίχαρμον, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἀνδρῶν, ἀφικόμενον δὲ εἰς Συρακοῦσας, διὰ τὴν Ἰέρωνος τυραννίδα τοῦ μὲν φανερώως φιλοσοφεῖν ἀποσχέσθαι, εἰς μέτρον δ' ἐνεῖναι τὰς διανοίας τῶν ἀνδρῶν, μετὰ παιδιᾶς κρύφα ἐκφέροντα τὰ Πυθαγόρου δόγματα.*

Sed quæ tum difficillime contorta interpretatione ex comoediis eruta sunt, (eadem ratione qua Protagoras apud Platonem docet, omnes poetas re vera philosophos et sophistas fuisse, qui timore impulsī sapientiam poetico involucri celassent), ea posteriore tempore facillime reperiebant homines in aliis scriptis Epicharmi. Emergebant enim scripta Pythagorea, quæ ejus nomen præ se ferebant, non minus quam alia Telaugis, Theanus, Hippasi, reliquorum nominibus inscripta erant. Sed ab Epicharmo ipso illa scripta Pythagorea vulgata non esse, facile apparet, quoniam constabat inter homines, ante Philolaum neminem dogmata hujus sectæ vulgasse, Epicharmus autem plus quam dimidio sæculo major quam Philolaus fuerat; deinde Platonem præter Philolai libellos nullos libros Pythagoreos invenire potuisse, fama ferebat, quæ hominum opinio satis ostendit medio

sæculo quarto neque Epicharmi neque aliorum Pythagoreorum scripta in manibus hominum fuisse.

Spuria igitur erunt ea scripta, quæ Pythagoreæ disciplinæ partes tradentia Epicharmi nomen præ se ferebant; in comoediis nonnulla sine dubio erant, quæ iis ansam præberent, qui ostendere conarentur, Epicharmum fuisse Pythagoreum.

Quæ cujusmodi fuerint eo difficilius eruuntur, quod non nisi pauca apud antiquiores scriptores fragmenta exstant. Xenophon (Mem. II, 1, 20) duos versus affert:

*Τῶν πόνων παλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰ γὰρ οἱ θεοί,
et Ὡ πονηρέ, μὴ τὰ μαλακὰ μᾶσο, μὴ τὰ σκληρὰ ἔχῃς.*

Apud Platonem (Theæt. 152, E) laudantur τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρως, κωμωδίας μὲν Ἐπιχάρμος, τραγωδίας δὲ Ὀμηρος, ex quorum scriptis demonstrari possit, si quis argutiis uti velit, πάντα ἔργονα ῥοῆς τε καὶ κινήσεως esse. — Idem Plato (Gorg. 505, E) hæc habet: *Ἴνα μοι τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου γέννηται, ἃ πρὸ τοῦ δύο ἀνδρες ἔλεγον, εἰς ἃν ἱκανὸς γένομαι.* — Aristoteles autem et alii multi versum hunc afferunt:

Νοῦς ὄρα καὶ νοῦς ἀκούει, τὰλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Laudat Aristoteles (Metaphys. XII, 9, 27) hunc versum:

Ἀγρίως τε γὰρ λέλεκται, καὶ εὐθέως φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον.

Sed apud eundem Aristotelem (Eth. Nic. III, 7, 4) vituperatur illud:

Οὐδεὶς ἐκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μάκαρ.

Nam, ut ait Aristoteles, sæpe homines non inviti et peccant et mali sunt. In comoedia quadam, quæ inscripta erat Ἡρακλῆς ὁ παρὰ Φόλω, his fere verbis usus esse dicitur Epicharmus. Sine dubio Aristoteles sensum verborum non satis intellexit; πονηρός enim hic significat ὃς πόνον ἔχει, ut apud Hesiodum Hercules πονηρός vocatur, ut μοχθηρός et is est, qui μόχθον ἄλλοις παρέχει, et qui αὐτὸς μόχθον ἔχει. Ita recte se habet, neminem libenter molestias ferre, nec invitum beatum esse.

Et hæc et superiora, quæ apud Xenophontem leguntur, hominis satis prudentis esse videntur, atque omnino apud Epicharmum præcepta bene vivendi satis arguta, dicta de moribus hominum satis callida non pauca fuisse facile credam, quare non pernegabo, si quis contendat in comoedia re vera repertos esse hos tres versus, qui a Gellio I, 15, 15, a Plutarcho in vit. Poplicolæ cap. 15, a Pseudoplatone in Axiocho 366 C ad Epicharmum referuntur.

Ὁδὲ λέγειν τίγ' ἔσσι δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος.

Ὁδὲ φιλόανθρωπος τίγ' ἔσσι· ἔχεις νόσον χαίρεις διδούς.

Ἄ δὲ χεῖρ τὰν χεῖρα νίξει· δός τι καὶ λάθοις τί κα.

Sed neque hic neque superioribus locis Pythagoreismi vestigia ulla, ne minima quidem, reperiuntur. Inspiciendus est igitur is scriptor, qui maximam farraginem fragmentorum Epicharmi præbet. Is est Athenæus.

Verum is non ideo laudat Epicharmum, ut aliquid de indole antiqui scriptoris disputet, sed ut ejus testimonio usus doceat, quibus generibus piscium antiquitus in coenis usi sint Græci, quos flores in coronas inseruerint, num hunc vel illum fungum ederint, omnino qualia fuerint eorum convivia. Sed tamen, quoniam is solus fere omnium titulos comoediarum, e quibus versus poetæ petivit, indicat, ut apud eum, si usquam, fragmenta genuina reperiri appareat, exempla nonnulla asseramus. Interdum vel in minimis rebus, vel in ferculis coenæ enumerandis, virtus scriptoris apparet.

In nuptiis Hebæ igitur hæc se reperisse ait Athenæus (III, 85):

Ἄγει δὲ παντοδαπὰ κογχύλια,
 λεπάδας ἀσπέτους, κραβύζους, κηκιβάλους, τήθυνα,
 κτενία, βαλάγους, πορφύρας, ὄστρεια συμμεμνκότα,
 τὰ διαλεῖν μὲν ἔστι χαλεπὰ, καταφαγεῖν δ' εὐμαρέα·
 μύσας, ἀναρίτας τε κάρυκας τε καὶ σκιφύθρια,
 τὰ γλυκέα μὲν ἔντ' ἐπέσθαι, ἐμπαγῆμεν δ' ὄξέα,
 τοὺς τε μακρογογγύλους σωλήνας· ἅ μέλαινά τε
 κόγχος, ἄπειρ κογχοθήρας πᾶσιν ἔστιν ὄνια·
 θάττεραι δὲ γαῖαι κόγχοι τε κάμαθιτίδες
 ται κακοδόκιμοί τε κηῦωνοι, τὰς ἀνδροφυτιδας
 πάντες ἄνθρωποι καλέονθ', ἀμὲς δὲ λεύκας τοὶ θεοί.

Hic etiamsi conchyliorum nomina non omnia intelligimus, tamen quodammodo nobis sentire videmur, quid sit «ad exemplar proferre Epicharmi».

Cum hac volubilitate loquendi cohæret illa figura, qua sæpius usus esse dicitur Epicharmus, quam ἐποικοδόμησιν vocat Aristoteles (Rhetor. I, 7; gen. anim. I, 18). Exemplum exstat apud Athenæum II, 36:

A: Ἐκ μὲν θυσίας θοῖνα,
 ἐκ δὲ θοῖνας πόσις ἐγένετο. B: χαρίεν, ὡς γ' ἐμοί.
 A: Ἐκ δὲ πόσιος κῶμος, ἐκ κῶμον δ' ἐγένεθ' ὑάνια,
 ἐκ δ' ὑάνιας δίκαιά γ', ἐκ δίκας δὲ καταδικα,
 ἐκ δὲ καταδικας πέδαι τε καὶ σφαλὸς καὶ ζαμία.

In hoc loquendi genus optime conveniunt antitheses falsæ atque ideo ridiculæ, quarum exemplum ex Epicharmo petivit Aristoteles (Rhetor. III, 9 extr.):

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις θγών
nec minus syllogismi, qui ex mutatione rerum argumentum petunt: Qui hodie est, non eundem hominem esse, qui fuit heri. *Ταῦτα τοῖς Ἐπιχαρμείοις ἔοικεν, ἐξ ὧν ὁ αὐξανόμενος ἀνέφην τοῖς σοφισταῖς λόγος· ὁ γὰρ λαθὼν πάλαι τὰ χρέος νῦν οὐκ ὀφείλει γεγωνῶς ἕτερος· ὁ δὲ κληθεὶς ἐπὶ δεῖπνον ἐχθρὸς ἄκλιτος ἦκει τήμερον· ἄλλος γάρ ἐστι* (Plutarch. tranqu. an. p. 473).

Ad Athenæum redeamus! Is (VI, 235) docet, non verum esse, quod Carystius quidam dixerat, Alexin primum personam parasiti invenisse; jam Epicharmum uno saltem loco parasitum non modo commemorasse, sed loquentem induxisse. Verba parasiti satis copiosa apud Athenæum afferuntur, neque dubitandum, quin hic illic enumeratio opsonii ad ejusmodi personam pertineat. Multo tamen plura quam homo quisquam devorare potest Hercules. In duobus dramatis, *Ἥθας γάμφ* et *Μούσαις*, nuptiæ coelestes Herculis celebratæ sunt. Ex his comoediis solis quadraginta fragmenta exstant; unum, quod conchyliorum genera enumerat, jam attuli, etiam reliqua fere omnia variis edulibus conferta. Nec mirum in coelo cibo gaudere heroem, qui jam in terris *ἀθηφάγος* fuerit. Hujus rei exemplum ex alia comoedia, Busiride, affert Athenæus X, 411:

*Πρᾶτον μὲν αἱ κ' ἔσθοντ' ἰδοὺς νιν, ἀποθάνοις.
βρέμει μὲν ὁ φάρυγγ' ἔνδοθ', ἀραβεὶ δ' ἅ γνάθος,
ψοφεὶ δ' ὁ γόμφιος, τέτριγς δ' ὁ κυνόδων,
σίξει δὲ ταῖς ζίνεσσι, κινεὶ δ' οὐατα.*

Hæc ridicula dei pictura minime omnium in Pythagoreum convenit, quoniam de diis summa reverentia semper hæc secta loquebatur. Nec credo, in omnibus fragmentis, quæ ad Epicharmum ab *ἀξολόγῳ* auctore referuntur, plus quam unam vocem Pythagoreo dignam reperiri. Est hæc vox *νάφει* ☉: ebrietate abstinere; sed indicium Pythagoreismi statim verbis sequentibus tollitur; versus enim, qui a Polybio, a Cicerone, ab aliis multis laudatur, hic est:

Νάφει καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

Est hæc prudentis hominis cautio, non abstinentia religiosi. Ubi nulla cavendi causa est, Epicharmus ut alii comoediarum scriptores vinum laudat:

Οὐκ ἔστι διθίραμβος, ὅκχ' ὑδωρ πίης (Ath. XIV, 628).

Quid de singulis rebus naturæ docuissent Pythagorei, nesciebant vulgo homines sæculi quarti, sed qualis eorum esset habitus, qualis ratio loquendi, quales mores etiam ab iis, qui initiati non erant, sciri poterat, ut de ea re satis certa scientia ad sæcula posteriora pervenire posset; docuisse autem dicitur Pythagoras *δυσφημίας πάσης καθάρουσαν τῆς τε σχετλιαστικῆς καὶ τῆς μαχίμου καὶ τῆς λοιδορητικῆς καὶ τῆς φορητικῆς καὶ γελοιοποιουῦ* (Iambli. § 171); Epicharmum jam vidimus jurgia et vapulationem in comoediis induxisse, cachinnum spectantium persona Herculis gulosissimi nebulonis excitavit, scurrilitatem etiam in sermonem deorum intulit, risum omnibus modis captavit.

A: Ὁ Ζεὺς μ' ἐκάλεσε Πέλοπι γ' ἔρανον ἰσιῶν.

B: Ἡ παμπόνηρον ὄψον, ᾧ τᾶν, ὁ γέρανος.

A: Ἄλλ' οὐτε γέρανον, ἀλλ' ἔρανον γὰ τοι λέγω.

Ejusmodi ridicule dicta (Athen. VIII, 338) non minus quam vapulationes improvisæ et περιπετεῖαι omnis generis in comoediarum scriptorem optime conveniunt, minime in graves Pythagoreos, qui κατὰ τὴν διάνοιαν οὐχ ὅτ' ἴλαροι, ὅτ' δὲ κατηφείς, ἀλλ' ἔξ ὀμαλοῦ πράως χαιρόντες, καὶ ἦν αὐτοῖς παράγγελμα, ὡς οὐδὲν δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων συμπτωμάτων ἀπροσδόκητον εἶναι παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν (Iambli. § 196). Porro Pythagoras dicitur discipulos hortatus esse ἐν τῷ λεωφόρῳ μὴ βαδίζειν ὃ: a frequentia hominum cavere, Epicharmus multitudinis plausum captabat; Pythagoreorum tanta erat erga deos reverentia, ut ne in annulis quidem deorum imagines insculptas habere auderent, Epicharmus deos ipsos in scenam ridendos induxit. Pythagoras homines jusserat a temulentia et a multis generibus ciborum abstinere, Epicharmus deos helluones fecit¹⁾.

Intelligimus jam, quomodo factum sit, ut, qui sibi et aliis persuadere studerent, apud Epicharmum vestigia Pythagoreismi reperiri, iidem tamen fateri cogerentur, poetam, tyranni timore perculsum, disciplinam in comoediis clam (κρύφα μετὰ παιδιᾶς) expressisse. Aperte enim omnia apud Epicharmum Pythagoreismo non modo repugnant, sed Pythagoreos vehementissime offendisse putanda sunt.

Ad finem quodam modo pervenit disputatio nostra, quoniam

¹⁾ Omnino Pythagoreus scrupulosus comoediæ persona gratissima, ut ex titulis comoediæ mediæ apparet; Pythagoreus comoediarum scriptor contradictio in adjecto est.

apparet, comoedias Epicharmi a Pythagoreismo abhorruisse, cetera scripta, quæ Epicharmi nomen præ se ferebant et disciplinam Pythagoream continere dicebantur, spuria fuisse. Sed credat aliquis, Pseudoepicharnea hæc, etiam si ab Epicharmo ipso composita non essent, anthologiam tamen ex comoediis continuisse, et, si non ipsius Pythagoræ systema docerent, tamen opiniones aliquas Pythagoreas docuisse, quæ quoniam non omnes discipuli eadem taciturnitate esse possent, jam Epicharmi tempore scholæ parietes egressæ et publici juris factæ essent. Id fieri potuisse, fatendum; num factum sit, diligentius examinandum.

Primum omnium constat, ex Græco vertisse Ennium carmen aliquod, cui nomen datum est Epicharmo. In hoc igitur carmine docuit, ut ait Varro, quattuor esse mundi principia: aquam, terram, animam, solem; Jovem autem coelum esse, ita tamen, ut idem Iuppiter esset aër et imber:

*Istic est is Iuppiter, quem dico, quem Græci vocant
aërem, qui ventus est et nubes, imber postea,
atque ex imbre frigus, ventus post fit, aër denuo.*

Ex elementis autem «terra corpus est, at mentis ignis est», atque etiam de mente humana sic loquitur:

Est de sole sumptus ignis, isque totus mentis est.

Divinum illum ignem, quem animum vocamus, post mortem ad ignem coelestem redire docet Epicharmus apud Plutarchum (consol. ad. Ap. p. 110):

*Συνεκριθή και διεκριθή ἀπῆλθεν ὄθεν ἦλθεν πάλιν,
γὰ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω· τί τῶνδε χαλεπόν; οὐδὲ ἐν*
et (ap. Clem. Alex. Strom. IV, 26, 169):

*Εὐσεβῆς νόω πεφυκῶς οὐ πάθοις κ' οὐδὲν κακὸν
κατθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμενεῖ κατ' οὐρανόν.*

Hæc omnia philosophiam olere, facile omnes sentiunt, neque enim igneam esse mentem vulgo Græci credebant, neque mortuorum animos in coelum escendere; etiam Elysium et beata piorum loca sub terra esse, opinio erat vulgaris, nec vero animum πνεῦμα vocabant. Sed æque facile apparet ex Pythagoreorum disciplina hæc petita esse non posse; nam ne ii quidem animum statim post mortem in coelum escendere putabant, sed in alia animalia, alios homines migrare; nec igneam exhalationem putabant, sed numerum et harmoniam, quamobrem non magis quam alii illius temporis philosophi animum πνεῦμα vocabant.

Longe alii fuerunt qui vellent: *τὴν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν, πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχροειδές.* Hanc naturam naturantem deum esse, cujus οὐσίαν εἶναι τὴν τῶν ἀπλανῶν σφαῖραν. — Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν καθ' αὐτὸν ὄντα, τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' αἴρος εἰς ὕδωρ καὶ ὡσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολιπέσθαι ἐν τῷ ὕγρῳ, εὐεργον ποιοῦντα τὴν ὕλην πρὸς τὴν τῶν ἐξῆς γένεσιν· εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, αἴρα, γῆν. Idem deus etiam mundus dicitur κατὰ χρόνων ποιᾶς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Hujus naturæ naturantis, hujus ignis mundani πνεῦμα ἡμῖν συμφανὲς ψυχὴ vocatur, quæ post mortem in ætherem escendit et manet usque ad proximum incendium mundi, quum deus igneus omnia, quæ creavit, in se iterum recipit. Dissensio tamen erat quædam in ipsa schola: Κλεάνθης μὲν οὖν πάσας ἐπιδιμένειν μέχρι τῆς ἐκπυρώσεως, Χρυσίππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνον.

Est enim totum hoc systema Zenonis Cittiensis, et illa etsi sub Epicharmi nomine ferebantur ex schola Stoicorum petita. Cur Epicharmi nomine usus sit discipulus Zenonis, qui magistri disciplinam metris inclusit, hodie dijudicari non potest. Traditum est, Zenonem scriptum aliquod suum Πυθαγορικά vocasse, et astronomia satis magni momenti erat in utraque schola, atque omnino in illa ignorantia antiqui Pythagoreismi facile fieri poterat, ut putarent homines in antiquos Pythagoreos omnem sapientiam confluisse. Si igitur jam tum contorta interpretatione comoediarum semidocti sibi persuaserant, Epicharmum Pythagoræ fuisse discipulum, Stoico alicui facile in mentem venire poterat, ut dialogum quendam (dialogice enim scriptum fuisse poema ex loco Plutarchi apparet) Epicharmi nomine inscriberet, similiter atque Cicero uni dialogo Catonis, alteri Lælii nomen apposuit. Neque enim certum est, errorem posteriorum, qui poema ab Epicharmo scriptum putabant, fraude auctoris ortum esse.

Illud poema, quod Latine vertit Ennius, tetrametris trochæicis scriptum est æque atque duo fragmenta, quæ ex Plutarcho et Clemente attuli. Alia fragmenta Epicharmæa trimetris iambicis scripta, ut ea, quæ Diogenes in vita Platonis affert secutus Alcimum quendam, qui sibi persuaserat Platonem omnem suam

sapientiam ex Epicharmi scriptis hausisse. Ut hoc demonstraret inter alia sequens fragmentum laudat:

*Ἔμναιε, τὸ σοφὸν ἐστὶν οὐ κατ' ἐν μόνον.
ἀλλ' ὅσα περ ζῆ, πάντα καὶ γνώμαν ἔχει.
καὶ γὰρ τὸ θῆλυ τῶν ἀλεκτορίδων γένος,
αἱ λῆς καταμαθεῖν ἀτενές, οὐ τίκτε τεκνα
ζῶντ', ἀλλ' ἐπώζει καὶ ποιεῖ ψυχὰν ἔχειν.
τὸ δὲ σοφὸν ἅ φύσις τόδ' οἶδεν ὡς ἔχει
μόνα· πεπαιδευταὶ γὰρ αὐτανταῖς ὑπο.*

Etiam hoc satis philosophice dictum. Eadem sapientia divina omnia pervadit, ita tamen, ut alio animantia ipsa per se sciant, cur hoc vel illud faciant, alia sapientiae leges sequantur, *ἴγνωρα* ipsa et quid et cur ita agant; sed ubique eadem sapientia, idem deus, idem mundi fabricator, idem pater *κοινῶς τε καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ διῆκον διὰ πάντων*, eadem natura naturans, idem technicus; *οὐδὲν τε διήλλαξεν ἢ φύσις ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ζῶων, ὅτι χωρὶς ὀρμῆς καὶ αἰσθήσεως κάκεινα οἰκονομεῖ, καὶ ἐφ' ἡμῶν τινα φυτοειδῶς γίνεται.* Sed diversam rationem in hominibus et in brutis animalibus sequitur ἡ φύσις *τεχνική.* Nobis enim *τοῖς λογικοῖς*, ut ait Zeno apud Diogenem (VII, § 86), *ὁ λόγος κατὰ τελειότεραν προστάσιαν δέδοται*, galinos autem, ut ait Pseudoepicharmus, ita docet (*πεπαιδευταὶ τὸ γένος αὐτανταῖς ὑπο*) ut *ἴγνωρι* rectum faciant, *τὸ δὲ σοφὸν ἅ φύσις μόνα οἶδεν ὡς ἔχει.*

Hodie philosophemata quaedam adeo omnibus in promptu sunt, ut haud facile nobis persuadeamus, tempus fuisse, quum nondum inventa essent. At fuit tamen, quum primum a viro sagaci proferrentur. Ejusmodi est hæc distinctio inter rationem sui consciam et rationem cæcam. Apud Platonem nondum occurrit. Sæpissime autem et apud eum et apud ceteros Socraticos *inductionem* quam logici vocant reperimus, quæ inductio nititur comparatione inter ea, quæ sub idem genus cadunt, instituta et distinctione, quam faciunt inter qualitatem rei et ipsam rem. Etiam hujusmodi inductionis exemplum ex Epicharmeis suis attulit Alcimus.

- A. Ἄρ' ἐστὶν ἀλλήσις τι πρᾶγμα; B. Πάνν μὲν ὦν.
A. Ἄνθρωπος ὦν ἀλλήσις ἐστὶν; B. Οὐδαμῶς.
A. Φερ' ἴδω, τί δ' ἀλλήσις; τίς εἰμέν τοι δοκεῖ;
ἄνθρωπος, οὐ γάρ; B. Πάνν μὲν ὦν. A. Οὐκ ὦν δοκεῖ
οὕτως ἔχειν τοι καὶ περὶ τῶγαθῶ; τό γα
ἀγαθόν τι πρᾶγμ' εἰμέν κατ' αὐθ' ὅσις δέ κα

εἰδῆ μαθῶν τῆν, ἀγαθὸς ἤδη γίνεται.
 ὡςπερ γὰρ τῶν αὐλησῶν αὐλητὰς μαθῶν,
 ὄρχησιν ὄρχηστὰς τις ἢ πλοκεὺς πλοκάν,
 ἢ πᾶν γ' ὁμοίως τῶν τοιούτων, ὁ, τι τῷ λῆς,
 οὐκ αὐτὸς εἶη χ' ἀ' εἶχνα, τεχνικός γὰρ μὲν.

Socraticam quæstionem — ἀρα διδασκτὸν ἀρετῆ — inductione Socratica et Socraticis argumentis solvere conatus est, etiam verbis Socraticis usus. Nam Doricæ dialecti et is et ceteri, qui Pseudoepicharmea scripserunt, non magis periti erant, quam quantum satis erat ad colorem quendam Doricum orationi offucandum, adhibitis vocabulis λῆς, εἶμεν, γὰ, pro η et ου positis α et ω; in ceteris omnibus vocabularium totum ex schola Attica petatum; neque operæ pretium erat, ut viri Ahrensi doctrina imbuti tempus perderent in ejusmodi pseudodoricis emendandis.

Satis notum, Heraclitum contendisse, omnia semper fluitare, Parmenidem nullum omnino motum esse. Hæc ita Plato conjunxit, ut diceret materiam semper fluitare, ideam semper sibi constare. Etiam hoc imitatus est Pseudoepicharmus quidam, quem idem laudavit Alcimus. Eo fragmento docemur, apud deos omnia semper διὰ τῶν αὐτῶν εἶναι, homines autem ita semper mutari, ut et tu et ego hodie alii simus, atque heri fuerimus.

Sed de Alcimo jam plus nimio dixi, etsi quattuor totis libris hoc eum argumentum persecutum esse dicit Diogenes, et imitatore nactus est, qui ut omnes viderent, qualis esset plagiarior Plato, Epicharmi verbis versus de imitatione Platonis scripsit.

Id ex ipso Diogene comperimus, qui III, 12, 17: Ὅτι δ' ὡδ' ἀπτός, inquit, Ἐπίχαρμος ἠγγόσει τῆν αὐτοῦ σοφίαν, μαθῆν ἐστὶ κακ τούτων, ἐν οἷς τὸν ζηλώσοντα προμαντεύεται.

Ἄς δ' ἐγὼ δοκέω — δοκέω γάρ — σάφα ἴσαμι τοῦθ', ὅτι τῶν θμῶν μνᾶμα ποκ' ἐσσεῖται λόγων τούτων ἐτι. καὶ λαθίαν τις ἀντὰ περιδύσας τὸ μέτρον ὁ νῦν ἔχει, εἶμα δούς καὶ πορφύραν λόγοισι ποιπίλας καλοῦς, ὄσπαιλαίστος ὦν τὸς ἄλλους εὐπαλαίστους ἀποφανεᾶ.

Fieri potest, ut philosophus animo videat, dogmata sua in sequentia sæcula propagatum iri; sed sæculis posterioribus oriturum esse scriptorem, qui *metro dempto* et poetica forma soluta eadem *prosa* oratione dicat et eloquentia facile omnes superet, nemo videre potest, nisi propheta est post factum, id est falsarius.

Auctor illius libri, qui *Πολιτεία* inscribatur, aliquam fortasse notionem Pythagoreismi habuit. Ex eo enim libro hæc affert Clemens Alex. Str. V, 14, 119:

Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ κἀριθμοῦ δεῖται πάνν.

et Ζῶμεν ἀριθμῶ καὶ λογισμῶ· ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς.

Sed idem quum addat plura de τέχνῃ et λόγῳ divino, de quibus his verbis loquitur:

Οὐ γὰρ ἀνθρώπος τέχνην εὖρ· ὁ δὲ θεὸς αὐτὴν φέρει.

ὁ δὲ γε ἀνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου,

apparet eclectica ratione Stoicorum et Pythagoreorum disciplinam conjunxisse.

Præter philosophica Epicharmi scripta laudantur etiam Ὀψοποιεῖα et libri medici. De Ὀψοποιεῖα ratio aperta. Coenæ coelestes et edulia Herculis ejusmodi libro ansam facile præbuerunt.

De arte medica scripsisse Epicharmum, inter alios Plinius docet, qui ait Epicharmum asseruisse, brassicam contra *testium et genitalium* mala utilissimam esse, brassicam silvestrem contra *canis rabiosi morsum*.

Quod si nulla alia testimonia de pharmacopoea Epicharmi exstarent, credere aliquis posset, quod jocandi causa in comœdia aliqua dixisset Epicharmus, a Plinio pro serio habitum esse. Sed præter hunc etiam Columella et Censorinus dicta Epicharmi ad artem medendi pertinentia laudant.

Hæc opinio de Epicharmo medico unde orta sit, intelligitur ex loco Iamblichi, qui propter mendum scripturæ ab hominibus doctis perverse acceptus est. Ait enim Iambli. § 241: Καὶ Μητροδώρος τε ὁ Θύρσον τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας, ἐξηγουμένος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους πρὸς τὸν ἀδελφόν, φησὶ τὸν Ἐπιχάρμον καὶ πρὸ τούτου τὸν Πυθαγόραν τῶν διαλέκτων ἀριστήν λαμβάνειν τὴν Δωριίδα, quam dialectum cum virili musica Doriensium comparasse dicitur Metrodorus, quum Ionica dialectus atque Attica laxioribus et minus nervosis musicæ generibus similis ei videretur. Sequitur apud Iamblichum excerpta nonnulla de medicina Pythagoreorum, quæ sine dubio petita sunt ex iisdem commentariis Metrodori.

Locus, quem Græce descripsi, quod ad summam rei attinet, satis facilis intellectu: Metrodorus quidam, Thyrsi filius, quum in commentariis ad patris libros scriptis alterius cujusdam hominis disciplinam, quæ per se ad medicinam non pertineret, ad artem medicorum transferret, nonnulla de Epicharmi et Pytha-

goræ dialecto disputaverat. Sed quo tempore vixerit Metrodorus, et quis fuerit *ἔκλεινος* ille, cujus verba ad medicinam non pertinentia Metrodorus tamen in commentariis de arte medendi attulit, non liquet.

Quod vocatur Metrodorus *ὁ Θύρσου τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου*, alii omnibus linguæ legibus spretis ita interpretantur, quasi sit *Metrodori pater Thyrsus patre Epicharmo natus*; alii vertunt: *M., filius Thyrsi, qui Thyrsus idem pater erat Epicharmi*, non illi quidem linguæ leges contemnentes, sed communis sensus defectum scriptori imputantes. Quis enim, ut significet fratres Metrodorum et Epicharmum Thyrso patre natos esse, ita loquitur, ut Metrodorum appellet *filium Thyrsi, patris Epicharmi*? Præterea utrique interpretationi dux res impedimento sunt: neque enim Græce dici potest *M. ὁ Θύρσου καὶ — μετενέγκας* pro eo, quod est *M., ὃς Θύρσου μὲν ἦν υἱός, τῆς δὲ ἔκλεινον διδασκαλίας τὰ πλείονα μετένεγκε*, neque is, qui rationem reddidit, cur dialecto Dorica usus esset Epicharmus, aut frater aut nepos Epicharmi esse potest. Ejusmodi ratiocinationes eo demum tempore incipiunt, quum homines litterati, quam potissimum dialectum adhiberent ipsi eligebant, quum studia Alexandrinorum grammaticam artem excoluerant. Antea neque delegit quisquam certam aliquam sibi dialectum, nec rationem reddidit cur hac vel illa dialecto potissimum uteretur. Vocabula *τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου* non cum *ὁ Θύρσου* cohærent, sed cum sequentibus *καὶ τῆς ἔκλεινον*. Vertit igitur Welckerus: „Ein Metrodoros, Sohn des Thyrsos, wandte von dem Vater des Epicharmos und seiner Lehre das Meiste auf Arzneiwissenschaft an“. Sed ne hoc quidem verum esse potest. Epicharmi patrem Helothalem appellatum esse, fama erat, neque id ignorare poterat Iamblichus, præsertim quum ejus opere usum esse Metrodorum diceret. Cur igitur nomen non addidit? Deinde non tanta erat auctoritas Helothalis, ut ejus scriptis, sive philosophica essent, sive poetica, commentarios suos quisquam ornaret. Postremo, si Helothalis auctoritatem secutus esset, nulla causa afferri potest, cur de Epicharmi dialecto disputarit. Emendatio loci facillima. Scripsit Iamblichus: *Καὶ Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου, Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἔκλεινον διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν λαϊκὴν μετενέγκας . . . φησὶ τὸν Ἐπίχαρμον τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα*; ad Epicharmi autem nomen, quoniam Epicharmum Pythagoreum esse putabat et omnes Pythagoreos Dorice scripsisse sciebat, addidit: *καὶ πρὸ τῆς Δωρίδος ἠυδα-*

γόραν. Post doctus quidam homo, nostrorum codicum archetypum legens, quum ad verba *Μητρόδωρος δ Θύρσον* significare vellet, illum Thyrsium eundem esse cuius libros Metrodorus commentatus est (*ἔξηγουμένος τῶς τοῦ πατρὸς λόγους*), in margine addidit aut supra vocabulum *Θύρσον* in spatio, quod inter duas lineas erat, adscripsit *τοῦ πατρὸς*¹⁾.

Metrodorus igitur aliquis, sive idem est, quem Galenus ut hominem satis aptum laudat, sed tamen nimis dogmaticum, sive alius, Epicharmi nonnulla scripta, aut comoedias aut Pseudoepicharmea, in commentariis suis haud raro ita adhibuit, ut eorum auctoritate niteretur, atque ita quanquam per se de aliis rebus composita erant, tamen *εἰς τὴν ἱατρικὴν μετενέγκαι* conaretur. Ex hujus Metrodori libris ea fortasse petita sunt, quæ Epicharmus de malis curandis præcepisse dicitur. Quanquam fieri potest, ut Pseudoepicharmea etiam de his rebus componerentur.

Fraudi enim aptissimum erat Epicharmi nomen, quod non modo Ennii, sed totius sæculi illius et sequentium sæculorum admiratio ejus magna erat *οἱ τε γνωμολογῆσαι τι τῶν κατὰ τὸν βίον βουλόμενοι τὰς Ἐπιχάρμου διανοίας προφέρονται· καὶ σχεδὸν πάντες αὐτὰς οἱ φιλόσοφοι κατέχουσιν* (Iambl. § 166).

Sed ex his sentienciis, quarum etiam hodie satis magnus numerus exstat, non nisi eæ, quæ apud Aristotelem et superiores reperiuntur, quas Athenæus et quas grammatici dialecti illustrandæ caussa afferunt, certæ sunt; ceteræ interdum incertæ, quoniam fieri potest, ut comoedia aliqua Epicharmi etiam a Plutarcho aut Cicerone lecta sit, vel ut Cicero verba Epicharmi ex antiquiore scriptore petiverit; sed pleræque aperte spurix.

Clemens Alexandrinus (Str. VII, 4, 27) ad Epicharmum refert hanc sentienciam:

Καθαρὸν εἶναι τὸν νοῦν ἕχης, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ.

Sententia satis bella, quæ purum idealismum auctoris sui declarat; sed hoc ipsum documento est, ab Epicharmo non esse profectam. Antiquiores Græci ita semper corporea et psychica confundebant, ut *τὸ ἄγος*, quod quis admisisset, lustratione

¹⁾ Hæc emendatio si minus placet, conjicere etiam licet pro *τοῦ πατρὸς* scribendum *τοῦ ἱατροῦ*. Emendandum esse certissimum est. Male intellectus hic locus historiarum fabricationi ansam præbuit hominibus doctis, qui hinc eruerunt et Epicharmum et patrem Epicharmi medicos peritos fulsse, familiæ Asclepiadarum ortos. Mythologia quædam Itteraria a philologis nostri sæculi ex argumentis subtilissimis contexta undique alimentum sumit.

corporea expiandum esse putarent; nec Pythagorei hac confusione immunes erant; quin etiam faba aut carne ferina vescendo non modo corpus, sed etiam animum hominis contaminari putabant. Ejusmodi superstitionem vel sapientissimi viri illorum temporum secuti sunt, neque ideo vituperandi; rationalismum, qui mentem a corpore distinguere scit, vel stolidissimi sequentium sæculorum plagiatores magna voce docebant nec tamen ea de causa laudandi.

Pythagoreus non fuit Epicharmus; Pseudoepicharmea Stoicam aut Academicam disciplinam tradentia ab ignaris, fortasse ab ipso auctore, pro Pythagoreis vendita sunt, quamvis multum a disciplina Pythagoreorum abhorrerent. Hæc Aristoxenus et Philochorus morte damnarunt; sed verum est, quod dicunt, eum, qui nunquam vixit, difficillime necari; nam etsi ab his interfectus est Pseudoepicharmus, phasma tamen etiam apud posteros commeavit. Monuit Welckerus (Kleine Schriften, I, 271 sqq.) non nisi *εἰδωλον* esse illum scriptorem; nihil tamen effecit ea admonitione, neque exspectandum post hanc disputationem recordaturum esse Epicharmum philosophum Pythagoreum, se nec vixisse unquam, et inter mortuos numerandum esse.

Nos vero, quibus phasmata, quæ *διὰ πρῖστοῦ ἐλέφαντος* veniunt, minus placent, de vero Epicharmo quid traditum sit, spectemus. De eo Aristoteles: *Τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμης ἤρξαν. Τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθεν· τῶν δὲ Ἀθήνησιν Κράτης πρῶτον ἤρξεν ἀφήμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους.*

Ante Epicharmum igitur, ut apud Parios Archilochus Lycambi et Neobulæ malèdixerat, ut idem Archilochus et Simonides Amorgensis in totum genus feminarum invecti erant, ita apud Megarenses et Atticos diebus Baccho festis aut comoedus personatus vel potius foece oblitus et scurriliter vestitus aut totus chorus *κωμαστῶν* mox in singulos homines, mox in hoc vel illud genus hominum invehebantur. Primus omnium Epicharmus, tragoediam fortasse imitatus, continuam fabulam seruit, ut ipsi parasiti, ipsi rustici, heroes atque dii ebrii, omnes denique ii, qui ridebantur, in ipsam scenam introducerentur, ut coram spectatoribus fata eorum agerentur. Quod ab Epicharmo inventum est, Crates apud Athepiensenses est imitatus; sed tota comoedia politica Atticorum propter convicia et impetus in eos, qui extra scenam erant, non pauca ex genere iambico retinebat. Tum demum, quum *τοῦ ἰαμβίξειν τοὺς πολιτικούς* destitissent,

vera imitatio Epicharmi exstitit, et quod a Siculo inventum est, a poetis comoediæ mediæ ad perfectionem perductum.

De indole Epicharmi, etsi omnes summum comicum fuisse consentiunt, variae tamen fuerunt sententiæ hominum. Summum enim comicum ad suum sibi quisque ingenium fingit. Qui intra parietes scholæ philosophicæ educati eum esse omnis disciplinæ finem putarunt, ut semper in ore haberentur dictata philosophica magistri, ii etiã Epicharmum ideo comoedias composuisse voluerunt, ut sententias philosophicas vulgaret. Qui de rerum natura profundius aliquid scire studuerunt ex verbis Epicharmi hujusmodi aliquid eruere conati sunt. Philologi nonnulli hodierni sine dubio sãtis bene morati, sed ante omnia morum magistri, non modo ἡθικολί, sed ἡθικευόμενοι, non modo morales, sed moralisantes, illud sibi persuaserunt, conscriptas esse comoedias Epicharmi morum illius ævi corrigendorum causa. Risum enim irrisionem esse volunt, irrisionem autem sciunt esse ludimagistri discipulos corrigentis. Equidem confiteor, plane me non intelligere, quid ad mores emendandos valere possit narratio de Hercule omnia devoranti tam festive exposita, ut risu rumpantur spectatores. Nam quod dicunt, ejusmodi descriptiones vituperationem continere Siculorum, qui vulgo nimis opipare convivia appararent, non facile credo ejusmodi comoedia spectata minus copiose coenam instruxisse quemquam.

Sed omnino in comoediæ inventore non tam quærendum videtur, quid riserit, quam illud animadvertendum, quod non serio locutus est, sed cachinnum movit. Atqui, ut ait Horatius, qui alios flere vult, ipsi primum dolendum, et ridentibus tantum arrident homines. Non negabo etiam stomachantem interdum, quum indignationem frenis cohibet, amarius ridere posse; sed illud patet, risum profuse et libere scaturientem minime indignantis esse neque ejus, qui virtutis rigidum satellitem agit, sed ejus, qui regulam omnem atque normam fastidians ipso *πρὸ παραδόξου* gaudet. Hinc *ἐπιοικοδομήσεις* rhetoricæ in rebus pusillis, hinc syllogismi, quibus logice et philosophice absurda luculenter demonstrantur; hinc dii plus quam humane hominum mores secuti. Finis enim comoediæ non est morum emendatio, sed animus ab omnibus frenis liber atque solutus.

Hinc exordium faciendum in quæstione de ingenio Epicharmi; sed quoniam tam pauca nobis fragmenta reliqua sunt, vereor, ne vetus ille comicus ipse omnibus frenis solutus e latebris suis securis vanos nostros conatus immodice rideat.

Til textbehandlingen i Ciceros Cato majør.

AF *G. Lund.*

Hvad der nærmest har givet anledning til efterfølgende bemærkninger er, at jeg efter længere tids forløb er kommen tilbage til behandlingen af dette skrift, hvoraf jeg skulde besørge en ny udgave, da min bearbejdelse deraf, der udkom for 15 år siden, var udsolgt. I denne mellemtid er der fremkommet vigtige bidrag til textbehandlingen, medens bogens fortolkning ikke er bragt meget videre fremad. Medens nemlig den af Madvig til udgaven af 1835 benyttede kollation af det gamle Pariserhåndskrift no. 6332, der var udført af N. B. Krarup, foruden udgiverens egne værdifulde rettelser har gjort hans recension til grundlag for alle de sildigere navnlig tyske textudgaver, har det ved en ny omhyggelig sammenligning af dette ældgamle og fortrinlige håndskrift, der er foretaget af H. Keil til C. Halms recension af skriftet i 2den udgave af Orells Cicero-nis opera t. IV, vist sig, at Krarups kollation lader ikke lidet tilbage at ønske såvel i pålidelighed som især i fuldstændighed. Dernæst har Th. Mommsen (i Berliner-Akademiets monatsberichte, 1863) fremdraget¹⁾ en gammel Leidener codex (ex libris Petri Danielis Aurelii 1560), der i alder står Pariserhåndskriftet meget nær (fra 10de århundrede), men har en selvstændig karakter, så at de ikke begge høre til samme håndskriftfamilie, men hvert for sig må anses for at stå originalhåndskriftet lige nær og lige direkte at stamme herfra, hvorimod alle andre håndskrifter ere af sildigere oprindelse og bære præg af mindre rene kilder. Af mindre betydning, men dog af nogen, er den af Baiter (i Philologus 21 jargang) undersøgte codex Rhenaugiensis no. 126 fra 11te eller 12te årh. (forskellig fra den af Halm benyttede cod. Rhenaug. no. 127), af hvis læsemåder der dog findes flere ret mærkelige. Men hvor de to ældste (P. og L.) stemme overens, ligger der et vægtigt bevis for læsemådens rigtighed i denne samstemning.

Da min opgave selvfølgelig kun har været at foretage en omhyggelig revision af den text, jeg engang har leveret, med

¹⁾ Denne codex Danielis har dog været kendt af Gruter.

benyttelse af disse ny hjælpemidler, skal jeg her, som jeg i forordet til bogen har lovet, idet jeg går ud fra denne, angive de forandringer, hvortil jeg har fundet anledning; men da min 1ste udgaves text i alt væsentligt slutter sig til Madvigs, skal jeg for deres skyld, som måtte benytte denne, nedenunder angive de få afvigelser derfra¹⁾. Foruden en redegørelse for de nu af mig gjorte forandringer skal jeg tilføje nogle af andre (Halm, Baiter, Mommsen, Lahmeyer, Sommerbrodt, Bergk, Fleckeisen o. fl.) foretagne eller foreslåede rettelser, som jeg ikke har troet mig beføjet til at følge, endelig meddele nogle enkelte rettelser og formodninger dels af andre (deriblandt af Madvig, som med forekommenhed ere mig meddelte) dels af mig selv, som kunne have større eller mindre rimelighed for sig, uden at jeg altid har vovet at optage dem i en skoleudgave, der fremfor alt kræver en text, der er så sikker som muligt. Og i det hele taget har jeg her (som ved andre skrifers udgivelse) været mere tilbøjelig til at beholde det gamle, når ikke bestemte håndskriftlige eller sproglige hensyn forbød det, end til at optage nyt, der var mindre nødvendigt eller mindre sikkert. Dog ere forandringerne fra min første udgave til anden blevne temmelig talrige, nemlig henved et hundrede, naar de mindre regnes med; hvilket viser, hvor meget der dog endnu kan stå tilbage at gøre selv ved de mest læste og hyppigst udgivne klassiske forfatteres skrifter, førend man kan sige at de foreligge i en sikker og paalidelig skikkelse. Noget lignende vil vise sig ved Lælius og de Officiis, når jeg forhåbenlig om ikke lang tid kommer til en ny udgave af dem.

Hvad bogens titel angår, da findes der i håndskrifterne forskellige benævnelser eller overskrifter, som tilfældet er med så mange andre skrifers titel i codices. Dog synes det utvivlsomt, at den gamle overskrift: *Cato major sive de senectute dialogus*, er uhjemlet, og at den nu optagne: *Cato major de senectute* er

---

¹⁾ Disse findes for resten angivne i mine „bidrag til fortolkningen af nogle steder i Ciceros *Cato major* og *Lælius*“, progr. for 1851, hos C. A. Reitzel, og ere følgende: § 3 *Cius*, § 8 er udeladt *nobilis*, § 19 *quintus* hic et tric. annus og *decem* annis; § 24 en anden inddeling af verset, § 47 *venariis*, § 59 *comem*. En begrundelse af disse forandringer findes sstds. s. 4 fg. Forandring af ordenes skrivemåde eller interpunktion er det ikke nødvendigt her at omtale.

den rigtige. Cod. Paris. (P) har således: Incipit lib̄ Catonis de senectute, og cod. Monac. 7809 (J) har: M. Tullii Ciceronis Cato major de senectute. Andre håndskrifter have på forskellig måde noget lignende, s. Halms rec. i Cic. Opp. IV,) p. 612. Tilføjelsen ad T. Pomponium Atticum, som jeg har beholdt på den indre titel efter sædvane, findes heller ikke i de bedre codd., men er ogsaa mere at betragte som en forklarende eller oplysende tilsætning af udgiverne til læserens underretning.

§ 1. I Ennius' vers læses nu (med P) *te adjuero* for det tidligere *ego adjuero*. I og for sig er der heller ingen grund til at subjektet skulde udhæves, medens objektet savnes.¹⁾

plenus fidei har jeg ligeledes med håndskrifterne skrevet fuldstændigt, da skrivemåden *plenu' fidei* skyldes Orell, uden at findes i kilderne. Det samme er tilfældet med *confectus* i § 14.

§ 2. *et te et me ipsum* har jeg beholdt med P, medens Sommerbrodt (i sin 5te udg. af Cato major, Berlin 1866) efter L (cod. Leidensis) har optaget: *et te et me etiam ipsum*. Men dette *etiam* fremhæver *me*, der allerede er tilstrækkelig fremhævet ved *ipsum*, lige over for Atticus mere end det er passende eller nødvendigt. Forfatterens hovedhensigt med afhandlingen var dog ikke at skrive for sig selv.

Ordstillingen *vellem aliquid* findes i alle håndskrifter, hvorfor det tidligere: *aliquid vellem* er opgivet. Ligeledes er her skrevet kort efter: *numquam igitur laudari satis digne*. P har vel *laudari igitur*, således som angives i Madvigs præfat. p. XXIV, men efter Halms angivelse *additis signis transpositionis*. L har: *digne satis laudari*, hvilket er optaget af Sommerbrodt; men til denne omsætning synes der ingen tilstrækkelig grund.

§ 3. Skrivemåden *Cius* (s. mine «bidrag» s. 4) har jeg beholdt, skönt Halm og alle nyere udgivere beholde *Ceus*. Håndskrifterne ere her forvanskede, og deres autoritet er her, som ved de fleste egennavne, der ere sjældnere eller sådanne at de let forveksles, af liden betydning.

eisqve er håndskrifternes skrivemåde her, medens Orell, Madvig og andre skrive *iisqve*. Denne forskellige skrivemåde

¹⁾ Når Halm i det 3die vers skriver *erat*, må det ligefrem være en uagtsomhed eller trykfejl.

af dette stedord er stadig tilbagevendende også i dette skrift (*ei* — *ii* o. s. v.)

id tribuito har jeg med Sommerbrodt optaget efter L iste-
denfor attribuito (o: adtribuito, hvoraf forvexlingen falder i øjnene).
Her er *id* ikke overflødig, og det usammensatte *tribuito* er
dels almindeligere, dels fuldkommen tilstrækkeligt.

§ 4. Ordstillingen: *rem haud sane difficilem, Scipio et Laeli, admirari v.* har Sommerbrodt optaget efter L; jeg har ikke an-
set det for nødvendigt at forlade P.

a se ipsi har jeg beholdt (efter P). Halm skriver *a se ipsi*,
der vel er logisk rigtigere; men nævneformen er dog i denne
og lignende forbindelser så gennemgående en sprogbrug, at her
ikke kan være tale om at forlade de bedste håndskrifter. Jfr.
Halm ad Cic. Catil. II, § 17; Lahmeyer i Philologus XXI, s. 290.

putavissent have alle gode hdskr. (for *putassent*); i det hele
ere de fuldstændige former, der synes at høre til den omhygge-
ligere og korrektere stil, almindeligere her end de sammentrukne,
der mere høre til talesproget; jfr. § 45 nominaverunt, § 55 tri-
umphavisset; § 7 og 81 *vinculis* (for det nu alm. der skrevne
vinclis) o. s. v.

quam si octogesimum. Her er *si* indskudt efter P a sec. m.
og L (med Sommerbr.). Halm har ikke optaget det gentagne
si, der forekommer mig bedre og tydeligere, ja næsten nødven-
digt, og let kunde udelades ved en misforståelse.

§ 5 *discriptæ* har jeg optaget efter Halms opfordring. Selv
beholder han hdskr. *descriptæ*, men tilføjer: malim *discriptæ*,
ut sit idem quod *distributæ*. Baiter (i Philologus XXI) anbefaler
det også efter cod. Rhenaug., og den nyere tids undersøgelser
synes at have godtgjort forskellen mellem *describere* (afgrænse,
afsætte, afridse) og *discribere* (inddele, fordele, anordne). Samme
form er optaget § 59 *discripta* og *discriptio*, hvor både Halm og
Sommerbrodt læse således; men hdskr. vakle (P har *discriptio*,
L både *discriptio* og *discripta*). At betydningen på begge steder
ikke er den samme, som Sommerbr. antager, kan jeg ikke se.

dis er skrevet her med alle Halms codd. og efter de cicero-
nianske håndskrifers skrivebrug, ligeledes § 19, 25 og 47.

§ 7. *vinculis* er skrevet (for *vinclis*) med hdskr., ligesom
§ 81, hvor kun de ringere have den kortere form. Jfr. bem.
til § 4.

§ 8. *istud* (for *istuc*) har jeg med Baiter og Sommerbrodt
optaget efter P og Charisius; derimod ikke indskudt *sunt* efter
L med Sommerbr. *strax* efter (*neqvavum in isto sunt omnia*).

nec tu, si Atheniensis. Herefter er udeladt *essēs* (med Sommerbr. efter L og Erfurt.), hvilket Halm beholder. Ved udeladelsen bliver det hele kortere og mere afrundet, hvorpå det her væsentlig kommer an. Stedet i sin helhed er behandlet af Madvig præfat. (= Opuscc. II, 271), jfr. mine »bidrag« s. 10 fg.

§ 10. *comitate condita gravitas* har jeg beholdt med P. Men da L har *virtus gravis* og cod. Erfurt. *gravis virtus*, har Sommerbr. deraf gjort *virtutis gravitas*, vistnok urigtigt og uden nødvendighed. *virtutis* er åbenbart en glosse, *gravitas* alene er tilstrækkeligt og danner den bedste modsætning til *comitas*.

I Ennius' vers: *non enim rumores* (i alle codd.) har jeg rettet til *noenum rumores* efter C. Lachmanns konjektur (comm. in Lucret. p. 150), som også billiges af Madvig og er optagen her af udgiverne, ligesom af Baizer i de Offic. Håndskrifternes *non enim* strider for stærkt imod metrikken, og det gammeldags ord kunde som ukendt let forvanskes af afskriverne.

Derimod har jeg forkastet Sommerbrodts rettelse i det 3die vers: *ergo priusque magisque* (for *postque magisque*), der støtter sig til Polybs ord III, 105 *τοῖς μὲν οὖν παρ' αὐτὸν γενομένοις τῶν κίνδυνον ἦν ἐναργῆς, ὅτι διὰ μὲν τὴν Μάρκου τόλμαν ἀπόλαλε τὰ ὄλα, διὰ δὲ τὴν εὐλάβειαν τοῦ Φαβίου σέσωσται καὶ πρὸ τοῦ καὶ νῦν.* Thi selv om man vil antage, at Polyb har kendt og tænkt på Ennius' vers, siger han dog noget helt andet; hans »før og nu« gælder *σέσωσται*, ikke *gloria claret*. Desuden brugte Ennius ikke *ergo* med kort *o*, hvilket først findes hos Ovid.

§ 11. *fuerat in arce* har jeg skrevet med L (istdf. *fugerat in arcem*, efter P); de fleste codd. have også *in arce*. Forvanskningen af *fuerat* til *fugerat* var let, især når *in arce* var blevet til *in arcem* (in arcē). Her er ikke tale om flugt, men kun om at indeslutte sig i fæstningen efter at have opgivet byen. I: *fuerat in arce* angives også tydeligere, at samtalen fandt sted noget efter at begivenheden var foregået, ligesom dermed også antydes det, hvorpå Salinator netop beråbte sig.

§ 12. *quæ* foran *scientia juris augurii* har jeg udeladt med alle hdskr. Hvorfor Orell og hans efterfølgere have optaget det, er ikke let at se, da det ingen nytte gør; (vertimod bidrager det til at gøre udtrykket mattere (efter foregående *quanta*).

ita tum cupido fruebar har jeg beholdt med P, trods den af Mommsen anbefalede ordstilling: *ita cupido fruebar tum* (efter

L, der har: *Ita cupide fruebatur*, og de fleste andre codd.: *perfruebatur* (tunc), da der intet vindes ved ordstillingen, men *tum* snarere utilbørligt fremhæves ved at stilles i slutningen.

§ 13. *quarta nonagesima*: således (uden et imellem) er skrevet efter P med Halm og Baiter, og dette synes at være alle gode hdskrs. læsemåde. Den gamle regel i sproglæren (*quartus et nonagesimus* eller *nonagesimus quartus*) holder ikke stik; således, for blot at tage ét expl. af et andet skrift, de *Offic. II*, § 29. Jfr. nedenfor til § 16.

§ 15. *L. Paullus, pater tuus, Scipio*. Her burde måske dette *Scipio* være udeladt med Halm, da det ikke findes i de bedre codd. Jeg beholdt det med de fleste udgivere, fordi det syntes noget utydeligt, hvem der tiltales, da personen ellers plejer at nævnes, skønt jeg indrømmer, at i *L. Paullus* ligger en tilstrækkelig antydning af, hvem der menes med *tuus*.

§ 16. For *septem et decem annis*, som hidtil er givet af Orell, Madvig og andre, skriver Halm nu *septemdecim*; hdskr. have *septem decem*, undtagen cod. S, der ved en rettelse har *septimo decimo*. Men da også læsemåden *annos* findes for *annis*, råder Halm til at skrive *septimo decimo anno*, hvilket jeg med Sommerbrodt har optaget. Baiter (i *Philologus XXI*, 538) anser dette (som findes i cod. Rhenaug. 126) for utvivlsomt rigtigt, ligeledes Lahmeyer og O. Heine. Jfr. bem. til § 13.

Ordstillingen *superiorem consulatum* hidrører fra de bedre hdskr.

§ 19. Rettelsen *quintus hic et tricesimus* og *decem annis* (smlg. mine «bidrag» s. 4 fg.) har jeg beholdt navnlig formedelst udgavens bestemmelse, ligesom Sommerbr. Halm bevarer hdskrs. *tertius* og *novem*, hvorved Cic. begår to slemme fejl.

§ 20. I det korrupte sted: *sic enim percontantur, ut est in Nævii poeta ludo* bringer hverken P eller L nogen hjælp. Den af Mommsen foreslåede, af Sommerbrodt optagne rettelse: *sic enim percontantibus in N. p. l.* (da L har *percontantur ut in N—*) fører os ikke videre; skønt der nok er noget stødende i *ut est in —*. Jeg har intet forandret.

§ 21. *quis sibi*, der alt var bekendt fra cod. Erfurt., bestrykes nu af L; hvorfor jeg ikke har betænkt mig på at optage denne læsemåde (istdf. *qui sibi*), ligesom Sommerbrodt. Da bogstavet *s* følger efter, kunde det her overmåde let forsvinde; og meningen fordrer helst *quis* i enkelttal, da der følger *cui*.

§ 22. *negve* er alle hdskr. læsemåde, for *nec*, som fra Orell er gået over i udgaverne.

§ 23. *num Homerum*: disse to ord har jeg betegnet som en uægte tilsætning. I codd. er der uoverensstemmelse dels med hensyn til gentagelsen af *num*, dels i navnenes følgeorden. De fleste have *num Homerum* efter *Gorgiam*; Halm har derfor med rette helt udeladt dem, idet han tilføjer: «delere quam cum ceteris transponere maluimus; ex loco enim, quem nomen in codicibus obtinet, apparet ab homine curioso additum esse». Da nu også L har: *num igitur hunc omerum*, og navnet også der synes tilføjet for at begynde rækken med den ældste og berømteste digter (ved hvem iøvrigt almindeligvis blindhed, ikke just alderdom fremhæves), er der vistnok al grund til at betragte disse to ord som en uægte tilsætning.

Efter *in omnibus* har jeg med P udeladt *his*. Det er ikke nødvendigt, og når Halm mener, at der bør læses *iis*, som skulde være udfaldet i P efter endelsen *—us*, da kan jeg heller ikke anse det for rimeligt. Her kunde vistnok være tilføjet *his* eller *iis*, men det savnes ikke («hos dem alle»).

§ 24. *quamquam in his* har jeg ligesom Sommerbrodt optaget (istdf. *in aliis*) efter cod. Rhenaug. 126 på Baiters anbefaling. Ikke ved «andre» forretninger er det mindre underligt at oldingen bevarer sin interesse, men netop ved «disse» nævnte, årlig tilbagevendende, som han kan vente at se udbyttet af; *nemo enim tam senex —*.

§ 25. *dubitet* har jeg med Sommerbr. beholdt, skönt alle codd. og Halm har *dubitat*. Jeg henholder mig til Madvig præf. p. VIII: *sed sive id (dubitet) in codice illo (P) scriptum est, sive, ut fere in ceteris, dubitat, retinendus conjunctivus est; neque enim quid respondeant agricolæ Cato dicit, sed quid queant, si quis quaerat, respondere*. Her er virkelig ikke tale om et sædvanlig givet svar, men kun om hvad der kan (kunde) svares, når man tænker sig at det spørgsmål blev stillet.

Et melius skrives kort efter (for *melius*) efter de fleste og bedste codd. (deriblandt P).

I det sidste af Cæcilius Statius' vers læses: *esse se odiosum alteri*. Således Madvig og endnu Halm, skönt codd. variere meget. P har *esse odiosum alteri*, L *eum se esse odiosum alteri*, Nonius: *eum ipsum esse odiosum alteri*. Navnlig efter sporene i L har Fleckeisen opstillet formodningen *eumpse esse odiosum a.*, som Sommerbr. har optaget. Dette er dc

rigtigt, da *se* ikke vel kan undværes. Imidlertid vækker sammentræffet hos Nonius og cod. L mistanke. Måske kunde der læses *ipsum se odiosum* (uden *esse*).

§ 27. *ne nuno quidem* har jeg beholdt med nogle hdskr. efter Madvigs forskrift de Fin. p. 824. P og R have *nec nunc quidem*, hvilket Halm atter har optaget, ligeledes Sommerbrodt, efter opfordring af Lahmeyer (Jahrb. f. Philol. LXXVI, 138), så at meningen og sammenhængen skulde være: *nec desidero vires adolescentiæ nunc quidem*; og Halm tilføjer: si Cicero *ne-quidem* scribere voluisset, dixisset: *ne vires quidem nunc ad. desidero*. Men dette er sikkert urigtigt; thi denne mening kommer ikke engang frem ved *nec*; og *ne nuno quidem* er ganske rigtigt, når det, som det skal, opfattes som modsat *non plus quam* *adolescens* —, altså om *senectus*.

§ 28. *tamen est decorus seni sermo qv. et r.* Efter Madvigs formodning er her *senis* rettet til *seni*. Dels er gentagelsen af *senis*, som følger *strax* efter, slæbende, dels kunde *s* let sættes til, da det følgende ord begynder med dette bogstav, dels passer dativen langt bedre i forbindelsen. Emendationen må anses for utvivlsom.

faciŕve per se ipsa sibi audientiam. Dette er optaget efter L (der rigtignok ovenover *se* har et tilskrevet *pe* ɔ: sæpe) med Sommerbrodt, isteden for det alm. *persæpe*. Dette er dels meget mat, dels lader *ipsa* vente *per se*, dels var forvanskningen let. Jfr. bem. til § 75.

compta har jeg beholdt, skønt jeg tvivler om dets rigtighed. Efter at flere, som Seyffert, Lahmeyer, havde taget anstød deraf og foreslået rettelser, har Baiter i cod. R 126 fundet *composita*, som han ivrigt anbefaler. Den sammentrukne skrivemåde (*compta*) kan her have givet anledning til varianten, jfr. *comem* og *communem* § 59. Vel ved jeg, at *compta* i overført betydning ikke er blot quintilianeisk og sildigere, men at både Cicero bruger det om talen og f. ex. Livius IV, 41, 1 har *oratio incompta* — *ceterum militariter gravis*; men her passer det dels i almindelighed ikke på oldingens tale, dels ikke ved siden af *quietus*, *remissus* og *mitis*; hvorimod *composita* i betydningen «sat, rolig» (ikke «vel sammensat») netop er det begreb, som her ventedes.

§ 29. *an ne eas quidem* har jeg med Halm beholdt, skønt hans formodning *an ne illas quidem* er sandsynlig og optaget af

Sommerbrodt. Både P og L have nemlig *annales quidem*, og de øvrige yngre kilder variere.

Ordstillingen *ista ipsa* er efter P forandret til *ipsa ista*.

§ 31. *tertiam enim jam hominum aetatem videbat* har jeg med Sommerbrodt optaget efter L (istdf. det hidtil af alle læste *videbat*). Om også Ovid siger *tertia vivitur aetas*, har Cic. dog næppe brugt dette udtryk, og når der tilføjes *hominum*, da bliver det endnu usandsynligere, hvorimod *videbat* passer i alle henseender.

§ 32. *vellem equidem idem posse gloriari*. Denne de bedre hdsksr. læsning har jeg beholdt, idet jeg tror, at Halm med urette har optaget *possem* efter to af de mindre gode codd., hvilket også Lahmeyer misbilliger. Om end dennes regel (i Philol. XXI, 290 og XXIII, 479) ikke skulde holde stik (at infin. sættes når der er samme subjekt, konjunktiv ved forandret subjekt og person), står dog udtryksmåden fast hos Ovid. Met. II, 660 malle *nescisse*; Halms rettelse Verrin. IV, § 43 *nollem dixissem* er usikker, og Wesenberg ad or. p. Sest. p. 2 beviser intet her.

non afflixit for *nec afflixit* er alle bedre hdsksr. læsemåde.

§ 33. *quum humeris sustineret bovem [vivum]. Utrum igitur* — Således har jeg skrevet og betegnet *vivum* som vægte, efter hdsksr. spor. P udelader nemlig *utrum* (hvilket Halm derfor udelader); men dette er dog næppe rigtigt, som også Lahmeyer mener. L har: *bovem virum igitur*. Da nu tillige *vivum* er temmelig overflødig, antager jeg det for rigtigst med Baiter at skrive: — *bovem. Utrum igitur*, hvilket også Madvig billiger, idet *vivum* (*virum*) let kan være en forvansking af *utrum*.

§ 34. *audire* har jeg beholdt, skönt L og Erf. har *audisse*; derimod er ordstillingen forandret i *natus annos* efter de bedre codd., og *imbri* optaget for *imbre* efter L og Nonius; ligeledes er *autem* indskudt mellem *quum* og *equo* efter alle gode hdsksr.

§ 35. *quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt*. Uagtet både P og L har *sint*, kan der dog ingen tvivl være om, at udgiverne med rette alle beholde *sunt*.

Ligeledes bør beholdes *tamquam contra morbum*, skönt Sommerbrodt har skrevet *contra morborum vim*, da L har *morborum* med ovenover skrevet *vim*.

§ 36. *corpori solum* har jeg

Halm efter hdsksr.

soli synes at skyldes Orell, og det giver desuden en urigtig mening.

exercitādo (for *exercendo*) er optaget efter de fleste og bedste hdskr. L har dog *se exercendo*, ligesom Erf. og Rhenaug 127.

hos significat har jeg beholdt. P og flere codd. har *hoc*, hvilket Halm har optaget; men denne forandring har jeg anset for utilladelig.

§ 37. *in illa domo mos patrius et disciplina*. Håndskrifterne ere forvanskede på dette sted. P har, efter angivelsen hos Halm, *in illo animus patrias disciplina*, L: *in illa domus patri domus disciplina*, ovenover hvilket står: *in illo animus patrius disciplina*, altså rettet efter P eller efter deres fælles kilde. Deraf har Mommsen gjort: *in illa domo patria disciplina*, hvilket måske er den rette læsemåde, bedre i alt fald end Sommerbrodts: *in illa domo patrii moris disciplina*. Skönt således *mos* synes at være uægte, har jeg dog under en så stor usikkerhed ingen rettelser foretaget.

§ 38. *in quo est senile aliquid*: her har jeg med Halm efter codd. indskudt *est*; ligeledes er ordstillingen *liber Originum* valgt istdf. *or. lib.*

qvæ si exequi nequirem har jeg beholdt; thi når Halm med P og andre gode codd. læser *qvæ si*, kan jeg ikke billige det. Her er jo ikke tale om de nævnte *res* alene, men om alt det foregående, der samles i *qvæ*.

Lige så lidt har jeg strax efter kunnet følge Mommsen og Sommerbrodt, når de med L udelade et helt stykke i det følgende: *qvæ jam agere non possem, sed ut possim facit acta vita, og alene skriver: qvæ jam agerem*. Thi dette er ganske vist en tilfældig udeladelsesfejl i L, og meningen vinder ikke derved; tvertimod bliver dette *qvæ jam agerem* utydeligt, selv om man vilde følge Sommerbrodts forklaring „pläne die er immer noch einst zu verwirklichen hofft“.

§ 39. *potiendum* er her alle de bedste hdsks. læsemåde (for *potiundum*).

§ 41. *tamque pestiferum* udelades både af P og L; men da det ikke tydelig bærer præg af et glossem, og alle udgivere have beholdt det, har jeg ikke povet at udslette det.

longinquior, som Halm med P har ombyttet med *longior*, har jeg beholdt, da de øvrige hdskr. synes at have det. Begge ord bruges i betydningen „langvarig“.

§ 42. *Quorsus hoc* har jeg skrevet isteden for *quorsus hæc*,

da både P og L have *hoc*, hvilket også andre nyere udgivere have optaget.

intelligeretis istedf. *intelligatis* er ligeledes optaget med Halm (efter P) og Sommerbrodt.

Mellem *magnam* og *habendam* har jeg indskudt *esse* efter de bedste håndskr.

§ 43. *sæpe audivi ex majoribus natu* har jeg skrevet for det almindelige *a* majoribus n. L har nemlig *ea* majoribus n., P har *ea a* maj. n. E og R *e* maj. n., kun de ringeste codd. *a* maj. n. Det synes da utvivlsomt, at *æ* er den rette læsemåde.

§ 44. *Duellium* for *Duillium*, som Orell har mod alle håndskr., har jeg skrevet med Halm og de nyere udgivere.

§ 45. *nominaverunt* er optaget efter de bedste codd. Jfr. bem. til § 4 *putavissent*.

§ 47. *veneriis* for *veneris*, som jeg alt i 1ste udgave havde skrevet (s. «bidrag» s. 4) findes bestyrket af P og flere håndskr.

libenter vero istinc har jeg beholdt efter L med de fleste udgivere. I stedet derfor har Halm med P skrevet *ego vero istinc*, og Sommerbrodt har forbundet begge læsemåder til *ego vero libenter istinc*. Men dertil er der ingen grund.

ergo hoc non desiderare er beholdt med alle de øvrige håndskr. undtagen P, der udelader *hoc*, hvilket Halm også gør. Jeg indrømmer nu, at det måske havde været rigtigst at stryge dette *hoc*, som let kunde indskydes og ligner en forklaring.

§ 48. *si non abunde potitur*. Foran disse ord bør måske med alle codd. indskydes *etiam*, skønt meningen ikke fordrer det. Halm og nogle nyere udgivere have optaget det.

§ 49. Det af Madvig udslettede *mori* (efter P) findes dog også i L (*mori videbamus dimetiendi* —); men med Halm og de nyere har jeg ikke villet optage det, da Madvigs rettelse vistnok er utvivlsom.

§ 51. *nec unquam* retter Mommsen til *neo cuiquam* (thi L har *necuiquam*). Heri har jeg dog ikke troet at kunne følge ham, mod alle andre håndskr. autoritet, da der intet vindes ved rettelsen.

diffundit er alle håndskr. læsemåde, mod hvis rigtighed der ikke kan indvendes noget. Det er derfor også optaget af Halm og de nyere. Det hidtil almindelig læste *diffundit* synes aldeles ingen hjemmel at have.

§ 52. *nonne ea efficiunt*. L udelader *nonne* findes i alle andre håndskr. Jeg har beholdt det; th *nonne* le være

borte, hvad enten det opfattes som nominativ (en sammenfatten af alt det foregående), som jeg har gjort, eller som akkusativ (= talia ut), er det dog paa sin plads her.

Ordstillingen *fertur ad terram* synes at findes i alle hdskr.

§ 53 *se ostendit* (for *esse* o.) findes i P og de bedre hdskr. *sarmentorum* (uden — *que*, som Orell har tilføjet) er alle hdskrs. læsemåde.

§ 54. *Laertam* læses i P og Erf., de øvrige codd. have *lertam*, så at den hidtilværende form *Laertem* måtte vige pladsen.

§ 55. *permulta* er alle hdskrs. læsemåde; kun Orell har skrevet *multa*, og andre efter ham.

triumphavisset er efter P, de ringere codd. *triumphasset*, s. bem. til § 4.

§ 56. Ordstillingen *efficere non* er efter P og de bedre codd. Det er vel også korrektere at *jucundam* benægtes end *efficere*.

supervacaneis operis, som Madvig har hævdet efter P, findes nu også i L.

§ 58. Ordstillingen *habeant igitur sibi* har jeg beholdt (efter P og Erf.). Sommerbrodt har foretrukket læsemåden i L: *sibi habeant igitur*.

nationes har jeg beholdt. P har *nationes*, med *ta* ovenover, L har *aenationes*, hvoraf jeg formoder, at den rette læsemåde er *venationes*, som også vel er en bestemt ungdommelig idræt end *nationes* (~~ae~~ og ~~ve~~ kunde overmåde let ombyttes). Men jeg har dog ikke vovet at forandre noget.

Ligeledes har jeg beholdt *id ipsum utrum lubebit*, som også findes i L (P har *unum lubebit*), idet jeg henviser til min givne forklaring (og mine «bidrag» s. 14 fg.): «også det, hvad man vil, — også heri, som man vil». Naucks gisning, som Sommerbrodt, men ikke Halm har optaget, *utrumque lubebit* udelukker den nødvendige betegnelse af de to alternativer (ja eller nej).

§ 59. *comem* har jeg allerede optaget i min første udgave, foranlediget og bestyrket ved Madvigs bemærkning til Cic. de fin. II., § 80 (jfr. mine «bidrag» s. 5), som Halm nu også følger. *communem* kunde let opstå ved antagelsen af en forkortet skrivemåde; *comem*, som hidtil kun kendtes af nogle ringere hdskr., får nu en vægtig støtte i L.

ex floribus (for *e* fl.) er optaget med Halm. P har *et*, de fleste codd. *e*.

discripta og *discriptio* er omtalt ovenfor ved § 5.

rite har jeg beholdt med P. Halm har med de fleste hdskr. rettet det til *recte* (Xenoph. l. c. har *δικαιως*). Da imidlertid også L har *rite*, må *recte* anses for en forklaring; og *rite* lader sig forsvare ved lignende steder, som Offic. I, § 16; Nat. Deor. I, § 52; Fin. II, § 37; Timæus c. 9.

§ 60. *Valerium Corvinum* har jeg skrevet med P, L og alle gode hdskr., istdf. det almind. *Corvum*. Uagtet han nemlig ellers kaldes *Corvus* (Livius VII, 26), gives der ham dog tilnavnet *Corvinus* både af *Censorin. de die nat.* 17, *Cassiodor.* og i *Fasti consulares anonymi*, også i *Fasti Siculi Κορβίνου*. Den afledte form er også mere analog med de former, der ellers findes som tilnavn.

Efter *majores* har jeg udeladt *nostri* med P og L. Som bekendt er det ingeniunde en nødvendig eller overvejende hypotese tilføjelse, f. ex. § 45.

§ 61. *Hunc unum*, for *Unum hunc*, har jeg med Halm optaget efter Madvigs opfordring (ad Cic. de Fin. p. 337), ligeledes efter Bergks og Fleckeisens mening, ligesom Sommerbr. L har *unicum*.

notum est carmen. Med Fleckeisen indskyder Sommerbrodt: *notum est id totum carmen* (da P har: *notum est totum c.*, L: *notum est itiotum c.*, med *to* skrevet over midten af *itiotum*). Men dette *totum* er aldeles overflødig og urigtigt, og at «det hele er bekendt» siges noget besynderligt i forbindelse med *incisum in s*. Jeg antager det for uægte, opstået af det foregående *notum*, og har ligeså lidt som Halm villet optage det i teksten.

§ 63. *Lacedæmonem* læser jeg isteden for *Lacedæmone* med Halm og de nyere efter sporene i P. og andre codd. Det er også i sig selv rigtigere at sige, at L. er et *domicillium*, end at der i L. er et *dom.*, da det gælder om hele L., ikke et sted der.

§ 65. *sed hæc morum vitia sunt*. At dette er den rigtige læsemåde, uagtet P har *morbi vitia*, kan ses af L, der har *morvitia*. Heraf kunde let *morbi* opstå, medens det selv er en sammensmeltning af *morum* (ο: μοῖ) *vitia*.

§ 66. *ubi sit futurus æternus*. Når Halm, imod samtlige hdskr., hellere vil læse *est* end *sit*, da går det her ikke an; thi der skal betegnes en hensigt («for der at blive evig»).

§ 67. Ordstillingen *casus mortis* (for *morti*) optaget efter P og flere codd.

istud cr. senectutis har jeg skrevet efter Wesenbergs opfordring (obs. ad or. pro Sest. p. 9), da både P og L have *istius*.

§ 69. *quid est in hominis natura diu?* Her skrives ellers *vita* istdf. *natura*; men da både P og L have *natura*, har jeg med Sommerbrodt foretrukket det. At alle andre hdskr. have *vita*, viser dels deres forvanskede beskaffenhed, dels de her nævnte to hdskr. fortrinlighed og indbyrdes nærhed.

§ 70 *neque sapienti usque ad plaudite veniendum est*. Denne læsemåde har jeg beholdt med Halm. Jeg indrømmer nu, at efter samstemningen af P og L, hvortil endnu kommer cod. Erfurt., bør her vel rettes til *sapientibus* og udelades *est*. Men af stor betydning bliver denne rettelse dog ikke.

processerit for *processeris* har jeg optaget efter P og L med Halm og de nyere udgivere. Rettelsen er ganske tilsvarende til *possit* for *possis* nedenfor § 72, hvor P har *possit*, L *possit*; thi begge steder bliver subjektet *etas* eller *senectus* isteden for «man» ved 2den person, der ikke er synderlig passende i denne forbindelse.

religva autem tempora (med indskudt *autem*) læser jeg med Halm efter P. At her kommer tre sætninger efter med *autem* er et træf, som viser, at Cic. ikke har skyet denne ensformighed.

§ 71. *sic ut quum sua sponte* har jeg skrevet med P og L, isteden for *sicut sua sponte*, dels for lighedens skyld med det foregående, dels for udtrykkets rigtigheds skyld.

§ 72. *possit* s. ovenfor § 70. Halm har beholdt *possis*, men er tilbøjelig til at skrive *possit*.

qua tandem re fretus for *spe fretus* har allerede Halm efter P og de bedre hdskr. a prima manu. Hertil kommer, at L også har *re*, hvilket meningen foretrækker.

§ 73. *est* efter *elogium* udelades både af P og L, men det går naturligvis ikke an, med mindre der tilføjes et *est* efter *sapientis*, hvilket P har a sec. m. og som Halm er tilbøjelig til at foretrække.

lacrumis har Sommerbrodt rettet til *dacrumis* efter Bergks og Fleckeisens forslag. Men skönt alliterationen stærkt tilråder det, har jeg dog ikke af den grund alene villet rette.

§ 74. *et incertum* for *et id incertum* har jeg med P og L skrevet. På det udeladte *id* ligger der aldeles intet eftertryk.

§ 75. *in eum locum esse profectas* istdf. *in eum locum*

sæpe profectas. Halm har begge ord (*sæpe esse*) efter to ringere codd., P udelader *sæpe*, L har *se profectas*. Da *sæpe*, som, altså mangler i de bedste codd., slet ikke behøves, ja efter latinsk sprogbrug almindelig udelades, og her let kunde opstå af *esse* (*se*), har jeg her ligesom i § 28 udeladt det.

Ordstillingen *redituras numquam* er optaget efter alle bedre håndskrifter.

§ 76. Ordstillingen *studia certa* er ligeledes med de bedre codd. foretrukket for *certa studia*.

§ 77. *non enim video* har jeg med Halm skrevet efter P og L istedet for *equividem non video*. *Enim* har altså her kun en svag, tilknyttende betydning som overgangsord, men det forekommer ofte hos Cic. på denne måde, hvor det støder os mere.

Ordstillingen *quod eo cernere mihi melius videor* er efter de bedre hdskr.

tu, Scipio, tuque, Laeli: således har jeg skrevet med P og L. Den almindelige læsemåde *P. Scipio tuque C. Laeli* har dels ikke de bedste codd. for sig, dels er der i den fortrolige tale ingen grund til at tilføje fornavnene, som i dette tilfælde almindelig udelades, f. ex. § 4, dels er der heller ingen grund til at sætte *tu* foran *Laeli*, når det ikke findes foran Scipio.

§ 78. I begyndelsen af denne § ophører håndskriftet P, så at fra dette punkt L får en desto større betydning, da det er fuldstændigt.

quod si non posset er skrevet for *possit*, som Halm beholder efter ringere codd. Men Lahmeyer har med rette hævdet de bedste *posset*; thi overgangen til nutiden går i det hele taget bedre an i det følgende.

§ 79. *o mihi carissimi filii* har jeg skrevet efter L, istdf. *o mei c. f.*, der kun findes i Erf. Udtryksmåden med dativ er vistnok fuldt så god og almindelig.

nec enim for *neque enim* er optaget som de fleste hdskr. skrivemåde.

§ 80. *exissent* har jeg beholdt, hvorimod Halm har optaget *excessisset* efter 3 af de ringere codd.

Ordstillingen *illuc omnia* er foretrukket for den omvendte efter de fleste codd. med Halm.

discessit har jeg med Sommerbrodt (efter L) foretrukket for *discedit*, som Halm beholder. To hdskr. have *discesserit*. For meningens skyld er fortiden også korrekttere.

§ 81. *vinculis* for *vinclis*, jfr. § 7.

§ 82. Ordstillingen *unquam mihi* er foretrukken for den omvendte med Halm.

de me ipse har jeg skrevet med L for de me *ipso*; jfr. § 4. Ligeledes Sommerbrodt.

ad immortalitatem et gloriam har jeg med Sommerbrodt optaget efter L istdf. *ad immortalitatem gloriæ* (Madvig) eller *ad immortalitatis gloriam* (Halm). Madvigs læsemåde (efter Orell) giver mening, men er uden håndskrifternes hjemmel, hvorimod Halms (efter tre codd.) sikkert fra meningens side er at forkaste.

§ 83. *cujus* er beholdt (med L), medens Halm har *cui* efter de yngre hdskr.

nec tamquam for neqve *tamquam* er alle hdskr. læsemåde.

repuerascam er beholdt af mig, skönt L. har *repuerescam*, hvilket også findes i to andre codd. og i de bedste hdskr. af de Orat. II, § 22; de yngre kilder have *repueriscam*. Rimeligvis er dog formen på — *esco* den bedste.

Ordstillingen *ad carceres a calce* er optaget efter næsten alle codd.

§ 84. *e domo* (for *ex d.*) er skrevet med næsten alle codd. og Halm. L har alene *domo*.

commorandi enim natura diversorium nobis non habitandi dedit: således har, jeg skrevet med Halm efter næsten alle hdskr. Skrivemåden *deversorium* findes i intet hdskr., men skyldes her Orell.

ad illud divinum a. c. er ligeledes med Halm optaget efter de bedre codd. (for *in illud*).

Ordstillingen *est crematum* bestyrkes af alle gode hdskr.

§ 85. *libenter* (for *lubenter*) er skrevet med Halm, som ingen varianter anfører.

defectionem har jeg derimod beholdt, med Sommerbrodt. L har *defectigationem*, der synes at være en blanding af *defectionem* (Erfurt. alene) og *defetigationem*, som Halm har optaget efter 3 codd., medens andre have *defatigationem*.¹⁾

Ålborg, i December 1866.

¹⁾ Jeg benytter lejligheden her til at rette et par trykfejl i min 2den udgave af Cato major, nemlig § 8 *gloriæ* (f. *gloriæ*), § 12 *contemnimus*, § 49 *inimicitiarum*, § 84 *existimem*.

Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab.

Af *Vilh. Thomsen*.

Det magyariske sprogs oprindelse og forhold til andre sprog er et spørgsmål, om hvilket der er sagt og skrevet så meget og så modstridende anskuelser ere blevne forfægtede dels med videnskabelige grunde, dels i lyriske eller fanatiske udbrud, at man ikke kan undre sig over, at de mange, der ikke selv ere i stand til at prøve de fremsatte meninger, kunne blive aldeles forvirrede i deres dom og ikke vide, til hvilken side de skulle vende sig. Da der imidlertid for en upartisk betragtning ikke mere kan være tvivl om den rette besvarelse af dette spørgsmål, i alt fald i hovedtrækkene, og Magyarerne tillige i i den senere tid have begyndt at tildrage sig større opmærksomhed, har jeg trot, at en kort fremstilling af den derom førte strid samt dennes væsentligste grundlag og resultater ikke kunde være uden interesse også for danske og særligt for dette tidsskrifts læsere, så meget mere som bidragene dertil ere så spredte og for en stor del vanskelige at benytte for de fleste. Det skulde glæde mig, om det herved lykkedes mig at fjerne de uklare forestillinger og tvivl, som man endnu ofte hører udtale.

Magyarerne danne, når man ser hen til deres geographiske beliggenhed, en afsondret sprogø uden slægtkab med de dem omgivende folk. Forsåvidt som man ikke desuagtet vilde slå dem sammen med disse, navnlig Slaverne, kom man i ældre tider, da man manglede stof til sammenligning, let til at betragte dem som et ganske ejendommeligt og enestående folk, hvilket også smigrede deres egen stolthed. Væl havde enkelte rejsende eller lærde lagt mærke til ligheder mellem magyarisk og for-

---

Med hensyn til udtalen af de magyariske ord vil jeg strax her bemærke, at tonen altid ligger på første stavelse; at man vel må gøre forskel på korte og lange selvlyd, hvilke sidste betegnes med en *'*, undtagen *ö* og *ü*, længden af *ö* og *ü*; at kort *a* nærmer sig noget til *d*, kort *e* derimod er meget åbent; at *s* udtales som *š*, tysk *sch*, *sz* som vort *s*, *c*, *cz*, *tsz* som *ts*, *cs*, *ts* som ital. *c(l)*, bøm. *č*, *z* som svagt(tysk) *s*, *zs* som fransk *j*, bøm. *ž*, *gy* som *dj* (altså *magyar* som *madjar*), *ly* som *lj* (*l'*), *ny* som *ni* (*n'*), *ty* som *tj* (*t'*). — I finsk betegnes selvlydens længde ved *for**o*

skellige af de med finsk beslægtede sprog, især fra egnene ved Ural, hvorhen også folkets tradition pegede som det punkt, hvorfra det engang var vandret ud til sine nuværende boliger; men dette havde kun vakt ringe opmærksomhed. Den første, der udførligere søgte at vise et sådant slægtskab, var en ungersk jesuit Joh. Sainovics. I året 1769 havde han deltaget i en af den danske regering foranstaltet expedition til Finmarken for der at foretage nogle astronomiske observationer og var da under sit samkvem med Lapperne bleven slået af ligheden mellem sit modersmål og disses sprog. Efter sin tilbagekomst til København offentliggjorde han sine iagttagelser herom i en afhandling, som han forelagde videnskaberens selskab: «*Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Regiæ scientiarum societati Danicæ prælecta Hafniæ mense Januario Anno MDCCLXX*»¹⁾. Ved et tilfælde er således dette første udførligere forsøg på ad den rette vej at finde Magyarernes stammefrænder udgået her fra Danmark. Hvormegit det end efter nutidens fordringer lader tilbage at ønske, har det dog fået en ikke ringe betydning ved at lægge en grund, på hvilken det siden kun gjaldt om at bygge videre. Det næste fremskridt skete ved Sam. Gyarmathi, hvis værk: «*Affinitas lingvæ Hungaricæ cum lingvis Fennicæ originis grammaticæ demonstrata*» (Gottingæ, 1799, 8vo), et for sin tid overordentlig godt arbejde, fik en meget større vigtighed ved det langt rigere stof især fra de østlige sprog, som han kunde benytte. Men i det hele taget fandt denne betragtning kun få tilhængere, medens den modstand, den mødte i skrift og tale, af indfødte og fremmede, var så heftig, at disse enkelte mænds ord næsten kun vare som råb i ørkenen. Først efterat i vort århundrede den sammenlignende sprogvidenskab for de indoeuropæiske sprogs vedkommende har udviklet sig til en hidtil ikke anet højde, er også denne undersøgelse bleven genoptagen og forholdet bedre klaret. Allerede Rask, den første, der med dristig hånd henkastede de brede grundtræk til en, som han kalder det, skythisk sprogvidenskab²⁾, behandlede det magyariske sprog i sin meget vigtige afhandling om den finniske sprogklasse³⁾; Finnen M. A. Castrén, den

¹⁾ Også oversat på dansk af M. R. Fleischer og trykt i Skrifter, som udi det kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste. X, s. 653 ff.

²⁾ Max Müller: On the classification of the Turanian languages, s. 12. (I Bunsens Outlines of the philosophy of universal history).

³⁾ Saml. Afh. I, s. 28 ff. Sml. hans Unders. om det isl. Sprogs Opr., s. 96.

utrættelige gransker af alle de til den «uralaltaiske» æt hørende sprog, optog det i sine undersøgelser; ligeså hans landsmand H. Kellgren i sin bog: *Die Grundzüge der finn. Sprache mit Rücksicht auf den ural-altaischen Sprachstamm* (Berlin 1847); A. Ahlqvist, prof. i finsk ved universitetet i Helsingfors, har skrevet en interessant og lærerig afhandling: «Om Ungerskans förvandtskap med finskan»¹⁾. I Tyskland er magyarisk bleven behandlet i sammenhæng med de andre finske sprog især i flere skrifter af V. Schott i Berlin, samt af F. Boller i Wien i en række afhandlinger i *Sitzungsber. d. kais. Akad. der Wissensch.*, såsom: *Die finnischen Sprachen X*, s. 29 ff., 279 ff. *Die Declin. in den finn. Spr. XI*, 953 ff. *XII*, 141 ff. *Vergleich. Analyse des magyar. Verbuns XIX*, 109 ff. 261 ff. *Zur magyar. Etymologie XVII*, 216 ff. 316 ff. o. a.

Endelig have ikke få fordomsfri Magyarer, som dog må være de nærmeste til at afgøre dette spørgsmål, leveret dygtige bidrag hertil. En ung magyarisk lærd, Anton Reguly²⁾, foretog store rejser i Finland, Rusland og Siberien for at undersøge sit modersmåls forhold til de finske sprog³⁾, men døde desværre, førend han havde fået sit materiale bearbejdet. Noget deraf er udgivet af hans landsmand Paul Hunfalvy, der overhovedet er den, der med størst dygtighed har virket for sagen i Ungern dels ved enkelte skrifter⁴⁾, dels ved udgivelsen af et tidsskrift: «*Magyar Nyelvtészet; særkeszti Hunfalvy Pál*»⁵⁾. Til den skole, der har dannet sig om ham, hører bl. a. også A. M. Riedl,

¹⁾ Trykt i tidsskriftet *Suomi, kirjoutuksia isänmaallista aineista, toinen jakso, Inen osa* (=: *Suomi*, afhandlinger om fædrelandske emner, anden række, 1ste del.) 1863. s. 1 ff.

²⁾ *Magy. Reguly Antd.* Idet dette sprog har den egenhed at sætte personnavnet (fornavnet) efter familienavnet (efternavnet).

³⁾ S. Baer u. Helmersen: *Beiträge zur Kenntniss des russ. Reiches. IX.* (St. Petb. 1845.) s. 220 ff.

⁴⁾ Foruden nogle afhandlinger, som jeg kun kender af navn, har han bl. a. udgivet en også for ikke-Magyarer anbefalelsesværdig finsk chrestomathi: *Finn Olvasó-könyv. I. Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára.* (=: *Finsk Læsebog. I. Finske læsestykker til brug for folk der lægge sig efter finsk*). Pest 1861. (Kgl. bibl.) II og III, der, så vidt jeg véd, ikke ere udkomne endnu, skulle indeholde en magyarisk oversættelse heraf og en ordbog.

⁵⁾ =: «Magyarisk sprogforskning; redigeret af P. H.» De de tre første bind, 1856—58.

der har forfattet en fortræffelig »Magyarische Grammatik» (Wien 1858), hvori han har anvendt den nyere sprogvidenskabs behandlingsmåde på det magyariske og stadig tager hensyn til de beslægtede sprog, især flusk.

Men uagtet det efter alt dette må anses for fuldstændig bevist, at magyarisk hører sammen med de finske sprog, vilde man dog fejle meget ved at tro, at Magyarerne i almindelighed betragte det som en afgjort kendsgerning; tvertimod, det overvejende flertal vil intet høre derom. Af de endnu bestandig vantro modstandere er der ¹⁾ nogle, der uden at ville høre eller fremføre noget bevis, blot benegte det; andre skamme sig i latterligt overmod ved at skulle være i slægt med sådanne folk som Ostjakker eller Lapper, medens de oversé, at en sammenligning mellem Magyarer og Finner (i Finland) på ingen måde kan falde ud til skade for disse sidste; endelig er der nogle, der ikke kunne tænke sig, at folk, der leve i så stor afstand fra hinanden, kunne udvikle samme ordforråd og bøjning; denne indvending modbeviser historien og selve sprogene tilstrækkeligt. Forsåvidt de ville sætte noget positivt i stedet, føle nogle større tilfredsstillelse ved at regne sig i nærmere slægt med Tyrkerne, hvortil de ledes dels af nogen lighed mellem sprogene, navnlig i visse punkter af grammatiken, dels derved, at Byzantinerne kalde Magyarerne *Τούρκους*, dels ved den urigtige antagelse, at alle Hunnerne, fra hvem de efter gamle sagn nedstamme, vare Tyrker; andre ville heller antage dem for Indo-europæere eller for efterkommere af de gamle Parther ell. desl.; men de fleste føle sig dog mest smigrede ved at ansé sig selv for et ældgammelt og enestående folk uden beslægtede; de råbe bestandig på det magyariske sprogs oprindelighed («*eredetiség*») og mene, at man ikke behøver at ty til noget andet sprog for at forklare de der forekommende phænomener.

I forbindelse med hele denne strid står det, at adskillige Magyarer ere rejste ud navnlig til Forasien for at finde deres folks fædrenehjem og stammefrænder. Foruden A. Reguly, som vi ovenfor have omtalt, er en af de mærkeligste Al. Csoma de Kőrös, der trængte frem indtil Tibet, hvor han opholdt sig i 11 år i et lamaisk kloster og studerede det tibetanske sprog, af hvis behandling han fik store fortjenester ved den

¹⁾ efter Rosty Za. i Magy. Nyelv. III, s. 217 f. og Hunfalvy smst. s. 223 f.

grammatik og ordbog, han derefter udgav (Kalkutta 1834); men med hensyn til sit egentlige formål fandt han intet ad den vej, han havde valgt. Hvad resultat den bekendte Herman Vámbéry, der fornemmelig vilde undersøge, om Magyarerne vare nærmest beslægtede med de finske eller med de tyrkisk-tatariske folk, på sin eventyrlige rejse er kommen til, vil vise sig, når engang hans sproglige iagttagelser blive offentliggjorte; hvor vigtige disse end i andre henseender kunne være, er det meget lidet sandsynligt, at de i nogen væsentlig grad ville rokke det resultat, man allerede er nået til, og som vi her have fremstillet: at Magyarerne høre til den finske sprogfamilie.

Da måske flere af læserne ikke have på rede hånd, hvad der forstås herved, skal jeg forsøge at give en kort udsigt over de hertil hørende folk. Til den store uralaltaiske (turanske, skythiske) sprogæt¹⁾ har man foruden nogle folk, hvis slægtskab må betragtes som tvivlsomt, med mere eller mindre sikkerhed henført 5 store sprog- eller folke-familier: Tunguser, Mongoler, Tyrker, Samoieder og Finner. Den finske familie, hvis ordning fra først af skyldes Rasks geniale blik, inddeles på følgende måde²⁾, hvorved jeg ikke skal indlade mig på at prøve enkeltheder, om hvilke der muligvis kunde være lidt tvivl.

1. Den finske (Rask: finniske) folkeklasse.

(Rask: a) den sydlige stamme:)

Finner i Finland³⁾, der deles i Kareler (*Karjalaiset*) og Jæmer (*Hämäläiset*, Tavaster); nærmest som udgreninger af de sidste må betragtes:

Ester i Estland og Livland.

Voter i nogle landsbyer i Ingermanland.

¹⁾ Sml. især Castrén, *Ethnologiska föreläsningar öfver altiska folken*, i hans *Nordiska resor och forskningar*, IV; også på tysk. M. Müller: *On the classification of the Turanian languages*.

²⁾ Rask anf. afh. Castrén anf. værk. Fremdeles har jeg benyttet Ahlqvist: *Muistelmia matkolilta Wenäjällä* (3: erindringer fra rejser i Russland), Helsing. 1859; enkelte af de her indeholdte breve have også været trykte andre steder. Sml. endvidere F. H. Müller: *Der ugrische Volksstamm*, I, 1-2, Berlin 1837-39, og F. Schiern: *Europas Folkestammer* I, s. 36 ff., hvor inddelingen dog er mindre nøjagtig.

³⁾ De kalde sig selv *Suomalainen*, fl. *-laiset*, landet og sproget *Suomi*.

Vepser eller Nord-Čuder ved Onega og Bjelo-ozero i guvern. Olonec¹⁾ og Novgorod.
Liver i (Livland og) Kurland; kun få ere tilbage.

(Rask: b) den nordlige stamme:)
Lapper med forskellige sprogarter.

2. Den **bulgariske** folkeklasse (Castrén: Volgafolkene; Rask: c) den østl. stamme af den finske klasse).
Mordviner, 2 sprogarter: Mokša og Erzä; mellem Oka og Volga i guvern. Niznij-Novgorod, Simbirsk, Penza, Tambov og Saratov.
Čeremisser (ornemmelig på Volgas venstre side og langs Kama og Vjatka, i guvern. Kazan, samt det sydlige af Vjatka og Perm.

3. Den **permiske** (Rask: bjarmelandske) folkeklasse²⁾.
Votjacker især i guvern. Vjatka ved floderne Vjatka og Kama.
Permier omkring Kama i det nordlige af guvern. Perm.
Syrjæner væsentl. mellem Pečora og Vyčegda.
Disse to sidste ere egentl. samme folk.

4. Den **ugriske** (jugriske) folkeklasse.
Ostjacker ved Irtyš - Ob', især det nedre løb; flere sprogarter.
Voguler mellem Uralbjergene mod vest, Losva og Tavda, en biflod til Tobol', mod syd, Sosva, der ved Berezov falder i Ob', mod nord og henimod Irtyš-Ob' mod øst.³⁾
Magyarer.

Herefter ere altså Magyarerne nærmest beslægtede med Voguler og Ostjacker, folk der bo øst for Ural og vist meget

¹⁾ c = ts, z = svagt s.

²⁾ De gamle Bjarmelændere vare utvivlsomt Finner, sandsynligvis Karelere, dog således, at Bjarmeland i sin fulde udstrækning tillige omfattede permiske folk.

³⁾ Vogulerne kalde sig selv og Ostjackerne *Mānsi*. I russiske kroniker benævnes disse folk med fællesnavnet Ugrer eller Jugrer (*Jugriči*), og det af dem beboede land Jugrien (russ. *Jugra*, ældre *Ugra*) spiller der en meget stor rolle; landets beliggenhed s. for Ural er nøjagtig fastsat af Lehrberg, *Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands*, St. Petb. 1816, s. 4 ff. Sml. forøvrigt nedf.

længe have opholdt sig der. At bevise dette i det enkelte, tør jeg navnlig af mangel på tilstrækkelige hjælpemidler her ikke indlade mig på; hvad jeg selv ved hjælp af de kilder, der her stå til rådighed¹⁾, har kunnet udfinde, har imidlertid for mig fuldkommen bekræftet dette slægtskab, som, såvidt jeg véd, første gang omtales af Herberstein, der som Carl den 5tes gesandt besøgte Rusland i begyndelsen af det 16de århundrede. Forevrigt vil jeg kun henvise til, at Gyarmathi (s. 189), Klaproth (*Asia polyglotta* s. 188 ff.) og Rask have stillet disse sprog sammen; at Castrén,²⁾ uagtet der nu naturligvis er endel forskelligheder mellem de tre sprog, dog i dem har fundet mange rodord og også nogle grammatiske ejendommeligheder, der enten slet ikke eller i det mindste meget sjældent forekomme i de andre beslægtede sprog; at A. Reguly³⁾, idet han gör opmærksom på forskellen mellem de øst- og vest-finske sprog, stiller magyarisk nærmest ved vogulisk, dog således, at han finder at det i flere henseender står nærmere ved de vestlige Finner end ved de østlige(?); at Hunfalvy anviser det samme plads hvorimod han på en måde vil stille denne sprogklasse som et mellemled mellem de finske og de tyrkisk-tatariske sprog(?); og ligeså mange flere.

Kaste vi et blik på Magyarernes ældste historie, da viser den som bekendt hen til egnene ved Ural⁴⁾. Efter at de finske og tyrkiske stammer, som sammenfattedes under benævnelsen

¹⁾ Det vigtigste, såvidt jeg véd, om det meget lidt bekendte voguliske: *Egy vogul monda nyelvtani és szótári kísérlettel* (o: et vogulisk sagn med forsøg til en sproglære og ordbog) af P. Hunfalvy efter A. Regulys samlinger (trykt i *Magyar akadémiai értesítő*, 1859, s. 285 ff.) kender jeg således kun af en anmeldelse af V. Schott i Ermans Archiv für wissenschaftl. Kunde von Russland XIX, s. 288 ff. Forresten er omtrent det eneste brugelige om dette sprog A. Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische, i Bull. de la classe hist.-philol. de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersbourg. XVI (1859), s. 25 ff. Alt andet, især ældre ordfortegnelser, må benyttes med stor forsigtighed.

²⁾ S. fort. til hans Ostjak. Sprachlehre. St. Petb. 1849. 2den udg. 1858.

³⁾ V. Schott: Die tschud. Sprachen u. Reguly Antal. i Ermans Archiv III, s. 33. Baer u. Helmersen anf. st. s. 234.

⁴⁾ Am. Thierry: Histoire d' Attila, II, s. 206 ff. Y. Koskinen: Tiedot Suomen-suvun muinaisuudesta (o: efterretninger om den finske stammes oldtid), Helsingfors 1862, s. 187 ff. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme s. 745 ff. Schiern anf. værk s. 105 ff.

Hunner, vare blevne drevne tilbage mod øst, vedbleve efterkommere eller stammefrænder af dem at optræde i historien under forskellige navne. Hertil høre bl. a. Kutrigurer, Utigurer, Hunugurer eller Onogurer, Kazarer, Bulgarer o. a., af hvilke de to sidstnævnte som bekendt dannede mægtige riger i det sydlige og østlige Rusland. Dertil hørte også et af arabiske forfattere omtalt råt og hedensk folk, Bašghurd, der bode ved kilderne til floden Jaik (Ural). Navnet genfinde vi endnu i de ø. for Volga boende Baškirer, der nu rigtignok er et tatarisk folk; men på den tid synes de, hvad også andre omstændigheder tyde på, at have tilhørt den finske familie. Fra dem¹⁾ eller et med dem nærbeslægtet folk (de ovenfor nævnte Hunugurer?) udvandrede Ungrerne, som vi i det 9ende århundrede træffe ved floden Dnjepr, hvor de endnu anerkendte Kazarernes overherredømme. De nævnes først under kejser Theophilos (829-842) hinsides Donau-Bulgarerne og kaldes da både *Ούγγροι*, *Τούροισι* og *Ούρροι*. Derfra gjorde de 862 deres første indfald i Tyskland.

Imidlertid var det atter begyndt at gære ved Volga. Ø. for Kazarerne bode et tyrkisk folk, Pecenegerne, imellem Volga og Jaik; disse kom i kamp med Kazarerne, som fordrev dem, hvorefter de kastede sig over de med deres fjender forbundne Ungrer ved Dnjepr, af hvilke en del drog mod øst til Persien, hvor de rimeligvis senere ere forsvundne, medens de øvrige bleve drevne frem til egnen om Donaus munding. Kazarkhaganen, under hvis overhøjhed de vedbleve at stå, gav her de 7 stammer, af hvilke de bestode, en fælles fyrste, nemlig Arpád, søn af Almos. Indre stridigheder i Kazarernes rige havde imidlertid fordrevet nogle stammer af dette folk, hvilke derpå under fællesbenævnelsen Kabarer forenede sig med Ungrerne. En af disse stammer, der efterhånden fik en slags overherredømme over de andre, bar navnet *Μεγάρη*, åbenbart det samme som det nuværende navn Magyar²⁾. Konstantinos Porphyrogenitos fortæller også, at Kabarerne lærte Ungrerne Kazarernes sprog, men at de ved siden deraf talte ungersk. Hvis ellers de to sprog

¹⁾ Beviser for Ungrerne slægtskab med Baškirerne, især hentede fra ældre rejsende, findes f. ex. hos Schiern anf. st. s. 103, hvortil jeg her vil henvisse.

²⁾ Også i gamle indenlandske bøger forekommer dette navn i formen *Mager*, *Moger* eller *Meger*.

vare synderlig forskellige, kan denne blanding neppe have undladt at indvirke på det ungerske, for hvilket det kazariske efterhånden synes at have måttet vige.

I året 888 finde vi dem ved munden af Donau; men allerede i det følgende år, som det synes, bleve de af de fornede Bulgarer og Pečeneger nødte til at drage mod vest; de nedsatte sig da i *«Pannoniorum et Avarorum solitudines»*, hvor de stiftede et rige, der på en måde kan betragtes som en fortsættelse af Hunnerne og Avarernes, og som de slaviske folk, der i tidens løb vare indvandrede der, måtte underkaste sig. Herfra udbredte de dristige ryttere som bekendt længe rædsel i nabolandene ved deres ødelæggende indfald, indtil de tilsidt bleve tvungne til at holde sig i ro indenfor de grænser, de siden den tid have beholdt.

Hvad folkets navn angår, da kalde Byzantinerne dem i almindelighed *Toῦροισ*, også *Οὔροισ* eller desl., de vestlige kilder omtale dem derimod strax under navnet *Hungari*, *Ungri*. Sig selv benævne de som bekendt *Magyar*, fl. *Magyarok* og landet *Magyarország*. Om disse navnes oprindelse og betydning har der været stridt meget. Hunfalvy har søgt at vise¹⁾, at ordene *magyar*, *moger*, *jogur*, *ujgur*, rødderne *mag*, *mog*, *jog*, *uj* ere identiske, og efter tyrkisk *jogur* (*jogurt* «sammenløben melk») tildeleer han disse betydningen «hænge sammen, flyde sammen» (*«összeragadni, megaludni»*), og forklarer *ujgur* = *magyar* som «forbunden» (*«szövetséges»*). Heri er der meget ubevisligt; det går neppe an at identificere disse ord, ligesom jeg ej heller tror, at det kan nytte at søge efter deres oprindelige betydning. Jeg tror ikke, at man kan komme videre end til at sige, at *Magyar* fra først af er navnet på en enkelt stamme, men senere er bleven overført på hele folket, en overgang, som man også andre steder såre ofte træffer eksempler på. Hvad det andet navn angår, da har man allerede oftere sammenstillet det med den s. 154 anførte russiske benævnelse på de folk, vi efter det foregående må betragte som Magyarernes nærmeste stammefrønder, Ugrer eller Jugrer, og dette sidste har man da i almindelighed været tilbøjelig til at anse for den ældste form og undertiden atter sammenstillet med de tyrkiske folkenavne *Ugur*, *Ogor* o. desl. Dette forholder sig imidlertid

¹⁾ Mit jelent a magyar szó? (o: Hvad betyder ordet magyar?) i *Magy. Nyelv.* I, s. 44 ff.

neppe således. På oldslavisk hedder en Ungrer *agrinū*¹⁾. Ganske stemmende med de almindelige lydlove²⁾ svarer hertil f. ex. polsk *Węgrzyn* eller *Węgiel* fl. *Węgrzy* (landet *Węgry*), bømsk *Uher* (landet *Uhry*), russisk (*Ugrin*) fl. *Ugre* eller *Ugry* (ældre *Ugri*), og således benævnes virkelig også Ungrerne hos den russiske krønikeskriver Nestor (omtr. 1100), hvor han fortæller om deres vandringer³⁾. Nu derimod er det almindelige russiske navn på landet *Vengrija* og på indbyggerne *Vengercy*, hvilket åbenbart er optaget fra de melleumboende Polakker, formodentlig fordi Russerne vedbleve at anvende det ægte navn på de egne, fra hvilke Ungrerne engang vare vandrede ud, eller måske rettere den nordlige fortsættelse deraf, og på den anden side efterhånden glemte det oprindelige slægtskab mellem disse og de tilbageblevne folk. Som sikkert må det ifølge dette betragtes, at navnet Ungrer⁴⁾ er kommet til Vest-Europa gennem Slaverne, at det ligefrem er det samme som Russernes Ugrer eller Jugrer⁵⁾, at formen med næselyd er den oprindeligste⁶⁾, og at det derfor ikke, ialtfald ikke umiddelbart, kan stilles sammen med Ujgur o. deal. Videre at forfølge navnets oprindelse og betydning skal jeg ikke forsøge på; kun skal jeg bemærke, at det ikke forekommer mig usandsynligt, at det hænger sammen med det ovenfor omtalte folkenavn Onogurer eller Hunugurer, hvilket Klaproth, Am. Thierry o. a. også antage.

Jeg skal nu meddele nogle enkelte træk, der kunne tjene

¹⁾ *g* udtales *ong*, *g* *eng*.

²⁾ f. ex. oldsl. *agū* (kul), polsk *węgiel*, bøm. *uher*, russ. *ugol* (sml. littausk *angū*, sanskr. *angāra-s*); oldsl. *agū* (hjørne), polsk *węgiel*, bøm. *uher*, russ. *ugol* (sml. lat. *angulus*); oldsl. *agoricī* (ål), polsk *węgorz*, bøm. *uher*, russ. *ugor* (sml. litt. *ungurys*, lat. *anguilla*); o. s. fl.

³⁾ *Chronica Nestoris* ed. F. Miklosich s. 6 c. 8, s. 12 c. 19 (ved år 6406 = 898), s. 14 c. 21 (år 6410 = 902) o. a. st. (Sml. Schlözers udg. II, s. 113 ff. III, s. 107 ff. 243 ff.)

⁴⁾ Formen Ungarn o. s. v., en efterligting af det latinske Hungari, er på dansk mindre rigtig; man bør sige Ungern, Ungrer, ungersk, hvilket også tidligere almindeligt brugtes.

⁵⁾ Mod disse to formers identitet kan der ligeså lidt af sproglige, som af historiske grunde rejses nogen indsigelse, da russ. meget ofte tilføjer eller bortkaster et *j* foran en selvlyd i begyndelsen af et ord. — At navnet *Vogul* på en eller anden måde også er beslægtet hermed, er ikke umuligt.

⁶⁾ Sml. Krug i Baer u. Helmersen *Beiträge* o. s. v. IX, s. 225.

til at karakterisere dels det magyarske sprog i og for sig, navnlig i sammenligning med vor sprogæt, dels dets forhold til de sprog, med hvilke det efter det foregående er beslægtet. Der påtrænger sig herved et meget føleligt savn. Medens vi nemlig kende så mange ældre former af de indoeuropæiske sprog og derved med sikkerhed kunne forfølge dem meget langt tilbage, hvilket naturligvis i høj grad har fremmet den sammenlignende undersøgelse af dem, er noget sådant ikke tilfældet her; vi have her væsentlig kun med nulevende sprogformer at gøre og kunne f. ex. for magyarskens vedkommende ikke gå længere tilbage end til det 12te eller 13de århundrede, for finskens kun til 16de¹⁾. Vel have vi i den anden (såkaldte skythiske eller sakiske) art af Akhæmenidernes kileindskrifter et sprog, som vistnok må henføres til denne æt; men det står dog altfor fjernt fra dem, vi her beskæftige os med, og måske fra alle nulevende, til at man må vente derfra at kunne hente nogen hjælp med hensyn til enkelthederne. Det vil altså gælde om at finde det sprog, der bedst har bevaret det oprindelige. Derom ere nu alle enige, at der her kun kan være tale om finsk (*Suomi*), at det begunstiget af landets afsondrede beliggenhed i det hele rene og skønnest har bevaret og udviklet det givne grundlag, at man ved enhver sammenligning mellem disse sprog må gå ud fra finsk, som ved de indoeuropæiske fra Sanskrit²⁾. Det magyarske derimod, der foruden dette er det eneste, der kan glæde sig ved en rigere uddannelse gennem en literatur, har på mange måder lidt meget, dets ordformer ere blevne afkortede, det har udviklet meget nyt, har optaget mange fremmede ord fra de forskellige sprog, med hvilke folket i tidernes løb er kommet i berøring, såsom persisk, tyrkisk, tysk og især de slaviske sprog, o. s. fr. Til denne større forandring er grunden naturligvis væsentlig at søge i, at folket har spillet så stor en rolle i historien og været genstand for så mange omvæltninger.

Just på grund af denne mangel på et ældre sprog fore-

¹⁾ En del af Finnernes rige skat af episke digte må utvivlsomt være forfattet ikke lidet tidligere; men da så godt som alt lige indtil vort århundrede kun er bleven opbevaret gennem mundtlig tradition, har den gamle sprogform naturligvis ikke kunnet holde sig uforandret.

²⁾ Hermed vil jeg ingenlunde negte, at et af de andre sprog tidt kan have bevaret noget ældre, som finsk har tabt eller forandret.

kommer det mig, at man næsten i endnu højere grad end ved de indoeuropæiske sprog bør med stor varsomhed og ved en streng methodisk fremgangsmåde, søge at fastsætte, hvad der såvel i ordforråd som i grammatik er oprindeligt og hvad der er senere tilkommet, hvad der virkelig er fælles og hvad der kun er parallel udvikling (en kategori, som man er meget tilbøjelig til at oversé), og derved finde de enkelte sprogs overgangslove og de ældste til grund liggende former — alt, idet man for at skaffe et sikkert udgangspunkt begynder med et mindre område og derfra efterhånden går videre. Noget heraf har man imidlertid, fra forskellige sider ikke altid været tilstrækkelig opmærksom på. Aldeles ubrugelige til beviser på overgangslove ere således, for ikke at tale om værre ting nogle af de exx., Riedl anfører i sin *Magy. Gramm.* s. 74-75, som finsk *papu*, magyar. *bab* (bønne), begge uafhængig af hinanden optagne fra slavisk *bob*, f. *pukki*, m. *bak* (buk), det første optaget fra svensk, det andet fra tysk, ligeså f. *tupa*, m. *szoba* (stue), f. *tappi*, m. *csap* (tap) o. fl. Et andet eksempel på en noget let behandling af deslige love er den ovenfor s. 157 anf. forklaring af ordet Magyar. Ved alt dette er der endnu såre meget at gøre, og hele den comparative behandling af disse sprog er endnu i sin barndom. I det følgende, der nærmest er beregnet på at give læsere, der ellers ikke ere inde i disse sprog, et almindeligt overblik, vil jeg, forsåvidt jeg anstiller sammenligninger, især holde mig til finsk, som det sprog, hvortil jeg har mest materiale at råde over, uagtet jeg selv på det bestemteste må holde på, at ved en streng comparativ undersøgelse bør dette kun ske gennem adskillige mellemed, hvilke jeg kun her af andre grunde nødes til at tage mindre hensyn til.

Ved enhver undersøgelse om sproglægtsskab komme to factorer i betragtning: ordforråd og grammatik. Med hensyn til vort foreliggende emne vilde det nu være en meget let sag at opregne en stor mængde ord og det just af dem, der må anses for de oprindeligste, som magyarisk har tilfælles med de finske sprog. Da imidlertid sådanne ordsammenligninger oftere ere leverede på andre steder, og de desuden i almindelighed ikke have så stor betydning, når man ikke tillige kan vise det indbyrdes forhold mellem ordene i de forskellige sprog, skal jeg ikke dvæle videre herved. Kun over én klasse af ord skal jeg meddele en oversigt, da allerede de aldeles slående vise, hvor det magyariske sprog er at henføre, nemlig talordene. Foruden de

voguliske og ostjakkiske, samt de finske tilføjer jeg desuden de tyrkiske former, for at man kan se, hvor stor forskellen er mellem disse og hine.

Magyarisk	Vogulisk ¹⁾	Ostjakkisk ²⁾	Finsk	Tyrkisk
1. <i>egy</i>	<i>äüküä (äk)</i>	<i>it; i, ei</i>	<i>yksi³⁾</i>	<i>bir</i>
2. <i>két, kettő</i>	<i>kiit (kit)</i>	<i>käden, kät</i>	<i>kaksi</i>	<i>iki</i>
3. <i>három</i>	<i>qürum</i>	{ <i>χüdem; χödem;</i> <i>quädem; χölem</i>	<i>kolme</i>	<i>üç</i>
4. <i>négy</i>	<i>nill</i>	{ <i>'neda, 'net; 'nedla;</i> <i>'nel</i>	<i>neljä</i>	<i>dört</i>
5. <i>öt</i>	<i>ät</i>	<i>vät</i>	<i>viisi</i>	<i>beş</i>
6. <i>hat</i>	<i>got</i>	<i>χüt; qüt; χöt</i>	<i>kuusi</i>	<i>altı</i>
7. <i>hét</i>	<i>soat</i>	<i>iäbet; üäbet</i>	<i>saitsemän</i>	<i>yeddi</i>
8. <i>nyolc</i>	<i>'nolou</i>	{ <i>nida; 'nigedlay;</i> <i>'nil</i>	<i>kahdeksän</i>	<i>sekiz</i>
9. <i>kilenc</i>	<i>ondolou</i>	<i>är jon; ei orχ jon</i>	<i>yhdeksän</i>	<i>dokuz</i>
10. <i>tíz</i>	<i>lou</i>	<i>jon, jaη</i>	<i>kymmenen</i>	<i>on</i>
20. <i>húsz</i>	<i>quss</i>	<i>χüs; qüs</i>	<i>kaksi kym-</i> <i>mentä⁴⁾</i>	<i>igirmi,</i> <i>irmi</i>
100. <i>száz</i>	<i>šät, šāt</i>	<i>šöt; šāt</i>	<i>sata</i>	<i>jüz</i>

Herved vil jeg på dette sted navnlig henlede opmærksomheden på benævnelsen for 8, der ligesom 9 i alle disse sprog synes at udtrykkes ved en slags subtraction fra 10, men kun i de tre sprog stemmer ⁵⁾; 10 betegnes på forskellig måde i de forskellige sprog; finsk *kymmenen* synes at stå i forbindelse med *kämnen* (den flade hånd); magy. *tíz* er vist optaget fra et eller andet indoeuropæisk sprog; dette er også meget tidlig, måske allerede i det fælles grundprog, skét med 100⁶⁾

¹⁾ Efter Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische. (s. ovfr.)

²⁾ De sideordnede former ere fra forskellige sprogarter, hvilke jeg ikke har ansét det for nødvendigt her nærmere at betegne. S. Castrén: Ostjak. Sprachl., 2te Ausg. s. 33. Ahlqvist i Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen, 1858, s. 357.

³⁾ Af 1, 2, 5 og 6 hedder f. ex. ejef. *yhden, kahden, viiden, kuuden*; i disse og lignende ord er *e* vist kun at betragte som bløde selvlyd, så at stammen bliver *yht, kakt, viit, kuut* (ikke, som man sædvanlig siger, *yhte* o. s. v.); *s* som i græsk *πίσις* = sanskr. *patis*.

⁴⁾ Mordvinsk (Erzä) *koms*, (Moksa) *koms'*; syrjensk *kys'*.

⁵⁾ Sml. bl. a. Ahlqvist i Suomi, 2den jakso, I s. 40 ff.

⁶⁾ Sml. f. ex. sanskr *çata*, pers. *sad*, oldslav. *süto*.

Af langt større vigtighed er sproglæren. Inden jeg går over til det enkelte, skal jeg blot erindre om, at man som bekendt sædvanlig henfører hele den ural-altaiske æt til de såkaldte agglutinerende sprog, hvis særkende er, at de til den uforanderlige rod ligesom »lime« de forskellige tillæg, der betegne ordets function, så at det hele danner et aggregat, hvis enkelte dele endnu ere temmelig gennemsigtige og lette at sondre. Imidlertid er forskellen mellem disse og de såkaldte flecterende sprog, til hvilke vor sprogæt hører, i mange punkter temmelig vag, og der findes her ikke få dannelser, som med fuld ret kunne siges at bero på en flexion.

Fælles for hele sprogætten er, at roden altid sættes først og til den hænges da alle aflednings- og böjningsendelser. Det er derfor ganske naturligt, at i alle til den finske familie hørende sprog med en enkelt undtagelse tonen, der vel må adskilles fra længden, kommer til at ligge på den første stavelse. Imidlertid finder dette i magyarisk endogså sted ved sammensætninger med forholdsord, som i en senere tid rimeligvis under påvirkning af fremmede sprog ere blevne meget almindelige, uagtet de egentlig stride imod disse sprogs ånd. Ganske afvigende ere derimod de tyrkiske sprog, idet de i almindelighed betone endelsen.

I lydlæren træffe vi først på den såkaldte vocalharmonii, en lov, som foruden her næsten kun i finsk og tyrkisk findes fuldstændig gennemført; men der er stærkere eller svagere spor af, at den tidligere har været meget mere udbredt. De magyariske selvlyd deles nemlig i hårde: *a, á, o, u, ú*, bløde: *e, ö, ő, ü, ű*, og ubestemte: *ä¹⁾, é, í, i*. Af disse kunne de to første rækker aldrig stå sammen i ét ord; den tredje kan forenes med alle, dog betragtes de dertil hørende selvlyd i almindelighed som bløde. Alle egentlige endelser have derfor, såvidt som det kan ske, en dobbelt form, én med hård selvlyd og én med blød, af hvilke den første anvendes, når rodens selvlyd er hård, den sidste når den er blød, f. ex. *halhatatlanságunk* = finsk *kuolemattomuutemme* (vor udødelighed), *telhetlenségemet* = f. *täyhtymättömyytteni* (min umættelighed, accus.). Riedl har vist ret, når han forklarer dette som et middel til at bringe de forskellige, oprindelig selvstændige elementer, af hvilke ordet sammensættes, til at smelte sammen således, at enheden også afpræger sig i det ydre. Forevrigt kan man ikke negte, at dette navnlig i magyarisk, der ikke har finskens afvejlende og fuldtonende

¹⁾ ä: et e, der nærmer sig til ö.

selvlyd, undertiden, som just i de anførte ex., giver ordene noget vist slæbende og ensformigt, — næsten endnu mere end i danske ord som *menneskevennerne*, for såvidtsom også de ubetonede selvlyde udtales bestemtere end i dansk.

Medens de finske sprogs medlydssystem oprindeligt er meget simpelt, idet der, som endnu i finsk, af de klangløse, idetmindste i forlyd, kun fandtes de tre stærke *k*, *t*, *p*, af hvislelyd vist kun *s* og af de åndende i det højeste måske *h*, har såvel magyarsk som de fleste østfinske sprog senere, tildels under fremmed, især slavisk påvirkning, udviklet flere nye medlyd, navnlig *g*, *d*, *b*, samt *ʃ*, og en større rigidom på hvislelyd; dog tyder den ringe overensstemmelse, der er mellem de forskellige sprog i brugen af disse, på, at vi her have et tilfælde af senere parallel udvikling.

I sammenhæng hermed ville vi betragte et ganske interessant forhold. Ligesom nemlig ifølge den for den gotiske sprogklasse ejendommelige lydframskydning dansk *fader* svarer til lat. *pater*, dansk *horn* til lat. *cornu*, således bliver i magyar. i mange tilfælde et oprindeligt *k* til *h*, et oprindeligt *p* til *f*, f. ex. finsk *kala* (fisk) = magy. *hal*, f. *kuolen* (jeg dør) = m. *hal* (3 pers.), f. *kuulen* (hører) = m. *hall*, f. *kuu* (måne) = m. *hó* o. a. eller f. *puu* (træ) = m. *fa*, f. *pää* (hoved) = m. *fő*, *fej*, f. *pilvi* (sky) = m. *felhő*, *felleg*, f. *puoli* (halvdel) = m. *fél*, f. *poika* (søn) = m. *fi* o. a. Imidlertid adskiller denne lydframskydning sig væsentlig fra den gotiske derved, at den ikke som denne er ufravigelig lov, og at den ikke kender til dennes kredsløb. Derfor findes undertiden *p* og oftere, især, som det synes, foran bløde selvlyd, *k* bevaret f. ex. f. *käsi* (hånd) = m. *kéz*, f. *kivi* (sten) = m. *kő* (fl. *kövek*), f. *keski* (mellemlum) = m. *köz*; f. *potka* (hov) = m. *pata*. Omvendt kommer magy. *h* heller ikke altid af oprind. *k*, men kan også være opstået på anden måde f. ex. af *s*, som i *hid* = f. *silta* (bro) eller i *hét* (7). Fremdeles mangler næsten ganske en tilsvarende overgang af *t*, der vel nærmest skulde blive til *ss* (o: s), men dette finder, med sikkerhed neppe sted uden i det ene ord *szél* (vind) = f. *tuuli*. Men det mærkeligste er dog, at der i ét tilfælde er tilløb til noget lignende i de to nærmest beslægtede sprog, idet nemlig *k* i vogul ofte bliver til *q* (gutturalt k), i ostjakkisk i nogle sprogarter til *q*¹⁾, i andre til *χ* (ch), og såvidt jeg kan se, stemme de enkelte

¹⁾ Castrén bruger også i dette tilfælde *k*; men efter hans beskrivelse

tilfælde aldeles med magyarisk. Jeg vil således henvise til talordene 3, 6, 20, og på den anden side 2; fremdeles f. ex. til ostj. *χut'*, *quł* (fisk), *χadem*, *qadlem* (dør), *χüdem*, *quđlem* (hører) o. a., men *kst*, *köt* (hånd), *keu*, *kauχ* (sten), *kuť* (mellemrum) o. s. v. Derimod bliver *p* uforandret f. ex. *pēteŋ*, *pēlleŋ* (sky), *poχ*, *paχ* (søn) o. m. a. Denne overensstemmelse i behandlingen af *k* kan ikke bero på et tilfælde; vi må antage, at det første skridt til en art lydframskydning allerede var gjort på det for den ugriske sprogklasse fælles trin, men at magy. derpå har ført det videre ved at gøre *k* til rent *k* og også behandlet *p* på en lignende måde.

Med hensyn til brugen af lydene, navnlig til fordelingen af medlyd og selvlyd i ordet, viser hele den ural-altaiske æt en meget fin følelse for velklang og blødhed. Dette lægger sig også for dagen i en i alle sprogene herskende lydlov, ifølge hvilken intet ord kan begynde med mer end én medlyd. Fremmede ord, hvis form vilde stride herimod, søger man da på forskellig måde at bringe i overensstemmelse med sprogets ånd; medens finsk bortkaster de overflødige medlyd, sætter magy. i almindelighed en selvlyd foran eller indskyder den mellem medlydene, f. ex. f. *koulu*, m. *iskola* (skole), m. *asztal* (bord, af slav. *stol*), f. *tuoli* (svensk *stol*), f. *Tehvani*, m. *István* (Stephan), f. *Rantsi*, m. *Ferencz* (Frants) o. desl.

Gå vi over til bøjningslæren og betragte først navneordene, se vi snart, at vi her befinde os på et helt andet terrain, i en ganske anden tankegang end vi fra vor sproget ere vant til. Vi træffe ingen kønsforskul; alle navneord bøjes ens, kun med de afændringer, som vellyden fordrer, og flertallet har atter ganske de samme endelser som entallet og adskiller sig kun ved et lille tillæg til stammen herfra; endelig studse vi over den store mængde casus, af hvilke de færreste ligne, hvad vi kende fra vor sproget.

Som eksempel på den magyariske bøjning kunne vi tage:

Nominativ	<i>hal</i>	<i>szem</i>	fisken, øjet
accusativ	<i>hal-at</i>	<i>szem-et</i>	fisken, øjet
dativ	<i>hal-nak</i>	<i>szem-nek</i>	til fisken, øjet
illativ	<i>hal-ba</i>	<i>szem-be</i>	ind i — , —

---

lyden har jeg vovet at forandre det til *q*, skönt jeg ikke véd, om ud-talen er ganske som i vogulisk.

inessiv	<i>hal-ban</i>	<i>szem-ben</i>	i	fisken, øjet
elativ	<i>hal-ból</i>	<i>szem-ből</i>	ud af	—, —
sublativ	<i>hal-ra</i>	<i>szem-re</i>	op på	—, —
superessiv	<i>hal-on</i>	<i>szem-ön</i> <i>Pest-ön</i>	på	—, — i Pest
delativ	<i>hal-ról</i>	<i>szem-ről</i>	ned ad	—, —
ablativ	<i>hal-tól</i>	<i>szem-től</i>	fra, af	—, —
allativ	<i>hal-hoz</i>	<i>szem-höz</i>	hen til	—, —
adessiv	<i>hal-nál</i>	<i>szem-nél</i>	ved	—, —
causativ	<i>hal-ért</i>	<i>szem-ért</i>	for	—, —
terminativ	<i>hal-ig</i>	<i>szem-ig</i>	indtil	—, —
comitativ	<i>hal-lal</i> (for -val)	<i>szem-mel</i> (-vel)	med	fisken, øjet
translativ	<i>hal-lá</i> (for -vá)	<i>szem-mé</i> (-vé)	(blive) til	fisk, øje
essiv	<i>hal-ul</i>	<i>szem-ül</i>	som	—, —
locativ	<i>Kolozvár-ott</i>	<i>Győr-ött</i>	i	Klausenburg, Raab
conjunctiv	<i>hal-astól</i>	<i>szem-estől</i>	tilligetmed	fisk, øje
æqvativ	<i>hal-kép</i>	<i>szem-kép</i>	ligesom en	—, et —
temporalis	<i>tavasz-kor</i>	<i>dél-kor</i>	om	foråret, middagen
Fiertal:				
nominativ	<i>halak</i>	<i>szemek</i>	fiskene, øjnene	
accusativ	<i>halak-at</i>	<i>szemek-et</i>	—	—
	osv.	osv.		

Til sammenligning hermed ville vi opstille de tilsvarende finske ords bøjning:

nominativ	<i>kala</i>	<i>silmä</i>	fisken, øjet
infinitiv	<i>kala-a</i>	<i>silmä-ä</i>	fisk, øje (som fransk delingsartikel)
genitiv	<i>kala-n</i>	<i>silmä-n</i>	fiskens, øjets
essiv	<i>kala-na</i>	<i>silmä-nä</i>	som fisk, øje
translativ	<i>kala-ksi</i>	<i>silmä-ksi</i>	(blive) til fisk, øje
illativ	<i>kala-(h)an</i>	<i>silmä-(h)än</i>	ind i fisken, øjet
inessiv	<i>kala-sa</i>	<i>silmä-sä</i>	i —, —
elativ	<i>kala-sta</i>	<i>silmä-stä</i>	ud af —, —
allativ	<i>kala-lla</i>	<i>silmä-llä</i>	hen til —, —
adessiv	<i>kala-lla</i>	<i>silmä-llä</i>	ved, på —, —
ablativ	<i>kala-lta</i>	<i>silmä-ltä</i>	fra, af —, —
prolativ	<i>kala-tse</i>	<i>silmä-tse</i>	forbi —, —

abessiv	<i>kala-tta</i>	<i>silmä-ttä</i>	uden fisk, øje
comitativ	<i>kala-ne</i>	<i>silmä-ne</i>	tilligemed —, —
instructiv	<i>kala-n</i>	<i>silmä-n</i>	med, ved hjælp af
Flertal:			en fisk, et øje
nominativ	<i>kala-t</i>	<i>silmä-t</i>	fiskene, øjnene
infinitiv	<i>kalo-ja</i>	<i>silm-i-ä</i>	fisk, øjne
genitiv	<i>{kalo-jen</i> <i>kala-in</i>	<i>silm-i-en</i> <i>silmä-in</i>	} fiskenes, øjnenes
essvi	<i>kalo-i-na</i>	<i>silm-i-nä</i>	
	OSV.	OSV.	

Mellem disse former synes ligheden ved første øjekast kun at være meget ringe, og det samme vilde være tilfældet ved en sammenligning med vogulisk og ostjakkisk, der begge kun have et lidet antal casus. Imidlertid lægger man dog snart mærke til, at ikke blot flertalsdannelsen er den samme, idet *k* vist må anses for det oprindelige, som på finsk ligesom i mange af de beslægtede sprog er blevet til *t* og under bøjningen til *i*, men at også casusprincipet er det samme; hvad begge sprogene især have følt trang til at udtrykke nøjagtigt, er de forskellige stedsforhold. Endnu mere svinder uligheden, når det kan påvises, at de allerfleste magy. endelser ere temmelig nye og oprindelig selvstændige ord, hvilket vi nedenfor ville få lejlighed til tydeligere at vise. På den anden side har også finsk en del dannelser, der, selv om de genfindes andre steder, dog må anses for opståede efter den tid, da de ugriske folk skilte sig fra deres stammefrønder, nemlig de, hvis mærke er *s* (af det endnu i finsk forekommende no. *sisä* indre) og *l* (formodentlig beslægtet med det finske no. *ala* underlag, rum, plads, og afleds endelsen *-la* der betegner stedet¹⁾).

Fradrages disse nydannelser, bliver der en lille stok af oprindelig fælles former tilbage, af hvilke jeg navnlig vil fremhæve *-na*, den finske essivendelse, der påviseligt fra først af har været en locativ (sål. endnu f. ex. i ostjak. og i de secundære finske endelser *-ssa* for **-sna* og *-lla* for **-lna*) og svarer til magy. *-n* i superessiv og den secundære inessiv; fremdeles *-ta*, den fuldstændige, ved adskillige stammer forekommende form af finsk infinitiv, der oprindelig ligesom endnu i mange tilfælde

¹⁾ Boller har rigtignok (Sitzungsber. d. Wien. Ak. XII, s. 154 ff.) søgt at hævde dem også for de ugriske sprog, men neppe med rette.

(bl. a. i endelserne *-sta* og *-lta*) betegner en bevægelse fra et sted og på magy. sandsynligvis er bleven til *-l*, hvilken lyd her har denne betydning; beslægtet med magy. *-nak*, *-nek* er vist finsk *-ne*, der findes i nogle adverbiale udtryk og i *-lle* for *-lne* (= vogul. *-na*, *-ne*)¹⁾.

Uagtet denne rigdom på forholdsformer er der naturligvis mange kategorier, som ikke kunne udtrykkes ved dem, men til hvilke der behøves særskilte forholdsord. Her viser sig imidlertid atter en gennemgribende forskel fra vor sprogæt: de sættes nemlig så godt som altid efter det styrede ord (hvorfor de kaldes postpositioner) og ere næsten alle egentlige navneord, der ofte selv kunne bruges i forskellige casus f. ex.

magy. <i>ház alatt</i> (loc.)	=	f. <i>kodan alla</i> (under huset)
<i>ház alá</i> (transl.)		<i>kodan alle</i> (ind under huset)
<i>ház alól</i> (s. ovf.)		<i>kodan alta</i> (fra [at være] under huset)
(af <i>al</i> underlag, bund)		(sml. det. ovf. nævnte <i>ala</i>).

Foruden casusendelser bruger hele den ural-altaiske æt endnu en anden art tillæg, hvori de ligne de semitiske sprog, nemlig de såkaldte pronominal-suffixer, der åbenbart ere opståede af de personl. stedord. På magyarsk får man således f. ex.: *hal-a-m* min fisk, *hal-a-d* din f., *hal-a* hans f., *hal-u-nk* vor f., *hal-a-tok* eders f., *hal-ok* deres f. Står hovedordet i flt., betegnes dette ved et tilføjte *i*, f. ex. *hala-im* mine fisk, *hal-a-ink* vore f. o. s. v. Hertil svarer på finsk i nominativ (både ent. og flt.) *kala-ni* (for *-n*, **-m*) *-si* (for **-ti*, **-t*) *-nsa*, *-nne*, *-nne*, *-nsa*. Med hensyn til den måde, hvorpå de under bøjningen tilføjtes, finder der imidlertid en væsentlig forskel sted. Medens nemlig finsken sætter dem allersidst f. ex. *kalastani*, *silmästäsi*, skyder magyarsk dem ind mellem stammen og endelsen, og betragter altså den med suffix forøgede form som stamme, f. ex. *halamban*, *szemedböl*. Til begge dele findes analogier i de beslægtede sprog. Disse suffixer føjtes også til forholdsordene, men i dette tilfælde sætter magy. dem sidst ligesom finsk, f. ex. m. *alattam* = f. *allani* (under mig, egl. på mit underlag), m. *alád* = f. *allesi* (ind under dig).

På denne måde udtrykkes altså ejendomsforholdet ved stedordene; derimod ville læserne allerede have lagt mærke til, at

¹⁾ Sml. Ahlqvist i Suomi. toinen jakso, I, s. 23 ff.

magy. trods sine mange former mangler genitiv, en casus, som vi, der af hele vort gamle böjningssystem kun have bevaret den, næsten vilde ansé for den uundværligste. Den erstattes her på to måder. Det styrende ord giver man suffix og föjer da dertil enten dativ f. ex. *az*¹⁾ *úr-nak ház-a* (herrens hus, egl. for herren hans hus), *ki-nek könyv-e ez?* (hvis bog [er] dette?), eller nominativ f. ex. *az atya kert-je* (faderens have; egl. faderen hans have) *a halak hát-aik* (fiskenes rygge), *a gyermek könyv-ei* (barnets bøger). En lignende udtryksmåde er jo bekendt fra vort almuesmål.

De selvstændige personlige stedord ere for 1. pers. *én*²⁾, fl. *mi* ell. *min*; 2. p. *te*, fl. *ti* ell. *tik*; 3. p. *ő*, fl. *ők*. I deres böjning er der flere mærkeligheder. Accusativ hedder *en-g-em-et*, *te-g-ed-et*, *öt* eller *öt-é*, flt. *mi-nk-et*, *ti-ték-et*, *ők-et*, hvor *-et* er casusmærke, men selve stedordet er i 1. og 2. person udtrykt to gange, nemlig først med nominativstammen og dernæst med det tilsvarende suffix; det indskudte *g* er vanskeligt at forklare. De øvrige casus dannes nu på følgende måde:

	1. p.	2. p.	3. p.
dativ	<i>nek-em</i> , fl. <i>-ünk</i> ;	<i>nek-ed</i> , fl. <i>-ték</i> ;	<i>nek-i</i> , fl. <i>-ik</i> ;
illativ	<i>belé-m</i> , - <i>-nk</i> ;	<i>belé-d</i> , - <i>-ték</i> ;	<i>belé(-je)</i> , - <i>-(jő)k</i> ;
inessiv	<i>benn-em</i> , - <i>-ünk</i> ;	<i>benn-ed</i> , - <i>-eték</i> ;	<i>benn-e</i> , - <i>-ök</i> ;

og så fremdeles: elat. *belől*-, sublat. *rá*-, superess. *rajt*-, delat. *ról*-, ablat. *től*-, approx. *hoz*-, adess. *nál*-, causat. *ért*-, *érett*-, comit. *vel*-. Flere casus forekomme ikke. Man ser altså, at disse 12 casus dannes ved at föje vedkommende suffixer til de løsrevne endelser. Dette er noget for magyarisk ganske ejendommeligt. På finsk f. ex. böjes disse stedord i det hele som navneordene kun med nogle afvigelser i stammedan-

¹⁾ *Az*, foran medlyd *a*, er et påpegende stedord, der tillige bruges som best. artikel.

²⁾ Her er vist et *m* udfaldet i forlyd ligesom i vogul. *am*. Mærkelig er disse ords lighed med vore; heraf alene må man imidlertid ikke uddrage slutninger om slægtskab; thi den art ligheder træffes i mange sprog. Sml. Lottner: On the forms and origin of the pronouns of the first and second persons, i Transactions of the philological society, 1859, s. 34 ff.

nelsen. 1ste person hedder *mindä*, de øvrige casus dannes af stammen *minu-*; fl. *me*, inf. *meitä*, gen. *meidän*, resten af stammen *mei-*; 2. p. *sindä*, fl. *te*, der böjes ganske som 1. p.; 3. p. *hän*, fl. *he*; fremdeles kan mærkes, at der af disse ord forekommer en accus. på *-t* (*minut* o. s. v.¹⁾), samt at man, ligesom på magy. i acc., undertiden endnu kan tilføje suffixer f. ex. *minulleni*, *sinultasi*; begge disse to ting findes også f. ex. i ostjakkisk. Men vi ville betragte den magyariske böjning lidt nærmere, da den vil give os et klart indblik i navneordsendelsernes oprindelse og beskaffenhed. I vor sprogæt vilde det være aldeles utænkeligt, at man skulde kunne løsrive en endelse, f. ex. lat. *-bus*, og dertil føje et eller andet personmærke; dette kan kun ske i et agglutinerende sprog, hvor endelserne ere oprindelig selvstændige ord og endnu næsten føles som sådanne, og dette er tilfældet her. Betragte vi f. ex. de tre casus illat. iness. og elat., hvis oprindelse er lettest at forfølge, da vise deres former i stedordsböjningen tydelig tilbage til en stamme *bel*, som virkelig også forekommer endnu den dag idag som et selvstændigt ord i betydningen indre, indvolde. Heraf er *belé* translativ, *benn-* er superessiv, hvor *l* er assimileret med det følgende *n*, *belöl* er afledt med det ovenfor omtalte *l*. Disse og lignende former må vi nu tænke os brugte som forholdsord, og som sådanne tage de altså suffixer til sig efter böjningsendelsen; *belé-m*, *benn-em*, *belöl-em* (egl. til mit indre o. s. v.) svare fuldstændig til former som *alá-m*, *alatt-am*, *alól-am*. Men når de kom til at stå efter et no., uddannede der sig en forskel, idet de smeltede sammen dermed og bleve vocalharmonien underkastede, hvorved den oprindelig kun bløde endelse fik en sideform med hård selvyd eller omvendt; i det nævnte ex. medførte dette tillige en afkorting; på denne måde står altså *halba* istf. *hal-belé* og betyder egl. til fiskens indre; *szememben* egl. i mit øjes indre o. desl. Et yderligere bevis for, at dette forholder sig så og at denne overgang tillige er temmelig ny, er, at der i det ældste magyariske sprogmonument, den såkaldte »ligtale« fra slutn. af 12te årh., virkelig findes former som *uruzag-bele*, nu *orszdgba* (in regnum), *paradisumben*, men allerede i 14de årh. *paradisomban*, nu *paradisomban* (i Paradis); på samme måde *halal-nek*, nu *haldlnak* (til døden) o. desl. — På den anden side vil man lægge mærke til, at i alt

¹⁾ I no. erstattes den i ent. af genitiv, i fl. af nominativ.

fald to af de endelser, vi ovenfor udpegede som oprindelige, *-n* og *-l*, ikke på denne måde kunne løsrives fra stammen; der findes således ikke i superessiv (*o*)*nam* eller noget sådant; istedetfor det bruges en også ellers forekommende form *rajt*, der vel må betragtes som en art locativ af samme stamme som *ra* (translativ) og *ról*. — Nogle af navneordenes endelser ere opståede ved en endnu mere mekanisk sammensætning f. ex. i ækvativ med *kép* (billede), i tempor. med *kor* (tid), hvilken sidste endog har uforanderlig selvlyd, så at det kun meget uegentligt kan ansés for en casus.

Hvor løst alle disse endelser ere forbundne med stammen, sées også deraf, at når der står et tillo. ved navneordet, bøjes kun dette, og når flere no. stå sideordnede, i alm. kun det sidste f. ex. *a nagy városban* (i den store by), *Buda-*, *Mohács-és Nándornád* (ved B., M. og Belgrad), *Vladimir orosz fejedelemtől* (fra den russiske fyrste V.)

Ved udsagnsordene kunne vi først fremhæve den for de agglutinerende sprog karakteristiske store rigdom på afledninger for at betegne mange forskellige nuancer i begrebet; af *hall* (han hører) dannes således *hall-hat* han kan høre, *hall-gat* han hører oftere, *hall-at* han lader høre o. m. fl. Disse ganske mekanisk tilføjede endelser kunne nu atter sammensættes med hinanden på forskellig måde, f. ex. *hall-gat-hat* han kan oftere høre, *hall-gat-tat* han lader høre oftere, *hall-at-gat* han lader oftere høre, *hall-gat-tat-hat* han kan lade høre oftere, *hall-gat-ód-hat-ik* han kan oftere høres o. s. v. Lignende dannelser findes i hele ætten; det sprog, der har drevet det videst heri, er måské tyrkisk¹⁾.

Hvad deres bøjning angår, da er der ligesom af no. egentlig kun én bøjningsmåde og meget få uregelmæssige verber, idet de fleste afvigelser kun bero på vellydens fordringer.

Af usammensatte tider og måder have de finske sprog i almindelighed ikke mange; magy., som er et af dem, der har flest, kender følgende: i indicativ præsens (= stammen), hi-

¹⁾ Sml. foruden de særlige grammatiker (Mirza Kasem-Beg: Allgem. Gramm. d. türk.-tatar. Spr. Übers. von Zenker, Leipzig 1848, s. 83 ff. Fu'ád u. G'ávdát: Gramm. d. osman. Spr. Bearb. v. H. Kellgren, Helsingfors 1855, s. 81 ff.) Schleicher: Die Sprachen Europas, Bonn 1850, s. 70 ff. Max Müller: Lectures on the science of language (I), s. 296 ff. — Endnu videre går f. ex. grönlandsk.

storisk præteritum (med endelsen *-a*) og perf. (*-t*); imperativ eller conjunctiv (*-j*); optativ eller conditionalis (*-na*), og endelig en art futurum eller conditionalis på *-and*, der er temmelig ny og står nær ved at være en selvstændig afledning. Ved omskrivning dannes en hel del flere former. Af de personløse måder er her participier for præs. på *-ó* (= finsk *-va*) og for perf. (både med activ og passiv betydning) på *-t*; infin. endes på *-ni* og er egl. et no., hvorfor den også kan forbindes med suffixer f. ex. *kell hall-n-om* (oportet me audire); gerundium på *-va* er egl. en uforanderlig form af præs. part. Disse personløse former, med og uden suffixer, ere i finsk endnu stærkere repræsenterede.

Arterne (genera) ere i magy. de sædvanlige to, activ og passiv (reflexiv), hvilken sidste omtrent har samme endelser som hin. Men ved activ er der en ejendommelighed; transitive verber have nemlig en dobbelt böjning, en ubestemt (som de intransitive) og en bestemt (objectiv), hvilken sidste bruges, når genstanden er bestemt, såsom når den er eller skulde være et no. med artikel eller suffix, et egennavn, visse stedord o. desl. Forskellen i böjningen kan ses af følgende ex.

		Præsens		Perfectum	
		ubestemt	bestemt	ubestemt	bestemt
		jeg venter	jeg venter ham	jeg har ventet	jeg har ventet ham
ent.	1. p.	<i>vár-ok</i>	<i>vár-om</i>	<i>vár-t-am</i>	<i>vár-t-am</i>
	2. -	<i>vár-sz</i>	<i>vár-od</i>	<i>vár-t-al</i>	<i>vár-t-ad</i>
	3. -	<i>vár</i>	<i>vár-ja</i>	<i>vár-t</i>	<i>vár-t-a</i>
fl.	1. -	<i>vár-unk</i>	<i>vár-juk</i>	<i>vár-t-unk</i>	<i>vár-t-uk</i>
	2. -	<i>vár-tok</i>	<i>vár-jatok</i>	<i>vár-t-atok</i>	<i>vár-t-atok</i>
	3. -	<i>vár-nak</i>	<i>vár-ják</i>	<i>vár-t-ak</i>	<i>vár-t-ák</i>

Til exx. på brugen kan tjene: *várok* jeg venter; *várok embert* jeg venter et menneske; *várom őt*, v. *atyámat* jeg venter ham, j. v. min fader; *tudod a magyar nyelvet?* *nem tudom* kan (egl. véd) du det magy. sprog? jeg kan (det) ikke; *tudom, hogy élés* jeg véd (det), at du lever.

I 1ste pers. ent. har man desuden en egen form, når 2den p. ent. er genstand, f. ex. *vár-l-ak*, *vár-t-al-ak* jeg venter, jeg har ventet dig.

Hvorledes denne formforskel er opstået, tror jeg simplest og rettest kan forklares på følgende måde. I 3. p. ent. i den ub

böjn. have vi, som det synes, stammen uden nogen endelse ganske som i nomin. af navneordene; da der ikke er noget mærke, der betegner denne form som et udso., kan den ligeså godt betragtes som et no., idet den egentlig ingen af delene er; således betyder også f. ex. *haldsæ* både en fisker (= f. *kalastaja*), og han fisker (= *kalastaa*), *vdr̄t* i perf. er både 3. p. ent. og part. (ventet og havende ventet) o. desl. I overensstemmelse hermed dannes 3. p. flt. på samme måde som navneordenes flt. f. ex. *vdr̄nak* (med et indskudt *n* af usikker oprindelse), *vdr̄tak*. Endnu mere slående bliver ligheden med navneordene, når vi sammenligne personendelserne med disses suffixer, f. ex.

<i>vdr-om</i>	<i>vdr̄t-am</i>	=	<i>nap-om</i> ¹⁾	<i>hal-am</i>
<i>vdr-od</i>	<i>vdr̄t-ad</i>	=	<i>nap-od</i>	<i>hal-ad</i>
<i>vdr-un̄k</i>	<i>vdr̄t-un̄k</i>	=	<i>*nap-un̄k</i>	<i>hal-un̄k</i>
<i>vdr-tok</i>	<i>vdr̄t-atok</i>	=	<i>nap-otok</i>	<i>hal-atok</i> ;

den egl. betydning er vel omtrent så meget som «min venten» o. s. v.²⁾. Disse 6 nævnte former synes at være de oprindelige, fra først af brugelige uden forskel med hensyn til genstanden; det er også dem, der svare nærmest til de beslægtede sprog, f. ex. finsk *sanon*³⁾ (jeg siger), 2. p. *sanot*, 3. p. *sanoo*, fl. 1. p. *sanomme*, 2. p. *sanotte*, 3. p. *sanovat*.

Men nu er magy. uafhængig af sine stammefrønder⁴⁾ faldet på at ville udtrykke genstanden i verbets form og har da dertil valgt omtrent følgende vej. Til stammen, som den forelå i 3. p., föjedes 3. persons suffix, men vel at mærke ikke med betydning af den ejende eller handlende person, men for at betegne genstanden: *vdr-ja* (egl. «venten-ham» ell. noget sådant, *o*: han venter ham) = *nap-ja*, *vdr̄t-a* = *hal-a*. Denne form betragtes nu som en ny stamme og deraf dannedes da ligefrem 3. p. fl. *vdr̄jdk*, *vdr̄tdk* og 2. p. *vdr̄jdtok*, *vdr̄tdtok*, ganske som f. ex. *munka* (værk) hedder i fl. *munkdk* og med 2. p. suff. *munkdtok*. Derimod dannede man ikke noget *vdr̄jdm* ell. desl., men ind-

¹⁾ Min dag, af *nap* dag.

²⁾ Sml. Schleicher: Die unterscheid. von nomen u. verbum in der lautl. form i Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. IV, s. 526 ff.

³⁾ For **sanom*, da intet finsk ord ende på *m*.

⁴⁾ Noget lignende træffes nok andre steder, mest gennemført i mordvinsk; men det må betragtes som parallelle udviklinger, skönt dannelsesprincippet er det samme.

skrænkede de oprindelige former for 1. og 2. p. ent. til kun at have bestemt (objectiv) betydning, hvortil en medvirkende grund vistnok må søges i den ydre lighed i dannelsesmåden med den nye 3. p., medens man glemte, at suffixerne havde ganske forskellig betydning. Til gengæld derfor dannede man så nye ubest. former *vár-ok*, *vár-ss*, *várt-ál*, hvis suffixer ere noget uklare og ikke genfindes i andre sprog (både *ss* og *l* synes at være forskellige afændringer af det opr. *d*); kun i perf. vedblev formen *vártam* også at bruges som ubestemt. Endelig ere formerne *vár-juk*, *vár-t-uk* sandsynligvis opståede ved en slags uklar analogi med de andre personer i flt. Man ser altså, at kun i 2. p. fl. betegnes tydelig både subj. og obj., 3. p. ent. og fl. har kun synligt mærke for obj., 1. og 2. p. ent. derimod blot for subj. og kun sprogbrugen har hjemlet dem objectiv betydning. I *várlak*, *vártalak* — vistnok de senest dannede former, der derfor heller ikke have formået at trænge videre frem — er *l* tegnet for 2den p., *k* for 1ste, begge som i den ubest. bøjning.

Et bevis på, hvorledes no. og udso. i mange tilfælde løbe over i hverandre, er det, at man kan bruge alle personer af perf. ind. (der egl. kun er det med personendelser forøgede part.) i den best. bøjning som tillægsord, hvor vi nærmest vilde bruge en relativ sætning, f. ex. *a hall-ott-am beszéd* (egl. «den jeg-har-hørt - den tale», o:) den tale, jeg har hørt, *az említ-ett-ed népek* de folkeslag, du har omtalt, *sztín csal-t-a szív-é-ben* (egl. «skinnen har - bedraget - det i - hans - hjerte,» o:) i hans af skinnen bedragne hjerte.¹⁾

Men nok herom. Jeg håber nu i disse linier på den ene side at have givet læseren et lille begreb om det magyarske sprog i og for sig og derved vist, hvor forskelligt det er fra vor sprogæt, altså også fra de slaviske sprog²⁾; på den anden side tror jeg at have godtgjort, såvidt som dette i al korthed har kunnet ske, at det med alle sine ejendommeligheder ikke er et ene-

¹⁾ Mere om denne ejendommelige constructionsmåde kan ses f. ex. hos Arendt: Darstell. einiger interess. Eigenthümlichk. d. ung. Spr., i Lazarus og Steinhals Zeitschr. f. Völkerpsychol. u. Sprachwissensch. III, s. 216 ff. IV, s. 82 ff.

²⁾ For de læsere, der ikke kende noget af disse, må det her være nok at bemærke, at de såvel i henseende til grammatikken som til det væsentlige af ordforrådet stemme omtr. med latin og græsk.

stående sprog, men at det, uagtet den i tid og rum lange adskillelse mellem Magyarer og Finner naturligvis har fremkaldt mange forskelligheder, så at der ikke kan være mindste tale om, at de to folk nu skulde kunne forstå hinanden, dog hører til den finske sprogfamilie og særlig til den ugriske klasse, hvis øvrige repræsentanter ere de fra Magyarerne allerfjernest boende folk af hele denne familie, Voguler og Ostjaker.

Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog.

Af *Ch. Beissel.*

Vanen er en Magt, som sætter Inertiens urokkelige Modstand imod Fremskridtsbestræbelserne, og det ofte mod den bedre Overbevisning. Dette viser sig indenfor Skolens Ene-mærker saavel som andre Steder. Derom vidner blandt Andet den ihærdige Fastholden af de latinske Benævnelser ved Sprogundervisningen. Det er bekvemt at vedblive sin gamle Gang. Man kan endog finde et Slags aandelig Tilfredsstillelse ved at tænke, at man holder fast ved det historisk Givne og sætter sig imod Omvæltningen. Ved den her foreliggende Gjenstand maa man dog have den Bevidsthed, at de brugte Udtryk tilhøre en anden Verden, en afsluttet Tid, og et Sprog, som efter hele sin Udviklings Natur er forskjelligt fra dem, hvis Grammatik er iført dets Uniform, saa at sige. Disse Fagudtryk, tagne fra Latinen, passe naturligt til dette Sprog, men passe de derfor paa de nyere Sprog? Og om de gjøre, skulle de da bruges i deres Grammatik? — For en stor Del maa de siges ikke at være svarende til Nutidens Opfattelse af Sprogets Forhold; tildels ere de Formforhold, Latinen fremviser, ikke tilstede i de levende Sprog, og deres Brug forbydes af en endnu vægtigere Grund, nemlig den, at det længe trælbundne Modersmaal omsider er kommet til sin Ret og kræver den Plads, Naturen selv har anvist det: At være vor Aands Jordemoder og Amme. I den Tid, da Latinen svang sit despotiske Scepter i den literære Verden, delte Moders-

maalet Skjæbne med Flertallet af dem, der talte det. Omtrent samtidigt med at der rejste sig Forkæmpere mod det politiske Despoti i Staten, rejste sig ogsaa Forkæmpere mod Latinens Despoti ved Højskolerne. Omsider fremstod Realundervisningen, en mere demokratisk Form, som et Slags Modsætning til den lærde. Men om nu end ikke meget andet fra Latinskolen fandt Indpas der, saa mødte Grammatikken dog i Toga, — som i et Slags kongelig Uniform. Det var ikke alene Tilfældet her, men ogsaa i andre Lande. Efterhaanden have der imidlertid allevegne været Bestræbelser for at afføre Sproget denne Levning af kosmopolitisk Dragt og at give det en national istedfor. Man er saaledes kommen til det Naturlige. Thi hvad er naturligere, end at Modersmaalet betragtes paa sin egen Grund, og at selve de Udtryk, som skulle tjene til Bærere for dets grammatikalske Begreber, tages af det selv! Hvad er naturligere, end at Modersmaalet benyttes i Et og Alt som Meddelelsesmiddel ved Undervisningen, og at det tager og hævder sit Overherredømme i Skolen og ikke taaler nogen Indskrænkning der. Det er en hellig, ukrænkelig, gammel Ret, som Ingen kan gjøre det stridigt.

Ikke saa sjældent hører man den ubegribelige Paastand, at de fremmede Udtryk vare bedre skikkede til at fastholde de grammatikalske Begreber end de danske. For det Første skal Begrebet dog vel læres, førend det kan holdes fast. Det er naturligt, siger man, men det læres ved Definitionen. Men denne Definition eller i det mindste dens Hovedbegreb ligger i det danske Udtryk; den kunde altsaa spares i mange Tilfælde, eller den vilde ikke trænge til saa hyppige Gjentagelser, da den let kan gjenfindes i det danske Ord. Og troer man for Alvor, at en Elev, især naar han ikke lærer Latin, kan holde et Begreb fast ved et Ord, han ikke forstaaer og langt mindre føler, et Ord, som ikke er andet for ham end en Samling af døde Lyd eller Bogstaver? — Det kan Ingen mene for Alvor, naar det kommer til Stykket. Man kan temmelig godt forstaae, skrive og tale et fremmed Sprog uden at føle det, uden at være trængt ind i det og uden at være gennemtrængt af det; det er endnu ikke blevet til Liv hos En, man er endnu ikke trængt ind i dets Inderste, og der hører en fleraarig Øvelse til at komme til det Punkt, hvor man kan sige, at dets Ord kunne erstatte Modersmalets i Et og Alt. — En Forskjel kan der maaskee finde Sted hos de Mennesker, der ere særdeles bevægelige i Aanden, eller som

mangle en udpræget Individualitet. Naar man nu henviser til Resultatet og siger: Ja, vi have brugt de latinske Udtryk hos Børn, som ikke have Begreb om Latin, og de have dog lært deres Grammatik, kan for det Første indvendes derimod, at Arbejdet ad den anden Vej utvivlsomt havde været lettere, og for det Andet, at Pædagogiken ikke maa skrive sig hele Udbyttet til Indtægt; der er endnu andre Krav som skulle fyldestgøres. Før den Fagkyndige stiller Sagen sig ganske anderledes end for Eleven. Han kan bruge et hvilket som helst Udtryk, da Begrebet sidder fast og staaer klart for ham. Men her gjælder det om at sætte sig ind i den Uvidendes, i Begynderens Tanke. Der er jo Intet i Vejen for, at man i det sidste Aar eller lidt før gjør Eleven ogsaa bekendt med den latinske Terminologi, at han kan betjene sig deraf i givne Tilfælde, eller for den blotte Fornøjelse at kunne den.

Alle Forandringer medføre Ulemper, især i Begyndelsen. Denne er imidlertid gjort hos os, og vi have en Mand, vi med Stolthed kunne støtte os til, nemlig Rask. Der er næppe noget andet Land, hvor man kan stille saadan en Kæmpe i Spidsen. Vi kunne i Grunden heller ikke klage over, at der er altfor mange danske Udtryk i Brug, naar vi see hen til andre Lande. Der kan næppe være Tvivl om, at vi med nogen fortsat Discussion snart vilde kunne naae en fuldkommen Enighed og Enhed, og det var ingen ringe Vinding for Undervisningen. Om den store Uoverensstemmelse, som har hersket i Frankrig i denne Henseende vidner en i 1852 af B. Jullien udgiven Samling af de i Tidens Løb i Fransken brugte grammatikalske Udtryk under Tittlen: «Vocabulaire grammatical de la langue française», som tæller 186 Octavsider. For Tydskens Vedkommende kunde der ogsaa samles Stof til en anseelig Piece af lignende Slags.

Have vi først Fagudtrykkene samlede til Modersmaalet, er der kun tilovers at skaffe nogle faa Udtryk tilveje for saadanne Former og Forhold i de fremmede Sprog, som ikke findes i Dansken, f. Ex. det franske «Défini» (see nedenfor), det tyske «Gerundiv» (Lidenavneform) og lignende. Brugen af franske Udtryk i den franske, tyske i den tyske og engelske i den engelske Grammatik er ligesaa, ja mere forkastelig end Brugen af de latinske Ord. Det vilde jo føre til, at Børnene maatte lære fire Terminologier, som vilde blive til Besvær og afstedkomme Forvirring. Een Terminologi for «Modersmaalet» er nok til dem alle, og det bringer Eenhed i Elevens grammatikalske

Begreber. Allerede Rask har gjort Brugen af de franske Udtryk latterlig: f. Ex. Her maa *le substantif* bruges med *l'article*. *L'adjectif* maa sættes efter *le substantif*. Efter *quoique* bruges *le subjonctif*. Saadan en Udtryksmaade kunde friste En til at lee højt, naar man ikke samtidigt havde den Bevidsthed, at den virkelig findes i Lærebøger og bruges i Skolen. De fremmede Sprog have stor Tendents til at vise deres Selvstændighed i Skolen; de kunne vanskeligt bringes til en intim Alliance med Modersmaalet, skjøndt de forresten have ligesaa lidt Krav paa at sejle deres egen Sø som nogen anden Disciplin.

Blandt andre Anker har man ogsaa fremført den mod de danske Udtryk, at de vare for lange i Sammenligning med de andre. Det er heller ikke troligt, at det er alvorligt ment, thi en gennemført Sammenligning bringer snarere Fordelen paa Modersmaalets Side. Er f. Ex. *Plusquamperfectum* kortere end Førfortid? er *Futurum absolutum* kortere end Fremtid? er *Præsens indicativ* kortere end fremsættende Nutid? *Nominativ* kortere end Nævneform? *Prædicat* kortere end Om-sagn? *Hypothetisk Comparations Sætning* kortere end Forudsættende Sammenligningssætning? o. s. v. Eller er det maaskee lettere for en dansk Tunge, at udtale de fremmede Ord, saaledes at selve Udtalen bidrager til at forkorte Ordet ved at give Lydene mindre Varighed? Man kunde finde sig i at høre slige Bemærkninger som den om de danske Ords Længde, om at de ere mindre skikkede til at holde Begrebet fast med o. s. v., af Lægfolk, som dømme med en overfladisk Kundskab om Sagen, men det er i en høj Grad forbavsende, naar de fremkomme af Fagmænd. De aflægge jo dermed det Vidnesbyrd for sig selv, at de forkaste Noget, de ikke engang have gjort sig den Umage at undersøge og sætte sig ind i.

Lad os nu fremsætte en Del af selve Udtrykkene i begge Former. Alle Formforandringer fattes sammen under Begrebet *Flexion* = Bøjning. Denne omfatter tre Hovedafdelinger: 1) *Conjugation* = Tidsbøjning for *Verbet* = Gjerningsordet; 2) *Declination* = Forholds-bøjning for *Substantivet* = Navneordet, *Articlen* = Kjendeordet, *Adjectivet* = Tillægsordet og *Pronominet* = Stedordet; 3) *Comparison* = Trinbøjning for Tillægsordene og en Del af *Adverbierne* = Biordene.

Tidsbøjning omfatter indvirkende = *transitive* og uindvirkende = *intransitive*, tilbagevirkende

gjensidigvirkende = *reciproke* og upersonlige Gjerningsord. Disse bøjes i *Activ* = Handleart og i *Passiv* = Lideart, som omfatte *Indicativ* = Fremsettende [Maade], *Conjunctiv* = Forestillende [Maade], *Imperativ* = Bydende [Maade], *Conditionalis* = Betingende [Maade]. Tiderne: *Præsens* = Nutid, (Præsens indicativ = fremsættende Nutid), *Imperfectum* = Fortid, (Imperfectum conjunctiv = forestillende Fortid), *Perfectum* = Førnutid, *Plusquamperfectum* = Førfortid, *Futurum absolutum* = Fremtid, (Futurum absolutum indicativ = fremsættende Fremtid), *Futurum exactum* Førfremtid (Futurum exactum conditionale = betingende Førfremtid). *Infinitiv* = Navneform, *Participium præsens* = varende Tillægsform, *Participium perfectum* = fuldendt Tillægsform.

Forholdsbøjningen har: *Nominativ* = Nævneform, *Genitiv* = Ejeform, *Dativ* = Hensynsform, *Accusativ* = Gjenstandsform. — *Singular* = Ental, *Plural* = Flertal, *substantivisk* = selvstændig, *adjectivisk*, *concret*, *attributiv* = vedføjet, *Subject* = Grundord, *Prædicat* = Omsagn, *sub-jektivisk* = som Grundord eller Grundords . . . ., *prædicativisk* = som Omsagn eller Omsagns . . . ., *Apposition* = Samstilling, *Antecedens* = det Foregaaende (o: Ord underforstaaet).

Trinbøjningen har: Grundtrin = *Positiv*, Højere Trin = *Comparativ*, Højeste Trin = *Superlativ*.

Ubejelige Ord: *Adverbier* = Biord, *Præpositioner* = Forholdsord, *Conjunctioner* = Bindeord, *Interjectioner* = Udraabsord.

De her fremsatte Ord ere langt fra altomfattende, men dette Antal er tilstrækkeligt til det satte Formaal. De brugte latinske Udtryk paa deres Side ere jo heller ikke altomfattende; det er nærmest Formlæren de beherske, og selv den ikke aldeles.

Skjønt Hensigten med denne Fremstilling ikke er at levere en Kritik over brugte danske Fagudtryk, kan jeg dog ikke undlade at berøre nogle, der bruges meget, da de maae betragtes som mindre passende til det Begreb, de skulle udtrykke.

Navneordet kaldes ogsaa Hovedord. Det turde være et Spørgsmaal, om dette Ord er Sprogets Hovedord. Desuden er der Grund til at antage, at det er en ligefrem Germanisme: «Hauptwort». Navneord er meget betegnende som «Navn paa en Ting».

Ental kaldes almindeligt Enkelttal. Det Modsatte af «Flertal» maa dog ubetinget være «Ental». Eller ogsaa, hvis man vil paastaae, at «Enkelttal» er rigtigt, saa maa Modsætningen dertil tages som Udtryk for «Plural». Det vilde da blive «Sammensattal».

Omsagn kaldes meget almindeligt Udsagn. Det er vistnok det tydske «Aussage» (brugt af Heise — 1ste Udgave af hans store Grammatik udkom 1814 — af Grimm og fl.). Paa dansk hedder det «tale om en Ting», «sige Noget om en Ting». Omsagn er ubestrideligt bedre dansk end Udsagn. Det kan ikke nægtes, at Udsagn og de dermed beslægtede Fagudtryk er betegnende; men der er næppe nogen Grund, der taler for deres Brug, uden den Hævd, som de have vundet igjennem en Række af Aar.

Gjerningsordet kaldes ogsaa Udsagnsord. Dette er en fremtrædende Unøjagtighed, med mindre man vil fastholde Grundtanken om Existentialbegrebet udtrykt ved Ordet «være». Men det er jo ikke hele Omsagnets Begreb; dette omfatter desuden Navneord, Tillægsord og Stedord, som jo paa denne Maade komme med ind under Begrebet Udsagnsord.

Navneformen (Infinitiv) kaldes ogsaa Navnemaade. Det er kun een Form, som ikke kan bøjes uden at dens Begreb forandres. Dens Fortid og Fremtid kunne kun dannes ved Ordforbindelse, ikke ved Bøjning, og det er derfor urigtigt at optage dem med i Formskemaet, som jo kun skal vise Bøjningsformerne.

Tillægsformen kaldes ogsaa Tillægsmaaden. Da det ikke nærmest er Tidsbegrebet, der er fremtrædende her, men Begrebet om Handlingens Varighed og Fuldendelse, og da disse Ord jo egentligt ere Tillægsord, er Udtrykket «Maade» slet ikke paa sit Sted her, med mindre man vil tage det i en Betydning, som ikke har Hjem i den praktiske Grammatik.

Nævneform, Ejeform o. s. v. kaldes ogsaa Nævnefald, Ejefald o. s. v. Disse sidste Udtryk ere Germanismer.

Fortid kaldes ogsaa Datid. Dette Udtryk er ubestemt og tager nærmest Hensyn til Samtidighedens Begreb. Uden at drøfte Fortrinet af Ordet «Fortid» fremfor «Datid» behøver man blot at see paa Tidsbenævnelsernes smukke Harmoni og nøjagtige Gjengivelse af Begrebet for at bestemme sig for det første.

Nutid,	Fortid,	Fremtid;
Førnutid,	Førfortid,	Førfremtid.

Fortid og Datid kunne begge finde deres Anvendelse i den franske Sproglære, hvor det første da bliver Udtryk for *passé défini*, medens det andet bliver Udtryk for *imparfait*. Der- ved vilde der fremkomme følgende Skema for det franske Gjerningsords fremsættende Tider:

Enkelte Tider:	Sammensatte Tider:
<i>Présent</i> , Nutid;	<i>Passé indéfini</i> , Førnutid;
<i>Imparfait</i> , Datid;	<i>Plus-que-parfait</i> , Førdatid;
<i>Passé défini</i> , Fortid;	<i>Passé antérieur</i> , Førfortid;
<i>Futur absolu</i> , Fremtid;	<i>Futur passé</i> , Førfremtid.

Foruden at disse Udtryk (3: Datid, Fortid, Førdatid, Førfortid) have den Fordel at være korte, have de ogsaa den, at de netop her finde den Anvendelse, der svarer mest til deres Begreb. Dertil kommer, at Disciplen i Latinskolen med Begrebet af den græske *Aorist* ogsaa kan overføre dens Benævnelse (eller en aldeles tilsvarende) paa Fransk eller omvendt fra Fransk paa Græsk.

Naar Ordet Datid ikke bruges i Fransk, kan der opstilles følgende Skema af Tidsbenævnelser:

<i>Présent</i> , Nutid;
<i>Imparfait</i> , beskrivende Fortid;
<i>Passé défini</i> , fortællende Fortid;
<i>Futur absolu</i> , Fremtid;
<i>Passé indéfini</i> , Førnutid;
<i>Plus-que-parfait</i> , beskrivende Førfortid;
<i>Passé antérieur</i> , fortællende Førfortid;
<i>Futur passé</i> , Førfremtid.

Her fremtræder der ikke flere Navne paa Tiderne end der findes i Modersmaalet, hvorved dette altsaa kan blive Grundlag for de franske Gjerningsord, uden at dets Terminologi forandres. Den dobbelte Fortid i Fransk adskilles ved Tillægsordene beskrivende og fortællende, som tillige angive de to Tiders særlige Hverv i Sproget. Der, hvor der ikke kræves noget Hensyn til Græsk og til en streng videnskabelig Opfattelse, bør disse sidste Udtryk vist foretrækkes som mere praktiske.

Handleart og Lideart kaldes ogsaa Handleform og Lideform. Disse sidste Udtryk give Anledning til Forvirring, da Ordet Form forekommer saa ofte. De første fortjene Fortinet, da de adskille de to Begreber fra Formbegreberne, som

jo heller ikke staae i Forbindelse med nogen af dem, især ikke med Lidningens Begreb.

Det har utvivlsomt sine Vanskeligheder at finde betegnende Udtryk, især der, hvor flere Forhold forenes under et Hovedbegreb. Det bestemmende Moment bør da i disse Tilfælde søges i Hovedforholdet eller i det mest fremtrædende Begreb.

Tidsbøjning for *Conjugation* er det Udtryk, der giver Hovedbegrebet. Navnene paa Bøjningsskemaets Underafdelinger betegne Tiden, Maaden knytter sig dertil som et Bibegreb og finder sit Udtryk i et tilføjet Tillægsord. Personforholdet har slet ikke noget Udtryk i Benævnelsen, men dets Begreb ligger saa nær for Tanken, at det følger med som en uadskillelig Del.

Istedetfor upersonlig bruge Mange nu enpersonlig. Denne Forandring, som nok tør kaldes en Efterligning af det franske *unipersonnel* istedetfor *impersonnel*, er aabenbart et Skridt tilbage. Ved Benævnelsen upersonlig udtrykker man Hovedbegrebet, nemlig at disse Gjærningsord ere ubestemte, at de ikke have noget bestemt Grundord eller rettere, at der ikke kan tænkes nogen bestemt Person til at udføre Handlingen. Er dette Hovedbegreb opfattet, følger det andet nødvendigt af sig selv, eftersom det ubestemte Begreb kun kan udtrykkes ved det personlige Intetkjønstedord i Ental.

Varende og fuldendt Tillægsform, d. v. s. som angive den varende og fuldendte Handling. Det er rimeligt, at mangen En vil stødes ved disse Udtryk, idet det vil synes som om han derved kom til at tænke paa at selve Tillægsformen var varende eller fuldendt. Lignende Udtryk findes imidlertid i Hverdagssproget, f. Ex. «et nyt Par Støvler» og «en god Flaske Vin», som den grammatikalske Kritiker maaskee forkaster uden at tænke paa, at han selv siger «den bestemte og den ubestemte Artikel». Det, som er Hovedsagen her, er at Begrebet varende og fuldendt forbindes med det andet til en Enhed. Den Tænkende vil strax fatte det Hele rigtigt, uden en forudgaaende Opløsning og Forklaring. At ville forkaste Udtryk som: «en god Flaske Vin», «et nyt Par Støvler», «den bestemte Artikel» og lignende er Pedanteri. Tanken opfatter det Hele samlet og kan ikke tage fejl af Meningen. Det er, forsaavidt jeg ved, kun nogle tyske Grammatikere, skarpe Tænkere, logiske Hoveder uden Tvivl, som holde paa at der skal siges: «der bestemmende Artikel» istedetfor «der bestemte». Ja, de rette ligeledes det franske «article défini» til «article déterminant» og «indéfini»

at hans Efterkommere skal herske fra Solens Opgang til dens Nedgang, viser hen til den romerske Keisertid, dog saaledes, at man her ligesaagodt kan tænke paa det første som paa det fjerde Aarhundrede. Senere kan man ikke sætte Forfatteren; thi 6, 531 flgg. omtales der i en Lignelse: «Vildsvin eller Löver, som paa en Dag, hvor Herrerne indelukker Mennesker blandt vilde Dyr, i det indesluttede Rum sønderriver enhver Slave, som kommer dem nær,» og da Keiser Theodosius afskaffede de egentlige Dyrkampe, medens Digteren her taler om dem som noget Samtidigt, maa vi antage ham for ældre end Theodosius. Nærmere Bestemmelse af Tidsalderen kan ikke gives; thi Forestillingen om *Αἴσα*, der intet Hensyn tager til Zeus (11, 271) og overhovedet styrer for Alle, baade Guder og Mennesker; den blodløse og matte Skildring af Guderne, hvor de fremtræder, viser os kun, at vi bevæger os i Hedenskabets Opløsningstid; men denne varer jo adskillige Aarhundreder. Kendskab til Christendommens Dogmer har Tychsen og Köchly villet finde i 7, 87 flgg.:

*καὶ γὰρ ἕα πέλει φάτις ἀνθρώποισιν
ἔσθλὸν μὲν νίσσασθαι ἐς οὐρανὸν ἄφθιτον αἰεὶ,
ἀργαλέον δὲ ποτὶ στυγερὸν ζῶγον.*

Men det er en Forestilling, som kan forfølges langt tilbage i den græske Litteratur, for Plato og for Pindar, saa den ikke kan give os nogen Tidsbestemmelse. En saadan kan snarere søges deri, at Digtet aldeles intet Spor indeholder af christelige eller neoplatoniske Forestillinger eller af Sammenblandingen mellem orientalsk og occidentalsk Cultus. Enten maa Forfatteren have levet for det 3die Aarhundrede, eller, hvis hans Levetid falder senere, har han været uberørt af sin Tids Strømninger. Tilbage bliver da kun det Bevis, som kunde hentes fra Sprogformen og Versificationen; men da Digtet overalt bevæger sig gennem homerisk Sprog og homeriske Reminiscenser, kan man heller ikke heraf drage nogen sikker Slutning¹⁾, og af de omhyggelige Undersøgelser, som Hermann, Lehrs og Köchly har anstillet om de græske Epikers Versification, fremgaar kun, at Quintus danner Overgang mellem de ældre Epikers Hexameter og det baade med Hensyn til Cæsur og Hiatus strængt regelbundne Versemaal, som findes hos Nonnos, eller med andre Ord, at hans

¹⁾ Den syntaktiske Sammensmeltning af Conjunctiv og Optativ viser kun, at Forf. har levet ind i Keisertiden.

Tid falder efter Alexandrinernes og før Midten af det fjerde Aarhundrede, hvad vi jo allerede ad anden Vei vidste.

Quintus' Digt, *τὰ μεθ' Ὀμηρον*, som det kaldes hos Eustathios og i nogle Haandskrifter, eller *παραλειπόμενα Ὀμήρου*, som det hedder i andre Haandskrifter og ældre Udgaver, omfatter de samme Tildragelser, som var Genstand for en Del af de saakaldte kykliske Digte: *Αἰθιοπίας*, *Ἰλίου πέρσις*, *Ἰλιάς ἡ μικρά*, *Νόστοις*, og den Tanke laa nær, at Digtet kun var en Sammenarbejdelse af hine nu tabte fire Epopeer; men en Sammenligning med Proklos' kortfattede prosaiske Angivelse af hine Digtes Indhold viser strax, at Quintus har fulgt andre Kilder. Hvad Aithiopsis har fortalt om at Folkets Forbittrelse over Thersites' Drab bragte Achilleus til at seile til Lesbos, er forbigaaet hos Quintus. Efter Aithiopsis har Zeus givet Memnon Udödeligheden, hos Quintus 2, 650 er Memnon *ἐν Ἀἰθίοιο δόμοισιν*; Aithiopsis har ladet Achilleus falde for Paris og Apollon, Quintus nævner kun Apollon som hans Banemand; hos Arktinos er Achilles falden strax efter at have hævnnet Antilochos' Drab paa Memnon, og derefter feires samtidig Antilochos' og Achilleus' Begravelse, hvorimod Quintus lader Antilochos begrave, medens Achilleus endnu lever.

Den lille Iliade har ladet Aias bære Achilleus' Lig ud af Kampen ned til Skibene, medens Odysseus dækkede Aias' Ryg mod Fjendernes Angreb, Quintus lader Odysseus og Aias begge kæmpe tappert mod Fjenderne, medens Andre bærer Liget ud af Kampen. Ogsaa Maaden, hvorpaa Striden om Achilleus' Vaaben afgøres, skildres forskelligt. I den lille Iliade blev Philoktet hentet fra Lemnos ifølge Spaadom af den fangne Helenos, og fældede derpaa Paris ved sine Pile; hos Quintus bliver først Paris dræbt, derefter lader Helenos sig frivillig gøre til Fange af Skinsyge over, at man efter Paris' Død har givet Helena til Deiphobos, og ikke til ham; Philoktets Kamp mod Paris gaar i den lille Iliade forud for Eurypylos' Ankomst fra Mysien; hos Quintus fortælles først om Eurypylos' Ankomst, Machaons Fald, og Eurypylos' Død for Neoptolemos; først derefter hentes Philoktet, der fölgelig ikke, saaledes som i den lille Iliade, kan helbredes af Machaon, men af Podaleirios.

Fra Digtet «Ilios' Undergang» afviger Quintus baade i Fortællingen om Laokoon og om Aias og Kassandra; af Alt, hvad der har været fortalt i Nostoi, har han Intet om Uenigheden mellem Agamemnon og Menelaos før Afreisen, Intet om Menelaos' Tog

til Ægypten, Leonteus', Polypoites' og Kalchas' til Kolophon; kort Intet uden den ogsaa hos Homer omtalte Storm ved de kapheridiske Klipper. I Köchlys Prolegomena til den større Udgave (Leipzig 1850) Pag. VIII flgg. kan man finde endnu flere Afvigelser fra Kyklikerne angivne, og i det Hele er der efter Köchlys Undersøgelser ingen Tvivl tilbage om, at vor Forfatter ikke har kendt de saakaldte kyklicke Digte, som paa hans Tid formodentlig har været helt tabte eller i al Fald litteraire Sjældenheder. Den Kilde, hvoraf han har øst Stoffet til sit Digt, har formodentlig kun været en kort prosaisk Fremstilling af Troianerkrigens Historie, saaledes som Børn læste den i Skolerne. Enkelthederne har han da udført talentfuldt med Benyttelse af homeriske Udtryk, Skildringer og Sammenligninger, hvortil nu og da slutter sig Reminiscenser fra Hesiodos, en enkelt Gang ogsaa fra Apollonios Rhodios.

Derimod mener Köchly, at der ingen Reminiscenser findes fra latinske Digtere. *«Nilhil dubito, quin eos plane ignoraverit.»* Der findes dog virkelig Spor af Kendskab til Virgil. Aias' Skibbrud er vel væsentlig fremstillet i Lighed med Menelaos' Fortælling i 4de Bog af Odysseen; men Quintus lader 14, v. 449 Zeus overgive Minerva sin Lynild og Torden og tilføier da v. 533:

ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν· ἄφαρ δέ μιν ἄλλυδις ἄλλη
ἐπέθεσεν διὰ τυτθᾶ· περίεχε δ' αἶα καὶ αἰθήρη.
ἐκλύσθη δ' ἄρα πᾶσα περίδρομος Ἄμφικριτή.

De enkelte Udtryk genfindes hos Homer: ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν — ἄλλυδις ἄλλη — τυτθᾶ βαλὼν κεῖσσαι — περί δ' ἔαχε πέτρῃ — ἐκλύσθη δὲ θάλασσα — περίδρομος — ἀγαστονος Ἄμφικριτή; men Billedet i sine store Træk, Minerva med Lynet, genfindes ved Skildringen af samme Begivenhed i Æneiden 1, v. 42-43:

*Ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem
disjecitque rates evertitque æquora ventis.*

Man kunde vel tænke sig Ligheden opstaaet ved Afhængighed af en fælles Kilde, men anderledes er Forholdet ved Skildringen af den Storm, som Aiolos sender, opfordret af Iris paa Athenes Vegne. Navnet Αἰολος Ἰηποτάθης og Angivelsen af Hustru og 12 Sønner er hentet fra Homer, men helt forskellig fra Homer er Skildringen af hans Bolig:

475. Ἰκετο δ' Αἰολίην, ἀνέμων ὄθι λάθρον ἀέντων
ἄντρα πέλει στυφελῆσιν ἀρηράμεν' ἀμφὶ πέτρῃσιν
κοίλα καὶ ἠχέεντα·

481. . . ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ,

482. ἔνθ' ἄνεμοι κελαθεῖνὰ θυσηχέες ἠύλιζοντο
 ἐν κενεῶν κευθμῶνι· περιάχε δ' αἰὲν ἰωή
 βροχομένη ἀλεγεινὰ· βίη δ' ἔρρηξε κολιάνην·
 οἱ δ' ἄγαρ δέχεθοντο· κέλυσσε δὲ πάντας ἐρεμνὴν
 λαίλαπα συμφορέοντας ἀγήμεναι
488. οἱ δὲ θοῶς ἄρουντο.

Sml. Virg. Æn. 1, 51-56 og 81-83:

*Nimborum in patriam loca feta furentibus austris
 Æoliām venit. hic vasto rex Æolus antro
 luctantes ventos tempestatesque sonoras
 imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
 illi indignantes magno cum murmure montis
 circum claustra fremunt.*

*Cavum conversa cuspide montem
 impulit in latus, ac venti velut agmine facto
 qua data porta ruunt et terras turbine perfiant.*

490. ἠλιθάτοισι δ' εἰκότα κύματ' ὄρεσσιν
 ἄλλοθεν ἄλλα φέροντο· κατεκλάσθη δ' ἄρ' Ἀχαιῶν
 θυμὸς ἐνὶ στέροισιν, ἐπεὶ νέας ἄλλοτε μὲν πού
 ὑψηλὸν φέρε κῦμα δι' ἠέρος, ἄλλοτε δ' αὐτὸ
 οἶα κατὰ κρημνοῖο κυλινδομένας φορέεσκε
 βυσσὸν ἐς ἠερόεντα· βίη δὲ τις ἄσχετος αἰεὶ
 ψάμμον ἀναβλύζεσκε διοιγομένοιο κλύδωνος.

De første Linier minder tildels om Virg. Æn. 1, 105: *præruptus aquæ mons* og v. 92: *solvuntur frigore membra*; Slutningen er dannet efter v. 103 og 106-107:

fluctus ad sidera tollit.

*hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.*

Det er en saa ordret Oversættelse, som man kan vente, hvor Versemaalet lægger Baand paa Oversætteren. Der er endnu flere Reminiscenser, som 462: *νῦξ δ' ἐχύθη περι γαίαν· ἐπήλυθεν δὲ Θάλασσα*, sml. Æn. 89: *ponio nox incubat atra*, og 515: *σιοναχὴ δὲ καὶ οἰμωγὴ κατὰ νῆας ἐπλετ' ἀπολλυμένων κανάχιζε δὲ δούρατα νηῶν*, sml. Æn. 87: *insequitur clamorque virum stridorque rudentum*, og flere andre, som vel ikke er ligefrem Oversættelser, og i og for sig selv Intet vilde bevise, men i Forbindelse med de ovenfor anførte sikke Vidnesbyrd viser, at ikke blot en eller anden enkelt Vending, men hele Skildringen af Stormen og Skibbrudet er hentet fra den latinske Digter. Men

det er kun i 14de Bog denne Lighed findes. For det øvrige Digt har Köchly Ret i sin Udtalelse: *«De poetis Latinis breviter dici potest. Nihil ex eorum lectione, sive res spectes sive narrandi rationem et artem, profecisse Quintum optime docet libri duodecimi cum secundo Æneidis comparatio.»* Maaske har Forfatteren ikke villet følge Virgil i Skildringen af Troias Fald, der jo selv fra Æneas' Standpunkt tager sig ganske anderledes ud, end den græske Digter ønsker det; muligt er det ogsaa, at Quintus, da han forfattede den 12te Bog, endnu ikke havde gjort Bekendtskab med Virgil; maaske har hans latinske Studier i det Hele indskrænket sig til første Bog, medens Resten har vedblevet at være en lukket Bog for ham. Hvad nu end Grunden har været, bliver Sagen selv den samme: kun paa et enkelt Sted har Quintus efterlignet Virgil, ligesom det kun er sjældent, han har taget Apollonios eller Hesiodos til Mønster. Det Forbillede, til hvilket han idelig vender tilbage, er Homer, saa der vanskelig skal findes nogen Linie hos ham, uden den indeholder en eller anden homerisk Reminiscens; enhver Side afgiver Exempler i Mængde paa homeriske Halvlinier, Versendelser, Talemaader, Billeder o. s. v.; i hvilket Omfang, kan man see hos Köchly Prol. S. XLIX—LI, hvor der findes en fuldstændig Angivelse af de homeriske Efterligninger i de første 32 Verslinier i første Bog. Men paa den anden Side udskriver Quintus aldrig fuldstændig noget Sted af Iliaden eller Odysseen. Vil han f. Ex. gjengive det homeriske: ὄσον τε γέγωνε βοήσας, omdanner han det til: ὄσον βοόωντος ἀκούσαι; taler Homer om: ἀγάστονος Ἀμφικριτη, vælger han et andet Adjektiv: περιδρομος, som i metrisk Henseende gør Fyldest for ἀγάστονος, men hos Homer forekommer i andre Forbindelser; saaledes: Θρασύφρονος Αἰακίδαο, medens Homer har ποδώκεος Αἰακίδαο, eller omvendt: Θεοείκελος Ἴκτωρ, medens Adjektivet hos Homer forekommer i Forbindelsen Θεοείκελ' Ἀχιλλεῦ, og Substantivet: Ἴκτωρ i Versudgangen sædvanlig har Adjektivet: κορυθαίολος foran sig.

Det er altsaa ikke af Mangel paa Lyst til Selvstændighed, at Forfatteren holder sig saa nær til Homer; men han er i en lignende Stilling som den, der skriver Stil i et fremmed Sprog. Den homeriske Sprogform er ikke hans naturlige Meddelelsesmiddel, men en tillært Form, som han ikke kan benytte med Frihed, hvor gerne han end vil flyve paa egen Haand; men Lysten til at søge sig en egen Vei findes, og netop derfor vilde man ikke hos ham kunne hente Veiledning til Homerkritiken,

om han end havde havt de bedste Homerhaandskrifter til sin Raadighed og altid havde forstaaet de homeriske Bøiningsformer, hvad nu langt fra er Tilfældet.

Anskuelighed og Lethed, Smag og Skønhed i Forbindelse med Simpelt i Fremstillingen gør Digtet behageligt at læse; men for den, som kender Homer, har det som Efterligning endnu den Fordel, at det giver Anledning til en Sammenligning, som bidrager til en grundigere Erkendelse af den homeriske Digtningens form og Diction; thi det hænder sig let, at Efterligneren, der, hvor han selv tror mest at ligne sit Mønster, netop afviger mest fra det. Naar saaledes hos Quintus 12, 153 Epeios efter Hestens Fuldendelse istedetfor efter den almindelige episke Stil at bede til Guderne med mange Ord, ganske kort siger:

κλυθή θεὰ μεγάθυμε· σάου δ' ἐμὲ καὶ τὸν ἵππον,

er denne Korthed aabenbart en Efterligning af Iliadens 23, 770:

κλυθή, θεά· ἀγαθή μοι ἐπιβόροσ ἐλθὲ ποδοῖν.

Men Bønnen opsendes her under et Væddeløb af Odysseus, der, selv løbende, ved Slutningen af Banen anraaber sin Beskytterinde om at lade ham hurtig faa Forspring; Kortheden og den ilfærdige Form af Bønnen er der motiveret i Situationen, medens der hos Quintus ligesaagodt kunde have været anvendt den sædvanlige vidtløftige og omstændelige Form.

Af det poetiske Apparat hos Homer er næppe nogen Art lettere transportabel end Lignelserne. Derfor er de ogsaa i rigeligt Maal overførte til Quintus' Digt, og en Sammenligning mellem Quintus' og Homers Lignelser vil derfor kunne bidrage meget til Opfattelsen af Lignelsernes Karakter og Betydning saavel hos den Ene som den Anden og derigennem til en klarere Forstaaelse af begge Digteres Diction. Men ved Valget maa man tage Hensyn til Lighedens Art. Naar Deidameias Sorg ved Neoptolemos' Bortreise anskueliggøres ved følgende Linier:

*οὐχ ὁ ἀμφὶ μέλαθρα μέγ' ἀσχαλώουσα χελιδῶν
μύρεται ἀλόλα τέκνα, τὰ που μάλα τετριγῶτα
αἰνὸς ὄφρις κατέδαψε καὶ ἤκαχε μητέρα κεδνήν,
ἧ δ' ὅτε μὲν χήρην περιπέπιαται ἀμφὶ καλήν,
ἄλλοτε δ' ἐντύκτοισι περὶ προθύροισι ποιᾶται
αἰνὰ κινυρομένη τεκῶν ὑπερ' ὡς ἄρα κείνου
μύρετο Δηιδάμεια (7, 330-336)*

er det klart nok, at Quintus har havt for Æie II. 2, 308 flgg.:

308. *δράκων ἐπὶ νῶτα σαφινός*

310. *βιμουῦ ὑπατῆσας πρὸς ἕα πλατάνιστον ὄρουσεν.*

311. ἔνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα,
 312. ὄζω ἐπ' ἀκροιάτῳ, πετάλοις ὑποποπηῶτες,
 314. ἐνθ' ὄγε τοὺς ἔλσεινά κατήσθιε τετριγῶτες,
 315. μήτηρ δ' ἀμφοποῦτο οὐρουμένη φίλα τέκνα.

Men om end Ligheden er umiskendelig, kan man dog ikke af den udlede noget om Lignelsernes Anvendelse hos de to Digtere, da Skildringen af Fuglens Sorg ved Ungernes Død hos Homer ikke fremføres som Lignelse, men som Led i en virkelig Fortælling. Udbytte for Undersøgelsen kan ikke engang altid vindes, hvor tilsvarende Billeder hos begge Forfattere anvendes som Lignelser, f. Ex. Il. 11, 155 flgg.:

ὡς δ' ὅτε πῦρ αἰδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέση ὕλῃ·
 πάντη δ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοισι
 προόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὀρμηῇ·
 ὡς ἄρ' ὑπ' Ἄτρεΐδῃ Ἀγαμέμνονι πίπτει κάρηνα

sammenlignet med Quint. 8, 89 flgg.:

οἱ δ' ὑπόσεικον βαικότες ἀυαλείοισι
 θάμνοισι, οὓς ὀλοῖτο πυρὸς κατεδάμνατ' αὐτῆ
 ῥηδίως ἐπιόντος ὀπωρινοῦ Βαρέαο·
 ὡς τοῦ ἐπεσσυμένοιο κατηρείποντο φάλαγγες.

Efterligningen ligger her Originalen saa nær, at man Intet lærer af Sammenstillingen.

Større Forskel finder vi Quint. 8, 41 flgg.:

λευγαλείοις σφήκεσσιν βαικότες, οἱ τε κλονήσει
 χηραμοῦ ἐκποτόνται, βελδόμενοι χροῖα θείναι
 ἀνδρόμεον, πάντες δὲ περὶ στέγος ὀρμαίνοντες
 τεύχουσιν μέγα πῆμα παρεσσυμένοισι βροτοῖσιν,
 ὡς οἱγ' ἐκ νηῶν καὶ τεύχεος ἐξεχέοντο . . . .

sammenlignet med Il. 16, 259:

αὐτίκα δὲ σφήκεσσιν βαικότες ἐξεχέοντο
 εἰνοδίοις, οὓς παῖδες ἐριδμαίνουσιν ἔθοντες
 νηπίαχοι· ξυνὸν δὲ κακὸν πολέεσσι τιθεῖσιν.
 τοὺς δ' εἶπερ παρὰ τίς τε κίων ἄνθρωπος ὀδίτης
 κινήσῃ ἀέκων, οἱ δ' ἄλκιμον ἦτορ ἔχοντες
 πρόσσω πᾶς πέτεται καὶ ἀμύνει οἷσι τέκεσσιν.
 τῶν τότε Μυρμιδόνες κραδίην καὶ θυμὸν ἔχοντες
 ἐκ νηῶν ἐχέοντο . . . .

Man mærker strax, at Efterligningen mangler Originalens Liv og Anskuelighed, fordi Digteren her kun holder sig til de alminde-

lige Træk, Hvepserne, som sværmer, beredte til at stikke de Forbigaaende, men har forbigaaet det, som har tirret Hvepserne, Hvepseredens Forstyrrelse, uden hvilken man ikke mærker, det er Alvor med deres Vrede. Der findes idelig i de homeriske Lignelser en nøiagtig Angivelse af den bestemte Situation, de særegne ydre Forhold, en Fremhævelse af det enkelte Moment, Digteren har stillet sig for Öie, hvorved Billedet ikke blot bliver anskueligere, men ogsaa dets Betydning som Lignelse klarere; Hektor sammenlignes ikke blot med en *coluber mala gramina pastus* (Virg. Æn. 2, 471), men en Slange, som værner om sit Leie og ruller sig sammen for at modtage Mandens Angreb (Il. 22, 93). Odysseus, søgende Ly for Nattekulden i det visne Löv, sammenlignes ikke uden videre med en Glöd i Asken, men med en Glöd, som ved Aftentid gemmes i Asken af en Mand, som bor afsides langt ude paa Landet, og som ingen Naboer har, hos hvem han kan hente Ild, naar hans egen er gaaet ud, og derfor ret omhyggelig maa bevare den sidste Gnist (*σπέρμα πυρός σώων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὔη*, Od. 5, 490). Den omstændelige Ud-maling af Biomstændigheder gør ikke blot Billedet mere til-talende, men fremhæver det Moment, som er Hovedpunktet i Lignelsen.

Quint. 10, 415 flgg. skildrer Oinones Sorg over Paris' Død ved følgende Lignelse:

*οἷη δ' ἐν ξυλόχοισι περιτρέφεται κρύσταλλος
αἰπυτάτων ὄρεων, ἧτ' ἄγκυα πολλὰ παλύνει
χτυαμένη ζεφύροιο καταγύσιν ἀμφὶ δὲ μακρὰ
ἄκριες ὑδροηλῆσι κατειθόμεναι λιθάδεσσι
θεύονθ', ἧ δὲ νάπησιν ἀπειροσίῃ περὶ θεῶσα
πίδακος ἐσσυμένης κρουερόν περὶ τήκεται ὑδωρ'
ὡς ἦγ' ἀσχαλώσα μέγα στυγερῆ ὑπ' ἀνίη
τήκετ' ἀκηχημένη πόσιος πέρι κουριδίοιο.*

Billedet er hentet fra Od. 19, 205 flgg.:

*ὡς δὲ χιῶν κατατήκετ' ἐν ἀκροπόλοισιν ὄρεσσιν,
ἦν τ' Εὐρος κατέτηξεν, ἐπὶν Ζέφυρος καταχέυη
τηχομένης δ' ἄρα τῆς ποταμοὶ πλήθουσι ῥέοντες
ὡς τῆς τήκετο καλὰ παρήια δάκρυ χεούσης.*

Hos Homer er baade det Punkt i Lignelsen, hvorpaa det kommer an (*κατέτηξεν, τηχομένης . . . ποταμοὶ πλήθουσι*) og Skildringen af Sorgen det Moment, som foranlediger Lignelsen (*τήκετο . . . παρήια δάκρυ χεούσης*) stærkt fremhævet, medens

Quintus Intet taler om Taarerne, saa man ikke ser, hvad Lignelsen betyder.

Hvor Digteren i Iliadens 21de Bog skildrer Kampen mellem Hephæistos' Ild og Flodgudens Strøm, giver han et glimrende Exempel paa, hvorledes en storartet Scene kan føres lyslevende frem for Anskuelsen ved sammenlignende Henvisning til noget langt Ubetydeligere, men for Tilhøreren vel Bekendt:

*φῆ πυρὶ καιόμενος, ἀνὰ δὲ φλύε καλὰ ῥέεθρα.
ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον, ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ,
κνίσην μελδόμενος ἀπαλοτριφέος σιάλοιο,
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κείται·
ὡς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγεται, ἔζεε δ' ὕδωρ.*

Det samme Billede anvendes af Quintus 5, 379 fgg. ved Skildringen af Aias' Raseri:

*μέλαν δὲ οἱ ἔζεε νῆτορ,
εὔτε λέβης ἀλλαστον ἐπ' ἐσχάρῃ Ἥφαιστοιο
ῥοισθῆδὸν μαινῆται ὑπαὶ πυρὸς αἰθομένοιο,
γάστριν ἀμφὶς ἄπασαν ὅτε ξύλα πολλὰ θέρηται,
ἐννεσίης δρηστῆρος ἐπειγόμενον ἐνὶ θυμῷ,
εὐτραφέος σιάλοιο περὶ τρίχας ὡς κεν ἀμέρση·
ὡς τοῦ ὑπὸ στέροισι πελώριος ἔζεε θυμός.*

Iliadens Digter nævner ikke blot den sydende og boblende Kedel, men henleder Opmærksomheden paa en bestemt Kedel, den, hvori der smeltes Svinfedt. Dette Træk har Quintus forandret dertil, at han blot lader Svinets Børster afskolde i det kogende Vand. Allerede derved træder det knittrende og sydende mindre frem; men endnu mere svækker han Billedets Virkning ved at sætte denne Forestilling om Kokkens Iver for at faa Svinets Børster løsnede ind imellem Billedet af den sydende Kedel og Recapitulationen *ὡς ἔζεε θυμός*, medens hos Homer Linien *κνίσην μελδόμενος* . . er indskudt som en underordnet Bestemmelse mellem *λέβης ζεῖ* og *πάντοθεν ἀμβολάδην*, hvorefter endnu Forestillingen om den knittrende Larm forøges ved Ordene *ξύλα κάγκανα*, hvorfra vi umiddelbart gennem Ordene *ὡς τοῦ καλὰ ῥέεθρα* føres tilbage til Floden, hvis Syden og Brusken skulde anskueliggøres ved Lignelsen.

Det er en Form, som overalt genfindes ved de homeriske Lignelser, at de ved Billedets Slutning, umiddelbart for Forestillingen vender tilbage til Fortællingens egentlige Genstand, fremhæver netop det Punkt, hvorpaa Opmærksomheden maa fæstes, den Del af Billedet, som ved at vække en beslægtet Forestil-

ling navnlig skal anskueliggøre det, for hvis Skyld Lignelsen er fremkommet. Sammenlignes Diomedes midt imellem Fjenderne med en Bjergrødm, som opsvulmet af Uveiret træder over sine Bredder, sprænger Broerne og gennembryder Dæmningerne, saa ender Billedet med Linien *πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε καὶ ἀϊζῆων*, fordi det netop er Hovedpunktet ved Sammenligningen med det Følgende *ὡς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκινὰι κλονέοντο φάλαγγες*.

Der kan paavises Exempler i Mængde fra alle de Bøger i Iliaden, hvor der findes Lignelser; thi det er en Form, som er naturlig, naar Lignelsens Hensigt er at anskueliggøre det, hvorom der fortælles, ikke blot at pynte Digtet eller forlyste Tilhøreren ved tiltalende, men Sagen mere eller mindre uvedkommende Billeder.

Hos Homer skildres navnlig Achilleus' Bedrift i Kampen saaledes, at man føres langt ud over det naturlige Maal for menneskelig Styrke. Det Samme gør sig naturligvis gældende hos Quintus, hvor f. Ex. 9, 162 Fjenderne falder for Deiphobos' Haand ligesaa tæt som de Kviste og Grene, Kulsvierne afhugger og samler i Gruben, eller 9, 198, hvor Ligene ligger om Neoptolemos saa tæt som Oliven, der nedrives af Træet ved Høsttid; men 8, 230 falder Troerne endnu tættere; de ligger saa tæt som det talløse Løv, der samler sig i Bjergkløften og dækker Jorden. Det er her ikke blot Virkeligheden, som protesterer, men Forestillingen vægrer sig ved at følge Billedet. Hos Homer bliver Diomedes, der jager Fjenderne foran sig, sammenlignet med en Bjergrødm, der river Træer og Markens Afgrøde med i sin Fart; hos Quintus hedder det om Grækerne, der fører Byttet fra Troia ned til Skibene:

*χειμάροισι ποταμοῖσιν ἑοικότες, οἷτε φέρονται
ἔξ ὄρεων καναχηθὸν ὄρινομένου ὑστοῖο,
πολλὰ δὲ δένδρεα μακρὰ καὶ ὀππόσα φύετ' ὄρεσφιν
αὐτοῖς σὺν πρῶνεσσιν ἔσω φορέουσι θαλάσσης.*

Billedet er for uensartet med det, hvormed det sammenstilles; Krigere, som efter Stormen vender tilbage til Skibene, belæssede med Bytte, ligner ikke rivende Bjergrødmme.

Idet homeriske Lignelser eller Lignelser i homerisk Form anvendes saaledes af Quintus, at de mere er beregnede paa at stille smaa Idyller eller mægtige Billeder frem for vore Øine, end egentlig at kaste Lys over Fortællingen, hænder det sig ofte, at Billedet endog kommer til at svække det Indtryk af

Situationen, Læseren iforveien havde. 14, 71 flgg. fortælles der, at Troias Fald bragte Sorg over hele Egnen, Xanthos endnu rygende af Troianernes Blod græd med Nympherne, det høie Idabjerg og Simoisfloden klagede og alle Bjergstrømmene paa Idabjerget jamrede høit. For nu nærmere at skildre Xanthos' Sorg, sammenligner Digteren Floden med en Landmand, som ser sin Mark ødelagt af Haglveir, men hvor meget han end gaar i det Enkelte for at skildre Ödelæggelsen paa Marken, kan han dog ikke gøre den skikkelige Landmands Bedrøvelse ved at se sit Arbeide spildt saa stor, som vi iforveien tænker os Xanthos' Sorg ved sin Stads Tilintetgørelse. Strax efter v. 89 sammenlignes Grækernes Seiersjubel med Kragesflokkens glade Skrigen, naar der efter Uveir følger Solskin. Digteren kan her henvise til Homer som sit Mønster, da det om Troianerne, der droge i Kamp, II. 3, 2 hedder:

Τρώες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ᾧς,

ἥντε περ κλαγγῇ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό ο. s. v.;

men først er det her ikke en enkelt Kragesfloks Skrigen i Solskinsveir, men det langt mægtigere, hele den samlede Trækfugleskare, som mod Vinteren under Skrig og Larm flyver bort til Okeanosstrømmen, og dernæst er Hensigten her ikke at skildre, hvor mægtigt Troernes Skrig lød, men at fremhæve Modsætningen mellem Grækerne, der gik frem i rolig Taushed, idet de i deres stille Sind var fast besluttede paa at kæmpe tappert, og Troerne, der stormede frem med Skrigen som Traner. Hos Quintus derimod skal Seiersglæden skildres, *μολπή δ' οὐρανὸν ἴκε δὲ αἰθέρος;* tilføies der et *εὔτε*, venter man uvilkaarlig et stort og mægtigt Billede, og saa faar man kun et Krageskrig at høre.

Andre Steder er Billederne mere passende til Lignelse, som 13, 537 flgg., hvor Demophon og Akamas' Glæde ved i Troia at finde deres Farmoder, hvem de længst havde tænkt død, sammenlignes med den Glæde, Børn føler, naar Rygtet har fortalt, deres Fader er død, men han saa pludselig en Dag træder ind ad Døren. Vi mindes herved om Od. 5, 394:

*ᾧς δ' ὅτ' ἂν ἀσπᾶσιος βλοῖτος παιδεσσι φανήη
πατρός, ὃς ἐν νοῦσῳ κῆται κρατέρ' ἄλγεα πάσῳων,
δηρὸν τηκόμενος, στυγερός δέ οἱ ἔχραε δαίμων,
ἀσπᾶσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κακότητος ἔλυσάν.*

Men Anvendelsen som Lignelse er forskellig. Odysseus har to Dage og to Nætter svømmet om paa Havet, baaret oppe af

Gudindens Slør, men dog idelig ventende sin Død; den tredie Dags Morgen sagtner Stormen og paa én Gang, da en Bølge hæver ham iveiret, ser han Land i Frastand; at han bliver glad, følger af sig selv, men for at gøre denne Glæde mere nærværende for Tilhørernes Sind, fører Digteren dem ind i en Familiescene, mellem Börnene, hos hvis dødssyge Fader der pludselig vises Bedring; saa glade, som Börnene bliver ved denne Udsigt til Liv og Sundhed for Faderen, saa glad bliver Odysseus ved blot at se Landet i Frastand. Forskellen mellem Billedet og Lignelsens Anledning er i alle andre Henseender saa stor, og det Uventede i den pludselige Indførelse af en fra den øvrige Fortælling saa forskelligartet Situation som Börnene om Faderens Sygeleie saa overraskende, at Opmærksomheden saameget stærkere fæster sig ved det eneste Lighedspunkt, medens hele Lignelsen hos Quintus — det at Sønnesønnerne ved uventet at se deres Farmoder bliver ligesaa glade som Børn ved at se deres Fader — nærmer sig til det Tautologiske. I en Lignelse maa der altid være en vis Ulighed mellem de to Led, thi imellem det Uensartede og Forskellige gribes vi da saa meget stærkere af Ligheden, ligesom man glædes saa meget mere ved at se en gammel Bekendt ved at træffe ham midt iblandt Fremmede, hvor man mindst havde ventet at se ham. Naar Forholdet mellem Achaiernes og Troernes Magt hos Homer (Il. 12, 433) anskueliggøres ved Billedet af en fattig Kone, som lægger Loddet i den ene Vægtskaal, Ulden i den anden, og veier nøiagtig, idet hun er for ærlig til at bedrage, men heller ikke vil træde sig selv for nær, da hun behøver Lønningen for sine Børns Skyld:

ὡς μὲν τῶν ἐπὶ Ἰσα μάχη τέτατο πτόλεμος τε,

saa bliver Forestillingen om Ligevægt langt anskueligere end ved det blotte Udtryk *ἐπὶ Ἰσα*; men naar Quintus (13, 488) sammenligner det brændende Troia med en brændende Skov, bidrager det ligesaa lidt til Anskueliggørelse, som det vilde, hvis han omvendt havde sammenlignet en brændende Skov med en brændende Stad; Lignelsen bliver kun et $a = a$, som ingen Bestemmelse indeholder for Værdien af a . At Quintus paa begge Sider af Lighedstegnet maler med levende Farver, gør Læsningen behagelig og Fortællingen anskuelig, men Lignelsen er dog som Lignelse uden Betydning. Billederne er et Laan fra Homer, som han benytter med Frihed og behandler med levende Phantasi, men de mangler baade det Vækkende, som ligger i den pludselige Indførelse af det Uventede og Uensartede, og det

Slaaende, som fremkommer ved den sikke og præcise Fremhævelse af Lighedspunktet midt i Uligheden.

Denne Mangel paa slaaende Lighedspunkt mellem de to Led mærkes især tit, hvor et bestemt homerisk Billede er ligefrem optaget som 6, 341, hvor Sammenstødet mellem Troer og Achaier skildres saaledes:

*Τρωσι δ' ἄρ' ἐσσυμένοισι συνήντεον, εὔτε βόεσσι
πόριτες ἐκ ξυλόχοιο ποτὶ σταθμὸν ἐρχομένησιν
ἐκ νομοῦ εἰαρινοῖο κατ' οἴρεος, ὀππότ' ἄρουραι
πυκνὸν τηλεθάουσι, βρύει δ' ἄλις ἄνθρασι γατα,
πλήθει δ' αὐτε κύπελλα βοῶν γλάγος ἠδὲ καὶ οἰῶν,
μυκηθμός δ' ἄρα πουλὸς ὀρίνεται ἔνθα καὶ ἔνθα
μισγομένων, γάνυται δὲ μετὰ σφίσι βουκόλος ἀνήρ.*

Der er Liv i Skildringen; det er Foraarstid, Jorden er fyldt med Blomster og Engene grønnes, Kvæget drives ved Aftentid tilbage fra Bjerget, og hjemme ved Stalden mødes det af Kalvene og Ungkvæget, og af Glæde ved Gensynet brøles der fra begge Sider til Fryd for Hyrden; men dette fredelige Billede kan dog ikke vække Forestillingen om det krigerske Sammenstød mellem fjendtlige Hære. Det er klart, at Billedet egentlig er dannet for at betegne Gensynets Glæde, og saaledes finder vi det ogsaa brugt hos Homer Od. 10, 410. Odysseus er gaaet op iland for at se, hvad der er blevet af hans Folk, som efter Eurylochos' Sigende var forsvundne i Kirkes Hus, og formodentlig døde. De Tilbageblivende venter længselsfuldt hans Atterkomst og har allerede opgivet Haabet om at faa ham at se, da de pludselig ser ham nærme sig:

*ὡς δ' ὅτ' ἂν ἄγραυλοι πόριτες περὶ βοῦς ἀγελαίας
ἐλθούσας ἐς κόπρον, ἐπὴν βοτάνης κορέσωνται,
πᾶσαι ἄμα σκαίρωσιν ἐναντίας· οὐδ' ἔτι σηκοὶ
ἴσχουσ', ἀλλ' ἀδινὸν μυκώμεναι ἀμφιθάουσιν
μητέρας· ὡς ἔμ' ἐκεῖνοι, ἐπεὶ ἶδον ὀφθαλμοῖσιν,
δακρυόεντες ἔχυντο· δόκησε δ' ἄρα σφίσι θυμός
ὡς ἔμεν ὡς εἰ πατρίδ' ἰκοῖατο καὶ πόλιν αὐτῆν
τρηχεῖς Ἰθάκης, ἵνα τε τράφην ἠδὲ γένοντο.*

Sammenligningen med Quintus viser her, hvor slaaende Billedet er hos Homer, thi hos ham er Lignelsen et virksomt Middel til Anskueliggørelse af det Skildrede. Quintus bruger Billederne mere som en Pynt i Dictionen; derfor griber han tit Feil, saa han snart, navnlig hvor han vil danne et Billede paa egen Haand, maa nøies med en tautologisk Lignelse, snart, navnlig hvor han

vil benytte et fra Homer hentet Billede, udsætter sig for at anvende det til Sammenligning med Situationer, som ikke blot kun har faa Berøringspunkter med Billedet (det gör jo ogsaa Homer, eftersom Ligheden godt kan være slaaende, trods gennemgribende Forskel), men hvor selve Berøringspunktet, selve det, som skulde være Ligheden, viser hen i modsat Retning. Det finder endog Sted i ganske korte Lignelser som 6, 132, hvor Eurypylos skrider frem blandt sine egne Folk *ἤνυσσε τις θώσσει λέων ἐν ὄρεσσι μετελθών*. Naar Iliaden sammenligner Agamemnon blandt de øvrige Achaier med en Tyr midt i Hjorden eller Odysseus med en Vædder, der gaar i Spidsen for Faareflokken, er Billedet vel paa en vis Maade mindre storladent, men Situationen staar levende for Öiet. Quintus vil gøre mere Ære af Eurypylos ved at sammenligne ham med en Löve, men Löven gaar ikke fredeligt som Fører for en Flok Schakaler; den kommer kun blandt dem som Fjende, for hvem de flygter, og Lignelsen forstyrrer saaledes den allerede vakte Forestilling.

Dog er saadanne aabenbare Misgreb sjældne; med en levende Naturanskuelse forbinder Quintus megen Klarhed i Forestillingen, og er derfor i Regelen heldigere i Valget af Lignelser, undertiden er de endog saa vel lykkede, at man gerne kunde antage dem for virkelig homeriske. Saaledes 7, 316, hvor Deidameias Forsøg paa at holde Neoptolemos tilbage fra at drage til Troia skildres saaledes:

*ὡς δ' ὅτε τις θοὸν ἵππον ἐπὶ δρόμον ἰσχανώντα
εἶργει ἐφεζόμενος, ὃ δ' ἐρυκανώντα χαλινὸν
δαίπτει ἐπιχρεμέθων, σιέρον δέ οἱ ἀφροίωντος
δεύεται, οὐδ' ἴστανται ἐλδόμενοι πόδες οἴμης,
πουλὸς δ' ἀμφ' ἕνα χῶρον ἐλαφροτάτοις ὑπὸ ποσσὶ
ταρφέα κινυμένοιο πέλει κτύπος, ἀμφὶ δὲ χαιται
ῥῶοντ' ἐσπυμένοιο, κάρη δ' εἰς ὕψος ἀείρει
φυσιῶν μάλα πολλὰ, νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος.*

Og dog bliver selv denne glimrende Lignelse forstyrret ved Genneførelsen, idet ikke blot Neoptolemos sammenlignes med den stampende Hingst, men Moderen med Herren, som holder den tilbage; da hendes Stemning, Frygt for Sønnens Liv og Ulyst til at sende ham fra sig, er modsat Rytterens, der, saasomt Signal lyder, med Glæde lader Hesten styrte frem. Sammenligningen, *νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος — ἧ δὲ καὶ ἀγρυμμένη περ ἐφ' ἐπαγάλλετο παιδί*, er derfor falsk og Mod sætningen

bliver endnu grellere, da den næste Linie i stærke Træk skildrer hendes Fortvivelse, efterat Sønnen har forladt hende.

Som Særkende ved de homeriske Digtes Lignelser maa da fremhæves:

- 1) en klar og levende Opfattelse af den bestemte Situation, til hvis Anskueliggørelse Lignelsen fremføres;
- 2) et lykkeligt Greb til at finde Billeder, som med al Forskel i Enkelthederne dog giver en Situation, som slaaende ligner Situationen i Lignelsens første Led;
- 3) i Formen trods al Omstændelighed dog en bestemt og tydelig Fremhævelse af det væsentlige Lighedspunkt.

Hos Quintus er der baade mindre bestemte Opfattelse af den Situation i Fortællingen, som foranlediger Lignelsen, og derfor Ligheden mellem Lignelsens to Led mindre slaaende og *tertium comparationis* ogsaa som oftest mindre stærkt accentueret; men Lignelserne er altid i sig selv anskuelige, bringer Afvexling i Fortællingen og giver Dictionen Pragt. Om man derfor end maa indrømme, at Cassandra, der forgæves spaar sine Landsmænd Stadens Undergang, ikke saa ganske træffes af Sammenligningen med en saaret Lövinde, som i Vrede farer hen mellem Bjergene, er Billedet dog mægtigt og gribende; men den enkelte Situation i dens individuelle Bestemthed rammes i Regelen ikke af Quintus' Lignelser. Følgen deraf er, at den enkelte Lignelse tit ikke strækker til, og hvad Mangel den efterlader maa da erstattes af en anden, og da heller ikke den er ganske adæquat, kan der fortsættes i det Uendelige. Hos Homer findes vel ogsaa nu og da flere Lignelser efter hverandre, undertiden endog en stor Række Lignelser, som Il. 2, 455—483; men hver Lignelse betegner da sin særegne Situation og Lignelsernes Række en Række af hverandre afløsende Situationer¹⁾. Hos Quintus derimod er det den samme Situation, som søges skildret ved en Række Billeder, som Aias' Raseri i 5te Bog. Først fortælles, hvorledes hans Blod bruser, Hjertet svulmer, Hjernen gennemfares af Smerte, han stirrer stivt mod Jorden og lader sig uvillig føre ned til Skibene; men mod Natten vækker Athene Raseriet hos ham; han farer frem som en Storm, der indjager Sömændene Rædsel, jager Skyerne sammen og oprører Havet. Men Aias er alene, der er ingen Skyer, som sam-

¹⁾ Sml. min Afhandling om de homeriske Digtes Tilblivelsesmaade S. 121.

les, intet Hav, som oprøres ved hans Raseri; Billedet er ikke ædæquat; Digteren griber et nyt: Han løber omkring som et vildt Dyr, der med fraadende Gab gennemstreifer Bjerg og Dal for at finde Jægerne eller Hundene, som har borttaget Ungerne i Moderens Fraværelse. Det er Efterligning efter Il. 18, 318—323, hvor Achilleus ved Patroklos' Lig sukker som en skægget Løve, hvis Unger en Jæger har borttaget, og da Løven kommer hjem og finder Leiet tomt, gennemstreifer den mange Dale og Kløfter for at finde Mandens Spor. Saaledes Homer; men Quintus tilføier endnu to Linier: «Om Nogen møder den i dens Harme, er strax hans Livs sørgeligste Dag kommen». Forestillingen er ført bort fra Aias hen til dem, som mulig kunde møde ham; den føres tilbage til Aias gennem en ny Lignelse: Kedlen, som syder over Ilden; men ogsaa denne fører, som vi før saa, ved sin Slutning Forestillingen bort fra Lighedspunktet, og vi føres atter tilbage ved tre forskellige, rask paa hverandre følgende Billeder:

*μαίνετο δ' ἥντε πόντος ἀπειρώτος ἢ δὲ θύελλα
ἢ πυρὸς ἀκαμάτωιο θοὸν μένος.*

Hos Homer træffer vi ikke en saadan Ophobning af Lignelser for at betegne et og det samme; den enkelte Lignelse gør saaledes Fyldest, at der ingen yderligere Tilføielse behøves. Som Exempel skal jeg til Slutning anføre det Billede, gennem hvilket der skildres, hvorledes Aias stiller sig til Værn foran Patroklos' Lig:

*ἐστήκειν ὡς τις τῆ λέων περὶ οἴσιν τέκεσσιν,
φ' ἦά τῆ νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλῃ
ἄνδρες ἐπακτιῆρας· ὃ δὲ τῆ σθένει βλεμμαίνεσι,
πᾶν δὲ τ' ἐπισπύνιον κάτω ἔλκεται ὅσση καλύπτων.*

Ethvert Ord, man til yderligere Skildring vilde tilføie, kunde kun svække Virkningen af Billedet. Den, som har opfundet det, kunde umulig fordærve det ved Tilføielsen af en ny Lignelse.

Et Par Bemærkninger til Euripides.

Af *J. P. Bang.*

Om den første af efterfølgende Bemærkninger veed jeg vel, at den ikke er ny, og da jeg er afskaaret fra Adgangen til omfattende og fuldstændige videnskabelige Hjælpemidler, kan jeg heller ikke indestaae for, at det Samme ikke gjælder om de andre. Naar jeg desuagtet anmoder dette Tidsskrifts Redaction om at optage dem, er det, fordi jeg nærer det Haab, at de ikke ville være ganske uden Interesse for Tidsskriftets Læsere, da de gaae ud paa at fremhæve Ting, der ere forbigaaede eller efter min Mening mindre rigtig behandlede i de nærmest tilgjængelige og hyppigst brugte Commentarer.

I. *Androm.* 547 flgg. Det hedder almindeligt (s. K. O. Müller *Gesch. d. griech. Litt.* II S. 55), at Sophokles's *Oedipus i Kolonos* er den eneste af de bevarede græske Tragedier, som man ikke godt kan tænke sig opført uden endnu en Skuespiller foruden de tre bekendte, som have været tilstrækkelige til at besætte Rollerne i Sophokles's øvrige og i alle Euripides's Stykker. Hertil maa dog føies Euripides's *Andromache*. Ved V. 545 ere *Menelaos*, *Andromache* og hendes Søn *Molossos* paa Scenen: i dette og det følgende Vers melder *Choret Peleus's Ankomst*: hans Rolle har paa ingen Maade kunnet overtages af nogen af de Skuespillere, der have spillet i den foregaaende Scene; thi *Molossos's* sidste Replik slutter med V. 536 og V. 537—544 udgjøre en Replik af *Menelaos*, som er henvendt til *Molossos*: der er altsaa ingen Tid til Omklædning. Desuden viser V. 557, 570, 721—723, at *Molossos* forbliver paa Scenen lige til *Epeisodiets Slutning*. Rigtignok er han fra *Peleus's Indtræden* stum Person, og de Replikker, som tidligere ere tillagte ham, indskrænke sig til nogle faa lyriske Linier; derfor har *Anvendelsen* af et *παράχρηγμα* til *Besørgelsen* af denne i sig selv ubetydelige Rolle, der ikke kan have stillet store Fordringer til sin Fremstiller, været langt lettere og mindre paafaldende end til *Theseus's* omfattende og betydelige Rolle i *Oedipus i Kolonos*, der nødvendigviis synes at have maattet stille høiere Fordringer end man kunde vente tilfredsstillede ved denne Udvei.

II. *Hekabe* 1183—1186. *Hekabe* har fuldført sin Hævn mod den troløse Thrakerkonge *Polymestor*; de Skrig, som denne ud-

steder i sin Smerte og sit Raseri, have hidkaldt Agamemnon; for ham som Dommer føre begge deres Sag. Polymestor har først Ordet og ender sin Tale med et skaanselløst Udfald mod hele Kvindekjønnen.

Dertil svarer Choret i de ovenfor citerede Vers saaledes:

*μηδὲν θρασύνου μηδὲ τοῖς σαυτοῦ κακοῖς
τὸ θῆλυ συνθεις ὥδε πᾶν μέμψη γένος.
πολλὰ γὰρ ἡμῶν αἰ μὲν εἰς ἐπιφθονοί,
αἰ δ' εἰς ἀριθμόν τῶν κακῶν πεφύκαμεν.*

De to sidste Linier volde stor Vanskelighed ved Fortolkningen. Man forudsætter almindelig som givet, at den Mening, der udkræves, er følgende: «Du maa ikke saaledes fordømme hele Kvindekjønnen; thi kan det end ikke nægtes, at der findes slette Qvinder, saa gives der dog ogsaa mange ulastelige». Den Dadel, hvis Berettigelse Choret indrømmer, synes aabenbart at være indeholdt i det sidste Vers: den Ros, det hævder for sit Kjønn, maa altsaa søges i det foregaaende Vers, i Ordene *αἰ μὲν εἰς ἐπιφθονοί*. Men det tilsteder Betydningen af *ἐπιφθονος* ikke, og selv om man kunde pine den paa dette Sted passende Betydning ud af det (Schäfer: aliæ invidia premuntur, quum sint innocentissimæ, med Henvisning til Med. 303, som Intet beviser), vilde man alligevel, som Pflugk bemærker, komme til en her aldetes upassende Tanke, lige det Modsatte af det, man vil have ud. «Vel er der nogle gode, men andre ere slette» siger ikke den, der med Indrømmelse af Undtagelserne vil udtale en almindelig Ros, men tvertimod den, der vil fremhæve Dadelen som det Overvejende. Det første Led maatte være det sidste og omvendt. Stedet seer ikke ud til at være forskrevet og Pflugk har vistnok Ret, naar han slutter sin Afvisning af de forskellige tildeels meget voldsomme Rettelser, man har foreslaaet, med den Bemærkning: *explicatione eget hic locus, non correctione*. Selv opstiller han, dog tvivlende, følgende Forklaring: *Sunt sane quædam nostrum, et multæ quidem, odio dignæ: ceteræ vero propter sexum non suis quæque virtutibus vilisve, sed numero tantum spectamur; malis non nostra quædam culpa, sed natalium vitio cumuli instar et tanquam numerus adjicimur*. Denne Forklaring gjendrives navnlig ved at *ἀριθμός* sagt om Mennesker, der blot have Betydning ved at føre Tallet, men iøvrigt slet ikke fortjene at regnes med, altid staaer absolut og ikke kan have nogen Genitiv efter sig

Men man har Ret i det Resultat, som man forudsætter, at Fortolkningen nødvendigviis maa føre til? Det forekommer mig, at man ved at opstille dette som Maal for Fortolkningen har overseet, at der staaer *πολλὰ ἡμῶν* og ikke *ἡμεῖς*, eller ialfald ikke tillagt denne Omstændighed den rette Betydning; thi allerede Scholiasten har lagt Mærke hertil, men naar han affærdiger dette Punkt med den Bemærkning, at *πολλὰ* og *αἰ μὲν* ere satte *ἐκ παραλλήλων*, hvilken Forklaring ogsaa Pflugk billiger, da strider dette mod Sprogbrugen, ifølge hvilken *πολλὰ* maa være Hovedbegrebet, *αἰ μὲν* og *αἰ δέ* dets Underafdelinger (jvnf. Madv. Synt. § 50, a, Anm. 3). Fastholdes dette, indseer man, at Chorets Yttring ikke gjælder hele Qvindekjønnet, men kun en Deel deraf; det hævder ikke nogles Krav paa Agtelse, medens det indrømmer den af Polymestor udtalte Dadel for de øvriges Vedkommende, men det udtaler en Dom om mange Qvinder, og hvad der udsiges om *αἰ μὲν* og *αἰ δέ*, kan kun være forskjel- lige Modificationer af det, der i Fællesskab gjælder om den hele ved *πολλὰ* betegnede Classe. Er dette nu en Ros eller en Dadel? At antage det første forbyder sig selv: vi føres da til i begge Led at søge en Indrømmelse af en Dadel, og i Overensstemmelse med de brugte Ords sædvanlige og naturlige Betydning komme vi til følgende Mening: Mange Qvinder have deels paadraget sig Had, deels høre de af Naturen til de slettes Tal. Sammenknytningen med det Foregaaende ved *γάρ* volder endnu Vanskelighed: dog er det vistnok ikke for dristigt at antage, at Digteren er kommet til at udtrykke sig utydeligt, saaledes at *γάρ* refererer sig til en ikke udtrykkeligt udtalt Tanke: Du maa ikke saaledes laste hele Qvindekjønnet; skjøndt det er let forklarligt, at Du gjør det; thi o. s. v. At Euripides lægger Qvinder en tilsyneladende saa stærk Dadel over deres eget Kjønn i Munden, vil ikke være paafaldende, naar man sammenligner Androm. 353 *οὐ χρεὶ . . . . εἰ γυναῖκες ἐσμεν ἀτηρόν κακόν, ἄνδρας γυναιξὶν ἔξομοιοῦσθαι φύσιν*, udtalt af Andromache, og Med. 406 flgg.

*πρὸς δὲ καὶ πεφύκαμεν
γυναῖκες, εἰς μὲν εἴθ' ἀρηχανώταται,
κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται,*

hvormed en Replik af Medea sluttet. Endelig viser baade selve Betydningen af *ἐπιφθονος* og det af Schäfer citerede Sted, Med. 303, at dette Ord i denne Sammenhæng og fra Chorets Standpunkt af ikke udtrykker en ubetinget Dadel: til Grund for dets

Anvendelse paa dette Sted ligger den Tanke, at Qvinderne ofte for at bøde paa Savnet af de Kræfter, Naturen har negtet dem, maa tage deres Tilflugt til Midler, der med eller uden Grund pleje at vække Had og Uvillie.

III. Er Euripides's Tragedie «Heraklidenes» fuldstændig opbevaret eller ikke?

Hermann, Kirchoff og Nauck ere enige om, at en betydelig Deel af Heraklidenes er gaaet tabt, men de to sidste anviser det formeentlig tabte Parti en anden Plads i Stykket end hin. Inden vi undersøge, hvem af Parterne der har truffet det Rette, eller om overhovedet nogen af dem har Ret, vil det være hensigtsmæssigt at forudsikke en kort Udsigt over Stykkets Gang og Indhold. Iolaos sidder som Bønfaldende med Herakles's Sønner ved Zeus Agoraios's Alter i Marathon og fortæller, hvorledes Eurystheus's Forfølgelser og Frygten for hans Magt hidtil ikke have tilladt dem at finde noget blivende Sted. Da kommer Eurystheus's Herold Kopreus, der med Magt søger at rive Herakles's Børn fra Alteret og kaster den gamle Iolaos til Jorden. Paa dennes Skrig kommer Choret til, der efterat have hørt, hvem Iolaos er og hvad han ønsker, misbilliger Kopreus's Opførsel. Derefter fremtræde Attikas Herskere, Theseus's Sønner Demophon og Akamas (af hvilke den første hele Stykket igjennem fører Ordet, medens den anden er stum Person); for dem fremsætter nu Kopreus i en længere Tale sin Fordring om Heraklidernes Udlevering og sparer hverken gode Løfter eller Trusler. Dernæst minder Iolaos om Heraklidernes Slægtskab med Demophon og om Herakles's Velgjerninger mod Theseus. Da derfor Demophon afslaaer Kopreus's Fordringer, gaaer denne, efterat have vexlet en kort Række stichomythiske Replikker med hin, forbitret bort, truende med Hævn af Eurystheus, der med en talrig Hær staaer ved Megaras Grændser. Iolaos takker Demophon, der gaaer for at træffe Anstalter mod det truende Angreb. Det andet Epeisodion begynder med, at Demophon kommer tilbage med den Efterretning, at den argeiiske Hær er kommet og staaer paa Bjergryggen hinsides Sletten. Men tillige melder han, at alle Spaamænd og Orakler ere enige om, at Seiren beroer paa, at en ædelbaaren Jomfru offres til Persephone; hertil tilbyder Ingen sig frivillig og tvinge Nogen vil han ikke. Fortvivlet over saasnart at see sit Haab tilintetgjort vil Iolaos lade sig selv udlevere til Fjenderne som Sonoffer for Eurystheus's

Hævnjerrighed, hvortil Demophon ganske naturligt svarer, at det bryder denne sig ikke om, det er Herakles's Børn, han vil have fat i. Hidtil have blot Iolaos og Herakles's Sønner været fremme paa Scenen, medens Døttrene i Forening med deres Bedstemoder Alkmene have opholdt sig inde i Templet (Motiveringen heraf s. v. 43—44): nu lokker Iolaos's Suk og Klager en af dem, Makaria, ud, og da hun hører, hvorom Talen er, tilbyder hun sig frivillig som Offer; denne sin Beredvillighed til at dø begrundet hun paa at hun ikke kan være Andet bekjendt, dels fordi et fremmed Folk viser sig saa redebont til at gaae de største Farer imøde for hendes og hendes Sødskendes Skyld, dels som Datter af Herakles: bliver Athen indtaget, hvad Guderne forbyde, er Døden hende jo ikke mindre vis, og skulde hun komme bort fra dette Land og begynde sin gamle Omflakken paany, hvilken Skam da at maatte tage imod Andres Bebrejdelser for at man trygler dem om Hjælp, medens man selv ikke har Mod til at vove sit Liv. Og skulde det lykkes hende at redde sig alene, medens hendes Sødskende omkomme, hvad Lykke i Livet tør hun da gjøre sig Haab om? Ingen vil have en saadan forladt Pige til Hustru. Derfor forlanger hun at indvies til Døden, at Fjenderne kunne blive besettede, og afviser et Forslag af Iolaos om at lade Loddet bestemme en af Herakles's Døttre til Offer; saa vilde hendes Død jo være tvungen og ikke frivillig. Tilsidst beder hun ham om at følge med, at hun kan dø i hans Arme, men da han ikke kan bringe det over sit Hjerte at være Vidne til hendes Død, anmoder hun Demophon om at sørge for at ikke Mænd, men Qvinder ere tilstede, naar hun skal opgive Aanden. Dette lover han, idet han tillige udtaler sin Beundring af hendes høie Mod og opfordrer hende til at tage den sidste Afsked med sine Brødre og den gamle Iolaos. Efterat have bedet denne om fremdeles at tage sig af dem som hidtil og opdrage dem til at blive ligesaa dygtige og forstandige som han selv — mere behøves ikke — og efterat have ønsket sine Brødre Held og Lykke og formanet dem til at ære Iolaos og den gamle Alkmene samt deres ædelmodige Gjæstevener og, naar engang deres Nød er endt, at ihukomme deres Frelserinde og skjænke hende den hende tilkommende Begravelse, gaaer hun bort med Demophon, medens Iolaos sender hende en kjærlig Afskedshilsen og derefter synker sammen af Kummer over det Offer, der maa bringes for at deres Nød kan faae Ende.

I Prologen er der fortalt (v. 45 figg.), at Hyllos og de ældre blandt hans Brødre ere fraværende for at søge et Tilflugtssted, hvor de kunne ty hen, hvis de ikke kunne blive i Attika. Stykkets tredie Epeisodion begynder med at en af hans »Penester» kommer og melder Iolaos og Alkmene, der i den Anledning kaldes ud af Templet, sin Herres Ankomst med en Hær. Da Alt er beredt til Slaget, vil han strax bort igjen for at komme med deri, men Iolaos vil trods sin høie Alder følge med ham for at tage Deel i Kampen og slæber sig ved Penestens Hjul paa meisommeligt afsted, ønskende sin Ungdomskraft tilbage, som dengang han var med til at ødelægge Sparta.

I det 4de Epeisodion kommer Penesten tilbage og beretter, hvorledes Hyllos har været villig til at afgjøre Striden ved en Tvekamp med Eurystheus, men denne har vægret sig, hvorledes dernæst Makaria blev ofret og Argeierne slagne paa Flugt, og hvorledes Iolaos fik Hyllos til at tage sig med op paa sin Vogn for at forfølge Eurystheus. Det Følgende har han kun hørt af Andre, ikke selv seet, at nemlig Iolaos blev ung igjen og med egen Haand tog Eurystheus til Fange.

I Exodos bringer et Bud den fangne Eurystheus, hvem Alkmene truer med Døden, men Budet gjør Indsigelse herimod, da Athens Regjering ikke vil tilstede, at den dræbes, der er fanget levende. Eurystheus undskylder sig for Alkmene med at Hera tvang ham til at forfølge Herakles og at han efter dennes Død for sin egen Sikkerheds Skyld har maattet stræbe at faae hans Børn i sin Magt. Da derpaa Choret opfordrer Alkmene til at skaane ham, mener hun at kunne tilfredsstille sin Hævn uden at tilsidesætte Hensynet til Athenernes Villie ved at dræbe ham, men udlevere Liget til hans Venner. Inden Eurystheus føres bort, beder han Athenerne om at blive begravet foran Athene Pallenis's Tempel: det vil engang i Tiden berede hans Fjender Herakliderne Ulykke, naar de komme at angribe Attika.

Saaledes er i Korthed Stykkets Handling, og her synes Intet at mangle. Naar man desuagtet har troet at maatte antage en betydelig Lakune, er dette foranlediget dels ved et Par Citater hos Stobæus og i Scholierne til Aristophanes, for hvilke man ikke kan finde nogen Plads i det opbevarede Stykke, dels ved den unægtelig i en yderst paaafaldende Grad kortfattede og dunkle Maade, hvorpaa i 4de Epeisodion Penesten, der aflægger Beretning om Slaget, affærdiger Makarias Offerdød. Derom hedder det nemlig i v. 819—822:

μάντις δ' ἐπειδὴ μονομάχου δι' ἄσπίδας
 διαλλαγὰς ἔγνωσαν οὐ τελομένηας,
 ἔσφαζον, οὐκ ἔμελλον, ἀλλ' ἀφίεσαν
 λαμψῶν βροτείων εὐθὺς οὐρίον φόρον.

Her nævnes altsaa ei engang hendes Navn og det uagtet disse Ord indeholde den eneste Underretning, som gives Alkmene om hendes Sønnedatters heroiske Beslutning. Derfor antager Kirchhoff (s. adnotatio critica til Heracl. 627 [629]), til hvem Nauck slutter sig, at der er udfaldet et heelt Epeisodion og en fuldstændig Chorsang foran v. 630 v: mellem 2det og 3die Epeisodion: her skulde da et Bud eller ogsaa Demophon have beskrevet Makarias Død og Alkmene udtalt sine Følelser derved. Det kan nu vel ikke nægtes, at dette Stykke er saa læst i sin Bygning og at de enkelte Acter i den Grad ligne en Række Episoder uden indre organisk Sammenhæng, at man uden videre Vanskelighed godt kunde tænke sig endau en indflettet. Men for det Første viser den Maade, hvorpaa Rollerne maa tænkes fordeelte mellem Skuespillerne, at der ikke kan være Tale om Demophon. Denne og Alkmene ere aabenbart Deuteragonistroller, Eurystheus en Tritagonistrollé, medens Protagonisten maa spille Iolaos: hermed stemmer det godt, at saaledes som Stykket er opbevaret, komme Alkmene og Demophon aldrig samtidig paa Scenen, den sidste viser sig ikke fra det Øieblik, Alkmene kommer frem, og i Stykkets sidste Scene er den Skuespiller, der har besørget Iolaos's Rolle, disponibel til at overtage Budets Parti. Personerne i den efter Kirchhoffs Hypothese tabte Act kunne derfor ikke have været Iolaos, Demophon, Alkmene, men Iolaos, et Bud (spillet af Tritagonisten), Alkmene. Men selv med denne Modification kommer Kirchhoffs Formodning i Strid med de ovenfor citerede Vers, der vise, at vi maa tænke os Makarias Offring udført umiddelbart før Slaget, medens Hærene stode i Slagorden ligeoverfor hinanden (sml. vv. 800—801), i Lighed med de sædvanlige *σφάγια*, der saa hyppig omtales lige før Beskrivelsen af et Slag. Den kunde altsaa ikke godt beskrives af nogen anden end den, der tillige aflægger Beretning om Slagets Gang og Udfald, og i ethvert Tilfælde ikke i en anden Act end den, hvori Budskabet bringes om Kampens Udfald. Thi vel finder man Exempler paa, at de græske Tragikere for at kunne overholde Reglen om Tidens Eenhed betydeligt have forkortet det Tidsrum, der naturligen

maa antages at være medgaaet til en Begivenhed: saaledes er i Euripides's Hekabe, medens den korte Chorsang 444—483 adføres, Polyxena ført til Achilleus's Gravhøi, Offerhandlingen fuldkørt og det, som Talthybios's Beretning viser, med al den ved en saadan Leilighed passende Ro og Anstand, ja der har endog været Tid tå at stable Brændet til hendes Ligbaal. Men det Omvendte, at Begivenheder, som maa tænkes at være fulgte lige efter hinanden uden noget Mellemrum, ere blevne adskilte ved et længere Forløb af Tid end Virkeligheden medfører, vil man neppe finde noget Exempel paa. Til Støtte for sin Formodning beraaber Kirchhoff sig paa, at Forfatteren til den (iøvrigt ufuldstændigt) opbevarede Indholdsangivelse synes at have kjendt et Parti af Stykket, som vi ikke have; dette slutter han afløgende Ord: *ταύτην μὲν οὖν εὐγενῶς ἀποθανοῦσαν ἐτίμησαν ἄλλοι δὲ τοὺς πολέμιους ἐπιγρόντες παρόντας εἰς τὴν μάχην ἔφησαν.* Hvad der staaer i Scholierne til Arist. Equit. 1151, som Kirchhoff henviser tå i Forbindelse med dette Citat, har jeg ikke Adgang til at eftersee, men jeg tvivler meget paa, at man der vil finde noget, som forbyder os at henføre disse Ord til Iolaos's og Demophons anerkjendende og beundrende Udtalelser, der, uagtet de indtage en ret betydelig Plads i Stykket og ere mest umiddelbart knyttede til Makarias Tilbud, ellers vilde være heelt oversprungne i Indholdsangivelsen. Strængt at urgere *ἀποθανοῦσαν*, der jo rigtignok efter den bogstaveligste Fortolkning synes at tyde paa Hædersbevisninger efter Døden (naar Participiet opfattes som Præteritum i Forhold til Hovedverbet) eller under selve Offerhandlingen (naar det opfattes som samtidigt dermed), vilde vistnok selv ved Stykker af en omhyggeligere Affattelse end disse *ὑποθέσεις*, let føre til uberetigede Slutninger. I dette Tilfælde vilde man neppe dadle selv en bedre Skribent, fordi han havde sagt *ἀποθανοῦσαν* istedetfor *ἀποθανεῖν ἐτοίμην οὖσαν* eller Lignende. Ligesaa lidt bør man lægge Vægt paa at der staaer *ἐτίμησαν*, medens det alleregentligste Udtryk vilde have været *ἐπήνεσαν*: tilmed indsees det ikke ret, i hvad andet Hædersbevisningerne skulde have bestaaet end i beundrende Lovtale, som man dog vel neppe vil have gjentaget i endnu et Epeisodion. Ved Udtrykket *ἐπιγρόντες* osv. er der neppe tænkt paa andet end hvad Demophon fortæller v. 389 fgg. *ἦξει στρατεύμ' Ἀργείων Εὐρύσθευς τ' ἄναξ* osv.: det vilde (dog være for meget at antage, at Fjendernes Fremrykken skulde være forkyndt 3 Gange i Stykket, først af Kopreus,

af hvem vi v. 278—279 høre, at Eurystheus staaer ved Megaras Grændser, saa af Demophon, der selv har seet dem paa Bjergryggen til Sletten, endelig af et Bud, der vel skulde melde Indtrædelsen af den af Demophon i v. 393 figg. antydede Eventualitet, medens, som vi nylig saae, denne ikke kan være paa Scenen og modtage Meldingen. Iolaos faaer først senere, i 3die Epeisodion, den Underretning, som bevæger ham til at gaae med i Kampen. Hertil kommer endelig, at en vidtløftig udmalet Skildring af Makarias Offerdød i Lighed med den, som Talthybios i Hekabe giver af Polyxenas, ikke vilde være paa sin Plads i dette Stykke, hvor Offerhandlingen kun er et underordnet Led og ikke som i Hekabe et Hovedpunkt. Naar vi have hørt hende udtale og fastholde sin Beslutning og naar vi have seet hende tage Afsked med sine Kjære, er der ingen Grund til senere at dvæle ved Beslutningens Udførelse og mindst i det Omfang, som Kirchhoffs Hypothese forudsætter. Det vilde fremkalde en Standsning i Handlingen, der hverken stemmer med den Raskhed, hvormed i de øvrige Epeisodier bestandig noget Nyt bringes frem, eller med den Forestilling, Tilskuerne navnlig af v. 389 figg. maa have faaet om Fjendens Fremrykken og Angrebets Nærhed.

De Indvendinger, jeg har gjort gjældende mod Kirchhoffs og Naucks Anskuelse, ramme ikke Hermanns Formodning om at der mangler Noget i Slutningen. Da jeg ikke kan eftersee hans egne Udtalelser herom, men maa holde mig til Kirchhoffs Referat deraf, kan jeg kun opstille det som min egen Gissning, at han nærmest har tænkt paa Budets Beretning om Slaget og meent, at i Begyndelsen af denne Makarias Offerdød har været omtalt lidt fyldigere og bestemtere. Men Nødvendigheden af en saadan Antagelse formindskes betydeligt, naar man sammenligner Skildringen af Menoikeus's Offerdød i Phoenicierinderne, der har flere Analogier med Makarias baade i Motiveringen (man sammenligne Heracl. 503—510 og 515—519 med Phoen. 999—1005) og deri, at i Beretningen om Slaget 1090 figg. Digteren har anseet følgende 3 Vers for nok til at omhandle denne Begivenhed:

*ἔπει Κρέοντος παῖς ὁ γῆς ὑπερθανῶν
παύρων ἐπ' ἄκρων σιάς μελάνδετον ξίφος
λαϊμῶν διῆκε τῆδε γῆ σωτήριον.*

Her har Iokaste, til hvem Beretningen aflægges, ligesaa lidt

som i Heraklidenes Alkmene tidligere faaet nogen Underretning om at dette Offer var krævet og tilbudt, heller ikke siges der udtrykkelig, hvem af Kreons Sønner det var, Menoikeus eller Haimon. Men Knapheden, der er paafaldende nok i Phoenicierinderne, er unegtelig meget mere stødende i Heraklidenes, hvor der blot ganske i Almindelighed antydes et Menneskeoffer, og man kunde være fristet til at antage, at et Par Vers vare udfaldne, hvis ikke flere Ting i det Foregaaende tydede paa, at Digteren i Alt, hvad der angaaer Makaria, ganske har tilsidesat Hensynet til Alkmene. Makaria ytrer ikke en eneste Tanke om, at hiin kan trænge til Trøst ved at miste en af sine Sønne-døtre paa en saadan Maade, beder ikke med et eneste Ord om at man vil give hende Underretning, tager blot Afsked med sine Brødre og Iolaos og opfordres da heller ikke til Andet af Demophon. Det eneste Tegn paa, at hun ikke aldeles har glemt Farmoderens Existens, er i v. 584—585, hvor hun formaner sine Brødre til at vise Alkmene Ærbødighed. At i hele Scenen fra Makarias Udrædelse af Templet til hendes Bortgang Alkmene ikke omtales videre end paa denne indirecte Maade, synes mig ikke mindre paafaldende og stødende end den tarvelige Underretning, hun faaer i v. 819—822. Hvor stærkt man end vil dadle dette og hvor meget man end kan fristes til at tvivle om, at Digteren i den Grad blot har tænkt paa hvad Tilskuerne behøvede Underretning om og glemt, hvad Stykkets Eenhed og Sammenhæng kræver, vil dette dog neppe bevæge Nogen til at troe paa en Lakune, naar han husker paa en anden langt grovere og mere iøinefaldende Feil, vi støde an ved i dette Stykke. Den Taushed, der iagttages ligeoverfor Alkmene med Hensyn til Makarias Skjæbne, synes nemlig langt mere tilgivelig end hvad der bydes os i Stykkets Slutning, hvor Alkmene først med en Spidsfindighed, der gaaer saa vidt, at den neppe kan forstaaes, troer at kunne dræbe Eurystheus uden at tilsidesætte Athenernes udtrykkeligt udtalte Villie, at han skal skaanes, naar hun blot udleverer hans Lig, og trods dette Løfte byder hun endda kort efter, uden at møde nogen fornyet Indsigelse, ikke blot at tage Livet af ham, men ogsaa at kaste hans Lig for Hundene!

Nauck har i *Fragmenta tragicorum Græcorum* p. 501 (Eurip. 847—849) 3 Citater af Euripides, som man har henført til dette formodentlig tabte Parti. Arist. Equitt. 214: *τάρατα καὶ χόρησεν' ὄρου ἐὰ πρᾶγματα* skulde efter Schol. v. 849 *Πρωδι*

paa et Vers af Eurip. Heraclider. Orion har i sin Anthologi 5 Vers af Euripides:

ὄστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
 ὃδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανῶν θεοῖς φίλος·
 ὄστις δὲ τὸ φύσαντε μὴ τιμᾶν θέλῃ,
 μὴ μοι γένοιτο μήτε συνθύτης θεοῖς
 μήτ' ἐν θαλάσῃ κοινόπλουν στέλλει σκάφος.

af hvilke de to første ogsaa findes hos Stobæus. Endelig har Stobæus ligeledes opbevaret to Vers:

τὸ μὲν σφαγῆναι δεινόν, εὐκλειαν δ' ἔχει·
 τὸ μὴ θανεῖν δὲ δειλόν, ἡθονῆ δ' ἐνι,

som han henfører til Euripides's Herakles. Nauck er ikke utilbøielig til at tro, at Lemmaet *Εὐριπίδης 'Ηρακλῆς* skal forandres til *Εὐριπίδης 'Ηρακλειδαίς*. Stobæus's Titelangivelser ere bekendte for at indeholde mange Feil: hvorfor skal man da ikke hellere tro, at han fellagtig har henført til *'Ηρακλῆς μαινώμενος* (der ofte citeres *'Ηρακλῆς* simpelthen) Vers, der ikke kunne finde nogen Plads i dette Stykke? især da disse Vers, der synes at høre til en Replik, hvori der overvejes, om Vedkommende skal hænge fast ved Livet eller finde sig i at dø, hverken stemme med den Character, der i Herakliderne er tillagt Makarias Selvopoffrelse, eller, selv om de gjorde det, kunde finde nogen passende Plads i en Scene som den, man antager udfaldet. De indeholde en Reflexion, som hverken vilde passe i Budets eller Alkmenes Mund. Om Orion angiver, af hvilket Stykke han har taget de af ham citerede Vers, kan jeg ikke skaffe Oplysning om; gjør han det, vilde Overeensstemmelsen mellem ham og Stobæus, hvor liden Vægt man end vilde lægge paa hver Enkeltts særskilte Vidnesbyrd, dog være et betydningsfuldt Argument. Men at han ikke gjør det, slutter jeg deraf, at Nauck udtaler den Formodning, at *Ηρακλειδῶν* hos Stobæus maaskee skal forandres til *Κρησῶν*, en Forvexling, der virkelig er skeet et andet Sted hos Stobæus. De anførte Vers stemme ogsaa særdeles godt med Indholdet af Euripides's *Κρηῖσαι*, saaledes som det er angivet i Scholierne til Soph. Aj. 1297 s. Nauck frgm. p. 398, hvorimod det forekommer mig heist usandsynligt, at Digteren skulde have lagt nogen af sine Personer en saadan Reflexion i Munden i Anledning af Makarias Skjæbne. Scholierne til Aristophanes citere heller ikke sjældent feil: nogle Exempler

herpaa, som angaae de bevarede Stykker af Euripides, findes hos Firnhaber i hans Udgave af *Iphigenia i Aulis* p. XLVI; saa at det første af de anførte Citater, ligesaa lidt som de to andre, medfører nogen Nødvendighed for tvertimod hvad Betragtningen af Stykket selv lærer os, at antage, at Herakliden er ufuldstændigt opbevaret. I Stykkets Korthed troer jeg ikke. Nogen vil søge et Bæviis derfor. Det udgjør i Naucks Udgave 1055 Vers og er saaledes ikke meget kortere end *Alkestis* (1166 v.), *Hiketiderne* (1234 v.) og *Andromache* (1288 v.), medens det i denne Henseende staaer ved Siden af de fleste af Aeschylus's Stykker.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeskrifter.

AF *Sophus Bugge.*

I

I Indskrifter paa Gjenstande fra Oldtiden her i Norden findes der to Slags Runer. Den yngre, almindeligst kjendte Runerække havde, ialfald fra først af, særskilte Tegn for færre Lyd; disse Runer var særegne for de skandinaviske Folk, hvorfor vi kan kalde dem de skandinaviske, særlig nordiske Runer. Paa Mindesmærker fra en ældre Tid, navnlig fra den saakaldte ældre Jernalder, findes en væsentlig forskjellig, omend beslægtet Runeskrift, der havde særskilte Tegn for flere Lyd. Indskrifter af denne Art kjendes baade i Danmark, Sverige og Norge, men er dog i Danmark, naar dertil ikke Bleking regnes, hidtil kun fundne paa løse Gjenstande. Denne fuldkomnere Runeskrift var ikke indskrænket til de skandinaviske Folk, men blev ogsaa brugt hos flere andre Stammer af germansk Æt; dog er England det eneste Land udenfor vort Norden, i hvilket denne Skrift er bevaret paa faste Mindesmærker; den blev der, skjønt i en senere, forandret og udvidet, Form almindelig brugt til langt ned i den kristelige Tid. For disse Runer har endnu intet Navn sættet sig; de har været kaldte tyske, angelsaksiske, gotiske, oldnordiske, men alle disse Navne synes for indskrænkede. Da de bevislig findes paa ældre Mindesmærker end de særlig skandinaviske Runer, vil jeg foreløbig kalde dem de ældre eller æl-

Det vil i flere Henseender være af største Vigtighed at kunne forfølge denne Runeskrifts Udvikling og Udbredelse og at kunne forstaa de deri affattede Indskrifter. Jeg skal her kun pege paa enkelte Punkter. I dem alene vil vi kunne vente at finde et nogenlunde bestemt og afgjørende Svar paa Spørsmålet om, hvilke Stammer af germansk (eller efter Rasks Udtryk gotisk) Æt først byggede i vort Norden, og om deres Forhold til sine Stammefrænder. Ved Siden af den gotiske Bibeloversættelse give disse Indskrifter os de ældste sammenhængende Prøver af germansk Sprog og maa derfor blive af stor Betydning for Sprog-historien. I dem maa vi først og fremst søge Oplysning om, til hvilken Tid og fra hvem germanske Folk modtog Brugen af Skrift og med den mangfoldige Spirer til en højere Kultur.

Epochegjørende for Studiet af de ældste Runer og de i dem affattede Indskrifter er Professor George **Stephens's** Værk *«The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England»*, af hvilket første Del er udkommen i Kjøbenhavn og London 1866.

Prof. Stephens har indseet disse Runemindesmærkers store Betydning, hvor vigtigt det var, at alle de, som vare fundne i de forskjellige Lande, bleve almindelig bekendte og sammenstillede, saa at de gjensidig kunde oplyse hverandre, og at alle Vidnesbyrd om disse Runers Brug fremdroges; det har været ham klart, at det først og fremst gjaldt at lægge et trykt Grundlag derved, at der udgaves tro Tegninger af Mindesmærkerne, der, saavidt muligt, gjengav Indskriftenes nøiagtig i alle Enkelt-heder. For at opnaa dette har Prof. Stephens i mange Aar arbeidet med utrættelig Iver, og de store Resultater fremlægges nu i hans Værk. Dette giver os langt mere omfattende Oplysninger om de ældste Runers Brug end de, som hidtil har været almindelig kjendte; mange af de vigtigste Mindesmærker er her for første Gang udgivne, og af næsten alle tidligere kjendte gives bedre Tegning; den største Omhu er overalt anvendt for at gjengive Indskriftenes saa nøiagtig som muligt. Herved er en fast og bred Grundvold lagt, paa hvilken Forskningen med Tryghed kan bygge, om man end naturligvis ved gjentagne Gange at undersøge selve Indskriftenes utydelige Træk vil kunne finde et og andet, som ikke Tegningen klart viser.

Den Taknemmelighed, som skyldes Prof. Stephens for den store Vinding, hans Værk har bragt, vil Sprogforskerne efter mit Skjøn ikke bedre kunne vise end derved, at de søge at benytte, hvad han har givet, til derpaa at grunde en sikrere og fuld-

stændigere Tydning af disse Indskrifter end de hidtil fremsatte. I denne Tanke har jeg nedskrevet mit Forsøg. Efter min Overbevisning maa endnu mange Forsøg gjøres, mange nye Arbeidere hjælpe til med at bryde Vei, førend de Oplysninger, som disse Mindesmærker i mange Retninger maa kunne give, ret vil komme Videnskaben tilgode; ti, uagtet alt hvad hidtil er skrevet, er vort Kjendskab til disse Indskrifers Indhold og det Sprog, hvori de er affattede, altfor usikkert og ufuldstændigt.

Begyndelsen til en mere rationel Undersøgelse heraf blev gjort ved Bredsdorffs Forklaring af Guldhornindskriften. Siden har efter mit Skjøn P. A. Munch udrettet mest for den sproglige Forklaring: han har med stor Skarpsindighed og dog tillige med Forsigtighed og fast Methode behandlet flere af disse Indskrifter og udfundet adskilligt, hvorpaa vi kan lide og hvorved vi kan hjælpe os videre frem; men han var altfor snar til af dem at uddrage Slutninger om Sprogforhold og Befolkning i Norden i den ældste Tid. De efter Munch fremkomne Oplysninger har vist, at flere af disse Slutninger manglede fast Grundlag og at hans Opfatning af Forholdet mellem de to Runerækker neppe kan fastholdes, ligeledes er endel Enkeltheder i hans Forklaringer blevne rettede. Men i de fleste Forsøg paa at forklare og oversætte disse Indskrifter, som forskjellige Lærde, navnlig Dietrich og Stephens, senere har fremsat, er der med Hensyn til sikker og sindig Methode efter mit bedste Skjøn gjort et Tilbageskridt. Jeg miskjender ikke, hvor utryk den Grund er, paa hvilken jeg her i det følgende vover mig ud, og jeg behøver vel neppe at sige, at mange af de givne Forklaringer kun skal betragtes som Formodninger og Forsøg, uagtet de ikke udtrykkelig er betegnede som saadanne og uagtet jeg har været nødt til at bygge videre paa dem. — Da min Opfatning overhoved af det Sprog, hvori disse Indskrifter er affattede, er væsentlig forskjellig fra den, Prof. Stephens udtaler, har jeg anseet det for utilraadeligt i det enkelte at udvikle de Grunde, der lede mig til at afvige fra den af ham givne Forklaring.

Jeg begynder med Forsøg paa Tydning af de enkelte Indskrifter; dertil kan da siden støtte sig Betragtninger om Skriften og Sproget i det hele. Men jeg giver intet fuldstændigt. Nærmest har jeg Runerne i sin ældste Form for Öie; den forandrede og udvidede Form af den længere Runerække, som forekommer i engelske Indskrifter, tages kun med, for

oplyser den ældste Form og de i den affattede Indskrifter. Ikke engang alle disse kommer jeg til at behandle; endel maa jeg lade ligge, fordi jeg ikke forstaar dem og intet Bidrag har at give til deres Forklaring. Dette gjælder navnlig de fleste Bracteater; ja jeg tror endogaaa, at Forsøg paa at oversætte alle Bracteaindskrifter nødvendig maa mislykkes paa Grund af flere af disse Indskrifers Natur. Indskrifterne behandler jeg i den Rækkefølge, som falder mig mest bekvem, uden at følge en Orden, som bestemmes ved det Sted, hvor hvert enkelt Mindesmærke er fundet, eller den Tid, som man kan formode at det tilhører. Flere af de Indskrifter, som jeg i det følgende søger at forklare, har jeg seet og tildels endog under Udarbejdelsen stadig kunnet undersøge paa Mindesmærkerne selv. Det er da let forklarligt, at jeg nu vil kunne læse en og anden Rune rettere end Stephens, hvor han kun har havt Photographi og Aftryk for sig. Ogsaa hvor de af Stephens udgivne Tegninger i aldeles uvæsentlige Enkeltheder, f. Eks. i Runers Form, afviger fra, hvad jeg nu tror at iagttage paa Monumenterne, lader jeg undertiden en Bemærkning derom løbe med. Jeg maa overalt forudsætte Kjendskab til Stephens's Tegninger, ti paa Grund af det indskrænkede Forraad af Runetyper har jeg maattet omsætte Runerne, saa ofte det lod sig gjøre, i latinske Bogstaver. Jeg sammenstiller her de i de behandlede Indskrifter oftest forekommende Runiformer af den fuldstændigere (ældre) Række og angiver, med hvilken latinsk Bogstav jeg gjengiver hver enkelt af dem. Hvorledes de sjældnere Runiformer gjengives, skal siges paa hvert enkelt Sted:

∇ F	X G	∩ S	◇ NG
R U	P W	↑ T	⊗ O
þ Þ	H H	B B	Ⓜ D
F A, A	†† N	M E	
R R	I I	Ⓜ M	
< K	Y R	↑ L	

F gjengiver jeg almindelig ved A, men i de blesingske Indskrifter (Istabý, Stentofen, Gommor) ved A. * i Björkstorp, Stentofen og Gommor-Indskrr. gjengiver jeg ved A: 4 paa Istabýstenen ligeledes ved A.

P har jeg gjengivet ved W, men dog i gotiske Ord (og Sanskritord) beholdt det almindelige v; naagt det der consequent skulde have været skrevet w.

Om Gjengivelsen af særlig skandinavisk Runeskrift vil jeg her kun bemærke, at jeg gjengiver Λ , hvor det betegner r , ved α ; β , hvor det ikke betegner o , ved α ; $\star$, hvor det er Vokaltegn, ved Λ .

Fortrinlig Hjælp har jeg havt deraf, at jeg ogsaa har kunnet benytte de endnu ikke udgivne Afsnit af Stephens's Værk, som omfatte de engelske Indskrifter, Indskrifter i de ældste Runer paa Gjenstande, som ere fundne hist og her i Europa udenfor Norden og England, samt Bracteaterne. Jeg tillader mig her at bringe Prof. Stephens min hjærtelige Tak for den Velvilje, han har vist mig ved at sende mig disse Ark, alt som de bleve trykte, samt overhoved for alt, hvorved han har lettet og fremmet min Undersøgelse af disse mærkelige Levninger af Oldtidens Sprog.

Gallehus, Nørre-Jylland

(Stephens S. 325).

I Tidsskrift for Philologi VI, S. 317 f. har jeg allerede meddelt min Læsning og Fortolkning af denne Indskrift; her skal jeg søge at give en nærmere Begrundelse. Den Gruppe af Runer, som vi har foran første Skilletegn, er $M\langle H\langle M\langle P\langle X\langle R\langle \rangle\langle T\langle Y$. Da Indskriften 4 Gange har 4 Prikker som Skilletegn, saa kan den lille Hage, som en enkelt Tegner har efter 6te Rune foroven (men som flere Hjemmelmænd ikke kjende, se Thorsen Runemind. S. 348 f.), vist ikke være Skilletegn; den tør lades ud af Betragtning ved Indskriftens Forklaring. Blandt de anførte Runer er navnlig Y af omstridt Betydning. Den efter min Overbevisning eneste rigtige Tydning som R finale, de skandinaviske Runeindskrifter Λ , er først given af P. A. Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 278 i hans Forklaring af den blekingske Istabystens Indskrift, som han i alt væsentligt rigtig har læst og oversat. Den lyder:

$WFF\langle Y\langle H\langle R\langle I\langle P\langle N\langle F\langle F\langle \mid H\langle D\langle N\langle F\langle F\langle Y\langle H\langle M\langle R\langle N\langle P\langle N\langle F\langle F\langle Y\langle \mid$
 $P\langle R\langle H\langle T\langle R\langle N\langle Y\langle Y\langle H\langle Y$

I Overensstemmelse med Munch (kun med den Afvigelse, at jeg gjengiver β ved mindre Λ , ikke ved Apostroph, Y ved R , og P ved W) gjengiver jeg dette saaledes:

$AFATR\ HARIWULAF\ HA\Phi UWULAF\ HAERUWULAF\ IR$
 $WARAIT\ RUNAR\ \Phi AIA\beta$, d. e.

efter Herjulf ristede Hodulv Hjornulvs Søn disse

Her synes **Y** sikkert at maatte betegne *r* i Udlyden: hvis det blot var Tegn for Nominativmærket, hvis oprindelige Form er *s*, kunde det betegne den bløde *s*-Lyd, som i Gotisk skrives *z*, og dette er vistnok Runens ældre Betydning, men paa Istaby-stenen er denne Betydning umulig paa Grund af **YFTY**. Dette synes nemlig at maatte være d. s. s. **FYMR** AFTER paa Tune-stenen, oldnord. *eftir*. Her er *r* ikke opstaaet af *s*, da Ordet indeholder et Comparativsuffix, hvori *r* er oprindeligt; af en Form *afts* finder jeg intet Spor i de germanske Sprog.

I Istabystenens Indskrift har vi saaledes efter min Mening et fast Holdepunkt, fra hvilket Betydningen af **Y** vil kunne bestemmes. Ved Gjennemgaaelsen af de enkelte nordiske Indskrifter i det ældste Runealfabet tror jeg det vil vise sig, at den fundne Værdi for **Y** paa mangfoldige Steder vil give en simpel og naturlig Forklaring, hvor enhver anden Tydning volder uløselige Vanskeligheder; men først efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Indskrifter vil jeg kunne behandle Spørsmålet om Betydningen af **Y** i sit hele Omfang. I Guldhornindskriften kan ikke, som Munch med urette antog, denne Rune have en væsentlig anden Betydning end i de andre i samme Skriftart af-fattede Indskrifter; den maa ogsaa her betegne *r* i Udlyden, hvilket allerede blev fundet af Rafn (Ann. f. nord. Oldk. 1855, S. 370 f.), hvis Forklaring forøvrigt er ubrugelig. Da Istabystenens Indskrift, i hvilken Runen er brugt som *r* i Udlyden, sikkerlig er yngre end Guldhornindskriften, kunde man rigtignok antage, at Runen i denne sidste havde bevaret sin ældre Betydning som Betegnelse for den bløde *s*-Lyd, før senere gik over til *r*; for Oversættelsen vilde dette komme ud paa ett. Muligheden af denne Antagelse tør jeg ikke benegte; men da Runen i flere Indskrifter (Varnum, rimelig Tune), og ikke blot i Istabystenens, betegner *r* i Ordformer, i hvilke *r* ikke er opstaaet af *s*, medens der ikke kan paavises nogen tvingende Grund til at give samme Rune forskjellig Betydning i Indskrifter, som forøvrigt ere ensartede, fra de samme Lande, saa forstaar jeg **Y** ogsaa i Guldhornindskr. som Tegn for *r* i Udlyden. Med de fleste Fortolkere tror jeg, at **F** her, som i de fleste nordiske Indskrifter i det ældre Runealfabet, maa betegne *a*, ikke *o* eller *æ*; ogsaa herom skal jeg nærmere udtale mig efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Monumenter. Jeg læser altsaa **EKILEWAGASTIR**. Allerede forlængst har man forklaret **EK** som «jeg», hvortilmod lydige Grunde ikke kan anføres. **HLEWAGASTIR** maa da være et Navn

i Nom. sg.; at disse to Ord ikke ligesom de følgende er adskilte ved Prikker, kan have sin naturlige Grund deri, at de i Meningen høre nøie sammen, idet «jeg» faar sin nærmere Bestemmelse ved det tilføiede Navn; Brugen af Skilletegn er ellers i flere af disse gamle Indskrifter lidet consequent. Den Udtryksmaade, at Runeristeren nævner sig selv i første Person «jeg», hvortil Navnet føies, vil vi ogsaa finde paa Indskrifterne fra Tune, Varnum, Lindholm. Uagtet denne Udtryksmaade ikke er brugelig i de senere skandinaviske Runeindskrifter, kan den efter mit Skjøn ikke være tvilsom; den kan ikke overraske os her, da den jo i Diplomer stadig forekommer, f. Eks. *Io Oeólnoð . . . þis festnie and wroite* Kemble Cod. dipl. I, p. 299 (Dietrich de inserr. duabus runicis p. 9); *ik Merila bokareis handau meinai wfmelida* i en gotisk Underskrift (Dietrich l. c. p. 15). Dietrich (p. 7) har paavist, at ogsaa i græske og phøniskiske Indskrr. den, som har sat Mindesmærket, undertiden nævner sig selv i første Person. Desuden minder han (Blekinger Inschr. S. 29) om en noget lignende Udtryksmaade i en norsk Runeindskr. fra Middelalderen (Tingvoll, Romsdalen), der efter almindelig Skrivemaade lyder saaledes: *ek bið firi guðs sakar yðr lærða menn er varðveita stað þenna ok alla þá er ráða kunnu bæn mtna minnisk sðlu minnar i helgum bænum, en ek hét Gunnarr ok gerði ek hris þetta. valet.*

Jeg tager BLEWAGASTIR sammen som ett Navn; man tør ikke dele BLEWA GASTIR HOLTINGAR og forklare dette ved «Bleva Gjæsten fra Holt (*gestr Hylltingr*)»; ti det vilde være uden Sidestykke, at Runeristeren saaledes betegnede sig som «Gjæst»; desuden taler derimod den Omstændighed, at Interpunction mangler mellem BLEWA og GASTIR. Dietrich har Fortjenesten af først at have fundet Navnet paa den, som ristede Indskriften, men han tog Feil af den Form, hvori det her forekommer, og delte aldeles vilkaarlig ett Ord i to BLEWAGAST (Ð)IM. — BLEWAGASTIR er Nom. sg. masc.; første Led i dette sammensatte Navn: BLEWA er samme Ord som oldn. *hlé*, oldeng. *hleow*, *hleod*, oldfris. *hli*, neutr. Læ, Ly, Skjærm, Beskyttelse; i Gotisk maatte Ordet hede *hliu*, Gen. *hliwis*, jfr. *kniu*, *triu*. Stammeformen BLEWA, som vi har her paa Indskriften, er oprindeligere end Formen i noget af de nævnte Sprog og ligetil identisk med den, der maa forudsættes som den fællesgermanske. Den har bevaret i Stamme-tavelsen det korte *e*, som er forlænget i Oldnordisk til Erstatning for det udtrængte *w*, som maa have været indsnævret

til *i* i Gotisk og som heller ikke i Oldengelsk og Oldfrisisk har holdt sig uforandret. Endvidere er i HLEWA Stammens udlydende korte *a* bevaret. Endelig maa mærkes, at W her har holdt sig mellem to korte Vokaler. Tilsvarende antike Lydforhold vil vi finde paa de nordiske Runeindskrifter i det ældste Alphabet overhoved. Det sidste Led GASTIR svarer til got. *gasts*, oldn. *gestr*, o. s. v. Betydningen af Navnet er vel snarere «en Gjæst (Fremmed), som finder Læ (Beskyttelse)» end «en Gjæst, som giver Læ». De samme to Ordstammer sé vi ogsaa ellers benyttede ved Dannelsen af germanske Navne. Hos os findes Navne, hvis første Led er *hlé*, kun i den mythisk-heroiske Digtning: i Hyndluljóð nævnes *Hléðle*, i Hárbarðsljóð Jotunen *Hlébarðr*; hid høre vel ogsaa de bayerske Navne *Hleo* og *Hleoperht* fra 8de og 9de Aarh. (se Förstemann Namenbuch). Navne, hvis sidste Led er GASTI, *gest-r* finde vi rundt om hos germanske Stammer (jfr. Dietrich de inscr. duabus run. p. 9 sq.; Förstemann): saaledes hos Östgoterne *Cunigast*, hos Frankerne *Arbogast*, hos vore Forfædre *Godgestr*, *Nidgestr*, *Þorgestr*, *Úgestr*, *Úlfgestr*, *Végestr* og Spottenavnet *Hvinngestr*. Navnlig er at mærke, at vi i en Indskrift, der er affattet i den ældste Runeart, nemlig paa Berga-Stenen i Södermanland (se om denne siden), har et énsartet Navn SALIGASTI og rimelig der ligeledes i Nominativ. Endnu maa tales om det Böiningssæmne, til hvilket Nomin. GASTIR hører: Stammen (Æmnet) er nemlig ved dette Ord forskjellig i Gotisk og i Oldnordisk, i Got. *gasti*, medens *gestr* forudsætter en Stamme *gastju*, *gestju*¹⁾. Allerede paa Grund af det alderdommelige Sprog i Guldhornindskriften synes det rimeligere i GASTIR at finde Stammen GASTI, der, som lat. *hosti-s* viser; aabenbart er den ældre. Desuden maa *i*-Stammer antages at have beholdt den udlydende Vokal foran Nominativmærket, da *a*-Stammerne gjøre det samme; og endelig synes MARIR paa Dopskøen fra Thorsbjerg at burde forklares som Nomin. af en *i*-Stamme. Jeg identificerer derfor GASTIR ogsaa med Hensyn til Böiningssæmnet med got. *gast-s*, lat. *hosti-s*.

¹⁾ *gestr* maa forklares i Sammenhæng med *bekkr*, *vegr* o. s. v., fra hvilke det kun afviger deri; at det altid har *s* i Entallets Genitiv. I *bekkr*, *vegr* o. s. v. finder Grimm og Lyngby (Tskr. f. Phil. VI, 35) *i*-Stammer, Gislason (Tskr. VI, 244 f.) *ja*-Stammer, Blomberg (Bidrag till germ. omlydsläran, S. 71 f.) en Sammenblanding af Stammer paa *i*, som blev udvidet til *ji*, og Stammer paa *ja*. Jeg tror, at den Böiningamaade, som disse Ord i Oldnorsk følge, egentlig tilhører *ju*-Stammer, hvilket jeg en anden Gang haaber at skulle kunne begrunde.

HOLTINGAR maa være Nom. sg. og Apposition til det foregaaende Navn, af Stammen HOLTINGA, ligesom GASTIR af GASTI; *a*-Stammerne bevare altsaa Stammens udlydende Vokal ikke blot, hvor de danne første Sætningsled (HLEWA), men ogsaa foran Nominativmærket *r*. At HOLTINGAR i Form svarer til oldn. *Hyltingr*, oldeng. *Holting*, er klart, men hermed er Betydningen ikke afgjort. I almindelig Oldnordisk dannes ved Suffixet *ing-r* navnlig ofte Afledninger af Stedsnavne, der betegne den der hører hjerumme paa et vist Sted, saaledes betyder oldn. *Hyltingr* en Mand fra Holt. Men det har en videre Anvendelse i de germanske Sprog ved dette Suffix at danne Navne, som betegne, fra hvem en Person, en Familie eller en Stamme udleder sin Æt, f. Eks. *Kerlingar*, Carolinger. Især i Oldengelsk dannes Patronymica ganske almindelig ved Suffixet *ing*, saaledes *Wonreding* Søn af *Wonred*, *Leofing* Søn af *Leofa*. Dietrich har med fuld Ret anvendt dette paa det i Indskriften forekommende Navn: ligesom *Leofing* er dannet af *Leofa*, kan HOLTINGAR være dannet af det Mandsnavn, som i oldn. lyder *Holti*, og betegne «Holtes Søn»¹⁾. Denne Forklaring holder jeg nu for den eneste rette; ti det ligger langt nærmere for Runeristeren at angive hvis Søn han er, end fra hvilket Sted han er. Den styrkes derved, at vi, som det synes, ogsaa i andre af Indskrifterne i den ældste Runeart (Istaby, Krogstad, jfr. Reistad) har Eksempel paa Anvendelse af et Patronymicum istedenfor den i almindelig Oldnordisk brugelige Udtryksmaade med *sunr*, hvortil Faderens Navn er føiet i Genitiv; af slige Patronymica har de i flere Indskrifter (Tanum, Stenstad, Vimose-Hövlen, vel ogsaa Vimose-Kammen) forekommende Navne, hvis Stamme ender paa *INGAN*, *INGON*, udviklet sig. EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR «jeg Légest Holtes Søn» bliver altsaa fuldkommen ensartet med oldeng. *Io Badanóð Beotting* Kemble Cod. dipl. I, p. 316. Ogsaa i vort Oldsprog kan til Navnet føies et af et Mandsnavn afledet Tilnavn paa

¹⁾ Egentlig er HOLTINGA ikke dannet ved et Suffix *INGA*, men vi maa dele HOLTIN-GA, saa at blot GA (for ældre HA) bliver Suffix; det forholder sig til Stammeordet paa samme Maade som lat. *Aurun-ci* til *Auron-es*; saaledes er ogsaa got. *jugg-s* ung = lat. *juven-cu-s* dannet af Stammen *jun* (der tillige er bevaret i *jun-da* Ungdom) ved Suffixet *ga* for ældre *ha* = lat. *co*; jfr. Leo Meyer i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. VI, S. 7. Men lidt efter lidt tabtes Bevidstheden om det oprindelige Forhold; *ING(A)* opfattedes som Suffix og anvendtes siden ganske almindelig ved Afledning af Ord, hvis Stamme ikke endte paa *a*.

ingr, men dette betegner da ikke bestemt Søn, men *Ætling*: *Hjörvarðr konungr er Ylfingr var kallaðr* Yngl. C. 41; *Halfðanr konungr Ylfingr* Nornagests þ. C. 2 (min Udg.). Herved kan man kanské ogsaa rettest forklare et Ord i en af de alderdommeligste blandt Runeindskrifterne af den særlig skandinaviske Art, der baade har et Par Runeformer og en Udtryksmaade, der ikke er almindelig i de yngre Runeindskrifter, men som stemme overens med de ældste, nemlig Indskriften paa Kallerup- (Höietostrup-) Stenen: den lyder HURNBURA STAIN SUIÞKS; i det sidste Ord er ved Korthed i Skrivemaaden anden Stavelses Vokal, rimelig *í*, ikke betegnet, det maa da udtales *Sviðings*. Dette Tilnavn betegner vel snarest «Svides Ætling» eller «Svides Søn».

Det nordiske Mandsnavn *Holti*, der er dannet af *holt* og vel egentlig betegner «en Skovbo», er ikke sjældent; i England forekommer *Holt* som Mandsnavn (Dietrich p. 11), og i Baiern Diminutivet *Hulzilo* (se Först.).

HORNA er aabenbart Objekt til TAWIDO «gjorde». Der har været Strid, om det er en Entalsform eller en Flertalsform: de, som oversætte «Hornene», antage, at derved foruden det Horn, som bærer Indskriften, er ment det, som omtrent 100 Aar tidligere fandtes paa samme Sted, eller et andet af samme Mand arbejdet Horn. Men herimod har Dietrich og Stephens med rette udtalt sig: det synes usandsynligt, at én Mand, som arbejdede to saa kostbare Horn, kun skulde sætte sit Navn paa det ene i en Indskrift, hvori han ogsaa omtalte det andet; desuden skulde man da vente Tallet bestemt angivet; endelig synes de to ved Gallehus fundne Horn uagtet al Overensstemmelse ikke at have været arbejdede af samme Guldsmid. Men mere afgjørende er sproglige Grunde. En endnu uudgiven Runeindskrift af den ældre Art fra Bø i Sogndal, Stavanger Amt, har HNABDAS HLAIWA (N i første Ord er tvilsom); det andet Ord, som er aldeles sikkert, kan ikke være andet end got. *hlaiw*. Og paa Tunestenen kan STAINA ikke være andet end Acc. sg. masc. Vi sé saaledes, at Acc. sg. af Stammen HORNA i Guldhornindskriftens Sprog nødvendigvis maatte hede HORNA, medens Formen her ikke kan vise, om Ordet var af Intetkjön, hvilket jeg holder for det sandsynlige, eller af Hantkjön; derimod kjender jeg intet Bevis for, at Acc. pl. neutr. kunde have samme Form; ja det synes ikke engang rimeligt, at Ordformen skulde være ligelydende i de to Tal.

TAWIDO er først rigtig forklaret af Bredsdorff. Siden er denne Form nærmere oplyst af Munch, hvis Ord (Ann. f. nord. Oldk. 1847, S. 339 f.) jeg her afskriver: «Den er aldeles den regelmæssige 1ste pers. sing. præter. indic. af det hos Vulfla ofte forekommende Verbum *tdujan*, at gjøre, istandbringe, paa det nær, at Formen hos Vulfla lyder *tavida*, ikke *tavido*. Men sammenligner man Flexionen af præter. indic. sing. paa *-ida* i det Gotiske, saaledes som vi kjende det hos Vulfla, med den tilsvarende paa *-da* i det Oldnordiske, stöde vi paa en mærkelig Afvigelse fra den Analogi, som ellers med iöinefaldende Conseqvens hersker mellem begge Sprog; den tredie person sing. heder nemlig i Gotisk, ligesom den förste, *-ida*, f. Ex. *lagida*, *lagidês*, *lagida*; i Oldn. derimod heder den förste *-da*, den tredie *-di*, f. Ex. *lagða*, *lagðir*, *lagði*. Til de fleste oldnordiske Endelser med det simple, eller uorganiske *-i* [d. e. *i*, som ikke virker Omlyd] svare i Gotisk Endelser paa *-a*, f. Ex. præter. part. *stigans* til oldn. *stiginn*; Dat. sing. *fiska* til oldn. *fiski*; nom. sing. *hana* til oldn. *hani*, o. s. v. Det er altsaa i sin Orden, at 3 pers. sing. *lagida* svarer til det oldn. *lagði*. Men da nu 1 pers. i Oldn. ei heder *lagði*, men *lagða*, maatte man og i Gotisken vente en anden Form for 1 pers. end *lagida*, som er identisk med den 3die. Undersöger man nu, hvilken Endelsevokal i Gotisk nærmest svarer til *a* i oldnordisk, da finder man, at det er ingen anden, end *o*. Saaledes f. Ex. got. *fiskôs* = oldn. *fiskar*, got. *gibôs* = oldn. *gjafar*, got. *tuggô* = oldn. *tunga*, got. *blindôza* til oldn. *blindari*. Istedetfor *lagida* i 1ste Person skulde man altsaa consequent vente *lagidô*, og fölgelig af *tdujan tavido*, hvilket netop er den i Indskriften brugte Form. Indskriften viser sig altsaa i dette Stykke endog renere eller mere uforvansket i sproglig Henseende, end de forhaandenværende Manuskripter af Vulflas Bibeloversættelse, og man kan endog ved Hjælp af Indskriften restituere den tabte Form af de svage Verbers 1 pers. sing. præter. indicativ.» En fuldkommen ensartet Form fandt Munch siden i Tunestenens WORAHTO = got. *vaurhta*, oldn. *orta*. At disse Indskrifter virkelig, som Munch mente, havde forskjellig Vokal i 1te og 3dje Person af Præteritum af de afledede Verber, tör man vistnok ogsaa slutte af nogle Former, der synes at maatte forklares som 3 Ps. sg.: WRTE Etelhem, SATE Gommor, og mulig WURTE (hvis man tör læse saaledes og ikke ÞURTE) paa Tjörkö-Bracteaten. Og da O i disse Indskrr. ogsaa i Böinings- og Aflednings-Endelser svarer til got. *o*, hvor

almindelig Oldnordisk har *a*, f. Eks. RUNOR (Varnum, Tjörkö) = got. *rūnōs*, saa tør man med Munch antage, at Vokalen *O* i TAWIDO, WORABTO oprindelig var lang, hvad enten den paa den Tid, som Indskifterne tilhøre, endnu var lang eller ikke. At *O* i TAWIDO oprindelig var lang, er jo desuden nødvendigt at antage allerede, fordi Præteritum af de afledede Verber er dannet ved Sættning med Præteritum af Verbet *dōn*, saa at altsaa TAWIDO indeholder en Form, der svarer til sanskr. *dadhāu*¹⁾. Man tør vel sige, at der er noget symbolsk deri, at 1te Person, som i Græsk, ved en vægtigere Vokal udmærkes fremfor 3dje. Jeg tror derfor, at Munchs Forklaring holder Stand mod Grimms Indvendinger i Gesch. d. deutsch. Spr. 2. Ausg. S. 611.

Efter hvad jeg har udviklet, læser jeg altsaa Indskriften:
 EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR HORNA TAWIDO
 og oversætter: Jeg Légest Holtes Søn gjorde Hornet.

Ek Hlewagastir Holtingar

horna tawido

er et rigtig dannet Par Verslinjer, og at den rythmiske Form virkelig er tilsigtet, styrkes derved, at Indskriften paa den ene Side af Tunestenen indeholder to Par Verslinjer.

Jeg skal herefter tilnærmelsesvis søge at besvare Spørsmålet om, hvilken germansk Stamme den Sprogart tilhører, i hvilken Indskriften er affattet. Om jeg end i det foregaaende fyldstgjørende har forklaret Indskriften, er ikke dette Spørsmål saa let at besvare; ti jo længer vi gaa tilbage, des mindre maa de germanske Sprog have adskilt sig fra hverandre, des færre vil vi finde af de karakteristiske Skjelnemærker, som i senere Tider adskille dem. Men Guldhornindskriften maa være saa gammel, at vi fra dens Tid ikke har Levninger (naar vi sé bort fra ensartede Runeindskrifter og enkelte Ord, især Navne) af nogen

¹⁾ Dog tror jeg, at det ikke er rigtigt, naar man i Almindelighed lærer, at Præteritum af de afledede Verber i de germanske Sprog dannes ved Sættning af Præteritum af Verbet *dōn* med vedkommende Verbums Stamme. Derved blive flere Former, navnlig *kunþa*, uforklarede. Jeg tror, at første Led i det sammensatte Præteritum er Verbets Participium: got. *tawida* forklarer jeg som opstaaet af *tawiþa-da*, dette sammendroges til *tawiþa*, som efter almindelig Lydovergang blev til *tawida*. Ved denne Forklaring opretholdes ogsaa Sammenhængen med Præteritumdannelsen ved de afledede Verber i Oskiak, f. Eks. *dadhkatted* *dedicavit*.

germansk Sprogart, undtagen Gotisk. Om vi nu her i Indskriften f. Eks. finde Ord og Ordformer, der ikke forekomme i nordisk Sprog, som vi kjende det fra 9de Aarhundred i det tidligste, tør vi ikke deraf slutte, at Indskriftens Sprog er unordisk; denne Slutning kan kun gjælde, hvis disse Ord og Ordformer er mindre antike, fjærnere fra Kilden end de, som forekomme i almindeligt oldnordisk Sprog.

Af den foran givne Tydning vil det være klart, at Indskriftens Sprogform er mere antik end nogen hidtil bekjendt germansk Sprogart med Undtagelse af Gotisk; Sproget er saabenbart ikke det samme som i Vulfilas Bibeloversættelse, men staar dog paa væsentlig samme Trin som Gotisk, er i enkelte Stykker mere, i andre mindre antikt. EK synes at tale for, at Sproget er nordisk, ti alle andre germanske Sprogarter har i dette Pronomen Vokalen *i*; man kunde rigtignok mod denne Slutning indvende, at Formen *ek* er ældre end *ik*, hvilket bl. a. den græske og latinske Form viser¹⁾, og at Formen *ek* derfor længer tilbage i Tiden ogsaa har været brugelig i ikke nordiske Sprogarter; men da alle de germanske Sprog med Undtagelse af Nordisk er enige om Formen med *i*, saa synes denne at have tilhørt det Fællesstadium, fra hvilket de har udviklet sig, og dette Fællesstadium maa vistnok tilhøre en Tid, der ligger langt bagenfor den, fra hvilken vor Indskrift er; det forekommer mig saaledes, at man i det mindste med Sandsynlighed af EK kan slutte, at Sproget er nordisk.

Ogsaa Nominativmærket *n* taler for, at Sproget er nordisk; ti Bortkastelsen af Nominativmærket ved Substantiverne i de sydgermanske Sprogarter udenfor Gotisk, baade i oldsaksisk, oldengelsk, oldfrisisk og i de overtydske Sprogarter, har vistnok allerede fundet Sted paa en Tid, der ligger forud for den, som vor Indskrift tilhører. Ogsaa fra Gotisk fjærner vor Indskrifts Sprog sig i dette Punkt, ligesom i flere andre, ti i den gotiske Bibeloversættelse beholdes i Regelen *s* i Udlyden uforandret; det forandres kun enkelte Gange til *z* (blødt *s*). Selv om vi

¹⁾ At kort *e*, hvor det ei er Omlydsvokal, men svarer til latinsk og græsk kort *e*, ikke er opstaaet af *i*, men er den ældre, fællesgermanske Lyd, er paapeget af Jessen i Tskr. f. Phil. I, 217 f.; til denne Opfatning slutter Lyngby sig i Ant. Tskr. 1858—1860, S. 246 f. — Curtius er kommen til samme Resultat (Grundzüge d. griech. Etym. 2te Aufl. S. 383).

læste Nominativmærket paa Guldhornindskriften som blødt *s*, hvad vi neppe bør, saa vilde det alligevel tale for nordisk Sprogform.

Som vi saa, synes Endelsen i TAWIDO at forudsætte, at 1 Ps. sg. Præt. i de afledede Verber havde en vægtigere Vokal i Udlyden end 3dje Person. Ogsaa heri finde vi Overensstemmelse med Nordisk, derimod Afvigelse fra alle andre germanske Sprog. — At dette Verbum TAWIDO *taujan* ikke bruges i senere Nordisk, kan ikke nævnes som Grund imod at antage Sproget her i Indskriften for nordisk. Ti det har engang været brugt i Nordisk: dette kan med Sikkerhed sluttes af den bevarede Afledning *tól* Redskab (dannet som *ból*). Et andet Minde om Verbets tidligere Brug i Nordisk har vi i lappiske Ord: svensk lapp. *tuoje*, norsk lapp. *duogje*, *duögje*, *duöje* Arbeide (Haandarbeide); sv. l. *tuojar*, n. l. *duogjar* Arbeider; sv. l. *tuojohet*, n. l. *duogjot* at arbeide. Ti Dietrich har i Hoefers Zeitschr. III, S. 50 med rette paapeget, at disse Ord¹⁾ høre til de mange, som lappiske og finske Sprog har optaget i ældgammel Tid fra nordisk Sprog, da dette stod paa et meget ældre Trin end det, hvorpaa vi finde Sproget i de særlig skandinaviske Runeindskrr. og i den norsk-islandske Litteratur. Jfr. Munch i norsk Maanedsskrift I, 24 f. Og nu vil vi mærkelig nok i Runeindskrifterne af den ældre Art finde nordisk Sprog omtrent paa samme Trin, som det, Laanord i lappiske og finske Sprog forudsætte.

I Betydning slutter endog oldn. *tól* og lapp. *tuoje* sig nærmere end got. *taujan* til Indskriftens TAWIDO, ti den got. Bibeloversættelse bruger om Istandbringelsen af haandgribelige Gjenstande *vaurkjan*, *gavaurkjan*, derimod i overført Betydning *taujan*.

De øvrige sproglige Eiendommeligheder i Guldhornindskriften tale, saavidt jeg skjønner, ikke for nordisk Sprog, men heller ikke imod, ti, hvor de afvige fra almindelig Oldnordisk, maatte de a priori forudsættes paa et ældre Trin af de nordiske Sprogs Udvikling. Jeg skal her tilføie en kort Oversigt, som i det hele ogsaa vil gjælde for de øvrige nordiske Runeindskrifter af den ældre Art:

Omlyd mangler.

¹⁾ Dietrich sammenstiller med got. *taujan* ogsaa isl. *týja*, *týa* udruste, istandsætte; men dette ligesom norske Bygdemaal *týa* sætte istand, ordne, pynte, tilrede, sætter jeg i Forbindelse med *tý*, n. Töi, Stof, Redskaber, sv. *tyg*, holl. *tuig*, tysk *zeug* og med oldeng. *teón* *teóde* og *getjan* udruste, holl. *tuigen*, o. s. v.

a-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal i første Sammensætningsled, og foran Nominativmærket *ʀ*, samt i Formen for Acc. sg. masc., Nom. Acc. sg. neutr.

i-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal foran Nominativmærket *ʀ*.

Kort *e* og *o* i Stammestavelser, som i Nordisk, hvor Gotisk har *i* og *u*.

Kort *ɛ* bevaret i Indlyden i Præter. af de afledede Verber foran *d*.

d i Indlyden mellem to Vokaler ligesom i Gotisk, medens senere Nordisk har sammensmeltet *d* og *þ* til *ð*.

ʋ bevaret i Indlyden mellem to korte Vokaler, hvor det er fortrængt i Oldnordisk; svarer etymologisk til got. *v*, ikke til got. *b* i Indlyden.

Tune, Smaalenene¹⁾
(Stephens S. 247).

Den ene af denne Stens to Indskrifter, den hvis Runer har de reneste og smukkeste Træk, har et Par iöinefaldende Overensstemmelser i Udtryksmaade med Guldhornindskriften; da de saaledes gjensidig oplyse hinanden, stiller jeg dem her nær sammen. Denne Tunestenenes første Indskrift, som vi kan kalde den, har Munch i det væsentlige forklaret rigtig; jeg maa i flere Stykker her, som ved andre Indskrifter, holde fast ved hans Tydning, hvor den afviger fra hans Efterfølgeres.

EK WIWA^ʀ er »jeg Viv». Mandsnavnet WIWA, Nomin. WIWA^ʀ gjenfindes som sidste Led i *Alavivus*, Navnet paa en gotisk Hærfører ved Donau Amm. Marc. 31, 4, 1; af samme Stamme er rimelig de hos Vestgoterne forekommende Navneformer *Vivendus* Mansi Conc. Tom. X, p. 509 E. (Dietrich Blekinger Inschr. S. 26) og *Vivanes* (se Förstemann). Dette Navns Oprindelse er mig ubekjendt; for at finde den maa man holde fast ved, at W i Indlyden svarer til got. *v* og ikke til got. *b*; men man tør dog ikke med Uppström og Dietrich henføre Navnet til got. *qvius* levende, ti en saadan Forandring af *kv* i Fremlyden er i de germanske Sprog uhjemlet.

Ved AFTER »efter» er at mærke Afvigelsen fra Gotisk, hvor dette Ord ikke bruges, men i dets Sted det beslægtede *afar*. Skrivemaaden AFTER med R er alderdommeligere end AFATR

¹⁾ Denne Indskrift har jeg selv gjentagne Gange undersøgt.

med **Y** paa Istabysten, ti *r* er her ikke opstaaet af *s*; ligeledes er Vokalen mellem *t* og *r* oprindelig og ikke senere indskudt.

At WODURIDE er Navnet paa en Mand, ikke en Kvinde, synes den dertil föiede Apposition at vise. Det kan ikke være Acc. sg. af en Stamme WODURIDA, da den maatte lyde W—RIDA, eller Acc. sg. af en Stamme W—RIDI, ti der er al Grund til at antage, at Accus. her ligeledes maatte være enslydende med Stammen. Jeg forklarer WODURIDE som Dativ af en Stamme W—RIDA, ikke W—RIDI, skjönt Kasusmærkets Form ikke afgjør Stammens Form, da *i*-Stammerne af Hankjøn i de germanske Sprog danne sin Dativ i Ental som *a*-Stammerne. Kasusmærkets Form *e* er mindre antik end got. *a*, men stemmer overens med den almindelige Form i de övrige germanske Sprog.

Præpositionen «*efter*» forbindes rigtignok i senere Nordisk jævnlig med Accusativ, og saaledes ogsaa paa Istabysten; men i andre germanske Sprogarter (saaledes Oldeng., Oldfris., Oldsaks.) forbindes det tilsvarende Ord almindelig med Dativ; for at nævne ét Eksempel har Falstonestenen i Northumberland EOMAER THE SETTAE AEFTAER HROETHBERHTÆ BECUN AEFTAER EOMAE. Denne Styrelse har tidligere ogsaa været brugelig i Nordisk (vi kan sammenligne, at *post* i Latin tidligere blev forbundet med Ablativ, hvorom Minde er bevaret i *postea*, *posthac*, *postilla*): den er ikke sjælden i Gammelsvensk, f. Eks. *hennær arvoæ aftir henni* (Vestgöta-l. III, 67); *husfru hans sitær quær æptir hanum* (Uplands-l. ærfbæ b. XXI, 1); i Gammelnorsk er et enkelt Eksempel bevaret i *æptir idrum* Gl. norsk Hom. S. 21, L. 16, 18. Dog véd jeg ikke at have sét *eftir* forbundet med Dativ i nogen af de mangfoldige nordiske Runeindskrr. af den senere Art, i hvilke Præpositionen forekommer i Udtryk, som aldeles svare til det, vi her har.

I det sammensatte Mandsnavn WODURIDA er andet Led afledet af Verbet «*ride*»: Mandsnavne paa *-rid* er i den ældste Tid (især indtil Midten af 9de Aarh.) ikke sjældne hos forskellige sydgermanske Stammer, navnlig hos Goter, Langbarder, Sakser, Mainfranker, se Förstemann i Zeitschr. f. vgl. Sprachforsch. I, 506—512; III, 319 f., og i Altdeutsch. Namenb. Hos de nordiske Folk er navnlig Kvindenavne paa *-rîðr* (Accus. *-rîði*) hyppige, men ogsaa Mandsnavne paa *rîðr* forekomme: *Andrîðr* Kjalnesinga saga; *Guðrîðr* Dipl. Norv. II, No. 617 (Aar 1411; fra Lærdal), hvor det forekommer som Navn paa to forskellige Mænd; hertil kan Odinsnavnene *Atrîðr* Grímnism. V. 48 og

Frdriðr Snorra Edda ed. AM. H, S. 472. 555 føtes. Af Genit. *Andriðs* maa sluttes, at den oprindelige Stamme var *-riða* (paa et ældre Sprogtrin *-rida*); herpaa tyder ogsaa Former, hvorved saadanne Navne gjengives hos græske og latinske Forfattere, f. Eks. *Τερτίδος* hos Zosimos. En anden Afledning af samme Verbum *riði* (Stamme *riðan*) har ogsaa været brugt i Mandsnavne, f. Eks. i det sædvanlige *Einriði* (*Eindriði*, *Indriði*, *Endriði*), der i norske Diplomer fra 14de Aarh. ogsaa kan findes skrevet *Andriðr*, *Endridher*. I det første Led WODU har vi en *u*-Stamme ligesom f. Eks. i HAÐU Istaby. Ordets Betydning tør jeg ikke med Tryghed angive; det synes rimeligt, at det staar i Forbindelse med Adjektivet got. *vōds*, oldn. *ōðr* o. s. v., der betyder: rasende, heftig, voldsom, og hvoraf der i Gammeltysk dannes flere Navne: *Woto*, *Wodicho*, *Wodiko*, *Wodunc* (se Förstemann). Men da de her omhandlede Indskrifter tydelig adskille *a*-Stammer og *u*-Stammer, saa kan *u* i WODU vist ikke være en Svækkelse af *a* i Adjektivstammen WODA. Men ligesom Oldengelsk ved Siden af Adj. *ellenwōd* har Subst. *ellenwōd* fem., saaledes tør man mulig for disse Indskrifers Sprog ved Siden af Adjektivstammen WODA antage en Substantivstamme WODU Raseri, Voldsomhed. Hvis denne Forklaring er rigtig, saa er altsaa *O* her lang. — Uppström forklarte derimod WODU af oldn. *viðr*, oldeng. *wudu* Træ, Skov, der i gotisk maatte lyde *vidus*; men jeg kjender ingen Støtte for den Mening, at kort *i* i en saa alderdommelig (og efter min Mening nordisk) Sprogart ved Indflydelse af forudgaaende *w* kunde gaa over til kort *o*.

Begge Led i det sammensatte WODURIDE give os Eksempel paa, at Sproget i disse Indskrifter ligesom Gotisk har bevaret *d* i Indlyden mellem to Vokaler; og vi vil siden sé, at det, ligesom i Gotisk, adskilles fra *þ*.

I det følgende har Munch læst WITAIGAHALAIBAN; men Indskriften har WITADAHALAIBAN: DA er Binderune, som i DALIDUN paa den modsatte Side. Man tør ikke antage, at IXF kunde skrives sammen, saa at det aldeles kom til at sé ud som M skrevet sammen med F, især naar I maatte slutte et Ord (eller et Sammensætningsled) og X begynde et andet. Desuden har ingen tilfredsstillende kunnet forklare *witai*; vi maa altsaa opgive denne Læsemaade, hver tilløkkende end Sammenstillingen af GAHALAIBAN med got. *gahlaiban* kan synes. Jeg deler det sammensatte Ord i WITADA-HALAIBAN. WITADA identificerer jeg med got. *witōþ* neutr., som første Sammensætn

led *viōda*, oht. *wizzōd*, oldsaks. *wiat*, *witut*, middellavtydsk *wiat*, oldfris. *wytat*. Stammens udlydende A er bevaret, hvor Ordet er første Sammensætningsled, ligesom i HLEWA. Anden Stavelse har her, ligesom i den nordtydske Form, *a*, der rimelig er kort. I Gotisk bliver *þ* til *d* i Indlyden mellem to Vokaler; ligesaa har vi her D mellem to Vokaler. HALAIBAN er istedenfor HLAIBAN: vi vil i disse Indskrifter meget ofte finde en saadan Hjelpevokal indskudt især mellem *l*, *r*, *n* og en anden Konsonant; en saadan Udtale og Skrivemaade har sin Grund i de nævnte Konsonanters Natur og gjenfindes viden om i forskellige Sprog; slige Hjelpevokaler er heller ikke sjældne i de særlig skandinaviske Runeindskrifter. Dog bruges ikke i alle Indskrifter af den ældre Art Hjelpevokaler, f. Eks. i Guldhornindskr. skrives HLEWA. Dietrich har i HALAIBAN søgt Objektet til det følgende Verbum og forklaret det af got. *hlaiw*; men dette er umuligt af flere Grunde, først og fremst paa Grund af B (jfr. Bøstenens HLAIWA): Objektet har aabenbart fulgt efter Verbet. Munch har med Hensyn til Ordstammen seet det rette: vi maa i HALAIBAN have en af Stammen HLAIBA, Brød, Brødlev, afledet Personbetegnelse, der staar i Apposition til Mandsnavnet WODURIDE. Altsaa kan HALAIBAN ikke være Accus., som Munch mente, men maa være Dativ af den ligelydende Stamme; Dativmærket AN fjærner sig fra det got. *-in* og slutter sig til Formen i de øvrige germanske Sprog: oldn. *-a*, oldeng. *-an*, o. s. v. Det gjælder nu at finde Ordets Betydning. Jeg tror snarest, at HALAIBAN har samme Betydning som got. *gahlaiban*, Nomin. *gahlaiba* Kammerat (*συνμαθητής, σωματιώτης*), eg. den som deler Brød med en anden, companio; jfr. oht. *galeipun* sodalibus. Det er i nordisk Sprog gjennemgribende, at første Led *ga* falder bort i sammensatte Ord, saaledes ogsaa i dem paa *an*: oldn. *rúni* = oldeng. *gerúna*, oht. *kirúno*, *sinni* = got. *gasiþja*, *beþja* = oldeng. *gebedda*, oldsaks. *gibeddo*, o. s. v.; kun enkelte Spor af *ga* ere bevarede foran *l*, *n*, *r*, f. Eks. *granni* = got. *garana*. — *viōþ* betyder i Gotisk Lov (*νόμος*); hvilken Betydning gjenfindes i andre Sprogarter; men i Oldfrisisk og, skjönt ikke udelukkende, i Oldhöitydsk betegner Ordet: Herrens Legeme i den helige Nadver ¹⁾. Endelig er for Betydningen got. *draukti-viōþ*

¹⁾ Saaledes har slav. *zakon* lex ogsaa (efter Diefenbach goth. Wtb. II, S. 585) Betydningen eucharistia.

orpassla, Krigstjeneste, at mærke. Som den oprindelige Betydning, fra hvilken man kan forklare sig Ordets Anvendelse paa disse forskjellige Maader, tør vel «Indstiftelse, Anordning» sættes. Jeg tror, at det efter dette vil indrømmes, at WITADAHALAIBA uden Tvang kan forklares ved *lagsmaðr*, Kammerat, vel nærmest Krigskammerat, idet WITADA er sat som mindre bestemt Udtryk for DROHTI-WITADA; mange særlig skandinaviske Runeindskrifter fortælle os, at en har reist Sten og ristet Runer til Minde om sin *félagi*. Derimod synes det mig ikke rimeligt, at HALAIBA skulde betegne «Herre», oldeng. *hláford*.

WORAHTO, der er et Sidestykke til TAWIDO i Guldhornindskr., er forklaret af Munch: det er istedenfor WORHTO i Ps. sg. Præterit. — got. *vaurhta* af *vaurkjan*, oldn. *orta* af *yrkja*; det betyder altsaa: jeg virkede, jeg gjorde. I senere Nordisk synes WORKJAN *yrkja* at være bleven indskrænket i sit Betydningsomraade og TAUJAN at være bleven aldeles fortrængt af GARWJAN *geroa gera*, der egentlig betyder: gjøre rede, gjøre færdig.

Efter WORAHTO sér man et Punkt, under hvilket man maa tro, der har staaet et andet Punkt, som nu er slaaet bort. Af det følgende Ord er kun et Stykke tilbage af første Rune, som synes at have været R. Munch antager med rette, at her Objektet stod, og at dette har været Ordet for «Runer»; snarest har dette været skrevet RUNOR her som paa Varnumstenen.

Indskriften læser jeg altsaa:

EK WIWAR AFTER WODURIDE WITADAHALAIBAN
WORAHTO R[UNOR], hvilket jeg oversætter: Jeg Viv gjorde
Runer efter (Krigs-) Kammeraten Vodurid.

ek Wiwar
after Woduride
witadahalaiban
worahto runor

er et regelret bygget Halvvers. Man maa antage, at EK her er brugt som betonet Stavelse, medens Ordet i Guldhornindskr., hvis den er rhythmisk, maa være Maalfylling.

Med Hensyn til Tegningen hos Stephens bemærker jeg endnu, at der paa Stenen er større Aabning paa Midten mellem den rette Stav og den krumme Sidestav i R i AFTER.

Indskriften paa den anden Side volder flere Vanskeligheder, og disse forøges derved, at nogle Runer er slaaet af, andre utydelige. Flere Hovedled i Sætningen synes dog med Sikkerhe-

at kunne bestemmes: DOETHRĪA maa være Subjekt eller staa i Apposition til et Subjekt, DALIDUN være Verbum og STAINA Objekt. DOETHRĪA forklarer jeg som Nom. pl. = oldn. *dætr*, got. *dauhtrius*; Oldn. *dætr* forudsætter ialfald en ældre Form *dohtrir*, hvad enten denne, som jeg efter Lyngby (Tskr. f. Philol. VI, 46) antager, er af en Stamme *dohtar* og identisk med gr. *δοχαιρος*, eller i her er Sammendragning af *yu* i got. *dauhtrius*. Formerne i de øvrige germanske Sprogarter ligge fjærnere.

Det følgende Ord har Munch læst $\text{†} \text{A} \text{M} \text{M} \text{M}$ (de to første Runer forbundne) DAEDUN, hvilket Uppstrøm og efter ham Dietrich har forklaret ved oldeng. *dædum*, oldsaks. *dædun*, tysk *täten*. Men Stenen har 14: Tværstregen oventil gaar ikke og kan aldrig have gaaet indtil den anden rette Stav; og man tør neppe antage, at Runeristeren skulde have indbugget M paa en saa ufuldstændig Maade. Jeg læser derfor Ll, skjønt Hagen oventil paa Runen for L pleier at skraane stærkere nedad. Ogsaa af sproglige Grunde synes Uppstrøms Forklaring at maatte opgives: man maatte vente DADUN; ialfald véd jeg ikke tilfredsstillende at forklare AE. Heller ikke er et Udtryk DAEDUN STAINA i Overensstemmelse med Brugen af Verbet *dōn* i germanske Sprog, hvad enten man her oversætter «løsteten» (skaffede) med Dietrich eller «satte». DALIDUN maa aabenbart være 3 Ps. pl. Præterit. af et Verbum, der har hørt til samme Konjugationsklasse, som TAWIDO paa Guldhornet. Jeg tør ikke med Stephens forklare DALIDUN som «dealed»; ti en unødiagtig Skrivemaade DALIDUN for DAILIDUN finder neppe nogen Støtte i Runeindskrifter af den ældre Art; og desuden kan jeg ikke faa «delle» til at passe i Sammenhængen, ti man kunde neppe sige DAILIDUN STAINA for «toge Del i Opførelsen af Stenen» eller «lode indhugge Runer paa en Del af Stenen». Jeg maa lade denne Verbalstamme uforklaret.

Af det følgende Ord er kun lidet tilbage: sidste Rune er tydelig Y, foran den kan man tydelig skjelne det nederste af 4 rette Stave og jeg tror endnu temmelig bestemt at sé Spor af en femte. Et Ord, som ender paa Y R, som følger efter Verbet og som staar umiddelbart foran Dativen WODURIDE, hvorefter Objektet følger, kan ikke vel være andet end en Præposition. Jeg formoder her $\text{Y} \text{M} \text{Y} \text{R}$ AFTER; rigtignok har vi paa den anden Side den oprindeligere Skrivemaade AFTER, men en saadan Afvigelse mellem de to Indskrifter, der tydelig synes at være indhugne af to forskellige Mænd, tør neppe vække Betænkighed, da vi paa Istabystenen har AFATR. Vilde man her læse (UBA)R

over (jfr. Varnumstenen), saa maatte man alligevel antage Afvigelse i Skrivemaade fra den første Indskrift paa Tunestenen, da *r* ogsaa i *UBA* er oprindeligt. Men denne Læsemaade falder bort, hvis jeg har Ret i, at der foran *Y* er Spor af 5 Stave.

WODURIDE er den af (*AFTE*)*a* styrede Dativ. **STAINA** kan her kun være Accus. sg., Objekt til **DALIDUN**; jfr. **HORNA** paa Guldhornet; Dat. sg. maatte lyde **STAINA** og Acc. pl. **STAINAN** (ti vi vil siden faa Eksempler paa, at *N* i Udlyden i Kasusformer af Stammer paa *-æn* svarer til got. *na*).

Hvad jeg i det følgende fremsætter om Begyndelsen af Indskriften, vil jeg kun have betragtet som et usikkert Forsøg. Først nogle Bemærkninger for, saavidt muligt, at sikre Grundlaget. I første Linje er Rune 7 og 8 sikkerlig, som alle har læst, $\text{S} \mid \text{SI}$; de to Runers Træk er løbne i hinanden, men det er aldeles tydeligt, at det ikke er tilsigtet at skrive dem sammen; Runen for *S* vender ellers i denne Indskrift til den anden Side. Sporene af Rune 13. 14 (Runerne efter $\text{R} \searrow \text{T}$) tillade ikke anden Læsning end **MY ER**. Paa Rune 20 er vistnok noget skallet af, men den er dog sikkert **F A**; **P** strider mod Sporene paa Stenen, og **W** kan ikke staa mellem **NG** og **N**. Et fast Holdepunkt for Tydningen af første Linje finder jeg deri, at **MY ER** maa være Slutningen af et Ord, hvilket viser sig baade af Runen **Y** og af de umiddelbart efter følgende Runer **ARBINGA**, der give os et Ord, hvis Betydning (Arving) vi neppe kan tage Feil af. Ved **—ER** maa man straks tænke paa den nordiske Endelse i Nom. pl.; læse vi nu **OSTER** sammen, saa sér dette fuldkommen ud som Slutningen af en Superlativ i Nom. pl. masc. (oldn. *-astir*)¹⁾; det gjælder altsaa at bestemme dette Ords Form i sin Helhed. Paa Forhaand er det rimeligt (omend ikke afgjort), at denne Superlativ attributivt er føiet til et Substantiv, og dette maa da søges enten i første Ord i Linjen eller i det Ord, som følger efter **OSTER**. Men det første Ord kan ikke give os en Nom. pl. masc., hvad enten vi tage **ARBINGAS** eller **ARBINGA** for sig: hvis Stammen er **ARBINGA**, Nom. sg. altsaa **ARBINGA**, saa maa Nom. pl. ende paa **Y R**, hvilken Konsonant disse Indskrifter stadig har efter Vokal, hvor Gotisk har *s*, almindelig Oldnordisk *r*; er Stammen derimod **ARBINGAN**, Nom. sg. **ARBINGA**, saa maa man for-

¹⁾ Ogsaa Dietrich finder her en Superlativ, men forøvrigt er hans Læsning og Tydning fællagtig.

mode, at Nom. pl. enten ender paa AN, saa at got. *ns* er blevet til *n* (som, efter hvad vi senere vil sé, i Gen. sg. af AN-Stammer), eller ogsaa paa R i Overensstemmelse med *r* i almindelig Oldnordisk ved Indflydelse fra A-Klassens Böining (jfr. Lyngby i Tskr. f. Philol. VI, S. 48). Da vi saaledes ikke kan finde en Nom. pl. masc., hvortil Superlativen kan høre, i Linjens første Ord, maa vi forsøge med Ordet efter OSTER, og her kan vi da erkjende en Nom. pl. masc. af Stammen ARBINGAN i ARBINGAN. Nominativmærket *s*, der er bevaret i Gotisk (f. Eks. *ahmans*), er her faldt bort, ligesom i Oldeng. (f. Eks. *bodan*), Oldsaks., Oldhöitydsk o. s. v.; paa samme Maade falder i disse Indskrifter *s* efter *n* bort i Gen. sg. masc. af *an*-Stammer, f. Eks. *ÞRAWINGAN* Tanum. Men af Stammen ARBINGAN kan, saavidt jeg skjønner, ikke i nogensomhelst Form dannes ARBINGAS, men vel ARBINGA; vi maa derfor dele ARBINGA SINGOSTER. Om Adjektivets Betydning skal jeg vove en Formodning. Gotisk har Adjektivet *sineigs* gammel, hvortil Superlativen *sinista* den Ældste forholder sig omtrent paa samme Maade, som lat. *senior* til *senex*. Den gotiske Superlativ gjenkjendes i «Sacerdos omnium maximus apud Burgundios vocatur *Sinistus*, et est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis ut reges» Ammian. Marc. 28, 5; og af got. *sineigs* forklarer Førstemann det frankiske Navn *Sinigus* fra 8de Aarh. (i polyptyche de l'abbé Irminon). Nu er intet almindeligere end, at tilsyneladende anomale Former paa et senere Udviklingstrin fortrænges af Former, der synes mere regelrette; jeg tænker mig saaledes, at man istedenfor den gamle i got. *sinista* bevarede Superlativ, der syntes uregelret i Forhold til *sineigs*, senere af dette Adjektiv *sineigs* dannede en ny Superlativ ved det almindelige Suffix. Et lignende Tilfælde ligger nær: den gamle tilsyneladende uregelrette nordiske Komparativ *æri*, *yræ*, der fuldkommen svarer til got. *juhisa*, blev senere trængt tilbage ved det af *ungr* efter almindelig Regel dannede *yngrî*. Ogsaa vil jeg minde om, at man i ældre Latin istedenfor de i Forhold til *senex* tilsyneladende uregelrette Former *senis*, *senem* finder *senicis* (*senecis*), *senicem* (Tidskr. f. Phil. VII, 9), hvilke Former dog igjen blev opgivne. Endelig maa det mærkes, at got. *sinista* kun forekommer som Substantiv, og i denne Brug kunde den alderdommeligere Superlativdannelse let holde sig længere (jfr. lat. *magister*, *minister*). En af *sineigs* efter almindelig Regel dannet Superlativ vilde lyde *sineigösts*; overført i nordisk Form maatte den lyde *singastr*, ligesom *minnigr* dan-

ner *minngastr*, *mingastr* (Morkinskinna udgiven af Unger S. 33, L. 14), *fálcunnigr fálcungastr*. I SINGOSTER var altsaa *n* egentlig Tungenasal, men denne gaar foran *g* saa let over til det palatale *n*, at man ikke kan stødes ved at finde Ordet skrevet med den Rune, som i Oldengelsk kaldes *Ing*. I SINGOSTER svarer *O*, hvis Qvantitet jeg ikke tør afgjøre, til got. *ō*, ligesom i RUNOR Varnum = got. *rūnōs*. Jeg formoder altsaa, at SINGOSTER ARBINGAN betyder «ældste Arvinger». Nu gjælder det at forklare ARBINGA foran SINGOSTER: efter Formen kan det være Nom. sg. masc., men det passer paa ingen Maade i Sætningen. Efter mit Skjøn kan foruden Nom. sg. ingen anden Kasusform af ARBINGAN have lydt ARBINGA end Gen. plur.; man skulde jo rigtignok paa Forhaand snarest have troet, at Stammerne paa AN i en saa alderdommelig Sprogform havde bevaret *N* i Gen. pl. ligesom i Got. (*ahmanō*), Oldengelsk (*banena*) og andre beslægtede Sprogarter; men jeg véd dog intet, som bestemt forbyder os at antage, at masculine AN-Stammer i disse Indskrifers Sprogform ligesom ved de fleste Ord i senere Nordisk havde Endelsen *A* (= got. *-ans*, oldeng. *-ena*), hvad enten *A* havde holdt sig lang eller, som jeg snarest tror, var bleven forkortet. Jeg oversætter derfor: Arvingers (Arvingernes) ældste Arvinger. Dette bestemmes da nærmere ved det følgende «Dötre», hvortil det tilbagestaaende Ord OÞUINGOR maa høre. Man kunde rigtignok indvende, at dette ikke kan forbindes til ett Ord, da første *O* slutter en Linje, hvorefter et Rum er ladet tomt, medens det tilsvarende Rum i næste Linje er beskrevet med ÞUI; men denne Indvending er neppe afgjørende ved den i det hele mindre omhyggelig indhugne Indskrift paa denne Side. OÞUINGOR kunde efter sin Endelse være Nom. pl. fem. (jfr. RUNOR Varnum, Tjörkö), altsaa enten Adjektiv til DOHTRIA eller i Apposition dertil; men man maa vente her at finde Navnet paa den af Vodurids Arvinger, hvis Dötre har foretaget noget med Hensyn til Stenen. Jeg finder derfor her en Gen. sg., og som Formen viser, af Hunkjøn: OÞUINGOR af Stammen OÞUINGO; Endelsen OR svarer til got. *ōs* her som i Acc. pl. fem. RUNOR Varnum, Tjörkö = got. *rūnōs*. Kvindenavne paa INGO forholder sig til masculine Patronymica paa INGA (f. Eks. HOLTINGA) som oldn. *bræðrungr*, *systrungr* fem. til *bræðrungr*, *systrungr* masc. Men jeg maa tilstaa, at et ved INGO afledet Kvindenavn OÞUINGO er mig aldeles uforklarligt, ti Stammens udlydende *U* maatte jo dog falde bort foran INGO; heller ikke synes et sam-

mensat OÞU-INGO mig muligt. Dette har vakt Tvil hos mig, om der her virkelig staar U. Runens Form er ikke ganske den samme som U-Runen ellers har i denne Indskrift, ti Kvisten er her kortere og gaar længere ud fra Staven; Runens Form er bleven mindre tydelig derved, at Trækkene ved tilfældige Tværestreger er blevene blandede sammen med den følgende I-Rune, hvilket ikke sees paa Stephens's Tegning. Er Runen ment som 1 L? Dog taler herimod den Omstændighed, at L i DALIDUN har en aldeles forskjellig Form, hvorfor jeg kun med Uvished tør nævne denne Formodning. Ellers vilde OÞLINGOR give os et let forklarligt Navn: det vilde være afledet af oldn. *óðal*, got. *ōþal* (Kirchhoff goth. Runenalph. S. 27 f.), der hyppig, især hos tyske Stammer, bruges til Dannelsen af Navne; et til Kvindenavnet OÞLINGO svarende Mandsnavn vilde vi have i det gammeltydske Navn *Odeling*¹⁾.

OÞLINGO (eller hvilken nu end den rette Navneform er) maa være Vodurids Datter: hendes Døtre betegnes som de ældste af Vodurids Arvingers Arvinger, de ældste af hans Børnebørn.

Man kan sammenligne Udtryksmaaden i en svensk Indskrift af det almindelige Slag (Hargsmoen, Frösåkers Herred, Upland), som meddeles hos Liljegren Run-Urkunder No. 273 i en Form, der vistnok ikke i alle Dele er rigtig: Kuplifia ök. Sihviþr: Altulf. arfs. arfair. litu hakva sten astir: faþur: sin: ok: Sihborh. moþor: hons. Ogsaa i andre svenske Indskrr. nævnes de, der reiste Stenen eller lod riste Indskriften, som Arvinger af N. N.

Indskriften paa denne Side synes fuldstændig med Undtagelse af første Ord i 3dje Linje (AFTE)R, ti, saavidt jeg kan sé, er paa denne Side forøvrigt ikke noget Stykke, hvorpaa der kan have staaet Runer, enten ovenpå eller nedentil slaaet af Stenen. Endelig kan bemærkes, at 4de Rune i 2den Linje (Ing) er uheldig tegnet hos Stephens; dens Form er mere lig de Former af denne Rune, som ellers findes i Indskriften. Foran STAINA er sikkert to Prikker, ikke én Prik; efter STAINA skal der rimelig ogsaa læses to Prikker, men den øverste Prik er slydt sammen med øverste Kvist paa ¶ og kan derfor ikke tydelig skjælnes.

Jeg anfører herefter min Læsning og Tydning af Indskriften i det hele, idet jeg gjentager, at jeg ikke tør paastaa, at Stenen har L i OÞLINGOR, at jeg ikke forstaar Betydningen af DALI-

¹⁾ Ogsaa Dietrich har læst OÞL, men derefter lægger han til et S, som er grebet ud af Luften.

DUN, og at Tydningen af første Linje kun maa betragtes som et Forsøg.

ARBINGA SINGOSTE_æ ARBINGAN O_þLINGOR DOHTRIA
DALIDUN (AFTE)_æ WODURIDE STAINA.

Arvingernes ældste Arvinger Odlingas Døtre (satte) efter Vodurid Stenen.

Denne Indskrift er, saavidt jeg kan sé, ikke rytmisk, omend tildels Ord, der danne Alliteration med hinanden, er stillede sammen.

De to Indskrifter Indhold synes at vise, at de er samtidige eller omtrent samtidige, uden at man dog bestemt faar vide, hvorledes Odlingas Døtres Virksomhed med Hensyn til Mindestenen over Vodurid forholder sig til Vivs. Jeg tør herom intet slutte deraf, at den af Viv indhugne Indskrift er langt smukkere og anseligere end den anden.

Jeg skal nu søge at fremhæve, hvad der tjener til at bestemme Sprogets Karakter, for at vi derved kan udfinde, om dette Mindesmærke tilhører en nordisk (skandinavisk, nordgermansk) Stamme eller ikke.

Först er det klart, at Sproget ikke er gotisk; jeg skal nævne ett Mærke af mange: masculine Stammer paa AN danne Dativ sg. paa AN, ikke paa *in*. Men i Alderdommelighed staar Sproget Gotisk nærmest: i flere Tilfælde er dog Formerne noget mindre oprindelige end de gotiske, sjældnere mere antike. Det viser sig ogsaa ved denne Indskrift, at Sammenligning af Gotisk er uundværlig for Forstaaelsen baade af Former og Ordforraad.

Sproget kan efter min Mening heller ikke være oldengelsk (angelsaksisk) paa et ældre Trin eller en dermed nærmest beslægtet Sprogart. De om Guldhornindskriften anførte Grunde gjælde ogsaa her; desuden maa især Anvendelsen af Nominativmærket *æ* i et Par Flertalsformer fremhæves. Nom. pl. DOHTRIA synes saaledes ikke let at kunne forliges med de oldeng. Former *dohtor*, *dohter*, *dohtra*, *dohtru*. End mere afgjørende er SINGOSTE_æ, hvis min Forklaring er rigtig; ti i Oldeng. danne adjektiviske *a*-Stammer Nom. pl. masc. paa *e*, der maa føres tilbage til den i Gotisk bevarede Endelse *ai*; derimod stemmer SINGOSTE_æ overens med den nord. Endelse *ir* (*er*), hvor *r* er tilføjet ved Indflydelse fra Substantivbøiningen og som derfor er mindre oprindelig end Endelsen i Got., Oldeng. og de øvrige sydgermanske Sprogarter. Ogsaa i andre Tilfælde afviger Sprogformen, hvis min Forklaring er rigtig, fra Gotisk, Oldengelsk og

de øvrige sydgermanske Sprogarter paa samme Tid, som den stemmer overens med Nordisk. Saaledes Formen for Gen. pl. af AN-Stammer i ARBINGA. Mindre afgjørende taler Mangelen af Partikelen *ga* i HALAIBAN for nordisk Sprog: vistnok er en saadan Bortkastelse eller Mangel af *ga* neppe nogensteds saa gjennemsført som i Nordisk, men den er dog ikke ukjendt i andre germanske Sprogarter, f. Eks. oldfris. *slûh* = oldsaks. *gestô*, oht. *ôrrûno* = *ôrkirûno*, jfr. Grimm Deutsche Gr. II, 749 f. Ordet ARBINGAN, Nomin. A—GA synes at have været særlig nordisk: oldnorsk *erfingi*, Stamme *erfingjan*. Det eneste, der kunde tale for særligt Slægtskab med Oldengelsk, var WODU, hvis *u* virkelig var det samme som oldeng. *wudu*, men denne Forklaring er høist tvilsom.

Sproget synes at være fuldkommen det samme som i Guldhornindskriften, ti Forskjellen mellem HALAIBAN (med Hjælpelyd) og HLEWA (uden Hjælpelyd) kan ikke begrunde Forskjel i Sprog. Tunestenen lægger derfor ny Vægt til de Grunde, som ledede mig til at tage Guldhornindskriftens Sprog for nordisk.

Jeg skal endelig i al Korthed stille sammen de væsentligste Eiendommeligheder i Lydenes og Formernes Behandling, som ikke er omtalte her straks i Forveien og som ikke kunde iagttages ved Guldhornindskriften.

E i ubetonede Endestavelser: i Dat. sg. masc. af A-Stammer og i AFTER af ældre *a*; i ER i Nom. pl. masc. af adjektive A-Stammer af ældre *ai*.

O (uvisst om langt eller kort) udenfor Stammestavelsen, hvor Gotisk har *ô*, medens Oldn. har *a*: i SINGOSTER, OPLINGOR. Derimod A i WITADA, hvor Gotisk har *ô*.

U i Stammens Udlyd beholdt, hvor Ordet optræder som første Sætningsled.

Tvelyden AI.

W beholdt foran O i Fremlyden: WODURIDE, WORAHTO.

B i Indlyden svarende til got. *b*, hvor Oldn. har *f*.

H i Indlyden som i Gotisk: WORAHTO, DOHTRIA.

Baade D og *Ð* i Indlyden som i Gotisk.

N beholdt i Udlyden, hvor det i Oldn. falder bort, medens Got. har *n* eller *na*.

Hvis jeg med rette har læst (AFTE)*n* i anden Indskrifts 3dje Linje, saa følger deraf med Nødvendighed, at Y i Kasus-ender, som oprindelig havde *s* i Udlyden, her maa læses som *r*.

Afledede Verber har i Præter. 3 Ps. pl. efter Vokal Endelsen
DUN = got. *dadun*, oldn. *du* (*ðu*).

Substantiviske A-Stammer af Hankjön danne Acc. sg. paa A,
Dat. sg. paa E.

Substantiviske O-Stammer af Hunkjön danne Gen. sg. paa O.

Substantiviske AN-Stammer af Hankjön danne Dat. sg. paa
AN, Nom. pl. paa AN, Gen. pl. paa A.

AR-Stammer danne Nom. pl. paa RlR.

Superlativmærke OSTA = got. *osta*.

I i afledede Adjektiver paa IGA falder bort, hvor en vægtig
Stavelse følger efter IG: SINGOSTER for SINIGOSTER.

Hvis OPLINGOR er det rette, saa er her A i anden Stavelse
af Stammeordet OPALA faldt bort foran Suffixet INGO.

Suffix INGAN, hvor Oldn. har *ingjan*.

Varnum, Vermland

(Stephens S. 216).

Denne Indskrift lærte jeg for første Gang nærmere at kjende
under mit Ophold i Kjöbenhavn i Sommeren 1865, da Prof. Stephens
viste mig den Tjeneste at overlade mig den i hans Værk udgivne
Tegning til Benyttelse. Samtidig fremsatte Prof. Carl Säve for
mig sin Læsning og Tydning, som han paa min Bön har tilladt
mig at meddele; herfor bevidner jeg ham her min oprigtige
Taknemmelighed. Säve læser Runerne i følgende Orden:

NBFAHIITM:HFRTBFIFÄ

... IIMYMRINFARNIXYPRITN

Han mener, at den nedre (første) Rad ender med Dobbelttrunen
FA (i *Harabanar*) og at disse to Runer er skrevne sammen for
at spare Rum; samt at den övre (anden) Rad ender med
Ordene RNIXYPR

↑ I A

Ä hvis sidste fem Runer er Venderuner, skjönt
dette ikke sees ved ↑I. Runen P (i *varitu*) havde man ikke
behövet at vende for det knappe Rums Skyld; men dette er
gjort som en Anvisning, et Fingerpeg, at enhver skulde sé, at
de følgende 4 Runer var Venderuner, skjönt dette blot ved den
første og den sidste Ä.. P var paatageligt; og for at paapege
Læsningens Krumböining er ogsaa dette omvendte P stillet midt
foran (eller imellem) de to Runer P og P.

Denne Opfatning af den Orden, i hvilken Runerne skal læ-
ses, holder jeg for utvilsomt rigtig. Den mig i 1865 meddelte

Tydning vil Prof. Säve förövrigt kun have betragtet som et löst henkastet Forsög. Han læste:

ubar hite Harabanar . . . tiahe jerilar runom varitu,
 hvilket han forklarte: *yfir (leg) Hrafns . . . . jarlar rinum ritu.*
ubar Præposition = *yfir*. *hite* et Substantiv som betyder «Grav»
 el. lign., maaské beslægtet med gr. *κότῃ*. *Harabanar* Gen. sg.
 masc. = *Hrafns*. *tiahe* lodes uforklaret. *jerilar* Nom. pl.
 masc. = *jarlar*. Y en anden Form af det Tegn C, som Vulfila
 bruger for *j*. *runom* Dat. pl. fem. i instrumental Betydning.
varitu Præterit. 3 Ps. plur. = gløvensk *vritu*, isl. *ritu*.

UBAR tager ogsaa jeg som «over», oldn. *yfir*, got. *ufar*,
 oht. *ubar*, *obar*, oldsaks. *oþar*, oldfris. *over*, oldeng. *ofer*. Her
 er det aldeles sikkert, at A betegner *r* og ikke en blød *s*-Lyd,
 ti i *yfir* er jo *r* oprindeligt og ikke opstaaet af *s*, jfr. sanskr.
upari. Runen A, som endnu i særlig skandinavisk Runeskrift
 er i almindelig Brug, er kun en anden og vistnok yngre Form
 for Y, som vi ogsaa vil finde paa Varnumstenen. Medens UBAR
 har bevaret A foran R, er A gaaet over til E i AFTER paa
 Tunestenen; hvad Grunden til denne Forskjel er, véd jeg
 ikke, men i den ubetonede Afledningsendelse kunde Vokalerne
 lettere skifte.

Det følgende Ord HITE er vistnok styret af UBAR, men det kan
 ikke betyde «Grav», da HARABANAR ikke kan være Gen. sg.
 (jfr. HNABDAS paa Bøstenen), men maa være Nomin. sg. (jfr.
 HOLTINGAR, WIWAR). Jeg forklarer HITE som et Mands-
 navn i Dat. sg. af en Stamme HITA eller HITI, ligesom WODU-
 RIDE paa Tunestenen er Dativ af Stammen WODURIDA. Dette
 Navn er neppe beslægtet med de gamle høitydske forkortede Navne-
 former *Hizzi*, *Hizo*, *Hizil*, fem. *Hiza*, *Hizecha*, *Hizila* (se Förste-
 mann). «At riste Runer over en Mand» synes at være et natur-
 ligt Udtryk for at riste Runer paa Stenen, som reises over den
 Grav, hvori han hviler.

HARABANAR er Nom. sg. af Stammen HARABANA; vi
 har her det bekjendte Navn «Ravn». A er indskudt som Hjelpe-
 vokal mellem H og R samt mellem B og N, jfr. oldhøitydsk
Hraban. Dette Navn er da her Subjekt; Verbet kommer til
 Slutning i WARITU. Dette kan efter fast Udtryksmaade i Rune-
 indskrr. kun være Præteritum, ikke Præsens; men WARITU kan
 hverken være 1te eller 3dje Pers. sg. af Præter., hvilket navnlig
 baade Endelsen U og Stammevokalen I viser, ti Indskrr. i det
 ældre Runealphabet betegne kun undtagelsesvis *ai* ved I.

Naar WARITU ikke kan være Entalsform, saa maa vi altsaa have et Subjekt foruden HARABANAR. Dette andet Subjekt maa søges i ERILAR, Nom. sg. af Stammen ERILA; det er det bekjendte oldn. *jarl*, oldeng. *eorl*, oldsaks. *erl*, der ogsaa har været brugt som Navn, især i Sverige. Man kan af flere Grunde ikke tage med til Navnet Runen foran E og læse denne som J: JERILAR vilde ikke passe til Sprogformen i disse Indskrifter, og Formen ERILAR har vi ogsaa i Lindholm-Indskr. Oldn. *jarl* viser tilbage til en ældre Form ERLAR, men ERILAR synes endnu oprindeligere; ti I kan vel her ikke være Hjælpevokal, da ellers kun A bruges som saadan. Naar baade HARABANAR og ERILAR er Subjekter, maa man snarest vente, at de er forbundne ved et «og». Dette finder jeg i IAH, hvilket jeg identificerer med got. *jah*, oldhöitydsk *joh*, oldsaks. *jak*, jfr. oldsaks. *ja*, *ge*, oldeng. *ge*.

Mellem IAH og ERILAR staar MY. Den anden af disse Runer har Stephens efter min Mening rigtig læst K; vi har da her Overgang fra den ældre Form < til den yngre Y. Væsentlig den samme Runeform som her finde vi paa Björketorp-Stenen, og den synes da ogsaa der at burde læses som K. Den omvendte Form ʌ har vi i Lindholm-Indskr. Stephens S. 146 gjør opmærksom paa, at Overgangsformen Y for K ogsaa findes i flere særlig skandinaviske Runeindskrr.; saaledes kan henvises til den Form, K har i Ordet SKARÐA paa Kong Svens Runesten (Tegning hos Thorsen Runemind. S. 93).

EK oversætter jeg da her som ellers ved «jeg»; disse to Ord EK ERILAR «jeg Jarl» har vi forbundne ogsaa i Lindholm-Indskr.

Mellem HARABANAR og IAH har været mindst ett Ord; af dette er levnet Slutningsbogstaven T. Jeg skal her gjøre et Forsøg paa at udfinde, hvilket dette Ord har været. Naar vi har de to Subjekter saaledes ordnede: *Hrafn . . . ok ek Jarl*, saa har vi i Sætningens Bygning en god Veiledning til at finde det søgte Ords Forhold i Sætningen. Et Verbum (f. Eks. *warait*) vil her ikke kunne staa, da WARITU, som ikke kan være Entalsform, følger efter. Derimod vilde jo et Tilnavn i Nominativ til «Ravn» kunne staa paa denne Plads; men et Ord, som ender paa T, kan ikke være et Substantiv eller Adjektiv i Nominativ, og desuden staar heller ikke til ERILAR nogen nærmere Bestemmelse. Jeg vover at udfylde det manglende ved (W)T, første Persons Pronomen i Dualis. Vi vil da her have: *Hrafn vit ok ek Jarl*,

d. e. Ravn: vi to (han) og jeg Jarl. Denne Udtryksmaade kan fra vort nuværende Sprogs Standpunkt synes unaturlig, men jeg tror fra Oldnorsk at skulle kunne anføre Eksempler paa lignende Udtryksmaade, om end just ikke den samme. Jeg tænker ikke her nærmest paa den bekendte Talebrug *vít Hrafn* for «jeg og Ravn». Men ofte er det Tilfældet, at det første af de to Led, som *ok* forbinder, ikke særskilt er udtrykt umiddelbart foran *ok*, men implicite ligger i det foregaaende. Saaledes Morkinsk. (Ungers Udg.) S. 28, L. 16: *var hann vkatr. Einnhveran dag hittaz þeir bræþr oc Magnvs konvngr* (han og Magnus); Mork. S. 35, L. 17; Mork. S. 160, L. 8. Navnlig forekommer denne Udtryksmaade ganske almindelig efter *milli*, og meget ofte efter *bæði*: Völsunga s. Cap. 38 (S. 180, L. 24 i min Udg.): *Guðrún tók eitt sverð ok leggð fyrir brjóst Aíla konungi, véla þau um bæði ok son Högna* (begge: hun og Hognes Søn); Völsungu-rímur V. 63: *Breða muntu hafa banat í fönn, bæði er dautt ok rakki*; flere Eksempler af den stockholmske Homilie-bog giver Fritznors Ordbog i Tillæg. En aldeles ensartet syntaktisk Eiendommelighed i gammel Irsk er paavist af Whitley Stokes i Kuhns og Schleichers Beiträge z. vgl. Sprachforsch. II, 395 og af Ebel ssteds IV, 357 f.

Ligesom nu i de anførte Eksempler umiddelbart forud for *ok* staar *bæði*, der sammenfatter den Gjenstand, som før er nævnt, og den senere nævnte, der knyttes til ved *ok*, saaledes antager jeg, at her i Indskriften foran IAH har staaet WIT, der har sammenfattet den foran nævnte Ravn og det ved IAH tilknyttede Navn Jarl.

Vi komme nu til **RNXY**. Dette kan ikke læses RUNOM, ti det kan ikke paavises, at Y nogensinde i den ældre længere Runerække har været brugt for M, og desuden forbindes, saavidt jeg véd, *vríta*, *ríta* ingensteds med den instrumentale Dativ, men altid med Accusativ. Vi maa da læse RUNOM¹⁾, og vi har altsaa her i samme Indskrift den ældre Form Y (én Gang) og den yngre A (3 Gange) begge i samme Betydning; dette kan ikke være paafaldende, da Indskriften ved Siden af den almindelige Form F én Gang (for at spare Rum) har 4 (i IAH) og én Gang istedenfor H har H. Paa samme

¹⁾ Ogsaa Conrad Hofmann i sin Afhandling om de blekingske Indskrr. S. 117 læser rigtig RUNOM, men tager derimod feilagtig VARIT som Entalsform af Præteritum.

Maade svarer $\text{P}\mathring{\text{A}}\text{N}\mathring{\text{F}}\mathring{\text{A}}$ Stentofen (Sölvesborg) til
 $\text{P}\mathring{\text{A}}\mathring{\text{N}}\mathring{\text{F}}\mathring{\text{Y}}$ Istaby.

Da $\mathring{\text{A}}$ og $\mathring{\text{Y}}$ altsaa er Variationer af samme Rune, er det paa Grund af UBAN sikkert, at $\mathring{\text{Y}}$ i Varnum-Indskr. ikke betegner den bløde *s*-Lyd, men *r*. At antage, at den ældre Form $\mathring{\text{Y}}$ her betegnede den bløde *s*-Lyd, medens den yngre $\mathring{\text{A}}$ betegnede *r*, vilde af flere Grunde være utilstedeligt. RUNOR er Acc. pl. fem. = got. *rūnōs*; hvorvidt O her er lang eller kort, tør jeg ikke afgjøre. Samme Ordform forekommer paa Tjörkö-Bracteaten.

I sidste Ord WARITU har vi, som allerede sagt, Præteritum af det velkendte Verbum def betyder «ridse», dog ikke i en Entalsform. WARITU kan heller ikke være 3 Ps. pl. Præter. = oldnorsk *ritu*; ti ved den gamle Sprogform her i Indskriften maatte man kræve WARITUN, ligesom Tunestenen har DALIDUN (hvor N ikke tør drages hen til det følgende Ord); og desuden strider mod denne Forklaring EK ERILAN i det foregaaende. Dette bringer os til at tænke paa 1 Pers. plur., men heller ikke denne Mening tør jeg holde paa, ti vi maatte da antage enten 1) at M-Runen havde staaet paa Stenen efter U, men siden var slaaet af, ligesom nu kun den øvre Halvdel af U-Runen er levnet; eller 2) at Runeristeren, fordi der manglede Rum, ikke havde skrevet M til; eller 3) at *m* i Udtalen hörtes svagt, saa at det kunde forbigaaes ved Skrivningen. Men alle disse Antagelser synes mig lige betænkelige. Jeg tager WARITU som den rette og fuldstændige Ordform og forklarer det som 1ste Person i Dualis = et got. *vritu* (dannet efter *magu*, *siju*). Heri har vi da et mærkeligt Bevis paa, hvor antik Sprogformen er i disse nordiske Indskrifter i det fuldstændigere Runealfabet og hvor vigtige Kilder til Kundskab om de germanske Sprogs ældste Historie vi har i dem. Gotisk er ellers det eneste germanske Sprog, i hvilket vi finde Dualis ved Verberne bevaret; dog ligger heri ingensomhelst Grund til at holde Sproget i disse Indskrifter for gotisk: det staaer kun paa omtrent samme Udviklingsstrin som Gotisk. I WARITU finder jeg nu en stærk Støtte for min Forklaring af HARABANAN (WI)T IAH EK ERILAN i det foregaaende. Vi maa tænke os, at de to Mænd Ravn og Jarl har forenet sig om at faa Mindesmærket sat, men at Jarl, der nævner sig selv i første Person, egentlig er den, som har indhugget Runerne.

Varnum-Indskr. læser jeg altsaa:

UBAR HITE HARABANAR (WI)T IAH EK ERILAR RUNOR
WARITU og oversætter: Over Hit ristede vi to: Ravn og
jeg Jarl Runer.

Saavidt jeg skjønner, tør Indskriften ikke indeles i Vers-
linjer, skjönt Alliteration kan findes.

Varnum-Stenen har navnlig stor Lighed med Tune-Stenen.
Denne Lighed viser sig i Stenens ydre Form og Skriftens An-
ordning i Linjer langs efter Stenens Bredside. Begge Tuneste-
nens Indskrifter maa helt igjennem læses *βουαρροφηδόν*, og paa
samme Maade er, for at spare Rum, Slutningen af Varnum-
Indskr. indhuggen.

Varnum-Indskr. har kun én Gang Interpunktion (ved 3 Prik-
ker), Tunestenen 2 Gange paa hver Side ved to Prikker. Binde-
runer forekomme i begge Indskrr.: 4 Gange paa Varnumst. (de
3 Gange er det **F**, som er forbunden med en anden Rune),
3 Gange paa Tunest. (ved **F**). Ogsaa i Sproget viser der
sig stor Overensstemmelse. Begge Indskrr. indskyde A som
Hjælpevokal mellem en liqvida og en anden Konsonant: paa
Tunest. forekommer HALAIBAN, WORAHTO, paa Varnumst.
HARABANAR, WARITU. Med Dativformen WODURIDE stem-
mer HITE overens. Med EK WIWAR kan EK ERILAR jævnføres.

Naar Tunestenen Sprog er nordisk, saa maa altsaa ogsaa
Varnumstenens være nordisk. Flere af de forhen anførte Grunde
gjælde ogsaa her. Brugen af IAH «og» giver intet Bevis imod,
at Sproget er skandinavisk paa et meget gammelt Trin, ti oldn.
auk, ok maa ialfald i Betydningen «og» være et forholdsvis se-
nere Ord. Mulig har vi endog et andet Minde bevaret om, at
jah «og» engang har været brugt i nordisk Sprog: baade i Finsk
og Lappisk betyder *ja* «og»; dette er neppe oprindeligt i disse
Sprog, men rimelig ligesom flere Partikler laant fra et germansk
Sprog og da snarest sammen med mange andre fra Nordisk i
en meget fjærn Tid, da det nordiske Sprog stod væsentlig paa
samme Trin som Gotisk (se Dietrichs interessante Afhandling i
Hoefers Zeitschr. III, S. 32—65), altsaa fra det nordiske Sprog,
som nu begynder at tale til os fra de ældste Runemindesmærker.
Jfr. hvad forhen er sagt om TAWIDO.

Det maa mærkes, at IAH her er skrevet **IAH** med I,
uagtet den længere Række havde en særegen Rune for J,
hvis Navn var *jār* (i gotisk Form *jēr*, i oldeng. *gadr, gēr*).
Altsaa synes man paa den Tid og det Sted, som Varnum-

Indskr. tilhører, ikke længer at have brugt *jār*-Runen til at betegne *j*, men i dens Sted at have brugt *īs*-Runen. Grunden hertil kan mulig staa i Forbindelse med den Omstændighed, at den Rune, som oprindeligt var Tegn for *j*, bliver brugt som Tegn for *a*-Lyden i det kortere og yngre skandinaviske Runealfabet samt allerede i de blekingiske Indskrifter, der er affattede i den ældre Skriftart (se herom siden); dette har sin Grund deri, at Runenavnet *jār* i Oldnordisk blev forandret til *ār*¹⁾. Jeg formoder derfor, at IAH i Varnum-Indskr. er skrevet med *īs*-Runen og ikke med *jār*-Runen, fordi Runenavnet *jār* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden og *jār*-Runen som Følge deraf blev brugt som Vokaltegn. Der er intet betænkeligt i at antage, at man samtidig sagde *āra* (for *jāra*) Aar, hvor Vokalen var lang, og *jaħ* og, hvor Vokalen var kort; almindelig Oldnorsk har endnu bevaret et oprindeligt *j* i Fremlyden i *ja* og rimelig i *jaur* jo²⁾. Nu er vistnok *ós*-Runen **f** det eneste Tegn for *a* i Varnum-Indskr., men *a* forekommer her vel at mærke kun som kort Vokal. Jeg formoder derfor, at først blev *ār* (*JĀRA*) brugt som Tegn for *j* og *óss* (*ANSUā*) for *a*; da derpaa i nordisk Sprog Ordet *JĀRA* var gaaet over til *ĀRA*, blev en Stund *ār* brugt som Tegn for lang *a* og *óss* for kort *a*: fra denne Tid skulde da Varnum-Indskr. være; senere blev *óss* som Tegn for *a* mer og mere trængt tilbage af *ār*, saa at hin Rune især brugtes til at betegne en dunklere Vokallyd, som den hørt foran N i *ANSUā*; til Slutning, da Runenavnet *ANSUā* lød *óss*, blev Runen ene og alene brugt som Tegn for *o*. Forandringen af Runens Betydning staaer her, som ellers, i den nøieste Forbindelse med Forandringen af Runenavnets Udtale. Hvis nu saaledes Skrivemaaden *IĀH* forudsatte en Udtale *āra* for *jāra*, saa vilde vi deri have et tydeligt Bevis for at Indskriftens Sprog var nordisk. Men jeg miskjender ikke, hvor usikkert det Grundlag er, paa hvilket hele denne Argumentation hviler; og hvad jeg her har sagt, faar da indtil videre staa som en løs Formodning.

Ved Siden af stor Overensstemmelse med Tunest. er der

¹⁾ Forholdet mellem den skandinaviske *ār*-Rune og den oldengelske *gēr*-Rune er klart paavist af Kirchhoff i hans fortræffelige lille Skrift *Das goth. Runenalph.* S. 43 Anm. 4.

²⁾ Derimod er vel *jaga* Laanord, skjönt det forekommer allerede tidlig i overført Betydning, se Sveinbjörn Egilsson *lex. poet.*

paa Varnumst. nogle Forskjelligheder i Skrivebrug, som synes mig at røbe, at Varnum-Indskriften tilhører et noget yngre Stadium end Tune-Indskr. Tunest. kjender kun den Runeform Ψ , som allerede forekommer i Indskrr. i danske Mosefund og som derfor vistnok er den ældre; Varnumst. bruger oftere den Form Λ , som er bevaret i det almindelige skandinaviske Runealfabet og som derfor vistnok er den yngre. Tunest. har for K den ældre Form ζ , Varnumst. den senere Ψ . Herved synes Varnum-Indskr. at danne ligesom et Mellemlid mellem Tuneindskr. og de blekingske Indskrr.; disse sidstnævnte synes at indtage et noget senere Trin i Skriftens og Sprogets Udvikling end Varnum-Indskr. Medens Björketorp- og Istaby-Stenen har bevaret Ψ , har Stentoften i samme Betydning Λ . Medens $\acute{o}$ -Runen er Tegn for (kort) a paa Varnumst., betegnes paa de blekingske Stene a almindelig ved $\acute{a}$ -Runen, paa Istabyst. i Formen $\mathfrak{h}$, paa Björketorp-, Stentoften- og Gommor-Stenene ved $\mathfrak{k}$, hvorved de slutte sig til de skandinaviske Indskrifter, som har $\mathfrak{k} \dagger$ for a , og hvori jeg finder et afgjørende Bevis for nordisk (skandinavisk) Sprogform. $\acute{o}$ -Runen forekommer slet ikke paa Björketorpst., kun én Gang paa Stentoftenst., som det synes, i samme Betydning som $\mathfrak{k}$; paa Istabyst. bruges $\mathfrak{f}$ vistnok til at betegne en dunklere, mindre bestemt udpræget Vokallyd, hvilken altsaa vel paa den Tid havde trængt sig ind i Runens Navn ANSUA. Videre viser Sprogformen paa de blekingske Stene sig yngre deri, at de udelade Stammens Udlydsvokal a foran Nominativmærket r . Endelig er vel RUNAR Björketorp Istaby senere Form end RUNOR Varnum.

For Lydlæren kan af Varnum-Indskr. endnu fremhæves:
 Kort E bevaret i ERILAR.
 H i Udlyden, som i Gotisk.

Berga, Södermanland
 (Stephens S. 176—177).

Stenen har to Linjer med Runer, én høiere oppe horizontal, som maa læses fra høire til venstre:

$\mathfrak{R} \dagger \mathfrak{V}$

den anden vertikale har Stephens først rigtig læst ovenfra nedad.

Den første Linje indeholder FINO, hvilket sikkerlig er et Navn. Det kan ikke være et Mandsnavn i Nom. sg. af en Stamme paa AN, ti efter MRLA Etelhem maatte vi vente FINA, og jeg véd intet, som giver os Ret til ved Siden deraf at an-

tage en Form paa O med samme Betydning. Derimod har vi haft flere Eksempler paa, at O i disse Indskrifter svarer til got. *o*, oldn. *o* i Böiningsendelser; jeg forstaar derfor FINO som et Kvindenavn i Nom. sg. af en Stamme FINON. Dette svarer vistnok til oldn. *Finna*, et oftere, f. Eks. i Landnámabók, forekommende Navn. Vi har altsaa her Eksempel paa, at en Konsonant, som stadig i den senere Runeskrift, er sat én Gang istedenfor to.

I den anden Linje

ƿ|↑s|1X|111}

har vi utvilsomt en Böiningsform af et sammensat Mandsnavn, hvis Stamme er SALIGASTI; det er et Sidestykke til Navnet HLEWAGASTI paa Guldhornet. Det første Sammensætningsled SALL er mærkeligt derved, at Stammevokalen l er bevaret, ligesom i GASTI; det maa forklares af oldn. *salr*, Fl. *salir*, oldeng. *sole*, oldsaks. *seli*, oldhöitydsk *sali*, *seli*. Navnet SALIGASTI betegner altsaa «Salgjæst» (Gjæst, Fremmed i Huset); som Appellativ har vi samme Ord Beow. 1545 Greins Udg. (3083 Grundtv.) i Formen *selegyst*. *Sal* danner første Led i flere nordiske Navne, saaledes *Saldís*, *Salgarðr*, *Salgerðr*, *Salnǫg*. Ogsaa hos tyske Stammer forekomme mange Navne, hvis første Led er *Sali-* eller *Sala-*; *Salagast* eller *Saligast* nævnes som en af dem, der gav den saliske Lov. Det eneste, der i denne Linje volder Vanskelighed, er Spørsmaalet om den sidste Runes Betydning og det dermed sammenhængende Spørsmaal om, hvilken Böiningsform vi her har. Stephens gjen giver ƿ ved Y (uden at jeg kan sé, om dette er ment som Konsonant, — *j*, eller som Vokal). Jeg finder ingen fast Støtte for ƿ = Y i nordiske Runeindskrr. af den ældre Art, og ialfald er SALIGASTIY mig aldeles uforklarligt. Stephens finder heri en Dativform; vi vilde da her have «Finna (satte dette Mindesmærke) for Salgest». Men efter WODURIDE, HITE maa man i Dativ af Stammen GASTI vente GASTE; en Stamme GASTJU bør vi, som før sagt, vist ikke antage i disse Indskrifters Sprog, og den vilde, saavidt jeg kan sé, heller ikke hjælpe os her.

Der kunde kanské være dem, der vilde læse sidste Rune som S, da ƿ i engelsk Runeskrift bruges for S (Stephens S. 153), og forklare SALIGASTIS som Genitiv; Udtrykket var da elliptisk, «Datter» eller «Hustru» maatte tænkes til. Men jeg kjender intet Bevis for, at S i den ældste nordiske Runeskrift kan betegnes ved ƿ; og her tør man saameget mindre antage dette, fordi Indskriften to Gange i samme Navn har en aldeles forskjellig Runeform.

for S. Desuden er det ikke sandsynligt, at de Ord, som Indskriftens to Linjer indeholde, staa i grammatisk Forbindelse med hinanden, da de to Linjer er aldeles adskilte og maa læses hver til sin Kant. Kan vi her ikke finde en Dativ eller en Genitiv, saa maa vi her søge en Nominativ; alle andre Kasus er udelukkede paa Grund af det allerede forklarede FINO. Sidste Rune Y maa da betegne d. s. s. Y ; jeg formoder, at Kvisten til venstre i denne Rune er bleven grund og utydelig og at den derfor har været overseet. Paa samme Maade læstes tidligere sidste Rune i 2den Linje af Møjebro-Indskr. Y istedenfor Y . Jeg opfordrer svenske Oldforskere til nøiagtig at eftersé Berga-Stenen for tilfulde at faa opklaret dette Punkt. Jeg læser altsaa SALIGASTIA. Der staa da paa Stenen to Navne i Nominativ «Finna. Salgest», et Kvindenavn og et Mandsnavn, der maa tilhøre de to, til hvis Minde Stenen blev reist og Runerne ristede, hvad enten det har været Moder og Søn eller de har staaet i andet Slægtskabsforhold til hinanden. Navnet paa den, til hvis Minde Stenen er reist, i Nominativ, uden noget Tillæg, er ogsaa indhugget paa Haverslund-Stenen i Sønderjylland, der har den med skandinaviske Runer skrevne Indskrift HAIRULFA. Ogsaa andre Indskrifter af den ældre Art indeholde alene den Afdödes Navn i Nominativ, saaledes læses ðALIA paa Bratsberg-Stenen, der rigtignok ikke blev reist paa Gravhaugen.

I de skandinaviske Runeindskrr. siges mange Gange en Sten at være reist til Minde om to Personer, og disse er da oftere en Mand og en Kvinde.

Etelhem, Gotland
(Stephens S. 182).

Spændens Indskrift har Stephens vistnok med rette læst

$\text{M}(\text{K})\text{M}(\text{R})\text{L}\text{Æ} \text{W}(\text{O})\text{R}\text{T}\text{Æ}$

En Streg, som følger paa sidste F , er efter hans Mening ikke en Bogstav, men udgjør en Del af et slags Ramme om Indskriften.

Denne er vistnok i alt væsentligt rigtig forklaret af Mr. Haigh (hos Stephens S. 183) saaledes:

$\text{M}(\text{I})\text{C} \text{M}(\text{E})\text{R}(\text{I})\text{L}\text{Æ} \text{W}(\text{O})\text{R}\text{T}\text{Æ}$

me Merilæ wrought.

Vokalerne i Indlyden er for Kortheads Skyld ikke skrevne. Hvorvidt MK skal udfyldes MIK eller MEK, tør jeg ikke sige for vist. Andet Ord kan vistnok alene udfyldes MARILA; Stammeordet er det bekjendte Adjektiv, som got. lyder *mērs*, oldn. *mærr*; det er

rimelig bevaret som sidste Sætningsled i Formen **MARla** paa Dopskoen fra Thorsbjerg. I **M(A)R(l)LA** har vi et sikkert Eksempel paa, at **AN**-Stammer af Hankjøn danne Nom. paa **A**. — **MARI-LAN** er dannet ved Deminutivsuffixet **LAN**. Dette (ligesom de tilsvarende Suffixer for Femin. og Neutr.) er især virksomt i Gotisk (Stammeordets *a* gaar foran *l* over til *i*), derved dannes baadø Appellativer: masc. *magula*, fem. *mavilō*, neutr. *barnilō*, og mange Navne: foruden *Merila* kan nævnes *Vulfla*, *Tōtila*, *Badvila*, fem. *Rūnilō*. I alle de andre gamle germanske Sprog, som vi kjende, er der Spor af dette Suffix, men det har mere eller mindre tabt sin Livskraft. I Nordisk har denne Afledningsform ved Appellativer navnlig holdt sig i Hunkjønord, dog saaledes at den deminutive Betydning tildels træder mindre tydelig frem: *hyndla* = *hundtlk*, ogsaa brugt som mythisk Egenavn; *yrmla* Slangemoder (bevaret i Telemarken i Formen *yrmlē*); *meyla* brugt som Tilnavn = got. *mavilō*, oldeng. *moorole* (Munch Norske Folks Hist., 3dje Del S. 44); dertil høre ogsaa Stedsnavne, som *Herðla*, Ö i Nordhordland, af Folkenavnet *Hörðar*. Derhos bruges i Nordisk flere Mandsnavne paa *-li*, der oprindeligt er Deminutiver (Kjælennavne), f. Eks. *Ali*, *Öli* = oldeng. *Onela*, oldtydsk *Analo*, *Anulo*, *Anilo*, af oldn. *ái* Oldefader, oldhöitydsk *ano*; *Sörli* = oldtydsk *Saralo*, *Serilo*, jfr. got. *sarva* Rustning. En Runesten af den almindelige Art, Bækkestenen (ved Kirken) i Jylland, har et Navn, der sikkert er dannet paa samme Maade: **KNUBLI**, skjönt det er mindre sikkert, hvorledes det har været udtalt; da *Gniþr* er et hyppigt Navn, tror jeg, det snarest bør forstaaes som *Gniþli*.

WRTA kan vist ikke være andet end 3 Ps. sg. Præt. af det Verbum, som i Gotisk hedder *vaurkjan*¹⁾. Som Form for 1te Person forekommer paa Tunestenen **WORAHTO**. **WRTA** maa vistnok udfyldes **W(O)RTA**; H foran T, som er bevaret i **WORAHTO**, kan neppe være udeladt ved Korthed i Skrivemaaden, ti Etelhem-Indskr. udelader ellers kun Vokaler i Indlyden, men er rimelig allerede fortrængt i Udtalen, ligesom i oldn. *orti*. Dette støttes ved **WURTE** paa Tjörkö-Bract., hvis vi tør læse saa og ikke **ÞURTE**. Vi har da i Mangelen af H i **WRTA** Vidnesbyrd om nordisk Sprogform. Med Hensyn til Endelsen forholder 3 Ps. **WRTA** sig til 1 Pers. **WORAHTO** som oldn. *orti*

¹⁾ Man tør sikkert ikke tænke paa **WR(AI)TA** = oldn. *reit*.

til *orta*; en senere Form for 3 Ps. har vi vel i SATE Gommor, WURTE Tjörkö.

Tanum, Bohuslen
(Stephens S. 197).

Indskriften er

{ 𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 | 𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 | 𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 }

Sidste Rune er kommen til ved Tegningen hos Stephens, der vistnok med rette læser den S. Mest lig er den Form af S-Runen, som forekommer først i et Ord paa Bergastenen; dog er den vendt til den anden Side.

Jeg deler Runerne paa følgende Maade:

𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 HAITINAR WAS.

I det første Ord har vi vistnok et Egennavn ¹⁾. Efter Formen kan 𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 af en enslydende Stamme vistnok være Acc. sg., Nom. pl., Acc. pl., Dat. sg., Gen. sg.; men de tre førstnævnte Kasus vil her umulig lade sig forlige med de to følgende Ord, neppe heller Dat. sg. Jeg forstaar 𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 som Gen. sg.; i alle gamle germanske Sprog undtagen Gotisk falder *s* i Gen. sg. af *an*-Stammer bort efter *n*; den samme Lydforandring formodede jeg i Nom. pl. ARBINGAN Tune. Med Hensyn til Vokal forholder Genitiv-Endelsen AN sig til den got. *ins*, som AN i Dat. HALAIBAN til got. *in*. I 𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺𐌹 er oprindeligt *w* i Indlyden bevaret ligesom i HLEWA og TAŪIDO; Stammeordet til dette Navn er vistnok det nordiske Adj. *þrðr*, der betyder: trodsig, stivsindet; tvær, modstræbende; vedholdende, standhaftig; ogsaa harsk, stram eller besk af Smag. *þrðr* er opstaaet af en ældre Form *þrawar*, ligesom *blár* af *blawar*, *fár* af *fawar*; det er vistnok trods den temmelig forskellige Betydning det samme Ord som lat. *torvus*, barsk, skrækindjagende, ogsaa sur, stram af Smag (om Vinen); vi har her samme Omsætning som ved oldeng. *þrawan*, tysk *drehen* i Forhold til *torquere*. Samme Ord er (Fick i Benfey's Orient u. Occident III, 309) videre sanskr. *tivra* stræng, heftig, skarp (f. Eks. af Smag), der ved Omsætning er opstaaet af *tirva* og dette igjen af *tarva*, der maa sættes som den fællesjaphetiske Form ²⁾. Der er i de

¹⁾ Munch, som i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 288 læste *þrawing an haitinam va* og antog Indskriften for fragmentarisk, forstod *þrawing* som et Egennavn. Ligesaa Stephens.

²⁾ Anderledes forklares lat. *torvus* af Kuhn i Z. f. vgl. Sprachf. XIII, S. 452.

germanske Sprog mange beslektede Ord, i hvilke Betydningsudviklingen har taget andre Retninger; i disse er det oprindelige *w* tildels tydeligere bevaret. Blandt Dværgenavne i Völuspá forbinder Hanksbók *Þrór ok Þráinn*: Formen *Þrór* har ogsaa to Hskrr. af Snorra Edda (ed. AM. II, S. 470. 553); naar andre Hskrr. har *Þrór*, saa tør vi antage *ó* for fremkommet af *d* ved Indflydelse af *w* og bør neppe tænke paa *þróask*. Af *þrór* er Adj. *þráinn* en Afledning; ogsaa dette bruges som Navn: baade som Dværgenavn og som Mandsnavn, ligesom overhoved Dværgene har mange Navne tilfælles med Menneskene.

ÞRAWINGAN er dannet ved Suffixet INGAN, som vi allerede har havt i ARBINGAN og som er en Udvidelse af INGA (i BOLTINGA). Lignende Udvidelse ved Navne har vi i oldnorsk Gen. *Suttunga* ved Siden af *Suttungs*, *Haddingja* ved Siden af *Haddings*¹⁾; saaledes har ogsaa Oldn. oftere Appellativer paa *ingi* (Stamme *ingjan*), f. Eks. *armingi*, hvor andre germanske Sprog har *ing* (Stamme *inga*), f. Eks. oldeng. *earming*.

HAITINAR maa være Nomin. af en Stamme HAITINA og enten Subjekt eller Prædikatsord til WAS, hvori man ikke kan miskjende «var». At der er skrevet WAS og ikke WAR, er naturligt, ti flere Aarhundreder efter den Tid, fra hvilken Tanumstenen maa være, synes endnu *vas* at have været den ene brugelige Form, og den forekommer jo i en Mængde Runeindskrr. af den særlig skandinaviske Art²⁾.

Jeg kan ikke faa nogen brugelig Mening ved at tage HAITINAR som Subjekt, hvilken Betydning jeg end indsætter for dette Ord. Jeg formoder, at HAITINAR er Particip Præt. Pass. = got. *haitans*, oldn. *heitinn* «kaldt»; herved er rigtignok én Betænkelse: da i Gotisk Participialsuffixet heder *ana*, Nom.

¹⁾ Ved *Suttunga*, *Haddingja* ligesom ved *Surta*, *Míma* synes Nominativ ikke at være bleven dannet af den ved *n* udvidede Stamme, og Forholdet bliver da væsentlig det samme som ved lat. *sanguis*, *sanguinis*, *sanguinem*, gr. *sis*, *sis*, *sis*; jfr. herom Curtius i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. IV, 212 f.

²⁾ Det ældste Eksempel paa *var*, som Vigfússon (Eyrbyggja saga S. XLVI) kjender hos en islandsk Skald, er *vara kostr fara* hos Einnarr Skúlason i den omkring 1138 forfattede Togdrápa, og han kalder det der en Norvagisme. Men jeg finder et umistænkeligt Eksempel: *var glæstr sé er þar* allerede i Sigvata Knútsdrápa (Ól. s. helga i Hkringla C. 157), hvori han som Óievidne besynger Knuts Tog i 1027; dog var endnu længe efter den Tid Formen *vas* den almindelig brugelige.

sg. masc. *ans*, og Oldn. deri har *i*, som ikke virker Omlyd, saa skulde man snarere vente HAITENAR (jfr. Dativsuffixet E, hvor Got. har *a*, Oldn. *i*, som ikke virker Omlyd); men denne Indvending er neppe afgjørende, ti *e* og *i* kan let skifte i den ubetonede Stavelse. HAITINAR hører efter min Forklaring til Prædiketet; som Subjekt maa selve Mindestenen, paa hvilken Indskriften er indhuggen, tænkes til; altsaa oversætter jeg: «Den (Stenen) blev kaldt Thravinges». I Stenstadindskriften finder jeg den Afdødes Navn i Genitiv styret af et Substantiv i Nomin.; som betyder «Sten»; og Indskriften paa Belland-Stenen indeholder efter min Formodning et Mandsnavn alene i Genitiv, hvortil Substantivet for «Sten» underforstaaes.

Min Forklaring af HAITINAR støttes ved et nærbeslægtet Udtryk paa Aarsstenen (Aalborg Amt), af hvilken der findes Tegning i Ant. Tskr. 1843—1845 Tab. V og Forklaring ved F. Magnusen ssteds S. 178—186. Den har Indskrift paa to Sider, begge med almindelige Runer; den ene bestaar af to Par stavrimede Vers, som jeg læser saaledes: STIN KUASK HIRSI STANTA LAKI SAR UALTUKA UARÞA NAFNI; d. e.

*steinn kveæk hérsi
standa lengi
sár Valþóka
verða nefni.*

Ordene maa vel forbindes saaledes: *steinn kveæk verða standa hér-si lengi, sár nefni* (3 Ps. pl. Præs. Conj.) *Valþóka* (Genitiv; man maa tænke *stein* til fra det foregaaende)¹⁾.

Beslægtet er ogsaa Udtrykket i den hos Dybeck Svenska Run-Urk. (2den Saml.) No. 58 udgivne Indskrift: *Hakun karþi bru þisa ian su skal haita Kuna(r)s bru ian sar uar sun Hakunar.*

¹⁾ Lignende Omsætning af Ordene i Vers paa en Sten i Södermanland: Liljegren Run-Urk. No. 999. Om man end skulde kunne finde en Maade, hvorpaa Ordene i sidste Linjepar paa Aarsstenen bedre kunde forbindes og forklares, vilde Meningen i det væsentlige blive den samme. Men den her givne Forklaring af Ordene HIRSI STANTA LAKI, som Finn Magnusen misforstod, er sikker. Skrivemaaden **ÞFI** for *lengi* har et Sidestykke paa Flemløse-Stenen (Thorsen Runemind. S. 337), hvor den hidtil misforstaaede Begyndelse maa læses:

AFT RUULF STATr
(ST)AIN SASI.

Næsten aldeles det samme Udtryk, som her paa Flemløse-St., finde vi paa to Stene i Södermanland: Liljegren Run-Urk. No. 805 og 368.

HAI TINAM WAS man oversættes «blev kaldt», ikke «var kaldt»; hvad Grækerne udtrykke ved den passive Aorist, er her som i andre gamle germanske Sprogarter udtrykt ved Præteritum af Verbet «være» i Forbindelse med Partic. Præt. Pass. Udtrykket henviser til den Tid, da Mindestenen blev sat.

Hvis den givne Forklaring er rigtig, giver Tanum-Indskriften os flere nye sproglige Oplysninger:

Gen. sg. af masculine AN-Stammer ender paa AN.

Passive Participia Præt. dannes ved Suffixet INA. Dettets Form synes at vidne for nordisk Sprog.

Præt. 3 Ps. sg. WAS.

Endelig har vi her et Navn dannet ved Suffixet INGAN.

Himlinghøie, Sjælland

(Stephens S. 297).

Indskriften paa denne Spænde er

HFRIΞR

HARISO.

Med rette opfatter Dietrich (Germania X, 296) dette som ett Ord. Ogsaa tror jeg, at han tildels er paa ret Spor, naar han heri søger et Navn, som i Oldnordisk vilde lyde *Hersi*. Men jeg henviser til hvad ovenfor sagt ved Bergastenen: at AN-Stammer af Hankjøn danne Nomin. paa A og at det ikke kan godtgjøres, at der i samme Betydning har været brugt en Form paa O; medens det derimod maa antages, at Hunkjønssord, hvis Stamme ender paa ON, i disse Indskrifter Sprog danne Nom. sg. paa O. Jeg finder derfor en Sideform til Bergastenen FINO d. e. *Finna* i HARISO, der vistnok er Navnet paa den Kvinde, som har eiet Smykket. Det vilde i Oldnord. lyde *Hersa*, ligesom f. Eks. oldn. *betra* svarer til got. *batizō*. Dette *Hersa* forholder sig til *hersir* ligesom *Þóra* til *Þórir*, *þrasa* i *Hltþrasa* Fjölsvinnsm. V. 38 (indsat af mig efter Formodning istedenfor *Hltþursa* i Hskrr.) til *þrasir* i *Dólgþrasir*, *Leifþrasir*, *Mögþrasir* o. s. v., eller som Troldkvidenavnet *Herkja* til Jotunnavnet *Herkir*. — *Hersir* forekommer oftere som Navn i Norden, saaledes paa en Runesten fra Södermanland: Liljegr. Run-Urk. 870 (i Accusat. skrevet HIRSI); en fra Medelpad: Lilj. R-U. 1078 (Nomin. HARSN); i et Diplom af 1348 fra Jämtland (skrevet *Hæsser*) Dipl. Norv. III, No. 250. I Haalöygjættten nævnes en Konge *Hersir* (Fms. X, 389), der dog synes aldeles uhistorisk og hvis Navn rimelig

staar i Forbindelse med Sagnet om ham, at han væltede sig ud af Kongedømmet.

At Titelen *Hersir* ikke var udelukkende norsk, men ogsaa engang brugtes i Sverige, tør man med Sikkerhed slutte deraf, at det i Sverige brugtes som Navn (med mindre Sikkerhed deraf, at Landnámabók Isl. ss. I, 195 nævner Gorm som *hersir dgastr* (= *Svþjóð*). At dette Værdighedsnavn oprindeligt ogsaa var dansk, er der ingen Grund til at tvile om; en Antydning dertil for den ældre Jernalders Tid tør man, omend ikke med Tryghed, finde i Kvindenavnet HARISSO d. e. *Hersa* paa Smykket fra Himlinghøie.

Harpestrengske håndskrifter,

meddelt af *G. Lund*.

Som bekendt findes der både svenske og danske bearbejdelser af de urtebøger fra middelalderen, der gå under Henrik Harpestrengs navn. Her er det ikke hensigten at omtale de svenske¹⁾, men kun de danske, for at vise, hvorledes en ny

---

¹⁾ Af de svenske er kun udgivet et mindre stykke af den Harpestrengske lægebog i Ny danske Magaz. I, s. 57—62, Kbh. 1794, efter en af Langebek i Sverig tagen afskrift af et hdskrift, der anses for ældre end 1300, og hvori vi uden tvivl have den ældste bevarede bearbejdelse. Men hvad det er for et hdskrift, lader sig næppe bestemme. Når Wieselgren (Sver. sköna lit. II, s. 300) siger, at det er et hdskr., hvori Skånske kirkeret findes, da beror det på en forvexling. I beskrivelsen af denne kirkerets hdskr. hos Kofod Ancher, Dansk lovhst. I og Schlyter i indl. til hans udgave af Skånelagen, hvor der findes den udførligste og pålideligste beskrivelse af alle, over 130 hidhørende hdskr., søger man forgæves oplysning herom. Efter hele Wieselgrens forvirrede fremstilling er det næppe for dristigt at antage, at han har forvexlet det med det danske hdskr., hvorefter Molbech udgav de danske urtebøger, foran hvilket ganske rigtigt findes en afskrift af Skånske kirkeret på 5 blade. Efter den givne prøve har man anset det for ældre end noget af de danske hdskr.; men når det efter Dansk Mag. gentages af Nyerup, Wieselgren o. fl., at det er skrevet i den skånske eller vigiske sprogart, da er det meningsløst. Skånsk var en dansk sprogart; vigisk måtte være norsk, men man har jo aldeles ingen forestilling om en sådan sprogart på den tid. Når sproget heri da kaldes skånsk eller vigisk eller

udgave bør besørjes, og dertil knytte nogle få bemærkninger om benyttelsen af dem.

Først må nævnes et pergamentshdskr. af H. Harpestrengs læge- og urtebog på det kgl. bibliotek i Stockholm, betegnet med mærket K 48, bestående af 45 blade i kvart. Denne både i ydre og indre henseende mærkelige skindbog var ubekendt for Molbech, da han 1826 udgav de Harpestrengske bøger her. Da han først siden lærte den at kende, vilde han nødvendig indrømme den så stor en betydning, som den upåtvivlelig har. Han har beskrevet den i Historisk tidsskrift 4, 148 i afhandl. om «danske håndskrifter i Stockholm», og givet prøve af den i Ny danske mag. 3 række, 2 bd. 165—76. Men da hans dom om håndskriftets alder og værd er usikker, og han siden forandrede den mening, han tidligere havde fremsat (s. Nyt hist. tidsskr. I, 1847 i afhandl. om det danske skriftsprog udvikl. s. 587, hvor han også sætter det af ham udgivne Kbhvnske hdskr. til slutningen af 13de årh. og kalder dets sprog «600 år gammelt Dansk», og i fortalen til 2den udg. af Dansk ordbog s. 41, hvor han støtter sig til Schlyters mening, at hdskr. må være fra 13de årh.s anden halvdel, — sprogformen altså i tiden lige med Jyske lovs), er det uden tvivl sikrere at holde sig til Rydqvist (i Svenska språkets lagar I, indl. s. XVIII), der er en langt skarpere og pålideligere dommer. «Denna permebok» siger han «har, i jernförelse med den genom trycket offentliggjorda redaktionen (o: Molbechs udg.), en betydligt afvikande behandling och anordning af ämnet, ehuru i det hufvudsakliga öfverensstämmande. Läsarten kan på sina ställen vara underlägsen, men är på andra bättre; ofta har språket något mer fornartadt, och rättskrifningen utmärker sig genom en mycket sällsyntare teckning af dubbla vokaler. Detta, i förening med skriftdraget, jemförda med dem i fac simile vid det tryckta arbetet, kan gifva anledning att anse den Stockholmske codex snarare äldre än yngre, sammanstald med den Köpenhamnske, af

---

bohuslensk, da viser dette selv bedst, hvorledes det hele er grebet ud af luften. Petersen (sproghist. I, 141) har allerede rigtigt erkendt sproget for gammelsvensk, fra omtr. 1300; Rydqvist (Sv. spr. lagar I, 503) sætter det til senere hälften af 1300-talet. Ligeså vildledende taler Wieselgren om en svensk stenbog udg. i Ny d. Magaz., hvor ingen sådan er trykt, men kun lægebogen; og begyndelsen deraf, som han anfører, er netop den danske stenbogs begyndelse hos Molbech. De to hdskr., han nævner, ere ligeledes en forveksling.

trycket utgifne. Molbech är emellertid af motsatt tanke; och då han bestämmer den senares ålder till öfvergången från 13de till 14de århundradet (Företal till Harp. s. 10), skattar han den förres till början eller första halfdelen af sistnämnda sekel (Hist. tidsskr. a. st.; i Dan. Magaz. a. st. är tiden ytterligare något nedflyttad, neml. till första halfdelen eller midten af 14de århundradet).» Molbechs påstand, at «denne er kendelig yngre», står ubevist; thi at skrivemåden er meget unøjagtig og sig selv ulig, at stykkerne ere ordnede anderledes, med ikke ubetydelige forandringer og tilsætninger eller udeladelser, beviser intet i almindelighed og kan ofte med lige så stor eller større ret vendes om til et bevis for det modsatte. Det er desuden bekendt nok fra næsten alle islandske håndskrifter fra samme og endnu ældre tid, at enhver ny afskrift næsten kan betragtes som en ny bearbejdelse. Visse egenheder for dette håndskrift i ordenes skrivemåde lader sig ikke nægte, men andre af Rydqvist som formentlige ejendommeligheder angivne ting ere almindelige i gl. danske håndskrifter, og det er urigtigt, når han f. ex. antager at bogstaver ere udfaldne i former som *bløstær* (for *blomster*) eller *markkyns* (for *margkyns*, *margskyns*). Disse former findes ofte.

Det andet håndskrift er det af Molbech udgivne (Henrik Harpestrengs danske lægebog . . . 1826). Suhm fik det som gave af justitsråd Hagerup fra Norge, og med den Suhmske samling indlemmedes det efter hans død i det store kgl. bibliotek i Kbhvn. Da Molbech ikke har angivet dets betegnelse, skal jeg her til oplysning for dem, der måtte søge det, tilføje, at det er No. 66 blandt oktaverne i den Ny kgl. samling, men i øvrigt henviser til hans udførlige beskrivelse i indledn. s. 8 fg. ligesom til den rimelige antagelse, at den *frater Kanutus Juul*, der ved slutningen af første urtebog angives som afskriver (*per manum*), er den procurator monasterii Sorensis af dette navn, der omtales i Sorø klostets gavebog ved året 1310, og som altså ikke må forvexles med den bekendte kannik i Lund, mester Knud, der også var læge († 1260 efter lib. dat. Lundens. i Scriptt. R. D. III, 520). Bogen benævnes stundom Kn. Juuls lægebog; og det må erindres, at når Molbech og andre efter ham uden videre kalde den H. Harpestrengs, da er dette ikke mere end en antagelse. Jeg vilde kalde bøgerne «de Harpestrengske», dels fordi hdskr. slet ikke nævner ham som forfatter, dels fordi man ikke engang ved, om Harpestreng skrev på Dansk eller Latin, dels fordi slige skrifter, som nys blev berørt, idelig

omarbejdedes og bearbejdedes af de lægekundige gejstlige afskrivere, dels endelig fordi den lige så gamle eller endnu ældre svenske bearbejdelse går under samme navn. Thi at H. nævnes som forfatter i den gamle svenske lægebog, men ikke i den vistnok lidt yngre danske afhandling, synes at angive, at denne sidste snarere er en bearbejdelse eller hans oprindelige arbejde, ligesom når han i yngre skrifter kun omtales som kilde. Hans navn synes også siden at være glemt; hverken den Arna-Magnzanske lægebog (hdskr. 167 i oktav eller Kr. Podersen eller H. Smid kender ham. Om hans person vides ikke andet end hvad Molbech anfører: de oplysninger, der gjentagne gange løses i Dansk Magaz. (af Sandvig?) noeleve af gode grunde: de kunde ikke tilvejebringes. Hvad der står fast og for sprogforskeren er hovedsagen, er at disse to hdskr. af Harpestrønske lægebøger, der indeholde det ældste Dansk, der er bevaret af noget betydeligere omfang næst efter lovbøgerne, i forening må udgøre det grundlag, hvorpå en ny udgave, der svarer til videnskabens nuværende standpunkt, bør bygges. Desværre har den Molbechske udgave af det enkelte hdskr. ikke en gang den forlignelse at være en omhyggelig gengivelse deraf; han kalder den rigtignok selv en «på det nærmeste fejlfri aftrykning»; men da jeg for nogle år siden havde lejlighed til at gennemgå håndskriftet med den trykte bog ved siden, fandt jeg mange fejl, næsten på hver side. Dernæst må det tillige antages for afgjort, at dette udgivne hdskr. kun er en del af det fuldstændige værk eller den hele lærebygning, hvis man tør kalde det således. Thi den egenlige lægebog mangler her, medens et stykke deraf haves på Svensk (det før nævnte i Ny D. Mag. trykte stykke, der begynder *«her byrjas lekedomber aff masther Henrik Harpestræng»*), ligesom også de yngre bearbejdelser i de Thottske hdskr. indeholde noget deraf. At håndskriftet selv, der ellers ikke bærer spor af lemlæstelse, af denne grund skulde antages for ufuldstændigt, er urimeligt, da urtebøgerne meget vel kunde afskrives for sig og ikke nødvendig altid måtte følges med lægebogen. Jeg skal hertil føje, at den omstændighed, at der er to urtebøger, der hver indeholder en række urters beskrivelse ordnet efter bogstavfølgen, uden at der i og for sig var den mindste grund til en sådan tvedeling, synes sikkert at tyde på en ikke samtidig udarbejdelse, men snarere at vise, at den anden er et senere tillæg til den første, så at deri optoges alle de planter — foruden andre lægemidler, som metall

ligesom i første —, der ikke vare medtagne i hin eller endnu ikke kendte af forfatteren, da han nedskrev hin. At der i den første urtebog er optaget fire stykker, som egentlig høre nærmere til lægebogen (under bogstavet *f*, alle begyndende med *fangør* eller *faar*), og at der efter bogstavet *g* er indskudt et lignende, der begynder med *hwa*, er afvigelser, for hvilke vi ikke kan gå i rette med forfatteren, men som dog måske også tyde på en senere sammenblanding.

Idet jeg forbigår de tre Thottske hdskr. (710 i kvart, 249 i oktav og 190 fol.) skal jeg hertil kun føje omtalen af to mindre stykker, der vel måtte medtages som Harpestrængske. Det ene er meddelt af Molbech i Nordisk tidsskr. III, 276, og findes på to blade foran en skindbog af Skånske lov (cod. reg. 3656 i oktav); det indeholder regler (fra midten af 15de årh.), der udtrykkelig tilskrives Harpestræng, kong Eriks læge. Det andet er en stenbog, der findes i det bekendte hdskrift K 4 fol. på kgl. biblioth. i Stockholm (beskrevet af Molbech i Hist. tidsskr. 4, 162) bladene 21—26. Om dette for den danske middelalders litteratur i mange henseender vigtige og indholdsrige håndskrift kan jeg henvise til en udførlig beskrivelse deraf af Lifman og Stephens i Sv. fornscr. sällsk. saml. 2dra del., 4 häft., indl. s. 108—122, hvor indholdet nøjagtigere er angivet end af Molbech; Brandt, hvis helgeninde-legender ligeledes ere tagne deraf, beskriver det også der s. 97.

Anmeldelser.

Det danske Folkesprog i Sønderjylland forklaret af Oldnordisk, Gammeldansk og de nynordiske Sprog og Sprogarter, ved Johannes Kok. Anden Del¹⁾. Gyldendalske Bogh. 1867.

Med Sansen for Oldtidens Historie er i vore Dage tillige vakt stor Interesse for det, der egentlig er det allerældste Munde om Folkets første Tid i et Land, nemlig Stednavnene; kan man forklare dem i Overensstemmelse med hinanden, da har man deri et Bevis på Folkets Nationalitet, medens hvert Navn taget

---

¹⁾ Første Del anm. i Slesvigske Provinsalefterretninger IV. 223—30.

for sig giver (Opvækkelse og ... ..
 og oprindelige ... ..
 feide. naar ... ..
 dem. hvor ... ..
 til et bestemt ... ..
 mange ... ..
 da ... ..
 værende ... ..
 Værk som ... ..
 af vore ... ..

Særligt er ... ..
 nationale ... ..
 Regent ... ..
 skione ... ..
 navne. Af ... ..
 ylland. som ... ..
 Ege ... ..
 det samme ... ..
 Leve. ... ..
 Terman ... ..
 Tolv. ... ..
 somnavne ... ..
 rette ... ..
 Langrebs ... ..
 Hjelpe ... ..
 det rette.

Den ... ..
 som et ... ..
 en ... ..
 Gårde. ... ..
 måde til ... ..
 og ... ..
 Danmark, ...
 også heri ... ..
 af det ... ..
 Navne, der ... ..
 let vilde ... ..
 Yggelsholm, nu Elsholm. ... ..
 kile, Ythovth, nu Hydevad, ikke Egvad, Gask, nu et, ...
 e, nu Bæverø. Ligeledes gives mange gode forklaringer, så-
 ledes Gram af Graham, hvilket Selvydens lange Be-

Graam giver Medhold, Høm af Høhem, Kovirke af Kove, en Jordforhøjning, ikke det selvlavede Kurvirke, Tontoft af Antonii-toft, osv. Men det er en Selvfølge, at 2 Forfattere ved en i mange Henseender på Formodninger støttet Undersøgelse ikke altid kan være af samme Mening, hvorfor jeg ikke vil gå ind på mange Spørgsmål, hvori Forfatterens Mening kan være ligeså god som min; derimod vil jeg betragte nogle Forhold, hvor efter min Mening Sproghistorien ikke ganske er kommen til sin Ret og tilføje et Par mig tilfældig bekendte Oplysninger.

I Arild forklares -ild som Svækkelse af *holt*, hvilket er en ikke usædvanlig Overgang; men da det allerede 1340 skrives *Aræltih*, er en så tidlig Overgang lidet rimelig. Bjoldrup kan ikke udledes af *Baldr*, da *j* som Indskudslid ikke kan komme foran *a* og Sammenligningen med Bjært holder ikke Stik, da det er tvivlsomt, om dette er det gamle *Barwith*. Bov, tidligere *Bughe*, har vist Navn efter en Bue, hvad enten nu Byen har været bygget i en sådan Form eller vel snarere Strøget har været bølgeformet. Elsmark skrives 1514 *Egelsmarck*, af Mandsnavnet *Igul*. Erdbjerg skal vist udledes af *Ært*, ti 1483 og 1486 skrives det *Ertberge*. Erholt kan ikke være Eriksholt. Fardrups Navn står vistnok i Forbindelse med Farris Skov og flere Navne i den Egn, se Lyngby, Sønderj. Sproglære S. 28—29. Folding er ikke af Eng, da det 1340 skrives *Foldærn*, sml. *Høthærn*, Højen. I *Foorlæ*, Fole, kan *læ* ikke allerede 1340 være forkortet af *leit*, men *læ* er samme Endelse som i *Brvnlæ*, Brande. Haderslev, *Hathærslef*, må nødvendig afledes af et Navn *Hathær*, ikke af *Höör*, da det i så Fald vilde have heddet Hathælef. Hosted, et Hus, er åbenbar det samme Navn som de flere vesterjydske «Husted», der igen utvivlsomt er lig Hussted, af Hus, modsat Gård. Sognet Hygum er forvansket af *Hyg-eng*, medens det modsatte Forhold ej alt 1340 kunde have fundet Sted. Høns er vist = Hønæs. Forfatteren skriver urigtig Idsted, medens allerede Valdemars Jordebog har *Istathe*, ligesom Jedsted, der er Valdemars Jordebogs *Estatih*; den første Stavelse i disse er utvivlsomt Personnavne, hvilket Forholdet er med alle gamle Navne på stad. Ilder antages for Dyrenavnet; men det var vist rimeligere på Grund af Beliggenheden ved Vandet at antage -er for øre. Katsund vilde neppe have denne Udtale, hvis det aflededes af *kati*. Krag-næs, 1514 *Krag-essness*. Kummeled vilde ikke 1231 hedde *Cumled*, hvis det

stod for *kumlvidr*. Kårholm vilde rimeligere afledes af Navnet *Kære*. Mjang skrives 1483, 1486 *Meyangh* og står således vist for *Midoang*. I Mjolden, 1340 *Myaldærn*, kan *ærn* ikke være Hfr. Flt. af øre, sml. det ovenfor nævnte *Foldærn*, *Hothærn*. Mo-mark skrives således allerede 1483 og synes således at burde afledes af *Mo*, Tørvejord. Olde, 1483 *Oldouno* vistnok = *Oldhöv*. Ommel er ganske rigtig udledet af *kolt*, ti 1483 hed det *Ambolte*. I Sibbershusum og Sibberskær er Sibber utvivlsom = *Sigbjörn*. Skodsbøl skrives 1483 *Schottesbøl*. Skrave, 1340 *Skraghæ*, kan umulig udledes af *skrof*. Skørdrup, 1231 *Skyræthorp*, kan ej heller afledes af *Skyremand*, da denne på den Tid har heddet *Skyrthæsmæn*. Med Hensyn til Starup er at bemærke, at der er 2 Slags blandt de mange lignende i N. Jylland; det ene kaldes Stårrup og skreves forhen *Star-drop* af Mandsnavnet *Stari*, det andet er Stårup af *Stathorp*, som Forfatteren med stor Sandsynlighed antager, af *Staðarþorp*. Svakketorp mener Forf. at være *Rackæthorp* i Valdemars Jordebog, hvilket han antager for Trykfejl, men dette er ikke Tilfældet. Vistnok kan Forklaringen af Uge ikke holde Stand for en dybere Kritik, men nogen bedre Forklaring formår jeg dog ikke at give; heldigere er Bemærkningen om Vandløse, en Grav eller Rende, hvorigennem Vand udløber.

Disse Bemærkninger, der alene angår de sønderjydske, men ikke de til Sammenligning fra andre Egne hentede Stednavne, er alene fremkaldte ved den Interesse, hvormed jeg har læst Bogen, der herved anbefales som et Vidne om Sønderjyllands Danskhed fra ældgamle Tider, en interessant Håndbog for Topografens og Navneforklaringens Velyndere og et Bidrag til dansk Sproghistorie og Dialektkundskab. Gud give, at den danske Landsdel, som Skriftet omhandler, snart atter må vende tilbage til det Moderland, som hver By, Skov og Mark vidner om at den tilhører!

O. Nielsen.

C. Iversen: oldnordisk Læsebog. Kbh. 1867 (hos Prior).

Dersom man tør vente, at Islandsk (Oldnordisk) nu vil blive studeret af et større publicum end tidligere, da dets fleste dyrkere sikkert syslede dermed i særligt lingvistiske Øjemed, så må det også indrømmes, at en ny læsebog for begyndere langt fra ikke er overflødig. Rasks har længe været ude af boghandelen og er vel også mindre brugbar nu, da den dertil hørend-

sproglære neppe kan siges at stå på videnskabens nærværende standpunkt. Friðrikssons læsebog har visst i sin tid været meget benyttet, og også Munch-Ungers har fundet vej herved. Men selv om man ser bort fra, at et stort stykke i førstnevnte er nyislandsk (og det er vel ikke den til den alménevropæiske kultur hørende nyislandske litteratur, som vekker vor interesse) og fra at sidstnevnte både i sin eldre og yngre skikkelse har optaget stykker, fordi de ikke hidtil vare trykte, og derved blandet pædagogiske og videnskabelige formål sammen — så vil man dog med glæde hilse en ny bogs fremkomst, som giver en større frihed i valget og frier for idelig gentagelse; og det kan jo ingenlunde negtes, at der i litteraturen findes meget lige så godt stof som ikke tidligere har været brugt i det øjemed. — Adj. Iversen har den fortjæneste at have samlet en sådan i omfang passende læsebog, af hvis stykker kun et forsvindende antal før har været brugt på den måde. Når nu valget er godt, kan bogen visst vente en venlig modtagelse. Lad os se lidt derpå.

Danske læsere ønske vel først at blive bekendt med den del af litteraturen, som har opbevaret det felles oldnordiske stof i Islandsk form. Udg. har derfor med rette åbnet bogen med tre stykker af mythiske sagaer og sluttet med nogle af de lettere mythiske oldkvad. Blandt disse havde anm. gerne set et par af de heroiske oldkvad (og ialfald et stykke af Hávamál). Dog kan der måske indvendes, at der er al grund til efter læsebogen at læse netop disse kvad i deres sammenheng. — Efter disse stykker kan Danske læsere vel nok ønske at se særlig Dansk stof i den Isl. form, og læsebogen giver også hele 21 sider af Knyttlinga. Her er ingen lejlighed til at disputere om det rette valg. Der er kun den ene saga, og af den har endda kun visse partier fyldighed nok til at interessere. — Så følge nogle få sider af de Norske kongesagaer. Rummet har vel ikke tilladt at give mere.

Nu vil det også interessere læseren at gøre bekendtskab med stykker af særlig Isl. sagaer, som vel ligge os fjernere, hvad stoffet angår, men ellers høre til litteraturens mest klassiske frembringelser. Udvalget af de smukke fortællinger om Gisle Sursøn og Thormod Kolbrunarskjald synes passende (kun er det ikke let at se, hvorfor denne skal hedde Th. Kolbrunarskjald). Derimod undrer det mig, at udg. har valgt stykket af Grettissaga om Thorsten Dromund. Den sidste del deraf er smagløs og

har også måttet amputeres for at læses i en skole. Derved får slutningen noget usammenhengende og flovt ved sig. Stykkerne af den yngre edda svare til udg.s plan (i fortalen). Et spørgsmål er det, om det er rigtigt i så kort en bog at ville give et litteraturbillede omfattende også de mere periferiske afsnit. (Så savnes også et par sider af kongespejlet.)

Stykkerne bør aftrykkes efter de nyeste (bedste) udgg. Det er også efter indholdslisten sket med alle undt. ett, nemlig det første. Bugges udg. af Völsunga s. er ikke benyttet; det siger indholdslisten, og en løselig sammenligning mellem den og læsebogen bekræfter det. [Jfr. f. ex. 2, 16 *hatt*, hvor Bugge efter cod. har *hött*; se også nedenfor.] Muligvis er der ikke stor forskel på teksterne, men det havde været mere betryggende for læseren, om den yngste udg. var lagt til grund.

Om ordregistret udtaler udg. sig meget kort, men det er den del af bogen, som mindst tilfredsstillende anm. En løselig bladen deri vil vise, at det er bestemt til at tilfredsstille de første begynderes tarv (også deres, som vil hjælpe sig frem på egen hånd?); ti alle ordformer, hvis grundform ikke lige kan ses, opføres med henvisning til denne (*hætti* se *hättr*, *hlypi* se *hlaupa*). Om fuldstændighed er opnået heri, ved anm. ikke (ved *skefr* vises ikke til *skafa*); men visst er det, at ordbogen er meget ufuldstændig i talemåders og vanskelige konstruktioners tydning. Her blot et par expl. fra de første sider: 1, 7 *handa* er henvist til *hönd*, men *til handa sér* forklares ikke. 2, 1—2: *tæki* se *taka*, men *þat tekr til mín* må man gette sig til betydningen af. 2, 4 *sæljja veizlu til e-s* fattes vel heller ikke af de til hvert ord givne oplysninger. 2, 5 *bjóst við veislunni eptir* o. s. v. skal en begynder nok lade være at hitte ud af; *bjóst* henvises til *búa*, men passiv omtales slet ikke ved dette udso. Om stedernes vanskelighed kan der være meningsforskel, men jeg mener dog, at forklaring af talemåder som 3, 2 (*e-jum er svá vaxit*) 3, 9 f. n. (*gera at orðum*) 3, 2 (*gera af várri hendí*) 4, 6 (*búa eptir* — jfr. Bugges anm.) 4, 15 (*höggva á tvær hendr*) 4, 13 f. n. (*kemr nær at þvi*) 13, 5 (*hvern veg er farit um ráð yðart*) o. s. v. o. s. v. vilde bidrage langt mere til tekstens forståelse end de ovenfor omtalte henvisninger, og det enten man tænker sig lærer til eller borte. I sidstnevnte tilfælde hjælper begynderen sig vel ved at lære formlærens grundtrek udenad, for han går til læsningen. Af småting og enkeltheder har jeg antegnet: *eðr* bør vel foruden ved «eller» også oversættes som overgangssmåord «men

ek forklares kun ved *eg*, mens det dog snart viser sig her at være en *abild*. Derom er også en bemærkning i Bugges ofte omtalte udg. *kreisa* opføres; skal vel være *kreista*; *læti* må vel 12, 7 f. n. være lyd (?); *stíndi* anføres som neutr. uden at tilføje pl.

Bogens tekst er smukt udstyret. Derimod stødes øjet ideligt i ordsamlingen ved den forskellige afstand mellem linerne (s. 130, 133, 141). Prisen, et spørgsmål, som ved en skolebog ikke er så foragteligt, er anstendig, og er en skøn modsetning til den ublu betaling, som kræves for sammø forf.s formlære.

Sorø i Septbr. 1867.

B. Hoff.

Efter at ovenstående var skrevet, har jeg i «Fædrelandet» læst en velvillig anmeldelse af læsebogen. «Fædrelandets» anmelders og mine anskuelser om ordsamlingens hensigtsmessighed ere forskellige. Derimod enes vi om ønsket om, at bogen må blive brugt flittigt, så et nyt oplag kan udkomme. Hvis udg. så vil have et øje med trykfejlene (jfr. «Fædrel.»), som rigtignok ere for mange og stundum af den art, at de neppe kunne tilskrives en skødesløs korrektur alene, og omarbejde ordsamlingen, så den yder begynderen et fyldigere hjælpemiddel, vil bogen visst i endnu højere grad afhjælpe et savn i vor pædagogiske litteratur.

Da jeg atter har fået fat på pennen i den anledning, vil jeg bemærke ett endnu, som forekommer mig at være en mangel. I stykket om Ragnars sønner forekommer to gange *þessi* som hf. ekt. huk. (jfr. Aars formlære 114 b. anm.), men derimod ikke den alm. form *þessari*. Da nu forfatterens formlære intet bemærker derom, mener jeg, at der i ordsamlingen burde stå en notits som: *þessi* = *þessari*. Begynderne sidde jo netop og pille ved formerne og blive da forvirrede ved at finde en sammenstilling som: *þessi sögn*, hvorom de i formlæren kun kunne se, at det må være nf.

24 Septbr. 1867.

B. H.

Ka Erklæring.

I Januar- og Februar-Heftet af det i Berlin udgivne Tidsskrift for klassisk Archæologi: «Denkmäler, Forschungen und Berichte. Als Fortsetzung der Archäologischen Zeitung», vil man finde optaget en Artikel, som hvis Forfatter jeg er angivet. Da det imidlertid har behaget Tidsskriftets Redaktør at udelade store Stykker af denne Artikels Begyndelse og at sammenknytte Resten paa en Maade, hvorved ikke blot den oprindelige Mening forvansktes, men hvorved et enkelt Sted endogsaa bliver fuldstændig meningsløst, finder jeg mig foranlediget til at erklære, at jeg ikke vedkjender mig den nævnte Artikel i den Skikkelse, hvori den foreligger.

Kjöbenhavn.

S. B. Smith.

Til Dialogus de oratoribus.

AF P. VOSS.

Kap. III. *Tum ille leges tu quid Maternus sibi debuerit et agnosces quas audisti.* I Introduktionen er fortalt, at Maternus ved Forelæsningen af en Tragedie «Cato» ifølge et almindeligt Rygte har vakt Anstød blandt de mægtigere. Dagen efter indfinder M. Aper og Julius Secundus sig i Maternus's Værelse og overrasker ham siddende med selve *corpus delicti* mellem Hænderne. Dialogen aabnes nu, idet Secundus spørger Maternus, om da onde Tungers Tale ikke engang gjør saameget Indtryk paa ham, at han lader være at goûttere sin Catos Anstød, eller, heder det, «har du maaske derfor taget hint Skrift fat, forat underkaste det en omhyggeligere Bearbejdelse og med Bortryddelse af alt, hvad der har givet en ildesindet Fortolkning Næring, sende din Cato ud i Verden, vistnok ikke bedre, men i ethvert Fald sikrere?» De ovenfor citerede Ord indleder Maternus's Svar herpaa.

Stedet har gjentagende været behandlet af Nipperdey, først i Philol. I, 669, hvor han indekrænker sig til at paastaa, at Svaret «du skal læse, hvad Maternus er sig selv skyldig» ikke passer sammen med det følgende *et agnosces quas audisti*, der viser, at Tanken maa være den: læs Tragedien, og du vil finde, at den indeholder det samme, som du ved Forelæsningen har hørt. I Overensstemmelse hermed forestaar han: *leges, inquit [Maternus], si libuerit, et agnosces, quas audisti. Maternus* er Glossem til *ille*.

Dette N.'s Rettelsesforslag er saagodtsom ikke bleven paaagtet af Kritikerne. «Von den vier Gelehrten», heder det Rhein. Mus. 19, 270, hvor N. udførligere søger at begrunde Nødvendigheden af en Emendation, «welche später den Dialog herausgegeben haben, hat nur Halm eine Aenderung für nöthig befunden und zwar *Leges, inquit, quid Maternus sibi debuerit* (das verlohnte sich der Mühe!); og Nolte, som N. ikke omtaler, antager det (Jahns Archiv 19, 303 flg.) endog for afgjort, at Nipperdey selv (i 1851) ikke længere kan mene, hvad han skrev (i 1846). Først efter Nipperdey's fornyede Behandling af Stedet har Ritter (Leipzigerudgaven 1864) fundet det rigtigt

at statuere en Lakune, *leges tu, inquit, si tibi curae, quid Maternus sibi debuerit* etc. Den sædvanlige Forstaaelse refererer Nipp. omtrent saaledes: «du skal læse noget Maternus værdigt, noget (et Indhold) som (stemmer med hvad) Maternus (Orelli: «ein Mann wie M.») har været sig selv skyldig», men denne Forstaaelse erklæres paa engang stridende imod latinsk Sprogbrug og Tankesammenhængen *in loco*.

Den sproglige Indvending er nu denne: den gjængse Opfatning har, maaske forledet af det tydske (norske) Udtryks Tvetydighed, forvekslet *leges quid — debuerit* med hvad der maatte hede med en Relativsætning; *leges* med en indir. Spørgesætning kan kun betyde: du skal læse en Fremstilling af, hvad M. har været sig selv skyldig, en Udredning af det ved den indirekte Spørgesætning betegnede Thema, men en saadan (Afhandling) kan umulig indeholdes i en Tragedie. Dette synes uimodsigeligt. Du skal læse hvad der (noget skrevet som) stemmer med Maternus's Pligter mod sin egen Ære kunde hede: *leges — quae M. sibi debuit*, men latinsk Sprogbrug tillader ikke, at *quid — debuerit* omstemples til at være enslydigt med *quae — debuit*. Heller ikke Rupertis Rettelse *quod* for *quid* er tilstrækkelig. Enkelttal og Konjunktiv er fremdeles lige stødende; ogsaa Perfektum *debuerit* er besynderligt. Hermed er det endnu ikke givet, at *quid — debuerit* er Tekstfejl, men en bindende Slutning er det, at enten maa den indirekte Spørgesætning vige Pladsen eller den maa gjøres afhængig af et andet Verbum end det i denne Sammenhæng meningsløse *leges*¹⁾.

Naar Nipperdey videre imod Udgiverne gjør gjældende, at, selv forudsat, at *leges quid debuerit* kunde være *leges quae debuit*, en saadan Bebudelse kun havde en Mening, naar noget af Tragediens Indhold var bleven ændret, og det

¹⁾ Jeg tror dog at burde gjøre opmærksom paa en anden Fortolkning af *leges* etc., som jeg tidligere har været inde paa, inden endnu nogen kritisk Tvivl var opstaaet hos mig: *leges* («du skal læse dig til») o: *legendo nosces* (*leges* betonet i Modsætning til saadanne Antagelser paa Forhaand, som Secundus's Slutningsbemærkning i det frg. antyder) og *debuerit* med stærk subjektiv Forkortning «har ment at skyldte sin egen Værdighed» (*debere iudicaverit*). Noget saadant har maaske ogsaa Orelli ment med den Parafraze han giver til Stedet, uagtet rigtignok Nipperdey ikke har forstaaet ham saaledes. Jeg frafalder nu denne Fortolkning som altfor vreden for den glatte Stil, som tilhører Dialogusforfatteren.

gjaldt paa Forhaand at afvise en urigtig Formodning om denne Ændrings Karakter, men at det følgende (*et agnosces quas audisti*) tvertimod viser, at Indholdet er vedbleven at være det selv-samme, da har han ikke Ret. *Agnosces* ∴ en Gjenkjendelses-akt forudsætter netop Forandringer (ellers var den jo overflødig), vistnok ydre og med Hensyn paa Tingens Kjerne uvæsentlige Forandringer, men dog Forandringer, som kunde gjøre en Ikke-gjenkjendelse (her = en Miskjendelse) tænkelig. Ligesom jeg gjenkjender en længe fraværende Beslægtet trods hans forandrede Ydre, hans graa Haar, saaledes er der intet tilhinder for at opfatte *agnosces* etc.: (trods den noget forandrede Indklædning) skal du (i alt væsentligt) gjenkjende hvad du allerede før har hørt. Fordi Beskaffenheden af enhver selv den ligegyldigste Forandring saa let kunde mistydes og dens Motiv udlægges som æreløs Fejghed, er det tænkeligt, at M. finder det fornødent paa Forhaand at reservere sig ved at gjøre opmærksom paa, at Verket (i det væsentlige) vil kunne gjenkjendes. At Nipperdey her har seet Fejl, viser nu til Overflod hvad videre følger: *quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet*. Dette *qua* maa dog vel høre med til Indholdet, og allerede det er dog vel en Ændring, naar noget af den forelæste Tragedies Indhold er slettet i den for Publikum bestemte Udgave. Mon en saa ganske uvæsentlig Del? Man har spurgt, hvorledes kan *Thyestes* (den blodige Tyran) sige, hvad en *Cato* undlader at sige, og Hoffmann-Peerlkamp har udendvidere for *Thyestes* villet sætte *Domitius* (se nedenf. *Domitium et Catonem*). Men herimod har Döderlein og andre med Rette bemærket, at *Thyestes* her kun staar som Titulatur for en af Personerne eller Rollerne i Tragedien *Thyestes*. Jeg mener videre, at Maternus's Hensigt med denne Ombytning med Lethed lader sig læse ud af den Sammenhæng, hvori derom berettes. Ombytningen er tydeligvis foranlediget ved de Anstød, Cato har vakt: en mythisk Personlighed fra Grækernes Sagnkreds vil for at tale med Tacitus *ut minus ex propinquo diversa arguens* i Magthavernes Öjne have noget meget mindre nærgaaende ved sig end en historisk Helt greben lige ud af Romernes egen politiske Misère. I en Tragedie *Thyestes* vil Applikationen paa romerske Forhold ligge mindre i Dagen, og en Frihedssværmer og Idealist vil lettere kunne forstikke sig i en *Thyestes* end i en *Cato*. Heraf slutter jeg, at det ikke er noget saa ganske betydningsløst, som Cato undlader at sige, siden Digteren for at faa udtalt hvad der ligger

ham paa Hjærte, finder det fornødent fra Historiens Virkeligheden og Nutiden nærliggende Enemerker at ty ind paa Sagnets mere uskadelige Felt. Maternus's Ytring *agnosces quae audisti* vil være tilstrækkelig begrundet, saalsønge de foretagne Ændringer ikke berører Stykkets Ide, og forbyder ingenlunde, at Tragediens ydre Ækonomi kan være forandret eller dens enkelte Replikker omskrevne eller forkortede paa en Maade, der, om end med Urette, kunde udtydes, som om Mat. havde taget Rev i Sejlene; og allerede Muligheden af en saadan skjæv Opfatning vil for Digteren kunne være en tilstrækkelig Opfordring til at berøre, hvad han har været sin egen Ære skyldig. Jeg finder derfor den bedste Overensstemmelse mellem Spørgsmaalet *quid Maternus sibi debuerit* og det flg. *agnosces quae audisti*.

Seer man nøjere til, tror jeg, at man vil finde, at dette Spørgsmaal allerede i det foregaaende er baade opkastet og besvaret af Secundus i de Ord: *«Nihilne te, Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo apprehendisti librum, ut sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem sed tamen securiorem?»*. At Mat. skulde have taget Digtet frem for at gøutere dets anstødelige Steder, er naturligvis kun Secundus's behagelige Spøg, ikke alvorlig ment, og oversat fra den urbane Konversationstone, som overalt er Skriftet egen, betyder Slutningstiraden *ut emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem* intet mindre end dette: «hvad har vel ikke din System med Digtekunsten ført dig til? Neppe har du ladet dig henrive af din Begejstring for det ædle og ophøjede (en Cato), førend du bagefter for din personlige Sikkerheds Skyld nødes til at fornede dig selv ved at lægge Baand paa din Tunge.» Naar Digteren, Idealisten Maternus for ikke at paadrage sig de allerhøjstes Unaade, der kunde komme ham dyrt at staa, nødes til at slaa af paa, *alias* fornegte sine højtflyvende poetiske Idealer, da handler han sig selv uværdigt, og Secundus's Spørgsmaal angaar nu netop, om M. ikke er ifærd med at foretage et saadant Skridt. Man kan beundre den fine Verdensmandstone, der forstaar at indklæde en saa bitter Sandhed i et tilsyneladende saa uskyldigt, *en passant* henkastet Spørgsmaal, men analyserer man Ordene, kan man ikke komme fra, at de indeholder en Bitterhed. Denne kunde ikke engang vel undgaaes. Secundus's Spørgsmaal maa nemlig ikke opfattes som gjort for at fornærme,

men som en Del og det en meget effektiv Del af det Ræsonnement, hvorved straks i Dialogens Begyndelse alle Digtekunstens angribelige Sider trækkes frem for at overtale Maternus om det mislige i hans Beslutning at trække sig bort fra Advokaturen og ofre sig for Poesien. Angrebet gjælder ikke saameget Maternus's Person som Digtekunstens Udøvelse i Almindelighed, og saa faa disse Ord er, indeholder de dog et Indlæg af Vegt, der i denne Sammenhæng vanskelig kunde lades uberørt og paa samme Tid vanskelig berøres paa en finere og delikatere og dog forstaaelig Maade.

Hvorledes vil nu en Mand af Ære besvare et saadant Angreb, hvor der alluderes til det kildne Spørgsmaal, om han ikke ved sin Handlemaade har krænket sin personlige Værdighed? Enten vil han komme i Affekt og *pleno ore* med al sin Overbevisnings Kraft retfærdiggjøre sig imod en saa uværdig Beskyldning, eller — og saa maaske netop den fine Mand — han vil ganske kort og tørt afvise Spørgsmaalet som uberettiget, som om det ikke officerede ham. Som Mand af Levemaade vil han skjule en mulig indre Varme bag ydre Kulde og et ligegyldigt Ansigt.

I Overensstemmelse hermed læser jeg: *Tum ille: esto quid Maternus sibi debuerit! agnosces quae audisti* etc. 3: lad os ikke tale om, hvad Maternus har været sig selv skyldig (om det af dig opkastede Spørgsmaal, derf. *debuerit*). Maternus har fattet Braadden i Secundus's Ytringer; derfor nævner han Tingen ved dens rette Navn som vedrørende hans personlige Ære. Men Secundus har gjort Uret i at drage denne ind under Diskurs. Maternus vil nok selv vide, hvad han skylder sin Ære, og Secundus maa lade sig nøje med den summarisk affærdigende Besked: *agnosces quae audisti*. Dette *agnosces* maa være ham nok, uden nogen videre Forklaring af hvorledes, uagtet Mat. paa samme Tid ikke lægger Skjul paa de foretagne Forandringer. Sagen er øjensynlig Maternus ubehagelig at røre ved, en Sag som han gjerne vil holde sig saavidt mulig fra Livet; deraf den distancerende 3dje Person «*Maternus*».

Fejlen er opstaaet ved Dittografi; *debuerit* har affødt et «*et*», og den sidste Stavelse i *ille* er bleven fordoblet; af det uforstaaelige *laesto* har en Afskriver ved Konjektur gjort *leges tu*.

Kap. II. *M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar.* Schopen (Diorthotica in Cornelii Taciti Dialogum, Bonnerprogram 1858) finder den overleverede Ordstilling i de ovenfor udhævede Linjer ulogisk; *in iudiciis* har Vegten i første Led i Modsætning til det flg. *domi quoque et in publico*; *utrosque* tjener der, hvor det nu staar, kun til at adskille det sammenhørende; *•noli dubitare, quin errore librarii turbatus sit verborum ordo, quod vitium transponendo ita facillime sanabitur: quos ego utrosque non in iudiciis modo studiose audiebam etc.* Ritter (Rhein. Mus. XXI, 534) finder videre Flertallet *utrique* anstødeligt; *utrique* om to enkelte bruges af Tacitus ellers kun i Annalerne, hans sidste Verk; *•daher ist das störende utrosque als fremdartiger und erklärender Zusatz von quos anzusehen*; og *utrosque* findes i Leipzigerudgaven merket som Glossem.

Ritters Sprogbemærkning releverer i og for sig kun lidet. Selv dem, for hvem Tacitus's Forfatterskab til Dialogus er et Axiom, kunde man møde med Nipperdeys Indrømmelse *•im Dialogus herrscht ein anderer Styl.* Derimod synes *utrosque* som *•erklärender Zusatz* til *quos* i den Grad unødigt, at det er lidet tænkeligt, at samme skulde hidrøre enten fra Forfatteren eller fra en Afskriver. Ingen kan mene, at *quos* i nogen Maade er dunkelt eller utilstrækkeligt, saaledes at en oplysende Forklaring tiltrængtes. Den væsentligste Anke imod *utrosque*, at det er absolut otierende, forbyder ogsaa at tænke paa et Glossem. I denne Henseende gjør heller ikke Schopens Ændring noget til Sagen.

Jeg tænker mig, at Forfatteren kan have skrevet: *quos ego in iudiciis non utrobique modo studiose audiebam* osv. *utrobique* i Forbindelse med *iudicia* 3: paa begge Parters, baade Sagvolderens og Indstævntes Side, altsaa i den dobbelte Egen-skab af *patroni* og *accusatores*. I *utrobique* finder jeg en Tanke, hvad jeg ikke finder i *utrosque*, men denne Tanke er ikke bleven forstaaet af Afskriverne, og har givet Anledning til Forvanskning. Med Hensyn til Ordstillingen henviser jeg til Baumstark, Jahns Jahrb. 87, 861 flg. *•zur lateinischen Wortfolge*, hvor han imødegaaer Schopen. *•Die Partikeln non modo stellen an diesem Orte nicht etwa in iudiciis und domi quoque et in publico einander gegenüber, sondern viel eher die beiden Verba*

audiebam und *assectabar*, aber nicht bloss diese, sondern die ganzen zwei Satzglieder, so dass es geradezu falsch wäre zu behaupten auf *iudiciis* liege ein besonderer Ton; dieser Ton erstreckt sich vielmehr über das Ganze bis mit *audiebam* und erhält seinen Gegenton in den folgenden Worten *sed assectabar.* Denne Forklaring stöttes ved Henvisning til en lignende Brug af *ne—quidem* Tac. Germ. 16 *Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes.*

Kap. III. *Adeo te tragoediae istae non satiant, inquit Aper, quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus via suffeceris, etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graecorum fabulis aggregares.*

Först en kritisk Bemerkning. Er man paa det rene med at *aggregares* er Fejl og fölgelig Assimilationsfejl fremkaldt ved det foregaaende *si importasses*, forekommer det mig at det er at blive staaende paa Halvvejen at slaa sig til Ro med Pithou's Rettelse *aggregare*. Infinitiven vilde have sin Rigtighed, ifald det i det frg. hed *hoc novum negotium*. Som der nu læses, venter man en forklarende Bestemmelse til Verbet *importasses*. *Aggregares* er Fejl enten for *aggregans* eller maaske helst *aggregando*. En saadan Tekstform er den eneste letflydende og naturlige; ved enhver anden famler man og spørger efter Forklaring.

Saa en Realbemerkning angaaende Betydningen af Domitius's Navn her paa dette Sted. At man ved *Domitius* her paa Grund af Naboskabet ikke bör tænke paa nogen anden Domitius end den bekjendte *«simia Catonis»*, er indlysende, og derom kan fornuftigvis ikke tvivles, men jeg tror alligevel, at man fejler, naar man gör Domitius til Helt i en Tragedie og Navn paa et særgeget Stykke af Maternus. Andre har bemærket, at hans fejge og egenraadige, herskesyge og grusomme Karakter i Forbindelse med den fuldkomne Uduelighed til selvstændig Optræden, som hele hans offentlige Løbebane vidner om, synes kun at gjøre ham lidet skikket til at repræsentere en historisk Tragedies ideale Helt. Og lad være, at hans Död i Kampen paa Optimaternes, soidisant-Republikanernes Side, dertil en vis Hadets Energi

Phars. VII, 599 flg.) i den politiske Tradition kan have givet ham Rang blandt den liberale Sags Martyrer, saa er det dog mere rimeligt, at han, i Historiens Drama en Biperson («*secundarius Catonis*»), ogsaa i Tragedien Cato har overtaget en Birolle, som, i Lighed med Devteragonisten i det græske, den «fortrolige» i det moderne Skuespil, væsentlig har havt til Øjemed at stille Stykkets egentlige Helt og den historiske Ide, hvis Bærer han er, i en flersidigere Belysning. Domitius kunde paa Grund af det intime Forhold, hvori han paa Livets Skueplads havde staaet til Cato, vanskelig undværes som Biperson i en Tragedie Cato, medens en historisk Tragedie Domitius ved Siden af en do. Cato maatte falde noget ensformig: de samme Hovedpersoner, de samme bevægende Ideer, den samme Katastrofe. Digteren maatte være udsat for at forfalde til at repetere sig selv.

Dog saadanne Skjær kunde maaske en begavet Digter undgaa, men hertil kommer endnu en Betragtning, som maa være afgjørende. Læser man Slutningen af de ovenfor citerede Ord og sammenholder dermed Begyndelsen af Kap. II: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, quamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re frequens per urbem sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus* etc., saa fremgaar det dog vel heraf utvetydigen, at det er ved Tragedien Cato, at Maternus er slaaet ind paa en ny (farefuld) Bane. Om Domitius her ogsaa skulde betegne et selvstændigt Digterverk, maatte man spørge, om det er ved det ene eller det andet af disse Verker Maternus har gjort det afgjørende Skridt, hvis alvorfulde Betydning *id est*¹⁾ med Eftertryk gjør opmærksom paa, nemlig til en Dramatisering af den romerske Republiks Undergang med alt det politiske Brændstof, som deri indeholdes. Samtidig kan dog vel begge Tragedier neppe være

¹⁾ Hvad *nostras quoque historias et Romana nomina* har at sige, oplyser det horatianske:

*Periculosum plenum opus aleae
Tractas et incedis per ignes
Suppositos cineri doloso.*

Jeg bemærker dette mod Döderlein, som uden at være bleven modsagt af de senere har ment, at *id est* «*inservit epezegesi ironicae*». Ogsaa Maternus's Endeligt kan belære os om, at dette er det ramme Alvor.

skrevne, thi to saadanne Verker rystes dog, især af en antik Digter, ikke saa *sans phrase* ud af Ærmet. Desuden kunde man da vente, at en saadan Tragedie Domitius ogsaa var bleven nævnt i Introduktionen c. 2. Skulde der paa den anden Side være hengaaet nogen Tid imellem begge Verkers Affattelse, maatte Domitius være skreven før Cato, altsaa forud for Sammenkomsten paa Maternus's Værelse, og da er jo M.'s Bearbejdelse af romerske Sujetter for Øjeblikket ikke længere noget *novum negotium* i den Betydning, hvori Udtrykket paa Stedet forklares. Kun naar *Domitium et Catonem* betegner det selvsamme Verk, kan her med rette være Tale om et saadant. To forskellige Verker tilhørende forskellige Tider vilde nok Aper ogsaa vidst at gjøre mere Væsen af end ved den simple Sammenknytning med *et* (jfr. ovenf. *modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem*). Desuden, hvorfor skulde Aper og Secundus, som i denne Maternus's historisk-poetiske Befatning tydeligvis ser en iøjnefaldende Fare, ikke allerede straks have indfundet sig med sine Advarsler hos Maternus, men opsat dermed, indtil Digteren for anden Gang løb den samme Risiko? Hvorfor skulde de udsætte sig for at lukke Brønden efterat Barnet var druknet?

Kap. V. Maternus har udtalt sin Glæde over i Secundus at have fundet en Dommer i den stadige Debat mellem ham og M. Aper, om enten Digte- eller Talekunsten er den bedst berettigede til at beslaglægge en begavet Mands Tid og Flid. Hertil bemærker S., at han, førend Aper vrager ham som Dommer (*antequam me iudicem Aper recuset*), vil gjøre, hvad alle skikkelige og pyntelige Dommere plejer, nemlig at de erklærer sig inhabile i de Sager, i hvilke det er grangiveligt, at de er forud indtagne for den ene Part (*alteram apud eos partem gratia praevalere*). Thi heder det videre *quis nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam?* Det gjælder altsaa at dømme mellem Digtekunsten og Veltalenheden, men Secundus er formeget Part i Sagen til at kunne afgive en upartisk Dommer. Han er hildet af sit personlige Forhold til Digteren Saleius Bassus og har derfor vanskeligt for at skille Digteren fra Digtekunsten, Personen fra Sagen; han er altsaa forud indtagen for Digtekunsten. Saavidt er alt klart. Derimod tvistes der om hvad videre følger: *porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiozem.*

Jeg holder mig alene til de franske Interpreters Forklaring, eftersom denne synes at være bleven den af alle senere Tacitusfortolkere antagne. Jeg citerer efter Orelli: *reus locupletiores: magis idoneum, in quo maior locus esset accusandi*. Duebner. *«Je ne vois pas d'accusé plus riche en délits»*. Louandre; og i Overensstemmelse hermed de tyske Oversættere Gutmann: *«wird nun die Poesie angegriffen, so sehe ich keinen Schuldigen, der mehr belastet wäre»*, Roth *«mehr schuldbeladen»* osv. ¹⁾

Jeg tror ikke, det vil være vanskeligt at godtgjøre Urigtigheden af denne Forklaring, selv forudsat, at en saadan Betydning af Udtrykket *reus locuples* lod sig godtgjøre af Sprogbrugen, hvad man ikke engang har forsøgt at gjøre. Secundus har sagt, at han i denne Strid er forud indtagen for den ene Part og derfor, førend Aper vrager ham som Dommer, selv vil undslaa sig; men hvad Grund skulde Aper have til at forskyde Secundus trods hans personlige Venskab for Digteren Saleius Bassus, naar han alligevel var villig til at indrømme, at han ikke kjendte nogen mere skyldbetyngt *reus*, hvad enten saa *reus* er en af Digterne Bassus eller Maternus, eller Digtekunsten i sin Almindelighed? Ved en saadan Indrømmelse vilde Secundus paa det bestemteste tage Parti for Aper, som aldrig *«aflader at drille og forfølge Poeterne»*, og S.'s Venskab for Bassus vilde i Sammenligning hermed kun lidet betyde, naar han alligevel kunde hæve sig til en i Apers Öjne saa fordomsfri Betragtning af andre Digtere og deres Kunst, og Secundus vilde ikke længere kunne soutenerer sin Inhabilitet som Dommer, men han vilde derved allerede have dømt

¹⁾ For Fuldstændigheds Skyld bør jeg vel notere, at Fortolkerne ogsaa synes at være uenige om, mellem hvem der her procederes. Hvem er *reus*? Maternus? (saa Eckstein). Det er dog vel sagt med rene Ord af Séc., naar det heder *ei poetica accusatur*, at han ikke opfatter denne Debat som et personligt Kjævleri imellem Aper og Maternus, men som en Principstrid, hvor selve Digtekunsten er den egentlige *reus*, ganske i Overensstemmelse med hans Sky for at decidere og med den mæglende Stilling, som han idethele befitter sig paa at indtage. Endnu mindre kan her være Tale om Sal. Bassus (saa Hess). Maternus vil jo gjøre Secundus til Dommer (c. 4), endnu inden Bassus er nævnt, men en Dommer kan ikke tænkes uden Parter; Klager og Anklaget maa altsaa existere uafhængig af Bassus. Secundus bringer sit personlige Forhold til Bassus paa Baue alene for at godtgjøre sin Inhabilitet i Sagen M. Aper contra Digtekunsten, defenderet af Maternus. Om dette er Fortolkernes almindelige Opfatning, skal jeg ikke kunne sige, da jeg ikke har fundet nogen Udtalelse derom uden hos de to nævnte.

i Apers Favør. Fremdeles: Secundus vil undslaa sig i Lighed med andre skikkelige Dommere, som maa tilstaa, at de er personlig forudindtagne for den ene af Parterne (*alteram apud eos partem gratia praevalere*); hans personlige Forhold til Digteren Sal. Bassus trækker ham idethele over paa Digternes Side, og Digtekunsten er paa Gfund deraf den Part, til hvis Fordel han i denne Procedyre er partisk: hvorledes stemmer det saa hermed, om han endnu i samme Aandedræt skulde erklære Digteren eller Digtekunsten for den mest skyldbetyngede Anklagede? Er det saa det personlige Forhold, som er det bestemmende for S.'s Standpunkt i denne Strid? Kan det saa om den anklagede, som han selv stempler som *«plus riche en délits»* i hans Mund med rette hede *apud eum gratia praevalere*? Uddeler ikke da S. meget mere som den, der staar over Parterne, med rund Haand Gunst og Ugunst til begge Sider, og forsaavidt han indtager noget Standpunkt, maa da dette ikke snarere siges at være imod end for Digtekunsten? Hvis S. gik ud paa at bevise, at han som hævet over personlige Sympathier netop var den kompetente Dommer i Sagen, eller hvis han havde sagt, at ikke Aper, men Maternus, Digtekunstens varme Ven, maatte forkaste ham, fordi han var personlig indtagen imod hans Klient, kunde man forstaa en saadan Ytring. Nu løber det hele ud i en fuldstændig Selvmodsigelse, som dog ikke maa lægges Forfatteren, men alene Udlæggerne tillast.

Jeg tror saaledes at have paavist, at Fortolkningen her er kommen paa Afveje, og det vilde ikke være Umagen værd at spille saamange Ord derpaa, naar den ikke støttedes af saa anseede Navne. Af Liv. IX, 9 tilligemed de dertil af Weissenborn citerede Steder: Gaius Dig. L., 16, 234, § 1: *locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam petitor restituendam esse petit*; Dig. XII, 1, 41: *reum locupletem offerre* fremgaar, at Udtrykket *reus locuples* har en særegen technisk-juridisk Betydning, hvis billedlige Anvendelse i en Samtale mellem lutter Advokater ikke er vanskelig at fatte. Secundus afslaar det ham af Maternus tilbudne Dommerhverv; dertil har han to Grunde, først den, at Aper med Grund kunde beklage sig over ham som ikke uvillig Mand, og for det andet den, at Digtekunsten nok alligevel (uden hans Assistance) vil vide at klare for sig; den er en Krøsus af en Anklaget, som ikke vil blive nødt til at opgive sit Bo, om den skulde blive støvnet for Skranken og — eventualiter — idømt en Bod. *locuples reus* er hvad vi kunde kal

Anklaget 3: som er istand til at give den fulde Satisfaction, som maatte blive krævet af ham, saaledes at Sagvolderen, om han vinder Processen, ikke skal risikere at maatte sande Ordsproget: hvor intet er, er Kejsereus Ret forloren, og sagsøgte, om han taber, ikke at blive ussel og arm. Skulde Secundus indgaa paa at fungere som Dommer, maatte det være for at tage sig af sine Venners Kunst, men det er overflødig. M. Apers Angreb vil ikke bringe Digtekunsten til Betlerstaven. En rig Anklaget har i mange Henseender Fordelen paa sin Side; f. Eks. jo rigere, jo bedre istand til at bestikke Dommeren. Saaledes forstaar man, at Digtekunsten i S.'s Öjne har noget bestikkende ved sig (*apud eum gratia praevallet*) og at Aper nödig maatte se ham som Dommer.

Kap. VI. *Quid enim dulcius libero animo — quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes id quod optimum sit se non habere? Hvorledes confiteri? jo derved, at de kommer til den ofte unge og fattige Mand for hos ham at søge, hvad de savner; derfor maa Subjektet for *confitentes* falde sammen med Subjektet for *venire* i det frg. (*orbos et locupletes et potentes*). Videre: at et Overmaal af Rigdom og selv Stormandsvælde (*ingentium opum ac magn. potent.*) ikke skjænker saa stor en Nydelse som Talekunsten, bevises kun derved, at Rigdommens og Magtens Indehavere (dog vel baade unge og gamle) trods sin Rigdom (*in summa rerum abundantia*; hvorfra kommer *veteres et senes* til denne *abundantia*?) maa ydmyge sig for Taleren og tilstaa, at den bedste Rigdom fattes dem (*id quod optimum sit se non habere*). *veteres* maa være Fejl for *divites* (jfr. det horatianske *pauperemque dives me petit*); *veteres* «alderstegne» er desuden en utaaelig Tautologi ved Siden af *senes* og med Acidalius at slette *veteres* forbyder Hensynet til Symmetrien (ogsaa ovenfor gjentagende tre Led). I hvilken Interesse skulde ogsaa *veteres* være indskudt? Med Roth at forklare *veteres* om «altadliche*

Herrn (= Sallusts *homines veteris prosapiae*), eller (hvad man da ogsaa kunde tænke paa) om gammeldagse Mænd, af gammeldags Tænkemaade og tilhørende en ældre Generation, som kun ugjerne yder den opvoksende Slægt sin Anerkjendelse, savner tilstrækkelig Hjemmel i Sprogbrugen. Og selv om man med Doederlein turde opfatte *veteres et senes* som en Gradation (*veteres: seniores, quinquagenarii, corroborati ingenio et prudentia; senes: non ante sexagesimum aetatis annum, venerabiles animo et prudentia*) vilde dog *veteres* ved Siden af *senes* være blottet for enhver argumentativ Kraft, og et nødvendigt Led i Beviset for at Rigdommen ikke kan medføre saa stor en Nydelse som Veltalenheden, nemlig at den selv (i enhver Livets Alder) erkjender Veltalenhedens Overlegenhed, savnes. *divites et senes et — subnixos* er og maa efter Sammenhængen nødvendigvis være en varierende Omskrivning af det frg. *orbos et locupletes et potentes*, ligesom ogsaa de samme tre Led gjenfindes i den frg. nægtende Sætning *non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi*.

Kap. VII. M. Apér fører Ordet: *Equidem ut de me ipse fatear, non eum diem laetiozem egi, quo mihi latus clavus oblatu est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecunq; in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos liberos et procuratores principum tueri et defendere datur¹⁾*. Ved *reum prospere defendere* savner man en Angivelse af Retstribunalet og Auditoriet, for hvilket Taleren lader sig høre, i Lighed med det flg. *aut apud centumviros, aut apud principem*. Videre sees ikke, hvori *reum defendere* adskiller sig fra *liberos et procuratores defendere*; *liberti et procuratores* er jo dog ogsaa *rei* i det Øjeblik de defenderes. At *reum defendere* som en mere generel Betegnelse tillige kan indeholde noget andet og mere, er her ikke tilstrækkeligt, da de ved *aut-aut* modstillede Led jo gjensidig skulde udelukke hinanden. En saadan Modsætning kan kun fremkomme derved, at ogsaa paa første Sted et Forum betegnes,

¹⁾ Stedet har været behandlet af Spengel, hvis Rettelsesforslag nævnes i den kritiske Kommentar af Halm og Ritter uden at nogen af Udgiverne har accepteret samme. Spengels Begrundelse er mig ubekjendt, da hans *spicilegium criticum* ikke har været mig erholdeligt.

der henleder Tanken paa en særegen, fra *liberti* og *procuratores* forskjellig Klasse *rei*. Ved *apud centumviros* har Aper betegnet de *causae privatae*, hvis retslige Forhandling især fulgtes med Interesse; ved *reum defendere* sigtes til Talerens Procedyre i *causae publicae*. Af saadanne forhandles paa denne Tid de uden Sammenligning interessanteste i Senatet. I Tacitus's Annaler læser vi om en Mængde Anklageprocesser, tildels af spændende politisk Betydning, i hvilke Senatet øvede Criminaljurisdiction, og f. Eks. Pisos Proces Ann. III, 10 flg. satte selv Gemytterne blandt Hoben i stærk Bevægelse. Forsaavidt som *causae publicae* derfor, uagtet de forhandlede for lukkede Døre, endnu vakte nogen Opmærksomhed blandt Mængden, maa denne væsentlig have knyttet sig til Forhandlingerne i Senatet. Her havde Taleren fremdeles et i Forhold til Tidernes Medfør lønnende Felt for sin Virksomhed, ved hvis Betragtning M. Aper maa antages at dvæle med Velbehag. Hvor Maternus henpiller paa sin advokatoriske Virksomhed som Defensor c. XI Slutn. heder det ogsaa: *nec vereor, ne mihi unquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint*. Spengels Forslag er: *aut apud iudicem reum prospere defendere*, men at tale for én Tilhører (en Enkeltdommer) har Taleren neppe synderlig Glæde af, medmindre denne ene er *instar omnium*, som nedenfor *apud principem*, og selv her har det (vovelige) Experiment at defendere en Anklaget for en Mands Domstol, der er Dommer i egen Sag, en særegen Tilløkkelse. Man læse: *aut apud patres* etc.

Kap. VIII. Efterat Aper i sit Indlæg imod Digterne har søgt at dokumentere Talekunstens Magt, betragtet fra Nyttens, Nydelsens, Anseelsens og Berømmelsens forskjellige Synspunkter, fremdrager han «*ad demonstrandam eloquentiae oratoriae utilitatem*» to illustre Eksempler, nemlig de bekjendte Samtidige, *Marcellus Epirius* og *Vibius Crispus*. I Skildringen af deres Forhold til Kejsershoffet heder det om dem: *per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri* etc. M. Aper (Forfatteren i hans Person) har her som oftere en Skjælm bag Öret. Betegnelsen af Vespasian som *venerabilis senex* er ikke uden Hensigt i denne Sammenhæng: «Alder-

dommen gjør svag ligeoverfor prinselige Udskejelser og tilgjængelig for slette Raadgiveres Paavirkning». Da Fortolkerne dels slet ikke dels kun modstræbende har villet erkjende den skarpe Kritik, som her indirekte udtales over det kejserslige Regime, der tillader, at de nævnte Mænd *«agunt feruntque cuncta»*, skal jeg gjøre opmærksom paa etpar Steder af Tacitus og Sveton, der synes at maatte bringe Lys i Sagen. Det sees nemlig, at Vespasians Venskabsforhold særlig til de her nævnte Mænd og især den Indflydelse, som disse har udövet paa Dommervirksomheden under ham, har været Gjenstand for udbredt og stærk Misbilligelse. Straks ved Vespasians Tronbestigelse havde det frisindede Parti i Senatet med Helvidius Priscus i Spidsen (Tac. Hist. IV, 6 sq.) lagt for Dagen, at, i Overensstemmelse med den sammesteds udtalte Grundsætning *«nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse*, et intimt Forhold imellem Marcellus og Vespasian ikke vilde være velseet, og det heder: *satis Marcello quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit: frueretur praemiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret*. Instruktiv er Tacitus's Skildring Hist. II, 84 af Rettergangens Lovløshed under Revolutionsaaret og senere: *Igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae, sed nihil aequae fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti. Quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii¹⁾ ad obtinendas iniquitates haud perinde obstante, donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit aususque est. Uvem disse pravi magistri er, lærer vi videre af Hist. II, 95: *Magna et misera civitas: eodem anno Othonem Vitellium passa inter Vinios Fabios Icelos Asiaticos varia et pudenda sorte agebat, donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii homines quam alii mores*. Om Mucianus er det bekjendt, at han snart trak sig tilbage i Privatlivet. Ogsaa Maternus's Ord Dial. c. 41: *Quid (enim opus est) invidiosis et modum excedentibus defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitan-**

¹⁾ Jeg gjør opmærksom paa Saupes afgjørende Bevis for, at Dialogen skal tænkes holdt, ikke som man almindelig har antaget, i Vespasians 6te Regjeringsaar (75 p. Chr.), men først i Aaret 78, se Philol. XIX, 259.

tibus eat? indeholder et, i Overensstemmelse med den talendes idethele tilbageholdne og forblommede Sprog, mere tilsløret Angreb paa den kejslerlige Retspleje, hvis sande Mening dog ikke kan være tvivlsom, naar man hermed sammenholder Steder som Svet. Vesp. c. 16: *reis tam innoxiiis quam nocentibus absolutiones venditare non cunctatus est* eller Tit. c. 7: *suspecta rapacitas, quod in cognitionibus patris constabat nundinari praemiari-que solitum.*

Herved mener jeg, at Opfatningen af disse Apers Ord som et omend indirekte dog djærvt og alvorligt Indhug mod et af det daværende Magthaveris værste Brøst, saadanne som man ogsaa andensteds i Skriftet finder ¹⁾, i sin Almindelighed maa være sikret ²⁾. Om nogle Enkeltheder kan maaske endnu være nogen Tvivl. Er det komplimenterende *patientissimus veri* kommen til som et Plaster paa det Saar, som de frg. Ord slaar? Eller tilsigter maaske netop denne Ros over Kejseren paa Forhaand at afvæbne de øvrige Interlocutorers mulige Rædsel

¹⁾ f. Eks. det omtvistede Sted c. 12: *nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus.* Maternus har her ligeud nævnt to af de mørkeste Sider ved Datidens Talekunst, men bryder i det øg. straks brat af uden at gaa udførligere ind paa disse Skyggesider og benytte sig af dette den moderne Talekunsts mest angribelige Punkt. Roth har ikke forstaaet, hvorfor? og derfor forkastet den ligefremme Forstaaelse af Udtrykket *sanguinans eloquentia.* Jeg mener, at Maternus dertil har sine letbegribelige Grunde: 1) dels er en enkelt eftertrykkelig og frimodig Blottelse tilstrækkelig, hvor det gjælder et Samfundsonde, som Tiden selv lider under og derfor tilfulde kjender af egen bedrøvelig Erfaring (hvem erindrer ikke Kejsertidens mangfoldige Anklagere af Profession, for hvem Veltalenheden var *«quaestuosa»* derved, at den var *«aliis exotiosa»* ?); 2) dels hænger dette Veltalenhedens Misbrug sammen med politiske Tilstande, som den talende neppe vover at gjøre til Gjenstand for en direkte, aabenbar og udført Kritik. Heraf kan man forklare sig, at Forfatteren oftere med en Lethed, der tilskyndende grænser til Nonchalance, henkaster de mest indholdstunge Bemærkninger. Kontrasten mellem Formens Ligegyldighed og Indholdets Vegt og Alvor er alligevel for iøjnefaldende til at være naiv.

²⁾ Den samme Opfatning har Duebner tildels antydnet: *«agunt feruntque] Graeca locutio de praeda, dyssu xai qipssv. Invidiosius dictum de causis pro aerario et fisco susceptis, quibus Vespasianus cupide prospiciebat.»* Men Orellis her anførte Citat af Duebner, hvis originale Udgave ikke har været mig tilgængelig, da den ikke findes paa vort Universitetsbibliothek, lader mig formode, at Duebner ikke har medgivet nogen videre Begrundelse. Orellis Udførelse af det duebnerske Citat løber i ethvert Fald kun ud paa endel omskrivende Talemaader.

over Apers frie Sprog? Kejsereus for Marcellus's og Crispus's Tale aabne Öre synes ikke at tiltrænge en saadan Begrundelse, da det ikke stemmer med, hvad vi forresten ved om disse Mænd at antage, at de har sagt de mægtige andre Sandheder end de, der var dem behagelige at høre. Jfr. om Marcellus Tac. Hist. II, 53: *Lacinius Caecina Marcellum Eprium ut ambigua disserentem invasit* o: saalænge Udfaldet af Kampen mellem Otho og Vitellius endnu var uafgjort, førte han et dobbelttydigt Sprog, søgte at holde gode Miner med begge Partier, og om Crispus Juv. IV, 82 flg.:

*Ille igitur numquam direxit brachia contra
Torrentem, nec civis erat, qui libera posset
Verba animi proferre et viam impendere vero.*

Udtrykket *nunc principes in Caesaris amicitia* har Haakh Paully Real. III, 207 behandlet. Her at opfatte *Caesaris* = *principe* i det flg. forbyder, mener han, det udhævende *ipso* (af «Kejseren tilmed»). Kejseren selv er aabenbart modstillet Caesar. Men baade Titus og Domitian heder Caesarer. Hvem er nu den rette? Da Forfatteren ingen navngiver, maa Dialogen være holdt paa en Tid, mener fremdeles Haakh, da kun den ene af dem var nærværende i Rom, og søger ved Tekstændringer og Fortolkninger at godtgjøre, at Dialogen maa være holdt i Vespasians første Regjeringsaar, inden Titus endnu var indtruffen i Rom fra Toget mod Jerusalem. Men Skriftets egen gjentagne Angivelse af Tiden for Dialogen til 120 Aar efter Ciceros Död (o: Aar 78 p. Chr.) lader sig ikke rokke, jfr. Saupes allerede citerede Behandling af dette Punkt. Har den ene af Prinserne i en os ubekjendt Anledning været fraværende fra Rom i Aaret 78? Titus erfares at have været Konsul i alle Aar fra 74 til 79, alene med Undtagelse af Aar 78. Hvad her fortælles synes maaske bedst at passe paa Domitian, jfr. Tac. Hist. IV, 39: *vis penes Mucianum erat, nisi quod Domitianus pleraque instigantibus amicis aut propria lubidine audebat*. Men har Taleren villet snærte ham, burde til Forebyggelse af Forveksling hans Navn været nævnt, og man maatte her læse *Caesaris Domitiani*; ellers kunde jo ogsaa Titus udlægges som den der var ment, og Taleren kunde uforsættelig komme til at sige Titus en Grovhed. Merkes maa det iøvrigt, at heller ikke Titus havde noget godt Lov som Prins, jfr. ovenfor *suspecta rapacitas* etc., Svet. Tit. c. 6: *non temere quis tam adverso rumore magisque invidis om-*

nibus transiit ad principatum. Det rimeligste er vel, at *Caesaris* er en ved Abbreviatur (*Caes.*) opstaaet Fejl for *Caesarum*.

Jeg har sagt, at Aper oftere har en Skjælm bag Öret. Jeg skal citere endnu et Sted, hvor man ikke har været tilstrækkelig opmærksom paa en saadan satyriserende Tendens. Kap. IX Slutn. heder det: *laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem.* Det forekommer mig mere end tvivlsomt, om denne Apers Notis om Vespasians vidunderlige og enestaaende Liberalitet virkelig er beregnet paa at stille Kejserens Gavmildhed i det mest glimrende Lys. Aper har paa Forhaand sørget for at lade os vide, at Advokaturen kan indbringe en Formue af 2—300 Millioner, og i Forhold hertil synes $\frac{1}{2}$ Million Sestertier neppe meget mere end en noget rundelig Drikkeskilling. Fattige Konsularer faar ifølge Sveton en ligestor Sum i aarlig Gehalt. Videre nævner Juvenals 7de Satire, om hvilken det heder: *Septima demonstrat Romam nil ferre poetis*, blandt andre ogsaa vor Digter som *tenuisque Saleius*, og det siges udtrykkelig: *Gloria quantalibet quid erit, si gloria tantum est* (∴ kun Ære og ikke Brød). Er det nu end muligt, at Saleius som en slet Husholder atter senere kan være nedsunken i Armod, synes det ikke uden Malice, at Forfatteren lader Aper netop trække den forarmede Poet frem som det lysende Eksempel paa, hvorlangt kejserlig Rundhaandethed rækker. Kejserens Naadeløn (*indulgentia principis* nedenfor) har forekommet ham for ubetydelig til varig at sikre Digterens økonomiske Existens. Ogsaa det fig. *quanto tamen pulchrius se ipsum colere* etc. (med den skjulte Modsetning *quam principem*) ∴ at hylde sig selv, at gjøre sig sin egen Genius bevaagen, at modtage Gaver af sig selv, snærter utvetydigen det uværdige i de Midler, hvormed den kejserlige Bevaagenhed vil vindes af den servile Hofpoet; jfr. Maternus's Svar c. 13 til denne Apers Insinuation imod Digterne, hvor han til Gjengjæld barberer Talerne Marcellus og Crispus: *quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timentur? — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi.*

Kap. X. Aper foreholder Maternus, at han ikke, som saa mange andre, kan søge en Undskyldning for sin digteriske Virksomhed deri, at denne i mindre Grad end Talerens skulde være udsat for at støde an. Maternus har nemlig allerede ved sin «Cato» vakt Anstød i de højere Regioner. Og et saadant Anstød undskyldes for Mat.'s Vedkommende ikke som for Advokatens ved nogen Kaldspligt eller ved det improviserede Forødrags Liden- skab og Varme; meget mere har det Udseende af, at Maternus med Overlæg og Valg har kaaret sig en notabel Personlighed, der kan tale, som den der har Myndighed (3: den historiske Tragedies Helt). Hertil knyttes nu videre den Bemærkning: *Sentio quid responderi possit: hinc ingentis assensus, hinc in ipsis auditoriis poetam* ¹⁾ *praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. Nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri etc.* Herom har F. A. Wolf Miscellanea Pag. 162 bemærket: *totus locus dubitari licet an hodie satis integer legatur. Quippe hiat quodammodo quod sequitur «tolle igitur» etc. Sed de hoc genere plura insunt libello sine locupletioris codicis ope vix sanabilia.* De senere Fortolkere har ingen væsentligere Bidrag ydet til at ophæve Wolfs Tvivl. Alene Broter har forsøgsvis udfyldt: *Fateor. At quanto plus celebritatis, tanto plus offensae, tanto ruina certior. Tolle igitur etc.*

Til Forstaaelse af Tankesammenhængen jævnføre man en Bemærkning i selve Skriftet c. 41: *nunc quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem* (Hindringen ligger altsaa i Tidens Medfør under Kejserne), fremdeles c. 13: *nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar*, og endel oplysende Steder af Tac. Agricola: c. 40: *Ceterum uti militare nomen grave inter otiosos aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus hausit*; c. 41: *Causa periculi non crimen ullum — sed infensus virtutibus princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes*; c. 42: *non — famam fatumque provocabat.* Disse Citater af Agricola kan ikke afvises med den Bemærkning, at de angaar en anden Epoke af Kejserdømmet, Domitians Regjeringstid, medens Dialogen tænkes holdt under Vespasian. Despotiet bliver altid Despoti, og Dialogen er i et-

¹⁾ tilføjet af Ritter.

hvert Fald ikke forfattet før under Domitians seneste Regjerings-
 ringstid. Det heder: *Tolle igitur quietis et securitatis excusati-*
onem; altsaa: *quies* (= *tranquillitas et otium* hos Tac.) er *secura*,
 men er uforenelig med *omnium sermonibus ferri*. Saadanne
sermones (sc. *laudantium*) vækker nemlig Magthavernes Skinsyge
 (jfr. Domitians Betragtning Agr. c. 39: *id sibi maxime formido-*
losum, privati hominis nomen supra principis attolli) og medfø-
 rer under Despotiet, uanseet Despotens Person, altid Fare.
 «Gaar du ud paa at bringe dit Navn paa alles Læber, da er det
 nødvendigt, at du opgiver den Undskyldning (for din Befatning
 med Poesien) som skulde ligge deri, at Digteren kan føre et
 stille indgetogent og derfor farefrit Liv.» Maternus kan da ikke
 længere undskylde sig med et *bene vivit qui bene latuit*.
 Forsaavidt synes den ved *tolle igitur* af det foregaaende dedu-
 cerede Befaling (= *Ergo necesse est tollas* etc.) at staa i fuld
 Samklang med det frg., og Wolf har neppe ret, naar han formoder
 en Lakune foran *tolle*. Naar der nu videre som Led af den
 samme Deduktion tilføjes en begrundende Sætning med *cum*, da
 skulde denne egentlig altid indskrænke sig til at reassymere
 eller i en anden Form udvikle, hvad der allerede implicite inde-
 holdes i det allerede sagte. Skal den føre Tanken videre gjen-
 nem en Ideassociation og tilføje en væsentlig ny Begrundelse, bliver
 ethvert *igitur* egentlig ulogisk, og det maa da ialfald anmeldes ved
 et *cum praesertim, cum etiam* («tilmed da») eller lign., at Begrun-
 delsen gaar et Skridt udover den ligefremme logiske Slutning.
 Hvorledes er nu her dette *cum tibi sumas adversarium superi-*
orem indeholdt i det frg. *omnium sermonibus ferri*, der oms-
 skreven til Bisætning af samme Form omtrent vilde lyde: *cum*
nomen tuum omnium sermonibus ferendum tradas? Kan dette
cum sumas adv. super. være en blot og bar Omskrivning for
 hint? Dette er kun muligt under én Forudsætning, nemlig at
 der til *omnium sermonibus ferri* kun gives det éne Middel *su-*
mere advers. super. I saafald vil det at «vælge sig en Modstan-
*der af de højere Regioner»¹⁾ være identisk med og altsaa en
 passende Omskrivning for «at bringe sit Navn paa alles Læber».
 Men en saadan Tankegang vilde være altfor paradox til at en*

¹⁾ *superior* =: *supra privati nomen* (Tac.), vel neppe rigtigt oversat af
 Roth «ein überlegener Gegner»; Udtrykket kan maaske være flertydigt,
 men man maa erindre, at Afer er inde paa et Kapitel, hvor han ikke
 kan ønske at være altfor tydelig.

nærmere Forklaring kunde undværes, og Stedet er, fordi denne Forklaring nu savnes, heller ikke bleven forstaaet. Et formidende Mellemed maa være udfalden. Er en erklæret Opposition mod Magthaverne end ikke den eneste Vej for Digteren til at bringe sit Navn i Folkemunde, tør man dog vistnok antage den for den sikreste, jfr. vor Forfatter c. 37 (Maternus om Taleren): *nobilitatus discriminiibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secuta sibi aliis lubrica velint*¹⁾. Jeg mener, at vi her har det af Afskrivere oversprungne Mellemed i Tanken og antager, at Forf. kan have skrevet: *tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum et nobilitatus in ore hominum agas et tibi sumas adversarium superiorem*. Jeg føler nok, hvad der kan indvendes: her høstes en mageløs Applaus, her nyder Digteren paa Stedet forlods sine Tilhøreres Ros, og hans Navn føres om paa alles Læber. Vell men saa hør da op med at søge en Undskyldning i Digterens indgetogne og ubekymrede Liv, da du, foruden at du paa en opsigtvækkende Maade bringer dit Navn ud iblandt Publikum (hvad der i og for sig er skikket til at vække Bekymringer), dertil endog vælger et saa faretruende Middel som at udvælge dig en *adv. sup.* Det dobbelte *quietis et securitatis* tyder paa Nødvendigheden af en dobbelt Begrundelse; ved *cum — agas* ophæves *quies*, ved *cum — sumas securitas*. *cum — agas* dækker det foregaaende *omnium sermonibus ferri* og kan endnu siges at holde sig inden Slutningens Omraade; ved *et — sumas* tilføjes det nærmestliggende Middel til *nobilitatus — agas*, som derfor lettelig knytter sig dertil og let kan forudsees at ville følge med, uden at dog derfor det ene kan substitueres for det andet. Fejlen er opstaaet ved at en Afskriver har sprunget over fra *et* til *et*, og af det tilbagestaaende *cum et tibi sumas* er *et* foran *tibi* bleven slettet.

Dette Forsøg paa at udfylde Tankens Brist stöttes, naar man ser hen til Modstykket c. 13 Slutning. Vi har her Epilogen af Maternus's Indlæg til Forsvar for Digtekunsten, der fremsættes med umiskjendeligt retorquerende Tilbageblik til den i den ovenfor citerede Epilog af Apers Angreb indeholdte Tanke, at Digtekunsten er en farlig Kunst. Denne Retorsjon, som den nævnte *dispositio* allerede synes at antyde, bliver end tydeligere, naar man læser en Smule mellem Liujerne og tager

¹⁾ Jeg skal nedenfor søge at begrunde, hvorfor jeg netop saaledes udfylder Lakunen paa dette Sted i c. 37.

Historien tilhjælp, hvad man kun delvis har gjort. Iøvrigt synes Ordene i den Grad gjennemsigtige, at man engang opmærksom derpaa ikke let kan undgaa at se. Det heder: *Nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timeantur? — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quas haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me vero dulces, ut ait Vergilius, Musae remotum a sollicitudinibus et curis — in illa sacra illosque ad fontes ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. — nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere, quandoque olim fatalis et meus dies veniet, statuar tumulo non maestus et atrox¹⁾, sed hilaris et coronatus, et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.*

Hvem ser ikke, hvormegget der her er myntet paa de Herrer Crispus og Marcellus? De gjentagne Spørgsmaal *quod timent* etc. vækker indtrængende en Tvivl hos os om Paalideligheden af den kejserlige Naades Sol. Sammenligningen med *liberti*, der henleder Tanken paa den hyppige Erfaring: hvo højt staar, kan dybt falde, gjør disse kejserlige Yndlinges Stilling end mere prekær. •Jeg Digteren mener langt snarere [end disse dine Talere] at kunne leve et idyllisk Liv i Fred, frit for Sorger og Bekymringer, og jeg vil ikke længere [i Lighed med dem] udsættes for Politikens Kabaler og mange Uberegneligheder: *insanum forum*, hvor de ustyrlige Lidenskaber hersker, døv for Fornuftens Stemme, *lubricum*: den, der kaster sig ud i det politiske Livs Malstrøm, giver sig derved ud paa Glatis, hvor man ikke ved, hvorledes man naar frem o: hvad Enden bliver; her ved forberedes det flg. *famamque pallentem*, der passende replicerer c. 10 *cum nobilitatus in ore hominum agas, pallentem* (uden Tvivl med Allusjon til et Digtersted) ab effectu o: som lettelig kan bringe til at blegne, hvorledes? fordi der kun er et Skridt fra Kapitolium til den tarpeiske Klippe, og fordi de mægtiges Mistænksomhed altid er vaagen mod fremmed Storhed.

¹⁾ cfr. Tac. Hist. IV, 43: *Marcellus minacidus oculis* (c. 6: *primo minax certamen*); Ann. XVI, 29: *Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce vultu oculis ardesceret*; o: altsaa ikke som en anden Marcellus.

Kan saa Læseren undgaa her uvilkaarlig at tænke paa den træffende Illustration til disse Ord af Maternus, som den saa ofte nævnte Marcellus's endnu Aaret efter (i Vespasians sidste Regjeringsaar) indtrufne Fald afgiver? Igjennem den profetiske Hentydning til denne den store Talers Katastrofe, som Forfatteren her lægger Maternus i Munden, i Forbindelse med den nedenfor ogsaa af andre bemærkede Allusjon til Maternus's eget blodige Endeligt hører vi Forfatterens Suk over det Despotiets Tryk, der i en ufri Tidsalder hviler over Tidens aandelige Virksomhed. Vi har hørt Taleren (c. 10 Slutn.) og Digteren (c. 13) gjensidig foreholde hinanden det usikre og farefulde ved en frimodig Udøvelse af deres respektive Kald, og Forfatteren aabner nu ved dette Diskussionsthemas Afslutning et historisk Fjernsyn for os, hvorved han henviser os til for alle ytterlige Kjendgjerninger, hvoraf vi lærer, at begge har Ret, eftersom baade Taleren og Digteren, den almægtige Marcellus, Apers ophøjede Talerideal, og Maternus, Digtekunstens ædle Forsvarer og Repræsentant, den ene som den anden ender — paa Skafottet. Vi henvises med andre Ord til Historiens tragiske Løsning af det i Dialogen tilsyneladende uden Resultat diskuterede Spørgsmaal.

Kap. XI. *Ego (Maternus) sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem in Neronem improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatini potentiam fregi, et hodie siquid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum.* I Anledning af et locus desperatus maa det være tilladt at forebringe et Indfald.

Om Vatinius og hans Forhold til Nero læser vi hos Tacitus Ann. XV, 34 (Aar 64 p. Chr.): under en paatænkt Rejse til Grækenland (som foreløbig blev opgiven) tager Nero Kvarter i Benevent, *ubi gladiatorium munus a Vatiniio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit, eutrinae tabernae alumus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus, dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia pecunia, vi nocendi etiam malos praemineret.* Hist. I, 37 forekommer hans Navn som tilhørende en Afdød i en Tale af Otho sammen med Konsorters brugt som appellativisk Betegnelse for det neroniske Hof's berygtede Ödelande: *septem a Neronis sine menses sunt et iam plus rapuit Icelus*

quam quod Polycliti et Vatini et Helii (?) perdidit. Af Satirikerne (Mart. XIV, 96, jfr. Juv. V, 48) sees, at han har nydt den tvivlsomme Ære, at en egen Art Bægere efter ham har faaet Navn af *calices Vatini*. Dio Cass. 63, 15 har opbevaret en af hans *faciæ scurriles*: *τὴν δὲ γεροσσίαν οὕτω δεινῶς ἐμίσει, ὥστε καὶ τῷ Οὐατινίῳ ὡς μάλιστα χαιρῶν, ὅτι ἔλεγεν αἰεὶ ποτε πρὸς αὐτὸν· μισῶ σε, Καίσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ,* og af samme Forfatter, skjønnes videre, at han var blandt de obligate Tilhørere og Beundrere ved Neros kunstneriske Præstationer, «hvis Indgange og Udgange, Holdning, Miner og tilfældige Blik omhyggelig iagttoget». Dette sidste synes allerede at tyde paa et ikke meget kordialt Forhold. At han senere maa være falden i Unaade og være bleven styrtet ved Maternus, allerede i Neros levende Live, tillader Stedet her ikke at tvivle om. Thi omend enkelte af Neros Kreaturer kan have overlevet ham, maatte dog i ethvert Fald deres «*potentia*» staa og falde med Nero, og et Angreb paa Scurraen Vatinius efter den mægtige Kejsers Fald kunde umulig være den Heltegjerning, der har indbragt Maternus saamegen Berømmelse, at han derved kunde sige sig i Opinionen at have vundet sine Sporer. Hvorledes der efter Drabet paa Nero paa almindelig Maade σ : ved Lov og Dom toges Straf over hans Haandlangere og Angivere, fortælles desuden udtrykkelig Tac. Hist. IV, 42: *senatus occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat.* Til at knække en Vatinius's *potentia* behøvedes altsaa da ikke længere en Digters extraordinære Frimodighed. Endelig kan Tacitus neppe med Taushed have forbigaaet Vatinius's Fald, men han maa have fortalt derom i den for os tabte Del af hans Annaler, der har omhandlet Neros to sidste Regjeringsaar.

Er det da for dristigt af disse Antydninger at slutte, at Vatinius, saaledes som til forskjellige Tider Kejsershoffets mest betroede Mænd er bleve det utro, har konspireret imod Nero? Ogsaa andre har formodet, at Maternus maa have knækket hans «mod Nero selv ryggesløse Vælde» (jfr. en Sejans Forhold til Tiber) gennem Allusioner i en Tragedie («durch eine malitiose Anspielung in einem Drama», Heraeus til Tacitus Hist. I, 37). Disse Allusioner kan neppe have sigtet til noget andet end visse forbryderske, maaske højforræderiske Planer af Vatinius. Jeg kommer nu til Indfaldet. Haandskrifterne af Sveton Ner. c. 36 omtaler to Sammensværgelser imod Nero, en *conjuratio*

Pisoniana (65 p. Chr.), der betegnes som *prior*, og en *conjuratio Vinicianae*, *Beneventi conflata atque detecta*, der betegnes som *posterior*. Nogen *Vinicius*, der paa Neros Tid har spillet nogen mere fremragende Rolle, kjendes ellers ikke, endnu mindre nogen *conjuratio Vinicianae*, cfr. Baumgarten-Crusius til Svet. l. l.: *De hac coniuratione nihil constat. Vinicianae descriptio perijt sine dubio cum Taciti libris deperditis*. Vatinius havde hjemme i Benevent (Juv. V, 45 *sutor Beneventanus*) og har naturligvis der mere end andensteds været en indflydelsesrig Person. Denne mystiske *conjuratio «Vinicianae»* maa efter det af Sveton tilføjede *«posterior»* tilhøre den samme Slutningsepoke af den neroniske Regjering, inden hvilken Tiden for Maternus's Tilintetgjørelse af Vatinius's Vælde lader sig begrænse. Skulde *«Vinicianae»* hos Sveton være Tekstfejl for *«Vatiniana»*?

Kap. XII. Jeg har allerede ovenfor citeret *Nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus* (Haandskrifterne A og B uden Præposition *malis moribus natus*, C *et ex m. m.*). Til at betegne den moderne Veltalenhed som en Skabning af, en Udfloed af Tidens Demoralisation, mener jeg en Præposition her er fornøden. Jeg foretrækker Stillingen med Præpositionen imellem, dels fordi mange Eksempler viser, at den her var mest udsat for at overspringes af Afskriverne, dels fordi *«malis»* ved denne Stilling bliver, hvad det skal være, et Hovedord for Tanken.

Kap. XII. *Nec ullis (quam poetis et vatibus) aut gloria maior erat aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos deis genitos sacrosque reges, inter quos neminem caudicum, sed Orphea et Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. Inter quos maatte være partitivt at forstaa — unum inter quos, quorum in numero, saaledes at Orfevs og Linos selv bliver at regne med til sacri reges. Men de gamle Sangere er aldrig blevne gjort til Konger. Forbindelsen *nec ullis gloria maior primum apud deos — deinde apud — reges* viser, at Maternus kun vil gjøre opmærksom paa den Hæder, Fortidens Sangere nød hos hine *reges*, og naar vi ser hen til det foreg. *apud deos, quorum interesse epulis ferebantur* (jfr. det vergilianske *tu mihi das epulis accumbere divom*), bestaar vel Hæderen ikke i nogen*

Maternus har efter i Begyndelsen af sin Replik at have talt om Aper vendt sig fra ham til Messala; naar han nu atter mod Slutningen bringer Aper paa Bane, er det det naturlige, at han atter nævner ham. Endelig er ikke Apers Navn uden Betydning i denne Sammenhæng. Aper har søgt at benegte, at den nye Tids Talekunst idethele skulde være et Tilbageskridt i Sammenligning med den gamle Tids og har netop til Støtte herfor søgt saavidt muligt at reducere Tidsafstanden mellem begge til et Minimum. Saameget mere nødvendigt bliver det derfor i Maternus's Öjne at faa estervist Grundene til den saa store Afstand i Veltalenhed, da det unegtelig har lykkedes Aper at godtgjøre, at Afstanden i Tid ikke er meget betydelig, kun 120 Aar. Tilføjelsen af Apers Navn paa den signifikante Plads i Enden af Sætningen henviser til den argumenterende Brug, han tidligere i Dialogen har gjort af denne Sætnings Indhold, og gjør den til Messala stiledede Opfordring *exprope nobis* etc. saameget mere indtrængende.

Kap. XXV Beg. i umiddelbar Sammenhæng med det frg.:
Tum Messala: sequar praescriptam a te, Materno, formam. Neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur quos satis constat ante centum annos fuisse. Af de Talere, som Messala nedenfor fremfører som Repræsentanter for *antiqui oratores*, er det kun Asinius Pollio, der ikke er død for mere end 100 Aar siden, men hans berømmeligste Virksomhed som Statsmand og Taler ligger alligevel længere tilbage i Tiden. I Apers Argumentation c. 17 heder det: *centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur* (saa ogsaa citeret af Maternus c. 24, se ovenfor), og Messala, som saa ivrigt forfægter Afstanden i Kunst, har ingen Grund til at slaa af paa Afstanden i Tid, og forkorte til 100 Aar den Mellemtid, som Aper engang har medgivet, at udgjøre 120 Aar. Altsaa: *tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante amplius centum annos fuisse*¹⁾.

Kap. XXV Slutn. *Quod ad Servium Galbam et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit, non*

¹⁾ Saaledes vel kritisk sandsynligere end hvad jeg ligeledes finder hos Walther: Schurzflisch *ante centum et ultra annos*.

exigit defensorem, cum fatēar quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse. Messala har nævnt Apers Navn en Gang straks i Begyndelsen af det lange Kapitel. Derpaa følger en Rangering af de latinske Talere i Lighed med den almindelige Rangering af Attikerne, der tilligemed en tilknyttet Digression gaar igjennem 24 Linjer i Ritters Oktavudgave. Saalænge efter kan da neppe Aper omtales uden Navns Nævnelser; derfor *agitare Aper non destitit*. Endnu mere indlysende er det, at der i *antiquorum* maa stikke en Fejl. *si quos alios* (efter almindelig sølvalderlig Sprogbrug — *quoscunque alios*) *antiquorum* etc. indrømmer Aper meget mere end Messala kan mene, eller rettere alt hvad Aper har paastaaet, nemlig at der ved de gamles Veltalenhed som endnu liggende i Svøbet og ikke ganske voksen har klæbet visse Mangler. Dette er en Indrømmelse som Messala fra sit Standpunkt saaledes uden nogen Begrænsning umulig kan gjøre om hvilket som helst af de gamle Talere som Aper ikke har undladt at chikanere, thi Aper har jo chikaneret dem alle, og hele Messalas Foredrag gaar jo ud paa at forsvare *antiqui oratores* imod Apers uberettigede Daddel. Cicero og hans nærmeste Samtidige maa absolut undtages. Fejlen lader sig fjerne ved at indføje ét Bogstav: *et si quos alios antiquiorum* etc. Aper har end ikke forsmået at satyrisere over en Menenius Agrippa (c. 17 og 21) og en Appius Caecus (c. 18 og 21). Men en Serv. Galba, C. Laelius og hvilke af de endnu ældre, der har været udsatte for Apers Angreb, anser Messala sig ikke pligtig til at forsvare. Ved *si quos alios antiquiorum* omfatter han Talerne fra Lælius af opover i Tiden (de ældre end Lælius), som han ikke vil forsvare. I Begyndelsen af det fig. Kapitel gjør han nogle korte Bemærkninger til Forsvar for de (mere bekendte) Talere, som følger nærmest efter Lælius i Tid (C. Gracchus og Crassus) uden endnu dog at kunne henføres til den egentlig ciceronianske Æra.

Kap. XXXI. *In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum* etc. *infesti* er opsatte paa ikke at ville høre; *cupidi* higer efter at høre (nemlig hvad der passer i deres Kram, hvad der stemmer med en forudfattet Mening); *invidentes* fortolker alt, hvad de hører, i Overensstemmelse med en personlig Antipathi; *tristes* og *timentes* beherskes af en Stemning, der ligger udenfor Sagen.

invidentes staar besynderlig isoleret; videre savner man responsorisk Gruppering og de fornødne Hvilepunkter; et med *invidentes* korresponderende Led er udfalden, hvilket, sees af c. 34: *auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis et faventibus*; altsaa *sive apud invidentes sive apud faventes. faventes* (de der beherskes af en personlig Sympathi) giver den korrekte Modsætning til *invidentes*.

Kap. XXXI. *Neque enim sapientem informamus neque Stoicorum civitatem, sed eum qui quasdam artes haurire, omnes libere debet.* Messala gjør Undskyldning for at han som Midler for den vordende Talers Uddannelse vover at anbefale selv en Epikurs og Metrodors Skrifter. Hvad *Stoicorum civitatem* i denne Sammenhæng skal sige, har ingen forstaaet, paa Ritter nær neppe nok erklæret at forstaa. Dertil kommer, at Stoikeren ikke kan modstilles *sapiens*, eftersom *sapientia* er Betegnelsen for Stoicisme (cfr. c. 5 om Helvidius Priscus). *Stoicorum* er enten et forvansket Glossem til *sapientem*, eller fordærvet for *Stoico more* og indkommen paa urigtig Plads. For *civitatem* har Doederlein foreslaaet *neque — civem, sed disertum, qui*; Haase *neque — civem aliquem*. Her har man nærmet sig det rette: *neque civem antiquum*; *antiquus* i den saa gjængse Betydning om gammel og god Enfold i Sæder (man tænke paa en Cincinnatus bag Ploven), dobbelt passende i Messalas Mund, der helt igjennem optræder som den deciderede *laudator antiqui temporis*. Jeg læser altsaa: *neque enim sapientem informamus Stoico more neque civem antiquum sed eum* etc. 3: thi det er ikke Vismanden efter stoisk Tilsnit vi her søger at danne, heller ikke Borgeren af gammelt Slag, men kun ham osv. Paa samme Maade kunde en Nutids Pædagog, om han for Stilens Skyld vilde anbefale Ungdommen en Forfatter som Voltaire, som Undskyldning for en ellers maaske betænkelig Lektüre tilføje: thi det gjælder ikke her at opdrage til Gudsfrygt eller Borgerdyd.

Kap. XXXVII. Det er med Taleren som med Krigeren; jo oftere han har været i Slag, jo flere Stød han har bibragt og afpareret, jo større og bitrere den Modstander er, som han har udæsket, desto mere ophøjet, ærefrygtbydende og adlet ved hine Fejder lever han i Folkemunde. Dette begrundes af Maternus ved den psykologiske Bemærkning *«quorum (hominum) ea natura est, ut securi sibi aliis lubrica velint»*. Dette *aliis lubrica*

mangler i Haandskrifterne. *secura sibi* er tydeligvis alene kommen til for Modsætningens Skyld, for saa meget stærkere at faa udpræget den Tanke, som det her alene kommer an paa, at Menneskerne gjerne ser sine Medmennesker i Fare (sml. Madvig, græsk Ordføjuingslære § 189, a). Derfor maa *secura sibi* («paa samme Tid som de for sit eget Vedkommende vil det trygge») gaa foran; ved den omvendte Stilling vilde den logiske Vegt falde paa *secura sibi*¹⁾. Foran *velint* maa have staaet et Ord, som har nærmet sig Lyden af *secura*, hvad der har bevirket at Afskriveren har sprunget over fra det ene til det andet. Rettelsen *lubrica* anbefaler sig ogsaa ved den Brug, som Maternus allerede c. 10 (*lubricum forum*) gjør af Ordet billedlig med Allusjon til de Farer, som Taleren er udsat for, naar han optræder paa det offentlige Live Arena.

Kap. XXXIX. *Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideo ut ridear.* Denne sidste Bemærkning af Maternus, hvis Tale sandelig ellers er alvorlig nok, at han udtrykkelig gaar ud paa at blive til Latter, er upassende. Man venter: endog med Fare for at osv. *parvum et ridiculum* fremsættes aabenbartigen som noget, der kunde motivere Maternus til ikke at komme frem med, hvad han har isinde. Han kan da ikke, ialfald ikke uden nærmere Forklaring og Begrundelse, udenvidere erklære, at han netop tilsigter det ridicule. Her maa læses: *vel ita ut ridear* o: det ridicule er ham ubehageligt, men ikke i den Grad ubehageligt, at han derfor skulde undlade at sige, hvad der er ham af Betydning at faa sagt.

Kap. XXXIX Slutn. *Itaque Hercule eiusmodi libri extant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.* Det er de ældre Taleres Verker, hvis Fortræfflighed skildres ved den udhævede Følgesætning. Hvad skal dette sige, «at endog de selv, der har holdt Talerne, ikke mere bedømmes ved andre Taler»? Hvilke andre Taler? I det foregaaende hentydes baade til *accusationes* og *defensiones*,

¹⁾ Dette er bleven overseet ved de tidligere Forsøg paa at udfylde Lacunen: *ut dubia laudent, securus velint Acidalius, ut dubia aliis, sibi securus velint* Ritter i den ældre Udgave, senere *ut aliis dubia, sibi ut securus velint; ut ancipitia, non securus velint* Schopen.

og der er ikke nævnt nogen speciel Art af Taler. Jeg læser: *ut ipsis quoque qui egerunt non alii magis orationibus censeantur* o: at ingen mere end Talerne selv karakteriseres ved disse deres Taler. Cicero har f. Eks. ved sin Tale pro Archia poeta rejst sig selv i højere Grad et Æreminde end selve den Mand, Talen helt og holdent omhandler, Archias.

Om Fremstillingen af Verbernes Bøjning i franske Skolegrammatiker.

Af *Jean Pio*.

Det er i Undervisningen en ufravigelig Pligt for Læreren at tage Hensyn til hvad der allerede er lært og hvorledes der er lært, til Stoffet, som er tilegnet, og Methoden, som er anvendt; og dette gælder ikke alene for samme Fag paa de forskellige fremrykkende Stadier af Undervisningen, men ogsaa for beslægtede Fag i deres Forhold til hinanden indbyrdes. Intet er mere vækkende og tidsparende for Skolens Gerning end, hvor Lejlighed gives og Kombination er mulig, at opfriske og benytte erhvervede Kundskaber for at lette Tilegnelsen af nye, og Intet er mere forvirrende end en unødvendig Skiften af System og Skhema for Fremstillingen af de samme eller lignende Phænomener. Heri ligger for Sprogundervisningens Vedkommende Berettigelsen til at fordre, at Fordeling af Stof, Begrebsbestemmelser og Reglers Affattelse i de forskellige, i Skolerne lærte Sprogs Grammatiker saavidt mulig stemmer overens og ialfald ikke divergerer mere end Sprogenes forskellige Kharakter absolut medfører, samt at der tages nøje Hensyn til Sprogenes indbyrdes historiske Stilling til hverandre og deraf følgende større eller mindre Lighed (Oldnordisk, Dansk, Svensk - Tysk, Engelsk — Græsk - Latin, Fransk), for at Behandlingen kan være saameget desto mere ensartet, jo nærmere Sprogenes Slægtskab er, og for at tillige ved en rigtig og med Varsomhed anvendt etymologiserende eller sprogsammenlignende Tilknytning af hvad der skal læres til hvad der allerede er bekendt Tilegnelsen af Ordstoffet og den Maade, hvorpaa Sproget omformer og benytter

dette, kan lettes og fremhjælpes. Hvor frugtbringende en saadan methodisk Uniformitet er for Sprogundervisningen derpaa har Skolemændene hos os haft det bedste Bevis i Madvigs ensartede Behandling af den latinske og græske Syntax og den Indflydelse, hans System har faaet (hos os og i Norge) paa Fremstillingen ogsaa af nyere Sprogs Ordføjning. Men det Princip, hvis Gyldighed saaledes mere almindelig er kommet til Anerkendelse med Hensyn til Definitioner, Reglers Affattelse og skematisk Orden i Ordføjningslæren, det samme maa ogsaa kunne anvendes ved Behandling af Lyd-, Form- og Orddannelseslære ved Kønsregler og ved Meddelelsen af det lexikalske Stof, kort sagt ved hele Sprogundervisningen. Thi ogsaa paa disse Gebeter gælder det lige saa vel som ved Ordføjningen, at en rationel Behandling, der med forsigtig Begrænsning af Stoffet tager Hensyn til den sammenlignende Sprogvidenskabs Resultater (og det baade for de døde og de levende Sprog), og som navnlig for de Sprog, der er nærbeslægtede eller udsprungne af samme Rod, i Hovedtrækkene lader det grammatiske Skema være fælles, nødvendigvis, paa samme Tid, som den letter Oversigten for Disciplen, tillige lader saavel det Ensartede som det Særegne fremtræde i en haandgribelig Skikkelse¹⁾. Ligesom man vel maa vogte sig for i den grammatiske Undervisning og i de for Skolen bestemte Lærebøger at byde Disciplen²⁾ Theorier og Stofmasse, som om han var speciel, historisk og grammatikalsk Sprogforsker, saaledes benytte man derimod Lejligheden til ved Behandlingen af de forskellige Sprog at give ham almindelig Forestilling om Sproghistorie, om Udvikling og Bevægelse i Sprogene, for at han kan sættes i Stand til tænkende at begribe sit eget Sprogs Tiltværelsesmaade³⁾. Det er særlig

¹⁾ Jak. Løkke, engelsk Grammatik. Christiania 1867 S. III. — I Norge er man saa heldig af denne Forfatter at have en Cyklus af fortrinlige Parallelgrammatiker for Modersmaalet, Tysk og Engelsk. Her er tillige Syntaxen behandlet i Overensstemmelse med Madvig, saa at altsaa i de norske Skoler, hvor Løkkes og Madvigs Grammatiker bruges og hvor Undervisningen i Fransk tillige meddeles efter Abrahams's (Ingerslev's) eller min Sproglære, Fremstillingen af Ordføjningslæren er saa ensartet som vel mulig for alle Skolesprogene.

²⁾ Jeg taler naturligvis her, som bestandig i det Følgende, om Disciplen i den højere (saakaldte lærde) Skole.

³⁾ Madvig, Om de grammatikalske Betegnelser Tilblivelse og Væsen. Andet Stykke. 1867. S. 80.

i dette sidste Øjemed at Oldnordisk har sin Berettigelse som Fag i Skolen (thi det historiske og æstetiske Udbytte af Læsningen af den gamle nordiske Literaturs Mindesmærker kan jo indvindes gennem Oversættelser i det moderne Sprog), og dette Oldsprog, hvor fremmed for Nutiden det end i Mangt og Meget er blevet, vil ved hvad det frembyder af slaaende Analogier med det afledte Sprog, Modersmaalet, af sig selv under Undervisningen ganske naturlig støtte sig til dette, men jo nøjere og nærmere Læreren forstaar at knytte de to Sprog sammen ved at gøre Eleven klog paa den etymologiske Sammenhæng og lære ham at slutte fra Modersmaalet, han har inde, til Ords og Formers Betydning i det gamle Sprog, desto lettere og hurtigere vil denne finde sig tilrette heri og desto mindre Beslag vil der lægges paa hans Hukommelse. Og ligesaa naturlig er det da i Undervisningen saa vidt mulig at forbinde ogsaa det Sprogpar indenfor Skolens Omraade, hvor det samme Forhold af Stamsprog og afledet Sprog frembyder sig for os, nemlig Latin og Fransk. Her er selvfølgelig ikke Meningen den at tilraade eller forlange en Jævnføring strax ved den første Undervisning; den vilde kun forvirre og aflede Elevens Opmærksomhed fra det i hvert nyt Sprog, han skal til at lære, for Øjet og Øret saa Uvante og Vanskelige. Men paa et senere Stadium, naar i begge Sprog allerede noget Stof er samlet, naar de praktisk lærte og indøvede vigtigste Bøjningsformer kan begynde at sættes i Skema, at repeteres og suppleres efter Grammatikens Orden, saa vil der ikke alene være den omtalte Anledning til at forklare de to Sprogs historiske Stilling, men tillige en Opfordring og Mulighed til ved Jævnføringen i det Enkelte at lette og befæste Erindringen om Ord og Former, saavel som om Ords og Formers Anvendelse i Sætningen. Det var med dette Formaal for Øje at jeg for faa Aar siden udarbejdede min lille franske Grammatik («fransk Formlære» og «de vigtigste Regler af den franske Ordføjningslære»). Ved lette og overskuelige Regler for Lydovergangene fra Latin til Fransk søger jeg deri at lægge Baand paa mange Læreres Lyst til sporadisk og forkert Etymologisering, mens jeg tillige giver Disciplen et Korrektiv og et Hjælpemiddel til at erindre en Mængde Ord og Former og forstaa deres Skrivemaade og aabner hans Blik for den store Regelmæssighed og Analogi, der ved Siden af en vis Vilkaarlighed og Uberegnelighed gjør sig gældende i Sprogenes Dannelselse og Udvikling. Under Opstillingen af Bøjningsformerne og Aflednings-

endelserne, i Kønreglerne og i Ordføjningslæren henleder jeg overalt, hvor jeg kan antage, at Disciplen kan lettes ved at mindes om og henvises til det andetsteds Lærte, hans Opmærksomhed paa hvad der har Lighed med og sin Forklaring i Oldsproget, idet jeg dels anfører de tilsvarende Ord, Former og Regler i Latinen ¹⁾, dels blot ved den skematiske Opstilling eller ved Affattelsen af Reglerne gør ham det let og naturlig selv at drage Parallelen. Jeg har derimod vundet Plads og Overskuelighed ved at fjerne Alt hvad der uden Grund har været nedarvet ogsaa til de fleste af vore Sproglærere fra den traditionelle franske Methode og Fremstilling, Alt som kunde volde unødvendig Vanskelighed for Eleven ved at afvige fra den Maade, hvorpaa han i sin græske eller latinske Grammatik sér Phænomenerne fremstillede, kort Alt der kunde fremme og nære det desværre for nyere Sprog endnu hist og her i Skolerne florerende Probenreuter- og Parleurvæsen med dets Ramser og «praktiske Regler» ²⁾.

Medens jeg nu tror, at det Meste i min Fremstilling, naar man overhoved hylder de Principer, hvorfra jeg er gaaet ud, neppe vil være Genstand for nogen synderlig Kontrovers, er der dog ét større og vanskelig Afsnit i Formlæren, hvorom jeg allerede længe har følt Trang til at udtale mig og særlig da overfor de Lærere, der bruger min Sproglære ved deres Undervisning, saameget mere som der lige til den sidste Tid har været Tvivl

¹⁾ men da naturligvis altid kun Latinen i den Skikkelse, hvori den forefindes hos de Forfattere, Eleven i Skolen gör Bekendtskab med. Man vogte sig vel for (hvad der har sin Berettigelse og Nødvendighed for et videnskabelig komparativ-philologisk Arbejde over fransk Sproghistorie) at hente sine Etymologier og Sammenligninger fra middelalderlig Latin eller andre romanske Sprog, som ilgger aldeles udenfor Skolens Arbejde og Elevens Synskreds.

²⁾ Det er ikke afvejen her at minde om hvad en berømt Pædagog har udtalt om Undervisningen i nyere Sprog i de lærde Skoler: «Für die neueren Sprachen soll dem Willfähigen Gelegenheit geboten werden einen guten Grund zu legen; darum ist auch hier ein gründlicher grammatischer Unterricht erforderlich, nur darf dieser nicht zum Schreiben und Sprechen gesteigert werden zum Behuf eines utilitarischen Zweckes. Beides ist nur Mittel zum Ziel, nicht Zweck; es genügt wenn der Schüler jeden Prosaliker lesen kann. Man soll aber diesen Unterricht wissenschaftlich ertheilen, nicht nach Grammatiken, die für Marqueurs oder Commis Voyageurs geschrieben sind, nicht nach den heillosen Redensartensammlungen». C. F. Nägelsbach, *Gymnasialpädagogik*. Erlangen. 1862. S. 147 f.

hos mig selv, om ikke en Forandring borde foretages i min Fremstilling. Dette Afsnit er Læren om Verbernes Bøjning. I de følgende Blade har jeg da her forsøgt saa sammentrængt som mulig at begrunde det System og den Behandlingsmaade, der er fulgt i min Formlære. Mangt og Meget vil vel være de fleste af mine Læsere bekendt andetsteds fra, da det sproghistoriske Stof, jeg har benyttet, kan findes i Diez's og Burguy's berømte Verker, til hvilke jeg her i Almindelighed én Gang for alle henviser, for ikke at behøve at anvende Citater for det Enkelte. Naar man til Slutningen i mit Forslag til en methodisk Klassificering af de uregelmæssige Verber vil finde nogle Afvigelser fra den i min Formlære anvendte Opstilling af disse, saa ligger Grunden til at Forandringen ikke allerede er indført i det for ikke længe siden udkomne andet Oplag af min Bog i de Hensyn jeg maatte tage til afgivne Løfter om deri ikke at ændre eller omsætte mere end det Allerhøjestnødvendige.

I. Personalendelser. Iblandt alle de romanske Sprog er Fransken det, der mest har udvisket Konjugationsforskellighederne. Præsens Ind. i Flertallet, hele Præsens Konj. og Imperf. Indik. er ens for alle Konjugationer. Desuden er overhoved Kharakterbogstav, Bindevokal, Modus- og Tempuselementer i den Grad sammenslyngede med Personalendelserne, at vi i Reglen kun kan tale om Bøjningsendelser ialmindelighed. — Enkelttallets 2den Persons-Mærke *s* er gennemgaaende. 1ste Person i Enktt. har i de fleste Tilfælde af Indikativen ¹⁾ draget 2den Persons-Mærket *s* over til sig, en Særegenhed, som Fransken ikke har tilfælles med noget af de andre romanske Sprog, og som heller ikke findes i dens ældre Skikkelse (gammelfr. *vend*, *voi*; *rendi*, *vi* : nyfr. *vends*, *vois*; *rendis*, *vis*). Det latinske *m* er altid bortfaldet. 3dje Persons-Mærket *t* holdt sig overalt i Flertallet; i Enktt. kun i de Former, hvor det uorganiske *s* indsneg sig i 1ste Person; dog har det ogsaa i de andre efterladt Spor af sig i det evphoniske *t* (i Forbindelser som *a-t-il*, *aime-t-on*, *parla-t-on* o. s. v.). — 1ste Pers. i Flertal har kun bevaret *mes* (latinsk *-mus*) i *Passé défini*²⁾ og det enestaaende

¹⁾ Undtagelser er 1ste Klases Præsens og *Passé défini*, samt *ai*, og de som 1ste Klases Verber dannede Præss. *cueille*, *saille*, *ouvre*, *couvre*, *offre* og *souffre*.

²⁾ med et, sandsynligvis fra det gamle Sprogs anden Persons *-stes* optaget, nu ikke længere udtalt *s* foran sig: *chantâmes* af ældre *chantâmes*.

Præsens *sommes*. I den for de andre Tider og Maader gennemgaaende Endelse *-ons* er *o* rimeligvis latinsk *a* fra 1ste Konj.¹⁾ overført paa alle de andre Tilfælde og altsaa gældende tillige for *e* og *i* (*am-æ-mus, vend-ê-mus, deb-ê-mus* = *aimons, vendons, devons*). Den latinske 2den Persons *-tis* er indsvunden til *s* med gennemgaaende samme Bindevokal *-e* (*aimez = amatis; devez = debetis; vendez = venditis*); kun i *Passé déf.* forbliver Konjugationsvokalen, og det lat. Perfektums *-stis* bliver *-tes* med Cirkumflex over den foregaaende Vokal (*aimâtes = amastis; finîtes = finistis*). Ellers forekommer *-tes* for lat. *-tis* blot i de enkelte Præsensformer, hvor Stammen har Tonen: *êtes, dites, faites*. I 3dje Person i Flertallet er Flexionen fuldkommen forstummet. Det i Skriften bevarede *-ent* erstatter Latinens *-ant, ont* og *unt*. Undtagelser med lydende Nasal er de tildels ved stærk Sammentrækning fremkomne Enstavelsesformer *vont, font, sont* og *ont* (og følgelig de af dette sidste dannede Futurer: *aimer-ont*).

II. Modus. Konjunktiv har fælles for alle Bøjningsklasser stumt *e* til Kharakterbogstav i hele Enkelttallet og i 3dje Pers. Fl. (*e, es, e, -ent*); 1ste og anden Pers. i Flert. har derimod Endelserne *ions* (gammelfr. *-iens*) og *iez*²⁾. Denne Modus er kun bevaret af Præsens og Pluskvamperfektum, hvilken sidste Form imidlertid i Fransk som i de andre romanske Sprog tabte sin Betydning og gik over til at fungere istedenfor den ikke optagne Imperf. Konj. — Imperativ er bevaret for Præsens og har Former for 2den Pers. i Enkelttallet samt 1ste og 2den Pers. Fl. Ogsaa her er Konjugationsforskelligheden udvisket, kun at 1ste Klasse har beholdt vokalisk Udgang i Enkelttallet uden Tilføjelse af det for de andre Klasser tiltagne *s*³⁾. For-

¹⁾ smign. Blondelli, *Dialetti Gallo-Italici*. 1853. SS. 214 og 483, hvor dette samme *o* findes for enkelte Ital. Dialekter.

²⁾ smign. Ital. baade Indik. og Konj. af Præsens *-iamo*, og Konj. *-iate*. Konjugationenheden er ellers ikke gennemført i Itallensk; vi har *canti* og *venda* = lat. *cantem* og *vendam*. I andre romanske Sprog har vi helt igennem bevaret Latinens *e* for 1ste Konj. og *a* for de andre: Spansk og Portug. *cante, cantemos; venda, vendamos*; Provençalsk *chante, chantém, venda, veadám*.

³⁾ Spor ogsaa her af dette *s* findes foran *en* og *y*: *donnes-en, portes-y*. Hvad der ovenfor er sagt om 1ste Klasses Verber, gælder forøvrigt ogsaa nogle faa andre, uregelmæssige Verber, nemlig *dem*, der i Præs. Indik. ender paa *e*, f. E. *cueillir*, samt *avoir, savoir* og *vouloir* (*cueille, ale, sache, veuille*).

merne er laante fra de tilsvarende af Indikativen. Blot fire Verber har (idetmindste tildels) taget deres Imperativ fra Konjunktiven: *aie* (Konj. *aies*), *ayez*; *sache*, *sachez* (Konj. *sachiez*); *veuille* (Konj. *veuilles*), *veuillez*, og *sois*, *soyez*. — Infinitiv er ligeledes kun bevaret for Præsens. Det har med Undtagelee af 4de Klasse mistet sit udlidende *e*. Fofan *r* er 1ste Klases oprindelige *a* gaaet over til *e*; I-Konjugationen har beholdt sit *i*; E-Konjugationens Kharakterbogstav er bleven diphthongeret (*devoir* = *debēre*); Bindelyden *ɛ* i den konsonantiske Bøjning er forsvunden (*vendre* = *vend-ē-re*). — Af Gerundiums Ablativ (*cantando*) kommer det franske saakaldte *Chantant* (en *chantant*), som i sin Form falder sammen med det (nu altid) ubøjelige Præsens Particium. Her er (allerede i Gammelfransk) *-ant* bleven Fællesendelse for alle Klasser (= baade latinsk *-ans* og *-ens*: *chantant*, *vendant*, *partant*). Kun i ganske enkelte, alene som Adjektiver brugte Participier er *e* bevaret: *précédent*, *équivalent*. — Perf. Particium er den eneste passive Form, der har holdt sig i Sproget. Det etymologiske *t*, som endnu fandtes i det ældre Sprog (*chantait*, *venduit*, *partit*), forsvandt gennemgaaende i den vokaliske Bøjning. For A- og I-Konjugationerne har vi *aimé* og *fini* af *aimer* og *finir*; i E-Konjugationen indsneg sig fra det latinske Perfektum paa *-ui* en Endelse *u* (af en Form paa *utus*, hvorfor man jo havde en Mængde Analogier i lat. Partic. som *minutus*, *solutus*, *secutus* o. s. v.). Herfra stammer da ogsaa denne samme Endelse *u* i Participier af den konsonantiske Bøjning (*vendu* = *venditus*; smilgn. gammelfr. *venduit*). Lat. *-ctus*, *-ptus*, *-rtus* bevarede derimod *t* og gav paa Fransk *-(i)t*, *-rt*: *dit*, *fait*, *écrit*, *couvert* af *dictus*, *factus*, *scriptus*, *coopertus*; fra *-sus* stammer *s* i Former som *clos*, *mis* (*clausus*, *missus*). Men for at se, hvor vilkaarlig og regelløst det franske Sprog har anvendt de her nævnte Former paa *-u*, *-t* og *-s*, behøver man kun at sammenligne Participier som *fendu*, *tordu*, *couru*, *épreint*, *absous* med de tilsvarende lat. Supiner *fissum*, *tortum*, *cursum*, *expressum*, *absolutum*.

III. Tempus. Imperfektum, der i Fransk ligesom i Modersproget har samme Tempusstamme som Præsens, har (ligesom Præs. Ind. i Flert., hele Præsens Konj. og Gerundiet) udviklet en Fællesendelse for alle Bøjninger. Mens vi i Italiensk har *-ava*, *-eva*, *-iva* for lat. *-abam*, *-ebam*, *-iebam* (*ibam*), træffer vi allerede i Gammelfr. (burg. Dial.) istedenfor de to sidstnævnte

Fællesendelsen *-oie*¹⁾); ja selv 1ste Klases *-eve* opgives og bliver ligeledes *-oie*. Dette *-oie* eller (med det uorganiske *-s*) *-ois* blev da, som man antager ved Indflydelse fra Normandiet, først i det højere Talesprog udtalt, senere skrevet *-ais*²⁾. Fler-tallets 1ste og 2den Person har ved Endestavelens Betonning faaet en endnu stærkere Afkortning, saa at kun det tonløse *i* er blevet tilbage som Kharakterbogstav for Imperfektet (allerede af den ældste Skikkelse *chantève* har vi istedenfor *chanteviens*, *chanteviez* Formerne *chantiens* og *chantiez*). — Til Præsensstammerne hører endvidere de ved Sammensætning af Infinitiver med Præsens og Imperf. af avoir fremkomne Former for Futurum og Konditionalis. Den stærke Betonning af Endestavelserne fremkaldte Forkortning af Hjælpeverbet: *chanter-ons* = *chanter-avons* o. s. v. Af samme Grund indtraadte mange andre Sammentrækninger³⁾: *recevr-ai*, *vau-d-rai* af *recevoir* og *valoir*; af *envoyer* *enverrai*, af *courir*, *mourir*, *acquérir*: *courrai*, *mourrai*, *acquerrai* o. s. v. Med Hensyn til Konditionalis's ældre Endelse *-ois* (*oie*) gælder selvfølgelig paa Grund af dets Oprindelse det Samme som er bemærket i det Foregaaende ved Imperfektum.

De latinske Perfekter paa *a-vi* og *i-vi* mistede *v*: *amavi*, *finis* af *finivi*. Former paa *vi* af en Verbalstamme paa *ε* (*delvi*), som allerede var sjeldne paa Latin, opgaves ganske. Endelsen *-vi* ligger til Grund for de franske Former paa *us*: lat. *debui* er fransk *dus* (I Gammelfr. endnu *dui*), *habui* *eus*; men den har grebet endnu videre om sig end i Latinen (*reçus* = *recepti*, *courus* = *cucurri*) og har ved Tiltrækning af Akcenten voldet stærke Sammentrækninger (*i tus* = *tacui* er saaledes kun *t* bleven tilbage af hele Verbalstammen⁴⁾). Af Perfektsendelsen *-si* er *s* levnet i flere franske Verber: *dis* = *dixi*

¹⁾ eller, hvad der maa være den ældste Form, *-eie*.

²⁾ omtalt allerede hos Th. Beza, de francicae lingvae recta pronuntiacione. Genevæ. 1584.

³⁾ dog i det nuværende Sprog ikke saa hyppige som i ældre Fransk, hvor vi finder: *merrai* for *meneral*; *dorrai* for *donnerai*; *harrai* af *hair*; *gerrai* af *gésir* o. s. v.

⁴⁾ Kun flydende Bogstaver modstaar Udfaldet: *volus*, *courus*, *perus*; stumme Bogstaver bortkastes derimod tilligemed den foregaaende Vokal: *dus* af *debui*; *bus* af en Form *bibui*; *crus* af en Form *credui*.

(a: *dic-it*); *conclus* = *concluse*; *ris* = *risi*; ja dette *s* er endog benyttet ved Verber, hvor Latinen kun har *-i*: *pris* = *prehendi*; *sis* = *scdi*. — Det latinske stærke, af Stammen umiddelbart dannede Perfektum (paa *-i*) er i Fransk (som i alle de andre romanske Sprog) kun meget svagt repræsenteret, nemlig ved de tre Former *vi-s* (= *vid-i*), *fi-s* (= *feci*), *vi-n-s* (= *veni*) samt det i Analogi med dette sidste dannede *tin-s* (af *tenir*). — At det franske *Imparfait du Subjonctif* oprindeligt er latinsk Pluskvamperfektum Konj., er allerede bemærket ovenfor. Det er i sin Dannelse derfor altid af samme Stamme som Perfektum (*Passé défini*).

Resultatet af denne Oversigt over de bevarede franske Verbalformers etymologiske Oprindelse vil altsaa blive, at man i en Fremstilling af den franske Konjugation ikke alene af videnskabelige Grunde, men ogsaa til praktisk Lettelse for den Lærende strængt bør adskille Tempusstammerne: Præsensstammen, som ligger til Grund for alle Maader af Præsens, for Imperfektum Ind., samt for de med Præs. Inf. sammensatte Futurum og Konditionalis; og Præteritumstammen, som vi forefinder i *Passé défini* og *Imparfait du Subjonctif*. Desuden maa mærkes det til Dannelsen af de periphrastiske Former benyttede Perf. Particip. Naar vi altsaa under Undervisningen efter gammel Skik vil sikre os Elevens Kendskab til Bøjningen af de forekommende Verber ved at lade ham nævne disse «*a verbe*», vilde det være langt rigtigere end at benytte den gangse Røkke, om man vænnede ham til at fremsige a) af Præsensstammen følgende 4 Former (paa Grund af de deri ifølge Sprogets Lydlove indtrædende Forandringer): Infinitiv, 1ste Person af Præs. Ind. Enk. og Flertal, 1ste Pers. Enk. af Futurum, og b) af Præteritumstammen *Passé défini*, samt c) Perf. Partcp.; f. Ex. *ceindre*, (je) *ceins*, (nous) *ceignons*, (je) *ceindrai*; (je) *ceignis*; *ceint*. — Endvidere vil det fremgaa, som ogsaa ovenfor er berørt, at det for de fleste Tilfælde vil være os umuligt i en skematisk Fremstilling af de franske Bøjningsendelser i deres nuværende Skikkelse at skelne Stammeudlyd, Bindevokal, Modus- og Tempus-Mærke; ikke engang overalt kan vi udsondre Personalendelserne. Vi faar derfor rigtigst følgende Skema ¹⁾:

¹⁾ De anvendte Tal henviser til den i min Sproglære fulgte Konjugationsinddeling: (I.) 1. Parler. 2. Finlr og Sentlr. 3. Recevoir. (II.) 4. Vendre.

For Præsensstammen:

Præsens.

Indikativ.

1.	2.	3.	4.
e	s		
e-s	s		
e-(t)	t		
o-ns			
e-z			
e-nt			

Konjunktiv.

1.	2.	3.	4.
e			
e-s			
e			
io-ns			
ie-z			
e-nt			

Imperativ.

1.	2.	3.	4.
e		s	
o-ns			
e-z			

Infinitiv.

1.	2.	3.	4.
e-r	i-r	oi-r	re

Particip. og Gerund.

1.	2.	3.	4.
a-nt			

Imperfektum.

1.	2.	3.	4.
ai-s			
al-s			
ai-t			
io-ns			
ie-z			
aie-nt.			

For Præteritumstammen:

Passé défini.			Imparfait du Subj.				
1.	2.	4.	3.	1.	2.	4.	3.
a-i	i-s ¹⁾		u-s	a-ssc	i-ssc		u-ssc
a-s	i-s		u-s	a-ssc-s	i-ssc-s		u-ssc-s
a-(t)	i-t		u-t	â-t	i-t		û-t
â-mes	i-mes		û-mes	a-ssio-ns	i-ssio-ns		u-ssio-ns
â-tes	i-tes		û-tes	a-ssie-z	i-ssie-z		u-ssie-z
è-rent	i-rent		u-rent	a-ssc-nt	i-ssc-nt		u-ssc-nt ¹⁾

For Perfektum Particip. Passiv:

1.	2.	3.	4.
é	i	u	u, t (ell. s)

¹⁾ Der opstaar her en theoretisk Vanskelighed idet i *conconi-s*, *conclu-s*, *di-s*, *mi-s*, *conqui-s*, *ri-s*, *pri-s*, *assi-s* *s* som bevaret virkelig Perfektmærke borde adskilles i Betegnelsen fra det almindelige paragogiske 1ste Personsmærke *s*, ligesom Vokalerne *i* og *u* i de nævnte Perf. tilhører Verbernes Rod og aldeles ikke har Noget med Bøjningsendelserne at gøre. Praktisk derimod voldes ingen Ulempe, idet Lydforbindelserne

IV. Konjugationsinddeling. — I den latinske Grammatik er vi vante til at inddele Verberne i fire Konjugationer efter deres Præsensstammes Udlyd: tre vokaliske med Stammer paa *-a*, *-e* og *-i* (1ste, 2den og 4de Konj.), og én konsonantisk (3dje Konj.), hvortil tillige hører en Del Verber med Stammer paa *u*. Naar vi nu ogsaa i Fransken efter gammel Sædvane benytter Firdelingen, faar vi ganske tilsyarende Klasser: 3 vokaliske med Udlyd *-e*, *-oi* og *-i* (1ste, 3dje og 2den Klasse: *aime-r* = *ama-re*, *devo-i-r* = *debs-re* og *senti-r* = *senti-re*), og én konsonantisk, 4de Klasse (*vend-re* = *vend-è-re*). Der maa dog hertil bemærkes, hvad der allerede fremgaar af det ved Bøjningsendelserne Udviklede, at Fransken foruden ved de almindelige Lydovergange paa mange andre Maader gennem Analogiseringsbestræbelser og selvstændige Udviklinger og Forandringer indenfor Sprogets Omraade i høj Grad har udvisket de i Latinen (og især i den klassiske Latin) eksisterende Konjugationsforskelligheder og gjort de oprindelige Forhold ukendelige ¹⁾. — Af de her nævnte Klasser finder vi A- og I-Klasserne stærkest repræsenterede i Fransk ²⁾. Den første (franske Verber paa *-er*) indbefatter de allerfleste, saavel af latinske som fremmede Stamord oprundne Verber (af latinsk Oprindelse: *aimer*, *chanter*, *châtier*, *confirmer*, *louer* o. s. v.; af tysk Rod: *galopper*, *garder*, *blinder*, *hisser*, *rincer*, o. s. v.; af græsk: *caler*, *coller*, *moquer*, *saper* o. s. v.; af arabisk: *assassiner*, *chiffres* o. s. v.). Latinske Verber paa *-are*, som i Perf. og Supinum har *-(u)i*, *-itum*, *-optoges* som regelmæssige (*sonner*, *plier*). — For I-Klassen maa vi opstille to Afdelinger, en ren og en blandet. Den første indbefatter kun latinske Verber, dels af 4de Konj. (*bouillir*, *bullire*; *dormir*, *dormire*; *servir*, *servire*; de uregg. eller defektive *vêtir*, *vestire*; *ouvrir*, *aperire*; *venir*, *venire*; *ouïr*, *audire*; *saillir*, *salire*; *férir*, *ferire*; samt de af latinske Deponentier dannede *sortir* (gaa ud), *sortiri*; *partir* (rejse), *partiri*; *mentir*, *mentiri*), dels af 3dje (*fuir*,

---

ogsaa her under Bøjningen forbliver de samme. Derimod maa de to Former *vin-s* og *tin-s* særlig opstilles, da vi her ved Perfektsmærkets Bortfald faar Personalendelserne føjede til de konsonantisk udlydende Stammer.

¹⁾ Med Hensyn til den Rolle, Akcenten særlig her har spillet, vil jeg henviser til den fortræffelige lille Afhandling af Gaston Paris: *Étude sur le rôle de l'accent Latin dans la langue Française*. Paris 1862.

²⁾ Ifølge Aug. Brachet, *Grammaire hist. de la langue française*. 1868. p. 198 bøjes efter 1ste Klasse 3620 Verber, efter 2den 350, efter 3dje 30 og efter 4de 60.

fugere, og de uregelm. *cueillir*, *colligere*; *faillir*, *fallere*; *courir*, *courere*; *offrir*, *offerre*; *souffrir*, *sufferre*; *quérir*, *quærerre*; *mourir* af Depon. *mors*) og dels af 2den Konj. (*repentir*, *pœnitère*; de uregg. *tenir*, *tenère*, og *gésir*, *jacère*). Den anden Afdeling udgør de Verber, der har deres Udspring fra latinske Inkhoativ-former (paa *-sco*) eller er dannede i Lighed med disse ved Indskud af *-ss* mellem den oprindelige Præsensstamme og Endelsen (hele Præsensstammen igennem undtagen Infinitiv). Heller ikke her forefinder vi alene Verber af den latinske 4de Konjugation (som *finir*, *punir*, *nourrir*, o. s. v.), men ogsaa af 2den (*fleurir*, *florsre*; *emplir*, *implere*; *pålr*, *pallere*; *abolir*, *abolere*; *jouir*, *gaudere*) og 3dje (agir, *agere*; *convertir*, *-verters*; *fléchir*, *flectere*; *envahir*, *invaders*; *frémir*, *frèmere*; *gémir*, *gemere*), og dernæst endelig en Del Nydannelser, meget ofte af ulatinsk Rod (*vieillir*, *blanchir* o. s. v.; af tysk Rod *hafr*, *choisir*, *garantir* o. s. v.). — E-Klassen i sin Regelmæssighed (*-vi*, *-stum*, *-sre*) var allerede i Latinen kun tyndt repræsenteret, og af de herhen hørende Verber er de enkelte i Fransken bevarede traadt over i I-Klassen (*emplir* og *abolir*). Ogsaa finder dette Sted, som allerede bemærket, med forskellige af de andre lat. Verber paa *-eo*, som *repentir*, *pålr*, *jouir*, *fleurir* og det uregelmæssige *tenir*. Til den konsonantiske Bøjning er gaaet over: *rire*, *ridere*; *plaire*, *placere*; *taire*, *tacere*; *paraitre*, *parere*; *semondre*, *submontrere*; *duire*, *decere*; *tondre*, *tondere*; *répondre*, *respondere*; *tordre*, *torquere*; *luire*, *lucere*; *nuire*, *nocere*. Tilbage er kun som korresponderende paa Latin og Fransk: *devoir* af *debere* og de uregg. eller defektive *chaloir*, *calere*; *valoir*, *valere*; *souloir*, *solere*; *mouvoir*, *movere*; *avoir*, *habere*; *voir*, *videre*; *seoir*, *sedere*; *-paroir*, *parere*; de andre paa *-oir*, nemlig de paa *-cevoir* som *recevoir*, *concevoir* o. s. v., samt de uregg. eller defektive *pleuvoir*, *savoir*, *choir*, *vouloir*, *pouvoir* stammer fra latinske 3dje Konjugations- eller anomale Verber: (*-cipere*, *pluere*, *sapere*, *cadere*, *velle*, *posse*, for hvilke vi, da *oi* kun findes istf. *è*, maa tænke os Overgangsformer paa *-ère*: *-cipère*, *pluère*, *sapère*, *cadère*, *volère*, *potère*¹⁾). — Fjerde Klasse, den konsonantiske Bøjning, er Latinernes 3dje Konj. (*vendre* = *vendere*; *joindre* = *jungere*), uagtet vi i det Foregaaende har sét mange af denne Konj. paa Fransk overførte til I- og E- (*oi*-) Konjugationerne, og endnu

¹⁾ Paa Gammelfr. har vi derfor *pooir*.

flere, fordetmeste dog i en yngre Sprogperiode indførte, vil vi finde omdannede til Verber paa *-er* (affliger, arguer, céder, consumer, corriger, négliger, résister o. s. v.). Til Gengæld har vi nogle faa af E-Klassen ¹⁾ overførte til denne Bøjning (*rire, plaire* o. s. v.; se ovenfor).

Vel er nu de oprindelige Konjugationsvokaler i A- og I-Klassen næsten kun levnede og bemærkelige for Præsens Infinitiv og Præteritumstammen og i E-Klassen blot tilbage i Infinitiven; og den konsonantiske Bøjning, der ved Sprogets Stræben efter Udjævning har alle Præsensstammens Former med Undtagelse af Infinitiv (og tildels de deraf dannede Former) lige med de tilsvarende af E- og I-Klasserne, er i Præteritumstammen gaaet over til I-Klassen, saaledes at, mens 3dje Konjugations Verber i Latinen næsten udelukkende er stammebetonede i Perfektum, er de deraf afledte franske paa *-re*, paa faa Undtagelser nær, blevne flexionsbetonede i *Passé défini* (*véndidi* hedder nu *vendis, condixi* *conduisis*, ligesom *finis* af *finivi*); og man maa følgelig indrømme, at det franske Sprog i høj Grad (og i højere Grad end noget andet romansk Sprog) i sit Konjugationssystem har fjærnet sig fra Modersproget. Men ligesom den her bibeholdt almindelige Inddeling i etymologisk Henseende maa blive den rigtigste, fordi den nærmest svarer til den almindelig vedtagne Inddeling af Oldsprogets Verber, saaledes vil den ogsaa praktisk for Eleven, der er vant til i Latinen af Infinitiverne at se, til hvilken Konjugation et Verbum hører, være den letteste og naturligste, idet den lægger de i Infinitiverne bevarede Kendemærker til Grund. Ved at dele I-Konjugationen i de to anførte Afdelinger (*finir* og *sentir*) og ved for den konsonantiske Bøjning at optage tre Paradigmer (*vendre, joindre* og *conduire*) har Rask (hvis ufuldendte Arbejde i Sml. Afhh. 3dje Bind jeg har benyttet for min Formlære) tillige faaet et System med den store Fordel betydelig at indskrænke de saakaldte uregelmæssige Verbers Antal ²⁾.

¹⁾ Hvor vaklende forevrig Fransken har været mellem *-ère* og *-ëre* (o: *-oir* og *-re*), ses af det ældre Sprogs dobbelte Former for mange Infinitiver; jfr. Diez, Gr. II p. 220.

²⁾ H. Blom har nylig i Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866. opstillet en anden Konjugationsinddeling. Idet han benytter de samme Bøjningsparadigmer, som Rask, deler han i 1) en vokalsk, 2) en konsonantisk og 3) en blandet Konjugation. For 1ste Konj.

Fr. Diez har, som bekendt, i sin «Grammatik der Romanischen Sprachen» opstillet et helt andet System for de romanske Konjugationsformer. Han deler først efter Præteritumsdannelsen Verberne i 2 Flexionsarter: den svage, i hvilken Perfektet er bygget paa Infinitivens Kharaktervokaler (f. Ex. italiensk *cant-ái, vend-éi, part-ii*) og Flexionsendelsen er betonet; og den stærke, hvor de gamle Perfektsendelser *-i, -si* eller *-ui* er føjede umiddelbart til Themaet og Verbalstammen er forbleven betonet (f. Ex. ital. *vid-i, pián-si* og *pár-vi*). Den svage Art falder da hos ham i 3 Konjugationer, A-, E- og I-Bøjningen, og denne sidste atter i 2 Klasser, den rene og den inkhoa-

har han foruden almer tillige manger som særlig Mønster; for 2den vandre og ceindre, og for 3dje i 2 Afdd. a) den oprind. vokalske: *finir* og *servir* og b) den oprind. konsonantiske: *recevoir* og *conduire*. Imod denne Inddeling kan, foruden hvad ovenfor er sagt til Forsvar for den af mig brugte, endnu indvendes Følgende: Det at opstille Verberne paa *-ger* som særlig Underafdeling af den oprindelige A-Konjugation «fordi i disse Verber Udgangsvokalen (e) kun tabes foran i, mens de andre Verber (der bøjes efter almer) taber den foran enhver «Vokal» er urigtig, da det stumme e, der i Verberne paa *-ger* skrives foran de med a og o begyndende Bøjningsendelser ingenlunde er Stammens Udlyds-e, men blot et Mærke for Udtalen. Dette viser sig jo tydeligst i de Former af Præteritumstammen, hvor den oprindelige Udlyd a er bevaret (f. Ex. *mangeasse*). Af Verberne i «den blandede Konj.» er de paa *-oir* ikke «oprindelig konsonantiske», men tværtimod oprindelig vokalske, hvis vi (som ogsaa Hr. B. har gjort) lægger Præsensstammen til Grund for Inddelingen og Benævnelsen; og overhoved maa det jo vel erindres, at efter den Udvikling Flexionen har faaet i Fransken har vi egentlig Ingen Konjugation med gennemgaaende uforandret Præsensstamme med Undtagelse af den af Hr. B. opførte konsonantiske, saa at den for hans 3dje Konj. valgte særlige Benævnelse af «blandet» ikke er ganske berettiget og navnlig bliver ubegribelig for Disciplen, der læser om Verberne paa *-uire*, at deres Bøjning kaldes blandet, fordi «de udstøder deres Udgangslyd (s) foran en Konsonant», men derimod om de ikke blandede Verber (almer), der siges «kun at have et Par ringe Stammeforandringer, fremkaldte ved Udtalen», at de dog under Bøjningen «taber deres Udgangslyd (e) foran enhver Vokal». — Lejlighedsvis vil jeg her bemærke, at naar Forf. i Adskillelsen af Bøjningsendelser fra Stammen afdele: *vend-l-s, ceign-l-s* og *cuis-l-s*, men derimod *fin-l-s, servi-s* og *reçu-s*, da begaar han en Inkonsekvens. De fem første Former maa deles paa samme Maade, da for Franskens Vedkommende (s. ovfr.) Præteritum af *vendre, ceindre* og *cuire* er dannet efter Analogi med I-Konjugationen, og *-us* i *reçu-s* maa betragtes som Endelse, fordi det hidrører fra Oldsprogets hyppige Præteritumsendelse *-ui*.

tive (f. Ex. ital. 1. cantare; 2. vénderø; 3. a. partire, b. fiorire); den stærke ligeledes i 3 Klasser efter de ovennævnte tre forskellige Perfektsendelsers Anvendelse. Dette System, som er i højeste Grad hensigtsmæssig for at fremstille den hele romanske Flexionsbygning i sit Forhold til den latinske, passer imidlertid mindst nøje for Fransken, der her ligesom paa saa mange andre Punkter af Formlæren afviger betydelig fra Søstersprogene, og det vilde kræve et bebyrdende og utilberlig komparativ-philologisk Materiale, hvis man i en særlig fransk Grammatik, og navnlig da i en Skolegrammatik, vilde forsøge at benytte dette System og derpaa begrunde en Inddeling af Konjugationerne ¹⁾.

Det, der endnu staar tilbage, er at ordne de Verber, som ikke bøjes efter de opstillede Mønstre og som derfor maa benævnes uregelmæssige, paa en Maade, der baade svarer til Theoriens Fordringer og tillige ved at samle de ensartede Verber i Grupper kan lette Disciplen Arbejdet med at lære dem. For hver Klasse opføres derfor først de Verber, hvis Uregelmæssighed viser sig i Præsensstammen uden at Præ-

¹⁾ Dette er først blevet mig ret klart ved at gøre Bekendtskab med E. Collmann's *französische Grammatik* (Leipzig 1865), som væsenlig er et Uddrag af hvad der i Diez's *romanische Grammatik* handler om Fransken. Jeg behøver blot her at berøre et Par Punkter. At opføre *vend* under en E-Konjugation er umulig paa Fransk, da Stammen *vend* viser sig konsonantisk helt igennem under Bøjningen. Paa Italiensk passer det derimod, da latinske Verber paa -ère her har beholdt *e* som karakteristisk Mærke; vi har *véndere, vendete, vendéva, vendéi* (som af dem med *ē*: *temère, teméte, teméva, teméi*), ved Siden af *cantàre, cantate, cantáva, cantái, og partire, partite, partíva, partíi*; og endnu mere paa Spansk, hvor den latinske 2den og 3dje Konjuganske er faldet sammen og Infinitiven kun kender den ene Flexion -*er* (*vendér*). — Verberne paa -*oir*, som Diez af etymologiske Grunde har under de «stærke Verber», maatte i Fransk, hvor Flexionen har trukket Akcenten til sig, af denne Grund opstilles mellem «de svage», eller ialfald smelter almindeligvis Stammevokalen saaledes sammen med det flexiviske *o* til én Lyd, at der overhovedet ikke kan være Tale om en «Betoning af Stammen». — Gaston Paris (a. S. s. 65) bemærker forøvrig meget rigtig med Hensyn til Diez's Inddeling i «stærke» og «svage» Verber: «Seulement il faut, je crois, restreindre ces appellations de fort et de faible aux diverses formes des verbes, car nous n'avons pas de verbes qui soient complètement forts ou qui aient fortes toutes les formes sur lesquelles peut porter la différence».

teritumstammen undergaar nogen fra Paradigmerne afvigende Forandring; de andre ordnes eftersom Præteritumstammernes afvigende Dannelse hidrører fra Oldsprogets forskellige Perfekter paa *-i*, *-si* eller *-ui*. — Defektiverne opføres kun under de «uregelmæssige» Verber forsaavidt de levnede Former ikke er dannede i Overensstemmelse med de regelmæssige Paradigmer, og henstilles da sammen med de uregelmæssige Verber, hvis Bøjning de nærmest følger.

I. 1. Uregelmæssig i Futurum:

Envoyer; enverrai.

Uregelm. i Præs. Konj. og defektivt:

Aller; aille. Erstatte følgende Former i Præsens af Stammen *va-*: Ind. *vais, vas, va, vont*; Imper. *va(s)*; og Futurum af Stammen *i-*: *irai*.

2. a. Uregelmæssig i Præs. Ind. Enk. (ved ikke at indskyde *ss*):

Haïr; hais, hait.

b. Uregelmæssige i Præs. Ind. (og tildels Futurum):

Assaillir; assaille; assailleraï (ell. -irai).

Defektivt:

Saillir; il saillera.

Cueillir; cueille; cueilleraï.

Faillir; (faïlle); faudrai (ell. faillirai); defektivt.

Uregelmæssig tillige i Perf. Partc.:

Ouvrir; ouvre; ouvert, -e. Saaledes bøjes Couvrir, Souffrir, Offrir.

Vaklende efter finir og sentir; uregelm. i Perf. Partc.:

Vétir; Præs. Ind. vétis; Konj. vétisse; vétissais ell. vétais¹⁾; vétissant; Perf. Partcp. vétu, -e. Derimod: Revétir: revéts; revétant.

Defektive:

Gisir (ell. gésir); gis, gît, gisons.

Ouir; ois; oie; ouis; ouï.

Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); med oprindeligt Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransken:

Venir; viens; venons; vienne; viendraï; Præt. vin-s, Pf. Ptc. venu; saaledes: Tenir.

¹⁾ s. Aubertin, Grammaire moderne des écrivains français, p. 221.

Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); Præteritum paa *s*:

Acquérir; acquiers, acquérons; acquière;
acquerrai; Præt. acquis; Perf. Partep.
acquis, -e.

Defektivt er Stamordet Quérir.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Courir; cours, courons; courrai; couru-s,
couru, -e.

Mourir; meurs, mourons; meure; mourrai;
mouru-s; mort, -e.

Defektive:

Issir; issu.

Férir; féru.

3. Uregelmæssige i Præsens:

Plevoir; pleut; pleuvant; pleuvra; plu-t; plu.
Mouvoir; meus, mouvons; meuve; mouvrai;
mu-s; mû, -e.

Pouvoir; peux (eller puis), pouvons, peuvent;
puisse; pourrai; pu-s; pu, -e.

Savoir; sais, savons; sache; sachant; saurai;
su-s; su, -e.

Avoir; ai, as, a, avons, ont; aie; ayant; aurai;
eu-s; eu, -e.

Falloir; faut; faille; faudra; falku-t; fallu, -e.
Valoir; vaux, valons; vaille; vaudrai; valu-s;
valu, -e.

Vouloir; veux, voulons, veulent; veuille;
voudrai; voulu-s; voulu, -e.

Defektive:

Chaloir; chaut; (chalañt).

Choir; chu, -e; déchoir har déchois; décherrai; déchu-s;
déchu, -e; échoir: écholt ell. échet; échéant;
écherra; échu-t; échu, -e.

(Paroir); (ap)pert.

Med oprindelig Præteritum paa *-i*:

Voir; vois, voyons; verrai; vi-s; vu, -e. — Pour-
voir har Præt. -vu-s, samt ligesom Pré-
voir Fut. regelm. voirai.

Med Præteritum paa *-s*:

Asseoir; assieds, asseyons eller asseois, asseyons; asseye eller assiée eller asseois; asseoirai eller asseyerai eller assiérai; assis; assis,-e.

Defektivt:

Seoir; sied; seyait; séant; siéral; sis,-e.

II. 4. Uregelmæssige i Præsensstammen:

Coudre; couds, cousons; cousi-s; consu,-e.

Suivre; suis, suivons; suivi-s; suivi,-e.

Écrire; écris, écrivons; écrivi-s; écrit,-e.

Med oprindeligt Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransen:

Faire; fais, faisons, faites, font; fasse; fera; fis; fait,-e.

Confire; confis, confisons; confis; confit,-e.

Suffire; suffis; suffis; suffi,-e.

Defektivt:

Friré; fris; frit,-e.

Med Præteritum paa *-s*:

Mettre; mets, mettons; mis; mis,-e.

Prendre; prends, prenons; prene; pris; pris,-e.

Circoncire; circoncis, circoncisons; circoncis; circoncis,-e.

Dire; dis, disons, dites, disent; dis; dit,-e. Maudire fordobler *s* under Bøjningen: maudissons; ligesaa det efter 1, 2 i Inf. og (fordetmeste) i Pf. Particip bøjede Bénir! bénissons; béni,-e.

Rire; ris, rions; ris; ri,-e.

Conclure; conclus, concluons; conclus; conclu,-e.

Defektive:

Clore; clos, clôt, (closes); clôrai; clos,-e.

Traire; traits, trayons; trait,-e. Saaledes Raire. Braire har kun: brais; brairai.

Bruire; bruit, bruissent.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Boire; bois, buvons, boivent; bu-s; bu,-e.

Croire; crois, croyons; cru-s; cru,-e.

Moudre; mouds, moulons; moulu-s; moulu,-e.

Résoudre; résous, résolvons; résolu-s; résolu,-e
(ell. résous). Absoudre og disoudre har
kun Perf. Partc. paa -sous, -soute.

Lire; lis, lisons; lu-s; lu,-e.

Plaire; plais, plaisons; plu-s; plu,-e. Saaledes og
saa Taire.

Connaitre; connais, connaissons; connu-s; connu,-e.
Saaledes gaar Paraitre og Paitre.

Crotre; crotis, croissons; crû-s; crû,-e.

Defektivt:

Tistre; Perf. Partep. tistu.

Aldeles anomale i deres Præteritumsdannelse:

Vivre; vis, vivons; vécu-s; vécu,-e.

Naitre; nais, naissons; naqui-s; né,-e.

Être; suis, es, est, sommes, étés, sont; sois,
soyons; étais; étant; serai; fu-s; été,-e.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeskrifter.

Af *Sophus Bugge*.

Tillæg og Rettelser til første Artikel.

Gallehus.

S. 219, Anm. 1. Uagtet Suffixet *inga* vistnok, som jeg har
ytret, oprindelig bestaar af to Led *in* og *ga*, saa synes dog Be-
vidstheden derom tabt i de germanske Sprog, og jeg tror derfor
nu, at i Afledninger paa *inga* af Stammer paa *an*, f. Eks. HOLT-
INGA, Stammens *an* ved Dissimilation er trængt ud foran Suf-
fixet, altsaa HOLTINGA for HOLTANINGA.

S. 221. TAWIDO. *ø* i ubetonet Endestavelse bliver i Oldn.
til kort *a* (*lagða*), ligesom oldn. *húsþóndi* nu i norske Bygde-
maal udtales *huspan*.

Tune.

Jeg har nævnt enkelte (meget uvæsentlige) formentlige Ufuld-
kommenheder ved den af Stephens udgivne Tegning af Tune-

stenen. Jeg burde udtrykkelig have fremhævet, at det ikke er Prof. Stephens (som aldrig har seet Stenen), men tværtimod mig selv, der bærer Skylden for, at disse Ufuldkommenheder er blevne staaende; de undgik min Opmærksomhed, da jeg i sin Tid sammenlignede de Tegninger, som Prof. Stephens havde sendt mig, med Indskriften paa Stenen.

S. 225. Med Navnet WIWAR kan ogsaa jævnføres «in der Esp. sagr. *Vivi* (abb.) a. 1002. Tom. 36 app. n. 7» (Stark Die Kosenamen der Germanen, S. 301).

S. 230. Stephens læser: DÆLIDUN (SET)A WODURIDE STÆINÆ og oversætter: dealed [to] set (shared in setting) [to] Wodurid [this] stone. Dette bemærkes, for at ikke min Ytring om Stephens's Forklaring af det første af de nævnte Ord skal misforstaaes.

S. 233. Om ARBINGA Gen. plur. bemærker Lyngby: «At ejef. fl. af denne *an*-stamme ender på -A kan mulig komme af at det er en oprindelig *a*-stamme, så at ejef. fl. er beholdt uforandret fra den tid, da ordet var *a*-stamme. I de vestgermaniske sprog er det jo omvendt almindeligt at ejef. fl. af stærke hunkønsstammer på -*a* går over til den svage bøjning uden at resten af ordets forholdsformer følger med (ejef. -*ono*, -*ena*).» — Denne Forklaring forekommer mig meget tiltalende, jfr. lat. *canis*, *juvenis*, i Gen. pl. *canum*, *juvenum* af de oprindelige Stammer *can*, *juven*. Men, saavidt jeg sér, fattes vi endnu Midler til sikker Afgjørelse. — Svend Grundtvig vil heller forstaa ARBINGA som partitiv Genitiv; den nævnte Kvinde maatte da vel være Vodurids (første) Hustru. Paa denne Opatning havde ogsaa jeg først tænkt, men jeg trængte den tilbage, fordi en saadan pleonastisk Udtryksmaade syntes mig tvungen. Dog skulde man istedenfor Udtrykket «Arvingernes ældste Arvinger» have ventet «De ældste af Arvingernes Arvinger».

Berga.

S. 245—246. Baade Wimmer (De ældste nordiske Runeindskrr. S. 53 f.) og jeg udtalte den Formodning, at sidste Rune i den vertikale Linje ikke var *Y*, som paa de to udgivne Tegninger, men *Y*. For at faa oplyst dette skrev Prof. Stephens straks til Stockholm. Dr. Hans Hildebrand har nu undersøgt Indskriften og godhedsfuldt meddelt mig Resultatet: Linjen ender sikkert med *Y* (Prik efter), ikke med *Y*; den i Tegningerne manglende Sidestreg er dér, hvor den hænger sammen med

selve Staven, temmelig grundt huggen, men kan dog meget vel baade sees og føles. Navneformen SALIGASTIR paa Bergastenen er da et sikkert Sidedestykke til Guldhornets HLEWAGASTIR.

II.

Blandt de i den ældre Jernalders Runer affattede Indskrifter danne de, som findes paa Stene i Bleking, en ved flere Særegenheder mærket Flok; de er fra flere Sider saa vigtige, at jeg allerede her i anden Artikel gaar over til dem. Fra denne Digression haaber jeg i tredje Artikel at komme tilbage til de Indskrifter, som er mér ensartede med Indskrifterne paa Guldhornet og paa Tunestenen.

I det følgende betegner jeg Indskrifter i den ældre Jernalders Runer ved Antiqua og til Forskjel derfra Indskrifter i de særlig skandinaviske Runer ved Cursiv.

Ogsaa til denne Artikel har jeg ved Prof. Stephens's Godhed havt den store Hjælp at kunne benytte Arkene af hans Runeværk, eftersom de er blevne trykte; foruden de før nævnte Afsnit har jeg seet Ark 76—102, der indeholde en rig Samling af mærkelige Indskrifter i skandinaviske Runer.

Istaby, Bleking
(Stephens S. 173. 175).

Indskriften er paa Stenens ene Side

𐌹𐌺𐌹𐌿𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸
𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸

paa den anden

𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺¹⁾

Jeg gjengiver dette saaledes:

AFATR HARIWULAF
HAÐUWULAFR HAERUWULAFIR
WARAIT RUNAR ÐAIAR.

Allerede i 1848 forklarede P. A. Munch under Medvirking af den engelske Oldforsker J. M. Kemble denne Indskrift i alle væsentlige Dele fuldkommen rigtig.

¹⁾ Der er slaaet lidt af Stenen, saa at F i tredje Linje nu har tabt sin øverste Kvist og Toppen af sin rette Stav.

De mest fremtrædende Eiendommeligheder ved Indskriften er, at **F**, der ellers i den ældste Runeskrift betegner *a*, her er Tegn for en dunklere Vokallyd, medens *a* er betegnet ved **h**. Hvad er nu Grunden til, at **F** her, ligesom i de blekingske Indskrifter (med de ældre Runer) overhoved, er bleven fortrængt fra sin Anvendelse som det almindelige Tegn for *a*, og til at denne Rune derimod her er brugt som Tegn for en dunklere Vokal? For at faa Oplysning herom maa vi holde os til Runens Navn: **F**, som senere forandredes til **h**, **4**, kaldes i den almindelige skandinaviske Runeskrift *óss*, hvilket Navn man i Middeldalderen forstod som det Ord, der betyder «Flodmunding»; men at denne Forstaaelse er feilagtig, sér man blandt andet deraf, at Runen tidligere ikke betegnede *o*, men *a*, medens dog *óss* Flodmunding ikke dengang kunde have *a* eller *d* i Fremlyden. Runenavnet *óss* er tværtimod samme Ord som det der oftest skrives *oss*, Gen. *óssar*, Nom. pl. *óssir*, Acc. pl. *óssu*. Vi maa nødvendig forudsætte en ældre Form *ansu-s*, *ansu-r*, og Runens forskjellige Betydning til forskjellige Tider maa forklares af de Forandringer, Runens Navn undergik: *n* i *ansu* blev efterhaanden mere og mere utydelig udtalt, saa at der tilsidst kun var Spor deraf i Vokalens Udtale gennem Næsen; endelig svandt ogsaa denne Næselyd, dog saaledes at Vokalen *a* til Gjengjæld blev forlænget, altsaa *ansu-r*. Maaské allerede før Næselyden var aldeles forsvunden, blev Stammevokalen ved Paavirkning af det følgende *u* forandret, hvorpaa *u*, som havde fremkaldt denne Forandring, faldt bort i Nom. sg. og Acc. sg.; den af *d* ved Indflydelse af et følgende *u* opstaaede Vokal, der oprindeligt kanske blev udtalt som langt *d* (Lyngby i Tskr. f. Philol. II, 303), er i gamle islandske og norske Haandskrifter skrevet paa flere forskjellige Maader, navnlig ofte *ó*; siden faldt den (forsaa vidt den ikke fortrængtes af den uomlydte Vokal) i Lyd og Tegn sammen med *ó*, ligesom *u*-Omliden af kort *a* i Norge er falden sammen med kort *o*. Omtrent saaledes kan vi tænke os at *ansus* er blevet til *óss*. Heraf er det da klart, hvorledes denne Rune paa den skandinaviske Runeskrifts seneste Udviklingstrin kan betegne *o*, medens den oprindeligt, og saaledes i alle nordiske Runeindskrr. af den ældre Art med Undtagelse af de blekingske, betegner *a*. Og vi maa tænke os, at i Bleking paa den Tid, da Istabystenens Indskrift er indhuggen, *a* i Ordet *ansur* ikke længer hørtes rent foran *n* (men vistnok som en ved Næselyden fremkaldt dunklere Vokal), og at dette gav An-

ledning til, at Runen *oss* **F** her er brugt som Tegn for en dunklere Vokallyd (der mulig nærmest har været hørt som kort *æ*).

Istedenfor **F** indtraadte ***** (se de følgende blekingske Indskrr.) eller **h** som det egentlige Tegn for *a*. Den sande Oprindelse til disse to Tegn for *a* er, saavidt jeg tror, hidtil ikke funden. Jeg kan heri ikke sé en vilkaarlig Anvendelse af de skandinaviske Runetegn for *h* og *s*, saaledes som Dietrich Blekinger Inschr. S. 34 og med Hensyn til ***** Stephens S. 138 (der læser ***** som *æ*) og Thorsen Runemind. S. 334 antage. En saadan Vilkaarlighed er den ældste Runeskrift fremmed, og her udelukkes den derved, at ***** og **h** brugtes som Tegn for *a* paa en Tid, da Runerne for *h* og *s* endnu ikke havde faaet disse Former, men skreves **H** eller **M** og **z** eller **s**. I en af de ældste Indskrifter i Runer af den kortere Række, nemlig paa Kallerup- eller Høietostrup-Stenen, bruges ***** ikke som Tegn for *h*, men i samme Betydning som det i skandinavisk Runeskrift almindelige Tegn **†**, der i denne Indskrift ikke findes; paa Snoldelev- og Flemløse-St. bruges ***** og **†** i samme Betydning, hint Tegn først i Indskrifterne, længere ud det andet, saaledes f. Eks. paa Snoldelev-St. først **†** **†** **†** ***** **†** **†** men siden **R** **H** **†** **†** **†** **h**, paa Flemløse-St. først **h** ***** **†** men siden **†** **†** **†**. Senere forsvinder ***** som Tegn for *a* paa samme Tid, som hagal ikke længer skrives **H**, men *****. Heraf synes det mig at være klart, at ***** = *a* kun er en anden og ældre Form for **†**, at **†** er en Simplificering af Tegnet *****, ligesom **†** senere forandres til **†** og **†** videre til **†**. Ligesom begge Former ***** og **†** findes paa Snoldelev- og Flemløse-Stenene, den oprindeligere først, den senere og simplere mod Slutningen, saaledes betegner Dynnastenen paa Hadeland (med Indskrift i de yngre Runer og sikkert fra kristelig Tid, dog vel neppe senere end 11te Aarh.) **†** først én Gang ved **†**, derpaa 6 Gange ved **†**, og *a* 1te, 2den og 7de Gang ved **†**, derimod 3dje, 4de, 5te, 6te og 8de Gang ved **†**). Allerede paa den Tid, da man endnu skrev **H** for *h*, var Formen **†** for ***** *a* i Brug og den er derfor ikke fremkaldt ved Forandringen af **H** til *****, men vel maatte ***** som Tegn for *a* snart aldeles forsvinde, efterat samme Tegn var kommet i Brug for *h*; man har vistnok anført Eksempler paa, at ***** beholdt sin gamle

¹⁾ Jessens Mening (i Tidskr. f. Philol. V, 294), at ***** = *a* er en Forandring af **F**, kan jeg ikke dele. Paa Snoldelev- og Flemløse-St. betegner ***** samme Lyd som **†**, men adskiller sig, aldeles som den sidstnævnte Rune, i Brug fra **F**, der forekommer i **F** = *d* (oprind. *an*) og i **†** **†** **†** **†** = *stendr*.

Vokalværdi endnu paa en Tid, da samme Runeform forlængst var bleven det almindelige Tegn for *ā*, men jeg holder disse Eksempler for mér end tvilsomme. Den oprindelige Betydning af Runetegnet *†* er paavist af Kirchhoff i «Das gothische Runenalphabet» S. 43: da denne Runes Navn *dr* har tabt *j* i Fremlyden og er samme Ord som Navnet paa Tegnet for *j* i det oldengelske Runenalphabet og da *†* tillige har samme Plads i Runerækken som den oldengelske *j*-Rune, saa er det klart, at det Runetegn, som senere kaldtes *dr*, tidligere betegnede *j* og først blev Tegn for *a*, da Sproget bortkastede *j* i Fremlyden af *jár* (*jára*). Den engelske *j*-Rune har paa Thames-Kniven (Stephens S. 362) Formen *†*, der ikke er meget forskjellig fra den nordiske *dr*-Rune *†*, men almindeligere skrives den engelske *j*-Rune *ϕ* eller *ϕ*, og denne Form ligger nærmere ved *dr*-Runens ældre Form ***; Forholdet er omtrent det samme som mellem de ældre skandinaviske Tegn for *a* *ϕ* eller *ϕ* og det yngre *Y*. Og paa den engelske *j*-Runes Plads har Vadstena-Bracteaten *ϕ* (der maa sees fra høire mod venstre), hvilken Form ogsaa ligger *ϕ* nær. Ved disse Sammenstillinger faar, saavidt jeg skjønner, min Mening, at *** er anden Form for *†*, en stærk Støtte.

Men nu har den burgundske Charnay-Spænde paa den engelske *j*-Runes Plads *†*¹⁾; af denne Form er *h* = *a* paa Istaby-Stenen vistnok kun en Variation. *h*, *** og *†* er altsaa Forandringer af ett og samme Tegn, og alle disse Runeformer, som vi finde brugte til at betegne *a*, har oprindelig betegnet *j*.

Heraf kan man videre drage en meget vigtig Slutning: naar det Tegn, som oprindelig betegnede *j*, i de blekingske Runeskrifter bruges som Tegn for *a*, saa maa dette være betinget deraf, at Runenavnet *dr* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden. Men *j* bortkastes i Ordet for «Aar» alene i nordisk Sprog; Brugen af *dr*- (*jdr*-) Runen som Tegn for *a* kan altsaa kun opstaa hos Nordboer. Hvis man nu ikke vil antage, at de blekingske Indskrifter hidrøre fra Sydgermaner, som af en nordisk Stamme har laant Tegnet for *a* — og det vil vel ingen anlage —, saa følger af, hvad jeg har udviklet, med Nødvendighed, at Sproget i de blekingske Indskrifter, som er skrevne med den

¹⁾ Jeg sér Ingen tvingende Grund til med Dietrich (I Haupts Zeltschr. N. F. 1, S. 109) at antage, at *j*-Runen og *a*-Runen i Charnayspændens Futhark har byttet Plads.

længere Rækkes Runer, er nordisk, skandinavisk, og hverken gotisk, saksisk, frisisk eller engelsk.

Den her givne Forklaring vil ikke kunne svækkes ved den Omstændighed, at vi i Bleking finde begge disse tilsyneladende saa afvigende Former af samme Rune og at Istabystenens $\text{h} = \text{a}$ hidtil, saavidt jeg véd, ikke er funden i nogen anden Indskrift.

Det Resultat om Sprogets Karakter, hvortil jeg ovenfor er kommen, støttes efter mit Skjøn ved flere Sprogformer i Indskriften, som jeg nu skal gennemgaa i det enkelte.

AFAT r er «*efter*». Da Tune-Stenen har samme Ord skrevet AFT ER og Varnum-Stenen har UB A = oldn. *yfr*, skulde man snarere have ventet Skrivemaaden AFT A , men dette giver os ikke Ret til med Hofmann (Runeninschriften S. 117) her at tale om en Skrivfeil. I svenske Runeindskrr. af den senere Art mangler ligeledes Vokalen efter *t* ofte: der skrives IFT r , EFT r , AFT r . Hvor en Hjælpevokal ellers i den ældre Jernalders Runeindskrr. indskydes mellem to Konsonanter, er vistnok ellers den ene af disse *l*, *r* eller *n*; dog viser Sammenligning af de forskjellige Indskrr., at Brugen af en saadan Hjælpevokal er vaktende, og vi tør derfor neppe stødes ved her at finde den indskudt mellem F og T; ogsaa hertil kan Analogi findes i Runeindskrr. af den senere Art, saaledes skrives paa Axlunda-St. i Upland efter Tegning af Bure (Stephens S. 626) AFIT IR ; Tång, Upland (Dyb. fol. No. 11) UFIT IR ; Kjula, Södermanl. (Lilj. No. 979) UISIT ARLA = *vestarla*.

HARIWUL AFA er Acc. sg. af den enslydende Stamme; «Brugen af det «dunkle» A tyder paa en Overgang, da Stammeudlyden var ved at falde bort» (Wimmer: De ældste nordiske Runeindskrifter, i Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1867, S. 56). Det maa mærkes, at Præpositionen «*efter*» her ikke som paa Tune-St. er forbunden med Dativ, men ligesom i almindelig Oldnordisk med Accusativ; denne Sprogbrug synes at vise hen til et senere Udviklingstrin. HARIWUL AFA , der i Nominativ maa lyde H—F A , som paa Stentofte-St. skrives HARIWOL AFA , er det Navn, som i almind. Oldnord. lyder *Herjulf*, paa Haverslund-St. HAIRUL F d. e. *Herulf* (*Hęrulf*, $\text{ę} = \text{i}$ -Omyd af *a*). HARI er istedenfor HARJA, samme Stamme som i got. *harjis*, oldnord. *herr*; heraf tør man vel slutte, at Stammer paa *ja*, naar de danne første Sammensætningsled, i disse Indskrifters Sprogform forandre *ja* foran Konsonant til *i*. — WUL AFA skrives med O i Stammestavelser paa Gommor- og Stentofte-St.; det betyder «Ulv». W er bevaret i Fremlyden foran O, U, ligesom

i WODU Tune. O i Stammestavelser er, som det synes, oprindeligere end U, ti hin Vokal ligger nærmere ved *a* i den fællesjaphetiske Form *varka-s*, jfr. lit. *vilkas*; det er her vistnok nærmest det forudgaaende W, som fremkaldte Overgangen fra O til U.

HAÐUWULAFR er Nomin. — HAÐUWOLAFR Stentofte; samme Navn i Accus. HAÐUWOLAFR Gommor. Medens Stammens Udlydsvokal paa Istaby-St. endnu, skjönt fordunklet, har holdt sig i Accus., er den falden aldeles bort i Nomin. — HAÐU som første Sætningsled gjenfindes i oldeng. *hadu*, oht. *hadu* (kun i Navne), gallisk *catu* (f. Eks. *Caturiges*); Ordet betyder Kamp. Men man tør i dette Ord ingenlunde sé et Vidnesbyrd om unordisk Sprog; at Ordet engang var brugeligt ogsaa hos de skandinaviske Folk, viser det i Digtningen om Helge Hundingsbane bevarede Navn *Höðbroddr*, Gudenavnet *Höðr*, vel ogsaa Stammenavnet *Hadarr*, hvoraf *Hadaland*, og Mandsnavnet *Hadarr*, hvoraf *Hathærslaf* Haderslev.

HAERUWULAFR maa være Afledningsform eller Böiningsform af det Navn, som i oldn. lyder *Hjörúlf*, *Hjörólfr*, i oldeng. *Heoruwulf*; i oldengelsk Digtning bruges *heoruwulf* «Sværdulv» ligesom *herewulf* «Hærulv» som en Betegnelse for Krigeren. I det første Led HAERU har vi samme Ord som oldn. *hjör*, oldeng. *heoru*, oldsaks. *heru*, got. *hairus* Sværd; hvordan Ordet i Istaby-Indskriftens Sprog har været böiet, enten, som i Gotisk, som en *u*-Stamme eller, saaledes som i Oldnorsk oftest, som en *va*-Stamme, kan vi af den her forekommende Stammeform ikke sé. HAERU er en Afændring af HÆRU, der maa være den oprindelige Form, jfr. ERILAR Varnum og Lindholm (sammenlign HAERA Björketorp ligeoverfor HERA Stentofte). Den ved AE betegnede, vistnok sporadiske og lidet væsentlige, Modification af *e* maa være fremkaldt ved det følgende *r*, der ofte i forskjellige Sprog virker en lignende Forandring eller, som det har været kaldt, Brydning af den foregaaende Vokal. Der kan ikke finde nogen nærmere Sammenhæng Sted med Vulfilas Skrivemaade *ai* (og *au*) foran *r*, hvor andre germanske Sprog har kort *e* (og *o*) og hvor Udtalen i Gotisk heller ikke kan have været væsentlig forskjellig.

HAERUWULAFR maa betegne «Hjaarulvs Søn». Munch har i sin Afhandling om Tunestenen (Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1856, S. 79) forklaret det som Gen. sg. = got. *Hairuwulfi* oldn.

Hjörülfs; men dette kan ikke være rigtigt, ti det udlydende *s* i Gen. sg. af Hankjønssammer paa *a* gaar i Oldnordisk saalidt som i noget andet germansk Sprog over til *r* og kan da her ikke fremtræde som *æ*; desuden har vi en Gen. sg. af en Hankjønssamme paa *a* i HNABDAS Bø. Det bliver derfor nødvendigt her at sé et Patronymicum i Nom. sg. masc. — Wimmer S. 54 finder her Nom. af en *ja*-Stamme, og samme Forklaring er mig tidligere meddelt af Lyngby, der sammenligner oldindiske Patronymica som *Dhāumja af Dhūma*. Men den Omstændighed, som de begge nævne, at Patronymica paa *ja* ellers ikke bruges i germanske Sprog, vækker hos mig stor Tvil om, at denne Forklaring er den rette. Hertil kommer, at vi i den ældre Jærnalders Runeindskrr. ellers finde de velkendte Patronymica paa *inga*, saaledes, som vi har seet, i Guldhornets HOLT-INGAM. Derfor forekommer det mig, at man her maatte vente HAERUWULAFINGM; samme Mening udtalte Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 280. Men jeg har ingen Lyst til at tage min Tilflugt til en Skrivfeil, og jeg tror derfor, at man snarest maa antage, at Tegnet for NG (◇, hvis dette endnu brugtes paa Blekingindskrifternes Tid), som enhver samtidig Læser med Lethed kunde føie til, er udeladt af Runeristeren paa Grund af det knappe Rum, da han ikke vilde dele Navnet i to Linjer. Den ældre Jærnalders Runeskrift frembyder flere Eksempler paa forkortet Skrivemaade; dog er det mest Vokaler, som udelades.

WARAIT RUNAR = *reit rúnar*. — *ÞAIAR* maa staa attributivt til RUNAR og betyde «disse», men Formen véd jeg ikke sikkert at forklare. Man kunde tænke sig, at *þajar* var den Form, hvoraf oldn. *þær* havde udviklet sig, men dette forekommer mig ikke sandsynligt. *þær* forholder sig til got. *þōs*, ligesom *tvær* til got. *twōs*; *þær*, *tvær* er vistnok nærmest opstaaede af *þār*, *tvār*, der forekommer i Gammelsvensk; Omlydsvokalen *æ* er her fremkaldt ved *r*, der i Oldnorsk ofte, navnlig hvor det er opstaaet af *s*, virker omlydende ligesom *i* paa den forudgaaende Vokal (jfr. Blomberg bidrag till omljudsläran, S. 17 f.), f. Eks.

oldnorsk *berr* = dansk og svensk *bar* = litau. *bāsas*

heri = *hare* = tyds. *hase*

ker = *kar* = got. *kas*

ver = sv. *var*, dansk *vår* af Roden *vas* klæde

lær = *lår* *fær* = *får*

kerinn, *kerinn* = *koren*, *kåren* af *kosinn*

er-, *er-* Præfix med privativ Betydning = sv. *ur-*, *or*, gammeldansk *or-*; forkortet af *ór* = got. *us*

dýrum (Subst.) = glsvd. *diurum* = got. *diusam*

At der i Gammelsvensk (f. Eks. i Vestgöteloven) foruden *þar* (= oldnorsk *þær*) ogsaa forekommer *þær*, modsiger ikke denne Forklaring, ti en saadan Indvirkning af *r* paa den forudgaaende Vokal findes ogsaa ellers i Svensk, saaledes *hæri* Östgötel., *heri* Gutl. og endnu i svenske Bygdemaal *hæra*, *æri*, *ærd* Hare (se Rietz). — Men selv om man vil udlede *þær* af en ældre Form *þajar*, hvilket man efter min Mening ikke bør, saa staar det tilbage at forklare denne fra got. *þōs*, sanskr. *tās* afvigende Form *þajar*. I denne synes til Pronominalstammen *þa* at være føiet Pronominalstammen *ja*, hvorved den paapegende Betydning mulig er bleven forstærket. Tør man finde en lignende Dannelse i oldnorsk Nom. sg. masc. fem. *sjá*¹⁾, der har samme Betydning som *þessi*? eller i oht. *dió*, oldsaks. *thia* = *þær*? — Dietrich Blekinger Inschr. S. 20 bemærker, at Hunkjønnsformen *þaiar* aldeles svarer til Hankjønnsformen *þair* for *þaiir*. *þair* er her feilagtig forklaret, det er opstaaet af got. *þai* ved Tilføielse af *r* fra Substantivbøiningen; men der kunde dog være dem, som efter denne Ytring af Dietrich vilde tænke sig, at Tvetyden *ai* i *þaiar* var overført fra Hunkjønnsformen *þair*. Denne Forklaring forekommer mig dog meget betænkelig, uagtet Tvetyden i Oldnordisk er overført fra *þeir* = got. *þai* og Dat. pl. *þeim* = *þaim* til Dat. sg. m. *þeim* = got. *þamma*, Gen. sg. f. *þeirar* = got. *þizōs*, Dat. sg. fem. *þeiri* = got. *þisai* og til Gen. pl. *þeira* = got. *þizē* m. n., *þizō* f.²⁾

Indskriften maa altsaa oversættes: Efter Herjulv ristede Haadulv Hjaarulvs Søn disse Runer.

Herjulv maa sikkerlig have været i Slægt med Haadulv, mulig hans Broder. Om den Haadulv, til Minde om hvem Gommor-Stenen blev reist, er den samme som han, der satte Istabysten, lader sig neppe afgjøre. Ogsaa Stentofte-Stenen nævner Haadulv og Herjulv, men at denne sidste Indskrift er fra

¹⁾ Eller er *sjá* opstaaet af *sé sá*, *sé sá*, omtrent som *járn* af *tearn*? jfr. ital. *quello*, *questo*, *qui* af *eccu'ille*, *eccu'iste*, *eccu'hic*. *sjá* er ikke fundet i Dansk og Svensk, derimod forekommer i Olddansk *sási*, *súsi*.

²⁾ Tvetyden bør i *þeira* vist ikke forklares af Tvetyden i sanskr. *tāshām* m. n. for *tāisām* og i *þeirar*, *þeiri* ikke ved Omsætning af *j* i sanskr. *tājā*, *tājāi*.

en yngre Tidsalder, skal jeg senere søge at vise. — Vi har mange Sidestykker til hvad her er Tilfældet, at flere Medlemmer af samme Slægt bære sammensatte Navne, i hvilke andet Led er det samme, saa at første Led egentlig giver Særkjendet for hver Person; ligeledes er det almindeligt, at Faders og Sønners Navne danne Alliteration sammen. — Det vil vist være spildt Umage at lede efter den her nævnte Æt i de heroiske Oldsagn.

Allerede i det foregaaende er som Vidnesbyrd om, at Sproget i Istaby-Indskriften er nordisk (skandinavisk), fremført Brugen af $\mathfrak{h}$ som Tegn for a ; det samme tør vel sluttes af Bøiningsformer med $\mathfrak{r}$ i Udlyden.

Istabyindskriften tilhører et senere Trin i Sprogets og Skriftens Udvikling end de i min første Artikel behandlede Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer. Jeg skal her i Korthed sammenstille de Punkter, hvoraf jeg slutter dette:

$\mathfrak{a}$ -Runen $\mathfrak{h}$ er Tegn for a og $\mathfrak{a}$ -Runen $\mathfrak{f}$ Tegn for en dunklere Vokallyd.

I Nomin. sg. af Hankjønssammer paa a er Stammens udlidende Vokal falden bort.

I Acc. sg. af Hankjønssammer paa a er Stammens udlidende Vokal svækket til den dunkle Vokal, som betegnes ved $\mathfrak{f}$. Dog kan en saadan Svækkelse i Udtalen have været tilstede, hvor den (som f. Eks. paa Gommor-Stenen) ikke er udtrykt i Skrift.

$\mathfrak{a}$ i Acc. pl. f. RUNAR, $\mathfrak{f}$ AIAR i Modsætning til RUNOR Varnum.

AFATR forbindes med Accus., medens AFTER Tune i samme Betydning forbindes med Dativ. AFATR er mindre oprindelig Skrivemaade end AFTER Tune baade deri, at Vokalen efter T er udeladt, og deri, at Ordet er skrevet med Y ikke med R; dog har der paa Tune-Stenens anden Side rimelig staaet AFTER og Varnum-Stenen har UBAR.

I Ordet «Ulv» har Istaby-St. U i Stammestavelen, medens Gommor- og Stentofte-St. har bevaret den ældre Form med O.

HAERU er senere Skrivemaade end ERILAR Varnum Lindholm.

Derimod har Istaby-Stenen kun den ældre Runeform Y, medens den yngre A allerede er overveiede paa Varnum-St.

Disse Punkter maa sees under ett og i Sammenhæng med Sproget og Skriften i det hele; løsrevne vil mine Grunde let kunne latterliggjøres: en Skrivemaade som HAERU har jeg selv

betegnet som sporadisk, HERU kunde da let igjen senere dukke op; og Svensk har jo den Dag idag «runer» «efter».

Uagtet Istabystenens Indskrift saaledes efter min Mening er yngre end Guldhornets, Tunestenens og Varnumstenens, er den dog ikke ved en brat Kløft adskilt fra disse: Sproget som Skriften er i det hele det samme. Vi tør derfor i alle disse Mindesmærker finde Vidner om ett og samme Folks Liv og Virken. Men jeg har ved Sammenligning af Indskrifterne troet at spore, hvorledes særlig nordiske Charaktertræk mér og mér træde frem.

Björketorp, Bleking
(Stephens S. 165—167).

Stentofte, Bleking
(Stephens S. 169 f.).

Indskrifterne paa disse to Stene, de mest omfangsrige af alle nordiske i den ældre Jernalders Runer affattede Indskrifter, maa siges hidtil at være i sin Helhed uforklarede. Efterat Flere, blandt hvilke Finn Magnusen, allerede havde søgt at tolke Björketorp-Stenens Runer, men i det hele uden Held, blev Tegning af Stentofte-Stenen, som staar i nær Forbindelse med hin, for første Gang meddelt af Worsaae. Munch fandt da (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) Navnene HAÐUWOLAFR og HARIWOLAFR paa Stentofte-St., pegede paa (Verbalformen) GAF efter det første af disse Navne og gjorde opmærksom paa, at flere af Ordene paa de to Stene er de samme; men Indskrifterne i det hele erklærte han for saa gaadefulde, «at deres Forklaring, hvis den overhoved er mulig, snarere vil blive et lykkeligt Tilfælde, end vedholdende Gransknings Verk». Enkelte andre Ord i begge Indskrifter er senere med nogen Rimelighed forklarede, men de Forsøg til fuldstændig Fortolkning, som er gjorte, vil neppe tilfredsstille nogen; heller ikke til den af Conrad Hofmann «Ueber einige Runeninschriften» (i Sitzungsber. der königl. Baier. Akademie der Wissensch. 1866) givne Forklaring kan jeg uden i Enkeltheder slutte mig, men jeg maa dog være den skarpsindige og lærde Forfatter taknemlig for flere nyttige Vink og interessante Bemærkninger i hans Afhandling, ligesom hans Behandling af Spørsmålet om, hvilket Folk de i Norden fundne Mindesmærker med Indskrifter i den længere Rækkes Runer tilhøre, ikke lider af den Ensidighed, for hvilken hans Landsmand Dietrich neppe vil kunne frikjendes. Et talende Ud-

tryk for hvor fortvilet Sagen staar er Jessens Spørrmaal (i Aar-bøger f. nord. Oldk. 1867, S. 174): «Skulde Björketorp-sten og Stentofte-sten have u-japhetisk sprog, men med nordiske navne imellem?» — Da det imidlertid paa Grund af disse Indskrifers Omfang maa være vigtigt at kunne forstaa dem bedre, vover jeg at meddele nogle Bemærkninger om dem, uagtet jeg selv nærer megen Betænkelighed ved min Opfatning af dem og uagtet min Tydning, ogsaa hvis den i Hovedsagen er rigtig, lader mange Gaader uløste, ligesom jeg i ethvert Tilfælde venter, at flere af mine Forklaringer af de enkelte Ord ved senere Forsøg vil kunne rettes. Den Betragtning af Indskriftene, som jeg her vil søge at gjøre gjældende, indeholder i sig selv meget, som er paafaldende, og nøder til Slutninger, som man gjerne i det længste vil værge sig imod; men denne Opfatning har trængt sig alt stærkere ind paa mig næsten mod min Vilje, og da den er væsentlig ny, vover jeg at fremsætte den til Sagkyndiges Bedømmelse. Man har efter min Mening ikke tilstrækkelig fremhævet, at der ved Björketorp- og Stentofte-Indskriftene er flere Eiendommeligheder, som skille dem fra alle de Indskrifter i den ældre Jernalders Runer, som vi kan forklare, Eiendommeligheder, som ikke tilstede samme Methode, som den der ved de andre Indskrr. maatte bruges. Jeg skal søge at paapege nogle af disse Særegenheder, men jeg forudsér, at min Argumentation her vil synes dem, som ikke i Hovedsagen er enige med mig om de i det foregaaende behandlede Indskrr., intetsigende.

Jeg betegner Björketorp-Stenen ved B., den lange Indskrift paa den ene Side ved a, den korte paa den anden ved b. — S. betegner Stentofte-Stenen, a den vertikale Indskrift paa Bred-siden, b den horizontale (omvendte) Indskrift paa Breddensiden, c Indskriften paa Smalsiden. Tilføiet Tal angiver Linje.

Alle Fortolkere har seet, at flere Ord eller Bogstavgrupper findes i begge Indskrr.; saaledes gjenfindes HAIDR i Begyndelsen af B. a 6 som HIDEA i Begyndelsen af S. a 5. Nu er det ganske naturligt, at S. foran R har E, som maa have været udtalt kort og ubetonet, medens denne Vokal mangler paa B.; paa samme Maade forholder AFATR Istaby sig til AFTER Tune. Mær paafaldende er det, at B. i Stammestavelser har AI, medens S. har I, ti ved Indskrr. i de ældre Runer er det, saavidt jeg véd, ellers uden Eksempel, at der istedenfor en Tvetyd skrives den anden af de to Vokaler, ved hvilke Tvetyden fuldstændig ud-

trykkes; vilde man paa den anden Side tage Formen med I som den oprindeligere, saa vilde Skrivemaaden HAIDR savne tilstrækkelig Analogi (ti den ved Skrivemaaden HAERU Istaby i Modsætning til ERILAR Varnum, Lindholm betegnede Udtale er vistnok knyttet til R). Dog vil jeg ikke lægge megen Vægt paa Forskjellen mellem HAIDR og HIDE~~R~~; man kunde deri sé ett af de flere Tegn paa, at de blekingske Indskrr. overhoved tilhøre et senere Trin, uden at derfor de to her behandlede Indskrr. kom til at staa i et væsentlig andet Forhold end Istaby-Indskr. Men efter HAIDR følger RUNORONU og efter HIDE~~R~~ følger RUNGNO. Her ligger det vistnok nær at formode, at Runeristeren istedenfor R~~N~~X~~X~~ har ment R~~N~~X~~X~~ (saaledes alt Munch); men selv om vi indsætte dette, er der paa én Gang en underlig Lighed og Ulighed mellem RUNORONU og RUNONO: Ligheden paatrænger sig uvilkaarlig, men det synes uforklarligt, hvorledes ett og samme Ord kan optræde i de to anførte Former, ti at RO i Udtalen saaledes kan trænges ud, er ved det Sprogtrin, som f. Eks. Tune- og Varnum-Indskrr. tilhøre, ikke vel tænkeligt; og til en Skrivfeil vil man dog nødig tage sin Tilflugt. Lignende Tvil vækkes, naar vi sammenligne HAERAMALAS~~R~~ B. med HERAMALAS~~R~~ S.; Skrivemaaden HAER i Modsætning til HER har vistnok sit Sidestykke i HAERU Istaby i Modsætning til ERILAR Varnum Lindholm, og man vil ogsaa uden Betænkelighed kunne antage, at Stentofte-Indskr. paa ett Sted foran Nominativmærket har bevaret Stammens udlydende A, der ellers i de blekingske Indskrr. i Nomin. er tabt. Men derimod synes Forholdet mellem Formerne MALAUS og MALAS uforklarligt.

B. a 4 ender med ARAGEU, som gjenfindes paa S. a 6; men derefter følger i den sidstnævnte Indskrift WM. Den nærmeste Udvei til at forklare disse Bogstaver synes at være den, som Stephens har søgt, at tage M som Begyndelsesbogstav til et Ord, der fortsættes i den første af de horizontale (omvendte) Linjer, uagtet Skriftens Anordning kun lidet synes at tale for denne Opfatning; hvis den var rigtig, vilde ARAGEUW S. være = ARAGEU B.; ogsaa dette Forhold synes mig lidt betænkeligt, uden at jeg dog tør lægge Vægt derpaa. Hvis derimod WM var Begyndelsesbogstaver til Ord, som ikke var skrevne ud, saa vilde vi her have at kjæmpe med eiendommelige Vanskeligheder, som vi ikke kunde vente at overvinde.

Endnu skal jeg fremhæve et Par Besynderligheder ved Sten-

tofte-Indskriften. Efter Navnet HAÐUWOLAFR a 3 (Nominativ) følger GAF (hvorefter endnu en Rune, som ligner S, men hvis Betydning her synes tvilsom). Det ligger meget nær i dette GAF med Hofmann og Wimmer at sé det velkendte Præter. 3 Ps. sg.; men er dette saa, da synes ogsaa det efter Navnet HARIWOLAFR a 4 (Nominativ) følgende MA at maatte være Præter. 3 Ps. sg., hvilket Hofmann og Wimmer ligeledes antage. Og dog tør jeg dristig paastaa, at det er umuligt, at et Præter. 3 Ps. sg. i den Sprogform, som jeg har fundet i de hidtil behandlede Indskrr., kunde lyde MA. Ordet sér ufuldstændigt ud, men vi finde paa Stenen intet, hvorved vi kan fuldstændiggjøre det, ti næste Linje begynder med et nyt Ord, og den fjerde vertikale Linje synes heller ikke vel at kunne være fortsat i nogen af de horizontale (omvendte) Linjer; rigtignok forestiller Worsaae (Blekingske Mind. S. 22) sig, at fjerde vertikale Linje fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, men selv om dette var rigtigt, vilde vi neppe efter HARIWOLAFR kunne finde nogen forklarlig Præteritumsform. Her synes der altsaa at være en uløselig Knude. Hofmann har derfor søgt at overhugge den ved at tage MA for MAT, saa at T skulde være udeladt for Rumets Skyld. Men *mitan* (*metan*), *mat* lader sig vist ikke paavise med Betydning «skjære» «hugge»; Verbets Grundbetydning er «maale»; denne Stamme, der er en Udvidelse af Roden *ma* (*mā*), gjenfindes i Latin i Formen *med*, hvoraf *modus* er afledet¹⁾. Derimod var det tænkeligt, at «indhuggede» kunde udtrykkes ved en Form, der svarede til got. *maimait*, men en Indskrift, der brugte saadan forkortet Skrivemaade, at denne Form var skrevet MA, og som var affattet i samme ældgamle Sprog som f. Eks. Tune-Indskriften, kunde neppe forklares med de Midler, vi har til vor Raadighed.

Endnu en Besynderlighed: Sammenligningen mellem S. a 1 og S. a 2 synes at tale for, at BORUMR og GESTUMR er Ord for sig, som Hofmann og Wimmer har ment. Ligheden mellem GESTUMR og oldn. *gestum* vil uvilkaarlig paatrænge sig enhver, og dog maa jeg i Modsætning til Hofmann paastaa, at det Ord,

¹⁾ *mjötudr* har aldrig Betydningen «dissecans» «sector»; det betegner det skjæbnestyrende Væsen, som sætter Maal og Grænse for Menneskets Liv, derfor kan det bruges om Døden og derfor kan Sværdet kaldes *mannmjötudr*. Ordet *mjalla* er kun nylandsk, og deraf tør intet slutes for det ældste nordiske Sprog.

som i Nom. sg. lyder GASTIR, ikke kan lyde GESTUMR i Dat. pl., uden at vi flyttes over til et aldeles forskjelligt, langt yngre Sprogtrin, og ikke blot til en noget afvigende Dialekt.

Gaa vi nu over til Björketorp-Stenen, saa vil vi ogsaa her, naar vi søge at trænge frem med de Forestillinger om Sproget, som vi har tilegnet os ved de i det foregaaende behandlede Indskrr., møde flere Besynderligheder og uforklarlige Former.

Sidst i B. a 2 læse vi DAUDE, der nødvendig leder Tanken hen paa Adj. *dauðr*, Subst. *dauði*, *dauðr*. Men Gotisk har her *daups*, *daupus* med þ; og vi har seet, at de almindelige Indskrifter i den længere Rækkes Runer adskille D og Þ i Indlyden aldeles som Gotisk. Altsaa har vi ogsaa her paa én Gang en besynderlig Lighed og Ulighed. — I BARUTR B. a 1 finder baade Hofmann og Wimmer 2 Ps. Dualis af et Verbum og Hofmann identificerer det med got. *bëruts* «I to bar». Men hvorledes skal dette kunne give Mening i første Linje af en Runeindskrift? Hofmanns «Diese Wunde brachtet ihr zwei» synes mig ialfald umulig at kunne begynde en Indskrift, om jeg end ikke vil lægge Vægt paa, at SAR for «Saar» strider mod Istabyindskriftens og de øvrige forhen behandlede Indskrifers Sprogform. — Hvorledes vil man i Overensstemmelse med denne Sprogform finde en Forklaring for OAG sidst i B. a 5 (der snarest maa være et Ord for sig, da Y gaar umiddelbart foran)? eller for U $\overline{\text{P}}$ ARABASBA B. b?

Dette er nogle faa af de Vanskeligheder, som altid har mødt mig, naar jeg har søgt at lægge væsentlig samme Maalestok paa Björketorp-Indskriften som paa de almindelige nordiske Indskrr., der er skrevne med de ældre Runer; derimod har nogle Ords Lighed med almindelig oldnordisk Sprogform altid paany uvilkaarlig trængt sig ind paa mig, hvor ofte jeg end søgte at afvise den for mig selv som urimelig. Den Linje, som staa for sig selv paa Stenens ene Side, er U $\overline{\text{P}}$ ARABASBA. Da BA i Slutningen ikke vel kan være et eget Ord, ialfald ikke et fuldt udskrevet Ord, saa ligger det nær at antage, at B efter S her, som i almindelig nordisk Runeskrift, betegner P; altsaa U $\overline{\text{P}}$ ARABASPA. Tage vi nu her A mellem R og B som den almindelige Hjælpelyd, saa har vi U $\overline{\text{P}}$ ARBASPA, der ligetil giver det oldn. *úparfaspá* «Forbandelse». Og B. a 1 lyder, hvis vi her ligeledes tage A som Hjælpelyd mellem B og R: SAR $\overline{\text{P}}$ A $\overline{\text{P}}$ BRUTR, som ligetil giver os *sár þat brýtr* «den som bryde dette», og i B. a 2 giver, som alt nævnt, DAUDE ligetil oldn.

daudi «Død». Det kan ikke negtes, at dette saaledes forklaret giver en rimelig Mening, og Forklaringen af de to Linjer ligger saa nær, naar vi gaa denne Vei, medens jeg ikke öiner nogen Lösning ad en anden; jeg kan derfor ikke længer tro, at den nævnte Forklaring af Ordene grunder sig paa en tilfældig og vildledende Overensstemmelse. Men er Forklaringen den rette, saa er derved vundet et trygt Fodfæste for Tydningen af den hele Björketorp-Indskr.; UÐARABASBA, SAA ÐAT BARUTR og DAUDE kan da ikke tilhøre det samme ældgamle Sprog, som vi fandt først i Guldhorn-Indskr. og endnu paa Istaby-Stenen, men vi har her en Form af almindelig Oldnordisk, som vi kjende dette Sprog fra Runeindskrifter af det senere, særlig skandinaviske Slag. Fra dette Synspunkt vil jeg altsaa søge at give en fuldstændig Forklaring af Björketorp-Indskr., idet jeg for det første aldeles intet Hensyn tager til Stentofte-Indskriften.

Først nogle Bemærkninger om enkelte Runer: Υ er, som Munch ogsaa i denne Indskrift læste det, r finale; eneste Tegn for a er $\ast$. n skrives baade $\dagger$ og $\ddagger$; dette sidste Tegn findes ogsaa paa Guldhornet, Tune-St., Istaby-St. og paa flere Stene; at Björketorp-Stenen har begge Former af samme Rune, er ikke underligere, end at den for s to Gange har $\mathfrak{z}$, én Gang $\mathfrak{s}$; og-saa Tjörkö-Bracteaten og flere Indskrr. har begge Former af n -Runen. Om Betydningen af Runen Υ skal jeg i det følgende tale.

Ordafdeling findes ingensteds paa Stenen selv.

B. b er skrevet UÐARABA, ikke UÐARAF A. v skifter i nordiske Sprogarter i Efterlyden (hvor i Oldn. og Islandsk skrives f) ofte med b navnlig foran n , l , r og efter l , r ; særlig kan her udhæves, at Former med rb paa Island fra Oldtiden af og lige til de seneste Tider forekomme som sjældnere Sideformer til dem med rf ; endnu siges paa nogle Steder i Breidefjorden $\mathfrak{þörb}$, $\mathfrak{þarbt}$ (Guðbrandr Vigfússon Eyrbyggja S. LXV). I de nævnte Lydstillinger er Skrivemaade med B for det almindelige F ikke saa sjælden i skandinaviske Runeindskrr. fra Nordens forskjellige Egne: paa en Sten i Skafsaa, övre Telemarken læses $\mathfrak{ÞIUÞULB}$ (Accus.); de mandske Runeindskrr. bruge oftere B foran R og efter L : paa Ballaugh-Korset staar $\mathfrak{ÞORLAIBR}$ $\mathfrak{ÞORIULB}$ (? $\mathfrak{ÞIUTULB}$ Munch) $\mathfrak{SUNR}$ og $\mathfrak{ULB}$; paa et Kors ved Kirk Braddan $\mathfrak{ÞURLABR}$ og $\mathfrak{HABRS}$, skrevet $\mathfrak{þ44R}$, hvilket Cumming (The Runic Remains of the Isle of Man, London 1857) feilagtig læser $\mathfrak{EABRS}$; en sön gotlandsk Indskr.,

Guldrupa (Såve No. 75), har *BOTOLBAR*; Gunnerup-St., Aalborg Amt (Ravn om Piræus-Indskr. S. 215) *ASULB*. Mellem to Vokaler er *B* for *F* (v) meget sjældent¹⁾: *IBIR* = *ifr* (over) findes paa en meget gammel Gravsten fra Flatdal, øvre Telemarken. — Men særlig maa fremhæves, at den mærkelige Rök-Sten i Östergötland (Stephens S. 230. 231), om hvis Indskrift jeg snart haaber at skulle kunne meddele nogle Oplysninger, bruger *B* ikke blot foran *N*: *NABNUM*, men ogsaa i Udlyd efter Vokal: *UB* = *uf*, *of* og i Indlyd mellem to Vokaler: *UALBAUBA*, medens den dog har *ULFS*, *ULFA*, *TUALF*²⁾. Denne Analogi fra Rök-Stenen ligger os her nærmest. Skjønt Skrivemaaden *RB* efter det anførte ikke mangler Sidestykker i senere Tid, tror jeg snarest, at Björketorp-Indskr. ligesom Rök-Indskr. her efterligner en ældre Tids Skrivemaade: de almindelige Indskrr. i den ældre Jernalders Ruiner bruge, som vi har seet, *B* i Indlyden omtrent som Gotisk; *HARABAŃAR* Varnum, *UĀRABA* Björketorp forholder sig til *WULAFR* Istaby, *WOLAFR* Sten-toften, ligesom got. *þaurþan* til *vulfs*.

Betydningen af det sammensatte *íþarfaspa* bliver den samme, hvad enten vi i første Led søge Adjektivet *íþarfr*, hvilket jeg foretrækker, saa at Sammensætningen bliver af samme Art som i *bráðasótt*, *Breidablik*, *hóttabjörn* o. s. v., eller Substantivet *íþörf*, Gen. pl. *íþarfa*. Ordet betegner ligefrem: Ulykkes-Spaadom, Forbandelse. *íþarfr* bruges netop om Ord, Tryllesange, som bringe Skade og Ulykke; i *Hávamál* sidste Vers heder det: *Nú eru Hávamál kvæðin . . . allþörf ýta sonum, óþörf jötna sonum*; Fornald. s. III, 203 (s. Herröds ok Bósa): *Heyr þú þæn Buslu, hon mun brátt sungin, svá at heyrast skal um heim allan, ok óþörf öllum þeim sem á heyra*.

Den Linje, som staar alene paa Stenens ene Side, udtaler da Betydningen af den paa den anden Side indhugne længere Indskrift, og at denne begynder med en Forbandelse mod den, som nedbryder Mindesmærket, sees tydelig allerede af de første Ord *sár þat brýtr*. *SAR* betyder «den som»; herved har jeg ingen Betænkelse. Vistnok har Rydqvist Sv. Spr. Lagar II,

¹⁾ I *TUBI* Dybeck Runark. fol. No. 33, som Jessen Tskr. f. Philol. V, S. 296 anfører, finder jeg Navnet *Tubbi*, *Tbbi*.

²⁾ Ogsaa den i Bautil No. 740 afbildede Indskrift fra Kärnbo i Södermanland, der i Runeformer og Sprogformer har en mærkelig Lighed med Rökindskriften, skriver *SIALBA* (som i got. *silba*, tysk *selb*) men *ULF* (som i got. *vulfs*, tysk *wolf*).

S. 490. 493 godtgjort, at *sar* i Gammelsvensk (og Gammeldansk) forekommer i samme Betydning som *sá*¹⁾; han gjør med rette opmærksom paa, at Vestgöta. I þiuf. balk. 14: *at gripær sar var fran mæær stölen*, fornamix b. 7: *þa a sar uiu ær æng a*, iordþær b. 7: *þa skal sær firi gange ær bol a*, og Dybeck Runurk. oct. (2den Saml.) No. 58: *ian sar uar sun Hakunar* ikke tillade anden Forklaring; det samme maa siges om: *IAN SA* UAS HIMÞIKI TUKA* Hällestad, Skaane, (Liljegren R-U. 1441) og om Udtrykket i flere Runeindskrr. Men man tør derfor ingenlunde benegte, at *sás*, *sár* har været brugt for *sá es*, *sá er*. At disse to Ord sammendrages til én Stavelse i den norsk-islandske Skaldedigtning (som aldrig bruger *sár* = *sá*), er vist. Paa det af Rydqvist selv anførte Sted SnE. I, 594 forekommer *sár* = *sá er* i et Vers, der anføres som Eksempel paa regelret Anvendelse af det i Lovkvæder hyppigst brugte Versemaal *dróttkvæðr háttar*; *codex regius* skriver her *sár*, og efter Snorres eget Udsagn skal der her være 6 Stavelser i Linjen, hvilket forudsætter den sammendragne Form. Denne hører da ogsaa hjemme i mangfoldige andre Skaldedigte, i tidligere Tid som *sás*, i senere som *sár*, om end Haandskrifterne skrive *sá er*. Der er ingen tænkelig Grund til, at *sá es* ikke ligesaavel skulde blive til *sás*, hvor det betydede «is qui», som hvor det betydede «is est».

Gaa vi over til Svensk og Dansk, saa finde vi ogsaa her for «is» Formen *sá*, som jeg holder for ældre end *sár*; og hvor *sá* bruges, maa vistnok ogsaa for «is qui» den sammendragne enstavelses Form *sás*, *sár* engang have været brugt. Denne kan vel ogsaa paavises. Naar det i Liljegren Run-Urk. 624 (Igelsta, Upland) heder *at sun sin kupa sas ait Anitr*, saa kan jeg ikke med Rydqvist forstaa *sas* som *sá* (is), ti Nominativmærket, der allerede i den ældre Jernalders Runeskrift fremtræder som *n*, kunde ikke i saa sen Tid som den, nævnte Indskrift maa tilhøre, lyde *s*, men maatte lyde *r*. *sás* maa her være = *sá* + *es*; Rydqvist indvender vistnok, at det her maatte hede *þans*, hvis man skulde bruge det relative *es*; men dette er

¹⁾ Dog kan jeg ikke med Rydqvist tro, at *r* (for *s*) i *sar* er bevaret fra Ur-tiden og at denne Form i Virkeligheden er ældre end skr. *sa* (i Sanskr. dog ogsaa Former som forudsætte *sas*), gr. *ó*, got. *sa*, oldeng. *se*. Netop Overensstemmelsen mellem disse taler for, at den gotiske Form tillige er den fællesgermanske; jeg tror, at *sár* efter Analogi har tilføiet det almindelige Nominativmærke, som manglede i *sá*.

ikke nødvendigt, se f. Eks. Helgakviða Hund. I, 35: *Þar mun Höðbroðr Helga finna . . . sá er opt hefir örmu sadda; Þrymskv. 32: drap hann ina öldnu jötna systur, hin er bráðfjár of beðit hafði.* Paa Aarsstenen (Aalborg Amt) maa *SA* nødvendig være = *sá er*, hvis den Forklaring, som jeg har givet i Tidskr. f. Philol. VII, S. 250, er den rette. Lyngby forstaaer derimod her *SA* som *sá* og tror, at Meningen er: den (Stenen) skal nævne Valtøke d. e. bringe hans Navn til Efterverdenen; men selv om denne Opfatning af *UALTUKA* og *NAFNI* er den rette, vil jeg heller forstaa *SA* som *sá er*, ti et Ord af den ene Sætning kunde lettere slynge sig ind i den anden, naar den sidste var den første underordnet, end naar de var uafhængige af hinanden.

Jeg tror derfor at kunne tyde *SA* i Björketorp-Indskr. som *sá er*; dog maa jeg gjøre opmærksom paa, at *sar* i Glsvensk kan bruges for «den som», uden at det derfor er sagt, at det etymologisk skal forklares af *sá + er*. Af Dybeck Runurk. fol. 150 (Skilstad, Upland): *RÁÞI (R4Þ1) SA KUNI* sé vi, at *sá* i Glsvensk kan bruges med Betydning af «den som», idet Relativet ikke udtrykkelig er betegnet; naar vi nu i Lilj. Run-Urk. 947 (Nyble, Södermanl.) læse: *raþi sar kuni*, saa maa vi vel her snarest tage *sar* som Sideform til *sá* brugt med Betydning «den som», ikke som Sammensætning af *sá + er*. Da *sá* kan bruges saa, at det i sig indeslutter Relativet, og da paa den anden Side *sá er* kan bruges saaledes, at *sá* i Kasus retter sig efter den relative Sætning, saa bliver det i Glsvensk (og Gldansk) vanskeligt overalt at afgjøre, hvor *sar* er Sammensætning af *sá* og *er* og hvor det er Sideform til *sá*; men ialfald tror jeg at have retfærdiggjort Oversættelsen «den som» for *SA* paa Björketorp-St.

Andet Ord *ÞAT* er substantivisk brugt; man maa tænke til et Substantiv af Intetkjön med Betydning «Mindesmærke» eller lign. (som *kumbl*, *merki*). Pronominet har her (uden enklitisk tilføiet *si*) stærkt paapegende Betydning «dette», ligesom undertiden i Indskrr. med de skandinaviske Runer: *RUNA* *ÞA* Rök (Östergöt.); *I ÞAIM HAUKI* Fjællerad (Aalborg Amt); *KUMBL ÞAUN* Slesvig (hvor *ÞAUN* vistnok kun er en anden Form for *þau*). Ligedan er det paapegende Pronomen sat alene paa Forsaringen, Helsingl.: *KIRÞU SIK ÞITA (A)NUNR . . . AUK UFAK*.

BARUTa er = *brýtr*. Omlyden maa i den Sprogform,

hvilken Björketorp-Indskr. tilhører, allerede være indtraadt, men den er ikke udtrykt: ligesom U her betegner *ý* (*i*-Omlyd af *ú*), saa vil vi i det følgende sé, at *ø* (*i*-Omlyd af *a*) betegnes ved A og *ø* eller *æ* (*i*-Omlyd af *ó*) ved O.

I Begyndelsen af Linje 2 deler jeg UTI AN. UTI = *úti* uds. — AN véd jeg kun at forklare som «er»; 3 Ps. sg. Præs. ladic. af Verbet «være». Da vi af SAR i L. 1 sé, at den relative Partikel her allerede har Formene med *r* for *s*, saa maa vi ogsaa i Verbalformen «er» vente *r* for *s*. Skrivemaaden med A, der her snarest har været udtalt *æ*, er, saavidt jeg tror, heller ikke uforenelig med min Forklaring «er», da dette Ord i de gammel-svenske Love oftest skrives *ær*, undertiden *ar*, ligesaa i skaanske Lov *ær*. Dog maa denne Skrivemaade med A, ligesom *æ* (ikke S), henvise til et forholdsvis sent Tidspunkt; ti Vokalen er her ikke opstaaet af *a* ved *i*-Omlyd, og endnu i svenske Runeindskrr. med skandinaviske Runer findes skrevet *is*.

I det følgende WELADAUDE er DAUDE gaabenbart Nom. sg. = *daudi* Død; naar Sproget er almindelig Oldnordisk, saa kan D i Indlyden ikke længer vække Tvil: det betegner det aandende *ð*. Om WELA derimod har jeg kun usikre Formodninger at fremføre. Det er vel snarest Adverbiet «vel», gislv. *væl*, der paa gislvenske Runestene skrives *UAL* og *UEL*; hvis dette er rigtigt, saa synes Ordet her at maatte betyde «vistnok», i hvilken Betydning det ubetonet bruges baade i gammel og ny Tid, jfr. Ólafs s. Tr. Heimskr. C. 68: *þetta mætti verða vel þinn bani*. Dog tør jeg af Formene WELA ikke slutte, at det oprindelige *a* i dette Ord, som vi finde f. Eks. i got. *vaila*, endnu var bevaret paa den Tid, da Björketorp-Indskr. blev indhuggen, ti dertil er dennes Sprogform i det hele for lidet oprindelig; men jeg antager, at A her i Skrift er tilføiet imod Udtalen paa Indskriftens Tid ligesom i HAERA = *hér* og i GINARUNAR = *ginnrúnar*. I denne Tilføielse sér jeg en Stræben efter at give Sproget og Skrivemaaden et antikt Udseende; den er en Efterligning af Skrivemaaden i ældre blekingske Indskrr. med den ældre Jernalders Runer, i hvilke Sproget stod paa samme Trin som i Istaby-Indskriften. Forsøg paa at efterligne en tidligere Periodes Sprogformer og Skrivemaade foreligger tydelig i andre Indskrr. med skandinaviske Runer, saaledes paa Rökstenen i Östergötland. Her vil jeg navnlig sammenligne Årjastenen i Södermanland (Bautil 698; Lilj. R-U. 968; ny Tegning vil findes hos Stephens S. 635), der gjerne tilføier en Vokal i Ordene

Slotning, ikke blot *A*: to Gange *SINA* = *sinn* Acc. sg. m., *SINA* = *stein* Acc. sg., *TERIBINA* = *drepinn* Nom. sg. m., men ogsaa *I*: *UARÞI* = *varð* og *U*: *AFU* = *af*, *AKU* = *auk*, *ok*. At disse Skrivemaader ikke korrekt kan gjengive Udtalen paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, er klart, og de bør neppe forklares som uheldige Forsøg paa at udtrykke utydelige Vokallyd, som Runeristeren troede at høre i disse Ords Slutning, men snarere som Tegn paa en affekteret Stræben efter at skrive antikt, hvorved Ordformer blev indhugne, som aldrig hørtes i den levende Tale. Netop paa Björketorp-Stenen kan en Efterligning af en ældre Periodes Skrivemaade i enkelte Ordformer ikke saa meget undre os, da jo allerede den Art af Runer, som her er brugt til Indskrift i Sten, er optagen fra et ældre Tidsrum. Usandsynligt forekommer det mig, at *WELADAUDE* skulde være *vêladaudi* (som Finn Magnusen mener) eller *vêldaudi*, d. e. Død som voldes En paa svigefuld Maade. — *audi er úti* siger vistnok det samme som det almindelige *audi er fyrir durum*, Döden truer, er nærførestaaende. En lignende Brug af *úti* har vi Östgöta-L. v. 20, 1: *þa er uti huvuþs sakin*, hvilket andensteds udtrykkes ved *falder sakin in a han*. — Den her forekommende Sætningsforbindelse er meget almindelig ved *sá er* (og ved *hverr er*): Nominativformen *sá* er brugt, fordi Ordet opfattes som Relativsætningens Subjekt og ikke sættes i noget Forhold til den overordnede Sætning; der fortsættes, som om der var begyndt med «naar nogen». *úti er audi* er d. s. s. *þá er honum fyrir durum úti audi*.

Min Forklaring af Björketorp-Indskriftens Begyndelse, hvor-
 efter den skal indeholde en Forbandelse over den, som ødelægger
 Mindesmærket, støttes ved lignende Forbandelser i flere Ind-
 skrifter med skandinaviske Runer: paa Glimminge-Stenen i
 Skaane, Skjern-St. i Nørre-Jylland, Glavendrup-St. paa Fyn og
 Tryggvælde-St. i Sjælland; navnlig stemmer den første Sætning
 i *SAR ÞAT BARUTR UTI AR WELA DAUDE* Björketorp
 overens med Udtrykket *SIÞI SA MANR IS ÞUSI KUBL
 UB BIRUT* (eller *BIRUTI*) Skjern og *UIRÞI AT RATA
 HUKS UB BRIUTR* Glimminge.

I det følgende formoder jeg at Runeristeren nævner sig selv
 og betegner den Art af Runer, han har brugt.

HAERA er vistnok Adverbiet «her», der i sv. Runeindskrr.
 skrives *HIR*, *HIAR*, *HIER*. Ogsaa her synes vi at have
 Efterligning af ældre Skrivemaade; dette gjælder vistnok *AE*

jfr. HAERU Istaby; maaské er ogsaa anden A tilføiet i Lighed med, at Indskrifter med ældre Runer jævnlig havde A i Ordenes Slutning, hvor det manglede i senere Tid¹⁾. I HAERA bør man vist ikke søge *hér d.*

MALAU^R er kort Skrivemaade for MALLAU^R d. e. *mdllaus* (allerede Finn Magnusen forklarede MALAU^S som *mdllaus* Nom. pl. n.); ogsaa her tør vi i Tilføielsen af R mulig sé Stræben efter antik Sprogform: Rydqvist Sv. Spr. L. II, S. 416 siger, at han i Glsv. ikke har seet *r* bibeholdt i Nom. sg. m. af Adjektiver, som har *s* foran Stammens udlydende Vokal. — Naar Runeristeren siger, at han har indhugget Runerne «maal-lös», saa mener han vel derved, at han under Indhugningen har været taus, for at ikke den Trolddom, med hvilken Runerne troedes at virke, skulde tabe sig ved hans Tale.

Den sidste, utydelige Rune i L. 3 læser jeg med Wimmer S. 59 som X G, hvorimod Worsaaes og Stephens's Tegninger ikke stride; vi maa da forbinde GINARUNAR, uagtet ellers hver Linje ender med et fuldstændigt Ord. GINARUNAR vilde efter almindelig Skrivemaade være *ginnrúnar* «Storruner», det vil vel sige ramme, tryllekræftige Runer; Udtrykket oplyses ved *rúnar þær er gørdu ginnregin* Hávamál 80. 142. Med GINARUNAR sammenligner Wimmer GINORONOR paa Stentofte-St., hvilket Stephens (som læser GINORONOA) forklarer «Gin-runes (mighty letters)». Ogsaa GINA for GIN synes at være Efterligning af Skrivemaaden i Indskrifter fra en tidligere Periode.

I ARAGEU er efter min Forklaring anden A Hjælpelyd ligesom i U^ÞARABA og i BARUT^R; første A er Tegn for æ som i AR; E udtrykker Lyden *j* som ofte i oldnorsk (og oldengelsk) Skrift, f. Eks. *velea, sækea* i cod. AMagn. qv. 399 (se Gislason i Ann. f. nord. Oldk. 1863, S. 409): ARAGEU gjengiver da *ærgju*. Dette forklarer jeg som Gen. sg. af et *ærgja* f., der har samme Betydning som oldnorsk *ergi* f. af *argr*; *ærgja* forholder sig til *ergi*, som glsvensk *heþna, kristna* (Rydq. II, 219), *lyþna* (II, 215) til oldn. *heiðni, kristni, hlýðni*; som glsv. *rætvisa* til *rætvisi*, sv. *kätja* (först i Karl 12tes Bibel) til ældre *kæti, lätja*

¹⁾ Med HAERA paa Björketorp-St. tør jeg ikke sammenligne Formen *hærs* i jyske Lov og jyske Runeindskrr. fra kristelig Tid, senere skrevet *here*, der har Sidestykke i *dere* for «der». Hvordan skal disse danske Former forklares? af oldn. *hébra, þábra*? Heller ikke *a* i oldsaks. *hiara* tør jeg sammenligne med A i HAERA.

til læti (Rydq. II, 226). Udtrykkene *ergi* og *argr* tillagdes Seidmand og Seid: *þessi fjölkyngr (seið) fylgir svá mikil ergi, at eigi þótti mönnum skammlaust við at fara* Yngl. s. Cap. 7; *fremr þetta (seið) með allri ergi ok skelmiskap* Gísla s. Súrss. S. 31; *þik stða (siga Hskr.) kóðu . . . ok hugða ek þat arga aðal* Lokasenna V. 24. Jeg forstaar derfor *ginnrúnar ærgju* om tryllekraftige Runer, som brugtes ved Seid.

FALAH d. e. FALH. Dette forklarer jeg som oldn. *fal*, got. *falh* af oldn. *fela*, got. *filhan*¹⁾. Spor af dette Verbums stærke Böining findes ikke alene i Oldnorsk, men ogsaa i *FULKIN* paa Karlevistenen, i glsvensk *dagfulghit, infulghit* (Rydq. I, 431). I Björketorp-Indskriftens Sprog skulde man vente *fal*, jfr. SPA, OAG. For at forklare H i FALAH kunde man tænke sig, at Udtaleformen i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, virkelig var *falgh*, hvori da *gh* maatte skyldes Indflydelse af *fulghin*; man maatte da ogsaa antage, at Formen i Flertal var *fulghu*, ikke *fdlu*. Men dette forekommer mig usandsynligt; jeg tror snarere, at H maa være brugt ved Efterligning af Skrivemaaden i ældre Indskrifter med Sprogform som Varnumstenens. — *fela t rínum, t skáldskap, yrkja fólgit* siges ofte om at udtrykke noget paa en dunkel, forblommet Maade i Digtning; paa lignende Maade er FALAH her forbundet med GINARUNAR, der maa opfattes som Produktobjekt: skjulte Runer d. e. indhuggede hemmelighedsfulde Runer.

Det følgende Ord læser jeg AK. Om Y = K har jeg talt i min Forklaring af Varnum-St. S. 239. At en Bracteate (Thomsens Atlas No. 80, Stephens No. 17) baade har Y og C, begge Formér flere Gange, kan ikke anføres mod denne Læsning, allerede fordi denne Bracteateindskrift er uforklaret (Dietrichs Forsøg i Haupts Zeitschr. f. deutsch. Alt. Neue Folge I, S. 69—72 kan jeg ikke lade gjælde for en Forklaring) og sikkerlig uforklarlig. Stephens læser Y her som L, men herfor finder jeg ingen Støtte og L har paa Björketorp-Stenen ellers sin almindelige Form; ligesaa ugrundet forekommer mig Finn Magnusens Læsning som Y, Dietrichs og Hofmanns som M (Dietrich tillægger ogsaa Y Be-tydningen M, medens Hofmann rigtig læser dette som R).

AK véd jeg kun at forklare som «jeg»; det forudsætter Udtalen *æk*, ligesom AR i L. 2 har været udtalt *ær*. *æk* har

¹⁾ Dietrich forklarer FAL som Præter. af *fela*, men adskiller derfra de følgende Bogstaver AH.

da været den blekingske Form for «jeg», der i gisvensk almindelig heder *iak*, *jak*, i skaanske Lov *iak*, i ældste Haandskrift af jyske Lov *æk*, jfr. Lyngby i Antiqu. Tskr. 1858—1860 S. 245 f. Formen AK her vækker Tvil, da *æk* ellers ikke kjendes fra disse Egne; kun i svenske Bygder, som ikke ligge fjærnt fra Norge, finde vi ellers Former med Vokalen *e* og *i*; og A kan dog ikke være Tegn for Lyden *ja*. Jeg vover dog at fastholde min Forklaring, ti vi har neppe Midler til at bestemme, hvor gammel Formen *iak* er i Svensk og i Östdansk; det fortjener at mærkes, at Runeindskriften paa en Döbefont, som nu findes i Hosmo, Södra Möre härad i Smaaland (Sjöborg Saml. f. Nordens Fornälsk. 2, 91; Lilj. R-U. 1971), har *IK* (hvis dette ikke er Feil i Afskriften for *IAK*), medens Ordet der i Bygden nu heder *jag*, *ja* (Linder om allmogemålet i Södra Möre härad, Uppsala 1867, S. 18).

HADR forstaar jeg som Navnet *Haddr* i Apposition til AK; altsaa i oldnorsk Form *rínar . . fal ek Haddr*. Udtryksmaaden er her aldeles den samme som den, vi har fundet i flere Indskrifter med den ældre Jærnalders Runer, f. Eks. EK WIWA Tune, EK ERILAB Varnum.

Haddr forekommer ogsaa ellers, skjönt sjælden, som Mandsnavn: *Haddr harði* fra Telemarken kjæmpede mod Harald Haarfagre i Havrsfjord, og det er vistnok (som allerede N. M. Petersen i Danmarks Historie i Hedenold har ytret) denne samme Kjæmpe, som Digtningen lod deltage i Kampen paa Braavoldene; af Egils saga kjende vi Vikingen *Haddr* fra Nordhordland; det sammensatte Navn *Þórhaddr* forekommer oftere paa Island. Navnet maa udledes af *haddr* langt udslaget Haar; deraf er ogsaa dannet det i Sagnet viden om i Norden velkjendte Mandsnavn *Haddingr* og *Hödd*, hvilket et Æventyr nævnte som Navnet paa Jotunen Svades Datter, der ægtede Nor¹⁾.

OAG forstaar jeg som *óg* «jeg frygter». Vi kjende fra islandske Haandskrifter den Eiendommelighed, at *k* svækkedes til *g* i første Persons Pronomen, naar dette enklitisk sluttede sig til en Verbalform, som endte paa en Vokal, paa samme Tid, som *k* holdt sig uforandret, hvor Pronominet stod alene. Old-

¹⁾ Munch er efter min Mening paa Vildspor, naar han (Norskt Maanedskrift 3, S. 135) formoder, at *Haddr*, Navnet paa Braavoldkjæmpen, er telemarksk Udtale for *Hallr*. Udtalen *dd* for *ll* kan umulig være saa gammel, og desuden spores Navnet *Haddr* i langt videre Omkreds end denne Udtale.

norsk kjender kun det reflexive *ðask* frygte, men et *ða* i væsentlig samme Betydning kan her ikke vække Anstød, da baade *ðgan* og *ðgan sis* bruges i Gotisk; mærkelig nok har Rietz *oa* «frukta, vara rädd» fra «S. Bl.» (d. e. sydlige Halland?).

I sidste Linje følger HAIDR̥RUNORONU. Heri formoder jeg en Sammenskrivning af to Ord. Vi har seet, at Björketorp-Indskriften undlader Fordobling af Konsonanter ikke blot i GINA, HADR̥, men ogsaa, hvor de to Konsonanter høre til to forskellige Sammensætningsled, i MALAUS̥. I Runeindskrifter med skandinaviske Runer kan Fordoblingen af en Bogstav, som be- kjendt, undlades ogsaa, hvor et Ord ender med samme Bogstav som den, hvormed følgende Ord begynder: UKARL for UK KARL. En Sammen- dragning i Skrift for at spare Rum kan endog udstrække sig til flere Bogstaver eller hele Stavelser i to forskellige Ord: Dybeck Runurk. fol. No. 139 er skrevet $\mathfrak{K}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}$ for $\mathfrak{K}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}$, men denne Indskrift er i det hele saa skjødes- løst skreven, at man gjerne kan tage den forkortede Skrive- maade som en ren Feil; Dybeck Runurk. fol. No. 74: BRUNI . LIT RISA AUK ARISTIN $\mathfrak{P}$ INA er graphisk Sammen- dragning for ARISTA (eller ARISTI) STIN; ligesaa Lilj. R-U. 702 *lit aristn* for *arista* (eller *arisa*) *stin*; ja i en Indskrift (Lilj. R-U. 358) maa endog Runerne $\mathfrak{t}\mathfrak{t}$ læses to Gange først som AT «Aand», derpaa som TA, de to sidste Bogstaver i $\mathfrak{P}$ URUTA. Paa Rök-St. Forsiden L. 4 skal TUALRAUBAR rimelig læses T(UAR) UALRAUBAR. — Det tør derfor ikke være for voveligt at formode, at HAIDR̥RUNORONU er en Sammen- dragning af HAIDR̥RU(NAR) NORONU; der toges intet Hensyn til at sidste Stavelse i RUNAR havde en anden Vokal end første i NORONU, hvis ikke Runeristeren, uagtet han ovenfor skrev RUNAR, her har tænkt paa Formen *rúnor*; der forekommer baade i ældgammel og i sèn Tid. Man tør vist ikke antage, at blot N er skrevet én Gang istedenfor to, ti Entalsformen RUN synes her ikke at passe. Ogsaa kan mærkes at der paa svenske Runestene flere Gange i Acc. pl. forkortet er skrevet RUN (Lilj. R-U. 238. 241. 988) og RU (Lilj. R-U. 871). Den forkortede Skrivemaade blev paa Björketorp- St. anvendt for at kunne afslutte Indskriften med sjette Linje; havde Runeristeren skrevet Ordet RUNAR helt ud, vilde han have faaet en ufuldstændig Linje tilslut, hvilket vilde have forspildt Skriftens Symmetri.

HAIDR̥RU(NAR) er sammensat: første Led maa være *heit* m., Gen. *heidre* Hæder. En ældre Form af dette Ord er *heid*

Gen. *heiðar* (Stamme *heiðu*), f. Eks. *Daniel sá einskis heiðar á Bel* Nokkur blóð úr Hauksbók S. 21; det er det samme Forhold som mellem *blástr*, Gen. *blástrar*, ogsaa (efter Islændingerne) *blástrs*, og den ældre Form *blóstr*, Gen. *blástar* (Stamme *blástu*). *heiðr*, Gen. *heiðar* er samme Ord som got. *haidus* *ερόνος*; det tilsvarende oldeng. *hād* har meget stort Betydningsomraade: Person, Stand, Stilling, Værdighed, Natur, Maade. At der virkelig har været brugt et af *heiðr* (got. *haidus*) og *rún* sammensat Ord, viser *Heiðrún* Navnet paa Gjeden i Valhall, fra hvis Yver Mjöden, som Einherjerne drikke, strömmes; hertil svarer det frankiske Kvindenavn *Chaidruna*. Dette er paapeget af Müllenhoff (zur Runenlehre 46): ved de med *rún* sammensatte Navne tillægges der de Personer eller Væsener, som bære dem, den Kraft, Runen som Trylletegn tænkes at eie. — Appellativet HAIDRUNAR tør vi vel forklare: Hædersruner, herlige Runer. Vi har her Stammeformen HAIDR, hvor R hörer til Stammen, der maa ansees for yngre end HAIDU, *heiðu*, som fremtræder i *heiðr*, Gen. *heiðar*.

Endelig NORONU. Af dette Ord véd jeg kun at give en Forklaring, som fra Betydningens Side synes mig selv meget betænkelig. Naar vi mindes, at Omlyden ikke udtrykkes i Björketorp-Indskriften, saa kan oldn. *norrænu*, *nórrænu* her ikke skrives anderledes end NORONU. Efter Formen kan dette baade være Acc. pl. f. af Adjektivet i den bestemte Form og Gen. sg. af Substantivet *norræna*; for den sidste Opfatning taler den Omstændighed, at NORONU (*norrænu*) slutter sig til HAIDRUNAR), ligesom ARAGEU (*ærgju*), der er et Substantiv, til GINARUNAR. De Runer, som her er indhugne, kaldes GINARUNAR ARAGEU; ved Udtrykket *ginnrúnar* synes de at betegnes som tryllekraftige, og Tillægget *ærgju* antyder vel, at de sædvanlig brugtes ved Seid; Runeristeren Hadd kalder dem dunkle eller hemmelighedsfulde (FALAH). I Modsætning til dem nævner han andre Runer HAIDRUNAR) NORONU, som han frygter, det vil vel sige: som han af Ærefrygt er ræd for at anvende til en Forbandelse. Disse Runer, som han ei vil bruge, synes ikke at kunne være andre end de almindelige skandinaviske Runer, den kortere Runerækkes Tegn, som vi da maa tro var de der almindelig brugtes i Indskrifter i Bleking paa den Tid, da Björketorp-Runerne bleve indhugne. Udtrykket *heiðrúnar* betegner dem vel som Hædersruner, Runer der brugtes i hæderligt Æie-med, ikke til Trolddom. Vanskeligere er det at forklare Til-

lægget *norrænu*. Adjektivet *norrænn* findes, saavidt jeg véd, i Svensk og Dansk ellers kun i Betydningen «norsk»; i Glsvensk forekommer det kun i Vestgöteloven i Formerne *noræn*, *noren*, *norin* (Rydqvist II, S. 411); i Dansk paa Egaastenen i Jylland: *KITILS ÞIS NURUNA* (Nord. Tskr. f. Oldk. II, S. 243). I Oldnorsk er ligeledes den faste Betydning (hvor Ordet ikke bruges om Vinden) «norsk»; kun paa enkelte Steder (som nævnes f. Eks. i Fritznors Ordbog) bruges Ordet, hvor Talen egentlig er om hele Norden: i den af Sturla Thordssön forfattede Haakon Haakonssöns Saga (Fms. X, S. 76 f.) kaldes Absalon *provincialis af öllum prædikara klaustrum i norrænni tungu*, hvilket skal gjengive den latinske officielle Benævnelse *provincia de Dacia* (Munch norske Folks Hist. 4de Dels 1ste Bind, S. 162). Her maa Udtrykket forklares saaledes, at den islandske Forfatter har sammenfattet Sproget i hele Norden under én Benævnelse og dertil har brugt det Navn, som egentlig tilhørte hans Modersmaal, det særlig «norske» (af Nordmænd og Islændinger talte) Sprog; dette støttes ved Sammenligning med Fms. XI, S. 412: *tungan kom með þeim* (d. e. Tyrker og Folk fra Asia) *norðr higat, er vér* (d. e. Islændinger og Nordmænd) *köllum norrænu, ok gékk sí tunga um Szazland, Danmörk ok Svþjóð, Noreg ok um nökkurn hluta Englands*. Paa lignende Maade kan Udtrykket *norrænn* om Træl i Ólafs s. helga Chria 1849, cap. 124 opfattes. Men at den blekingske Runerister skulde kalde de i hans Hjem almindelig brugte Runer «norske», synes mig utæneligt. Den eneste Udvei, jeg öiner, er følgende: da *norrænn* egentlig betegner «som kommer fra nord, nordlig», hvilken Betydning Ordet har bevaret ind i Nutiden, hvor Tale er om Vinden, saa har det vistnok engang været brugt om Folk og Sprog i en mere omfattende, mere ubestemt Betydning, og saaledes synes *norræna* her at være brugt om nordisk Sprog (og Skrift). Denne Forklaring af NORONU nævnes kun med stor Tvil, og selv om den holder Stand, tør jeg af Udtrykkene her i Indskriften ikke slutte noget om de to Skriftarters Oprindelse. Endogsaa Runeristerens Forestillinger om deres Forhold til hinanden lader sig deraf neppe sikkert bestemme: han synes at kalde den kortere Rækkes Runer «nordisk» Skrift, og i Modsætning dertil maa han da vel have tænkt sig den ældre Jernalders Runer som «Sydmænds» Skrift. Runeristeren synes, hvis min Tydning af de nævnte Ord ikke er forfeilet, at have forestilt sig, at den Stamme, hvortil han selv hørte, og den Skrift, den brugte, var

kommen længer nordfra end en ander Stamme, hvem de Runer, som er anvendte her paa Björketorp-Stenen, egentlig tilhørte; »norrøne» Mænd optog fra »Sydmændene» disses Skrift til magisk Brug.

Men jeg lægger ikke Dølsmaal paa, at alle disse Betragtninger let kan falde sammen til Intet, da Grundvolden, hvortil de stötte sig, ikke er tryk. Först senere kan jeg komme til at undersøge Forholdet mellem de to Skriftarter og til at dröfte de Spörmaal, som staa i Forbindelse dermed: hvilken af dem der er ældst; om der er et blot og bart Tidsforhold mellem dem eller om de tilhøre forskjellige Stammer, o. s. v.

Björketorp-Indskriften lyder i sin Helhed:

ND*RX*BX*SB*

Z*YD*TB*RN*TY

NTI*YPMI*W*NM

H*MR*W*RN*YX

I*RN*Y*RX*MN

F*H*Y*H*W*XX

H*W*Y*RN*RX*RN

Efter den givne Forklaring skulde dette læses:

UDARABA-SPA.

SAR DAT BARUTR UTI AR WELA DAUDE.

HAERA MALAUSR GINARUNAR ARAGEU FALAH AK HADR.

OAG HAIDRURU(NAR) NORONU,

og Indskriften skulde have fölgende (temmelig phantastiske og paafaldende) Indhold:

»Forbandelse.

Hvis nogen bryder dette Mindesmærke, da rammer Döden ham vist. Her ristede jeg Hadd maallös i dunkle Tegn arg Troldoms ramme Runer; jeg frygter de nordiske Hædersruner.»

At Navnet paa den Hedengarigne, til hvis Minde Stenen er reist, forgjæves söges i Indskriften, tör ikke undre os, ti hvis min Formodning om Sprogformen i Björketorp-Indskriften i Hovedsagen er den rette, saa godtgör allerede Anvendelsen af den ældre Jernalders Runer i den sene Tid, til hvilken Sprogformen henviser, at Indskriften ikke skulde tale med almenforstaaelig Tunge til hver den, som vandrede forbi.

Da jeg har vovet at meddele en Forklaring af Björketorp-

Indskriften, saa maa jeg ogsaa søge at vise, hvad denne Forklaring nødvendig forudsætter og til hvilke Slutninger den nødvendig leder.

Indskriftens Sprogform er efter den givne Tydning, som allerede sagt, i det hele den, vi kjende fra Indskrifter med de skandinaviske Runer, og aldeles forskjellig fra Sprogformen i de af mig i første Artikel behandlede Indskrifter med den ældre Jernalders Runer. For nærmere at fastsætte Tiden er navnlig SAR og AR af Vigtighed. Forudsat at de af mig fremsatte Tydninger *sár* = *sá* er og *ær* 3 Ps. sg. Præs. = *er* er de rette, kan Indskriften, saavidt jeg skjønner, neppe være indhuggen før i 11te Aarhundred. Skrivemaaden med A i AR og i AK d. e. *æk* -jæg- ligesom Formen ARAGEU d. e. *ærqju* synes mig endogsaa ikke at passe vel til en ældre Tid end Midten af 11te Aarh. I denne Forbindelse kan ogsaa OAG og HAIDR mærkes.

Det er vist, at omkring Aar 1050 overalt i Norden ikke andre Runer brugtes til almindelig Skrift end de særlig skandinaviske; og er Björketorp-Indskriften indhuggen saa sent, saa maa det være tværtimod almindelig Skik paa den Tid, at den længere Rækkes Runer her er brugte. Disse maa Runeristeren have kjendt fra talrige Stenmindesmærker, som en hødengangen Slægt havde reist, medens nu kun enkelte saadanne kjendes fra Bleking; han maa, vistnok i Modsætning til de fleste af sine Samtidige, have kunnet læse disse Runer og for en stor Del have forstaaet Indskrifterne fra den ældre Jernalder, medens dog Sprogforskjellen var saa stor, at Betydningen af mange Ord og Ordformer i hin Tidsalders Indskrifter ved 1050 ikke længer kunde kjendes. Om den længere Rækkes Runer bruges her Udtrykket *ginnrúnar ærgju*, hvoraf man synes at maatte slutte, at de paa den Tid, da Björketorp-Indskriften blev indhuggen, betragtedes og vel ogsaa brugtes som Trylletegn, anvendtes til magisk Brug: til det, der tilhører en forsvunden Tidsalder, knytter sig let Forestillingen om noget hemmelighedsfuldt, overnaturligt, trolddomsagtigt. Indskriften selv synes at vise, at de som Skrift ikke længer brugte Tegn her blev indhugne for at sikre Virkningen af den Forbandelse, som udtaltes mod den, der nedbrød Mindesmærket; men man vilde vel ogsaa ved disse ældgamle Tegn give Stenen et mere ærværdigt og høitideligt Præg. Saaledes synes man at maatte opfatte Brugen af disse Runer, dog uden at de (saavidt jeg kan sé) er forbundne Ord, paa Rökstenen; heller ikke dér er den længere Ræk

Runer brugte som Samtidens almindelige Skrift, men fremtræde kun som ett af de flere Midler, der skal tjene til at give Stenen et rigtig gammeldags, hemmelighedsfuldt og phantastisk Præg, hvorom jeg andensteds nærmere skal tale. Ogsaa haaber jeg at skulle kunne gjøre det sandsynligt, at der er en anden Sten (den paa By i Sigdal), paa hvilken den længere Rækkes Runer er indhugne ikke som Samtidens almindelige og letforstaaelige Skrift og som Meddelelsesmiddel for en Indskrift, hvis Sprog tilhører samme fjerne Tidsalder som Runerne, men hvor de er brugte vilkaarlig, som Tegn uden Indhold, blot for at de ved sine ældgamle Former kunde give Mindesmærket et ærværdigt eller hemmelighedsfuldt Udseende.

Som Prøve paa den Art af ældre blekingske Indskrifter, hvis Skrift Runeristen paa Björketorpstenen har gjengivet, synes Gommorstenens (hvorom siden) at kunne nævnes, saavidt man tør dömmе efter de ufuldkomne Tegninger af denne; noget afvigende er Istabystenens Skrift, navnlig ved $\text{h} = \text{A}$. Uagtet Runeristen paa Björketorpstenen med de forældede Tegn i det hele skrev sin Samtids og sin Stammes Sprog, søgte han dog i enkelte Former at efterligne Sproget i den ældre Jærnalders Indskrifter, hvis Runer han brugte. Dette har jeg navnlig troet at iagttage ved Tilföielsen af A i WELA, HAERA, GINA og af H i FALAH; hertil synes ogsaa at kunne regnes den stadige Brug af Hjelpevokalen A: U P ARABA, BARUT r , ARAGEU, FALAH og Skrivemaaden med B i U P ARABA (mon ogsaa Tilföielsen af n i MALAUSA?). Udtryksmaaden synes ligeledes tildels at være en Efterligning af den, som fandtes i den ældre Jærnalders Indskrifter, saaledes AK HAD r . En saadan vilkaarlig Blanding af ældre og yngre Sprogformer maa synes underlig, men vi har dertil et efter mit Skjön umiskjendeligt Sidestykke i Rökindskriften, hvor af Lyst til gammeldags Sprog flere Former er brugte, som staa i Strid med Indskriftens Sprog forövrigt, som ikke kan have været hörte i Folkemunde dengang, da Indskriften blev indhuggen, ja som tildels aldrig kan have tilhört det levende Sprog.

Den i det foregaaende fremsatte Tydning af Björketorp-Indskr. indeholder vistnok i sig selv meget betænkeligt, men det, hvorved jeg allermost skræmmes og hvorpaa man vel allerndigst vil gaa ind, er den Opfatning af Stentofte-Indskr., hvortil hin Forklaring uundgaaelig nöder.

I Stentofte a L. 5 og 6

HIDERRUNGNO

HERAMALASARARAGEUWM

gjenfinde vi uimodsigelig Ordene HAIDARRUNORONU og HAERAMALAUSS og ARAGEU paa Björketorp-Stenen; men disse Ord er paa S. stillede sammen paa en anden Maade, hvilket tvinger os til at antage ett af to 1) enten er den af mig givne Forklaring af Björketorp-Indskr. aldeles vildfarende; eller ogsaa 2) er disse Ord overførte fra B. til S. uden Hensyn til deres sproglige Betydning, idet man kun har søgt at fastholde de ydre Tegn. Jeg vover at holde paa sidste Alternativ. I en senere Artikel haaber jeg at skulle godtgjøre, at paa lignende Maade én Bracteats Indskrift er en Efterligning af en anden Bracteats, saa at man ved Efterligningen ingen Bevidsthed har havt om Indskriftens sproglige Betydning, men kun søgt at gjengive Runernes Træk. Stentofte-Indskriften er da efter min Formodning i sin Helhed uforklarlig, fordi den er vilkaarlig, fordi Runesmeden selv ikke (ialfald ikke overalt) ved Tegnene, han ristede, vilde udtrykke nogen sammenhængende Mening. En forgangen Tidsalders Tegn, løsrevne Ord fra ældre Mindesmærker er her indhugne for blot ved det forældede, det uforstaaelige, det hemmelighedsfulde at gjøre Mindesmærket ærværdigt.

Vistnok ligger Stentofte ikke saa lidt vestenfor Björketorp, men det prægtige Mindesmærke paa sidstnævnte Sted maa nødvendig have været kjendt vidt omkring. Stentofte-Indskr. maa, som det synes, have været indhuggen ikke saa kort Tid efter Björketorp-Indskr., ti af denne vilde en Samtidig vel ikke have kunnet gjøre saa vilkaarlig Brug. Den, som har ristet Stentofte-Indskr., maa fuldstændig have kunnet læse den længere Rækkes Runer og han maa foruden fra Björketorp-Stenen have kjendt dem fra flere andre Mindesmærker. Saaledes kan det forklares, at han bruger de fra Björk. afvigende Runeformer Λ og γ ; at Λ allerede brugtes i den ældre Jernalders Indskr., sé vi af Varnum-St. Runeristeren maa have skjönt, at Υ og Λ var to forskellige Former af samme Rune, ti han gjengiver Björketorp-Stenens Υ ved Λ . De øvrige Tilfælde, hvori Ordenes Skrivemaade paa S. afviger fra B., synes at være uden dybere Betydning; naar vi antage, at Ord fra B. er overførte til S. uden Hensyn til den sproglige Mening, lader Afgivelsen mellem MALAUSS og MALASAR, mellem RUNORONU og RUNGNO sig let forklare; her kan det mærkes, at N i RUNGNO begge Gange

er betegnet ved † ligesom i det tilsvarende RUNORONU Björk., medens N ellers paa S skrives † (dog maaské med Undtagelse af én Gang i 3dje horizontale Linje). Ogsaa fra andre, nu vistnok tabte, Indskrifter med den længere Rækkes Runer maa Ord være overførte til Stentofte-Stenen og vilkaarlig sammenstillede med Ord fra Björketorp-Stenen. Saaledes maa Navnene HAÐUWOLAFR S. a 3 og HARIWOLAFR S. a 4, som vise en Sprogform, der peger Aarhundreder bagenfor det 11te Aarhundred, men som Runeristeren sandsynlig har forstaaet, efter min Formodning være laante fra en Indskrift, hvis Skrift og Sprogform i det væsentlige har stemt overens med Istaby-Stenens og, som det synes, fuldstændig med Gommor-Stenens (denne skriver ligesom Stent. for A *, ikke † som Istaby-St., har ligesom S. begge Tegn * og †, har Stammeformen WOLAFa som S., ikke WULAFa som Ist.; dog ligner S-Runen paa Gommor-St. mere Björketorp-Stenens end Stentofte-Stenens). Hvis Stentofte-Indskriften i sin Oprindelse har noget saa vilkaarligt ved sig, saa kan MA i Slutningen af S. a 4 ikke længer undre os; det er vel Begyndelsen af et Ord, som Runeristeren har laant fra en anden Indskrift, men hvis Slutning han ikke har taget med.

I det foregaaende har jeg vovet at udtale den Formodning, at Stentofte-Indskriften ikke tør sættes længer tilbage end til et godt Stykke ind i 11te Aarh. og at vi i 5te og 6te Linje har almindelige oldnordiske Ord, kun skrevne paa en affekteret gammeldags Maade og tildels forvanskede, som Laan fra Björketorp-Indskr., i skrigende Modsætning til langt ældre Navneformer i 3dje og 4de Linje; jeg formoder da ogsaa, at Ligheden mellem GESTUMa S. a 2 og oldn. *gestum* ikke er tilfældig, men at vi i de to første Linjer har almindeligt oldnordisk Sprog dog med affekteret Efterligning af en ældre Tids Former. Vistnok viser Sammenligningen med beslægtede Sprog, at den nordiske Endelse *m* i Dat. pl. forudsætter en ældre Form *mr*, der har holdt sig i oldn. *tveimr*, *þrimr*, hvormed baade Hofmann S. 121 og med Tvil Wimmer S. 59 jævnføre GESTUMa, men det forekommer mig ikke sandsynligt, at denne Endelse *mr* skulde have holdt sig i Bleking ved Substantiver til langt ind i 11te Aarh.; jeg skulde derfor være tilbøielig til i GESTUMa at finde affekteret Stræben efter gammeldags Sprogform, jfr. *FIMR* for *fem* paa Rök-Stenen ved Siden af *FIM*. Hvad jeg her forøvrigt nævner om de to første Linjer, skal kun gjælde som Indfald.

I NIUHA (foran GESTUM_R) véd jeg ikke at finde andet end en Form for *nú* «ni», hvilket Talord Hofmann finder i de tre første Runer NIU; Formen NIUHA er da opstaaet ved forfeilet Efterligning af en ældre Tids Sprog, ti i det virkelige levende Sprog kan den aldrig have været brugt. A kan have været tilføiet ligesom i WELA, HAERA, GINA Björketorp og SINA o. s. v. paa Ärja-Stenen, H ligesom i FALAB Björketorp, hvor dog *h* oprindeligt har hørt hjemme. Netop af Talordene finde vi paa Rökstenen Former, som ikke vel kan have været i Brug i Folkemunde, dengang Indskriften blev ristet, men som skyldes Lyst til at efterligne en ældre Tids Sprog; nogle af disse Former paa Rökstenen er rigtig dannede og maa engang have været brugte i det levende Sprog, som TUALFTA, men jeg tviler, om FIMR = *fimm* og FIAKURA d. e. *fjagura* Acc. og FIAKURUM d. e. *fjagurum* Dat. af «fire» nogensinde har været brugte i svensk Folkesprog.

I første Linje synes BORUM_R aabenbart ensartet med GESTUM_R og maa da ligeledes være Dat. pl.; mulig tør det sammenlignes med oldnorsk *burum* af *bur* Søn, got. *bour* (jfr. Hofmann S. 121). Da BORUM_R i L. 1 er ensartet med GESTUM_R i L. 2, saa drives man næsten uvilkaarlig til med Hofmann S. 124 at sammenstille det forudgaaende *INH* i L. 1 med †INH† i L. 2, saa at første Rune * skal sige det samme som † N (Afvigelsen i Udlyden, hvor L. 2 har F, men L. 1 *, synes at være uden dybere Betydning). Men da * i Stentofte-Indskr. er det regelrette Tegn for A, synes det alene at kunne skyldes en Feil, hvis samme Rune i samme Indskrift betegner N¹⁾. Hvis vi turde formode, at ogsaa de to første Linjer var

¹⁾ Rigtignok synes * paa Skjern-Stenen (Viborg Amt) at være brugt én Gang for N eller NN. Den første Sætning i dennes Indskrift lyder: SASKIRAÞR (eller efter Thorsens Læsning Runemind. S. 66 SASKIRIÞE) RISP I STIN KINULFS TUTIR AT UÞINKAUR USBIARNAR SUN .Þk*. TURA UK HIN TURUTIN FASTA, hvilket jeg i oldnorsk Sprogform gjengiver saaledes: *Sasgerðr reisti stein, Gínúlf's dóttir, at Óðinkar Húsbjarnar sun, þann dýra ok hinn dróttinfasta.* Første Led i Kvindenavnet SAS-KIRAÞE staar maaské i Forbindelse med Mandsnavnet SASUB Fjenneslev-St. og andensteds, SUSUB Sandby-St.; A (el. I?) i KIRAÞE (KIRIÞE?) tager jeg som Hjelpevokal. Gínúlf, der allerede er formodet af lessen i dette Tidskr. V, 290, betyder vel d. s. s. *Úlfr gínandi*. Navnet Húsbjörn forekommer ogsaa Lilj. R-U. 325. Med Tillægget þann dýra jfr. þann góða Lilj. R-U. 1576. Sammensætningen dróttinfast er som oldn. dróttinholtr.

laante fra en anden Indskrift, der da maatte have havt samme Sprogform som Björketorp-Indskr., saa kunde vi tænke os, at der i denne Original havde staaet **†INN*** istedenfor ***INN***, som S. a 1 har; naar Ordene overførtes fra én Indskrift til en anden, saa at der ikke toges Hensyn til Betydningen, men kun til den ydre Form, saa kunde ***** let komme istedenfor **†**, ligesom **X** i **RN†X†X** S. a 5 istedenfor **‡** i **RN†‡R‡†N** B. a 6. Men dette er og bliver naturligvis et løst Indfald og har ingensomhelst fast Støtte.

Da Bredsidens vertikale Indskrift saaledes efter min Formodning er en vilkaarlig Blanding af Ord fra andre og indbyrdes forskjelligartede Indskrr. af ældre og yngre Sprogformer, saa tror jeg, at det vil være forgjæves at søge efter dens Mening i det hele. Af Begyndelsen kunde man kanské faa ud: «Til ni Sønner, til ni Gjæster Haadulv gav (Stenen?), Herjulv (ristede??)»; men at Stenen virkelig skulde være reist af en Haadulv som Mindesmærke (og Indskriften ristet af en Herjulv?) «over ni Sønner, ni Gjæster», er vist ikke rimeligt.

Endnu mindre kan jeg forklare den horizontale (omvendte) Indskrift paa Bredsidens. Efter Stephens's Tegning synes den at maatte læses

NS†NH	USNUH
M†*NM†	EKAHED
MN†INX‡	DUNIUGO

Anden Rune i L. 1 er vistnok $\lesssim$ = S, uagtet Runens nederste Led ikke sees paa Tegningen; Stephens læser $\lessgtr$ = C, men vi har vel en ganske anden Form for K i L. 2, Rune 2: † , der sikkerlig er d. s. s. Y paa Björketorp-Stenen; jeg finder ikke tilstrækkelig Støtte for Stephens's Læsning L.

Ogsaa Betydningen af Indskriften paa Smalsiden:

ERAGINORONOR
ABARIUTIÐ

er mig ubekjendt. Dog tror jeg, som ogsaa Hofmann S. 123 formoder, at A i BARIUTIÐ er Hjelpevokal og at BRIUTIÐ staaer i Forbindelse med Verbet «bryde»; dette Ord hører da sikkerlig til en Forbandelse over den, som sønderbryder Mindesmærket, ligesom vi fandt en saadan paa Björketorp-Stenen. Ogsaa Ordene paa Smalsiden er kanské overførte fra en anden Indskrift. BRIUTIÐ maatte i almindelig oldnordisk Sprog være 2den Ps. pl. Præs., men i den ældre Sprogform, som HAÐU-

WOLAFR og HARIWOLAFR tilhøre, kunde det vel være 3dje Ps. sg. Præs. ind., og dette ligger her kanské nærmest.

GINORONOR i første Linje sammenstiller Wimmer S. 59 med GINARUNAR Björketorp; han bemærker, at O er stærkt fremtrædende paa Stentofte-St., der har WOLAFR to Gange svarende til Istabystenens WULAFR. Dog er *ú* i *rún* ikke opstaaet af ældre *ø*.

Ovenfor har jeg fulgt Stephens i den Følgerække, i hvilken Linjerne tages: først de seks vertikale Linjer paa Bredsidén, derpaa de tre omvendte horizontale Linjer paa Bredsidén (den nederste først), endelig de to krumme Linjer paa Smalsidén. Men jeg tør ikke indestaa for, at denne Ordning i alle Dele er rigtig; sikkert er vel kun, at Indskriften begynder med den vertikale Linje længst til venstre paa Bredsidén. Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 22) forestiller sig, «at Indskriften begynder længst til Venstre paa Forsidén, at den fjerde Linie fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, at fremdeles den femte Linie ikke alene fortsættes i den anden omvendte Rad, men ogsaa gaaer om paa Siden i den længste af de derværende Linier, samt, at endelig den sjette Linie gaaer over i den øverste Rad og derfra fortsættes i den korte Linie paa Siden, hvormed formodentlig Indskriften slutter».

Til Slutning kan jeg ikke stærkt nok fremhæve, at disse mine Bemærkninger om Björketorp- og Stentofte-Indskrr., der i mange Dele er betænkelige og i andre ingen Oplysning give, ikke staa i nærmere Forbindelse med min Tydning af de øvrige Landskrifter med den længere Rækkes Runer. Den som godtgjør, at min Opfatning af de to omfangsrigeste blekingske Landskrifter er vilkaarlig og falsk, at den maa stilles i Række med f. Eks. Finn Magnusens Tydning af Ruthwellkorsets Indskrift, har dermed ikke i mindste Maade rokket mine Tydninger af de øvrige Landskrifter. Ved Björketorp- og Stentofte-Indskrr. turde dog min Opfatning ikke være uden Berettigelse, saalænge ikke en forskjellig Forklaring har løst de fleste Vanskeligheder.

Gommor, Bleking

(Finn Magnusen Runamo S. 441—449. Stephens S. 207).

Da denne Sten nu er forsvunden og da vi kun har gam' Tegninger, som ikke kan være fuldkommen paalidelige, k dens Indskrift ikke med Tryghed bruges.

3dje Linje (hos Worm) kan dog vel med Sikkerhed forklar

Munch har först (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) paavist, at der paa Stenen istedenfor **𐌺𐌰𐌹𐌸𐌰𐌹𐌸𐌰** maa have staaet

𐌺𐌰𐌹𐌸𐌰𐌹𐌸𐌰
HAÐUWOLAF¹⁾.

Dette er da sikkert Accus. af det samme Navn, som vi har seet paa Istaby- og Stentofte-St.; i Skrivemaaden stemmer Gommor overens med Stentofte baade i * og i 𐌺. Dette Navn maa vel have været styret af Præpositionen «*efter*», hvoraf der paa de gamle Tegninger ikke sees Spor. — I 2den Linje læses **𐌺𐌰𐌹𐌸𐌰** SATE, hvilket flere har forklaret som Præter. 3 Ps. sg. «*satte*». Herimod véd jeg intet at indvende. Det synes ikke urimeligt, at det oprindeligere *a* i 3 Ps. sg. af det sammensatte Præteritum, som Gotisk har bevaret men som i de øvrige germanske Sprog er svækket til *e* (oldn. *e*, *i*), ogsaa allerede i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter har kunnet fremtræde som E, ligesom got. *a* i Dat. sg. af *a*-Stammer af Hankjøn allerede tidligere er svækket til E (dog opfatter Lyngby dette E i Dativ som opstaaet af ældre *ai*) og ligesom got. *a* i *haitans* er blevet til I i HAITINAN. Saaledes tør man mulig paa Tjörkö-Bracteaten læse (ikke **ÐURTE**, men) **WURTE** = oldn. *orti*; dog synes Etelhem-Spænden i samme Betydning at have **WRTA**, hvilket da maa være en ældre Form. SATE er kort Skrivemaade for SATTE, jfr. FINO Berga, HALAN Steinstad. I Modsætning til got. *satida* har vi her ligesom i de fleste germanske Sprog den yngre, sammendragne Form. SAT(T)E staar ikke i Strid med DALIDUN Tune, ti i Heliand f. Eks. skrives *setta* (*satta* i Cottonianus) ved Siden af *nerida*.

Første Linje kan i Tegningerne ikke være rigtig gjengiven, og noget sikkert lader sig her ikke bringe ud. Vi sé dog, at denne Indskrift bruger baade * og 𐌺 ligesom Stentofte-Indskriften og maaské den af Dr. Hans Hildebrand nys fundne Skåång-Indskrift i Södermanland. Her paa Gommor-Stenen staar Brugen af 𐌺 to Gange mulig i Forbindelse med, at Vokalen staar foran og følger efter N (hvis der er nogen Sandhed i min Gjetning

¹⁾ Det er kun et Öiebliks Forglemmelse, naar Munch siger, at 1ste Rune maa have været *. H maa her, som ogsaa Wimmer (de ældste nord. Runeindskrr. S. 54) har bemærket, have været betegnet ved H. Tydeligere Spor af denne Rune findes i Peder Syvs Tegning, som her har «et bagvendt 𐌺» (F. Magnusen Runamo S. 443).

om denne Linje). F. Magnusen og Stephens vil i 1ste Linje finde bl. a. Udtryk for «denne Sten» og Hofmann læser de 5 første Runer som STA(I)NA. Man kunde tænke paa, at

ᚱᚰᚰᚰᚰᚱᚰᚰᚰ var en feilagtig Gjen-
givelse af ᚱᚰᚰᚰᚰᚰᚰᚰᚰ oldn. *stein þann*, got.

stein þana, jfr. STAINA Tune; man maatte da forudsætte, at N i ᚰANA var i Udlyden bleven støttet ved en Vokal ligesom i Gotisk. At ikke 7de Rune rigtig er tegnet som R, er allerede sandsynligt, fordi det vilde nøde os til at antage, at en Vokal ved forkortet Skrivemaade var udeladt. Men hvad her er sagt om første Linje er og bliver en aldeles løs Gjætning, og om det Tegn V, som slutter denne Linje, tør jeg intet sige. Endnu mangler det Navn, der var Sætningens Subjekt; det har vel fulgt efter SATE. Hvorvidt endelig i 4de Linjes FFF første F er Begyndelsesbogstaven af et Mandsnavn, andet F af et dertil føiet Patronymicum og 3dje F af et Ord, som svarer til de skandinaviske Runeindskrifter *FAPPI*, som Stephens formoder, det skal jeg ikke kunne sige.

Saavidt jeg af de faa og tvilsomme Ord kan sé, er der intet i denne Indskrifts Sprogform, som bestemt taler imod at opfatte den ligesom Istaby-Indskriften (der dog afviger noget i Skrivemaade) som en ægte Indskrift fra «den ældre Jernalder». Man kan, saavidt jeg sér, antage, at den længere Rækkes Runer var den ene brugelige Skrift i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, og at Gommorstenens Sprog ligetil gjengiver Samtidens levende Sprog, medens jeg har formodet, at derimod Björketorp- og Stentofte-Indskrr. ikke er ældre end den yngre Jernalders Slutning, men har efterlignet en Skrift, som ikke længer almindelig brugtes, og tildels et Sprog, som ikke var Samtidens levende Sprog.

Dog vidste jeg ikke at fremføre afgjørende Grunde mod den, som vilde tage Gommor-Indskriften som ensartet med de, der læses paa Björketorp- og Stentofte-Stenene.

Sölvesborg, Bleking

(Stephens S. 192 f.).

Stephens siger om Indskriften paa denne Sten: «The tallest runes, on the left, are about 8 inches, but they diminish on both sides, showing that they were carved to suit the broken character of the surface, and consequently that it is now in very nearly the same state as it was when first inscribed. It

has suffered little injury.» Overensstemmende hermed udtaler Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 23) sig om Stenen: «Den er noget beskadiget paa den ene Side. Den har en meget kort Indskrift i to Rader; Runerne, af hvilke en enkelt tilhøre staaer baade retvendt og omvendt, ere i Linien tilvenstre otte Tommer lange, med Undtagelse af de to överste, der ikkun naae til Bruddet i Stenen, hvilket fölgelig, idetmindste paa det Sted, maa være ligesaa gammelt, som Indskriften.»

I Linjen til venstre er Runerne efter Stephens's Tegning:

𐌹𐌺𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹

3dje og 4de Rune som Binderune;

i Linjen til höire:

R𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹

Stephens læser ÆSMUTS RIUSH RUTI W(rai)TI; ÆSMUTS forstaar han som Gen. af det almindelige Navn «Asmund».

Hvis denne Læsning og Forklaring af det förste Ord er den rette, saa er det tydeligt, at vi her finde et Par Eiendommeligheder i Skrivemaaden, som ellers i Norden kun forekomme i Indskrifter med den yngre Rækkes Runer: 𐌹 er ikke A, som paa Istabystenens, men S; D er her udtrykt ved Runen for T, uagtet den længere Række har særskilt Tegn for D; N er ikke udtrykt foran T (= D), men dette kan mulig ogsaa findes en enkelt Gang i Indskrift af det ældre Slag. 𐌹𐌺 viser almindelig oldnordisk Sprogform; dette Ord maatte have en anden og oprindeligere Form baade i Tunestenens og endog i Istabystenens Sprogform.

Disse Bemærkninger, som jeg har knyttet til Stephens's Læsning, skylder jeg en interessant Meddelelse om denne Sten af Cand. Ludv. Wimmer i Brev af 26de November 1867, som jeg glæder mig ved at kunne aftrykke her:

«Selvesborg-stenen hører slet ikke til de äldste runestene, men til overgangs-stenene; jeg læser:

𐌹𐌺𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 𐌹𐌹𐌹𐌹 𐌹𐌹𐌹

gsmut sunu sin

og på den anden side finder jeg i runerne P𐌹' ordet R * | 𐌹 *rai*.

1) Worsaaes Tegning har kun uvæsentlige Afvigelser: 7de Rune i Linjen til venstre har en Indböining i höire Stav, saa at den mere ligner R; ogsaa Stephens forstaar den som R. Förste Rune i Linjen til höire sér hos Worsaae ud som N.

En fuldstændig analogi til denne stén finder jeg da i vor Helnæssten, idet begge har

1) stammeudlyd bevaret i gf. af *u*-stammen (*sunu*), men ikke i *a*-(*í*-)stammen (*asmut*, *kuþumut*).

2) det ældre $\mathfrak{M}$ for det yngre $\mathfrak{Y}$. $\mathfrak{h}$ som på de yngre stene = *s* ikke som på Istabyst. = *a*.

At Sølvesborg-stenen hører til de yngre stene (men til de ældre blandt disse), viser også *-mut* $\circ$: *mund*, der måtte skrives anderledes med de ældre runer.

Den her givne Forklaring af Linjen til venstre er saa umiddelbart tiltalende, at jeg ikke kan andet end holde den for den rette. Det er let tænkeligt, at Tværstregen ved $\mathfrak{t}$ paa de to Steder er bleven saa grund, at den ikke tydelig kan sees. Betænkeligere er det, at denne Tydning nøder os til at tage Indskriften som et Brudstykke, hvilket strider mod Stephens's og Worsaaes udtrykkelige Udtalelser; dog er der mellem disse Udtalelser én liden Afgivelse, idet Worsaae siger, at de to øverste Runer til venstre (altsaa $\mathfrak{r}\mathfrak{h}$) kun naa til Bruddet i Stenen, medens Stephens siger, at enten er Toppen af første Rune til venstre brudt af eller ogsaa er der paa Grund af Mangel paa Rum hugget $\mathfrak{r}$ istedenfor $\mathfrak{f}$. Hvis Toppen af Runen er brudt af, saa er Bruddet paa dette Sted yngre end Indskriften. En fornyet Undersøgelse med dette Spørsmaal for Öie vilde kanske kunne bringe Sagen paa det rene.

Den Mening, som Stephens og Wimmer hver paa sin Maade finde i Linjen til højre, synes meget rimelig. Derimod forekommer det mig tvilsommere, om Wimmer ved at tage andet Ord som $\mathfrak{R}\mathfrak{*}\mathfrak{I}(\mathfrak{t})$ har rammet det rette. Stephens's Tegning synes ikke vel at tillade at tage første Rune i Ordet som $\mathfrak{R}$, ved hvilken Rune den krogede Sidestav paa disse gamle Mindesmærker ikke gaar ind til den rette Hovedstav paa Midten (dette gjælder da ogsaa, om nogen vilde gjætte paa *RAIST*). Runen her sér aldeles ud som den længere Rækkes $\mathfrak{P} = \mathfrak{W}$, og saaledes læser Stephens den; derimod synes det høist rimeligt, hvad Wimmer formoder, at anden Rune er Stykke af $\mathfrak{*} = \mathfrak{A}$. Hvilket Ord vi her har, tør jeg slet ikke sige; hvis ikke Tegningen temmelig bestemt havde tredje Rune som $\mathfrak{l}$ og forbød at tage den som $\mathfrak{R}$, vilde jeg gjætte paa $\mathfrak{P}\mathfrak{*}\mathfrak{R}\mathfrak{*}\mathfrak{I}\mathfrak{t}$. Men vi kan jo her ogsaa have Patronymicum eller i Eieform Navn paa Faderen til den Mand, hvis Navn er første Ord i Linjen.

Navnet *RUTI*, hvis Nominativform er i Lighed med al-

mindelig oldnordisk Bøining og afviger fra MRLA paa Etelhem-Smykket, er mig ubekjendt¹⁾. Det vilde være vigtigt at vide, om U i dette Navn betegner *u* eller *o* (kort eller lang); hvis U her betegnede *o*, saa maatte vi tro, at *ǣ* manglede i Skriften; og at *ǣ* virkelig dengang manglede, synes rimeligt.

Hvad der i denne Indskrift mest fortjener Opmærksomhed, er P = W. Hvis Tegningen, som vi maa tro, her er paalidelig, vil vi her for første Gang i Skandinavien have en Rune, som særlig tilhører den længere Række og som er opgiven i den almindelige kortere Række, brugt som virkelig Bogstav (ikke som Tegn uden sprogligt Indhold) midt inde i en Indskrift, som i det hele har de Eiendommeligheder, der er karakteristiske for den kortere Rækkes Runer; vi vil, hvis Tegningen er paalidelig, her have den første nordiske Runeindskrift, som med Hensyn til Skriften egentlig kan kaldes Overgangs- eller Blandings-Indskrift. Hidtil har man vistnok kjendt gamle danske Indskrifter, som i det hele er i de skandinaviske Runer, men i hvilke der forekommer enkelte Runeformer, som stemme særlig overens med den længere Rækkes (H = H, * = A, M̄ = M); i disse er det dog kun Formerne, som afvige fra de almindelige skandinaviske: selve Runerne er bevarede i den kortere Række i en anden Form (*, † og ‡, † eller ‡). Paa Rökstenen er den længere Rækkes Runer uden Forbindelse med den i de almindelige Runer affattede Indskrift, ja endog, saavidt jeg sér, uden sprogligt Indhold overhoved. Allerede forhen har man vistnok villet finde en enkelt Rune af den længere Række (som M, ǣ, X, ☉) brugt som egentlig Bogstav midt inde i Indskrifter, der forøvrigt er i den kortere Rækkes Runer; men jeg holder de Eksempler, man har nævnt, for mer end tvilsomme. Hvad her er sagt, gjælder ikke for England, hvor i det hele Forholdet mellem de to Runerækker er et andet.

Hvorvidt Sølvesborg-Indskriften er en Overgangs-Indskrift eller en Blandings-Indskrift, lader sig neppe endnu med Sikkerhed sige; hvis den var en Overgangs-Indskrift, saa maatte man slutte, at M̄ (ialfald i Bleking) opgaves tidligere end P.

Sproget er, som Wimmer har paapeget, almindelig Oldnordisk, dog saaledes, at den gamle Gjenstandsform *SUNU*,

¹⁾ Jeg tør hverken stille det sammen med det tyske Navn *Ruozo* (se Förstemann og Stark Die Kosenamen der Germanen I, S. 321) eller afledte det af *röt* Storm og endnu mindre sætte det i Forbindelse med *Hrútr*.

ligesom i andre skandinaviske Indskrifter, har holdt sig. At *AS* derimod (som første Sammensætningsled) har opgivet Stammens udlydende Vokal, uagtet Ordet i ældste Norsk følger *u*-Stammernes Böining, stemmer overens med Forholdet i andre germanske Sprog, saaledes oldeng. *ós* i Modsætning til *sunu*.

Bleking (som her kan stilles for sig selv) bliver mærkelig derved, at vi her finde de ældre og de yngre Runer mindst adskilte. Vi har i Bleking paa den ene Side de yngste Indskrifter i den længere Rækkes Runer (der i Brugen af * som det almindelige Tegn for A afvige fra Guldhornets Skrift og stemme overens med de skandinaviske Runer); paa den anden Side synes vi paa Sölvesborg-Stenen at have den mest antike Indskrift med den kortere Rækkes Runer (der i Brugen af P = W peger ud over den kortere Række); næst den synes flere Indskrifter fra Danmark og navnlig fra de danske Öer at følge. Ingen svensk Indskrift med skandinaviske Runer synes mig saa antik som de ældste danske; men flere svenske række igjen, som jeg tror, længer tilbage end nogen norsk Indskrift af samme Slag.

I Anledning af Dr. E. Jessens 'småting vedrørende runeindskrifter' No. 6.

Efterat det foregaaende var skrevet, har jeg modtaget 3dje Hefte af Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1867, hvori Dr. E. Jessen har meddelt kritiske Bemærkninger til mine i Tidskr. f. Philol. VII, S. 211—252 trykte Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter. For denne Kritik maa jeg være ham meget taknemmelig. Vistnok tror jeg, at Forvovenhed ikke vel kan undgaaes ved Undersøgelsen af et Æmne, hvor vi har saa faa Forudsætninger og sikre Holdepunkter; det bliver kanské sent at komme frem, naar man ikke af og til vover at træde der, hvor man kan gjøre et Feiltrin. Men hvis man ikke skal fjerne sig saa langt fra fast Grund, at man ikke kan hjælpe sig tilbage igjen, er det jo rigtignok aldeles nödvendigt, at man har paa det rene, hvor der er trygt og hvor ikke.

Jeg indrømmer villig, at jeg i mit Forsög ikke har været varsom nok, at jeg ikke tilstrækkelig har fremhævet, hvad der er godtgjort og hvad ikke (og det bliver vel desværre ikke bedre for Fremtiden; jeg kommer sagtens ofte, naar jeg vover mig frem med løse Formodninger, til at forsömme tydelig at betegne

dem som saadanne). Men netop derfor har Jessen, som andensteds har vist at han kan vove og da vinde frem, gjort mig og, saavidt jeg skjønner, Granskningen af dette Æmne en sand Tjeneste ved sin Kritik. Jeg tror, at han med fuld Grund har fremhævet flere Betæneligheder, som burde fremhæves; det gjør da lidet til Sagen, om enkelte af hans Tvil efter mit Skjøn kunde have været undertrykte og om han, som jeg tror, heller ikke overalt, hvor det kunde siges, har sagt, at der er fundet fast Grund¹⁾. Men jeg maa anke over én Sætning hos ham (S. 276): «Jeg [Jessen] er ham [Bugge] så underlegen, at mine ytringer kun er discipelens spørgsmål i form af modsigelser, der ønskes afviste af læreren, o. s. v.» Jeg maa gjøre Indsigelse imod at træde ind i det Forhold, hvori han her har villet stille mig: for det første fordi det ikke er det virkelige Forhold; dernæst fordi jeg ikke vilde kunne hævde denne Stilling, jeg vilde komme til at staa til Skamme derved. Jeg véd, at jeg ikke har givet Anledning til, at man stiller mig i dette Forhold; jeg har i mine Bidrag hverken kunnet eller villet optræde som Læreren, men jeg har efter bedste Evne søgt at hjælpe til ved et Rydningsværk, hvor jeg glæder mig ved at finde en saa skarpsindig Medarbejder som Jessen; jeg har allerede af hans tidligere Arbejder lært overmaade meget baade for Undersøgelsens Methode og for Undersøgelsen selv; det skulde da oprigtig glæde mig, om jeg en og anden Gang kunde give ham en Haandsrækning igjen, om jeg kunde meddele et og andet, der syntes ham at fremme det fælles Værk.

Jeg giver her nogle Svarebemærkninger. For flere Tilfælde vil jeg indskrænke mig til at bede Læserne veie Grundene for

¹⁾ Kun en sjælden Gang synes Jessen mig for lidet varsom. S. 281 Anm. siger han om Indskriften paa Steinstad-Stenen: «At læse *igi.on* som *ejeform* ('I's mand') går ikke; den dodes navn må ikke mangle». Men den Dodes Navn behøver ikke her at mangle, fordi det første Ord staa i Eieform; se foreløbig dette Tidsskr. VII, S. 250.

S. 282: «selvfølgelig må der, ifald værdi *r* (*s*) er sikker, have været en tid, da tegnet *Y* vaklede mellem disse to betydninger, mellem *r* (*s*) og *m*. Dette er muligt, men ikke selvfølgelig (efter mit Skjøn ikke engang rimeligt). For Betydningen *r* (*s*) kunde Tegnet *Y* være bleven ubrugeligt og *A* det ene brugelige, inden Runen for *m* *M* forandrede til *Φ* (*Φ*), hvoraf siden *Y* opstod. Eller om *Y* = *r* (*s*) endnu var samtidigt med *Φ* (*Φ*) = *m*, saa kunde hint være gaaet af Brug og være fortrængt af *A*, inden *Y* blev brugt for *m*. Jfr. Wimmer De ældste nord. Rune-Indskrr. S. 40.

og imod; paa endel, som vedrører Tunestenen og Varnumstenen, vil jeg først senere svare, da jeg gjerne forinden endnu en Gang vil forvise mig om Indskrifternes Udseende paa Stenene. Men jeg vil udtrykkelig fremhæve, at jeg sikkerlig ikke vil kunne fjerne de Betæneligheder, der veie tungest for Jessen, ligesom jeg skynder mig med at oplyse, at jeg ved de Indskrifter, som jeg i første Stykke har forbigaaet, ikke væsentlig vil kunne forandre Sagernes Stilling, og at mine Ytringer om de to Runerækker ikke vil give noget nyt, men kun Randbemærkninger til det, som før er fremsat; jeg vil dog ikke holde mine Bemærkninger derom tilbage: der kan mulig falde et og andet, som har nogen Nytte.

Istaby-Indskriften skulde jeg have kaldt et Udgangspunkt, ikke et sikkert Holdepunkt, fra hvilket vi tør vove et Forsøg paa at bestemme Betydningen af Υ i de øvrige Indskrifter i den længere Rækkes Runer. Hvis Υ i Istabyindskriften betegner r (og Jessen har, saavidt jeg kan sé, ikke modbevist det), saa er det ikke dermed bevist, at Tegnet har samme Betydning i Guldhorn-Indskriften og de dermed ensartede Indskrifter; men vi tør foreløbig holde os dertil, indtil der kommer Kjendsgjæringer frem, som stride derimod, ti vi har intet nærmere Udgangspunkt; til Guldhornindskriften tør vi dog snarere slutte fra Istabystenen, hvis Indskrift ogsaa er i den længere Rækkes Runer, end fra Indskrifter i den kortere Rækkes Runer, i hvilke Υ er m . — Jeg maa indrømme Jessen, at Lydværdi r for Runen Υ i Guldhornsrunerne ikke er bevist (men jeg finder den fremdeles rimelig), og jeg maa endvidere indrømme, at hverken Lydværdi r eller s (blødt s) nødvendig maa gjøre Sproget skandinaviske; men jeg skjønner ikke, at han har rokket den Mening, at Υ i Guldhornsrunerne maa udtrykke en af Lydene i den Udviklingsrække, der begynder med s (som Gotisk har) og ender med r (som almindelig Oldnordisk har); hvilken Lyd i denne Række det udtrykker, bliver for Fortolkningen af Indskrifternes Indhold i de fleste Tilfælde ligegyldigt. Ved denne (med Hensyn til Udtalen ikke fuldkommen bestemte) Værdi for Υ tror jeg altsaa foreløbig at kunne holde fast. Her maa jeg forvare mig mod en Misforstaaelse af mine Ord: jeg har for Kortheds Skyld betegnet Υ som r finale, fordi det efter min Mening navnlig hører hjemme i Ordenes Udlyd; men da jeg derhos har sat det lige med de særlig skandinaviske Runeindskrifter

Λ (der ogsaa for Kortheeds Skyld kan kaldes r finale), saa har jeg naturligvis antaget det for muligt, at det kunde forekomme inde i Ord, ligesom Helnæs- og Flemlöse-St. har *NUΛA*.

Hvad de ældste Indskrifteres Sprog gjælder, er der, som Jessen siger, ganske vist Vanskeligheder (og det mange og store), som jeg ikke har ryddet af Veien). Jeg har søgt at vise, at det er skandinavisk, ikke tysk; men jeg har ikke villet sige (uagtet denne Mening let kan lægges i mine Ord), at der ene og alene er en Tidsforskjel mellem Sproget i Indskrifterne fra den ældre Jernalder (hvorved jeg har ment det Tidsrum, som Engelhardt adskiller i de to: den ældste og den mellemste Jernalder) og Sproget i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter. Archæologer har tværtimod givet mig Tro til, at Begyndelsen af den yngre Jernalder staar i Forbindelse med, at et nyt nordisk Element trænger ind. Hertil haaber jeg senere at komme tilbage.

Jeg har ladet den, som gjorde Hornet, og dem, som ristede Runer paa Mindestene, tale i første Person «Jeg Légest gjorde Hornet» (Guldhornet), «Jeg Viv virkede Runer efter Vodurid» (Tune), «Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer» (Varnum). Til Støtte herfor har jeg anført Beviser for, at Navnet kan føies til Pronominet «jeg», og nævnt, at den, som udstedte eller underskrev et Document, oftest talte i første Person; videre har jeg nævnt, at i gamle græske og (hvis jeg tør tro Dietrich) phönikiske Gravskrifter den, som har sat Gravmindet, oftere taler i første Person; endelig har jeg anført en norsk Runeindskrift fra Middelalderen, hvori Runeristeren taler i første Person og siger *gerði ek*, men hvori Udtrykket forsaavidt er forskjelligt, som han tiltaler Læseren. Den Udtryksmaade, at Runeristeren taler i første Person, kan meget vel have været almindelig i den ældre Jernalders Indskrifter, om den end i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter ikke er brugelig; naar sproglige Grunde tale for den, tør vi tro paa den, hvis det kan vises, at saadan Udtryksmaade ogsaa i gammel Tid var naturlig: og den maa vel siges at have været naturlig ogsaa i gammel Tid, naar vi finde den hos forskjellige af Oldtidens Folk. I romerske Gravskrifter taler den, som har ladet reise Gravmindet, oftest i tredje Person, men meget ofte i første Person, f. Eks. Orell. Inscr. Lat. 4635 (Rom) . . TONGILIAE TERTIAE COIVGI . . QVAE VIXIT MECVM ANN. III . . . FECI SEXTVS TRVTIEVS AMIANTHVS; jeg véd ikke, hvorfor første Person her skal være

naturaligere end i Varnumstenens Indskrift «Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer»; man vil kanské sige, at den romerske Indskrift tillige er et juridisk Document: det er den paa en vis Maade, men det gjælder ogsaa paa en vis Maade om den nordiske Gravskrift. En anden romersk Gravskrift kan nævnes Orelli-Henzen 7370 (Pollentia): M. CALEPIVS T. L. PHILIPVVS TITVLVM POSVI VIVVS ET MEIS LIBERTIS . . . ; i andre tilsvarende Gravskrifter tales i tredje Person, ligesom i tilsvarende særlig skandinaviske Runeindskrifter, f. Eks. *UIFASTI RESTI STEN ÛFTIR SELFAN SIK KUIKAN.* — I romerske Indskrifter, som mælde Indvielsen af en Gjenstand til hellig Brug, taler den, som indvier eller skjænker, almindelig i tredje Person, og Gjenstanden indføres ofte talende i første Person, ligesom f. Eks. Klokker fra Middelalderen har Indskrifter som «Sigurd gav mig», «Steffen gjorde mig»; men i romerske Indskrifter kan den, som skjænker, ogsaa tale i første Person, f. Eks. Orelli-Henzen 5875 (Alter fundet i Miltenberg ved Main): . . . MERCVRIO . . . COSILIVS DONAVI; jeg véd da ikke, hvorledes man kan sige, at en Udtryksmaade som «Jeg Légest gjorde Hornet» i gamle Dage var unaturlig (hvad enten Hornet har været bestemt til hellig Brug eller ikke). I nyere Tid kan denne Udtryksmaade paavises temmelig tidlig; saaledes i en Indskrift fra 1501 paa Fodstykket af en Sølvkalk i Vossevangens Kirke; den lyder med Opløsning af Forkortningerne: *Anno domini mœci die sancti Georgii martyris ego frater Nicolaus Johannis feci hunc calicem fieri* (Urda II, 63; Nicolaysen Norske Fornlevn. S. 386). — I denne Forbindelse (men ikke just som Støtte for min Forklaring) kan jeg nævne en mærkelig Brug af første Person i en Runeindskrift paa en rund Sten paa Tose, for paa Holm i Borge Præstegjeld, Smaalenene. Den tydelige og dybt hugne Indskrift, som gaar rundt om Stenen, lyder: *ASLACAR GERÐE MIK RUNAR EK RIST AUK RAÐNA STAUE UER.* Der begyndes med sædvanlig Formel «Aslak gjorde mig», men i Fortsættelsen taler Runeristeren (der vel netop er Aslak), ikke Stenen, i første Person; dette Omslag bliver forklarligt, naar vi tænke os, at Runeristeren her har brugt et gammelt Vers *rúnar ek rist* (eller *reist*) *auk ráðna stafi* (Forbindelsen *rúnar ok ráðna stafi* ogsaa i Hávamál V. 142); *ver* (*vér*?) er mulig første Ord i en følgende Verslinje, som ikke blev udfyldt. Langt efter *UER* men i Linje dermed staar for sig selv endnu Ordet *SICI* (*C* skrevet $\mathfrak{h}$ til Forskjel fra $\mathfrak{h}$ = *S*),

exempelløst, om de [døtrene] omtaltes på stenen uden navnsnævne. Det er ikke eksempelløst. Paa Granevollen i Hadeland staar en Sten med Indskrift: *SYNIR AUNAR RYKIURISÞTU* [*stin þina a*] *FTIR AUFA BRUÞUR SIN HIALBI KUÞ SÁL* (A = Δ) *AUFA*. Jeg skjønner ikke andet end, at Udtryksmaaden her er ensartet; og jeg kunde nævne flere saadanne Eksempler.

Om Varnumstenens Indskrift kan jeg mulig senere tilføie et Par Ord, naar jeg har faaet nøiere Underretning af Öievidner om Indskriftens Udseende paa Stenen. Jessen finder, at Indholdet, saaledes som jeg læser Ordene, ikke lyder synderlig tiltalende: «det var vel lidt påfaldende, om der skulde to til at riste så kort indskrift». Jeg har troet, at Udtrykket tillader den Opfatning, at Jarl, der nævner sig selv som «jeg», er den, der egentlig har ristet Runerne, medens dog Ravn i Forening med ham har sørget for at faa sat Mindestenen. Men om man ikke vil indrømme dette, kan man jo tænke sig, at de to Mænd forenede sig om Ristningen ikke fordi Arbejdet krævede det, men fordi de begge vilde udføre denne Kjærlighedspligt mod Hit. Men hvad man end vil dømme herom, saa tror jeg, at flere skandinaviske Runeindskrifter, i hvilke to Runeristere nævnes, vil vise, at denne Indvending ikke har stor Vægt. Ved Skafsaa Kirke i øvre Telemarken staar en Runesten med følgende Indskrift:

*ORNAIRS SUNIR RISÞU ELU ÞESA EFTIR ÞIUÞ-
ULB BROÞOR
KOÞMONTR RIST RUNAR ÞESAR OUK ÞEIR ON-
LOTR.*

(Lige med anden Linje udenfor den Kant, som omslutter Indskriften, staar endnu, som det synes, *MERSIN*.) Denne Indskrift er rigtignok lidt længere end Varnumstenens; men hvor lang maa den Indskrift være, som to Mænd kan have ristet uden at det bliver påfaldende? Jeg kunde anføre mange andre Eksempler paa ikke just meget lange Runeindskrifter, som er ristede af to Mænd.

Jessen siger, at Runerne for W, A, R, I, T i det Ord, som Sæve og jeg har læst *WARITU*, staa i usikker Orden, og han nævner Læsningerne *WRAITA* og *WRAIT*. Saavidt jeg kan sé af Tegningen, er disse Læsninger aldeles utilstedelige og

WAR den eneste rimelige Rækkefølge i Ordets Begyndelse; ogsaa Stephens har læst disse tre Runer i denne Orden.

Hvad jeg (S. 242) har sagt i Anledning af første Rune i IAH, har jeg selv kaldt en løs Formodning, som kun har et meget usikkert Grundlag at støtte sig til. Den burde kanskje helst have været holdt tilbage. Min Tankegang var den: I i IAH betegner efter min Mening Lyden *j*; man kunde heraf tro, at Runerækken, da Varumindskriften blev indbuggen, ikke havde særligt Tegn for *j* (men dette Grundlag er usikkert, ti man kunde jo nok, som Jessen siger, unødigt skrive *jah* med Runen for *i*, naftet man havde særlig Rune for *j*); jeg sluttede videre: fandtes der ikke særligt Runetegn for *j*, saa maatte den oprindelige *j*-Rune være bleven til *a*-Rune, som i den skandinaviske Runerække og allerede paa Blekingstene, og dette maatte igjen være betinget derved, at Ordet *jāra* (Runens Navn) var blevet til *āra*. Men hvorfor var *j* tidligere svundet i *jāra* (Aar) end i *jah*? spør Jessen; ja det tør jeg ikke sige (og jeg tør ikke paastaa, at det kunde staa i Forbindelse med, at *jah* havde kort Vokal, medens *jāra* havde lang); Muligheden af denne Ujævnhed i Lydskifte kan dog ikke negtes. Hvorfor er i det telemarkske Bygdemaal *v* snarere svundet i *reka* (drive), oprindeligt *vreka*, end i *Vreist* (noget som er vredet)? Hvorfor er oprindeligt *j* blevet til spiritus asper i græsk *ἵσμενη*, men til ζ i *ζῆμα*?

I Tanumstenens Indskrift maa jeg indrømme at Udtrykket ved min Forklaring bliver tvungent, og jeg holder den kun for en usikker Formodning, men jeg finder den ikke utrolig. At Ordet for «Stenen», der efter denne Forklaring maa tænkes som Subjekt og som det Ord, hvoraf Navnet **DRAWINGAN** i Genitiv er afhængig, ikke er sat til, har jeg søgt at støtte derved, at den Dødes Navn alene i Genitiv kan forekomme paa Mindestene, hvor man da ligeledes maa tænke Ordet for «Sten» til.

Underligere forekommer mig Udtrykket «blev kaldt» (nemlig dengang, da Mindestenen blev sat), istedenfor hvilket man skulde vente «skal hede» eller «heder». Jeg mente, at man eksempelvis kunde tænke sig Sagen som saa: da Stenen sattes paa Haugen, var vel en Flok af Travinges Frænder tilstede; til dem kunde han, som lod Stenen sætte, sige «Efter Travinge sættes denne Sten, og den skal hede Travinges Sten»; med Hensyn hertil kunde vel paa Stenen ristes «[Stenen] blev kaldt Travinges». Dette er naturligvis kun en løs Gjetning, og jeg maa indrømme,

at Udtrykket bliver tvungent. Jessen tænker paa «Travinge hed [han]». Efter denne Forklaring maa Subjektet «han til hvis Minde Stenen er reist», «han som hviler herunder» være udeladt; denne Udeladelse forekommer mig ligesaa tvungen og ligesaameget at trænge til Bevis som den, jeg har formodet. Derimod maa jeg indrømme, at HAITINAR WAS «hed» paa denne Maade bliver et simpelt og naturligt Udtryk; som Sidedestykke kunde f. Eks. nævnes Indskriften paa en vældig Bauta-sten, som staar paa Indre Bø i Randeberg Sogn ved Stavanger: *KOLBIØRN HET MAËR ER B.... HER.*

Men jeg kan slet ikke tro paa en Nævneform *ÞRAWINGAN*; alt synes mig at tale imod den og intet for den. Overalt i de bekjendte gamle germanske Sprog har Nominativ i Ental af Stammer paa *-n* Vokal i Udlyden. At det samme gjælder Sproget paa Runeindskrifterne fra den ældre Jernalder, viser for Hankjøsordene MRLA Etelhem = got. *Merila*, hvortil flere Sidedestykker kan nævnes, saasom fra en Indskrift udenfor Norden RAN(I)NGA paa Müncheberg-Spydbladet; ensartede Hunkjøsformer har jeg paavist i FINO Berga, HARISO Himlinghøie, og til flere saadanne Former vil vi komme siden. Hvor mangelfuldt nu end vort Kjendskab er til Sproget i de nordiske Indskrifter, som er affattede i den længere Rækkes Runer, saa sé vi dog temmelig tydelig, at det i dem alle (naar undtages nogle i Bleking) er i alt væsentligt ett og det samme; det er derfor meget usandsynligt, at Nominativ af Stammer paa *-an* i nogle af disse Indskrifter skulde skrives A, i andre AN. Jessen har heller ikke fra ensartede Indskrifter kunnet paavise nogen anden Nominativform paa *-N*; han nævner rigtignok, at «man kunde falde paa» i IGINGON Stenstad at finde et Kvindenavn i Nominativ. Men jeg har allerede (Tidskr. f. Philol. VII, 250) antydnet en Forklaring, hvorved dette Ord bliver Genitiv; det vilde desuden være underligt, at et Kvindenavn og et Mandnavn, naar disse udgjorde hele Indskriften, skulde være skrevne sammen i samme Linje uden at være adskilte ved tomt Mellemrum eller ved Skilletegn.

Det er, som Jessen siger, de letteste Indskrifter, jeg i første Stykke har talt om: i dem er endnu saare meget tvilsomt, meget aldeles uforklaret. I de korte Indskrifter, som staa tilbage, tror jeg blot hist og her at kunne skimte nogen Mening; men jeg vil dog vove at tage dem med, ti man kommer neppe frem her uden Skridt for Skridt og ved at arbeide med

forenede Kræfter. Der er dog ingen Grund til at tvile om, at man med Tiden her skal kunne sé meget videre og klarere end nu: hvert Aar bringer nye Fund.

Anmeldelse.

Engelsk Grammatik til Skolebrug af Jakob Lökke. Kristiania 1867.

Denne Forfatter, der allerede ved sin tyske Grammatik og navnlig ved sin Fremstilling af «Modersmaalets Formlære» har erhvervet sig et anseet Navn som Sprogmand, har nu dertil føjet et nyt Arbejde, ovennævnte engelske Grammatik, der i Behandlingen slutter sig til hine. Denne Bog har en klar og let overskuelig Form, ligesom overhovedet Forfatteren ved at holde sig til Hovedpunkterne, uden at medtage ufornöden Detail, har vist, at han har det rette Blik for hvad der fordres til en Skolebog; skulde noget enkelt Afsnit fremhæves, maa Kap. 7: Om Participiet — hvis Behandling i de fleste engelske Grammatiker er uklar og forvirret — siges at være fremstillet meget simpelt og tydeligt. Bogen vil derfor sikkert være mange Lærere velkommen og udfylde et Savn ved Undervisningen; thi skjönt der er enkelte gode kortfattede Formlærer (f. Ex. Rosings), gives der ingen brugelig Ordföjningslære, ialfald skreven paa Dansk, og den i Norge udkomne: Engelske Grammatik af Wittrup staaer, selv i 5te forbedrede Udgave, ikke lidet tilbage for Lökkes i Tydelighed og rigtig Begrændsning af Stoffet. Skjönt Anmelderen heller ikke har fundet egenlige Fejl, kunde han dog ønske at gjöre opmærksom paa enkelte Punkter, hvor Et og Andet forekommer ham at være udtrykt mindre nöjagtigt, eller hvor noget er forbigaaet, som efter hans Mening burde være medtaget i en Skolebog.

Til Lydlæren. § 9. 1. Undt. 1: Blandt de Endelser, foran hvilke *o* faaer en lang, lukket Lyd, kunde ogsaa være nævnt de hyppig forekommende *rd*, *rn* og *rt*. — § 9. 2. Undt. 2: Lydbetegnelsen: kort *aa* passer vel paa de fleste af de fremmede Ord (*modest*, *province*), men neppe paa Udtalen af *o* i germaniske Ord, som *love*, *come*, *one*, *done* etc.; samme Bemærkning gjælder om § 10. 2. Undt. 1; § 19. 4 (*blood*) og tildels om § 20. 3. — I § 9 burde Udtalen af *o*

som *ö* i Ord som *world, worse* etc. være omtalt. — § 10. 3. *U* er konsonantisk foruden efter *q* ogsaa efter *g* og *s* (*language, persuade*). — § 12. Udt. af *ai* i Ord som *mountain* er ikke omtalt. — § 12. 5. Da der er flere Ord end de anførte, hvor *au* udtales som langt *a*, kunde Reglen maaske udtrykkes: *au* som *a* foran *gh* og *n* med efterfølgende Konsonant. — § 19. 2. Under *oe* er Udt. af *does* ikke anført. — § 43. «*R* lyder i Ordenes Begyndelse som hos os»; dette er neppe nøjagtigt: man maa bestemt skjelne mellem Englændernes dentale *r* i Forlyd og gutturale *r* i Indlyd og Udlyd. — § 50. «*W* lyder som et svagt *v* med et Forslag af *o*»; snarere med et Forslag af *u*. — § 52. «*Z* lyder som *s*»; det maa vel hedde «som et blødt *s*». — Til Formlæren: § 74. Hunkjønndannelsen paa *-trix* samt enkelte uregelmæssige Endelser (*heroine, sultana* etc.) synes at burde være medtagne. — § 106. *shoot—shot—shot*, som er opført under den stærke Bøjningsmaade, maa henregnes til den svage ligesom *meet—met—met*. — I § 116 kunde maaske de Forandringer være omtalte, som fremkomme ved Adverbiers Dannelse af Adjektiver, skjönt de strengt taget høre til Orddannelseslæren. — Til Ordføjninglæren: Den i § 125 opstillede Regel gjælder kun om Subjekter forbundne ved *or*; men ere de adskilte ved *nor*, kan Prædikaten baade sættes i Enkelttal og Flertal (*neither you nor I am right and are right*). — I § 143 ere de Tilfælde opregnede, hvor i Engelsk et Subst. føjes til et andet Subst. ved Præpos. *of*, medens vi ingen Præpos. bruge; maaske kunde passende her de Tilfælde være nævnte, hvor vi bruge forskellige Præpos. (i Latin den beskrivende og den objektive Genitiv). — I § 152. 2 maa *double* ogsaa nævnes. — § 169. Blandt de Tilfælde, hvor *that* som Relativ skal bruges, burde anføres: efter det spørgende *who*, og sædvanlig efter *the same* og *nothing*. — § 172. Reglen om det relative Pronomens Udeladelse er ikke givet bestemt nok. — § 195. 4. «Infinitiv uden *to* sættes efter *to hear, to see, to feel*». Reglen har en langt videre Udstrækning, hvilket ikke kan sees af det Anførte. — Reglerne om Konjunkt. i Bisætn., der ere spredte paa forskellige Steder, vilde vist falde lettere for Disciplene, naar de vare samlede paa et Sted (Kap. 5: om Verbernes Udsagnsformer). — I Kap. om Ordenes Følge er Subjektets og Prædikats Stilling i Betingelsessætn. med udeladt *if* ikke omtalt. — Det vilde have været nyttigt, om Forf. havde tilføjet et kort Afsnit om de vigtigste Præpositioners Brug. (Af Trykfejl findes omtrent en halv Snes, hvoraf dog ingen har nogen forstyrrende Virkning).

Innehållsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift utgifven af L. A. A. Aulin. Tredje årgången 1867. Stockholm. 408 S. (i 6 Hefter). 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Joh. Heinr. Pestalozzi och hans arbete för undervisningens förbättrande, af *P. Waldenström*. Om stället för Hannibals Alp-öfvergång, af *R. Törnebladh*. Bidrag till Grekiska språkets synonymik (om *βούλας* och *ἰστίαι*), af *O. W. Linder*. Om bibelläsning i skolan, af *P. Waldenström*, I—III. Betyg och Betyg eller läroverksstadgan § 62 och universitetsstatuterna § 148, af *C. W. Linder*. Ett ord om historiens ställning och studium i skolan. Om intresse-räkning, af *O. F. Lindman*. Tal vid invigningen af det nya läroverks huset i Jönköping, den 7. Juni 1867, af *H. G. Hultman*. Om lärarebildning, af *A. Aulin*. Utkast till geographisk repetitionskurs (ur ett föredrag af Prof. *Foss* i Berlin). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Underdånigt Betänkande afgifvet den 1. Sept. 1866 af den i Näder tillsatta kommissionen för behandling af åtskilliga till språkundervisningen inom elementarläroverken hörande frågor, anm. af *A. Aulin*. Genmål till *H—d*, af *O. F. Wiberg*. Ytterligare om »Historiskt ogräs», af *L—n*. Historisk och geographisk litteratur för folkskolor (1. *Bäckman*, geographi, 1865-66; 2. *Bäckman*, allm. historia, 1866; 3. *Storbäck*, Svensk historia, 1864), anm. af *W—g*. Svar å *W—gs* recension af *Bäckmans* läroböcker i geographi och historia, af *J. Bäckman*. *Afzelius*, Svenska folkets sagohäfter, X. Karlssagan, II, anm. af *W—g*. Geographisk litteratur, anm. af *H—d*. Ännu några ord om E. G. Björlings problemsamling, af *E. G. Björling*. *J. A. Ahlander*, förklaring af Romarebrevet, 1866, anm. af *O. F. Myrberg*. I anledning af *O. F. Myrbergs* recension af *J. A. Ahlanders* förklaring af Romarebrevet, af *L. A. Anjou*. *Th. Norlin*, kort öfversigt af svenska kyrkans historia, 1866, anm. af *P. Waldenström*. Granskning af »några reflexioner öfver en katechisationsfråga», af en *gammal kateket*. Kort svaromål till »gammal kateket», af *G. B—g*. *Hollander*, Borås stad och skolväsende; *Göransson*, tekniska elementarskolan i Borås; 1863; anm. af *A. Aulin*. *Fr. Bajer*, grunddrag af ordböjningen i det svenske og det dansk-norske bogmål, 1867, anm. af *A. Aulin*. *H. Sæve*, Grekisk öfningbok, 1866, anm. af *A. Aulin*. Tidskrift utgifven af pædagogiska föreningen i Finland, 1867, häft. 1—4, anm. af *A. Olbers*, berättelse om det femte allmänna Svenska läraremötet, hållet i Stockholm den 18.—21. Juni 1866, anm. af *A. Jäger*, åskådningsundervisningen under de två första skolåren, anm. af *A. Öfversigt af programafhandlingar* 1866, af *A., H. F. H., H—r* och *E. W. Hultman*. *Currie*, early and infant school-education, Edinb. 1864; *Morrison*, manual of school management, Glasgow 1863; anm. af *E. O—s*. *Buhs*, latinska extemporallier (efter *Ellendt-Seufferts* språklära), 1867; *Frigell*, latinska themata till inöfning af grammatik, 1866; anm. af *A. Kindblad*, ordbok öfver Svenska språket, 1. delens 1. häfte, 1867, anm. af *—dt—*. *Siljeström*, lärobok i geometri för folkskolor, 1867, anm. af *F. W. Hultman*. *M. S.*, anteckningar af Fransk språklära, anm. af *Ndr*. Foreslag til en forandret Ordning af det højere Skolevæsen af den ved k. Res. af 14. Febr. 1865 nedsatte Kommission, Christiania 1867, anm. af *A.* »Wichtige pädagogische Anzeige»; af *A.* — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Öfversigt af lärjungantalet 1864—66, jemte dermed sammanhängande frågor. Om införande af Isländska språket i de Norska skolorna, af *A. Aulin* (forts. från årg. 2). Reglemente för det mathematiska seminariet i Bonn, fastställt den 4. Okt. 1866. Preussiska lärareprof 1865. Preussiska maturitetsexamina 1864. Ett cirkulär af den Norska undervisningsministern, af *A. Aulin*. Philologiska seminariet i Leipzig. Anmälde till afgångsexamen vårterminen 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken 1866. Hvad Frankrike under ett år depenserar för vetenskapen och skolan, af *C. F. Wiberg*. Förslag till omgestaltning af de Finska läroverken. Förslag till förändrad organisation af det högre skolväsendet i Norge (efter »Universitets- og Skole-Annaler», VII.). Afgångsexamen våren 1867. Om Normal-

skolan i Helsingfors såsom läroverk och lärarebildningsanstalt. Undervisningsväsendet i Ryssland, af *O. F. Wiberg*. — Fjerde afdelingen. Miscella. Ytterligare om Ovid. *Metam.* II v. 28, af *S. G. O.* Ämnen för Svenska uppsatser (2), af *A. Aulin*. Photogrammer af kratern Hale a ka la på ön Maui. Iakttagelser om lärarekallet, af *A. B. Santesson*. Stockholms läraresällskaps sammankomster 9. Mars och 13. April. Palæstinas folkmängd, af *P. Waldenström*. Korrespondens från Köpenhamn (1. «det pædagogiske Selskab» i København, 2. diskussion om de fremmede språk og modersmålet), af *Fr. B.* — Stockholms läraresällskaps sammankomst d. 9. Mars 1867. Ett arbete af en Parisisk lyceist. Mechitaristerna, af *O. F. Wiberg*. Om betydelsen af *ἰ μέλας*, af *W.* Horatianska tolkningsförsök (Od. I, 28; Epod. 5, 87, 88), af *A. Frigell*. Romerska fynd i Servien, af *O. F. Wiberg*. Romerskt fynd i Baden, af *O. F. Wiberg*. Åtgärd mot djurplågeri, af *P. Waldenström*. Prologen till Euripides' tragoedie Hekabe, öfversättning, af *O. W. Linder*. Solon till Athenarne, öfversätt. af Solons elegi, af *O. W. Linder*. Euklides, bok I, propos. 5, af *Ab. Sjöstrand*. Akademiska medbergarinnor, af *C. F. Wiberg*. Stockholms läraresällskaps sammankomster d. 2. och 23. Nov. 1867. — Femte afdelingen. Personal-notiser. — Brevlåda. — Tryckfrihetsmål emellan rektor P. A. Grenholm och utgivaren af *Umehladet*.

Supplement-häfte (sid. 25—88). De allmänna begreppen af *Modi Finiti* i språket samt dessa begrepps psykologiska deduction, af *L. E. Ruseh*. Om betydelsen och bruket af verbets Subjectiva Modi i Grekiska språket, särdeles med afseende på Attiska dialekten, af *L. E. Ruseh*. Bör Antigone i Sophokles' tragoedie med samma namn betraktas såsom skyldig eller oskyldig?, af *K. H. Brandt*. Om Vexel-ljudets betydelse för ordbildningen, af *Z. O-n*. Några ord om undervisningen i Tyska språket, af *O. J. B-n*. Till frågan om hus-hyresanslag. Riksdagen och Läroverket, af *A.*

Bøger indsendte til Redaktionen.

Bajer, Fr., Grunddrag af ordbøjningen i det svenske og det danske bogmål. Kbhvn. 1867. Schönberg. 8 S. 8. — *Blom, Hans*, Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866. Beyer. 128 S. 8. — *Broberg, S.*, Fransk Grammatik til Skolebrug. Kbhvn. 1867. Schubothe. 120S. 8. — *Hammersich, M.*, Smaaskrifter om Cultur og Undervisning. 3die Deel. (Den lærde Skole og dens Reform, Realskolen, Landsbyskolen.) Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). 208 S. 8. — *H., V.*, Endnu et Indlæg i Skolesagen. Kbhvn. 1867. Michaelsen og Tillge. 72 S. 8. — *Kristiansen, V.*, Bidrag til en Ordbog over Gadsproget og saakaldt Daglig Tale. Kbhvn. 1866. H. Hagerup. XII + 440 S. 8. — *Larsen, H. C. F.*, Samling af lette engelske Læsestykker for Elever, som have endt et forberedende Kursus. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 91 S. 8. — *Madvig et Using*, Titul Livii Historiarum Romanarum libri qui supersunt. Vol. IV pars II. fragmenta librorum amissorum et periochas continens. Haun. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). XVI + 81 S. 8. — *Møller, Joh.*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmest betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland. Kbhvn. 1868. Gad. 126 S. 8. — *Nutzhorn, Fr.*, Apuleius's Amor og Psyche oversat og indledet. Til Minde om Oversætteren udg. af *C. Paludan-Møller*. Med Portrait. Kbhvn. 1867. Reitzel. XIV + 86 S. 8. — *(Stck.)*, Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 1ste Hefte. («L'Avare» af Molière, til Skolebrug, tilligemed en Oversigt over den franske Litt. Historie indtil Ludvig XV, Indledning og Anmærkninger.) Odense 1867. Hempelske Boghandel. 120 S. 8. — *Thrige, S. B.*, og *Bloch, V. A.*, Lærebog i Verdenshistorien til Brug for de lærde Skoler. 3die Del. (Danmarks, Norges og Sverigs Historie, af *Thrige*.) 247 (+ 9) S. 4de Del. (Lærebog i den nyere Historie, af *Bloch*.) 178 S. 8. Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistoria. 1ste Hefte. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 64 S. 8.

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Ottende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1868. 1869.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg,   *O. Fibiger,*   *K. J. Lyngby,*   *J. Pio,*
Formand,   Sekretair.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander,* Rektor *S. G. Cavallin,* Adjunkt *Chr. Cavallin.*

Comitee i Christiania:

Prof. *O. Rygh,* Overlærer *E. Schreiner,* Prof. *S. Bugge.*

Upsala:

Adjunkt *Hägström.*

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rønne.
Berg, C., Rektor. Frederiksborg.
Bergmann, L. A. C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
Bjerring, Vilh., Prof. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Prof. Christiania.
Christensen, R., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Christensen Schmidt, C. P., Collaborator. Kjøbenhavn.
Dyrlund, F., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Fibiger, O., Overlærer. Kjøbenhavn.
Freudenthal, A. O., Docent, Mag. Helsingfors.
Hommel, L. L., Skolebestyrer. Kjøbenhavn.
Jessen, E., Dr. Kjøbenhavn.
Lund, G. F. V., Rektor, Professor, Dr. Aarhus.
Schandorph, S., Cand. theol. Kjøbenhavn.
Stephens, George, Prof. Kjøbenhavn.
Thomsen, C., Collaborator. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Professor, Dr. Kjøbenhavn.
Varberg, Rudolf, Justitssekretair. Kjøbenhavn. † 8. Mai 1869.
Voss, P., Skolebestyrer. Christiania.

I n d h o l d.

	Side
Det danske Sprogs Tonelag. Af <i>L. L. Hommel</i>	1.
Om textbehandlingen i Xenophons Ἰστορικῶν Ἐπιτομῶν. Af <i>C. Thomsen</i>	32.
Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere. I. II. Af <i>Sophus Bugge</i>	40. 287.
Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab. Med særligt hensyn til Finland. Af <i>A. O. Freudenthal</i>	79.
Småting. Af <i>Rudolph Varberg</i>	89.
En Efterslæt til Dialogus de oratoribus. Af <i>P. Voss</i>	91.
Til Demosthenes de cor. § 60. Af <i>P. Voss</i>	92.
Prøve af en Euripides-Oversættelse (Troerinderne) V. 98—568.) Af <i>Christensen Schmidt</i>	94.
Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter. III. Af <i>Sophus Bugge</i>	163.
Sum cuique. Af <i>J. L. Ussing</i>	204.
Bemærkninger til Hr. Docent Captain <i>Svend Grundtvigs</i> Artikel «Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?» Af <i>E. Jessen</i>	213.
Om den nyeste tids kritik af texten i Cicero de officiis. Af <i>G. F. V. Lund</i>	259.
The copies of some runic stones. Af <i>George Stephens</i>	307.
Et Par Ord om Rabelais's Gargantua. Af <i>Vilh. Bjerring</i>	309.

Anmeldelser.

Theophrasti Characteres et Philodemi de vitilis liber decimus, eddit <i>J. L. Ussing</i> , 1868. Af <i>C. Berg</i>	108.
D. Junius Juvenalis' Satirer, oversatte og oplyste af <i>L. Ove Kjer</i> , 1866. Af <i>J. P. Bang</i>	127.

	side
C. Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri VII, udgiv. af J. E. Bødtker, 2den Udg., 1868. Af O. Fibiger	144.
Sick, Franske Læsestykker, 2det Hefte, 1868. Af S. Schandorph.	148.
J. Løkke: Engelske Stiløvelser, 1869.	150.
J. P. Bang: Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede, 1868. Af L. A. C. Bergmann	151.
C. A. Volquardsen: Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sicilischen Geschichten bei Diodor, Buch XI bis XVI, 1868, Af B. Christensen	245.
A. Pierron: Notice critique sur le Parisinus L d'Eschyle, manuscrit de la Bibliothèque impériale [nr. 2886], 1869. Af C. Berg	253.
Sveriges gamla lagar, 12 Bind i 4, 1827—69. Af F. Dyrhønd	314.

Indholdsangivelse af nye Skrifter	257. 324.
Bøger indsendte til Redaktionen	162. 258. 326.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages el.)

	Side		Side
Andreas, oldengelsk Digt,		v. 1290—1291	296.
v. 1529	293.	1325	70.
Beówulf, oldengelsk Digt,		1365—1366	51.
v. 18—19	41.	1459—1460	65.
33	69.	1604—1605	51.
62—63	43.	1655—1658	52.
80—89	44.	1698	72.
219—224	46.	1700—1705	52.
244—245	290.	1775	301.
249—250	290.	1836	70.
275	67.	1933—1935	296.
280—281	291.	1944	302.
357	71. 303.	2029—2031	53.
442—444	47.	2074	66. 301.
450	70.	2210—2214	54.
489—490	292.	2229—2231	55.
506—507	48.	2304—2307	55.
528	70.	2334	68.
572—575	48.	2337—2339	56.
598—599	48.	2444—2449	56.
767—769	292.	2472—2477	57.
780	67.	2488	297.
833—836	49.	2534	68.
975—977	49. 295.	2547—2549	297.
991—992	50.	2578	67.
1108—1120	50.	2586—2591	298.
1128	303.	2764—2766	59. 298.
1146—1152	295.	2776—2784	299.
1246—1248	70.	2799—2800	69.
1285	71.	2854	71.

	Side		Side
v. 2920—2921	300.	c. 15	91.
2959—2941	60.	36	91.
2957—2958	61.	Finnsburg, oldeng. Digt. 304.	
3010	65.	Hýmiskviða v. 10.	232.
3028—3029	61.	Sigurðarkviða III, v. 8	233.
3040—3041	62.	Theophrasti Characteres.	
3074—3075	62.	cap. 5	123.
3096—3097	300.	6	123.
3103—3105	63.	18	118.
3160—3162	63.	21	122. 124.
3177—3178	65.	22	125.
Cicero de officiis	259.	26	125.
Demosthenes de cor. § 60	92.	Vegtamskviða v. 8—12.	238.
Dialogus de oratoribus.		Waldere, oldeng. Digt. 72.	305.
c 10.	92.	Xenophon Ἀπομνημο- νεύματα Σωκράτους	32.

Behandlede Runeindskrifter.

	Side		Side
Björketorp	198.	Räfsal	163.
Bratsberg	166.	Steinstad	176.
Etelhem	197.	Stentofte	200. 308.
Gallehus	187.	Sölvesborg	201. 308.
Himlinghöie	198.	Tanum	197.
Istaby	198.	Tomstad	179.
Järsberg (Varnum)	196.	Torsbjerg	180.
Krogstad	167.	Tune	189.
Reidstad	172. 307.	Vånga	184. 308.

R e t t e l s e r .

Side 228, Lin. 30—31. Gudmundsón læs: Gudrunssón
— 37. over — næsten
— 239, — 32. af — of
— 243, — 10. denne — den
— 245, — 1. (i nogle Exemplarer) indsendt (?) læs: indsendt

Det danske Sprogs Tonelag.

At *L. L. Hommel.*

Tonelagene høre til de fineste phonetiske Eiendommeligheder i Sproget. De frembringes i Regelen af den Talende uden al Bevidsthed og ere ofte vanskelige at fastholde, naar Reflexionen træder til. For Udlændingen er det næsten umuligt at opfatte dem, og det ene af vort Modersmaals Tonelag, det stødende, der skal være eiendommeligt for det danske Sprog, lærer den Fremmede saa godt som aldrig at gjengive, end ikke efter et langt Ophold her i Landet.

Tonelagene ere saaledes Noget af det mest Nationale i vort Lydsystem og ere af den Grund allerede meget interessante; men end mærkeligere blive de dog derved, at i mange Tilfælde to Ord kun kunne adskilles fra hinanden ved deres forskellige Tonelag. Det er derfor underligt nok, at Ingen hidtil har gjort Tonelagslæren til Gjenstand for en grundig og udtømmende Undersøgelse; thi vel har allerede *Höysgaard* (1747) gjort opmærksom paa Tonelagene og beskrevet dem under Navn af Aandelav, ligesom *Bloch* (1817), *Dahl* (1823), *Rask* (1826), *I. Levin* (1844) o. fl. have behandlet dem med større eller mindre Vidtløftighed; men alle have de dog væsentligst indskrænket sig til at paavise Tonelagenes Existens og undersøge, hvor mange forskellige Arter der findes i Sproget, og med Undtagelse af *Höysgaard* har Ingen forsøgt at opstille Regler for de forskellige Tonelags Forekomst i Stamordene eller for den bestandige Vexlen af Tonelaget under Ordenes Böining og Sammensætning. Tonelaget er dertil ofte blevet sammenblandet med Toneholdet og declamatoriske Nuancer i Udtalen, hvoraf Følgen har været, at der er blevet opstillet flere Arter af Tonelag, end der i Virkeligheden findes. Rigtigst og grundigst forekommer det mig, at *I. Levin* har behandlet dette Sprogphænomen i «*Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære*», hvor han tillige har givet en udtømmende Kritik af sine Forgængeres Fremstilling. Dog har ogsaa han indskrænket sig til at undersøge Tonelagets forskjel-

lige Arter, hvis Antal han reducerer til to, det stødende og det flydende, og han har kun ganske kortelig antydnet, at der i enkelte Tilfælde, f. Ex. ved Ords Sammensætning, finder Tonelags- overgange Sted.

Under disse Omstændigheder har jeg troet, at en fornyet Undersøgelse af Tonelagene i vort Modersmaal — saavel med Hensyn til deres Beskaffenhed, som med Hensyn til deres Forekomst i Stamordene og deres Vexlen under Ordenes Bøining, Afledning og Sammensætning — muligviis kunde have Interesse for en større Kreds. Som et første Forsøg i denne Retning tør dog nærværende Afhandling ingenlunde gjøre Fordring paa at være fuldstændig eller feilfri: dersom den blot kunde bevirke, at Opmærksomheden mere end hidtil blev henvendt paa denne Side af vort Modersmaals Lydlære, eller sætte bedre Kræfter i Bevægelse til Problemets endelige Løsning, vilde dens Hensigt være naaet.

I. Tonelaget og dets forskjellige Arter.

En Vocal udtaler man, som bekendt, ved at bringe Taleorganerne i en bestemt, for hver enkelt Vocal eiendommelig Stilling og derpaa lade Luften strømme igjennem den saaledes dannede Kanal. Den Stilling, man maa lade Taleorganerne indtage for at frembringe en bestemt Vocal, er altsaa uforanderlig og altid den samme. Naar der desuagtet kan være Forskjel mellem den samme Vocallyd i to Stavelser, selv om Vocalen er omgivet af de samme Consonanter, kan dette kun hidrøre fra den forskjellige Maade, hvorpaa man lader Luften strømme frem. En Vocal kan saaledes modificeres ved

1. Tonefaldet, der er afhængigt af den større eller mindre Kraft, hvormed man støder Luften gennem Taleorganerne,
2. Toneholdet, der beroer paa den længere eller kortere Tid, hvori man lader Luftstrømmen vedblive, og
3. Tonelaget, der beroer paa den forskjellige Maade, hvorpaa man standser Luftstrømmen eller afslutter Vocallyden.

Ligesom Stavelserne derfor efter det forskjellige Tonefald inddeles i betonedede og ubetonedede og efter det forskjellige Tonehold i lange og korte, saaledes skjælnes man, efter den forskjellige Maade, hvorpaa Vocallyden afsluttes, mellem Stavelser med det stødende Tonelag og Stavelser med det flydende Tone-

lag¹⁾. Man kan nemlig afslutte Vocallyden enten mere pludseligt, ligesom ved et Stød eller Slag, eller mere jævnt og lade den ligesom hændøe. Afslutter man Vocallyden paa den første Maade, hvilket skeer ved hurtig at lukke Svælget for Lyden, har Stavelsen det stødende Tonelag, og der bliver i dette Tilfælde, naar Ordet ikke er et aabent Eenstavelsesord, et lille Ophold eller en Pause mellem Vocalen og den følgende Stavelse eller Consonant, som man da maa udtale med en kort Gjentakelse af Vocalen eller en kort e-Lyd. Afslutter man derimod Vocallyden paa den anden Maade, har Stavelsen det flydende Tonelag, idet Lyden flyder jævnt, uden Ophold eller Afbrud, over til den følgende Consonant eller Stavelse.

Exempler.

Ord med stødende Tonelag.	Ord med flydende Tonelag.
Aa'ret (et Aar).	Aa~ren (en Aare).
A'nden (en And).	a~nden (Talord).
ba'd (Imperf. af at bede).	Ba~d, et.
Bedra'ger, en.	Dra~ger, en.
bi'd (Imperativ af at bide).	Bi~d, en eller et.
Bje'rget (et Bjerg).	bje~rget (Partic. af at bjerge).
Bo'rgen (Caution).	Bo~rger, en.
Bru'd, en.	Bru~d, et.
Brø'det (et Brød).	Brø~den (en Brøde).
Bø'nnen (en Bøn).	Bø~nnen (en Bønne).
Bu'nden (en Bund).	bu~nden (Partic. af at binde).
Da'dler (Frugter af Daddeltræet).	Da~dler, en (Subst. verb. af at dadle).
Dre'yer (Familienavn).	Dre~ier, (en Svarver).
fa'd (Adj. flau).	Fa~d, et.
Fu'ndet (et Fund).	fu~ndet (Part. af at finde).
Fæ'ngslet (et Fængsel).	fæ~ngslet (Partic. af at fængsle).
Grø'den (Grød af Gryn).	Grø~den (Jordens Grøde).
Haa'ret (et Haar).	haa~ret (Adj. besat med Haar).
Hu', en.	nu~ (Adverb.).
Hu'llet (et Hull).	hu~llet (Adj. fuld af Huller).
hæ's (Adj. uklar Stemme).	Hæ~s, et (Kornstak).

¹⁾ I nærværende Afhandling angives det stødende Tonelag ved Tegnet ' og det flydende ved ~, der begge sættes efter Vocalen.

Hø'ien (en Høi).	hø'ire (Adj. modsat venstre).
Hø'yer (Familienavn).	Lø'ier (Skjemt).
La'gen (et Sengelagen).	La'gen (en Lage, Saltlage).
le'd (Adj. afskyelig).	Le'd, en og et (Kant, Laage).
Le'ir, (en Feltleir)	Le'ier, en (modsat Eier).
læ's (Imper. af at læse).	Læ's, et (Vognlæs).
Lø'vet (Trærnes).	Lø'ven (en Løve).
ma'ger (Adj.).	Ma'gen (en Mage).
Ma'nd, en.	ma'n (Pronomen).
Mu'sen (en Muus).	Mu'sen (Gudinden).
Mø'ller (Familienavn).	Mø'ller, en.
Nø'd, en (Elendighed).	Nø'd, en (Frugten).
Pa'rret (et Par).	pa'rret (Partic. af at parre).
Ro'den (en Rod).	Ro'den (en Rode).
ro'ser (Præsens af at rose).	Ro'ser (Fleertal af en Rose).
Ru'sen (en Ruus).	Ru'sen (en Ruse, Fiskeruse).
Saa'ret (et Saar).	saa'ret (Partic. af at saare).
Ska'llen (en Ska'l).	ska'ldet (Adj. uden Haar).
skee'r (Præsens af at see).	Ske'~er (Fleertal af en See).
Se'ilet (et Seil).	se'ilet (Partic. af at seile).
Skjø'det (et Skjød).	Skjø'det (et Skjøde, Document).
Sku'ret (et Skuur).	sku'ret (Partic. af at skure).
Sla'ver (Folk af den slaviske Nation).	Sla'ver (Fleertal af en Slave, Træl).
Spi'ret (et Spiir).	spi'ret (Partic. af at spire).
sto'rt (Intetkjøn af stor).	so'rt (Adj.).
Sva'ret (et Svar).	sva'ret (Partic. af at svare).
Sy'nden (en Synd).	Sø'nden (Verdenshjørne).
Sy'rerne (Folkeslag).	Sy'rerne (Fleertal af en Syre).
Ta'ngen (Havplanten).	Ta'ngen (en Tange, Isthme).
Træ'et (et Træ).	træ'et (Adj. trægtig).
Tæ'nder (Fleertal af en Tand).	tæ'nder (Præsens af at tænde).
væ'r (at blive vær).	va'r (Imperf. af at være).
Va'nd, et.	va'n (at pleie van).
Va'ndet.	va'ndet (Adj. vandholdig).
vee'd (Præsens af at vide).	Ve'd, et (Træ).
Vra'get (et Vrag, Skibsvrag).	ve'd (Præposition).
ø'st (Partic. af at øse).	Vra'ger, en (Subst. verb. af at vrage).
	Ö'st (Verdenshjørne).

Det vil af ovenstaaende Exempler sees, at der kun er Spørgsmaal om, hvilket Tonelag en Stavelse har, naar den er betonet. Ligesom nemlig en ubetonet Stavelse altid er kort, saaledes *har den ogsaa steds det flydende Tonelag*, og kun i sammensatte Fleerstavelserord kan en Stavelse med Bitone undertiden have det stødende Tonelag. Tonefaldet har i det Hele taget ofte Indflydelse paa Tonelaget; saaledes faaer f. Ex. i mange Tilfælde et Ord, der i Regelen er ubetonet og altsaa har det flydende Tonelag, det stødende Tonelag, naar det af en eller anden Grund faaer Tone (see nedenfor S. 12), ligesom omvendt et Ord med det stødende Tonelag taber dette, naar det bliver ubetonet, f. Ex. •Sy'ng os en Sang!•, men •Sy'ng op, alle Mand!•. Derimod har Toneholdet aldeles ingen Indflydelse paa Stavelsens Tonelag, eller, med andre Ord, begge Arter af Tonelag kunne forekomme saavel i lange som i korte Stavelser, og der gives altsaa 1) *lange* Stavelser med *stødende* Tonelag (ga'lt), 2) *lange* med *flydende* (ga'le), 3) *korte* med *stødende* (en Ga'lt) og 4) *korte* med *flydende* (Ta'l). I Almindelighed er man tilbøjelig til at troe, at en Stavelse, der har det flydende Tonelag, er lang, og at en Stavelse, der har det stødende Tonelag, er kort; men dette er ingenlunde altid Tilfældet. Af Ordene fa'st (Imperativ) og fa'st (Adjectiv) har f. Ex. det første det længste Tonehold, skjøndt det har stødende Tonelag, og i *Molbechs* Ordbog er der om Ordene Bru'd (en) og Nø'd (Elendighed), til Forskjel fra Ordene Bru'd (et) og Nø'd (Frukt), udtrykkelig anført, at de have et langt Tonehold. Imellem Tonehold og Tonelag er der overhovedet den væsentlige Forskjel, at det første ikke er saa bestemt og karakteristisk som det sidste. Man kan saaledes godt udtale en Stavelse, der i Regelen er kort, som lang, uden at Ordet derfor bliver uforstaaeligt; ja, undertiden fordrer endogsaa Foredraget ligefrem, at dette skeer, f. Ex. naar man vil lægge stærkt Eftertryk paa et Ord, ved Commandoord o. s. v., ligesom det ogsaa meget hyppig indtræffer, at der i Sang kommer en lang Tone paa en i sig selv kort Stavelse. Derimod kan et Ords Tonelag ikke forandres, uden at Ordet faaer en anden Betydning, eller uden at Öret stødes saaledes derved, at man vil erklære Udtalen for falsk.

At Toneholdet og Tonelaget ere hinanden uvedkommende, samt at Stavelsernes Forskjellighed med Hensyn til Tonelaget først indtræder ved Vocallydens Afslutning, og at altsaa den ovenfor opstillede Definition paa Tonelag er rigtig, overbr

man sig bedst om ved at tage to Ord, der kun ere forskjellige fra hinanden ved Tonelaget, f. Ex. en Bru'd og et Bru'd, og udtale dem begge med et meget langt Tonehold. Det vil da vise sig, at der, saa længe man lader Vocalen lyde, ikke er nogen Forskjel tilstede. Denne indtræder først i det Öieblik, man afslutter Vocalen ved at tilføie den følgende Consonant, og først da vil det blive klart for den, der hörer Ordet blive udtalt, hvilket af de to Ord det er, der fremsiges. Men dette, det Charakteristiske ved Tonelaget, at det egentlig ikke er nogen Modification af selve Vocallyden men kun en Forskjel i Maaden, hvorpaa den afsluttes, er tidligere ikke tilstrækkelig blevet paaagtet — hvorom ogsaa de anvendte Tegn ere talende Vidnesbyrd, idet man urigtig har anbragt dem over Vocalen istedetfor efter den —, og det er i den deraf følgende Uklarhed, at Grunden maa søges til flere urigtige Paastande. Naar det saaledes paastaaes, at der gives Stavelser uden Tonelag, da hidrører dette ene og alene fra en urigtig Opfattelse af Tonelagets Væsen; thi enhver Vocal maa jo afsluttes paa den ene eller anden Maade, enten ved et Stöd eller Tryk eller uden et saadant, og at paastaae, at der gives Stavelser uden Tonelag, forekommer mig at være ligesaa urimeligt som at paastaae, at der gives Stavelser, der hverken ere aabne eller lukkede.

Den her udviklede Anskuelse, at enhver Stavelse har et Tonelag, synes ogsaa, idetmindste hvad de betonedede Stavelser angaaer, at være bleven deelt af *Bloch*. I «Fuldstændig dansk Sproglære» S. 24 opstiller han nemlig kun fire Klasser af «accentuerede» Stavelser: 1) korte med Tryk, 2) korte med Efterklang, 3) lange med Tryk og 4) lange med Efterklang, hvorimod han jo, saafremt han havde antaget, at der fandtes Stavelser uden Tonelag, maatte have opstillet sex Klasser, nemlig, foruden de fire ovennævnte, endnu: korte uden Tryk og Efterklang og lange uden Tryk og Efterklang. Tillige synes ogsaa Udtrykket «Efterklang» at antyde, at han har opfattet Tonelaget ikke som en Modification af selve Vocallyden men som en Eiendommelighed ved den Muade, hvorpaa den afsluttes.

Derimod fastholder *Levin*, der definerer det flydende Tonelag som «en jævnt opadstigende Lydbevægelse», den af tidligere Forfattere fremsatte Paastand, at der gives Ord uden Tonelag, og opstiller i «Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære» S. 25 og 26 en Deel Exempler paa saadanne Ord; men sammenligner man

de Ord, der intet Tonelag skulle have, med de hosstillede, der have det flydende Tonelag, vil man finde, at der i mange Tilfælde aldeles ikke er nogen Forskjel paa Vocallyden i de to tilsvarende Ord, f. Ex. Nød og rydde, Sönden og syndig o. s. v., medens i de andre Tilfælde hele Forskjellen reducerer sig til, at Vocalen i det Ord, der intet Tonelag skal have, er kortere og mindre betonet end i det, der har det flydende Tonelag, f. Ex. i man og mandig, saa at man udtaler Vocalen i det første ligesom mere tilslöret, medens man, for at udtale den i det andet, maa hæve Stemmen og lægge mere Kraft i Lyden.

Spørgsmaalet, om der gives Ord uden Tonelag, er iövrigt uden væsentlig Betydning med Hensyn til de to sidste Afsnit af nærværende Afhandling; thi saa meget staaer fast, at Hovedopgaven er at afgjøre og give Regler for, hvilke Ord og Former der have det stödende Tonelag, og af langt mindre Betydning er Undersölgelsen om, hvorvidt de Ord, der ikke have dette, have det flydende Tonelag eller slet intet.

Naar *Levin* fremdeles bemærker (Dansk Lydlære og Dansk kjönslære S. 26) «at Tonelagene kun forekomme fuldkommen klart i lange og aabne Stavelser», da vil det, for at modbevise denne Paastand, være tilstrækkeligt at henvise til de S. 3 og 4 anførte Exempler, hvor Tonelagene forekomme saa tydeligt og klart som muligt saavel i korte som i lukkede Stavelser. Det er ogsaa ganske mærkeligt, at blandt de 98 Exempler (44 med flydende og 54 med stödende Tonelag), som *Levin* anfører i den nævnte Bog S. 25, forekommer Tonelaget i de 61 Ord i en lukket Stavelse (det flydende i 25 og det stödende i 36) og altsaa kun i de 37 Ord i en aabne Stavelse.

Af de to Arter af Tonelag skal, som ovenfor bemærket, det stödende være eiendommeligt for det danske Sprog. Det har rimeligviis tidligere været almindeligere i vort Modersmaal end nu for Tiden; det forekommer nemlig langt hyppigere i Dialekterne end i det kjöbenhavnske Talesprog, og i den lille Ord-samling, der findes i *Höysgaards* «Förste Anhang til den accentuerede Grammatika» (Kjöbenhavn 1769), ere adskillige Ord, der nu have det flydende Tonelag, anførte med det stödende, f. Ex. Havbre'd, at gaae a'n; o. s. v. Det synes saaledes,

at det er gaaet her ligesom i andre lignende Tilfælde, at det specifik Danske er blevet trængt mere og mere tilbage, og, som ved andre Sprogphænomener af samme Natur, f. Ex. Vocalens Overgang til den nærmest liggende aabne (u til o, o til aa o. s. v.), er det Nye udgaaet fra Kjøbenhavn, der bestandig har været ligesom den Kanal, hvorigjennem det Fremmede er strømmet ud over Sproget. Men, ligesom denne Vocalernes Overgang, som Følge af at Interessen for Modersmaalet og dets Eiendommeligheder i de sidste Decennier er bleven almindeligere, tildeels er ophørt, saaledes er det ogsaa at haabe, at det stødende Tonelags Fortrængelse af Sproget vil standse, naar den Erkjendelse vinder Indgang, at det ikke er en Provincialisme eller Tegn paa en simpel Udtale men tvertimod en ægte og oprindelig dansk Lydmodification.

II. Stamordenes Tonelag.

I «Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære» S. 26 bemærker *Levin*, «at i Dansk er det stødende Tonelag i det Hele taget ikke meget hyppigt, uden i Eenstavelsesord»; men dette er neppe fuldkommen correct. Det stødende Tonelag forekommer vistnok næsten ligesaa hyppigt som det flydende, saavel i Stamordene som i de afledede Former. Derimod er det udenfor al Tvivl, at der i Sproget findes langt flere Eenstavelsesord med det stødende end med det flydende Tonelag, og naar en Hovedregel skulde opstilles for de forskjellige Tonelags Forekomst i Stamordene, maatte den nærmest være, at *Eenstavelsesord have det stødende, og Fleerstavelsesord, navnlig naar den betonedede Stavelse er aaben, det flydende Tonelag*, f. Ex.

Aa'r, Aa`re. — Baa'd, Baa`de (Vinding). — Bro', Bro`der. — fö'r, at fö`re. — Fy'r, at fy`re. — ga'l, at ga`le. — Grö'd, Grö`de. — Hu', Hu`e. — la'd, La`de. — Li'd (Til lid), Li`de (Vesterlide), li`den. — at lee', at le`de. — Lu'd, at lu`de. — Ly'd, Ly`de (Feil). — Lö'v, Lö`ve. — Muu's, Mu`se. — ny', Ny`re. — Ro'd, Ro`de. — Ruu's, Ru`se. — Skee', Ske`de. — Skjö'd, Skjö`de. — Skuu'r, at sku`re. — Sky', at sky`de. — Spii'r, Spi`re. — Spo'r, Spo`re. — at sye', at ty`de. — vaa'd, Vaa`de. — vii's, Vi`se (Sang). — Ö', ö`de.

Aabne Eenstavelsesord have, paa ganske faa Undtagelser nær, altid det stødende Tonelag. Derimod gives der saavel for

de øvrige Eenstavelsesords som for Fleerstavelsesordenes Vedkommende en Mængde Undtagelser fra denne Regel, af hvilke de vigtigste synes at kunne sammenfattes i følgende Grupper.

1. *Lukkede Eenstavelsesord med kort Tonehold, altsaa navnlig saadanne, der ende paa to eller flere Consonanter (især sk og st) eller paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetillæg, have i Regelen det flydende Tonelag, f. Ex. ba`rsk, fe`rsk, fö`rst, ha`rsk, Ha`st, He`st, Ho`rs, ju`st, ka`rsk, Ka`st, Ko`st, Kra`ft, Li`st, Lo`ft, li`dt, Ly`st, Ma`rk, mi`dt, næ`st, O`st, Pa`rk, Pe`st, Pi`dsk, Po`st, Pu`rk, Qva`rt, Qvi`st, ra`sk, Ru`st, Ri`ft, Ri`st, Sa`ft, ska`rp, Skrif`dt, Skrif`ft, spi`ds, Sti`ft, Tvi`st, Ma`sk, Ve`st, vi`st, Ö`st. — Ka`t, Ki`t, kjæ`k, Kla`p, Kla`t, La`k, ma`t, Mo`s, Na`t, ne`t, ny`s, Pa`p, Pa`r, pla`t, ra`p, slæ`t, vi`s.*

Undt. 1. Er den ene af Endeconsonanterne *l, m* eller *n*, har Ordet det stødende Tonelag, f. Ex. Bre`ms, Bu`ndt, Da`mp, Du`nk, Dy`nd, Fe`lt, Fi`lt, Fo`lk, Ga`ng, Ga`rn, Ga`vl, Ga`vn, Gru`ms, Gu`lv, Ha`vn, Ho`rn, Hjæ`lp, Hæ`vn, Hva`lp, i`nd, Ka`mp, Kra`nds, Ka`nt, La`rm, La`nd, la`ng, Ma`lm, mi`ld, Mu`ld, My`nt, O`ld, Qva`lm, Ra`vn, Ra`nd, ru`nd, sa`nd, Sa`gn, Si`nd, skjö`ndt, Sta`ng, Sti`lk, Sto`rm, Sva`nds, Ta`ng, Ta`nt, Ta`rm, Ti`ng, Tro`ld, ty`nd, Va`nd, vi`ld, va`rm, Vo`gn, Vo`ld, Væ`ld, u`ng, U`ld.

Undt. 2. Er Endeconsonanten, der fordobles ved Endetillæg, *l, m* eller *n*, har Ordet som oftest det stødende Tonelag, f. Ex. Ba`l, Ha`l, gre`l, Ska`l, sma`l, Træ`l. — du`m, fro`m, gra`m, gri`m, gru`m, ne`m, Ska`m, Sku`m, sle`m, stra`m, stu`m, ta`m. — Bö`n, grö`n, Lö`n, Pe`n, Rö`n, skjö`n, Ski`n. Dog have adskillige det flydende Tonelag, f. Ex. Hu`l, Spi`l, Ö`l, Sö`n, Ve`n; men disse faae alle det stødende Tonelag, naar Artiklen tilføies: Hu`llet, Spi`llet, Ö`llet, Sö`nnen, Ve`nnen.

2. *Nogle Eenstavelsessubstantiver have til Forskelj fra lignende Former af Verber eller Adjectiver, det flydende Tonelag, f. Ex. Ba`d, ba`d (Imperat. af «at bade»). — Bla`d, bla`d (Imperat. af «at blade»). — Be`d, be`d (Imperat. af «at bede»). — Bi`d, bi`d (Imperat. af «at bide»). — Fa`d, fa`d (Adjectiv). — Fre`d, fre`d (Imperat. af «at frede»). — Ha`d, ha`d (Imperat. af «at hade»). — Ha`v, ha`v (Imperat. af «at have»). — Ma`d, ma`d (Imperat. af «at made»). — Le`d, le`d (Adjectiv). —*

Læ's, læ's (Imperat. af «at læse»). — Sli'd, sli'd (Imperat. af «at slide»). — Ste'd, ste'd (Imperat. af «at «stede»). — Tri'n, tri'n (Imperat. af «at trine»). — Gu'd, guu'l (Adjectiv). — Ta'g, ta'g, (Imperat. af «at tage»). — Vaa'd (Vod, Fiskergarn), vaa'd (Adjectiv). — Ve'd, vee'd (Præsens af «at vide»). — Ta'l, ta'l (Imperat. af «at tale»). — Lo'v, lo'v (Imperat. af «at love»).

3. *Fleerstavellesord, der ikke have Tonen paa første Stavelse, have det stødende Tonelag i den betonedede Stavelse.*

Da imidlertid næsten alle oprindelige danske Stamord have Tonen paa første Stavelse, ere de fleste herhen hørende Ord af fremmed Oprindelse, f. Ex. Avi's, ele'ndig, ero'bre, Barba'r, Barbee'r, Drago'n, Clavee'r, Cali'ber, Colle'gium, Commitee', Fami'lie, Filu'r, Forma't, gedi'gen, Gehö'r, Histo'rie, Invali'd, Janua'r, Kano'n, Mate'rie, Matro's, Natu'r, massi'v, Magne't, Octo'ber, Orka'n, Panee'l, Papi'r, Sala't, Salpe'ter, Solda't, Signe't, Signa'l, Telegra'ph, Termi'n, Voca'l, soli'd, baldy're, age're, celebre're, leve're, præste're, vurde're, regje're.

Undt. Naar den betonedede Stavelse er kort, altsaa navnlig naar den ender paa flere Consonanter eller, saafremt den er den sidste i Ordet, paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetilæg, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Arti'st, Atte'st, Comme'rs, Juri'st, Justi'ts, Manife'st, Mini'ster, mode'st, Phanta'st, Phili'ster, Profe'ssor, poli'sk, Reve'rs, Transpo'rt. — Compa's, Frega't, Corne't, Minu't, Kahy't, Kaby's, Poly'p, Recru't, Salu't, Staki't, Tari'f, Tribu't, Visi't. Er den ene af de Consonanter, der følge efter den betonedede Stavelse, *l*, *m* eller *n*, har denne ligesom ved Eenstavellesord det stødende Tonelag, f. Ex. Age'nt, Audie'nts, Carfu'nkel, Confirma'nd, conta'nt, eno'rm, Gesa'ndt, Gevi'nst, Lave'ndel, Pate'nt, Præside'nt, Provi'nds, rebe'lsk, Secu'nd, speda'lsk, Stude'nt, Tumu'lt, Unifo'rm.

Denne Regel gjælder selvfølgelig kun for de Ord, der have vundet et Slags Borgerret i Sproget og derfor mistet deres oprindelige Udtale; de Ord derimod, der heelt eller tildeels have beholdt deres fremmede Udtale, have aldrig det stødende Tonelag.

4. *Fleerstavellesnominer, der ere Stamord og ende paa el, en og er, have det stødende Tonelag i Modsætning til*

de af Verber afledede Substantiver paa *el*, *en* og *er*, der i Regelen have det flydende Tonelag, f. Ex. A'del, Bi'bel, du'inkel, Fa'bel, Ha'gel, Ma'ndel, Ma'ntel, Me'rgel, Me'isel, Pe'nsel, Pø'bel, Ra'ndsel, Sa'bel, Ste'mpel, Sly'ngel, spi'inkel, Svi'bel, Te'mpel, Vi'inkel, Væ'sel, æ'del, æ'kel. — A'sen, Bo'rgen, Bra'sen (Fisk), E'den, Frø'ken, mo'den, O'rden, Væ'sen, Vaa'ben. — A'lder, Bo'lster, fa'ger, Fe'ber, Hæ'der, l'ver, Ka'per, Læ'der, ma'ger, Ski'fer, sva'nger, Svo'ger, Sty'mper, Ta'ter, Tø'lper, Y'ver. — Derimod: Fø'rsel (af «at føre»), Kjød'rsel (af «at kjøre»), Fø'dsel (af «at føde»). — Ta'gen (af «at tage»), Æ'den (af «at æde»). — Ba'ger (af «at bage»), — Ma'ler (af «at male») o. s. v.

Uregelrette ere: Bro'der, Fa'der og Mo'der.

Undt. Naar der efter den betonede Vocal følger 1) en fordoblet Consonant, 2) *sk* eller *st* eller 3) et *d*, der assimileres med den foregaaende eller efterfølgende Consonant, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Bri'ssel, bi'ster, Bø'ffel, Fa'kkel, Ga'ffel, G'itter, Gri'ffel, gu'sten, Kjæ'lder, Kno'kkel, Ku'tter, lu'tter, læ'kker, Mu'skel, O'ffer, Pla'ster, Ri'ffel, Sku'lder, smæk'ker, Su'kker, Ta'kkel, Ta'ffel, Va'ffel, Sy'ssel, Ti'dsel.

Er den fordoblede Consonant *d*, har Ordet som oftest det stødende Tonelag, f. Ex. E'dder, Mi'ddel, Mu'dder, Ri'dder, Se'ddel, Sla'dder. Er den fordoblede Consonant *m*, have nogle det stødende Tonelag, f. Ex. Gli'mmer, Hje'mmel, Ka'mmer, lu'mmer, Lø'mmel, sa'mmen, sku'mmel, Tu'mmel, andre det flydende, f. Ex. ga'mmel, Ha'mmer, Ska'mmel, So'mmer.

Med Hensyn til Tonelagenes Forekomst i de forskellige Ordklasser vil det af det Foregaaende være indlysende, at i Substantiver, Adjectiver og Adverbier forekommer det stødende og det flydende Tonelag omtrent lige hyppigt. Derimod er det flydende Tonelag ubetinget det hyppigst forekommende i Præsens Infinitiv af de usammensatte Verber, idet det stødende Tonelag kun forekommer i de fremmede og de, i Analogi med disse dannede, danske Verber paa *ere* samt i de faa Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavelsesord, f. Ex. boe', due', døe', faae', flaae', flye', frie', gaae', gjøe', groe', grye',

kn̄ye', lee', naae', roe', saae', skee', skoe', skye', snee', staae' sye', toe', troe', tye', t̄oe'.

Af Pronominerne have de personlige og relative altid det flydende, og de spørgende, hvo' og hve'm, samt det demonstrative, hii'n og hii'nt, altid det stødende Tonelag. Derimod have Fælleskjønformerne af de possessive Pronominer, min, din og sin, det stødende Tonelag, naar de staae absolut, eller naar Sætningsaccenten falder paa dem (f. Ex. «denne Bog er større end mi'n.» — «Det er mi'n Bog og ikke di'n»), men det flydende, naar de staae bundne, uden at Sætningsaccenten falder paa dem, da de i dette Tilfælde tabe Charakteren af selvstændige Ord og blive tonløse (f. Ex. «jeg har tabt mi'n sidste Skilling»). Af samme Grund har den som Artikel det flydende Tonelag men som demonstrativt Pronomen det stødende. Der har som relativ Pronomen det flydende men som Adverbium det stødende Tonelag.

Præpositionerne have i Regelen, selv om de ere Eenstavelsesord, det flydende Tonelag; men nogle af dem, f. Ex. af, fra, i, om, paa, forandre dette til det stødende, naar de staae som Adverbier, f. Ex. «Han tog Hatten a'f Hovedet», men: «Han tog Hatten a'f». — «Han tog Bogen fra' mig», men: «at trække fra'». — «At skjænke Vand i' Glasset», men: «at slaae Døren i'». — «Han løb o'm Huset», men: «han løb o'm i Haven». — «Han gik paa' Gaden», men: «at lægge paa'».

III. Tonelagsovergange ved Bøining, Aftedning og Sammensætning.

Naar et Ord forøges ved Tillæg af Forstavelser eller Endestavelser eller ved Sammensætning med et andet Ord, eller naar et Fleerstavelsesord under Bøiningen forkortes til et Eenstavelsesord, gaaer dets Tonelag meget hyppig over fra det stødende til det flydende og omvendt. Hovedregelen for disse Overgange synes at være følgende:

1) *Det stødende Tonelag gaaer, især i Eenstavelsesord, over til det flydende, naar Ordet forøges ved Endetillæg, det være sig ved Sammensætning med et andet Ord eller ved Tillæg af Bøinings- eller Aftedsendelser, hvorimod det stødende Tonelag bibeholdes ved Tillæg af betonedede og ubetonedede Forstavelser, f. Ex. Sky', Sky'brud. — Huu's, Hu'se. — Aa'r, aa'rlig. — So'l, Bis'o'l. — staae', forstaae'.*

2) *Det flydende Tonelag gaaer over til det stødende, naar Ordet forøges med en ubetonet Forstavelse, og naar et Fleerstavellesord under Böiningen forkortes til et Eenstavellesord, f. Ex. sva're, besva're, sva'r!*

Der gives imidlertid en Mængde regelbundne Undtagelser herfra, og det vil derfor være rigtigst at gjennemgaae de forskjellige Forandringer, som Ordene kunne undergaae ved Böining, Afledning og Sættning, hver for sig.

A. Böining.

a. Nominer.

1. *Substantiver og Adjectiver, der ere Fleerstavellesord, beholde sædvanligviis Tonelaget, baade det flydende og det stødende, uforandret under Böiningen, saavel ved Tilføielse af Artiklen som i Fleertallet og, for Adjectivernes Vedkommende, tillige i den bestemte Form og Intelkjøn samt i Comparativ og Superlativ, f. Ex.:*

Bãger,	Bãgeren,	Bãgere,	Bãgerne.	
Bãkke,	Bãkken,	Bãkker,	Bãkkerne.	
Bõrger,	Bõrgeren,	Bõrgere,	Bõrgerne.	
Hõved,	Hõvedet,	Hõveder,	Hõvederne.	
Kẽgle,	Kẽglen,	Kẽgler,	Kẽglerne.	
Lõmme,	Lõmmen,	Lõmmer,	Lõmmerne.	
Mẽning,	Mẽningen,	Mẽninger,	Mẽningerne.	
Rõver,	Rõveren,	Rõvere,	Rõverne.	
Stjẽrne,	Stjẽrnen,	Stjẽrner,	Stjẽrnerne.	
Stõver,	Stõveren,	Stõvere,	Stõverne.	
Tãllie,	Tãllien,	Tãllier,	Tãllierne.	
Væ̃nge,	Væ̃nget,	Væ̃nger,	Væ̃ngerne.	
Ö̃ie,	Ö̃iet.	Ö̃ine,	Ö̃inene.	
dỹdig,	dỹdige,	dỹdigt,	dỹdigere,	dỹdigst.
fãttig,	fãttige,	fãttigt,	fãttigere,	fãttigst.
fẽilagtig,	fẽilagtige,	fẽilagtigt,	fẽilagtigere,	fẽilagtigst.
fl̃ittig,	fl̃ittige,	fl̃ittigt,	fl̃ittigere,	fl̃ittigst.
nö̃isom,	nö̃isomme,	nö̃isomt,	nö̃isommere,	nö̃isomst.
sĩkker,	sĩkkre,	sĩkkert,	sĩkkrere,	sĩkkrest.

Hũmmer, Hũmmeren, Hũmmere, Hũmmerne.
 Hö̃ker, Hö̃keren, Hö̃kere, Hö̃kerne.

La'gen,	La'genet,	La'gener,	La'generne.
Vaa'ben,	Vaa'benet,	Vaa'ben,	Vaa'bnene.
Ávi's,	Ávi'sen,	Ávi'ser,	Ávi'serne.
Maleri',	Maleri'et,	Maleri'er,	Maleri'erne.
Papi'r,	Papi'ret,	Papi'rer,	Papi'rerne.
Solda't,	Solda'ten,	Solda'ter,	Solda'terne.
Rui'n,	Rui'nen,	Rui'ner,	Rui'nerne.

a'delig, a'delige, a'deligt, a'deligere, a'deligst.
 beste'mt, beste'mte, beste'mtere, beste'mtest.
 massi'v, massi've, massi'vt, massi'vere, massi'vest.
 ua'rtig, ua'rtige, ua'rtigt, ua'rtigere, ua'rtigst.

Undt. Nogle Substantiver og Adjectiver paa *el, en* og *er*, der ved Tilføielse af Böiningsendelser udskyde *e*, forandre det stødende Tonelag til det flydende, f. Ex. Ka'mmer, Ka'mre, Ka'mrene. — Svo'ger, Svo'gre, Svo'grene. — fa'ger, fa'gre, fa'grere, fa'grest (derimod: fa'gert). — lu'mmer, lu'mre. — ma'ger, ma'gre, ma'grere, ma'grest. — sku'mmel, sku'mle. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fe'ber, Fe'bre. — Te'mpel, Te'mpler. — du'nkel, du'nkle, du'nklere, du'nklest. — æ'del, æ'dle, æ'dlere, æ'dlest. — æ'kel, æ'kle, æ'klere, æ'klest.

2. *Lukkede Eenstavelssubstantiver, der have det stødende Tonelag, og som blive uforandrede i Fleertallet, beholde dette ved Tilføielse af Artiklen, saavel i Enkelttallet som i Fleertallet (1), hvorimod de, der danne Fleertallet ved Endetillæg, i Fleertalsformerne forandre Tonelaget til det flydende (2), f. Ex.:*

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
(1)			
Aa'g,	Aa'get,	Aa'g,	Aa'gene.
Aa'l,	Aa'len,	Aa'l,	Aa'lene.
Baa'l,	Baa'let,	Baa'l,	Baa'lene.
Fo'lk,	Fo'lket,	Fo'lk,	Fo'lkene.
Gry'n,	Gry'net,	Gry'n,	Gry'nene.
Haa'r,	Haa'ret,	Haa'r,	Haa'rene.
Hy'l,	Hy'let,	Hy'l,	Hy'lene.
Ho'rn,	Ho'rnet,	Ho'rn,	Ho'rnene.
He'gn,	He'gnet,	He'gn,	He'gnene.
Kaa'r,	Kaa'ret,	Kaa'r,	Kaa'rene.
Kjæ'r,	Kjæ'ret,	Kjæ'r,	Kjæ'rene.
La'm,	La'mmet,	La'm,	La'mmene.

Enkelttal.

Lii'g,	Li'get,
Ly's,	Ly'set,
Maa'l,	Maa'let,
Ø'rd,	O'rdet,
Re'b,	Re'bet,
Se'il,	Se'ilet,
Si'v,	Si'vet,
Spii'r,	Spi'ret,
Spro'g,	Spro'get,
Spo'r,	Spo'ret,
Spy'd,	Spy'det,
Si'nd,	Si'ndet
Ti'ng,	Ti'ngen,
Ba'ru,	Ba'rnet,
Ma'nd,	Ma'nden,

Fleertal.

Lii'g,	Li'gene.
Ly's,	Ly'sene.
Maa'l,	Maa'lene.
O'rd,	O'rdene.
Re'b,	Re'bene.
Se'il,	Se'ilene.
Si'v,	Si'vene.
Spii'r,	Spi'rene.
Spro'g,	Spro'gene.
Spo'r,	Spo'rene.
Spy'd,	Spy'dene.
Si'nd,	Si'ndene.
Ti'ng,	Ti'ngene.
Bø'rn,	Bø'rnene.
Mæ'nd,	Mæ'ndene.

(2)

Bje'rg,	Bje'rget.
Bru'd,	Bru'den,
Dy'd,	Dy'den,
Flo'd,	Flo'den,
Flø'i,	Flø'ien,
Glø'd,	Glø'den,
Gru'nd,	Gru'nden,
Ha'vn,	Ha'vnen,
He'lt,	He'lten,
Huu's,	Hu'set,
Hæ'r,	Hæ'ren,
Hø'i,	Hø'ien,
Ka'nt,	Ka'nten,
La'nd,	La'ndet,
Naa'l,	Naa'len,
Na'vn,	Na'vnet,
Po'rt,	Po'rten,
Pii'l,	Pi'len,
Prii's,	Pri'sen,
Re'm,	Re'mmen,
Sa'l,	Sa'len,
So'l,	So'len,
Sa'ng,	Sa'ngen,

Bje'рге,	Bje'rgene.
Bru'de,	Bru'dene.
Dy'der,	Dy'derne.
Flo'der,	Flo'derne.
Flø'ie,	Flø'iene.
Glø'der,	Glø'derne.
Gru'nde,	Gru'ndene.
Ha'vne,	Ha'vnene.
He'lte,	He'ltene.
Hu'se,	Hu'sene.
Hæ're,	Hæ'rene.
Hø'ie,	Hø'iene.
Ka'nter,	Ka'nterne.
La'nde,	La'ndene.
Naa'le,	Naa'lene.
Na'vne,	Na'vnene.
Po'рте,	Po'rtene.
Pi'le,	Pi'lene.
Pri'ser,	Pri'serne.
Re'mme,	Re'mmene.
Sa'le,	Sa'lene.
So'le,	So'lene.
Sa'nge,	Sa'ngene.

Enkelttal.

Sy'n,	Sy'net,
Sy'nd,	Sy'nden,
Stu'd,	Stu'den,
Te'lt,	Te'ltet,
Ti'd,	Ti'den,
Traa'd,	Traa'den,
Tu'd,	Tu'den,
Va'nd,	Va'ndet,
Vi'nd,	Vi'nden,

Fleertal.

Sy'ner,	Sy'nerne.
Sy'nder,	Sy'nderne.
Stu'de,	Stu'dene.
Te'lte.	Te'ltene.
Ti'der,	Ti'derne.
Traa'de,	Traa'dene.
Tu'de,	Tu'dene.
Va'nde,	Va'ndene.
Vi'nde,	Vi'ndene.

Undt. De Ord, der baade faae Omlyd og Endetillæg i Fleertallet, beholde det stødende Tonelag i alle Former, f. Ex.

Enkelttal.

A'nd,	A'nden,
Fo'd,	Fo'den,
Haa'nd,	Haa'nden,
Ro'd,	Ro'den,
Sta'nd,	Sta'nden,
Sta'ng,	Sta'ngen,
Ta'nd,	Ta'nden,
Ta'ng,	Ta'ngen,

Fleertal.

Æ'nder,	Æ'nderne.
Fø'dder,	Fø'dderne.
Hæ'nder,	Hæ'nderne.
Rø'dder,	Rø'dderne.
Stæ'nder,	Stæ'nderne.
Stæ'nger,	Stæ'ngerne.
Tæ'nder,	Tæ'nderne.
Tæ'nger,	Tæ'ngerne.

3. *Aabne Eenstavelsessubstantiver med det stødende Tonelag beholde dette i alle Former, selv om de faae Endetillæg i Fleertallet, f. Ex.*

Enkelttal.

Aa',	Aa'en,
Bi',	Bi'en,
Bo',	Bo'et,
Bro',	Bro'en,
By',	By'en,
Fee',	Fe'en,
Frø',	Frø'en,
Fæ',	Fæ'et,
Hi',	Hi'et,
Klo',	Klo'en,
Kno',	Kno'en,
Knæ',	Knæ'et,
Ko',	Ko'en,
Kro',	Kro'en,
Lee',	Le'en,

Fleertal.

Aa'er,	Aa'erne.
Bi'er,	Bi'erne.
Bo'er,	Bo'erne.
Bro'er,	Bro'erne.
By'er,	By'erne.
Fe'er,	Fe'erne.
Frø'er,	Frø'erne.
Fæ',	Fæ'ene.
Hi'er,	Hi'erne.
Klø'er,	Klø'erne.
Kno'er,	Kno'erne.
Knæ',	Knæ'ene.
Kø'er,	Kø'erne.
Kro'er,	Kro'erne.
Le'er,	Le'erne.

Enkelttal.

Lo',	Lo'en,
Mö',	Mö'en,
Si',	Si'en,
Sko',	Sko'en,
Sky',	Sky'en,
Sti',	Sti'en,
Straa',	Straa'et,
Sö',	Sö'en,
Taa',	Taa'en,
Træ',	Træ'et,
Vraa',	Vraa'en,
Ö',	Ö'en,

Fleertal.

Lo'er,	Lo'erne.
Mö'er,	Mö'erne.
Si'er,	Si'erne.
Skoe',	Sko'ene.
Sky'er,	Sky'erne.
Sti'er,	Sti'erne.
Straae',	Straa'ene.
Sö'er,	Sö'erne.
Tæ'er,	Tæ'erne.
Træ'er,	Træ'erne.
Vraa'er,	Vraa'erne.
Ö'er,	Ö'erne.

Uregelmæssig er: Skee', Ske'en, Ske'er, Ske'erne.

Ligeledes høres ofte i Kjöbenhavn Bro'erne, naar det bruges om «Forstæderne».

4. *Eenstavelssubstantiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former, naar de ende paa to eller flere Consonanter eller paa en enkelt Consonant, som fordobles ved Endetillæg (1). Ende de derimod paa l, m eller n eller paa en enkelt Consonant, der ikke fordobles, faae de ved Tilføielsen af Artiklen i Enkelttallet det stödende Tonelag, hvorimod det flydende kommer igjen i Fleertalsformerne (2), f. Ex.:*

Enkelttal.

Fleertal.

(1)

Bi'sp,	Bi'spen,	Bi'sper,	Bi'sperne.
Fe'st,	Fe'sten,	Fe'ster,	Fe'sterne.
Fi'sk,	Fi'sken,	Fi'ske,	Fi'skene.
Gjæ'st,	Gjæ'sten,	Gjæ'ster,	Gjæ'sterne.
Go'ds,	Go'dset,	Go'dser,	Go'dserne.
He'st,	He'sten,	He'ste,	He'stene.
Kra'ft,	Kra'ften,	Kra'fter,	Kra'fterne.
Ku'dsk,	Ku'dsken,	Ku'dske,	Ku'dskene.
Ly'st,	Ly'sten,	Ly'ster,	Ly'sterne.
Ma'rk,	Ma'rken,	Ma'rker,	Ma'rkerne.
Pa'rk,	Pa'rken,	Pa'rke,	Pa'rkene.
Pi'dsk,	Pi'dsken,	Pi'dske,	Pi'dskene.
Pu'rk,	Pu'rken,	Pu'rke,	Pu'rkene.
Re'st,	Re'sten,	Re'ster,	Re'sterne.
Ri'ft,	Ri'ften,	Ri'fter,	Ri'fterne.
Ri'st,	Ri'sten,	Ri'ste,	Ri'stene.

Enkelttal.

Stift,	Stiften,
Du̇p,	Du̇ppen,
Gri̇b,	Gri̇bben,
Gu̇t,	Gu̇tten,
Hȧt,	Hȧtten,
Kȧt,	Kȧtten,
Læ̇s,	Læ̇sset,
Nȧt,	Nȧtten,
Ru̇f,	Ru̇ffet,
Sti̇k,	Sti̇kket,

(2)

Bȧd,	Bȧdet,
Bėd,	Bėdet,
Blȧd,	Blȧdet,
Bu̇d,	Bu̇det,
Fȧd,	Fȧdet,
Gu̇d,	Gu̇den,
Hu̇l,	Hu̇llet,
Hȧv,	Hȧvet,
Lȯv,	Lȯven,
Rȧd,	Rȧden,
Sȧug,	Sȧugen,
Stȧd,	Stȧden,
Stėd,	Stėdet,
Sö̇n,	Sö̇nnen,
Tȯug,	Tȯuget,
Vėn,	Vėnnen,

Fleertal.

Stifter,	Stifterne.
Du̇pper,	Du̇pperne.
Gri̇bbe,	Gri̇bbene.
Gu̇tler,	Gu̇tterne.
Hȧtte,	Hȧttene.
Kȧtte,	Kȧttene.
Læ̇s,	Læ̇ssene.
Næ̇tter,	Næ̇tterne.
Ru̇f,	Ru̇ffene.
Sti̇k,	Sti̇kkene.

Bȧde,	Bȧdene.
Bėde,	Bėdene.
Blȧde,	Blȧdene.
Bu̇de,	Bu̇dene.
Fȧde,	Fȧdene.
Gu̇der,	Gu̇derne.
Hu̇ller,	Hu̇llerne.
Hȧve,	Hȧvene.
Lȯve,	Lȯvene.
Rȧder,	Rȧderne.
Sȧuge,	Sȧugene.
Stæ̇der,	Stæ̇derne.
Stėder,	Stėderne.
Sö̇nner,	Sö̇nnerne.
Tȯuge,	Tȯugene.
Vėnner,	Vėnnerne.

Undt. Eenstavelssubstantiver med det flydende Tone-
lag, der faae det stödende Tonelag ved Tilføielse af Artiklen
i Enkelttallet, og som blive uforandrede i Fleertallet, faae
ogaa det stödende Tonelag ved Tilføielse af Artiklen i Fleer-
tallet, f. Ex.

Enkelttal.

Kȧr,	Kȧrret,
Lȧg,	Lȧget,
Lȧug,	Lȧuget,
Pȧr,	Pȧrret,
Slȧg,	Slȧget,
Spil̇,	Spil̇let,

Fleertal.

Kȧr,	Kȧrrene.
Lȧg,	Lȧgene.
Lȧug,	Lȧugene.
Pȧr,	Pȧrrene.
Slȧg.	Slȧgene.
Spil̇.	Spil̇lene.

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
Tãg,	Ta'get,	Tãg,	Ta'gene.
Ta'l,	Ta'llet,	Ta'l,	Ta'llene.
Tri'n,	Tri'net,	Tri'n,	Tri'nene.

5. *Eenstavelsesadjektiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former, f. Ex.*

frĩsk,	frĩske,	frĩskt,	frĩskere,	frĩskest.
fa'st,	fa'ste,		fa'stere,	fa'stest.
fræ'k,	fræ'kke,	fræ'kt,	fræ'kkere,	fræ'kkest.
fe'rsk,	fe'rske,	fe'rskt,	fe'rskere,	fe'rskest.
glåd,	glåde,		glådere,	glådest.
kjæ'k,	kjæ'kke,	kjæ'kt,	kjæ'kkere,	kjæ'kkest.
le't,	le'tte,		le'ttere,	le'ttest.
ra'sk,	ra'ske,	ra'skt,	ra'skere,	ra'skest.
slē't,	slē'tte,		slē'ttere,	slē'ttest.
skā'rp,	skā'rpe,	skā'rpt,	skā'rpere,	skā'rpest.
skra'p,	skra'ppe,	skra'pt,	skra'ppere,	skra'ppest.
spĩds,	spĩdse,	spĩdst,	spĩdsere,	spĩdsest.
sty'g,	sty'gge,	sty'gt,	sty'ggere,	sty'ggest.
try'g,	try'gge,	try'gt,	try'ggere,	try'ggest.
vi's,	vi'sse,	vi'st,	vi'ssere,	vi'ssest.

6. *Eenstavelsesadjektiver med det stødende Tonelag forandre dette, naar de faae Endetillæg, til det flydende, undtagen i Intetkjønnsformen, f. Ex.*

bla'nk,	bla'nke,	bla'nkt,	bla'nkere,	bla'nkest.
bruu'n,	bru'ne,	bruu'nt,	bru'nere,	bru'nest.
drō'i,	drō'ie,	drō'it,	drō'iere,	drō'iest.
dy'r,	dy're,	dy'rt,	dy'rere,	dy'rest.
fii'n,	fi'ne,	fii'nt,	fi'nere,	fi'nest.
fro'm,	fro'mme,	fro'mt,	fro'mmere,	fro'mmest.
fu'ld,	fu'lde,	fu'ldt,	fu'ldere,	fu'ldest.
ga'l,	ga'le,	ga'lt,	ga'lere,	ga'lest.
gri'm,	gri'mme,	gri'mt,	gri'mmere,	gri'mmest.
grō'n,	grō'nnē,	grō'nt,	grō'nnere,	grō'nnest.
guu'l,	gu'le,	guu'lt,	gu'lere,	gu'lest.
huu'l,	hu'le,	huu'lt,	hu'lere,	hu'lest.
hō'i,	hō'ie,	hō'it,	hō'iere,	hō'iest.
jæ'vn,	jæ'vne,	jæ'vnt,	jæ'vnere,	jæ'vnest.
kjæ'r,	kjæ're,	kjæ'rt,	kjæ'rere,	kjæ'rest.
kla'r,	kla're,	kla'rt,	kla'rere,	kla'rest.

ko'ld,	ko'ldē;	ko'ldt,	ko'ldere,	ko'ldest.
kru'm,	kru'mme,	kru'mt,	kru'mmere,	kru'mmest.
lō's,	lō'se,	lō'st,	lō'sere,	lō'sest.
ru'nd,	ru'nde,	ru'ndt,	ru'ndere,	ru'ndest.
sa'nd,	sa'nde,	sa'ndt,	sa'ndere,	sa'ndest.
skjæ'r,	skjæ're,	skjæ'rt,	skjæ'rere,	skjæ'rest.
skjō'n,	skjō'nne,	skjō'nt,	skjō'nnerere,	skjō'nnest.
sma'l,	sma'lle,	sma'lt,	sma'llere,	sma'llest.
sni'ld,	sni'lde,	sni'ldt,	sni'ldere,	sni'ldest.
su'nd,	su'nde,	su'ndt,	su'ndere,	su'ndest.
ta'm,	tā'mme,	ta'mt,	tā'mmere,	tā'mmest.
tra'ng,	tra'nge,	tra'ngt,	tra'ngere,	tra'ngest.
to'm,	to'mme,	to'mt,	to'mmere,	to'mmest.
ty'nd,	ty'nde,	ty'ndt,	ty'ndere,	ty'ndest.
vi'ld,	vi'lde,	vi'ldt,	vi'ldere,	vi'ldest.
ō'm,	ō'mme,	ō'mt,	ō'mmere,	ō'mmest.

Undt. Er Ordet aabent, eller ender det paa **b**, **d** eller **g**, faaer det ogsaa det flydende Tonelag i Intetkjønsformen, f. Ex.

bre'd,	bre'de,	bre'dt,	bre'dere,	bre'dest.
blaa',	blaa't,	blaa't,	blaa'ere,	blaa'est.
blō'd,	blō'de,	blō'dt,	blō'dere,	blō'dest.
dy'b,	dy'be,	dy'bt,	dy'bere,	dy'best.
fe'd,	fe'de,	fe'dt,	fe'dere,	fe'dest.
fla'd,	fla'de,	fla'dt,	fla'dere,	fla'dest.
fri',	fri'e,	fri't,	fri'ere,	fri'est.
graa',	graa't,	graa't,	graa'ere,	graa'est.
he'd,	he'de,	he'dt,	he'dere,	he'dest.
hvi'd,	hvi'de,	hvi'dt,	hvi'dere,	hvi'dest.
li'g,	li'ge,	li'gt,	li'gere,	li'gest.
ny',	ny'e,	ny't,	ny'ere,	ny'est.
ri'g,	ri'ge,	ri'gt,	ri'gere,	ri'gest.
rō'd,	rō'de,	rō'dt,	rō'dere,	rō'dest.
stri'd,	stri'de,	stri'dt,	stri'dere,	stri'dest.
skraa',	skraa't,	skraa't,	skraa'ere,	skraa'est.
vi'd,	vi'de,	vi'dt,	vi'dere,	vi'dest.

Naar nogle af Ordene paa **v** have det stødende Tonelag i Intetkjønsformen, hidrører dette rimeligvis fra, at **v** i denne Form i Udtalen gaaer over til **f**, f. Ex. djæ'rvt, la'vt, skjæ'vt, slō'vt, bra'vt.

Af Sprogets faae Eenstavelses-superlativer have de, der efter Vocalen have *l* eller *n*, det stødende Tonelag, de andre derimod det flydende, f. Ex. he'lst, læ'ngst, mi'ndst, æ'ldst, y'ngst; men: be'dst, fõ'rst, fle'st, me'st, si'dst, stõ'rst, væ'rst.

b. Verber.

Da alle usammensatte Verber i nogle Former ere Eenstavelsesord, i andre Flerstavelsesord, foregaaer der under Conjugationen en hyppig Vexlen af Tonelaget. Dog er, som Følge af at de fleste Former ere Flerstavelsesord, det flydende Tonelag det overveiende, og kun i Imperativ af alle Conjugationer¹⁾, i Perfectum Participium af anden og Imperfectum af tredje Conjugation er det stødende Tonelag det fremherskende.

1. I *Præsens Infinitiv* have alle Verber det flydende Tonelag med Undtagelse af de fremmede eller de, i Analogi med disse dannede, danske paa ere, der have det stødende Tonelag i alle Former, og som derfor lades aldeles ude af Betragtningen, samt de faae Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavelsesord (see ovenfor S. 11). Disse sidste danne med Hensyn til Tonelaget en egen Klasse, der nedenfor vil blive behandlet særskilt.

2. I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 1ste Conjugation* forekommer det stødende Tonelag kun i nogle faae Verber, der, idetmindste i daglig Tale, ogsaa kunne böies efter 2den Conjugation, f. Ex. brõ'ler, dvæ'ler, fei'ler, ha'ler, i'ler, knu'ser, ma'ler, smi'ler, skaa'ner, skraa'ler, ta'ler.

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 2den Conjugation* findes det stødende Tonelag kun i de Verber, der foran Endelsen have et enkelt *l*, *n* eller *s*, f. Ex. blæ'ser, de'ler, fõ'ler, laa'ner, læ'ser, ly'ser, lö'ser, maa'ler, me'ner, ny'ser, pi'ner, pri'ser, qvæ'ler, rei'ser, ro'ser, skju'ler, spi'ser, taa'ler, tje'ner, vi'ser, õ'ser. — Derimod: blõ'der, brẽ'der, bru'ger, dræ'ber, drõ'mmer, dõ'ber, dõ'lger, fy'lder, fõ'lger, fõ'rer, hæ'nder, hõ'rer, ka'lder, kje'nder, kjõ'ber, kjõ'rer, kle'mmer, klæ'der, le'der, lægger, læ'nges, læ'rer, me'lder, mõ'der, næ'vner,

¹⁾ Jeg har fulgt det ældre Conjugationsschema med tre Conjugationer, da Oversigten over Tonelagsovergangene, som det forekom mig, derved blev betydelig lettere.

nø̄der, raāber, rāmmer, rēder, rø̄rer, sēnder, skāber, skil̄ler, skjǣnder, skȳlder, slǣber, slæn̄ger, slūger, strǣkker, spø̄rger, strǣber, sǣtter, svø̄ber, sø̄ger, tæl̄ler, trǣnger (presser paa), tǣnker, vēnder.

Uregelmæssige ere: brǣnder, hǣnger, rēnder, trǣnger (er i Trang).

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 3die Conjugation* forekommer derimod det stødende Tonelag temmelig hyppig. Det findes navnlig i Verber, i hvis første Stavelse der er et aabent *i* eller *y* (1), eller som foran Endelsen have to Consonanter, af hvilke den ene er *l* eller *n* (2) f. Ex. (1) bīder, blīver, brȳder, bȳder, drīver, flȳder, flȳver, fnȳser, frȳser, gīder, glīder, grīber, gȳser, knīber, krȳber, līder, lȳver, nȳder, rīder, rīver, rȳger, skrīger, skrīver, skȳder, slīber, slīder, smīder, snȳder, strīder, vrīder.

(2) bīnder, fālder, fīnder, hjǣlper, hōlder, rīnder, spīnder, spr̄inger, svīnder, sȳnger, vīnder. Derimod: bēder, brīster, brǣkker, bǣrer, drāger, fārer, jāger, lāder, līgger, qvǣder, skǣrer, sprǣkker, stīkker, tāger, trǣffer, trǣkkef.

De Verber, der bøies baade efter 1ste og 3die Conjugation, have det flydende Tonelag, f. Ex. klīnger, skjǣlver, svīnger.

Uregelmæssige ere: grǣder, lø̄ber, sōver, stjǣler, ǣder. — snīger.

I *Fleertallet af Præsens Indicativ* have alle Verber af alle tre Conjugationer det flydende Tonelag, f. Ex. brø̄le, dvǣle, fēle, hāle, krūse, knūse, māle, pīne, smīle, skraāle. — blǣse, dēle, fø̄le, laāne, lǣse, lȳse, maāle, mēne, prīse, qvǣle, rēise, rōse, skjule, tāle, taāle, tjēne, ø̄se. — brǣnde, hǣnge, rēnde. — bīde, blīve, bīnde, brȳde, drīve, fālde, fīnde, frȳse, glīde, gnīde, hjǣlpe, hōlde, knībe, rīnde, rȳge, slībe, skȳde, spīnde, spr̄inge, sȳnge, vīnde. — grǣde, stjǣle; sōve, ǣde.

3. I *Enkelttallet af Imperativ* er det stødende Tonelag, som Følge af at ethvert usammensat Verbum i denne Form er

et Eenstavelsesord, det hyppigst forekommende, og det flydende Tonelag findes kun

1) i *de Verber, der i denne Form ends paa to eller flere Consonanter* (dog ikke, naar den ene af disse er *l*, *æ* eller *n*), og

2) i *de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet Consonant* (dog ikke, naar denne er *l*, *æ* eller *n*), f. Ex.

1. kra`ds, kryd`s, gift, duft, frygt, dir`k, pe`rs, skæ`rp, dyr`k, mæ`rk, bri`st, fæ`st, fri`st, gjæ`st, li`st, ka`st, fi`sk, hu`sk, tu`sk, læ`dsk, pi`dsk, bö`rst, tö`rst.

Derimod: aa`nd, bi`nd, bla`nd, bræ`nd, ho`ld, fy`ld, ka`ld, fa`ld, me`ld, bri`ng, ri`ng, pra`ng, fö`lg, ba`nk, bli`nk, tæ`nk, pla`nt, da`mp, kæ`mp, gli`mt, dæ`mp, kry`mp, bu`gn, fo`rm, la`rm, ha`vn, hæ`vn, le`vn, e`lsk, kra`nds, sa`nds, sta`nds.

2. blot, blu`s, bræ`k, dry`p, dy`p, gjæ`t, græ`s, fa`t, fle`t, flæ`k, fly`t, ho`p, hu`g, kla`p, ly`t, læ`s (af «at læsse»), ma`t, na`p, pa`s, plu`k, præ`s, ro`k, ry`k, skuf, sli`p, slu`t, slet, sli`p, slu`k, sti`k, stæ`k, ta`p, træ`f.

Derimod: dri`l, krö`l, skræ`l, sti`l, træ`l, tæ`l. — drö`m, fla`m, gle`m, hæ`m, ru`m, rö`m, skræ`m, sku`m, tö`m. — lö`n, stö`n, væ`n.

Af enkelte Uregelmæssigheder mærkes: gjö`r, kö`m. — fa`st, ho`st.

I *Fleertallet af Imperativ* have kun de Verber det stö-
dende Tonelag, der have det i Enkelttallet af Præsens Indicativ, de andre have derimod det flydende, f. Ex.

bi`nd, bi`nder. by`d, by`der. dvæ`l, dvæ`ler. gri`b, gri`ber. ha`l, ha`ler. hjæ`lp, hjæ`lper. ii`l, i`ler. laa`n, laa`ner. læ`s, læ`ser. ny`d, ny`der. pii`n, pi`ner. ra`s, ra`ser. re`is, re`iser. roe`s, ro`ser. skaa`n, skaa`ner. stri`d, stri`der. skri`v, skri`ver. spri`ng, spri`nger. spii`s, spi`ser. sy`ng, sy`nger. tje`n, tje`ner.

Derimod: bre`d, bre`der. bru`g, bru`ger. dra`g, dra`ger. dræ`b, dræ`ber. e`lsk, e`lsker. fa`vn, fa`vner. glæ`d, glæ`der. haa`b, haa`ber. ja`g, ja`ger. kjö`b, kjö`ber. læ`r, læ`rer. næ`vn, næ`vner. ri`ng, ri`nger. rö`b, rö`ber. se`nd, se`nder. skjæ`nd, skjæ`nder

stræ'b, stræ'ber. spö'g, spö'ger. spö'rg, spö'rger.
skæ'r, skæ'rer. ta'g, ta'ger. ve'nd, ve'nder. ö'd,
ö'der.

4. I *Imperfectum af 1ste og 2den Conjugation* er det flydende Tonelag det fremherskende. Derimod er det stö-
dende Tonelag det almindeligste i *Imperfectum af 3die Con-
jugation* (1), og kun de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet
Consonant foran Endelsen, have det flydende Tonelag i Imper-
fectum (2), f. Ex.

(1)

aa'd, ba'ndt, ba'r, ble'v, bö'd, dro'g, foe'r, fa'ldt,
fa'ndt, ga'v, gja'ldt, græ'd, hja'lp, ho'ldt, jo'g, krö'b,
laa', lo'd, lö'b, lö'i, nö'd, nö's, ra'ndt, sa'ng, sa'nk,
sle'd, skre'd, skre'g, ste'g, stre'd, spa'ndt, spra'ng,
sva'ndt, va'ndt.

(2)

bra'k, dra'k, hu'g, kua'k, sla'p, sta'k, spra'k, tra'f.

De Verber af *3die Conjugation*, der danne *Fleertallet af
Imperfectum* ved Tilføielse af *e*, have alle det flydende Tone-
lag i denne Form, f. Ex. ba'de, ba're, ble've, dro'ge, ga've,
jo'ge, krö'be, nö'de, ve'ge o. s. v.

5. I *Præsens Participium* saavel som i *Perfectum Parti-
cipium*, naar denne Form er et Flerstavelsesord, findes kun
det flydende Tonelag (1). Derimod have Eenstavelsespartici-
pierre saavel af 2den som af 3die Conjugation det stö-
dende Tonelag (2), undtagen naar der mellem Vocalen og Endeconso-
nanten *t* findes en af Consonanterne *b*, *d*, *g* (*k*) og *v* (3)
(Jvfr. Undt. S. 20), f. Ex.

(1)

bla'ndende, bla'ndet, bla'ndede. — bli'vende, ble'ven,
ble'vet, ble'vne. — by'dende, bu'det, bu'den, bu'dne. —
da'ndsende, da'ndset, da'ndsede. — dra'gende, dra'get,
dra'gen, dra'gne. — dri'vende, dre'vet, dre'ven, dre'vne.
— fi'ndende, fu'ndet, fu'nden, fu'ndne. — hi'ndrende,
hi'ndret, hi'ndrede. — ja'gende, ja'get, ja'gen, ja'gne. —
ko'mmende, ko'mmet, ko'mmen, ko'mne. — skr'i'vende,
skre'vet, skre'ven, skre'vene. — spi'llende, spi'llet,
spi'llede. — sti'llende, sti'llet, sti'llede.

(2)

bræ'ndt, dee'lt, dö'mt, fny'st, fö'llt, gje'mt, gy'st,

ho'ldt, ho'rt, kje'ndt, kjø'rt, knuu'st, laa'nt, lær't, læ'st, me'ldt, ny'st, næ'vnt, pii'nt, prii'st, re'ist, ro'st, se'ndt, skjæ'ldt, skjæ'ndt, smuu'rt, taa'lt, ta'lt (af «at tale»), tje'nt, tæ'ndt, vii'st, ø'st.

(3)

dræ'bt, dø'bt, kjø'bt, raa'bt, ska'bt, stræ'bt, svø'bt, ta'bt. — bi'dt, blø'dt, bu'dt, bru'dt, fly'dt, græ'dt, ly'dt, mō'dt, ny'dt, stri'dt. — bra'gt, bru'gt, la'gt, sa'gt, fla'kt, stra'kt, va'kt. — ha'vt.

I *Fleertallet af Perfectum Participium i Passiv* beholde Verberne af 2den Conjugation det stødende Tonelag, naar de have det i Enkelttallet. Derved blive disse Former forskellige fra Imperfecterne i Activ, f. Ex.

<i>Perf. Partic.</i>	<i>Imperf.</i>	<i>Perf. Partic.</i>	<i>Imperf.</i>
bræ'ndte,	bræ'ndte.	me'ldte,	me'ldte.
dee'lte,	dee'lte.	pii'nte,	pii'nte.
dø'mte,	dø'mte.	pri'ste,	pri'ste.
fō'lte,	fō'lte.	re'iste,	re'iste.
fō'rte,	fō'rte.	re'ndte,	re'ndte.
gje'mte,	gje'mte.	ro'ste,	ro'ste.
gle'mte,	gle'mte.	se'ndte,	se'ndte.
hō'rte,	hō'rte.	smuu'rte,	smuu'rte.
kje'ndte,	kje'ndte.	taa'lte,	taa'lte.
kjø'rte,	kjø'rte.	ta'lte,	ta'lte.
knu'ste,	knu'ste.	tje'nte,	tje'nte.
laa'nte,	laa'nte.	tæ'ndte,	tæ'ndte.
lær'te,	lær'te.	vi'ste,	vi'ste.
læ'ste,	læ'ste.	ø'ste,	ø'ste.

6. Verber, der i Infinitiv ere *aabne Eenstavelsesord*, beholde det stødende Tonelag i alle Tider undtagen i Imperfectum og Præsens Participium, hvor Tonelagene ere overensstemmende med de analoge Former af de andre Verber, f. Ex. bo'ede, du'ede, fri'ede, gjø'ede, gro'ede, gry'ede, klø'ede, ro'ede, skø'ede, sky'ede, tro'ede, tō'ede, skē'te. — gi'k, fi'k. — sto'd, lo', saae'. — bo'ende, gro'ende, gry'ende, gaa'ende.

Dog synes nogle i Præsens Participium undertiden, navnlig naar de bruges som Adjectiver, at have det stødende Tonelag, f. Ex. Et le'ende Barn. Den se'ende Blinde. En tro'ende Christen.

For fuldstændig at vise de regelmæssige Tonelagsovergange under Conjugationen, fremsættes følgende Oversigt:

*Förste Conjugation.**Anden Conjugation.***Activ.***Infinitiv.*

Præsens: e`lske. læ`se. læ`re.

*Indicativ.***Præsens:**

Enkelttal: e`lsker. læ`ser. læ`rer.
 Fleertal: e`lske. læ`se. læ`re.

Imperfectum:

Enkelttal: e`lskede. læ`ste. læ`rte.
 Fleertal: e`lskede. læ`ste. læ`rte.

Imperativ.

Enkelttal: e`lsk. læ`s. læ`r.
 Fleertal: e`lsker. læ`ser. læ`rer.

Participium.

Præsens: e`lskende. læ`sende. læ`rende.
 Perfect.: e`lsket. læ`st. læ`rt.

Passiv.*Infinitiv.*

Præsens: e`lskes. læ`ses. læ`res.

*Indicativ.***Præsens:**

Enkelttal: e`lskes. læ`ses. læ`res.
 Fleertal: e`lskes. læ`ses. læ`res.

Imperfectum:

Enkelttal: e`lskedes. læ`stes. læ`rtes.
 Fleertal: e`lskedes. læ`stes. læ`rtes.

*Participium.***Perfectum:**

Enkelttal: e`lsket. læ`st. læ`rt.
 Fleertal: e`lskede. læ`ste. læ`rte.

Tredie Conjugation.

*Conjugation af
Verber paa «ere».*

*Conjugation af
Verber, der i In-
finitiv ere aabne
Eenstavelsesord.*

Activ.

Infinitiv.

Præsens: ri`ve.

leve're.

troe'.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: ri'ver.

leve'rer.

troe'r.

Fleertal: ri`ve.

leve're.

troe'.

Imperfectum:

Enkelttal: re`v.

leve'rede.

tro`ede.

Fleertal: re`ve.

leve'rede.

tro`ede.

Imperativ.

Enkelttal: ri`v.

levee'r.

tro'.

Fleertal: ri'ver.

leve'rer.

tro'er.

Participium.

Præsens: ri`vende.

leve'rende.

tro`ende.

Perfect.: re`vet.

leve'ret.

troe't.

Passiv.

Infinitiv.

Præsens: ri`ves.

leve'res.

troe's.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: ri`ves.

leve'res.

troe's.

Fleertal: ri`ves.

leve'res.

troe's.

Imperfectum:

Enkelttal: re`ves.

leve'redes.

tro`edes.

Fleertal: re`ves.

leve'redes.

tro`edes.

Participium.

Perfectum:

Enkelttal: re`ven(t).

leve'ret.

troe't.

Fleertal: re`vne.

leve'rede.

tro'ede.

B. Afledning og Sættning.

1. *Et Stamords stødende Tonelag gaer over til det flydende i Ord, der afledes ved Tilføielse af Endelser, selv om den betonedede Stavelse vedbliver at være lukket, f. Ex.:*

A'sen,	A'seninde.	Ba'rn,	Ba'rndom.
Tro'ld,	Trø'lddom.	Træ'l,	Træ'ldom.
Bo',	Bo'lig.	A'rv,	A'rving.
Mu'nd,	Mu'nding.	Da'g,	Da'gning.
Ma'nd,	Ma'ndeling.	Ty'v,	Ty'veri.
Ku'nst,	Ku'nstner.	fe'd,	Fe'dme.
sø'd,	Sø'dme.	dø'v,	Dø'vhed.
fri',	Fri'hed.	klo'g,	Klø'gt.
ga'l,	Ga'lskab.	sy'g,	Sy'gdom.
sto'r,	Stø'rrelse.	Aa'r,	aa'rlig.
Huu's,	huu'slig.	Na'vn,	na'vnlig.
Hæ'der,	hæ'derlig.	Ja'mmer,	ja'mmerlig.
Haa'r,	haa'ret.	Klu'mp,	klu'mpet.
li'v,	li'vagtig.	Ki'v,	ki'vagtig.
Sy'nd,	sy'ndig.	Mo'd,	mo'dig.
Vo'ld,	vo'ldsom.	Tvi'vl,	tvi'vlsom.
Stri'd,	stri'dbar.	bli'd,	blid'elig.
sto'lt,	sto'ltelig.	klo'g,	klø'gelig.
tro',	tro'lig.	la'ng,	la'ngsom.
Hy'l,	hy'le.	Huu's,	hu'se.
Ka'nt,	ka'nte.	Sy'nd,	sy'nde.
Glø'd,	glø'de.	Va'nd,	va'nde.
Haa'b,	haa'be.	Haa'n,	haa'ne.
Na'vn,	næ'vne.	A'nger,	a'ngre.
Hu'nger,	hu'ngre.	Hæ'der,	hæ'dre.
Fæ'ngsel,	fæ'ngsle.	lø's,	lø'se.
kla'r,	klæ're.	lu'u'n,	lu'ne.
guu'l,	guu'ne.	grø'n,	grøn'nes.
rø'd,	rødme.	ree'n,	re'nse.

Undt. 1. Substantiver, der ere dannede ved Tillæg af Afledningsendelserne *de*, *el* og *sel*, beholde det stødende Tonelag, naar der i den betonedede Stavelse er en Diphthong, eller naar den ender paa *ng* eller *nd*, f. Ex.: Drø'ide, Hø'ide, Læ'ngde, Mæ'ngde, Ty'ngde. — Bæ'ndel, Stæ'ngel, Y'ngel. — Bræ'ndsel, Fæ'ngsel, Hæ'ngsel, Læ'ngsel, Træ'ngsel, Skjæ'ndsel,

Vi'ndsel. Derimod: Dy'bde, Fø'dsel, Fæ'rdsel, Kjø'r-sel.

Undt. 2. Har Stamordet ikke Tonen paa første Stavelse, eller flyttes Tonen fra denne ved Tilføielse af Endelsen, har det afledede Ord det stødende Tonelag, f. Ex. barba'risk, histo'risk, natu'rlig, magne'tisk, telegra'phisk, vulca'nsk, manee'rlig. — Jomfru, jomfru'elig. Sædvane, sædva'nlig.

Undt. 3. Nogle Adjectiver, tildeels af fremmed Oprindelse, paa *isk* have det stødende Tonelag, naar den betonedede Stavelse er aaben, f. Ex. che'misk, dy'risk, fri'sisk, fæ'isk, ly'risk, sy'risk, tra'gisk. Derimod: cla'ssisk, ru'ssisk, ty'rkisk. Ligeledes beholde adskillige Adjectiver, der ere afledede af Fleerstavelserord med det stødende Tonelag, Stamordets Tonelag, f. Ex. A'del, a'delig. Fæ'ngsel, fæ'ngselsagtig. Læ'der, læ'deragtig. O'rden, o'rdentlig. Væ'sen, væ'sentlig. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fa'bel, fa'belagtig. Pø'bel, pø'belagtig. Hæ'der, hæ'derlig.

Det vil af det Foregaaende være klart, at det flydende Tonelag forekommer langt hyppigere i afledede Ord end det stødende, og i mange Tilfælde kunne Former af Stamordet kun adskilles fra afledede Ord derved, at disse have det flydende, hine det stødende Tonelag, f. Ex.:

Bru'g, Bru'gen, bru'ge, Bru'gen.
 Dee'l, De'len, de'ler, De'len, De'ler.
 Fii'l, Fi'len, fi'le, Fi'len.
 Hö'vl, Hö'vlen, hö'vle, Hö'vlen.
 Ka'ld, Ka'ldet, ka'lde, ka'ldet.
 La'nd, La'ndet, la'nde, la'ndet.
 Ly'n, Ly'net, ly'ne, ly'net.
 Lo'ds, Lo'dsen, Lo'dser, lo'dser, Lo'dsen
 Lö'b, Lö'bet, lö'ber, lö'bet, Lö'ber.
 Ma'ngel, Ma'ngler, ma'ngler.
 Pa'r, Pa'rret, pa'rre, pa'rret.
 Saa'r, Saa'ret, saa're, saa'ret.
 Va'nd, Va'ndet, va'nde, va'ndet.
 skrīve, skrīver, Skrīver.
 dri've, dri'ver, Dri'ver.
 gli'de, gli'der, Gli'der.

2. *Et Stamords flydende Tonelag forandres til det stødende i Ord, der dannes ved Tilføielse af ubetonede Forstavelser, f. Ex.:*

daa're, bedaa're. dra'ge, bedra'ge. Skri'velse, Beskri'velse. Spiis'ning, Bespii'sning. tæ'nkelig, betæ'nkelig. Væ'bning, Bevæ'bning. Be'dring, Forbe'dring. bli've, forbli've. re'den, forre'den. a'rtig, ua'rtig. ro'lig, uro'lig. sy'mlig, usy'nlig. — beto'ne, beto'ner, beto'nede, beto'net. beraa'be, beri'ge, berø've, Besku'er, Beskæ'ring, Besty'relse, bety'delig, erfa'ren, forbru'ge, Forfø'rer, forgri'be, forja'ge, forslu'gen, Forta'lelse.

Undt. Det flydende Tonelag beholdes i Ord, der ere afledede af et Stamord, efter hvis betonedede Vocal der følger to Consonanter (1), medmindre begge eller een af dem er *l, m* eller *n* (2), f. Ex.

(1)

behe'fte, beklippe, beny'tte, berē'tte, beska'tte, beska'ffen, besky'tte, Besmi'ttelse, bestyr'ke, bevī'dst, bevær'te, bebyg'ge, bedu'gge, erstatte, forby'tte, Forfatter, forfr'ske, Forgī'ft, forhā'ste, Forjæt'telse, forka'stelig, forly'ste, fornu'ftig, forsī'kkre, fortræ'ffelig, uhy'ggelig, ury'ddelig, upa'sselig.

(2)

beaa'nde, bedø'mme, befi'nde, Beha'ndling, beho'lde, beko'mme, bekra'ndse, Belø'kning, bem'e'ldte, Benæ'vnelse, berø'mme, beskjæ'nket, Besky'ldning, beskæ'mme, Besta'lling, Besky'dning, besto'rme, besy'nge, besy'nderlig, beu'ndre, erho'lde, erkje'nde, forba'nde, forba'rme, forbræ'nde, forfre'mme, forgle'mme, Forgy'lder, Forha'ndling, Forsa'mling, forsø'lvat, forsu'lten, utæ'nkelig, utø'mmelig.

3. *Naar to Ord sammensættes til eet, taber i Regelen det første Ord det stødende Tonelag, selv om det iøvrigt ikke undergaaer nogen Forandring ved Sammensætningen, f. Ex.:*

Aa'gerkarl, A'mtmand, Ba'ndstraale, Ba'nkunctie, Bje'rglandskab, Bly'tækker, blø'dkøgt, Bø'gbinder, Brā'nddirecteur, Bro'lægger, Brø'dskorpe, By'skriver, Dā'mpfregat, Dee'ltager, dō'vstum, Fō'dfolk, Gru'ndsætning,

haãndfast, Hjẽmreise, Hjũlkasse, Huũsholdning, hō̃ihalset, Jõrdfrugt, Kaãlhave, Knæ̃stykke, Lãnd-soldat, lẽmlæste, Lỹdlære, Lō̃sgænger, Mãndtal, Meel̃mand, modlō̃s, Rõdstavelse, Rō̃rstol, Sãngforening, Skãrnbase, Skraãpude, Smaãfolk, Sneẽstorm, sõrglō̃s, Steẽnkul, Sō̃magt, Træ̃last, trãngbrystet, Vãlgsprog, Vãndmangel, Vĩndmølle.

Undt. Det stødende Tonelag beholdes, naar Ordet ikke har Tonen paa den første Stavelse, f. Ex. Avi'strykkeri, Clavee'rstol, Drago'nhest, Kano'nkugle, Lave'ndelvand, Magne'tjern, Natu'rhistorie, Signe'tring, Tape'tpapir. Ligeledes beholdes det stødende Tonelag i enkelte Tostavellesord, f. Ex. A'delsmand, Ha'ndelshuus, Hæ'dersmand, Ka'mmerherre, Ka'perkudsk, O'r-densbaand.

Derimod beholder det andet Led af Sammensætningen det stødende Tonelag, naar det ikke taber Tonen aldeles men kun forandrer sin Hovedtone til en Bitone, og kun i de faae Tilfælde, hvor det bliver aldeles tonløst, gaaer det stødende Tonelag over til det flydende, f. Ex. Sō̃', Indsō̃'. Dre'ng, Gade-dre'ng. Gaa'rd, Bondegaa'rd. Haa'r, Uldhaa'r. Klu'mp, Jordklu'mp. blaa', himmelblaa'. guu'l, guldguu'l. sto'r, kæmpesto'r. sō̃'d, sukkersō̃'d. gaae', omgaae'. see', oversee'. Derimod: aandri'g, talri g.

Om textbehandlingen i Xenophons

Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους.

AF C. Thomsen.

Ved meddelelsen af følgende bemærkninger opfylder jeg det løfte, som jeg har givet i min 2den omarbejdede udgave af Xenophons *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους*, nemlig at udtale mig om de grundsætninger, jeg har fulgt såvel i henseende til teksten som til udarbejdelsen af anmærkningerne.

Hvad teksten angår, var, da min 1ste udgave udkom, ikkun I. G. Schneiders og R. Kühners udgaver tilgængelige for mig, og med hensyn til dette skrift af Xenophon gjaldt det samme som om de øvrige, at der ikke forelå en omhyggelig kritik af de forskellige håndskrifers betydning, så at jeg i det hele måtte følge disse udgavers text, medens jeg dog på nogle steder, hvor jeg var overbevist om, at teksten var forvansket, troede at burde foretage rettelser. Siden den tid have vi imidlertid i L. Dindorfs 2den udgave af Xenophons Værker fået et meget værdifuldt bidrag til behandlingen af disses text. Dog har jeg ingenlunde allevegne kunnet overbevise mig om berettigelsen af de af ham foretagne forandringer; det forekommer mig, at Dindorf (ligesom Cobet) ikke ganske sjelden er tilbøjelig til at foretage forandringer og udslette et og andet, blot fordi det ikke finder hans bifald eller synes ham overflødigt. Og ihvorvel jeg er enig med ham i, at det paagældende skrift ingenlunde foreligger i sin oprindelige skikkelse, men har undergået mange forandringer, t. ex. ved inddelingen i bøger, så har jeg dog ikke ansét det for ret i en udgave, der var bestemt til skolebrug, at foretage så radikale forandringer, der endog vilde hindre brugen af andre udgaver ved siden af min. Således er jeg fuldstændig overbevist om, at D. (Xen. Apomn. Oxford, 1862, s. VI ff.) har ret, når han betragter begyndelsen af 2den bog (*Ἐδόκει δέ μοι — καὶ πόνου*) og ligeledes begyndelsen af 3die bog (*Ὅτι δὲ — διηγήσασμαι*) som indskud, der ere fremkomne ved den senere inddeling i bøger (så meget mere som Stobaios anfører *ἀκούσας δέ ποτε* istedenfor *ἀκούσας γὰρ ποτε*), men derimod kan jeg ikke gå ind på, at 4de bogs 4de kap. § 1—4 (*Ἀλλὰ μὲν καὶ — πρὸς ἄλλους μὲν πολλάκις*) ikke skulde skrive sig fra Xenophon, hvilken påstand D. støtter derpå, at det kun

skal indeholde en gentagelse af det, der er sagt I, 1, 18 og I, 2, 23, hvortil der skal være føjet et nyt eksempel, navne ere udeladte og fortællingen usand. D. mener nemlig, at *μόνος οὐκ ἐπέισθη* (i IV, 4, 3) strider imod Sokrates's ord *Ἐγὼ κοί- νων — ὁρθῶς λέγουσιν* (I, 2, 34), idet der af disse ord skal fremgå, at Sokr. «vel maxime ἐπέισθη»; men når Sokr. siger, at han er rede til *πελάσθαι τοῖς νόμοις*, da betegner han vistnok ikke de tredives vilkårlige og egenmægtige bud som *νόμοι*. Mig forekommer det, at hele Xenophons fremstilling i I, 2, 29—37 går ud på at vise, hvorledes Sokr. ved sine djerve ord havde vakt de tredives vrede og had, og hvorledes han forstår at bringe Charikles og Kritias til at udtale deres hjertens mening (*Ναὶ μὰ Δ' — ποιήσεις*), medens det står uafgjort, om Sokrates adlød de tredives bud eller ikke. At Meletos nævnes IV, 4, 4 og 8, medens der I, 1, 1 står *οἱ γραψάμενοι*, kan dog vel neppe være et bevis for, at stedet er uægte. D. mener fremdeles, at Sokr. undlod at smigre for dommerne og at bønfalde dem, fordi han ikke var sig nogen brøde bevidst; ja ganske vist, også denne grund kunde Xen. have anført, men man kan dog ikke indvende noget imod, at Sokr., der idelig indskærper lydighed mod lovene, selv ikke vilde *παρανομῶν ζῆν*. Sandt nok vide vi med vished kun det, at det for areio-pagiterens domstol i lovene var forbudt ved bønner, tårer osv. at søge frikendelse, men når Xen. her lader dette gælde også for heliasternes domstol, så kunne vi enten betragte dette som en tilfældig fejltagelse, eller måske rettere opfatte det således, at Sokr. ifølge sin ejendommelighed anså en sådan fremgangs-måde for ulovlig. Fremdeles kræver D. i IV, 4, 1, at der foran *καὶ ἔργῳ ἀπεδείκνυτο* skal stå *Ὁὐ μόνον λόγῳ ἀλλά*; ja ganske vist vilde dette være overensstemmende med den sædvanlige sprogbrug, men ville vi støttende os på denne grund foretage rettelser eller udstødelse allevegne, så bliver der såre meget at ændre 'hos alle både latinske og græske forfattere. For at be-vise, at slutningen af IV, 4 (*κοιῶντα — τοὺς πλησιάζοντας*) er uægte, fremhæver D., at Sokr. taler med Hippias ikke som med en af sine venner, hvem han vil lede til retfærdighed, men som med en mand, der er den overmodigste og mest indbildske af alle sophisterne, der er saa grundforskellig fra Sokr.'s venner, at medens disse først da forlade ham, når de fuldstændigt ere blevne overbeviste, han derimod henvender sig til Sokr. som til en, der søger at undgå at udtale sin mening og driver spot

med andre osv.; men -- af Sokr.'s samtaler med Hippias kunde hans venner vistnok også lære noget.

Fremdeles mener D., at også IV, 3 ikke er af Xen., men hidrører fra en langt senere tid. Dette skal fremgå dels deraf, at den deri indeholdte samtale med Euthydemos er indskudt mellem to andre (kap. 2 og 4), der begge gå ud på at vise dem tilrette, der ere indbildske af deres visdom, dels af enkelte i kap. 3 forekommende udtryk. Men om også samtalen har fået en mindre heldig plads, kan dette dog ikke være noget bevis for, at den ikke er meddelt af Xen., og hvad de enkelte udtryk angår, da kræver D. istedenfor *διηγούντο* i § 2 *διηγούνται*; man ikke hint kan betegne, at andre, der havde været tilstede ved Sokr.'s samtaler, (medens de vare ilive) fortalte indholdet til andre eller til Xen. selv? Formen *ἀφθονότατος*, som D. anker over, findes jo på andre steder i attisk græsk (Plat. *Πολιτεία*, V, 460, b), brugen af *φωτός* og *φωτεινός* tør D. ikke frakende Xen., og når han finder § 13 og 14 (indholdet eller formen?) aldeles uværdig for Xen., da må jeg tilstå, at jeg mange gange forgæves har spurgt både andre og mig selv — hvorfor? Når D. vil udslutte § 16—17, hvor der tales om at dyrke guderne *νόμῳ πόλεως* og *κατὰ δύνανται*, fordi dette er blevet behandlet tidligere (1, 2 og 3), og fordi det i § 17 udvikles «med en snakkesalighed, hvorved Schneider med rette væmmedes», så turde dette spørgsmål vel være en smagssag, og vilde man allevegne i dette værk af Xen. gå tilværks med den samme strengthed, kunde det vel hændes, at andre udgivere kunde få isinde at bortskære endnu mere. Iøvrigt gør D. selv opmærksom på, at denne samtale allerede i oldtiden tillagdes Xen. Også 5te kap. ansér D. for mistænkelig, men hans grunde have ikke kunnet overbevise mig. At Sokr. i samtaler med andre har udviklet betydningen af *ἐγκράτεια*, udelukker dog vel ikke muligheden af, at han også i en samtale med Euthydemos kan have behandlet det samme æmne; om der end findes enkelte mindre sædvanlige ord (*ἀκρασία*, der ikke synes at behage D., findes oftere hos Attikerne), er dette dog vel ikke noget afgørende bevis. At § 12 indeholder en gentagelse, nøgter jeg ikke; muligen er denne slutning en senere tilføjelse. Også kap. 7 § 10 ansér D. for mistænkelig, fordi den indeholder en gentagelse af det, der med større udførlighed er behandlet i I, 1, 6, ligesom han tillige vil have kap. 8 udeladt, fordi der deri findes nogle træk og ytringer af Sokr. efter hans domfældelse,

og Xen. altså skulde have overskredet de grænser, han oprindeligt havde sat sig, idet han i begyndelsen af 1ste bog siger, at han vil rense Sokr. for de imod ham rejste beskyldninger og vise, at den over ham fældede døm var uretfærdig. Desuden skal der findes nogle sophistiske spidsfindigheder i § 3 og 9; ja, ganske vist kunde det samme være sagt med færre ord; men mon dette ikke gælder også om andre steder i dette skrift, som dog hverken Schneider eller Dindorf har troet at burde frakende Xenophon. Og naar Sokr.'s anskuelse om benyttelsen af *μανσινή* atter omtales i al korthed, synes det at være ganske naturligt, at dette er taget med, da det knyttes til angivelsen af de egenskaber, der fandtes hos Sokr. Og når Xen. uden at tænke på de tidligere i skriftets begyndelse afstukne grænser fremstiller for os Sokr.'s overbevisning om den over ham fældede dom og dens følger, synes dette mig i den grad passende og naturligt, at jeg for min del nødig vilde savne, hvad der er meddelt i § 9 og 10.

Som ovenfor antydet ansér jeg det for meget voveligt af rent subjektive grunde at bortskære et og andet, enten fordi det måske kunde synes overflødigt, eller fordi der deri forekommer sjældnere former og ord, og selv hvor jeg er enig med D., t. eks. angående inddelingen i bøger og de derved fremkomne forandringer, har jeg ikke ansét det for ret i en bog, der er bestemt til brug i skolerne, i noget væsentligt at afvige fra det overleverede.

Hvad enkeltheder i teksten angår¹⁾, må jeg tilstå, at ikke få af D.'s rettelser, der ere støttede på gisninger, i høj grad have tiltalt mig; dog har jeg ikke alle vegne kunnet følge ham, og mine grunde skal jeg, for så vidt som det angår noget væsentligt, nedenfor anføre.

I, 1, 1. *γραφή ἢ κατ' αὐτοῦ*. Jeg har tilføjlet ἢ, da jeg ikke ret kan finde mig i at betragte *κατ' αὐτοῦ* som styret af ἦν; D. selv gør den bemærkning, at den sædvanlige udtryksmåde vilde være den af mig optagne, og ἦ kan jo let være udfaldet efter *γραφή*.

I, 2, 24. *δυνατῶν ἀνθρώπων. κολακείων* har jeg i overens-

¹⁾ I min 2den udgave har jeg givet en fortegnelse over de steder i teksten, hvor den i noget væsentligt afviger fra 1ste; at anføre alle uden undtagelse, som t. eks. *Σωκράτη* for *Σωκράτην*, *ἐπιμέλομαι* for *ἐπιμελίωμα*, fut. med. for fut. pass., syntes mig ikke at være fornødent.

stemmelse med D. udeladt, da det forekommer mig, at først derved kommer den rette mening frem.

- I, 2, 25. *διεφθαρμένω* efter *ἐπὶ δὲ πᾶσι τοῦτοις* har jeg ligesom D. udeladt, da forbindelsen af *ἐπὶ* med dette verbum neppe er forklarlig.
- I, 2, 34. *ἀφεικτέον ἂν εἶη*. At *ἂν* vilde savnes her, indrømmer D. uden dog at optage det i teksten. At endelsen *ον* har bevirket udeladelsen af *ἂν* i håndskrifterne, er vistnok meget sandsynligt.
- I, 3, 7. Uagtet også D. forsvarer *ἀποσχόμενον τὸ ὑπὲρ τὸν κόρον* osv., må jeg dog fastholde rettelsen *τοῦ*.
- I, 3, 13. At *τὸ δῆγμα* foran *ὑγιῆς* er en senere tilføjelse, tror jeg ligesom D.; der burde vistnok ellers stå *ἐκ τοῦ δῆγματος*.
- I, 3, 15 har jeg med D. udeladt; efter indholdet hører denne § til § 5 og har altså her i slutningen af kap. en såre uheldig plads; *ἂν* kan hverken høre til *ᾧστο* eller til *ἡδυσθαι*, *ἀρκούντως* er mildest talt et højt uheldigt udtryk, forbindelsen *περὶ βρώσεως — κατεσκευασμένος ἦν* er meget stødende, og istedenfor *λυπεῖσθαι δὲ πολὺ ἔλαττων* vilde man vente *λυπεῖσθαι δ' οὐδέν*.
- I, 5, 5. D. har *ἰκετευτέον*, håndskrifterne *ἰκετεύειν*; der er neppe nogen grund til forandring.
- II, 1, 1. *ἐγκράτειαν βρωτοῦ*. Jeg har udeladt *πρὸς ἐπιθυμίαν*; D. har det i sin textudgave (Leipzig, 1865) i kritiske klammer, medens han i oxforders udgaven har udeladt det. Det findes kun i 2 pariser håndskrifter og synes åbenbart at være et senere indskud, der bringer forstyrrelse ind i et korrekt udtryk.
- II, 1, 17. Hvorfor D. har udeladt *ἐγὼ μὲν — ὑπομένειν*, der findes i alle håndskrifter, véd jeg ikke; han beråber sig på G. Dindorfs autoritet.
- II, 1, 23. *ποιήσῃ*, som jeg har optaget istedenfor *ποιησάμενος*, findes i et pariser håndskrift (B).
- II, 3, 17. *κινδυνεύσεις σύ. ἐπιδεῖξαι* har jeg efter D.'s og Cobets eksempel udeladt, da dette verbum vel neppe på noget andet sted findes forbundet med infinitiv.
- II, 6, 9 har jeg optaget D.'s konjektur *κάπροι* for *ἐχθροί*; det foregående *λαγῶς* — *ὄρνιθες* anbefaler vistnok i høj grad denne rettelse.
- II, 6, 17. *Θράνται σε*. Tvende pariser håndskrifter have *ὀ*

ταράττει, A og B οἶδα, ἐγὼ ὁ Σωκράτης, ὁ ταράττει, C ἢ ταράττει. D's rettelse ansér jeg for fuldkommen rigtig; det synes, at afskriverne ikke have forstået udtrykket, men søgt at rette det. Hertil kommer, at den hyppigt forekommende forveksling eller sammenblanding af flere forbindelsesmåder mellem sætninger (se Madv. græsk ordføjningslære § 197 (3)) vistnok kun bruges efter et adjectiv.

- II, 9, 5. προσεκαλείτο findes i de fleste håndskrifter, προσεκαλέσαιο kun i B; αὐτῶν ἴνα, der findes i ét håndskrift, er vist et senere indskud.
- III, 3, 2. Hvorfor D. har ændret ἐφ' ἧς, der findes i alle håndskrifter, til ἐφ' ἧν, véd jeg ikke.
- III, 3, 5. αὐτούς, der står i alle håndskrifter, sætter D. i kritiske klammer, fordi det i et citat af Stobaios er udeladt.
- III, 3, 14. ὡς πολὺ — διενέγκουσιν. D. har πολὺ — διενέγκουσιν, skønt håndskrifterne have ὡς πολὺ osv; nogle håndskr. have διενέγκει ἐν τῇ τῶν ἄλλων, ἐτ διένεγκεν τῶν ἄλλων, B διενέγκοι ἐν.
- III, 4, 1. D's rettelse ἔχω for ἔχων har jeg optaget, da denne læsemåde giver den rette mening, og afskriverne vistnok af de foregående partic. ere blevne forledede til at skrive ἔχων.
- III, 5, 2. Også her har jeg fulgt D., som skriver Ἀθηναίων for Ἀθηναίων (jvnfr. det foregående Βοιωτῶν).
- III, 5, 3 har jeg ligesom D. optaget Cobets konjektur μεγαλοφρονέστατοι istedenfor φιλοφρονέστατοι, der her neppe giver nogen mening.
- III, 5, 17. D. billiger i sin oxforders udgave ἀπειρία og forkaster ἀτηρία, der ikke forekommer noget andet sted; desuagtet har han i sin textudgave optaget ἀτηρία.
- III, 5, 22 har jeg optaget D's συνηχέναι (for συνεννηχοέναι), da det findes i 2 håndskrifter og antydes i de øvrige.
- III, 5, 24. D. sætter istedenfor οὐδ' οἰόμενος, der findes i alle håndskr., οὐκ οἰόμενος, jeg véd ikke hvorfor. Det skulde dog vel aldrig være i den tro, at en sammensat nægtelse nødvendigvis skulde benægte den hele sætning, og ikke participiet alene, jvnfr. Xen. Apomn. I, 3, 13, οὐδ' ἄπτομενον og Lysias's tale mod Philon, § 22, μηδ' ὠφελουμένη).
- III, 9, 4 har jeg med D. optaget Heindorfs konjektur τῶ τὰ μὲν — καὶ τῶ τὰ, da nogle håndskr. have τὸ — τὸ,

- andre τὸν — τόν, og stedet altså synes at være forvansket.
- III, 9, 7 har jeg optaget efter D. μικρῶν istedenfor μικρόν; om det er en konjunktur, eller det er håndskrifternes læsemåde, omtaler han ikke.
- III, 9, 9. ὅλως ἅπαντας, σχολάζοντας μέντοι har jeg udeladt, da disse ord kun findes i ét håndskrift, der desuden har μέν τι istedenfor μέντοι.
- III, 9, 14. Hvorfor D. har forandret εὐπραξίαν, der findes i alle håndskr., til εὐπραξία, véd jeg ikke.
- III, 10, 6. καλοὶ οὖς er en, som det synes mig, fortrinlig rettelse af D. istedenfor det mindre heldige ἀλλοίους.
- III, 14, 7 har jeg optaget Reiskes af D. billigede rettelse ὡς τὸ ἐσθίειν — εὐωχεῖσθαι istedenfor ὡς τὸ εὐωχεῖσθαι — ἐσθίειν, da dette vistnok er meget tvetydigt.
- IV, 1, 1. σκοπούμενῳ τῷ καὶ μετρίως ἀισθανομένῳ har jeg foretrukket for τῷ σκοπούμενῳ καὶ μ. α., da det findes i A og anføres af Stobaios, og ikkun dette giver den rette tanke ¹⁾.
- IV, 2, 1. D. har ἐν σοφίᾳ istedenfor det alm. ἐπι σοφίᾳ uden at angive nogen grund; skulde der ské en forandring, vilde jeg hellere udelade præpositionen.
- IV, 2, 5. ἐπιτηδεῖόν γ' — ἐντεῖθεν, der findes i håndskr., har D. uden videre udeladt.
- IV, 3, 6. Istedenfor det sædvanlige αντιείειν, der neppe giver mening, har jeg optaget D.'s συμφύειν, som også anføres af Stobaios. Jeg kunde være tilbøjlig til at udelade τε efter συμφύειν.
- IV, 6, 9. εἰ ἔστιν har jeg liegsom D. udeladt; der er vist en senere tilføjelse.
- IV, 7, 9. τοῦ γὰρ οὕτω προσέχοντος have alle håndskr. på ét nær; ἐαυτοῦ bør vist udslettes.

Endnu må jeg tilføje, at D. synes at være i vilderede med hensyn til forskellen i betydningen af οὐκουν og οὐκούν.

Hvad anmærkningerne angår, måtte jeg tage hensyn til den forandring, der er foregået i vore Skøler i henseende til undervisningen i græsk. På den tid, da min 1ste udgave udkom,

¹⁾ Jeg tillader mig her at rette en fejl i angivelsen af de steder, hvor min 2den udgave afviger fra 1ste; der er nemlig ved en uagtsomhed tilføjet et overflødigt εἰ.

benyttedes i skolerne Madvigs græske ordføjningslære; de vigtigste regler lærte disciplene læctievis, ved sjældnere forekommende syntaktiske phænomener henviste lærerne til den, for at disciplene med større sikkerhed kunde bevare og fastholde, hvad der mundligt var blevet dem meddelt; nu benyttes den, såvidt jeg véd, væsenligen kun for at nå det sidstnævnte mål. Medens jeg derfor i min 1ste udgave i regelen kunde indskrænke mig til henvisninger til ordføjningslæren, troede jeg nu at burde give selvstændige syntaktiske forklaringer, hvor jeg måtte ansé det for fornødent, og jeg har søgt så vidt muligt på ét sted at samle de enkelte tilfælde, der kunde henføres under den samme regel, t. eks. om brugen af dobbeltakkusativ. Dog har jeg på enkelte steder tilføjet en henvisning til ordføjningslæren, idet jeg forudsatte, at den benyttedes idetmindste i nogle skoler. En bemærkning må jeg endnu gøre. Medens det pågældende skrift på den tid, da den 1ste udgave udkom, i regelen læstes i skolens næstøverste klasse, og anmærkningerne¹⁾ altså måtte være beregnede på denne klasses disciple, så tror jeg nu og håber deri at være enig med mine kolleger, at læsningen af dette skrift hører hjemme i vore skolers øverste klasse, og jeg har altså forbigået alt, hvad jeg måtte forudsætte som bekendt og lært ved den tidligere læsning af forfattere.

Allevegne, hvor det lod sig gøre, har jeg stræbt efter at påvise og henvise til overensstemmelser mellem den græske og den latinske sprogbrug, og dertil er jeg ledet af den overbevisning, jeg har vundet ad erfaringens vej, nemlig at man på en let og sikker måde kan bibringe disciplene en stor del af den fornødne kendskab til den græske syntax, når man idelig sammenstiller de forekommende græske syntaktiske phænomener med de tilsvarende latinske, der må forudsættes som bekendte for disciplene, og påviser ligheder og uligheder. Til nogle enkelte steder havde jeg isinde at give en eller anden sproglig oplysning, oversættelse eller deslige, men jeg opgav det, idet jeg måtte forudsætte, at man i alle skoler benytter den fortrinlige hjælp, som Bergs græske ordbog tilbyder. På nogle steder, hvor der var en passende anledning dertil, har jeg givet

¹⁾ Om disse må jeg dog nu tilstå, at de ere givne i altfor stor mængde, og det er naturligvis kun en tarvelig trøst, at det samme vistnok turde gælde i samme eller måske endog i højere grad om andre skoleudgaver af græske og romerske forfattere.

nogle udførligere oplysninger om forskellige forholde, navnlig i Athenai og Sparte, t. eks. om hetairerne, om den fri kvindes stilling, fordi jeg tror, at de almindeligt benyttede håndbøger i denne henseende ikke give og heller ikke kunne give de fornødne oplysninger, som enkelte forfattersteder kræve.

De oplysninger om historiske begivenheder, om filosofier, sophister osv., der i 1ste udgave ere meddelte spredte i anmærkningerne, har jeg i 2den udgave givet samlede i indledningen, og altså er også denne bleven omarbejdet. Jeg har tilsigtet at give en overskuelig og i alt fald ved lærerens hjælp let forståelig fremstilling af Sokrates's liv og personlighed og dernæst af hans virken, og for at nå dette mål måtte jeg give en sammentrængt udsigt over den philosophiske, religiøse og politiske udvikling, der dannede grundlaget derfor.

En såre uheldig fejl, som jeg først ved brugen af bogen har opdaget, skal jeg her nytte lejligheden til at rette. S. 47 l. 13 f. n. står «(Gen. Plur. Fem.) menes der Medhustruer», hvilket bedes rettet til «(Gen. Plur.) menes der her særligt». Desuden må jeg beklage, at på ikke få steder tonetegn, åndetegn og skilletegn under réntrykningen enten ere sprungne af eller ere blevne utydelige.

Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere.

Af *Sophus Bugge.*

Ved vers i Beowulf henviser det tal, som er nævnt først, til:

BEOWULF nebst den Fragmenten FINNSBURG und VALDERE in kritisch bearbeiteten Texten neu herausgegeben mit Wörterbuch von Chrn. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1867.

Det tal, som er sat i parentes, henviser til:

BEOWULFES BEORH eller Bjovulfs-Drapen, det old-angelske Heltedigt, paa Grundsproget, ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Kjøbenhavn 1861.

Verstallene i Greins udgave afvige kun meget lidt fra verstallene i:

Beowulf. Mit ausführlichem Glossar herausgegeben von Moritz Heyne. Zweite Auflage. Paderborn 1868.

Efter henvisningerne til Grundtvigs udgave vil man have let for at finde versene i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF the Travellers Song and the

Battle of Finnesburh edited by John M. Kemble Esq. M. A. Second edition. London 1835.

i Schaldemoses aftryk af Beowulf og i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF, the Scôp or Gleeman's Tale and the Fight at Finnesburg. With a literal translation, notes, glossary, etc. by Benjamin Thorpe. Oxford M.DCCC.LV.

Ved Waldere henviser det verstal, som er nævnt først, til Greins udgave; det, som er sat i parentes, til:

Two leaves of King WALDERE's Lay, now first published by George Stephens, Esq. Cheapinghaven and London, 1860.

Andre oldengelske digte har jeg citeret efter:

Bibliothek der Angelsächsischen Poesie in kritisch bearbeiteten Texten herausgegeben von C. W. M. Grein. Goettingen. 1ter Band 1857. 2ter Band 1858.

Med taknemmelighed nævner jeg, at jeg har havt et uundværligt hjælpemiddel i:

Sprachschatz der angelsächsischen Dichter bearbeitet von C. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1ter Band 1861. 2ter Band 1864.

Jeg skriver *ed*, *ed*, som almindeligt er, skjønt meget taler for at skrive med Jessen *da*, *do*.

Beowulf.

18—19 (35—38):

Beowulf wæs bréme (blæd wide sprang)

Scyldes eafera Scedelandum in.

Grundtvig, hvem Grein følger, holder med rette fast ved håndskriftets *eafera* og forstår *blæd wide sprang* som *parenthès*. Sådanne korte mellemsætninger, som adskille, hvad der grammatisk hører sammen, er meget almindelige i den oldengelske episke digtning. Som enkelte eksempler blandt mange kan nævnes Beow. 1316—1318 (2625—2630):

Gang þá æfter flóre fyrdwyrðe man
mid his handscále (healwudu dynede),
þæt he þone wisan wordum hnægde;

Beow. 1422—1423 (2837—2839):

flód blóde weól (folc tó sægon),
hátan heolfre;

Beow. 2776—277b (5545—5549):

segn eác genom,
beácna beorhtost, bill ærgescód
(ecg wæs íren) ealdhláfordes.

Når islandske kilder, f. eks. Edda (ed. AM. I, 522), kalde Skilvinge-ættens stamfader *Skelfir*, så må dette grunde sig på en ligeså forfeilet etymologi som den, der har gjort *Auðr* til stamfader for *Öðlingar* (= oldeng. *æðelingas*); ti *Skelfir* er afledet af *skelfa* få til at skjælve, skræmme, der oprindeligt har lydt *skalfjan* og hvor *e* altså er fremkommet af *a* ved indvirkning af *j*, men på denne måde lader første *i* i *Skilfingr* sig ikke forklare. *Skilfingr* er tillige Odens navn, ligesom Gauterne havde navn tilføjet med Oden. Efter formen kunde navnet komme af *skjálfr* skjælven, men jeg udleder det af oldeng. *scylf*, *scylfe*, *scelfe*, eng. *shelf* noget som er slået sammen af bord, f. eks. en bænk, eller af et dermed nærbeslægtet ord, som i Oldnorsk har lydt *skjálfr*. Nu heder Odens høisæde, hvorfra han ser ud over alle verdener, *Hliðskjálf*; *Valaskjálf* er navn på en af gudeboligerne, og ved skildringen af Atlas (og Jormunreks) borg nævnes *liðskjálfar* Atlakviða v. 14 (jfr. min udgave af Sæmundar Edda s. 430. 446 f.); *Skilfingr* han som sidder i *skjálfr*, i høisædet, egner sig derfor vel til navn for Oden ligesom for en menneskelig høvding. Også stedsnavnet *tó Hnæfes scylfe* i et diplom fra 976 hos Kemble cod. dipl. no. 595 *zur bank oder zum stuhl* (engl. *shelf*) des Hnáf (Grimm kl. schrift. 2, 262) turde have gjæmt et minde om, at høvdingen pleiede at sidde i *scylf*.

80—89 (159—177):

He beot ne áléh, beágas dælde,
 sinc æt symle. Sele hlifade
 heáh and horngeáp, heaðowylma bád,
 láðan líges. Ne wæs hit lenge þá gen,
 þæt se ecghete acum werum
 æfter wælniðe wæcnan scolde,
 þá se ellengæst earfoðlice
 þrage gepolode, se þe in þýstrum bád,
 þæt he dógora gehwám dreám gehýrde
 hlúdne in healle.

I 84 (167—168) har håndskriftet *þæt se seog hete dðum swerian*. Greins forandring af *seog hete* til *ecghete* synes mig slående rigtig, men *dðum swerian* og sætningens betydning i det hele har ikke engang han forstået.

Jeg læser:

Sele hlifade
 heáh and horngeáp, heaðowylma bád,

lāðan līges;   ne wæs hit lēnge þā gen,
 þæt se ecghete   ādumswerian
 æfter wælnīðe   wæcnan scolde.
 Þā se ellengāst   earfōðlice
 þrage geþolode, o. s. v.

Ved udtrykket *sele . . heaðowylma bād, lāðan līges* «salen ventede på krigsflammerne, den ødelæggende lue» antydes sikkerlig, som Heyne (under *bīðan*) har seet, at salen Heorot senere i en kamp er bleven herjet af ild. Hvad dette var for en kamp, bliver klart ved de følgende ord, som jeg tolker dem: «ikke var der meget lang tid igjen til, at kampen mellem svigersøn og svigerfader skulde vækkes ved dødshadet (at kampen mellem svigersøn og svigerfader skulde begynde efter at hævnfølelsen var vakt)». Der er her tale om kamp mellem Hrōðgār og hans svigersøn Ingeld. Mere derom fortælles i 2024—2069 (4042—4131) og i Wīdsīð 45—48. I 2067 f. (4127 ff.) antydes, at striden mellem Danerne og Heaðobarderne, som for en stund var bilagt ved Hrōðgārs datter Freáwarus giftermål med Fróðas søn Ingeld, senere igjen brød ud i lys lue; og det her omhandlede sted viser, at dette skede, efter at Beowulf havde fældet Grendel. Om den samme kamp¹⁾ fortæller Wīdsīð: «Hrōðwulf og Hrōðgār, brodersøn med farbroder, holdt meget længe fred sammen, efter at de havde fordrevet Vikingernes æt og knækket Ingelds overmod²⁾, ødelagt ved Heorot Heaðubardernes styrke». Ved dette overfald af Ingeld må det da have været, at Heorot blev herjet af luerne. Ytringen i 83 (166), at der ikke var lang tid igjen til, at krigen mellem Hrōðgār og Ingeld skulde bryde ud, stemmer godt overens med udsagnet i Wīdsīð, at Hrōðgār og Hrōðwulf levede meget længe sammen i fred, efter at de havde overvundet Ingeld.

æfter wælnīðe kan sammenlignes med *syððan Ingelde weallað wælnīðas* 2064 (4122) f.; *æfter* står her i omtrent samme forbindelse som i 1606 (3205) *ongan æfter heaðoswāte wīgbił wanian*. Efter *wæcnan scolde* må sættes punctum; *Þā*

¹⁾ Med urette har jeg i min udgave af Sæmundar Edda s. 444 b efter Grundtvig formodet, at den kamp, som Wīdsīð nævner, er den, hvori Fróða faldt; ti derimod taler den omstændighed, at Ingeld og ikke Fróða er nævnt.

²⁾ I *Ingeldes ord forbiðgan* er ord brugt omtrent ligesom oldnorsk *oddr* i udtrykket *brjóta odd af oflæti stnu*.

se ellengæst slutter sig til det forudgående *bedgas dældæ*, *sinc æt symle*.

Mærkværdigt er *ddumswoerian*. Vi må ialfald deri søge et copulativt compositum for «svigersøn og svigerfader». Sådanne sammensætninger (Dvandva-composita), i hvilke to forskellige slægtskabsnavne er forenede, er karakteristiske for ættens betydning hos Germanerne: i Oldengelsk finde vi ellers *suktor-fædran* eller *suktorgefæderan* brodersøn og farbroder; i Heljand 1176 Heyne *thie gisunfader* søn og fader; i Hildebrandskvædet *sunufatarungô(s)* søn og fader. Den yngres navn står i alle disse ord først. De oldnordiske ord *feðgar*, ældre *feðrgar* (hvilken form kjendes fra svenske runestene), *feðgin*, *mæðgur*, *mæðgin*, *systkin* er i betydningen overensstemmende, men i formen er de afvigende derved, at de kun for den ene slægtning indeholde en udtrykkelig betegnelse; man tør vel sige, at dette skyldes en forkortning: *feðrgar* er istedenfor *sunfeðrgar*.

ddumswoerian er da sammensat af *ddum* svigersøn og *woer* svigerfader. Kun endelsen vækker nogen tvil. Man tør vist ikke tænke på at læse *ddumswoerum*; jeg søger i ordet den samme afledningaendelse som i got. *brōþrahans* Marc. 12,20 «gebrøder» og i oldn. *feðrgar*: *ddumswoerian* er istedenfor *ddumswoerigan* eller *ddumswoergan*, ligesom man skrev *woerian* foruden *woerigan* og *woergan*, både *Widia* og *Wudga*. I flertallets dativ er endelsen *n* (istedenfor *m*) dels med *a*, dels med *o*, dels med *u* foran ikke sjældent: *uncran eaferan* Beow. 1185 (2363); *lāfan* *Ædelstān* v. 6 cod. 1 hos Thorpe = *lāfum*; *on hreōstan* runedigtet 10; *his māgan leōf* run. 20; *edgan* psalm. 90,8 (oculis tuis), Exod. 179 (hvor Grein stilliende har forandret det); *mid deorcan næglum* digtet om det hellige kors 46; *scypon* Beow. 1154 (2302); *heafdon* Beow. 1242 (2477); *handon* Byrhtnōð 7; *glēdon* psalm. 119,4; *gaton* psalm. 126,6; *wīcun* Beow. 1304 (2601); *gērun* Menolog. 10. Endelsen *an* forekommer især ofte i dat. pl. af *an*-stammer.

219—224 (440—446):

.. þá liðende land gesáwon . . .
side sænæssas. Þá wæs sundliden
eoles æt ende.

Det ellers ukjendte ord *eoles* har fremkaldt mange lidet tiltalende forandringer; også den seneste: *edletes* «wasseraufenthaltes», som er fremsat af Leo og optagen af Heyne, er uheldig.

Det middelhøitydske *las* gen. *latæes*, m. lænke, hvortil Heyne henviser, er et romansk ord: prov. *latz*, *las* af lat. *laqueus* og har her intet at gjøre. Jeg mindes ikke nogen oldengelsk dannelse som *let*, gen. *letes* af *lettan*, og en afledning af *lattan* skulde ialfald snarere betyde «det at holde en tilbage» end «det at opholde sig».

eolet tydes af Ettmüller og Grein tiltalende som «ilsom fart»; ordet må da skrives *edlet* og være en afledning af det i oldeng. ikke gjenfundne verbum *ile*, oldsaks. *lian*. Samme afledningsendelse har vi i *þeowot*, *þeowet* trældom af *þeowan*, *bærnet* forbrænding af *bærnan*, *fréot*, *ræwet*, *sæcofof*. I oldeng. finde vi oftere *é*, hvor de beslægtede sprog har langt *t*: *feól*, også *fél* = oht. *fila*; *fréolíc* = oldsaks. *frilíc*, *Sweðþeód* = oldn. *Svþjóð* o. s. v.

Dog er der i brugen af verbet «ile» i de beslægtede sprog for liden tilknytning til, at denne tydning af *edletes* kan blive ret sandsynlig; og efter *sundes æt ende* i det næroverensstemmende sted i digtet om storfisken «Fastitocalon» v. 15 (Grein bibl. I, 235; Thorpe cod. Exon. p. 361) skulde man vel snarere formode, at ordet var et poetisk udtryk for havet. Jeg vover derfor, skjönt med tvil, en anden tolkning. Til oldeng. *feól*, *fél* svarer oldn. *þél* (ikke *þel*; nyisl. *þjöl*); til stammestavelsen i *edlet* svarer da regelret oldn. *él* (feilagtig skrevet *el*), illng, byge, svensk *il*, i danske diall. *el*, *il* (*ee*, *ii*), hvoraf norsk *éla*, præter. *éla*, altså i ældre tid *élaði* «falde i byger eller ilinger» (I. Åsen), svensk *ila* «1) blåsa hårdt . . 2) blåsa kyligt» (Rietz) er afledet, og deraf igjen substantivet *éling*, *iling*. Af et til *él* svarende oldengelsk ord kunde have været afledet et verbum *éolian* «være stormfuld», ligesom *sorgian* sørge af *sorg*, og af hint verbum kunde igjen være dannet *edlet*, ligesom *þeowet* af *þeowan*, *þeowian*. *edlet* skulde da her være brugt om det stormfulde hav (*haf élum rollit*); *alet*, der er dannet ved samme afledningsendelse, er i Daniel 254 brugt med concret betydning «ild», og på samme måde har ord, der ende på *oð*, dels abstract, dels concret betydning.

Til med Grein istedenfor *sund liden* (gjennemseilet) at indsætte *sundliden* sér jeg ikke tilstrækkelig grund.

442—444 (877—881):

Wén ic, þæt he wille, gif he wealdan mót,
in þæm gūðsele Geótena leóde
etan unforhte.

gúðsela, d. e. sal hvori der kjæmpes, giver vistnok mening; men skulde det oprindelige udtryk dog ikke være *goldsele*, som ellers jævnlig bruges om borgen Hjort og det netop hvor talen er om Grendels overfald?

506—507 (1005—1008):

Eart þú se Beówulf, se þe wið Breccan wunne
on síðne sæ ymb sund-flite?

Alle udgivere skrive her *sundflite* som ett sammensat ord. Dette må da være acc. sg. af et hunkjønnsord *sundfliti* svømmestrid (væddestrid om hvem der er den dygtigste svømmer).

Men et hunkjønnsord *fliti* i samme betydning som *fliti*, *gefliti* neutr. findes, såvidt jeg véd, ingensteds. Desuden bruger vel intet sprog udtryksmåden «kjæmpe om svømmestrid».

Man må skrive:

Eart þú se Beówulf, se þe wið Breccan wunne,
on síðne sæ ymb sund flite?

flite er 2den pers. sg. præterit. af verbet *flitan* og sideordnet med *wunne*. Jfr. 517 (1028): *he þe at sunde oferslåt*.

572—575 (1138—1143):

Wyrð oft nereð

unfægne eorl, þonne his ellen deáh!
Hwæðere me gesælde, þæt ic mid sweorde ofslóh
niceras nigene.

Sætningen *me gesælde, þæt ic — ofslóh* står ikke i modsætning til det foregående; kun ved at tænke til noget, som ikke her udtrykkelig er sagt, vilde man kunne fremtvinge en modsætning. Jeg tror derfor, at *hwæðere* er en, måske ved indflydelse af 578 (1149) indkommen, forvanskning og at det rette er:

Swá ðær me gesælde.

Da få vi to rimstave i halvlinjen.

598—599 (1190—1193):

nænegum árad

leóde Deniga, ac he lust wigeð,
swefeð and sendeð.

Greins *lust wigeð* «bærer lyst» er et underligt udtryk, som ikke giver god modsætning. Langt heller må man da med andre udgivere læse *lust-wigeð* «kjæmper med lyst». Kemble foreslår *on lust wigeð*. Jeg formoder, at det oprindelige er: *ac*

he [on] *lust þigeð* «han tager til sig med lyst (ret af hjærtens lyst)». Forbindelsen *on lust þigean* findes også v. 618 (1230); Manna wyrde 76 hos Grein I, 209 (Thorpe cod. Exon. 331). *þigean* bruges jævnlig om trolde og uvætter, som får grebet sit offer: Beow. 736 (1465); 563 (1120). — *þ* og *ƿ* (*w*) kan meget let forveksles: således skal i 2534 (5060) skindbogen have *wat* for *þæt*; i 2227 (4447) har man i håndskriftet læst *in wa-tide*, hvori Grein har fundet *in þá tíða*.

833—836 (1660—1666):

Þæt wæs tácen sweotol,
syððan hildedeór   *hond álegde*
earm and eaxle   (*þær wæs eal geador*)
Grendles grápe   *under geápnæ hr[óf].*

Ordene i de sidste linjer forbindes forskellig. Medens Grein tager blot *þær wæs eal geador* som parentes, henfører Grundtvig også *Grendles grápe* til den mellemskudte sætning. Derimod afslutte Kemble, Thorpe og Heyne en sætning med *eaxle* og forbinde *þær wæs eal geador Grendles grápe under geápnæ hróf* til én sætning. Jeg tror at måtte følge Grundtvig. *dlegde* kræver en nærmere bestemmelse; det må straks siges, hvor Beowulf lægger Grendels hånd, arm og aksel, at de kan være et tegn for alle på hans seier. Hvis *under geápnæ hróf* var at forbinde med *þær wæs*, måtte vel desuden valget af udstrækningens akkusativ istedenfor dativ siges at være påfaldende. *grápe* er vistnok genitiv styret af *eal*, jfr. v. 2727 (5447 f.) *wæs eall sceacen dógorgertímes*; man tør neppe forstå det som akkusativ og apposition til *hond, earm and eaxle*, ti det vilde give et stødende tautologisk udtryk, navnlig da *þær wæs eal geador* går forud.

975—977 (1944—1947):

hyne sár hafað
in niðgripe   *nearwe befongen*
balwon bendum.

niðgripe har Thorpe og med ham alle senere udgivere indsat for skindbogens *midgripe*, som ikke giver stavrim. Jeg tror snarere, at det rette er *nyðgripe* (*niðgripe*) «tvingende, klemmende greb». Dette støttes ved *nyðgrápum* i rimdigtet i Exeterbogen v. 73 (Thorpe cod. Exon. s. 355). *nearo* forbindes navnlig ofte med *nyð*: *of nearwe and of nyðcleofan* Elene 711;

in *nélclofan nearwe geheadrod* Elene 1276; *nearwum gendged nýdcostingum* Gúðlác 1126; *nýd byð nearu on broðstum* runedigtet 10, o. s. v. o. s. v.

991—992 (1975—1977):

Þá wæs háten hreðe Heort innanweard
folmum gefrætwod.

háten forklares her «på befaling»; men en sådan brug af participiet er hård og, såvidt jeg véd, uden eksempel. Grundtvig foreslår *heáhtímbrede*; dette giver et ypperligt udtryk, jfr. f. eks. *sæl tímbred* Beow. 307 (611); *se þone sele frætweð, tímbred torhíllce* Dómesdæg 93 (cod. Exon. 450); *hedhgetímbred* Satan 29. Kun må man skrive ordet således:

Þá wæs heátímbred Heort innanweard
folmum gefrætwod.

1108—1120 (2210—2233):

	Herescyldinga
betst beadorinca	wæs on bæl gearu;
æt þæm áde wæs	éðgesýne
swátfáh syrce,	swýn ealgylden,
eofer írenheard,	æðeling manig
wundum áwyrded:	sume on wæle crungon.
Hét þá Hildeburh	æt Hnæfes áde
hire selfre sunu	sweolode befæstan,
bánfatu þærnan	and on bæl dón:
earme on eaxle	ides gnornode,
geómrode gidnum.	Gúðreóc ástáh,
wand tó wolcnum	wælfýra máest,
hlynode for hláwe.	

I 1118 (2230) læser Grein *gúðreóc*, Grundtvig *gúðréc*, Rieger *gúðredc*; skindbogen har efter Grundtvig *gúðriuc*, hvortil de tre nævnte forandringer stötte sig, men efter Kemble og Thorpe *gúðrinc*. Mod *gúðriuc* gjør Heyne med rette gjældende, at et slikt ord er aldeles ukjendt og efter oldengelske lydregler ikke vel muligt, og at man endog ved at forandre det til *gúðréc* kun får et meget kunstlet udtryk. For *gúðrinc* taler på den anden side det, at vi deri har et velkjendt ord. Men *gúðrinc ástáh*, som efter min mening utvilsomt er det rette, er hidtil ikke bleven forstået.

Thorpe forklarer: «Hnæf ascended in flame and smoke»,

ligeså Grimm kleinere schriften II, 262 «des helden geist erstieg mit der flamme in die luft». Denne forklaring tykkes mig poetisk umulig; ingen skald vilde kunne udtrykke sig så. — Leo og Heyne finde i ordene udtalt, at Hildeburg lod den eneste søn, som hun havde i live efter kampen, levende brænde på Hnæfs bål. Men hermed kan jeg ligesålidt som andre forlige mig; denne opfatning synes mig ikke at have nogen støtte i hvad vi véd om de gamle nordiske og tyske folks forestillinger og skikke. Når mange mænd brændtes på bål med høvdingen, så var meningen dermed den, at han skulde få talrigt følge til Valhal; men det kunde Hnæf vel få, uden at en gjenlevende søstersøn skulde brændes med ham, ti det heder, at Hildeburg i kampen havde tabt sønner og brødre, ja at alle Finns mænd med undtagelse af nogle få var faldne. Og når trælle lagdes på bål med sin herre, så dræbtes de dog først og brændtes ikke levende.

Jeg forstår *gúðrinc* om Hnæf. I 1109 (2212) meldtes det, at den bedste af skjoldungekjæmperne var rede til bålet; og nu heder det her: helten steg op, det vil sige: Hnæfs lig blev løftet på bålet. At *ástah* kan siges om den døde (hvilket Grimm nævnte sted finder umuligt), sér man af *Vafþrúðnismál* v. 54:

hvat mælti Óðinn, áðr á bál' stigi,
sjálfr í eyra syni?

på det tilsvarende sted i *Hervararsaga* (Fornald. søg. I, 487) heder det: *áðr hann væri á bál borinn* (eller *hafðr*).

Bedst sættes punctum foran og efter *Gúðrinc ástah*.

1365—1366 (2723—2725):

Þær mæg [man] nihta gehwæm niðwundor seón,
fyr on flóde.

Vistnok med urette har Grein tilføiet *man*. Afdeles på samme måde, som det her heder *þær mæg wundor seón*, siger man jo i Oldnorsk stadig *þar má sjá undr*. Også i Gammel-svensk udelades «man» ofte, se Rydqvist II, 520. I Oldengelsk har jeg rigtignok ikke ellers seet noget eksempel på, at «man» ei er udtrykt.

1604—1605 (3201—3203):

wiston and ne wéndon, þæt hie heora winedrihten
selfne gesáwon.

Dietrich har i en særdeles lærerig afhandling i *Haupts*

zeitschr. f. deutsch. alt. XI, s. 441 vist, at negtelsen i Old-engelsk ofte blot står i det andet af to forbundne sætningsled og derfra må tænkes til ved første. Den samme korthed i udtryk findes i mange andre sprog; se min udgave af Sæmundar Edda s. 207 a. Dietrich holder derfor i det nævnte sted af Beówulf fast ved hvad skindbogen har og forstår det som *ne wiston and ne wendon*. Men ingensteds har jeg fundet negtelsen udeladt i første led, når de to led er forbundne ved «og»; mange sprog tillade udeladelsen af «nec» foran «nec», men intet, såvidt jeg véd, udeladelsen af «non» foran «et non». Indtil man påviser et sikkert eksempel herpå, tror jeg med de engelske udgivere og Grundtvig, at det rette er:

wiscton and ne wendon,
der giver et udtryk, som i alle måder egner sig for stedet.

1655—1658 (3303—3310):

ic þæt unsófte ealdre gedígde,
wigge under wætere weorc genéððe
earfoðlice: ætrihthe wæs
gúð getwæfed, nymðe mec god scylde.

Udtryksmåden *wæs gúð getwæfed* er mig andenstedsfra ubekjendt; det almindelige og, som jeg tror, det rette ordlag giver Grundtvigs forandring *gúðe getwæfed*. Derimod er der ingen grund til at indsætte *ic* foran *ætrihthe*, ti i sidstnævnte ord kan rimslaven kun være *æ*. *ic* behøver ikke at stå til som subjekt, se v. 470 (933 f.): *siddan þá fæhðe feó þingode* og andre eksempler hos Grein, sprachschatz under *ic*.

1700—1705 (3393—3403):

Þæt lá mæg secgan, se þe sóð and riht
fremeð on folce, feor eal gemon,
eald éðelweard, þæt þes eorl wære
geboren betera! Bláð is áræred
geond widwegas, wine mín Beówulf,
þín ofer þeóða gehwylce.

Når man her med Kemble oversætter ligefrem: at denne helt var født bedre, så får man et høist uheldigt udtryk; komparativen *betera* vilde være altfor svag i slig forbindelse. Thorpe tager *wære* ønskende: «that this earl should have been born better; that is of higher degree; that he should have been a king»; og på samme måde har Heyne (se *geberan* i glossariet

til 2den udg.) forstået konjunktiven. Men i 2864 (5720) ff. har vi et ensartet udtryk:

Þæt lá mæg secgan, se þe wyle sóð sprecan,
þæt se mondryhten, se eow þá máðmas geaf,
þæt he genunga gúðgewædu
wraðe forwurpe,

hvor konjunktiv er sat i gjenstandssætningen uden ønskende betydning. Desuden vilde det være påfaldende, at kongen skulde beråbe sig på, at han mindes alt fra fjærne tider af, hvis han udtalte, at Beowulf burde have været af bedre byrd. Endelig synes «denne helt» i kongens mund om Beowulf unaturligt, da kongen umiddelbart efter tiltaler ham med «du». Jeg tror derfor, at Thorpes forklaring må opgives.

Sammenhængen synes at kræve den mening, som f. eks. Grundtvig i sin oversættelse udtaler:

Bedre Helt af nogen Æt
Aldrig saae jeg stige;

men dette lader sig ikke forlige med skindbogens ord. Derfor forandrede P. A. Munch (i sine forelæsninger) vistnok med rette *wære* til *nære*; men da bliver *þes* meningsløst. Jeg læser derfor:

þæt þe eorl nære

geboren hetera

•at der ikke er bleven født en ypperligere helt end du.

• Dette stemmer overens med 856 (1706) ff.:

Þær wæs Beowulfes

mærðo mæned: monig oft gecwæð,
þætte súð ne norð be sæm tweoðnum
ofer eormengrund óðer nænig
under swegles begong sélra nære
rondhæbbendra rices wyrðra;
med 1845 (3684) ff.:

wén ic talige, ...

þæt þe Ságeátas sélran næbben
tó geceósenne cyning ænigne
hordweard hæleða.

Beowulf kaldes gjentagne gange *secg* eller *þegn betata*.

2029—2031 (4052—4056):

Oft seldan hwær

æfter leóðhryre lytle hwile
hongár búgeð, þeah seó brýð duge.

Forgjæves har Grein søgt at forsvare skindbogens tekst ved at forstå *seldan* som accus. sg. eller pl. af *selda* hofmand: et substantiv *selda* er ukjendt, ligesom det er uden eksempel, at *búgan* forbindes med akkusativ af et substantiv, som betegner en person. Ypperligt er Heynes forslag *oft nó seldan* eller *oft nalæs seldan*¹⁾, ligesom vi ellers finde *oft nalæs seldan*, *oft nales (nalles) éne*, *oft and. unseldan*, oldn. *opt, úsjaldan*.

Derimod tror jeg ikke, at man med Heyne tør oversætte: kun en liden stund hviler det dræbende spyd; for denne allerede af Kemble givne forklaring af *búgeð* er der neppe tilstrækkelig støtte. Jeg forbinder *búgeð* med *hwér* og forklarer: det dræbende spyd vender sig et eller andet sted hen d. s. rammer en eller anden. *búgan* er brugt på lignende måde i Crist 768: *þú læs se dítres ord in gebúge under bálnlocan*, Gúðlác 997: *wæs him in bogen bittor bancóða*. *hwér* forbindes også ellers med verber, som betegne en bevægelse til et sted.

2210—2214 (4414—4421):

. . . . án ongan

deorcum nihtum   draca ricsian,
 se þe on heáre hæðe   hord beweotode,
 stánbeorh steápne: stig under læg
 eldum uncúð.

I 2212(4417) har håndskriftet efter Grundtvig *on heaw . . h . . ðe hord*; i *h . . ðe* søgte han *hæðe*, og af *heaw . .* har Grein gjort *hædre*; de tidligere udgivere læste *on hæðe hord*. Men når man sammenligner 2275—2277 (4541—4545), hvor det efter Greins udfyldning af de huller, som her er i skindbogen, heder om *níðdraca*:

He ge[wunian] sceall
 hearh [on] hrusan²⁾,   þær he hæðen gold
 warað wintrum fród

og 2216 (4425) *hæðnum horde*, så må man formode, at det rette

¹⁾ Det sidste er vistnok rettere, ti i sådan forbindelse bruges ikke *wó*, men *nalles* eller *næs*, som jeg med Grimm Deutsche gr. III, 723 holder for en forkortning af *nalles*. Da *næs* klinger bedre i verset end *nalles*, læser jeg: *Oft [næs] seldan*.

²⁾ *hearh* er af Grein 2den udg. indsat istedenfor *beorn*, der nævnes som håndskriftets læsemåde. Heyne beholder, hvad Grein tidligere havde formodet: *hildw [under] hrusan*, men *hearh* ligger i træk nærmere ved de bogstaver, man har troet at læse i skindbogen.

er *on hearge hæðen hord*. Men *stánbeorh stedpne* kan neppe stilles jævnsides med *hæðen hord*; derfor læser jeg:

se þe on hearge hæðen hord beweotode:
stánbeorh steápne stig under læg.

stánbeorh stedpne er efter min formodning styret af det efterfølgende *under*; vi kan her oversætte dette med *indunder*., og det kan da neppe være påfaldende, at det forbindes med akkusativ.

2229—2231 (4450—4454):

hwæ[ðre earm]sc[ea]pen [þær inne genam]
[fer]ð [forht]sceapen, se fǣs begeat,
sincfæt [searolic].

Af hele det sted, som fortæller, hvorledes dragen blev bestjålet, kan i skindbogen kun læses brudstykker, og meget vil her vistnok aldrig med sikkerhed kunne udfyldes; men navnlig ved Greins skarpsind er dog sammenhængen i det hele klaret og mange enkeltheder udredede. Ved sætningen *se fǣs begeat* kan jeg ikke følge Greins opfatning; at *fǣs* betyder gru, rædsel, har han gjort meget sandsynligt, men ordet kan her ikke være akkusativ. Når vi jævnføre steder som *hie se fǣr begeat* 1068 (2130), *þæs longaðes þe mec on þissum life begeat* Grein bibliotek I, 246 (Thorpe cod. Exon. 444), så må vi slutte, at *hine fǣs begeat*, og ikke *he fǣs begeat*, er det rette udtryk. Da nu Kemble sætter mærke til, at *se fǣs* ikke følger umiddelbart efter ... *sceapen*, men at der mellem disse ord har stået noget, som nu er ulæseligt, så må disse ulæselige bogstaver have givet objektet for *begeat*. Jeg formoder derfor, at der skal udfyldes: [þone] *se fǣs begeat*; mindre rimeligt synes mig: [þedh hine] *se fǣs begeat*. At det heder *se fǣs*, og ikke blot *fǣs*, er naturligt, da der allerede er sagt *þám gyste [gryre-]bróga stóð*.

2304—2307 (4600—4605):

wæs þá gebolgen beorges hyrde,
wolde [leóða] fela þá líge forgyldan
drincfæt dýre. Þá wæs dæg sceacen
wyrme on willan.

For stavrimets skyld har Grein indsat *leóða*, skindbogen har kun *wolde fela ðá*; med liden sandsynlighed havde Thorpe forandret *líge* til *fýre*. Efter mit skjøn undværer man hellere *þá* i 2305 (4602); og jeg formoder derfor, at det oprindelige er:

wolde he láðan líge forgyldan;
jfr. *láðan líges* 83 (165), *þone láðan lég* *Gúðlác* 567.

2337—2339 (4666—4670):

Héht him þá gewyrcean wígendra hleó
eall-írenne, eorla dryhten,
wígbord wrællíc.

Jeg skjønner slet ikke, hvorledes alle udgivere har kunnet forbinde *eall-írenne*, der er hankjønnsform, med *wígbord*, der er intetkjønnsord. Heyne søger at hjælpe sig ved at opføre et adjektiv *eal-írenne* (dog *eal-íren* under *íren*), men formen *írenne* er uhørt i nominativ sg. masc. Jeg skriver: *eall-írenne* [*scylá*].

2444—2449 (4880—4891):

Swá bið geómorlic gomelum ceorle
tó gebíðanne, þæt his byre ríde
giong on galgan: þonne he gyd wrece[ð],
sárigne sang, þonne his sunu hangað
hrefne tó hróðre and he¹⁾ him helpan ne mæg
eald and infród ænige gefremman.

Herebeald falder for broderen Hæðcyns hånd²⁾, og hans død bliver ikke hævnnet, fordi den gamle fader ikke kan tåle at se sin søn ride galgen.

Grein har forandret skindbogens *wrece* til *wreceð*, og denne forandring er godkendt af Grundtvig og Heyne; men jeg skjønner ikke rettere, end at den forspilder den rette mening. Ti når der indsættes *wreceð*, så kan ordene »han synger sørge-sang, medens hans søn hænger i galgen» kun udsige, at sønnen virkelig blev hængt, hvilket ikke var tilfældet. *wrece* er derimod fuldkommen rigtigt: det slutter sig til konjunktiven *ríde* og her udmales videre den skrækelige skjæbne, som faderen ikke nænner at fremkalde. Simrock oversætter rigtigt:
dann begänn' er ein Klagelied.

Grundtvigs opfatning af stedet, at den gamle fader bliver vanvittig og i sit vanvid tror at se Hæðcyn svævende i galgen, kan jeg ikke dele; den forudsætter, at ikke alene *wrece* forandres til *wreceð*, men også det andet *þonne* til *þæt*.

¹⁾ *he* er glemt hos Grein.

²⁾ Svend Grundtvig *Danm. gl. folkeviser* I, s. 76 anm. sammenligner sagaet om grev Hertegns tre sønner i *Þíðríks* saga.

2472—2477 (4936—4946):

Þá wæs synn and sacu Sweóna and Geáta
ofer wíd wæter wróht gemáne,
herenið hearda, syððan Hréðel swealt
oððe him Ongenþeowes eaferan wéran
frome fyrðhwate, freóde ne woldon
ofer heafo healdan.

Sætningen *oððe him Ongenþeowes eaferan wéran frome fyrðhwate* har på forskjellige måder været misforstået og forvansket.

De gamle brugte ofte i bisætninger og i spørgende hovedsætninger «eller», hvor vi må bruge «og»: til at forbinde to led, som begge skal gjælde. Fra Oldnorsk har jeg givet eksempler derpå i min udgave af Sæmundar Edda s. 421 b, således: Sigurðarkviða in skamma 37: *hvárt ek skylda vega oða val fella*; Vafþrúðn. 20: *ef þitt æði dugir oða þú, Vafþrúðnir! vitir*, hvor det andet håndskrift har *ok*. I Beowulf giver v. 2475 (4942) ikke det eneste eksempel på denne brug af *oððe*; et aldeles tilsvarende sted er 646—650 (1286—1294), hvor jeg med Thorpe og fl. indskyder *ne* foran *meahton* og læser:

wiste [æt] þæm ahlæcan
tó þám heáhsele hilde geþinged,
siððan hie sunnan leóht geseón [ne] meahton
oððe niþende niht ofer ealle
scaduhelma gesceapu scriðan cwóman.

Mere påfaldende er *oððe* for *and* i Elene 508: *þára þe wif oððe wer on woruld cendan*.

Hverken i Beow. 649 (1291) eller i 2475 (4942) sér jeg nogen grund til istedenfor *oððe* (*oþðe*) at indsætte *oð þe*.

him er at forstå som dativ af det reflexive pronomen, der ikke er væsentlig for meningen, men kun gjør udtrykket fyldigere, ligesom f. eks. i Cædmons Genesis 367: *seal wesan him on wyne* og så ofte i vore folkeviser.

Både *frome* og *fyrðhwate* er prædikatsord, ti disse to adjektiver, som jævnlig forbindes, kan ikke her adskilles, så at man tager det ene attributivt, det andet som prædikatsord.

Ordret oversat står der altså: da Hréðel var død og da Ongenþeowes sønner var kjække, krigerske, ikke vilde holde fred; det vil sige: og da O's kjække, krigerske sønner ikke vilde holde fred. De gamle sprog med mindre udviklet syntaks ud-

trykke ofte i en selvstændig, sideordnet sætning, hvad vi give i en bibestemmelse.

Jeg tror altså, at stedet skal læses som skindbogen har det: at hverken *oððe* eller *wæran* skal forandres og at der ikke er hul foran *frome*.

2656—2660 (5305—5313):

Ic wát geare,
 þæt náron ealdgewyrht,   þæt he ána scyle
 Geáta duguðe   gnorn þrowian,
 gesígan æt sæcce: sceal úrum þæt sweord and helm
 byrne and byrduscrúd   bám gemáne.

I sidste sætning må *úrum* (således skindbogen) nødvendig være os påfaldende: Heyne siger, at *úrum bám* er istedenfor *unc bám*; men til en sådan udtryksmåde er i Oldengelsk, det jeg véd, end ikke det mindste spor. Skal sætningen udsige, hvad alle har søgt i den, så må *úrum* nødvendig forandres til *unc* med Thorpe eller til *unc nú* med Grein; men hermed er vi sikkerlig ikke hjulpe. Det er for det første ikke let at skjønne, hvordan skriveren kunde komme til at skrive *úrum*, når der skulde stå *unc* eller *unc nú*. Men dernæst må jeg påstå, at de ord, som alle fortolkere lade Wígláf sige, er urimelige og meningsløse; udsagnet «for os begge skal sværd og hjælm, brynje og skjold (eller, som andre oversætte, rustning) være fælles» indeholder jo bogstavelig taget umuligheder (om også Wígláf dækkes af Beówulfs skjold, efterat hans eget er fortæret af ilden), og jeg öiner ingen forståelse, som er forenelig med brugen af ordet *gemáne* og som giver et rimeligt udtryk: når Beówulf fuldrustet er stedt i kamp, så kan Wígláf ikke udtrykke det, at han vil stille sig ved Beówulfs side i kampen, ved at sige «vi to skal have sværd, hjælm, brynje og skjold tilfælles».

Dette leder mig til den formodning, at idetmindste én langlinje (om ikke mere) er tabt imellem *byrduscrúd* og *bám gemáne*. Den første sætning, hvis slutning mangler, kan da fuldstændig have lydt således:

sceal úrum þæt sweord and helm,
 byrne and byrduscrúd   [bealdre forgulden];

ialfald tror jeg, at denne udfyldning giver den rette mening. Udtrykket her slutter sig da nær til 2634 (5260) ff.: *we gahéton ussum hláforde, . . . þæt we him þá gúðgetawa gylðan woldon,*

.... *helmas and heard sweord*; i 2868 (5729) nævnes som gaver, Beowulf havde givet sine mænd og for hvilke de skulde lønne ham ved trofast hjælp i kampen, »hjælm og brynje».

Form og indhold af den sætning, som ender med *bám geméne*, lader sig neppe bestemme: Wigláf kan i den have udtalt, at kampens farer skal være fælles for dem begge, eller til ud-sagnet om, at han vil gjøre gjengjæld for sin herres gode gaver, kan han have føiet »om jeg også skal gå i døden sammen med ham»; jfr. v. 2650—2652 (5293—5297).

Ordet *byrduscríd* i 2660 (5312) er aldeles ukjendt; man har oversat det »heavy dress», »kampkleid», »bordschild», »schildschmuck», men alt er kun gjætning uden fast sproglig støtte. Andre gjør det om til *beaduscríd*, men der er ingen rimelighed for, at dette ord skulde være bleven således forvansket. Skindbogen har her to ord, da Kemble skriver *byrdu scríd*. Jeg tror, at det rette er *býwodu scríd* »prægtig udstyrede skrud», »staselige klæder»; *býwan* er også brugt i 2257 (4506). *ƿ* og *ƿ* er i håndskrifterne ofte vanskelige at adskille¹⁾.

Hvis *býwodu scríd* er det rette, turde også dette ord styrke min formodning om sætningens egentlige mening; ti »prægtige klæder» vilde være et underligt udtryk, når her var tale om forsvarsvåben, men kan godt nævnes blandt gode gaver fra hövdingen. Hvis forsvarsvåben skulde nævnes, kunde skjoldet ikke vel savnes, men af *byrduscríd* vil man ikke uden vold kunne få ud en betegnelse for skjoldet.

2764—2766 (5521—5525):

Sinc eáðe mæg

gold on grunde gumcynnes gehwone
[hord] oferhigian, hýde se þe wylle!

I dette vanskelige sted har Grein forstået *oferhigian* som »übertreffen» og henført *gehwoone* efter meningen til *sinc* og *hord*. Müllenhoff (Zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 236) følger Grein, når han her finder »die überflüssige bemerkung, der schatz möge leicht jeden andern übertreffen». Men det er dog

¹⁾ I 2239 (4470) nævnes som skindbogens læsemåde *rihde*, men udgiverne indsætte *wiacte*; i digtet om overfaldet på Finsborg v. 34 (67) har Hicce feilagtig *hrær* for *hræw*; i 702 (1397) har begge Thorkelins afskrifter feilagtig *ride ferhð* for *wide ferhð*; i 2473 (4938) første afskrift *rid* for *wid*; i 3182 (6354) begge afskrifter *r* for *w* i *mondwárust*.

altfor hårdt at forstå *gehwone* om enhver skat, da *sinc* og *gold* (og *hord*) er intetkjønsord; den eneste naturlige forklaring af *gumcynnnes gehwone* er »hvert menneske«. Desuden er det lidet rimeligt, at *oferhigian* skulde kunne betyde »øbertreffen«, når *higian* betyder »hige«; endelig bliver, som Müllenhoff antyder, *edde mæg* ved denne forklaring meget underligt. Jeg må give Heyne ret i, at sammenhængen synes at kræve betydningen »gjøre overmodig, dåre«; men denne betydning kan ikke støttes ved Heynes henvisning til oht. *ubarhuggjan* være overmodig (d. e. oldeng. *oferhycgan*). Jeg formoder, skjönt med tvil, at det rette er *oferhigean* eller *oferhigan* = got. *ufarhauhjan*, hvoraf pop. *ufarhauhids twarðeis* i Tim. 3,6. Rigtignok bruges for »at ophøje« ellers i Oldengelsk *hedhan*, *hetn*, ikke *higan*. Det af Grein tilføiede *hord* vil jeg heller undvære. Hele ud-sagnet *Sinc* — *wylle* bør mærkes som *parenthes*, da fortællingens gang afbrydes ved denne, visselig ikke meget heldige, betragtning af forfatteren.

2939—2941 (5870—5874):

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sume on gealgtreowum
[fuglum] tó gamene.

fuglum, som Thorpe først har indsat, er nødvendigt både for alliteration og for mening. Men den form, hvori udgiverne meddele sætningen, kan neppe i ett og alt være den oprindelige. Af udtryk som *méces ecgum getan*, *gárum dgetan* tør man neppe slutte, at digteren kunde sige *getan on gealgtreowum* for »at lade dø i galger«. Man venter her et nyt verbum. Da nu skindbogen istedenfor *sume on gealgtreowum* skal have *sum on gealgtreowu*, så tror jeg, at *fuglum* ikke er det eneste ord, som her er faldet ud i håndskriftet, men at der forud for dette ord mangler en langlinje, hvori der har stået et verbum, som her savnes og med hvilket *sumon gealgtreowu* lod sig forene.

Der skal da skrives:

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sumon gealgtreowu
.....
[fuglum] tó gamene.

Jeg formoder, at der har været sagt: han truede med, at han for nogle vilde [reise] galgetræer, [i hvilke de skulde hænge fuglene] til glæde. Men den tabte langlinjes form lader sig

neppe bestemme. Dativformen *sumon* støttes ved *scypon*, *heafdon* og *fl.*, som jeg har omtalt til v, 84 (168).

2957—2958 (5907—5909):

Þá wæs æht boden

Sweóna leódum, segn Higeláce.

Alene Heyne har givet en nærmere forklaring af ordene *segn Higeláce*, som skindbogen her har. Han finder i dem udtalt, at Svearnes mærke blev bragt til Hygelác, og til sammenligning nævner han, at den langbardske konge Tato efter et slag med Erulerne tog den faldne konge Rodulvs mærke og hjælm som sin del af hærfanget. Jeg har dog ikke kunnet overbevise mig om rigtigheden af denne Heynes forklaring. I det foregående har været fortalt, at Ongenþeow flygtede, da Hygelác trængte frem med sine mænd; der er endnu ingen antydning af, at kampen mellem Ongenþeows og Hygelács mænd er begyndt. Umiddelbart efter «da blev forfølgelse buden Svearnes folk» og umiddelbart foran «Hréðlingerne trængte frem over vangen» kommer «Svearnes mærke blev bragt til Hygelác» høist påfaldende; dette kunde man først vente at høre, efterat kampens afgjørelse var fortalt. Desuden synes udtrykket mig altfor kort og utydeligt ved Heynes opfatning, og *boden* er neppe naturligt i den forbindelse.

Allerede Kemble og Thorpe har forandret *Higeláce* til *Higeláces*; jeg tror, at de har havt ret heri, uagtet de forøvrigt har misforstået stedet. «Da blev forfølgelse, Higelács mærke budet Svearne», det vil sige: da begyndte Higelác med hævet mærke at forfølge Svearne. Mærket hæves som tegn til kamp; jævnfør f. eks. Hárbarðsljóð 40: *ek vark í hernum, er hingat gærðisk gnæfa gunnfana geir at rjóða*.

3028—3029 (6048—6050):

Swá se secghwata secggende wæs
láðra spella.

Der er ingen grund for Grein til her at opgive hvad han i første udgave i overensstemmelse med alle andre udgivere har skrevet: *se secg hwata* og til at søge en sammensætning med det sjældne *secg* sværd. Også ellers står substantivet imellem artikelen og adjektivet i den bestemte form: Grimm Deutsche gr. IV, 547 har sammenstillet udtrykket her med *se maga geonga* 2675 (5342); et andet eksempel er *se brega mæra* Crist 456.

Rieger i Pfeiffers Germania IX, 301). Fra Beówulf kan følgende (tilsyneladende) undtagelser nævnes:

395 (784 f.): Nú ge móton gangan in eówrum gúðgeat-
awum;

denne undtagelse fjærnes, når vi med Grein i 1te udg. læse *gúðgetawum* af *ge-tawe*, som svarer til oht. *gazawa*, mht. *gezowe*.

574 (1141 f.): Swá þær me gesælde, þæt ic mid sweorde
ofslóh;

her kan vel bruddet på regelen undskyldes derved, at *sweorde* i fremlyden har anden konsonantforbindelse end *slóh*.

1151 (2295 f.): forhabban in breðre. Þá wæs heal hroden.
Her har allerede Grundtvig med føie udtalt tvil om *hroden*, både fordi det strider mod lovene for stavrim og fordi ordet aldrig findes brugt i en lignende forbindelse. Jeg formoder, at det rette er:

Þá wæs heal roden

feónða feorum;

jfr. *deððwang rudon* Andr. 1005; oldn. *sverðberendr ruðu fold stnum drótni, rjóða þjóðum völlu blóði*, se Sveinbjörn Egilsson lex. poët. under *rjóða*.

2916 (5824 f.): þær hyne Hetware hilde gehnægdon.

Her er *ghnægdon* (flk til at segne, fældede) allerede fra betydningens side mindre passende, ti da

elne geeodon mid ofermægene,
þæt se byrnwiga búgan sceolde,
feóll on féðan,

følger umiddelbart efter, bliver udtrykket derved altfor tautologisk; jeg tror, at der efter Greins formodning i første udgave bør læses *genægdon*, ligesom vi 2206 (4405) har *níða genægðan* og i gáde 21 v. 19 (i Exeterbogen) *gúde genægged*.

Endelig 1351 (2695 f.):

idese onlícnæs; óðer earmsceanen,
hvor der er vokalalliteration.

Regelen brydes ikke ved vers som:

sigon þá tó slápe: sum sáre angeald,
hvor *sum* ikke må læses med stærk betoning, eller:
for þon þe he ne úðe, þæt ænig óðer mán
og lignende.

Efter det udviklede kan i 3161 (6312) udfyldningen *be[orhtost]* eller *be[tost]* neppe være rigtig; men jeg skal ikke kunne sige, hvad her har stået. Kemble og Grundtvig har ikke engang læst

begyndelsesbogstaverne *ðe*; hvis disse virkelig stå i håndskriftet, må vi vel deri søge præpositionen *ðe*.

3177—3178 (6344—6346):

þonne he forð scile
of lichaman [læne] weorðan.

Sætningen udtrykker i ethvert fald: ved hans (herrens) død. Kemble har udfyldt det hul, som nu er her i skindbogen, ved *læne*, hvilket senere udgivere har optaget. Kemble oversætter: when he must depart from the body to become valueless. Men dette indeholder en skjæv tanke: mennesket bliver ikke ved adskillelsen fra legemet *læne* forgjængeligt; det er legemet, som er *læne*. Jeg læser:

þonne he forð scile
of lichaman [lænum] weorðan.

Man må forbinde *forð weorðan* komme bort: *weorðan* er her brugt ligesom i Exod. 294: *þæt ge of feonda fæðme weorðen*; Genesis 369: *móste ic ðne tíð úte weorðan* og som oldn. *verða* i udtrykkene *verða á brottu*, *verð úti*, *verða á fætr*.

Ordforklaringer.

áðfaru 3010 (6012): *þæt we þeóðcyning gebringan on áðfare*. Svarer fuldkommen til oldn. *bálför* Edda ed. AM. I, 176 (*gera bálför Baldrs á skipi*). 180 og må derfor med Heyne forklares om den dodes bálfærd, det vil sige: om det at liget bringes hen til bálet og brændes på dette. (Derimod Grein: «des Scheiterhaufens flackernde Flamme».)

átertán. 1459—1460 (2911—2913): *ecg wæs íren, átertánum fáh, áhyrðed heaðoswáte*. Man oversætter gjerne «farvet med giftige kviste» og Heyne forstår dette som «damasceret ved saften af kviste, som brugtes til trolddom». Men jeg kjender intet, som kunde vise, at man nogensinde dryppede giftig plantesaft på sværdklingen; man forestilte sig derimod, at klingen hærdes i ormeedder, i drageblod. Og selv om det skulde siges, at giftig plantesaft havde været brugt, måtte der til *fáh* føies i dativ et ord, som betydede saft, dråber el. lign.; et udtryk for «kviste» kunde ikke bruges i sådan forbindelse; jfr. Brót af Sigurðarkviðu 19:

eldi váru eggjar útan görvar,
en eitdropum innan fáðar.

diertánas må efter den forbindelse, hvori det forekommer, være noget, som er lagt på eller i eggen. Ordet oplyses af Oldnorsk: her betyder *eggteinn* (der i Oldeng. måtte lyde *ecgtán*) «det stykke stål eller hårdere jærn, som smeden indlægger til egg på et skjærende redskab eller våben for at kunne få den af ønskelig hårdhed og fasthed» (Fritzner); der var to eggene i en klinge.

Herefter tror jeg, at *ecg wæs diertánum fah* udsiger, at klingens eggene var edrede, hærkede i edder, netop det samme, som i det nordiske digt udtrykkes ved *eggjar váru innan eitrdropum fadar*, ti her må *innan* have hensyn til de indlagte eggene.

æfengrom 2074 (4141): *gæst yrre cnoom eatol æfengrom user neósan*. Greins forklaring «*custos vespertinus*» af et subst. *gróm* = nyeng. *groom*, som Heyne optager, må efter mit skjøn afgjort vises tilbage. Af et subst. *gróm* er i Oldengelsk ikke spor; det skal først forekomme i 13de årh. og da i en betydning «dreng, barn», som ikke egner sig for stedet i *Beówulf*. *æfengrom* er simpelthen «aftengram»; Thorpe siger med rette: «Giants are no doubt said to be fierce at eve, because, shunning the light of day, it was only after nightfall, that they issued forth bent on deeds of violence». *grom* bruges jo stadig om djævlé, trolde og andre onde væsener, som forfølge menneskene; det logiske forhold mellem de to led er i *æfengrom* det samme som i oldn. *kveldrunninn*, der siges om trolkvinder. Som her *eatol æfengrom*, så stilles ofte to adjektiver, som udtrykke beslægtede egenskaber, umiddelbart ved siden af hinanden, f. eks. *ealdum infródum*.

ærgód. Den gamle *Hródgár* kaldes 130 (259) *ædeling ærgód*; det samme udtryk bruges 2342 (4676) om *Beówulf* i hans sidste dage og 1329 (2651) om *Hródgárs* gamle rådgiver *Æschere*. Ved dette tillægsord udmærkes også sværdet: *iren ærgód* 989 (1971). 2586 (5164). Adjektivet forklares almindelig «udmærket god»; men Heyne indvender med rette herimod, at *ær* aldrig har betydningen «fremfor» (andre). Heyne mener, at *ær* her, som undertiden ellers, er sideform til *ár* og oversætter «gut an ehren, wol versehen mit wúrdén oder vorzügen». Herved har jeg dog stor tvil: det bliver da underligt, at ordet 5 gange er skrevet *ærgód*, ikke en eneste gang *árgód*, uagtet formen *ær* ellers aldrig forekommer i *Beówulf*, hvor derimod *ár* er almindeligt; sikkerlig med urette forklarer Heyne efter Leo *he þæs*

ær onþāh 900 (1794), som om der stod *ære*. Desuden finder jeg ingensteds *ær* tillagt et sværd eller lignende gjenstande. Jeg foreslår derfor en ny tydning. Ligesom skatte, som hidrøre fra gamle dage, som forlængst er samlede, kaldes *ærgestreón*, *ærnœla*, således kan det, hvis godhed forlængst er prøvet, det som er godt gammelt, kaldes *ærgód*.

bánfág 780 (1553): *ne wéndon ær witan Scyldinga, þæt hit á mid gemete manna dénig bellíc and bánfág ióbrecan meakte*. Da *bellíc* overalt ellers siges om hal og borg, så må *bellíc and bánfág* her med de sidste udgivere henføres til *hit* og ikke til *manna dénig*. Heynes tolkning «mit knochen (etwa hirschgeweihen) geschmückt» kan støttes ved det bayerske *hirschbain* hjortehorn Schmeller bair. wtb. I, 178.

brún. I v. 2578 (5148) bruges om Beówulfs sværd Nægling udtrykket *sió eog brún*; troldemoderens saks (kniv) siges i v. 1546 (3085) at være *brúnecg*, ligesom Byrhtnóðs sværd i digtet om hans død v. 163; ligeså heder det *brúnum beadowápnum* i gáde 18, v. 8 i Exeterbogen. Jfr. *brúne helmas*, *brúnfágne helm*.

Thorpe og Heyne sige, at klingen kaldes brun, fordi den var af bronze. Men dette er utænkeligt: det folk, hos hvilket disse digte er blevne til, kjendte ikke bronceklinger.

«brun» bruges rundt om i germanske sprog om den mørke glans af blankt metal, også af jern og stål; således navnlig langt ned igjennem middelalderen om sværdklingen.

Vi møde det i norrøn skaldedigting: Sturla Thordssón bruger i Ravnsmál udtrykket *beit brún egg Hák*. s. Hák. cap. 326 (Fornmanna s. X, 141); Snorre kalder sværdet *glóð Hlakkar brún* (Edda I, 662). — De danske folkeviser sige jævnlig «brune brand» om sværdet (se f. eks. Danm. gl. folkeviser no. 4 A v. 41). Næsten parodisk klinger det, når de skotske ballader omsætte «brown sword» til «nutbrown sword» (se f. eks. Young Johnstone hos Aytoun 2d ed. II p. 111).

I Mittelhochd. wtb. I, 268 forklares *brún* «glänzend, funkelnd», hvorved nævnes udtryk som *ein swert brún unde breit* (ligesom *brád* og *brúnecg* forbindes i Beówulf), *mit den brúnen ecken*, *das brún isen*, *einen helm von spiegelbrúnin stúle*. Det afledede verbum *brúnan* gjøre glinsende er gået over i romanske sprog: ital. *brunire*, fransk *brunir* o. s. v. polere og derfra i engelsk: *to burnish*.

dáwkhata kaldes Grendel 275 (546). Ordet kan kun betyde: den som hader ved gjærninger, som forfølger med voldsdåd,

således som Grein forklarer det i sin anden udgave. I denne sammensætning må ved *dæd* menes trolldets og ikke dets bekjæmperes gjæringer, ligesom Grendel kaldes *dædfruma* og *Grendles dæda* nævnes i 195 (389); orbetydningen vender sig her til det værre ligesom ved svensk *ddd* og lat. *facinus*. *hata* er afledet af *hatian*, der bruges om dragens forfølgelser 2319 (4630); om Grendels morderske anfald siges *hata* 142 (282). *hata* forholder sig til *hatian*, *hatode*, som *brytta* til *bryttian*, *bryttode*. *dædhata* er den som *dædum hatad*; disse to ord forbindes 2466 (4925) f. Det samme logiske forhold mellem de to sammensætningsled har vi i *dædbana*, *músbana*, *færsœaða*, *hæarmsœaða* o. s. v. (Thorpe og Kemble forklare ordet «hater of (noble) deeds»; Leo og Heyne som *dædháta* «zu taten herausfordernd»; Grein *sprachschatz* med tvil «facinora spondens vel moliens».)

dælan. 2534 (5060): *þæt he wíð aglæcean eofodo dæle*; ligeså Byrhtnóð 33: *þæt we swá hearde hýlde dælon*. *eofodo* kan kun være akkusativ, og disse udtryk er da at sammenstille med oldn. *deila stna orðspeki við mann*, *deila rúnar við mann*, *deila heiptir*, se Sveinbjörn Egilsson. Men den egentlige betydning er ikke «uddele styrke til en», ti disse udtryk kan ikke skilles fra oldn. *deila um eitthvat* stride om noget. Jeg tror, at vi må gå ud fra *deila* dele d. e. adskille, deraf afgjøre; akkusativen må i de nævnte forbindelser forståes som indre objekt: *dælan*, *deila* med akkus. er da egentlig udfolde en egen-skab eller virksomhed på en sådan måde, at en sag derved afgjøres. Betydningsudviklingen i oldn. *deila* er omtrent den samme som i lat. *cernere*, *certare*, *decernere*.

eáland 2334 (4660): *Hæfde lígdraca leóða fæsten, eáland átan, eorðweard þone, glídum forgrunden*. Ellers betyder *eáland* en ø; her kan man ikke oversætte ubestemt «en ø», da ordet er sat jævnsides med *leóða fæsten* og *eorðweard þone*. Men når man oversætter bestemt «den», er der den betænkelse, at Geáternes land ingensteds ellers i digtet nævnes som en ø, hvilket heller ikke vilde lade sig forlige med de virkelige forhold, da Geáter er Gauter, Göter. Dog tror jeg, at *eáland* står her med rette (Kemble foreslog *eal lond*, Grundtvig *eal on uhtan*). Ordet er sammensat med *eá* vand og betegner da efter sin sammensætning et land ved vandet eller søen i almindelighed, ikke netop en ø; her bør det da ikke tages i den indskrænkede, senere alene brugelige betydning.

éðbegéte, ikke *éðbegete*, jfr. oldn. *auðgætr*. oldeng. *é* svarer her til oldn. *æ*, ligesom f. eks. i conj. *begéte* = *gæti*.

feorhlagu. 2799—2800 (5590—5592): *Nú ic on máðma hord míne*¹⁾ *bebohte fróde feorhlege*. Da *bebycgan* bevislig betyder «sælge», ikke «kjøbe», så synes *feorhlege* her ikke at kunne betyde «død», som Heyne og fl. oversætte det, men må betyde «liv», hvilket også det tilføjede adjektiv *fróde* viser. Dog har Thorpe og Grundtvig (hvis jeg ei misforstår ham) uret i her at søge et ord, som er aldeles forskjelligt fra *feorhlege*, der Elene 458 betyder «død». — I betydningen «død» er det at opfatte som «nedlæggelse af livet»; i Beow. 2800 (5592) må vi derimod tænke på *lagu* bestemmelse, så at *feorhlagu* egentlig er livstilskikkelse, det en af skjæbnen beskårne liv. Ligesom *feorhlagu* bruges i disse to næsten modsatte betydninger, således betegner *ealdorlagu* både død og Daniel 139 skjæbne; oldn. *aldrlag* betegner almindelig død, men i Sigurð. in skamma v. 5 er *at aldragi* ikke væsentlig forskjelligt fra *at lifi* og i Rómverja sögur hos Gislason 44 prøver s. 366 siges *ráða aldragi mínu* ráde for min skjæbne; ligeså betegner i Heljand *aldarlagu* (det en af skjæbnen beskårne) liv.

ginfast. Dette adjektiv har, som Thorpe og Grein sprachschatz antage, væsentlig den samme betydning som *gin* «ampuls». I Oldengelsk er der flere sammensatte adjektiver, i hvilke andet led er *fast* og første led ligeledes et adjektiv; disse betegne fast i det, som første led udtrykker, siges om den, der har det, første led udtrykker, som inhærende egenskab: *wisfast* er således ikke væsentlig forskjelligt fra *wis*, jfr. også *hedhfast*, *wlitigfast*. *ginfast* forekommer 5 gange som epithet til *gifu*, Exod. 524 (hvor Grein i Germania X, 418 læser *ginfastan*) til *gód*; på samme måde siges i Gen. 957 *grundwelan ginne*. Ordet tør da ikke oversættes «firmissimus» (Kemble), «nach allen seiten hin fest» (Heyne, Grein 2den udg.); *fast* bruges aldrig som epithet til *gifu* eller ord af lignende betydning. Oldn. *ginfastr*, som opføres af Grimm Deutsche gr. II, 559, er mig ubekjendt; det er vel kommet frem ved misforståelse af Völund. 5: *við gim fastan*.

ísig 33 (65): *þær æt hýðe stóð hringedstefna ísig and útfús, ædelinges fær*. Snækken er *ísig* «iset, islagt» (som Thorpe rigtig har forstået ordet) af de kolde bølger; så kaldes skibet i

¹⁾ Hskr. *mínne*. Rieger beholder *mínne*, men læser *fród*; da bliver *feorhle* bankjónsord.

norrøn skaldskab *bardkaldr* (med kold stav), *hélugbarði* (med rimet stav). *tsig* kan hverken betyde «isblank» eller «glänzend (wie erz)».

mearcian i forbindelsen *mearcod mórþópu* 450 (893) forklares af Grein ved: iagttage, vogte, bebo, af Heyne ved: mærke med blodet af liget. Jeg forstår det om at mærke med sine fodtrin, deraf: at skride over.

nean 528 (1050): *gif þú Grendles dearest nean bíðan*. Frastedsadverbium i samme forbindelse Helg. Hund. I, 22: *þadan beið þengill*. *nean* tør altså her slet ikke forståes som genitiv.

oft 1246—1248 (2486—2489):

wæs þeáw hyra,

þæt hie oft wæron an wig gearwe

ge æt háw ge on herge.

Det kan, som Grundtvig siger, ikke være skaldens mening, at kjæmperne kun tidt var rede til at værges sig; men dette giver ingen grund til at forkaste *oft*. Ordet må her betyde: stadig («an den begriiff immer rührend» Heyne). Også ellers bruges *oft* aldeles på samme måde, hvor talen er om det, som man gjør (eller skal gjøre) sig til regel: *Gúðlác* 315—318:

Swá sceal oretta á in his móde

gode compian and his gæst beran

oft on ondan þám þe eahtan wile

sáwla gehwylcre, þær he gesælan mæg;

her er *oft* ikke meget forskjelligt fra *d*. Ligeså i Oldnorsk: *Hávamál* 33:

Árliga verðar skyli maðr opt fá,

man skal gjøre sig til regel at spise tidlig om morgenen.

rúnwita 1325 (2643): *mín rúnwita and mín ráðbora*.

Disse to ord forbindes aldeles som i *Atlakviða* 9 *rýnendr* og *ráðendr*, hvor *rýnendr* betegner kongens fortrolige («geheimråder»), af *rýna* hviske i fortrolighed, og ikke, som Egilsson forklarer det, «characteres runicos legentes».

geþingan. 1836 (3665—3667): *Gif him þonne Hréðric tó hofum Gedla geþinged* (i skindbogen *geþinged*). Udtrykket har været tolket på flere forskellige måder; jeg tror, at der i ordene ikke ligger mere end: «Hvis da Hréðric (Röðrik) agter sig (bestemmer sig til at drage) til Gauternes gårde». Jævnfør *Dómes dæg* 5 (Thorpe cod. Exon. 445): *hafað him geþinged hider þeðden user* og det tilsvarende sted i *Satan* 598.

geþwoeran. 1285 (2564): *heoru bunden hamere gefuren.* Participiet *gefuren*, som i forbindelse med *homere* også forekommer i gåde no. 87, v. 1 i Exeterbogen, er opstået af *geþworen*, som Grein påviser af Lyes ordbog (*geþworen fliete* butyri serum). Verbet *geþwoeran* «slå, gjøre tæt, fast, hård ved slag» har Heyne med rette dannet efter det oldtydske *gadueran* (conterere). Præsensformen forekommer i O. Cockayne, Leechdoms, Wortcunning &c. vol. II. London 1865 p. 108: *genim cu meoluc butan wætere læt weorþan to fletum gefwer to buteran.* I sit glossar sammenligner udgiveren ikke blot stedet af Beowulf, men anfører også *butergeþweor* som oversættelse af «butyrum». Af samme stamme er oldeng. *þwiril* en kjernestav, i norske bygdemål *tverel*, *twirel*, *tyrel*, i svenske *tyril*, *törel*, glsvensk *þyril*; videre oldn. *þvara* redskab hvormed man sammenrører maden i kogning, vel også *þvari* en stang. — Skulde græsk *εργός*, *βουτρον* være beslægtet?

unhár 357 (710): *Hróðgár sæt eald and unhár.* Med urette oversætte de fleste udgivere adjektivet ved «hårløs», «skaldet». Herimod taler allerede formen *hár*, ikke *hær*; men større vægt lægger jeg på det, at den germanske olddigtning aldrig kaldér en helt skaldet for derved at betegne ham som gammel; den gamle kæmpe fremstilles som gråhåret, og således kaldes Hróðgár i 1307 (2607) og 1678 (3349) *hár*.

Heynes oversættelse «sehr ergraut, greis» er sikkert den rette; men hvorledes *un-* kan have den her gjældende betydning, har han ikke påvist. *un-*, der svarer til tysk *un-*, vort *u-*, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel, og på dette ord tør vi her ikke tænke. Jeg tror, at *un-* i *unhár* er en sideform til *on-*, *an-*, der ligesom *in-* kan træde foran adjektiver med forstærkende betydning.

Med skrivemåden *unhár* for *onhár* jævnføre man *uncýðig* Gúðlác 1199 = *uncýðig* Elene 725; *yrre and unrdéd* Beow. 1575 (3143) = *yrre and anrdéd* Byrhtn. 44; *unforht* digtet om korset (cod. Vercell.) 117 = *onforht*; *Unlaf* Chron. Saxon. s. 240, hos Thorpe ved år 993 = *Anláf* (ikke *hnláf*). Man tør neppe i alle disse eksempler sé skrivfeil. En runeindskrift på en kam fra Whitby i Yorkshire har [*go*]d *usmæ us*, hvori Stephens med rette finder et verbum, som svarer til det almindelige sydengelske *onsmedn*.

weccean 2854 (5700): *welt hýne wætre* jfr. Cædmon Genesis 1922: *seó (eorde) wæs wæterum weaht.* Verbet må i den her forekommende betydning «bestænke, overgyde med vand

(for at forfriske)» sammenstilles med oldn. *vokvi* masc. eller *vokva*, *vekva* (accus. *vekku*) fem. væde, (forfriskende) fugtighed, *vokva* (præter. *vekvaða*) væde, overgyde med vand, læske. Videre er det beslægtet med lat. *uveo* for *ugveo*, gr. *ύρρός* o. s. v. se Curtius Grundzüge d. griech. etym. s. 170 no. 158. Betydningen »opkvikke» forbinder *weccean* overstænke med *weccean* vække.

ormfáih kaldes sværdet i 1698 (3389), d. e. udstyret med ormeslyngninger. Udtrykket oplyses ved Helgakviða Hjörv. v. 9, hvor det om et sværd heder:

liggr með eggju ormr dreyrfáðr,
en á valböstu verpr naðr hala;

dog tænkes der ved det vidunderlige sværd i Helgedigtet ikke egentlig på forziringer eller tegninger i form af ormeslyngninger, men på en levende orm, der slår sine bugter (ligesom ved sværdet Skovnung i Kormáks saga s. 82).

Efterat de i det foregående meddelte bemærkninger til Beowulf v. 574 (1141). 835 (1664) f. 1702 (3398) f. 2474—2477 (4941—4946). 3074—3075 (6140—6143) allerede var nedsendte til Kjöbenhavn, fik jeg læse ytringer om disse vers af Müllenhoff i hans afhandling »Die innere geschichte des Beowulfs» i zeitschr. f. deutsch. alterthum neue folge II, s. 200. 201; 203. 213. 233. 241 f., hvortil jeg vilde have taget hensyn, hvis jeg tidligere havde kjendt afhandlingen.

Waldere.

(Nr. 167 b 4to i den ny kgl. samling i det st. kgl. bibliothek i Kbhvn.)

I, 1—4 (1—5).

Første brudstykke meddeler os Hildgúðs opmuntrende ord til Waldere, efter at han allerede har kæmpet med Gúðheres mænd men førend han har skiftet sværdhugg med kongen selv. Betydningen af de tre første ord lader sig neppe sikkert bestemme, da sætningen er ufuldstændig bevaret. Dietrich forstår *hyrde hyne georne* om Hildgúð, som »æggede ham (Waldere) ivrig» og lader Hildgúðs ord først begynde med: *Háru Wílandes geworc*. Men denne begyndelse synes mig for abrupt; efter den oldengelske episke digtningens omstændelige fremstilling måtte

man vénte nogle indledende ord foran *húru*. Jeg tror snarere, at også *hyrde hyne georne* hører til Hildgúðs tale og er at forstå om smeden, som «hærdede den (klingen Mimming) med flid». Sammenlign et lignende sted i *Beów.* 1459 (2911) ff.:

ecg wæs íren átertánum fáh,
áhyrded heaðoswáte: næfre hit æt hilde ne swác
manna éngum, þára þe hit mid muþdum bewand.

Jeg skriver derfor:

“ . . . . . hyrde hyne georne;
húru Wéland[es] geworc ne geswíceð
monna énigum, þára þe Mimming can
hearne gehealdan.

. Alle fortolkere skrive med urette *heárne* som accus. af *hár*. Formen *heár* véd jeg aldrig at have seet, den er ialfald meget sjælden; i *Beów.* 2212 (4417) har jeg ovenfor bortfjærnet den. Og *hár* findes ingensteds ellers som epithet til sværdet, om det end i Genesis 2865 heder *grágan sweorde*, ligesom norrøne skalde sige *gráir oddar*. Derimod kaldes sværdet jævnlig *heard*; jeg skal kun nævne to steder, som i udtryk ligne stedet i Waldere, nemlig *Byrhtnóð* v. 167:

ne mihte he gehealdan heardne méce
og v. 235 f.:

þá hwíle þe he wápen mæge
habban and healdan, heardne méce.

hearne er derfor istedenfor *heardne*, ligesom *Heaðobearna* *Beów.* 2067 (4127) for *Heaðobearna*, oldn. *stirna* for *stirðna*.

I, 8 (13). Ordet foran *is se* kan, såvidt jeg har kunnet sé, ikke læses *ac*, hvilket også synes mig at give et mindre heldigt udtryk. Efter sammenhængen vilde jeg snarest tænke på *nú*, jfr. *Beów.* 2646 (5285) ff.:

nú is se dæg cumen,
þæt úre mandryhten wægenes behófað
gódra gúðrinca.

Men heller ikké til *nú* kan jeg få trækkene til ret at passe; det har for mine óine seet ud som *ig* og derefter endnu en lodret streg.

Efter omhyggelig undersøgelse tør jeg forsikre, at håndskriftet sikkert har *dæg* og ikke *dag*.

I, 11 (18). Der er ingen grund til med Rieger at afvige fra håndskriftet, der har *Nalles* i følgende linje med stor *N*, og begynde en ny sætning med *Ælfheres sunu*. Sammenlign

stillingen af *Hródgár!* Beów. 367 (731) og *leófa Beowulf!* Beów. 1854 (3702).

I, 12 (20). Håndskriftet har her det rette *cide*, som Müllenhoff indsatte, ikke *cide*.

I, 15 (26). Med udtrykket *on weal fleón* har Rieger sammenlignet *flugon on fæsten* Byrhtnóð 195 og Elene 134. Jeg forstår *weal* her om det af naturen befæstede sted, hvor Waldere havde søgt tilhold; det skildres i Waltharius v. 493—495 således:

Sunt in secessu blii montesque propinqui,
Inter quos, licet angustum, specus exstat amoenum,
Non tellure cava factum, sed vertice rupum,
og det kaldes i v. 1118 castrum artum, i v. 1136 tutum castrum.
I, 16—17 (28—30):

ðeah þe láðra fela

ðinne byrnhomon billum heówun.

Disse ord synes snarest at måtte forståes således, at mange fiender har anfaldt Waldere på én gang; kampen må da have været skildret noget anderledes end i Waltharius.

I, 19 (33). Tydningen af *mél* som «dit mål» eller «med sværdet» kan ligesålidt tilfredsstillende mig som andre. Men heller ikke kan, som Rieger formoder, det blotte *mél* betegne kamp; dette kan ikke støttes ved, at *gemót* og *þing* bruges om kampen, ti disse ord medføre ikke nødvendig forestillingen om tale. Jeg foreslår: *méles ofer mearce* «udover den passende tid», «altfor længe». Jfr. *þá þæs méles wæs mearc dgongen, þæt* — Genesis 1719; Satan 501. Ligeså har håndskriftet I, 2 feilagtig *Weland* for *Welandes*.

I, 19 (34). Dietrich foreslår *metodsceaft* istedenfor *metod*, medens Grein holder fast ved *metod* og forklarer dette «skjæbne, død», hvilken betydning han finder i udtrykket *meotudwang* om slagmarken, men som udenfor sammensætning er aldeles ukjendt i Oldengelsk. Jeg tror, at *metod* her, som overalt ellers i Oldengelsk, er at forstå om Gud herren. Ligesåvel som man sagde *ic ondréde me god* metuo mihi a deo, måtte man kunne sige *ic þe metod ondréd* jeg frygtede Herren for dig d. e. jeg frygtede for at Gud skulde vredes på dig eller for at Guds straf skulde ramme dig. Hildgüðs frygt begrundes derved, at Waldere søgte kampen *méles ofer mearce* «for længe», *tó fyrenlice* (hvilket jeg forstår som adverbium ikke som adjektiv) «for voldsomt». I modsætning hertil formaner Hildgüð ham: *weorda þe*

selfne góðum dáðum. I Waltharius 564 f. beder Walthari selv Gud om tilgivelse for overmodige ord, som han har talt.

I, 25 (45—46): Stephens, hvem her alle følge, læser: *to eoce unc dy*. Men ved gjentagne undersøgelser af håndskriftet har jeg fundet, at dette ikke er rigtigt. Første bogstav i det ord, som læses *unc*, er ikke *u*: de to lodrette stave er forenede oventil og ikke nedentil. Heller ikke kan efter mit skjøn sidste bogstav være *c*; jeg antager tegnet for *d*, hvis langstav næsten er udslidt, men dog kan skimtes ikke blot på skindbladet men endog på det photographiske aftryk; første *d* i *dred* har lignende form. Jeg læser *mid dy*. Ved *tó geóce unc* får man en uheldig ordstilling; det vilde hede *unc tó geóce*.

Om end det oldengelske digt afviger fra det latinske deri, at det lader Waldere udfægte den første kamp med sværdet, så stemme Hildgúðs ord, at Waldere med sværdet skal knække Gúðheres overmod, vel overens med Waltharius (v. 1361 ff.), hvor kjæmpen med sværdet afhugger kongens ben ligetil hoften og atter hæver klingen for at give ham bane, hvilket dog forhindres af Hagano.

I, 28 (51). Det ligger nær med alle udgivere at forstå *forsóo* som «han negtede at modtage, han forsmåede» og dermed at sammenholde, at helten efter Waltharius forgjæves byder Gunthari hundred og siden tohundred ringe. Men det bliver dog påfaldende, at Waldere har tilbudt Gúðhere sit gode sværd, ti han kunde vel trænge til det siden, om end Gúðhere nu lod ham drage uhindret bort, og ved det skulde man tro at han sidst vilde skille sig. Mulig er derfor *forsacan* (som jeg ellers ikke véd at have seet forbundet med tingens dativ) brugt i betydning af «at negte (formene) en besiddelsen af noget»; *þám synofatum* (jfr. *vasa* Waltharius v. 269), *bedga menigo* synes også snarest at betegne den hele skat (*totum metallum* Walth. v. 647. 652), på hvilken Gúðhere gjorde krav.

I, 29 (54). *bedga leds* har Dietrich og alle efter ham forandret til *bega* (eller *bega*). Derfor kunde anføres Lokasenna v. 13: *Jós ok armauga mundu æ vera beggja vanr, Bragi!* Men *bega* synes her ikke at kunne stå med rette, da der i forveien er nævnt tre forskellige slags kostbarheder; *þám synofatum* er ligearartet, men ikke identisk med *bedga menigo*. Det forekommer mig, at gjentagelsen af ordet *bedga* giver modsætningen kraft i udtrykket.

II, 1 (60). Sætningen kan udfyldes således:

[ne seah (eller: nāt) ic mid mannum me]ce beteran; ialfald viser det følgende *būton þām anum*, at sætningen har været negtende.

II, 4—10 (64—77). Her fortæller Gúðhere, at Þeódric engang har sendt Widia et ypperligt sværd, guld og klenodier som løn for, at Widia havde ladet ham slippe ud af en knibe (eller af fængsel), så at han fri kunde ile bort over havet (*ffela gefeald* må vel ligesom *ffelcynnnes eard* betegne havet). Dette sagn kjendes ellers ikke; jfr. Müllenhoff i Haupts zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 278 f. Det minder om et træk i det tyske digt om Alpharts død: Wittich siger til Heime: «Du skal tænke på, at jeg kom dig til hjælp og frelste dit liv; det hendte i Mutaren (Mautern ved Donau i Österrig), du og Berneren vilde ellers begge have lidt den grumme død» (W. Grimm Deutsche heldensage 1te udg. s. 244); men hvorvidt det virkelig er samme sagn, hvortil det engelske og det tyske digt hentyder, skal jeg ikke kunne sige. Også kan her mindes om, at Alphart i det tyske digt siger til Wittich: «Dig var Berneren altid huld, han gav dig gjerne sit sølv og sit guld, han lod dig have borge og land i vold».

II, 4 (64). Håndskriftet har sikkert: *ic wat þæt ic*.

II, 5 (66). Stephens har læst *onstodon*, men dette giver her aldeles ingen mening; vi har åbenbart her infinitiv, hvori ofte skrives *on* for *an* (f. eks. i Gúðlác *leton* 491. 921; *bregdon* 648; *lédon* 693; *ongyldon* 833), ligesom her i Waldere i acc. sg. *byrnhomon* I, 17 (29) for *-an*. Dietrichs forslag *syllan* og Greins *gesyllan* fjærner sig vidt fra håndskriftet, hvor *ons...don* er fuldkommen sikkert. De to bogstaver mellem *s* og *d* er meget utydelige, men jeg tror dog med sikkerhed at læse *onsendon*; jfr. Beów. 452 (897). 1483 (2960).

II, 7 (71). *iu* er sikkert i håndskriftet og kan ikke læses *in* eller *ni*. Jeg tror ei, at *ledn* behøver at være rimord, om man skriver som to ord *iu ledn*, jfr. f. eks. versene i Exod. 506, Genesis 46. Et sammensat *iuledn* synes mig ikke godt at kunne forliges med *genam*, og med Rieger og Grein at forandre dette til *geman* er efter mit skjøn høist uheldigt: en kort parentes, hvori digteren taler i første person, kan dog ikke vel således komme dumpende midt ind i Gúðheres tale.

II, 10 (76). I det ord, som Stephens læser *gefeald*, er bogstaverne *ge...ld* tydelige og sikre; efter *ge* har jeg med bestemthed troet først at skjelve *fe*, skjönt bogstaverne er utyde-

lige; følgende bogstav kan vel være *a*, ti jeg tror at kunne sé, at den ligesom *a* ender med en lodret stav; den kan, såvidt jeg kan sé, ikke være *o*. Der kan ikke læses *gefereld*.

II, 12—13 (80—82). Istedensfor *hilde frore* har Müllenhoff og ligeså de senere udgivere indsat *hildefrófre* «kamptróst», hvilket skal betegne skjoldet; men ingen har givet en tilfredsstillende forklaring af *gúðbilla gripe* (jeg vil ikke tilråde at læse *hildefrófre gúðbilla gripes* «kamptróst for sværdhugg»). Jeg formoder:

hæfde him on handa   hildefromre
gúðbilla gripe

•havde på sin kampdjarve hånd sværdenes bid• d. e. han var hårdt såret i hånden. *gripe* betegner et voldsomt tag og bruges ofte om hugg eller stik af våben, f. eks. Juliana 488: *þurk sveordgripe sáule forlétan* d. e. efter at have fået banesår af sværd. *hildfrom* forekommer Andr. 1204; i *hildefrom* har første led samme form som f. eks. i *hildededór*, *hildesæd*; udtrykket *hand hildefrom* svarer fuldkommen til *dextera fortis* Walth. 1383. Her fremtræder en afvigelse fra Waltharius, hvor helten først mod kampens slutning får et svært sår, idet Hagano hugger den høire hånd af ham.

II, 16 (89—91):   feta, gif þú dyrre,
æt þus heaðowérgan   háre byrnan!

Det er mærke på fasthed i det poetiske udtryk, at det med oldeng. *þus* enstydige *sus* forekommer i aldeles tilsvarende forbindelse i det oldtydske Hildebrandskvæde v. 58:

doh maht du nú aodlíhho,   ibu dir dín ellen taoc,
in sus héremo man   hrustí giwinnan¹⁾.

II, 18 (92). Om brynjen siges her: *standeð* (hskr. *standað*) *me hér on eazelum*; for brugen af *standan* jfr. Beów. 1037 (2068) f.: *þóra dnum stóð sadol searoum fáh*.

II, 20 (97). *reaf* er i håndskriftet sikkert.

II, 21—22 (99—100):   þonna hand wereð
feorhord feóndum.

Riegers forandring *hand* istedenfor håndskriftets *had* synes mig sikkert at ramme det rette. Jfr. Andr. 9: *þonne rond and*

¹⁾ Man finder i *héremo* her og i *her was héróro man* v. 7 det tyske «hehr». Skulde ikke ordet snarere betyde «gammel» og være d. s. s. oldeng. *hár*, oldn. *hárr*?

hond on herefelda helm ealgodon; Beow. 2509 (5009) ff.: *Né sceal billes eog, hond and heard sweord ymb hord wigan.*

II, 22 (101). Müllenhoff og andre efter ham har her forandret håndskriftets *he* til *ne* og forstået *ne bið fáh wið me* som: brynjen skal ikke svigte mig. Men denne opfatning lader sig, såvidt jeg tror, ikke forlige med betydningen af *fáh*; dette bruges ikke om den, som svigter i farens stund, som viser sig falsk og troløs, men om den, som udøver fiendtlighed, som forfølger for at skade, hævne, straffe. Jeg tror, at *he bið fáh wið me* kan beholdes og at *he* kan forståes om Hagenas; derved få vi en tydeligere modsætning til den med *deah* indledede sætning i det følgende. Waldere udtaler med bestemthed, at Hagenas, når kampen igjen begynder, vil optræde fiendtlig mod ham. Vi må heraf slutte, at Hagenas endnu ikke har deltaget i kampen mod Waldere (det modsatte mener Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 276); det synes naturligst at finde dette samme antydet i II, 14 (84) ff.:

Hwæt þú húru wéndest, wine Burgenda,
þæt me Hagenan hand hilde gefremede
and getwæmde féðewigges.

II, 23 (102). Stephens og alle efter ham læse: *þonne ysfe unmcégas eft onginnad*; dog foreslår Stephens også *alle* istedenfor *ysfe*. En linje i håndskriftet begynder med *un mcégas*, men bogstaverne sidst i foregående linje efter *þonne* er meget utydelige; dog forbyde de lævnede træk (der rimelig tilhøre tre bogstaver), såvidt jeg har kunnet sé, både at læse *ysfe* og *alle*. Ordet *unmcégas* er mig ellers aldeles ukjendt, og det synes mig langt rimeligere, at *un* er slutningen af et ord (en dativ på *-un* istedenfor *-um*?), hvis begyndelse er de ikke læste bogstaver sidst i foregående linje: *mcégas* tør vel forståes om Hagenas slægtninger; af dette ord slutter jeg, at der af Gúðheres flok er flere end han selv og Hagenas i live, medens Walthari derimod efter det latinske digt fælder alle, undtagen de to, i den første kamp (Müllenhoff udtaler en anden mening i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 275 f.).

II, 27 (110 f.). Jfr. Satan 291.

II, 29 (114). At håndskriftet har *earnunga*, holder jeg for sikkert.

Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab.

Med særligt hensyn til Finland.

Af *A. O. Freudenthal*.

•Jag gör mig therföre thet hoppet, at wi, fastän af alla europeiska folkslag nästan the sidste, likwäl en gång läre wända våra tankar, att wårda vårt, så länge wanryktade språk, och med allwar taga oss thes skötsel an.»

Joh. Ihre: Utkast till föreläsningar öfwer Svenska språket, år 1751.

Man behøver ikke at være meget belæst i den oldnordiske literatur for at finde, i hvor mange henseender vort nuværende modersmål¹⁾ står tilbage for det sprog, hvori disse gamle sagaer, kvæder og love ere affattede. Den nordiske sprogmalm i hele sin oprindelige renhed kommer her overalt tilsynne, ublandet af de ifølge nyere tiders politiske forhold og tåbelige efterabelseslyst indkomne fremmede sprogelementer, der ofte ere blevne de nordiske sprog påtvungne uden alt hensyn til disses særegne love og forhold. At desuden oldsprogenes formrigdom og skønne lydovergange, som de nyere sprog for det meste have bortkastet, må bidrage overmåde meget til udtrykkets nøjagtighed, sætningens klarhed og sprogets klang, kan let fattes af enhver, som har lært at sætte pris på disse uskatterlige fortrin i de mesterværker, som den classiske oldtids forfattere have efterladt os. Og i lige så høj grad ere de tilstede i de uforgængelige skatte af forfædrenes visdom, forskningsbegærlighed og skønhedssands, som den oldnordiske literatur har opbevaret os, skatte, hvilke kun ukyndighed og fordomme hidintil have hindret så mange fra at tilegne sig. Om også måske den forfinede dannelse og udviklede æstetiske smag, hvormed de gamle romerske og græske forfattere afgive et så glimrende vidnesbyrd, manglede hos det kolde Nordens simple «siare och skalder», henrykkes vi dog ikke mindre ved disses ukunstlede og højhjertede udbrud af følelser, der så at sige ere opammede ved naturens egen barm og forædlede under et på omvejlende

¹⁾ Forfatterens Modersmaal er svensk, men Afhandlingen er af ham selv skreven paa Dansk. Aumærkning af Redaktionen.

begivenheder rigt liv, der, som en nyere skjald har udtrykt sig, var «en strid från början». Thi sådanne ere Eddasangene og også i den senere tids mere kunstlede skjaldepoesis kvæder lyde de selysamme gribende toner os imøde, ved hvilke den nordiske folkesang endnu den dag idag forstår så blidt at røre vore hjerter.

Om vi derfor også villig må erkende alle de fortrin, som i ovennævnte henseender bør tillægges oldsprogene, er det dog langt fra, at vi skulde lukke øjnene for de fordele og skønheder, en moderne sprogbygning frembyder. Hvad udtrykket har tabt i nøjagtighed, kraft og bestemthed ved forminskningen af sprogets formrigdom, det vinder det på den anden side erstatning for ved den lethed og ynde, hvormed de afledte sprogs sætninger bevæge sig. I vor ad den rent praktiske retning så uendelig langt fremskredne tid kan derfor den fordel aldrig vurderes højt nok, som de nu levende sprog have tilvundet sig, nemlig ved langt færre og simplere midler end stamsprogene at opnå det samme øjemed: talens forståelighed.

Men jo mere praktisk vor tid er, med des mere omhu må der sørges for, at sproget ikke træder denne retning hæmmende ivejen og desårsag bør orden, rede og consequens råde i sproget ikke mindre end i livet. Ingen turde vel benegte sprogets egenskab at være en organisme, der lever og virker i overensstemmelse med egne, i harmoni med hinanden stående love. Hvor nogen eller nogle af disse love krænkes, enten gennem voldsom og klodset indpodning i sprogstammen af fremmede, upåkalde elementer, eller gennem skødesløs og vilkårlig behandling af en eller anden del af sprogorganismen, der hentæres lidt efter lidt det hele, taber sin spændkraft og bliver mere og mere uskikket til sin tilværelses endemål.

Således er det i lang tid gået vort svenske sprog, hvilket derfor frembyder så mange uregelmæssigheder, som efterhånden have indsneget sig, og synes udlændingen i ikke ringe grad chaotisk. Til lykke er vel nu den tid forbi, da et svensk skrift indeholdt ligeså mange latinske, tyske eller franske ord, som der fandtes svenske, og ihvorvel endnu en hel del af disse ubudne snyltegæster kunde bortvises og erstattes med indenlandske ord, optagne dels fra oldsproget, dels fra de rige sproggruber, vore almuemål, må man alligevel erkende, at en ikke ringe mængde allerede har tilvundet sig et uomtvisteligt medborgerskab og altfor længe nydt ret og skel som lovlydige undersætter til at de

nu uden skade for sproget i dets helhed skulde kunne udmønstres. En stor del af dem har desuden sin berettigelse som culturord, der ere fælles for alle de folk, som have virket med til at vedligeholde og fremme den moderne dannelse; de ere en slags grundfond, som måske engang, forøget med renter og nye bidrag, vil voxe til den for hele menneskeslægten fælles capital, der endnu kun fører en ideal tilværelse i nogle fantasters hjerner og benævnes verdenssproget.

Men en ulige farligere og år for år mere erobringslysten fjende end disse fremmede har svensken på sit eget område. Skinfagert er dens udseende, lumsk dens angreb og i mørket sniger den sig frem. Den giver det ene føje dybe, føje smertende sår efter det andet; men jo længere det lider, des mere er det at befrygte at disse sår skulle gribe om sig og omsider i bund og grund ødelægge hele organismen. Denne fjende er den såkaldte sprogbrug. «De dårskaber, vi gøre idag, ere historie imorgen» lyder en bekendt ytring; den turde måske med større ret gælde som sandhed i den noget forandrede form: De sprogfejl, vi lade os komme til last idag, ere grammatik imorgen. Det er slige aner, den hersker tæller, der fører den ærefrygthydende titel sprogbrug. Støttende sig på sprogbrugen skrifer den ene så, den anden anderledes, og tidt nok begge to lige forkert; på grund af sprogbrugen anvendes de mest uegentlige ordføjningsmåder og som en herold for sprogbrugens stormagt tror hartad enhver skolepilt sig istand til at spille mester over det svenske sprogs love.

Den overvægt, som denne fjende i tidernes løb har tiltaget sig, er imidlertid for stor til at den med ét skulde kunne nedslås: det er med skoleundervisningen i modersmålet begyndelsen hertil må gøres, og en for dette øjemed lempelig svensk sproglære mangle vi desværre endnu. Særlig med hensyn til retskrivningen have misbrug, der grunde sig på foregiven sprogbrug, indlistet sig, og flertallet af dem er allerede blevet så almindelig optaget, at nogen bod på dette onde ikke står at finde i andet end en radical cur d. e. en, som begynder lige fra den første undervisning i sprogets elementer. Men en stor mængde af disse på sprogbrug grundede urigtigheder eller sprogmisbrug har dog ikke endnu fået hævd, omendskøndt hver dag så at sige giver deres begyndende vælde ny kraft. Og her må videnskabelig indsigt i det svenske sprog optræde som målsmand og forfølge sagen med iver, thi her har den sin fremgang given:

hvor der endnu findes to lige brugelige skrivemåder, vil naturligvis enhver foretrække den, der kan bevises at være den rette. Alle slige beviser ere derimod bortkastede, hvor en sej tradition imod dem løfter sprogbrugens banner, og mængdens øjne blændes ved navnene på udmærkede forfattere, hvis auctoritet både støtter og støtter sig på sprogbrugen. Om der hos disse forfattere kan forudsættes nogen videnskabelig indsigt i deres modersmål, de må siden for øvrigt have været end så store videnskabsmænd eller digtere, det tager den store almenhed enten som givet eller bryder sig ikke om at efterspørge. Hovedsagen for den er og bliver i al fald, at den eller den udmærkede mand i den svenske litteratur har skrevet så eller så, og derfor måtte det stå fast og være ret: scripsit quod scripsit!

Fra disse almindelige betragtninger vil jeg nu gå over til at påpege nogle af de værste fejl og inconseqvenser, som man enten allerede har indført eller står i begreb med at indføre som sprogbrug i vort svenske skriftsprog. Jeg vil gøre begyndelsen med de regler, der gælde for ordenes deling i stavelser. Her foreskrives først at sammensatte ord bør deles efter deres sammensætningsled f. ex. *ned-slå*, *af-värja*, *jern-stör*, og dette er alt godt og vel. Men har man consequent gennemført denne grundsætning i svensken? Ingenlunde. Det rette havde været i overensstemmelse hermed at betragte ethvert flerstavigt ord som sammensat, nemlig af stamme, derivations- eller flexionsendelse og stundom den bestemte artikel, samt at afdele det derefter f. ex. *ut-länd-ing*, *del-a*, *männ-er-ne*. Men dertil krævedes der nogen eftertanke og fremfor alt nogen indsigt i sproget. Man har derfor fundet det bekvemmest at lade consequensen fare og at opstille for stavningen af enkelte ord ganske andre regler, hvilke som grund og anledning for sin gyldighed ej kunne opvise andet end et til lov blevet godtbefindende. Thi hvorfor det skulde være rettere at skrive f. ex. *ank-ra* end *an-lra*, *ven-ster* end *vens-ter*, det kan jo intet menneske opgive nogen fornuftig grund for. Dog — med hensyn til det sidst-anførte eksempel findes der virkelig en grund, hvorfor *s* og *t* må skrives sammen, men ikke, overensstemmende med den regel, der ellers anvendes, de to medlyd *n* og *s* henføres til den første stavelse og den ene *t* til den sidste. Og denne grund — hvilken er den? Jo, i såkaldet svensk stil ere bogstaverne *s* og *t* sammenstøbte! Ere vi da et folk af sættere, efterdi slige grunde skal være rettesnoren for vor stavemåde?

Heller ikke vinder sproget herved i ydre tydelighed. Thi hvilken af de to skrivemåder ligger ordets udtale nærmest, den brugelige *mån-ga* eller den rigtige, men ubrugelige *mång-a*? Dog vil jeg i anledning af dette sidst anførte argument strax reservere mig mod mistanken om, at jeg skulde tilkende noget så skiftende og overfladisk som udtalen ret til den mindste indflydelse på de grundsætninger, hvilke sprogvidenskaben er beføjet til at opstille for stavemåden. Men jeg vilde vise, at ikke engang udtaletheoriens tilhængere kunne have anledning til at forsvare de nu gældende staverøgler i svensken. — I al fald er de vistnok nu så stillede under beskyttelse af den mægtige sprogbrug, at de ikke i en hast turde underkastes en forbedring.

Gå vi derpå over til de af sprogbrugen fastslåede regler for retskrivningen, ville vi snart finde at det med dem står ikke stort bedre til end med de for retstavningen gældende. En af de bedste hidindtil udgivne lærebøger (C. J. Meijerbergs, Göteborg 1861) oplyser os i cursivskrift om at »grunderna för rätt-skrifning äro tre: ljud, bruk, härledning». Men i hartad utal-lige tilfælde stride disse grunde imod hinanden og da er det i almindelighed netop den videnskabelige grund, nemlig afledningen, der så bliver nødt til ved lov at give efter for de andre. Årsagen er ikke vanskelig at indse: skribenten ejer ikke indsigt nok i sproget til at kende ordenes afledning, men med høreelse til at opfatte lydene ere alle forsynede af vor moder naturen, og brugen er noget, som enhver i den svenske litteratur nogen-lunde bevandret person tror at kende tilbunds. Derfor skriver den ene *fågel*, den anden *fogel*, den ene *åga*, den anden *ega*, den ene *håg*, den anden *hog*, den ene *jåmn*, den anden *jemn* o. s. v. til stor forundring for udlændingen, der, hvis han gör et forsøg på at lære sig svensk, meget snart vil komme til det resultat med hensyn til sproget, at det må være et i høj grad barbarisk og uopdyrket tungemål. Det er imidlertid Gejers, Tegnér's og Runebergs sprog, der bliver genstand for en slig bedømmelse! Men vi må indrømme, at anledning dertil ikke mangler.

Grunden, på hvilken der skal bygges regler, bør derfor i dette fald som i andre være én, ellers siger consequensen farvel og tøjlesløs forvirring og urede have fri indgang. Og denne grund bør være afledningen. Kende vi denne, bliver det os også klart, af hvad årsag man bør skrive f. ex. *fogel*, *hog*, *son*, *mon*, *konung* med *o* og derimod *såg*, *våg*, *lån*, *måne* med *å*: rodvocalen

i de førstnævnte ord hører nemlig til selvydenes *u*-classer, rodvocalen i de sidste til *a*-classen og de kunne derfor i intet tilfælde bytte plads med hinanden. Hine ere i oldsproget korte (ligesom endnu idag i visse alderdommelige almuesprog f. ex. det nylandske i Finland), disse ere lange og den skarpe forskel dem imellem viser sig tydeligst i de ord, hvor disse vocaler optræde med omlyd. Således f. ex. bliver af *hog hyggelig*, men af *vdg vaga*: heraf indser man strax, at der ma vare en grundvesentlig forskellighed mellem den abne *o*-lyd i *hog* og den i *vdg*; af *hdg* (hvis det skulde skrives med *d*) kan der aldrig fremkomme noget sadant ord som *hyggelig*, men det matte vare blevet *huggelig* eller noget lignende, ligesom der af *vog* (hvis det skulde skrives med *o*) vilde opsta ikke *vaga*, men *voga* i analogi med *toga* af *tog*. Hvad imidlertid just dette *tog* vedkommer, har sprogbrugen allerede festet sig og foreskriver nu den urigtige vocal *d*: *tdg*.

Samme forvirring hersker i anvendelsen af *e* og *a*: sprogbrugen har antaget sig *sagen* og fordarvet den i bund og grund, oftest foreskrivende *a*, hvor det burde vare *e*, men undertiden ogsa *e*, hvor *a* burde anvendes. Ordene *har* og *der* afgive et tydeligt eksempel pa denne misbrug: de burde retteligen skrives *her* og *dar*, som let indses f. ex. ved sammenligning med tysk, hvor de hedde *hier* og *da*, ikke *har* og *dis*, samt med de engelske *here* (oldengelsk eller angelsaxisk *her*) og *there* (oldeng. *þær*). Som disse beslagtede sprog vise os, bor vocalen i det ferste ord vare lukket, i det sidste aben, og ga vi tilbage til vort oldsprog, sa finde vi, at det saledes ganske rigtig er faldet: ordene hedde der *her* og *þar*.

Men disse eksempler pa inconseqvensen i vort moderne svenske skriftsprogs lydbetegnelse ma vare tilstrekkelige for mit jemed, eftersom det ikke kan vare min hensigt pa disse sider at give en udtommende fremstilling af forskellen imellem *o* og *d*, *e* og *a*, og endnu mindre her at levere nogle regler for deres rette anvendelse. En synd mindre vilde man imidlertid have pa sin samvittighed, hvis man helt simpelt skrev *d* allevegne, hvor lang *d*-lyd hores (altsa f. ex. ogsa *sdn*, *kdnung*, *lafva*) og *a* overalt, hvor den nuverende sprogbrug har indfert den abne *e*-lyd (altsa f. ex. ogsa *dar*, *garning*, *stjarna*). Men hvis man bestraber sig for at skrive stundom efter ordenes afledning, stundom efter deres udtale, bliver folgen, at man halter pa begge ben.

For at ingen skal søge sin trøst over et så beklageligt forhold i den søde illusion, at det står bedre til med anvendelsen af medlydene, må jeg også indenfor denne classe påpege et par urigtigheder. Den ene er såbeskaffen, at den måske neppe førend om hundrede år er afhjulpen: det er anvendelsen af dobbelttegnet *fv* i st. f. den enkelte *v*-lyd. I oldnordisk bruger man blot *f*, i vore brødrødsprog, dansk og norsk, blot *v*: i svensk synes man at have villet føre sig de fordele tilgode, hvilke såvel den ene som den anden skrivemåde frembyder, og har derfor for sikkerheds skyld optaget dem begge. På sådan vis er misföret *fv* bragt til live og alligevel må vi kalde det en lykke i ulukken, at vi ikke have det under den endnu urimeligere form *fu*, som har voldt vore forfædre plage i lange tider. Den anden urigtighed, som her må nævnes, er derimod lettere at slippe fra, efterdi den egentlig kun er en skødesløshed. I såvel svenske som norske (og måske også danske) almuesprog finder man en bestræbelse efter at udstøde consonanten *n*, når den står imellem to andre consonanter; således f. ex. i stednavnene *Björnsboda* på Åland i st. f. *Björnsboda*, *Björnsby* i Nyland i st. f. *Björnsby*; *barslager* i den nylandske dialekt i st. f. *barnslager* o. m. l. Denne tilbøjelighed arbejder også på at erhverve sig et udtryk i det svenske skriftsprog, dog hidtil kun i det fald, at den foran *n* stående consonant er *m*. Man ser således visse ord f. ex. *nämliken* og *jämte* næsten altid skrevne uden *n* og stundom er dette også tilfældet med *hämd*, *nämd*, *nämde*, *nämt*; ihvorvel denne skrivemåde af de sidste ord dog med rette fordommes af de fleste som skødesløs.

Den samme ukyndighed, der under benævnelsen sprogbrug spiller en lovgivers rolle for retstavning og retskrivning, har også indenfor de forskellige ordclassers område gjort meget bryderi. Jeg vil indskrænke mig til fra hver ordklasse at anføre et eksempel på de indenfor samme herskende misbrug.

Den betydning de stærke (eller af en grov ukyndighed såkaldte «uregelmæssige») gerningsord have i de germanske sprog, er for de i denne gren af sprogvidenskaben bevandrede vel bekendt og for omfattende til at jeg på disse sider kan indlade mig på at udvikle den af hensyn til dem, der ere ukyndige om sagen. For mit öjemed må det være nok at sige, at disse sprogs ord dannelse i betydelig grad er afhængig af disse gerningsord. Med så meget desto større omhu burde man derfor bestræbe sig for at disse prydelser for sproget må bevares fra undergang

og med så meget større græmmelse ser man sig tvungen til at indrømme, at de germanske sprog lige fra de ældste tider vise en tydelig tilbøjelighed til enten ganske og aldeles at støde dem fra sig, eller at forvandle deres flexion til svag. Med en utallig mængde er dette allerede lykkedes og sprogbrugen undergraver dagligen mer og mer de øvriges tilværelse. Således have vi allerede dobbeltformer, en stærk og en svag, af adskillige stærke gerningsord f. ex. *sam* og *simmade*, *las* og *läste*, *veg* og *vigde*, *small* og *smällde*, *stred* og *stridde*, *qvod* og *qviddle* m. fl. a. og fornemmelig her i Finland foretrækker man i skrift og tale den svage form. Dette må undskyldes, når virkelig en svag form allerede har vundet medborgerskab ved siden af den stærke, men bliver en af de groveste sprogfejl, når det åbenbarer sig i sådanne uformeligheder som *sofde*, *skinade*, *sjunkte* o. a.

Indenfor navneordenes klasse finde vi, at en lignende stræben griber om sig, og også for denne misretning gå vi i Finland i spidsen: det er tilbøjeligheden til at forvandle svage hankönsord til svage hunkönsord f. ex. *ända* i st. f. *ände*, *timma* for *timme*, *vilja* for *vilje*, hvilke i følge heraf få flertalsendelsen *or* i st. f. *ar*: *ändor*, *timmor*, *viljor* for *ändar*, *timmar*, *viljar*. Det sidste af disse ord har allerede overalt fuldstændig undergået forvandlingen og kan ej inden kort tid atter føres tilbage til det rette; men såvel de to andre som en mængde af deres lige burde aldrig under deres feminine form tåles i svensk skrift. At uskikken, endsköndt sej, alligevel med tiden turde kunne overvindes, har man grund til at håbe. Thi adskillige ord af dette slags, hvilke allerede havde antaget hunkönsform endogså hos udmærkede forfattere i det forrige århundrede, ere i vore dage på ny gåede over til genus masculinum. Hos Bellman f. ex. finder man sådanne ord som *strupa*, *skalla*, *stråka* o. fl., hvilke nu aldrig skrives eller udtales anderledes end *strupe*, *skalle*, *stråke*. Årsagen til denne forbytning er sandsynligvis at søge så langt tilbage som allerede i oldsproget, hvor de svage hankönsord i nævneformen ende på *i*, men i de øvrige former af enkelttallet have endelsen *a*. Da disse hyppigere brugtes i talen, blev sproget alt mer og mer vant til *a*, alt mindre og mindre til *i* (resp. *e*), indtil endelig *a* truede med ganske og aldeles at beholde overmagten. Til bekræftelse af denne betragtningsmåde kan jeg beråbe mig på en lignende tilbøjelighed hos andre nyeuropæiske sprog; i italiensk f. ex. er den gamle latinske ablativ bleven i behold som nominativ, medens

den latinske nominativ er forsvunden: det hedder f. ex. *amore, natione* af lat. abl. *amore, natione* uden noget hensyn til nævneformerne *amor, natio*. Sådant er også vort stedord *hvem*, som egentlig er en hensynsform, men i nysvensk er stivnet til en nævneform, hvoraf på vanlig måde endogså er opstået en ejeform: *kvems*. — Fuldkommen lignende frembringelser ere navneordene *vilja*, ejef. *viljas*, *timma*, ejef. *timmas* og flere lignende.

Ved anvendelsen af tillægsordene er den hyppigste og mest i øjne faldende misbrug en fuldstændig forsømmelse af den betegnelse af hankønnet, som tilsigtes ved flertalsendelsen *e* i den stærke bøjningsmåde (oldn. *ir*) samt entals- og flertalsendelsen *e* i den svage bøjningsmåde (oldn. *i* og *u*) Sprogbrugen har vistnok for disse tre endelser også i genus masculinum stadfæstet brugen af *a* i stedet for *e*, men ingenlunde omvendt brugen af *e* i stedet for *a* for hun- og intet-kønnet. Ikke desmindre ser man hyppig nok, fornemmelig i juridisk stil, sådanne sammensstillinger som: *sagde ärende, förlidne är, denne socken*. I forbigående må her nævnes, at den, der skriver sit svenske sprog med vejledning af Dalins her i landet meget brugte ord-bog, i regelen turde til sidstførte ord, *socken*, føje tillægsordet i hankønsform, efterdi han der får den oplysning, at *socken* er masculini generis, hvilket dog ikke er faldet, thi det er et femininum, som afleds endelsen *n* (oldn. *sókn*) strax lægger for dagen, hvis man ejer nogen indsigt i sproget.

Gå vi nu over til at betragte stedordene, så skulle vi snart se, at ikke heller denne ordklasse er bleven forskånet for inconstvenser, som voxe under sprogbrugens ægide. Jeg vil nu aldeles ikke tale om den vaklende og uordentlige brug af ejestedordet *sin* i stedet for *hans, hennes, dess, deras*, efterdi forseelsen imod den herfor gældende sproglov ligeså hyppigt begås i Sverig som i Finland. Men et stedord, som især synes at have rodfæstet sig og trives på vor side af den Botniska bugt, er *hvardera*. Vistnok har dette ord i og for sig lige så megen gyldighed i vort sprog som noget andet, men dets anvendelse her i Finland er i de allerfleste tilfælde altfor rasende. Det er sammensat af stedordet *hvar*, intetkøn *hvert*, og *dera*, som er en gammel flertalsejeform (oldn. *þeirra*), en genitivus partitivus styret af *hvar*. Dette *hvar* böjedes i oldsproget i alle former og kön, og ihvorvel det i nysvensk har tabt casusflexionen, som man derimod urigtig har tillagt *dera*, har det dog ikke op-hørt at eje kønsskiftning, i lighed med *endera*, neutr. *ettdera*.

Alligevel er det næsten blevet en regel her i landet uden skruller at skrive f. ex. *hvardera folket*, *hvardera språket* i stedet for *hvardera folket*, *hvardera språket*. Og ikke nok hermed: *hvardera* skrives vanligvis, hvor man burde anvende *båda*, og søjes som tillæg til navneord, der stå i flertalsform f. ex. *hvardera folken* i stedet for *båda folken* eller *hvardera folket*. Og når *hvardera* står som navneord, forbinder man dermed ofte et attribut i flertalsform. Således har jeg f. ex. engang set sammenstillingen: «*hvardera tillsammantagna*», følgelig i to ord to grove forseelser, den ene imod logiken, den anden imod sproglæren.

De tusinde fejl, som begås imod forskrifterne for ordføjningen må jeg her forbigå, thi det ovensatte turde være nok for at give en forestilling om, hvilke mishandlinger vort skønne svenske modersmål daglig er udsat for, og hvilken strid det, ligesom alt ædelt på jorden, har at udstå, førend det kan vinde sin fulde erkendelse. I Sverig have i de seneste år mange såvel ved indsigter som stilling i samfundet fremragende mænd antaget sig dets sag og fremmet den med stort held: jeg vil kun iblandt dem nævne Carl Sæve og Johan Erik Rydqvist. Og i skolerne er ved en oplyst styrelses omhu det svenske sprog blevet genstand for videnskabelig undervisning ikke mindre end andre grene af den menneskelige viden: ved dette års rigsdag er der endogså indgivet et forslag om at indføre oldnordisk som undervisningsfag i skolerne, hvilket vel før eller senere turde blive antaget. Men hvad gøres der her i Finland for at pleje et sprog, som alligevel i århundreder har været og endnu er vor dannelses sprog, og desuden tales som modersmål af den syvende del af landets befolkning? Ingen fordomsfrit tænkende mand negter at erkende dets fulde berettigelse ved siden af det finske sprog og desuagtet er der ved landets universitet ikke ansat nogen lærer i svensk eller i almindelighed i de nordiske sprog, imedens den finske sprogbygnings love fremstilles af ikke mindre end fem lærere, iblandt hvilke to ordentlige. I vore skoler undervises vistnok i svensk, men på en måde, hvis uduelighed strax må indses deraf, at de, som meddele denne undervisning, aldrig behøve at aflægge prøve på videnskabelig d. e. på oldsproget grundet kundskab i svensk. Jeg vil i denne anledning her erindre om N. M. Petersens ord (danske, svenske og norske sprogs historie d. I, side 26): «hvad de nordiske sprog i deres nærværende form angår, da kan visse ingen forstå deres grammatik i dens enkelte dele, eller

oplyse de deri forekommende uregelmæssigheder, uden en temmelig nøje kundskab i islandsken, ligeledes vil forklaring over disse sprogs enkelte ord og disses oprindelse og betydning uden samme kundskab være umulig eller forfejles.

Følgen af den vanrøgt, til hvilken det svenske sprog i Finland således er overladt, er ikke udebleven. I nyere tider er næppe noget svenskt arbejde her udgivet, imod hvis sprog ikke grundede bemærkninger ere blevne gjorte i recensioner i Sverige, og af sprogkendere med mere omfattende indsigter end man hos mange af disse recensenter kan forudsætte, vilde bemærkningerne uden møje kunne mangfoldiggøres. Man har endogså sagt, at det synes som om Rydqvists mesterlige værk «Svenska språkets lagar» endnu ikke skulde have fundet vejen over den Botniska bugt! Dette er ikke blevet sagt uden gyldig årsag, og alligevel er det hos os, at Runeberg, Topelius, Cygnæus have frembragt sine i æsthetisk henseende så uendelig skønne uødelige mesterværker! Skal deres sprog vanrøgtes? Nej. For-glemmes? Nej. —

Småting.

At *Rudolf Varberg.*

L

Når man vil betegne, at dækket for en åbning særlig dør eller vindue er langt fra at være tillukket, bruges talemåden: «den (døren, vinduet, låget) står på vid gab»; dette er den almindeligste form, men hist og her især hos ikke ganske ny forfattere (f. eks. Povl Møller) forekommer en noget afvigende form: «står på vid gavl». Hvilket er nu vel det rette? Ved det første øjekast er man uden tvivl tilbøjelig til at erklære sig for den første variant, der i talen vistnok er eneherkende og synes at give en god mening, idet en åbning kaldes et gab i god overensstemmelse med sprogbrugen forresten. En nærmere betragtning gør dog sagen tvivlsom. Det er således mistænkeligt, at det tvivlsomt hedder på vid gab og ikke på vidt gab, uagtet «gab» umodsigelig er intetkøn. Stod dette moment imidlertid ene,

kunde det måske forklares på anden måde. Det kunde tænkes, at «gab» som såmange andre ord i vort sprog (f. eks. sted, menneske) i tidens løb havde skiftet kön, og at i denne bestemte talemåde det gamle kön undtagelsesvis havde holdt sig, ganske på samme måde, som mange endnu vedblive at skrive «istedenfor». Der kommer imidlertid andre grunde til, der gøre det sandsynligt, at i daglig tale er der udfaldet et l af talemåden på vid gavl, hvorpå man efter en falsk etymologi har gjort v til b. På Svensk hedder det nemlig «stå på vid gafvel» (Bellman: «Krogdörn står på gafvel mina bröder»), medens et gab hedder «gap». Undersøge vi nu, om vi i vort nuværende sprog da ikke have ordet «gavl», finde vi det også, vel i en noget særlig betydning, men denne ligger dog ikke fjærnere fra den her gældende, end at man vel kan tænke dem forenede i ett ord. Ordet gavl, der ganske rigtig er fælleskön, bruges nemlig om en bygnings endeflader (modsat forsiden og bagsiden) og vel nærmest om den del af endevæggen, der foroven begrænses af tagets to sammenløbende sider, forneden af øverste stokværks loft! Dette parti danner imidlertid en ligebenet triangel, og netop samme figur fremkommer, når man lukker en dør op, idet dørens nederste (øverste) rand danner en ligebenet triangel med det netop ligeså store dørtrin (karmen). Ser man nu hen til talemåden «vid gab» o: gavl, bliver det sandsynligt, at «gavl» i vort sprog oprindeligt betyder «vinkel», og at det derfra er gået over til at betegne 1) den ved dørens åbning dannede vinkel, der bliver «vid», når døren lukkes meget op, døren står da på en vid vinkel; 2) vinkelen mellem de sammenløbende tagsider, hvilken navnlig viser sig ved husets endestykker; 3) disse endestykker selv.

II.

Det er bekendt, at København har opslugt en tidligere bondeby Solbjerg, der antages at have ligget, hvor Vesterbro nu har sin plads. Dette bynavn forekommer flere steder i Danmark, og dets betydning synes at ligge nær, nemlig som der forklares i Bjørnstjerne Bjørnsons fortælling («Synnøve Solbakken»), at være et bjerg, hvorpå solen skinner. Det er imidlertid et spørgsmål, om ikke en anden forklaring idetmindste i nogle tilfælde vilde være rimeligere. Almuen, vistnok også kæmpeviserne, taler om, at solen bjerger sig o: går ned. I Karl Baggers nylig udgivne samlede værker (1ste bind 338)

findes Ordet solbjerglav om tiden for solnedgang. Dette viser tilstrækkelig, at solbjerg kan betyde solnedgang; men nu er i næsten alle sprog solnedgangen brugt til betegnelse for vesten ligesom opgangen for østen (*occasus*, *oriens*, Abend, Morgen, *sunset*), det ligger da nær at antage, at dette også har været tilfældet i Dansk, og at solbjerg således kan have betydet vest. Når en landsby altså har båret dette navn, kan det simpelthen betyde, at den lå vestlig for noget andet. Dette passer godt på det her omhandlede Solbjerg, der lå vesten for København og dettes forgængere, men på et fladt terrain, eftersom Vesterbro ikke frembyder noget bakkeparti.

En Efterslæt til *Dialogus de oratoribus*.

At *P. Voss*.

Cap. 15. Her bør læses: *Tum Aper: non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes, aliis iniquus eo, credo, audacius, quod maligni hominis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam alii tibi concedunt, ipse tibi denegares.* At Haandskrifternes *antiquis* er meningsløst, har alle seet. Mod Ritter (*antiquis eo, credo, aequus audacius* etc.) bemerker jeg, at til at være *aequus antiquis* kræves ingen særegen *audacia*. Messalla kan saa meget dristigere være en stræng Dommer mod andre, som han selv ikke gjør Fordring paa nogen Overbærenhed. Billighed (*aequitas*) kræver i Almindelighed, at vi maaler andre med det Maal, hvormed de maaler os. Men Messalla tør, uden at udsætte sig for Beskyldningen for *malignitas*, være *iniquus* mod andre trods den Anerkjendelse, disse andre yder ham, i det Öieblik han nemlig selv frabeder sig denne deres Anerkjendelse.

Cap. 36. *Nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, tamen illa perturbatione et licentia plura sibi*

assequi videbantur, cum micis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet quantum erranti populo persuadere poterat. Man ser, at Nutidens (Keisertidens) Talere og deres Vilkaar stilles i bestemt Modsætning til den republikanske Tidsalder. Eftersom der læses, kan imidlertid Subjektet for *videbantur* ikke være noget andet end det frg. *horum quoque temporum oratores*, medens Meningen utvetydigen kræver et ganske modsat. Selv om nu dette mōisommeligen kunde fremlokkes ved Fortolkning, fordrer dog Modsætningen nødvendigvis, at dette Subjekt nævnes. Forfatteren har vistnok skrevet *videbantur antiqui* (chiastisk modstillet *horum temporum oratores*).

Til Cap. 10. *Tecum mihi, Materno, res est, quod, cum natura te tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare maxis et summa adeptus in levioribus subsistit* har allerede Acidalius foreslaaet den, som det forekommer mig utvivlsomme Rettelse *adepturus*, uden at denne er bleven synderlig paaagtet af Kritiken. *adepturus* vil sige: istand til at opnaa (ved Gaver og Anlæg), kaldet til at naa det høieste. Jeg har ikke havt Anledning til at se Acidalius's Rettelse. Jeg tænker mig, at han kan have sagt omtrent saa: *qui summa jam adeptus est, in levioribus subsistere non potest*, og omvendt *qui in levioribus subsistit, summa non adeptus est*.

Til Demosthenes de cor. § 60.

af P. Voss.

Ἄ μὲν οὖν πρὸ τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ δημηγορεῖν ἐπὶ προέλαβη καὶ κατέσχε Φίλιππος, εἰσὼ. οὐδὲν γὰρ ἡγοῦμαι τούτων εἶναι πρὸς ἐμὲ ἢ δ' ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπὶ ταῦτ' ἐπέστην ἐγὼ, καὶ διακαλύθη, ταῦτ' ἀναμνήσω καὶ τούτων ὑπέξω λόγον, τοσοῦτον ὑπειπαῖν καὶ. Mia Bemærkning angaar de udhævede Ord καὶ διακαλύθη. Det maa vække Forundring, at Taleren paa Forhaand erklærer at ville tage Sagen paa den letvindte Maade at indskrænke sit Forsvar til de Punkter, hvor Filip er bleven hindret fra at naa sit Maal, hvor det altsaa er lykkedes (Demosthenes og andre) at modarbeide Filips Intriger og Overgreb. Her synes dog en Retsfærdiggjørelse mindre fornøden og man

begriber vanskelig, hvad væsentligt det er, som Taleren kunde have at aflægge Regnskab for, naar dette var "det hele. Den demostheniske Politiks «points noirs», som især tiltrængte et Forsvar, var naturligvis fornemmelig de, i hvilke denne Politik ikke havde ledet til det forønskede Resultat, og enhver Læser af Krandstalen vil erindre, at dette, som billigt, ogsaa i den følgende Udvikling var Hoveddraget, ligesom den foreløbige Bemærkning, han ved *ποσούτων ὑπεισιπών* bebuder (*Πλεονέκτημα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μέγ' ὑπῆρξε Φιλίππῳ κτδ.*), netop giver den passende Undskyldning for, at Demosthenes's Bestræbelser ikke overalt har været heldige, med andre Ord, for at Filip trods disse har formaaet at sætte sine Planer igjennem. At det er det Filip har udrettet (og ikke det han ikke har udrettet), som det her kommer an paa, sees ogsaa at være Talerens Betragtning af den Maade, hvorpaa han omtaler den Del deraf, som ikke vedkommer ham, idet det heder *ᾶ — προῦλαβε καὶ κατέσχε Φίλιππος*, ikke *ᾷ — μὴ προῦλαβε κτδ.* Ogsaa Partikelen *καὶ* foran *διεκωλύθη* er neppe tilfredsstillende forklaret af Fortolkerne. Med de tidligere Udgivere at slette *καὶ* forbyder Codex Σ's Autoritet, som nu ogsaa støttes ved den af Rehdantz collationerede Laurentianus. Det forekommer mig ikke tvivlsomt, at Demosthenes har skrevet *καὶ διεπράξατο καὶ διεκωλύθη*. Det sidste har han, uagtet egentlig ikke hørende hid, alligevel ved en overraskende Vending tilføjet, for straks at minde Folket om, at den Politik, hvis fornemste Bærer han havde været, skjönt ulykkelig i sit Enderesultat, dog ikke udelukkende havde hidført Ydmygelser og Skuffelser.

Kristiania i Februar 1869.

Prove af en Euripides-Oversættelse ¹⁾.

(Troerinderne V. 98—568).

Af *C. P. Christensen Schmidt*.

Hekabe.

Usalige, opl reis op Dig fra Jord!
Løft Nakken kun! Her er ei Troja meer,
Ei Dronning er Du udi Trojas Land.
Du maa finde Dig i at Lykken er vendt.
Lad for Strømmen det gaae, som Lykken det vil,
Og paa Livets Baad vend Stavnen ei fræk,
Mens Bølgen Du trodser, mod Skjæbnen.

Ak, ak! ak, ak!

Hvad Jammer blev ei mig Arme tildeel,
Hvis Hjemstad faldt og Husbond og Börn!
Du Fædrenes Glands, hvis Vælde er brudt,
Hvor var Du saa reent dog et Intet!

Hvad fortier jeg helst? hvad fortier jeg ei?

Hvad begræder min Sang?

Jeg Arme, o vee for drøvelig Seng,
Mine Lemmer har faaet! Hvor er det dog tungt,
At strække sin Ryg paa et Leie saa haardt!

¹⁾ Den Oversættelse, hvoraf her et Brudstykke fremlægges til velvillig Prøvelse, er paabegyndt i Flensborg i Sommeren 1863 og omfatter de af Wilster ikke oversatte elleve Stykker. «Troerinderne» er oversat i 1866 og tør vel altsaa antages saa omtrent at repræsentere Oversættelsens Gjennemsnitsværdi; thi at man under et saadant Arbejde bliver ved at gjøre Fremgang i Lethed og Sikkerhed lige til det Sidste, vil let forstaaes. Jeg har valgt dette Stykke, ogsaa fordi det ved sine metriske Formers Mangfoldighed syntes mig vel egnet til at give en nogenlunde alsidig Forestilling om mit Arbejdes Beskaffenhed. Som man vil see, har jeg søgt i de lyriske Partier at gaae de originale Versformer adskillige Streger nærmere end baade Wilster og navnlig Dorph, saavidt jeg har troet at kunne gjøre det uden at træde Modersmaalets sproglige og rhythmiske Eendommeligheder for nær. Hvorvidt jeg i denne og andre Henseender har været overvelende heldig eller ei — overalt kan jeg naturligvis ikke have været det —, det maa Andre bedømme. Skulde Arbejdet ogsaa i en større Kreds vinde Bifald, da mangler der fra min Side nu næsten kun den sidste prøvende og glattende Haand, for at det i sin Heelhed kan overgives til Offentligheden.

Oversætteren.

I mit Hoved, ak! og i Tindingen jeg
 Og i Siden har Vee. Hvor trænger jeg til
 At vende min Ryg, at dreie min Krop
 Fra den ene Led til den anden, alt
 Mens jeg qvæder med Graad min klagende Sang!
 Thi Skjaldskab er og for et sorgtungt Sind,
 At sjunge for gammenløs Vaande.

I raske Snekkestavne,
 Som drog ad det blaanende Havdyb,
 Ad Hellas' skjærmende Bugter, for Aarernes Slag
 Til det hellige Troja,
 Mens Fløiters fæle Jubel
 Og skingre Pibers Toner lød,
 Og fæsted' Touget, som med Kunst
 Ved Nilens Bred blev tvundet,
 Ak, ak! paa Trojas Strande,
 For at hente igjen Menelaos' Viv,
 Den Fule, som Skam har Kastor forvoldt
 Og bragt Eurotas i Vanry,
 Som har Priamos dræbt,
 Mine femti Sønners Fader, og mig
 Usalige Hekabe knuste
 Paa denne Vanfærdsklippe!
 Vee, vee! hvor ublidt sidder jeg dog
 Her udenfor Agamemnons Telt,
 Bortslæbt af mit Hjem, jeg Gamle, som Træl,
 Med Issen ynkeligt hærget
 I Sorg af skarpn Staalseg!
 Op, troiske Qvinder, troiske Møer,
 Som i Spærenes Dyst
 Mand og Brudgom misted'
 I Brand staaer Ilion, klager med mig!
 Som en Sangfugl lærer sit vingede Kuld
 Sin Trille, vil jeg anføre Jer her
 Til ganske anden Sang
 End i fordums Tid,
 Naar paa Priamos' Kongstav støttet jeg slog
 Med stampende Fod den phrygiske Takt
 Til Guders glade Fæstchor.

Hekabe. Første Halvchor. Siden andet Halvchor.**Første Halvchor.**

Hvi lyder Din Røst? hvi raaber Du saa?
 Hvad betyder Dit Ord? I Hallerne hist
 Har jeg, Hekabe, hørt Din klagende Sang,
 Og Angest og Frygt gjennembæver nu
 Troerindernes Barm, som i Huset der
 For Trældoms Kaar monne sukke.

Hekabe.

Mine Børn, ved Argeiernes Skibe alt
 Sig rører Haand og Aare.

Første Halvchor.

Vee, vee! hvad vil de? vil alt over Sø
 De føre mig bort af mit Fædreneland?

Hekabe.

Skjøndt uvis, aner jeg Vanraad.

Første Halvchor.

O vee, o vee!
 Troerinder, frem, af Huset herfrem,
 I Usalige! Ondt er at høre her:
 Argeierne rede til Bjæmfærd.

Hekabe.

Ak, ak!
 Bring mig dog blot
 Ei Seerøken Kassandra hid,
 Den rasende,
 Til Haan for Argos' Sønner;
 Da fik jeg Sorg paa Sorg kun.
 O vee!
 Usalig Troja sank i Gruus!
 Usalig Hver, som gik derfra,
 I Live som i Døden!

Andet Halvchor.

Ha, vee mig, vee! Agamemnon's Telt
 Jeg med Bæven forlod, for at høre af Dig,
 Min Dronning, om alt i Argeiernes Hær —
 Jeg Arme! — min Død besluttedes vist,
 Eller Gutterne alt i Snekkernes Stavn
 Sig ruste til Aaren at røre.

Hekabe.

Mit Barn, Dit Mod opmande Du maa;
Bespændt af Frygt Du seer mig.

Andet Halvchor.

Gik Bnd der alt hid fra Danaos' Folk?
Hvem faldet jeg til, jeg Arme, som Træl?

Hekabe.

Vist snart Din Lod vil falde.

Andet Halvchor.

O vee, o vee!

Hvem skal føre mig bort til Argos' Strand
Eller Phthias Kyst, til et Öland maaskee,
Langt, langt fra Troja, mig Arme?

Hekabe.

Ak, ak!

Og hvor paa Jord
Skal seent jeg Stakkel trælle nu,
En Vandbi-liig,
Et usselt Dödningbilled,
En Skygge kun fra Graven?
O vee!
Ved Dören holde Vagt kanskee,
Börn kanskee pleie, jeg som nöd
I Troja Fyrstehæder?

Choret.

Ak, ak! ak, ak! Med hvad jamrende Qvad
Beklager nu Du Forsmædelsens Kaar?
Ei lader jeg meer ved idæiske Væv
Nu Skyttelen skiftende dandse.
For sidste Gang mine Börn jeg seer,
For sidste! Ak, snart bli'er værre min Nöd,
Naar dele jeg maa med en Græker hans Seng —
Forbandet den Nat! forbandet den Lod! —
Eller bærende Vand fra Pirene maaskee
Som Terne maa gaas ved det hellige Væld.
O, kunde jeg komme til Theseus'
Höitpriste, velsignede Stad dog!
Men ei, nei ei til Eurotas' Ström,
Den forhadte Egn, hvor Helena boer,

Hvor møde jeg kan Menelaos som Træl,
Den Mand, der hærgede Trojal .

Det hellige Land ved Peneios' Bred,
Den liflige Grund, hvor Olympen staaer,
Skal af Riigdom — saa har Rygtet mig sagt —
Og af yppig Frugtbarhed svulme.
Der ønsked' jeg helst at bygge og boe
Næstefter Athens høihellige Stad.
Saa hørte jeg og, at Hephæstos' Land,
Den ætnæiske Vang, mod Phønikien vendt,
Den sikeliske Ös fjeldfostrende Jord,
Trindt prises som smykt med Hæderens Krands;
Saa og det Land, hvis Kyster
Det ioniske Hav omkrandsar,
Som Krathis væder, den liflige Ström,
Der farver med Guld Haarlokkernes Glands
Og nærer dets Jord med sit hellige Væld
Og det signer med herlige Sønner.

Men see, en Herold fra Achæernes Hær,
Som at melde mig har nyt Budskab forvist,
Hidstyrer sin Gangs rapfodede Fjed.
Med hvad Bud? med hvad Hverv? thi Trælle jo alt
Vi er nu i Dorernes Lande.

Hekabe. Talthybios. Choret.

Talthybios.

Tidt, Hekabe, det veed Du, førte mig min Vei
Til Troja, udsendt som Herold af Argos' Hær,
Saa kjendt af Dig tilforn alt, Qvinde, kommer jeg,
Talthybios, nu at bære Dig ny Tidende.

Hekabe.

Saa skeer da, hvad forlængst, Qvinder, vi frygtet har.

Talthybios.

Jer Lod er kastet, om I derfor Frygt har havt.

Hekabe.

Ak, ak! Hvorhen byder Du os at gaee?
Til det thessalske Land? eller til Kadmos' Stad?

Talhybios.

Ei faldt I alle Een til; Hver sin Herre fik.

Hekabe.

Og Hvo vandt da Hver? Hvem i den fængne Flok
Bier en taalig Lod?

Talhybios.

Jeg veed det; spørg kun særskilt, ei om Alt iflæng.

Hekabe.

Velan, siig mig da, Hvem der mit arme Barn,
Hvem min Kassandra vandt.

Talhybios.

Forlods hun gaves til Kong Agamemnon selv.

Hekabe.

For at tjene hans Viv fra Sparta kanskee
Som Træl? Vee mig, vee!

Talhybios.

Nei, for at hun som Lønbrud dele skal hans Seng.

Hekabe.

Hvordan, hun, som til Skjænk fik af Apollon selv,
Den guldlukkede Drot, leieløst Jomfruliv?

Talhybios.

Ham Elskov ramte til den gudbetagne Mø.

Hekabe.

Kast nu, mit Barn, af Din Haand
Tempelets Nøgler, af Halsen riv
Dine Krandses hellige Pryd!

Talhybios.

Er det ei stort, at hvile i en Konges Arm?

Hekabe.

End hun da, som I nys rev af min Moderfavn?

Talhybios.

Er det Polyxena, Du mener, eller hvem?

Hekabe.

Netop; Hvem blev hun tildeel?

Talhybios.

Hun sattes til at tjene ved Achilleus' Grav.

Hekabe.

O vee! har jeg mit Barn da til Graatag-

Men hvad er dog det for en Sæd, Ven?
 Hvad er dog det for en Grækerskit?

Talhybios.

Pris lykkelig Din Datter; hun er vel forvart.

Hekabe.

Hvordan! ha, hvilket Ord! skuer hun Solens Lys?

Talhybios.

Saa fik hun Kaar, at fri hun er for alskens Nød.

Hekabe.

Men siig, hvad Skjæbne den arme Andromache da fik,
 Hun, som var Hektors Viv, min malmhjertede Søn.

Talhybios.

Hun gaves ogsaa førlofs til Achilleus' Søn.

Hekabe.

Og Hvem skal jeg trælle da for, hvis svage Alderdom
 Trænger til tredje Fod, trænger til Stav i Haand?

Talhybios.

Ithakas Drot Odysseus Dig til Eie fik.

Hekabe.

Ak, ak!

Saa slaa Din nøgne Isse nu,
 Flæng nu med Neglene Dine Kinder baade!
 O, vee mig, vee!
 Den forvorpne, den lumske Mand at tjene blev min Lod,
 Den retfjendske Skalk, den vrangsindede Troid,
 Hvis glatte Ord allevegne
 Tvetunget vende bestandigt Alt snart op, snart ned,
 Stiftende Splid og Kiv, hvor før Venskab var.
 Beklager mig, I Trojas Qvinder!
 Af Vanlærd kuet og plæt forødt
 Jeg Arme segner; Ingen fandt
 Tungere Lod end jeg.

Choret.

Din Skjæbne veed Du, Frue; men Hvo raader vel
 For mine Kaar i Hellas' eller Argos' Land?

Talhybios.

Op nu, I Svendel flux Cassandra I herud
 Maae føre, at vi hende i Hærdrottens Haand

Kan give; siden bringer jeg de Andre og
Hver sin Slavinde, som dem Løddet skiftet har.

Ha, hvad er det! Derinde blusser Faklers Glands,
Hvad er paa Færde? sætte Trojas Qvinder Ild
Paa Husets Vraa, fordi de heden føres skal
Til Argos' Land, at de maae finde Døden selv
I Luerne? Vel ømmer sig i slige Kaar
Fribaaren Nakke ved at bære Vanhelds Aag.
Luk op, luk op, at ikke jeg faaer Skylden for
Hvad dem er tjenligt, men Achæerne imod!

Hekabe.

Nei, ikke tænde Ild de; det min Datter er,
Kassandra, som i Vanvid stormer hastigt hid.

Hekabe. Talchybios. Kassandra. Choret.

Kassandra.

Var Jer! giv Plads! bær Lyst Festligt skal Templet her —
See kun, see! —

Lue i Faklers Glands.

Hymen, o Hymenæos, hil!

Held Brudgommen! og Held,

Ja, Held ogsaa mig, mig, der som Kongebrud

Skal drage nu til Argos' Land!

Hymen, o Hymenæos, hil!

Du, Moder, jamrer jo med Graad

Bestandigt for min Fader kun, søm Døden fandt,

Og for det elskte Fædreland;

Thi vil jeg til mit Bryllup selv

Tænde Ildens Lue

Til Lysglands, til Festblus,

Dig til Lyst, Hymenæos, Dig

Til Lyst, mægtige Hekate,

Som, naar Mø vorder mandet,

Er Skik og Sæd.

Hæv nn til luftigt Spring Foden, lad Dansen gaæ!

Evoel

Lykke i rigest Maa!

Times jo min Faders Buns.

Den Dands er Guder kjær.
 För den, Apollon, selv; Din Dont laurbærkrandst
 Jeg rögter jo i Templets Hal.
 Hymen, o Hymenæos, hill!
 Dands med, Kjærmoder! lee, vær glad!
 Kom, flyt herhid Din kjære Fod og lad med min
 Dens Fjed sig slynge hid og did!
 Stem i hver Een: Hil, Hymen, hill!
 Sjunger høit for Bruden
 Med Frydqvad, med Festraab!
 Op, I phrygiske Möer, op!
 Med Sang priser i Höitidsdragt
 Ham, hvem Skjæbnen mig kaared'
 Til Ægtemand!

Choret.

Grib, Dronning, dog den vidbetagne Mö, at ei
 Det lette Trin hun flytte skal til Argos' Hær.

Hekabe.

Vel bærer Du, Hephæstos, Brudeblus paa Jord;
 Men sørgelig er Luen, som Du tænder her,
 Og langt fra Fortids store Haab. O vee, mit Barn!
 Aldrig jeg havde ventet, at Dit Bryllup saa
 Du skulde holde, tvungen af Argeiers Spyd.
 Giv mig de Fakler; ei bör saa Du bære Blus
 I vild Begeistrings Tummel. Ei har Skjæbnen, Barn,
 Gjort Dig fornuftig; som Du var, Du er endnu. —

Indbærer disse Fyrrekjerter, og med Graad
 Besvarer, Trojas Qvinder, hendes Bryllupsqvad.

Kassandra.

Kjærmoder, smyk mit Hoved Du med Seirens Krands
 Og glæd Dig til mit kongelige Giftermaal;
 Fölg mig paa Vei, og gaaer jeg Dig ei villig nok,
 Saa driv mig frem; thi farer Loxias ei med Tant,
 Da vil for Agamemnon, Argos' höie Drot,
 Mit Bryllup werde mere tungt end Helenas.
 Ham selv jeg dræbe, alt hans Huus jeg hæрге skal
 Til Bod for mine Brödres og min Faders Drab.
 Men jeg vil tie, qvæde ei om Öxen her,
 Som paa min Hals skal falde og paa Andres med,
 Ei om det svare Modermord, mit Ægteskab
 Skal volde, og om Atreushusets Undergang.

Men vise vil jeg, at vor Stad er lykkelig
 Længt meer end Hellas; vel er jeg besat, men dog
 Saa længe skal jeg hvile fra mit Sværmeri.
 Har de ei for een Qvindes, før een Elskovs Skyld,
 Mens Helena de søgte, mistet Tusinder?
 Har for sin værste Fjende ei sit Kjæreste
 Den snilde Hærdrot ødet, offret Broderen
 Sin Faderfryd i Hjemmet for en Qvindes Skyld,
 Som blev endda godvillig bortført, ei med Vold?
 Og da de hid var komne til Skamandros' Bred,
 Da faldt de ei, fordi man vilde røve dem
 Hjemstavn og Fædremure; og hvem Ares vog,
 Fik sine Børn ei skue, ei hans Hustrus Haand
 Ham klædede i Liigskrud, men i fremmed Jord
 Han hvile maa. Og hjemme gik det ligedan:
 Her døde Enker, Gubber her i barntomt Huus,
 Som fostred' Børn forgjæves, og som ingen har,
 Som kunde hædre deres Grav med Offerblod.
 Det var den Priis, de vandt for deres Ledingsfærd.
 Bedst er at dølgge saadan Skjændsel; aldrig jeg
 Sligt Skjaldskab vil mig ønske, som kun qvæder Meen.
 Men Trojas Kæmper — større Hæder gives ei —
 For Fædrelandet døde, og hvem Spydet vog,
 Hans Liig blev hjemført til hans Huus af Vennebaand
 Og fandt i Fædrestavnens Jord sit Gjemmested,
 Af deres Hænder smykket, hvem det Pligten bød.
 Og de, som ei i Kampen faldt af Phrygerne,
 De levede med Børn og Hustru Dag for Dag,
 En Glæde, som forundtes ei Achæerne.
 Hør og om Hektors Kaar nu, som Du sørger før:
 Han gik i Døden, høilig priist for Mandemod;
 Og det har kun Achæerhærens Hidfærd voldt;
 Hvis den var bleven hjemme, var hans Dyd ei kjendt.
 Og Paris fik Zeus' Barn tilægte; ellers var
 Hans Ry forbleven uomtalt i Hjemmets Vraa.
 Vel bør for Krig sig vogte, hvo som Viisdom har;
 Men skal det være, da kan ærlig Undergang
 Kun hædre Landet, feigt at falde bringer Skam.
 Derfor, Kjærmoder, ei vort Land du ynke bør
 Og ei mit Bryllup; thi ved denne Ægtepagt
 Jeg dem skal øde, som vi begge hade meest.

Og deres Fader Priamos begræd jeg ei
 Paa Andres Ord, med disse mine Øine saae
 Jeg selv ham myrdet ved hans Huusguds Alterid,
 Og Byen stormet. Og de Møer, jeg fostrede
 Til Hæderspagt med Blomsten af en Bellerflok,
 De reves, fostrede for Andre, af min Arm,
 Og ei er Haab, at de skal meer faae mig at see,
 Ei heller skal jeg nogentid see dem igjen.
 Og nu tilsidst, som Kronen paa min svare Nød,
 I Trældom skal jeg Gamle gaae til Hellas' Land;
 Og hvad der mindst mig tjener i min Alderdom,
 Paalægges der mig; Døren vist jeg vogte maa
 Og gjemme Nøgler, jeg som Hektors Moder var;
 Brød maa jeg bage, og paa Jorden hvile haardt
 Min runkne Ryg istedenfor paa Kongeseng;
 I revne Klæders Pjalter skal jeg svøbe hist
 Min revne Krop, som ei sig sømmer Riigmands Viv.
 Vee, hvad har for een Qvindes, for eet Bryllups Skyld
 Jeg Arme dog ei døiet og skal døie end!
 Du min Cassandra, som med Guder sværmet har,
 Hvor ynkeligt Du skilles ved Din Jomfrustand!
 Og hvor er Du, usalige Polyxena?
 Ei Søn, ei Datter har jeg Gavn og Glæde af,
 Jeg Arme, skjönt saa mange spired' af mit Skjød.
 Hvorfor da reise I mig op? hvad Haab er her?
 Nei, flyt min Fod, saa kjælen hist i Troja nys
 Og nu i Trældom, til min Vraa paa Jorden redt
 Ved Murens Steen, at der jeg segne maa og døe
 Opløst i Taarer. Priser aldrig Riigmands Kaar
 For lykkelige, førend han er heden gaaet.

Choret.

Sjung mig om Ilion nu,
 Sjung i nye Toner,
 Mens Taaren rinder derved,
 O Musa, en Sörgesang.
 Thi høit vil jeg qvæde her
 Om Trojas Fald,
 Om den Karm, som Argeierne bygte,
 Fiirhovbaaren, som — aki! —
 Mig Meen og Trældom voldte,
 Da Hellas' Mænd guldbidslet Hest,

Høitjaldende, med Vaaben fyldt,
 Ved Porten lod tilbage.
 Da toned' lydt Folkets Raab,
 Som paa Trojas Klippe stod:
 Op, I, hvis Jammer nu er endt,
 Bring flux det hellige Billed hist
 Vort Lands zeusbaarne Mø til Skjænk!
 Og frem gik hver en Ungersvend,
 Og Gubben selv sit Huus forlod;
 Med Glædessang de hented'
 Selv sig svingfuld Qvide.

Hele det phrygiske Folk
 Ud til Porten strømmed',
 At see det lømrede Skjul,
 Hvor gjemte bag Fjeldets Gran
 Argeierne laae, til Meen
 For Trojas Land,
 Og den himmelske Jomfru at hædre.
 Flux de flyttede det,
 Som tjæret Skibskrog flyttes,
 Med Løkker udaf tvunden Hamp
 Til Pallas' steenbelagte Hal,
 Vor Stad til blodig Qvide.
 Og mens de sled, mens de loe,
 Vælded' ud den mørke Nat;
 Da toned' libysk Fløiteklang
 Og phrygisk Qvad, og Pigerne
 Sig tumled' lydt i luftig Dands
 Og jubled' høit med lystig Sang;
 Trindt lyste Blus i hvert et Huus
 Og skræmmed' Nattens Mulmæskjær
 Bort fra Søvnens Leie.

Ved Bjerggudindens Tempelhal
 Jeg slynged' mig i festlig Dands,
 Den zeusoprundne Mø til Priis;
 Da lød der Mordskrig trindtomkring
 I Byen, op til Pergamos'
 Steensatte Bo; med ængstlig Haand
 De kjære Smaae sig klynged' fast

I deres Moders Klædebon.
 Sit Skjul Krigens barske Gud
 Forlod — Pallas' Værk det var —,
 Og Mord trindt ved Altrøne
 Og hist unge Qvinders Nød
 I sværdryddet Brudeseng
 For Hellas fletted' Seierens
 Svendeopfostrende Krands,
 Mens Phrygiens Land maa sørge.

Anmeldelser.

Theophrasti Characteres et **Philodemi** de vitiiis liber decimus. Accedunt Characterismi duo ex Rutilio Lupo et ex Rhetoricis ad Herennium. Cum commentario edidit J. L. Ussing, professor universitatis Hauniensis. 8. (I—X og 1—192). Hauniæ 1868.

I.

Denne lille Bog have vistnok de fleste Philologer her i Landet, om ikke før, saa nu til Julen faaet til Foræring eller foræret sig selv. Thi om man end ikke vil vedblive med at kalde Theophrasts Characterskildringer en liber aureus eller aureolus, maa dog enhver indrømme, at der findes ikke faa Guld-korn blandt de i den nedlagte lagttagelser af de forskjellige Menneskenaturer. Da jeg i tidligere Dage har beskæftiget mig en Del med dette Skrift, og da det er saa sjældent, at man hos os ser den Slags Bøger udkomme, turde det maaske være mig tilladt at tale lidt udførligere om hele Sagen, uagtet jeg ikke har store nye Opdagelser at fremkomme med.

Den kritiske Bedømmelse af Haandskrifternes Beskaffenhed, der spiller en saa afgjørende Rolle i vor Tid med Hensyn til Fastsættelse af Texterne til de forskjellige literære Overleveringer, har vel for intet Værk havt større Betydning end for denne Bog. Da jeg for en tyve Aar siden hyppigt læste Theophrasts Characterer med Disciplene i Børgerdydskolen paa Christianshavn, var

— jeg tilstaar det — Aats Anskuelse den, der især nød Anseelse i Forbindelse med Corays og Bottingers tidligere fremsatte Synsmaader. Men ifølge disse Lærdes Mening var det Haandskrift, som nu af saagodt som alle, hvis Stemme det er værd at lytte til, anses for det, der maa lægges til Grund, hvor Talen er om at bedømme ikke blot disse Charakterers sproglige, men ogsaa deres æsthetiske Værd, stærkt interpoleret med upassende og forkerte Tillæg paa overmaade mange Punkter. Og dog havde allerede vor Landsmand S. N. J. Bloch i sin Udgave (Lips. 1814), støttende sig til Schneiders Fortale (i ed. 1790 pp. X seqq.), med Grunde, der endnu næsten ere udtømmende, vist dette Haandskrifts Fortrin fremfor alle andre. Men hans bekendte Brede og Mangel paa Skarphed i Bedømmelaen af forskellige Læsemaader i Forbindelse med en nærgaaende Kritik af Aat kort efter at den 1ste Del af hans Bøg var udkommen, maa vel have skadet hans Anseelse ogsaa der, hvor han baade havde Retten paa sin Side og forsvarede den paa rette Maade. Da der nu især efter H. E. Foss', M. H. E. Meiers, F. Duebners og Eug. Petersens Arbejder og efter C. G. Cohets omhyggelige Collation af det mest omtvistede Haandskrift har dannet sig en nogenlunde fast Overbevisning om Haandskrifternes forskjellige Betydning, vil det maaske ikke synes overflødigt kort at angive Resultaterne af disse Undersøgelser, tilmed da de ere ret interessante, og det desuden er lidt besværligt at komme igjennem f. Ex. Eug. Petersens ikke synderlig klart skrevne Bøg.

II.

Den første Udgave (1527)¹⁾ indeholder kun foruden Proemiet 15 Charakterer, ligesom de derefter følgende tre Udgaver. Til disse 15 føjedes der otte nye af Camotius i hans Udgave af Aristoteles²⁾ 1552, hvilke optoges i de sex følgende Udgaver. Endelig kom der 1598 i Casaubonus' anden Udgave fem³⁾

¹⁾ Θεοφράστου χαρακτήρες. Cum interpretatione latina per Billibaldum Pirckheimerum, jam recens edita. Norembergæ MDXXVII (8.). Mulig er Udg. efter det Hdskr. (cod. Nr. 24) bibl. Angelicæ), som ogsaa Siebenkees har undersøgt. Det er P.s Text, som Aat har lagt til Grund for sin Text af de 15 første epp. (s. Fortalen p. V).

²⁾ Aristotelis opera, studio Jo. Baptistæ Camotii. græc. Venetiæ 8. Voh. I—VI. Grundlaget for Texten i epp. XVI—XXIII hos

³⁾ Theophrasti characteres ethici, sive descriptiones morum, Casaubonus recensuit, in latinum sermonem

nye til, saaat der altsaa havdes 28. Dog maa endnu bemærkes, at af de 4 Palatinerhdskr., som C. benyttede, sluttede det, som indeholder tillige de 5 nye cpp., med to Tiller paa Charakterer, nemlig: *περὶ φιλοπονηρίας* og *περὶ αἰσχροκερδείας*, men uden nogen Text dertil. Det samme er Tilfældet med to andre Haandskrifter, som Schneider (ed. 1790, præf. VII) anfører, der i Slutningen have de Ord: *περὶ φιλοπονηρίας*, λθ' (skal vel være εθ'). *περὶ αἰσχροκερδείας*, λ'. Ogsaa kan tilføjes, at det Hdskr., som Camotius benyttede (enten dette nu var selve Gvelferbyt. 2, som Eug. Petersen mener, eller efter Fischers Mening et dermed overensstemmende), begynder med de Ord: *ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων μέρος*. — Uagtet der i de følgende 150 Aar fremdroges ikke faa Læsemaader af forskellige nye Hdskr., som følgende Udgivere benyttede, sluttede denne Periode af Theophr.s Tekstrikritik endnu med kun 28 cpp. i den omhyggelige Fischers Udgave.¹⁾ — Da der kjendtes vel over 30 Hdskr. af forskjellig Godhed, men intet indeholdt flere end 28 Charakterer, kunde man næppe vente en Forøgelse af Char.s Antal. Men i Aaret 1743 omtalte Prosper Petronius i et italiensk Tidsskrift ved Anmeldelse af de Pauws Udgave af Theophr. Char. (1737), at han (Petronius) stod i Begreb med at udgive Teophr.s Charakterer i en tredobbelt forøget Skikkelse. Dog, da han døde 1783, vare kun 3 Blade trykte. Derefter besørgede Jo. Chr. Amaduzzi 1786 (i Parma) en elegant Udgave af de hidtil manglende Charakterer *περὶ φιλοπονηρίας* og *περὶ αἰσχροκερδείας*. Men jeg er desværre ikke istand til nøjagtigt at sige, hvorefter de udgaves²⁾, da jeg ikke engang har set denne sjeldne Bog. Dette inter-

illustravit. (1592, alt. 1598). Disse 5 nye Ch. udgav Cas. efter en Afskrift af Marquardus Freherus efter et Palatinerhdskr. De danne Grundlaget for Texten hos Ast af cpp. XXIV—XXVIII.

¹⁾ Theophrasti characteres. Recensuit, animadversionibus illustravit atque indicem verborum adjecit J. F. Fischerus. Coburgi 1763. 8. Texten slutter sig til Casaubonus' 3die Udg. med de Forandringer, som navnlig Needhams Udg. og de for denne collationerede nye cdd. medførte (s. Fisch. præfat. Slutn.).

²⁾ Schneider (ed. 1., præf. XI) siger nemlig: post viri (Petronii) docti mortem schedas reliquas collegit atque inde, codice tamen ipso non inspecto, publicavit duo postrema capita J. Ch. Amadulius. Ast (ed. maj. prol. 89) derimod: quo (Petronio) mortuo tria folia typis expressa editionis illius in Amadulii manus venerunt, qui quum Petronii schedæ reperiri non potuissent, ad codicem Vaticanum ipse confugit, unde duo illa capita adhuc inedita transcribi curavit et edidit.

essante og værdifulde Fund havde dog lige indtil for en halv Snes Aar siden en tynd Lykke, thi hverken Dan. Bech (1787) eller J. H. Nast (1791), som dernæst gjorde Brug af Fundet, synes at have set selve Vaticaner-Hdskr. eller i det Mindste Amaduzzis egen Udgave, men den første benyttede et Aftryk efter A.s Bog i et italiensk Tidsskrift, og den sidste J. P. Siebenkees' Collation, hvis Upaalidelighed og Skjodesløshed i denne Sag nu tydelig er godtgjort af Cobet. Det er derfor ikke saa aldeles uforklarligt, at Mænd som Corays, Hottinger og Ast have kunnet erklære hele Fundet for «en senere Interpolation maaske fra det 10de Aarh.» — Endnu maa omtales — jeg vil kalde det — en Episode med Bensyn til Textkritikens Historie. Chr. Wurm fandt 1822 i et Münch.-Hdskr. sammen med Fragmenter af to andre philosophiske Skrifter et Uddrag af Proemiet og de 21 første Characterer af Theophrast, men saa fortyndet, at nogle af Characterskildringerne bestaa af tre Linier (den 7de og 15de). Om disse eller i det mindste om Proemiet og de fem første Characterer, der ere lidt fyldigere, omtrent det halve eller en tredie Del af de sædvanlige Udgavers, paastod F. Thiersch, at de vare de oprindelige theophrasteiske Characterer. Men baade Foss og E. Petersen have med fuldkommen overbevisende Grunde estervist det aldeles urimelige, der ligger i denne T.s. Antagelse. Et Curiosum skal jeg dog omtale. Det er nu bekendt for alle ved Hjælp af Pal.-Vat. (som T. maa have kjendt af Nast's, Goetz' eller Schneiders Udgaver), at den større Halvdel af cp. 11 har sin oprindelige Plads i cp. 30. Men dette ved et ydre Tilfælde paa et aldeles forkert Sted indkomne Stykke har Münch.-Hdskr. (i sit Uddrag) paa det forkerte Sted.

III.

Flere af de Hdskr. til Theophrast, som tidligere Udgivere have benyttet, ere ikke senere undersøgte. Ved Hjælp af Hdskr., som have været Gjenstand for omhyggelige Collationer, maa følgende Orden anses for den rette:

I. Codex Palatino-Vaticanus. Det er en Papircodex fra det 14de Aarh., skreven af forskjellige. Den bestaar af 359 Blade; Theophrast's Characterer begynde 253. Der er en Mængde Forkortelsestegn, Mærker o. l.; men alt af samme Slags. Non est unum vocabulum, siger Cobet, de scriptura aliqua dubitatio inter legendum oboriri possi ubiqve est lectio; dog er den fuld af mange Blaa

særskilt Afskrift (ikke blot Varianter til en forhaandenværende Udgave, som C. Badham ydede Foss) af de Partier af dette Hdskr., som indeholde Theophrast, har Cobet givet i 8de Bind af Mnemosyne (1859) og tillige eftervist alle Fejlene i Siebenkees' Collation. Ja af nogle Steder har Cobet endog ladet en af sine fordums Disciple tage fornyet Collation¹⁾. Dette Hdskr. indeholder kun de 15 sidste cpp. (XVI—XXX); men det har disse fuldstændigere end noget andet Hdskr. Tillige bør bemærkes, at hver Charakterskildring har sit Tal (fra α' til λ) og sin Overskrift, og at det hele indledes med de Ord *αὐτὸ τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*. Dette Haandskrift er ikke blot det eneste, der har de to sidste cpp., men paa mangfoldige Steder giver det baade hele Sætninger og enkelte Ord, som de øvrige Hdskr. mangle. Det er det, som man maa lægge til Grund, naar man vil danne sig en nogenlunde sikker Mening om Sproget, det vil da især sige, om de særegne Sætningsforbindelser i alle Charaktererne, om den særegne Brug af Infinitiv, før mere i Almindelighed at henstille Charaktertræk, der ikke ere hentede fra visse bestemte Tider eller Steder.

II. Codices regii Parisiensis n. 4264 og n. 2758. Det er to Pergamenthdskr. fra Begyndelsen af det 10de Aarh., som Gv. Clericus collationerede for P. Needham til hans Udg. 1712, der betegnede dem (Paris.) A, B. Senere ere de omhyggelig undersøgte af F. Duebner. De indeholde kun de 15 første cpp. I de fleste Tilfælde stemme de overens, dog saaledes, at det er tydeligt, at det ene ikke er afskrevet efter det andet, men begge synes at forudsætte samme Grundcodex. Dog er As Læsemaader i det Hele at foretrække. — Til disse slutte sig de øvrige Hdskr., der kun have de 15 første cpp., forsaavidt der haves bestemt Underretning om dem; nemlig: 1) to Pariser-Hdskr. n. 2660 og n. 2762 og et tredie, Coslunianus (alle benyttede af Needham og benævnedes odd. Gall. 3, 4, 5, al. C, D, E); 2) Baroccianus (n. 194 bibl. Baroccian. i Oxford, fra det 15de Aarh.), ligeledes benyttet af Needham²⁾; 3) Gvelferbytanus n. 21, en Papircod. fra det 13de Aarh., benyttet af

¹⁾ At Cobet iøvrigt ogsaa har gjort sig skyldig i enkelte Uagtsomheder har Hanow vist (symb. crit. 1860 p. XIV); et Par enkelte Trykfejl (?) har jeg selv fundet.

²⁾ Nertil maa endnu regnes den af F. Duebner benyttede ed. Fonteblandensis, der kun paa ét Sted afviger fra Pariser-odd.

Fischer (s. præf.); 4) Monacensis n. 490, collationeret baade af Foss og Eug. Petersen (tidligere benyttet af Ast efter en ikke nøjagtig Collation). Dog maa mærkes, at der ikke er faa Steder, hvor disse Hdskr. ikke følge cdd. Paris., men de Hdsk., der have 28 cpp. — Blandt disse iadtager cd. Rhedigerianus den første Plads (cd. Vratislaviensis bibl. Rhedigerianæ); det er en Papircd., der paa ikke faa Steder slutter sig til Pariserodd., især til B, undertiden ogsaa til cd. Palat.-Wat. Den er collationeret af F. Haase til Foss. Nærmest til den slutter sig den for Casaubonus' anden Udg. af Marq. Freher. collationerede Palatinercd., hvorefter første Gang optoges i Udgg. cpp. XXVI—XXVIII. Om de øvrige Hdskr., der anføres, anser jeg det for unødvendigt at tale i denne korte Oversigt, thi enten ere de kun overfladisk behandlede eller deres Læsemaader ere i Reglen ubrugelige. Om Wurms Münchnerhaandskrift, som Eug. Petersen har optaget i sin Udgave, er talt ovenfor.

Det Resultat altsaa, som man for Øjeblikket med Hensyn til Texten er kommen til, synes at være dette: Hoved-Hdskr. er Palat.-Vaticanercd.; skjøndt langt fra fri for Fejl, maa det lægges til Grund for hele den sproglige Behandling af Th. ch., ikke blot for de 15 sidste cpp. For de 15 første cpp. ere de to Pariser-Hdskr. A og B de bedste, skjøndt de af forskellige Grunde snart mangle enkelte Ord snart hele Sætninger¹⁾, og forresten ere fulde af andre Fejl. Af disse to frembyder, som sagt, atter A hyppigst de rigtigere Læsemaader, men ofte finde vi dog disse i B og den dertil sig sluttende Rhedigerianus.

IV.

Hvortledes forholder det sig med dette Skrifts Authenti? Vi saa ovenfor, at der i det paalideligste Hdskr. stod foran de 15 sidste Charakterer: *ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*, og at der ligeledes læstes i det af Camotius benyttede Gvelferbyt. med 23 Charakterer: *ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων*. Diogenes fra Laerte (210 eft. Chr.) er den første, som ligefrem citerer Navne

¹⁾ Om Grundene til disse Udeladelser, der paa ingen Maade altid kunne betragtes som Tilfældets Værk, er der fremsat flere Formodninger, som jeg ikke her skal fremsætte, men blot henviser den, der har Interesse for denne Side af Sagen, til at sammenligne f. Ex. cp. 11 i Fischers Udg. med cp. 30 af Palat.-Wat., eller cpp. 6—21 i Eug. Petersens Udg. af Münchner-Hdskr. med de tilsvarende i en af de nyere Udg. af Theophrast.

paa Skrifter af Theophrast, der passe paa dette Skrift: *ἡθικὰ χαρακτῆρες α* og *χαρακτῆρες ἡθικὰ* (V, 2, 47 sq.). — Borttages Proömiet, der baade ved det egentlig Sproglige, ved de logiske Forbindelser og ved anførte Facta viser sig som et senere¹⁾, Theophrast urigtigt tillagt, Arbejde af en lidet skarptænkende, maaske endog udenfor Grækenland levende Forfatter, og udskydes de til enkelte Capitler tilsatte Slutninger (f. Ex. til cpp. 1, 6), saa have vi en Række af Characterskildringer, der alle ere ordnede paa samme Maade: først i hver en meget kort, ofte lidet skarpsindig og lidet udtømmende Bestemmelse af den enkelte Charakter, dernæst en Række løst forbundne (sædvanlig med *καί, δέ* el. i sammenknyttede) Angivelser af, hvorledes Begrebet fremtræder i enkelte Handlinger eller Tilstande (indledede efter Definitionen med: *ὁ δὲ* (f. Ex. *εἴρων*) *τοιούτος τις οἶος* eller *τοιούτος οἶος, τοιόσδε τις οἶος, τοιούτός ἐστιν οἶος*, eller *τοιούτῳ ὡνα, ὥσει*, sædvanlig i alle Udtrykkene med efterfølgende Infinitiv). Stoffet er som oftest hentet, ligesom Komediens, fra det daglige Liv, sjeldnere fra Historien, og det Hele stemmer, saavidt vor Kundskab gaar, med attiske Tilstande paa den Tid, da Theophrast levede. — Men ligesaa lidt som de enkelte Træk af hver Charakter følge efter hinanden i nogen logisk eller psykologisk Orden, ligesaa lidt ere de 30 Characterer ordnede sammen efter deres mere eller mindre beslægtede Natur. Heller ikke have vor Tids Lærde — jeg haaber at turde sige — endnu været istand til i hvert Capitel at eftervise den aristoteliske *μεσότης* (Dyden), der ligger imellem den opstillede Fejl og en anden eller andre den modsat eller modsatte Fejl (saaledes som f. Ex. *ἀλήθεια* ligger mellem *ἀλαζονεία* og *εἰρωνεία*, og *σεμνότης* mellem *αὐθάδεια* og *ἀρέσκεια*). Men det kan ikke nægtes, at det ikke lidet har bidraget til Forstaelsen af disse Characterer, at man har søgt Sammenligninger hos Aristoteles, især baade i de ægte og uægte *ἡθικά*, hvor der findes Skildringer, der, saavel hvad Form som Indhold angaar, paafaldende ligne dem hos Theophrast.²⁾ Fra en senere Forfatter, Philodemos,

1) Det er ogsaa med Rette blevet bemærket, at, medens strax det første Cap. er fuldt af Forvanskninger og forskjellige Læsemaader i Haandskrifterne, er derimod Proömiet næsten ganske frit derfor.

2) Jeg skal her med Eug. Petersens Udeladelser kun anføre et Sted (Nic. ethic. IV, 3, 22 el. IV, 8), hvor baade Indhold og Form paafaldende minde om Theophrast: *ὁ δὲ μεγαλόψυχος δικαίως καταφρονεῖ - - - καὶ οἶος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δὲ αἰσχύνεται, - - - δοκοῦσα δὲ καὶ*

paa Ciceros Tid, har man nogle Skildringer, der have en ikke ringe Lighed med Theophrasts, men adskille sig dog derfra ved en større Brede og en sædvanligere Sætningsbygning. De forskellige Udgivere sammenligne ogsaa passende Skildringen af den fordrukne Lykon hos Rutilius Lupus. Ogsaa har man anført til Sammenligning, hvad der staar i Rhet. ad Herenn. IV, 50; men dette er kun lidet instructivt. Dog i én Retning ere alle tre af Interesse, da de vise, at den Rigdom paa Afhandlinger over Dyder og Laster, som fra Sokrates' Tid af blev en saa betydningsfuld Del af den filosofiske Videnskab, har været oplivet og anskueliggjort ved saadanne ud af Livet grebne Skildringer.

Er dette Skrift, saaledes som det foreligger, naar Proemiet og de forhen omtalte Slutninger af nogle Capitler udsendes, et afsluttet Værk af Theophrast? Dette benægtes nu af Alle. Derimod synes det mig godtgjort, at Skildringerne ere Uddrag af et ethisk Værk af Theophrast (*περὶ ἡθῶν?*), hvis mere abstrakte Partier ere blevne oplyste ved disse Skildringer, noget, som vi allerede have Exempler paa i de aristoteliske Skrifter. I hvilken Hensigt et saadant Excerpt er foretaget, kan ikke oplyses. Men der synes at være Rimelighed for, at der er gjort ét bestemt Uddrag, maaske det, hvoraf vi have de 15 sidste Capitler; men at der senere atter er foretaget forskellige Uddrag af dette første Excerpt. I det andet christelige Aarhundrede eller før¹⁾ har altsaa en Grammatiker eller Rhetor gjort et Uddrag af 30 Charakterskildringer af et theophrasteisk

μνημονεύειν οὗς ἂν ποιήσωσιν εἴ, ὡν δ' ἂν πάθωσιν, οὐ· -- μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηθινὸς δεῖσθαι ἢ μόγις, ὑπερηκεῖν δὲ προθύμως, καὶ πρὸς μὴν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους μέτριον· -- καὶ εἰς τὰ ἐντομα μὴ εἶναι, ἢ οὐ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητήν, ἄλλ' ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγων μὴν πρακτικόν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν· ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον· -- καὶ λέγειν καὶ πράττειν φανερώς· -- εἰρῶνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς· -- οὐδὲ θανυμαστικός· -- οὐδὲ μνησιακάος· -- οὐδ' ἀνθρωπολόγος· -- οὐδ' ἂν ἰπαινετικός ἴσταιν. διόπερ οὐδὲ κακολόγος οὐδὲ τῶν ἰχθρῶν εἰ μὴ δ' ὕβριν· -- καὶ οἶος κεκτησθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἀκαρῆα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον· καὶ κίνησις δὲ βρυχέια τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λίξις στάσιμος· -- τοιοῦτ' μὴν οὖν ὁ μεγαλόψυχος.

¹⁾ Thi hos Diogenes fra Laerte, der levede i det tredie Aarh., a Skriftet (s. ovenfor) som et særegt Værk af Theophrast.

Værk, hvilke han har stillet sammen uden nogen Orden og forsynet med en Fortale i Theophrasts Navn. Maaske er han ogsaa Forfatter til nogle af de forhen omtalte Definitioner og Slutningerne af nogle Capitler.

V.

For omtrent 10 Aar siden besørgede H. E. Foss og kort efter Eug. Petersen ret omhyggelige Textudgaver, idet den første allerede fra 1834 af havde gjort dette Skrift til Gjenstand for en omhyggelig Kritik i en Række af Afhandlinger, og den sidste har indledet sin Udgave med en flittig Bedømmelse af Haandskrifterne og med en Afhandling om selve Charaktererne. J. A. Hartungs Indledning, Oversættelse og Anmærkninger til Theophrastis Char. have vel intet kritisk Værd, men med Hensyn til Opfattelse og Gjængivelse af flere Træk findes der i dette Hurtigheds Arbejde adskillige rigtige Bemærkninger. Desuden har Edv. Meier i fem forskjellige mindre Opsatser, og F. Hanow i to behandlet flere Spørgsmaal, henhørende til Textkritiken, ligesom A. Meineke i *Philologus* (1859) fremkom med adskillige, correct fremskillede Conjecturer, og endelig har C. G. Cobet dels i *Variae lectiones*, dels i *Novae lectiones* behandlet flere Steder og Udtryk hos Th., før ikke at tale om hans Udg. af P.-V. Haandskriftet tilligemed de dertil knyttede Bemærkninger. Det var altsaa gode Forarbejder fra den nyeste Tid, som Professor Ussing foresandt, da han besluttede at udgive Th.s Ch. i Grundtexten og forsyne sin Udgave med kritiske og reale Oplysninger. Skal jeg tillade mig at udtale en Mening om hans Arbejde, vil jeg sige, at der vel ikke derved er fremkommen store Nyheder med Hensyn til Textens Udseende eller de forskjellige Charaktertræks rette Opfattelse, men paa den anden Side maa jeg ligesaa bestemt udhæve, at han ved en høj Grad af Besindighed, ved Omhu og Flid har givet en Text, der hæderligt kan stilles ved Siden af de bedste, vi have for Øjeblikket af dette Skrift, og som i ikke faa Enkeltheder fordelagtigt adskiller sig fra de tidligere Udgavers, og en Commentar, hvori han har holdt en god Middelvej mellem Fischers og Asts Brede og Hartungs, Foss og Eug. Petersens Antydninger. Man vil vistnok mærke, at der i disse Udtalelser er sat ligesom en Dæmper paa Bifaldet. Dette har dels sin Grund i, at der er saa mange Enkeltheder i Commentaren, som jeg ikke kan anse for rigtige, dels deri, at jeg betragter Professor Ussings Udgave mere som en

Afslutning af, en smuk Ende paa den tidligere Behandlingsmaade, end en Indledning til en ny Æra, uagtet der vistnok findes baade hos Eug. Petersen og hos Prof. Ussing Antydninger til en saadan, vel at mærke, hvad den ikke sproglige Side angaar. Jeg skal udtale mig lidt tydeligere om det sidste Punkt. Enhver Læser har lagt Mærke til, at man ofte er i Forlegenhed med at vælge det rette danske Udtryk for de enkelte Charakterer, der opstilles. Da nemlig disse Charakterskildringer ikke ere uvilkaarlige og ligesom umiddelbar sig paatrængende, aandfulde lagttagelser af en eller anden praktisk Menneskekjender, men Reflexioner, der ere fremgaaede af en videnskabelig Betragtning af Ethiken, maa der — saa vidt muligt er — eftervises ved hver Charakter den Plads, den indtager i Systemet. Thi alle indrømme jo, at disse Skildringer ere Uddrag af et ethisk Skrift, hvis theoretiske Lære de have tjent til at anskueliggjøre, og hvis videnskabelige Grundlag vi henvises til at søge i forskjellige ethiske Skrifter og da fremfor alle i Aristoteles'. Eug. Petersen har vel givet enkelte Bidrag i sin Udg.; og Prof. Ussing har ved de enkelte cpp., især efter Casanbons, gjort ikke faa Bemærkninger, der gaa i den antydede Retning. Men der mangler Sammenhæng og Oversigt, især hos den sidste, som derimod i Forklaring af det enkelte Begreb, der ikke lidet fremmes ved det smukke Latin, han skriver, har Fortrin fremfor Eug. Petersen. — Hvad derimod den sproglige Side angaar, da savner jeg hos alle de omtalte Udgivere en indtrængende grammatisk Behandling. Professor Ussing er den første Udgiver, der har haft en fuldstændig, selvstændig og sikker Afskrift af Pal.-Val. cd., thi Foss har kun kunnet benytte Badhams (Prellers) Tilføjelser eller Rettelser til Tauchnitzer Udg., og Eug. Petersen har først under Correctionen af sin Udgave (dum hæc corrigo, p. 3) faaet det Hefte af Mnemosyne, hvori Cobets Afskrift af P.-V. staar. Det der nemlig allerførst til Fastsættelse af Texten maa gjøres, det er et Forsøg paa, om man ikke ved Hjælp af Sproget i disse 15 Ch. i P.-V. kan opstille bestemte Love for Sætningsforbindelserne i dette Skrift og for Brugen af Maader og Tider¹⁾ (for Brugen af Indicativ og Infinitiv, for Brugen af Præsens eller Aorist eller Futurum af denne sidste Maade). Jeg tror, at Cobet er den,

¹⁾ Vel har Eug. Petersen givet et lille Bidrag p. 10 og 37, og ligeledes F. Hanow (symb. critic. in Theophr. characteres I. 1860. II. 1861). Mer det er kun temmelig løse Bemærkninger.

som man tør vente en omhyggelig og kyndig Sprogbetragtning af. I sin Collation af cd. P.-V. siger han selv: diu et multum in Theophrasteis characteribus explicandis et emendandis elaboravi - -, sæpe de Th. ch. scribere aliquid in animum induxi, sed semper me continui et novis semper curis aureolum libellum pessimis exemplis vitiatum et corruptum expendere et omnia prius explorare malui, si forte plura et meliora et certiora excogitando reperire possem. Dum autem hæc omnia pervestigare et meditari pergam, interea quam fieri potest accuratissime exhibebo omnia Theophrastea, quæ in Pal.-Vat. codice continentur.

VI.

Af de mange større eller mindre Enkeltheder, hvori jeg ikke kan følge Prof. Ussing, skal jeg omtale nogle; dog ikke i nogen systematisk Orden. Først skal jeg som Prøve anføre alt, hvad jeg har at indvende imod et enkelt helt Capitel, og jeg vælger dertil Cap. 18. — Lin. 4 har Prof. U. fulgt Needham (og Hanow), idet han beholder *φέρων*, men udelader *καί* foran *κατά*. At et *καί* urigtigt har indsneget sig i cdd. foran *κατά*, er der Exempler nok paa. Og Meningen er ogsaa ret passende. Men dog foretrækker jeg at rette *φέρων* til *φέρειν* og beholde *καί* ifølge Sproget i disse Charakterer, idet Forf. plejer at stille Hovedbegreberne i Inf. (el. Ind.) og de nærmere bestemmende Begreber i Partc. Altsaa: den mistroiske 1) bærer selv sine Penge (medens *ἀλαζών* skjænder paa sin Slave, fordi denne ikke har hans Penge med, cp. 23) og 2) ved hver Stadie sætter han sig endog ned og tæller dem. At forresten *ων* og *ειν*, *ας* og *αι* hyppigt forvexles i cdd. er bekjendt ogsaa fra andre Skrifter. — L. 8. Om *κυλοῖχιον* siger U.: vox ignota et fortasse corrupta; sed quæ vv. dd. tentarunt (*κοιλοῖχιον*, *κυλοῖχιον*, *κυνοῖχιον*, *κολοῖχιον*), omnia non minus incerta sunt. Da der i P.-V. vel efter dets Sædvane kun staar *κυλι*, medens det øvrige er givet ved Forkortelsestegn ovenover, og da $\bar{\alpha}$ og $\bar{\chi}$ kunne forvexles, tror jeg sikkert, at der skal læses¹⁾ *κυλικεῖον* (α : ἡ *τῶν ποιητῶν σκευοθήκη*, Athen.), der synes at have været et Meubel ligesom vort Etageré, ogsaa prydet med smaa Statuetter. Det kunde vel lukkes (som hos vore Guldsmede); kunde sættes paa et Bord. Bægerne opbevaredes deri; men, naar det var

¹⁾ Med Th. Galeus (ed. 1671 og 1688).

aabnet, stode Bægerne fremme baade til Pryd og til Brug ved Gjestebudene. Undertiden synes det blot at betyde et Skenkebord (sml. Athen. Deip. XI, 460 D. og Schweigh.). — L. 19. Det vanskelige Sted, *μόνον οὐ πυρώσας*, omtaler jeg blot, fordi Prof. Us. siger: *μόνον οὐ* cur tentetur, nulla causa est. Men det er netop disse Ord foruden *πυρώσας*, der genere; thi det er dog et underligt Sprog *μόνον οὐ τρυταίνῃ σιήσας* (Prof. Ussings ikke heldige Rettelse) *καὶ σχεδὸν ἐγγυητὴν λαβῶν* i en Characterskildring, hvor man ikke venter en Fremstilling af, hvad Vedkommende næsten gjør, men hvad han virkelig gjør, skjøndt der vel dertil nok kan knyttes en enkelt lille Sidebemærkning, om hvad han kunde falde paa. Indtil bedre bydes, mener jeg, vi maa blive staaende ved Orellius' og Petersens *ὄνομ' ἀντιπώσας* (for *ἐγχαράξας*). — I fjerde Linie derefter forstaar jeg ikke, hvorfor Prof. Ussing har beholdt *ἀποδράση*, efterat denne Form er fortrængt baade fra Aristoteles og Plutarch (hvad saa Lobech ad Phryn. 738 end lærer), for ikke at tale om de attiske Forfattere. Jeg har omtalt denne lille Form, fordi Spørgsmaalet om den staar i Forbindelse med den vigtige Kjendsgjerning, at Hdskr. i Gjengivelse af Formerne ofte bære Præg af den Tid, hvori, eller af den Person, af hvem de ere afskrevne. Har Prof. Us. fundet Former som (*ἀπ*)*έδρασα* i nogen Indskrift, vil Fundet i høj Grad være instructivt (s. Cobet Nov. L. p. 698). — Jeg kommer endelig til det Sted (p. 23, l. 5—8), for hvis Skyld jeg i det Hele har omtalt dette cp. Prof. Ussings nye Opfattelse af Stedet anser jeg for urigtig. Der er nærmest iforvejen angivet, 1) at den mistroiske ikke lader sin Klædning rense hos den bedste Valker, men hos den, der stiller bedst Sikkerhed for Tøjet; 2) at han nødigt laaner noget ud undtagen til sine nærmeste Slægtninge, og selv ligeoverfor dem søger han at sikre sig mod Tab; 3) at han, naar han gaar ud, lader sin Slave gaa foran, forat han kan passe paa ham. Dernæst følger i Pal.-Vat. cd.: *καὶ τοῖς εἰληφόσι τε παρ' αὐτοῦ καὶ λέγουσι πόσον, κατάθου· οὐ γὰρ σχολάζω πω πέμπειν· (εἰπεῖν) μηδὲν πραγματεύου· ἐγὼ γάρ, ἂν σὺ σχολάσης, συνακολουθήσω.* Det i Parenthes satte *εἰπεῖν* staar ikke i Haandskriftet; men det ses let, hvorledes Afskriveren kunde komme til efter *πέμπειν* at udelade dette for Meningens nødvendige Ord. For *πόσον κατάθου* bør læses *πόσον καὶ τίθου (ΚΑΤΑΘΟΥ læs ΚΑΙΤΙΘΟΥ)*.¹⁾

¹⁾ F. Duehnens Rettelse.

bør der for *ἄν οὐ* læses *ἄν οὐ μή*. De udhævede Ord staa alene i P.-V. Dette Sted have nu saa godt som alle forstaaet om den Mistroiskes Forhold i Handel, men opfattet det noget forskjelligt. Stedet bør vist gjengives saaledes: *«og til dem, der have kjøbt et og andet af ham og som sige til ham, regn Posterne sammen og skriv Summen op, thi jeg har nu ikke Tid at sende Bud»* (have Ulejlighed med Betalingen), *siger han, «gør dig ingen Ulejlighed, thi jeg skal selv følge med, hvis du har Lejlighed (eller hvis du ikke selv har Tid til at sende Pengene)»*. Mod denne Opfattelse indvender Prof. Ussing: 1) nec *τιθεσθαι* simpliciter in rationes referre (nam longe aliter ponitur p. 28, 5); 2) nec *πέμπειν* ad nummos mittere; 3) nec *οἱ ελληφότες* emptores significare potest; 4) nec res jam vendita denuo aestimanda est; 5) nec otium mittendi deesse potest homini paulo honestiori, qvi semper servum pedisequum haberet; 6) nec omnino *ἀπιστίας* nomine vituperari potest mercator, qvi non cuilibet pretium rei venditæ credere velit. Den 1ste Indvending er forsaavidt rigtig, som de af Henr. Steph. og øvrige Lexikogr. anførte Exempler ikke bevise, at *τίθημι* ligefrem betyder: *«fører iad i Regnskabsbogen»*, men kun *«at stille noget hen eller op som Credit»*. Sammenlign saaledes med vort Sted følgende hos Lukian (dial. mortuor. 4, 1): Hermes opfordrer Charon til, at de skulle opgjøre deres Mellemværende, hvorpaa denne svarer: *λογισώμεθα, ὦ Ἑρμῆ. Η. Ἄγκυραν ἐντεταμένῳ ἐκόμισσα πέντε δραχμῶν. Ch. πολλοῦ λέγεις. Η. νῆ τὸν Ἀιδωνέα, τῶν πέντε ὠνησάμην, καὶ τροπαίηρα δύο ὀβολῶν. Ch. τίθεις πέντε δραχμὰς καὶ ὀβολοὺς δύο. Η. καὶ ἀέσιτραν ὑπὲρ τοῦ ἰστίου· πέντε ὀβολοὺς ἐγὼ κατέβαλον. Ch. καὶ τούτους προστίθεις. — Η. ποῖτε δ' οὖν ταῦτα ἀποδώσειν φῆς;* At der hos Theoph. staa Medium, vil næppe genere. — Hvad Nr. 2 angaar, da er det ganske sandt, at *πέμπειν* alene aldrig betyder *«sende Bud efter Penge»*; men jeg mener rigtignok, at det, naar det bruges absolut, paa Grund af Sammenhængen snart skal oversættes ved *«sende Bud»*, snart *«sende Penge»* o. s. v., o. s. v. — Nr. 3 forstaaer jeg ikke rigtig, thi Prof. Ussing er vistnok enig med mig i, at paa godt attisk betyder *οἱ ελληφότες τι παρ' αὐτοῦ* *«de som have kjøbt noget af ham»*¹⁾. — Til Nr. 4 be-

¹⁾ For Læsere, der ikke daglig læse Græsk eller ikke have større Lexika ved Haanden, anfører jeg følgende Steder, hvor *λαμβάνειν* betyder kjøber, modsvarende *ἀποδίδοσθαι* og afvejlende med *ἀντίσθαι* (*πρῆσθαι*): *λαμ-*

mærkes blot, at *πόσον* er verbum (sml cp. 23 p. 28) og ikke adjectiv. — Nr. 5 synes mig trukket ved Haarene, da jo den ledsagende Slave godt kan være medindbefattet under *σκολάζω* — Det Angreb, som indeholdes i Nr. 6, synes mig, kan, mutatis mutandis, rettes mod mængfoldige andre korte Sætninger i de øvrige Charakterer. Men jeg vil ikke gaa dybere ind paa Nr. 6, da jeg tror, at det er Casaubonus' Anførelse af Stedet i Platons Love (VIII, 849, E), der har været Skyld i denne i det Enkelte gaaende Bemærkning. Prof. Ussing forklarer Stedet saaledes (p. 120): «*Siquis aliquid ab ipso accepit (mutuum, nisi fallor, vel commodum) et quærit, quodnam reddendi tempus necessarium sit, necdum enim sibi vacasse, ut mitteret, respondet, se potius ipsum comitem ejus futurum, ut rem secum tollat. Hanc puto hujus loci sententiam fuisse, ut pro corrupto πόσον κατάθων scribi potuerit πόσον χρόνον ἔτι κατέχω.* Mod denne Opfattelse stille sig to Hovedindvendinger: 1) den voldsomme Rettelse, *πόσον χρόνον ἔτι κατέχω* f. *πόσον κατάθων*, kan, antager jeg, ikke paa Græsk betyde «*quodnam reddendi tempus necessarium sit*» eller «*hvorlænge kan jeg endnu beholde Laanet*». 2) Den Mistroiskes Forhold ved Laan er omtalt højere oppe i Skildringen. Nu atter mod Slutningen at vende tilbage til det samme, støder¹⁾.

Efterat have behandlet et enkelt helt Capitel, skal jeg der-

βάνειν τὸ δραχμῆς, ὀβόλου (Aristoph. *ειρ.* 1263, *βατρ.* 1236); ligeledes (*νεφελ.* 1395) *τὸ δέσμα τῶν γεραντίων λάβοιμεν ἂν ἀλλ' οὐδ' ἐρεβίνθου* (sml. Plaut. *mil.* 2, 3, 45: *non ego nunc etiam vitam tuam vitiosa nuce*); og uden Prisen: *πόθεν ἂν τὸ χρῆσμα λάβοι; οὐ παρὰ τῶν μυροπωλῶν* (*Xen. Symp.* 2, 4).

¹⁾ Med Hensyn til Betydningen af *λαμβάνειν* «*commodum accipere*» henviser Prof. Uss. til p. 8, 16; men ogsaa dette Sted forklares maaske mindre rigtigt om Laan af Sølvskaar istedetfor om et Pengeforhold. Jeg skal dog ikke gaa videre ind paa Opfattelsen, men blot bemærke: skal *τὸ ἀργύριον* betyde Udlaanerens Sølvservice (Artiklen vil næppe tillade en anden Opfattelse), maa det have været en meget rig Mand, der kunde ombytte et Sølvservice med et andet, naar den, der vilde laane, ikke var fornøjet med det først tilbudte. Tages derimod Stedet saaledes som de øvrige Fortolkere have gjort om den bondeagtige Vigtighed, der gjør Ophævelser over, at Mønten har et daarligt eller forslidt Udseende (sml. *μικροφιλοτιμία* cp. 21), kan Artiklen nogenlunde forklares. Uss. mener fremdeles, at *ἀλλάττεισθαι* passer efter hans Maaede at tage Stedet paa, men ikke efter den sædvanlige. Det forekommer mig at passe lige slet til begge, medens *ἀποδομαίζω* passer rigtigst til den sædvanlige Opfattelse.

næst kortelig berøre nogle Steder rundt om i alle Charakter-skildringer. Cp. 21, L. 7 lyder saaledes i Pal.-Wat. cd.: καὶ ἀποδοῦς μὲν ἀργυρίου καινὸν ποιῆσαι ἀποδοῦναι ο: ἀποδοῦς μὲν ἀργυρίου, ποιῆσαι, (ὥστε) καινὸν ἀργυρίου ἀποδοῦναι, d. e. «naar han betaler en Mine i Sølv, sørger han for at betale Pengene i nye Mønter.» Denne Brug af ποιῆσαι synes mig ikke der er Grund til at forkaste. Ligesom man paa den ene Side siger (med samme Subject): ποιεῖ, ὅπως - καταστήσεις el. ὅπως - θεήσασαι ἐκείνην, «sørg for, at du kan o. s. v.» (Herod. 1, 8, 2; 1, 209, 3 o. a. S.), og paa den anden Side ποιεῖ αὐτὸν τοῦτο λέγειν el. ὥστε αὐτὸν τοῦτο λέγειν (det sidste, skjøndt det hyppigste, falder ikke for os saa let, som den første Construction, der er det latinske *fac, ut*), saaledes siges ogsaa (om samme Subject) διαπραττομαι μὴ δίδόναι δικην (eller ὥστε μὴ δ. δ.) «jeg sørger for, at jeg ikke kommer til at underkaste mig Straf» (Plat. Georg. p. 478, e og 479, a), og saaledes paa dette Sted ποιῆσαι ἀποδοῦναι, sørger for at betale. Hvad det angaar, at jeg oversætter καινὸν ἀποδοῦναι ved «betale Sølvminen i nye Mønter», tror jeg ikke, at det vil støde nogen, at καινὸν er henført til det collective ἀργυρίου ο: nye (nymøntede) Penge. Jeg erindrer intet Sted, hvor καινός er brugt om møntede Penge, men der kan intet Spørgemaal være om Betydningen, da man siger π. ἀσκός, σκολή o. l. — Om hele dette Sted har Prof. Us. (p. 127, L. 6 ff.) følgende for mig, jeg tilstaar det, forunderlige Bemærkning (i sin Text læser han Stedet paa samme Maade som ovenfor, kun at han efter de Pauw har optaget ποιήσας): ποιήσας Pavus emendavit; sed ne καινὸν quidem sanum videtur. «Si mendo caret», inquit Sylburg. «significat, curare illum creditori suo reddendam monetam novam, ut tanto splendidior sit debiti solutio». Sed nec μὲν καινὸν esse potest (!), nec noster homo ipse nummos cudit, ποιεῖ nam de comico hujus locutionis usu non est cogitandum. Immo, si verum est, significat, eum non ante pecuniam reddere, quam factum suum quasi novam et singularem rem celebraverit; hoc enim vani hominis est; sed valde vereor, ut καινὸν ποιεῖν hoc significare possit. Quæ vero conjicienti in mentem venerunt, καινὸν aut καινὸν etiam minus probabilia videntur.

Cp. 2, 13 (p. 6). Hvorfor Us. har sat Artiklen til foran γυναικείας ἀγορᾶς, ser jeg ikke Grunden til, da Udeldelse af Artiklen i saadanne Udtryk er sædvanlig ved Præpositioner, sml.

ἐκ μακάρων νήσους, ἐν ἀγορᾷ πληθούσῃ (ikke Tidbestemmelse). Cp. 22, 27 (p. 26) er ἀγορά jo udeladt.

Cp. 5, 4 (p. 10). At Prof. Ussing har foretrukket Needhams Læsemaade τῷ εἰπεῖν πᾶσα istedetfor E. Petersens, maa jeg anse for urigtigt. Det er forstaaeligt, hvorledes i Ordene: ὄσπερον ἐπεισὶν ἐπὶ [τῷ δευτερον εἰπεῖν] τῶν θεωμένων πρὸς τὸν δευτερον det i Klammer satte kunde overspringes af Afskriveren; tilmed da Rhediger. og de andre cdd. med 28 cpp. have εἰπεῖν for ἐπεισὶν, som tyder paa, at et εἰπεῖν har været skrevet til eller over i det oprind. Hdskr. Dertil kommer, at Needh.-Us.'s εἰπεῖν πᾶσα πρὸς τὸν δευτερον betyder, at «en eller anden, en enkelt, siger til sin Sidemand», medens den anden Læsemaade giver det rette Udtryk: «den ene siger til den anden»; der gaar en almindelig Hvisten gjennem Huset, naar Ejermanen træder ind, «se det er ham, det Hele tilhører».

Cp. 6, 10 (p. 10). Us. læser her med Rette κακῶς ἀκούσαι καὶ λοιδορηθῆναι δυνάμενος med καὶ mellem ἀκουσ. og λοιδ., men det samme læser Schneider¹⁾ og Duebner (1842). Ligeledes opfatter Us. rigtigt λοιδ. activisk, men det samme gjør Schneider, Hottinger, Foss²⁾. Naar derfor Us. siger (p. 88) om dette Sted: Equidem cum Politiano active (λοιδ.) interpretor: tam male audire, quam male dicere potest³⁾. Qvare καὶ addidi (nl. foran λ.), saa kan jeg ikke tænke mig nogen Grund til denne Bemærkning uden den, at Us. tillægger Politianus' Oversættelse en ganske særegen Betydning, i Sammenligning med hvilken de omtalte Lærdes Udtalelser maa betragtes som intetsigende. Men hvorfor har da Us. ikke i sin Fortale med et Par Ord eftervist den Vægt, han mener, der bør lægges paa Pol.'s Oversættelse? Thi den sidste Udgiver før Us. har jo med rimelige Grunde, synes det mig, stræbt at godtgjøre, at den i Cratanders Udg. meddelte latinske Oversættelse ikke er eller ifølge sin Beskaffenhed kan være af den berømte Angelus Politianus. Dennes Navn er ikke sat til i denne første Udgave af Oversættelsen, og intet Sted i sine Værker skal Politianus have omtalt Theophrasts Skrift; ligesom der findes Gjengivelser af den græske Text i denne

¹⁾ Baade i Udg. 1790 p. 28 og not. p. 124, og i 2den Udg. 1818, Vol. 1 p. 845.

²⁾ Denne sidste forandrer derimod δυνάμενος til -νοος.

³⁾ Polit: «conviciis lacessere». Maaske har han læst λοιδορησαι, s. Schnelders not.

under hans Navn gaaende Oversættelse, der tyde paa alt andet end en berømt Lærd. Som betegnende Oversættelser anføres her to af femte Cap. Der fortælltes om forskjellige Maader, hvorpaa en søger at være andre til Behag, f. Ex. ved at holde Aber, Duer, have kostbart Bohave, Øvelsepladse, som han kan overlade Vedkommende til Benyttelse. Paa Græsk staa der nu blandt andet 1) *ἀμέλει δὲ καὶ πείθηκον θρέψαι δεινός*, hvilket Polit. oversætter: «maximam autem nutriendæ simiæ peritiam tenet»; og 2) *καὶ τοῦτο (ο: αὐλίδιον - - καὶ σφαιριστήριον) περιῶν χρᾶν (χρηῆσαι) ἀεὶ τοῖς φιλοσόφοις, τοῖς σοφισταῖς - - καὶ τοῖς ἀρμονικοῖς ἐνδείκνυσθαι*, Pol. «atque hæc lustrans quotidie canit oracula sophistis etc.».

Cp. 21, L. 24 (p. 25). Pal.-Vat. læser *μνήμα ποιῆσαι καὶ στηλίδιον ποιήσας*. At dette ikke kan være rigtigt, ses let. Us. udelader efter E. Petersen *ποιῆσαι* og læser altsaa *μνήμα καὶ στηλίδιον ποιήσας*, men det er lidl vel meget. Der bør læses med en anden Udgiver *αὐτῶ στηλίδιον ποιήσας*, idet en eller anden har i Margin skrevet *μνήμα ποιῆσαι* til Forklaring af *στηλίδιον ποιήσας*, og da denne forklarende Glosse som sædvanlig var sat ind i Texten, blev det tilsatte *καὶ* nødvendigt. — Samme Cp. L. 27 o. f. (og not. p. 128). Hvis jeg har forstaaet Us. rigtigt, siger han, at den forfængelige tilbyder Prytanerne, at han vil tage Del med i Udgifterne til Ofringerne paa det Vilkaar, at han maa forkynde Udfaldet af Ofringen for det forsamlede Folk. At enhversomhelst Athenaiere ved at give nogle Penge til Ofringen saaledes kunde erhverve sig Tilladelse til at være den, der repræsenterede hele Raadet i dets Forhold til det religiøse ligeoverfor Folket, være den, der i Højtidsdragt kundgjorde Gudernes Villie for de forsamlede Athenaiere, det tror jeg ikke, førend jeg faar Beviser derfor. Stedet, mener jeg, maa, hvis man beholder den sædvanlige Læsemaade, forklares saaledes: Ligesom det ovenfor var af Vigtighed for den forfængelige, naar han havde været med i Ridderoptøget, at vise sig senere paa Dagen besporet paa Torvet, forat de, der muligt ikke havde set ham i Processionen som *ἱππέυς*, nu kunde faa at vide, at han var en saadan: saaledes søger han her som én af Raadsherrerne ved at tilbyde den Afdeling af disse, der netop for Øjeblikket vare Prytaner, sin Medhjælp ved Ofringen at faa Tilladelse til at være den, som forkynder Ofringens Udfald for Folket. Ved denne Forklaring kommer ogsaa Ordet

συνδοικῆσθαι til sin Ret. Thi hvorledes Us. tør forklare dette Verbum ved promittere partem se impensarum ad sacrificia collaturum, forstaar jeg ikke. Men, kunde man spørge, var en saadan Bytning eller Deling mellem Raadsherrerne tilladelig. Jeg har intet ligefrem Exempel derpaa, men skal dog tillade mig at erindre om den velbekjendte Fortælling hos Herodot, at de 9 Strateger ved Marathon overdroge hver sin Herskerdag til Miltiades¹⁾.

Cp. 22, L. 9 (p. 26). Jeg ser ingen Grund til, at Us. har forandret *μέν* til *μηδ'*. Der bør, saaledes som en anden tidligere har formodet, læses *μόνον αὐτοῦ τὸ ὄνομα*, da *μόνον* ligesom *-μενον* let kan blive til *μέν*, hvor der skrives med Forkortelser, og Ordet giver god Mening, da ogsaa Digternes (og Skuespillernes) Navne optegnedes. Stillingen af *αὐτοῦ* er ikke uden Exempel.

Cp. 26, L. 22 (p. 31). I Pal.-Vat. læser Cobet *τούτον γὰρ ἐκ δώδεκα πόλεων εἰς μίαν καταγαύοντα λυθείσας βασιλείας*. Det vil sige, der staar *λυθεί* og ovenover et *σ* med et Tegn for *ατ*, og *βασι* og ovenover et *λ*, og ved begge Ord en Acut. Men om *βασιλ* skal læses *βασιλεύς* eller *βασιλεία* i deres forskjellige Casus, afhænger af Omgivelserne. Jeg læser derfor (s. Plut. Thes. 24 og 32) *τ. γ. ε. δ. π. ε. μ. καταγαγεῖν πάντας λυθείσων τῶν βασιλειῶν*, hvilket synes mig at ligge Hdskr.s Læsemaade nærmere²⁾.

Men hvormange Smaating jeg end endnu kunde have Lyst til at fremkomme med, tør jeg ikke trætte Læseren med mere end et eneste Sted til, der er betragtet som uforstaaeligt af Us.; medens det forekommer mig, at en Løsning allerede for flere Aar siden er givet. Blot maa man erindre et Par Ting. I Palaistra højtideligholdt den attiske Ungdom en Fest, som hed *Ἐρμαία* eller *Ἐρμαῖα* (Plat. Lys. 206 D; Aischin. 1, 10). Af Us.s Commentar vil man have set, at et *καί* hyppigt er ud-

¹⁾ Οἱ στρατηγοί, ὡς ἐκάστου αὐτίων ἐγένετο προσηνῆ τῆς ἡμέρας, Μιλτιάδῃ παραδίδοσαν (Herod. 6, 110).

²⁾ Af samme Grund læser jeg (L. 10), hvor P.-V. har *ποῦς τοσούτους λόγους τὴν τοῦ ωδίου διὰ τοὺς σκοποῦντας*, tildels med en tidligere Udgiver *τοὺς τοιοῦτους λόγους τείνων, ὡς διὰ τοὺς σ.*, idet *ωδίου διὰ* ikke er andet end *ὡς*, (gjentaget *διὰ*) og *διὰ*. — L. 12 retter Us. efter Schneider *δικαζομένων* til *δικαζόντων*. Hellere retter jeg med en Udgiver *δικαζομένων* til *δικαζομένων* *ο*: af Dommere, der lade sig bestikke; da *δικ.* jo netop særlig bruges om bestikkelige Dommere.

faldet i cdd. til Theophr. Det omtalte Sted er i cp. 27, L. 5 (p. 32). I Pal.-Vat. staar *καὶ εἰς ἤρωα συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις λαμπάδα τρέχειν*. Da man har Exempel paa, at *ἔρμαιο* er blevet til *ἤραιο*, synes dette ogsaa at kunne være Tilfældet med *ἤρωα* (mærk Accenten) og *ἔρμαιο*. Altsaa bør der læses med Hanow: *καὶ εἰς Ἐρμαιο συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις καὶ λαμπάδα τρέχειν*. Ussings Indvending «nec συμβάλλεσθαι illa significatione intelligi posse videtur; nam adjuncta præpositione *εἰς* «conferre, symbolam dare» significat», kan jeg ikke gaa ind paa.

Professor Ussing har i sin Udgave, ligesom Hartung i sin, optaget foruden Theophrasts Skrift tiende Bog af Epikureeren Philodemos' Afhandlinger om Dyder og Laster, indeholdende *ὑπερηγανία*. Hele Maaden, hvorpaa dette Værk er udgivet og da navnlig Textaftrykket viser tydelig, at Us.'s Ord i hans Fortale «scholarum causa» ikke kunne have Hensyn til dette Parti af hans Bog. Jeg havde helst set, at Us., naar han vilde følge Columne- (Klumme-) Opstillingen og give, saavidt muligt, alt, hvad der findes i Papyrusrullen, og lidt til, havde udgivet samme i et Skrift for sig. Jeg siger ikke dette, forat nedsætte Arbejdet, der, saavidt jeg kan se, er foretaget med Omhu, men fordi det omtrent ligger som en ubrugelig Skat for de unge Mennesker, der i Skolen læse Theophrast. Hvorimod det kunde have været meget instructivt, hvis Us. havde benyttet Partier af dette Skrift til at tydeliggjøre adskillige Ting i Indledning og Commentar til Th.s Charakterskildringer. Det samme gjelder selvfølgelig om de to smaa latinske Stykker. — Skjøndt jeg har anvendt ikke saa liden Tid paa at undersøge, hvad Us. har ydet til Textens Forbedring i Philodemos' Skrift, og da navnlig hans Arbejdes Forhold til H. Sauppes dygtige Textkritik, vover jeg dog ikke for Øjeblikket at udtale nogen bestemt Mening om Us. Fortjenester i denne Retning, da det vil være nødvendigt iforvejen fuldstændigt d. v. s. Ord for Ord at sammenligne begge disse Lærdes Texter med det oprindelige Aftryk i tredje Bind af de herkulanensiske Papyrusruller (Neapel 1827). Men da denne Udgave er i Folio, kan jeg paa Grund af mine Øjnes Rækkeevne ikke læse deri undtagen ved Dagslyset. Men Dagen

tilhører om Vinteren mine Embedsforretninger. Jeg maa derfor opsætte en Udtalelse om disse Partier af Us.'s Bog til en anden Lejlighed.

C. Berg.

Frederiksborg lærde Skole den 15de Jan. 1869.

P. S. En Maanedstid efterat ovenstaaende var indsendt til Redaktionen, udkom Nr. 3 og 4 af "Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1868", hvori Conferentsraad Madvig og Professor Ussing have ytret sig om enkelte Punkter i Theophrasts Charakterer. Disse Udtalelser har jeg selvfølgelig ikke kunnet tage Hensyn til i Anmeldelsen.

D. Junius Juvenalis' Satirer, oversatte og oplyste af L. Ove Kjær. Kjöbenhavn 1866.

I Modsætning til sin Forgænger Oluf Vorm¹⁾ har Hr. K. oversat samtlige Juvenals Satirer undtagen den 16de, der i Form, Sprog og Indhold tydelig viser sig at være et mindre end halvt fuldendt Brudstykke og som desuden almindeligt ansees for uægte. Hvorvidt det er rigtigt at indføre i den danske Litteratur disse brede, i de allermindste Enkeltheder udmalede Skildringer af den vildeste og mest raffinerte Usædelighed, der danne Hovedindholdet af endeel af Juvenals Satirer, kan vistnok være Gjenstand for grundet Tvivl. Hr. K. vil maaske beraabe sig paa, at Komedier af Aristophanes ere blevne oversatte paa Dansk saa godt som uden Udeladelse eller Formildelse af de smudsigste Steder eller paa »Plathederne» hos Holberg; men Enhver seer let, at Forholdet her er et andet; de ville vække Latter, og i Alt, hvad der af den her antydede Slags findes hos dem, lykkes det dem ogsaa at fremkalde velgjørende og ubetvingelig Latter; de dvæle ikke ved Skildringen af Usædeligheden, de have ikke gjort sig til Opgave at udmale dens Udskejelser i Detail og for dens egen Skyld. Hos Juvenal derimod savnes en Modvægt, som paa en velgjørende Maade kan løfte Læserens Sind op igjen af det rædselsfulde Smuds, Digteren lader ham gjennem-

¹⁾ Juvenals udvalgte Satirer, oversatte og forklarede af Oluf Vorm. Kjöbenhavn 1838 (indholder Satt. III, IV, V, VII, VIII, X, XIII, XIV, XV)

vandre, vistnok besjælet af dyb Harme, men tillige med en ved hans væsentlig rhetoriske Talent foranlediget Grundighed og saa at sige i Ro og Mag. Jeg for min Part underskriver i det Væsentlige K. O. Müllers Ord (Gesch. der griech. Litt. I, 229¹): «at hverken den poetiske eller sædelige Følelse kan finde Tilfredsstillelse ved den blotte Skildring af eller Skjænden paa det Slette og Forvorpne, viser Juvenals Exempel: hans Afsky vækkende Billeder savne netop den tilbørlige Baggrund i en skjøn og opløftende Forestilling om Rom som det burde være eller som det i tidligere Tider har været». Vistnok mangle Tilbageblik paa Fortidens Dyder ikke ganske: f. Ex. XIII, 53 flgg., XIV, 161 flgg., men de indtage kun en underordnet Plads og medtages næsten blot i Forbigaaende, og i de Satirer, vi her nærmest have for Öie (II, VI, IX), savnes de ganske. Vi tro derfor, at Hr. K. havde gjort bedst i at indskrænke sig til et Udvalg af Juvenals Satirer; han mener rigtignok, at han paa den Maade kun vilde have gjengivet en «lemkæstet Digter»; men saa har han jo selv lemlæstet Horats ved i sin Oversættelse af hans Digte at udelade blandt Andet Sat. II, 7 med dens aandrige uforlignelig komiske Indklædning eller Epod. XI, et høist tiltalende frisk og livligt lyrisk Digt. Desuden «lemkæstes» en Digter ikke, fordi man ved at overføre hans Digte paa et andet Sprog lader nogle af dem ligge, naar blot de, man medtager, give en tilstrækkelig tydelig og rigtig Forestilling om Aanden og Tonen i hans Poesi; og dette gjælder, synes mig, for Juvenals Vedkommende fuldkomment om de fleste af de Satirer, Vorm har optaget i sit Udvalg.

Hvad her er fremsat, indeholder nu i sig selv ikke nogen Dadel over Hr. K.'s Arbeide; jeg har blot villet fremhæve, hvad der fra et andet Standpunkt kunde tale for at indskrænke det ydre Omfang af den Opgave, han har stillet sig. Et langt vigtigere og betydningsfuldere Spørgsmaal er det naturligviis, hvorledes selve Opgaven er løst. Den, der i vore Dage vil oversætte et antikt Digterværk paa Dansk, maa for det Første være i Besiddelse af de philologiske Forudsætninger, han maa have sat sig saa nøie ind i Værket, baade i det Enkelte og i det Hele, som det er muligt ifølge det Standpunkt, Videnskaben nu er naaet til. Dernæst maa han besidde et ikke ringe Herredømme over det danske Sprog, Lethed og Færdighed i baade at finde de til det antike Udtryk svarende danske og uden Tvang at forme dem i Metrum. Opgaven er først tilfredsstillende løst,

naar der er frembragt et Værk, som man kan læse med Fornøielse uden at støde an ved Feil mod Modersmaalets Sprogbrug eller ved tunge knudrede Udtryk, gennem hvilke Tanken kun uklart og ufuldstændigt arbejder sig frem, og dog med den Bevidsthed, at det er den gamle Digter, der bydes En i uforvansket, om end lettere tilgængelig Skikkelse. I denne Henseende er det min Overbevisning, at Oluf Vorm meget bedre har naaet Maalet end Hr. Kjær. Dennes Oversættelse er i høi Grad skolemæssig. Læser man en af Juvenals Satirer igjennem i den Skikkelse, hvori han har overført dem paa Dansk, vil man hvert Øieblik støde an ved udanske Udtryk, brede taagede ubehjælpelige Vendinger, en mat og farveløs Stil; hvert Øieblik vil Sammenhængen, Tankegangen og Udviklingen gaae tabt for En; det Hele maa forekomme Læseren som en forvirret og uforstaaelig Tale. Tager man derimod Vorm for sig, saa kan man med Fornøielse læse Juvenals Satirer igjennem i den Indklædning, han har givet dem; der er ofte fyndige og slaaende Udtryk, karakteristiske og pikante Vendinger, Sammenhængen i Udviklingen og Overgangen mellem de enkelte Afsnit træde klart frem og falde tydeligt i Øinene. Fortrinnene ved denne Oversættelse baade i sproglig Henseende og med Hensyn til Gjengivelsen af Digtens Aand og ejendommelige Præg ere saa betydelige, at man gjerne bærer over med enkelte Pletter og en hist og her mangelfuld Fortolkning, idet Forfatteren unægtelig ikke har bragt Forstaaelsen af Juvenal fremad, men har været ganske afhængig af sine Forjængere og holdt sig til den dengang gjængse Fortolkning, der siden i mange Stykker er bleven rettet og forbedret.

Om jeg har Ret i min Dom over K.'s Oversættelse eller ei, kan egentlig kun fremgaae af en Betragtning af en af Satirerne i dens Heelhed og det almindelige Indtryk, som den i denne Skikkelse gjør paa Læseren; dog haaber jeg at kunne samle et tilstrækkeligt Antal Momenter til Bedømmelsen ved at gennemgaae endeel enkelte Steder, idet jeg tillige for Sammenligningens Skyld hist og her vil anføre Vorms Gjengivelse af de paagældende Steder¹⁾.

1, 151—152 *scribendi, quodcumque animo flagrans liberet, simplicitas*: det sidste Ord gjængives i denne Sammenhæng ikke

¹⁾ Versene ere, hvor ikke det Modsatte udtrykkelig siges, citerede efter Texten, ikke efter Oversættelsen.

godt ved «Troskyld». II, 82 *foedius hoc aliquid quandoque audebis amictu*, «Sikkert engang Du fra saadan en Klædning vil værre bedrive», tvungent og udansk. 113—114 *rarum ac memorabile magni gutturis exemplum conducendusque magister*, «sjældent Exempel paa glubende Svælg og den lejede Lærer»; de udhævede Ord ere meningsløse. 149 flgg. «At der er af-dødes Aander og underjordiske Riger — sligt troer selv ei Drengene . . . dog ansees det for sandt». De sidste Ord ophæve jo ligefrem det Foregaaende. Texten har *sed tu vera puta*. Skulde «ansees» være en Trykfeil for «anse»? isaafald var der Mening deri, om end ikke synderlig godt udtrykt. III, 47 flgg. «som en Hæler Ej skal en Tyv mig benytte, og derfor som halt og en vissen Haands unyttige Legem jeg ingen vil give mit Følge». Denne uforstaaelige og ubehjælpelige Oversættelse er vistnok fremkommet ved en Misforstaaelse af *nulli comes exeo*. V. «Ingen Tyv i mig skal Hæler finde; derfor Ingen om mit Selskab skjötter, og jeg agtes som en reent unyttig Kröbling med en vissen Haand». 66. *Ita quibus grata est picta lupa barbara mitra*: «Skynder jer alle da bort, hvem denne barbariske Piges Smukt broderede Hue behager». «Bort» giver jo den modsatte Mening af hvad der her fordres. V. «Afsted, hvo finder Smag i syrisk Skjöge med sin brogede Hue!» I Gjengivelsen af 212—214 stödes den danske Læser ved Anvendelsen af Imperfectum, en Tidsform, som hos Hr. K. ofte findes brugt paa urette Sted, formodentlig fordi han ikke paa anden Maade har kunnet faae Hexametret ud. Af samme Grund indskydes ofte forskjellige Smaaord, «saa», «jo», osv. saaledes at de forstyrre Meningen f. Ex. III, 288. 232—238 ville neppe forstaaes af Nogen i K.'s Oversættelse, der udvisker Sammenhængen mellem de enkelte Sætninger og tyder paa, at han har opfattet Stedet uklart:

«Sövnlöshed dræber dog her flest syge, men Maden, som ikke Bliver fordöjet, og fast i den brændende Mave sig hænger, Fremkalder Matheden selv, thi hvor kan den lejede Bopæl Tillade Sövn? Stor Rigdom det kræver i Byen at sove. Her er jo Sygdommens Kilde, thi Vogne, som kjöre forbi ad Snevre og krogede Gader og Skjælden ved staaende Lastdyr Sövn vil gjøre umulig for selv Sökalven og Drusus».

Det Tunge, skolemæssig Ordrette i denne Oversættelse er föinefaldende; meest stödes og forstyrres man ved Gjengivelsen af *languor* ved «Matheden», hvorved det gjøres uklart, at der

ved dette Ord betegnes selve den Sygdom, hvoraf de i det første Vers Omtalte lide. Det 5te af de her anførte Vers forstaaes ikke, da man ikke af Oversættelsen kan see, at Textens Ord *«inde caput morbi»* referere sig til det Følgende. Den første Deel af dette Sted er af V. gjengivet saaledes:

Her mange Syge sig til Døde vaage,
Men deres Sygdom kom af ufordöiet Spise,
Som ligger haard og tung i hidsig Mave.
Naar fik man Sövn i nogen Lejevaaning?
I Staden koster Sövnene mange Penge.

Det Følgende er ogsaa hos ham uklart.

241 «sover indvendig», urigtig Gjengivelse af *dormiet intus* (3: *intra lecticam*), der tilmed stærkt forvansker Stedets Karakter; netop den physiske Sövn, ikke Tankelösheden og Aandsfraværelsen er paa sin Plads her. IV, 69 *quid apertius?* «hvad kunde vel Simplere være?» Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: kan der tænkes nogen mere aabenbar plump og lögnagtig Smiger? 135 *tua castra* er ikke: «Din Hofleir», men: «naar Du drager i Felten». K.'s Oversættelse borttager Pointet, sml. Ussing Fortolkn. t. Madv.s *carm. sel. S. 165. V, 12—17*; her vil en Sammenligning mellem V. og K. paa en ret iöinefaldende Maade vise de Mangler, der karakterisere den Sidstes Arbejde som et Hele betragtet. K.:

Först indprænt Dig, at naar opfordret Du lægger Dig ned, Du
Tager den fuldeste Lön for en Tjenest', som för Du har ydet!
Mad er jo Frugten af Venskab med store; Patronen med den jo
Afgjör, — om og det er sjeldent, han afgjör. Hvis altsaa, naar
tvende

Maaneder svandt, en Klient indbydes, som för han forsömt,
Siger han, forat det tredie Hynde paa Sofaen ikke
Ledigt skal staae: «lad sammen os være!» Dit höieste Önske!

V.: Husk vel, at den Indbydelse til Bords
For lang Opvartning er den fulde Lön,
At mägtigt Venskabs hele Frugt er — Mad.
Din mägtige Patron det skriver op;
Og skjöndt det sjeldent skeer, han skriver det dog op.
Faaer han hvert Fjerdingsaar det Indfald at
Indbyde en forglemt Klient
Paa det hans Sophas tredie Hynde ei
Skal være tomt; han siger da:
«Vær Du min Gjæst idag!» See dine Önskers Maal!

VI, 14. •Rigere Spor eller noget maaskee af den ældgamle Kydskhed, en besynderlig ubehjælpelig Gjengivelse af *Multa pudicitias veteris vestigia forsam aut aliqua exstiterint*. 28: *certe sanus eras*, •Du vistnok fornuftig har været. Læser man Stedet i Sammenhæng, vil man undre sig høilig over disse Ord, der komme som faldende ned fra Skyerne og hverken hænge sammen med det Foregaaende eller Efterfølgende. Oversættelsen viser nemlig ikke, at Meningen er: Du var jo dog fornuftig hidindtil; vi havde Grund til at vente os Andet af Dig. 178: *quæ tanti gravitas, quæ forma, ut se tibi semper imputet?* •hvad for en Skjønhed har saadan Værdi, at Dig tilskrive den skulde sig stedse. Er det ikke Skoledrengens plumpe Forsøg paa at sno sig fra et vanskeligt Ord ved at give det en tilsyneladende ordret Oversættelse, hvis Meningsløshed han indseer saagodt som Nogen? 323 er *virtus* ligeledes høist skolemæssigt oversat ved •Tapperhed, som Enhver kan overbevise sig om, der gider efterseet det i høieste Grad obsköne Sted. VII, 3: hvad er det for en Distinction, der antydes ved Ordene •nogle berømte og alle bekjendte Digtere. 50: hvor ubehjælpeligt Ordene: *nam si discedas*, ere gjengivne og den rette Mening af dem fordunklet i K.'s Oversættelse: •Vandrer Du bort, indsees ved en Sammenligning med V.: •Vil Du Dig rive løs. De smukke og kraftige Linier, vv. 52 fgg. lyde hos V. saaledes:

Den store Digter derimod, hvis Aare ikke er
 Almindelig, som intet Vadmæl væver,
 Ei digter Gadeviser, trykt i dette Aar,
 Hvem jeg ei vise, men vel tænke kan, —
 Ham skaber kun et sorgløst Sind, som heelt er frit
 For hver en bitter Braad, som elsker Skov og Sund,
 Og efter Aoniders Kilde føler Tørst.
 At kvæde i pierisk Grotte, og at røre
 Ved Thyrsusstaven, ædru Fattigdom
 Ei mægter, som paa Penge Mangel har,
 Til hvilke Kroppen trænger Dag og Nat.
 Horatius var mæt, da han sit Evøe raabte.
 Hvor finder Snillet Sted, naar ei vort Bryst,
 Som tvende Sorger ikke huse kan,
 Af Sangen ene spændes, og henrives
 Af Herrerne i Cirrha og i Nysa?

Hos K.:

Den, der som Digter er stor og som ei har almindelig Aare,

Ikke som oftest behandler et dagligdags Stof eller præger
 Ganske sædvanlige Digte med Hvermands Stempel, en saadan
 Digter, som ei jeg kan skildre, men kun kan i Sjælen mig tænke,
 Skabes af Aanden, der fri er for Ængstelse, kaster tilside
 Alt, som er bittert, og higer til Skovene, skikket¹⁾ til der at
 Drikke af Aonidernes Væld. Thi synge i Musers
 Grotte og Thyrsus gribe kan Armod ikke, som rig paa
 Sorger er fattig paa Penge, til hvilke ju Legemet trænger
 Dage som Nætter, men raaber Horatius: Evøl er mæt han.
 Hvor har Aanden vel Plads, undtagen saatidt eders Sjæle
 Uden at tilstede tvende Bekymringer Rum kun i Digtning
 Færdes og spores af Guder, som herske paa Nysa og Cirrha?

Er nu maaskee den Første gaaet vel vidt i at modernisere
 Digterens Ord, kan han dog ikke med Føie beskyldes for at
 have forvansket hans Tanke, og i ethvert Tilfælde svarer hans
 Gjengivelse meget bedre til Originalens Aand og Tone end
 K.'s matte og kraftløse Oversættelse, i hvilken blandt Andet de
 berømte Ord: *satur est quum dicit Horatius «euho»* ikke
 komme til deres fulde Ret, og som han selv har forringet endnu
 mere ved at følge Læsemaader, som svække Stedets Saft og
 Kraft (58 *aptus bibendis fontibus Aonidum* for *avidus*, 60 *mæsta*
paupertas for *sana p.*). 147 Der er Tale om hvor lidt det nytter en
 Sagfører i Rom, at han er dygtig og veltalende, naar han tillige
 er fattig; dernæst tilføies: *quis bene dicentem Basilum ferat?*
 Har her ikke V. baade fortolket i philologisk Henseende nøi-
 agtigere og truffet Pointet bedre ved sin Oversættelse: «hvo taa-
 ler, at han taler vel?» (med Noten: «Saa stor er Fordommens
 Magt: man kan ikke engang lide, at den fattige Basil taler vel,
 da man engang har sat sig i Hovedet, at han ikke kan tale vel,
 fordi han er fattig») end K.: «Hvem vil en Basilus høre, om
 godt han end taler?» 155: «hvad der i Sagen er Farve og
 Synspunkt», lyder høist bizart for den, som ikke veed, at der i
 Texten staaer: *quis color et quod sit causæ genus*. V. «Stilens
 Farve, Sagens Charakter». VIII, 38 *ne tu sic Creticus aut*
Camerinus: ved ikke at ville følge den, som Ussing meget
 rigtig siger, nødvendige Rettelse *sic* for *sis* har K. faaet noget
 aldeles meningsløst ud. 200—210 er bleven ganske forkvaklet
 ved, at K. ikke har villet følge den almindelige paa II, 117 flgg.

¹⁾ K. følger Haandskrifternes Læsemaade *aptus*, V. Scholliernes ogsaa af
 Jahn bibeholdte *avidus*.

(hvor forøvrigt K. atter fordærver Sammenhængen ved at tage 124—125 om en Anden end den lige foran nævnte Gracchus) støttede Forklaring, at her beskrives Insignierne paa Gracchus's Værdighed som salisk Præst. Ordene *credamus tunicæ* osv. vise dog tydeligt nok, at her ikke nævnes noget, som hører til Gladiatorrustningen, men noget som trods den ikke lader os i Tvivl om, hvem vi have for os. Først naar dette er indseet, kunne Ordene i 209—210 komme til fuld Forstaaelse (sml. Us-sing). 220 *in scena nunquam cantavit Orestes*: »han ej spilled Orestes» I denne grove Skjødsløshed virker naturligviis høist forstyrrende paa Meningen. 250 *excipit (Oimbros et summa pericula rerum)* »optager», atter skolemæssigt (ligesom IX, 124 *Utili consilium modo, sed commune, dedisti* »fælles»). X, 19 »Sölv af den reneste Aare»; herved maa den opmærksomme Læser studse, da Sammenhængen absolut kræver en Betegnelse af lidet værdifulde Sager; *argentum purum* er, som bekjendt, modsat *calatum*. 27 figg. Der er Tale om Menneskenes uforstandige Önsker, hvis Opfyldelse bringer dem Farer og Ulykke; derefter fortsættes:

*jamne igitur laudas, quod de sapientibus alter
ridebat, quotiens de limine moverat unum
protuleratque pedem, flebat contrarius auctor?
sed facilis cuivis rigidi censura cachinni;
mirandum est, unde ille oculis suffecerit humor.*

K. Mon dette du roser: den ene

Vismand lo, naar fra Dören han udstrakt havde sin ene
Fod, mens den anden saa tvertimod græd. Over skraldende
Latter

Hver kan dog holde Censur, hint undrer os mere, fra hvilken Kilde den anden har faaet tilstrækkelig Vædske for Öjet. Ogsaa her er Oversættelsen uklar og forvirret, tildeels fordi Texten maaskee er misforstaaet. Spørgsmaalet »mon dette Du roser» kommer høist overraskende og synes ikke at have noget at gjøre i denne Sammenhæng: hvorledes kommer Digteren saa pludseligt til at spørge, om Demokrit gjorde Ret i altid at lee, Heraklit i altid at græde? Saaledes maa Ordene opfattes efter deres nærmest liggende naturlige Mening. Men efterseer man den latinske Text, kommer man til at formode, at de skulle have en anden Mening, som man rigtignok ikke falder paa af sig selv, fordi der mangler de fornødne Overgangspartikler. *Ne* antyder her eller nærmer sig ialfald til at antyde et Spørgsmaal, hvorpaa der ventes bekræftende Svar: »mon Du nu (efter hvad

jeg her har fremsat) ikke indseer, at D. gjorde Ret i at lee, B. i at græde over Verdens Daarlighed? Saaledes har maaskee ogsaa K. opfattet Stedet, men isaafald har han udtrykt sig høist uheldigt. Det Følgende er derimod aabenbart misforstaaet. Spøgende benytter Digteren Leiligheden til som i en Parenthes at indflette den Bemærkning, at uanseet enten der var meest Grund til at lee eller græde, var det første det nemmeste, thi «let er det at yltre sin Dadel gjennem Latter» (*Cochinni* er nemlig ikke objectiv Genitiv); «det kan Enhver overkomme, men man maa undre paa, hvorledes den Andens Taarekilder har kunnet holde ud». V. 122 «*O fortunatam natam me consule Romam*»: hvor fortræffeligt har ikke V. i selve Oversættelsens Text gjengivet Juvenals Persiflering af Ciceros poetiske Virksomhed:

•Lyksaligen gjenfødte Rom
udi mit Borgermesterdom!»

K. har maattet indskrænke sig til en Bemærkning herom i Noten.

V. 146: «*quandoquidem data sunt ipsis quoque fata sepulchris*»; K. «eftersom ogsaa en Skæbne til Gravene given er bleven». Hvor mat og tvungent, ubehagelig ordret i Sammenligning med V.'s fyndige: «thi Bautasteen har og sin Banemand!» XI, 4—8:

•Samtlige Gilder og Bade og Pladser og hele Theatret
•Tale om Rutilus. Medens hans kraftige Ynglingelemmer
•Passe for Hjelmen, og medens han gløder af Blod, skal han
nemlig

•Uden at tvinges af nogen Tribun, som ej heller det hindrer,
•Tænke paa Mesterens Love og bydende Regler at skrive.»
Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: Folk holde for (og den Mening hører man udtalt paa de allerede i V. 4 nævnte Steder), at R. kommer til, medens han endnu er i sin kraftige Alder, at sikre sig at blive antagen af en lanista? 157 er *alas*, Armhuller, uden videre oversat ved «Vinger». XII 25—26:

— *miserere iterum, quamquam sint cetera sortis
ejusdem pars dira quidem, sed cognita multis
et quam votiva testantur fana tabella
plurima.*

— beklag nu igjen, skjøndt det øvrige hører til samme
•Skæbne som følelig Del men for mange bekjendt og bevidnet
•Rundt om i talrige Templer ved Billedet, lovet i Faren!»

En høist ubehjælpelig Oversættelse, og tillige er *cognita* i Grunden forkert oversat: det er: »prøvet» af Mange. V. 48:

»Findes i Verden etsteds nu nogen, som Mod har at vælge
»Fremfor sit Hoved sit Sølv og for alt Bohave sin Frelse?»

Denne meningsløse selvmodsigende Oversættelse er maaskee dog kun fremkommet ved mangelfuld Korrektur; ialfald lod Verset sig saare let rette saaledes:

Fremfor sit Sølv sit Hoved, for alt Bohave sin Frelse.

V. 98—99. *sentire calorem*

si coepit locuples Gallitta et Pacius orbi;

naar *calor* (Fieberhede) oversættes »Varmen», forstaaes Stedet ikke af den, som ikke kjender den latinske Text.

XIII, 130—131. *majore domus gemitu, majore tumultu
planguntur nummi quam funera.*

»i Huset med større

»Suk og Alarm man for Pengene slaar end for Liget.»

Forstaaer den Læser, som ikke kjender Texten, dette »slaar»?

Uklarheden, Forvirringen og Ubehjælpeligheden i Oversættelsen skriver sig paa ikke faa Steder fra en ligefrem urigtig Interpretation, hvilket maa vække saa meget større Forundring, som Oversætteren tidligere (i dette Tidsskrifts 5te Aargang S. 270—286) har givet Prøver paa et grundigt og indtrængende Studium af Juvenals Sprogbrug.

I, 150—154: *dicas hic forsitan: unde*

*ingenium par materia? unde illa priorum,
scribendi, quodcumque animo flagrante liberet
simplicitas, cujus non audeo dicere nomen?
quid refert dictis ignoscat Mucius an non?*

Her tager K. Sætningen *cujus non audeo dicere nomen* som relativ Sætning til *simplicitas*; det er dog forunderligt at nævne en Ting i samme Aandedræt som man siger, at man ikke tør nævne den; havde der endda staaet *vix* for *non*! og selv da vilde den i disse Ord indeholdte Tanke kun passe, hvis den udtaltes i Digterens eget Navn; i dens Mund, som han lader opstille Indvendingen imod sig, er den ganske upassende. Bine Ord danne, som Jahns Interpunktion antyder, en Spørgesætning, hørende med til det Citat, der her rimeligviis er opbevaret af Lucilius. II, 97: *et per Junonem domini jurantis ministro:* »medens hans Tjener saa sværger ved Herren som Juno»: hvad er »Herren som Juno»? og hvad har Ordet »saa» at gjøre her?

skal det være en Gjengivelse af *et*? dette Ord viser, at der her er en *Lakune*, hvilket Hr. K., der ikke vil *«lemlest»* Digteren, ikke burde have lagt Skjul paa. II, 169: Armenieren Zabates anföres som Exempel paa unge Udlændinge, hvis Søder fordærves ved et længere Ophold i Rom:

(167) *nam si mora longior urbem
indulsi, pueris non unquam deerit amator,
mittentur braccæ, cultelli, frena, flagellum:
sic-prætextatos referunt Artaxata mores.*

K: «Buxer dem sendes til Gave og Knive og Pidske og
Tømmer»:

underlige Gaver fra en Elsker! de, der have villet forføre ham, have vel snarere sendt ham nogle af de Kostbarheder, der maatte stikke den undrende Barbar i Öinene ved hans første Besög i den luxuriöse Hovedstad, og ikke de simple Sager, som han kunde faae nok af hjemme. Sees der hen til hele Sammenhængen (sml. V. 167: *hic fiunt homines*, her bliver man først til et rigtigt Menneske, og V. 170), bliver det klart, at den, saavidt jeg veed, almindelige Forklaring er rigtig: *omittentur patria vestimenta et arma, et mores Romanos in patriam referunt*. III, 30 flgg. opregnes forskellige uærlige eller smudsige Leveveje, deriblandt (V. 33) *et præbere caput domina venale sub hasta*, K: «samt bortsælge som Slave sig under den bydende Landse», og i Noten bemærker han: «den sidste Udvej, naar alt andet slog fejl var altsaa at sælge sig selv som Slave». Det er dog tydeligt nok, at her er Tale om Mennesker, som komme godt ud af det, ja endog blive rige (sml. 34—37), men ved smudsige Midler. V. har rigtigt «og sælge Mennesker ved Trommeslag». 124—125 «Naar en Græker har vidst at indsmigre sig hos den fornemme Romer, saa» (klager Umbricius)

*limine summoveor, perierunt tempora longi
servitii; nusquam minor est jactura clientis.*

K: «Jages fra Dören jeg bort; en langsommelig Trældom er ophört;
«Ingensteds föler tilvisse Klienten et Tab, der er mindre.»

Der er i hele Umbricius's Philippica mod de græske Snyltegæster Intet, som tyder paa, at han i Grunden skulde föle sig dem takskyldig, fordi de befri ham fra Klientens Rolle. *Perierunt* betyder ikke simpelthen: «er ophört

*famam contempserat olim,
cujus apud molles minima est jactura cathedras,*
som K. har oversat rigtigt, viser tilstrækkeligt, hvorledes de
sidste Ord ere at forstaae.

V. «Flux jages jeg paa Dør, og spilt er alt
«Mit lange Hoveri. Ei mindre nogensteds
«Man agter Tabet af en tro Client.»

194. «En Stad vi bebo, som paa svage
Piller sig størstedels støtter, thi saaledes hindrer i Reglen
Opsynsslaven Beboernes Fald».

Den opmærksomme Læser kræver: «Husenes Fald»; Texten
har *labentibus*, der er Neutrum og ikke Masculinum. 228:

vive bidentis amans et culti villicus horti.

Her kan *bidens* ei være «Faar», deels ifølge hele Sammen-
hængen, deels fordi dette Ord i denne Betydning er en terminus
technicus fra det rituelle Sprog og yderst sjældent bruges uden-
for dette lig *ovis* (sml. Exx. i Freunds Lex.). IV, 111—112:

*et qui vulturibus servabat viscera Dacis
Fuscus, marmorea meditatus proelia villa.*

«(som) kun i Tanken leverede Slag paa sit Landsted af Marmor»;
hvorledes kunde det saa gaae ham saaledes som det antydes i
det foregaaende Vers. V. «Han i sin Marmor-Villa havde Krigen
lært», i sit Studerekammer nemlig, ikke i Felten. V, 52 fgg.

tibi pocula cursor

*Gætulus dabit aut nigri manus ossea Mauri
et cui per mediam nolis occurrere noctem,
olivosa veheris dum per monumenta Latinæ.*

«Dig rækker Dit Glas en gætulisk
«Löber, en kulsort Maurer med knortede Hænder hvad
eller

«En, som Du nødig vil møde ved Midnatstimen» osv.

De udhævede Ord vise, at den latinske Text er misfor-
staaet; i den er der kun Tale om to Personer, ikke om tre.
162 *nidore culinæ* er ikke «Kökkenets Glands». 170. Der er
Tale om Snyltegjæsten, der lader sig byde Alt:

*ille sapit, qui te sic utitur. Omnia ferre
si potes, et debes; pulsandum vertice raso
præbebis quandoque caput, nec dura timebis
flagra pati his epulis et tali dignus amico.*

Istedetfor denne Interpunktion, som Jahn har og som vist-
nok er den almindelige (ialfald oversætter ogsaa V. efter den),

følger K. en anden: intet Komma efter *potes*, men efter *debes*, saa at Eftersætningen begynder med *pulsandum*. Derved fremkommer da ogsaa en uklar og usammenhængende Oversættelse: deels kan det ikke udenvidere siges, at En «bør taale saadan Behandling», deels mistes paa denne Maade Begrundelsen af, at «*ille sapit, qui te sic utitur*».

VI, 82—84:

*nuptia senatori comitata est Eppia ludium
ad Pharon et Nilum famosaque moenia Lagi,
prodigia et mores urbis damnante Canopo.*

•Hippia, gift med Senatoren, fulgte saaledes en Fægter
•Lige til Faros og Nilen og Lagos berygtede Mure,
Byen, hvis Skjændsler og Sæder endogsaa Kanopus for-
dømmer.

Urbis maa være *Romæ*; den absolute Ablativ maa indeholde en nærmere Bestemmelse af Verbet i Sætningen, her altsaa *comitata est*: Hippias (eller, som Jahn skriver efter cod. Pithoean., Eppias) Opførsel er altsaa saa skandaløs, at selv de just ikke for strenge Sæder bekendte Ægyptere forarges derover og tage Anledning deraf til at fælde en streng Dom over Sædelighedstilstanden i Rom. K. har i sin Fortolkning maaskee ladet sig bestemme af, at der ikke staaer *damnantia* hørende til *moenia Lagi*: men der staaer jo dog i det foregaaende Vers «*et Nilum*» og Canopus ligger jo ved den Alexandria nærmeste Nilmunding. VII, 213—214. Skildringen af den ringe Agtelse, Disciplene nu i Sammenligning med tidligere Tider vise deres Lærere, sluttet af Digteren med følgende Linier:

*sed Rufum atque alios caedit sua quemque juvenis,
Rufum, quem totiens Ciceronem Allobroga dixit.*

Det undrer mig, at K. ikke har fulgt denne af Jahn efter cod. Pithoean. og et ringere Haandskrift optagne Læsemaade, istedetfor de øvriges *qui*: en Spot eller Dadel over Rufus — og saadan bliver Meningen, hvis vi læse *qui* — er dog aabenbart her paa aldeles urette Sted; vilde det ikke ligget nær at møde Digteren med den Indvending, at de Unge gjorde vel i at vise deres Indignation mod en Lærer, der vovede at slaae sig til Ridder paa Roms største Taler? Men Ros over ham og det en stærk Ros gjør udmærket Virkning, da den stiller de Unge i Frækhed i et rigtig klart Lys, tilmed naar det antydes, at selv ikke blot ikke kunne nægte ham den, men endog (til :

Tider, med Ungdommens sædvanlige Vægelsind) anerkjende dens Berettigelse i høie Toner. Til *dixit* underforstaaes altsaa som Subject *juventus* (eller maaskee nøiagtigere *sua juventus*), og Rufus betegnes som den «alhobrogiske Cicero» med Hentydning til hans galliske Herkomst. VIII, 239 om Cicero:

*galeatum ponit ubique
praesidium attonitis.*

«opstiller mod eder, som studse, paa alle

Sider den væbnede Vagt.»

De allerfleste af de i Jahns Ordfortegnelse under *attonitus* anførte Steder vise tydeligt nok, at dette Ord betyder «bange, forfærdet» og her udsiges om Roms Befolkning; dertil fører ogsaa selve Ordet *praesidium* og den hele grammatikalske Forbindelse. X, 344—345

*quicquid melius leviusque putaris,
praebenda est gladio pulchra haec et candida cervix.*

«Hvad du end ellers kan holde for bedre og lettere, maa dog
«Denne saa skjønne og snehvide Hals fremrækkes for Sværdet.»

Her er Tale om Silius, hvem Messalina tvang til at indgaae et formeligt Ægteskab med sig; i det Foregaaende er vist, at det var lige galt, enten han gav efter eller han vægrede sig, da i første Tilfælde Claudius's, i det sidste Messalinas Hævn var ham vis; der var kun to Kaar at vælge imellem, at dø strax paa dennes eller om faa Dage paa hiins Befaling. *Quicquid* staaer altsaa for *utrum* (ligesom *quis* for *uter* 338 og VIII, 196), hvorpaa ogsaa Comparativen tyder. XI, 54—55:

*morantur
pauci ridiculum et fugientem ex urbe pudorem.*

«kun faa sig

Bryde om Skammen, naar bort de fra Staden sig latterlig skynde.»

Dette «latterlig» maa, naar man tænker sig lidt om, vække Forundring; de insolvente Debitorer, der, naar de ikke kunne forblive i Rom længer, tage ned til Bajæ, more sig og leve godt der og give Kreditorerne en god Dag, ere aabenbart ikke fremstillede af Digteren som dem, der blive til Latter. Det er heller ikke godt at see, paa hvilken Fortolkning denne Oversættelse grunder sig. 77:

*haec olim nostri jam luxuriosa senatus
coena fuit.*

«Dette var fordem de nu overdaadige Raadsherrers Spiser.»

Grundig misforstaaet! havde Verset endda tilladt at læse

luxuriosi, kunde man ialfald fatte, hvorledes en Philolog kunde være kommet til at oversætte saaledes. Meningen er naturligviis: dette var i gamle Dage allerede et yppigt Maaltid for vort Senat; Curius og hans Lige levede nemlig, som det fortælles i næste V., endnu tarveligere. XII, 4: *par vellus dabitur pugnanti Gorgone Maura*: »hun, som kæmper mod Maurenes Gorgo». Gives der noget Sagn om, at Minerva har kæmpet med Medusa? XIV, 15: *mores modicis erroribus æquos*, »Sæder, som ikkun lide af Smaafeil.» 131 nævnes blandt endeel andre Madvarer *æstivi parts lacerti*, der oversættes »en Stump af et Firben.» Blandt de i Freunds Lex. anførte Steder viser Cic. Att II, 6, 1 (*ad captandos lacertos tempestates non sunt idoneæ*) tydeligt, at Romerne ogsaa kaldte en Art Fisk med dette Navn.

305: *Dispositis prædices amis vigilare cohortem
servorum noctu Licinus jubet.*

At *amis* (*hamis*) ei kan komme af *hamus* (hvilket K. oversætter ved »Fodangel.»; det betyder *hamus* nok iøvrigt ikke), men maa være Ablativ. af *ama*, en Brandspand, viser deels Meningen: naar Fodangler ere stillede ud, behøves ingen Vagter; deels Modsætningen til det Følgende: *dolia nudi non ardent Cynici*.

De forklarende og oplysende Bemærkninger, der ikke vilde kunne undværes selv ved den mest udmærkede Oversættelse af Juvenal og som Hr. K. derfor har gjort Ret i at ledsage sit Arbejde med, er der ogsaa Adskilligt at indvende imod. De ere langt fra saa nøiagtige, som man havde Ret til at fordre af den, der kun synes at have været i Besiddelse af den ene af de for en Oversætter nødvendige Forudsætninger, den philologiske Kyndighed. Endeel af Unøiagtighederne bero dog ganske eller tildeels paa mangelfuld Korrektur. Saaledes staaer S. 4 ned. Karus istedetfor den I, 33—36 omtalte unavngivne frygtelige Anklager; S. 21 »Indtil Aar 5 e. Chr. havde der i Cirkus ikke været nogen Adskillelse efter Stænder, men Klaudius gav Senatorerne første Plads» maa nødvendigviis vække den Forestilling, at Klaudius var Kaiser Aar 5; S. 29 Kydros for Kydnos (Floden ved Tarsus); S. 108 gjøres Kosmus til Slavehandler istedetfor Salvehandler; S. 114 Breatus for Boeotus; S. 134 nævnes Anaxagoras som Alexander den Stores Lærer; S. 139 kaldes den Virginia, som foranledigede Decemvirernes Fald »Klodius's Datter.» Men der findes ikke faa andre Feil og

Skjødelsløsheder, for hvilke denne Undskyldning ikke kan gjælde. III, 120 (i Skildringen af, hvorledes Grækerne vare i Mode i Rom):

*non est Romano cuiquam locus hic, ubi regnat
Protogenes aliquis aut Diphilus aut Hermarchus.*

Hertil Noten: «P. D. og H. ere os saa godt som ubekjendte.» Disse Navne betyde slet ikke andet end «en eller anden Græker», «en Person med et græsk Navn», og Juvenal har ved dem ligesaa lidt tænkt paa bestemte Individuer som ved Titius og Sejus IV, 13. I N. til IV, 32 gjøres *princeps equitum* til Eet med *praefectus praetorio*! S. 48 (til IV, 149) «det var Brevdragerens Stav, som enten var forsynet med Laurbær eller Fjeder»: skulde hedde: «Brevdragerens Stav var altid forsynet med Fjeder, hvortil der, naar han bragte et Sejersbudskab, føiedes Laurbærgrene» (sml. Üssing). I N. til V, 46 (i Texten omtales de saakaldte *calices Vatimani*) betvivler Hr. K. Rigtigheden af Schol.s Fortælling, at denne Vatinius «*grandem nasum habuit*». Martial XIV, 96 synes dog at bekræfte den. S. 62 gjøres *pons Aemilius* i Rom til Eet med *pons Mulvius*! VIII, 185 nævnes en Damasippus, der efterat have sat sin Formue overstyr har taget Tjeneste som Skuespiller. Jeg for min Part forstaaer ikke Meningen af Hr. K.s N. «Damasippus er vel et Navn hentet fra den horatianske Forøder, som efter at have sat hele sin Formue overstyr agerede Stoiker». S. 112 og S. 167 gjentages den af Madvig (opusc. I S. 32 not.) skarpt dadlede Vildfarelse, ifølge hvilken den, som det synes, alene af Juvenal bekjendte Mimedigter Catullus udstyres med de glimrende Navne Q. Lutatius Catullus. VIII, 238 kaldes Cicero *ignobilis et modo Romæ municipalis eques*. K: «Municipierne havde deres Ridderstand og af denne var Cicero!» en høist mærkelig antiquarisk-historisk Oplysning! XI, 34 *Curtius et Matho buccas*. Not. «Kurtius Montanus: se Sat IV, 107». K. gjør altsaa Curtius til Eet med den der nævnte Senator Montanus, hvem han følgerlig maa holde for den hos Tacitus oftere nævnte Curtius Montanus; ikke destomindre siger han i Noten paa det sidst anførte Sted: «Montanus kjende vi ikke videre». XIII, 197 omtales en Cædicus, der af Schol. kaldes «*aulicus Neronis*»; dette er i K.s Note blevet til «Fløjtespiller».

Noterne ere fremdeles hist og her lidt ordknappe og ikke ganske tilstrækkelige for de Læsere, som Oversættelsen nærmest maa antages at være bestemt for. Man maa navnlig forudsætte, at de, der ville gjøre sig bekjendt med en Digter som

Juvenal i Oversættelse, ikke ere aldeles ubekjendte med græsk og latinsk Litteratur i Grundsprogene, men at de i deres yngre Aar gjennem en humanistisk Undervisning have erhvervet sig et saadant autoptisk Indblik i og en saadan Interesse for den antike Verden, at de kjende den hele Baggrund, hvorpaa Digterens Skildringer bevæge sig, og ikke føle sig ganske fremmede i den Verden, han fører os ind i, medens de nok kunne trænge til en heel Deel specielle historiske, antikvariske og mythologiske Oplysninger, som Philologer ex professo maa skaffe dem. Gjennemgaaer man med saadanne Læseres Tarv for Øie Hr. K.s Noter, vil man finde, at han ikke saa ganske sjældent lader dem i Stikken. S. 17 (til II, 67 *Cretice*): «Kretikus: en Mand, som hører til Metellernes ædle Slægt. Q. Cælius (sic) Metellus fik nemlig Tilnavnet Kretikus». Skal man have nogen Nytte og Fornøielse af den sidste Deel af denne Bemærkning, maa der tilføies en bestemtere Angivelse af, hvilken Metellus der fik dette Tilnavn, ved hvad Tid han levede osv. III, 11 «den vaade kapeniske Port» trænger til Forklaring; thi Hr. K. mener dog vel ikke, at Porten kaldes saa, blot fordi der gik en Vandledning over den. Til VI, 146 savnes en Oplysning om, hvad den Frigivne havde at gjøre ved Forkyndelse af Ægteskabs-skilsmisse. 215:

ille excludatur amicus

jam senior, cujus barbam tua janua vidit:

«hvis Skæg din Dør først skued» maatte nærmere forklares. Forøvrigt tyder dette «først», hvortil der intet Spor findes i Texten, paa, at Stedet er misforstaaet. Meningen er: «som er kommet i Dit Huus lige fra sin tidligste Ungdom, før han endnu havde begyndt at rage sit Skæg». XI, 50: *cedere foro* er: spille Bankerot (Sen. de benef. IV, 39); siden det ikke er lykkedes Hr. K. at faae Ordspillet gjengivet i selve Oversættelsen, burde han dog have tilføiet en forklarende Bemærkning derom; ellers bliver Stedet ikke forstaaet. XIV, 55 «Testamentet at ændre»; Betydningen heraf paa dette Sted (gjøre Sønnen arveløs) var det dog vist ikke overflødigt at forklare nærmere.

Endnu kun et Par Smaabemærkninger.¹⁾ Hvorledes forsvares en Retskrivning som «beggeslags» (Sat II, 50), Former som «erindr» (III, 314) «vandr» (VI, 170) «tre Gang» (XI, 6

¹⁾ I det Følgende citeres efter Oversættelsens Versalfelt

Ord som «Bundsfællekrigen» (V, 31) Egen «skalle» dens spirende Horn (XII, 9)?

Hr. K. har præsteret mindst 4 Hexametre paa 7 Fødder (III, 130, 145. XI, 146. XIV, 214) og eet paa 5 Fødder (VI, 610). Paavisningen af slige Friheder vil man vel neppe tillade ham at tage sig saa let, som Goethe engang skal have gjort.

Det er høist uanstændigt for Philologer at møde med en Navneform som «Ojdipos» (S. 95); thi Hr. K. har vist neppe med velberaad Hu foretrukket Formen *Οιδίπος*, for hvilken der anføres et Par Exempler hos Pape, for *Οιδίπου*, men der er en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at det er gaaet ham som i Noterne til hans Oversættelse af Horats's Breve S. 152, hvor Pratinas siges at være født i «Flis». ¹⁾

Hvorfor kalder Hr. K. Barea Soranus for Bareas (S. 29 og 95)? Udgaverne af Tacitus have Barea. Volusius Bithynicus, til hvem Sat. XV er skreven, kalder han «Bithyner-Volusius». Bithynicus er vel et simpelt Egennavn ligesom (T. Pomponius) Atticus, (Silius) Italicus, Ponticus (Sat. VIII).

J. P. Bang.

Gaji Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri VII. Til Skolebrug udgivne af J. Elster Bødtker, Rektor. Anden Udgave. Kristiania 1868.

Angaaende Planen for denne Skoleudgave af Cæsars Gallerkrig henviser Udgiveren til Fortalen i første Udgave 1857; Anm. beklager meget ikke at have været istand til at opdrive noget Exemplar af denne tidligere Udgave; dog fremgaar den af Udg. fulgte Plan med nogenlunde tilstrækkelig Tydelighed dels af selve anden Udgave, dels af enkelte i Fortalen til denne givne Antydninger.

Bogen begynder med en Indledning, hvis første Afsnit indeholder en historisk Oversigt over de galliske (keltiske) Folkstammers tidligere Vandringer og Berøringer med Romerne indtil Cæsars Prokonsulat. Det forekommer Anm. at der her af historisk Detail er medtaget Et og Andet, som mindre egner sig

---

¹⁾ Hr. K. staaer forresten ikke ene med dette Jaskeri i Tilbageførelsen af græske Navne fra den traditionelle latinske til den oprindelige Form. I en af vore Udgaver til Skolebrug citeres «Diodoros Sikulos».

for de Disciples Standpunkt, for hvilke denne Udgave er bestemt; thi i de norske Skoler, ligesom i de danske, synes Læsningen af Cæsar udelukkende at være henvist til de laveste Klasser. Imidlertid, man vil vel engang komme bort fra den Anskuelse, at Cæsar paa Grund af sit lette og jevne Sprog ligger under de høiere Klassers Standpunkt, og erkjende, at baade Udtrykkets klassiske Sæmpelhed og Indholdets rige historiske Fylde giver denne Forfatter en fuldberegtiget Plads i 7de Klasse ved Siden af Livius og Sallust. For denne Klasse Disciple, der allerede have gjort et fyldigere Bekjendtskab med Oldtidens Historie, vil dette Afsnit af Indledningen være saare belærende.

Derefter følger en kronologisk Oversigt over Cæsars Liv. Anm. har i dette Afsnit, der forøvrigt indeholder en for Disciplene belærende og let overskuelig Fremstilling af de historiske Hovedbegivenheder, savnet en kort og populair Udvikling af den romerske Stats indre politiske Tilstand paa Cæsars Tid og en Fremstilling af denne Feltherres og Statsmands eminente Betydning. Selv yngre Disciple kunne have godt af at belæres om det Berettigede i Cæsars Kamp mod det i Bund og Grund demoraliserede Senatsparti, der under Skin af at forsvare Republikken kæmpede for et lille Partis tyranniske Herredømme.¹⁾

Om Indledningens tredie og sidste Afsnit, overskrevet «Cæsars Kommentarer», har Anm. Intet at bemærke.

Bogens væsentligste Del er naturligvis de Texten ledsagende Anmærkninger. Medens vel saa godt som alle Skolemænd ere enige om det Hensigtsmæssige i at Disciplene i de høiere Klasser ved Læsningen af Forfatterne benytte Udgaver med Anmærkninger, der baade hvad Form og Indhold angaar ere lempede efter Skolens Fordringer og Disciplenes Standpunkt, turde der vel være nogen berettiget Tvivl tilstede om hvorvidt det samme gjælder med Hensyn til de ganske unge Disciple, der, efter at de i det første Aars Kursus have gennemgaaet en latinsk Læsebog og indøvet Formlæren samt gjort et sporadisk Bekjendtskab med de mest fremtrædende Sætningsforbindelser og syntaktiske Regler, nu for første Gang skride til Læsningen af en Forfatter som Cæsar eller Cornelius Nepos. Anm. har ikke havt tilstræk-

¹⁾ Hvorfor Cæsars berømte Tale i Senatet ved Forhandlingen fangne Cailliniere betegnes som en «kunstig» Tale, er klart. Udtrykket kan i al Fald let give Anledning til Mis
Tidskr. for Philol. og Pædag. VIII.

kelig Leilighed til gennem praktiske Erfaringer at danne sig en aldeles bestemt Anskuelse om dette Punkt, men helder dog til den Mening, at de smaa Disciple i Reglen ere bedst tjente med at faa den blotte Text i Hænderne og modtage den til Forberedelsen nødvendige Hjælp gennem Lærerens mundlige Oversættelse og Forklaring. Disciple af den Alder, som Talen her er om, ville ofte have vanskeligt ved at benytte Noterne med en saadan Sikkerhed, at de i dem finde en virkelig Hjælp til Forberedelsen; ikke saa ganske sjældent vil det for Disciplen stille sig som om der i Anmærkningerne var foresat ham en særlig Lektie til Udenadslæren, hvilket jo i Grunden ogsaa virkelig bliver Tilfældet, naar den af Udgiveren i Forordet antydede Methode følges.¹⁾ Imidlertid, dette er et principielt Punkt, angaaende hvilket Meningerne ere og ville vedblive at være delte; her bliver nærmest Spørgsmaalet om Beskaffenheden af den foreliggende Udgave.

I det Hele, forekommer det Anm., har Udgiveren leveret et vellykket og ogsaa i vore Skoler brugeligt Arbejde. Særlig Paa-skjønnelse fortjener Udgiverens Bestræbelse for at henlede Disciplenes Opmærksomhed paa Indholdet af det Læste; altfor ofte blive i vore danske Skoler Forfatterne benyttede som et Vehikel for Indövelsen af Grammatiken og mange Hold af Disciple arbeide sig møisommeligt igjennem et Par Bøger af Cæsar uden at faa noget klart Blik paa Begivenhedernes Gang og Bøgernes historiske Indhold. Alt hvad der vedrører geographiske Forhold (s. f. Ex. Noten 1, 2 om Helvetiens Størrelse) og Indretningen af det romerske Krigsvæsen er behandlet med Omhu og fremstillet paa en ogsaa for yngre Disciple tiltrækkende og vækkende Maade. At Henvisningerne til Grammatiken, hvilke efter Forordet at dømme have været saare talrige i den første Udgave, nu ere betydeligt indskrænkede, maa ubetinget billiges; efter Anm. Formening kunde Reduktionen uden Skade have været endnu radikalere. Det ser noget underligt ud, ved Siden af grammatiske Udviklinger, der forudsætte en ikke ganske ringe Grad af Modenhed hos Disciplene, at finde Henvisninger til

---

¹⁾ s. p. III: •Enkelte §§ har jeg sat i Parenthes for, om Læreren saa synes, at overspringes ved første Gangs Læsning. Hvad der er indesluttet i [ ] kan kanske lades uænset eller læses af enkelte Disciple, af andre ikke, eller medtages under Repetitionen — alt efter Lærerens udtrykkelige Bestemmelse. •

Grammatiken angaaende rent elementaire Punkter, som maa antages for bekendte fra det første Aars Kursus; saaledes i de første Kapitler Henvisninger til Grammatikens Paragrapher angaaende Konstruktioner som *imperio potiri, dolore afficere, fines, qui in longitudinem millia passuum CCXL patebant* o. lign. ved Siden af Bemærkninger som til I, 23: *Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent* o. s. v. «Konj. beror paa en Forkortning i Talen. Eg. skulde her staa: *quod, ut existimabant, Romani discedebant*; men da de gamle Sprog langt sjældnere bruge Parentheser end de nyere (vi f. Ex.: Rhinen falder, som jeg har sagt, ud i Oceanet, Latin: Rhinen har jeg sagt falder ud i Oceanet) forandres dette — med *existimabant* ophøiet til styrende Verbum — til: *quod Romanos existimabant*. Idet nu Tankeafhængigheden gaar over paa Verbum sentiendi, bliver *existimabant* til *existimarent*, hvorved deres Mening i Grunden er udtrykt to Gange: 1) ved Konj. og 2) ved et udtrykkeligt Verbum *existimare*, skjøndt et af to havde været nok, da jo *quod Romani discederent = quod Romanos discedere existimabant*.» At Sligt giver Bearbejdelsen et vist uensartet Præg, lader sig neppe nægte.

Af Unøiagtigheder eller Urigtigheder har Anm. i de Partier af Bogen, som han særligt har gjenemgaaet, kun truffet ganske faa. I, 3: *obtenturus esset* er ikke: var i Begreb med at opnaae (s. Madv. ad Cic. fin. p. 265). Betegnelsen «General» Cæsar (I, 19 og flere Steder) tager sig noget underligt ud. Som en Særhed ved Bogen maa bemærkes at Anmærkningerne til 7de Bog for største Delen ere affattede paa Latin; det er ikke Anm. ret klart hvad dermed er tilsigtet eller hvad Godt der derved for Disciplenes Vedkommende kan opnaaes; for de fleste af disse vil det latinske Udtryk gjøre Tilegnelsen af Anmærkningens Indhold vanskeligere uden at medføre noget synderligt Udbytte i Retning af Sprogkundskab. I Skolen bør Sproget læres gennem Texten, ikke gennem Noter. Mange Steder gjør Sammenblandingen af to Sprog et næsten parodisk Indtryk, som VII, 2: *hunc locum ita vertas, censeo*: eftersom de for Øieblikket o. s. v.

Bogens ydre Udstyr er tiltalende; den mindre nøiagtige Korrektur undskylder Udgiveren med sin Fraværelse fra Trykkestedet.

Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. Andet Hefte, med en Oversigt over den fr. Lit. Historie fra Ludvig XIV indtil vore Dage. Ved Overlærer Sick i Odense.

Vi have her faaet en Fortsættelse af det Værk, hvoraf Overlærer Sick ifjor udgav 1ste Hefte, der indeholdt Molières *l'Avare* med filologiske og kritiske Noter, der dog mere vare af Interesse for Filologer end til Brug for Disciple. Det iaar udkomne Hefte har et mere afvejlende Indhold, det har optaget Stykker af Thierry, Sismondi, Mérimée, Barante, Nodier og Mad. Staël. Udvalget er skeet med stor Skjønsmhed af disse Forfatteres Hovedværker. At Overlærer Sick valgte Molière som Repræsentant for Ludvig den 14des Tidsalder og ikke optog Tragikerne, kan ikke andet end billiges, da disse Sidste, hvor høi end deres Betydning kan være, literær- og kulturhistorisk seet, dog ligge vor Smag og æsthetiske Udvikling saa fjernt, at det vilde være vanskeligt at vinde Interesse for dem hos Andre end hos Fagmænd og mindst vilde det være muligt at faae Disciple til at læse dem uden at kjedes. Heller ikke fra det 18de Aarh. har Forf. troet at burde levere Læsestykker, og vi kunne ligeledes let forstaae de Grunde, der have afholdt ham derfra. Skulde det, der egentlig er karakteriserende for denne Periodes Standpunkt og Tankegang, tages med; skulde Voltaire og Rousseau komme til Orde paa en Maade, saa man fik et virkeligt Billede af dem, vilde man komme i Kollision med de mere eller mindre berettigede Grændser, som Skolen stiller for hvad den kan byde sine Disciple. Vi troe, at dette Arbeide afhjælper et virkeligt Savn i vor Skoleliteratur; thi siden Undervisningen i Fransk er udvidet til Dimissionsklassen, har Læreren ofte maattet være i Forlegenhed med denne Undervisning. At gaae stort videre i den grammatiske Side af Undervisningen, vilde ikke frugte meget og vilde kun føie nye Klager til de gamle over Grammatikens altovervældende Herredømme i vore lærde Skoler; derimod er der vist ingen Tvivl om, at en Undervisning, der mere lægger an paa at arbeide paa Disciplenes almindelige humane Dannelse, (den Rolle, som den franske Literatur næsten i to Aarhundreder har spillet i den europæiske Civilisations Historie, gjør den vel skikket til at blive et saadant Dannelsesmiddel) — vil kunne bære sin Frugt. I det foregaaende Hefte har Overlærer Sick givet en Oversigt over den franske

Literaturs Historie indtil Ludvig XIV foruden en speciel Biografi af Molière; denne Del af Arbeidet er fortsat i det foreliggende Hefte med en literair-historisk Oversigt fra Ludvig XIV til vore Dage. Det er et velskrevet lille Arbeide med rigtig Pointering af Hovedpunkterne og af det, der har speciel Interesse i den almindelige Civilisations Historie; det Charakteristiske for hver Periode er klart fremhævet. Vi have kun en enkelt Indvending at gjøre, der vel kun har liden Betydning med Hensyn til Bogens nærmeste Bestemmelse, men som vi dog ikke kunne holde tilbage, fordi vi troe, at det, vi ville anke over, ligger i et skjævt Grundsyn paa en Gren af den franske Literatur, nemlig den komiske. Forfatteren dømmes her fra et ensidigt moralsk Standpunkt, der slet ikke holder Stik ligesoverfor æsthetiske Fænomener. Dette er noget Gjennemgaaende. Om Rabelais's Gargantua og Pantagruel siger han, at de ere «for os frastødende». Vistnok ere de umaadelig cyniske i Enkelthederne, men det Aandefulde i Rabelais's polemiske Totalsyn maa dog først fremhæves; og det, at han prædiker «Kjødets Emancipation» gjør ham kun til Ordfører for en Hovedretning i Renaissancestilen, som man navnlig gennem Taines «Histoire de la littérature anglaise» faaer et klart Blik for, og som paa et andet Gebet har sin Illustration i Rubens's Malerier. Pladsen forbyder os videre at udvikle dette, men for Kyndige ville vist disse Antydninger være tilstrækkelige. Om Molière siger Forf., at «han ikke hørte til de store Aander, hvis Navne staae som Mærkestene i Digtkunstens Aarbøger». Hvilke Komikere vil Forf. da regne til denne Klasse? Mon dog ikke Molière er den, der har bragt den moderne Komædie til sin klassiske Kunstform? Endelig gaaer det ud over Béranger. Hans «Chansons» ere ifølge Forf. for en stor Del kun «kaad Spøg eller Udbrud af en med vore Forestillinger om det Sømmelige lidet forenelig Letfærdighed». Men det er dog nok saa, at til Tid og Sted kan den «kaade Spøg», naar der er Flugt og Aand i den, virke fuldt saa meget som den positive Pathos; eller mon Aristofanes's Komædier og f. Ex. Holbergs Ulysses von Ithacia ikke ere komiske Mesterværker?¹⁾ Og vore Begreber om det Sømmelige kunne jo da endelig være snærpæde. Der er en komisk Lyrik, for hvilken Forf. synes at være blottet for det rette Blik.

¹⁾ Naar Forf. irakjender Beaumarchais's «Le Mariage de Figar-
Værd, vil han heller neppe faa Medhold af mange Drama

Som sagt — i Forhold til Værkets Helhed er denne Indvending en Ubetydelighed, og den skulde ikke være kommen frem, hvis vi ikke havde med en begavet Mand at gjøre, der i andre Retninger seer saa dygtigt paa Tingene. Man kan vist, uden at træde Nogen for nær, kalde Overlærer Sick vor lærdeste franske Filolog, og det glæder os inderlig at see denne Lærdom gjort frugtbringende for en videre Kreds. De lexikalske og kritiske Noter, der ledsage ogsaa dette Hefte, ere som rimeligt, af mindre Omfang end de der ledsage den Molièreske Komædie, men synes os overalt tydelige og nøiagtige. De fleste Lærere i Fransk ville i dem finde en gavnlig og ellers vanskelig tilgængelig Oplysning. Det tredie Hefte skal indeholde Poesi og foreløbig afslutte Værket.

S. Schandorph.

Engelske Stilløvelser udgivne af Jakob Løkke. Kristiania 1869.

Denne Bog, der nøje slutter sig til samme Forfatters Engelske Grammatik, indeholder et særdeles brugbart Stof for de Skoler, hvor Grammatikken benyttes. Den første Afdeling bestaaer af enkelte Sætninger til Indøvelse af Syntaxen og med stadig Henvisning til dens Regler: Exemplerne ere godt valgte og skride stadig fra det Lettere til det Vanskeligere; de ere desuden næsten alle af et reelt Indhold og for det meste tagne af engelske Forfattere. Den anden Afdeling er sammenhængende Fortællinger, ligeledes progressive; ogsaa disse ere hyppigst valgte ud af den engelske Litteratur og behandle mest engelske Forholde, saaat de ofte ere belærende og oplysende for Disciplene; dog turde Indholdet af enkelte Stykker være for skematisk og vel meget opfyldt med Egennavne og specielle Benævnelser. Gloser og særlig engelske Vendinger ere overalt tilføjede i passende Maal. Til Slutningen har Udg. meddelt et Par Digte: Marsk Stigs Døtre, Zinklarsvisen og et Vers af «Kong Christian», med tilhørende engelsk Oversættelse, forat vise, hvorledes slikt kan gjøres; de kunde maaske uden Skade have været udelatte, især Zinklarsvisen, hvis Tone ikke synes heldig gjengiven. Men i det hele er Indholdet vel afpasset og ligesom Forfatterens Grammatik godt begrændset til Skolebrug; nogle ganske faa Unøjagtigheder og enkelte Trykfejl have intet at betyde.

L. K.

Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede af J. P. Bang. Kjöbenhavn 1868, Gandrup. 310 Sider 8vo.

Adjunkt, Dr. philos. Bang har udgivet en fragmentarisk Historie, som ifölge Fortalen er bestemt til Brug i de lærde Skolers nederste Klasser og i de lavere Realskoler, men som efter min Mening er aldeles ubrugelig, hvilket jeg nærmere skal forsöge at paavise. For det Förste ere Historiens forskellige Afsnit behandlede med overordenlig forskellig Udförlighed. Saaledes gaar den gl. Hist. til pag. 132, Danmarks Hist. optager 66 pag., Middelalderens 44, den nyere Tids Hist. indtil den franske Revolution 44, og endelig er Tiden fra 1789 til 1868 affeiet paa 21 pag. Som disse Tal vise, er den gl. Hist. behandlet med usorholdsmæssig Vidtlöftighed, og der er medtaget en Mængde Detail, der er aldeles overflödigg for de Disciple, for hvem Bogen er bestemt, f. Ex. pag. 12, hvor med Undtagelse af Demeter og Persephone alle de egenlige græske Guder, ja selv Bacchus, ere opregnede; pag. 13, hvor der er 4 Sider græsk Mythologi (Herakles, Theseus, Jason og Oedipus), sköndt dette slet ikke er Historie; pag. 76, hvor Romerstatens forskellige Embedsmænd og deres Virkekreds opregnes og det endogsaa angives, at af Prætorer var der först 1, siden flere; pag. 94, hvor der paa 2 Sider gives en bred Skildring af Romernes Fordærvelse paa Gracchernes Tid. Denne Vidtlöftighed i den gl. Hist. har medfört, at mange Personer og Begivenheder, der ikke burde forbigaaes, ere blevne forbigaaede i de andre Perioder, f. Ex. for Middelalderens Vedkommende Chlodvig, de geistlige Ridderordener, Mongolerne under Dschingischan, Innocens III, Hohenstaufferne (Fredrik II), det store Interregnum, Bonifacius VIII, det store Schisma, Ludvig XI.

Min anden og det den væsenligste Anke mod Bogen er, at den ikke alene vrimler af Unöiagtigheder, men at der findes ikke faa ligefremme Vildfarelser, som man ikke skulde have ventet, at en Mand, der er bekendt som grundig og dygtig Philolog, kunde begaae. Det Fornuftigste, som Bang kunde have gjort, vilde have været ikke at udgive denne Bog, men vilde han endelig berige den historiske Litteratur, burde han baade selv omhyggeligere have gennemseet sit Manuskript og tillige have ladet det gennemläse af En, der havde tilstrækkelige historiske Kundskaber til at opdage de Feil, som skal i det Fölgende angive den Masse Feil,

daget ved at gennemlæse Bogen i Gang, og som jeg ikke tvivler paa vil kunne forøges betydelig ved en grundigere Gennemlæsning.

pag. 6) Hvorfor følger Bang Diodor og ikke Herodot ved Angivelsen af Ægypternes Kaster? Herodot er dog Hovedkilden med Hensyn til Ægyptens ældre Forhold.

12) Det var ikke hele Nedreitalien, der var beboet af Hellenere, men kun Kysterne af Nedreitalien.

37) Efter Bangs Fremstilling skulde man troe, at Peloponnesierne i Krigsraadet stemte for at seile hjem og opløse Flaaden og kun kæmpe tillands paa Isthmen; ganske vist var det deres hemmelige Plan, men de stemte i Krigsraadet for, at man skulde seile til Isthmen for ogsaa med Sømagten at bidrage til dennes Forsvar og ikke at udsætte sig for at blive indesluttede ved og paa Salamis.

43) Det var ikke kort efter Pestens Ophør at Perikles døde, thi han døde netop af Pesten, men det var ganske vist mod Slutningen af Pestens Raser.

51) «Spartanernes første Indfald i Boeotien mislykkedes, da de ikke kunde anvende tilstrækkelig Kraft derpaa, eftersom Athenerne sluttede Forbund med Theben». Det er galt. Thi det var først, efterat Cleombrotus havde trukket sig tilbage fra sit første Indfald i Boeotien, og efterat Sphodrias, hvem Cleombrotus havde efterladt i Spidsen for en spartansk Besætning i Thespiæ, havde gjort et mislykket Forsøg paa at overrumple Athen, at Athenerne sluttede Forbund med Theben.

70) «2 Embedsmænd, de saakaldte Almuetribuner». Da det er tvivlsomt, om der først var 2 (Cic.) eller 5 (Liv.) Almuetribuner, og da Bang selv pag. 76 angiver, at Almuetribunernes Tal snart forøgedes til 10, havde det været forsigtigst at udelade Totallet.

73) «Ved denne Tid (c. 390) var nemlig et vildt og krigerisk Folk, Gallerne, vandret fra sit oprindelige Hjem, det nuværende Frankrig, over Alperne ned i Italien». Gallerne havde meget tidligere bosat sig i Gallia Cisalpina Liv. 5, 33—35.

75) Det var ikke 366 men 367, at Plebeierne fik Adgang til Konsulatet, men det var 366 at den første Plebeier blev Konsul.

80) Det var ikke 280 men 281, at Romerne erklærede Tarentinerne Krig.

86) «Kort efter kom den anden Konsul, Sempronius, der i en Hast var bleven kaldt tilbage fra Afrika». Der skulde have

staaet «fra Toget mod Afrika»; thi han var ikke kommen længere end til Sicilien.

87) «Varro samlede i de følgende Dage 4000 Mand, Resten af den vældige Hær». At Varro kun kunde samle c. 4000 Mand, fortælles ganske vist af Liv. 22, 54, 1 men § 4 fortæller den samme Liv., at Appius og Scipio havde reddet sig med henved 10,000 Mand til Canusium, hvorhen Varro begav sig. Romernes Nederlag ved Cannæ var stort nok til, at Bang ikke behøver at overdrive det.

91) «Hannibal flygtede til Kong Antiochus den Store af Syrien, som dengang var i Krig med Romerne». Hannibal flygtede til Antiochus 195 og Krigen mellem Ant. og Romerne begyndte først mod Slutningen af 192, da Ant. satte over til Grækenland.

94) «Fra den Tid af (da Romerne fik Prov. udenfor Italien) blev enhver Konsul eller Prætor, saasnart hans Embedstid i Rom var udløben, udnævnt til Statholder i en Provinds med Titel af Prokonsul eller Proprætor». Men det var jo netop for at faae Provindsstatholdere, at Romerne forøgede Prætorernes Antal fra 2 til 4 og dernæst til 6, og det var først Sulla, der indførte, at Konsuler og Prætorer bleve deres Embedstid i Rom og dernæst droge til Provindserne. Det skulde altsaa hedde: «thi fra den Tid af bleve Konsulerne og Prætorerne enten i deres Embedstid eller Aaret derefter udnævnte til Statholdere i Provindserne».

96) «Paa Valgdagen udbrød en rasende Gadekamp». Neii Tib. Gracchus blev dræbt ved et uventet Overfald af Senatet, uden at Folkepartiet satte sig videre til Modværge. I det Mindste siger Plut. Tib. Gracchus 19 *οὐδενός ἐπισταμένον πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν*.

97) «Ogsaa denne nye Hærs Anfører lod sig bestikke». Sall. Jug. siger ikke, at Albinus blev bestukken, men at han lod sig lokke ud i Örkenen i Haab om at blive bestukken, og at mange af hans Officerer og Soldater vare bestukne.

100) Bang begaaer den i Historierne almindelige Feil at lade Cimbrerne og Teutonerne hele Tiden optræde i Forening, medens det først var efter Cimbrernes Tilbagevenden fra Spanien, at Tentonerne forenede sig med dem.

102) «Romerne gjorde de italienske Folkeslag til skat-skyldige Forbundsfæller». Bang burde dog som Philolog kende Forskel mellem socii og provinciales og vide, at socii skulde tjene Romerstaten med Tropper men ikke med Penge,

provinciales med Penge og Penges Værdi (f. Ex. Korn) men i Reglen ikke med Tropper.

109) Tigranes var ikke Mithridats Svigerfader men Svigersøn. — Lucullus blev kaldt tilbage, ikke fordi han begik umaadelige Pengeudpresninger (thi det gjorde han mindre end de fleste andre romerske Feltherrer), men fordi han havde vakt Misstemning i Rom ved at forhindre Andre o: de rom. Soldater og publicani i at udplyndre Asiaterne. — «Pompeius slog Mithridates i et natligt Anfald ved Floden Euphrat, hvorpaa denne dræbte sig selv». Overfaldet ved Euphrat fandt Sted Aar 66, og Mithridates dræbte sig først Aar 63; men Enhver, der læser Bangs Ord, maa troe, at det var strax efter dette Nederlag og som en Følge deraf, at Mithridates dræbte sig.

111) Den milviske Bro ligger ikke nogle Mil fra Rom, men meget nærmere. — Det var just ikke altid Sange til Feltherrens Ære, som Soldaterne sang ved Triumphen (cfr. Svet. Cæs., og Cæsar var dog elsket af sine Soldater som kun faa Feltherrer). — «Derpaa o: efter Triumphen over Mithridat og Tigranes) aftakede Pompeius sine Soldater». Han havde alt afskediget sin Hær i Brundisium.

113) «Efter Konsulatet gav Senatet ham Gallien hinsides Alperne at bestyre, men Folket overdrog ham ogsaa Gallien paa denne Side Alperne paa 5 Aar. Det var aldeles ulovligt, at en Statholder fik mere end 1 Provinds under sig, men Senatet vovede ikke at gjøre Modstand». Det vilde være vanskeligt at paavise hos en hist. Forfatter en grovere Uvidenhed end den, der fremtræder i første Punktum; thi at det er Uvidenhed og ikke en Skrivfeil, viser Raisonnementet i 2det Punktum, der ligeledes er forkært. Det er bekendt nok, at Folket ved en lex Vatinia havde givet Cæsar Gallia Cisalpina og Illyricum for 5 Aar, og at derpaa Senatet for at vende hans Opmærksomhed bort fra Italien og Rom og maaské faae ham dræbt i en Gallerkrig tillige gav ham Bestyrelsen af Gallia Transalpina. Dermed falder ogsaa Bangs Raisonnement i 2det Punktum; thi det var jo netop Senatet der forøgede hans Provindsers Antal. Men sæt ogsaa, at Bang havde Ret i det første Punktum, kunde man dog ikke tale om en Ulovlighed (ifølge en Lov!) men kun om en Uregelmæssighed, hvorpaa der havde været flere Exempler, f. Ex. lex Manilia.

115) «Efterat have slaaet Hæren i Spanien.» Det skulde have været «Efterat have tvunget Hæren i Spanien til Over-

givelse»; thi det var ikke ved noget Hovedslag men mest ved at afskære den fra Vand og Levnetsmidler, at Cæsar fik den til at overgive sig (cfr. Cæs. b. civ. 84). — Cæsar forsøgte ikke at storme Pompeius's Leir ved Dyrrhachium men at indeslutte den ved en Række Forskandsninger, og det er tværtimod Pompeius, der bryder gennem det svage Punkt i Cæsars Linier. — Cæsar «trak sig» ikke «tilbage til Thessalien», thi han var ikke kommen derfra, men «drog til Thessalien». Cæsar blev ikke paa denne Marsch forfulgt af Pomp., men fulgt af denne.

116) Cato Uticensis indebrændte sig ikke selv, men styrtede sig i sit eget Sværd, saaledes som Plut. Cato Min. meget udførlig beretter.

120) Det var ikke ved Messana men ved Mylæ, at Agrippa seirede over S. Pompeius. — Det var ikke blot Prov. Afrika, som Lepidus fik ved Delingen i Brundisium, men τὰ ἐν τῇ Αἰβύῃ ἐστὴν (Dio Cass. 48, 28). App. og Plut. Ant. tale i Almindelighed om Αἰβύῃ og Vell. Patercul. angiver ikke Betingelserne ved Delingen.

121) Det var ikke mod Antonius, at Senatet erklærede Krig, men mod Cleopatra. Ganske vist kommer det i Virkeligheden ud paa Et, men Bang kunde lige saa godt udtrykke sig nøiagtig.

124) «Skarer af Mennesker blev savede midt over.» Jeg mindes ikke at have læst dette om Caligula, men derimod om Nero under den første Christenforfølgelse, saa at det sagtens er en Forvexling.

126) Hvorfor karakteriseres ikke Neros Forfængelighed ved de bekendte Ord: «*Qualis artifex pereo!*» Kjender Bang dem ikke? Thi de synes dog at høre til de «individuelle og karakteristiske Træk». cfr. Bangs Fortale.

127) «Dacien (det nuværende Valachi og Siebenbürgen).» Dacien var meget større, thi det omfattede desuden det østlige Ungarn, Gallicien, Moldau, Bessarabien og maaské et endnu større Stykke af det sydvestlige Rusland.

133) Hvor der tales om Ban, burde Bang ogsaa have omtalt Interdikt og ikke opsat det til pag. 155 nederst.

134) Hvorfor omtales ikke de 2 andre Munkeløfter, Fattigdom og Lydighed? Er det fordi Bang nu er kommen ind i Middelalderens Historie? I Modsetning hertil staaer Bangs Ödselhed med Aarstal ved Ansgars Historie, thi 834, 837 og 847 kunde uden Skade være udeladte; i det Mindste fordrer jeg ikke, at Dimittenderne ved Afgangsexamen skulle vide dem. Derimod

burde der pag. 140 have staaet Aar 843 som det Aar, da det frankiske Rige opløstes.

152) Jeg véd ikke, at Gregor VII har brugt den Yttring, at Pavemagten var Solen og den verdslige Magt Maanen. Derimod anføres den baade om Innocens III og Bonifacius VIII.

154) «først paa den tredie Dag». Det skulde være «den 4de», thi Bang har selv fortalt, at Henrik IV maatte staae 3 Dage uden at faae Adgang.

165) «Der skete 7 store Korstog foruden det første». Det er vel en Skrivfeil istedetfor 6, thi man pleier jo kun at tale om 7 store Korstog. — Det andet Korstog er fortalt unødigt, thi Conrad IV og Ludvig VII droge ikke i Forening, men først blev den tyske og dernæst den franske Korshær forraadt af Grækerne til Tyrkerne. — Det 4de Korstog burde ogsaa have været omtalt, thi det er mærkeligere end det andet.

174) Hvorfor kalder Bang Valdemar Seirs 2den Dronning udelukkende med Ögenavnet «Bengjerd» og ikke med hendes rette Navn Berengaria?

177) Niels Ebbesen var ikke Ridder men kun Væbner; det havde været rimeligst at kalde ham «en jydsk Adelsmand».

178) «Da Valdemar (Atterdag) selv ingen Sønner havde»; det skulde hedde: «Da Valdemar ikke efterlod nogen Søn»; thi Junker Christopher var død tidligere.

179) Det er ikke rigtigt at sige, at de 3 Skovkantoner styredes under den tyske Keisers Overhøihed af Greverne af Habsburg; thi disse havde vel Besiddelser i Kantonerne men intet Rigsvikariat, og Kantonerne havde faaet Frihedsbreve paa Fredrik II's Tid.

183) Den franske Hær ved Crecy var ikke 6 men kun 2 Gange saa stærk som den engelske.

189) Det er mere end tvivlsomt, om der brugtes Kanoner i Slaget ved Crecy. — «Det sværtbepantsrede Rytteri kunde derfor ikke mere bruges i Hærene». Det skulde hedde «blev ikke af saa stor Vigtighed i Hærene».

190) Det burde være anført, at det var den franske Konge, som først indførte staaende Hære.

193) Tyrkerne havde flere end 150 Skibe (de angives endogsaa til 420), men det var ganske vist kun 150, gennem hvilke de 4 genuesiske banede sig Vei til Constantinopel.

196) Den danske Hær i Slaget paa Brunkebjerg var ikke «talrig» men kun 5,000 Mand.

207) Cortez og Pizarro begyndte ganske vist deres Tog omtrent med den af Bang angivne Styrke, men de modtog betydelige Forstærkninger.

214) At det netop var Aar 1526, et Bispens i Viborg vilde lade Hans Tausen gribe, er aldeles ligegyldigt.

219) Historien om Carl IV's anteciperede Ligbegængelse, der rimeligvis ikke er Andet end en historisk Legende (v. Prescotts Philip II) burde helst være udeladt eller i det Mindste kun omtalt som et Sagn. — Det burde have været angivet, at Uenigheden mellem Zwingli og Luther dreiede sig om Nadveren, og at den reformerte Kirke desuden afviger fra den lutherske i Kirkebestyrelsen.

221) «Maria blev efterfulgt af sin yngste Søster Elisabeth». Det skulde hedde «af sin yngre (Halv-) Søster Elisabeth», thi ellers faae Disciplene den Forestilling, at der var flere Søstre. Tillige burde det have været angivet, at Maria var en Datter af Katharina af Aragonien og Elisabeth af Anna Boleyn, thi det er et væsentligt Moment til at forklare deres Optræden i religiøs Henseende; det er ogsaa af Vigtighed, at Maria var gift med Philip II, Katholicismens Forkæmper.

222) «Katholikerne paastod endog, at hun (o: Maria Stuart) havde mere Ret til den engelske Throne end Elisabeth». Der burde være tilføjet: «der i deres Öine kun var et uægte Barn».

226) «Philip indsaa tilsidst selv, et Albas Tyranni — og kaldte ham derfor tilbage». Det skulde hedde: «Philip havde tilsidst selv indseet, at Albas Tyranni — og havde derfor kaldt ham tilbage». Thi ellers troer man, at Alba først blev tilbagekaldt efter Leydens Beleiring, der er omtalt i det Foregaaende. Efter Bangs Fremstilling skulde man troe, at det først var efter Foreningen i Utrecht, at de sydlige nederlandske Provindser sluttede sig til de nordlige, medens det netop var, fordi Sammenholdet mellem de nordlige og sydlige Provindser var sprængt ved Juan d'Austrias og Alex. Farneses Statskunst, at Vilhelm af Oranien forenede de nordlige nøiere i Utrecht.

227) Vilhelm af Oraniens Dødsaar 1584 burde være angivet. — Tillige kunde det passende være omtalt, at Faren for Nederlandene formindskedes ved Alex. Farneses Tog til Frankrig mod Henrik IV, hvilke dog antydes p. 229.

228) Hele Fremstillingen af Planen til Bartholomæusnatten er forfeilet. Efter Bang maa Katharina af Medici lige fra Fredslutningen af have næret den Plan at udrydde alle Hugenoetterne.

men det er kun bevist, at hun optraadte med den Plan, efterat Mordforsøget mod Coligny var mislykket. Der er ganske vist Rimellighed for, at hun har haabet, at Colignys Mord vilde give Anledning til en Kamp i Paris mellem Katholiker og Hugenotter, hvorved de Sidste naturligvis vilde trække det korteste Straa, men det gaaer dog ikke an at optage ubeviste Hypoteser i en fragmentarisk Lærebog.

229) «Katholikerne vilde ikke anerkende Henrik af Navarra, fordi han var reformert». Det skulde hedde «fordi han atter havde antaget den reformerte Religion», thi ovenfor er det fortalt, at han ved Bartholomæusnatten var bleven tvungen til at antage den katolske Religion.

234) Den Deputation, der behandlede Ferdinand II saa respektstridig, var ikke sendt af Böhmerne men af de Østerrigske Stænder, hvis protestantiske Medlemmer gjerne vilde gjøre fælleds Sag med Böhmerne. Bang har skødesløst læst Beckers Verdenshistorie ligesom pag. 193 ved Angivelsen af Tallet paa Tyrkernes Skibe.

235) Hertugen af Holsten Gottorp sluttede ikke Forbund i Trediveaarskrigen med de Keiserlige mod Christian IV men erklærede sig neutral og aabnede sine Fæstninger for dem. Den samme Feil er begaaet pag. 242.

236) «alle Godser og Landstrækninger, som før havde tilhørt katolske Bisper og Klostre». Istedetfor «før» skulde der staae «efter den Protestanterne af Keiser Carl V tilstaaede Religionsfred», hvilken er omtalt pag. 233 nederst.

237) «400000 Rdlr. aarligt». Det var 400000 «Thaler», alt-saa omtrent $\frac{1}{2}$ Million Rdlr. Bang kunde omtrent med samme Uleilighed have oversat Becker rigtig.

238) Det er galt, naar Bang fortæller, at det var ved at hindre Svenskerne i at gaae over Donauffloden, at Tilly dræbtes. Svenskerne vare nemlig alt komne over Donau ved Donauwerth og tilkæmpede sig nu Overgangen over Lech. I alle Historier, som jeg kender, staaer der rigtig Lechfloden, men det er atter skødesløs Benyttelse af Becker.

239) Bang begaaer den i historiske Lærebøger almindelige Feil at lade Overenskomsten mellem Keiseren og Wallenstein afsluttes, før W. havde samlet Hæren. Det Rigtige er (saaledes som Bang havde kunnet læse hos Becker), at W. først samlede en Hær for Keiseren men uden at ville kommandere den under Keiserens Søn og derpaa efter fornyede Underhand-

linger dikterede de Vilkaar, paa hvilke han modtog Overbefalingen. — «Til sidst trak Gustav Adolph sig tilbage til Sachsen og Wallenstein fulgte efter ham». Det er rént galt, thi Gustav Adolph maatte tværtimod forlade Sydtyskland for at dække Sachsen, der truedes af Wallenstein.

243) «samt Öen Gulland». Der burde tilføies «og Ösel», thi, naar alle de andre Fredsbetingelser angives, er der ingen Grund til at udelade denne. — «Den vestfalske Fred blev afsluttet i Byen Mynster i Vestfalen». Det skulde hedde: «i Byerne Osnabrück og Münster i Westfalen»; thi i Osnabrück forhandlede om de tyske Anliggender og om Freden med Sverrig.

245) «Han vandt et Par glimrende Seire over Skotterne og Irlænderne, som vilde gjøre Carl I's Søn til Konge». Det skulde være: «over Irlænderne og Skotterne som o. s. v.», thi 1) Kampen med Irlænderne var alt begyndt før Borgerkrigen i England, og 2) Irlænderne bleve først overvundne af Cromwell og 3) det var Skotterne, der forsøgte paa at sætte Carl II paa Thronen i England, medens Bevægelsen i Irland havde et meget mere partikularistisk Præg. — Det var ikke 1654 men Decbr. 1653, at Cromwell blev Lordprotector. — Nöiagtigere: «Efter hans Död 1658 kom Stuarterne atter 1660 paa Thronen».

250) «Kun 2 Generaler». Der mangler: «hvoraf den ene hed Stenbock», thi ellers forstaaer man ikke Carl X's Vittighed om Faarene og Bukken.

252) Hvis Bang ikke vilde offre et eget Afsnit til Richélieu, hvilket maaské ikke behöves, burde det i ethvert Tilfælde have været angivet enten pag. 252 ved Begyndelsen af Ludvig XIV's Regering el. ogsaa pag. 254 Linie 8, at Richélieu havde gjort Kongemagten i Frankrig uindskrænket, altsaa fuldendt Ludvig XI's Værk, der heller ikke er omtalt. — «Under Turennes og Condés Anförsel bragte de franske Hære altid (det skulde være «næsten altid») Seiren hjem med sig».

269) «Da Strelitzerne gjorde Oprör, lod han dem i tusindvis halshugge eller henrette paa endnu pinligere Maader og morede sig siden oftere med at lade nogle af dem hente fra Fængselet og selv hugge Hovedet af dem». Det er Bangs sædvanlige Hastværk, der lader ham fremstille Sagen, som om det var Peter d. Stores stadige Yndlingsfornöielse at hugge Hovederne af Strelitzerne. Tillige burde Fortællingen om Strelitzerne have staaet i Begyndelsen af Peter d. Stores Historie, da deres

Modstand var en af de første Hindringer, som han havde at bekæmpe.

271) «Da den russiske General Suvaroff havde indtaget Hovedstaden Varschau, og da Polakkernes Anfører Koziusko haardt saaret var falden i Russernes Hænder». Disse 2 Begivenheder burde være fortalte i omvendt Orden.

273) Ifølge de sidste Angivelser er de nordamerikanske Fristaters Befolkning ikke 33 men over 35 Millioner Mennesker.

281) Det burde omtales, at Napoleon atter indførte den katolske Religion i Frankrig.

284) «Moskau blev stukket i Brand af sine egne Beboere.» : af Gouverneuren Rostopschin; thi Beboerne vare aldeles uvidende om, hvad Skæbne denne havde bestemt for Moskau.

293) Den hellige Alliance burde være omtalt.

297) «Østerrig og Preussen, der frygtede for at miste deres Rov fra Polens Delinger, understøttede Russerne». Det var kun Preussen, der gjorde dette, thi Metternich tænkte endogsaa en Tid lang paa at lade Østerrig slutte sig til Polakkerne for at genoprette det gamle Polen med en østerrigsk Erkehertug som Konge.

Endvidere er Sproget paa enkelte Steder bredt og blomsterrigt f. Ex. pag. 69: «Som Consul maatte han nemlig være tilstede ved sine Sønners vanærende Død og bevarede ved denne Leilighed en ophøiet og ubøielig Ro, saa at ingen Mine røbede hans Hjertes pinlige Kamp». Har Bang tænkt sig det Komiske ved at høre en Dreng paa 10 Aar fremsige en saadan Periode? Og en historisk Lærebog bør dog være saaledes affattet, at Disciplene kunne fremsige deres Lektie med Bogens Ord. — Paa mange andre Steder er Fremstillingen utydelig, f. Ex. pag. 72: «For at faae hende (: Virginia) i sin Magt, fik han (: Appius Claudius) et slet Menneske, han havde i sin Tjeneste, til at foregive, at hun var en Datter af en af hans Slavinder og altsaa tilhørte ham». Naar jeg her kalder Fremstillingen utydelig, bruger jeg et meget mildt Udtryk, thi Enhver, som ikke kender Begivenheden, maa vistnok troe, at de paastode, at Virginia var en Datter af en af Appius's Slavinder og altsaa tilhørte Appius. — Det samme Hastværk, som jeg i det Foregaaende har paavist saa mange Exempler paa, viser sig ogsaa i Bangs Inkonsekvens m. H. t. Retskrivning og alle grammatiske Stridsspørgsmaal. Vel gælder der i den nuværende Overgangsperiode ingen faste Regler for Skrivemaaden, men enhver Forfatter føler det

dog som en Pligt ligeoverfor Publikum at skrive saa konsekvent som mulig, og denne Pligt bliver dobbelt stor i en Skolebog. Bang følger saaledes vel den almindelig anerkendte Regel, at Hjælpeverberne «er» og «bliver» (selv i Impf., medens han lader alle andre Enstavelsesimpf. være uforanderlige i Flertal) tilligemed Prædikatsadjektivet og Prædikatsparticipiet rette sig i Tal og Køn efter Subjektet f. Ex.: 21) bleve de ikke straffede 86) Sempronius var bleven kaldt tilbage 141) bleve disse Tog mere storartede; men hvorfor skriver han saa: 72) nu blev Decemvirerne afsatte 76) Fjenden var overvundet 124) Skarer af Mennesker blev savede midt over 136) blev hans Fjender bange 258) var Danmark bleven indviklet i 259) var Udfaldet bleven et andet? Bang lader naturligvis i Reglen et Adjektiv eller Participium, der staaer attributivt eller i Apposition til et Substantiv, rette sig efter dette, men hvorfor skriver han saa: 86) Den Dal, hvori Søen Trasimenus ligger, omgivet af høie Bjerge 112) laa flere Mariusser skjult (men rigtig 95 havde Markerne maattet ligge udyrkede) 117) han fandt paa sin Stol Sedler henlagt 164) de kunde ikke see sig møt 243) tillige havde det engelske Folk dem mistænkt for? Mon Svaret kan blive et andet end «af Skødesløshed og Hastværk». Bang bortkaster det stumme «e» som Böiningsmærke for Infinitiv f. Ex.: at tro, bo, dö, dy sig, befri (cfr. dog pag. 300 at befrie), men beholder det i alle Infin., hvis Stamme ender paa «aa» f. Ex.: at slaae, gaae, faae staae, uden at jeg kan indsee nogen Grund til denne Forskel. Han skriver 136) den nye Lære og 141) de frie Mænd men 128) de kraftige men raa og uövede Hobe. Han skriver endvidere Adelsstand; mon han ogsaa vilde skrive Borgerstand og Bondestand? 70) og 250) staaer der andensteds men 91) nogetsteds; ganske vist ere begge Former i Brug — men bör ikke være det hos samme Forfatter. Det Samme gjælder maaske ogsaa om 125) Slægtninger og 134) Slægtninge, sköndt her den sidste Form ubetinget er den overveiende. Hvorfor bruger Bang 44) det stygge tyske Ord «Bundsforvante», da han dog 91) viser, at han kjender det gode danske Ord «Forbundsfælle»? Fremdeles bruger han i Flæng i tyske Navne W og V f. Ex.: Werner Stauffacher, Walter Fürst, Winkelried, Zwingli, men Volf Isebrandt, Vestfalen, Vallenstein o.s.v. Endelig overholder han ikke Forskellen mellem hinanden og hverandre f. Ex. pag. 228 «Under de 3 Konger Frants II, Karl IX og Henrik III, Sønner af Henrik II og Katharina af Medicis, »

efter hinanden regerede i Frankrig». Enhver, der ikke kan Historie men Dansk, maa troe, at Katharina af Medici var kommen paa Thronen efter sin Mand Henrik II. Det skulde naturligvis hedde: «Under Henrik II's og Katharina af Medicis 3 Sønner, Frants II, Karl IX og Henrik III, som efter hverandre regerede i Frankrig».

Grunden til, at denne Anmeldelse er bleven saa lang, er, at jeg ikke kan lide i en overlegen Tone at udslynge en saadan Fordømmelsesdom over en Bog, som at den er «aldeles ubrugelig», uden grundig og udtømmende at bevise det. Det at skrive en Skolebog er ikke en nem Maade at tjene Penge paa, som saa Mange troe, men et alvorligt og besværligt Arbejde, hvor hvert enkelt Ord maa vendes og dreies mange Gange, og der udfordres dertil blandt Andet baade grundige Kundskaber og stadig Opmærksomhed under Udarbejdelsen — men paa ingen af disse Egenskaber har Bang givet Bevis i foreliggende Værk.

Den 18de Januar 1869.

L. A. C. Bergmann.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Bruner, Edu. a. Quaestiones Terentianae. (I. De canticis et tibis fabularum Terentii. II. Emendationes Terentianae.) Ex Actorum Societatis scientiarum Fennicae tomo IX. Helsingfors 1868. 92 S. 4. — *Cénac Moncaut*, Lettre à M. Paul Meyer sur l'auteur de la chanson de la croisade Albigeoise. Paris 1869. A. Aubry. 40 S. 8. — Samme, Les jardins du roman de la rose. (Extrait du Journal *L'investigateur* livraison d'août 1868.) Paris 1869. A. Aubry. 20 S. 8. — Samme, Lettres à MM. Gaston Paris et Barry sur les Celtes et les Germains, les chants historiques Basques et les inscriptions Vasconnes des Convenæ à propos de l'histoire du caractère et de l'esprit français et de l'histoire des peuples Pyrénéens. Paris 1869. A. Aubry. 56 S. 8. — *Knudsen, K.*, Nogle språk- og skolespøsmål. Kristiania 1869. J. Chr. Abelsted. IV + 199 S. 8. — *Opfæder Eders Børn i Tugt og Herrens Formaning! Om Berneopdragelse. Et Kjærlighedsord til unge Opdragerinder af En Veninde af Barneverdenen.* (Översat.) Odense 1868. Hempelske Boghandel. 137 S. 16. — *Bydqvist, J. E.*, Svenska språkets lagar. IVde bandet, I. Stockholm 1868. O. H. Klemming. 227 S. 8. — *Schönheyder, J.*, Kortfattet Retskrivningslære. Christiania 1868. J. W. Cappelen. 15 S. 8. — *Volquardsen, O. A.*, Untersuchungen über die Quellen der Griechischen und Sicilischen Geschichten bei Diodor, Buch XI bis XVI. Kiel 1868. Schwerts'sche Buchhandl. VIII + 132 S. 8. — *Voss, P.*, Græsk Ordsamling, methodisk ordnet til Skolebrug. Kristiania 1868. J. W. Cappelen. VIII + 71 S. 8. — Samme, Lærebog i Latin for Begyndere. Efter C. Ploetz med Forandringer og Tillæg. Kristiania, 1868. J. W. Cappelen. VII + 173 S. 8. — *Wiiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 2det og 3die Hefte. Odense 1868—69. Hempelske Boghandel. S. 65—192. 8.

form er os her ligegyldig), og dette ord beholdt i Nordisk *w* i fremlyden, efterat den oprindelige J-runes navn *jāra* var blevet til *āra*.

Til den ældre jernalders indskrifter slutter Råfsalstenens indskrift sig også ved H, der dog har holdt sig i flere indskrifter (navnlig i Danmark), som ellers har den kortere rækkes runer. Nærmere til de sidste hører A R, som dog også forekommer i Stentofte- og endog i Järsberg- eller Varnum-indskriften¹⁾ (ved siden deraf én gang Y) og som altså ikke er fremmed for alle med den længere rækkes runer skrevne indskrifter. S står nærmere ved de yngre indskrifter R Y (som også læses på Sölvesborg-stenen) end ved de ældres Z, men kan dog siges at være en overgangsform. Mærkelig og vigtig er her runeformen † for A, ti denne er tidligere ikke funden sammen med nogen for den længere række særegen rune²⁾. † giver os et uigjendtvælsomt bevis for at stenens skrift og (da skrift og sprog her ikke vel kan skilles fra hinanden) også indskriftens sprog er nordisk. Da vi endnu i danske indskrifter, som tilhøre et yngre sprogtrin end Råfsalindskriften, finde runeformen * for A, så tør vi slutte, at * for A ikke med én gang blev fortrængt af †, men at de to former i lang tid brugtes ved siden af hinanden (om vi end ikke tør sige i én og samme bygd).

Også sprogformen viser en overgang mellem sproget på Gallehushornet og i lignende indskrifter (hvilket vi måske efter forslag af prof. Carl Säve kan kalde Urnordisk) på den ene side og almindelig Oldnordisk på den anden; den står, såvidt vi kan sé, på omtrent samme trin som Istabyindskriftens sprog og på et ældre end Sölvesborgindskriftens. I genitivformen WULFS er stammens udlydsvokal *a* tabt foran endelsen S, medens den derimod har holdt sig i Bøstenens HNABDAS; på aldeles samme måde forholder Istabystenens WULAFa sig til Tunestenenens WIWAR. Vi må da formode, at i Råfsalindskriftens sprog stammens udlydsvokal også var tabt i nominativ af hankjønnsord i ental, og STAINAR tør derfor ikke tages som entalsform. Det må være nominativ i flertal: ligesom oldn.

¹⁾ Varnum-stenen vil jeg herefter kalde Järsberg-stenen; jfr. tillæg i dette hefte.

²⁾ Overalt hvor † forekommer i de hidtil kjendte indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, må det betegne N.

rúnar, Istabystenens RUNAR svarer til Järsbergstenens RUNOR, got. *rūnōs, således forholder oldn. *steinar*, Råfsalstenens STAINAR sig til got. *stainōs; i Tune- og Järsberg-stenens sprog måtte den tilsvarende form lyde STAINOR.

Flertalsformen 'stene' lader sig også vel forlige med de ydre forhold, ti efter Ödman har her stået fem stene i rad, efter Holmberg én sten omgivet af tre mindre, medens nu adskillige større stene uden al orden er kastede ind imod runestenen (Brusewitz Elfsyssel s. 256). I senere skandinaviske runeindskrifter fortælles ofte, at en mand lod reise 'disse stene' efter en slægtning, således f. eks. i Lilj. R-U. 77 (Dybeck fol. 146), Lilj. R-U. 162, Lilj. R-U. 430 (Dyb. fol. Stockholm no. 90), på en sten fra Egersund (Nicolaysen Norske fornlevninger s. 786); ligeledes nævnes 'alle disse stene', 'to stene' o. s. v.

Derimod finde vi i Råfsalstenens ligesom i Istabystenens indskrift en væsentlig afvigelse fra almindelig Oldnordisk deri, at W har holdt sig foran U (O), medens det overalt i nordisk sprog, som vi kjende det fra den historiske tid, er faldet bort i denne lydstilling¹⁾; foran W må l være vokal og kan ikke have været udtalt som j, der er indtrådt foran u i den senere form *Hörjulfs*. Hvorvidt omlyden allerede havde gjort sig gjældende eller ikke, kan skriften her ikke vise.

Også med hensyn til den korte udtryksmåde slutter indskriften 'Herjulvs stene' sig på den ene side til runeindskrifter af det ældre slag f. eks. Steinstad-stenens (hvortil jeg henviser), på den anden side til indskrifterne på Kallerup-stenen og på Snoldelev-stenen.

Allerede af de ældre tegninger, i hvilke hverken H eller P kom tydelig frem, havde jeg formodet, at stenen havde den ovenfor meddelte indskrift. Denne formodning meddelte jeg prof. Stephens, som bifaldt den og straks skrev til Göteborg for påny at få undersøgt stenen. Ved sin indflydelse udvirkede han, at dr. Charles Dickson med sin sædvanlige liberalitet lod tage gipsafstøbninger af indskriften. Et eksemplar blev mig sendt som gave til Christiania universitets oldsamling, og jeg havde da den glæde at sé, at der på stenen tydelig stod, hvad jeg på forhånd havde formodet.

¹⁾ Undtagelser herfra er efter min mening kun tilsyneladende.

Bratsberg, søndre Trondhjems amt
(Stephens s. 267 f.).

Indskriften på den i en gravhaug fundne sten er
ÞFMYY

Først må det afgjøres, om vi her virkelig har den ældre jernalders runer, hvorom der har været ytret tvil, idet man har sagt, at indskriften udelukkende fremviser sædvanlige runer (N. Nicolaysen i årsberetning fra foreningen til norske fortidsmindesm. bevaring for 1857, s. 27). Der vil i Norge ikke kunne påvises noget eksempel på, at en sten med kort indskrift i de almindelige runer er funden sat i gravhaug således som Bratsberg-stenen. Derimod er dette oftere tilfældet ved stene, som bære indskrift i runer af det ældre slag, således Steinstad-stenen og Orstad-stenen. Navnlig må med Bratsbergfundet sammenlignes fundet fra det $\frac{1}{2}$ mil derfra liggende Tanem i Klebbu, og at dette hører til den ældre jernalder, godtgjøres både af runerne i stenens indskrift og af den broncekjedel, der fandtes i samme haug som runestenen.

Selve indskriften på Bratsberg-stenen viser også, at vi her må have de ældre runer. Allerede runeformen $\mathfrak{F}$ taler herfor. Den form af $\mathfrak{G}$ -runen, som har kvistene mod højre, forekommer nemlig ikke i andre norske indskrifter af det senere slag end i en eiendommelig gruppe, som består af 6 runeindskrifter fra Jæderen, samt indskriften på stenen ved Vangs kirke i Valdres, og hvortil jeg også henfører indskriften på et norsk relikvieskrin i Kjøbenhavn (Stephens s. 476 a), som mulig er ristet af en Jæderbo¹⁾. Men imellem runeformen på Bratsberg-stenen og formen af $\mathfrak{G}$ -runen på de jæderske stene, Vang-stenen og relikvieskrinet er der den forskjel, at øverste kvist i Bratsberg-indskriften udgår fra toppen af den rette stav (hvilket er det oprindelige), medens den i de nævnte indskrifter af det yngre slag begynder længer nede.

Læste man indskriften på Bratsberg-stenen efter den betydning, som runerne har i den kortere række, ÞÁLIM eller ÞOLIM (skjønt $\mathfrak{G}$ -runen i de norske indskrifter, i hvilke den har kvistene til højre, aldrig betegner $\mathfrak{o}$), så måtte dette tydes af det almindelige oldnorske sprog; men af dette lader det sig på ingen måde forklare, ti ingen vil vel deri med Finn Mag-

¹⁾ Denne mærkelige gruppe af norske runeindskrifter håber jeg at få omtalt nærmere i en anden afhandling.

nusen finde et 'Lader os tale'. Man får da opgive tanken om her at finde den kortere rækkes runer.

Læse vi derimod runerne efter deres betydning i den ældre skrift, så står der

ǷALIR

Dette har jeg allerede i tidskr. f. philol. og pæd. VII, 246 tolket som et mandnavn i nominativ; jeg har der sammenstillet denne indskrift med den på Bergastenen, som ligeledes giver os de afdødes navne i nominativ uden noget tillæg. Ordstammen må være enten ǷALI, jfr. GASTIR, eller ǷALJA. Navnets oprindelse og betydning kjender jeg ikke¹).

Krogstad, Upland

(Stephens s. 184 f.).

Stephens meddeler en ny tegning af stenen ved baron Nordenfalk, hvilken i alt væsentligt stemmer overens med tegningen i Bautil no. 581; desuden er hos Stephens aftrykt en tegning af Johan Bure tagen 1620—1640. Også har jeg havt for mig en af forskellige oplysninger om indskriftens udseende ledsaget nøjagtig tegning i naturlig størrelse, som jeg har professor Carl Säves opofrende velvilje at takke for.

Den side af stenen, på hvilken en brynjeklædt mand eller 'gubben', som almuen efter Säve kalder ham, er tegnet, har følgende indskrift (a):

INIRJǷM

De 3 rette stave i de to første runer stige efter Säve ikke (således som på Nordenfalks tegning) højere op end kvistenes tilslutnings-punkter. De to sidste runer er nu tildels affækkede. Af den næstsidste rune N er en del af den nedre vinkels lodrette stav falden bort, men forøvrigt er dog så meget

¹) Jeg skal her, for mulig at lede andre på spor, sammenstille nogle navne, som har en lignende klang. Førstemann nævner *Thalward* (d. e. *Thalward*) som navn på en langbardsk hærfører i 6te årh.; derimod formoder han, at *Thalilo* i Hontheims hist. Trevir. fra år 865 er feil for *Thasilo*. Som frisisk navn forekommer *Theldag* index bon. ed. Creceillus (Heyne altniederdeutsche namen); på det oldengelske *ðelwald* (Kemble dipl. I, 296) tør jeg her ikke tænke. Det gamle sønderjydske mandnavn *Tale*, *Thale* (Kok det danske folkesprog i Sønderjylland II, 51) kommer vist slet ikke i betragtning.

En anden udvei er følgende: ǷALIR kunde være for ǷALLIR, oldn. vilde lyde Ƿellir, som måtte høre til þöll, þella, jfr. mandnene Þyrnir, Heggr. Men denne udvei er snarest at udelukke.

igjen, at man sér, at de ældre tegninger give runen korrekt. Af den sidste rune l er kun toppen tilbage, men der er ingen grund til her at tvile om de ældre tegningers troskab, da de er så rigtige i alt andet; der kan ikke fra den lodrette stav oven-til have udgået nedad mod venstre nogen kvist. Om der efter l oprindelig har været en eller flere runer, kan efter stenens nuværende udseende ikke afgjøres, da alt efter l er afflækket; men det er, som Sæve ytrer, ikke rimeligt, da tegningen i Bautil i alt andet er så rigtig¹⁾.

Den anden sides indskrift (b) er

Υῖῖῖῖῖ

Ved ordets slutning har Sæve ikke kunnet mærke nogen prik eller andet slutningstegn.

Runerne på stenen er ikke særdeles dybt hugne, men deres former og runestregernes grænser er overalt tydelige.

Indskriften har et sjældent runetegn ῖῖ, hvis værdi det først gjælder at finde. Stephens læser det som yO (d. e. jo). I alle optegnelser af den længere rækkes futhark (også på Vadstena-bracteaten og på Charnay-spænden) findes ῖ eller ῖ mellem j-runen (oldeng. *gér*) og p-runen (oldeng. *peord*); runen heder i oldengelsk *eoh* eller *iā*, og dens betydning (*eo*, *i*) har forandret sig noget, eftersom runenavnets form forandrede sig. Men når vi gjengive ῖῖ på Krogstadstenen ved 'jo' eller 'iu' eller en nærbeslægtet vokal eller tvelyd, vil vi, såvidt jeg tror, få ord af uforklarlig form²⁾.

ῖῖ som tegn for en tvelyd eller selvlyd må meget tidlig være gået af brug i nordisk. Deraf at det, som Vadstenabracteaten viser, blev stående i futharken, følger ikke, at det blev brugt som egentligt skrifttegn. Runens lyd værdi sees ikke af dens forekomst på Rökstenen blandt den længere rækkes runer (blandt hvilke ῖ ikke er) eller i flere bracteatindekrifter; ja disse sidste give os vel ikke engang sikkerhed for, at tegnet fremdeles var egentligt skrifttegn. ῖῖ forekommer ikke i nogen anden nordisk indskrift, som tydelig indeholder ord, end Krogstadindskriften. Det synes da på forhånd muligt, at overens-

¹⁾ Deraf, at sidste l mangler i Bures tegning, tør man vistnok ikke slutte, at der på hans tid var slækket ligesåmeget af som nu, men kun, at stenen dengang stod så dybt, at l var skjult.

²⁾ På Reidstad-stenen og på Stentofte-stenen forekommer ῖῖ.

stemmelsen i form mellem den oldengelske *eoh*-rune og den på Krogstad-stenen forekommende rune er tilfældig og at deres lydverdi er aldeles forskjellig.

Jeg tror, at Munchs skarpsind også her har fundet det rette: han læser tegnet på Krogstad-stenen som T (Annaler f. nord. oldk. 1848, s. 288 anm.); derved kommer der straks former frem, som klinge os bekjendt. $\uparrow \downarrow$ må da være en afændring af $\uparrow$, en afændring, som rimelig har været indskrænket til et snævrere rum i sted og tid og som senere igjen er forsvunden. En sådan afændring synes ikke meget påfaldende, når vi mindes, at overhoved kvistenes stilling i forhold til runens stav kan forandres meget ved en og samme rune: $\phi \phi \uparrow * \uparrow \uparrow$ er afændringer af ett og samme tegn; ligeledes $\chi \psi \lambda$; $\langle \gamma \psi \lambda$; $\uparrow \uparrow$ o. s. v. Og at denne afændring kun er funden på denne ene sten, kan heller ikke modbevise læsningen som T; således er jo $\uparrow$ for A hidtil kun fundet på Istabystenen, og i den særlig skandinaviske runeskrift sé vi også brugen af flere tegn indskrænket til enkelte landskaber.

Indskriften læser jeg altså

MWSTUINGI
STAINAR

Da MWST er en umulig lydforbindelse, så er det klart, at vokalerne ikke er udtrykte, ligesom i Etelhem-indskr., ved de to første stavelser. Jeg udfylder og deler indskrift a således

M(A)W(I) STUINGI.

Da 5te runes venstre stav er noget krum, læser jeg runen med tidligere fortolkere som U, ikke som E, uagtet den ligner Π , der på Torsbjerg-dopskoen og vistnok også på Dalbysmykket bør læses som E.

At a indeholder den afdödes navn og at dette er et mandnavn, gjøres allerede sandsynligt deraf, at denne indskrift står på samme side som billedet af en brynjeklædt mand. I STUINGI sé vi let et patronymicum, jfr. HOLTINGAR; og da den afdöde vistnok må have været en mand, må nominativformen være STUINGAR. Dette kan være dannet af et navn STUA, stamme STUAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA, stamme HOLTAN. Dette STUA kan være d. s. s. got. *staua* masc. en dommer; ti til got. *au* foran a svarer i andre germanske tungemål regelret α : got. *trawan* = oldn. *trúa*, *bauan* = *búa*, *bnauan* jfr. *gnúa* (*bnúa* forudsættes af *bneri* cod. Arna-Magn. 677 qv. side 54,

linje 20). Samme ordstamme skyder også skud i oldhöitydsk, f. eks. *stúatago* dommens dag¹).

Da hovednavnet må have samme kasusform som det dertil hørende patronymicum, så udfylder jeg MAIWI. Dette forklarer jeg af en stamme MAIWA, nomin. MAIWAR; det er samme navn som *Már*, hvilket vi ofte finde brugt på Island, og det betyder en måge. Ordet böies i oldn. *már*, gen. *más* eller *máss* (senere *márs*), nom. pl. *mávar* eller i ældre håndskrr. *mór*, *móss*, *móvar*, hvor *ó* er opstået af *á* ved indflydelse af *v* (*w*); i oldeng. heder det *máew*, nyeng. *mew*, oht. *mēh*, *mēu*. De tyske former vise, som dr. Lyngby bemærker, at ordstammen oprindelig har lydt MAIWA. Tvetyden er i M(AI)W(I) ikke skreven ligesom i þ(AU)SI på Kleggum- eller Bække-stenen; udlydsvokalen er ligeledes udeladt i Kleggumstenens SIN(A).

STAINAR er åbenbart = oldn. *steinn*, nomin. i ental af det ord, hvis akkusativ i ental STAINA forekommer på Tunestenen. Dette ord kunde let lede hen på den tanke, at Krogstadstenens indskrift var ensartet med *HURNBURA STAIN SUIÞKS* på Kallerupstenen, *HARIWULFS STAINAR* på Råfsalstenen, *IGINGON HALAR* på Steinstadst. Men det synes umuligt at finde genitivformer i indskrift a; ti efter Säves oplysninger kan runen efter *Þ* hverken have været *Þ* A eller *Þ* S. — Wimmer, der efter Munch har læst (4de rune i a og) 2den rune i b som T, forstår STAINAR som mandsnavn (navneordenes böining s. 46 anm.), og da han sammenstiller det med Bergastenen og Bratsbergstenens indskrift, må han have taget 'Stein' som navn på den mand, til hvis minde stenen er reist. Men det er usandsynligt, at den afdödes navn skulde være skrevet på en anden side end 'gubben' (der vel netop er den afdödes bilde), når der overhoved var skrevet noget ved siden af dette; og desuden véd jeg ikke, hvorledes indskrift a skulde kunne forliges med Wimmers opfatning af STAINAR.

Hvad der i indskriften har voldt mig mest ulæmpe, er sidste l i STUINGI; dette kan, såvidt jeg sér, ikke være anden kasus af STUINGA end dativ i ental. Rigtignok afviger l her fra E i Tunestenen WODURIDE og Järsbergstenens HITE. Hvis min tolkning er den rette, må denne afvigelse forklares

¹) De oldtyske navne *Staugis*, *Stauher* (se Förstemann) kan på grund af vokalen ikke høre umiddelbart til got. *staua*.

på en af følgende to måder: Enten var *e* i dativ ental af *a*-stammer allerede i udtalen blevet til *i* på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet; men denne forklaring synes betænkelig, især da dativendelsen *i* eller *e* ved *a*-stammer i oldnordisk ikke virker omlyd; ved HAITINAR Tanum — got. *kaitans*, oldn. *heitinn* ytrede jeg en lignende tvil, men dér var i indlyden foran *n* lydovergangen mindre betænkelig. Den anden forklaringsmåde er følgende: I betegner her, som i særlig skandinavisk runeskrift, lyden *e*. Rigtignok tør man ikke tænke på, at M E var gået af brug på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet, ti denne rune findes på Jårsbergstønen, hvis indskrift har flere mærker på ikke at være blandt de ældre af de i den længere rækkes runer affattede (således 3 gange Λ og kun én gang Υ , medens Krogstadindskriften har 1 gang Υ og ikke Λ), og endog på 4 blekingske runestene; men det synes ikke urimeligt, at man længe førend M gik af brug begyndte af og til at skrive I for *e*. Hvis denne formodning har nogen grund, kan der også blive spørgsmål, om I i HAITINAR betegner lyden *e*.

Hvis den første forklaringsmåde er den rette, synes selvlyden I i dativendelsen at tale for nordisk sprogform, om end ikke afgjørende¹⁾. Og i andet tilfælde må man fra den nordiske skrivemåde I (for E) slutte til nordisk sprog.

Hvis vi i M(AI)W(I) STUINGI har dativformer, synes STAINAR ikke at kunne være appellativ, ti jeg véd intet at nævne til støtte for, at man skulde have sagt *steinn Mávi Stúa syni* i samme betydning som *steinn Máss Stúa sonar*. Jeg formoder derfor, at STAINAR er navn på den mand, som har reist stenen. Vi vil da her have en udtryksmåde, som ofte forekommer i græske og latinske indskrifter, f. eks. *Σεργία Δημητρία Ακ(τινιος) Ἀρσιελιος Θρόπιος τῆ ἑαυτοῦ γυναίκε. χαίρειτε* Corp. inscr. Graec. 3786; (A)rr(et)ius legatus (l)egionis primae Minerviae coniugi obaequentissimae Lersch Rheinlând. inschrift. Cöln no. 39.

Efter min formodning skal altså den hele indskrift læses

M(AI)W(I) STUINGI
STAINAR

¹⁾ I et oldfrisisk håndskrift forekommer dativformer på *i* af *a*-stammer; jfr. Förstemann om dativer på *i* af *a*-stammer i oldtyske stedsnavne i Kuhns zeitschr. f. vgl. sprachforsch. XVII, 56. 59.

og oversættes: For Må Stuessón (reiste) Stein (dette mindesmærke).

Om alliteration er tilsigtet, lader sig neppe afgjøre.

Reidstad, Lister og Mandals amt

(Stephens s. 256).

Denne runestens form synes at gjøre det rimeligt, at den oprindelig har havt sit sted inde i en gravhaug ligesom Orstad- og Steinstad-stenen.

Først gjælder det at bestemme runerne, der navnlig i anden linje ikke overalt er aldeles tydelige.

Første linjes indskrift synes at måtte læses

INÞI+XFY

Vistnok går der streger over fra 3dje rune til 4de, så at disse to runer tilsammen få lighed med $\mathfrak{M}\mathfrak{D}$; men disse forbindelsesstreger må sikkert være tilfældige, da den nederste af dem har en aldeles uregleret form. Desuden er INM+XFY lidet sandsynligt, fordi vokalen mellem $\mathfrak{M}$ og $\mathfrak{X}$ da måtte være ubetegnet.

Anden linje begynder vel med $\mathfrak{k}$; foran denne rune öiner jeg rigtignok en lodret stav, som ikke går høit op, men denne har alt udseende af at være tilfældig. $\mathfrak{k}$ synes tydeligt og må vel med Stephens opfattes som binderune for $\mathfrak{l}\mathfrak{k}$ IK. 2den rune er utvilsomt $\mathfrak{P}\mathfrak{W}$. 3dje og 4de er efter min mening sikkert $\mathfrak{F}\mathfrak{k}$ AK; 4de rune kan jeg ikke læse S: den er dertil for liden, og navnlig har den nederste böining mod venstre en så uregleret form, at den må være tilfældig. 5te rune kan, såvidt jeg sér, slet ikke være $\mathfrak{N}\mathfrak{U}$, der har en ganske anden form i indskriften, idet staven til høire ikke er indböiet på midten; den må være $\mathfrak{R}\mathfrak{R}$. Så kommer $\mathfrak{F}$, hvis överste kvist er slået af; jeg kan her ikke læse N, ti de 3 gange, N-runen forekommer i indskriften, begynder kvisten på venstre side af den lodrette stav og hælder mere nedad.

I andet ord i anden linje læser jeg de to sidste runer, der ikke er heldig gjengivne i tegningen hos Stephens, som $\mathfrak{F}\mathfrak{M}$, ikke som $\mathfrak{B}\mathfrak{X}$; navnlig er det, såvidt jeg kan sé, sikkert, at næstsidste rune er $\mathfrak{F}$. Læsningen af sidste rune som $\mathfrak{M}$ skylder jeg prof. O. Rygh. — Tredje linje er tydelig.

Jeg læser altså:

INÞI+XFY

$\mathfrak{k}\mathfrak{P}\mathfrak{F}\mathfrak{k}\mathfrak{R}\mathfrak{F}\mathfrak{Y}:\mathfrak{N}\mathfrak{U}\mathfrak{F}\mathfrak{M}$

$\mathfrak{P}\mathfrak{R}\mathfrak{F}\mathfrak{I}\mathfrak{T}\mathfrak{F}$

IUÐINGAR
IKWAKRAR UNNAM
WRAITA

Først møde vi et mandnavn i nominativ IUÐINGAR. Stephens, der læser IUÐINGÆA, har vistnok ret i at sammenstille dette med navnet på en alemannisk stamme *Iuthungi* (Zeuss Die Deutschen s. 312 f.), hvilket Grimm Gesch. d. deutsch. spr. 2 ausg. s. 349 gjenfinder i det oldtydske mandnavn *Eodunc*, middelhøitydsk *Iedunc*. IUÐINGAR, der har den velkendte patronymiske endelse, er afledet af IUÐA, stamme IUÐAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA. IUÐA gjenfindes, som Stephens påpeger, i senere nordisk runeskrift: akkus. IUÐA Tännöstenen, Finnheden, Småland (Lilj. R-U. 1247). Stammeordet er efter Grimm oldn. *jóð barn* (især om det nyfødte foster).

Er nu IUÐINGAR navn på den, som har sat mindestenen, eller på den afdøde? I første tilfælde må det høre sammen med det følgende IKWAKRAR, så at disse ord tilsammen give det fuldstændige navn på den, som har sat mindestenen. Men herimod tale to grunde, af hvilke hver har meget stor vægt. Indskriften vilde da (som de følgende ord vise) kun nævne den, som har ristet runerne, men aldeles ikke den afdøde, om hvem stenen skulde minde; dette er vistnok efter min mening ikke uden eksempel, men dog så sjældent, at det ikke bør antages, hvor en anden opfatning er vel mulig. Dernæst: når der var givet en mand to navne, måtte det ene være et patronymicum; og dette ene kunde på grund af formen alene være IUÐINGAR; men et patronymicum står ellers overalt efter det egentlige navn. Jeg opgiver derfor den første af de to nævnte tolkninger og forstår IUÐINGAR som navn på den afdøde; dette må da tages for sig og står ikke i nogen syntaktisk forbindelse med de ord, som de to andre linjer indeholde. Ved Bergastenen har jeg nævnt eksempler på den (også hos Romere og Græker almindelige) skik at sætte på mindestenen den afdødes navn i nominativ uden tilføjet verbum. Den samme udtryksmåde har vi efter min tolkning på Reidstad-stenen, men her tilføies i en sætning for sig oplysning om, hvem der har ristet runerne.

I IKWAKRAR er WAKRAR tydelig det overalt blandt germanske folk udbredte adj. oldn. *wakr*, oldeng. *waccor*, oht. *wachar* o. s. v., hvis betydning er årvågen, livlig, frisk, rask, uforfært o. s. v.; derimod kan man være i tvil, om WAKRAR

alene er navn eller om det er sidste led af et sammensat navn. I sidste tilfælde måtte IK imod hvad der ellers er regel i disse indskrifteres sprog (jfr. dog NIWANGMARIA på dopskogen fra Torsbjergmose, GISLIONG-WILIA på hövelen fra Wiemose) have kastet stammens udlydsvokal bort; hvorfra IK da skulde have sin oprindelse, vidste jeg ikke at sige (der findes et gammeltydsk navn *Ioo, Ihho*).

Jeg foretrækker en anden tolkning: IK WAKRA 'jeg Vagr'; 'jeg' og navnet er da skrevet sammen uden ordadskillelse ligesom i guldhorn-indskriften. Dog er der den vanskelighed, at 'jeg' skrives EK med M i indskrifterne fra Gallehus, Tune, Järsberg og Lindholm; og da *e* i dette pronomen både er den oprindelige germanske selvlyd og tillige har holdt sig i norsk mål til de seneste tider, så kan jeg ikke tænke mig, at *i* blev udtalt i 'jeg' af den, som ristede runerne på Reidstad-stenen. Jeg må formode, at *e* her er udtrykt ved *l*, uagtet den længere runerække havde eget tegn for *e*; det samme er efter min formodning tilfældet på Krogstad-stenen. På lignende måde er i Reidstad-stenens indskrift NG udtrykt ved IX, uagtet den længere runerække havde eget tegn for *h*in lyd.

Hvis jeg nu rigtig har oversat 'jeg Vagr', viser det sig tydeligere end før, at vi hermed ikke kan forbinde IUÐINGAR.

Det usammensatte navn *Vagr* var ikke ukendt i Norden: så hed en af kjæmperne på Ormen lange i Svolderslaget, det var også Odensnavn; end mere udbredt var det hos tyske stammer, se Förstemann, således allerede *Οὐάκκαρος ὁ Οὐάκκρος τὸ γένος* Agath. I, 21. En afledet form har vi som navn i *UAKRA* (akkus.) Lilj. R-U. 1275 (Värend) og i *UAKRO* (gen.) Lilj. R-U. 522 (Lunda socken, Seminghundra härad, Upland). Også som andet led i sammensatte mandsnavne forekommer *vagr* undertiden: den navnkundige *Odoacer* vilde på nordisk mål hede *Audvagr*; vi må rimelig også søge det i det vistnok fra syd med heltesagnet indførte navn *Jónagr*.

Endnu står UNNAM WRAITA tilbage. I det sidste ord kan ingen miskjende en böinings- eller aflednings-form af det verbum, som i oldnorsk lyder *rita* og som betyder 'ridse, skrive'. Hidtil har alle forstået det som entalsform af præteritum = oldn. *reit*, og det må da, hvis IK er 'jeg', være 1ste person. Hvis dette var rigtigt, vilde formen være meget mærkelig derved, at den havde holdt den udlydende vokal, som ellers overalt i ger-

manske sprog er tabt¹⁾, medens den findes i Græsk som α i 1ste person, som s i 3dje person, i Sanskrit som a . Denne vokal mangler også i former for 3dje person af præt. i ental, som findes i andre nordiske runeindskrifter af det ældre slag: WARAIT i Istaby-indskriften, der har endelsen Δ i entallets akkus. af a -stammer, men hvor rigtignok vokalen er falden bort foran nominativmærket $\mathfrak{R}$; WAS Tanum (hvor jeg ikke med Wimmer tør tænke på 1ste person). At vokalen i udlyden skulde have holdt sig i 1ste person, men være kastet bort i 3dje person, synes mig ikke rimeligt. Den tvil, som herved vækkes om den givne forklaring af WRAITA, øges derved, at UNNAM da, såvidt jeg kan sé, bliver uforklarligt; efter formen kunde det til nød være dativ i flertal (skjønt man vel så langt tilbage i tiden snarere skulde vente endelsen —AMR), men derved hjælpes jeg ikke videre.

Jeg vover derfor at foreslå en anden tydning af WRAITA. Dette kan efter sin form være akkus. i ental af en ligelydende nominalstamme; hvorvidt det er hankjønnsord eller intetkjønnsord, kan formen i akkusativ ikke vise²⁾. Snarest tænker jeg på et hankjønnsord WRAITAR 'indridsning' dannet af *WRITAN som oldn. *seidr* af *sida*; jfr. oht. *reiz* linje.

Er denne tolkning den rette; så må UNNAM være 1ste pers. præt. i ental af et stærkt verbum. Efter formen ligger det nær at tage UNNAM som ændring af UND-NAM, ti d trænges let ud mellem to n 'er; således skrives i norske og islandske håndskrifter ikke sjælden nn for ndn : *bunnair* i cod. Arna-Magn. 619 qv. (Ungers udg. s. 159, l. 26), *bnna* cod. AM. 623 qv. (Gíslason Um frumparta s. 113); *annes* Ísl. sög. II, 244, Flat. I, 140 l. 23 o. s. v. Grunden til, at UNNAM er skrevet med to N 'er, medens der på Bergastenen er skrevet FINO for FINNO, er vistnok den, at hvert af de to N 'er i UNNAM hører til sit led i et sammensat ord.

Præfixet UND synes her at være brugt i omtrent samme

¹⁾ Jeg kan ikke følge Stephens i den s. 663 givne læsning og tolkning af en nordisk runeindskrift i Carlisle, hvorefter der i denne skulde stå *ÜARAITA* = *vrait, reit*. Også de af Haigh (The conquest of Britain p. 40 f. 63) nævnte eksempler, i hvilke den oprindelige vokal i præteritums endelse skulde være bevaret, må falde bort.

²⁾ Jeg har i de ældste nordiske runeindskrifter endnu ikke fundet eksempel på akkus. eller nomln. i ental af et hankjønnsord, der høies som oldn. *kisif* eller som oldn. *göf*.

betydning som i got. *undgreipan* (gribe), *undrēdan* Skeireins VI (yde); UN(D)NEMAN kunde da kanskje betyde egentlig tage fat i, deraf påtage sig, iværksætte el. lign. UNNAM WRAITA synes at være væsentlig d. s. s. WRAIT, *reit*. Versformen kan vel have givet anledning til, at et sådant omskrivende udtryk blev brugt; alliterationen i

IK WAKRAR

UNNAM WRAITA

er neppe tilfældig, med den halve verslinje IK WAKRAR kan jævnføres EK WIWAR på Tunestenen.

For skriftlære og lydlære er endel enkeltheder til slutning at sammenstille.

Skilletegn er ikke brugt ved linjernes slutning, kun én gang (inde i anden linje) er to prikker den ene over den anden brugt som skilletegn; : er også skilletegn på Tunestenen, hvor ordadskillelse ikke er gennemført.

Ɱ forekommer i enden af et ord. Bredsdorffs og Munchs formodning, at Ɱ er *m* inde i ord, Y *m* i ordenes slutning, har ingen støtte og må forkastes.

NG er ikke betegnet ved Ing-runen, men ved ƿX; dette peger måske hen på et senere tidspunkt end det, Tune-, Steinstad- og Tanum-stenene tilhøre. Mulig (dog ingenlunde med tryghed) tør det samme sluttet deraf, at lyden *e* efter *miu* formodning er udtrykt ved Is-runen i IK; men M var neppe overalt opgivet på den tid, da Reidstadindskriften blev indhuggen: flere svenske indskrifter, i hvilke M findes, må vist være senere.

I IUÞINGAR synes IU at svare til got. *iu* (oldeng. *eó*, oldn. *jú*, *jó*), ikke til got. *ju*. Som den fællesgermanske lyd synes *eu*, ikke *iu*, at måtte sættes, ti ligesom got. *mitan* forholder sig til *mat*, således *biugan* til *baug*; men da nu *mitan* er opstået af *metan* jfr. gr. *μέτιμος*, så må også *biugan* være opstået af *beugan* jfr. gr. *φείγω*.

A er ikke brugt som hjælpelyd: WRAITA (jfr. HLAIWA Bð), WAKRAR; i modsætning dertil har Järsberg-indskriften WARITU, HARABANAR.

Steinstad, nedre Telemarken

(Stephens s. 254 f.).

Stenens Indskrift er først rigtig gjengiven i tegningen hos Stephens, der sikkerlig med rette har taget den fjerde rune som NG. Vi har altså

IXIᚱᚰTHFFY
IGINGONHALAR

HA er betegnet ved binderune. — Her er HALAR let at udskille som et eget ord. Da vi har seet, at også den ældre jernalders runeskrift undlader konsonantfordobling: FINO Berga for FINNO, så kan vi forklare HALAR som HALLAR = oldn. *hallr*, sten. Ordets stammeform her i indskriften stemmer overens med den nordiske og afviger fra got. *hallu-s*. At ordet *hallr* allerede i den ældre jernalders tid brugtes i Nordisk, sé vi også deraf, at dét af dette ord afledede *hella* (oprindelig *halljö*) alt så tidlig må være gået over i Lappisk og Finsk (se Thomsen: den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 57. 67. 93. 120); det af *hallr* dannede stedsnavn *Halland* har mån allerede søgt hos Jordanes.

Det på Steinstad-stenen brugte ord om stenen, på hvilken runer ristes, er heller ikke ukjendt i senere nordisk runeskrift: en sten på Tose (Thorshov) i Smålenene har indskriften *NIKULAS ATLA SUN KERÐE RUNAR A MORKOM HAL* (tværstregen på 4 i sidste ord er ikke tydelig, men neppe usikker). — I IGINGON må vi da have den afdödes navn, og efter al rimelighed i genitiv. Det gjælder først at udfinde, hvorvidt det er et mandnavn eller kvindenavn. Af de gjenstande, som lå i gravkammeret i den haug, hvori stenen blev funden, tør neppe noget sluttes i den ene eller anden retning¹⁾; vi få holde os til sproglige grunde.

Vi har för seet, at disse indskrifter oftest har O i böiningsendelser, hvor Gotisk har *o*; og vi har ligeledes seet, at der til udlydende *ns* ved kasusendelser i Gotisk svarer N i disse indskrifter: hankjönsord på AN danné således genitiv sg. på AN (DRAWINGAN) = got. *-ins*. Når nu i Gotisk hankjönsord på *-on* danne gen. sg. på *-ons*, så kan den tilsvarende form i

¹⁾ Det er vistnok sandsynligt, at Steinstad-stenen fra først af har været bestemt til at stå inde i haugen, ti på grund af dens rundagtige form har den neppe nogensinde været reist som mindsten på en haug; og vi har ellers temmelig sikre eksempler på, at sten med indskrift i den længere række runer fra først af har været stillet inde i haug, således f. eks. Orstad-stenen. Men da der i haugen på Steinstad fandtes fire urner fyldte med aske, ben og kul, kan haugen være kastet over flere personer, af hvilke hver kunde få noget for sig med i graven; og desuden er det vel ikke afgjort, at man et kunde lægge et sværd i en kvindes gravhaug.

disse indskrifers sprog neppe være en anden end ON. *s* er i denne böjningsform også faldet bort i alle andre gamle germaniske sprog i den form, hvori vi kjende dem. Jeg forklarer derfor IGINGON som gen. sg. af et kvindenavn, hvis stamme er ligelydende med den nævnte genitivform.

Denne forklaring, som først blev antydet af mig i tidskr. f. philol. VII, s. 250, gives også af Wimmer 'navneord. böjning i ældre Dansk' s. 45. 119. Han gjør der med rette opmærksom på, at (IGING)ON viser, at genitivendelsen *-ur* (f. eks. *kirketur*), der navnlig kjendes fra Gotland, dog også fra runeindskrifter på Sveriges fastland (se herom Sæve Gutniska urkunder a. XIV—XVII og Stephens i årbøger f. nord. oldkynd. 1867, s. 194 f.), er yngre end den norsk-islandske endelse *-u* (*kirkju*) og at *r* i hin er kommet ind fra gen. sg. af de på vokal udlydende hunkjønnsstammer; denne opfatning af forholdet var fremsat af Rydqvist II, 613—16 og af Lyngby i tidskr. f. philol. VI, 48 anm. 2 slutn. Spor af det ved analogi indkomne *r* i genitiv sg. af 'svage' hunkjønnsord findes ved sammensætning også i gammel Dansk: *kåber-skod* (Danm. gl. folkev. udg. af Svend Grundtvig no. 118, v. 14). Og jeg er tilbøielig til at forklare det i sagnet navnkundige norske *Askorreie* (således har jeg hørt ordet udtalt i Telemarken), feilagtig kaldt 'Asgårdsreien', på samme måde, så at det er sammensat med genitiv af et hunkjønnsord, som gjenfindes i svensk *aska*.

IGINGON er vistnok af samme stamme som det hos andre gamle germanske folk forekommende mandnavn *Iga*, *Igo*, se Förstemann Altdeutsch. namenbuch, og *Igo* (kvindenavn?) hos Crecellius index honorum etc. 21 (Heyne altniederdeutsche eigennamen); navnlig synes *Iga* at have været brugeligt hos Goterne, ti *Igila*, som rimelig er et deraf dannet deminutiv, findes i et gotisk diplom fra Neapel 6te årh., og Stark (kosenamen der Germanen. sitzungsberichte der kais. acad. Wien 1866. s. 289 anm. 2) anfører af spanske kilder *Igo* (år 860), *Igitza* masc. (år 961). Jeg formoder, at dette navn *Iga* også har været brugt af den ældre jernalders folk i Norge; deraf blev dannet IGINGA, nomin. IGINGAR, egentlig 'Iges ætling' (jfr. BOLTINGAR af HOLTAN), og deraf igjen IGINGAN, nom. IGINGA, med det tilsvarende kvindenavn IGINGON, nomin. IGINGO. Vi har allerede havt et mandnavn, der er dannet på samme måde, i **ÞRAWINGAN** Tanum.

Betydningen af stammen IGAN kjender jeg ikke. Som en

mulighed, men heller ikke som mere, nævnes, at den kan være i slægt med oldn. *igull*, oprindelig sikkerlig *igull*, et pindsvin, der ikke sjælden brugtes som navn især i Sverige, jfr. lit. *aijs*, græsk *ἰχθυος*. Dog kan man også tænke på andre muligheder.

Jeg oversætter altså indskriften 'Igingas sten'.

At stenen, der reises på en afdøds grav eller sættes til minde om ham, kaldes den afdødes (i dette tilfælde Igingas) sten, er en så naturlig udtryksmåde, at den gennem hele oldtiden må have været brugt overalt i Norden. En sådan kort indskrift, der kun indeholder den dødes navn i genitiv og ordet for 'sten' i nominativ, råber høi ælde. Lignende er efter min forklaring indskriften på Tanum-stenen; endnu større er overensstemmelsen med flere i det følgende omhandlede norske indskrifter med den længere rækkes runer, nemlig på stenene fra Bø, Tomstad, Beland. I den senere runeskrifts tid må slig form for en indskrift tidlig være bleven forældet; aldeles tilsvarende indskrifter er to fra Sjælland, der også ved nogle runeformers overensstemmelse med de i den længere række brugelige røbe sin høie ælde: *HURNBURA STAIN SUIÞKS* på Kallerup- eller Høietostrup-stenen og *KUNUALT(S) STAIN SUNAR RUHALTS ÞULAR A SALHAUKUM* på Snoldelev-stenen; kun er i disse den døde nærmere betegnet. Og allernærmest beslægtet er den her foran meddelte overgangsindskrift fra Råfsal i Elfsyssel. — Også kan nævnes, at en irsk gravsten på øen Inchguile i Lough Corrib har en aldeles tilsvarende indskrift, der oversat lyder: *lapis Lugnadonis filii Liemaniae* (se Stephens s. 534; Whitley Stokes i beiträge zur vergl. sprachforsch. V, 364 f.).

Tomstad, Lister og Mandals amt
(Stephens s. 264).

Stephens mener, at dette brudstykke har dannet toppen af en runesten, der har været reist på en gravhaug, og at indskriften altså har strakt sig nedenfra opad. Derimod tænker prof. O. Rygh sig, at stenen fra først af har været sat inde i en haug. De runer, som er tilbage, synes sikkert at være

YAR19:41

. . . . AN WARUN.

Når vi sammenligne ÞRAWINGAN Tanum, IGINGON Steinstad, så synes det rimeligt, at vi i AN her har levning af et mandnavn i genitiv. Er dette rigtigt, så synes WARUN, der vel sikkert er nomin. af en stamme WARU, at måtte betyde 'gæst'

'gravhang' 'sten' eller lignende. For mulig at bestemme betydningen nærmere vover jeg at fremsætte en usikker formodning: i de islandske sagaer bruges *vör fem.*, nu i Norge vesten- og nordøstjælds *vör* (åbent *o*) masc. om en række af oplagte stene ved et landingssted, især på begge sider af en 'stø', hvori bådene trækkes på land. Desuden bruges ordet nu i Norge 'ajældnere om en opkastet vold af grus og sten, f. eks. ved skred' (I. Åsen). Til dette ord kunde WARUa regelret svare, og man tør da mulig formode, at dette betegner: stensætning, stensat grav. — Er dette rigtigt, så har indskriften fra først af rimelig kun indeholdt to ord og den må da nærmest sammenlignes med indskriften på Bøstenen. Denne forklaring var forlængst nedskreven, da jeg fik sé, at Wimmer (navneordenes bønning, s. 74 anm.) tolker indskriften på samme måde. Dog synes hans opfatning af WARUa 'dannet af roden *var* i oldnord. *verja* (små. oldn. *vörðr*, *vörn*), der vilde være et passende ord for en mindesten ('varde') voveligere end min, da et sådant ord som det, Wimmer forudsætter, ingensteds findes, medens jeg kun forudsætter en noget afvigende anvendelse af et ellers kjendt ord.

Torsbjerg, Sønderjylland

(Stephens s. 295).

Tegningen fremstiller en dopsko, der på hver af sine to sider har runeindskrift, vistnok fra samme tid. På forhånd er det rimeligt at antage, at ikke et ord fortsættes fra den ene side til den anden, men at indskriften på hver af de to sider afslutter et ord (dette er også Wimmers mening 'De ældste nord. runeindskrr.' s. 46). Først tager jeg for mig

ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Blot 7de runes betydning er her tvilsom. Da den har en fra 6te Rune *U*. = *U* aldeles forskjellig form, synes den ikke at betegne *U*, men, som Stephens mener, at være en sideform til *M E*. Jeg læser da OWLᚱUᚱEWAR.

Heri sé vi straks en nom. sg. masc. af en stamme *ᚱEWA*. Ligesom HLEWA er = et got. *hlu* (ikke bevaret i sproglevningerne), oldeng. *hleow*, således er *ᚱEWA* = got. *pius*, oldeng. *þeow*; oldhöitydsk (i navne) *deo*. Dette ord betegner træ, tjener; men det forekommer også meget ofte som andet led i mange sammensatte mandsnavne, og for højttede kjæmpers

navne egner betydningen 'træl' sig ikke; oprindelig må ordet vistnok have betegnet ung mand, ungersvand eller dreng¹⁾.

Ligesom Oldnordisk har *hlé* for BLEWA, got. *hliu*, idet *æ* er svundet og vokalen til gjengjæld forlænget, så må til *PEWA*, got. *þius* svare oldn. *þér*. Denne form har kun holdt sig som sidste led i navne: således i *Hjálmþér* (der tidligere må have været bøiet i genitiv *Hjálmþés*, men senere bøies *Hjálmþérs*) = oldtydsk *Helmeteo*, *Helmedeo*; Odens-navnet *Sigþér*, skrevet *sigþær* Snorra-Edda II, 472, der forandres til *Sigðir* SæE. II, 556, idet man taber bevidstheden om, at ordet er sammensat, hvorpå den stærke betoning af anden stavelse som et eget sammensætningsled opgives og vokalen forkortes; det oldtydske mandnavn *Sigideo* er samme ord. Ligeså er *Eggþér* (i *Völuspá* 42 *codex regius* skrevet *eggþær*, hos Sakse *Egtherus*), forkortet *Egðir* (som Hauksbók skriver i *Völuspá*) samme navn som det oldeng. *Egþeo*. *Hamðir* har tidligere hedt *Hampþér* = oldtydsk *Hamadeo*. — Heller ikke den særegne betydning af det andet led fastholdes, hvilket ses deraf, at *Sigðir* er Odens-navn, og endnu tydeligere deraf, at skaldene bruge *egðir* som udtryk for ðrn og for ulv.

Det er altså ikke rigtigt, når man (Grimm Kleinere s. 110; Munch Norsk månedsskrift III, 451 f.; Jessen i Historisk Tidsskr. 1868 s. 256) almindelig lærer, at *Egðir*, *Hamðir* forudsætte ældre former *Eggþýr*, *Hampþýr* eller at *Hamðir* er unordisk form for *Hampþýr*; et oldnorsk hankjønnsord *þýr* træl er ikke tilstrækkelig hjemlet²⁾, og vokalen *y* i hankjønnsordet *þý*, gen. *þýjar*, trælvinde er kommen frem under indflydelse af *j* i afledningsendelsen.

OWLÞUPEWA er altså et sammensat mandnavn, hvis

¹⁾ PEWA, *þius*, fællesgermansk *þewas* er vistnok istedenfor en ældre form *þewas*, ligesom got. *mavi* for *magvi* jfr. *magus*, *naus* (= skr. *naçus*, gr. *νᾱυς*) for *nahus*, oldn. *ey*, der got. har lydt *avi*, for *ahwi* af *ahwa* vand. — *þius*, tidligere *þewas*, er ligesom oldn. *þegn* dannet af en rød *þek* føde, der i Græsk gjenfindes i formen *μα*, hvorfra *μαστωρ*; Både denne udvikling skyldes J. Grimm; se 'Über diphthongen' i Kleinere s. 110 ff. — Bopp vergl. gram. 2. ausg. III, 372 fremsætter en afvigende formodning om oprindelsen til *þius*, hvorved dog betydningsudviklingen bliver den samme.

²⁾ *þýr* særvns forekommer i Schevings udgave af Högsvinnsmál (eller *stíð hákr.*) s. 33; Olausson (44 prøver s. 552) har der *þrall*. Det røtte kunde der være *þirr*, som kjendes fra Snorra Edda.

sidste led nu er forklaret. I første led OWLƷU har vi en *u*-stamme med uforandret udlyd ligesom i HAƷU- Istaby, Gommor. Ordformen sér ved første ôlekast underlig ud, ti lydforbindelsen *wƷ* er uhørt i germanske oldsprog; men det underlige svinder, når vi opfatte OWLƷU som særegen skrivemåde for WOLƷU. Denne skrivemåde har vistnok sin grund deri, at *W* har været udtalt på samme måde som engelsk *w*, hvis lyd af Koch (historische gram. I, s. 102) beskrives således: 'es setzt vocalisch ein und geht in einen von den lippen eigenthümlich gestalteten hauch über = *uw*'. På samme måde må *w* have været udtalt i Gotisk, hvorfor det i spanske concilieacter skrives *ub* og *uw*: *Ubidericus, Ubadila, Uuadila* (Dietrich aussprache des Gothischen, s. 79). — Med skrivemåden OWLƷU for WOLƷU kan også sammenlignes *RHUULF* for *HRUULF* Helnæs, *RHAFNUKA* for *HRAFNUKA* Læborg.

OWLƷU, WOLƷU er, som jeg tror, det samme som got. *vulƷu-s* masc. herlighed. *O* i WOLƷU holder jeg for ældre end *u* i got. *vulƷus*, da hint ligger nærmere ved *a*, som her må være den oprindelige (fællesjafetiske) lyd; WOLƷU forholder sig til got. *vulƷu* som WOLAF A Gommor til WULAF A Istaby, got. *vulf*. Ligeså er *E* i ƷEWAN ældre end *i* i got. *Ʒius*.

vulƷu-s danner det første led i flere navne hos Goter og forskellige tyske stammer, som *Vuldebert, Vullegis, Vulderad, Vuldulf*. Af samme stamme er det nordiske gudenavn *Ullr* (hos Sakse *Ollerus*) og det i norske stedsnavne gjæmte *Ullinn*.

Formen OWLƷU viser, at *Ʒ* ikke som i almindelig Oldnordisk var udjævnet til *U* i det sprog, hvori de i Norden fundne indskrifter fra den ældre jernalder er affattede. I de vistnok fra nordisk lånte flnske ord *kalla skrå* = oldn. *halla* og *kulta* = oldn. *gull* spores også den oprindelige lydforbindelse *Ʒ*. Thomsen den gotiske sprogklasses indflydelse på den flnske s. 64.

Vi må deraf slutte, at *nƷ* ligeledes dengang var bevaret, så at det endnu ikke var blevet til *nn*.

Også i tolkningen af denne indskrift støder jeg sammen med Wimmer, der i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 298 ytrer: 'udenfor sammensætning i nf. ent. har [vi] Ʒewan på den ene side af dupskoen fra Thorsbjerg-mose svarende til got. *Ʒius*'. OWLƷU har Wimmer ikke forklaret. Derimod har Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den flnske s. 88) tolket OWLƷU på samme måde som jeg.

På dopskoens anden side læses

𐌹𐌺𐌰𐌸𐌰𐌹
NIWANGMARIA.

6te rune må være en variation af 𐌺 og kan vist ikke, som Dietrich vil, være en binderune.

Også i denne indskrift søger jeg ett sammensat mandnavn¹⁾. Andet led MARIA har jeg allerede forklaret i tidskr. for philol. VII, 218. 246 f.: det er oldn. *marr*, got. *mārs* navnkundig, udmærket. Got. *mārs* er sikkert en *i*-stamme, da håndskriftet Philipp. 4,8 efter Uppström har *vailamer*, ikke *vailamari*; derfor tager jeg MARIA ligesom GASTIA som nomin. af en *i*-stamme. Vi tør tro, at A i MARIA har holdt sin oprindelige længde; og når 𐌺 er tegn for *a*, også når vokalen er lang, så må runen JARA (*gér, ár*) have betegnet halv vokalen *j*, og den kan endnu ikke være bleven tegn for en vokal (*æ* eller *a* uden hensyn til kvantiteten); 'ár' må da endnu have lydt *jára*, ikke *ara*. Indskriften på dopskoen fra Torsbjerg tilhører altså et ældre sprogtrin end indskrifterne på de bleskingske stene, Råfsalstenen og efter min formodning også den på Jårsbergstenen. MARIA svarer til *-marr* i nordiske navne, som *Bjartmarr*, *Granmarr*, *Hreismarr*, *Ingimarr*, i hvilke vokalen vistnok er bleven forkortet, dog skriver en islandsk skindbog i Gísla s. Súrssonar (se Gíslasons udg. s. IX) *biart marr* (navnet er ikke, som Gíslason tror, sammensat med *már* en måge, men dette kan mulig have haft indflydelse på skrivemåden). Af MARIA har vi deminutiv M(A)R(I)LA på Etelheimindskriften.

Langt vanskeligere er det første led NIWANG. Det synes at måtte være istedenfor NIWANGA, så at stammens udlydsvokal er tabt mellem NG og M; også i Gotisk forekommer snart stammens fuldstændige form, snart en afkortet form som første sammensætningsled: *veinatriu*, *veinagards* ved siden af *veindruglja*, *lausavaurds* ved siden af *laushandus*, *lauskviþrs* (Gabelentz og Loebe grammatik s. 129 § 167). NIWANGA synes at være dannet ligesom det oldnorske jätunnavn *Þvárangr Bárbarðsljóð* 29, gen. *Þvárange* (cod. reg.) af adj. *svárr*; nærbeslægtet med -ANGA er afledningsendelsen -INGA, der gjerne har patronymisk betydning. NIWANGMARIA synes da at betegne MARIA af sætten NIWANGÖR; lignende er udtryksmåden i al-

¹⁾ Jeg vover ikke her at læse 𐌸 som stavelsen ING og at tænke på to navne NIWA INGMARIA.

mindelig Oldnordisk *RAFNUKA TUFU* på *Bølle-stenen* ved kirken, *RHAFNUKATUFU* på *Liebörg-stenen* 'Tove af Ravnungernes æt', hvor dog *Rhafnunga* er gen. pl., og ikke stammeformen. 'Hvis vi på høvelen fra *Viemose* tør læse *GISLANGWILLA* som ett sammensat navn, så vil vi deri have et sidestykke til *NIWANGMARIA*.

Oprindelsen til navnet *NIWANGA* er mig ubekendt. Det kan ikke komme af adjektivet 'ny', hvoraf kvindenavne på -*ng*, ti dette adjektivs oprindelige stammeform er *nija* (istedenfor *neija*, fællesfaldet *neija*). Dietrich (aussprache des Gothischen s. 49. 57) vil rigtigt nok i gotiske navne finde et *nios* 'yngling' = gr. *νεος*, men det måtte i de ældste runeindskrifter sprog hede *NEWAN*, og dermed kunde *NIWANG* på grund af vokalens *i* ikke stå i forbindelse. Tør jeg minde om det hos Förstemann *namenbuch* s. 960 opførte oldtydske navn *Nios* og om oht. *nimāt* retundit?

Vånga, Vestergötland

(Stephens s. 241. 836).

Af indskriften på denne sten, som er indmuret høit oppe i den indre mur af *Vånga*-kirke omtr. 2 mlie fra *Skara*, meddeler Stephens tre indbyrdes afvigende afskrifter. I sommeren 1868 tog jeg et nøjagtigt papirastryk af indskriften, og med dette for øje nedskriver jeg følgende bemærkninger.

Efter min mening er der to ræer, om hvis betydning man kan være i nogen tvil, nemlig 2den og 3dje fra høire. 1ste rune er sikkert og tydelig H. 2den rune kan, såvidt jeg ser, slet ikke være *¶*; heller ikke kan jeg læse den som *¶*; men tror, at den må læses som *¶*. Forbindelseslinjen mellem de to kviste ser mig tilfældig ud, og spidserne af de to skråstreger stikke tydelig ud foran denne forbindelseslinje, hvilket viser, at der ikke kan læses *¶*. Lydforbindelsen *HWU*, hvormed indskriften i det tilfælde vel måtte begynde, vilde også være betænkelig. Under de to skråstreger på *¶* sees en udhuling, men denne må vel være betydningsløs.

3dje rune ser tydelig ud som *A*; tværstregeren har så bestemt og regelrette træk, at den ikke synes at kunne være tilfældig, og jeg har derfor betænkelighed ved at læse *A* U.

Stephens læser *A* som *Ü* (d. e. *Y*); men jeg kjønder intet bevis for brugen af dette vokaltegn i de nordiske indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, og efter mit skjøn er en vokal *Ü* uforenelig med det sprogtrin, som disse indskrifter tilhøre: der er i dem intet spor af en sådan omlyd.

De eksempler på brugen af $\ddot{U}$ i nordiske runeindskrifter af det ældste slag, hvilke Stephens s. 156 har anført, er for søg mere end tvivlsomme. A i slutningen af 2den linje på Orstadenstenen er aldeles usikkert; prikken kan ligesom $\ddot{U}$ ved andre fordybninger på denne sten være tilfældig, men om den endog ikke var tilfældig, kunde det ikke bevises, at den skulde forandre $\ddot{U}$ til $\ddot{U}$. Ligeså — eller mere — usikkert er det, om A på Upsala-stenen og K på Konghellestaven skal betegne $\ddot{U}$, ligesom det er ubestemt, at disse to indskrifter indeholde den længere række runer. Endelig A på en meget søk bracteæt (Stephens no. 61) kan aldeles forbigåes. Brugen af tegnet for $\ddot{U}$ med en strøg eller prik i enten i engelske runeindskrifter eller i nordiske runeindskrifter med den kortere række runer eller i nordiske indskrifter fra middelalderen, som er skrevne med latinske bogstaver, vedkommer os her ikke.

Som uvis formodning fremsætter jeg, at A bør læses som binderune af $\ddot{U}$ $\ddot{U}$: Indskriften bliver da:

Y A R Y A 7 H
H A W U K O $\ddot{U}$ U r .

Dette synes tilsammen at være ett ord, nemlig *nom. sg. af en u-stamme*, jfr. *WARU* Tomstad.

Jeg finder her navnet på den mand, over hvem mindestenen blev sat; den dodes navn alene i nominativ har vi også på stenene fra Berga, Bratsberg og Haverslund. Navnet synes at være sammensat, og i det første led tør vi da mulig søge ordet 'hög'. Dette lyder oldn. *haukr*, oldeng. *hafoc*, oht. *habah*; den slesv. germanske form må have været *habukas*, og denne form, *mh*, som det synes, ordet have havt, da det blev overført i finsk og Lappisk (finsk *havukka*, *haukka*, veps. *habuk*, norsk lapp. *happig*, svensk lapp. *hapaki*), se Thomsen den got. sprogklassens indflyd. på den finske, s. 116. I de ældste nordiske runeindskrifteres sprog måtte man snarest vente formen *HABUKAN*; men mellem denne og *haukr* må ligge mellemlidet *HAWUKAN* (W for B ved indflydelse af det følgende U), som jeg da over at finde i Vångaindskriften *HAWUKO $\ddot{U}$ U r*. Selv om denne skulde læses *HAUKO $\ddot{U}$ U r*, kunde navnet indeholde ordet 'hög', men da i en senere form.

Den raske medige kriger sammenlignes med högen og helten kaldes i nordisk digtning ofte ligetil *haukr*, se Egilsson under dette ord 4). Derfor brugtes *Haukr* som mandnavn (ikke

sfælden af Nordmænd; Lilj. R-U. 815 fra Södermanland), ligesom *Spearhafoc* var oldengelsk mansnavn ¹⁾).

Om andet led i HAWUKO $\mathfrak{F}$ UR vover jeg at nævne en usikker formodning. HAWUKO $\mathfrak{F}$ UR kunde mulig være sammendragning for HAWUKA-HA $\mathfrak{F}$ Ua. Gudenavnet *Hödr* måtte i de ældste runeindskrifter sprog lyde HA $\mathfrak{F}$ Ua, jfr. HA $\mathfrak{F}$ U- (kamp) som første sammensætningsled på Istaby-, Stentofte- og Gommorstenene (tidskr. for philol. VII, 319). Dermed synes *-had*, der er så almindeligt som sidste led i oldtydske mansnavne (se Förstemann), at stå i forbindelse. I nordisk har vi vistnok *hödr* som sidste led i *Nidudr* eller *Nidadr* for *Nidhödr* = oldtydsk *Nidhad*, hvilket navn i Oldengelsk er bleven omformet til *Nid-hād* (-*hād* = oht. -*heit*); ligeledes formoder jeg, at *Störkuör*, *Starkadr* er opstået af *Starkhödr*, *Starkahafus* ²⁾). Hvis min tolkning er den rette, så vilde navnet HAWUKO $\mathfrak{F}$ UR i Oldnorsk lyde *Haukuör*.

Størst vanskelighed har jeg for at forklare vokalen O. Jeg tør ikke tro, at den er lang, ti jeg véd ikke at påvise noget fuldkommen tilsvarende eksempel på, at $\ddot{a}$ og $\ddot{a}$, af hvilke hvert hørte til sit sammensætningsled, er blevet til σ ; got. *ainnōhun* af *ainana* + *hun* vilde ikke være analogt. O er snarere kort. Jeg formoder, at HAWUKAHA $\mathfrak{F}$ UR først blev til HAWUKA $\mathfrak{F}$ Ua; navnet opfattedes da ikke længer som sammensat og næstsidste stavelse havde ikke længer sin selvstændige stærke betoning. Siden indtrådte kort o for kort a i denne stavelse. Skulde denne forandring af $\ddot{a}$ til σ være bleven virket ved u i slutningsstavelsen? Der er vistnok i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter ikke fundet spor til, at stammestavelens vokal er omlydt ved indflydelse af den følgende stavelses vokal; men dette udelukker ikke muligheden af, at vokalen i en afledningsendelse, som ikke havde stærk betoning, kunde (fuldstændig eller tilnærmelsesvis) assimileres med endestavelens vokal. Dertil kan analogi fra et andet sprog anføres. I Oskisk bliver ofte en

¹⁾ Stedsnavnet *Hauknafarud* (Munch beskriv. over Norge s. 177) forudsætter vel *hauknaf* 'høgenæb' som tilnavn.

²⁾ Anderledes Munch i Norsk månedsskrift III, 364 f. Det er ingenlunde min mening, at alle nordiske navne på *-udr*, gen. *-adr* er sammensatte; tværtimod er flere sikkert afledede af verber, således Odens navn *Váfuör* af *váfa*. Ligeledes er nogle af de ord, som ende på *-arr*, sammensatte, andre ikke.

vokal i første stavelse af en ubetonet afledningsendelse gjort lig følgende stavelses vokal, medens den stærkt betonedede stammestavelses vokal, der forøvrigt står i samme lydstilling, bliver uforandret: *potorum* bliver til *poturum* (utrorum), men *perum* (sine) bliver ikke til *purum*. Således tror jeg, at HAWUKO Φ UR kan være opstået af HAWUKA Φ UR, uagtet HA Φ U ikke bliver til HO Φ U. I HAWUKO Φ UR vil vi da, hvis min formodning holder stik, have det tidligste spor til den lydændring, ved hvilken glavensk *gamul*, *annur* er opstået af *gamalu*, *annaru* (jfr. herom Rydqvist IV, 165).

Også formen HAWUK, hvis jeg rigtig har læst så på stenen, taler, omend ikke afgjørende, for nordisk sprog.

Tillæg og rettelser til de to første artikler.

Gallehus

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 215—225).

På grund af de modbemærkninger, som Stephens har fremsat i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 18 ff., må jeg endnu tilføje nogle ord om udtrykkene 'jeg Légeat gjorde hornet' 'jeg Viv virkede runer' 'over Bit ristede vi to Ravn og jeg Jarl runer' 'jeg Vavr foretog mig ristningen af runerne' ['her ristede jeg Hadd i dunkle tegn arg trolddoms ramme runer'], idet jeg forøvrigt henviser til hvad jeg har anført VII, 217 og 356 f.

'Det kunde ikke falde nogen ind at sige' (Jessen i årbøger f. nord. oldk. 1867 s. 281), at man ei i gamle dage ligesåvel som nu kunde bruge udtrykket 'jeg Ravn' (jfr. *þyrstr ok kom þessar hallar til Loptr um langan veg* Lokasenna v. 6; *vánder munk heitinn Sigurðr Gripisspá* v. 40), om der end til forskjellige tider kunde være afvigelse i ordstilling; dets 'tilladelighed synes ligesfrem given i tilladeligheden af apposition overhovedet' (Gistason i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 35). Men spørgsmålet er, om man kunde bruge denne udtryksmåde i indskrifter, om i indskrifter den som skrev eller lod skrive kunde tale i første person.

Når jeg efter Dietrich har nævnt, at sligt skal forekomme i phønikiske indskrifter, så er dette gjort for at vise, at udtryksmåden ikke havde noget for enkelt tid eller sted særligt ved sig, men var almen-naturlig, så at de forskjelligeste folke-

slæg uafhængig af hverandre brugte den. — Jeg har videre efter Dietrich nævnt, at i græske gravskrifter den, som har sat gravvæjndet, kan tale i første person. Når Stephens taler om '2 eller 3' blandt de uhyre masser af jævne græske indskrifter, så er den dannede talangivelse selvlagtig. Dietrich har anført 4 sådanne indskrifter, men man vil uden at lede langt i corpus inscriptionum Graecarum finde mangfoldige: jeg skal som eksempler nævne no. 2109 b. 2208. 2209. 3669. 3692. 3702. 3732. 3734. 3735. 3774. 3775. 3777. 3809.

Også af latinske indskrifter er der ikke blot 2 eller 3, men mange, hvori den, som har skrevet eller ladet skrive, taler i første person.

Stephens (Årbøger 1868, s. 19) indvender, at brugen af navn med verbum i første person kun er 'en ualmindeligere vending' istedenfor navn med verbum i 3dje person; men det er netop denne ualmindeligere vending, hvorom her er tale; det er den, som jeg finder i de ældste nordiske runeindskrifter. Jeg'et mangler ikke, som Stephens siger, aldeles i de græske indskrifter: det er — i overensstemmelse med almindelig græsk sprogbrug — udtrykt ikke ved et selvstændigt ord, men i verbets personendelse, medens det er almindelig nordisk sprogbrug, at jeg'et ikke blot er udtrykt i personendelsen, men også ved et selvstændigt ord. Denne forskjel mellem Græsk (samt Latin) på den ene side og Nordisk på den anden er noget som aldeles ikke vedkommer særlig det monumentale udtryk. Jeg'et er ikke, som Stephens siger, hele argumentets kjerne; men det karakteristiske er, at den som skriver taler i første person.

Når jeg anførte eksempler på lignende udtrykmåde fra kristelig tid, også i indskrifter¹⁾, så gjorde jeg det, fordi jeg ikke kunde (og ikke kan) skjønne, hvad særlig kristeligt der er ved at sige 'jeg', som der er ved ordene 'amen' 'ærkeengel', hvormed Stephens (Årbøger 1868 s. 23) sammenstiller det.

Til de eksempler på lignende (ikke aldeles den samme) udtrykmåde i senere nordiske runeindskrifter, som jeg før har nævnt, skal jeg her føie ett: på den mærkelige sten på Malsta

¹⁾ At det var tryggest, som jeg gjorde, foreløbig at meddele Tingvollindskriften i 'almindelig skrivemåde' (tidsskr. f. philol. VII, 217), viser sig nu, da jeg har fået photograph af indskriften. Den har ikke de 'ulovlige' og 'umulige' ordformer *OLLA* og *MINNRI* som i Stephens's gjengivelse, men *ALLA* og *MINNAR*, som jeg skrev.

i Helsingland (Lilj. R-U. 1065) er i den ældre skygning skrevet (efter Liljegren): *FRUMUNT EISIULFA SUN FAÐI RUNA ÐISA UIA SUTUM STIN ÐINA NUR I BALA STIN*. Efter det sædvanlige udsagn i 3dje person 'Frømund skrev disse runer' følger her 'vi satte denne sten', si anderledes kan dog vel ikke ordene oversættes. Er ikke udtryksmåden med 1ste person her, ligesom på runestenen fra Holm (tidskr. f. philol. VII, 257), langt mere særegen end den, jeg antager i de indskrifter, som er afsluttede i den længere række runer?

Derimod nærer jeg betænkelighed ved at forklare *AÐKEN RAISTIK RUNAÐ* i Lilj. R-U. 38, Dybeck fol. 27. efter U. W. Dieterich runensprachschatz s. 97 som *raist ole sinar* (Bures tegning har efter Stephens s. 927 *RAISTA. K. RUNAR*).

s. 217. Haigh (The conquest of Britain by the Saxons 1861 p. 58) havde uafhængig af Dietrich læst EC BLEWAGAST for sig og havde forstået BLEWAGAST som et navn liget Arbor gast o. s. v.

Tune

(tidskr. for philol. og pæd. VII, 225—237).

Med WIWAN jfr. også frank. eller saks. *Viverus* (d. e. *Kinhere*) Dietrich Germania n. r. I, 78 f.

s. 226. Gislason forklarer (Årbøger 1868 s. 351 f.) de nordiske kvindenavne på *-riðr* (accus. *-riði*) af *Friðr*. Denne forklaring, som jeg allerede kjendte fra Munch norsk månedsk. III, 49, er uden indflydelse på tolkningen af WODURIDE. At kvindenavne på *-riðr* brugtes ved siden af navne på *-friðr*, af og til endog om én og samme person, er vist; men at *Friðr* er den oprindelige og eneste kilde for kvindenavne på *-riðr*, synes mig mindre vist, skjønt jeg ikke tør negte muligheden deraf. Ved min tolkning, som jeg allerede har fremsat i *Kubus zeitschr. f. vergl. sprachf.* III, 28 f., må ikke *Riðr* nødvendig have været brugt som selvstændigt kvindenavn, heller ikke må navnene på *-riðr* umiddelbart være dannede af verbet *riða* (eller roden *rið*). Jeg har tænkt mig, at *-riðr* fem., oprindelig stamme *-riðja*, var dannet af *-riðr* masc., stamme *riða*; således dannes af mandnavnet *Gærðr* kvindenavnet *Gerðr*, således forholde de oldtydske kvindenavne *Clodebergis*, *Froidbergis* sig til det nordiske mandnavn *Bergr* (af *bjurga*).

At *Astriðr* ved min tolkning skulde have en lidt smagfuld betydning, kan jeg ikke indrømme. Navnet er vistnok ikke sammensat med *ást*, men med *áss*, så at *t* er indskudt; de

forklaring, som jeg tillader mig at optage fra Cleasbys og Vigfússons endnu uudgivne ordbog, stöttes derved, at Dynnastienens indskrift, såvidt jeg kan sé, har $\mathfrak{H}RIP\mathfrak{I} \mathfrak{A}r\mathfrak{i}\mathfrak{ð}i$. Men selv om man tager *ást* som første led, vil man finde, at navnet ved min tolkning af *-riðr* har en meget passende betydning, når man véd, at de fleste kvindenavne efter sin betydning må opfattes som valkyrjenavne (Kuhns zeitschr. III, 29), og mindes de heroiske sagns, navnlig Helgesagnenes, valkyrjer.

s. 227. I det første led af WODURIDE formodede jeg en med adjektivstammen WODA beslægtet substantivstamme WODU raseri, voldsomhed; jeg tænkte mig, at WODU forholdt sig til WODA omtrent som i Got. *daupu* til *daupa*. Gislason (i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 87) holder derimod fast ved den opfatning, som jeg nævnte men opgav, at WODU er den i udlyden svækkede adjektivstamme WODA; han jævnfører den tilsvarende svækkelse af første sammensætningsleds udlydende stammevokal i oht. *godmunebbi*, *uualukiri*, oldsaks. *godmoebbiu*, olddansk *GUPU-MUT* (hvor andet *U* dog kunde være af samme art som første *I* i *SIMIÞR* Lilj. R-U. 897) på Helnæstenen. Uagtet en sådan svækkelse ikke kan påvises i indskrifter med den længere rækkes runer, tør jeg nu ikke negte denne opfatnings større sandsynlighed; i disse indskrifter synes endogså *A* i enden af første led undertiden ganske at falde ud (NIWANGMAIIR). Om vi i det norske navn '*Oduv* (*Oulf*). Efter matrikelen fra Romerike' (I. Åsen i Folkevennen IV s. 287) har et med adjektivstammen *óða*, WODA sammensat navn, tør jeg ikke med tryghed sige.

s. 227. Efter at have læst Stephens's ytringer i årbøger 1868 s. 27 og efter påny at have seet stenen må jeg gjentage, at indskriften har WITADA, ikke WITAIGA. Såvidt jeg kan sé, er det tydeligt, at vi her har en binderune, ikke runer, som tilfældig er skrevne tæt sammen; men at *I* og *X* eller *X* og *Þ* således skulde kunne forenes til en binderune, er uden nøiagtigt sidestykke, ti på Skåångstenen kan jeg ikke med Stephens s. 889 f. finde en binderune af *X* og *I*. Det kunde ligge ligeså nær at læse ethvert $\mathfrak{M} \mathfrak{I} \mathfrak{G} \mathfrak{I}$ som her at læse WITAIGA.

s. 228. Den omtalte hjælpevokal findes i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter i følgende ordformer: HALAIBAN. WORAHTO Tune I. HARABANAR. WARITU Järsberg. SARALU Orstad. AFATR. WULAFa. WULAFr. WULAFin. WARAIT Istaby. WOLAFa Gommor. UÞARABA. BARUTr. ARAGEU. FALAH Björketorp. WOLAFr to gange. ARAGEU.

BARIUTIÞ Stentofte. Talrige eksempler på en i lignende tilfælde indskudt vokal fra germanske og ikke germanske sprog giver Wimmer i årbøger 1867 s. 56 f. og Gislason i årbøger 1869 s. 93 ff.; men ingensteds findes udelukkende anvendt *a*. Fra de med den kortere række runer skrevne indskrifter giver Stephens s. 37 mange eksempler på vokalindskydelse, hvor den indskudte vokal gjerne, dog ikke altid, er lig følgende stavelses vokal. Min ven dr. Vilhelm Thomsen skylder jeg følgende oplysninger om en lignende vokalindskydelse i nogle finske sprogarter, især i landskabet Savolaks. 'Den finder sted imellem lydforbindelserne *lm*, *lk*, *lk*, *lp*, *lv* samt *nh* og består i, at den foregående selvlyd gjentages, dog således, at, når denne er *i*, *u* eller *y*, da kommer i almindelighed henholdsvis *e*, *o* og *ö* i stedet derfor. Eksempler er: *sal^ami* (et sund), *säl^amä* (dio), *sul^ahainen* (frier), *val^akea* (hvid), *pal^akka* (løn), *hel^appo* (let), *hal^apa* (billig), *hal^avan* (genitiv af samme ord), *van^aha* (gammel). Forøvrigt høres denne indskudte lyd ofte lige så stærkt, som om det var en virkelig selvlyd.' Med rette siger Wimmer, at sådan hjælpelyd er noget, som ikke kan bestemme sprogets karakter (for runeindskrifternes vedkommende enten som nordisk eller tysk) og anfører Curtius's ord: 'Af de tilsvarende yngre former sér man, at sådanne selvlyd periodevis dukke frem i sproghistorien og atter forsvinde'.

s. 229. Gislason har i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 354 vist, at brugen af ordet 'målfylling' om en metrisk overflødig stavelse foran hovedstaven ikke har nogen hjemmel i sprogbrugen i Håttatal.

s. 230. DALIDUN (AFTE)W WODURIDE STAINA. Om DALIDUN skal jeg vove en formodning: det kan være — DALLIDUN (jfr. FINO, HALAN); dette verbum er måske afledet af et adjektiv DALLAN, som i oldeng. lyder *deall*. I oldengelsk digtning findes *deall* altid forbundet med en instrumental dativ (*æscum*, *beagum*, *dugeðum*, *feðrum*, *þryðum*) og synes da at udtrykke 'rigt udstyret med —'; dets egentlige betydning er kanske fager, sømmelig. Hid hører også middelhøitydsk *getelle* 'artig, zierlich', *ungetelle* 'ungeschiekt, plump' (Müller-Zarncke III, 28), bayersk *undell*, *undäll* 'ungeschiekt' (Schmeller I, 365); se om ordet Dietrich i Haupts zeitschr. neue folge I, s. 207. At det engang også har været brugt i Nordisk, godtgjøres vel af de mythiske navne *Dellingr*, *Heimdallr*, *Mardöll*, måske også af kvindenavnet *Dalla*, samt det svenske mandnavn *Dalle* (Dipl. Svec. III s. 86. 87). DALLJAN har altså måske udtrykt 'udstyre

fagert eller sømmelig'. Det bliver da nogetlunde eastydigt med oldn. *fá* (*fáða*), der i svenske runeindskrifter findes forbundet med *stein* som objekt: *KUNBURKA FABI STAIN PINA* Jättendal i Helsingland (Lilj. R-U. 1071); (*F)AÞI (UK M)ARK-AÞI STIN. ÞINI* Delsbo i Helsingland (Lilj. R-U. 1683) efter C. Sæves læsning hos Stephens s. 920. DALIDUN har da mulig hensyn enten til den smukke tilhugning af stenen eller også til dens udstyring med runeindskrift eller endelig til begge dele.

Jessen (årböger 1867 s. 280) tror, at indskriften på anden side af Tunestenen ikke er sammenhængende; han siger (s. 277), at vi ikke véd, om det ord, jeg læser som AFTEA, hører til samme linje som WODURIDE STAINA 'tegningen taler imod det'; og han nævner det (s. 279) som en mulighed, at ikke alt på denne side er hugget på én tid eller af én person. Hertil skal jeg give følgende svar, der er støttet til fornyet eftersyn af stenen, som blev foretaget sammen med prof. Rygh, der her fuldkommen deler min opfatning.

(AFTE)A hører aldeles utvilsomt til samme linje som WODURIDE STAINA, denne linje har en krumning, som er overensstemmende med de to andre linjers; den af Stephens udgivne tegning er her ikke heldig. Indskriften på denne side bærer alt præg af helt igjennem at være huggen af én person; intet taler derimod. Derfor er det efter mit skøn aldeles utroligt, at Y på denne ene side skulde have to betydninger (M og N), medens Jessen finder dette tænkeligt. Om min udfyldning Y(M†Y†) kan jeg vidne, at den stemmer vel overens med sporene på stenen: der er her nemlig størst mellemrum mellem 3dje og 4de stav foran Y. Derimod kan, såvidt jeg kan sé, runen umiddelbart foran Y hverken, som Wimmer tror, have været † eller, som Stephens mener, †, ti der er ikke rum nok til nogen af disse to runer.

For, såvidt muligt, at oplyse, hvad der i begyndelsen af Tuneindskrift II virkelig står eller har stået på stenen, skal jeg tilføje følgende.

Med Stephens's bemærkninger i årböger 1868 s. 65 for dis har jeg påny efterseet stenen og må fastholde, at de levnedes spor vise, at der er skrevet SINGOSTEÄ (således at ordet ender med MY, ikke med NY) og ARBINGANO (ikke ARBINGWNO).

Jessen i årböger 1867 s. 277 ytrer 'tegningen taler for, at noget er gået tabt også for neden', s. 278 'Der kan mangle endel for neden'.

Der er på denne side åbenbart skallet noget af stenen nedentil, men, såvidt jeg kan sé, er der intet, som taler for, at denne afskalling er senere end indskriften; tværtimod gjør randens regelmæssighed dette usandsynligt, og at ARBINGA virkelig fra først af har været nederste ord i sin linje, tør vel slutes deraf, at der mellem første rune i dette ord og randen, som danner grænsen for afskallingen, er noget større rum end ellers mellem to runer på denne side. Jeg tror altså, at indskriften aldrig har gået længere ned.

Jessen mener, at endel af indskriften mangler oventil på denne side: 'Vi véd ikke, hvad for et ord er tabt på Tunesten efter STAINA (der har skilletegn efter sig)' (s. 277); 'Rimeligvis mangler idetmindste ét ord efter STAINA' (s. 278); 'Der kan mangle bogstaver over ÞUINGOR (ÞLINGOR) 'stenen har været endnu højere, end den er (på første side lader jo Bugge selv mangle RUNOR foroven)' (s. 279).

Stenens form gjør det muligt, at noget er slået af oventil på anden side, efter at indskriften var indbugget, men det synes mig ikke rimeligt. Det brud af stenen, hvorved det meste af ordet RUNOR på første side er slået af, har i ethvert tilfælde ikke strakt sig til anden side, og den omstændighed, at noget af indskriften mangler på første side, godtgjør aldeles intet for anden side. At intet — eller ialfald intet stort — stykke mangler oventil, tør vel med sikkerhed slutes deraf, at der efter ARBINGANO er tomt rum, forudsat at denne linje skal læses som den første og ikke som den sidste.

Deraf at STAINA har én prik (eller egentlig vel to prikker, se tidskr. f. philol. VII, 234) efter sig, tør ikke slutes, at der har fulgt et ord efter. Lindholm-indskr. har i den ene linje ikke andet skilletegn end tre prikker ved enden, og i den anden linje er ordet til slutning ALU udmærket ved to prikker foran og tre efter; Berga-indskr. har prik efter SALIGASTIA, o. s. v.

Der er altså, såvidt jeg skjønner, aldeles intet i stenens udseende, som beviser, at indskriften på denne side er ufuldstændig (når runerne i AFTEA undtages).

Jeg har selv nævnt som en indvending mod min læsning, at OÞUINGOR ikke kan forbindes til ett ord, da et ikke lidet rum er ladet tomt efter O, som står i slutningen af den linje, jeg har kaldt den første, medens det tilsvarende rum i næste linje er beskrevet. Men jeg har vistnok lagt for liden vægt på denne indvending, og jeg er nu enig med Jessen (årböger 1867

s. 279) i, at det neppe er tænkeligt, at O i slutningen af første linje begynder et ord, som fortsættes i anden linje. Når altså anden linje begynder et nyt ord, så kan 2den rune i 2den linje læses som U, uden at dette vækker nogen tvil: $\overline{\text{P}}\text{UINGO}\overline{\text{a}}$ kjender jeg vistnok ellers ikke som kvindenavn, men det synes fra formens side muligt (jfr. STUINGI Krogstad).

Jessen nævner læsningen: $\overline{\text{A}}\text{RBINGAS} \dots \overline{\text{A}}\text{RBINGANO} \dots \overline{\text{N}}\text{GOM DOHTRIM DAILIDUN}$ (arvinger tildelte $\dots$ døtre arvingers $\dots$), som han dog holder for tvungen og som han endelig ikke vil have kaldt sin læsning, men som dog skal være langt mindre tvungen end hvad jeg har foreslået. Læsningerne $\overline{\text{N}}\text{GOM DOHTRIM DAILIDUN}$ må jeg afgjort forkaste, og jeg påstår fremdeles, hvad jeg i tidskr. f. philol. VII, s. 231 har sagt, at $\overline{\text{A}}\text{RBINGAS}$ ikke, som Uppström, Dietrich og Stephens for Jessen har ment, kan være nom. pl. masc., ti overalt ellers, hvor almindelig Oldnordisk i udlyden har r svarende til got. s , finde vi i disse indskrifter $\overline{\text{Y}}$ ($\overline{\text{A}}$). Derimod er det i og for sig meget tiltalende at tage $\overline{\text{A}}\text{RBINGANO}$ sammen som ett ord og forstå dette som gen. pl. af stammen $\overline{\text{A}}\text{RBINGAN}$, jfr. oht. *rdigepano*, *forasagono*, oldsaks. *gumono* (Kelle vergl. gramm. 373 f.). Dette var også faldet mig ind; når jeg ikke fastholdt denne forklaring, så var det, fordi jeg ikke vidste at forlige med den det første ord i linjen: en nom. sing. $\overline{\text{A}}\text{RBINGA}$ synes nemlig slet ikke at passe til sætningsbygningen for øvrigt, og af et sammensat $\overline{\text{A}}\text{RBINGA-SINGOSTE}\overline{\text{a}}$ kan jeg ikke få ud nogen brugelig mening. Idet jeg altså finder det sandsynligt, at $\overline{\text{S}}\text{INGOSTE}\overline{\text{a}}$ $\overline{\text{A}}\text{RBINGANO}$ betyder 'de ældste af arvingerne', må jeg for tiden opgive tydningen af det første $\overline{\text{A}}\text{RBINGA}$.¹⁾

Efter den af mig fremsatte tydning er Tuingas (eller, som jeg tidligere foreslog, Odlingas) døtre ikke nævnte ved navn. Herimod indvender Stephens (årbøger 1868 s. 17): 'Slig udeldelse af hovedsagen, af navn, er jo sikkert nok noget uhørt i vore tusinder af gravskrifter med runer'. Det har undret mig, at prof. Stephens, der kanské har et mere udbredt kjendskab

¹⁾ Efter at det foregående var skrevet, har jeg fra docent Lyngby modtaget følgende bemærkninger: 'Ved den nye forklaring støder $\overline{\text{S}}\text{INGOSTE}\overline{\text{a}}$ i hankjøn brugt om kvinder mig mere end ved den gamle, hvor $\overline{\text{A}}\text{RBINGAN}$ stod ved siden. Skulde man læse $\overline{\text{A}}\text{RBINGANO}$ som ett ord, vilde jeg heller tage det som elef. fl. hunk. af stamme $\overline{\text{A}}\text{RBINGON}$ og forklare: Af de mandlige arvinger de ældste (og) af de kvindelige arvinger Tuingas døtre. Altså $\overline{\text{A}}$ i $\overline{\text{A}}\text{RBINGA}$, elef. fl. af stamme $\overline{\text{A}}\text{RBINGA}$, = got. $\overline{\text{a}}$, O i $\overline{\text{A}}\text{RBINGANO}$ = got. $\overline{\text{o}}$.'

til runelitteraturen end nogen nulevende gransker, har kunnet fremsætte denne ugrundede påstand. Ett eksempel har jeg allerede nævnt i tidskr. f. philol. VII, 360; her skal jeg nævne flere. En sten ved Vangs kirke i Valders har en indskrift, som oversat lyder 'Gåses sønner reiste denne sten efter Gunnar sin broder'; Gåses sønner nævnes ikke ved navn. Se endvidere Lilj. R-U. 1278; Lilj. R-U. 1586; Säve Gotlands runinskrifter no. 11. 14; Lilj. R-U. 1183 (Stephens p. 656), hvor vistnok den, som ristede runerne, er nævnt ved navn, men hvor de, der reiste stenen, kun er betegnede som *drengrjar*; Dybeck oct. no. 60; Dybeck fol. Stockb. 96 (Lilj. R-U. 460).¹⁾

¹⁾ I forbindelse med Tuneindskrift II har jeg (tidskr. f. philol. VII, 234) nævnt udtryksmåden på Hargstenen (Lilj. R-U. 273). Denne er dog i ethvert fald noget forskjellig, og det kan derfor her være os illegydigt, hvorledes den ret skal forstås. Stephens (Årbøger 1868 s. 16 anm.) tror, at jeg har misforstået *ARFS ARFAIB* ved at forklare det 'arvens arvinger'; dette turde dog ikke være så sikkert. Stephens anfører mod min opfatning, at vi da få ud 'at disse 'arvens arvinger' reiste denne sten over deres fader, — men uden at engang nævne hans navn, hvilket dog vel var det mindste de kunde gjort, da de *ARVEDE* eiendom efter ham'. Men der er flere sidestykker til det; at faderens navn ikke nævnes: Lilj. R-U. 138 indeholder 'Bruse og Torbjörn lod reise sten efter sin fader. Gud hjælpe hans ånd'; Lilj. R-U. 446 er sat af to 'efter fader og broder sin'; Lilj. R-U. 1063 efter broder, hvis navn ikke nævnes; Lilj. R-U. 1302 efter brødre, som ikke nævnes; Dyb. fol. Stockh. 52 (Lilj. R-U. 401) ligeså; Lilj. R-U. 640 efter søn, som ikke nævnes; Lilj. R-U. 814 er reist af to 'efter husbonde og efter broder sin'; Dybeck fol. Stockh. 96 (Lilj. R-U. 460) er reist efter fader og broder: faderen er nævnt ved navn, men ikke broderen; Lilj. R-U. 387 regner op en hel del slægtninger, om hvem stenen skulde minde og efter hvem bro blev gjort, — men uden navne; Dybeck fol. 90 (Lilj. R-U. 718) indeholder kun *LIFSTEN RISTI RUNI ÜFTI FEPERKA TUO KUFA TREKA*. Stephens tviler om, at gentilven *ARFS* 'arvens' kunde stå i denne forbindelse, og mener, at det måtte hede i dat. *ARFI* eller *AT ARFI*. Man kunde vistnok sige *erfangi* (*arfi*) *at arfi*, men det udelukker ligesålidt *arfs erfangi* (*arfi*) som 'arving til riget' udelukker 'rigets arving'. Derimod kunde den blotte dativ *arfi* umulig stå i denne forbindelse. Mod Stephens's forklaring af *ARFS* som mandsnavn anfører jeg, at et sådant mandsnavn i gammel tid er ukjendt. Stephens vil støtte det ved kvindenavnet *ARVA* Lilj. R-U. 1065, men dette er identisk med appellativet *arfa* en kvindelig arving, og den dertil svarende hankjønnsform heder, som bekjendt, i det gamle sprog *arfi*, gen. *arfa* (der i Tydskland forekommer som navn), ikke *arfr*, gen. *arfs* (kun i Vestgöteloven forekommer nogle gange en mindre rigtig nominativform *arver*). Holbergs Arv (også hos Kok det danske folkesprog i Sønderjylland II, 4) har levet altfor sent til at kunne vidne for *ARFE*.

Endnu skal jeg bemærke, at en ven har meddelt mig den formodning, at Tuneindskrift II skulde begynde med (AFTE)R WODURIDE STAINA og ende med ARBINGA SINGOSTER ARB-INGANO. Herfor taler det tomme rum efter ARBINGANO, men, såvidt jeg sér, få vi en unaturlig ordstilling ved denne ordning af linjerne; jeg tør derfor ikke antage den for den rette.

Järsberg (Varnum)

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 237—244. 360 f.).

Stenen er funden på gården Järsberg (feilagtig skrevet Gärdberg), der efter Fernow Beskrifning öfwer Wärmeland s. 50. 145 forhen hed *Jarlsberg* (jfr. f. eks. Järesta, forhen *Jarlestath*, i Skåne og Järsö, forhen *Jarlsey*, ved Tönsberg). Nu nævner en ERILAN eller Jarl sig selv som den der har ristet runerne på stenen; det er da meget fristende at formode, at gården har fået navn efter den på stenen nævnte ERILAN eller efter en navne af samme æt; men om vished kan her naturligvis ikke være tale. Hvis denne formodning er grundet, følger deraf, at de, som skrev runerne, ikke midlertidig som reisende opholdt sig i egnen, hvor stenen er funden, men at de havde fast bo der. Vi har da her tillige et vink om, hvor gamle gårdsnavne (og det endog de, som indeholde genitiv af et mandnavn) kan være i Norden.

Den forhen (tidskr. VII, s. 242) nævnte store lighed med Tunestenen forøges endnu derved, at begge stene er af rødlig granit. Der er så meget mindre grund til at holde dette for tilfældigt, som vi fra senere tid har vished for, at man til de med runeskrift forsynede mindstene i enkelte bygder foretrak en viss stenart: Dynnastenen og Granevollst. på Hadeland, Alvstadst. på Toten og et brudstykke af en med slyngninger prydet sten, efter al rimelighed en runesten, fra Ål i Hallingdal er alle af samme finkornede rødbrune sandsten, som findes i Hole sogn på Ringerike, og Alvstadstenen fortæller selv, at den er ført fra Ringerike.

Ligesom Järsberg-st. har UBAN (efter min tolkning «over») med A i afledningsendelsen, medens Tunest. har AFTER og efter min formodning tillige har høvt AFTER med E, således har vi i det Cottonske hskr. af Heliand *oðar* ved siden af *ofter*, *æfter*. Har stammestavelsens større vægt i AFTER virket til, at vokalen i afledningsendelsen tidligere blev forandret fra A til den lettere E?

Jeg tror at turde fastholde min udfyldning HARABANAN

(W)IT IAH EK ERILAN og min tolkning af disse ord. Vi kan endnu sige 'vi to: Ravn og jeg Jarl', hvortil i hin tidsalders sprogform ligefrem vilde svare WIT HARABANAN IAH EK ERILAN. Når vi nu istedenderfor på Järsbergstenen har HARABANAN WIT o. s. v., så er denne udtryksmåde fuldkommen ensartet med det i Fritzners ordbog (tillæg) af den stockholmske homliebog anførte sted: *þeir er guð hefir skapat til þjónustu við sik á himnom bæði ok til fulnings við menn á jörðunni*, hvor vi må sige 'både til tjeneste o. s. v.'; ligesom her *bæði* er stillet umiddelbart efter det første af de to led, som det omfatter, således er WIT, som omfatter to personer, stillet efter navnet på den ene af disse personer men foran IAH og navnet på den anden. Foran ↑ i det ord, som jeg har udfyldt WIT, sér man lige i bruddet to svage spor af en runestav, som synes ret eller nogenlunde ret og som ialfald ikke kan have havt kviste til høire. Dette synes altså at passe godt til I.

Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 121) gjør opmærksom på, at ERILAN med hensyn til I foran L forholder sig til oldn. *jarl* aldeles på samme måde som finsk *karilas senex decrepitus* (der vistnok i ældgammel tid er lånt fra Nordisk) til oldn. *karl*.

WARITU. Jessen har (årboeger f. nord. oldk. 1867, s. 275 f.) nævnt læsningen WRAITA eller WRAIT, så at U blev regnet fra 'som mulig lævning af tabte ord'; han forudsætter altså muligheden af, at noget af indskriften mangler også foruden (jfr. årb. 1867 s. 280). Efter at jeg den 20de august 1868 selv har undersøgt stenen, må jeg gjentage, at det på grund af runernes stilling er aldeles umuligt at læse WRAITA eller WRAIT; og jeg formoder, at dr. Jessen efter at have seet stenen ligeledes er kommen til samme overbevisning. Også må jeg påstå, at der efter A (under den sammenslyngede rune for AN) ikke kan have stået nogen rune. Altså er WARITU sikkert.

Etelhem

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 246—249).

s. 247. Allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 s. 64) har på Tjörköbracteaten læst WURTE og oversat 'wrought'.

Tanum

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 248—251).

Vilhelm Uppström (Gotiska bidrag s. 12) forstår **ÞRAWINGAN**

som nominativ og vil støtte formen ved gotiske sjeldne nominativ- (og vokativ-)former: *ahman* Joh. ev. 15, 26 i cod. arg., *kwīnon* 1 Cor. 7, 16 (cod. Ambr. A), *liuhadein* 2 Cor. 4, 4 (cod. Ambr. B; cod. A *liuhadeins*), *gagudein* 1 Tim. 4, 8 (cod. B), *vilyahalfēin* Col. 3, 25 (cod. B); jfr. oht. *manekin*, mht. *mengin*, gr. *πνεύμα*, *δαίμων*. Men en nominativform **ÞRAWINGAN** har, som før sagt, ingen støtte i ensartede indskrifter, og *ahman* Joh. ev. 15, 26 tør man såmeget heller forstå som akkus. som Vulgata har *spiritum*.

Himlinghøje

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 251 f.).

Stephens s. 934 gjør opmærksom på, at allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 p. 63) på smykket har fundet et kvindes navn; men Haigh, hvis tolkning af de ældste nordiske runeindskrifter i det hele er lidet methodisk, ytrer at DARISO, som han læser navnet, måske er den gamle form for Theresa!!

Hærserus dipl. Svec. III no. 570 år 1337. Om vi har samme navn i *HESR* Lilj. R-U. 1212, skal jeg ikke kunne sige.

Istaby

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 314—323).

Dr. Lyngby mener, at **F** på Istabysten udtrykker shevalyd af *a* (efter Lepsius's skrivemåde *ϕ*), medens **h** er = *a*, *ā*, og han tænker sig, at dette er en særlig udvikling af den adskillelse, som jeg ved Jårsbergstenen (VII s. 243) har formodet, at *ś*-runen udtrykte *ā*, men *śr*-runen *a*.

s. 319. Med skrivemåden HAERU for HERU jævnfører Gislason i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 84 passende *aerda* jord i oldhöitydske håndskrifter.

Björketorp

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347).

UÞARABA. Blandt de s. 328 f. nævnte eksempler på, at *B* er skrevet i nordiske runeindskrifter af det yngre slag for det almindelige *F*, burde have været nævnt *NAIRBIS* (gen. af et navn), som Stephens med rette læser på Tryggevalde-stenen.

Skrivemåden **BARUTa** = *brgtr* (s. 331. 342) har et side-stykke i en uplandsk indskrift (Lilj. R-U. 621), hvor der er skrevet *BARUÞAR* = *bræðr*, hvis vi tør lide på tegningen i Bautil 251. Denne indskrift har også *UIÞABIARN* = *Vid-björn*, *KUÞABIARNA(R)* = *Guðbjarnar*, hvormed Björketorp-

stenens GINARUNAR = *gimrúnar* (s. 332. 334) kan sammenlignes.

s. 332, l. 4 læs: *ó* eller *œ* (i-omlyd af *ó*).

DAUDE. Når modsætningen mellem D i dette ords indlyd og *þ* i got. *daup̃s*, *daup̃us* blev fremhævet s. 327, så burde det have været nævnt, at adjektivet i andre germanske sprog har *d* i indlyden: oldeng. *dedd*, oldsaks. *dōd*, oldfris. *dād*.

ARAGEU = *ærgju* (s. 334). Rydqvist IV, 48 opfører fra gammelsvenske håndskrifter eksempler på sådan skrivemåde med *e* for *j*: *guzsiffwoa*, *guzsiffwoa*, *degheo* i Westmannal., ligeså fra en sen runeindskrift i Östergötland Lilj. R-U. 1685 *BIÐEOM* (nu kan ordet ikke læses, se Ant. tidskr. för Sverige I, 130). IV, 47 giver han flere eksempler fra norske og islandske hskrr.

FALAHAK (s. 335 f.). Den tvil, som er vakt derved, at der er skrevet AK og ikke IAK, fjærnes ved at opfatte formen således, at pronomenet enklitisk er føiet til verbet; denne opfatning er mig meddelt af dr. K. J. Lyngby, og derpå havde jeg fra først af også selv tænkt. Jeg formoder nu, at FALAHAK gjengiver udtalen *falk*: da bliver det forklarligt, hvorfor her er skrevet K, medens vi finde G i OAG; A foran K må forklares ligesom A i WELA, HAERA, GINARUNAR. Det mærke på sen tid, som s. 341 er fundet i skrivemåden AK, falder herved bort. Den omstændighed, at der ikke hidtil i Oldsvensk (jfr Rydqvist II, 534) eller Olddansk er påvist eksempler på den enklitiske brug af *-k*, *-g*, kan ikke modbevise min forklaring, ti runeindskrifterne gav ikke let leilighed til at bruge slige former.

HAIDRUNORONU (s. 337). Dr. Lyngby foretrækker den af mig nævnte, men forkastede opfatning at læse HAIDRUN(N) NORONU og at forstå HAIDRUN som entalsform: *rún* egentlig 'hemmelighedsfuld tale' måtte da i forhold til det nuværende sprogs opfattelse af ordet forståes kollektivt. For denne brug af entalsformen henviser Lyngby til *ristum rún á horni* i et vers i Egils s. cap. 44 (udg. af 1809, s. 211; udg. af 1856, s. 85), hvor det umiddelbart efter heder *rjóðum spjöll í dreymra* og hvor der i prosaen har været sagt *reist á rúnar*; fra oldengelsk digtning jævnfører han Daniel 740 f. (Grein): *þæt he him bōcstafas drēdde and ārehte, hwæt se ó rún buds*. Men symmetrien synes mig at tale for HAIDRUNAR i overensstemmelse med GINARUNAR.

s. 339. Også i nya rimkrönikan v. 1780 (Klemming) læses *norma* d. e. norske; se (Jesse)n i Hamiltons tidskr. 1868 s. 811.

Stentofte

(tidsskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347).

Denne sten blev den 7de og 8de august 1868 nøiagtig undersøgt af mig i forening med min ven docent Svend Grundtvig; jeg skal her meddele, hvad vi derved troede at finde. — Ligesom før betegner jeg ved a den vertikale indskrift på bredsiden, ved b den omvendte indskrift på bredsiden, ved c indskriften på smalsiden.

a linje 1. Første rune er, såvidt jeg kunde sé, † ikke *; hvad man har taget for en kvist, der løber skrå ned fra højre mod venstre, er vistnok kun en tilfældig revne. Det rette er da ikke AIUHA, men NIUHA, som Hofmann rigtig formodede og som også jeg s. 345 antog; men hvad jeg s. 346 har sluttet deraf, at * virkelig skulde stå på stenen, falder nu bort.

a linje 4. Hvorvidt der i linjens slutning efter **M*** endnu er en rune eller ei, det er usikkert; man kunde tro her at skimte spor af R, men dette er aldeles løs gætning.

a linje 5. Såvidt jeg kunde sé, har stenen **RN†X†X** RUNONO, ikke **RN†X†X** RUNGNO. Herefter må mine ytringer s. 325. 343. 346 rettes.

b 1 må læses, som jeg før har læst: USNUH; anden rune er, såvidt jeg kunde sé, sikkert † S, ikke † K.

b linje 2. Anden rune så for mig ud som † Y; jeg tror med bestemthed at have seet, at runen oventil er tokløftet, ligesom dette også er tilfældet på Worsåes tegning, medens derimod Stephens (s. 170) kun har seet én kvist. Jeg tror, at min læsning K er sikker.

b linje 3. Første rune synes at være † M, som også Stephens har læst; anden er temmelig sikkert † N, som både Worsåe og Stephens har læst; men de følgende runer i denne linje er meget usikre. Nu, da jeg kun har nøiagtige papiraftryk, men ikke selve stenen for mig, tror jeg at sé, at næstsidste rune i denne linje er † A, som på Worsåes tegning, og tredje rune fra enden † S, som ligeledes er antydnet hos Worsåe. Mellem denne rune og † N synes der at være to runer; altså **DÜ..SA..**

c linje 2 var der, såvidt jeg kunde sé, ingen rune foran **B*RI†I†**; altså **BARIUTI†**, ikke **ABARIUTI†**.

Betydningen af runen † i slutningen a 3 er usikker; Stephens læser den som S, der ellers i denne indskrift skrives †; runen ligner den form, som *jära-(gér-)*runen har på Vadstena-bracteaten, men da denne rune efter min mening forekommer på Stentofte-

stenen som *, så må vel ligheden være tilfældig; mulig tør man læse runen som NG, der på Viemosehövelen skrives ♀. Den VII, 326 nævnte forklaring af GAF som 'gav' og af MA ligeledes som 3dje person af et præteritum i ental synes mig nu at være en løs gjætning, der ikke har nogen sikker støtte. Man kunde tænke på, at GAFNG skulde være et ikke fuldt udskrevet patronymicum (GAFINGR) til HAÐUWOLAFR og at MA (MAR??) stod i samme forhold (MARINGR) til HARIWOLAFR; med skrivemåden GAFNG kunde sammenholdes HARNGA på Viemosekammen, RANNGA på Münchebergspydet. Men dette skal ikke engang gjælde for en formodning; det er kun et løst indfald. Med a linje 4 synes en sætning at være afsluttet: NIUHA BORUMR NIUHA GESTUMR HAÐUWOLAFR . . HARIWOLAFR . . synes, som før nævnt, at skulle betyde *níu burum, níu gestum Hǫðulfr* . . ., *Hörjulf*; men dette er udtrykt i en sprogform, som tildels er gammel, tildels ung, tildels ingen af delene, og som da snarest er uheldig efterligning i senere tid (oldtidens slutning) af ældgammel sprogform. Af BORUMR tør vi mulig slutte, at der i Gammelsvensk har været brugt en form *bör* for 'søn', hvis vokal stemmer overens med vokalen i got. *baur* og er oprindeligere end *u* i oldnorsk *burr*, ligesom gslvensk *þorr*, *þorka* stemmer overens med got. *þaurus* i modsætning til oldnorsk *þurr*.

Den VII, 344. 345 nævnte form *FIMR* for 'fem' på Rökstenen falder bort, som jeg skal vise i min tolkning af denne stens indskrift.

Sölvesborg

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, s. 349—353).

Runestenen står i et plankeværk i Storgatan i Sölvesborg omtr. 300 alen i vest for kirkegårdens søndre mur; tidligere har den stået længere inde på tomten. Den 7de og 8de august 1868 undersøgte jeg den nøiagtig i forening med docent Svend Grundtvig, som er enig i alt, hvad jeg her meddeler om stenens og indskriftens udseende.

Der er intet, som godtgjör, at indskriften er fuldstændig bevaret; tværtimod synes skrifttrækkene oventil med bestemthed at vise, at stenen var høiere end nu, dengang indskriften blev indhugget, og at der også på det nu oventil manglende stykke var ristet runer. I linjen til høire ligesom øverst oppe i linjen til venstre må runestavene fra først af have været længere end nu.

Bruddet eller afskallingen, som oventil løber fra venstre ned mod høire, er temmelig skarpt begrænset. Øverst oppe i linjen til

venstre synes man tydelig at sé det nederste af en ret stav, og efter denne er der mulig et skilletegn ¹⁾. Første rune i første fuldstændige ord i denne linje synes ikke at kunne have været **Þ**, ti dertil står den levuede kvist for langt nede, neppe heller **†**, men snarest *****; mulig er der endog spor af denne runes øvre tværstreg til højre parallel med afskallingen; **᚛** når lige til bruddet. — Efter **↑** er der neppe skilletegn.

2den rune i 2det ord (eller 7de rune i linjen) er **ᚱ ᚱ**, ikke **R R**. — 3dje rune i 2det ord (8de rune i linjen) er, såvidt kunde sees, sikkert **N**; tværstregen i **†** er tildels lidt utydelig, men neppe usikker, ialfald synes kvisten til højre tydelig. Efter **SUNU** er der ikke skilletegn.

Sidste rune i linjen til venstre holder jeg for **N**: kvistene, som skulde gjøre runen til **N** (istedenfor **I**), er usikre, men muligheden af, at der her har været en tværstreg, kan ingenlunde benegtes; jeg tror med tryghed i nogle indhulinger, der neppe kan være tilfældige, at spore enderne af tværstregen, navnlig enden til højre; utydeligheden kan mulig være voldt derved, at overfladen her har havt en naturlig indsænkning. Fra sidste runes lodrette stav går opad mod højre en krumstreg, som vistnok må være gjort med redskab; den skal mulig betegne, at indskriften her slutter.

1ste rune i linjen til højre er snarere det øverste af **R R** end af **ᚱ ᚱ**; staven til højre synes nedentil at bøje sig lidt indad ligesom på **R**.

1ste rune i 2det ord er **P W**, ikke **R R**. — 2den rune i 2det ord må have været *****; nedenfor centrum er der spor af begge skråstregene, men ikke af midtstregen. — 3dje rune i 2det ord sér ud som **ᚱ**; det er tvilsomt, om skråstregen til højre er tilfældig eller gjort med redskab. Der har ingen kvist været oventil; runen har ikke været **R**, derimod må man efter formen snarest tænke på **᚛**; også **I** er mulig. — Om der efter denne rune i linjen til højre har været skrevet flere runer, kan på grund af afskalling ikke skjælnes; men der er ingen grund til at tvile om, at indskriften også på denne side har strakt sig høiere op. Indskriften begynder vistnok, som også Wimmer

¹⁾ Den indhuling, som kan formodes at være et skilletegn, er dog langt fra så stor og tydelig, som ved skilletegnet i linjen til højre, heller ikke er den fuldkommen vertikal, men løber nedad med nogen skråning fra højre til venstre.

(navneordenes böining i ældre Dansk s. 74 anm. **) mener, nederst i linjen til højre med navnet RUTI.

Det viser sig nu, at jeg havde ret i at forkaste Wimmers læsning af følgende ord som RAIT, ti ordet begynder virkelig med P W, som Stephens har læst. Indskriften har altså her en for den længere række særegen rune, medens den i andre hen-seender slutter sig til de i den kortere rækkes runer affattede indskrifter; den tør vel nu, da den har fået et sidestykke i Råfsalstenens indskrift (se foran), med tryghed kaldes en overgangs-indskrift.

Det viser sig også, at andet ord heller ikke kan have været WARAIT; men vi må deri søge navnet på fader til RUTI. Da der efter WA snarest synes at stå $\mathfrak{P}$, så er det ikke usandsynligt, at RUTI her har været betegnet som 'Vades søn'. *Vadī* hed tredje søn af den islandske landnámsmand Olav tvennum-brune fra Lofoten; navnet var i gammel tid ikke sjældent i England (se Stephens Walderes lay p. 34) og hos tyske folk (se Förstemann); særlig kan mindes om, at det oldengelske *Widsið*-digt v. 22 (Grein) nævner *Wada* som Hælsingernes konge og at smeden *Wélands* fader, der var en rise, bar samme navn. Hvis denne tolkning er den rette, må vi videre slutte, at $\mathfrak{d}$ i indlyden, der oprindelig hørte hjemme i navnet *Vade*, allerede på den tid, da Sölvesborg-stenens indskrift blev ristet, var afløst af $\mathfrak{d}$, skrevet $\mathfrak{þ}$; indskriftens sprog viser sig da også heri yngre end sproget i runeindskrifterne fra den ældre jernalder og overensstemmende med almindelig Oldnordisk.

Ved de ovenfor meddelte oplysninger om indskriften i linjen til venstre tør det siges at være godtgjort, at Wimmer ved sin skarpsindige tolkning af denne linje i alt væsentligt har rammet det rette. Indskriftens indhold i det hele må formodes at have været 'Rute (Rote?) Vades (?) søn ristede disse runer (eller reiste denne sten) efter Asmund sin søn'.

At navnet ASMUT er skrevet med $\mathfrak{M}$ ikke med $\mathfrak{F}$, er ved en så gammel indskrift lidt påfaldende, skjønt vi i senere nordiske runeindskrifter oftere kan påvise $\mathfrak{AS}$ skrevet med $\mathfrak{t}$. Umiddelbart foran ASMUT må have stået 'efter': sporet af sidste rune i ordet for 'efter' viser, at der ikke kan have stået $\mathfrak{M}\mathfrak{F}\mathfrak{t}\mathfrak{A}$ eller $\mathfrak{M}\mathfrak{F}\mathfrak{t}\mathfrak{I}\mathfrak{R}$; en skrivemåde $\mathfrak{M}\mathfrak{F}\mathfrak{t}\mathfrak{Y}$ er her usandsynlig, da $\mathfrak{A}$ allerede findes på Råfsalstenen og endog på Varnum- eller Järsberg-stenen (dog ved siden deraf én gang $\mathfrak{Y}$), ligesom $\mathfrak{A}$ må have været brugt i den skrift, som er efterlignet på Sten-

tofte-stenen. Derfor har der rimelig været skrevet *F↑ AFT; denne ordform er (omend runetegnenes form er forskjellig) også brugt på stenene fra Helnæs, Rök og Kålfvesten (Bautil no. 904; Stephens s. 724), der alle tre også har entalsformen *SUNU*. Dr. Wimmer har gjort mig opmærksom på, at Sølvesborg-stenen også i brugen af skilletegnet ¹ stemmer overens med den gruppe af danske runestene, til hvilken Helnæsstenen hører, ti samme skilletegn sees også på Snoldelev-stenen og én gang på Kallerup- eller Høietostrup-stenen (der også én gang har :); jeg skal hertil føie, at samme skilletegn forekommer én gang på Kålfvesten-stenen (der én gang har :) og at et lignende skilletegn forekommer flere gange på Rökstenen ¹) samt på flere svenske runestene, der høre til samme gruppe som Rökstenen; gjerne følger da ligesom på Sølvesborg-stenen den eiendommelighed med, at ordadskillelse ved skilletegn ikke er gennemført. Dette er et mærke på, at der er fasthed og regel også i sådanne småting, så at også disse kan hjælpe os til at følge udviklingen.

Til slutning skal jeg gjøre opmærksom på, at *SIN* fuldkommen er det almindelige *sinn*, medens vi må formode, at den 'urnordiske' form har været *sinan*.

Sum cuique.

At *L. Ussing*.

August Lorenz er dette Tidsskrifts Læsere bekendt som Forfatter til en Afhandling «om Epicharms Liv», der læses i 5te Aargang, 1864, S. 163 ff. Dette er, saavidt jeg veed, det Eneste, han har udgivet paa Dansk. Det større Arbeide, hvoraf det melder sig som et Brudstykke, udkom paa Tydsk, «Leben und Schriften des Koers Epicharmos, nebst einer Fragmentensammlung von Aug. O. Fr. Lorenz, Berlin 1864»; og han har siden

---

¹) Således i den lange indskrift på dennes forside linje 5 efter *MANUM*, på bagsiden efter *BRUFRUM*; skilletegnet er på disse steder for meget korsformet på P. Säves tegning.

udfoldet en frugtbar Forfattervirksomhed i det tyske Sprog, navnlig ved Behandlingen af den antike Skribent, han allerede tidlig besluttede at ofre sine bedste Kræfter, Plautus. 1866 udgav han en stor Udgave af *Mostellaria*, 263 Sider; den er betegnet som 2det Hefte af det Udvalg af Plautus, som den Weidmannske Boghandel foranstalter: «Sammlung griechischer und lateinischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen, herausgeg. v. M. Haupt u. H. Sauppe». 1869 udkom 3die Hefte, *Miles gloriosus*, 276 Sider stor; men i Mellemtiden havde han ladet høre fra sig i tyske Tidsskrifter. I «Göttingsche gelehrte Anzeigen, 1868» (S. 1161-1240) staaer en meget udførlig Kritik af *Brix'* «Ausgewählte Komödien des Plautus»; i *Philologus* XXVII, S. 543—50 og XXVIII, 1ste Hefte (udgivet 1868) S. 183—87 nogle kritiske Bidrag til Plautus, skrevne fra Rom, og i *Philologus* XXVIII, 2det Hefte, S. 357, er der atter begyndt nogle «Beiträge zur Kritik des Plautus», daterede Berlin, der skulle slutes i næste Hefte.

Forfatteren til de omtalte Skrifter er, saavidt jeg veed, født i Rendsborg, men han er opdraget i Kjøbenhavn, dimitteret fra Metropolitanskolen, har studeret ved Kjøbenhavns Universitet og taget philologisk Embedsexamen der, og har derefter i et Par Aar modtaget offentlig Reiseunderstøttelse, indtil det endelig gik op for ham selv, at han ikke havde sin rette Plads i Danmark. Muligt, at han kan finde en saadan i Tydskland; han medbringer i alt Fald Noget, som faa eller ingen tyske Philologer ere i Besiddelse af, Kjendskab til dansk Sprog og Litteratur. Hans Bemærkninger om Holbergs Benyttelse af Plautus ville formodentlig have en vis litteraturhistorisk Interesse for tyske Samlere, hvorimod de for et nordisk Publicum ikke indeholde noget Nyt. Jeg vilde derfor heller ikke troe, at hans Forfattervirksomhed fortjente nogen Omtale i dette Tidsskrift, hvis det ikke forekom mig nødvendigt at gjøre opmærksom paa en bestemt Særegenhed ved den. Jeg vilde saameget mindre indlade mig paa at kritikere hans Arbejder, som hans Anmeldelse af *Brix'* Udgave viser egne Begreber om hvad der kræves af en kritisk Anmeldelse. Skulde jeg underkaste hans Udgave en lignende Kritik, da vilde der fremkomme et tykt Bind af Enkeltheder, som næppe Nogen vilde læse igjennem.

Det lille Stykke om *Epicharms* Liv, som *Lorenz* udgav i dette Tidsskrift, kunde vække gode Forhaabninger. Det er en fuldstændig Samling af det Lidet, man veed eller har hørt om denne Gjenstand, og det er ordentlig og omhyggelig bearbejdet.

Som Begyndelsen af et større Arbejde over Epicharm er det upaaklageligt. Der er intet Nyt deri; men det Nye ventes i Fortsættelsen. Man venter imidlertid forgjæves. Efter at have gennemlæst den hele, 307 Sider lange Bog veed man Intet mere om Epicharm, end man vidste i Forveien; man undres kun over at Nogen har villet skrive en saa stor Bog uden at have Noget at meddele, — og saa maaskee over en Ubetydelighed endnu, nemlig at Forf. consequent skriver *ἡ μῦθα* i Stedet for *ἡ μῦθος κωμῳδία*. Men det er jo ikke ualmindeligt, især hos begyndende Forfattere, at de troe at kunne bringe noget Nyt og Interessant ud af et Emne, skjøndt Forsøget mislykkes, og man kan vel tilgive dem, at de alligevel offentliggjøre det Arbejde, hvorpaa de have anvendt saa lang Tid, om det end ikke kan roses, at de gjøre det. Til hans Behandling af Plautus, -hans Livsopgave-, var man berettiget til at stille større Fordringer; men man finder her det Samme, en stor Bredde og Vidtløftighed, især i de æsthetiske Raisonnementer, uden tilsvarende Indhold, en rosværdig Flid og en upaaklagelig Nøiagtighed, men liden Selvstændighed og ingen Aandrighed. Der er en stor Omhyggelighed og Fuldstændighed i Samlingen, og der er Orden og Tydelighed i Bearbejdelsen; hans Udgave er derfor meget brugbar, og selv for den Lærde ikke uden Nytte, thi der synes ikke at være nogen Artikel om Plautus i noget tydsk Tidsskrift, intet Universitetsprogram, ingen Disputats om dette Emne, som han ikke har kjendt og benyttet. Det er bekjendt, hvorledes Ritschl for omtrent 30 Aar siden gjorde Epoche i den kritiske Behandling af Plautus. Han efterviste Beskaffenheden af de kritiske Hjælpemidler, og det blev klart, at Plautus' Text maatte støtte sig væsentlig paa det gamle Vaticaner-Haandskrift, hvortil for de 11 sidste Stykkers Vedkommende endnu kom Heidelberger-Haandskriftet, men at man ved Siden deraf kunde berigtige og fuldstændiggjøre Meget ved Hjælp af dens Ambrosianske Palimpsest. Hans Behandling af Plautus' Text blev dog langt fra ikke, hvad man havde ventet, en Gjen-givelse af den gamle Forfatter i en saa god og saa søgte Skikkelse, som det kunde gjøres. Ikke at tale om, at han ikke havde læst Alt hvad der kunde læses i Palimpsesten, han vilde ikke engang troe det, naar Andre sagde, at de havde læst mere; og — hvad der var det Værste, hans hele Kritik manglede tilbørlig Skjønsmhed. Selvlavede Forestillinger om Plautus's Metrik og Prosodie forledede ham til de vilkaarligste Rettelser, saa at Plautus' Text i hans Udgave tidt fjernede sig længere

fra Originalen end i de ældre. Det varede længe, inden Ritschls egne Landsmænd fik Øie for dette, som Udlændinge strax havde seet; men tilsidst gik det op for dem, og nu ere Alle enige om at man maa holde sig langt nærmere til Haandskrifterne, end Ritschl har gjort. Lorenz, der allerede i Kjøbenhavn var bleven bragt ind paa dette Spor, har ikke heelt forladt det nu, da den almindelige Stemme ogsaa i Tydskland anbefaler det; men i Udførelsen viser han sig dog, maaskee især i Mostellaria, mere afhængig af Ritschl end nødvendigt, og det lykkes ham for det Meste kun ret at emancipere sig fra ham paa de Steder, hvor allerede andre tydske Philologer have gjort opmærksom paa at det burde gøres; thi selv faaer han ikke let noget nyt Syn paa et af tidligere Udgivere og Fortolkere miskjendt eller forkvaklet Sted. Naar han forsøger paa Sligt, da er det næsten kun saaledes, at han antager, der er bortfaldet Vers eller tilsat uægte Vers, eller at Vers have faaet en urigtig Plads. I dette Slags Rettelser er han endnu dristigere end Ritschl; men medens Ritschl's Forsøg altid føre til et Resultat, om det end kan være et urigtigt eller mindre heldigt Resultat, er det Eiendommelige ved Lorenz's, at de oftest ende uden Resultat. Han ender oftest med en Lacun, som om han antog, at Lacunerne vare det Ægte hos Plautus. Man har ondt ved at troe det; men lad os da see de herhenhørende Steder i Miles gloriosus. Prologen (v. 79 ff.) mishandles saaledes: de 9 første Vers sættes som uægte imellem Klammer; derefter angives en Lacun; de 7 følgende betegnes atter som uægte, og saa atter en Lacun. Og alt dette, fordi Udgiveren ikke kan fatte den daglige Tales Brug af *Nam* i v. 95. Det er formodentlig den samme Miskjendelse af *Nam* i v. 1326 R., der har bevæget ham til foran dette Vers at indsætte Versene 1338—43, hvortil der ellers ikke er nogen Grund. Ligesaa ubefoiet er Angivelsen af Lacunen v. 191, forudsat naturligviis at Udgiveren havde undladt at forandre *habet* til *habeat* i v. 189 og at udelade det derefter følgende Vers; det samme gjælder om den første Halvdeel af 328 R., der udslettes og erstattes af en Lacun. Udeladelsen af v. 550 og 585 R., og Angivelsen af en Lacun efter 587 R. er ikke bedre; men aldeles ubegribeligt er det, at han kan udslette v. 666—68 og sætte Angivelsen af en Lacun i Stedet.

Disse uheldige Forsøg, der, som vi have seet, pleie at ende med en Falliterklæring, ere det meest Eiendommelige ved Lorenz' Udgaver. Man faaer bestandig Indtrykket af stor Aandsfattig-

dom; Forfatteren er flittig og omhyggelig; men han mangler Frihed og Fylde i Anskuelsen af Oldtiden, og han mangler i en paafaldende Grad Originalitet. Dette Indtryk modtog man aldeles reent i Udgaven af *Mostellaria*; men i de senere Afhandlinger og i Udgaven af *Miles gloriosus* forekomme der hist og her Glimt, som kunde bringe En til at tvivle om Rigtigheden af den først fældede Dom, idet man af og til overraskes ved at see nye, undertiden endog dristige Tanker. Man forbavses over dette Phænomen. Var den unge Mand tidligere saa beskeden, at han ikke engang i Anmærkningerne vovede at fremsætte sine Hypotheser? Ungdommen pleier i denne Henseende snarere at være for forvoven end det Modsatte; her har Originaliteten først udviklet sig med Aarene. Og er det ikke mærkeligt, at denne Udvikling har bragt ham i Overensstemmelse ikke med det nye Fædreland, hvori han har levet i disse Aar, men med det gamle, han forlod? og at han her kommer til at mødes med en nordisk Forfatter, der synes at have en ganske modsat Charakter, en særdeles original Forfatter, hvis aandrige Rettelser i *Plautus' Text* næsten kun have den Mangel, at de undertiden ere for dristige? Denne Forfatter er Sophus Bugge, Professor ved Christiania Universitet, Medudgiver af dette Tidsskrift, hvori han har meddeelt nogle «Textkritiske Bemærkninger til *Plautus*» i 6te Aargang (1865) S. 1—9, og 7de Aargang (1866) S. 1—37. Vi skulle see at paavise denne Overensstemmelse i det Enkelte, idet vi saa vidt muligt følge den chronologiske Orden i *Lorenz' Arbejder*.

Stichus 192. Cod. Vatican. har: *Ni uere perlerit si conassit domi*. Bothe havde skrevet *Ni uere perieret, si...*, Ritschl *Ne periere iteret, suz si*. Lorenz gjør i *Philologus* XXVII, S. 548 opmærksom paa at Usener i *Jahns Jahrbücher* XCI (1866), S. 226 f. har hævdet Formen *perierare*, og foreslaaer *Ni* (d. e. *ne perieraverit, si*. Det samme forestaaer Bugge VI, S. 17.

Trinum. 948. Vulgaten er *Dimittam, ut te velle video*, men Cod. Vat. har kun . . . *mit aut te v. v.* Lorenz i *Gött. Anz.* S. 1200 foreslaaer at læse: *Catamitum haut te velle video*. Bugge havde foreslaaet det Samme, VII, S. 29, og Rettelsen er alaaende rigtig. Lorenz oversætter den rigtig nok saaledes: «Ich sehe, dass du dem Ganymed nicht sehr gewogen bist», og han tilføier: «doch weiss Ref. keine Belegstellen für eine solche Bedeutung des *velle* beizubringen». Det gjør jeg heller ikke, og Bugge formodentlig ligesaalidt. Rettelsen giver først Mening,

naar man oversætter: «Jeg seer, Du vil ikke vide af nogen Gæymed at sige.»

Pseudol. 516 f. læste man efter Haandskrifterne:

SI. *Egone ut cavere nequeam, quoi praedicitur?*

PS. *Prædico ut caveas. dico, inquam, ut caveas; cave.*

I Philol. XXVIII, S. 183 bemærker Lorenz, at disse to Vers nødvendig maae bytte Plads. Dette er utvivlsomt, men det var allerede bemærket af Bugge VII, S. 22.

Rud. 578 f. læser Fleckeisen: *Eho, an te paenitet, In mari quom [hac noctu] elauit ne hic in terra iterum eluam.*

I Philolog. XXVIII, S. 184 bemærker Lorenz, at Cod. Vat., som han har confereret, har ikke *quom*, men *quia*, og forsvarer dette med Rette; ligeledes forandrer han *ne* til *ni*, og i Stedet for Fleckeisens uheldige Supplement *hac noctu* foreslaaer han at læse *semel*. Dette sidste var allerede foreslaaet af Bugge VII, S. 24.

I Udgaven af *Miles gloriosus* finder man i de kritiske Anmærkninger bag i Bogen en Deel Rettelser angivne som hidrørende fra Udgiveren selv. Hans uheldige Athetesser have vi ovenfor omtalt. Af de Rettelser, han foretager, ere nogle aldeles urigtige. Saaledes skriver han v. 100: *Is amabat meretricem patre et matre Atticis*. Det er utilbørligt at antage, at Faderen levede, medens Datteren ernærede sig som meretrix, og der er heller ikke Spor af ham i Haandskrifterne, hvor der staaer: *meretricem matre athenis Atticis*; det maa rettes paa en ganske anden Maade. V. 62 (66 R.) skriver L. *opsecrauerant* for *opsecrauerint*, v. 658 R. *omnimodis* for *ad omnes res*, v. 899 R. *ornata* for *ornatus*, Altsammen galt. De øvrige Rettelser, der anføres under Navnet Lorenz, ere for Størstedelen rene Ubetydeligheder, som Omsætninger af enkelte Ord for Versemaalets Skyld, der ikke altid ere heldige, og oftest overflødige, s. Versene (i hans Udg.) 23, 24, 52, 58, 181, 244, 480, 718, 1376. Rigtig bemærket er det, at i v. 572 R. *ne sciueris* skal skrives i to Ord, og ikke, som i de tidligere Udgaver, i eet. I v. 286 R. er der indført en rigtigere Interpunction: *Te istuc aequomet, quoniam ocoepisti, eloqui*, men den rette Opfattelse er atter forstyrret ved Indsættelsen af en Tankestreg foran *quoniam*, som om her var «eine kleine Pause, und dann eine komische Wendung παρά προσδοκίαν». Andre Rettelser fortjene større Opmærksomhed; det er dem, hvori Udgiveren mødes med Professor Bugge.

V. 223 R. have Hdskr.: *Intercludite inimicis comneatum, tibi*

muni viam. At Fleertallet *intercludite* er galt, saae allerede de første Udgivere; Meningen kræver *interclude*. Desuden har man taget Anstød af Ordet *commeatum*, som kommer igjen i næste Vers. Bugge foreslaaer derfor i Tidsskriftet VII, S. 5: *Interclude iter inimicis, contra tibi muni viam*. Jeg for min Deel har Tvivl om denne Rettelse; men Lorenz skriver ganske lignende og næppe heldigere: *Interclude iter inimicis, cate tibi muni viam*.

V. 232 have Hdskr.: *aut in parte mici pare me quod commentus*. Camerarius rettede det til: *At imperti amice me quod commentus*: Bugge har VI, S. 10 udfundet det Rette: *Auden participare me quod commentus*. Lorenz har det Selvsamme.

V. 260 havde Ritschl læst i Palimpsesten: *Atque hominem investigando operam huic dissimulab...*, og derefter skrevet *Atque homini investigando operam huic dissimulabo me dare*. Da imidlertid de andre Haandskrifter ende Verset med *dissimulando*, foreslaaer Bugge VII, S. 6: *dissimulabundus dabo*. Lorenz læser *dissimulabiliter* efter en Meddelelse af Studemund; desværre er det ikke ganske klart, om han har læst det heelt i Palimpsesten, eller om det er hans Conjectur. Derefter har L. *dabo*, ligesom Bugge, men angivet som hans egen Rettelse.

V. 648 ff. Dette Sted er i Ritschls og Fleckeisens Udgaver aldeles forvansket ved vilkaarlige Omsætninger. Bugge har VII, S. 8 ff. bragt det nærmere sin oprindelige Skikkelse, skjøndt han endnu har bibeholdt en af Ritschls Omflytninger. Han har dernæst ordnet Replikernes Hensførelse til Personerne og foretaget et Par gode Rettelser, v. 655: *O lepidum senicem, omnis si quas memorat uirtutes habet*; Hdskr. have *senisemne si*; *senicem* udfandt Lipsius, *omnis* Bugge. I det næstfølgende Vers (R. 637), *Plus dabo quam praedicabo ex me venustatis tibi*, har Bugge seet, der skal staae *praedicavi*. Lorenz har hele Stedet som Bugge, kun med den ovenfor omtalte Forvanskning i 658 (*omnimodis*), men *omnis* og *praedicavi* samt Hensførelsen af 660 til Palæstrio anføres som hans egne Rettelser.

V. 678 have Hdskr.: *Liberæ sunt aedis liber sum autem egomet. uolo libere*. Bugge VII, 11 læser: *Liberæ sunt aedis, liber autem egomet uolo uiuere*. Lorenz lignende: *Liberæ sunt aedis, liberum autem me uolo uiuere*.

V. 894—5 R. I den første Deel af Verset har Lorenz optaget Studemunds Rettelse: *Mala mors es, mulier*. Den sidste Deel lyder i Hdskr. saaledes: *Ne pauet, peioribus conueniunt*. Bugge VII, S. 17 skrev: *Ne pauet; peiores invenibis*. Lorenz har: *Ne*

pave: peiores convenibis. Ingen af Delene forekommer mig tilfredsstillende; men Tanken er rigtigere og oprindeligere hos Bugge.

Der kunde anføres endnu Eet og Andet, saasom et Par Steder, hvor en Rettelse af Acidalius, som Ritschl imod Sædvane havde ladet uændret, paa ny er bleven gjort af Bugge og optaget i Texten af Lorenz; men vi ville kun holde os til det meest Fremtrædende. Læseren vil have seet, at Overeensstemmelsen er paafaldende. Han vil maaskee glæde sig paa den philologiske Videnskabs Vegne, og see et Beviis paa Conjectural-Kritikens Sikkerhed og Betydning deri, at to forskjellige Videnskabsmænd saaledes komme til de samme Resultater; thi at Lorenz skulde have kjendt Bugges Afhandling og benyttet den, kan jo ikke antages, siden han ikke har nævnt den. Thi det kan naturligviis let hænde, at to Philologer faae de samme Tanker om et corrupt Sted; men det er almindelig Skik iblandt Philologerne, at man da ved Offentliggjørelsen af sine Rettelser gjør opmærksom paa, at ogsaa Andre ere faldne paa det Samme. Man gjør dette ikke blot for derved at fralægge sig den mulige Beskyldning for at have tilegnet sig Andres Eiendom, men ogsaa fordi denne Overeensstemmelse synes at afgive et Beviis mere for Conjecturens Rigtighed. Lorenz har ogsaa selv fulgt denne Fremgangsmaade, s. Miles glor. S. 273: «1412. *iam* Lorenz, ebenso M. Haupt im Hermes III 148». Det er rigtignok et underligt Uheld, at Lorenz, der med saa stor Flid har samlet Alt, hvad der paa forskjellige Steder i Tydskland er skrevet om Plautus, ikke i Tide har faaet fat paa Bugges Afhandling i dette, ham ellers velbekjendte Tidsskrift fra Aarene 1865 og 1866. Nu har han endelig faaet dem. Hans sidste «Beiträge zur Kritik des Plautus» i Philologus XXVIII, 2, S. 357 gaar netop ud paa at meddele det tyske Publicum Noget af Bugges Arbeide. Han er rigtignok ikke, som man kunde have ventet af den i Danmark opdragne Philolog, den Første, der gjør Udlandet bekjendt dermed. Som han selv fortæller, har Bugge sendt særskilte Aftryk af sine Afhandling til forskjellige tyske Lærde; baade Ritschl og Corssen have omtalt dem, og i Litterar. Centralblatt for 1868 har en Anmelder sagt om dem: «dass diese Beiträge alle Beachtung der deutschen Kritiker verdienen.» Men bedre seent end aldrig. Nu kommer Professor Bugge dog ved Lorenz' Hjælp til fortjent Anerkjendelse i Tydskland. Og da der findes en saadan Overeensstemmelse mellem Bugges og Lorenz' Con-

jecturer, saa venter man uden Tvivl, at Lorenz vil begynde med at gjøre opmærksom paa denne; thi det synes jo dog at være en ikke ringe Ære, naar man strax efter at have udgivet et Arbeide som Udgaven af *Miles gloriosus*, seer sig i Stand til at stadfæste alle de betydeligere Rettelser, der ere gjorte i Texten, ved at en anden Lærd fra en ganske anden Side er kommen til de samme Resultater. Men dette findes ikke i det hidtil udkomne Stykke af disse «*Beiträge zur Kritik des Plantus.*» Det er da formodentlig opsat til Slutningen, som skal komme i næste Hefte af *Philologus*. Kommer det saa ikke, skulde man jo næsten troe, at Lorenz forsættelig vilde skjule Overeensstemmelsen, Noget, som maaskee kunde lykkes ham, fordi «*Tidskrift f. Philol. og Pæd.*» er saa lidet bekjendt i Tydskland. Dog — jeg skulde tage meget feil, om ikke de, der have gjennemlæst disse Blade, for længe siden have havt en Mistanke om at Lorenz, skjændt han ikke nævner Bugges Afhandlinger, maa have kjendt dem, om ikke før, saa strax efter Udgivelsen af *Mostellaria*. De kunde troe deri at finde Forklaringen af det Phænomen, at han i Trin. 948 kunde gjette sig til den rigtige Læsemaade, men ikke oversætte den rigtig, og den vakte Mistanke er maaskee bleven bestyrket ved de anførte Steder af *Miles glor.* Og det kan ikke nægtes, det forholder sig saaledes. Lorenz har virkelig kjendt Bugges Afhandlinger i det Mindste dengang han udgav *Miles gloriosus*; thi i de samme kritiske Anmærkninger, hvori han tillægger sig Æren for de ovenfor omtalte interessante Rettelser, citerer han selv to Gange disse Afhandlinger som Hjemmel for et Par mindre betydelige Rettelser, nemlig for Tilføielsen af *me* i v. 707 (715 Ritschl) og *ad eam* i v. 1393 (1405 R.).

Kbhvn. 13 Juli 1869.

Bemærkninger til

Hr. Docent Captain Svend Grundtvigs Artikkel

«Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?»¹⁾

Af *E. Jessen*.

De «literairhistoriske» Æmner, hvorom i historisk Tidsskrifts sidste Aargange allerede 3 Artikler, 2 af Hr. Sv. Grundtvig, og 1 af mig, har handlet paa over 300 Sider, de 130 eller mer med tæt Tryk, hører ikke til dem, der meget kan interessere ret mange af Tidsskriftets Læsere, eller hvormed megen Plads i Tidsskriftet kan ønskes optagen. Da jeg af det saaledes præsterede dog knap har den ene ste-Del paa min Samvittighed, kan det imidlertid saameget bedre undskyldes, at jeg til den i Overskriften nævnte Artikkel af Hr. Sv. Grundtvig, dog kun til dens Afsnit IV, S. 52 f., giver nogle, under normale literaire Forhold ikke særdeles nødvendige, men i de herskende Tilstande dog næppe helt overflødige Bemærkninger, der ganske vist ikke stort, næmlig ikke mer end Hr. Grundtvigs, tage fat paa Hovedspørgsmaalene og de ledende Grundtanker, ja tildels endog, næmlig i samme Forhold som Hr. Grundtvigs, ere Sagen uvedkommende, hvad jo ikke kan lægges mig til Last, da historisk Tidsskrift ved at skaffe Plads til Hr. Grundtvigs uvedkommende Indblandinger, har paataget sig Forpligtelse til at skaffe Plads til Oplysninger og Berigtigelser. Mine Bemærkninger om dels vedkommende dels uvedkommende Ting i Hr. Sv. Grundtvigs Indlæg kommer til at imødegaa Ytringer, der vistnok for en Del kunde tilskrives blot overdrevent Hastværk, en Forklaring der dog let kunde tabe i Sandsynlighed ved et Indlæg, der til den Grad beaandes af ædel og retfærdig Harme over mit Hastværk.

¹⁾ Disse Bemærkninger indsendtes i Juni 1869 til historisk Tidsskrift, men nægtedes strax Optagelse, idet Bestyrelsen alt havde vedtaget, at Hr. Sv. Grundtvig ingen Modsigelse skulde finde, være sig fra mig eller fra andre Modparter. Imidlertid tilbød Udgiveren mig velvillig at udvirke Plads til «en kort factisk Bemærkning paa 1 à 2 Sider», dog først «i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871».

Forhastet kunde saaledes de brave Danske kalde Hr. Docentens Flugt fra hvad jeg vilde kalde hans Dannevirkestilling (forladt paa dansk Vis, baade altfor sildig og altfor tidlig), nemlig de eddiske Heltesagns Nordiskhed, idet han skyder det vigtigste af det hele fra sig som noget, det ikke bliver hans Sag at afværge: den af mig hævdede Sandhed, at Heltesagnene i Edda er tyske og ikke nordiske. Dette er langt mer end Halvparten af hvad jeg vilde udrette: jeg vilde komme de brave Danske tillivs; jeg vilde bibringe den danske «Oldtidsvidenskab», og den moderne danske saakaldte «nationale» eller «nordiske» Stræben et Nederlag paa et af de ømtaaligste Puncter, et Nederlag, hvis Følger ved den endelige Fredslutning vilde blive «Tydskeriets» Occupation af næsten de to Tredjedele af selve den gamle Edda. — At frælse noget heraf ved som Nødhjælp, naar Faren truer, at indrømme sporadiske tyske Indblandinger, lykkes ikke. — Hr. Grundtvig er ikke personlig saa ganske uinteresseret i Hovedstillingens Forsvar. Jeg vil eksempelvis citere følgende Advarsel i hans Kæmpeviser-Udgave: «Men hvad jeg ikke kan undlade, er paa det Bestemteste at modsige og advare imod den Mening: at vore Kæmpeviser om Sigurd Fafnersbane kun skulde være Gjenlyd af tyske Sagn og Sange». Hvor meget mere maa ikke denne Advarsel gælde selve Eddaviserne om Sigurd. — Med Hensyn til denne og de andre Dele af min «Indsigelse» havde jeg, da jeg skrev «Efterskriften», set Enkeltheder anderledes tagne i Bugges Noter end hos mig, men (som jeg sagde), «intet fundet, der kunde ændre mine Synsmaader». Enkeltheder af den Art som Navnet Hamde (i Eddas Heltekvad), hvilket jeg hos Bugge havde fundet forklaret saaledes, at tysk Herkomst ikke blev sikker, og andre, som jeg siden berører, fandt jeg det ikke engang Umagen værdt at omtale videre i min Efterskrift, idet de aldeles ikke afficerer Sagen selv. I Udførelsen er min Indsigelse, som jeg selv sagde, Hastværksarbejde (medtog ikke 14 Dage). Jeg har længe ikke kunnet paatage mig andet literairt Arbejde end Hastværksarbejde, udført uden «videnskabeligt Apparat». Men selve Ideerne i min «Indsigelse» er alt andet end Hastværk; de er fremvoxet gradevis i mange Aar. De kan taale baade mit Hastværksarbejde og Hr. Grundtvigs.

Paa Forhastelse kunde det allerede tyde, naar Hr. Grundtvig strax begynder med at opfatte min «Indsigelse» som en Indsigelse mod Hr. Docentens «literaire Virksomhed i det Hele». Jeg vilde ønske, at jeg herimod kunde nævne Arbejder af Hr. Docenten, som havde tiltalt mig. Men jeg kender saa meget lidt af hvad Hr. Docenten har skrevet; ikke synderlig mer, end hvad

jeg har gjort Indsigelse imod, nærmest Hr. Docentens egen Indsigelse i hist. Tidsskrift. Delvis har jeg læst en tidligere Afhandling om de gamle Sagn, hvorefter jeg dog kun har berørt 1 eller 2 Ytringer, ligesom Indledningerne til 3—4 Kæmpeviser. Endelig har jeg i visse Henseender ytret mig imod Hr. Grundtvigs praktiske Behandling af Visen om Thord aff Haffsgaard, samt mod et par ellers temmelig ligegyldige Tildigtninger til 2 andre Viser. Hvis nu dette er blevet til en Indsigelse mod Hr. Docentens litteraire Virksomhed i det Hele, er det sket uden mit Vidende. Jeg maa lade staa hen, om Hr. Docentens Beklagelse er en i Ivrigheid udtalt Forhastelse, eller en med Koldblodighed fremsat objectiv Sandhed. Bestemtere kan jeg ytre mig om den af Hr. Docenten S. 93 offentliggjorte Anke over min gode «Vilje» til at dadle Hr. Docentens Edda-Udgave. Da jeg næmlig ikke har dadlet denne Udgave, maa jeg som Bevis mod den mig til Laast lagte «Vilje» henvise til mine Ord (hist. T. VI. 283) . . . Bugges Udgave, samt Grundtvigs derpaa grundede Haandudgave. Selv den fuldstændigste Afhængighed behøvede ingen Daddel at være. Stræben efter at staa som en Størrølse for sig kan mer eller mindre føre ind i «Humbug». Det er Afhængigheden, en meget hændende Afhængighed, som jeg paa den mest diplomatiske Maade hentydede til. Jeg skal afholde mig fra Hr. Grundtvigs Skik at afskrive udenlandske Bedømmelser. — Naar Hr. Grundtvig (S. 54) erklærer, at han «ikke vil følge mit Exempel ved at frakende Modparten al Ret til at tale med og at have en Mening», saa er den Sigelse, at jeg skulde have frakendt Hr. Grundtvig (eller nogen anden Modpart) Ret til at tale og mene, en forsættlig Usandhed. Mit Indlæg taler ikke med de gængse københavnske overlegne men intet-sigende Phraser af den Art som: «han har hjemlet sig Ret til at tale med om «videnskabelige» Æmner»; eller: «hans Evner tillade ham ikke at have en begrundet Mening om Poesi»; «hans «Begavelse» ligger ikke i denne Retning»; eller som saa: «hans Studier ere lingvistiske¹⁾», saa at Stil og Udtryk er et Gebet, hvor han ikke har hjemme»; o. s. v. Hr. Grundtvigs indbildske Ytringer af denne Art har vistnok paa en Maade «psychologisk Interesse» (54). Havde en Heiberg eller Lessing saaledes appelleret til egen «Begavelse», vilde de ganske vist ikke have fremmet deres Krav paa at høres. Men nu er det Svend Grundtvig, der vil have «slige Fordringer honorerede» (54); der appellerer til egen højere «Begavelse», som hans selvtilfredse Udtryk lyder; der fra sit «videnskabelig-digteriske» Stade taler i «Orakelsprog» (68) og «inappellable Kændelser», som den Seende til den «Blinde» eller «Akyanoblepten». — Overfor Philologernes nordiske Æsthetik kunde maaske i Forbigaaende mindes om Heibergs Dom om Eddaviserne. Hr. Docenten faar vel at lade Heibergs poetiske Sans, hans Forstand paa «Stil, Udtryk og Form», og hans ualmindelige Alsidighed, gælde. Og hvad var Heibergs Mening om disse Viser sammen i en Slump? Han fandt dem «kejtede», «klingende som Vaas». Det torde dog maaske indeholde en Advarsel til Philologerne om, at «ingen Lærdom og Selvtillid» bringer Indhold i en fad, tillært, Floskel-Æsthetik; at evindeligt Opkog af «nordisk Kraft», «Dybde», «Folkelighed», «ærværdige Oldtidsminder», og endog Udraab som «Gudruns yndigste Klagesang», ingenlunde afgiver Vidnes-

¹⁾ Hr. Grundtvig meddeler Publicum, ligesaa uvedkommende som usandt, at min Læsning mest er lingvistisk.

byrd for virkelig levende Opfattelse af disse Digtes Væsen. Om hvem af de to, Heiberg og Svend Grundtvig, tør med størst Rimelighed siges, at han taler med tomme Ord, Klingklang, som der ingen virkelig Opfattelse og Fornæmmelse ligger til Grund for? Fri Bedømmelse af Viserne vil mer og mer sætte Philologernes nordiske Æsthetik i et Lys, som ganske vist ikke bliver behageligt, men som de dog næppe vil kunne dæmpe med Banstraaler, eller fly fra ved at gemme sig selv under Digtenes Beskyttelse. Heiberg har, skönt paa en for affejende, fragmentarisk Maade, uden alle de nødvendige Hensyn og Forbehold, sagt en Sandhed, en ensidig Sandhed. Eddaviserne er med faa Undtagelser alt andet end «folkelige» (det vil heller aldrig lykkes at gøre dem til «Folkelsning»); de er alt andet end ukunstlet naturlig Folkepoesi. Man kan meget vel fatte den Uvilje, hvori Heiberg med et henkastet «kejtet», «klinger som Vaas», svarer paa den kejtede «nordiske» Opfatning, der gør enhver Eddavise til primitiv ægte Folkepoesi, og med dette Postulat frakender enhver Tvivler poetisk Sans. — Mine tidligere Udtalelser, sammenlignede med Heibergs, selv om disse kun tages som en med Drilleri henkastet Overdrivelse, viser, hvor langt jeg er fra, hensynsløst at skære alt over een Kam. — Og nu Øhlenschläger og Grundtvig¹⁾? Hvoraf mon det kommer, at de ingensinde kunde digte «nordisk»; ingensinde tilegne sig Edda-digtenes Maade? Jeg tænker ikke nærmest paa Versificationen (om Eddaverset havde de af Lingvisterne faaet urigtige Forestillinger); skönt det var jo ganske vist ogsaa en stor Hindring. Øhlenschläger, som dog kunde bruge saa mangfoldige poetiske Former og Fremstillingsmaader, hvorfor kunde han ingensinde endog blot tilnærmelsesvis gengive de eneste af utvivlsom nordisk Hjemstavns? Mon Aarsagen alene laa i tysk Paavirkning, i moderne Aandsretning? Og mon det ikke er gaaet ham som Heiberg? Han blev aldrig greben af disse Viser. De talte ikke til ham med en poetisk Røst, hvis Melodi han kunde høre. Mytherne kunde han bruge (det var ikke meat af Kilderne, han øste dem). Men Form, Fremstilling, Stil, Udtryk i Eddaviserne har for ham praktisk vist sig at være ikke stort bedre end gammelt Skrammel. Og med al Grundtvigs²⁾ Pris over Edda, og med alle hans fragmentariske Efterligninger af Udtrykmaade, har han nogensinde kunnet sammenholde disse Egenheder til en Harmoni, har han nogensinde virkelig i Gerning viist, at han kunde synges den Slags Viser? Og kan man ikke omkring i hans Skrifter samle lige saa mange Uartigheder mod enkelte Viser som hos mig? Ogsaa han har havt Fornæmmelsen af, at der dog saa tidt manglede Noget. Skönt han var rettroende, rebellerede den umiddelbare Sans imellemstunder mod Troens Optugtelse. — Det er det «Litteraire», det ejendommeligt islandske Litteraire; denne islandske Forbening i de indre Organer; det er Mangelen paa «Primitivitet», som har gjort disse Digterformer uduelige til Genoplivelse, endog for en Digter som Øhlenschläger. — Havde de øvrige Eddavisere været tabt, og kun Trymskviden og Skirnesmaal, de to mest folkelige, bevaret, mon de nyere Digtere da ikke havde fundet Tilegnelse mere gørlig? — Lad dette være som det vil, de danske Digtere har praktisk viist, at med denne Poesi kunde de ikke komme ud af det. Den kunde knap friste en og anden til at lære Islandsk. Ikke een i den hele Hærskare har kunnet slaa de Strænge.

¹⁾ Naturligvis Digteren.

²⁾ Digterens.

Ikke een har kunnet saa meget som omsætte en Eddavise paa Nydansk, saaledes at den væsenlig blev hvad den var. Lad Oldgranskere og Literairhistorikere have ført dem nok saa meget paa Vildspor med Hensyn til Digtenes og Versenes Væsen, det bliver dog sandt, at ikke een, ikke engang Ohlenschläger, kunde ved egen Sans og eget Øre faa fat paa Virkeligheden. Der maa dog existere et eller andet gennemgribende Forhold, der forklarer dette forbavsende Særsyn i den danske og den svenske Digterverden. Ægte uforfalsket folkelig Poesi plejer dog ellers at tiltale Digtere. Og denne her skulde dog tilmed være den lettest fattelige for nordiske Digtere. Den skulde dog mindst trænge til »videnskabelig-digterisk Skoleindøvelse. — Dog, det bliver anderledes. Der er et »videnskabelig-digterisk Værksted, hvor der længe har været »vævet paa Aandens ny Fjederham«. Naar Fabricatet først er færdigt, saa lader vi den Fugl flyve.

Hr. Grundtvig vil videre gøre mit Standpunkt i min »Indsigelse« til en pur personlig Chicane mod Hr. Grundtvig, og insinuerer (S. 104), at jeg i Mellemtiden mellem Trykningen af første og sidste Ark af min nordiske Mythologi skulde have skiftet »Standpunkt« for at skade ham, fordi han »i denne Mellemtid havde tilladt sig at skrive om denne Sag«. — Det er ikke mig, der inddrager slige uvedkommende Personalialia i Tvisten. — Sæt, at jeg dengang havde læst Hr. Grundtvigs »Indsigelse«, og at den havde øvet sin Virkning, den eneste naturlige Virkning paa den, der ikke er særlig modtagelig for nationalt Humbug, nemlig at vække ligefrem Uvilje mod de danske Prætesioner; hvad var saa derpaa at sige? Skulde det være mig forment gennem Hr. Grundtvigs Enormiteter at ledes til at tænke nærmere over disse Prætesioner, og ledes til deres fuldstændige Forkastelse? Den danske Behandling af Oldhistorien kom jeg først til at forkaste ved at se den forfulgt til Ende i den nynorske nationale Behandling. Jeg har ingen Interesse for »kritiske«, »literairhistoriske« Spørgsmaal, men vækkes let til Modstand, hvor jeg staar overfor tendentios, national Behandling af Sandhed; eller overfor Mængdens eller Manges Sympathier eller Antipathier. Havde jeg aldrig før tænkt over Sagen, Hr. Grundtvigs Artikel vilde strax have stillet Usandheden, og derigennem Sandheden, frem for mig i klareste Lys. Men jeg havde, om end i al Ligegyldighed, uden Interesse, tænkt over Sagen før, og var gradevis voxet fra den danske Synsmaade. Allerede i 1861 (i mine »Undersøgelser til nordisk Oldhistorie«) omtalte jeg Heltesagnene i Edda som tyske. Da jeg skrev min Mythologi, mente jeg, at Viserne i Edda næppe var danske, men norske og islandske, men udtalte min Opfatning med den største mulige Tilbageholdenhed, idet Bogen jo var bestemt bl. a. ogsaa til ligefrem Undervisning, og en Undervisningsbog ingenlunde ubetinget skal fremstille alle Forfatterens personlige Meninger. Det er imidlertid let at se, at de af Hr. Grundtvig S. 104 citerede Ytringer i min Mythologi og i min »Indsigelse« kun skiller sig fra hinanden ved de senerees større Bestemthed, og ingenlunde viser noget »Omslag«. Jeg har endnu i »Indsigelsen« indrømmet, at tvingende Beviser ikke kan opdrives mod den, der nøjes med ved en eller anden enkelt Vise at tro (om end mod al Sandsynlighed) paa dansk Affattelsested. Det er først en Enormitet som den at regne det hele i en Slump til Danmark eller til »den ældste og mellemste Jernalders literaire Guldalder«, der tilsteder tvingende Modbevis. Heller ikke i anden Mening sagde jeg i Mythologien, at Gudekvad (vel at mærke: ikke Heltekvadene) i

Edda «kunde» være affattede hvorsomhelst i Norden (Island medregnet), idet afgørende Bevis herimod ikke kan præsteres for hver Vise taget for sig alene; men at de «snarest» maatte ventes at være affattede i Norge. Videre udtalte jeg mig ikke, kun at jeg ved Alvismaal (S. 113) ytrede den Formodning, at det «snarest» var affattet paa Island, en Formodning som jeg ellers ogsaa allerede dengang var tilbøjelig til ved andre af Gudekvadene (som Hymeskvide, Grimnesmaal, Vegtamskvide); siden er jeg gaaet videre heri. Om Heltekvadene udtalte jeg mig ikke. Ved dem var jeg dengang som nu tilbøjelig til i det hele at tro paa islandsk Affattelse, om end troligvis som Omarbejdelse af tidligere norske Digtninger¹⁾. Hr. Grundtvigs Artikel virkede ganske rigtig til endnu yderligere og bestemtere at forme mine egne Forestillinger; nemlig da jeg læste den. Men jeg havde ikke læst den i den omtalte «Mellemtid». Jeg gennemlæste den først længe efter at sidste Ark af min Mythologi (21de September 1867) var restrykt. Men jeg havde set den rum Tid før hin «Mellemtid», uden endnu at bryde mig om at gennemlæse den. Det Hefte af historisk Tidsskrift, hvori den staaer, udkom næmlig, om jeg ikke fejler, lige 7 Uger før Haandskriftet til første Ark af min Mythologi kom til Bogtrykkeren (20de Juli). Med Hensyn til den af Hr. Grundtvig (S. 104) omtalte Ytring om «Samsø og Læsø» i to af Viserne, saa var, efter hvad der saa tit sker, hvor man ikke har meget faste haandgribelige Traade at holde sig ved, dette løsrevne Factum (som Følge af tilfældig Samtale) kommen til at staa for mig i overdrevne Dimensioner som et muligt Fingerpeg paa Affattelsestedet, et Fingerpeg som ikke paa den Maade ligger deri. Da jeg senere, under Trykningen af Oversættelsen af de to Viser, hvori disse Øer nævnes, atter havde tænkt over Forholdet, sank det tilbage til sine rette Dimensioner, og jeg tog Ytringen tilbage. Med Hensyn til mine Ytringer i Mythologien, at Snorres Edda stundom fortolker til Grund liggende Viser urigtig, og at «en Del deraf»²⁾ maa bruges varsomt, saa har jeg ingensteds i Indsigelsen sagt noget, der strejfedt mod denne øjensynlige Sandhed, tværtimod (S. 235) i samme Mening ytret, at Sporre kunstig vilde harmonisere sine Kilder, hvor de i Virkeligheden ikke stemte indbyrdes. Hr. Grundtvigs Ord (S. 64), at jeg i min Indsigelse vilde «hævde hvert Ord» i Snorres Edda, er ligefrem Usandhed. Men hvoraf kommer det, at han ved det der (S. 64) givne Citat af min Mythologi, næmlig «derfor maa en Del deraf [af Snorres Edda] bruges varsomt», udelader de umiddelbart paafølgende Ord: «medens de egentlige Fortællinger som Kundskabskilde har Forrang for flere af Kvadene», Ord der viser, at jeg allerede havde selvsamme Synsmaade, som den jeg udtalte siden i Indsigelsen. Hvoraf kommer denne Udeladelse? Ja det Spørgsmaal har «kun psykologisk Interesse». Hr. Grundtvigs store Iver mod Hastværk kunde paa dette og mange andre Steder gøre den Forklaring, som hans Hønhed ene kan være tjænt med, usandsynligere.

¹⁾ Et nylig udkommet Arbejde af Theodor Möbius gaar videre end jeg, idet det gör Paastand paa, at indtil stringent Modbevis præsteres, maa alle Eddadigte gælde for islandske, og kun tilføjer: «vielleicht auch norwegische», medens jeg aldeles bestemt kalder Haavamaal norsk, og er mest tilbøjelig til det samme ved endel andre.

²⁾ Hvormed navnlig er ment Afsnittene I og XIV i min Oversættelse, de Afsnit som ikke er egenlig Fortælling.

— Det er et uvedkommende Æmne, med hvor megen eller liden Hastværk min Mythologi er affattet. Jeg har (i et Indlæg i Berlingske Tidende) i sin Tid sagt om den, at den var *vel hurtig affattet*, og at der fandtes *Fejlgreb i Enkeltheder*. Saaledes naar jeg kom til at nævne *Samas og Læse* som mulige Fingerpeg paa dansk Affattelsessted for to af Viserne; naar jeg etsteds i Tankeløshed havde brugt Ordet *Våd* (i Alliteration til et andet V), hvor Sammenhængen kræver Nævnelse af Medeanor, ikke af Garn. Mindre vel betænkt (om end netop ingen Hastværksfejl: var det maaske ogsaa, at jeg i Hymeskvæde forsætlig havde ændret Udtrykket *ryste Tene* (d. e. Pinde, Stave) til *riste Tene*, i den Tanke at Læseren snarere (ved Hjælp af det bekendte Udtryk: *riste Runer*) vilde være istand til at gætte Meningen; en fuldkommen forvarlig Oversættelsesfrihed, forudsat at den ingen reale følger drager med sig. Men da der jeg veed dog ikke om med Rette) siges, at Varsler ogsaa kunde tages af Tene (Stave) uden først at riste Runer paa dem, før de rystedes sammen, kunde man, under denne Forudsætning, indvende, at min Ændring indbefattede en Realændring, at den altsaa børde være udebleven. Der er Ting i denne lille Bog, som jeg vilde rette, hvis den oplevede en ny Udgave. Jeg har ikke ment om Hastværksfejl i dén, saaledes som om Hastværksfejl i min *Indsigelse*: *lass die Bestie laufen*. Men hvor Hr. Grundtvig S. 57 (aldeles uvedkommende) vil opregne Beviser paa mit Hastværk, dér har han, som i hele sit sidste Indlæg, haft endaa langt større Hastværk end jeg. Saaledes har han ikke faaet Tid til at buske paa Grammatikken (og det regner jeg ikke for et Nederlag; jeg skulde ikke respectere en Forfatter, der ikke kunde fanges i den); jeg omtaler det kun for at minde om hans eget Hastværk. Er det ikke Hastværk at sige, at *þér var i hana þróðit* kun kan oversættes: *du stoppedes i Handsken*? Det kan ogsaa betyde: *du traadte i Handsken* (smilg. *þér var lít stíkt eitt; þeim varð saman komit*; o. l.). Og i alt mit Hastværk betænker jeg dog et og andet i Farten. Oversætteren skal af disse to grammaticalsk mulige Oversættelser tage den, der ikke foregriber nogeting i real Henseende. Den som stoppes i Handsken, træder ogsaa i den. *Du traadte i Handsken* bliver saaledes den mest neutrale Oversættelse, den hvormed intet risikerer; hvorimod man ved at sætte *du stoppedes i Handsken* (opfattet bogstavelig, og ikke som blot haanlig Overdrivelse) risikerer at indsætte et fejlt Led i Mythen. Fortællingen lader jo Tor selv spasere ind i Handsken. Men videre har Hr. Grundtvig ikke engang givet sig Tid til at buske paa Forskellen mellem en Oversætter og en Glossator. Naar jeg t. E. istedenfor *den snehvide Mø* sætter *den melhvide Mø*, er det jo naturligvis for at faa Rimstaven til *Mø*, og fuldkommen tilladt, forudsat at Visens Tone tilsteder det; nu har Visen (Alvismaal endog et Udtryk som *bleg om Næsen* *félr um nasar*), kan altsaa saa meget mer taale at lade Dværgerne sige *melhvid* for *snehvid*. Jeg mindes netop, at jeg ved at oversætte dette Sted tænkte: Skulde en Aviskritiker, der kan Islandsk, efterse dette Sted, saa skynder han sig at fortælle, at jeg forveksler *mýll* og *mjöl*. Aldeles ligesaa forholder det sig med Ordet *kjáll* i *Vølvespaa* og *Hymeskvide*. Naar jeg sætter: *en Køl fór østenfra, komme monne Muspels Folk over Bølzen*, har jeg naturligvis valgt Ordet *Køl* som allitererende med *kommer*, uden mindste Fare for, at Læseren skulde tro, at hølen sejlede fra Skibet. Til oven i Købet betyder *kjáll* netop oprindeligt *Køl* (smilg. olchöjtydsk *Kiel*, mellem-

højtysk *kiel*¹⁾; dernæst 'Skibsbund', en Betydning, der gælder i Plattysk endnu; og endelig 'Fartøj' i Almindelighed, hvilket er den yngste Betydning. Endog helt bortset herfra er det aldeles tilladeligt, og stemmende med poetisk Stil, at nævne Kølen for Skibet. Min Oversættelse er vistnok fuldt saa ordret som nogen anden. Men de allersimpleste, uundværligste, endog pligtskyldige Oversættelsesmidler har den dog ikke villet forsømme. Skulde ene blandt alle Oversættere jeg ikke engang have Lov til saa loyale Udveje som at sætte «melhvid» for «nehvid»; «Køl» for «Skib»; «jeg gør det, hvis det gøres til Gavn» for «jeg gør det, hvis det behøves» (det der behøves er i hvert givet Tilfælde det, som da gør Gavn); eller «jeg vil se, hvad i hans Sale er Sæd» (Skik) for «jeg vil se, hvorledes Tilstanden i hans Sale²⁾ er»; hvorledes skulde jeg saa levere en Oversættelse, tilmed paa Vers? Hvis man undredes over, hvor ringe Frihed jeg havde forstaaet at nøjes med, lod det sig ganske vist høre. Hr. Grundtvig har her vist højt confuse Forestillinger om Oversættelse af Eddaviser, om «Stil og Udtryk»; han har ikke engang taget Hensyn til Vers og Alliteration. — Til Hastværk paa min Side regner Hr. Grundtvig det endvidere, naar jeg ved dunkle og omtvistede Steder ikke følger samme Gising som han. Det er dog ikke just Hastværk, naar jeg i Øgesglide ikke har villet følge med Egilsson i den Gising, at *óskmegir*, 'Adoptivsønner', egentlig 'Ønskesønner', der skulde staa for, ikke Brages, men Odins «Adoptivsønner»: Enhæjterne³⁾. Jeg fandt, at Iduns indstændige Tilraab

Bið ek Bragi
barna síðjar duga
ok allra óskmaga

blev flaut og intetsigende, og savnede den forventede Pointe, hvis hun bad Brage holde sig i Skindet for Guders og Enhæjters Skyld (de sidste var vel ikke engang tilstede, og kunde altsaa kun meget indirecte generes af Fredsbrudet); ikke at tale om det Betænkkelige i Udtrykket *síðjar óskmaga*, hvis *óskmaga* skal tages i Betydning: adopterede Sønner. Jeg tænkte mig, at øk kunde være indkommet ved Misforstaaelse, og at *óskmegir*, «Ønskebørn», her stod humoristisk brugt i en oprindeligere og bogstaveligere Betydning: de ønskede Børn, der endnu hverken er fødte eller adopterede; at Digteren vilde misbruge den skikkelige Iduns ægteskabelige Formaninger, til profant at antyde, at Brage lige saa lidt kunde skaffe hende Børn som slaa, idet Digteren nærmelig lod Idun, ifølge hendes Skik at dæmpe sin Mands Ordtafferhed, naar han drak sit Øl, højtidelig bønfulde Brage (der ikke paa nogen Maade vil slaa) om at holde sig fra Slagsmaal, og det for de kære Børns Skyld, det vil sige (for de havde ingen) Børnene *in spe*, der saaledes betegnedes at ville udeblive lige saa sikkert som Slagsmaalet. Nu skal jeg med største Tilfredshed aabent bekende, at jeg nok vidste, at det var en Gising, som en af de «nordiske Philologer» ikke vilde gjort, og at jeg kan være bleven

¹⁾ Til *kjölr* svarer i Formen, efter Overgangslovene, oldtysk *kil* («*Federkiel*»).

²⁾ *salakymni*: Tilstanden i Salene (i Husene) med særligt Hensyn til Gæsters Modtagelse og Velvære. Dernæst ubestemtere: Huset, Hjemmet og Tilstanden der.

³⁾ Adoptivbarn har faaet Navn af «Ønskebarn», idet man forudsatte, at et Barn adopteres, fordi det ligesom er det Barn, der har levet i Ønsket, men ikke er skænket Adoptivforældrene paa den normale Maade.

practisk greben af Digtets flotte Kaadhed, og at denne Glæning for mig, med største Fornøjelse, maa være en Dumdristighed, som ingen Docent kan være jovial nok til at ignorere, ja som enhver Skolemester bør paa Embeds Vegne alvorstfuld notere til Advarsel for alle Philologer. Imidlertid vilde jeg notere, at jeg har sat mit Spørgsmaalstegn ved Oversættelsen, og saaledes givet et Vink om, at man ikke just maatte tage den for Evangelium; samt at Hr. Docenten ikke har noteret, at dette var gjort, og ikke kunde være gjort i Hastværk. — Ved Ordet *gandr* i Vølvespaa har jeg derimod, da jeg ikke vidste noget bedre, fulgt Egilsson, og i eet Vers oversat det ved 'Ulv', i et andet derimod taget *spdgandr* som 'Spaadomsstav', 'Spaadomsstén'; og uagtet Ordet ellers bevislig betyder 'Ulv' (maaske tillige 'Uhyre' i Almindelighed), og 'Stok', 'Stav', 'Kæp', satte jeg dog, da Sagen her ved *spdganda* ikke var saa klar, mit sædvanlige Spørgsmaalstegn ved. Mine Oversættelser af de to Steder kunde jo ellers staa i fuldeste Samklang, næmlig ved at antage *gandr* for ogsaa paa sidste Sted at betegne 'Ulv', idet Hexene kunde kalde deres Stave (personificerende) deres 'Ulve', ligesom opfattende dem som deres Husdyr (smilgn. Udtryk som Buk, Kat, Jomfru o. s. v. om Redskaber); naturligvis var jeg som Oversætter ialtfald kun bunden til Stedets Realmening. Men hvad jeg vilde notere, er atter Hr. Docentens Behandling af Sandhed: han siger ikke, at der det ene Sted staa *spdgandr*, ikke *gandr*); og ikke, at andre Fortolkere er enige med mig; og endelig ikke, hvad der her skulde være ham det vigtigste, at jeg selv har sat Spørgsmaalstegn ved. — Endnu et Sted i min Mythologi omtaler Hr. Grundtvig (S. 92), næmlig Oversættelsen af de to Linter i Vegtamskvide, der indeholder det dunkle Ord *hróðrbarm*. Paa Forespørgsel om nogen anden Fortolkning end den gængse, hvorefter Ordet bliver *•kenning•* (Omskrivning) for Mistelten, meddelte Hr. Professor S. Bugge mig den, hvorefter det bliver *kenning* for Balder, og hvorefter Meningen bliver: *•Hødd bærer Balder hid•*. Denne sidste vilde jeg ikke bruge, navnlig ikke hvis *þinnig* i Betydning 'hid²⁾' skulde betyde 'hid til Helhjem', idet jeg ikke indrømmer, at *•bærer hid•* her kunde betegne *•sender hid•*, og endnu mindre, at *Hødd* kan *•bære•* Balder til Helhjem. Det er først senere faldet mig ind, at hvis *þerr* kunde være 'slaa' (*þerja þinnig* = *þerja í Hel*) vilde Vanskeligheden formindskes. *•Hid•* kan forresten betegne 'hid til Drabsstedet', hvor Vølvens Tanke kan være tilstede. Da begge Fortolkninger endnu stod for mig som lige uvisse, satte jeg isteden (med fornedent Spørgsmaalstegn) noget Klingklang (der ellers tilnøds kunde puttes ind i Ordene), især for at holde Indflydelse paa Mythens Affattelse borte (man kan ikke ignorere, at Oversættelserne er Led i min Mythologi). At inddrage denne foreløbige Nødhjælp i Discussionen, eller vænte at se den inddragen, faldt mig ikke ind. Jeg selv tog ingen Notits af den. I Indsigelsen kaldte jeg Udtrykket *hróðrbarm* *•smagløst•* under Forudsætning af begge de Forklaringer, som jeg antog, man vilde vælge imellem. Først bagefter blev det mig klarere, at den gamle maa fastholdes.

Hr. Grundtvig erklærer det (S. 52) for *•nødvendigt•* at udpege mig som

¹⁾ I Sammensætning kan Betydning slaa om; og det kunde jo være en *•kenning•*.

²⁾ Er det den oprindelige?

Forfatter til Stykkerne med Mærke — n i Hamiltons Tidsskrift. Det er et »psychologisk« Tegn, naar en kommer i usømmelige Nødvendigheder. Denne »Nødvendighed« er imidlertid en Usandhed, som Hr. Docenten ugenert lader ligge utilhyllet. Sæt, at han har Ret i Paastanden, saa maatte han jo have fremdraget Ytringer, som »nødvendig« maatte inddrages i Discussionen. Men den »Note«, han hentyder til S. 52, og som handler om hidhørende Ting, benytter han kun som Vehikel til at kalde mig Forfatter til andre Stykker (der kunde være af andre Forfattere end Noten), ja som Forfatter til alle Stykker af nogen — n i Hamiltons Tidsskrift, uden i fjerneste Maade at tage Hensyn til »Notens« Indhold¹⁾, som han saaledes (*en chevalier sans peur et sans reproche*) praktisk viser, at han ikke har fundet det »nødvendigt« at inddrage som mine Tanker; dernæst til S. 52 og 54 at henkaste aldeles uvedkommende Ytringer om Hr. — n's Stykke om »Öhlenschlägers Nordens Guder«; endvidere S. 103 til i en Artikel af Hr. — n sammenlignet med min »Indsigelse« at faa fat i en formentlig Selvmodsigelse; endelig til at paastaa (S. 52), at Hr. — n og jeg gensidig »lovprise hinanden«. At jeg skulde have lovprist Hr. — n eller Herrerne — n, er en forsættelig Usandhed. At Hr. — n eller Herrerne — n skulde have lovprist mig, er en forsættelig Usandhed. Jeg kunde atter og atter bebyrde Papiret med den Bemærkelse, som udtrykker det Væsentligste ved Hr. Grundtvig i »psychologisk« Henseende. — Videre har jeg at bemærke: Hr. Grundtvigs Ytring S. 52 om Stykket om »Öhlenschlägers Nordens Guder«, at det angriber Öhlenschläger som nordisk »Digter«, viser, at han taler om dette Stykke uden at kende det anderledes end i det Højeste af løs Omtale. Jeg har læst det, og fundet, at det ikke taler om Nordens Guder som Poesi taget, at det ikke gaar ud paa æsthetisk Kritik, men at det omtaler Uoverensstemmelser mellem dette Digt og Mythologien (d. e. Eddaerne), hvilke det efter min Mening var meget rigtigt af Hr. — n at stille sammen. Jeg er enig med Hr. — n i, at der ogsaa paa dette Punkt er ubodelig Dissonans i den moderne danske eller københavnske »Nordiskhed« og »Skandinavisme«, og at denne uundgaaelig, ogsaa paa dette Omraade, vilde føre det Danske i Undergang. Men forsaavidt Hr. — n synes at mene, at de Danske helst skulde vende Tankerne helt bort fra denne »moderne danske eller københavnske Mythologi«, for at den virkelige nordiske og skandinaviske kunde trænge ind i Folkebevidstheden istedenfor en, der vel hos os gaar under det atter her al Sandhed til-dækkende Navn »nordisk«, men som hverken Nordmænd, Islændere, eller Svenske kan gøre til sin, eller har fjerneste Anledning til at gøre til sin: naar dette synes at være Hr. — n's Tendens, saa maa jeg sætte mig imod ham. Det, som han synes at ville, er Noget, som de Danske slet ikke kan; lige saa lidt som de kan leve sig ind i Eddapoesien, hvis Væsen er dem fremmed; og lige saa lidt som begge Dele (Eddas Mythologi og Öhlen-

¹⁾ I den siges blandt andet om de Steder i Snorres Edda, hvor jeg efter Stave havde opstilt Vers, at disse Vers ikke i det Hele kunde være at tage som Digternes *ipsissima verba*, hvortil de for en stor Del havde for lidt poetisk Fald, samt at de ikke var at bruge med lige Sikkerhed alle som Beviser paa til Grund liggende Digte, med Mere, som Hr. Grundtvig var forpligtet til at tage Hensyn til, hvis jeg skulde gælde som Forfatteren.

schlägers) sammen kan rummes i samme almene Bevidsthed. Denne Bevidsthed, det vil da her sige de løsende Stænders, har paa dette Punkt ikke at vælge eller at opgives. Valget er gjort, og kan ikke mer gøres om. Opgives Noget, man ikke har, bliver der selvfølgelig ikke Tale om. Det, der maa opgives, er ikke den vildfremmede Eddapoesi og ægte Mythologi, men kun visse «nationale» «nordiske» Declamationer, der ogsaa paa dette Omraade vil tilvejebringe en blind Tro paa, at «dansk» er Eet med «nordisk» og «skandinaviske», og at disse Navne, denne Navne-Union, skulde have Magt over Virkeligheden, over Virkeligheds-Unionen med de tyske Magter, en Virkelighed, der kun kommer til at voxes i Styrke ved Forsøg paa at opgives det historisk udviklede Danske og ty til noget «Nordisk», som mangler Kræfter saavel til at omfatte og fastholde mer end en Stump af det Danske, som til at værne enten det Danske eller sig selv mod Pangermanisme. Digt- og Mythe-Verdenen bliver her et Spejl for meget Andet, som vi nu ikke har at gøre med. — Og nu med Hensyn til Hr. Grundtvig, saa bestod den «Nødvendighed», hvori den nordiske Ridder her var stedt, kun i en ret praktisk Trang til at gøre Affairer i den Antipathi, som Hr. —'s smaa Sandheder maa vække hos de Danske, en Antipathi som Hr. Docenten har opfattet som en umistelig Hjælp for sig selv. — Naar Hr. Grundtvig (S. 103) af en tidligere Artikel med Mærket —n citerer disse Ord: «Daneerne er det eneste af alle nordiske og tyske Folk, som har fræst rig Overlevering af Heltesagn fra Oldtiden», som Tegn paa, at Hr. —n skulde kende den «literaire Guldalder», som Hr. Grundtvig omtaler som den dansk-getiske «literaire Guldalder i den ældste og mellemste Jernalder», er det for det første atter en aldeles unødvendig Indblanding, og for det andet en af overdrevent Hastværk forarsaget Misforstaaelse af Hr. —n's Ord (forarsaavidt Hastværk er den rette Forklaring). Der er ikke hos —n Spor af Tanke paa noget «literairt» ved Heltesagn og Folkepoesi; og Begrebet «Guldalder» er aabenbart ikke gaaet op for ham, saa at han heller ikke her kan kræve enten Aandslægtsskab med eller Prioritet fremfor Hr. Docenten. Men, hvad det her især kommer an paa: han siger, de Danske alene har opbevaret mange Heltesagn; hvoraf ses, at han mener, at alle nordiske og tyske Folk, ikke særlig de Danske, eller de Danske og Gøterne, havde (som alle Folk) mange Heltesagn, medens disse hos de andre nordiske og tyske Folk i det Hele ikke er bleven opskrevne. Og han taler aabenbart om Saxes Optegnelse af danske Konge- og Helte-Sagn, aldeles ikke om Eddasagnene, hvoraf han holder de heroiske for tyske, og ikke for danske. Imidlertid maa jeg sige Hr. —n imod, naar han kun kalder de danske Optegnelser af indfødte Heltesagn «rige». De tyske kan næppe siges at staa tilbage for de danske i «Rigdom», om end vel forarsaavidt i Mangfoldighed, som de indskrænker sig til faa Sagnkrese. — At sige enten ja eller nej til Hr. Grundtvigs Paastand, at Stykkerne (i Hamiltons Tidsskrift) med Mærket —n (eller nogle af dem) er af mig, vilde være aldeles ucorrect af mig. Og det forstaar sig, at det vilde lede til de største Misbrug, hvis i slige Tilfælde et ikke givet nej skulde gælde som ja. Paa den Maade kunde man gennembryde Anonymitet, hvor man var paa efter den rette Forfatter, ja endog, hvor man ikke var paa Sporet, blot kunde blive ved at paadutte den ene efter den anden, hvis hvare ja eller nej. Det er desuden slet ikke givet, at en anonym skriver fra sit eget Standpunkt, saa at man skulde h

navnfaste Ytringer sammen, t. Ex. for at opdrive «Selvmodsigelser». Enhver Medarbejder ved en Avis kommer til mer og mindre at opgive eller modificere sit eget. Og der er Tidsskrifter (som netop Hamiltons), der heri staa aldeles paa eet Trin med Aviser. Fremdeles kan en Forfatter, i mange Slags Hensigter, frivillig skrive fra andre Standpunkter end sit eget, og, som rimeligt er, da vælge Anonymitet, om ikke altid for at skjule sig, saa maaske for at distingvere. Han kan ville øve sig i Fremstilling, i alsidig Behandling, i Selvkritik. Han kan ville føre Discussion eller Føjde med sig selv¹⁾. Han kan ville modarbejde en Avis, et Tidsskrift, ved tilsyneladende at skrive fra Redactionens Standpunkt, saaledes at dette i Virkeligheden ad Omvej modvirkes. Mon det var for at fremme Spørgsmaalenes Drøftelse, at Hr. Grundtvig ved dette noble, og fint udførte Indfald overbød endog Journalistpraxis? Jeg forstaaer nok den, dog rigtignok vel vidt drevne, Partiskhed for mig, der afholdt hist Tidsskrift fra at frabede sig en saa uvedkommende Indblanding af den Art, eller hentyde til Ønskeligheden af en mere defensibel Position. En saa umilitairisk Manøvre kunde jo af Forsigtighed udføres under Form af Skinfægtning. Hr. Grundtvig kunde jo sagt som saa: «Forsaavidt en og anden Læser skulde nære Mistanke om, at visse værdifulde Stykker med Mærke — snarest kunde være af samme Forfatter, som vi ere saa uheldige at have at gøre med, maa vi dog gøre dem opmærksomme paa de Selvmodsigelser, der isaafald vilde fremkomme, uden at vi just tør indestaa for, at Selvmodsigelse her bliver afgørende Modbevis». At Hr. Grundtvig valgte en Form, der kunde mistydes som Tegn paa vel bevæggelig Lidenskabelighed eller paa forlegne Omstændigheder, kommer ikke af Mangel paa Smag og Politur, men af Hr. Grundtvigs nordiske, aabne, sanddru, ridderlige Charakter, der forbød Omveje.

Jeg maa desværre endnu fylde nogle Linjer med Imedegaaelse af endnu en rent personlig Manøvre af Hr. Grundtvig. S. 56 antyder han, at jeg med Urette skulde sige (i min Indsigelse), «at det tildels var en Stund siden, at jeg gav mig af med disse Sager», eftersom min Mythologi var udkommen 3 Maaneder før. Ja netop derfor staaer der «tildels». Den fraregnet, var det ikke faa Aar siden jeg havde givet mig af med disse Sager, saa at jeg med Hensyn til de af mig ikke oversatte Kvad og Sagn, og endnu mer da med Hensyn til al hidhørende Literatur, væsenlig maatte «nøjes med hvad jeg havde fastholdt» (i Hovedet og i korte Optegnelser og Henvisninger). Hr. Grundtvig har selv oprevet een virkelig Prøve paa mit «forførdelige Hastværk», nemlig hvor jeg, uden at se efter, har citeret efter 2den Sigurdsvisse: «Laxen, der springer over mangen Fos». Her har min Hukommelse sammendraget 2 Ting: 1) at Odderen tager Laxen i Fossen 2) at Gedden siger «*margan hefik foss um farit*» («i mangen Fos har jeg gaaet»).

Det er kun den ene Side af min Synsmaade, ikke den tyske, men den norsk-islandske, som Hr. Grundtvig føler sig kaldet til at omhandle. De hurtigst haandterlige Holdepunkter her er de sproglige og de naturhistoriske (i Mangel af bedre Ord). Det Sproglige omtalte jeg S. 252 f., Hr. Grundtvig S. 66 f.

¹⁾ Smlgn. P. M. Möller.

Hr. Grundtvig kæmper med en Energi, der var en bedre Genstand værdig, mod mit «forfødelige, forskrækkelige, ulyksalige Hastværk», alt imens han temmelig dramatisk overbyder mig i Hastværk. Saaledes mener han, at jeg af 10 Exempler¹⁾ paa det saa utallige Gange omhandlede *vr* har udskudt 2, og siger i Henhold hertil, at jeg «opræder som Regnemester», subtraherer $10 \div 2 = 6$. Men jeg har udskudt 4²⁾, i Henhold til, at Reglen kun kræver 2 Rimstave. Til de 6 gyldige föjede jeg 1, og föjer Hr. Grundtvig endnu 1 (Fåfn. 30); bliver 8. — Af Exempler paa *r* af *vr* rimende med *r* har jeg selv sagt, at de, der hviler paa, at 4 Stave er for meget, bliver svagere. Men udskydes skal de ikke, da 4 Stave er Brud paa en Regel, idet Regelen kræver 2 eller 3. — Exempler med *Rati*, *Ratatoskr* skal heller ikke udskydes. Foruden den bekendte Derivation fra *rata* henstiller Bugge (i Udgaven af Edda S. 55 (hvad jeg saa, för min Efterskrift tryktes) som Mulighed Derivation fra den Rod, der haves i det latinske *rödere*. Men det bör forkastes. Denne Derivation gaar over to Arme af Aaen efter Vand, ved at vrage baade *rata* og *at vraade*. Hr. Grundtvig (S. 72) oversætter tilmed i Hastværk «Gnavetand», hvad jo Bugge ikke mente, da Infinitiv (tilmed en ikke eksisterende) ikke bruges saaledes i Composition. Vi har gotisk *vraton* 'vanke', 'gaa ud og ind', = oldnordisk *rata* af samme Betydning (*vida rata*) = dansk *vratte*³⁾ d. e. 'vralte', og hvoraf *vralte* kunde komme, næmlig hvis det stod for *vraite*, (cf. norsk *ratla*), hvorved dog spørges, hvorvidt det er eet med det forældede *valtre*, og hvorvidt alle tre kunde være eet. Af denne Rod vilde naturlig kunne afledes Navn paa Vridtbor paa Grund af Snirkelbevægelsen, og ved Udvildelse Navne paa andre Boreinstrumenter. Selv om vi nu ikke havde *at vraade et Hjul* (d. e. gennembore Hjulnavet), vilde vi dog have at henføre *Rati* (Jættens Vridtbor) til *rata*, saa at «Boreren» (*Rati*) oprindelig havde betydet «Snirkelgænger», idet den fik Navn efter noget, der skilte den fra andre gnavende Instrumenter⁴⁾. Med Hensyn til *Ratatoskr* er Bugges Idé at henføre *toskr* til engl. *tusk* 'Tand', især 'Stødetand', 'Huggetand',

¹⁾ I Hr. Grundtvigs «Indsigelse» S. 569 = 71 i Aftrykket.

²⁾ Trymskv. 1. Lokas. 18. 27. Alkv. 13.

³⁾ Moth. — *tt* som i *skotte* o. l.

⁴⁾ Det angelsaxiske *vræt*, 'Smykke', er vel af samme Rod, og kunde oprindelig have betydet t. Ex. 'Snirkelforziring'.

vistnok god (den forudsætter naturligvis, at Skrivemaaden *Ratavöskr* er fejl). *Rata-* er Genitiv af et Nomen, og der bliver ikke andet at tænke paa end *Rati*. *Rata toskr*, "Borerens Støtdand", skulde jo nærmest være Borerens Spids, der støder det første Hul. Man kan have fundet Lighed mellem den og Egernets Fortænder, og i Digersprog have nævnt Tandem for Dyret, eller opkaldt dette mythiske Egern efter Tandem. Mulig Sammen-sætningen ogsaa kan udsige den samme Realitet ad anden Vej. Men skille *Ratatoskr* fra *Rati*, eller *Rati* fra *rata*, er aldeles ubeføjet. — Det islandske *rata* har vi i Eddaviserne ikke blot i den oprindelig allitererende Forbindelse *víða [v]rata*, der, efter at *v* var udfaldet, blev skikket til at staa i Verseparrets 2den Linje; men efter min Mening ogsaa i Udtrykket *röd hans ratar* (Gripesspaa 36), da jeg finder det naturligere at sige "hans Raad gaar helt i Vilderede" end "styrter helt" (*hratar*), hvilket sidste forudsætter Udfald af *h* (som bliver Tegn paa sen Tid, men hvortil jeg ingen Optegnelser havde; tav derfor om dette Forhold). Hr. Grundtvig nu erklærer, uden Grunde, med "inappellabelt Orakelsprog", at dette *ratar* i Gripesspaa "har intet med *vraton* at gøre"; glemmer i sit Hastværk, at *ratar* for *hratar* bliver lidet fornøjeligt med Rensyn til Overleverelse "Ord til andet" fra "ældste og mellemste Jernalder"; og har, som sædvanlig, for travlt til at notere, at det er mig, der henstiller forskellige Muligheder: jeg havde selv sat som Variant: (*hratar?*)¹⁾. — Til Exempler paa *r* for *vr* hører ogsaa de atter og atter omtalte *róg* og *rægja*, som ses af gotisk, og af alle de neder-tyske Sprog: Plattysk, Hollandsk, Frisisk, Engelsk, der alle har *vr* i denne Rod (*wrógian*, *wrógen*, etc.). Exempler i Edda, mente-jeg, maa gælde som de andre med *r* for *vr*, "uagtet ogsaa Svensk har *röja*" (i egenligt Dansk er disse Ord hidtil ikke

¹⁾ Med Hensyn til Talemaaden *verða at rata* paa Runestene, hvilken Hr. Grundtvig citerer, maa jeg bemærke: paa Tryggevælde og vel ogsaa paa Glavendrup Sten staar *verða at rita*. Glimminge Sten har *rata*. Vi behøver altsaa et Ord, der i Runer kan faa baade Tegnet *a* og Tegnet *i*, altsaa har Mellemliden *e* (*æ*). Vi synes da at komme til Ordet *rétta*. "Han *verði at rétta*" (han skal have at rette op igen) kunde give Mening. Kun maatte Talen ikke nærmest være om Tyveri af en Gravsten, men om tilfældig Beskadigelse, samt om Aabnelse af Höjen for at begrave en anden i samme Höj. Om Skjærnstens *síþi* kunde forklares i Lighed hermed (bringe i Sæd og Skik, sætte i Orden), tør jeg ikke sige. Ordet *vratá* kan jeg ikke indrømme i disse Indskrifter.

fundet). Mine Grunde til denne Ligestilling var disse: I Svensk holder *vr* sig meget sikkert; ved et Exempel paa *r* for *vr*, som *röja*, bliver det nærmest liggende da at antage Laan, enten fra Norge, eller fra Herjedalen, Jämteland, Helsingeland, og mulig andre nordlige Provinser, med hel eller halv norsk Dialect, navnlig med *r* for *vr* ogsaa i andre Ord; hvortil endnu kunde føjes, at visse Dele af Finlands Kyster, om jeg mindes ret, er coloniserede fra Helsingeland¹⁾; samt endelig, at Gulland ogsaa alt i Middelalderen viser *r* for *vr*. Havde vi haft et Sømandsord for os, kunde vi passende have gættet paa Laan fra nogen af de sidstnævnte Provinser. Om i den nyeste Tid *r* for *vr* har vist sig i oprindelig svenske Dialecter, veed jeg ikke. Hvis der nu ved Ordet *röja* er noget Forhold, der ogsaa fra en anden Side tyder paa Laan, kan vi regne Laan for overvejende sandsynligt. Nu mangler, det jeg veed af, dette Ord i alle de ældste Love, uagtet det kunde passe til juridisk Stil. De to ældste bekendte Exempler paa Ordet, er, saa vidt jeg veed, de, som er fundne i Codex Bureanus, og i et Haandskrift af Skaanske Lov, begge fra o. 1350, altsaa netop fra en Tid, da hele Skandinavien i en Række af Aar havde været forenet, idet jo de skaanske Lande var kommen under Sverig, foruden at dette var i Union med Norge under een Konge. Idetmindste det ene af de to Haandskrifter viser, efter de derfra optagne Former hos Rydqvist, Spor af norsk Indflydelse, navnlig da Formen *raskleker* for *raskleker* (Texten selv kender jeg ikke noget til). Naar under den senere Union med Danmark saameget Dansk kunde laanes, bliver enkelte norske Laan noget i og for sig aldeles ikke usandsynligt. Gennem Klosterskrifter, og ligeledes gennem Cancellistil, kunde næmt et og andet Ord komme ind ogsaa fra den Kant. Ellers er det Spørgsmaal, om denne Ordrod mistede *v* i Svensk, mindre vigtigt for os her, end det, om der har existeret et (virkelig) dansk (ikke «brigitinsk») Ord *røge* eller *vrøge* af denne Rod. Exemplerne med *rög*, *røgja* i Edda bliver da efter min Mening ikke at skyde ud, ikke at regne til ældste og mellemste Jernalder. — Hr. Grundtvig har (S. 70—71) set sig om efter og ment at finde et «fællesnordisk» (i Eddaviser brugt) Exempel paa *r* for *vr*, nemlig Ordet *rask*²⁾ med Slægtninge. Da jeg skrev min «Indsigelse», var jeg allerede

¹⁾ I Helsingland er, saavidt jeg kan finde, Forholdet med *vr* blandet.

²⁾ Hellere skulde han nævnt det, om ikke «fællesnordiske», saa dog norsk-svenske *rita*? (findes ikke i Viserne); cf. *vraut* i de ældste Indskrifter?

ved at tilføje en Note om dette Ord m. m., men tog den som overflødig tilbage, hvorved jeg (i pur Hastværk) kom til at stille en Fælde for Hr. Grundtvig, som han, naar han vilde fly fra Exemplerne *róg* og *rægja*, i Hastværk eller Forivrelse vilde kunne løbe ind i. Der er et gotisk Ord *vriskvan*, 'voxe', som kommer igen i de nordiske Sprog (dog næppe hidtil fundet i Dansk), og saaledes at det regelrette Forhold: *r* i norsk-islandsk, *vr* i Svensk, overholdes. Herhen hører navnlig norsk-islandsk *roskinn* 'voxen', 'moden' (men næppe norsk *rysk* 'glat', 'umoden', 'uvoxen'); endvidere svensk *vrask* 'opblødt, fordærvet Sæd', og vistnok *vriskan*, der i Smaaland *«suges om mjölk, som håller på att bli sur»* (Linder), men hvis Grundbetydning kunde være: 'overmoden' (derimod hører ikke hid svensk *rysk* 'fremfusende', 'rasende'). Videre er der en anden Rod, der i nordisk haves i *rask*, islandsk *raskr*, og i *raeka* 'røre op i' (deraf: *«Dejen rasker sig»*; og vel ogsaa svensk Subst. *rask* 'alt Slags Affald'). Denne Rod har ikke havt oprindeligt *vr*, som ses af samtlige nedertydske Sprog, der jo ellers nøje bevarer denne Forlyd, men enstemmig har *rasch*, *rash* (ikke *vrash*). Saa er der endelig det norsk-islandske *röskr*, der i Betydning kun svagt skælnes fra *raskr*, samt det med *röskr* følgende Navn *Röskva*. Enten er nu *röskr* og *raskr* eet Ord, med og uden Omlyd; saa bortfalder hvad Hr. Grundtvig (S. 71) siger om *{V}Röskva*; eller ogsaa er *röskr* og *raskr* af forskellig Rod, *röskr* da snarest af samme som *roskinn*; saa faar vi endnu fler Exempler i Edda paa *r* for *vr*. Hvor nu *röskr* hører hen, kunde være svært at afgøre (fordi det er svært at sige, om *rask* oprindelig hed *rasko*, idet tilstrækkelig gamle tyske Exempler næppe haves). Jeg hælder imidlertid til den Opfatning, at *röskr* hører til en anden Rod end *raskr*, og snarest til samme som *roskinn* (at Eiliv Gudmundsön altsaa snarest har udtalt *Vrösku*). Hvem er det nu, der selv veed af, naar han har Hastværk? — Til Exempler paa *r* for *vr* glemte jeg forresten at tælle det af Hr. Grundtvig (i hans *«Indsigelse»* S. 570) efter Bugge omtalte *vreina rödd* (Helgakv. Hjörv. 20; og da ogsaa *[v]reini* i 21) (mens den almindelige Læsning *hreina* vilde give *r* for *hr* i Alliteration med *rödd*). Jeg tæller altsaa over en Snes Exempler paa *r* for *vr*. Tilføjes kunde den Bemærkning, at det især er visse Ord, navnlig *reidr* og *reka*, der endnu var i Brug som allitererende med *v*: man kunde heraf drage den Slutning, at denne Alliteration mulig var en vilkaarlig Archaisme, som Digterne

ønskede at anbringe i Kvad af denne antike Form, og at de ikke vidste lige sikker Besked om alle hidhørende Ord og saaledes tilfældig kom til at kaste sig over disse to særlig. — Det næste sproglige Punkt (hos mig S. 255, hos Hr. Grundtvig S. 73), tilsyneladende Forlyd *vo*, *vu* i to Vers ([*V*] *ðinn*, [*V*] *ulfr*), vækker for saa vidt ingen Tvist, søm heller ikke Hr. Grundtvig heri vil se Beviser paa høj Ælde for disse Liniers Vedkommende. Tilføjet havde jeg: «Hvis alle Viserne var overløbet Ord til andet . . . fra mellemste eller ældste Jernalder, maatte Exempler som disse to findes allevegne». Der kunde være mangen Sprogmand, som mente, at jeg ikke behøvede at have skrevet andet med Hr. Grundtvig end disse par «famlende» Linjer. Jeg veed ikke, om Hr. Grundtvig tager den Sprogform, Bage har læst ud af de ældste Runeindskrifter, for ældre Stadium af selve de senere nordiske Sprog. Det gør Bugge ikke selv, skønt han regner den til den nordiske Afdeling. Hvis den (i Forbigaaende sagt) kun er en Sidegren til de senere nordiske Sprog, eller endog en tysk Dialect, bevises ikke derved strax en ny senere Indvandring, der medbragte selve de nordiske Sprog; Indskrifterne kan ligesaavel fremvise en erobrende Stammes Dialect (man kunde tænke paa Erulerne; smilgn. nordiske Indskrifter i Storbritannien); en Dialect altsaa, der isaafald siden maatte være absorberet i Grundbefolkningens nordiske Sprog. Hvis nu Hr. Grundtvig alligevel tager disse Indskrifers Sprogform for ældre Stadium af Eddasangenes eget Sprog, saa har han her Forlyd *vo*, *vu* (*Vodurid* o. l.). Men selv om han ikke opfatter Sagen saaledes, vil han næppe tro paa, at Oldnordisk ikke mer havde Forlyd *vo*, *vu* i ældste og mellemste Jernalder. I den Perodes Viser har denne Forlyd allitereret med andre *v*'er. — Med Hensyn til latinske Ord undlod jeg at optælle Exempler, jeg tidligere (i en Artikkel i Tidskr. for Philol., den Hr. Grundtvig S. 52 ses at kende, men ikke tage Hensyn til S. 74) havde omtalt, idet disse Laan i det Hele kunde være ældre endog (muligvis) end vor Tidaregning, og saaledes uden Vægt her. Det af mig nævnedes *drakti* kunde væntes ikke at være saare gammelt Laan, da de ældste var Navne paa Handelsartikler. De af mig tilføjede *tafla* og *kalkr* kunde da veje lidet: om ikke *kalkr* vakte Mistanke om Indførelse sammen med kristne Kirkeskikke. I Völundarkviða 5 tager jeg *við gim fastan* saaledes, at *gim* bliver Accusativ af et *gimr* eller *gim* Ædelsten, eet med angelsaxisk Masculinum *gim* (= gemma). Det tør

ikke kaldes umuligt, om end lidet passende, at tage *fastan* adverbialt, i hvilket Fald *gim* kunde være Neutrum, og kunde betyde 'Ild'. Det er forresten ikke i og for sig vist, at Simplex til *gimsteinn* (Gemme-Sten, Ædelsten) er et Masculinum i Oldnordisk. *gim* kunde være laant gennem Angelsaxisk, og, saasom dør manglende Endelsen *-r*, slaaet om til Neutrum, og derfra videre i Digterudtryk gaaet over til Betydning Ild, ifølge den folkelige Forestilling, at Ædelstene lyser med en iboende Ild. Den omvendte Bevægelse, hvorefter *gimsteinn* oprindeligt vilde betyde 'Ildsten' som Navn paa Ædelsten, modsiges bestemt af det angelsaxiske *gim*, der i og for sig betyder *gemma*, og aabenbart er laant fra Latin. I alt mit Hastværk havde jeg dog atter betænkt et og andet, som Hr. Grundtvig ikke synes at have overvejet. — Endelig med Hensyn til Artiklens Brug i Haarbardsvisen (selvfølgelig i Fjernelse fra poetisk Stil og Nærmelse til daglig Tale paa Forfatterens Tid) minder jeg om Runestenenes Vidnesbyrd for, at denne Brug først senere end den hedenske Tid greb stærkere om sig.

Haandgribeligere Modbevis mod dansk Hjemstavn end *Naturæconeriet* i disse Digte kan ikke forlanges. — Hr. Grundtvig (S. 64 f; jvf. mit S. 250 f.) svarer i Hastværk paa Bemærkningen om Fosserne: Fos er et «fællesnordisk Ord». Ja se, det er paa den Maade, norsk og islandsk Natur bliver «fællesnordisk»; Fos, Fjæld, Bjærg, Li, Hølle, Fyrr, Birk, Asp, Fyrrebrænde og Birkebrænde, det er (mer og mindre) «fællesnordiske Ord»; bl. a. Fos er ellers en daarlig «Skandinava», der har opgivet Danmark som noget andet end Skandinavien (i den rette gamle Betydning). Hverken «fællesnordiske» Ord eller Udelukkelse fra Norge og Island gör Viserne «fællesnordiske». — Hr. Grundtvig spørger, ganske hurtig, hvi ikke ogsaa Asp, Ask, Alm, Lind, Løn, Hassel, Abild, Vidje, Tjörn, Hør, Hvede, Tørv, Hjort skal nævnes¹⁾. Ja hvi nævner Hr. Grundtvig ikke blandt alt dette noget, ikke engang Hvede, som antinorsk? Der er Asp, næst Birk Norges hyppigste Løvtræ, af mig i forfejlet Beskedenhed udeladt som formentlig neutralt. Jeg skulde ikke nøjedes med at nævne Fyrr og Birk. Med Hensyn til Fyrr

¹⁾ Han tilløjer yderligere Plov og Vogn! — Som om Nordmændene dyrkede deres Korn uden Pløjning! — Efter Ohteres Beretning pløjedes endog i Haalogaland. Hvor meget de brugte Vogne, skønnes af, at Snorre (Olav Helliges Saga 151) endog omtaler en «Agevej» fra Jæmteland til Trøndelagen.

glemte jeg Stedet i Haavamaal om «Fyrren som stander paa Torpet» (*þóll sí er stendr þorpi á*¹⁾), hvor den ikke har Ly, fordi alle andre Fyrre omkring er ryddet bort, saa den visner hen og gaar ud (*hlátrat henni þörkr né barr*). Det er et mærkeligt Sted; det kan næmlich kun passe paa Norges yderste Vestkyst. I det Indre kan, ligesom i Sverig, Fyrren trives uden Ly. Derimod trives Granen i den større Del af Norge kun i Ly, og i hele Bergensstift, samt ved Havet syd for 62°, næsten slet ikke. Og mærkelig nok, mens alle andre norske Træer nævnes, forekommer Granen ikke i disse Digte. Atter et Forhold, der, tydet i Sammenhæng med Resten, peger til Vest-Norge. — De øvrige af Hr. Grundtvig nævnte Væxter er i højere Grad «fællesnordiske» (og fælleseuropæiske), men var, Hassel og Tjørn og Hør fraregnet, i det Hele lidet hyppige i hele Norden. Endog Abild (med spiselig Frugt) voxer vild i Norge. Lind og Løn i den sydlige Halvpart af Landet. Ikke at tale om de andre. Hjorte er endnu hyppige paa Vestsiden (Fastland og Øer) fra det sydlige af Bergensstift til det nordlige af Trondhjems. Tørv (jeg mener selve Brændetørv) saare almindelig, og især i skovløse Egne og i det Nordligere. Om det er Brændetørv eller Græstørv, der menes i Rigsmaal, ses ikke. Et par af de optalte Producter nævnes næmlich ikke i de egentlige Eddakvad, men i et Digt af anden Art, det nævnte Rigsmaal. Saaledes Hvede, der vist alt i Oldtiden dyrkedes i Norden, dog kun lidet. I Sagaer (som Egils) tales om den stærke Hvedeindførsel fra England til Norge. Rigsmaal omtaler ikke Hvede som groende, men kun paa Bordet hos «Jarls» Fader (d. e. hos de Rige) i Form af Fladbrød. Herav skal i senere Tider have aftaget i Norge (som andensteds) paa Grund af Bomuldsvareindførslen. Da Eg, Bygg, Havre m. m., omtales, har vi (naar Rigsmaal tages med) næsten complet Liste paa norske Væxter af større Betydning for Mennesket. Til dem hørte dengang ogsaa t. Ex. Lind og Alm, der brugtes til Vaaben; af Linden var ogsaa Basten vigtig. Derimod havde Granen ringere Betydning, især i Norge. Det er sandt, at alle disse Planter er saa at sige almeneuropæiske. Forsaavidt imidlertid Danmark har noget særlig udmærkende fremfor Norge, skönt det ikke aldeles mangler i Norge, saa nævnes det netop ikke, navnlich ikke Bøg og Rug (Rug omtales ogsaa yderst lidet

¹⁾ Er det bevisligt at þóll er Fyrr og ikke tillige Gran? — Hvorfor mon Hr. Grundtvig ikke lader mig høre for Hastværk ved Forglemmelse af dette Sted? Her ses dog, at jeg forsømte at efterlæse Haavamaal paa-

ellers i islandske Skrifter, men nævnes, ligesom Hvede, i norske Love). Og forsaavidt Norge har noget særlig udmærkende fremfor Danmark, saa omtales det netop, saaledes (foruden Rensdyr) navnlig Fyrr, Birk, Asp, og som Brændsel netop Fyrr og Birk. — Jökler (Isbræer) kan jeg afse. Det var efter fuld Overvejelse, at jeg optog dem, og ikke opgav dem, efterat jeg havde set, at Bugge følger med dem, der nøjes med ganske «fællesnordiske» Istapper. At Hr. Grundtvig affejer Sagen med et inappellabelt «urigtig Oversættelse», vidste jeg, før han skrev det. Det er en velbekendt Sag, at *jökull* er Ismasse, især nedestervoxende, af enhver Størrelse, fra den mindste Tap til den største Bræ, og at Størrelsen er disputabel og meget omdisputeret de to Steder, hvor Ordet staar i Eddaviserne: Hymeskv. 10, Sigurdkv. III, 8; saa velbekendt, at ængsteligt Forbehold ikke behøvedes for at udsige den selvskrevne Udelukkelse af Jökler, naar man følger den velbekendte Oversættelse: Istapper. Som blot Grammatiker var jeg fuldkommen enig med mig selv om, at Istapper var lige saa tilstedeligt som Bræer og Isfjælde. Bugges Ytring, at *jökull* i saa gamle Viser kun kan være Istap, maa forkastes. I Norge har det betydet Isbræ, som ses af Navne som «Jöklen» (Hallingjöklen), Jökkelfjeld, Jökkelfjord. Ordbøgerne giver Exempler i Sagaerne paa Betydning Isfjæld, ogsaa Isbjærg i Havet (cf. *jökla-gangr*). Den fælles Betydning i Norge og Island viser, at Betydningen er gammel. At disse to Viser skulde være saa umaadelig gamle, kan desuden netop ikke bevises. Hymeskvide kan være yngre end Snorres Edda. Jeg tillader mig at fylde Papir med de Realbetænkninger, som jeg i mit tidligere Stykke fandt saa nærliggende, at de kunde udelades. Grammatisk kan Sagen næmme ikke afgøres. I Hymeskvide siges: *hamn gélk i sal, glumdu jökclar* (Jætten gik ind i Salen, Jöklerne «glymmede»). «Glymme» er at give Lyd, klinge, bruse, drøne. Et saadant Phænomen har jeg ikke iagttaget ved Istapper under Taget. Her kræves en Lyd, der høres, og høres stærkt, ind i Salen; vi venter endog noget Overvældende, noget Jætteagtigt. *glymja* passer særdeles hertil, som økønnes af Udtryk som t. E. *haf glymjanda* netop i Viserne (Havets Brusens var en Jættesang: *Gymis ljóð*). At Gletschere drøner, er bekendt. Is- og Snebræer, det er netop de Jætte-Istapper, der ligger om Jættefjældsalen. Skulde det ikke have været et folkeligt Udtryk, naar det drøner mellem Fjælde og Bræer: nu gaar Jætten med

sin Dør? Naar han gaar ud eller ind, skulde da ikke «Jöklerne glymme»? Ja, siger Nogen, det er brav nok; men her er det hverken Istapper paa Menneskehuse eller paa Jættehuse; det er Istapper i hans Bakkenbart (*var kinnskógr fróinn*). Og det er jo maaske muligt, at frossent Skæg kunde siges at *glymja*; jeg veed det ikke. Men jeg er noget døv her. Jeg hører ikke saa fint. Instinct siger mig, at her har vi noget, som ikke Hymeskvidens Forfatter har præsteret, et ældgammelt Træk i Folkesagnet. Og Instinct siger mig, at den «Glymmen», Folkepoesien har fastholdt gennem lang Overlevering, ikke er noget, der mumler i Skægget, uagtet Overleveringen lod Skægget være frossent. Saa huskede jeg paa, at Snorre identificerer Hyme og en Yme, og at Yme forklares som 'Dröneren'¹⁾; ikke skal jeg svare for, at jeg ikke ogsaa kom til at tænke paa Ymesfjæld og Bræerne i de Egne af Norge; men jeg veed ikke, om Ymesfjæld er et gammelt Navn (Jötunfjælde er nok nyt). Men ialtfald sank Istapperne mer og mer i min Respect. Til den Philolog, der endelig vil finde, de klinger (glymmer) bedre, siger jeg: ja, jeg kan saamænd skænke dig Jöklerne; det er ikke i det «literairhistoriske», jeg trænger til dem. — Nu Sigurdsvisen. Den siger om Brynhild: *opt gengr hun innan ills um fyldt isa ok jökla aptan hvorn* (hvor isa, jökla kan være Genitiv eller Accusativ). Den ene Oversættelse er: «ofte gaar hun fyldt forinden med Ondt, med Ismasser (Flertal: isa) og Jökler, hver Aften», enten saaledes, at hun tænkes fyldt med Iskristaller og Istapper af ringe, ialtfald moderat, Størrølse, eller saaledes, at hendes Indre tænkes at se ud som den videste Fjældegn med Ismarker og Jökler, eller som et Polarhav (Smign. *land isa* som Omskrivning for det nordlige Ishav). Det var den Oversættelse, jeg ikke vilde følge, men som maaske maa smage de fleste Philologer bedst (dog ikke t. E. Lüning og N. M. Petersen). Jeg savner et Led. Der er noget afstumpet, «a shortcoming». Skulde Sagnet have ladet hende «gaa hver Aften», uden at passe paa, hvor hun gik hen? Op og ned i Sovkamret var det ikke. Det var ude. Og det blev hver Aften værre. Først (V. 6) «ene sad hun ude ved Aftentid», og grublede sig rasende, fuld af «Ondt», Planer af 2 Arter (V. 6 og V. 9), som ikke mer til-

¹⁾ Det er aldeles klart, at der er indtraadt en Sammenblanding af 2 Myther. Oprindelig var Hyme den Jætte ved Havet, med hvem Tor gik ud at fiske; Yme derimod en anden Jætte i en Fjældegn, hvem Tor ved en anden Lejlighed besøgte for at hente Kedelen.

lader hende at «sidde» paa sine Udflugter; hun drives ud i de vildeste Fjælde, over Ismarker og Jökler. Det kan jeg tænke mig at netop en tydsk Digter vilde lade hende gøre. Hr. Grundtvigs Hastværksord: «Sagnets Skueplads er ingen Polaregn» (som om t. E. Norges Jökler laa i en «Polaregn», eller ikke kunde have afgivet Billeder) glemmer Alpeegne og deres Gletschere og Ismarker. Forevrigt vilde et sligt Træk hurtigst udslettes i dansk Overlevering. Men som sagt, Jöklerne har jeg Raad til at afse. Kunde Hr. Grundtvig med Tiendedelen af samme Sandsynlighed opdrive Bøgeskove, saa afsaa han dem ikke. — De «hede Kilder» siger Hr. Grundtvig (S. 65) aldeles forhastet, skulde blive borte i min egen Glossering «Kedel-Lund» (i Register i min Mythologi). Det har aldrig faldet mig ind, at nogen kunde tage dette «Kedellund» anderledes end paa den almindelig antagne Maade, som Navn paa et Sted fuldt af hede Kilder; og jeg har aldrig havt nogen anden Opfatning; jeg forudsatte som selvskrevet, at man vilde sætte dette i Forbindelse med «Jordskælvene» i Fortællingen om Lokes Fængsling, og altsaa deri se en islandsk Udvidelse af Sagnet, en islandsk Variation af det «Vulcaaske», som laa saa nær, at den vanskelig vilde udeblive. Det faldt mig ikke engang ind, at der behøvedes en Forklaring tilføjet. Hr. Grundtvigs Bemærkning, at *hverr* i Hymeskv. 27 skulde betyde 'Hule', er udtalt i Hastværk: *holtrida hverr* er tilsammen «Kenning» for Bjærgkløften, saaledes at altsaa *hverr* for sig ogsaa her er Kedel, ligesaavel som naar det er 'hed Kilde'.

Vi kommer til et tredje Slags Forhold, der mer end de to andre kunde afgøre, hvorvidt Eddavisen er at opfatte som islandske Behandlinger af forudgaaende Digtninger. Sproget dømmer ikke saa meget let heri. Natursceneriet ikke heller, ikke blot fordi begge Lande, Norge og Island, er Fjældlande, men især fordi det Norske endnu levede i Islændernes Bevidsthed, og fordi det ikke var givet, at de vilde ændre de reale Træk i Digtningerne. Men Digtenes «Literaire» Character kunde faa mer, at sige her. Hr. Grundtvig lader den være et umiddelbart Afpræg af ældste og mellemste Jernalder, bevaret gennem Aarhundreder og hos Folk, der ikke frembragte disse Digte. Her spørges da: møder her den ægte umiddelbare Folkelighed, der maaske kunde muliggøre Overlevering væsenlig «Ord til andet» gennem mange Aarhundreder, og den aldeles overmægtige Aand og Behandling, der kunde beherske fremmede

Folk, og hos dem udelukke selvstændig Digtning, ja endog fri Omdigtning? Eller møder her et aldeles uprimitivt, ikke skabende, men, i ufolkelige Fremstillingsmaader, tit med maadelig poetisk Begavelse, skoleagtig reproducerende, repeterende Stadium? Samt hvorvidt kunde et, tilmed ensidigt, Standpunkt af denne Art forudsættes at være istand til tusendaarigt Herredømme, eller snarere at være, om end iforvejen forberedt, dog først drevet til Yderlighed i saadanne Tilstande som paa Island? Ja, Hr. Grundtvig har afgjort Hovedslaget. Han har henpeget til sin mangeaarige Alvor og Kærlighed og til min Blindhed, og det er kun en beskeden rhetorisk Vending, naar han (S. 77) siger, at dét ikke skulde blive «alvorlig Imødegaaen», en Udtalelse, der jo ses at maatte tages *cum grano salis*: det er jo netop denne endelige Afgørelsesmaade, hvortil det maa komme, hvor den ene af Parterne taler «som den Blinde om Farver». Efter en saa afgørende Hovedsejr er det uvæsenligt for Hr. Grundtvig, om han skulde fanges i lidt Hastværk, hvor han i ren Tilgift lader medfølge Prøver paa mit Hastværk i Detailler.

Til min Bemærkning om Versenes maadelige Tact i Hamdesmaal, Atlekvide, og Atlemaal svarer Hr. Grundtvig (S. 77 f.), at Versarten i Atlemaal heder *málaháttir* (og tilnærmelsesvis er den samme i de to andre). Det har jeg selv fremsat i min Metrik ¹⁾, og netop taget Prøve paa *málaháttir* fra Atlemaal, samt opstillet denne Versart som Overgangsled til *dróttkvæðr háttir*; hvad Hr. Grundtvig havde noteret, om han havde kendt Afhandlingen, som han selvfølgelig ikke har Forpligtelse til at kende. Men hvem vilde uden i Hastværk gøre Hr. Grundtvigs Indvending? *Málaháttir* kan behandles løst saa vel som nogen anden Versart. Ved de tre Kvad lige saa godt som ved ethvert Digt spørges om Versets Behandling. Og man kan her udtrykke sin Tanke med de Ord: fortjæner alt dette Navn af egenlige Vers, eller snarere næsten kun af Prosa med Rimstave?

Hr. Grundtvigs derpaa følgende Stykke (S. 79—89) om «Kenninger» bekæmper en Tankegang, som ikke er min. Jeg har ikke sagt, at Kenninger viser sen Tid. Af Hensyn, ikke blot til angelsaxisk Poesi, men til al Poesi, vilde en saadan Tanke være aldeles utilstedelig. De angelsaxiske Kenninger staar i det Hele paa et friskere, ældre, naturligere Standpunkt end de

¹⁾ Tidskr. f. Philol. IV. 287. 290.

islandske, ikke blot de i de saakaldte «Skjaldekvad», men ogsaa de i disse Heltekvad, hvad ogsaa J. Grimm har ytret i sine (af Hr. Grundtvig ikke citerede) Fortegnelser over angelsaxiske Omskrivninger (i hans Udg. af Andreas og Elene). Det er alligevel en uhyre Fejlslutning, at de angelsaxiske skulde udvise den fælles oprindelige Digterstil. Dertil er de atter for uprimitive. Ogsaa bag dem ligger en lang lige til deres egen Tid fremskridende Udvikling. Den angelsaxiske Poesi er det gaaet paa almenmenneskelig Vis. Den har ikke staaet stille. Den har heri udviklet sig i den Retning, som den ens med den nær beslægtede nordiske maatte tage. Jeg har kun (S. 257) sagt, at «kunstige søgte Kenninger viser sen Tid»: o: forholdsvis til andre Digte, og særlig dermed antydte, at de peger til en senere Tid end den af Hr. Grundtvig postulerede: «ældre og mellemste Jernalder». At en Del af Kenningerne i Edda hører til de «kunstige, søgte», ikke er umiddelbart poetisk skuende, men reflecterende, øvende en Slags Forstandens Mosattleg, har jeg Ret i (cf. *mörk menja, brynþings apaldr, eldr ormbæds, háffjall skarar*, o. s. v.), mens det er sandt, at andre er mindre reflecterte og staar omtrent ens med de fleste angelsaxiske. Sjøldnere Brug, end i «Skjaldekvadene», behøver aldeles ikke at vise ældre Tid; ellers maatte jo t. E. *Sólarljóð* (og Vers i «Fornaldarsögur») blive ældre end «Skjaldekvadene». I Heltekvadene vilde man netop anvende antikere Stil. — Hr. Grundtvig har ikke paavist Hastværk i min Omtale af disse Forhold. Hvor han «optræder som Regnemester», stadfæster han mine Ytringer. Han indrømmer «omtrent 100» Kenninger (S. 82), lige 100 (S. 84), eller, naar man tæller efter, 110 i Heltekvad, 10 i Hymeskvide, bliver 120, imod 6 (de 3 uvisse ¹⁾) i andre Gudekvad. At hans Regning er Hastværk, ses af Raisonnementer, som (S. 79) at *hlífarmr Grana* (længe efter Sigurds Død) skal tages «ligefrem» som Byrden paa Granes Rygg, men saa ligefremme Udtryk som t. E. «Odins Søn» (S. 81) som Kenninger i anden Betydning end *hlífarmr Grana* ²⁾. Af andre Hastværksfejl hos Hr. Grundtvig i dette Æmne bør oplyses den (S. 55) ved *mörk menja*, «Smykkernes Mark» (= Kvinden), hvad Hr. Grundtvig (fordi *mörk* er Skov) forklarer som «Smykkernes Træ». Men *mörk* er ikke

¹⁾ Tilmed kan *Vindheimr* tages som Proprium, hvorved Stillingen bliver ændret; og *ara þúfa* ligefrem = Örnens Siddeplads. Men mer i Vei-vespaa kunde medtages; den har ogsaa heri noget, der peger til sen Tid.

²⁾ Til samme Note noteres, at *Gylfi, Ögir* kan kaldes Omskrivninger (om end ikke særlig Kenninger) og at *benvöndr* er Accus. af *benvöndr*.

directe Skovvegetationen, men udyrket Land (t. E. *Finnmörk*, der ikke kan oversættes «Finnskov»), oprindelig alt udyrket Grænseland, hvilket tiest var Skovland tillige; og Ordet kan omfatte den paa Grunden staaende Vegetation med. Dog, i *mörk menja* repræsenterer Smykkerne netop Vegetationen, og *mörk* netop «Marken» ÷ Vegetationen¹⁾. Forklaring som Hastværk er mere tvivlsom S. 103 med Hensyn til Benyttelsen af Kenninger i Grottesangen og Viserne i 1ste Part af Hervars Saga. Grottesangen har jeg ikke talt om, endsige erklæret for gammel eller dansk (hvilket aldrig kunde falde mig ind); jeg har kun sagt, at Frodesagnet maaske var egenlig dansk. Om Viserne i Hervars Saga har jeg sagt 1) at Natursceneriet ikke var ndansk 2) at de var smukke, poetiske, fri for «Svulst og Affectation» (i Indhold og Fremstilling, modsat Velsungeviserne) 3) at de maaske kunde «oprindelig» være danske: NB «oprindelig» tilføjedes bl. a. af Hensyn til nogle af de af Hr. Grundtvig citerede Kenninger, der (om ikke ved «Svulst», dog ved Kunstleri), tilligemed nogle af Stropherne, kunde tyde paa yngre Ændring eller Omarbejdelse²⁾. «Det er slemt, naar man er saa uheldig at have at gøre med» Hr. Grundtvig, at man (om i Regelen blot som Følge af hans «Løshed, Uefterrettelighed, Overfladiskhed, og forskrækkelige Hastværk», maa andre skønne) idelig nødes til den Slags Berigtigelser, som forsættlige Sandhedsforvanskere nødvendiggøre.

Derefter (S. 89—93)³⁾ taler Hr. Grundtvig om Vegtamskvide. Jeg vil lidt nærmere end før (hist. T. VI. 260) fremsætte min ogsaa siden den Tid udvidede Opfatning. — Der er, som N. F. S. Grundtvig har ytret, en Crimelighed, der ikke kan andet end støde netop simpel populair Opfatning. Odin indhenter, efter fælles Randslagning, nøjagtig Kundskab om Ting, som,

¹⁾ I samme Note glemmer Hr. Grundtvig i Hastværk Grammatiken, idet han tror, at *der i kvætt af halsi kvæim þar der* ikke kunde knyttes baade til *halsi* og til *kvæim*. Jeg knyttede det til *halsi*, idet *kvæim* alligevel betegner «hver særlig».

²⁾ Smign. M. a. Udtrykket *þó Noreg illum mæðak*, der afsjort peger til senere Tid end Norges Samling til eet Rige.

³⁾ Med Hensyn til de her indfikkede Ord, at jeg omtaler «Skirnesmaal som et Kvad af den ældste Støvning», hidrættes mine Ord (S. 236): «Jeg siger ikke dermed noget om overordenlig høj Ælde for Skirnesmaals, ikke engang for Trymskvides Vedkommende; jeg taler kun om Arternes Ælde»; jeg havde i forvejen sagt, at directe Fremstilling, som af noget ikke før bekendt, er ældst.

naar han først vidste dem, gör Mythen paa en ubehagelig Maade absurd. Naar man vidste, at Mistelten skulde dræbe Balder, kunde man ikke mer glemme den. Og naar man vidste, at Høder skulde kaste den, kunde man hverken mere sig ved at se ham gøre det, eller vænte med sin Sorg, til han havde gjort det. Det er slige den «prosaiske» Forstands endog for Barnet haandgribelige Indvendinger, som Folkepoesi viger tilbage for. Øhlenschläger kunde afvist Sligt med: «flistres Kritik». Men Folkepoesi gör ingen indbildske Fordringer. Her opstaar strax det «literairhistoriske» Krav, at denne Vegtamskvidens Fremstilling skal forholde sig til Mythen som vilkaarlig Fiction til Realitet. Og har vi nu ikke «literaire» Forhold, der med største Lethed løser Vanskeligheden? Lad os tænke os en Islænder, en Skjald, der i en literair Præstation vil vise sine «forna stafi» (sin Oldtidskundskab), og vælger Baldersmythen til Æmne. Lad ham leve paa en Tid, da «Kilderne» ikke var synderlig mere, end hvad vi har endnu opbevaret, paa en Tid, da Vølvespaa var det eneste opskrevne Digt, der kunde tjene til Vejledning. Hvad vilde han gøre? Han vilde paraphrasere Vølvespaa 31—33¹⁾. Han vilde blive ved de gængse «reputerende», «katekiserende», Fremstillingsmaader, t. E. lade en anden Vøve sige det selvsamme og i dialogisk Form. Han vilde lade en Samtale med Odin ende, efter samme Mønster som i andre Viser, med en af Odin given Gaade, hvortil han vilde søge Motiv i Vølvespaas sidste Ord om Sagen. Hvis Mytheverdenen ikke var ham anderledes fortrolig, end som tillært Skolekundskab, vilde han let kunne opfatte Ord i sin Kilde paa en mindre naturlig Maade. — De første 7 Vers af de 14 i Vegtamskvide bliver blot Forberedelse, poetisk udført, men med et par Ting, der vækker Mistanke. Mon Riddet til Nivlhel ikke er pur vilkaarlig Efterligning af Hermod's? Og er det ikke sært, at en Vøve er begravet i Helhjem? Og ikke underligt, at Hels Sal skildres som en lystig Sal, fager, strøt med Guld, og vel forsynet med den skære Mjød? — Saa kommer V. 8—12. Hvem kan et Öjeblik tvivle om, at det er bar Paraphrasering og Dialogisering af Vølvespaa 31—33? Vølvespaa siger først

Ek sá Baldri
blóðgum tívur
Óðins barni
örlög folgin.

¹⁾ Bugges Text, = 36—38 i flere af Udgaverne.

Stóð um vaxinn
völlum hærri
mjór ok mjök fagr
mistilteinn.

Varð af þeim meiði,
er mér sýndisk,
harmflaug hætlig;
Hóðr nam skjóta.

Vilde ikke en, der ikke havde levende Idé om Misteltén, forledes til at tænke sig den 1) som et Træ (*meidr*) 2) som et herligt Træ (*mjök fagr*) 3) som et højt Træ, synligt vide over Sletterne (*völlum hærri*)? Hvor slaaende forklarer det ikke Vegtamskvidens

•Hverr man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna?•

•Hóðr berr hávan
hróðrbarm þinig;
hann man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna.•

•Det høje Herlighedstræ•, et godt •litterairhistorisk• Vink. Saa følger

Vølvospaa

•Vegtamskvide

•Hverr mun heipt Hedi
hefnt of vinna,
eða Baldrs bana
á bál vega?•

Baldrs bróðir
var af borinn snemma;
sá nam Óðins sonr
einnættir vega.

•Rindr berr [snemma?]
í vestr-söllum¹⁾;
sá man Óðins sonr
einnættir vega;
hönd um þvær,
né höfuð kembir,

¹⁾ Eller skulde í vestr indeholde nogen Fejlæsnung af *snemma*, og í vestr-söllum en •litterair• Gising? Hos Saxe bor hun i Østerleden.

Þó hann æva hendir	áðr á bál um berr
né höfuð kembdi,	Baldrs andskota.
áðr á bál um bar	— — — —
Baldrs andskota.	— — — —.

hvor Vegtamskvidens Forfatter ikke kan komme afsted med de to Halvstropher, men faar 10 Linier for 8, som der skulde være. Endelig kommer Vølvospaa Vegtamskvide

Enn Frigg um grét	•Hverjar 'ro þær meyjar,
i Fensölum	er at muni gráta,
vá Valhallar	ok á himin verpa
— — — —	halsa skautum?•

Her er Forklaringen nok atter «literairhistorisk». Der skulde gøres en Gaade ud af Vølvospaas Ord. Den grædende er Frigg. Svaret paa Gaadespørgsmaalet maa vel være: Friggs Öjne. Det er de to Møer, der 1) græde 2) kaste paa Himlen *halsa skautum*. Nu ser jeg nok, at Öjenlaagene kunde lignedes ved Halsfligene paa Hovedtöjet, der kan tænkes som to Rande med Fryndser, at der altsaa kunde siges, at Frigg vender Öjnene mod Himlen. Men Mistanken bliver dog, at *halsa skautum* er en Kenning af almindeligere Construction. Hvad om *au* som sædvanlig stod for *ö*, og vi skulde læse (med Prik over *t* glemt) *halsa-sköttum* (Hals Smykker), eller (med enkelt *t*) *halsa-skötum* (Hals-Rokker), begge Dele Kenning for Perler, og Perler — Taarer: «Hvem er de Møer, der græder, og lader Taarerne falde ned paa Himlen?» (hvis vi tænker os Guderne over Himlen). Lad det nu være, som det vil. Men at det er en Paraphrase af Graaden i Vølvospaa omsat til uløselig Gaade, derom skulde vanskelig tvivles. Af de to paafølgende Slutningsvers kunde det sidste synes noget overflødig. — Vølvospaas tre Vers, maa vi huske paa, er allerede iforvejen et Repetitionsstykke, et hurtigt concist Excerpt af Mythen, med det noget søgte Udtryk *harmflaug höstlig* (fulgt af to Vers med lidet antikt Præg)¹⁾. Vegtamskvidens tilsvarende Vers bliver altfor tydelig blot en ny Paraphrasering, en udtværende Behandling, af disse 3 Vers. — Jeg gaar derfor videre end i min «Efterskrift», idet jeg bestemtere tror paa Affattelse i 13de Aarh. «Snorres Edda» kender ikke til Vegtamskvide. «Sæmunds Edda» ikke heller. Visen staar først i det Arne-Magnæanske

¹⁾ I 34 næmlig er *Vala . . þörmum* vistnok at forbinde, og Ordstilling isaafald som i «Skjaldekvad». 35 vil man næppe nægte er temmelig kunstlende.

Haandskrift 748 4to, der henføres til Begyndelsen af 14de Aarh., og er en ny Samling, der har benyttet den egenlige Eddavise-Samling. Naar nu hertil kommer, at Vegtamskvidens V. 1 optager 6 Linier (der forresten, uden at dette afficerer Sagens Stilling, kan opfattes som en episk Formel), hvilke ordret genfindes i det andet Mythekvad af samme Versform: Trymskvide, som stod i den af 748 benyttede Eddavise-Samling; samt endelig de forskellige Besynderligheder i Vegtamskvide vejes med; bliver der al mulig Mistanke om, at Visen er et islandsk Product yngre end begge «Eddaer». — Lad os nu tænke Hr. Grundtvigs Tanke: «ældste og mellemste Jernalder», og etsteds nede i Danmark! Saa skulde i den hele Mæsse af Aarhundreders mythiske Kvad af den Form være gemt netop kun 3, der forholdt sig indbyrdes, som disse tre. Dette lille Excerpt paa 3 Vers, som ingen kan forstaa uden at kende Mythen, og disse 5, kun under samme Forudsætning forstaaelige, Vers, Dialogisering af netop saa meget af Mythen, som de 3 indeholder; begyndende paa samme Punkt, sluttende ved samme Punkt¹⁾; det er de to Klippespidses over Glæmselens Hav; de to fossile Kæmpeknokler, der kunde modstaa Opløsning. Enhver Tvivler «bevæger sig paa et Omraade, hvor han ikke har hjemme», gaar udenfor sin «Begaavelse», taler «som den Blinde om Farver», og forhaaner «disse ærværdige Lævninger».

Med Hensyn til Hyndla-Visens (V. 30): *Freyr ditti Gerd* («Frø havde Gerd»), hvad jeg har fundet upassende i en Hednings Mund, der snarere maatte vælge et Udtryk, der udsagde, at Gerd endnu var Frøs Hustru, maa jeg nu bemærke, at det maaske dog ikke er vist, at Gerd var hans Hustru. Mulig bestod hele Connexionen i Mødet i Lunden? (Verset iforvejen tænkte jeg ikke paa i Indsigelsen S. 261). (Hr. Grundtvigs Indvending S. 94, at Guderne ellers optræder levende i Digtet, passer ikke, da jeg jo netop mente, at Digteren havde forglemt sig her).

I det derpaa følgende Stykke (S. 94—98) optrykker Hr. Grundtvig tidligere Ytringer om Vølvespaa. Naar disse gaar ud paa at lægge Digtet hen til en Periode før noget andet af Digtene, maa dette consequent i det seneste blive Begyndelsen af den ældste Jernalder. Stykket er imidlertid for løst til at

¹⁾ og det netop forved en Lakune i Vølvespaa!

garantere saa bestemt Opfattelse af Hr. Grundtvigs Meninger, og for løst til at vække videre Discussion.

Jeg er hermed kommen til Ende med hvad Hr. Grundtvig har fremført om selve Hovedæmnet, om Eddaviserne.

Iforvejen (S. 58—64) taler han om *Snorres Edda*. Hvad Hr. Grundtvig som Forsvar mod mig skulde godtgøre her, var, at Fortællingerne i Snorres Edda som Mythologi tagne er at adskille saa langt fra Viserne, at mens disse skulde umiddelbart afspejle den ældste og mellemste Jernalders Forestillinger, skulde Fortællingerne være Middelalderens fordrejede allegoriserende Folkeeventyr fra Norge og Island. Hvad Hr. Grundtvig gör i denne Retning, indskrænker sig imidlertid¹⁾ til Ytringer om, hvor maadelige de Vers er, hvori jeg har ordnet Ord i Fortællingerne, som Tegn paa forudgaaende Viser. Hertil skulde jeg bemærke, at om saa intet af Exemplerne toges som Bevis paa tilgrundliggende Vers, er Hr. Grundtvig lige nær, da Fortællingerne alligevel følger med Kvadene. Endvidere: Jeg har ingenlunde sagt, at jeg alle vegne, eller nogensteds, kunde opstille *ipsissima verba poetæ*. Jeg er ikke Digter, og skulde ikke være det: Jeg har kun villet udpege Prosa, der saa tit kunde ordnes efter de for Rimstave gældende Regler, at jeg torde forudsætte, at idetmindste i en Del af Tilfældene kun manglede den digteriske Berørelse, et Ord, omsat, indsat, udtaget, der vilde frembringe selve Verset, medens i andre Tilfælde Fjærnelsen fra Verstale var større. Kun om endel af de i Balderfortællingen opstillede Vers har jeg sagt, at de var «klingende» d. e. at de havde saa megen Klang, at lidet eller intet behøvedes mere, t. E.

Hverr er sá með ásum
er eignask vili
allar ástir mínar.

Eigi munu hánum vápn
eiða viðir granda,
af öllum hefðk eiða þegit.

Níu nætr
(niðr) reið ek (þaðan)
dökkva dala ok djúpa.

¹⁾ Snorres Benyttelse af «Skjaldekvad» kan det aldeles ikke nytte at holde frem. Skjaldene, og Eddaviserne, og Snorres Edda følges ad alle tre.

Sá ek þar
í öndvegi sitja
Baldr bróður minn.

Þókk mun gráta
&c.

og flere. Eddavers i det Hele har paa ingen Maade mere Klang, for en stor Del langt mindre. Jeg har netop brugt Udtryk som: »Man kunde falde paa», at Kvad viste sig; »Vers kan ikke uddrages, uden det skulde være følgende»; m. m. Hr. Grundtvig kæmper atter her i denne tomme Luft, og ikke mod Modpartens virkelige Meninger.

S. 99—100 taler Hr. Grundtvig om et par Kæmpeviser. — Den om Thord aff Haffsgaard betragter jeg, ogsaa uden Hensyn til Formen Lokke, som indført hos os. Forholdet med *lk* (t. e. i lukke) havde jeg her betænkt, og ligeledes de af Hr. Grundtvig citerede Ting om: »Lokkens Eventyr», »Lokkens Havre», m. m. Til de sidste vilde jeg ikke tage Hensyn, og det ikke blot af Mangel paa Respect for Emtevæsenet i det Hele, og Mangel paa Tillid til disse bestemte Opgifters Paalidelighed i det Enkelte (bl. a. i sproglig Henseende: Molbech har Lokkes Havre, der ser ud som vilkaarlig Forbedring). Hr. Grundtvig lader allevegne fremlyse en naiv Forestilling om, at man nødvendig ved hver Lejlighed maa kramme ud med hvad man kunde sige. Mine Grunde nu (dog selvfølgelig kun indtil videre, indtil paalideligere Kendsgerninger opdreves at regne med), der fik mig til at forkaste disse saa tit citerede Vidnesbyrd var: 1) Lokke for Loke vilde efter Rimelighed forudsætte bevidst Forbindelse med et Verbum af en bestemt Bøjning. 2) Det jydske Lokken følges med det færøske lokkje, gammelsvenske lukke, nysvenske (provincielle) låkke, der betyder Edderkop, paa Færøerne Stankelben¹⁾. 3) Men det svenske *lukke*, *låkke* er forskelligt fra *Loke*, som maa sluttes af de Stednavne, der kan være sammensat med hans Navn, som de af F. Magnusen citerede: *Lokekälla*, *Lokehall*. Talemaaderne med *Lokken* maa da indti

¹⁾ I gl. Svensk findes *lukka-wæfver*, *lukka eter*. Skulde »Lokkens Geder» være en bar Misforstaaelse eller Fordrejelse for: »Lokkens Edder»? »Lokken driver sin Edder», d. e. det Samme som »sin Havre»? (de smaa hvide Korn, Edderkoppen fører med sig).

videre regnes slet ikke at have med Loke at gøre, men enten med andre os ubekendte Forestillinger, eller med Edderkop, eller andet Insect (Plantenavne kunde staa i Forbindelse med Insectnavn). Jeg ser meget vel alt det, som man kunde lave ud af en Identification af Loke og Edderkop. Man kunde faa en dansk-svensk Mythe, hvorefter han lavede hint Net som Edderkop, modsat den norske, der fortælles af Snorre. Og jeg har meget vel set, at en sikrere Materialsamling mulig alligevel kunde identificere de to. Men «det lykkes daarlig» for Hr. Grundtvig at finde de Steder, hvor jeg har haft Hastværk. Han har set i min Afhandling, at jeg kaldte den Hastværksarbejde, og sluttende fra, hvor sen han vilde være til at tilstaa slige Sandheder om sig selv, har han tænkt, at her var Affairer at gøre i forskrækkeligt Hastværk.

Med Hensyn til Sigurdsviserne, No. 2 og 3 i Hr. Grundtvigs Udgave, var det, Hr. Grundtvig skulde gøre (S. 100), at vise, at disse hører sammen med de islandske særlig. Atter her opgiver han at tale om Hovedsagen, og vender sig kun til en Detaille-Sag af liden Betydning, nemlig Grunden til at kalde No. 2 en Gripes-Vise. Og her maa jeg endelig indrømme Hr. Grundtvig en Sejr i det mindré (de store har jeg anerkendt): lad den hede Gripesvise, siden Greipe nævnes, ikke i Visen, men i en norsk Vise.

Endelig og til Slut «indvikler» Hr. Grundtvig mig (S. 101) i «Modsigelse». Ti, tænk, jeg har sagt 1) oldnordiske Digte og Sagn er særlig norsk-islandske 2) dog at naturligvis de danske Kongesagn (om Rolv, Regner o. a.) er kommen fra Danmark. Hr. Grundtvig glemmer i sit Hastværk, at Sagen staar endnu langt mer fortvivlet: ti, jeg har sagt 3) at Heltesagnene i Edda er kommen fra Tydskland. (Og alle de mange Sagn hos Saxe, de er jo ikke norsk-islandske!) Men med Rette gemte Hr. Grundtvig det til at krone sit Hastværk med.

Hr. Grundtvig «tror at kunne love, at han er for bestandig færdig med E. Jessen». Og Hr. E. Jessen mener, at han aldrig vil kunne blive færdig med Hr. Grundtvig, end ikke om Hr. Grundtvig overbyder sig selv i Hastværk. — Og hermed maa jeg slutte disse Hastværksnoter.

Paa dette Sted kunde passende tilføjes følgende, indsendt? i Henhold til den i Noten S. 213 omtalte Tilkendegivelse, og ligeledes nægtet Optagelse i historisk Tidsskrift:

En kort factisk Bemærkning.

Af E. Jessen.

En detailleret Imødegaaelse af Hr. Docent Sv. Grundtvigs Artikel •Er Nordens gamle Literatur norsk &c• (Afsnit IV) indsendtes af mig i Juni 1869 til Redactionen af historisk Tidsskrift, men tilbagesendtes mig umiddelbart, med Tilkendegivelse, at den ikke kunde forelægges Bestyrelsen til Antagelse, idet denne iforvejen havde besluttet ikke at imodtage Imødegaaelser af Hr. Grundtvigs Artikel, dog at der vel vilde kunne indrømmes en Side eller to til en kort, rent factisk, Bemærkning, hvilken •uheldigvis først vilde kunne faa Plads i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871• (en i Skrivelsen to Gange udhævet Tidsbestemmelse), hvilken saa overordenlig upartiske og imødekommende Indrømmelse jeg benytter til følgende korte og rent factiske Bemærkning vedrørende et Forhold, der for den nogenlunde forholdskyndige Læser fremstiller sig i sine sande Combinationer ogsaa uden Ledsagelse af den mig af Bestyrelsen og Redactionen ikke indrømmede Commentering:

S. 105 slutter Hr. Grundtvig sit Afsnit IV med disse Ord: •Og hermed er jeg, som jeg tror at turde love, for bestandig færdig med dr. E. Jessen•.

Anmeldelser.

Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sici-
lischen Geschichte bei **Diodor**, Buch XI bis XVI, von Chr. A.
Volquardsen. Kiel 1868.

Som bekendt, ere de kilder, hvorfra vor kundskab til græsk historie skrives sig, ingenlunde altid af bedste art; ikke blot ere flere af dem fra en senere tid, i hvilken den ældre tids institutioner og tildels ogsaa tankesæt var forandret, men forfatterne mangle ogsaa hyppig de for en historieskriver nødvendige egenskaber og navnlig den at kunne vælge og med omhu benytte sin kilde til fortidens historie. Ere de nu tilfældigvis tillige hovedkilde eller endog eneste kilde for visse tidsrum, bliver det af så meget større vigtighed at prøve, hvilke kilder de have benyttet og hvorledes de have benyttet dem. For Diodoros's vedkommende ere i denne henseende vel enkelte tidsafsnit omhyggeligt undersøgte; det tidsrum derimod, hvorom talen her skal være, nemlig Grækenlands og Sikeliens historie fra 480 til Alexander den

store, for hvilket Diodoros ofte er en hovedkilde, har ikke tidligere været prøvet med tilberlig kritik.

Hovedundersøgelsen derom findes i C. G. Heynes 3 afhandlinger *de fontibus et auctoribus historiarum Diodori et de eius auctoritate ex auctorum quos sequitur fide æstimanda*, comment. soc. Gotting. ad a. 1782 vol. V p. 89 sqq., ad a. 1784. 1785 vol. VII p. 75 sqq. Den er optrykt af Ludv. Dindorf foran 1ste og 2det bd. af hans ny udgave af Diodoros (Teubner 1866—8). Efter Heynes formening har da Diodoros for det nævnte tidsrum i den græske historie benyttet Ephoros (mest), Demophilos, Kallisthenes, Herodotos, Thukydidés, Xenophon, Theopompos, Duris, Anaximenes fra Lampsakos, Dionysodoros og Anaxis, og i den sikelske historie ligeså en mængde kilder. Også Grote antager, at Diodoros har benyttet en del kilder, især Herodotos, Thukydidés, Xenophon, men også Ephoros, Theopompos o. a. Ludv. Dindorf derimod bemærker i en note til Heynes afhandling (vol. II, p. XXVI), hvor Heyne har sagt, at Diodoros har benyttet Thukydidés og Xenophon, «*immo neutrum Diodorus ne inspexit quidem*». Endelig bemærker H. Sauppe i en afhandling i 13de Bd. der Abhdlgen der kön. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen 1867 («*die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles*») i forbigående s. 10: «*da aber bekanntlich Diodor im allgemeinen Ephoros folgt osv.*»; jvfr. s. 21 og s. 35.

Forfatteren til det foreliggende arbejde har da naturlig først undersøgt, paa hvilke grunde Heyne støtter sin påstand om Diodoros's mange kilder. Det viser sig da, at Ephoros af Diodoros udtrykkelig anføres som kilde et par steder, men at for de fleste forfatteres vedkommende Heynes antagelse skriver sig fra de hos Diodoros forekommende bemærkninger om de nævnte forfatteres værker, med hvilket år de begyndte, med hvilket de endte, hvor mange bøger de indeholdt o. l.¹⁾; deraf har han da slut-

¹⁾ t. ex. XI, 37, 6 (år 47°/_o): *ὁ μὲν οὖν Μηδικὸς ὀνομασθεὶς πόλεμος γενομένου διετής τοῦτο ἔσχε τὸ πέρασ. τῶν δὲ συγγραφεῶν Ἡρόδοτος ἀρχάμενος πρὸ τῶν Τρωικῶν χρόνων γέγραφε κοινὰς σχεδὸν τὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις ἐν βίβλοις ἑννία, καταστρέφει δὲ τὴν σύνταξιν εἰς τὴν περὶ Μυκάλην μάχην τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ Σητεῶ πολιορκίαν. — XIII, 42, 5 (år 41°/_o): τῶν δὲ συγγραφεῶν Θεοκυδίδης μὲν τὴν ἱστορίαν κατέστρεψε, περιλαβὼν χρόνον ἑτῶν εἴκοσι καὶ δυῶν ἐν βίβλοις ὀκτώ· τινὲς δὲ διαιροῦσιν εἰς ἑννία· Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θεοκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποιήηται, καὶ Ξενοφῶν μὲν περιέλαβε χρόνον ἑτῶν τετραράκοντα καὶ ὀκτώ, Θεόπομπος δὲ τὰς*

tet, at Diodoros også må have benyttet disse forfattere som kilder. Volquardsen har imidlertid s. 5 ff. uimodsigelig godtgjort, at de 17 steder af denne art, hvor historiske forfattere omtales, — som næsten alle have samme form, ofte endog samme ordlyd, som sædvanlig findes ved slutningen af året eller ved overgangen fra den græske til den sikelske eller til den romerske historie, og hvoraf de 12 begynde med ordene: *τῶν δὲ συγγραφέων*, — kun ere annalistiske optegnelser, som Diodoros har taget ud af en eller anden chronologi. Dette bekræftes yderligere ved lignende annalistiske bemærkninger om andre forfattere ¹⁾, om spartiatiske, persiske, makedonske og andre kongers regeringsår osv. og ved andre annalistiske efterretninger af den mest forskellige art, der ikke stå i nogensomhelst forbindelse med den øvrige fortælling ²⁾. Når forfatteren iøvrigt antager, at denne kilde har været Apollodoros's *χροινικά* — idet han støtter sig til XIII, 103 og 108, til VII, frg. 6 (hos Dind. frg. 8), at Diodoros ved regeringsåderne for de ældre lakedaimonske konger fulgte Apollodoros, og til, at Diodoros I, 5 følger

Ἑλληνικὰς πράξεις διελθὼν ἐπ' ἐτη πεντακαίδεκα καταλήγει τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν περὶ Κνίδων ναυμαχίαν ἐν βιβλοῖς δώδεκα.

¹⁾ t. ex. XI, 26, 8 (år 4^{90/73}): *τῶν δὲ μελοποιοῶν Πίνδαρος ἦν ἀκμάζων κατὰ τοῦτους τοὺς χρόνους.* — XIII, 103, 4 (år 40^{9/6}) (efter at Philistos er omtalt): *περὶ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐτελεύτησε Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλου, ποιητῆς τραγωδιῶν, ἐτη βιώσας ἑνεήκοντα, νίκας δ' ἔχων ὀκτωκαίδεκα. φασὶ δὲ τὸν ἄνδρα τοῦτον εἶναι ἰσχυρὰν τραγωδίων ἰσαγαγόντα καὶ νικῆσαντα χαρῆ περιπεσῶν ἀνυπερβλήτω, δι' ἣν καὶ τελευτήσας. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ τὴν χροινικὴν σύνταξιν πραγματευσάμενός φησι καὶ τὸν Ἑὐριπίδην κατὰ τὸν αὐτὸν ἑνιαυτὸν τελευτήσας· τινὲς δὲ λέγουσι παρ' Ἀρχιλόφω τῷ βασιλεῖ Μακεδόνων κατὰ τὴν χώραν ἔξειδόντα κατὰ περιπεσῶν καὶ διασπασθῆναι μικρῶν πρόσθεν τούτων τῶν χρόνων.* — XIII, 108, 1 (år 40^{9/6}): *μικρὸν δὲ τῆς πέρηνος (der endte den pelop. krig) ὕστερον ἐτελεύτησε Ἀρκίος ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς, ἄρχας ἐτη ἑννεακαίδεκα, τὴν δ' ἡγεμονίαν διεδίξατο τῶν νηῶν ὁ πρεσβύτατος Ἀρταξέρξης, καὶ ἤρξεν ἐτη τρία πρὸς τοῖς τετραράκοντα, καθ' ὃν δὴ χρόνον καὶ Ἀντίμαχον τὸν ποιητὴν Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖός φησιν ἠνθῆναί. κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν κτθ.*

²⁾ I forbigående vil jeg bemærke, at det ved flere af de (ingenlunde altid korte) bemærkninger, som forfatteren (s. 16 ff.) henfører under denne sidste kategori, ikke synes mig at være nødvendigt eller engang rimeligt at antage, at Diodoros har taget dem af en chronologi; at de have en annalistisk form og ikke altid stå i forbindelse med den øvrige fortælling, ligger jo ligefrem i den form, som Diodoros har givet sit værk, og deraf følger ikke, at de ikke kunne være tagne ud af en kilde, der behandlede historien i fortløbende historisk fortælling.

Apollodoros's ansættelse af Herakleidevandringen til 80 år efter Troias erobring og ligeså hans ansættelse af den sidstnævnte begivenhed, — da er dette muligt; men jeg vil dog bemærke, at enkelte ting tyde på, at Diodoros mulig ikke har haft selve Apollodoros's værk for sig, men en anden chronologisk tabel, der havde lagt Apollodoros til grund og havde citeret ham, men også andre på forskellige steder ¹⁾.

Efter således at have kuldkastet hele grundlaget for Heynes kritik går forfatteren over til den selvstændige undersøgelse af, hvilke kilder da Diodoros har haft. Som udgangspunkt tager han den kendsgerning, at Diodoros har tilbøjelighed til for et længere tidsafsnit kun at følge én kilde, således som det er godtgjort med hensyn til bøgerne XXVIII—XXXII, af hvis 110 frgg. mindst de 108 stamme fra Polybios (XVI—XXX) (s. H. Nissen krit. Untersuchung über die vierte u. fänfte Dekade des Livius), og for Alexander den stores historie, der ligesom Curtius's stammer fra Kleitarchos. Det ligger da nær at antage, at Diodoros i dette tilfælde har fulgt en lignende fremgangsmåde.

Forfatteren undersøger nu først, hvilken kilde Diodoros må have benyttet for sin fremstilling af Grækenlands historie i bøgerne XI—XV (år 480—361 f. Chr.). Han kommer da til det resultat, at Diodoros hverken har benyttet Herodotos eller Thukydidés eller Xenophon, idet han gør opmærksom paa, at der hos Diodoros findes »ungefähr achtzig Abweichungen von Herodot ²⁾, über hundert von Thukydidés, etwa vierhundert von Xenophon» (s. 29), og idet han anfører, »was die Vergleichung anderer Schriftsteller [især ved Perserkrigene Justinus, Plutarchos og Cornelius Nepos] und die Ordnung der Begebenheiten bei Diodor [især ved sammenligning med Thukydidés, hvor forskellen mellem de to forfattere er overordenlig stor] zur Unterstützung unserer Behauptung darbietet, erstere, indem sie die Abweichungen Diodors auch bei anderen Schriftstellern wiederfinden lässt, letztere, indem sie eine Umstellung der Ereignisse nach Gesichtspunkten, die man dem Diodor nicht zu-

¹⁾ En lignende formodning ser jeg, at en anmelder i litter. Centralblatt har udtalt.

²⁾ Skönt forfatteren utvivlsomt har ret i sin påstand, at Herodotos's og Diodoros's fremstillinger ere så forskellige, at denne ikke kan have haft hin til kilde, havde han dog, således som han har gjort ved Thukydidés og Xenophon, have anført nogle af de mest slående exemplar derpå og ikke i det væsentlige indskrænket sig til kampen ved Thermopylai.

trauen kann, erkennen lässt» (s. 29 ff.)¹⁾. Navnlige er forfatterens sammenligning mellem Diodoros og Thukydidens meget slående. Dog vil jeg bemærke, at forfatteren her, som andensteds, undertiden forekommer mig noget for rask til at drage afgjorte slutninger uden sikkert udgangspunkt. Jeg skal nævne et par eksempler. S. 35, n. 1 viser forfatteren rigtigt i modsætning til Grote, at Diodoros's beretning XI, 39 f. om Athenaiernes genopførelse af deres mure (479/h) er forskellig fra Thukydidens I, 90 ff.²⁾ Derimod er det ikke nøjagtigt, når han siger: »Bestätigt endlich wird die Entlehnung aus einer andern Quelle durch die Uebereinstimmung Diodors mit Cornelius [Themistocl. c. 6 f.], den Grote ebenso ungenau aus Thuk. schöpfen lässt». Thi vistnok findes der enkelte ligheder mellem Diodoros og Cornelius Nepos; men der findes på den anden side meget betydelige ligheder mellem Cornelius og Thukydidens, således c. 6, 5, der endog i ordene minder om denne, og c. 7, 1. Det er muligt, at Diodoros og Cornelius have haft samme kilde, der atter har benyttet dels Thukydidens dels andre kilder, (og at denne kilde har været rhetorisk, kan da sluttes af Cornel. c. 7, 4 ff., der synes at være en rhetorisk udmaling af Themistokles's tale i Sparte). Men forfatteren er ingenlunde berettiget til uden videre at antage denne overensstemmelse mellem Cornelius og Diodoros, fordi de begge lade Themistokles tilbyde sig som pant hos Spartiaterne, medens disses sendemænd vare i Athenai (hvilket ej omtales af Thukydidens)³⁾. — Lige så vanskeligt, om ikke vanskeligere, vil det

¹⁾ En anden sag er det, at Diodoros's kilde aldeles åbenbart blandt andre kilder også har benyttet Herodotos og Thukydidens, på flere steder endog i den grad, at Diodoros's ord minde om disse forfattere; Xenophon derimod har Diodoros's kilde vistnok kun benyttet meget lidt.

²⁾ Til de opregnede afvigelser kunde lævrigt føjes, at Diodoros lader det andet hold Lakedaimonske sendemænd true Athenaljerne og derfor blive satte i fængsel, indtil Lakedaimonierne frigive Themistokles og de øvrige sendemænd, medens Thukydidens ikke har noget om truslerne, men derimod lader Themistokles i en skarp og kæk tale i Sparte hævde Athenais selvstændighed og lader Spartiaterne frigive ham og de andre; fordi arbejdet alt er udført og de nødig på den tid ville støde Athenaljerne.

³⁾ Det andet af forfatteren anførte bevis for ligheden mellem Cornelius og Diodoros, — at de begge lade Lakedaimonierne forbyde opførelsen af murene, medens Thukydidens kun omtaler det som et venskabeligt råd (jvfr. I, 92), — er nemlig aldeles uholdbart, fordi forfatteren har lagt for meget ind i Cornelius's ord. At Diodoros lader Lakedaimonierne først råde og derpå forbyde, er rigtigt; men når Cornelius (c. 6, 4) siger: »*legatos Athenas miserunt, qui id fieri [o: muros instrui] vetarent*», så

sikkert falde forfatteren at føre afgørende bevis for sin påstand (s. 42), at Diodoros og Cornelius Nepos have fulgt samme kilde med hensyn til Pausanias's død; Cornelius har i al fald langt større lighed med Thukydidens end Diodoros, og de fællespunkter mellem Cornelius og Diodoros, som ikke tillige findes hos Thukydidens, ere kun meget få og ikke afgørende. — Diodoros fortæller i XI, 80 om slaget ved Tanagra og begynder i XI, 81 at fortælle om Myronides's bedrifter i Boiotien; det første henfører han til ol. 80, 3, det andet til ol. 80, 4. Derom bemærker forfatteren (s. 38): «Die Schlacht bei Oinophyta wurde 62 Tage nach der bei Tanagra geliefert. Es wäre ein Zufall, wenn gerade der Anfang eines Olympiadenjahres in diese Zwischenzeit träfe. Diodor hat gewiss einfach da, wo seine Quelle ein Capitel anfang, die nächste Jahreszahl, Ol. 80, 4 hingesetzt». Men denne forfatterens slutning er dog virkelig altfor dristig; mig i det mindste er det umuligt at indse, hvad i al verden der skulde være til hinder for, at det ny olympiadeårs begyndelse kan være falden mellem hine to begivenheder. — Det samme gælder, når han siger (s. 38): «XI, 88 kämpft Perikles bei Sikyon und Oiniadā und führt 1000 Kleruchen nach dem Chersones; Tolmides, erst in Euböa, führt 1000 andere nach Naxos. Schwerlich geschah dies Alles Ol. 81, 4» og «XII, 3—4 werden Kimons Kämpfe auf Kypros willkührlich auf zwei Jahre vertheilt, was wohl nirgends Beistimmung gefunden hat.» — Trods disse anker i enkeltheder må jeg imidlertid fuldstændig godkende forfatterens hovedresultat: «Die Vergleichung des Herodot, Thukydidens und Xenophon mit Diodor lässt also einerseits die Benutzung der drei genannten Schriftsteller durch Diodor als sehr unwarscheinlich erscheinen, andererseits giebt sie durch die vielen gleichartigen Spuren einer Zusammenstellung der Begebenheiten [næmlig efter indhold, ikke nøjagtig efter år], welche nicht dem Diodor zugeschrieben werden kann, der ausgesprochenen Vermuthung neuen Halt, dass Diodor auch in diesem Theil seines Werkes die fortgesetzte Benutzung einer Quelle dem Zusammenarbeiten mehrerer vorgezogen habe».

Kaste vi nu blikket på Diodoros's hele fremstilling i det

---

er det klart, at der lige så lidt behøver at ligge nogen direkt befaling i disse ord som i Thukyd.'s ord (I, 90, 2): ἡξίουσιν αὐτοὺς μὴ ταρχίσαν. En Latiner vilde sikkert ikke oversætte Thukyd.'s «ἡξίουσιν μὴ» ved andet end netop Cornelius's «vetarent».

nævnte afsnit for at finde ejendommeligheder, der kunne lede os på spor efter hans kilde, se vi snart, at den, i modsætning til fremstillingen i andre dele af hans værk, på flere steder er rhetorisk, såvel i beskrivelserne af slag (t. ex. kampen ved Thermopylai) som i lovtaler over personer (t. ex. Leonidas, Themistokles, Brasidas, Theramenes o. a.), ligesom der viser sig en vis tilbøjelighed til at stille modsætninger ligeoverfor hinanden. Vi mindes således såvel ved enkeltudtryk og kortere sætninger som ved længere stykker ofte i høj grad om Isokrates's taler, og formodningen ligger da nær, at Diodoros's kilde har været en af de 2 berømte disciple af denne taler, der gave sig af med historie, Ephoros og Theopompos.

Ephoros er nu for det første den eneste historieskriver for dette tidsrum, som Diodoros anfører som hjemmel (Theopompos derimod citeres ej); — af Ephoros's frgg. stemme dernæst 16 (eller sandsynlig 18) overens med Diodoros, 11 omtale ting, der ej findes hos Diodoros, og det ene, der er tilbage, kan mulig forklares således, at der ikke er modstrid mellem Diodoros og Ephoros; af Theopompos's frgg. stemmer derimod intet nøje med Diodoros (skönt der er en del lighed mellem frg. 111 og de tilsvarende steder hos denne); — Ephoros havde i sin historie særdeles ofte nævnt sin fødeby Kyme; hos Diodoros nævnes nu Kyme flere steder, hvor andre kilder enten slet ingen stedsangivelse have eller anføre et andet sted (i nærheden), ligesom der flere steder omtales (sædv. rosværdige) foretagender af Kymaierne (sål. XIII, 73), som ikke omtales af andre forfattere; — ¹⁾; — hertil må lægges, at Diodoros's fortælling mere

¹⁾ Af partistandpunktet, som Diodoros indtager, vil det, som også forfatteren selv synes at have følt, være vanskeligt at slutte noget, da vi slet ikke kende Ephoros's og ikke fuldstændig kende Theopompos's; hvad der af den art findes hos Diodoros (isvrigt ikke sænderlig meget), t. ex. dattet over Lakadamonierne egennytte, over demagogerne., lovprisning af den spartiatiske tappehed, klage over at de asiatiske Grækere var udliveredede til Perserne, er holdt i en sådan almindelighed, at en nok vil kunne passe på enhver discipel af Isokrates. Ligeledes vil sikkert heller ikke kunne udlødes noget til gunst for Ephoros. Theopompos af forfatterens formodning, hvis den skulde være rigtig, at Diodoros's overordenlig store partiskhed for Theopompos skriver sig fra, at denne havde været Isokrates's elev. Forfatteren har forfatteren ret i, at der er forskel på Diodoros's bedømmelse af Themistokles, Lysandros og Antisthenes, som vedkommende burde dog næppe frg. 23

synes at stemme med hvad vi vide om Ephoros's stil end med hvad vi vide om Theopompos's, at den form, Theopompos's historie for et betydeligt tidsrum havde, vilde have gjort den overordenlig vanskelig for Diodoros at benytte, og endelig, at der ikke findes spor af andre forfattere, medens vi derimod kunne forfølge Ephoros's spor endnu videre på flere steder; — «fasst man mit diesem Resultat die feststehende Methode Diodors zusammen, so ist es wohl erlaubt, mit der Behauptung zu schliessen, dass alle griechischen Geschichten Diodors [i XI—XV bog a: 480—361 f. Chr.] aus Ephoros entnommen sind» (s. 71).

I resten af bogen — som jeg imidlertid ikke tør udtale nogen begrundet dom om, da jeg ikke har haft lejlighed til at gennemgå den nøjere — har forfatteren på lignende måde s. 72—107 søgt at bevise, at Diodoros i Sikeliens historie i bøgerne XI—XVI (år 480—337 f. Chr.) (med undtagelse af enkelte stykker, som Athenaiernes kampe på Sikelien, der åbenbart skrives sig fra samme kilde, som Grækenlands historie i det nævnte tidsrum) til kilde har haft en forfatter, der med nøjagtighed i tidsangivelserne har fulgt begivenhederne år for år, og som ved sit udbredte kendskab til en mængde særlig sikelske forhold røber, at han enten må være født eller i al fald have levet lang tid på Sikelien. Denne kilde antager forfatteren for Timaios, som Diodoros anfører 10 gange som kilde¹⁾, med hvis *δυσκολαίμωνία* (jvfr. Polyb. XII, 24) og had til tyrannerne Diodoros's fremstilling godt stemmer, til hvis fødeby Tauromenion der tages særligt hensyn, og med hvis frgg. Diodoros i det mindste tildels stemmer. Også for fremstillingen af Timoleons bedrifter på Sikelien antager forfatteren, at Timaios har været kilde, og søger at vise, at afvigelserne fra Plutarchos's beretning derom (der er af Timaios) skrives sig fra Diodoros's skødesløshed. Endelig udtaler forfatteren den formodning, at Timaios atter har benyttet den bekendte Phylistos som kilde.

S. 107—118 søger forfatteren dernæst at vise, at Diodoros

---

måske også af Epameinondas. Forfatteren har vist også ret, når han siger: «im Allgemeinen ist von der Bitterkeit und Härte, die dem Urtheil Theopomps über Persönlichkeiten eigenthümlich war, bei Diodor Nichts zu finden» (s. 68).

¹⁾ Når Ephoros anføres på fire steder ved talangivelser, så er det efter forfatterens mening åbenbart kun, fordi Timaios har anført ham som hjemmelsmand for en angivelse, som han selv erklærede for fejlagtig.

i Grækenlands historie i XVI bog (år 360—336 f. Chr.) har fulgt forskellige kilder, for den phokiske krig mulig Timaios (beviset herfor indrømmer forfatteren dog selv er meget svagt), for en del græske og makedonske begivenheder mulig Ephoros; for resten tør forfatteren ikke opstille nogen gisning; dog formoder han, at kilden til de ikke få fortællinger, som gå ud på at fremhæve kong Philippos's gave til at vinde mennesker og hans bestikkelser, der fremkaldte så mange forræderier blandt Hellenerne, falder efter år 279.

Når forfatteren endelig antyder muligheden af, at han, hvis hans undersøgelser i det væsentlige befindes rigtige, ved afbenyttelse af dette resultat vil søge at komme til en bestemtere anskuelse, end man hidtil har haft, om Ephoros og Timaios, så kan jeg kun udtale min glæde derover og ønsket om, at han vil kunne gennemføre denne opgave med lige så stor dygtighed som den, hvormed han her har lagt sig en grundvold til sit arbejde.

d. 14de juli 1869.

Richard Christensen.

Notice critique sur le *Parisinus L d'Eschyle*, manuscrit de la Bibliothèque impériale, par Alexis Pierron. (Extrait de *l'Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques*, 3e année, 1869.)

Dette lille Skrift, som Hr. Pierron har tilstillet Redaktionen, behandler en Sag, der trænger til mange Monogrammer, forat det engang kan lykkes at faa en nogenlunde sikker Kundskab om, hvad de større Bibliotheker virkelig d. v. s. ikke blot af Navn eller efter Nummer have af Haandskrifter til de græske Forfattere. Det er en noget trist Charakteristik, Forfatteren giver os af vor virkelige Kjendskab til de Haandskrifter til Aischylos, som findes i det kejserlige Bibliothek i Paris. Endnu Mor. Haupt, der som bekjendt besørgede G. Hermanns sidste Udgave af Digteren, er i Vildrede med Hensyn til Hdskrr.s Forhold til hinanden, endnu han har ikke tydelig kunnet opklare Forvirringen, der er opstaaet ved, at et og samme Hdskr. hos Askew har et No., hos Brunck et andet, og saa regnes to Gange eller

gaar for to forskjellige Hdskrr. (f. Ex. det nuværende No. 2787 er = 3320 hos Needham og Askew, men som *Askevianus A* er det et Hdskr., som *Regius B* et andet). Fremdeles: vi se opregnet i den trykte Katalog over Bibliothekets Manuskripter ikke mindre end 12 Hdskr. til Aischylos, et i Sandhed respektabelt Antal. Men hvis man vilde tro, naar der anførtes en Læsemaade af et eller to Hdskrr., men intet sagdes om de øvrige, at disse stemmede overens med de anførte, vilde man let kunne begaa en slem Fejl. Sagen er den, at ikke et eneste af alle 12 Hdskrr. have alle syv Tragedier. De fleste have tre, to have kun to, to kun ét Stykke, ét kun et Fragment af den lænkede Prometheus. Det mest fuldstændige, hvori kun mangle Agamemnon og Choephorerne, har Hr. Pierron gjort til Gjenstand for særlig Omtale i det ovenfor citerede lille Skrift. Dette Haandskrift har en nyere Indbinding, er i stor Duodez, paa almindelig Papir. Det bestaar af 301 Blade eller 602 Sider foruden Titelbladet, der ikke er nummereret. Paa hver Side er kun 20 Linier. Skriften er meget tydelig, men sammentrængt (*trop courte*). Ordnes Begyndelse og Ende adskilles ikke. Det underskrevne Iota udelades. Interpunctionen er snart for overdreven, snart utilstrækkelig. De første 159 Blade indeholde fire Tragedier af Sophokles (Oid. Kol., Antig., Trachin. og Philok.), alle de øvrige indeholde Tragedier af Aischylos, nemlig: den lænkede Prometheus, de syv mod Thebe, Perserne, Eumeniderne og de Bönfaldende; alle med Indholdsfortegnelse med Undtagelse af den sidste. I Hdskr. findes kun den rene Text, uden Scholier i Margen eller Glosser mellem Linierne. Vel findes der hist og her en Variant eller en Rettelse med en anden Haand, men det er kun Laan, der ere gjorte fra trykte Texter. Det er fra 1740 betegnet med No. 2896; ved Klassifikationen af Hdskrr. 1682 havde det faaet No. 3521; ved den af 1620 No. 1997; endelig i det sekstende Aarh., da Kongens Bøger vare i Fontainebleau, No. 1821. Alle disse Nrr. findes endnu paa den første Side og have, som ovenfor berørt, givet Anledning til slemme Vildfarelser ¹⁾.

¹⁾ Det benævnes i Hermanns sidste Udg. *Parisinus* eller *Parisinus L*. Betegnelsen *L* har Herm. fra (Blomfield og) Wellauer, der kalder det *Regius L*. Bogstavet *L* er det tolvte i Alfabetet, og Haandskriftet er ogsaa det tolvte i Rækken, naar Nrr. af Parisrhdskr. opføres efter Talværdi. Men Wellauer kjendte kun 10 (se præf. Vol. 2 p. VII), saa at Betegnelsen ikke for ham har havt denne Grund.

Om Haandskriftets Alder vides intet bestemt. I Bibliothekets trykte Katalog staar, at det synes at være fra det 16de Aarh. Pierron mener, at det da maa være fra Begyndelsen af Aarhundredet, men er mere tilbøjelig til at henhøre det til Slutningen af det 15de Aarh. Efter en Tradition, som i de sidste 100 Aar er gaaet fra den ene Udgave over i den anden, er dette Hdskr. afskrevet af Janus Lascaris. Men Pierron viser, at Bibliotheket kun har et eneste autentisk Hdskr. fra Lascaris' Haand (nuværende No. 1250; det er et theologisk Stridskrift); at cod. *L* aldeles ikke i Skrivemaaden ligner hint; ligesom der ikke er nogetsomhelst, hvorpaa Antagelsen støtter sig. Sagen er: J. Lascaris ejede selv et Bibliothek og har givet eller solgt Frants den 1ste flere af sine Bøger, deriblandt cod. *L* (han viser at Salget af *L* maa være sket efter 1544); og at *ex Jani Lascaris manuscriptis* er blevet til *écrit de la main de Janus Lascaris*. — Med Hensyn til Hdskr. *L*'s Værd, da mener G. Hermann, at det ikke er en Afskrift af *Mediceus*, men hidrører fra samme Oprindelse som dette værdifulde Hdskr. Mor. Haupt betragter *L* som en Afskrift efter *Mediceus* og anser Afvigelserne fra dette kun som Rettelser eller Uagtsomhedsfejl. Pierron bekæmper stærkt Haupt og erklærer, at dennes Kundskab til *L* kun støtter sig paa Needhams (s. ndfr.) unøjagtige Kollationer. Pierron har talt 200 Afvigelser i 1000 Vers, og mange af disse ere aldeles uforklarlige efter Haupts Hypothese. Han paastaar, at *L*'s Afskriver er i høj Grad omhyggelig og samvittighedsfuld, og gjengiver alt med photographisk Nøjagtighed, selv det uforklarligste. Efter P.'s Mening er cod. *L* afskrevet efter et gammelt paa enkelte Steder meget brugt (eller beskadiget) Hdskr., der maaske ogsaa har ligget til Grund for *Mediceus*. Han anfører en Række lagttagelser til Begrundelse af denne Synsmaade og slutter med, at vi maa opgive den Mening, «*Que tous les manuscrits d'Eschyle dérivent du Mediceus.*» Le *Parisinus L* ne dérive point du *Mediceus*.

Skjønt Hdskr. *L* endnu ikke er blevet ordentlig kollationeret¹⁾, har det derimod havt sin chronique scandaleuse, som jeg ikke skal forholde dem af Tidskriftets Læsere, der have haut goût for den Slags Ting, tilmed da Sagen har literær Be-

¹⁾ J. Bekker har gennemløbet noget deraf og udtegnat et Par Enkeltheder, og C. B. Hase har kollationeret nogle Vers af Eumeniderne deraf for Linwood, men kun de forlangte enkelte Vers.

tydning. Englænderen Peter Needham (i Begyndelsen af forrige Aarh., s. forrige Hefte S. 110, Note 1) havde skaffet sig¹⁾, formentlig til en paatænkt Udgave af Aischylos, Kollationer ikke blot af *L*, som den Gang havde No. 3521, men af 5 andre Pariser-Hdskrr., ja endog af *Mediceus* fra Florents. Ogsaa havde han faaet Varianter fra de vigtigste trykte Udgaver. Alt det samlede havde han egenhændig afskrevet med Forklaring om dets Oprindelse i Margen af et Exemplar af Stanleys Aischylos. Denne Bog er opbevaret i Universitets-Bibliotheket i Cambridge. Needham har aldrig udgivet disse Samlinger. Først efter hans Død faa vi en Prøve af disse Kollationer i John Burtons Udvalg af græske Tragedier 1758. De Varianter, som der anføres, vedkommer, hvad Aischylos angaar, alene de 7 mod Thebe. Burton siger, at de vare ham meddelte af Anthony Askew; men — Anthony Askew avait oublié de lui dire qu'elles venaient de Peter Needham. Burton, der troede, at Needhams Kollationer vare Askews eget Arbejde, undlod ikke at udbrede sin Vens Fortjenester af Aischylos, og Askew gjorde ingen Indvendinger; Philologerne opførte derfor i deres Skrifter: *collationes Askewianas, codices ab Askewio collati, cod. Askewianus A, B, C, D*. Askew havde ikke haft anden Ulejlighed end at afskrive i sit Exemplar alle de Varianter og Bemærkninger, som P. Needham havde optegnet i Margen af sit (σ: Stanleys) Exemplar af Aischylos. Og dette Askews Exemplar staar den Dag idag i Universitets-Bibliotheket i Cambridge ved Siden af Needhams. Askew har ofte ikke forstaaet Needham. Hos denne betyder f. Ex. *Col. & St.* Læsemaader i en Udgave fra Cöln (Colonia), hvis Text er Henricus Stephanus'. Dette Tegn er hos Askew blevet til *collatio per Stephanum facta*. Hvilken Forvirring idvrigt Askew har givet Anledning til med Hensyn til Hdskrr.s Anførelse, er antydet ovenfor.

¹⁾ Det er uvist, ved hvem. Men Kollationerne ere ikke omhyggelige.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin. Fjerde årgången 1868. Stockholm. 408 S. i 6 Hefter. 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Johan Amos Comenius, af *E. G. F. Olbers*. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (1. Montagne S:te Geneviève, 2. prisutdelningarne, 3. statistik, 4. baccalaureatet, 5. l'enseigment secondaire spécial eller den nya realskolan), af *C. F. Wiberg*. Några anmärkningar vid P. Waldenströms uppsats om bibelläsning i skolan, III. (pædag. tidskr. 3, häft 4), af *F—n*. Några reflexioner med anledning af stadsen af afgångsexamen vid rikets högre elementarläroverk, af *O. J. B—n*. Förslag till lättnad af skolungdomens arbete, af *C. F. Lindman*. Om skolungdomens kyrkogång, af *W. Henschel*. Om uppfostran till sjelfständighet (efter en uppsats af *K. Kühner*). Några ord om åskådningsundervisning, af *E. G. F. Olbers*. Om skolundervisningen i matematik, af *A. T. Bergius*. Om vigten af ritundervisningen i högre och lägre elementarläroverk, af *G. Saloman*. Om den första undervisningen i Grekiska, af *P. Hj. Söderbaum*. Om undervisningen i matematik med hufvudsakligt afseende på vigten af den s. k. hufvudräkningen, af *L. Phragmén*. Om lärareprof, af *A. Aulin*. Anteckningar om qvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), I. Om normalskolan i Paris med afseende på frågan om en svensk lärarebildningsanstalt, I, af *Jos. Müller*. — Andra afdelningen. Referater och granskningar. *P. Schwartz* och *E. Wagler*, latinsk läsebok, 1867; *E. Törnblad*, latinsk elementarbok, 1867; *H. Sæve*, latinsk öfningsbok, 1867; anm. af *N—g*. «Geografiskt ogräs» (ur ett bref från Köbenhavn), af *F. B—r*. *Th. v. Mentzer*, Allmän fysik och politisk-geografisk atlas, 3. upplagan, 1867; *C. F. Wiberg* och *Th. v. Mentzer*, atlas öfver allmänna historien, 2. uppl., 1867; *C. G. Starbäck*, karta öfver Sverige och Norge, 1867; anm. af *M. Höjer*. Historiskt ogräs, 2, af *H. Hildebrand*. *H. Sæve*, latinsk stilistik till de högre elementarläroverkens tjenst, I, 1865, anm. af *B. Törnblad*. Shakespeares Macbeth, med inledning och anmärkningar, 1867, anm. af *P. och B. A. Vulliet*, allmänna historien i sammandrag, öfversatt af *D. Sjöstrand*, 1860—62, anm. af *N. P. N—n*. *H. L. Schmidt*, Fransk språklära för elementarläroverk, I:a kursen, anm. af *—h—*. Öfversigt af programmförhandlingar 1866, forts., af *F. W. Hultman*. *O. G. Starbäck*, karta öfver Sverige och Norge, ny upplaga, anm. af *M. Höjer*. *Hj. Sæve*, Grekisk form-lära efter Curtill method, anm. af *P. Waldenström*. *H. Aminsons* skoledition af Homeri Odysseé, anm. af *M. Daljöö*. *Kiepert*, Bibel-Atlas, 2te ausg., bearbetet von *A. Lionnet*, 1865; *L. A. Wadner*, atlas till bibliska historien, bearbetning efter *E. Leeder*, 2. uppl., 1866; anm. af *A. Steinmetz*. *N. J. Andersson*, svensk elementarfloa, anm. af *T—t*. *Hoffmann*, lek och allvar, sysselsättningar för små-barn, efter Fröbels principer, 1867, anm. af *C. F. Wiberg*. Skolprogrammer 1867, anm. af *A. Aulin* (forts.). *P. J. Oseen*, de vi atque usu enuntiationum temporalium et caussallum apud Homerum, 1868, anm. af *A. Aulin*. *G. Dillner*, Todhunters algebra, bearbetad för den svenska elementarundervisningen, I. delen, anm. af *N. G. Ljungzell*. *K. E. Kimblad*, ordbok öfver svenska språket, betraktad från språkvetenskaplig synpunkt af *Z. C—n*. *W. E. Lidfors*, fransk språklära för elementarundervisningen, 1868, anm. af *M. Schick*. *J. Müller*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmeat betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland, 1868, anm. af *A. Aulin*. *H. Holmboe*, Hvad skal Skolen udrette? Ved hvilke Midler skeer dette lettest?, 1865, anm. af *A. Aulin*. Folkelæsning, anm. af *A. Aulin*. *J. F. Johansson*, de usu modorum in verbis *ledere*, posse sim. comm. acad., 1868, anm. af *B. Törnblad*. *A. Selahn*, Euripides' skådespel, svensk öfversättning i originalets versslag, anm. af *M. Daljöö*. *K. Torin*, grundlinier till zoologiens studium, 1867, 68, anm. af *T—t*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Cirkulär till läroverksstyrelserna från Chefen för k. Ecclesiastik-departementet,

affåtet d. 5. Dec. 1867. Ur ett Consistorii-protokoll. Censorerens berättelse om afgangsexamina våren 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken våren 1867. Lärareproven i Preussen enligt förordningen af den 12. Dec. 1866. Läroanstalt för qvinliga studerande. Afgangsexamina våren 1868 (efter censorernas berättelse). Ett uppslag i seminarii-frågan, af *A. Aulin*. Några notiser om undervisningsväsendet i Holland. Tillkännagifvande om Blagaards Folkehøjskole af *J. T. A. Tang*. Om lärjungarnes fördelning mellan läroverken i Göteborg. — Fjerde afdelningen. Miscella. Hom. Odys. s. 281. af *M. Dalsjö*. Remarques détachées sur l'emploi de l'infinif dans Rabelais, par *C. J. E. Aurell*. Homeri Odys. XX vs. 301 följ. af *A. Aulin*. Om härledningen af de Latinska afledningarna på *-dam*, *-dom*, *-dum*, *-de* och *-do*, af *V. Uppström*. Linköping stifts läraremöte 1868. Göteborgs läraresällskap. Det pædagogiske Selskab i København, af *F. B-r*. Vetenskaplig upptækt. — Femte afdelningen. Personalnotiser. — Gemålen: till *T. A. v. Mentzer* af *F. B-r*; historiskt ogräs, 3, af *H. Hildebrand*; om recensioner (ett ord till *P. Waldenström*), af *M. D.*; till *Z. C-n* af *K. E. Kindblad*; till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg*; till *K. E. Kindblad* af *Z. C-n*. — Beriktigande, af *P. Waldenström*. — Korrespondens. — Nytt i bokhandeln.

Bihang (pg. 1—24). Rektorsmötet 1868.

Första supplement-häftet (pag. 1—48). Några ord om skolfrågan i Norden, af *C. W. Linder* (aftryck ur 'Nordisk tidskrift').

Andra supplement-häftet (pag. 1—48). Böra elementarläroverkens begge nedersta klasser bibehållas eller ej? af *H. A. W.* Till frågan om lärarebildningen. Uppgifter till de skriftliga proven för afgangsexamina vid Sveriges läroverk vårterminen 1867. Uppgifter till de två höstterminerna 1867. Gemåle till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg*. Några ord i anledning af den i nåder tillsatta språkkommissionens betänkande, af *A. Hedner*. Gemåle till *F. B-r* af *T. v. Mentzer*. Några ord i skolfrågan (ur 'Dagl. Alleh.'). Tillkännagifvande. För hrr författare af arbeten för språkundervisningen. Korrespondens. Pædagogisk literatur.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Christensen, B., Det græske statsliv i oldtiden. Kbhvn. 1869. O. Schwartz. 2 + 39 S. 8. — *Eriksen, A. E.*, og *Paulsen, P. A.*, Norsk Læsebog. 1ste Del. 1868. IV + 128 S. 2den Del (med Wergelands Portrait). 1869. VIII + 472 S. 3dje Del (med Welhavens Portrait). 1868. XII + 567 S. 8. Kristiania. *W. C. Fabritius*. — *Knudsen, D. F.*, Tydsk Elementar- og Læsebog. Christiania 1869. I. *W. Cappelen*. 191 S. 8. — *Nielsen, Yngvar*, og *Daas, Ludvig*, Lærebog i de tre nordiske Rigers Historie til Skolebrug. Christiania 1869. *Johan Dahl*. 2 + 171 S. 8. — *Nyholm, C. V.*, Grundtræk af Danmarks Statsforfatning og Statsforvaltning. Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. Kbhvn. 1869. (G. E. C. Gad). 108 + 4 S. 12. — *Pio, L.*, Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mythologien. Kbhvn. 1869. Gad. 100 S. 8. — (*Sick*), Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 3. Hefte, indeholdende poetiske Stykker. Odense 1869. Hempelske Boghandel. 4 + 172 S. 8. — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 4de Hefte. Odense 1869. Hempelske Boghandel. S. 193—256. 8.

Om den nyeste tids kritik af teksten i Cicero de officiis.

Af G. F. V. Lund.

Siden jeg for en aar siden i et af mine første filologiske arbejder (de emendandje Ciceronis libri de officiis observationes criticae, Havn, 1848), der gik forud for min første udgave af dette ciceronianske skrift, hvis anden udgave nu er besørget, og trykt, havde gjort dette værk til genstand for en nøjagtigere prøvelse, med hensyn til tekstens beskaffenhed, er der af filologerne, i Tyskland og Schweiz, anvendt saa megen tid paa sammes behandling, at det var en uafviselig pligt ved en ny udgave, sluttig, at benytte disse forskninger, hvad enten de stotte sig til nyere, og bedre håndskriftkendskab eller bestå i de lærdes gisninger og rettelser. En yderligere opfordring dertil har jeg haft i den anerkendelse, mine bemærkninger — hvis værd forhøjedes ved de værdifulde vink af Madvig, som dertil velvillig yære mig meddelte. — have fundet hos de filologer i udlandet, der efter den tid have behandlet dette skrift; navnlig ere flere af mine udføligere begrundelser blevet optagne af Baiter i den ny Züricherudgave, (ed. Orell, altera, Turini 1861), ligesom min fortolkning af adskillige, hidtil ikke rigtigt forståede, eller tvivlsomme steder, nu er blevet den almindelig antagne. Paa den anden side vedgår jeg villig, at jeg nu ikke mere kan forsvare alt, især de enkelte valgte læsemåder, som jeg dengang søgte at hævde, efter at den videnskabelige kritik i den sidste tid har godtgjort, at Bernerhåndskriftet er bør betragtes paa en anden måde, end jeg tildels efter Stürenburgs anvisning var tilbøjelig til at gøre (s. observ. crit. p. 3 og 5). Uagtet jeg nu væsenlig slutter mig til Baiters besindige og grundige bearbejdelse, (i Züricherudgaven, af 1861, og Leipzigerudgaven af 1865), kan jeg dog paa mange steder ingenlunde gå så vidt som han i at følge de nyeste kritikeres, fornemmelig Ungers bortkærende og omstillende fremgangsmåde, medens jeg i en udgave med den bestemmelse, om min har, for at få en så vidt mulig hel og læselig text, var nødt til at optage flere ret-

telser, om hvis sikkerhed der kan rejses tvivl på forskellig måde, når intet bedre kunde tilvejebringes.

Det er bekendt, at Orellius i sin udgave af 1828 for dette skrifts vedkommende leverede en langt bedre text end af de fleste andre af Ciceros tekstiske arbejder, fordi dertil første gang var benyttet og givet en fuldstændig kollation af Bernerhåndskrifterne, navnlig de tre (a, b, c). Dette er grunden til at Baier i den anden udgave af Ciceros værker, som Orellius kun fik begyndt, ikke kunde fremføre nogen betydelig berigelse af håndskriftlige læsemåder; uagtet de samme tre håndskrifter på ny ere sammenlignede, "neque id frustra", som Baier udtrykker sig, og desuden fire andre gamle codices enten helt eller delvis ere benyttede, nemlig cod. Ambrosianus fra det 10de århundrede, der væsenlig stemmer med Bern. b, cod. Bambergensis fra det 10de årh., benyttet af Halm, ligeledes mest overensstemmende med Bern. b, cod. Heribopolitanus (s. Wirceburgensis) fra det 10de årh., sammenlignet af Halm, og cod. Palatinus (I Gruteri) fra det 12te årh., hvoraf visse dele ere benyttede til sammenligning. Til den sidste udgave (Tauchnitz, 1865), har Baier ikke haft ny hjælpemidler, men han har dog foretaget talrige forandringer dels efter håndskrifterne, dels ved egne, men især andres gisninger og rettelser.

Jeg har haft lejlighed til at afbenytte den af N. B. Krarup i Paris 1823 foretagne kollation af et Pariserhåndskrift, der er indført i et exemplar¹⁾ af den neapolitanske udgave af 1777 (M. Tullii Cic. de Officiis, Cato M., Lælius et Paradoxa, ex recens. Jo. Georgii Grævii, Tom. I—II). Foran har Krarup skrevet: Variantæ lectiones, quas ad libros de officiis adscripsi,

¹⁾ det er samme bog, hvorl Krarup havde indført sin kollation af cod. Paris. Regius til Cato Major, hvilken i sin tid benyttedes af Mændig med stort udbytte.

Mere for en vis fuldstændigheds skyld end fordi det har nogen virkelig betydning skal jeg her tilføje, at jeg under mit ophold i Ålborg blev bekendt med et på det derværende stiftsbibliothek bevaret pergamenthåndskrift af dette skrift, der vel vedligeholdt var skænket dertil ved begyndelsen af dette århundrede af en Claudi, kantor ved Budolfi kirke. Det er næppe ældre end fra begyndelsen af det 14de årh., og hører til de mange sildigere afskrifter, der henimod middelalderens slutning toges af temmelig ukyndige afskrivere. Da jeg strax så dets beskaffenhed, har jeg kun eksempelvis efterset de vanskeligste og mest omtvistede steder, men aldrig fundet noget nyt eller nogen hjælp deri.

sunt ex codice manusc. de huius fere sæculi et optimæ notæ, qui in bibliotheca regia Parisiensi numerum habet 6801. Bogen er efter Krarups død kommen til Sorø akademis bogsamling, hvorfra jeg for et par år siden havde den til lån, efter anvisning af min kollega, etatsråd Henrichsen i Odense. En opmærksom sammenligning og prøvelse viste snart, at dette håndskr. står Bern. b, og endnu mere Bern. a temmelig nær i alle henseender. Derfor har der ikke kunnet hentes synderlig nyt derfra, navnlig ved de steder, der desto værre i et ikke ringe antal endnu stå hen som fejlfulde og hidtil uhelebredelige. — Der gives ikke mange skrifter fra den klassiske oldtid, der er blevet mere læste eller oftere udgivne end Cic. de officiis; ligesom der også findes en stor mængde håndskrifter deraf. Man kan vel regne de bekendte håndskrifers antal til omtrent 50, og af udgaver gives der vistnok endnu flere fra de sidste par hundrede år. Desuagtet er man til denne dag ikke kommet videre med hensyn til en sikker og rigtig text, end at der hersker usikkerhed på mange steder, findes åbenbare fejl og huller på mange steder, tilsætninger og urigtige rettelser på andre; og det er først i den nyeste tid, at man nogenlunde er kommet til enighed i at bedømme de bevarede og prøvede kilders rette værd. Fra den tid af, da man ikke længer bestemte en læsemådes gyldighed efter tallet af de håndskrifter, hvori den findes, men havde indset, at det gjaldt om at veje deres betydning og opdage deres alder og indbyrdes slægtskab, så at det oprindelige eller i de givne tilfælde det eller de, der stod det oprindelige nærmest, fik en aldeles overvejende betydning over de derefter afskrevne og deraf afledede, gik bestræbelserne ud på at bestemme håndskriftfamilierne og ordne dem i grupper og klasser derefter. Hvad dette værk angår, kan der næppe være tvivl om, siden Bernerbåndskrifternes fremdragelse, at vi må henføre alle håndskrifterne af Cicero de officiis til to familier, af hvilke den ældste er fra det 10de århundrede og i det hele udmærker sig ved håndskrifternes indbyrdes overensstemmelse, så at vi sikkert deri have den mest fejlfri overlevering, medens den anden, yngre familie, hvis fornemste repræsentant er cod. Bern. c, er kendelig gennemrettet af sildigere læsere og afskrivere, oftere interpoleret og i det hele mindre samvittighedsfuldt har holdt sig til det givne, men stundom indeholder forsøg på at give noget bedre. Idet jeg om håndskrifterne kan henwise til en udførlig og grundig, efter min mening i hovedsagen rigtig frem-

stilling af Unger ¹⁾, skal jeg her kun tilføje en liste over de vigtigste codices af begge familier.

I.

- cod. Bernensis a* (n. 514) fra 10de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.
cod. Bernensis b (n. 391) fra 10de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.
cod. Ambrosianus (A) fra 10de årh., tildels (begynd. og slutn.) konf. af Baiter.
cod. Bambergensis 1 (Jaeck p. 427) fra 10de årh., konf. af Halm.
cod. Herbipolitanus (*Wirceburgensis*) fra 10de årh., konf. af Halm.
cod. Parisiensis regius (n. 6601), fra 10de årh. (?), konf. af Krarup.
cod. Bambergensis 2, fra 11te årh., konf. af Unger.

II.

- cod. Bernensis c* (n. 104) fra 13de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.
cod. Palatinus n. 1531 (Palat. i Gruteri) fra 12te årh., partivis konf. af Thilo og Schmidt.
cod. Erfurtensis, konf. af Wunder (i ed. Orell, 1).
cod. Basilensis fra 14de årh., konf. af Orellius.
cod. Erlangensis, Augustanus (Anemoeccil).
codd. Guelferb. 1 & 2 (Heusingeri).
cod. Balduini.
cod. Guilelmi.
cod. Tetti (ap. Aldum).
codd. 2 Langii osv., som kunne efterses i ed. Orell. I, vol. IV, p. 2, og 308.

Isteden for at henføre alle de yngre, vilkårlig rettede håndskrifter til den anden klasse, kunde man måske rettere samle alle dem, der har rettelser hentede fra begge sider, i en tredje klasse, således at kun Bern. c og de bedre regnes til den anden klasse, hvilket er sket af nogle.

Det er imidlertid klart nok, at alle os bekendte håndskrifter må stamme fra én fælles kilde; dette kan indses af de ikke få interpolationer, som findes i dem alle (endog hele større stykker, som I, § 36); og mange forvanskninger i enkeltheder, der ere fælles for alle vore håndskrifter. Medens den første familie indeholder den ældste, simple og uforandrede text, men med huller og fejl, som ikke ere udfyldte eller rettede, dels af ube-

¹⁾ i Philologus, Zeitschrift f. d. klass. Alterthum, herausgeg. v. E. von Leutsch, 3. suppl. b., 1. b., p. 1—106; G. F. Unger, zur textkritik von Ciceros schrift de officiis, Göttingen 1864.

hændighed og skædesløshed, dels vel også af samvittighedsfuldhed og troskab, har den anden familie, navnlig cod. Bern. c og de, der ligne denne mest, på så mange steder forsøgt at udfylde det manglende eller foretaget så mange (tildels gode) rettelser af det åbenbart urigtige, at det synes klart, at den, der har skrevet denne codex, har haft adgang til en anden og bedre kilde end den, der ligger til grund for den første familie. Men så findes der også så vittærlige forandringer og forføjede rettelser deri, at dette tydelig veber den lærde emendator. Dette håndskrift må derfor benyttes med stor forsigtighed, da man ikke ganske kan undvære det; men det kan ikke betragtes som vor bedste kilde, hvilket jeg tidligere har været tilbøjelig til at gøre. Allerede Orellius lagde codd. a og b til grund; ligeledes Zumpt, og siden Baier, Unger, Heine og andre; endnu er der enkelte, der erklære cod. c for den bedste, som Græber. Men når jeg ovenfor nævnte Ungers undersøgelse af håndskrifternes beskaffenhed og indbyrdes forhold som den grundigste og skarpeste, må jeg dog tilløje, at han efter min mening går meget for vidt i to retninger, dels i sin theoretiserende kritik af skriftets indhold, hverved han kommer til at erklære meget for uægte, fordi det ikke kan bestå for den strengt filosofiske eller logiske kritiks dømmestol, dels i sin bedømmelse af håndskrifterne, navnlig cod. c. Jeg må udtale mig lidt udførligere om begge dele.

Vi må nemlig vogte os for at overse, at Cicero, som skrev disse bøger meget hurtigt og — i det mindste i de to første — ikke gjorde meget andet end oversatte eller frit gengav Panætius' græske skrift, med indskudte bemærkninger og eksempler af ham selv, som for den allerførste del vare hentede fra ældre eller samtidige romerske forhold, uden at han besad tilstrækkelig filosofisk fordømmelse og bekendtskab med den græske filosofi, og — vel at mærke — uden at være noget klart og skarpt filosofisk hoved, som blot dilettant i faget ofte fremstiller punkter af undersøgelsen mindre tydelig og rigtig, og således at tankens mangler søges erstattede og det utilfredsstillende udglattet ved rhetorisk pynt, bred moraliseren og en tilvant omsorg for en ydre elegant form. Vi vilde derfor meget fejle, hvis vi indlod os på at rette, forandre eller bortsikere alt, hvad der af de nævnte grunde er mangelfuldt. Fra indholdets side tør vi kun erklære det for uægte, som enten er bestemt meningsløst eller sproglig urigtigt og afvigende fra forfatterens bestemte sprogbrug. Bemærk så håndskrifternes overlevering respekteres inden-

for visse grænser; og hvad der findes i vore bedste kilder, tør vi ikke uden videre erklære for uægte som interpolationer af afskrivere eller læsere, glosser og rettelser af grammatikere og kommentatorer, når der ikke er indlysende grunde, som byder det. Og når endelig flere af de nyeste kritikere, især Unger, ere tilbøjelige til at antage transpositioner af større eller mindre stykker fra ét sted til et andet, da må man være yderst forsigtig dermed. Vi må erkende, at der hos Cicero langt fra overalt, især i skrifter som det foreliggende, findes den bedste anordning af stof og tanker, men at han ikke sjældnen fremfører bemærkninger, som ikke ere på deres rette plads, at han ofte ligesom har glemt noget på sit sted, og da indskyder det sidenhen på et upassende sted, og at hans oratoriske og deklamatoriske brede stundom får ham til at gå udenom sagen, bevæge sig svævende frem og tilbage i udviklingen. Lige så vilkårligt som det er at erklære et ord eller led af sætningen eller talen for uægte, fordi det er mindre rigtig anbragt og måske hellere måtte være borte, lige så utilladeligt er det at bortskære noget på ét sted og indskyde det på et andet, når der ikke er ydre og indre beviser for, at det ikke kan tænkes af forfatteren at være sat på det første sted, og at det mangler på det sidste. På denne måde kommer man til at rette forfatteren selv og udsætter sig for tilsidst at omdanne hele hans arbejde — noget, hvorpå der som bekendt ikke savnes eksempler i den filologiske verden.

Dernæst kan jeg heller ikke tiltræde Ungers bedømmelse af cod. Bern. c i det hele. Vel er dette et yngre håndskrift (fra 13de årh.) og hører til den yngre familie, som, når vidnesbyrdene skulle vejes, ikke kan have den betydning som de ældre, når disse stemme overens og øjensynlig eller sandsynlig give den ægte læsemåde enten rigtig eller således, at det rigtige kan skues gennem en ligefrem fejlskrift eller uagtsomhed; vel er der i dette håndskrift mange forandringer og rettelser, der røbe sig selv som sildigere forsøg og hentede fra uægte kilder, — men på den anden side kan det umulig antages, at disse rettelser skrive sig fra den karolingiske tid, som Unger antager. Mange af disse ere sådanne, at det er ubestrideligt, at de må være hentede fra en kilde, der er ældre og renere end den, vi nu have adgang til; andre ere sådanne, at de umulig kan være gjorte af en gejstlig afskriver eller læser fra middelalderens mørkeste tid, da de røbe et nøje kendskab til oldtiden eller til Ciceros ejendommelige sprog. Det gælder altså om at kunne

bedømmelse, når disse rettelser her optages endda som det oprindelig rigtigste eller som de nu rimeligste rettelser af det åbenbart fejlagtige i de andre hæfter; og her er det naturligt at meningerne ofte kunne være dekke. Læbet Baiter næste i Kirchner-udgaven og siden i Leipzig-udgaven har vist en besundelig og grundig kritik, har jeg dog i mange enkeltheder ikke kunnet følge ham eller gå så vitt som han. Og at sagen endda er langt fra at være kommen til en endelig afgørelse, viser noksom den omstridighed, at samme lærde udgiver 3—4 år efter sin ene recension uden henvisning af flere håndskrifter har foretaget så mange forandringer i den anden: s. præfat. ed. Lips. p. VII—XII 1).

Fra disse almindelige bemærkninger skal jeg nu gå over til enkeltheder for at påvise, hvorledes jeg efter det af mig udtalte grundsynsinddrag ikke kan være enig med den nyeste tyske kritik i behandlingen af sådanne steder. Jeg skal velige nægte af det mest omvistede og tvivlsomme og anføre exemplar dels på steder, som erklæres for usyge på grund af indskytelser, dels hvor der antages at være udfaldet noget, endvidere på foranstaltning af enkelte ord eller dele af sætninger, endelig på forsøg ved omstilling af rette formentlig fejlagtige steder. I de fleste tilfælde har jeg ikke kunnet følge disse forslag; men i enkelte tilfælde har jeg dog måttet erkende, at den foreslåede hjælp var tjenlig. Også sådanne steder skal jeg give prøver af.

I, § 7—8. Her ere så store vanskeligheder tilstede, at man næppe nogensinde kan komme til en sikker afgørelse. Fra håndskrifternes side er der ingen hjælp at vente, da de alle stemme overens i stedets ganjsvæde. Men sammenhængen og tankegangen er sådan, at man ikke kan finde ud af dem og ikke let tro, at Cicero kan have skrevet således uden stor uklæthed og forvirring. Efter tidligere at have udtalt hele § 8 og derinden antaget en skænk i § 7 mellem *disputator*

1) Som bevis på, at jeg min oprindelig og conservative kritik tog ikke bløder mig alt for strømt og "håndskrifternes" skal jeg her anføre som eksempel, at i de første to kapitler af Iste bog har jeg ikke mindre end 6 steder optaget rettelser af enkelte hæfters læsninger med de nyere udgaver: § 1 af *disputator* isteden i alle codd., ligeledes § 3 *conferret*, som Gruber for *nyttig* har forvaret, § 4 *debetur* for *debetur*; § 5 har alle codd. *sequitur*, som Heine siger Gruber forvaret, medens jeg med Baiter i begge udgaver har optaget Grubers konjektur *sequitur*; fr. mine *obscuro*, ed. p. 10. § 7 har codd. *et ratione* isteden Grubers *ratione* (1 ed. Lips. 1815) nævnte af Baiter, Baiter og Gruber. Sammenlign: *conferret*, over alle codd. give *conferret*.

og *omnis igitur* har Unget nu (l. c. p. 14—18) på ny gjort stedet til genstand for en udførlig undersøgelse. Hans tidligere resultat er godkendt af Baiter i *Züricherudgaven*, af Heine, Gruber osv., og kun Baiter har i sin sidste udgave ladet det hele stå hen med den bemærkning: *«ego librorum lectionem intactam reliqui, non quod locum sanum putem, sed quia medela incertissima est.»* Det vil altså sige, at man nu vender tilbage til den form af stedet, som jeg også havde beholdt. Ganske vist mangler her den lovede definition, og det er meget besynderligt, om Cicero, der selv irgerer definitionens nødvendighed og dadler dens forbigåelse af Panætios, selv skulde have udeladt den og glemt sig selv i samme øjeblik. Men på den anden side er det lige så usandsynligt, at en sådan af Cicero her opstillet definition skulde være spurøst forsvunden af alle kilderne. Dertil kommer, hvad der for mig er det afgørende, at da begrebet er et dobbeltbegreb, har Cic. ved at inddele det givet dets definition i en anden form, næmlich for hvert af de to begreber for sig, da der ikke kunde gives en almindelig, og har således virkelig i inddelingen givet definitionen. På den ene side har han haft at kæmpe med de stoiske udtryk og begreber, på den anden side med det latinske sprogs mangler på udtryk og ubekvemhed til at give filosofiske termini. Hvad dernæst § 8 angår, der begynder med *«atque etiam alia divisio est officii»*, da indeholder den ganske vist ikke nogen ny inddeling, men kun den samme, som ovenfor er fremsat; — dog udtrykt på en anden måde, der mere nærmere sig til den stoiske form, hvorved de stoiske udtryk kommer frem og der gøres et forsøg på at gengive dem på Latin —; og medens ovenfor kun er givet forestillingen og det foreløbige begreb om *perfecta officia* og *præcepta*, fremtræder her tydeligt modsætningen mellem *perfectum* eller *rectum* (*κατὰ φύσιν*) og *medium* eller *commune officium* (*κατὰ νόμον*). Jeg tror derfor, at unøjagtigheden og uklarheden her næppe er større end at Cicero kunde begå den, og definitionen, der for forevandt i inddelingen, kommer her — rigtignok på en uheldig måde — virkelig frem: *«atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id officium perfectum esse definiant, medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit.»* Efter denne i hinanden flydende inddeling og definition, hvorved dog det væsentlige er givet, kan der da fortsættes: *«triplex igitur — —»*. Da der altså intet vindes ved den fremgangsmåde at bortskære noget som nægte her, men

det hele leder sig forklare som et virkelig ubeholdt forsøg af forfatteren. har jeg endda holdt på det, og kan heller ikke finde, at Ciceros nye forsøg er tilfredsstillende. Men fastholder endda den mening, at definitionen er bortfalden mellem *disputatur* og *omnis* ligner, men forkaster af § 8 nu kun den første og den næstsidste sætning, idet han genstatter ordet *modicum*. Derefter skulde det altså lyde således: — *explicandum. Perfectum officium rectum operis vocatur, quod Graeci μετὰ δυνάμει, hoc autem commune officium vocant modicum: modicum autem officium ad eum dicitur, quod cur factum ad rationem probabilem reddi possit.* Når man således vil tillade sig at forandre og omgøre forfatterens ord, kan man få noget helt andet ud deraf end hvad han har skrevet, og om det end ikke kan nægtes, at Cic. havde udtrykt sig bedre på den angivne eller lignende måde, er der dog lige så lidt sandsynlighed for, at de i dette tilfælde udelatte ord, der som tilføjelser vilde være aldeles meningsløse, skulde være tilkomne af en læser eller afskriver, som at Cic. mindre her end andre steder skulde have udtrykt sig ubeholdt og uden stringens, da vanskeligheden netop her let kunde overvalde ham.

Heine, som mener, at den stoiske definition er udfaldet først efter indskydelsen af § 8, antager, at den vel (Sog. Laert. VII, 107) har lydt ligesom definitionen på *modica officia*. Men netop derfor er det forklarligere, at den ikke findes her, men først efter inddelingen ved det specielle begrebsbestemmelse. Og når han om § 5 styrer, at her vilde netop en udvikling af disse begreber være på sin plads, men alligevel erklærer hele stedet for nægte, fordi fremsættelsen er klar, da synes hans særlige grunde mig ikke meget stærke. Først anfører han, at der III, § 14 ikke er taget hensyn til de to adskillelse. Men det er at se andre for meget af Ciceros lette og hurtige, endda afjaskede arbejde, at han altid skulde erindre, hvortil han efter en græsk kilde et sted har fremsættet sagen. Derpå siger han, at § 9 sluttes sig nøje til § 7. Men derved udelukkes ingenlunde muligheden af, at Cic. som en indskudt bemærkning kan fremsætte den stoiske definition, som han ikke før har haft lejlighed til at give eller har glemt at anføre på rette sted. Endelig gælder den tredje indvending, at det hele er forvirret og sammenblandet af III, § 14 og andre steder, ikke mere dette end så mange af fremsættelserne, navnlig i 3die bog.

Idet jeg således beholder det hele uforandret og antager, at det virkelig skrives sig fra forfatteren, eller at vi i al fald nu

ikke ere istand til at komme sandheden nærmere, har jeg i det enkelte foretaget den forandring, som påbydes af samtlige codices, nemlig at udelade καθήκον efter *communis officium*. Det er en konjektur af Pearcius, og jeg kan henvise til mine observ. crit. p. 11, hvor det dog urigtig hedder, at det findes i Bern. c. Jeg har dér ladet mig forlede af Orells ord: «ut videtur, ex Usterii collatione». Meningen lider intet ved dets udeladelse, når det fastholdes, at Cic. ved *officium* uden nogen tilføjelse vil betegne καθήκον μέσον, der af stoikerne ofte betegnede ved καθήκον alene, og at han ved det blotte *communis* (nl. *officium*) kortelig angiver *medium officium*. — Derimod har jeg ikke kunnet følge Heine i at foretage en rettelse imod håndskrifterne i § 7, hvor han efter Muthers konjektur skriver *quæ autem officiorum præcepta* for: *quorum autem off. præc.* Jeg er nemlig bange for, at denne rettelse er af samme art som de ovenfor nævnte, en rettelse af hvad forfatteren selv har skrevet. Logisk rigtigere vilde det vistnok være, om han havde skrevet *quæ*, da det følgende *ea* egentlig går på *præcepta*, ikke på *officia*; men unøjagtigheden er ingenlunde større, end at Cic. kan have begået den, og vi bør dog vogte os for at rette på hans stil¹⁾.

I, § 12 har Facciolati erklæret ordene: *ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt* for uægte, og Balter, som i ed. Orell. alt. ikke har fulgt ham, gør det nu i sin sidste udgave, medens Heine og de øvrige

¹⁾ Med hensyn til stedet § 36, da har den af mig i observ. crit. p. 26 fg. efter Madvig fremstillede mening om stedets uægtighed fundet alles bifald i det væsentlige, og det hele af mig som uægte indklamrede stykke er ligeledes indklamret af Balter i Züricher udg. (hvor min begrundelse helt er optagen p. 650 fg.), af Heine, Gruber. Jeg skal derfor ikke her gentage, hvad jeg tidligere har skrevet, men kun tilføje, at når Unger (i Schneidewins Philologus IV, 375) og med ham Gruber vil beholde de sidste ord: *adeo summa erat observatio in bello movendo*, da er der lige så svag en grund dertil som når Könighoff (crit. et exeget. alt., Trier 1844, p. 22 fg.) vil udslette også det følgende indtil kap. XII (*equidem*). Exemplet er ganske vist ikke meget passende på dette sted, men det samme er tilfældet med mange af Cic.'s exemplar, som det næste § 38, hvorom s. Heines bem. p. 53 (ed. 3), der giver de samme grunde, som jeg tidligere havde anført, for at den af Unger forsvarede Sætning ikke kan beholdes. — Og hvad § 40 angår, da findes det hele ikke i de bedre codd.; kun Bern. c. har det sidste led, og det hele stykke er åbenbart sammensat og udskrevet af de to nævnte steder i 3die bog. Herom hersker der heller ingen enighed blandt udgiverne.

nyere intet anstød have taget. Det her nævnte sætningsled passer vistnok ikke godt på dette sted, og i forbindelsesmåden er der noget bredt og ubehjælpeligt; men der er dog hverken ydre eller indre grunde til at nægte, at Cic. kan have skrevet således. — Det samme gælder om det strax efter (§ 13) lidt mere mistænkelige *præcipienti*, som Baiter i begge sine udgaver med Halm fordømmer efter H. Sauppés råd («Cicero, si verba præcipere et docere jungere vellet, aut præcipienti et docenti scripsisset»). Når Heine erklærer det for meningsløst ved siden af de to andre ord, da indvender Gruber, at *præcipere* er det almindelige begreb, som indbefatter både *docere* og *imperare*. Jeg vilde hellere sige, især da det dobbelte *aut* kommer til, at Cic. efter sin sædvane har sat flere ord uden strængt at tænke på adskillelsen af begreberne, og derved er kommet til at bruge et mindre passende.

1, § 28. Her har Unger, hvem Baiter følger i den nyeste udgave, udførlig søgt at vise, at ordene: *nam alterum justitiae genus adsequuntur, inferenda ne cui noceant injuria, in alterum incidunt; discendi enim studio impediti quos tueri debent deserunt* bør udstødes; men jeg kan lige saa lidt som Heine og Gruber antage disse sætninger for vægte. Grunden er her imidlertid en anden, nemlig håndskrifternes uoverensstemmelse, idet Bern. c viser en forsættlig rettelser af de ældres åbenbart urigtige form for talen; men hvis stedet skal beholdes og give en rigtig mening, da er denne rettelser nødvendig. Det nytter ikke med Pearcius og Heusinger at udelade *justitiae genus*, som Gruber nu gør, eller med Baiter alene at udelade *justitiae*, når man beholder *in alterum incidunt* med alle de andre codd. Foruden at *alterum* her er utydeligt, er der ingen modsætning mellem *adsequuntur* og *incidunt*, så at, hvis de bedre håndskrifteres *in alterum incidunt* er rigtigt, da ligger fejlen i *justitiae genus adsequuntur*, isteden for hvilket man ventede *injustitiae genus evitant* eller noget lignende. Det er umuligt fra *justitiae* i første led at tænke til et *injustitiae* i andet led; heller ikke inddeler Cic. den positive retfærdighed i disse to dele, men kun den negative *injustitia*. For at få en hel og læselig tekst på dette sted er der således ingen anden udvej end at beholde den af mig engang optagne rettelser af Bern. c, som også Baiter har optaget i Züricher udg. efter Stürenburgs og Madvigs råd¹⁾.

¹⁾ For øvrigt har jeg nu med Manutius og de fleste nyere udeladt *in* foran

4, § 58. Atter her har man villet bortskære slutningen: *estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit*. Denne Facciolatis mening er nu genoptaget af Baiter, der erklærer disse ord for «*aliena ab hoc loco*», medens han endnu i Züricher udg. har beholdt dem. Vel er *conjugavit* et sjældent ord hos Cic., men det er dog brugt af ham på lignende måde; og hvad tanken angår, da er den vistnok en gentagelse af hvad der er sagt i det foregående, men dels ikke anderledes, end denne forfatter ofte gør det, dels netop her med nogen grund, efter at cohortationes og objurgationes ere omtalte, for at vise, at *similitudo morum* gør venskabet *jucundissima*. — Heller ikke strax efter (§ 59) har jeg kunnet anerkende rigtigheden og nødvendigheden af at forkaste ordene: *et consuetudo exercitatioque capienda*, som ligeledes efter Facciolati fordømmes af Baiter i begge udgaver og af Heine. Sætningen indeholder den samme tanke, som kommer bagefter: *sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat*, og passer altså kun her som en foreløbig angivelse af hvad der skal komme. Men uligheden er ikke større end at Cic. kan have skrevet således, og det følgende *sed* indfører kun en svag modsætning.

1, § 74 *et cupidi bellorum gerendorum*: disse ord har Sauppe bevæget Baiter (i begge udgaver) og Heine til at anse for nægte, fordi de, der ere begærlige efter at føre krig, ikke kan siges oftest at have søgt krig uden en tautologi. Da Hübinger havde fundet det samme, vilde han for *cupidi* læse *ambitiosi*, ligesom Rubraken i Schneidewins Philol. V, 753 vilde have *periti* eller et lignende ord; men dette blev da det samme søm ligger i det foregående *opti*; jfr. Bake i Mnemos. IX, 304. Det kan ikke nægtes, at der er noget tautologisk i udtrykket; da betingelsen indeholder omtrent det samme som det, der udledes deraf. Men hvorfor kunde Cic., der selv i sine tæler ikke skjælder tautologiserer og ofte fremfører noget, som tankerigtigheden ikke tåler; når det blot tager sig godt ud, ikke her sige: «mange have ofte søgt krige af ærgerrighed, hvilket oftest er tilfældet med modige og højt begavede mænd, især når de ere skikkede til krigsvæsenet og begærlige efter at føre krig»? At være begærlig efter at føre krig er dog ikke ganske det samme som at søge krig af ærgerrighed; det første betegner den krigerske,

inferenda, skønt det findes i alle hdskr. (undtagen cod. Palatin., «al fides est Gruteri»).

som vil have krig for dens egen skyld, det andet den sørgørlige, som bruger krigen som middel til at skaffe sig berømmelse og magt. Om det ikke er stærkt fremtrædende, er her dog en modsætning mellem cupiditas gloriæ og cupiditas bellorum genitorum, altså ingen fuldstændig tautologi, — men tilvisse en hverken klart eller skarpt udtalt tanke.

I, § 92. Det i slutningen korrupte sted (der ligesom flere lignende er uden variation i håndskrifterne og beviser, at alle vore kilder have et fælles udspring); *vere simpliciter, fideliter, vere hominum amice* har ingen af de nyere udgivere kunnet udfinde noget helbredelsesmiddel for; thi Grubers forklaring, at *vere* forbundet med *amice* kan styre *hominum*, fortjener næppe at ændres, og *vere*, som jeg med Orellius tidligere havde givet, er en mådelig rettelser. Enten er *vere* forsvundet eller der er udfaldet i det mindste ét ord. Der er da intet andet at gøre end enten med Baiter og Heine at lade stedet stå hen som forvansket eller at optage Heines konjektur *generi*, der, hvad enten *vere* beholdes eller udslettes som det ord, der var forkviklet fra *generi*, rigtignok er en noget voldsom rettelser, men som jeg dog har tilladt mig (med angivelse af usikkerheden) for et så væsentlig text.

I, § 101. Her træffe vi atter en af Facciolati udtalt fordommelse, der er godkendt af Baiter i ed. Orell. altera: *vera fit — obtemperet est* sententia margini apposita, ad significandum, quod est in sequenti periodo. *Omnis autem descriptio officii ex officii descriptione, quæ est in libro tertio de Fin., c. 17, consarcinata videtur. Si tollantur, quum sensa tum verba rectius inter se congruent.* Baiter har ligeledes i Leipz. udg. indklamret disse sætninger, uagtet Unger forsværer dem, ligesom Heine og Gruber. Det gælder også her, at den logiske sammenhæng ikke træder klart frem; men deraf følger ikke strax, som Heine rigtig bemærker, at stedet er vægts, og vi vide med sikkerhed, at allerede Ambrosius læste stedet som vi nu har det (s. Ambros. de off. I. c. 47). Et par sproglige ujævnheder, på hvilke jeg har henledet opmærksomheden i anmærkningerne til stedet, kan her ikke være af den betydning; og at definitionen på pligt her kommer igen, kan være begrundet i, at vel skal driften adlyde fornuften efter den stoiske læres fordringer, men tillige efter pligtens almindelige begreb (non agere quicquam, cuius non possit causam probabilem reddere). Endelig synes

begyndelsen af § 103 også at vise, at det her omhandlede ikke kan undværes på dette sted.

I, § 153 har Baiter i begge sine udgaver betegnet ordene *deorum et* som en vægte til sætning, efter Gernhard og med henvisning til § 20, hvor der dog kun er tale om *justitia*, ikke som her om *sapientia*; retfærdigheden angår ubestridelig *hominum communitas et societas*, men her behandler forfatteren efter stoiske kilder begreberne *φρόνησις* og *σοφία*, og da han her ikke har haft Panætios for sig (s. § 152), er fremstillingen atter noget uordenlig og springende, hvad sætningsbygningen på dette sted noksom viser. Stoikerne førte forholdet tilbage til en forbindelse mellem guder og mennesker (*deorum et hominum communitas et societas inter ipsos*; jfr. de Fin. III, § 64, Sext. Empir. adv. mathem. IX, 131), og de definerede *σοφία* som *ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων*, jfr. Tuscul. IV, § 57. Der er altså ingen grund til at udstøde de nævnte ord, hvilke Heine også forsvarer.

I, § 160. Unger har foreslået at udslette disse to sætninger: *Etenim cognitionem prudentiamque nequetur considerata actio. Ita fit, ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter*, og Heine følger denne mening, medens Baiter i begge sine udgaver beholder det hele. Vi har her uimodsigelig atter en overflødig gentagelse og tilmed et noget udydeligt udtryk; men desto usandsynligere er det, at det skulde være tilføjet som en oplysende forklaring af en læser. Meningen kan ikke være andet end hvad der er udviklet § 19 og 153, så at det hele af den grund gerne kunde undværes. At Cic. har brugt udtrykket *considerata actio* viser, at han tænker ikke alene på *justitia*, der egentlig modsættes *cognitio prudentiaque*, men sætter dette i forbindelse med det nærmest foran omtalte *moderatio modestiaque*; og det er meget almindeligt, at han betegner den theoretiske dyd ved to ord (*cognitio et prudentia*). Hvad endelig udtrykket *nequetur* angår, da har jeg i kommentaren gengivet det ved: «indsigt og klogskab må have en besindig handling til følge, hvilken derfor, som det hvortil hint sigter, har større værd». Denne slutning er uheldig opstillet; men at dette er forfatterens mening, viser den udførligere slutning § 153. Det er selvfølgelig noget overflødt at udslette disse to sætninger.

II, § 1. Her forholder det sig anderledes med Udeladelsen af ordene: *in quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile, tum ex utilibus quid utilius aut quid maxime utile*; thi her mangler

virkelig i de bedste håndskrifter (Bern. a og b, H og B) hele det sidste stykke fra *tum ex utilibus*, og disse sidste ord indeholde også det i sproglig henseende mest anstødelige, medens i den første del (*in quo — quid inutile*) egentlig kun *tum* vækker anstød, når intet andet *tum* følger efter, hvorhos ordstillingen *tum quæri dixi* for: *dixi quæri tum* er bestemt urigtig. Allerede Heumann og Facciolati vilde udelade det hele; og Gernhard gjorde opmærksom på, at det måtte betragtes som en i randen tilføjet bemærkning ved ordene *libro superiore*, ligesom *in quo* ikke kan henføres til *vita cultum* og *de quibus* til *hæc officiorum genera* i omvendt orden. Om nu end *de quo* kan gå på hele sætningen *ut — persequar*, er jeg dog også tilbøjelig til at antage det hele for en uægte tillsætning, skønt jeg i udgaven ikke har tilkendegivet dette; men vil man med håndskrifterne beholde alene den første del, må *tum* udstødes. I den sidste del er det derimod påfaldende, ikke alene at der står *quid utilius* for *utrum utilius*, men også at forfatteren har sagt *maxime utile* for *utilissimum*; jfr. dog § 11. Cicero havde vistnok skrevet: *ex duobus utilibus utrum utilius*, *ex pluribus quid utilissimum*. Her har da også ikke alene Unger og Heine, men også Baiter i begge sine udgaver betegnet det hele stykke som uægte.

II, § 10. Her ere sådanne vanskeligheder tilstede, at de nyeste udgivere (Heine og Baiter i den sidste udgave) med Unger gribe til den udvej at erklære hele stykket *quicquid enim — sit utile* for uægte. Først må omtales *hæc tria genera confusa*, hvor der nu almindelig skrives *genera* efter de fleste og bedste codices, medens jeg med Bern. c har beholdt *genere*; dernæst har Heine tidligere fundet noget urigtigt ved *tria* og villet udslette dette ord, medens han siden, efter Ungers forsvar, beholder det. Det er nu sikkert nok, at der i forvejen ikke er nævnt 3 begreber, men kun 2, *honestum* og *utile*, så at *tria* først får sin forklaring i det følgende, hvor *justum* indføres. Når Heine nu beholder det, men udskyder det følgende, da mener han, at det ikke skal betegne de tre begreber *honestum — justum — utile*, da *justum* blot som mellemed ikke kan opstilles som særegent; han forstår da ved *tria*: 1) *honestum quod idem utile sit*, 2) *honestum quod non utile sit*, 3) *utile quod non honestum sit*. Men Cicero har i det foregående ingenlunde fremsat en sådan tredeling, at man uden videre kan forstå *hæc tria* derom. — En vægtigere indvending er vistnok den, at den begrundende sætning (med *enim*) slet ikke begrunder den af for-

fatteren gjort adskillelse, men tværtimod søger at bevise identiteten. Hertil er imidlertid at savae — hvad jeg i anmærningen til stedet også har antydnet —; at når de ville bevise tre begrebers identitet, forudsætte da egentlig en anerkendelse af deres existens som forskellige begreber, hvilket Cic. har søgt at udtrykke ved at henpege paa forskellen mellem enheden i virkeligheden og adskillelsen i tanken (genera confusa cogitatione distinguunt). Dernæst er denne temmelig uheldige efterligning af den stoiske slutningsmåde ikke anderledes end oftere hos Cic., om han end ikke andensteds indfører *justum* som mellemled; jfr. de Fin. III, § 27; Tusc. V, § 45; Offic. III, § 35 (dog findes *justum* i forbindelse med *æquum* de Fin. III, § 71). Ved tilføjeisen af *quod qui parum perspiciunt* henvises til hovedtanken, ikke til slutningsformen. Endelig er det højst usandsynligt, at en tidligere læser skulde have indskudt denne stoiske formel her ved en reminiscens fra de Fin. III, § 71. — Jeg tror da, at Cic. har villet sige (og virkelig har sagt): mange filosoffer gøre med en streng sædelig betragtning for øje en begrebsadskillelse af de tre i virkeligheden uadskillelige begreber, idet de sige, at hvad der er retfærdigt tillige er nyttigt, og hvad der er sædeligt, er tillige retfærdigt; hvoraf følger at det sædelige tillige er nyttigt; men de der ikke kunne fatte begrebsadskillelsen af det i livet uadskillelige, komme derved ofte til at forveksle klogskab og anldighed med visdom.

II, § 32: Her har Sauppe fremsat en gisning, som Baiter og Heine følge, men Bake (i Mnemos. IX, 306) og Unger forkæster. Den består i at udstøde ordene *voluntate benefica benevolentia movetur*, og derpå ved ligeledes at udslette *autem* efter det følgende *vehementer* (med en af de bedste codices, Bern. a) at danne en hel ny forbindelse af ordene. Sauppes motivering findes i ed. Orell. alt. p. 692. Han mener, at *fama et opinio liberalitatis* &c. ikke er forskellig fra *voluntas benefica*, hvilket det dog er, og finder *voluntas benefica* stødende, skønt lignende udtryk ere samlede af Hand, lat. St. p. 250; Nägelsbach, lat. St. p. 189; Seyffert Læi. p. 191. Endelig stødes her ved den ubehjælpelige gentagelse i *benev. capitur, benev. movetur, amor commovetur*. Ledet af hdskr.s udeladelse af *autem* kommer han til at danne følgende forkortede form for udtrykket: *secundo autem loco, etiam si res forte non appetit, vehementer amor multitudinis commovetur*. Heine fastholder endvidere, at *benefica* kun kan siges om personer, i al fald ikke om den, der kun vil gøre

godt uden at gøre det, samt at *autem* er påfaldende. Idet jeg kan henviser til hvad Unger og Bake have sagt herimod, skal jeg tilføje, at vil man rette på Ciceros udtryksmåde og fremstilling, da kunde han ved at have skrevet som Sauppe foreslår at læse have udtrykt sig klarere og uden gentagende vidtløftighed; men vor opgave er ikke at bestemme, hvorledes forfatteren kunde eller helst burde have skrevet, men om han kan have skrevet således som hans ord ere os overleverede. Og her er da intet som strider imod Ciceros sprog, almindelige udtryksmåde eller fremstilling af tankerne. Her göres ikke en tredeling ved *maxime — secundo loco — autem*; det led, der tilføjes ved *autem*, er ikke en modsætning til det foregående, men, som ofte hos Cic., snarere en fortsættelse og videre udvikling af det sagte (omtrent «nemlig», jfr. I, § 11 og 17, III, § 15). Udtrykket i det hele er vistnok bredt og noget svævende, som så hyppig i disse bøger, idet *voluntas benefica* er = vol. bene faciendi; og gentagelsen af *movetur* ved *commovetur* er heller ikke så stødende, at stedet derfor tør anses for uægte. Cic. har efter min mening vel kunnet sige: «Lad os nu først af de nævnte tre ting se på forskrifterne om (at vinde) velvillie. Denne erhverves vel mest ved velgerninger; men dernæst vækkes velvillie også ved villie til at gøre vel, om evnen just ikke strækker til; og mængdens kærlighed fremkaldes i høj grad netop ved navn for gavmildhed» osv. Her vendes tilbage til egenskaben (gavmildhed) i almindelighed, uden at der tages hensyn til, om den har midlerne til at vise sig eller ikke.

II, § 34. I slutningen af denne § er der atter en overflødig og besværlig gentagelse af hvad der er sagt omtrent med de samme ord kort i forvejen. Men denne bredhed er saa ejendommelig for forfatteren helt igennem, at vi ikke tør anse slige steder for uægte tilsætninger alene af den grund, især når der intet spor af anledning var for en læser eller afskriver til at gøre sådanne tilføjelser. Ikke desto mindre har Peircius erklæret ordene: *justitia sine prudentia multum poterit, sine justitia nihil valebit prudentia* for «*adjecticia et futilia*», hvortil Baiter i ed. Orell. alt. bemærker: «vide tamen, ne satis sit verba *justitia sine prudentia multum poterit* delere, quæ sane ad *quam ob rem* minime apta sunt.» Jeg kan ingen af delene billige. Ved *quam ob rem* samles til slutningen resultatet af betragtningen, og gentagelsen er kommet med for modsætningens skyld; og denne modsætning er den samme som kort i forvejen er

angivet: *justitia sine prudentia* og *prudentia sine justitia*. Skulde et af leddene ikke kunne tåles, da var det snarere det sidste end det første; thi det er en ordret gentagelse, medens det første er lidt forandret i formen. I ed. Orell. alt. har Baiter intet udslettet, men i sin nyeste udg. har han indklamret det sidste, uden at Unger eller Heine have fulgt ham.

II, § 88. På dette sted viser misligheden af den bortskærende kritik sig endnu stærkere, idet man for at kunne udelade ét led nødes til at udslette et andet dertil svarende stykke i det følgende, uden mindste hjemmel i håndskrifterne. Man stødes af Ciceros distinktion *corporis commoda cum externis* og *externa cum corporis*, da det er aldeles tautologisk og ulogisk at skelne mellem en sammenligning af de to samme genstande efter som den ene stilles først eller sidst. Dette er vel rigtigt; men at Cic. har ment at betegne en forskel derved, viser de følgende eksempler tilstrækkelig, idet der tilkendegives, at man fastholder det ene som noget givet, og derpå spørger, om det andet kan erstatte eller opveje det. Exempel på *corporis cum externis* er *valere* og *dives esse*, men på *externa cum corporis* er *dives esse* og *esse maximis corporis viribus*. Hvorfor har Cic. brugt *dives esse* i begge eksempler? For at vise, at det i det ene tilfælde bør foretrækkes, i det andet tilsidesættes for et legemligt gode. Derfor tror jeg sikkert, at han har opstillet to tilfælde af det samme istedenfor ét. — Når Heine endelig finder *maximis c. viribus* anstødeligt, da behøver det ikke at betegne «athletiske Kræfter»; der er heller ikke noget meget usædvanligt i, at der fra *malis* må underforstås *velis* til *dives esse potius*.

II, § 28¹⁾. Medens de nyeste kritikere i almindelighed ere tilbøjelige til at udslette, ere de enige i, at der her savnes noget foran ordene *quæ vacant justitia* eller måske rettere foran *vel etiã ipsius animi*. Baiter, som endnu i Zürich-udgaven intet tegn har angivet på en lakune, har i sin sidste udgave fulgt Ungers forslag, hvilket jeg ligesom Heine må billige. Det går dog ikke an med Zumpt og andre (efter cod. Ubaldini, som det hedder) at skrive: *quæ vacant injustitia*, «ut e vacatione ju-

¹⁾ At jeg undertiden må gå ind på bortskærelse, derpå er III, § 24 et eksempel, hvor jeg med alle de nyere anser den sidste del: *detrahere autem — generis ejusdem* for uægte. Thi det er dog utroligt, at Cic. skulde anføre det som et bevis, der netop skal bevises, tilmed på et så ubelejligt sted. Det hele er sagt på rette sted kort i forvejen (§ 21) og må være indskudt her ved en fejltagelse.

stiliæ cogitetur justitia. (hæc enim una virtus). Heller ikke kan vacare injustitia betegnes som en dyd, end mindre som omnium domina et regina virtutum. Lige så lidt går det an med Orellius og andre (efter nogle ringere codices) at skrive quæ non vacent justitia, hvorved den skæve mening fremkommer: sjælelige onder, som ikke ere uretfærdige (hvormed vi føle at der er forenet en retfærdig handling). Allerede Lambinus har da uden tvivl med rette formodet, at her må have stået omtrent som i § 25 [et rursus magis esse secundum naturam hominem homini prodesse quam omnia commoda percipere, vel externa, vel corporis,] vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia. Det er let at forstå, at afskriveren kunde springe over fra det første corporis til det andet corporis. Dette sted hører da til dem, der vise, at alle vore håndskrifter (af begge familier) oprindeligt flyde fra samme kilde. Hvad stoikerne mente ved commoda animi, quæ vacent justitia, ses af Stob. eclog. II, p. 146 εὐφορίαν, προκοπήν, μνήμην, ὀξύτητα, διάνοιαν κτ., altså alle ikke moralske fortrin.

III, § 29. *Minime vero; non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violam commodi mei gratia.* Disse ord har efter Ungers forslag Baiter i begge udgaver og Heine erklæret for uægte, fordi der først siden (§ 30 hæc ad judicandum sunt facilia) gives svar på begge spørgsmål, idet der dertil slutter sig først en almindelig betragtning, og dernæst særlig spørgsmålet om Falaris besvares. Der siges også at være en modsigelse mellem de to besvarelser, da dér det ligefrem forbydes, som siden tillades under visse betingelser. Endelig mener Unger, at de her for uægte ansete ord passende kunne indskydes efter slutn. af kap. 5. Men at de ingenlunde passe der, hvor der slet ikke ventes et svar, har Baiter allerede bemærket. Mig synes det rimeligt, at Cic. virkelig har skrevet, som håndskrifterne give os stedet, uden at han kommer i modsigelse med sig selv, om han end taler noget frem og tilbage, hvilket vi, især i tredje bog, have temmelig mange eksempler på. På spørgsmålet, om den vise under en hungersnød må tage føde fra en unyttig person, svarer han nej, fordi livet ikke må bevares ved at krænke moralen og retfærdigheden. Han fortsætter: «måtte da den gode ikke berøve en tyran og et umenneske sine klæder, for ikke selv at fryse ihjæl»? Herpå svares ikke strax, men først § 32 med jo! Imidlertid indskydes nogle bemærkninger om at det første benægtende svar dog

modificeres i visse tilfælde, når det almene vel, der er det højeste mål, fremmes, og derfor må det andet spørgsmål besvares bekræftende. Nogen ligefrem selvmodsigelse er her da ikke, når man kun fastholder, at når det første spørgsmål opstilles i sin almindelighed med person imod person, kan det ikke besvares bekræftende, men der gives undtagelser i bestemte forhold. Og man vil let bemærke, at forfatteren bevæger sig med en svævende usikkerhed gennem hele undersøgelsen, fordi han af praktiske hensyn gerne vil gå på akkord med den strænge moral. Ellers vilde den stoiske lære slet ikke tiltale hans landsmænd.

III, § 94. Med forbigåelse af en del mindre udeladelser skal jeg omtale et større stykke her, som forkastes: *quid quod Theseus* — — — *Theseus in maximis fuit luctibus*. Baiter erklærer det hele for uægte efter at Valkenaer ad Eurip. Hippol. 887 dog kun vilde udslette ordene fra *cui quum tres opt.*; men hvis dette er uægte, mener Baiter også det foregående må tages med. Dette kan Unger og Heine dog ikke bifalde; og vi tør heller ikke udstøde hele eksemplet, fordi det engang før er nævnt (I, § 32), fordi Cic. ikke ledsager det med en egen bemærkning, men strax går over til et nyt; thi betragtningen kommer bagefter. Man har også taget anstød af udtrykket *tres optationes dedit* (for: ter optandi facultatem, som det hedder Nat. Deor. III, § 76), skönt lignende udtryk kan påvises¹⁾. Endvidere henpeges på den skødesløse sætningsbygning og vexlen af subjektet. Men når vi atter her erindre, at forfatteren skrev dette uden at anvende stor omhu, og der i og for sig intet er at indvende mod eksemplets passelighed, synes det dog alt for dristigt at forkaste det her. Noget ganske andet er tilfældet med stykket I, § 36 og § 40, hvor såvel de ydre som de indre grunde ere langt stærkere.

III, § 96. Her har Unger først søgt at vise, at hele stykket *Ac de prudentia quidem* til slutningen af § *moderatione continentiae et temperantiae* var en uægte tilsætning, og Baiter har i begge sine udgaver fulgt denne anvisning. Andre udgivere, som Heine vil derimod ikke gå ind derpå. — For ret at forstå den betragtning, der søges gjort gældende, må vi gå lidt længere tilbage i udviklingen. Gangen i 3die bog, hvor Cic. roser sig af at være original, er meget forvirret; der er idelige gentagelser

¹⁾ så kunde man lige så godt stødes ved *quo optato impetrato*.

og afbrydelser, afvejlende rhetorisk bredhed og sofistisk spidsfindighed, og om hovedspørgsmålet bevæger forfatteren sig bestandig i en kreds uden at komme til midtpunktet. Denne planløshed viser sig slående her, hvor det — først henimod slutningen af undersøgelsen — angives, at her ligeledes er fulgt inddelingen i de fire kardinaldyder, og at de to af dem (prudentia og justitia) nu ere behandlede. Der fremkommer derved den højst besværlige gentagelse, at efter slutningsordene i § 95 *ac de iis quidem quæ videntur esse utilitates contra justitiam simulatione prudentiæ satis arbitror dictum* nu kommer: *ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia itemque de justitia, quæ semper est utilis, disputatum est.* Mod den almindelige antagelse, at kollisionstilfældene mellem utilitas og prudentia behandles §§ 40—70, mellem utilitas og justitia §§ 70—95 kan indvendes, dels at forfatteren i det tilfælde vilde have udtrykt sig anderledes § 71 end han har gjort, dels at så godt som alle eksemplerne kunne henføres til begge dele. Men om behandlingen af disse to dele end er uadskillelig sammenslynget, indeholder dette dog ingen grund til at udskyde de her omhandlede sætninger, hvorved al overgang til omtale af fortitudo og temperantia vilde mangle. *Virtutis inimica* kan ikke betegne *fortitudinis inimica*, og selv om så var, blev meningen fejlagtig, jfr. Heines bemærkning. Når det endelig § 116 udtrykkelig hedder *restat quarta pars*, må her nødvendigvis den 3die del begynde. Jeg er således enig med Heine i betragtningen af dette sted.

III, § 107. Begyndelsesordene her: *est autem jus etiam bellicum fidesque juris jurandi sæpe cum hoste servanda*, som hidtil ikke havde stødt nogen, har Unger nu erklæret for uægte, hvilket Baier i sin nyeste udgave har antaget og ligeledes Heine, medens ed. Orell. alt. endnu intet angiver derom. Jeg nægter ikke, at disse ord også ere mig meget anstødelige 1) fordi her slet ikke er tale om krigsfjender (*hostis*) men om *infidelis*, 2) fordi de komme forstyrrende ind i sammenhængen, som ved deres udeladelse bliver god, 3) fordi ordet *sæpe* omtrent er meningsløst; thi *jus bellicum* bør altid overholdes, og eden, der er svoret til en fjende, ligeledes, efter Cic.'s egen mening. Eksemplet om Regulus, der idelig foresvæver forfatteren, kunde måske have bevæget en eller anden til et sådant indskud; men Cic. kunde dog næppe have fremført en så umotiveret ytring på et sådant sted.

III, § 112. *Atque hic T. Manlius — — — severus in filium*: hele dette stykke har Baiter i begge sine udgaver efter Ernestis opfordring betegnet som en uægte tilsætning, skönt det findes i alle håndskrifter og Nonius anfører den første halvdel deraf. Jeg antager, at det forkastes med urette; thi dertil er det ikke nok, at det gerne kunde være borte og her egentlig ikke hører til sagen. Thi Cic. benytter ofte lejligheden til at fremhæve store træk af forfædrene; desuden hørte dette til de bekendteste af alle og giver et stærkt vidnesbyrd om den gamle romerske disciplin og respekt for loven, hvilke Cic. bestandig lovpriser. I sproglig henseende ser jeg heller ikke, hvad der bestemt skulde tyde på en interpolation, når vi huske på, at det hele kun er en kort, i forbigående henkastet antydning. Hverken Unger eller Heine har vovet at udstøde disse fire linier.

III, § 113. *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse dicit, re a senatu non impetrata, unum ex decem, qui paulo post quam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse*. Således skriver jeg endnu, ligesom Baiter i Züricherudg. og Heine. I alle de bedre håndskrifter (undtagen Bern. c) findes kun: *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, egressus e castris redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse*. Dette synes vistnok at indeholde tilstrækkelig grund til at antage cod. c for interpoleret her; men på den anden side må der dog indskydes noget i denne kortere læsemåde for at få fuldstændig mening deraf. Unger har derfor optaget *unum qui* foran *egressus*. Hvilken af delene der er det rigtigste, er tvivlsomt, og tvivlen hæves ikke ved at se hen til det åbenbart heraf sammenskrevne stykke I, § 40; skönt dette sted derefter at dømme snarere må have haft den længere end den kortere form. I den længere form er der vistnok nogen bredhed, navnlig gentagelsen af *ex decem*, men ellers intet, som kunde forhindre i at antage det for Cic.s ord; og man må da være varsom med at forkaste det givne, især da en udeladelse her er nok så tænkelig som en tilføjelse, og da den kortere form i håndskrifterne er korrumpet og må suppleres.

III, § 114. Hele denne § vilde J. M. Heusinger udelade som uægte både på grund af form og indhold. Det er rigtigt nok, at ved denne mellemkommende fortælling splittes det sammenhørende, thi i § 115 vendes atter tilbage til den forrige begivenhed; ligeledes oplyses herved egentlig noget andet end det,

der skal oplyses, nemlig at nytten bør tilsidesættes for det moralsk rette, så at dette eksempel rettere havde sin plads mellem § 47 og 48. Men dels må det erindres, at Cic. ofte knytter det ene eksempel løst til det andet uden sammenhæng, blot ved en ideassociation, dels (hvad der her får stor betydning), at Polybius, af hvem begge beretninger ere lånte (af VI, 56 fg.) og næsten ligefrem oversatte, har dem i sammenhæng, så at Cic. uden tvivl har skrevet dem ud tilsammen, da de begge ere lærerige og stå i historisk forbindelse. Han vender da tilbage til den første fortælling med *Acilius autem* —, hvorved han knytter en anden beretning til Polybs og slutter dermed. Endelig må det påagtes, at også Nonius har største delen af dette stykke. Jeg kan derfor ikke følge Baiter, som i begge udgaver vil have stykket udslettet. Heine har ligeledes beholdt det, og Unger, som ellers er så tilbøjelig til at bortskære, forsvarer denne §'s ægthed meget ivrig l. c. p. 103—5.

Til disse eksempler på den nyeste tids bortskærende kritik skal jeg endnu kun føje nogle prøver på den samme lyst til at udelade enkelte ord, som af en eller anden grund mishage. For ikke at blive for vidtløftig skal jeg indskrænke mig til nogle steder af 2den bog, skønt lignende findes også i de to andre bøger.

§ 26 vil Heine udslette *Alexander* uden nogensomhelst gyldig grund; thi det findes i alle håndskrifter, der er ingen grund, hvorfor Cic. ikke skulde kunne have skrevet således, og det er desuden en bekendt, af forf. yndet form mellem *is* og et navn at indskyde en relativ sætning; endvidere er det længere siden at denne person er nævnt, så at det ikke engang er overflødigt at gentage navnet; endelig er der så mange bekendte mænd af dette navn, at det passer vel at sige *is Alex., quem modo dixi*. Denne udeladelse er heller ikke foretaget af nogen anden udgiver.

§ 31. *alio libro dictum est, qui inscribitur Lalius*: de tre sidste ord har Baiter forkastet med Guilielmus, idet han bemærker, at hvis Cic. havde tilføjet dem, vilde han have skrevet ikke *alio libro*, men *eo libro*, som *Divinat. II, § 1*, medens det ovenfor § 6 hedder *quod alio quodam libro fecimus*, jfr. § 45). Dette billiger Heine og tilføjer, at da bogen tilstrækkelig er betegnet ved *de amicitia*, ere disse ord overflødige. ~~Men al-~~

håndskrifter har dem, og fordi de kunde være borte, er det ikke just givet, at Cic. ikke har tilføjet dem; endelig er der intet i vejen for, at en relativ sætning, der indeholder en navnebestemmelse, kan føjes til *alius*. Denne rettelse synes mig at høre til de uberettigede forsøg på at rette forfatterens ord. Det forekommer mig tværtimod ret naturligt, at han efter at have nævnt bogen ikke ved navn, men kun sagt, at han har behandlet *amicitia* i en anden bog, tilføjer navnet på denne bog, og det behøver sikkert ikke at være en grammatikers belærende glosse, der er indkommet i teksten.

I § 33 har jeg heller ikke turdet udslutte *et fidis* med Faciolati, Pearce, Baiter og Heine. Der anføres, at her kun tales om betydningen af *justitia* og *prudencia* og at derfor *fidis* er uvedkommende, at *fidēs*, som kommer kort efter, lyder ilde efter *fidis*, og at indskydelsen rimeligvis skyldes Ambrosius's parafrase *Offic. II, c. 8 facit enim justitia, ut nullus sit fraudis metus*. Herimod kan indvendes (foruden at det findes i alle codices), at Cic. i denne betragtning (§§ 33—34), som han begynder med *fidēs ut habeatur* og fortsætter med *ita fidēs habetur*, gentagende *ad fidem faciendam*, ved *justus* nødvendig tænker sig den der tillige er *fidus*, hvorfor han her, som så ofte, betegner ét begreb med to ord, og at modsætningen helt igennem er mellem klogskaben, der let bliver til underfundighed og træskhed, og retfærdigheden, der tillige er troskab og pålidelighed. Stringentere vilde det være blot at modsætte de to ord; men vi må ikke forlange en sådan stringens i dette skrift.

§ 40. *Bardulis, Illyrius latro*: her vil Baiter og Heine stryge ordet *latro*. Jeg tilstår, at jeg ikke kan indse, med hvilken ret, med mindre det skulde være for modsætningens skyld til *Viriathus Lusitanus*, at *Bardulis Illyrius* vilde være smukkere. Men her er netop tale om *latrones*, og begge disse personer anføres som eksempler derpå, skönt de vare mægtige mænd; af Diodor kaldes endog den førstnævnte konge, og den anden slog fem romerske hærførere. Men vi vide, at Romerne ikke vare så høflige i benævnelsen af deres modstandere, og i virkeligheden vare disse mænd førere af rå og vilde bander, som kun førte guerilla.

§ 48. *contentio orationis*. Bevæget af Fleckeisen, hvem også Baiter og Heine følge, har jeg i min ny udgave skrevet [*orationis*] som mistænkeligt. Siden er jeg dog bleven betæn-

kelig derved og tror, at jeg hellere burde have beholdt ordet uden videre. Vel kalder nemlig Cic. den anstrængte, offentlige tale *contentio* alene eller *oratio*, modsat *sermo*, ikke *contentio orationis*, hvilket betyder enten «anstrængelse ved talen» eller den rhetoriske figur, der forklares ad Herenn. IV, 15; men det kan dog vel være, at han her, hvor begrebet forklares, har udtrykt sig således som codices har; jfr. nedenfor *quæ cum contentione habetur oratio*.

§ 64. *Cimonem Athenis etiam in suos curialis Laciadas hospitalem fuisse*. Her har Heine og med ham siden Baiter erklæret først *Athenis* for en uægte tilsætning, fordi derved kun kunde betegnes hans gæstfrihed i Athen, medens her tværtimod skal beskrives hans gæstfrihed på hans villa udenfor byen, på landet. Men *Athenis* behøver ikke strængt at henføres til omsagnet alene, men står nærmest ved *Cimonem* (omtrent = *Cimonem Atheniensem*), altså henhørende til dette eller til sætningen i det hele; tilføjelsen og det netop i den valgte form synes mig forklarlig deraf, at Cic. her efter Theofrast anfører et fremmed eksempel, fordi han måske intet nærmere havde ved hånden, og derfor ved *quidem* betegner, at sådant fandt sted i Athen, om ikke andensteds. *Athenis* behøver heller ikke udtrykkelig og udelukkende at betegne byen, men kan være almindeligere «blandt Athenienserne». Dernæst vil Baiter (og Heine er ikke utilbøjelig til det samme) udelade *Laciadas* som en overflødig tilføjelse til *curialis*, fordi der strax efter følger *quicumque Laciades*. Men det er dog ikke nogen tilstrækkelig grund til udeladelsen, der forekommer mig temmelig vilkårlig.

§ 75. *Italicum* foran *bellum* har Baiter i begge sine udgaver betegnet som uægte, efter Bake, Schol. hypomn. IV, p. 196. Her er nogen forvanskning i et par håndskrifter (B: tantum *iliacum* bellum; Bern. b: tanti *militari cum* bellum), men åbenbart sådan, at det let ses, at det er forskrevet for *italicum*. Hvilken anden grund der er til at forkaste ordet, ser jeg ikke. Krigen burde dog helst betegnes nærmere, og den givne benævnelse er almindelig ved siden af *bellum sociale*.

Endelig skal jeg give nogle prøver på omstilling af forskellige stykker, hvilket især Unger har forsøgt, enkelte gange

med held¹⁾), men i de fleste tilfælde, efter min mening altfor vilkårlig, dristig og unødvendigt.

I, § 30 vil Unger omstille sætningen *est enim difficilis cura* — — — *de nobis judicamus* således, at den kommer til at stå foran den foregående sætning *quoniam igitur-judicare*. Dette har jeg lige så lidt som nogen af de nyere udgivere kunnet billige, uagtet her ganske vist er noget forstyrret i sammenhængen. Thi den begrundende sætning *est enim* — — er egentlig ikke på sin plads og giver kun mening ved at henføres til det nærmest forangående indskud *nisi nosmet ipsos valde amamus*. Det er da denne omtale af egenkærligheden, der har givet forfatteren anledning til at indskyde den bemærkning: «thi (på grund heraf) er det vanskeligt at se på andres bedste.» Som en modsætning hertil falder den bekendte sætning af Terents ham ind, navnlig i anledning af ordet *alienus*; men den må derfor indledes med *quamquam*; hvorfor han atter vender tilbage til tanken ved *sed tamen*. Når man opfatter tankegangen således, går den vel noget frem og tilbage, men ligner dog Cicero så meget, at han må antages at have kunnet skrive således. Ved Ungers omstilling opnås vel, at tanken ikke afbrydes så betydeligt, idet det forstyrrende indskud skaffes bort; men ved at stille det foran sætningen *quoniam igitur* — og altså sætte det i forbindelse med den foregående omtale af theoretikerne og eneboerne passer det heller ikke, da deres anskuelse ikke skal begrundes og forsvares som berettiget.

I, § 45. Unger foretager her den omstilling, at ordene *ad nostras utilitates officia ante conlata* flyttes frem foran *communitas ac societas vitæ*. Lige så lidt som Baiter kan jeg bifalde denne omstilling. Cic. vilde måske mere korrekt have valgt denne anordning, da det, han har stillet sidst, angår modtageren, der skal være værdig til velgerninger, altså *mores, animus erga nos, officia ante conlata*, hvorefter kommer det hensyn for giveren, der skal tages til retfærdighed (*communitas ac societas vitæ*); men *officia ante conl.* er dog noget forskelligt, ikke en personlig

¹⁾ Meget heldigt er uden tvivl hans forslag angående omflytning af slutningen af 2den bog (hvad der hidtil stod som § 90) hen til slutningen af § 87, hvor det efter hele sammenhængen passer aldeles, medens det på det sted, hvor codices har det, er ganske uvedkommende og forstyrrende. Jeg har med de øvrige nyeste udgivere ikke betænkt mig på at følge ham.

egenskab hos modtageren, som de to først nævnte, men kun handlinger af ham. Dette er måske grunden til den valgte stilling, og ved at forandre den kommer man til at rette Cic., ikke til at gengive hvad han har skrevet. Heine følger dog her Ungers forslag.

I, § 92 er ganske af samme slags: *quæ primum bene parta sūt, deinde augetur ratione, diligentia, parsimonia, tum quam plurimis modo dignis se utilem præbeat*, idet det andet led (med *deinde*) som i alle håndskrifter står sidst, er stillet foran det tredje led (med *tum*). Uagtet både Baiter og Heine have foretaget denne omstilling, kan jeg ikke tro på dens nødvendighed eller tilladelighed. Når der først siges, at den stående orden i udtrykket er *primum-deinde-tum*, da nægter jeg ikke, at det er det almindelige; men hvad skulde vel være til hinder for at sige: *primum-tum-deinde*, da ingen af de to sidste partikler i og for sig indeholder noget som byder, at den ene skal stå foran den anden? Og når det dernæst hedder (og dette er uden tvivl den vigtigste grund til omstillingen), at efter erhvervelsen først kommer forøgelsen, dernæst anvendelsen, da er dette vel rigtigt, og således kunde Cic. måske også rigtigere have stillet det; men det er ingenlunde nødvendigt, og vi have allerede oftere set, at Cic. lige så lidt som så mange andre gode forfattere altid følge en sådan nøjagtig orden. Endelig må der også tages hensyn til hvad der følger efter: *nec libidini potius quam liberalitati et beneficentiæ pareat*, hvilket står i modsætning både til den gode, nyttige anvendelse og til den fornuftige, omhyggelige forøgelse, altså ikke mere til det ene end til det andet af de foregående led.

I, § 153. Efter at denne § nu af alle nyere udgivere er ordnet med hensyn til interpunktion og sætningens fordeling således som var angivet af Madvig ad Fin. III, § 35 (ed. I. p. 408, ed. 2. p. 404) og af mig nærmere udført i Observ. crit. p. 8, har Baiter nu i begge sine udgaver og Heine optaget en forandring af C. Scheibe (i Jahns jahrb. f. phil. 81, p. 374), hvorved *rerum* flyttes fra *actio* frem foran *naturæ*, fordi «naturen» af Cic. gerne kaldes *rerum natura*, og fordi *actio rerum* er overflødig istdf. blot *actio*. Heine tilføjer, at her ikke er tale om naturvidenskab, hvilket *naturæ* vilde betyde, men om betragtning af tingenes væsen overhovedet, historien med indbefattet, altså *res divinæ et humanæ*. Strax efter (§ 154) bruges rigtignok *rerum natura*; men dér menes det konkrete begreb «universet»,

den fysiske verden; her menes ved *natura* det abstrakte, tingenes væsen og egenskaber, altså »naturbetragtning»; her vilde altså tilføjelse af *rerum* være upassende. På den anden side er *actio rerum* ikke noget urigtigt udtryk (der desuden er brugt af Seneca, Dial. VIII, 5, 1), da her skal betegnes *res* agere, den praktiske virksomhed som fører til et resultat. Jeg kan iøvrigt henvise til Ungers udvikling, hvori *codices's* læsemåde forsvares.

II, § 33 har Baiter med Pearcius stillet *ex*, der i codd. findes foran *superioribus libris* ned foran *quibus perspici potest*. Det indrømmes, at *ex* her er usædvanligt forbundet med *præcepta sunt* istdf. *præcepta peti possunt*, ligesom I, § 15 *ex ea parte* forbundet med *inest*. Det er derfor muligt, at *ex* er urigtig indkommet her (fra den foregående endelse *-es*), men udtrykket er dog ikke så hårdt som det andet nævnte; og der er ingen grund til en omstilling, da *ex* slet ikke behøves ved *quibus*. Heine har derfor også med rette beholdt håndskrifternes læsemåde.

III, § 67. Alle *codices* mangle her ordet *omnes*, som alle nyere udgivere have indskudt som nødvendigt (Baiter mener, at det lettest kunde være udfaldet efter *non*, når det var skrevet ved en forkortelse). Unger har dog nu villet forsvare håndskrifternes læsning ved at antage en omstilling, hvorved sætningen *sed hujusmodi—diligentes* flyttes ned efter hele det anførte eksempel til slutningen af § (efter *teneret*). Derved blev det alligevel en bemærkning om *reticentia*, hvad det er i forvejen, og *omnes* kan lige så lidt da undværes, da det sidste eksempel er af samme art som det foregående, og *quæ autem possunt* er ikke en almindelig modsætning til *reticentiæ*, men til det slags *reticentiæ* quæ *non possunt*. Det følgende eksempel om M. Marius Gratidianus hører ganske vist heller ikke til dem, quæ *possunt comprehendî*, men Cic. kommer det ihu bagefter og anfører det da efter sin bemærkning. Det er dog af en anden beskaffenhed end det første, der er en ligefrem svig ved fortællelse, medens dette er et kaptiøst formalitetsspørgsmål.

III, § 82. *quid enim interest, utrum ex homine se convertat quis in beluam, an hominis figura immanitatem gerat beluæ?* Baiter erklærer denne sætning for uægte, Unger vil flytte den til slutningen af § (efter *capitalis Eteocles — exceperit*). Her er ikke tale om *immanitas* eller glubende vildhed i det foregående, men kun om uredelighed; men i slutn. af § tales også kun om

herskesyge og tyranni, så at dette udbrud heller ikke passer dér. De tidligere udgivere have ikke stødt an derved, og det kan vel være, at Cic. her er kommen i en rhetorisk pathos og ved bestandig at forstærke udtrykket har sagt, at den der ganske tilsidesætter fides og justitia derved forvandler sig til et umælende og vildt dyr. Ved omstillingen tror jeg i det mindste ikke, at der vindes noget.

**Spredte iagttagelser
vedkommende de oldengelske digte om
Beowulf og Waldere.**

Af *Sophus Bugge.*

II.

Beowulf.

I digtet er **Beowulf** både navn på en dansk konge af Skjoldungernes æt og på den egentlige helt, den gautske kæmpe. De i digtet besungne sagn om Daner og Gauter er oprindelig vistnok danske sagn, som kan være komne til England i 7de eller 8de århundred (Jessen undersøgelser til nordisk oldhistorie s. 48). Da nu de to mænd, som bære navnet *Beowulf* efter selve digtets vidnesbyrd havde sit hjem i det skandinaviske Norden, hvorfra også sagnene om dem må være vandrede ud, så må *Beowulf* være et nordisk navn eller omdannelse af et sådant. Grundtvig har først¹⁾ jævnført den tilsvarende nordiske form *Bjólfr*, hvilket navn bæres af en landnåmsmand fra Vors (Ísl. ss. I, 249. 252). Men det samme navn kan påvises på flere steder som norsk og høres endnu i Norge. I Dipl. Norv. VI nr. 636 (år 1504) forekommer en mand i Sætersdalen ved navn *Bywoff Wlffsson* (skrevet således 3 gange); i Dipl. Norv.

---

¹⁾ Se Brage og Idun IV s. 500. Henvisningen til *Bjólfr* skyldes ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 284 ytrer, Bachlechner i Haupts zeitschr. VIII, 208.

VI nr. 656 (år 1512) omtales samme mand, og dér skrives navnet *Byw*, ligeså i Dipl. Norv. VII nr. 672 (år 1529), hvor der skrives *Byvoger*; hans bedstefader er det måské, vi finde nævnt *Biufuer Vlfsson* i Dipl. Norv. VII nr. 375 (år 1423) ligeså i Sætersdalen; samme brev nævner *Sueinunger Biufsson* og *Gunnilder Biufsdetter* (dativ). Dipl. Norv. I nr. 785 (år 1443) har *Suoenunger Biughsson* som lagrettemand i Telemarken. I Dipl. Norv. VII nr. 787 år 1557 (omr en gård i Fyresdal, nabobygd til Valle i Sætersdalen) nævnes *Biuff* (gen. *Bius*) *Haluorsøn*, samme mand i Dipl. Norv. VII nr. 793 (år 1560) *Biu* (gen. *Bius*) *Halfuorson*; i sidstnævnte brev nævnes også *Biu Anonson*. I Dipl. Norv. VII nr. 794 år 1561 (fra Valle i Sætersdalen) *Toruill Biuffson*. Endnu bruges mandnavnet *Bjug* i Sætersdalen (Ivar Åsen i Folkevennen IV s. 280).

Man kunde herefter tro, at den oprindelige form af dette i Sætersdalen og nabobygden brugelige navn var *Bjúgr* d. e. den krumbøiede. Men dette bliver allerede betænkeligt derved, at det ældste diplom (fra 1423) skriver *Biufuer* d. e. *Bjúver*, og det modbevises vistnok derved, at vi Dipl. Norv. II nr. 691 (år 1426 eller lidt før) s. 518 finde *Thomos Biubson* på Orknø. Den oprindelige form må derfor være *Bjúlfr*: i Sætersdalen bruges mange med *úlfr* sammensatte navne, i hvilke *l* er faldet bort, og den samme udtale kan i stedsnavne påvises fra Orknø, således *Hrólfsey* nu *Rousay*, *Gjálpandisey* nu *Shapinsay*, *Kolbeinsey* nu *Copinsay*, *Kálfey* nu *Cavay* (Munch beskrivelse over Norge s. 206).

Når *Bjúver*, *Bjúv* er blevet til *Bjúger*, *Bjúg*, så er det samme lydovergang søm i *stoge* (i Robygdelaget, Telemarken) for *stofa*, *frúge* (tildels i Telemarken) for *frúva*. I *Byvoff*, *Byv*, *Byvoger* betegner *y* ikke vokalen *y*, men halv vokalen *j*, ligesom f. eks. i *Syolestade* Dipl. Norv. I nr. 985¹).

Da det oldengelske navn *Beowulf* er en gjengivelse af det nordiske, som vi i Norge finde i formerne *Bjólfr*, *Bjúlfr*, så synes det ikke, som Kemble *Beowulf* II s. XIII og Müllenhoff i *Haupts zeitschr.* VII, 411 ff. mente, at kunne forklares af oldsaks. *beo* (gen. pl. *beowō*), *beowōd*, middelnederlandsk *boww* indhøstning, ti denne forklaring lader sig ikke overføre på det nordiske navn.

Derimod er den af Grimm *mythol.* 344, *Simrock Beowulf* s. 177

¹) I navnefortegnelsen til Dipl. Norv. VII gjengives navnet ved *Byulf* (*Biulf*, *Biug*); det vilde rettere gjengives ved *Bjulo* (*Bjug*).

og Müllenhoff nu i *Haupts zeitschr.* XII, 283 f. fremsatte udledning af *beo*, oldn. *bý* en bi formelt mulig, men fra betydningens side, som mig synes, høist usandsynlig.

Efter Müllenhoff er *Beowulf* 'ein held und kriegler im geist und sinn oder von der art des *Beowa*', og i *Beowa* finder han en 'bienengott oder bienenvater'. Men hvorledes skal slig opfatning kunne være mulig ved et nordisk navn? hvor er hos vore forfædre et spor — endog det svageste — af en sådan bigud? eller endog kun af forestillinger om biavlen, som kunde sættes i forbindelse dermed?

Man har ret til at stille *Beowulf Bjólfr* i række med andre mandsnavne. Jeg tror da, at man tør forstå *Bjólfr* som en sammendragning af *Bæjólfr*, *Býjólfr* af *bær*, *býr* gård, ligesom *bæjar* blev til *bjár*; med hensyn til første leds betydning kan jævnføres mandsnavnene oldn. *Húsbjörn*, oldtydsk *Haimulf*, *Gardulf*. Denne forklaring kan ikke gjendrives derved, at Oldengelsk ikke har et til oldn. *bær*, *býr* svarende ord. Englænderne tillæmpede det nordiske navn efter sit eget sprog; navnets etymologi må søges ikke i det sprog, som har optaget det, men i det, fra hvilket det er optaget. På samme måde er det nordiske navn *Hðkunn*, *Hákon* (af *hár* høi og *konr* en ætling) i *Beowulf*-digtet omsat til *Hæðcyn*, der ikke skal etymologisk forklares af Oldengelsk.

Hvis *Beowulf* er det nordiske *Bjólfr* for *Bæjólfr*, så giver navnet ingen støtte for mythiske opfatninger; det kan fra først af have været brugt som rent menneskeligt navn. Kemble (*The Saxons in England* I s. 416) og siden Müllenhoff i *Haupts zeitschr.* XII, 282 ff. har gjort opmærksom på, at et engelsk diplom fra 931 (Kemble cod. dipl. nr. 353) omtaler *Beowan ham* i nærheden af *Grendles mere*, og deraf vistnok med rette sluttet, at den kæmpe, som fældte Grendel, i det engelske folkesagn også kaldtes *Beowa*. Ligeså kaldes skjoldungen *Beowulf* i engelske slægtrækker *Beow*, *Beo*, *Beowinus* (jfr. Kemble *Beowulf* II s. XII f.). *Beowa*, *Beo* synes rettest med Stark (die kosenamen der Germanen i *sitzungsberichte d. kais. akad. d. wiss. philos.-hist. cl.* 52ter bd. Wien 1866 s. 276) at opfattes som forkortning af *Beowulf*, ligesom *Ceótric* kan blive til *Ceóla*, *Oúðulf* og *Oúðwine* til *Cúda*¹⁾.

¹⁾ De forsøg, Grein i *jabrbuch für roman. u. engl. lltt.* IV s. 278 gjør på at knytte *Beowulf*s, *Beaws* navn til stedsnavnene *Bohus* (*Bághús*), *Bjorlanda*, tiltrænge ikke hos nordiske læsere nogen gjendrivelse.

244—245 (485—487):

nó hér cúðlicor cuman ongunnon
lindhæbbende.

Alle udgivere forbinde *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' d. e. landede. Jeg forstår heller *cuman* som nom. plur. af *cuma* (advena, en fremmed); fremmede krigere må her være mente, og dette bør da også helst have fået sit bestemte udtryk. *cuma* bruges om Beówulf 1806 (3605). *cuman* 'fremmede' giver en god modsætning til *cúðlicor*, ti at optræde *cúðlice* vil sige 'på en måde som gode kjendinger og venner pleie at optræde'; jfr. *grétan eode cuman cúðlice* Genesis 2431. *onginnan* forstår jeg her som 'gå frem' 'optræde'; på lignende måde er det brugt Waldere II, 23 (103). *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' synes derimod her et mindre naturligt udtryk. *lindhæbbende* kan ligesåvel bruges adjektivisk som substantivisk.

249—250 (496—497):

nis þæt seldguma
wápnnum geweorðad.

Det synes mig klart, at der må skrives *seldguma* som ett ord, og at dette her må være et nedsættende udtryk. Nærmest ved det rette er Heyne i 2den udgave kommen, når han forklarer: '*seld-guma* ist hier offenbar der gemeine Mann, der nur ein *seld* besitzt, im Gegensatze zu dem edeln, der einen *hof* zu eigen hat'; han jævnfører dermed nht. *húsmán* incola, paganus, nht. *hausmann* der modsættes *hofmann*, fris. *húsmón*, der modsættes *hera*.

Men denne forklaring lægger ind i *seld* en særlig betydning, som ikke kan påvises: det skal være betegnelse for det sted, som en mand af lavere stand eier, men *seld*, *sæld* bruges tværtimod netop om kongshallen, således i Beówulf 1280 (2553). *seldguma* 'salmand' vil efter min mening sige 'en mand, som holder til i en høvdings sal', en mand som er trådt i en høvdings tjeneste; det samme er *selesocg* Grein bibl. I s. 239 v. 34 (Thorpe cod. Exon. p. 288). *seldguma* svarer til oldn. *húskarl* (jfr. også *heimamaðr* og de danske runestenes *heimþegi*); huskarlenes flok kaldes *saldrótt* Hávamál 101, tjenestekvinder *salkonur* Sigurð. in skamma v. 50. Strandvogterens ytring udsiger altså: manden med de prægtige våben er ikke i en høvdings tjeneste, han er selv en høvding, hvis hans åsyn ikke lyver.

I oldeng. *sæld* er vistnok to forskellige ord flydt sammen.

Hvor ordet bruges som i Beow. 1280 (2553) *goond þæt sæld swæfom*, må det stå i forbindelse med *sele* og hunkjønnsordet *sæld* (mansio, domus). Men deraf kan betydningen 'stol' f. eks. *setion on seldum* psalm. 118²² slet ikke forklares. *sæld* 'stol' må, som allerede Diefenbach goth. wtb. II s. 187 har formodet, være omsætning for *sedl*, jfr. *sedel*, nordhumbr. *sedel* dat. *sedle*, og *setl* sæde, oldsaks. (*sedel*) dat. *sedle* i Heliand, *sethel* i sammensætningen *sethelgangi* occasum gloss. Lips. 819 og i gen. pl. *sethlô* confess. 32 Heynes udgave, oldfris. *sedel*. På samme måde er *bold* n. bygning, hus, bolig, hvoraf *byldan*, eng. *to build*, omsat for *bodl*; jfr. det enstydige oldeng. *boil* n. (*boithwela* = *boldwela*, *bylta* = *bylda*, *bytlia* = *byldan*) og oldsaks. (*bodel* eller *bodal* masc.) acc. pl. *bodlôs*, gen. pl. *bodlô* gård og grund (i Heliand), litu. *buklas* opholdssted, bolig istedenfor *butlas*. Feilagtig jævnfører Rieger (alt- und angelsächs. lesebuch wörterbuch) *byldan* bygge med oldn. *bildr* scalprum, oht. *billôn* findere. Således finder jeg også i *meldan*, *mældan*, tale, melde, en omsætning, jfr. *medlan*, *mæslan*, got. *mapljan*. Samme omsætning er indtrådt i oldn. *sæld* for *sæ-dl* jfr. græsk *σάω* sælder.

Da 'sæde' kan opfattes som 'bolig', er det ikke overalt, hvor *sæld* forekommer, let at bestemme, hvilket af de to fra først af forskellige ord man har for sig. På de fleste steder lader det sig dog gjøre at skjelne: på alle de hos Grein under 3) anførte steder er *sæld* at opfatte som omsætning af *sedl*; ligeså i forbindelsen *ádrifan of selde* Satan 173. 187, *ádrifan of þám heán selde* Satan 202, jfr. nordhumbr. *toscoaf ða mæhtigo of sedle* Luc. 1, 52, og sikkerlig også på alle de andre under 2) opførte steder. Derimod de under 1) nævnte steder give os det derfra forskellige ord, som er beslægtet med *sele*.

280—281 (556—559):

gyf him edwendan æfre scolde
bealuwa bisigu, bót eft cuman.

Alle fortolkere undtagen Grundtvig forstå *edwendan* som verbum 'vende sig tilbage, vige, høre op'. Men dette verbum forekommer, såvidt jeg véd, ellers ikke; derimod findes oftere substantivet *edwenden* stans, ophør, hvilket Beow. 1774 (3542) skrives *edwendan*. Dette substantiv finder Grundtvig her vistnok med rette, men det er unødvendigt med ham at indsætte *bealwora bisiga*. *bisigu* er genitiv styret af *edwendan*, ti hunkjønnsord på *u* (o) er, som bekjendt, ofte uforandrede i gen. sg., således

menigeo, hǣlu, hýndo, snytro o. s. v. *scolde cuman* er verbum både til *edwenden* og til *bót*; Beów. 1774 (3542). 2188 (4370) har vi *edwenden, edwenden* forbundet med en deraf styret genitiv og med *cuman* som verbum.

489—490 (971—974):

Site nú tó symle and onsáel meoto
sigebréd-secgum, swá þín sefa hwette.

Det vanskelige udtryk *onsáel meoto* er jeg tilbøielig til at opfatte noget anderledes end Dietrich, Leo, Müllenhoff og de øvrige fortolkere.

onsálan (løse) er her vistnok brugt i overensstemmelse med en hos de oldengelske skalde meget almindelig udtryksmåde: ordene tænkes som en skat, der ligger i et tillukket eller tilbundet gjæmmede; den, som begynder at tale, lukker dette gjæmme op (*wordhord onleác* eller *onwreáh, wordlocan onspeónn*); på samme måde er *onband beaduríne* 501 (995) at forstå 'begyndte at tale tvistens ord' (ikke, som Grein forklarer det, åbenbarede sin hemmelige tilbøielighed til strid). *onsáel* i Hróðgárs tiltale til Beówulf opfatter jeg i lighed hermed som 'udtal' 'ytte du frit'.

meoto er accus. pl. neutr. af *met*, hvorfor ellers *gemet*, pl. *gemeoto* bruges, egentlig mål, passende mål. Nærmest sammenligner jeg Hófuðlausn 20: *kann ek mála mjöt*, jeg véd at tale i velvalgte udtryk, egentlig: jeg kjender det passende mål for udtrykkene, og det af Heyne anførte oldhöitydske: *sprih mezuorte* (Otfried). Således formoder jeg, at *onsáel meoto* her betegner 'tal høviske, velvalgte ord'. 'unsere vorfahren liebten es und unsere dichter lobten es dass alles vor und von edlen gesprochen und gethane 'mit zühten, zühtelichen, schöne' geschah, wie z. b. 'daz si in heten grüezen só rehte schöne getán'. gerade so liebt auch der Angelsachse ein *fægere grétan* Genesis 2104, ein *sprecan fægere tó* Genesis 1900. 2497' (Dietrich i Haupts zeitschr. XI, 412 f.).

sigebréd-secgum må da vel med Grein tages som ett sammensat ord.

767—769 (1527—1531). Efter skindbogen skriver Grein:
dryhtsele dynede, Denum eallum wearð
ceasterbüendum cénra gehwýcum
eorlum ealu scerwen.

Hermed må sammenstilles Andreas 1528, hvor håndskriftet skal have:

myclade mereflód: meodu scerpen wearð
 æfter symbeldæge. Slæpe tóbrugdon
 searuhæbbende.

Det er åbenbart, at vi har væsentlig samme udtryk på begge steder og at der altså på ett af stederne er en skrivfeil, så at enten *ƿ* i Beowulf er skrevet feil for *p* eller omvendt *p* i Andreas skrevet feil for *ƿ*. Med Grimm Andr. u. El. s. XXXVI f. har alle antaget, at det her ved en ordsprogelig talemåde ud-siges, at der blev indjaget folkene stor skræk; men udtrykkets form og bogstavelige mening har været opfattet på mange måder. Af de forskjellige tolkninger skal jeg kun nævne to. Grein forstår *scerwen* som *pcp. pass.* af *scerwan*, for hvilket han formoder betydningen 'verschütten, vergeuden' og hvormed han jævnfører *bescerwan*; *scerpen* ansér han for skrivfeil. Men denne tolkning er af mange grunde umulig: et stærkt verbum *scerwan* måtte, som Grimm bemærker, i *pcp.* lyde *scorwen*. Til et stærkt verbum *scerwan* er der desuden intet spor; *bescerwan* er svagt og kan på grund af sin oprindelse aldrig have været böiet stærkt. Heller ikke er der nogensomhelst støtte for betydningen 'verschütten, vergeuden'; *bescerwan* har den væsentlig forskjellige betydning berøve, og det usammensatte verbum har havt den modsatte betydning, ti *bescerwan*, *bescyrian*, *bescerian* er dannet af *searu* andel, eng. *share* (jfr. *besyruwan*, *besyrian*, *beserian* af *searu*). Aldeles forskjellig er Heynes forklaring i hans 2den udgave: '*scerpen* als [adjectiv] verhält sich zu *scearp* wie *sliden* zu *slide* dirus; die bedeutung ist demnach das bier wurde ihnen scharf, sauer, sie bekamen eine solche angst, dass ihnen gewissermassen das bier am munde umschlug, ihnen nicht mehr angenehm, sondern sauer schmeckte, wie einmal Ayrer sagt: *ich meinete, wann du einem in ein bier sehest, du soltest es sauer machen* (Grimm D. W. I, 1822). Diess *scerpen* stimmt denn auch nun gut zur *biter beorþegu* Andr. 1535; scharf und sauer werden ohnehin oft neben einander genannt und gehen der bedeutung nach in einander über: *diu scharphe síre nó* Parz. 789, 21'. Men fra formens side holder heller ikke denne tolkning stand: et adjektiv *scerpen* vilde ikke, som Heyne siger, forholde sig til *scearp* som *sliden* til *slide*; ti *sliden* er ikke dannet af adjektivet *slide*, men af et substantiv, som er bevaret i got. *slēpa* fem. skade; af samme substantiv er *slide*

dannet ved suffixet *ja*. Et adjektiv *scerpen* er altså uden analogi.

På ret spor har derimod Grein været, når han til Andr. 1528 anmærker '*meodu-scerwen methvergeudung?*' Et sammensat ord giver åbenbart bedre rytmus på begge steder. Jeg holder det for afgjort, at vi her har et substantiv af hunkjøn på *-en*, der er dannet ligesom oldeng. *ed-wenden*, got. *ga-*, *us-vandeins* af *wendan*, *vandjan*, oldeng. *-ræden*, got. *garasideins* af *ge-rædan*, *ga-raidjan*. Hvis Heynes opfatning af udtrykkets bogstavelige mening var den rette, måtte man i Beówulf læse: *eorlum ealu-scerpen* og i Andreas: *meodu-scerpen wearð*. 'skjærpe' heder i oldengelsk form *scerpan*, *soyrpan*, som forudsætter en grundform *skarpjan*; det deraf dannede *scerpen* vilde i gotisk form lyde *skarpeins* (stamme *skarpeini*). Men mod Heynes opfatning taler først den omstændighed, at 'skarp' aldrig betegner 'sur, bitter' (om drik); det anførte sted af Parzival beviser intet: nøden kaldes skarp som den der trykker hårdt (jfr. oldn. *skörp dl*). Desuden er udtrykket 'mjöden blev sur for dem' lidet passende i Andreas, hvor en stormflod styrter ind over de sovende mænd og hvor der lægges til *æfter symbeldæge* (efter gildet), ti hint udtryk måtte i egentlig forstand tværtimod gjælde mænd, som sad ved gildesbordet og drak. Talemåden oplyses ved de i v. 1535—1537 følgende figurlige udtryk om flommen: 'Det var bittert öl, de fik at drikke; mundskjænkene lod ikke vente på sig; der var drik i overflod tillavet for alle fra dagens begyndelse'. Vandene, som overskylle alt, kaldes altså af digteren en bitter drik, som iskjænkes for menneskene; og væsentlig det samme må da være sagt i 1528. Da *scerpen* ikke lader sig forene hermed, læser jeg efter Beówulfhåndskriftet: *meodu-scerwen wearð*.

Ligesom man finder *bescerwan* = *bescerian*, *bescyrian*, således må også *scerwan* = *scerian*, *scyrian* have været brugt, og af dette *scerwan* er *scerwen* fem. afledet. *scerian*, *scyrian* betyder tildele en noget som hans lod, hans andel. *meodu-scerwen wearð* betyder altså: da blev der skjænket mjöd (for alle). På lignende figurlig måde bruges i Oldnorsk *drekka á*: dette betyder egentlig 'drikke en til' (hvorved man selv drikker af bægeret og derpå bringer det til den anden, for at han skal tömme det); men dernæst betegner *drekkr á söen* slår ind (til söfolkene i fartöiet), hvilket altså figurlig udtrykkes således, at et bæger rækkes söfolkene af en af Råns døtre.

I Beowulf 769 (1531), hvor jeg læser *eorlum ealu-sceroen* har udtrykket fjærnet sig lidt mere fra sin bogstavelige mening. Ligetil er det at oversætte 'alle Danerne fik sin ration af øl', for alle Danerne blev der iskjærket, det vil sige: alle Danerne fik en besk skål at tømme. På samme måde bruges i ældre Tydsk *einem einschenken* ofte uden nærmere tilføjelse i betydning af 'bøses und verderbliches bereiten, übel mitspielen', f. ex. *wir schenkten den streitenden tapfer ein und schoneten ihr nicht* (Grimm Deutsch. wtb. III, 268).

976 (1945). Se dette tidskr. s. 49 f. Allerede Grundtvig s. 209 har foreslået *in nýdgripe*.

1146—1152 (2285—2298):

Swylce ferhðfreca Fin eft begeat
 sweordbealo slíðen æt his selfes háms,
 siððan grimne gripe Gúðláf and Ósláf
 æfter sæsiðe sorge mændon,
 ætwiton weána dæl; ne meahte wæfre mód
 forhabban in hreðre. Þá wæs heal roden
 feónða feorum, swilce Fin slægen.

Sætningen *ne meahte wæfre mód forhabban in hreðre* forstå Grein og Heyne: Finns sjæl kunde ikke finde ro i hans legeme, men stundede herfra; sammenlign 2420 (4832) *him wæs geðmor sefa, wæfre and walfús*. Men *mód* findes neppe nogensteds ellers brugt om den døendes sjæl, som vil flygte fra legemet. Og hvis sætningen havde den angivne mening, skulde man have ventet, at den snarere var stillet efter *Fin slægen* og ikke som et moment i handlingens udvikling, der gik forud for *Þá wæs heal roden feónða feorum*. Da Gúðláf og Ósláf har været nævnte nærmest forud, er det naturligere at forstå den nævnte sætning om dem. Jeg tror derfor, at Eittmüller rigtig har tolket: 'ikke kunde deres urolige tanker få hvile i deres bryst', men de kom til udbrud i harmfuld tale og hævnende dád.

roden har jeg tidskr. VIII, 64 foreslået for håndskriftets *hroden*; dette forslag stóttles ved Genesis 2931:

brynegield onbreáð

réccendne weg rommes blóde,
 hvor *onhreáð* er at forstå som *onredd* og ikke som *onhreáð* (smykkede).

1290—1291 (2574—2576):

helm ne gemunde,
byrnan síde, þá hine se bróga angeat.

Til *gemunde* savnes subject, og derfor tror jeg, det er nød-
vendigt efter Greins forslag i 1ste udgave istedenfor *þá hine* at
læse *þe hine* 'den hvem'.

1933—1935 (3859—3864):

nénig þæt dorste deór genéðan
swæsra gesiða nefne sinfreá,
þe hire an dæges eáges starede.

Grein forklarer 'der sie bei tage anstarrte', så at *hire* er
styret af det efterfølgende *an* (= *on*). Men dativen *hire* er,
såvidt jeg skjønner, i denne forbindelse aldeles uforklarlig; der
måtte stå accusativ, jfr. 996 (1986). 1485 (2964). 1781 (3553)
o. s. v. Også 'om dagen' synes her lidet passende. Kemble,
Thorpe og Grundtvig har udgivet:

þe hire án-dæges eágum starede.

Men dativen *hire* lader sig heller ikke her forsvare. *án-
dæges* skal betyde 'daglig'; men denne betydning er ikke hjemlet
og synes lidet passende i sammenhængen. Foruden disse to
fortolkninger, som begge er utilfredsstillende, kjender jeg en
conjectur til dette sted, som blev fremsat af P. A. Munch i
hans forelæsninger:

þe hire and-eáges eágum starede;

derimod véd jeg ikke, hvad Munch anførte mod den almindelige
tydning eller hvorved han støttede sin egen formodning. Denne
formodning synes mig i det væsentlige rigtig: jeg tror, at der
bør læses *and-éges* eller, når man beholder den usædvanlige og
mindre rigtige skrivemåde, *and-éges*. I Gotisk forekommer ad-
verbiet *andauþjō* παρρησία, φανερός, også *andauþiba*; det er
dannet af en adjektivstamme *and-augja* og betyder egentlig:
ligeoverfor (folks) øine, lige i (folks) ansigt. Adverbiet *andauþjō*
vilde i Oldengelsk regelret blive *and-ége*, sammenlign de old-
engelske adverbier på *lice* ligeoverfor got. *samaleikō*. *andéges*
forholder sig til *and-ége, got. *andauþjō* aldeles som *singales*
til *singale*. I Oldnorsk har intet *andeygis* holdt sig; det vilde
med hensyn til endelsen forholde sig til got. *andauþjō*, som
snimhendis (hvis ikke *snimhendis* Íslendingabók cap. 7 er den
ældre form) til got. *sniumundō*; men aldeles tilsvarende dan-
nelser er *andfæxis*, *andsælis*, *andhæris* o. s. v. Når her er

skrevet *andéges* for *andéges*, kan dermed sammenlignes *éggflota*, *éggweard* ved siden af *éggstredm*. *hire* er styret af *andéges*, der forbindes med dativ ligesom *andweard* og oldn. *andwiðgr*.

Bogstavelig oversat står der altså: 'stirrede med øinene ligemod hendes øine' d. e. stirrede hende lige i øinene.

I 1934 (3862) læser jeg med Grundtvig (hvis opfatning af stedet jeg forøvrigt ikke deler) *nefne sin freá* 'uden hendes ægteherre'. *sin* refererer sig ligegodt til et substantiv af hankjøn og af hunkjøn; det sidste f. eks. *bær seó brimwoylf hringa þengel tó hofe sínum* 1507 (3008). Det bruges ikke blot med reflexiv betydning, men også for 'hans' 'hendes', således Crist 1224:

Þonne beóð gesomnad on þá swiðran hond
þá clánan folc Criste sylfum
gecorene bi cystum, þá ær sinne cwide georne
lustum læstun.

Her henviser *sínne*, ligesom *sin* Beów. 1934 (3862), til et ord, som står i en anden sætning og som der ikke engang er subject. Det usammensatte *freá* betegner ofte ægteherren, f. eks. Beów. 641 (1276). Der er altså ingen grund til med Kemble, Thorpe, Grein og Heyne her at antage et ellers ikke forekommende *sinfred* ægteherre. Dette ord bortfalder da også i 3153 (6297).

2488 (4968). Grein har seet, at halvlinjen *hreas blác*, som håndskriftet her har, er ufuldstændig, og han har indsat *hreds heoro-blác*, hvilket giver god mening. Men jeg tror, at det oprindelige snarere er: *hreds hreaþblác*, ti *hred* kunde lettere falde bort efter *hreds*.

2547—2549 (5087—5091):

ne meahthe horde neáh
unbyrnende ænige hwíle.
deóp gedýgan for dracan lége.

deóp synes her at være et mindre tydeligt udtryk, som man gjerne undværer. Da Grundtvig s. 179 vidner 'der kan næsten ligeså godt læses *deor* som *deop* i skindbogen', så formoder også jeg, at det rette er *deór gedýgan*; dog forstår jeg ikke med Grundtvig *deór* som 'et dyr', men som 'den kjækk' d. e. Beowulf. *gedýgan* er 'holde ud'; verbet bruges også, ellers absolut.

s.
uder,

2586—2591 (5165—5174):

Ne wæs þæt eðe sið,
 þæt se mæra maga Ecgþeowes.
 grundwong þone ofgyfan wolde,
 sceolde willan wic eardian
 elles hwergen: swá sceal æghwylc mon
 álétan lændagas.

Disse vers oversætter man almindelig: 'Det gik ikke så let, at Ecgtheows søn vilde opgive denne jord, frivillig skulde indtage en bolig andensteds, som enhver skal forlade dette korte liv'. Således Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 234. Men *grundwong þone* kan, såvidt jeg tror, efter oldengelsk sprogbrug ikke betyde 'denne jord', men må betyde 'den mark'; desuden synes det underligt i denne forbindelse at tale om 'frivillig' at forlade livet, hvorfor også Grein læser *sceolde [soyrmes] willan*. Jeg forstår stedet på følgende måde: 'Ikke gik det så let, at Ecgtheows søn vilde opgive den mark, frivillig skulde opholde sig et andet sted (d. e. at Beówulf skulde ville opgive kampen med dragen og flygte bort); så skal hver mand forlade det korte liv (d. e. så uforfært skal hver mand gå i døden). Sammenlign 2525 (5041 f.), hvor Beówulf har sagt, at han ikke vil vige en fodbred for dragen. *willan* (den instrumentale dativ) er brugt på lignende måde Gen. 504. Grundtvig s. 182 synes at have forstået stedet omtrent som jeg; men han foreslår et par ændringer, som jeg ikke kan finde sandsynlige.

2764—2766 (5521—5524):

Sinc eaðe mæg
 gold on grunde gumcynnes gehwone
 [hord] oferhigian.

Om stedet se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 59 f. *hord* har Grein indsat, fordi *oferhigian* ikke fylder halvlinjen, men det giver uheldig ordstilling. Jeg tror snarere, at det rette er:

Sinc eaðe mæg,
 gold on grunde, gumena cynnes
 gehwone oferhigean.

Jfr. 1057—1058 (2108—2109):

metod eallum weöld
 gumena cynnes;
 Juliaana 718—719: bidde ic monna gehwone
 ælc mena cynnes.
 nelse.

2776—2782 (5545—5557):

segn eác genom,
 beácna beorhtost, bill ærgescód
 (ecg wæs íren) ealdhláfordes,
 þe þára máðma mundbora wæs
 longe hwíle, líg-egesán wæg
 hátne for horde hioroweallende
 middelnihum, óð þæt he morðre swealt.

De fleste fortolkere har forstået *ealdhláfordes* om dragen. Men Grundtvig siger med fuld ret, at 'den gamle herre, som stridsøksen havde tilhørt, kan ikke vel være iiddragen, som brugte ganske andre våben'. Derimod kan jeg ikke give Grundtvig ret i, at *ealdhláfordes* er han som nedgrov skatten og at noget er faldet ud foran 2779 (5550). Müllenhoff i *Haupts zeitschr. n. f. II*, 236 følger Grundtvig i at forstå *ealdhláfordes* om skattens tidligere eier, men slutter deraf, at 2780—2782 (5552—5557) er indskudt af en interpolator. Jeg kan overhoved ikke forlige mig med den opfatning, som på den ene side skaber sig et idealt oprindeligt digt, der er tilskåret efter forud opgjorte teorier og subjectivt skjøn, og på den anden side udskiller en mængde tilsætninger af interpolatorer, hvem man tiltror alskens dumheder.

Müllenhoffs ligesåvelsom Thorpes, Greins og Heynes forklaring gjør det nødvendigt at forandre skindbogens *þám þára* til *þe þára* og grunder sig på en tydning af *ærgescód*, hvis rigtighed ingenlunde er afgjort. Grundtvig har, tror jeg, også her været på ret spor: '*bill ær gescód* vil udgiverne have læst *ær-gescód* og have det oversat 'brass-shod' og 'erz-beschuht'... Jeg vil . . . kun bemærke, at både *ær* og *gescód* findes mange andre steder i kvadet, men aldrig i en lignende bemærkelse, så jeg tænker, indtil videre, at den 'kobberforhudning' er et blændværk'.

Navnlig 1587—1588 (3168—3169) *him ær gescód hild æt Heorote* synes at vise os den rette tydning af *ær gescód* i 2777 (5547). Optage vi denne, blive 'emendationer' og 'atheteser' unødvendige. Jeg læser:

segn eác genom,
 beácna beorhtost: bill ær gescód .t
 (ecg wæs íren) ealdhláfordes a;
 þám þára máðma mundbora wæs ær.
 longe hwíle, lígegesán wæg o. s. v. under,

og jeg oversætter 'hans gamle herres våben havde med sin jærnegg i forveien fældet den som i lang tid havde været disse skattes vogter'. Stykket, som begynder med *bill ér gescóð* og slutter med *moðre swealt*, fortjener vistnok ingen ros i poetisk henseende og siger intet, som ikke andensteds er sagt, men jeg finder deri ingen tilstrækkelig grund til at lade det være tilsat af en interpolator. Og når det i forveien har været sagt, at Wigláf af skatten tog hvad han vilde, så har det god mening at tilføie grunden 'ti dragen, som havde vogtet skatten og skræmt alle bort, var nu fældet'. Ved *ealdhlíford* menes Wigláf's gamle herre Beówulf. Ved *bill* synes at måtte forståes det korte sværd (*wælseax*), hvormed Beówulf havde dræbt ormen, se 2703 (5399), og *bill* er et ord af så omfattende og ubestemt betydning, at jeg neppe tror denne opfatning kan vække betænkelighed; jfr. *ham [wyrme] írenna ecga fornámon, . . . homera láfe* 2828—2829 (5648—5651). *þám* er styret af *gescóð*; ved *þám þára móðma mundborá wæs* menes dragen. *þám* er istedenfor *þám þe*; Grein sprachschatz II s. 569 giver mange eksempler på denne korthed i udtrykket. Beówulf og Wigláf havde vistnok i fællesskab fældet ormen, men Beówulf, som endelig gjorde af med den, nævnes også 2835 (5662) alene som dens bane.

2920—2921 (5833—5835):

Us wæs á syððan

Merewioinga milts ungyfeðe.

At Grundtvig her med rette har fundet det fra historien navnkundige Merovingernavn, kan ikke være tvil underkastet. Derimod tror jeg, at alle udgivere har havt uret i at forkaste hvad håndskriftet har: *Merewioingas*. Dette er sjældnere skrivemåde for *M—inges*, ligesom der 63 (125) er skrevet *Heaðoscilfingas*: 'Merovingens' d. e. Frankerkongens.

3096—3097 (6184—6187):

bæd þæt ge geworhton æfter wines dædum
in bælstede beorh þone heán.

æfter wines dædum 'efter vennens gjærninger' 'i overensstemmelse med eders vennensæle herres bedrifter' giver et kunstlet udtryk. Jeg tror, at det rette er:

æfter wine deádum.

'ter 'til minde om' er fast udtryk i indskrifter (*sette bécun æfter* *æter* og lign.).
nelse.

Ordforklaringer.

æfengrom. Jeg har i dette tidskr. VIII s. 66 påvist, at man i dette ord ikke tør søge eng. *groom*. Som ny grund tilføier jeg, at *groom*, der i 13de årh. forekommer med betydning 'ung dreng', efter al rimelighed er et romansk ord. Sammenlign span. *grumo* liden klump, knop, lidet skud (med sideformen *gromo*), *grumete* liden gut, skibsgut, gl. fransk *gromme*, demin. *gromet* dreng hos en vinhandler (i 13de årh.), deraf nyfransk *gourmet*, holl. *grom* ung dreng (Littre forkaster, men som det synes uden tilstrækkelig grund, Diez's henførelse til span. *grumo*.) Eng. *bridegroom* er vistnok en forandring af oldeng. *brýdguma*, men det godtgjør ikke, at *groom* er opstået af oldeng. *guma* mand.

gyrn 1775 (3543): *hwæt me þæs on éðle edwendan cwom, gyrn æfter gomene*. I Greins sprachschatz vil man finde, at dette ord, som betyder 'kummer, lidelse', ofte forekommer i oldengelsk digtning. Heyne tror med urette, at det er samme ord som *grin*, *gryn* strikke; heller ikke er *gyrn* = oldn. *grunr*. *gyrn* er tværtimod sideform til *gnyrn*; dette viser sig tydelig, når man sammenligner *gyrnwacu* med *gnyrnwacu*; *gyldad nú mid gyrne* Juliana 619 (hvor Bouterwek evangelien in alt-nord-humbr. sprache s. CXXXII feilaglig forklarer *gyrne* af adjektivet *georn*) med *dryhtne guldon mid gnyrne* Genesis 2420; *þá wæs ford cumen geðc æfter gyrne* Andr. 1587 med *þe hire brungen wæs gnyrna tó geðce* Elene 1139. At *gyrn* er sideform til *gnyrn*, sér man også af oldsaks. *gornword* = oldeng. *gnornword*, oldsaks. *gornón* sørge, klage = *gnornón*, oldeng. *gnornian*. En tredje sideform med *gr* i fremlyden har vi i oldeng. *grorn* sorg = *gnorn*, *grornhof* = *gnornhof*, *grornian* sørge = *gnornian*, oldsaks. *grornón* Hel. 805. 1687 i det Cottonske hskr., medens Münchener 1 r. på begge steder har *gornón*.

gyrn kunde være opstået af *gryrn* ved dissimilation, men *wurs* taler for, at *gyrn* er den ældste form. Hvis dette er første i *gryrn* vel være opstået ligesom i fransk *trésor wurus*, andet r i *perdriz* = *perdix*, eng. *bridegroom* = *brýdguma* o. s. v. Grimm (Andreas u. Elene s. 128), og Rieger (lesebuch) opføre med urette nominativ-*gyrne*, *gnyrne*, da *gyrn* forekommer ikke alene i det sted af Beow., men også gåde 16 v. 6 i Exeterbogen; rimod opfatte de med rette disse to ord som sideformer. Deres kjøn kan neppe afgjøres efter de steder, jeg kjender,

men det er neppe rigtigt, når Grein opfører *gnyrn* som hankjønnsord, derimod *gyrn* som hankjønns- og intetkjønnsord.

Det nævnte ord *grorn* har vi vel også i runeindskriften på den af Mr. Franks opdagede æske af hvalben (Stephens *runic monuments* p. 474):

WARÐ GASRIC GRORN,
ÐÆR HE ON GREUT GISWOM.

Jeg formoder, at der skal oversættes: 'der blev skrækkelig sorg', medens Haigh (*the conquest of Britain* p. 43) oversætter 'his hazy sovereignty was overthrown' og Stephens (p. 475) 'he was gasht to death in his gambols'. Med *gásric* jfr. gammeleng. *gashful* skrækkelig.

onhohsnian 1944 (3881—3882):

huru þæt onhohsnode Heminges mæg.

onhohsnode har de fleste udgivere, som jeg tror, fuldkommen rigtig indsat for skindbogens *on hohsnod*, men ordets betydning og oprindelse er hidtil neppe funden.

Dietrich har i sin særdeles lærerige afhandling i *Haupts zeitschr.* XI s. 413 ff. efter en antydning af Thorpe sat ordet i forbindelse med oldeng. *husc* (= oldsaks. *hosc*), *onhyscan*, *hihendes* (subsannantis) og derefter sluttet, at det betyder 'spotte' 'dadle'. Men denne betydning synes ikke at passe ret til sammenhængen, som Grein i *Jahrbuch für romanische u. engl. lit.* IV, 284 vistnok rigtig forklarer således: 'Das geht aus dem ganzen zusammenhange unzweideutig hervor, dass der ausdruck *Heminges mæg*, Hemings verwandter, an der ersten stelle (v. 1944) nicht wie am ende der episode den *Eomær*, sondern nur den *Offa* bezeichnen kann: dieser machte der früheren unweiblichen sitte seiner gemahlin bald nach der vermählung ein ende'. Jeg oversætter *onhohsnode* ved 'hemmede'. *onhohsnian* betyder egentlig overskjære ens haser eller hæsener, det er denominativ af *hohsinu*, pl. *hoh-sina* og altså en sammendragning af *onhohsinian*. Samme verbum er middelhøitydsk *enthähsenen* eller uden præfix *hähsenen*, *hähsenen* (mhd. wtb. I, 612), oht. *hahsanón* (Graff IV, 800); svensk dial. *hasa* 'afskära senorna i den bakåt böjda delen af ett djurs bakben' i Vesterbotten (Rietz). Stammeordet *hohsinu*, pl. *hohsina* gjenfindes i oldn. *hásin*, pl. *hásinar*, oldfris. *hoxene*, *hoxne*, nordfris. *hagsen*, *hogsen*, middelnederlandsk *heisene*, schweiz. *hagene*, baier. *häcken*, middelhøitydsk *hähse*, dansk *hase*, svensk dial. *has*. Dette ord er åbenbart sammensat og indeholder som første led oldeng. *hoh*, *hó* hæl, eng. *hough*, som

andet *sinu* sene; et til *hoh* svarende ord har vi også i isl. *háband* 'et slags tøreband, som bindes om haserne (især på får)'. Ved den stedfundne sammendragning har mht. *hahse*, dansk *hase* fået udseende af at være et usammensat ord, men efter det oplyste er det urigtigt, når Curtius grundzüge d. griech. etym. 2te ausg. s. 141 og Fick wörterbuch' der indogerm. ur-sprache s. 25 antage mht. *hahse* for identisk med lat. *coxa*, sanskr. *kaśā*. Sammenlign med det her udviklede Diefenbach goth. wörterb. II, 495. *onhohonian* overskjære haserne eller hæl-senerne er bleven det figurlige udtryk for at afkræfte, svække, hemme; denne figurlige brug af ordet kunde såmeget lettere blive almindelig, som det efter vore sagnhistoriske fortællinger var en i den ældste tid ofte anvendt straf at gennemskjære fodsenerne (Grimm rechtsalt. 707). Lignende er betydningsudviklingen i tysk *hemmen*, oldn. *hamla*, lat. *subnervare*.

unhár 'meget grå' se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 71. På skrivemåden *un* for *on* kunde flere eksempler nævnes (*un reordadon* Satan 66; nordhumbr. *untuna* — *ontýnan*; *Onlaf rex un stue* på en svensk mynt slagen under Olav Skötkonung se Rydqvist svenska språkets lagar IV, 151), men når jeg efter Grimm har sagt: 'un-, der svarer til tysk un-, vort u-, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel', så tiltrænger dette rettelse. Hoefler i Germania XIV, 203 ff. påviser, at tysk un- kan forstærke og overdrive, og at desuden det ved un- udtrykte forstærkende bibegreb igjen kan svækkes og i tidens løb tabe sig ganske, så at sammensætninger med un- i betydning blive lige de usammensatte ord. Dette gjælder også ved sammensætning med adjektiver; således i Sydtydskland *untief* meget dyb, *ungross*, *unreich*, *unlang*, *unschwer*; også ofte i Nedertydsk f. eks. *unstormelich* überaus stürmisch, *unplump* o. s. v. I Engelsk fra ældre og nyere tid har jeg ikke fundet denne brug, men efter de fra Tydsk nævnte eksempler finder jeg det nu rimeligt, at *unhár* 'meget grå' indeholder det oprindelig negtende un-. Men hvor o- i svenske og norske bygdemål forstærker, er det opstået af of- og har intet med tysk un- at gjøre.

wælfah 1128 (2249): *wælfægne winter*. Dette adjektiv, hvoraf *wælfæhs* 2028 (4050) er afledet, betyder 'som udøver dødbringende fiendskab', omtrent d. s. s. *wælgrim*. Jeg forstår det her som epitheton ornans 'den grumme vinter', 'den slemme vinter', jfr. *der leide winter* Grimm myth. 719; *Vindswalr hann*

er Vasaðar son, ok váru þeir óttungar grimmir ok svalbrjóstaðir, ok hefir Vetr þeirra skaplyndi Edda I, 89.

Finnsburg.

Da brudstykket om Finns og Frisernes overfald på Danerne under Hnæf og Hengest i Finnsborg står i nær forbindelse med Beówulfdigtet, så tilføier jeg et par bemærkninger til hint.

Sammenhængen ved brudstykkets begyndelse udtrykker Grundtvig klart således: 'da lårnvægteren, eller hvem det end er, har fremført sine gjætninger om hvad det er man skimter i mørket, da svarer høvdingen: det er hverken det ene eller det andet, som du tænker, men det er krig og nidingsværk'. Da den danske høvding siger: ikke er det denne hals tinder (*hornas*) som brænde (v. 4), så må det, han her benægter, have været nævnt som formodning af lårnvægteren (eller hvem det nu er han taler med). V. 1 tør derfor udfyldes: [*þeorhtor hor*]nas byrnað néfre. Det samme har vel Grein villet udtrykke ved [*þeorhtre hor*]nas o. s. v.; *hornas* har Rieger først fundet. Ublands udfyldning [*beác*]nas (Germania II, 354) kan ikke være rigtig, da *beácen* er intetkjønsord.

5—6. (9—13):

ac hér forð berað . . . . .
 . . . . . fugelas singað,
 gylleð græghama, gúðwudu hlynned,
 scyld scefte oncwýð.

Rieger har først fremsat den formodning, at der efter *berað* mangler to halvlinjer. Han har seet, at *hér forð berað* kun er brudstykke af en sætning, som han tænkte sig udfyldt ved tilføielse af *fyrdsearu rincas*. Men også *fugelas singað* er efter mit skjøn ufuldstændigt: høvdingen udtaler, at det er væbnede flender som skride frem til natligt overfald; men hermed kan fuglesang intet have at gjøre. Man har vistnok villet forstå det således, at fuglene sang, fordi de troede, det gryede ad dag. Men denne forståelse kan ikke være den rette. Det måtte da have været sagt, ikke blot at fuglene sang, men også hvorfor. Ved denne opfatning misforstår man desuden *gylleð græghama* som 'sirissen (fårekylingen) piber' og lægger ikke mærke til, at *fugleðs singað*, *gylleð græghama* i indhold må være ensartede med de to følgende sætninger. *gylleð græghama* må med Rieger og fl. forståes 'gråhammen (d. e. den grå brynje) klirrer', og

dette gjør det mindre sandsynligt ved *fugelas singað* at tænke på rovfuglenes skrig og at udfylde [*fylle on wotnum*] *fugelas singað*. Jeg tror med Ettmüller, at de fugle, som synge, mens klang høres af brynjer, spyd og skjolde, er de fjædrede pile. Men pilene kunde ikke kaldes *fugelas* uden videre: i det forud for dette ord manglende halvvers må have stået et nærmere bestemmende tillæg. Mulig har skalden her kaldt pilene *flán-bogan fugelas* ell. lign. I norrøn skaldskab kaldes pilene buestrængens, brynjens eller sårenes fugle (*gögl strenjjar*, *bryngögl*, *sárgögl*).

12 (21—22). Høvdingen byder sine mænd vågne til kamp:

habbað eowre handa, hicgeað on ellen.

Hos Hickes står *landa*, hvilket er meningsløst; men ved at indsætte *handa* får man heller ikke frem noget let forståeligt udtryk.

Jeg formoder:

habbað eowre linda.

Jfr. *lindhæbbende*. *a* er læst feil for *i* ligesom i v. 36 (67), hvie Grundtvig dér har ret i at indsætte *hwearstiora*. Ellers forekommer flertalsformen *linda*; men *e* og *a* skifter i nom. acc. pl. af hunkjønnsord (*ecge* og *ecga*, *dæde* og *dæda* o. s. v.).

14—15 (25—26). Man kan læse som én langlinje:

Þá áras monig goldhladen þegn gyrde hine his swurde.

Sammenlign f. eks. Beow. 1484 (2961 f.):

mæg þonne on þæm golde ongitan Geáta dryhten.

Andr. 1471 står *áras* i spidsen af verset uden at alliterationens vægt hviler derpå. Der er altså ingen nødvendighed for at tage *Þá áras monig* som en halvlinje for sig og derforan at indskyde *rincas mine*.

Waldere.

I 1860 var jeg den første, der havde den glæde at gennemlæse de to skindblade, som indeholde brudstykkerne af digtet, og jeg tog dengang en nøiagtig afskrift, som jeg gjentagne gange confererede med originalen. Nu i 1869 har jeg desuden fra min ven docent Lyngby fået sendt en særdeles nøiagtig redegjørelse for en sammenligning af Stephens's udgave med de gamle skindblade; til denne stottes efterfølgende bemærkninger, navnlig de til II, 10 og til II, 23.

I, 13 (22). Håndskriftet har feilagtig *sweord wlegan* (y for p).

I, 19 (34). *icde* er i hskr. skrevet tæt sammen.

I, 29 (54). Min indvending mod formodningen *bega* istedenfor *bedga*, at der i forveien er nævnt tre forskellige slags kostbarheder, er neppe afgjørende. Grimm deutsche gramm. IV, 954 f., Müller-Zarncke mhd. wtb. I, 98 b, Zingerle Germania VI, 224 f. og Schröder Germania XIV, 83 påvise, at *beide* i ældre Tydsk (Höitydsk og Lavtydsk) ofte henviser til tre. Samme sprogbrug er nordisk, således: *biscope ok riddara ok swena badhe* gamla krönikan v. 379 (Klemmings udg.); ligeså i Oldnorsk ved *bæði*, se Oxfordordbogen.

I, 31 (58). I hskr. er foran *ær* skrevet *her*, som er glemt hos Grein.

II, 10 (76). Efter trækkene i min eftertegning har jeg gjættet *durh fífela gesteald* (domicilium), og Lyngby erklærer efter gjentaget eftersyn, at læsningen *gesteald* ikke er umulig.

II, 16 (89). Hskr. har *feta*, ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 271 antyder, *fēta*.

II, 17 (90). Hskr. har *headu*, ikke *heado*.

II, 19 (94). I hskr. kan kun læses *geapnøb*, ikke *geapueb*.

II, 23 (102). Bogstaverne i hskr. efter *þon* d. e. *þonne* sidst i en linje (den følgende begynder med *un mægas*) er utydelige, men det er tydeligt, at der hverken kan læses *yflo* eller *alle*. Første bogstav er snarest *o*; kunde efter formen også være nederste del af *ð*, derimod neppe *ɣ* (w). De følgende træk har lighed med *ig*, men kanské endnu større med *ŋ* (sammen-lyngtet tegn for *ng* i islandske håndskrifter); dog véd jeg ikke, om dette bogstavtegn nogensinde er fundet i engelske håndskrifter. Hverken *oig* eller *dig* synes her at give nogen mening. Jeg vover at nævne følgende indfald, på hvilket jeg dog slet ikke stoler:

þonne ongun mægas eft ongyrnad.

ongyrnad (så har hskr., ikke *onginnad*) betyder her vistnok 'irruunt', som Dietrich og Grein forklare det. Skulde *ongun* (for *ongum*) kunne betyde 'med hvasse våben' eller kanské særlig 'med spyd' og være dat. pl. af *onga* m. en brodd, som forekommer i Exeterbogens 24de gåde v. 4, hvor *ætren onga* skal forståes om en pil?? Sammenlign oldhöitydsk *ango* brodd Graff I, 345, jfr. *ἀγγωνες* Frankernes spyd hos Agathias¹). Om endelsen *-un* for *-um* jfr. min bemærkning til Beów. 84 (168).

II, 25 (107). Hskr. har *Sede*.

¹) Derimod det spyd, som Dietrich i Haupts zeitschr. n. f. II, 93 vil finde i ANG på Mynchebergspydspidsen, rammer aldeles ikke.

II, 27 (110). *sees* skrevet sammen i hskr.

II, 28 (112). *to gode* hskr., ikke *æt gode*, som Männenhoff i Haupts zeitschr. XII, 273 formoder.

The copies of some runic stones.

By *George Stephens.*

In the last number of 'Tidskrift for Philologi' Prof. S. Bugge has given us No. 3 of his interesting 'Bidrag'. I will not again enter into the questions in dispute between us, but will only make an observation or two as to *matters of fact*.

At p. 172 my friend says that the 4th rune in the 2nd line of THE REIDSTAD STONE is < (C), not ſ (S), and this because the letter S would otherwise be too small, and because the bend to the left below is so irregular that it must be accidental. In his letter to me when he kindly corrected my engraving with the stone before him (which I have never seen), Prof. Bugge said that this 4th stave was ſ, not <. In the paper casts with which he favored me — the one ink-t-in by his own hand, the other untouched, just as it left the stone — the rune is plainly ſ, not <, the lower mark no more accidental than the upper. Smaller characters often intermix with others, to save room or for ornament, and there is no reason whatever for calling the lower bend accidental. The 5th stave in this line Prof. B. says is R (R), not ʌ (U). These two letters, as we all know, often nearly resemble each other, and the stave here may be R, but it is certainly much more like the ʌ in the 1st line than the R in the 3rd. We must therefore be led by the context, which certainly, as I think, shows it to be U. Rune 6 he says is ƒ, not ƒ, for that the top arm has scaled off, and the N is otherwise here carved ƒ. As the character is injured, we cannot say that it ever had any arm at the top, of which there is neither sign nor need. And as to N being otherwise ƒ on this block, we know that a letter is often cut 2, 3, even 4 or 5 ways on the same monument. The 2 last runes in this line, my learned friend adds, are not happily given in my woodcut,

and are $\mathfrak{F}\mathfrak{M}$, not $\mathfrak{B}\mathfrak{R}$. My woodcut, which here as elsewhere agrees with the paper casts, was kindly and carefully and repeatedly *corrected by Prof. Bugge himself* (as I have stated on my p. 257), and therefore the fault, if any, is *not mine*. I do not, however, think there is any fault. The paper casts are now before me; the letters, as my engraving shows, are injured; but, as far as my eyes go, *both casts* give $\mathfrak{B}$, while *the ink* cast has $\mathfrak{R}$, *the plain* cast $\mathfrak{R}$, or, adding the flaws on the stone (see my woodcut) $\mathfrak{M}$. Thus $\mathfrak{BO}$, not $\mathfrak{EM}$. See my text, p. 257.

THE VÅNGA STONE (my p. 836). Baron Djurklou's paper cast (as well as his drawing) gives the 2nd rune from the right as $\mathfrak{V}$, Prof. Bugge (p. 185) as $\mathfrak{V}$. We must wait for a third cast to decide which is correct.

At my friend's p. 195. Of course the meaning of my strong word *unheard-of*, was merely, as most of my readers would see, that *the name* of the stone-raiser or rune-carver (when such is mentioned) is so universal, that is, its *absence* is so excessively rare, that we should never resort to such absence when we *can* find the name on the stone by taking the formula in another way; while, should the name really be absent, we may usually suppose that there has been a *duplicate stone* on which *the name was given*, tho that second stone is now lost. We have many such duplicate or triplicate runic stones, the one of which mentions such details, not found on the other. Prof. B's reference (Bidrag, III, 195) to the Skafså stone (given by him in Bidrag, II, 360) is an inadvertence, as the $\text{KOP-
MONTR OUK \mathfrak{F}$ IR ONLOTR are the ORNAIRS SUNIR spoken of at the beginning of the inscription.

THE STENTOFTEN STONE (my p. 169). Of this I will endeavor to get a plaster cast. We shall then see who is right. Meantime, as to the marks which are now *absent*, Prof. B. has not said one word about the *scaling away of the surface* (see my p. 170), on account of which I had the stone moved from the open field into the church-porch. Nor has he remarked that the letters given by me, were given 20 years before by Worsaae and his artist, when everything must have suffered less than 20 or 30 years afterwards.

THE SÖLVESBORG STONE (my p. 193). Of this also I will get a cast. Meantime the letters found out by Prof. B. neither I nor my artist could see when we spent several days at Sölvesborg making our copy, and as little were they visible

to Worsaae and his artist when they made their copy 20 years before. For both our copies agree. In my opinion, Prof. B's copy is all combination and fancy. The stone has no sign of ever having been higher than it is, and the *real letters* are so *very deeply cut*, and the block is so hard and so well preserved, that the small undulations he speaks of (*all* of them shown in my engraving) *cannot possibly* be lettermarks. The runes are carved smaller in each line the higher up they go to suit the shape and condition of the block — as is so often the case —, and the break on the right was there when the runesmith began his work. All this I said before, at my p. 194, and a fresh examination of the stone this summer has only still further strengthened my views.

Et Par Ord om Rabelais's Gargantua.

af *Vilh. Bjerrting.*

I 19de Hefte af Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv har Hr. Cand. theol. Schandorph leveret en Afhandling om en af den franske Litteraturs mærkeligste og originaleste Forfattere, François Rabelais¹⁾. Afhandlingen er livlig skreven og vel skikket til at henlede et større Publikums Opmærksomhed paa et Værk, der vel neppe tæller mange Læsere hos os, men der i Frankrig altid har været høit skattet og ofte benyttet af flere af de anseteste Forfattere. At det tillige har staaet i stor Yndest hos det læsende Publikum i Almindelighed, fremgaaer af det overordentlig store Antal Udgaver, hvorover Brunet (*Manuel du*

---

¹⁾ Hr. Sch. kalder Rabelais's Fødeby Chinon en lille Landsby. Dette er en Feiltagelse. Chinon er *chef-lieu* for et Arrondissement og Valgstedet for en Deputeret til *Corps-législatif*. Byen er bekjendt for sin ualmindelig smukke Belliggenhed og er en af de ældste Byer i Frankrig; den omtales allerede i det 5te Aarhundrede som en temmelig anseelig By. Det var her at Carl VII residerede tilligemed Agnès Soré, da Jeanne Darc i 1429 første Gang fremstillede sig for Kongen, 54 Aar før Rabelais blev født.

libraire T. IV. 1863) meddeler en Liste, der fylder 30 Spalter. Af alle disse Udgaver er der imidlertid ingen, der med Hensyn til Textens kritiske Behandling og Fortolkning svarer til den nyere Sprogvidenskabs Fordringer, saaledes som disse i den sidste Snees Aar ere blevne hævdede i Frankrig af de fra *École des chartes* udgaaede Sprogforskere. At den af Hr. Sch. omtalte, af Paul Lacroix i 1868 besørgede Udgave ikke gjør nogen Undtagelse fra denne almindelige Dom, har jeg Grund til at formode, skjönt jeg ikke kjender den. Paul Lacroix (*Bibliophile Jacob*) skriver nemlig overordentlig mange Bøger, deriblandt ogsaa philologiske; men om end disse sidste for en Deel Aar tilbage kunde nyde en vis Anseelse, er den Tid nu forbi, da de kunde ansees for fyldestgjørende. Et slaaende Exempel paa hans Upaalidelighed vil man finde i hans i litterair Henseende aldeles uanstændige Udgave af *Maistre Pierre Pathelin* (1859), en Udgave, der maa betegnes som et aabenbart Tilbageskridt ligeover for den af Génin i 1854 besørgede, hvilke Mangler denne sidste end iøvrigt maatte have i enkelte Punkter. Paul Lacroix synes overhovedet ikke at have havt andet Öiemed med sin Udgave end at overøse den tre Aar iforvejen afdøde Génin med Grovheder. Hvor blind hans Iver i denne Henseende har været, sees iblandt Andet deraf, at han for at modsige Génin udførlig udvikler, at *Pathelin* maa være forfattet mellem 1467 og 1470 af Pierre Blanchet, skjönt han selv siger om denne, at han er født 1459 og altsaa kun har været mellem 8 og 11 Aar gammel, da han skulde have forfattet det omtalte Stykke.

I Betragtning af den ovenfor omtalte Beskaffenhed af de tidligere Udgaver, er det for Ynderne af Rabelais meget glædeligt, at der i den allersidste Tid samtidig er paabegyndt tre forskjellige Udgaver af hans Værker, alle tre besørgede af Mænd, der ere en saadan Opgave fuldkommen voxne. Den ene af disse Udgaver besørges af Pierre Jannet, den bekjendte Udgiver af *Bibliothèque elzévirienne*, af *Ancien théâtre français* o. s. v.; dette er den billigste af de tre Udgaver og tillige den videst fremskredne; af de 6 Bind à 2 fr., hvoraf den skal bestaae, ere de 5 første Bind udkomne i 1867—68, indeholdende hele Texten; det 6te Bind skal indeholde Glossar, Commentarer o. s. v. En anden Udgave skyldes Marty Laveaux, Secreter ved *École des chartes*; den skal udgjøre 5 Bind à 10 fr.; 1ste Binds 1ste Afdeling udkom 1868. Den tredie Udgave besørges af Anatole de Montaiglon, der har afløst den i Begyndelsen af

1868 i en Alder af ikke fuldt 53 Aar afdøde Vallet de Virville som Professor ved *École des chartes*; denne Udgave skal bestaae af 3 Bind à 20 fr.; 1ste Deel udkom ifjor. Alle disse paabegyndte Udgaver omtales meget fordeelagtig i en Anmeldelse i *Revue critique* for 6te Marts 1869 af Gaston Paris, der betegner dem som et betydeligt Fremskridt i Forhold til de tidligere; kun beklager han, at de alle tre have lagt den sidste af Rabelais selv gennemsete Udgave til Grund, (naturligviis med Angivelse af alle Varianter fra tidligere Udgaver), medens han gjerne havde seet, at een af dem havde gjengivet den ældste Text, der paa mange Steder er langt dristigere, navnlig ligeover for Geistligheden, end den sidste godt kunde være det, efter at Rabelais selv var bleven Sognepræst. Da Gaston Paris i denne Anmeldelse aldeles ikke berører den af P. Lacroix Aaret iforveien besørgede Udgave, der netop gjengiver den ældste Text, synes denne Forbigaaelse at bestyrke den ovenfor udtalte Formodning om denne Udgaves ringe Værd.

Efter disse indledende Bemærkninger skal jeg vende mig til det, som jeg nærmest ønsker at henlede Opmærksomheden paa, nemlig det omtvistede Spørgsmaal om Oprindelsen til Rabelais's *Gargantua*, et Spørgsmaal der er blevet reist af H. Gaidoz i et af ham i 1868 udgivet lille Skrift: *Gargantua. Essai de mythologie celtique*. Dette Skrift er blevet anmeldt af d'Arbois de Jubainville i November-December Hefte af *Bibliothèque de l'École des chartes* og senere af Gaston Paris i *Revue critique* for 22de Mai 1869. Det er det væsentlige Indhold af disse Undersøgelser, som jeg skal tillade mig at benytte i de nedenstaaende Bemærkninger.

Man forestiller sig i Almindelighed, at Gargantua ene skyldes Rabelais's egen Fantasi, idet man antager, at den ældste Udgave, der haves af dette Værk (1535), er en af Rabelais selv foretagen fuldstændig Omarbeidelse af en af ham tidligere forfattet og 1532 i Lyon udgiven Bog: *Les grandes et inestimables croniques du grand et enorme geant Gargantua*, der senere mange Gange med større eller mindre Moderniseringer af Sproget er gjenoptrykt i den under Navnet *Bibliothèque bleue* bekjendte Samling Folkeböger. Denne Mening deles blandt Andre ogsaa af Brunet i hans *Manuel du libraire*, og Hr. Sch. har saaledes havt tilstrækkelig Grund til (Side 249 i Tidsskriftet) at gaae ud herfra. Gaidoz fraskriver dog Rabelais enhver Andeel i ovenanførte *Chroniques gargantuines*, hvori han seer en ukunstlet Frem-

stilling af de om Gargantua paa forskjellige Steder udbredte Folkesagn. At Rabelais ikke kan være Forfatteren finder han bestyrket derved, at Gargantuas Historie allerede i 1526 omtales som en af den Tids yndede Folkebøger, nemlig i den af Charles Bourdigné, halvt i Prosa halvt paa Vers, forfattede *Légende joyeuse maistre Pierre Faifeu contenant plusieurs singularités et veritez*. En Oversigt over de forskjellige Sagn og Legender om Gargantua, der endnu paa flere Steder i Frankrig leve i Folkets Mund, er af den ansete, for omtrent et Aar siden som Professor ved *Écoles des chartes* afdøde Félix Bourquelot leveret i 17de Bind af *Mémoires de la société des antiquaires de France*, og Gaidoz vil endog føre disse Sagn tilbage til en keltisk Oprindelse.

Man kan næsten sige, at der i vore Dage hører et vist Mod til i Frankrig at tale om keltisk Oprindelse. Ved de store Udskielser, hvori *Académie celtique* — der blandt sine Medlemmer ogsaa talte danske Lærde, saasom L. Engelstoft og G. J. Thorkelin¹⁾ — i Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde sig skyldigt, bleve i Frankrig de keltiske Studier bragte i fuldstændigt Vanrygte. Herfra formaaede ikke Adolphe Pictet's i 1837 udkomne grundige Værk *De l'affinité des langues celtiques avec le Sanscrit* at hæve dem, skjøndt hans Arbeide blev priisbelønnet af *Académie des inscriptions et belles-lettres*. Endnu mindre formaaede W-F. Edwards's i 1844 udgivne og ligeledes kronede Priisskrift *Recherches sur les langues celtiques* at vække nogen Interesse for de keltiske Studier. Vel har Hersart de La Villemarqué i en Række af Aar ufortrødent arbeidet paa at udbrede Kundskab til bretonsk Sprog og Litteratur; men da han i denne Retning har viist samme Eensidighed som Fauriel viste med Hensyn til Provençalsk, have hans Bestræbelser ikke havt synderligt Held. Af de fra *École des chartes* udgaaede Lærde har d'Arbois de Jubainville særlig lagt sig efter Keltisk; men det er især en af de yngste og dygtigste af disse Lærde, den ovenfor nævnte H. Gaidoz, som med Iver har kastet sig over disse Studier; for at udbrede dem agter han at udgive en *Revue celtique*, hvis han kan samle 200 Subscribenter. (Allerede denne Tvivl synes ret betegnende).

¹⁾ Jfr. Medlemslisten i 1ste Bind af *Mémoires de l'Académie celtique*, hvor der ogsaa findes et noget mystisk Navn paa et andet dansk Medlem • *Monsieur Nyemso*.. Mon det ikke skulde være R. Nyerup?

I det ovenfor nævnte lille Skrift anfører nu Gaidoz de Grunde, hvorpaa han støtter sin Paastand om, at Sagnet om Gargantua oprindeligt er keltisk. Idet han henviser til det store Antal Stedligheder, Steensætninger, Høie o. s. v., hvortil Gargantuas Navn er knyttet, søger han at godtgjøre, at Sagnet om ham ligesaa vel fandtes i England som i Frankrig. Han henfører Navnet til de kymriske Sagn i Wales og anseer Gargantua for at være identisk med den «Gargant», der forekommer i disse Sagn og af Geoffroi af Monmouth, som i det 12te Aarhundrede optegnede disse Sagn, omtales under Navnet *Gurguntius filius Belem*. Om denne Gurguntius beretter Geoffroi af Monmouth, at han var den anden af de mythiske Konger i Storbritannien og havde foræret det endnu ubeboede Irland til Anføreren for den første Koloni, som nedsatte sig paa denne Ø. Navnet Gargant betragter Gaidoz som Nutids Tillægsform af *garg*, den intensive Form af den galliske Rod *gar* ɔ: sluge, fortære. Denne Tillægsform er da først bleven brugt som Tillægsform til en keltisk Guddom, nemlig den galliske Herkules, med Hensyn til at det var til ham, at de store Menneskeoffre bragtes, som Gallerne brændte i kæmpemæssige, af Vjinder flettede Menneskefigurer. Af Herkules's Tilnavn havde der senere uddannet sig en særegen mythisk Person (Gargantua), og saavel denne som den galliske Herkules skulde oprindeligt tilhøre en Sol-Mythe.

D'Arbois de Jubainville gjør ingen Indvendinger mod Gaidoz's Fremstilling; Gaston Paris finder denne «sindrige og lærde Theori» at være tiltalende og endog sandsynlig, men har dog endeel Tvivl ved flere Punkter. Han er enig med Gaidoz i, at Gargantua er ældre end Rabelais, og at denne ingen Andeel har i *Chroniques gargantines*, som han endog antager for ældre end Charles Bourdigné. Han formoder nemlig, at der af *Chroniques* har været en tidligere Udgave end den vi nu have fra 1532, og at det er til denne ældre Udgave at Bourdigné sigter. Paa denne Formodning bygger han en anden Formodning, nemlig at Navnet Gargantua først gennem *Chroniques gargantines* har udbredt sig blandt Folket og af dette derefter er blevet overført paa de Stedligheder, som nu i forskjellige Provindser bære dette Navn, medens de tidligere blot skulde have været tilskrevne en eller anden Kæmpe, saaledes som noget Saadant er Tilfældet paa flere andre Steder. Han udhæver derhos, at folkelige Sagn om saadanne Kæmper, hvis Navn knytter

sig til visse Stedligheder, findes i alle Lande. Fremdeles anseer han det ikke for afgjort, at Gargantua er identisk med Gurguntius, der ingensteds er fremstillet som en Kæmpe, og hvis Navn ikke er knyttet til nogen Stedlighed i England. Endelig ytrer han Tvivl om, at et Tilnavn for en keltisk Guddom skulde have holdt sig saa længe med sin mythiske Betydning. Disse Indvendinger ere ganske vist ikke uden Vægt, skjøndt de ikke kunne ansees for afgjørende, hvilket Gaston Paris ogsaa anerkjender. I det Hele yder han det lille Skrift en varm Anerkjendelse, hvilket for hans Vedkommende ikke er almindeligt med Hensyn til hvad der udkommer i Frankrig. I ethvert Tilfælde kan der ikke være Tvivl om, at Gaidoz vil søge at besvare hans Indvendinger, og Sagen vil da blive yderligere oplyst.

Det er almindeligt med Hensyn til Rabelais at udhæve hans *esprit gaulois*; det vilde nu være ret interessant, hvis det skulde vise sig, at hans Gargantua ogsaa er *gaulois* i dette Ords egentlige Betydning.

I Novbr. 1869.

Anmeldelse.

Samling af Sveriges gamla lagar. 12 Bind i 4, 1827 — 69.

Et værk, betydningsfuldt som få i den svenske og nordiske bogverden, er nylig fuldendt. Det er den i overskriften nævnte kritiske udgave af de gamle svenske landskabslove, købstedlove og landslove m. m., et storslået og dygtigt arbejde, der i alt væsentligt skyldes en mands id og flid; og i virkeligheden er det en stor misforståelse og en fuldstændig misregning, at sådanne omfangsrige, helstøbte videnskabelige foretagender skulde snarest fremmes eller heldigst udføres ved fleres forenede, ligestillede virksomhed, eller som literært selskabsanliggende; medens det netop her, som på de rent praktiske områder, gælder om at finde den rette enkeltmand, udstyret med det nødvendige fond af indre forudsætninger, og så at stille de fornødne ydre midler til hans rådighed. Af de to første bind, d. e. de tre Gøtalagar, var H. S. Collin (f. 1791 † 1834) medudgiver; og i en følgende tid har F. Humbla i næsten 7 år gået den efterlevende udgiver tilhånde (se slutningen af fortællingen til 7de bind);

men i det hele og i det store er det denne. **Karl Johan Schlyter**, der som utrættelig samler og skønson udgiver har grundlagt og fuldbyrdet en idræt, der skænker hans navn gyldigt krav på en sildig eftertids taknemmelige ihukommelse. Ifølge Svenskt biografiskt lexikon, — et ved indhold og form vigtigt og tiltrækkende bogligt hjælpemiddel, til hvilket vi Danske savner et jævnbyrdigt sidestykke, — hører han til en oprindelig tysk slægt, der over Danmark har forplantet sig til Sverrig. En Joakim Slöter udmærkede sig på kirkeforbedringens tid som nidkær tilhænger af Martin Luther. Siden var en Severin Slöter fra Hamborg i nogen tid hosprædikant i København hos Fredrik den 3dies dronning, og blev gift med en præstedatter fra Belsingør. Endnu senere finder vi slægten i og omkring Karlskrona, i hvilken by lovmandens fader var «kamererare ved amiralitetet». K. J. Schlyter fødtes den 29de Januar 1795 og fik 1807 «akademisk borgerret» i Lund, hvor hans svoger, biskop Fakse ($\frac{1}{2}$ 1845) tog sig af ham. Ved selvstudium indhentede Schlyter hvad der, ifølge hans eget udsagn, var forsømt i drengesalderen; efter en rejse til Tyskland, og efter adskillige skæbner og vanskabner (om hvilke han selv, ikke uden bitterhed, har udtalt sig) på den slibrige embedsbane, samt efter forskellige omflytninger mellem Lund, Stokholm og Upsala opnåede han tilsidst en post som professor i lovhistorie. 1844 blev han medlem af den såkaldte «lagberedningen» og 1845 af «den nya lagberedningen», hvilke udvalgs hverv det var at gennemgå og omarbejde den borgerlige lovgivnings forskellige dele, noget, man havde arbejdet på lige siden 1810 og vedblev at arbejde på lige til ned mod den nyeste tid. For længe siden er Schlyter dog bleven fri for offentlige sysler og fritagen for sine embedsforretninger, og han har således udelukkende kunnet hellige sig løsningen af sin egenlige livsopgave: de gamle svenske loves udgivelse i uforvansket skikkelse og med tilgift af hvad der kunde lette deres forståelse og klare deres indbyrdes forhold. Allerede 1819 ses han at have udgivet (på Latin) et «forsøg til at oplyse den skandinaviske rets-historie»; og 1820 advarede han, med hensyn til en tanke, man dengang mentes at omgås med, i et foredrag indtrængende imod at lægge udgivelsen af de gamle love i hænderne på umodne kræfter. Kort efter overraskedes han ved, at arbejdet, til hvis fremme der fra 1822 ydedes understøttelse af statskassen, overdroges ham selv (og Collin); et udfald, han tilskriver J. G. Richert, daværende

første ekspeditions-sekretære i kongens kancelli». Fra nu af fortsattes arbejdet så godt som uafbrudt: 5 år efter udkom det første bind, og efter en rundelig menneskealders forløb udkom det sidste.

Lad os kaste et blik på planen for og på indholdet af dette arbejde, om hvis udstrækning og møjefuldhed man får en tilnærmelsesvis forestilling ved at høre, at dertil er gennemgåede og benyttede omtrent 750 håndskrifter (derunder medregnede enkelte udgaver med håndskrift-karakter), af hvilke de fleste findes i Sverrig, mange i Danmark, nogle endog udenfor Norden. Af skriften i de 59 bedste eller bedre håndskrifter gives, rigtig nok for største delen meget korte, efterstik (faksimiler).

I ethvert bind gives først en omstændelig beskrivelse og en omhyggelig vurdering af vedkommende håndskrifter; dernæst oplysninger om selve lovens alder, kilder m. m.; en bedømmelse af de ældre trykte udgaver, forsåvidt sådanne haves, og en redegørelse for den fremgangsmåde, som Schlyter selv har brugt ved tekstens udgivelse. Naturligvis er hoved-grundsætningerne helt igennem de samme: aftrykt er det håndskrift, (eller de håndskrifter, når teksten foreligger i flere selvstændige bearbejdelser), der af udgiveren holdes for ældst (og bedst), og kun hvor meningen er kendelig forstyrret, er denne søgt genfundet ved hjælp af de andre håndskrifter, hvoraf iøvrigt under teksten meddeles en rig samling ændringer (varianter), og undertiden, hvor indholdet gør det fornødent, som tillæg enkelte større stykker. Tilsidst gives en ordfortegnelse, med oversættelse fra Oldsvensk (stundum gammel Tysk eller barbarisk Latin) til Nysvensk og Latin, det sidste naturligvis af hensyn til udenlandske lærde¹⁾; samt lister over de forekommende personnavne og stednavne. Kun når grundtekstens sprog antoges for særdeles vanskeligt at forstå (hvilket er tilfælde med det Gullandske i 7de og det Plattyske i 8de bind), gives desuden fuldstændige, jævnløbende oversættelser af denne på Nysvensk. I de fleste bind findes endelig tillæg og rettelser til enkelte punkter i de foregående.

Den ældste af de svenske landskabslove er den ældre Vestgøtalag fra 1ste halvdel af det 13de hundredår, trykt i

¹⁾ Hvis kræfterne slår til, vil Schlyter endnu som 13de bind udgive en samlet ordbog over det svenske (og danske) ordforråd. Se slutningen af fortalen til 12te bind.

1ste bind efter et håndskrift fra kort efter 1281, tilligemed anmærkninger dertil af en vis Lydekin, der levede ved 1300 og også har kendt den yngre Vestgøtalag fra slutningen af det 13de hundredår, trykt i samme bind efter et håndskrift fra omtrent 1345. Samtidige med den yngre Vestgøtalag er Østgøtalagen og Uplandslagen, trykte i 2det og 3die bind efter håndskrifter fra henholdsvis omtrent 1350 og fra år 1300; såvelsom «Gotlandslagen» (Gotalag), hvilken man tidligere har tillagt en højere alder, bl. a. fordi dens sprog har et særegt præg af ælde; men dette betyder kun, som en sammenstilling af de nuværende sprogarter tilfulde har vist, at jo længere man i Danmark-Sverrig kommer mod øst, des mere oldtidsagtigt er sproget. Den er tilligemed den såkaldte Gutasaga, en kort fabelagtig Gullandshistorie (forfattet efter Birger Magnussons fordrivelse 1318), trykt i 7de bind efter et håndskrift fra omtrent 1350, der er det ældste bevarede, hvorvel teksten deri er yngre end den, som har ligget til grund for det andet håndskrift, der er afskrevet af en provst Bielefeldt 1587 efter en forskrift fra 1470, og gemmes i Arne Magnussons samling (nr 54 blandt kvarterne) på vort universitets-bibliothek. En følge af, at både Tyskere og Danskere have huset og hersket på Gulland, er det, at man af loven fik både en tysk oversættelse (også af historien), trykt efter et håndskrift fra 1401, og en dansk, trykt efter håndskriftet nr 55 i 4 fra omtrent 1550 i Arne Magn. samling. Hvorvel to forordninger af kong Hans og Kristian d. 3die viser, at de danske konger stræbte at tillempe Gullandsloven efter den Skånske lov, holdt den gamle Gotalag sig i det hele ved magt indtil omtr. 1645, da øen efter genafståelsen gik ind under den da gældende svenske lovgivning. Fra begyndelsen af det 14de hundredår er Sødermannalagen, i det mindste således som den nu foreligger og er trykt i 4de bind efter et håndskrift fra omtr. 1330. Uplandslagen og måske en ældre, nu forsvunden, Sødermannalag er nyttede ved udarbejdelsen, kort efter 1318, af den ældre Vestmannalag (i 5te bind efter et hskr. fra omtr. 1350), der tidligere har været udgiven som «Dalelagen»; men Dalarna var kun en del af Vestmanlands lagsaga (domkreds). Endelig er den yngre Vestmannalag (i samme bind efter et hskr. fra 1ste halvdel af 14de hundredår) given för 1347; og Helsingalagen (i 6te bind) efter 1320. Af denne haves nu kun et håndskrift

(fra omtr. 1350), «til grammatik synnerligen vanvårdadt» siger Rydqvist.

Sverrig havde ikke, som de andre nordiske lande, i den katolske tid særskilte **kirkeløve**; disse fremtræder kun som dele af landskabslovene. Men af Smålandslagen¹⁾ er kun bevaret Kristnubaiken (i 6te bind af et håndskrift fra sidste halvdel af 14de hundredår) fra omtrent 1300, til hvilken er nyttet Uplandslagen, hvis kirkebalk efterhånden, fra det 15de hundredår af, fortrængte de særlige provinsloves og derfor er indført i mange håndskrifter af de to nedenfor omtalte landslove, der selv mangler en sådan. Efter Lutherdommens indførelse undergik den kirkelige lovgivning naturligvis en omdannelse.

Af **købstedlove** haves den såkaldte «Bjærkøret» (i 6te bind), der menes i slutningen af det 13de hundredår at være fremkaldt ved Uplandslagen, og oprindelig at have været bestemt for Stokholm, hvorfra den med den yngre Vestgøtalag (i hvis hovedhåndskrift den findes) overførtes til Lødøse. Forresten havde vel købstederne, som det fremgår af diplomer og af flere steder i Vestmannalagen, deres egne jurisdiktioner; men i stedet for egentlige lovbøger kun privilegier og vedtegninger i såkaldte «tænkebøger»²⁾. Først imellem 1350 og 1357 udstedtes Magnus Erikssons stadslag (i 11te bind efter et håndskr. fra slutn. af 14de hundredår), ved hvis affattelse igen nærmest er tænkt på Stokholm. I andre egentlig svenske stæder indførtes den lidt efter lidt, som det synes efter deres eget fri valg; også flere finske stæder fik snart kongelig tilladelse til at antage den (i begyndelsen af det 17de hundredår oversattes både den og Kristoffers landslag på Finsk). Mærkelig er den 1471, efter Brunkebjergslaget, i loven foretagne forandring, hvorved det forbødes at sætte Tyskere i byrådet.

Blandt Stadslagets kilder er den ældste af **«landslovene»** Magnus Erikssons stadslag, der i løbet af 3 år var udarbejdet af de 3 lagmænd i Tiohærad, Vestergötland og Værmeland,

¹⁾ Bure († 1652) har efter Klemming kendt håndskrifter både af denne og af den nu ligeledes tabte Værmelandslag.

²⁾ Rigtigheden af denne opfattelse er stærkt rokket ved en afhandling af Klemming i Engl. vitterhets, historie ok antikvitetens akademien handlingsar 25de del 1867 s 264 - 86, hvor det i det mindste er godtgjort, at også Søderköping havde sin egen, fra Østgøtalagen udgæede, bylov, af hvilken en del brudstykker er bevarede i håndskrevne ordbogsarbejder af Bure.

og dernæst 1347 af kongen fremlagdes til antagelse på en herredag i Ørebro. Indsigelse rejstes imidlertid imod den af 5 kanniker, uden tvivl på grund af dens bestemmelser om sjælegaver og testamenter; hvorfor denne landslov næppe nogensinde fik kongelig stadfæstelse. Ikke desmindre kom den snart i brug — først i Upland og Østergötland, efter hvis ældre love den især var udarbejdet, i Vestergötland mod hundredårets slutning — og fortrængte således de særlige landskabslove. Loven har ikke været udgivet før i Schlyters 10de bind, hvor den er trykt efter et håndskrift fra omtr. 1350 i Arne Magn. samling (nr 51 i 4). Den stod i kraft til 1442, da den afløstes af Kristoffers landslag, der er trykt i 12te bind efter et samtidigt håndskrift i vort kongelige bibliotek (nr 1209 i fol. i den gamle kongl. samling). Den store mængde afskrifter, — man har endnu omtrent 160 håndskrifter, foruden omtrent 90 af Magnus Erikssons landslag, — måtte give anledning til forvirring¹⁾, der tilsidst affødte ønsket om lovens gennemsyn og trykning, hvorom man talte og forhandlede lige fra 1566 af; men ikke før 1608 fik man en trykt udgave af landsloven, ligesom 1618 af stadsloven; og først 1736 indførtes for begge en fælles ny rigslov.

En egen plads i Schlyters samling indtager det 8de og 9de bind, forsåvidt deres indhold dels vidner om en overmægtig tysk indflydelse, dels falder udenfor det daværende Sverrigs grænser. Det 8de bind indeholder Visby stadslag og Visby sjøræt. Stadslagen er trykt efter selve grundskriftet (originalen) fra omtrent 1350, der er på Plattysk; og betegnende er det, at den af Magnus Eriksson, efter fortalen til lovteksten, påbudne svenske afskrift aldrig synes at være tagen. Sørätten (der er aldeles forskellig fra den, som findes i Visby stadslag) er ligeledes på Plattysk, og har sin egen evropæiske historie. Kun til et eneste kapittel har kilden ikke kunnet påvises. Resten falder i 3 bestanddele: en lybsk, en flamsk og en amsterdamsk. Den første har allerede sit tilsvarende i Lybæks lovgivning fra det 14de hundredår; den anden skriver sig fra byen Damme (mellem Brygge og Sluis). I det 14de hundredår fik man nemlig flamske oversættelser af den søræt, der — senest i det 12te eller 13de

¹⁾ En misforståelse er det, når man, endogså i domme fra 16de hundredår, har talt om «medlaste lagen» eller «medallag», og tænkt sig denne som en tredje opskrift (redaktion) af landslagen; den falder i virkeligheden sammen med Magnus Erikssons landslag.

hundredår — havde dannet sig på Oleron, en lille ø ved Rochelle, og som derfra også forplantede sig til England og Spanien. Endelig er den amsterdamske bestanddel opstået efter 1400. Den visbyske søret (tidligere kaldet »gotlansch waterrecht») er altså intet andet end en vedtægt fra det 15de hundredår af fremmede købmænd og skippere i (Amsterdam og) Visby. Schlyter har aftrykt den efter det samme håndskrift (nr 3123 i 4 i vor gamle kgl. samling), der ligger til grund for Gemens udgave 1505 (optrykt i Danske magasin 5te bind 1751), der blev forløber for en stor mængde udgaver i forskellige sprog.

Umiddelbarest vedrøres Danmark af 9de bind eller »Skånelagen», der var gældende ret i vore fordums provinser hinsides Øresund lige til 1683. Forholdet mellem den danske tekst og Anders Sunesöns latinske sætter Schlyter således, at de bægge hidrører fra begyndelsen af det 13de hundredår (mellem 1203 og 1215), den danske nogle få år før den latinske, men er uafhængige af hinanden, uden for så vidt de tildels har haft en fælles kilde, ikke så lidt ældre end 1200 og omtrent samtidig med kirkeretten¹). Ligesom Thorsen meddeler han bægge tekster; men den omstændighed, at han har anset det såkaldte hadorpske håndskrift (i Stokholm) af den danske for noget ældre end rune-håndskriftet (nr 28 i 8 i Arne Magn. samling), hvis aldersfortrin hævdes af Thorsen, har medført det gode, at vi har fået pålidelige udgaver af Skånske lov (og kirkeretten) efter bægge håndskrifter. Om den såkaldte »arvebog» (og »orbodemål»), der findes i Thorsens udgave, godtgør Schlyter, at det ikke er egentlig skånsk, men afskrift af sælandsk ret d. v. s. af Valdemars lov, hvis forhold til den skånske lov med det samme oplyses. Hvis man går ud fra Thorsens og Schlyters aldersbestemmelser, tør man dog ikke med den sidste opfatte flere håndskrifers betegnelse af Valdemars lov som »den rette Sjælandsfare lov» som modsætning til arvebogen; en sådan ubestemt benævnelse forudsætter heller ikke med nødvendighed nogen sådan bestemt modsætning²). Ved nøje eftersyn af arvebogens håndskrift (det såk. Rantzovske, i vort universitets-bibliothek) fandt Schlyter, at

¹) Om kirkeretten jf. nu A. D. Jörgensen i Ny kirkehistoriske samlinger V, 1—22.

²) I glossaret under *ganguarf* synes Schlyter at have oversat Valdemars lov 1, 1 § 8 = arvebogen 14.

det årfæstier sig selv til 1430¹⁾), hvorved al tvivl om dets sprogform er bleven hævet: det er yngre skånsk sprogart.

Foruden en halv snes skånske forordninger m. m. (fra 1200 til henimod 1500), har Schlyter endnu, efter et håndskrift i den ledreborgske samling aftrykt den såkaldte Bjærkeret, der menes at stamme fra slutningen af det 13de hundredår, de nordiske byloves fødselsperiode, og fra første færd at have gældt for Lund, hvorfra den siden udbredte sig til andre skånske (og bornholmske) steder.

Idet Schlyter gennemgik en så stor mængde håndskrifter, der ikke alle er udelukkende af retshistorisk indhold, måtte det let hælde, at han stødte på et og andet, der havde interesse i andre henseender, og som han lejlighedsvis har fremdraget. Et tilfælde af dette slags, hvorved en gammel fejltagelse oprykkes med rode, vil jeg her gøre opmærksom på for, om muligt, at afskære dens yderligere forgrening. Af den lægebog, der henføres til Harpestræng, findes et særegt lille brudstykke aftrykt, ikke meget omhyggelig, i Ny danske magasin 1ste bind (1794). Foruden nogle, tildels løjerlige, ordforklaringer har udgiveren „[Sandvig²⁾]“ medgivet en indledning, hvori det bl. a. hedder: »dette stykke findes ikke i de håndskrifter, som er i Danmark, såvidt os er bekendt. — — — — Salig etatsråd Langebek har på sin udenlandske rejse afskrevet den kopi, hvorefter det her er givet«. Også om sproget fablede udgiveren en del. N. M. Petersen så imidlertid rigtig, at det var gammel Svensk; men når sprogformen, på grund af den håndskriftet tillagte alder (jf. Molbechs udgave af Harpestr. fort. s. 7, og endnu rektor Lund i dette tidsskrifts 7de bind s. 252), henføres til slutningen af 13de hundredår, så har dette allerede vakt tvivl hos den skarpsynede Rydqvist (Sv. spr. lagar 1, 503), som ytrer, at det var muligt, *hvis ikke* enkelte yngre former fandtes deri (f. e. «i husena» for «i huseno»). Endelig er alt bragt på det rene ved Schlyter (11te bind 1865 s. XVIII anm. 4), der fandt brudstykket i det Arne-Magnæanske håndskrift nr 45 i 4 (blad 96—98), som desuden bl. a. indeholder Magn. Erikssons

¹⁾ Thorsen havde skønnet, at håndskr. ikke kunde være syndérlig ældre, se fort. til Eriks lov s. 5 og læs til Skånske lov s. 24. Uafhængig af Schlyter havde Plesner læst årstallet, se Årsberetn. fra d. kongl. gehejmearchiv 2det bind s. 3 anm. 1.

²⁾ Nyerup Udsigt over vort fædrelands literatur i middelalderen s. 331.

stadslag og er *fra sidste halvdel af det 15de hundreår*¹⁾. Håndskriftet har altså været her i landet på Langebeks tid; måske har han, som Schlyter formoder, betegnet det som svensk, fordi det består af lutter svenske sager. Og det harpestrængske stykke foreligger kun i sen afskrift (deraf de enkelte yngre sprogformer) af en gammel forskrift (deraf det i det hele ældre sprogpræg).

Hvilket væsenligt fremskridt i nordiske lovhåndskrifers og lovteksters kritiske behandling Schlyters værk er udtryk for, vil man skønne f. e. ved sammenligning med Kolderup-Rosenvinges «Samling af gamle danske love». Ti både er dennes vurdering af håndskrifterne usikker og holdningsløs, og hans udvalg af ændringer altfor tilfældigt til ikke at være yderst utilfredsstillende, så lidt som man ubetinget tør stole på hans læsningers pålidelighed; vilde det end være højst ubilligt at miskende hans fortjenester af dansk retshistorie. Heller ikke Schlyter er oprindelig sprogmand; hans livsvarige syssel med didhørende arbejder, og hans grundige juridiske fordannelse har imidlertid gjort, at han er så hjemme som få eller ingen i lovsprogets ordforråd og bedre end de allerfleste istand til at gennemskue de tekniske ordforbindelsers sande betydning. Derimod har han kun liden sans for de lydlige og grammatiske formers værd og vægt i og for sig (se hans egne ytringer navnlig i 11te bind s. C ff.); og ikke uden grund har man anket over den noget vilkårlige måde, hvorpå han har valgt sine ændringer af rune-håndskriftet til Skånske lov. Hvad der mest må lægges Schlyter til last, er imidlertid hans ufordragelighed overfor enhver anden fremgangsmåde end hans egen, og mod kritikken, såsnart den har vendt sig mod ham selv; og det ikke alene overfor N. M. Petersen, hvis udgave af Jyske lov unægtelig er alt andet end fuldbåren og lydeløs, idet den er kommen en god stund for tidlig til verden — medens hovedforsvaret for selve den idealiserende udgivelses side-berettigelse ligger i den også af Schlyter indrømmede kendsgerning, at ikke engang de ældste eller bedste håndskrifter tør betragtes som fejlfri —; men også mod Sæve, der åbenbar, trods Schlyters bidske indsigelser (i 10de bind s. XCIII ff.), står med palmer i hænderne i striden om for-

¹⁾ Håndskriften er den samme som den i stadslagen fra blad 42 a øverst, hvilken efter Schlyter er samtidig med den i den foregående del af stadslagen.

ståelsen af forskellige punkter i Gutalagen. I den henseende har Schlyter ikke holdt sig fri for forfatternes sædvanlige skødesynd: at opfatte selv den mest velvillige eller den bedst grundede udsættelse som en halv personlig krænkelse; — og dog er en alvorlig, alene på sagen henvendt, over alskens døgnhensyn hævet kritik en af de alleruundværligste betingelser, og ikke mindst under små, sammensnævrede forhold som de nordiske, ikke alene for trivelsen, men også for tilegnelsen, af en videnskabelig literatur; er det end muligt, at en sådan kritik først da ret savnes, når det så omtrent er lykkedes at tage livet af den, således som tilfældet for tiden er i det mindste i Danmark.

Men, hvorom alting er, intet kan formindske fortjænstfuldheden af et arbejde, der har åbnet en guldgrube også for danske sprogmand, og med hvilket det er pligt også for vore retshistorikere, og for granskerne af middelalderens indre samfundsforhold overhovedet, at gøre sig bekendte og fortrolige. Det hører til de værker, som, når de er godt gjorte, kun gøres denne ene gang efter samme plan. Og Schlyters store lovudgave er, trods enkelte brister og uundgåelige småbræk, der med tiden vil blive mere synlige, et vellykket arbejde af en fast støbning, udført af en mand, der har vidst at beherske sit rigt flydende stof. Det er på en gang en næsten udtømmende materialsamling og et afrundet hele, — en hæder også for det land og det folk, i hvis skød og under hvis udviklingskampe malmet har dannet sig, og for den regering, der har fremhjulpet dets udgravning og bearbejdelse.

F. Dyrland.

Innehållsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin († 16. Sept. 1869). Femte årgången. 1869. Stockholm. 381 S. i 8 Hefter. 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (6. skolan och verdens-expositionen), af *C. F. Wiberg*. Anteckningar om kvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), II-VI, af *M. Schück*. Några ord om de s. k. öfningsämnen vid elementarläroverken, af *S.* Några reflexioner, beträffande elementarundervisningen i matematik. i anledning af den i •Bihang till pædagogisk tidskrift• intagna berättelsen om Rektorsmötet 1868, af *E. G. Björling*. Skolans hufvudpunkter, af *R. Hjörne*. Om gymnastik-undervisningen vid elementarläroverken, af *X.* Om Grekernas likbegångelser och grafoffer, af *Einar Löfstedt*. Om de i de germaniska dialekterna bevarade spåren af de ariska verbernas klasskaraktärer, af *Z C-n*. Uppfostrarens tålmod (aftryck ur •Skolvännen•, 6te årg. 1869). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Mytologi och religion eller om den grekiska mytologiens ursprung och betydelse af *Max Müller*, svensk bearbetning af *M. Dalejö*, 1868; anm. af *C. F. Wiberg*. *C. L. Anjou*, *K. W. Kastman* och *Kn. A. Kastman*, bidrag till pedagogik och metodik för folkskolelärare (bihang till Tidskrift för folkskolan), 1868, häft. 1—3, anm. af *E. O-s.* *P. Paulsson*, lärobok i svenska folkskolans historia, anm. af *C. F. Wiberg*. Samtalen på Tusculanum af *M. Tullius Cicero*, I, öfversättning af *J. O. Lindfors*, 1865, anm. af *A. Frigell*. *K. Fr. Thedenius*, bihang till skolherbariet, 3. upplagan, 1868, anm. af *T.-s.* *Th. Norlin*, berättelser ur kristna kyrkans historia, anm. af *M. Johansson*. Några anmärkningar till •Svensk språklära för elementarläroverken af *J. I. Brodén*•, 1868, af *K. Sidenbladh*. *A. Alexanderson*, Septem Æschylea Suetichis versibus expressa et commentario illustrata, anm. af *M. Dalejö*. *V. E. Schultz*, latinsk elementarbok, 1868, anm. af *C. Björling*. *H. L. Melander*, Lärobok i nyare tidens historia, Helsingfors 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. Fragmentor af riksdagstrycket: förslag rörande skolfrågan, framställda inom andra kammaren vid riksdagen 1869; anm. af *A.* Underdånigt betänkande, afgifvet d. 12. aug. 1868 af kommissionen för behandling af åtskilliga till undervisningen i historia och geografi inom elementarläroverken hörande frågor, 1868, anm. af *M. Höjer*. Anmärkningar med afseende på *C. W. Linders* afhandling: •Några ord om skolfrågan i Norden•, I, af *N. Svensson*. *E. Holmberg*, Homeros' Ilias, sång. I—IV, prosaisk öfversättning, anm. af *A. Aulin*. *R. Dietsch*, grunddragen af allmänna historien, I, gamla historien, bearbetad af *M. G. Holmgren*, 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. *N. G. Wennerström*, lärobok i allmänna historien för lägre elementarläroverk. 3. upplagan. 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. *K. Kastman* och *Th. Brunius*, Norges och Danmarks historia för svenska folket och deas ungdom, anm. af *C. F. Wiberg*. *Bjursten*, svenska språkets och litteraturens historia, anm. af *A. E. Löfstedt*, ordförteckning till de tre första sångerna af Homeri Odyssee och Iliad, 1868, anm. af *A. Aulin*. Jemförande språkläror (*G. Borgström*, svensk och tysk språklära för elementarläroverkets nederste klasser, 2dra upplagan, 1868; *A. Th. Paban*, grammaire Suédoise comparative et raisonnée, 1867; *C. Krause*, deutsche Grammatik für Ausländer, Rostock 1867), anm. af *M. Schück*. Ungdoms-litteratur (Familje-bibliotek: *M. Huc*, resa i Mongoliet och Tibet; *M. Huc*, resa i Kina; *M. A. Mignet*, franska revolutionens historia från 1789 till år 1814, öfversättning från 8. original-uppl.; *W. H. Prescott*, Mexikos eröfring; *C. A. Gosselman*, resa i Columbia åren 1825 och 1826; *Washington Irving*, Bracebridge-hall eller minnen och intryck från en vår på landet i England; *Washington Irving*, en resandes berättelser). Utländsk litteratur (*J. Paroz*, histoire universelle de la pédagogie; *Lucian Müller*, geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden; *V. Clavel*, de M. T. Cicerone Græcorum interprete; *A. Pierron*, l'Illiade d'Homère, chants I—XII),

anm. af *A. Aulin*. *F. Ellendts* latinska språklära med fullständigt omarbetad syntax af *Moritz Seiffert*, översatt och bearbetad af *N. Ehrnberg*, anm. af *Chr. Cavallin*. *Titli Livi* ab urbe condita libri I—V, med förklarande anmärkningar utgifna af *A. T. Broman*, 2. uppl., översedd af *G. R. Rabe*, 1867; *G. R. Rabe*, *quæstiones Livianæ*, 1867; anm. af *C. V. Linder*. *W. Wägner*, Rom; dess tillkomst, utveckling, världsvälde, och förfall; (översätt.), 1868; anm. af *C. F. Wiberg*. *M. Monier*, Pompeji och dess innevägnare (översätt.). 1869, anm. af *C. F. Wiberg*. *C. T. Odhner*, lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia, förra häftet, 1869, anm. af *C. A. Zachrisson*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Kongl. cirkulär af d. 27. nov. 1868 om terminsafgiftens användning för läroverkens behof. Historiska kommissionens betänkande. Afgangsexamina våren 1868. Ändring i stadgan för rikets allmänna elementarläroverk. Strötanker om folkehøjskolesagen, af *F. Bajer*. Kongl. cirkulär angående qvinnas anställning vid elementarläroverk, 12. febr. 1869. Anmälde till afgangsexamen våren 1869. Om gymnasial-lärareprofven i Baden. Ändringar i stadgan för elementarläroverken. Ministeriell förordning angående lärareprof för högre lärareplatser i hertigdömet Nassau, utgifven d. 20. febr. 1863 (ur lekt. *Aulins* efterlemnade papper). Stadga för det kongl. pædagogiska seminariet för lärda skolor i Berlin. — Fjerde afdelningen. Miscella. Förslag till öfverläggningsämnen vid nästa läraremöte (1. Våra enkor och barn; hvad är för dem gjort? hvad kan göras? af *Pater familias*. 2. Ytterligare bidrag till enke- och pupill-frågan, af *Iv*. 3. Om val af uppgifter för de svenska skriföfningarna. af *H*. 4. Anmärkningar till enke- och pupill-frågan. 5. Bidrag till enke- och pupill-frågan, af *Pater familias*. 6. Om lärares tjänstgörings-skyldighet, af *G. B—g*. 7. Två frågor rörande betyg, af —. 8. Lärarebildning, profår och lärareprof, af *B*. 9. Liniernas delning, af *B*.). Stockholms läraresällskap. Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamina våren 1868. Ett gammalt ondt, af *A. G. A.* Göteborgs läraresällskap (öfverläggningsämne: kursläsning och klassläsning, d. 13. mars och 10. apr. 1869). Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamina hösten 1868. Några ord i anledning af senaste förändringen i skolstadgan, I, II, af —. Uddrag af optegnelser om Vermisk och Båhuslänsk, af *E. Jessen*. Cyrenaica, af *C. F. Wiberg*. Statistiskt, af *C. F. Wiberg*. Om komparativens konstruktion med ablativ och med *an*, af *Z. C—n*. Stockholms lärare-sällskap (sammanträden 16. okt. och 20. nov. 1869), ref. af *E. O—s*. Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamen våren 1869. — Femte afdelningen. Personal-notiser. — Genmälen: till redaktionen af *Pædagogisk tidskrift* af *C. F. Wiberg*; till redaktionen af *Pædagogisk tidskrift* af *Th. Norlin*; en fråga till critici i *Pædagogisk tidskrift* af *G. B—g*; svar af *A. Aulin*; till redaktionen af *Pædag. tidskr.* af *M. B. Holmgren*; genmäle af *V. E. Schultz*; genmäle till recensenten af *Brodéns* svenska grammatik af *J. F. Brodén*; till redaktionen af *Pædag. tidskr.* af *G. Borgström*; har skolan verkligen ingen brukbar lärobok i fäderneslandets historia? af *Tertius interveniens*; svar på genmäle till recensenten af *Brodéns* svenska grammatik af *K. Sidenblad*; ännu några ord om herr *Borgströms* språklära af *M. Schück*. — Till herrar rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af redaktionen. Korrespondens rörande frågan om programmernas format. — Nytt undervisningsmedel. — Till herrar lärare, af redakt. — Till Sveriges lärare, af —n—b—.

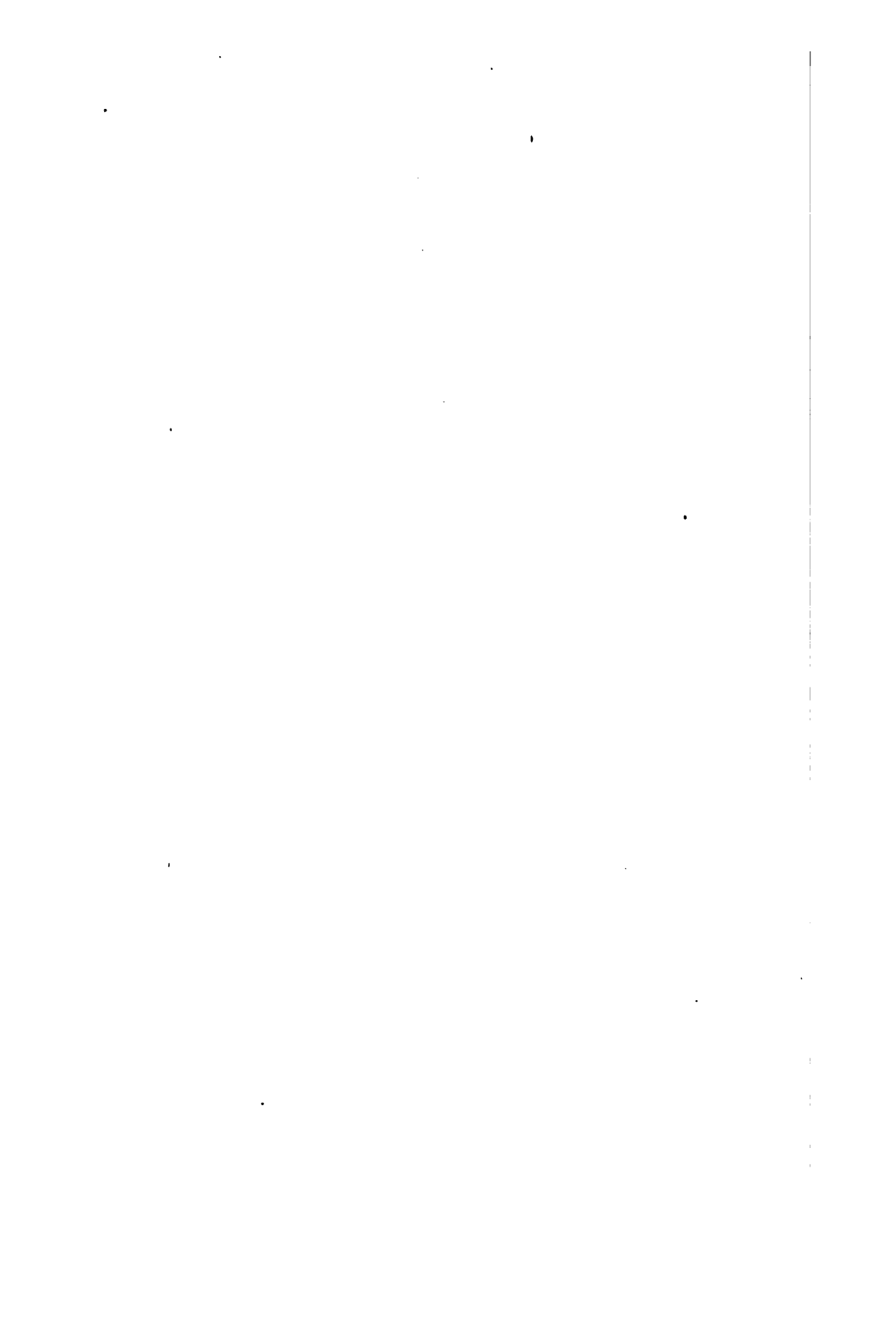
Tilläggsblad (pag. 1—8). Till hrr rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af redakt. Också en liten P. M., af *A. Franke*s undervisningsbudgeten för 1868, af *C. F. Wiberg*. Elementarundervisningen för flickor i Frankrike, af *C. F. Wiberg*. Personal-notiser.

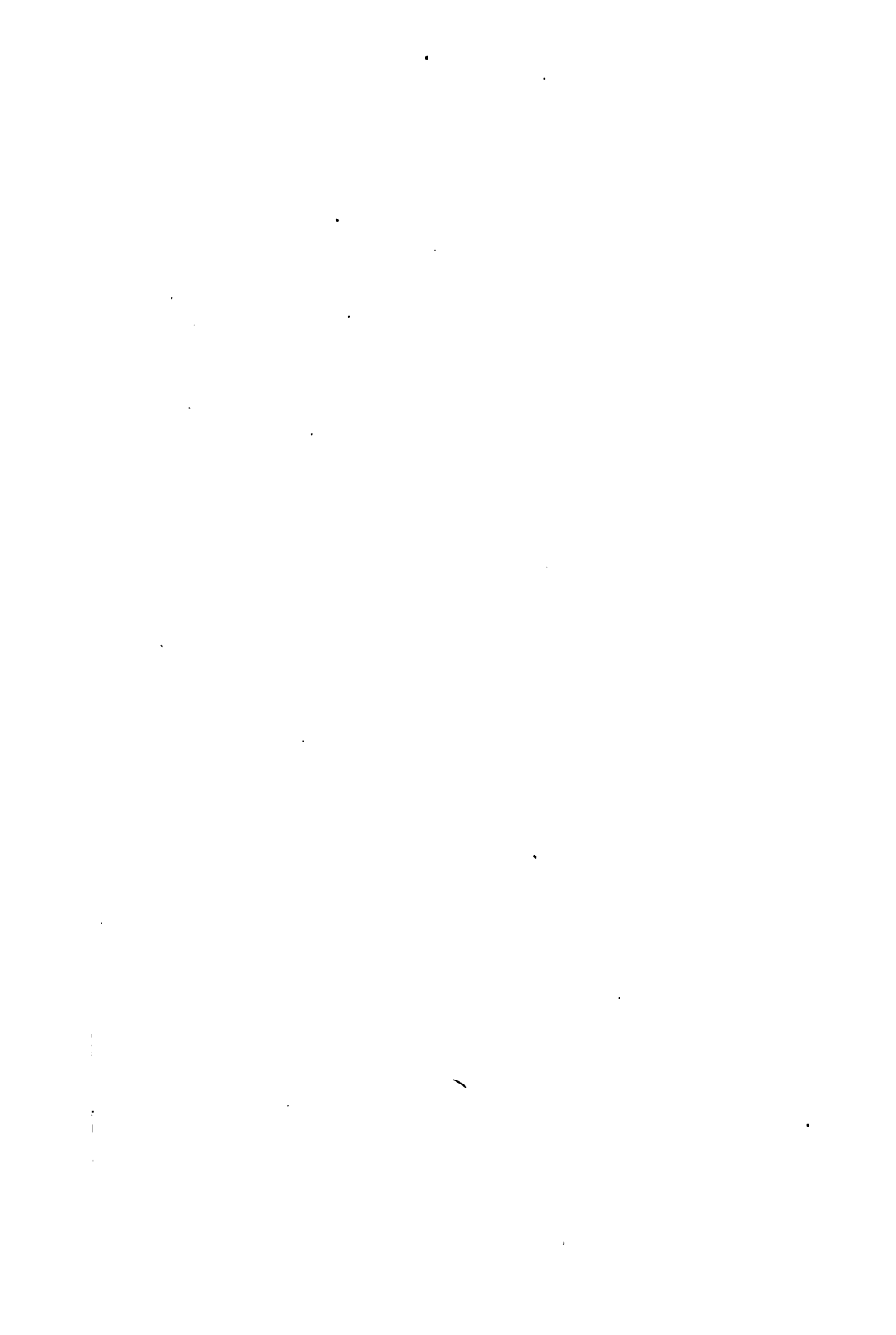
Supplement-häfte (pag. 1—55). Berättelse om gymnastik-undervisningen i riket för läroåret 1866—67, afgifven af kongl. direktionen öfver gymnastiska central-institutet.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Beretning om Almueskolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1861—1863. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1866. 146 S. 4. — Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1864—1866 og i Rigets Kjøbstæder og Ladesteder for Aaret 1867. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1869. CXIX + 89 S. 4. — *Coucheron*, Beretning om Almueskolevæsenets Ordning i Skotlands blandede Sprogdistrikter. (Udgiven efter offentlig Foranstaltning). Kristiania 1866. 56 S. 8. — Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen. Af den ved kgl. Resolution af 14de Febr. 1865 for at tage under Overveielse og afgive Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen nedsatte Kommission. 1ste Del: Udkast til Love med Begrundelse o. s. v. VI + 502 S. 2den Del: Udsigt over nogle fremmede Landes Undervisningsvæsen, med Bilag. 480 + 208 S. Tredie Del: Udkast til Love om theoretiske Examen og praktiske Prøver for den høiere Almenskoles Lærere. 135 S. 8. Christiania 1867. — *Hertzberg, N.*, Indberetning om nogle Lærerseminarier i fremmede Lande, fra en Reise 1866 og 1867, foretagen med offentlig Understøttelse. (Aftrykt efter Univ.- og Skole-Annaler IX. B. 3. & 4. H.). Christ 1868. IV + 241 S. 8. — Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Bergens Kathedralskole 1869. (*Lampe, J. F.*, Fortegnelse over de Kandidater, der ere dimitterede fra Bergens lærde Skole i Tidsrummet fra 1781—1825, med biographiske Oplysninger. *Reehorst*, Nogle statistiske Oplysninger om Skolens Frekvents og de fra samme Dimitterede i Tidsrummet fra 1858—1868.) Bergen. 93 S. 8. — *Jespersen*, Beretning om Christiania Almueskolevæsen for 1866 til 1868. Udgiven af Byens Skolekommission. Christ 1869. 131 S. 8. (med to Tavler). — Kongelige Propositioner til Love, Om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse, Om en Examenskommission for den høiere Almenskole, og Om Forandringer i og Tillæg til Universitetsfundatsen. (Storth. Forh. 1868.) 53 S. 4. — Lov om Examen artium, 17. Juni 1869. Christ. 4. — Lov om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse, 17. Juni 1869. Christ. 4. — *Lund, C.*, Forsøg til en Lærerinde-Statistik. Paa Foranstaltning af Bestyrelsen for Foreningen til Fremme af kvindelig Haandværksdrift. Christ. 1867. 84 S. 8. — *Nielsen, Hartvig*, Skolevæsenets Ordning i Massachusetta. Christ. 1868. 92 S. 8. — *Ottesen, H. W.*, Oversættelse af C. Sallusti Crispi de conjuratione Catilinæ liber. Anhang: Nogle Meddelelser om Skolen i Schweiz ved H. W. Ottesen. (Indbydelsesskrift til den off. Examen 1869 ved Christiania Cathedralskole.) Christ. 1869. 100 S. 8. — Rundskrivelse. Fra den kgl. Norske Regjerings Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet til Samtlige Eforater for de lærde, lærde- og Realskoler samt Middell- og Realskoler. Christ. 24. Novbr 1869. — *Thomsen, O.*, Det romerske stats- og privatliv i oldtiden. Til skolebrug. Kbhvn. 1869. Gyldendalske boghandel (F. Hegel). 2 + 82 + 2 sider. 8.

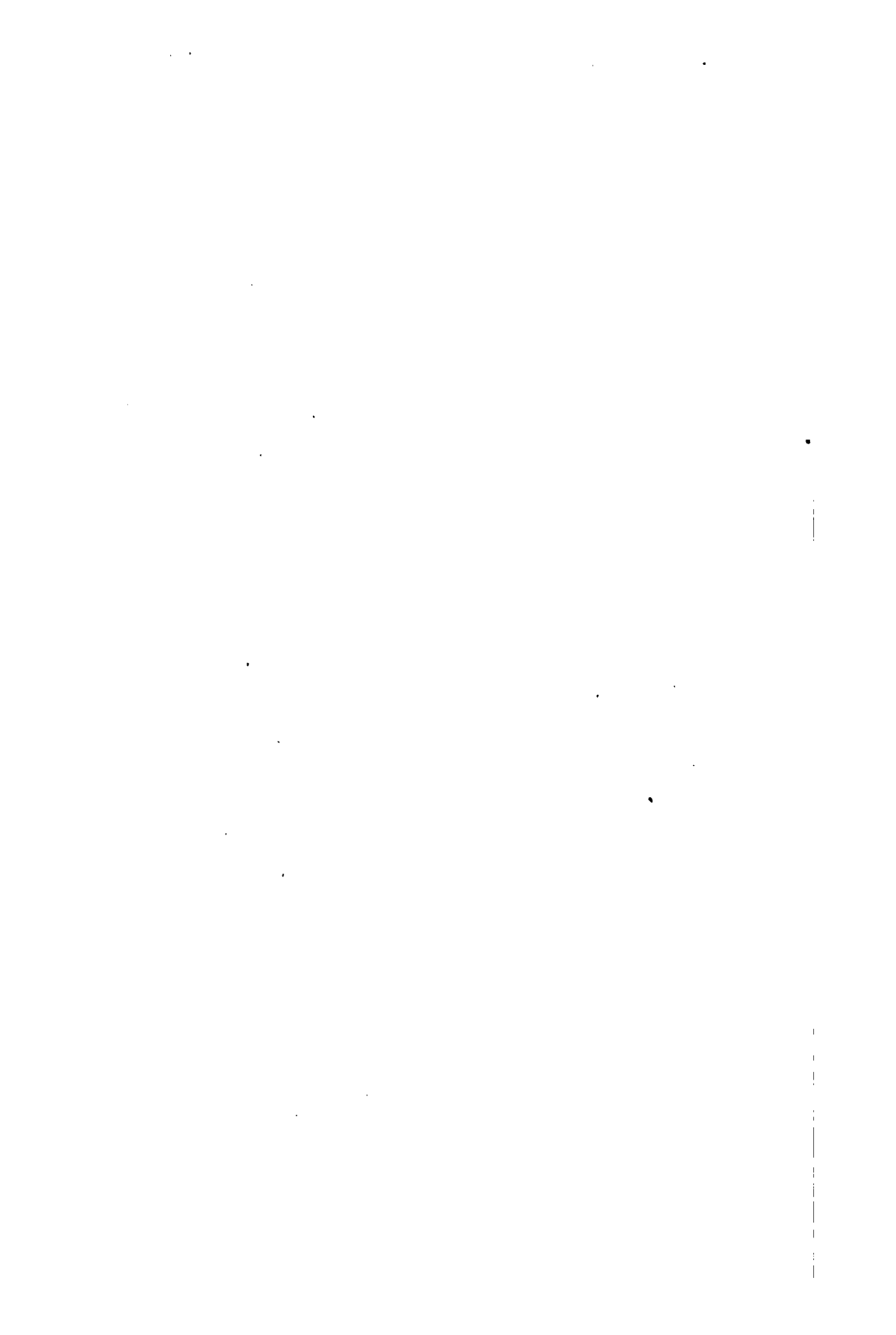

MAY 27 1943

MAY 27 1943

